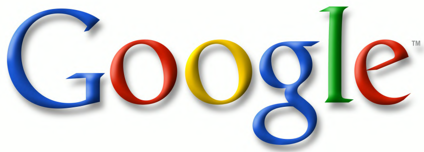
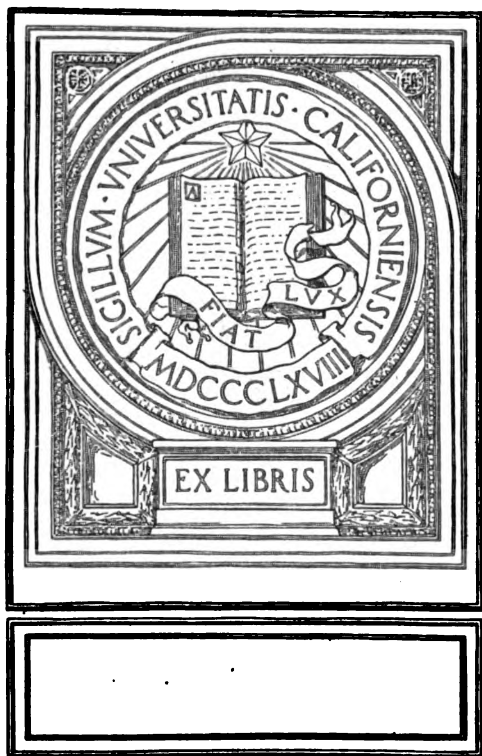

Google

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1908

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1909

Innehåll:

Bilagor.

Rättelser och tillägg.

Sid. 114, r. 20 uppifrån står: *den sista*, läs: *den*.
Sid. 157, r. 8 » står: *gascognare*, läs: *sydfransman*.
Öfvers. och granskn. sid. 48, r. 5 uppifrån står: *Karl XI:s*, läs: *Karl IX:s*.
» » » » 103 r. 19 nedifrån: Lenz utgaf sin Geschichte Bismarcks redan 1902, således innan det Säveska arbetet förelåg färdigt.

Magnus Gabriel de la Gardie vid tronskiftet 1654.

AF

PER SONDÉN.

Sällan i Sveriges historia har väl en katastrof inom den högre ämbetsmanna- och hofvärlden väckt ett sådant uppseende, som då i december 1653 ryktet spriddes öfver landet, att rikets mest lysande hofman, tillika en af de fem höga riksämbetsmännen, Magnus Gabriel de la Gardie, fallit i den djupaste onåd hos samma drottning, som för kort tid sedan knappast tycktes hafva vetat af någon gräns för sina nådevedermälen mot denne sin gunstling.

Ej underligt, att, såväl bland höga som bland låga, frågades med förvåning: hvad har händt? Ju obetydligare den sten var, som välte det stora lasset, ju vidunderligare voro de rykten om orsakerna till händelsen, som sattes i omlopp. Väl visste man, att grefven icke längre stod så högt i gunsten som förr (historien med Bourdelot i början af 1653, då De la Gardie sökt störta denne[1], lärer hafva bland annat gifvit hans ynnest hos Kristina en svår knäck), men katastrofen kom så plötsligt och fallet var så djupt, att allmänheten kände sig fullkomligt förbryllad.

Man visste ju, att De la Gardie som riksskattmästare haft ledningen af stora penningetransaktioner; man visste,

[1] Se M. Weibull, Om Mémoires de Chanut (Hist. Tidskr. 1888), sid. 138 och Fryxell, Berättelser ur svenska historien, IX, s 169. — I brefvet af d. 28 nov. 1653 till Karl Gustaf säger De la Gardie, att han »några år bortåt» sett »molnet ihopdraga sig öfver hans hufvud» (De la G: konc. i RA.).

att stora oredovisade poster (bl. a. för en tillärnad beskickning till Wien) funnos i Kammarens räkenskaper, man kände också allmänt den unge grefvens gränslösa praktlystnad, och många hade också reda på, att han med synnerlig ifver höll på att reparera fästningsverken på ett af sina förläningsslott, Arensburg[1] på Ösel. Af alla dessa och flera dylika ingredienser kokade man samman en soppa, som väl hade en pikant smak, men i hvilken icke funnos många sanningskorn.

Hvad hade då egentligen händt? För oss är ju saken fullkomligt bekant. Händelsen synes vara ganska riktigt återgifven i Picques memoarer, hvilka åter begagnats af Arckenholtz och Fryxell. Alltsammans rörde sig bara om en skvallerhistoria, men det torde vara nödvändigt att erinra om hufvudmomenten i denna, enligt De la Gardies egna papper.[2]

* *

Riksskattmästaren, som under sommaren och hösten 1653 besökt sina förläningar i Estland, hade i september återkommit och i början af november infunnit sig i Uppsala, där drottningen med sitt hof då vistades. Före ditresan hade han uppehållit sig på Ekolsund, där han kring sig samlat åtskilliga herrar, bland hvilka befann sig hofmarskalken hos arfprinsen Karl Gustaf, den tyske öfversten Karl Kristoffer von Schlippenbach. Med dessa herrar (i synnerhet med den sistnämnde) hade han samtalat bl. a.

---

[1] I G. von Burgarts bref till M. G. de la Gardie d. 27 febr. 1654 (RA. De la Gardieska saml.) heter det om Arensburgs befästande bl. a.: »Weil aber I. Hochgr. Exc. den vestungsbau vor allen anderen aufs stärkeste getrieben haben, also» — — —.

[2] Se Arckenholtz, Mémoire concernant Christine, I, s. 362 o. f.; Fryxell, a. st., IX, s. 207 o. f. Bland De la Gardies egna papper i riksarkivet finnes en berättelse om förloppet både på svenska och tyska, förmodligen framställande saken så, som grefven själf önskade det. För öfrigt finnas i De la Gardieska samlingen flera bref från M. G. de la G. till Schlippenbach under de första dagarna efter uppträdet hos drottningen, hvilka både äro karakteristiska för brefskrifvaren och belysande för ämnet. Se t. ex. ett odat. bref troligen af d. 21 eller 23 nov. 1653 från M. G. de la G. till Schlippenbach, Schlippenbachs bref till De la Gardie d. 24 nov. och De la Gardie till Schlippenbach d. 25 nov., alla i De la Gardieska saml. i RA. — De la Gardies bref afspegla tydligen hans sinnesoro. Han söker under erinran om samtalen på Ekolsund både med lock och pock förmå Schlippenbach att afgifva en berättelse till drottningen rörande deras samtal som öfverensstämde med hans egen, på samma gång han röjer sin ångestfulla aning om, att detta icke skulle komma att lyckas.

om sin ställning till Kristina, hvilken han till sin stora oro hörde icke ansågs obetingadt god.

Grubblande öfver dessa samtal och själf medveten om, att ryktena icke torde sakna grund, begaf han sig till hofs. Här beslöt han att medelst en kupp söka återeröfra sin gamla position i drottningens ynnest. Tyvärr valde han det allra olyckligaste medel.

En dag, det var den 21 nov., hade drottningen på slottet efter slutad behandling af en del regeringsärenden börjat tala med De la Gardie, som kvardröjt efter de öfriga rådsherrarna, om mera allmänna saker. Härvid hade hon mycket berömt några personer (De la Gardie säger icke hvilka) för deras särskilda trohet och utmärkta tjänst.

Detta var att vidröra grefvens allra ömmaste punkt, och han började genast tala om, huru annorlunda folk bedömde honom, ja det funnes de, som påstodo, att drottningen till och med beskyllt honom för förräderi; någon skulle hafva sagt, att hon aldrig i evighet skulle taga honom igen till nåder; själf skulle hon visserligen icke tillfoga honom något ondt, men gjorde någon annan (syftande tydligen på arfprinsen) detta, så skulle hon skratta däråt.

Sådan var början, och De la Gardie märkte för sent, att han, långt ifrån att härigenom ha gjort sig till herre öfver situationen, kastat en gnista i ett krutmagasin. Vi veta, huru Kristinas harmsna fråga: hvem har sagt detta, framtvang namnet Steinberg, och huru denne, som genast tillkallades, med sitt icke mindre harmfulla förnekande af beskyllningen dref grefven efter tvenne dagars hårdnackad vägran att såsom sin sagesman i första hand uppgifva Schlippenbach, hvilken på Ekolsund skulle hafva berättat detta i samtal mellan fyra ögon.

Schlippenbach vistades för tillfället i Stockholm, men kallades samma dag hans namn blifvit nämndt af drottningen att genast infinna sig i Uppsala[1] för att förklara sig. I händelse han vore förhindrad att oförtöfvadt afresa, borde han insända en skriftlig relation.

---

[1] Se kallelsebrefvet d. 23 nov. 1653 i riksregistraturet. Det omnämner anledningen, att grefve Magnus de la Gardie föregifvit, att en kavaljer här vid hofvet skulle utlåtit sig, »hurusom välbemälte grefve skulle hafva gjort oss en perfidie, den vi icke vore sinnade så lätteligen att perdonera».

Samtidigt sände De la Gardie, som insåg, att, om hans goda namn och rykte skulle kunna räddas, det gällde att förmå den angifne att afgifva en berättelse, som samstämde med hans, först *ett* bref och efter någon dag ännu ett, hvari han meddelade, hvad som hade händt, och förmodade, att öfversten mycket väl drog sig till minnes, huru orden fallit sig just som grefven uppgifvit. För att riktigt uppfriska Schlippenbachs minne sökte han för honom måla situationen, då yttrandet fälldes, huru han sagt så och så, då De la Gardie vändt sig åt fönstret o. s. v. Han bedyrade, att det varit honom synnerligen motbjudande att yppa hvad som enskildt yttrats dem emellan, helst som han föraktat pratet såsom »eine faule, stinkende sache», men då han nödgats »sich damit zu besudeln», måste han på det ifrigaste uppmana öfversten att tillstå sina uttalanden. »Jag måste svettas», slutade han sitt första bref, »då jag betänker, huru oskyldigt jag råkat i dessa 'plaudereien'».[1]

För Schlippenbach måste dessa skrifvelser hafva kommit som en synnerligen obehaglig öfverraskning. De angåfvo tydligen, att ett oväder var i annalkande. Med omgående, d. 24 nov., besvarade han emellertid både K. Maj:ts och De la Gardies bref, men svaret gick icke i den riktning, som den senare velat anvisa, att det borde göra.[2]

Öfversten erinrade sig visst många samtal, hvarvid man berört de gängse ryktena om grefven, ja en gång hade Schlippenbach också nämnt, att Steinberg förmodat, att grefven antingen måste begått något »otacksamt streck» mot K. Maj:t eller också af andra hos drottningen baktalats, men han hade aldrig sagt, att Steinberg påstått, det H. Maj:t beskyllt grefven för förräderi. Emellertid hoppades

[1] Se de ofvan å sid. 2, not 2 anförda brefven.

[2] Se det ofvan å sid. 2, not 2 omnämnda brefvet från S. till De la Gardie. Häri heter det: Ich habe »nimmer mehr glauben können, das mir meine auf Ihro Maj:t dienste und Ihro Exc. besten gerichtete reden in solchem labyrinth bringen solten. Ich weiss mich zwarten vieler discours zu entsinnen, unter welchen oftmals ehrwehnet worden, dass Ihro Exc. aller welt hass und ungleiches nachrede unterworfen weren, worbei auch *einsmal* fürgelaufen, wie *ich deshalben in specie mit Mons. Steinberger gesprochen, welcher ebenfalls bedünket, dass Ihro Exc. entweder ein undankbar stück gegen I. Maj:t müsten begangen haben oder von andern verleumdern hindangesetzet sein*, worinnen der cavalier zweifelsohne die gemeine opinion gefolget, in dem die welt dieses oder jenes mutmasset».

han att själf få vara uttydare af sina egna ord och dessas innersta mening.

De la Gardies senare bref, som han sände med Otto Reinhold Taube, synbarligen i högsta oro, sökte både med hotelser och vänligt tal beveka Schlippenbach till att före ankomsten till Uppsala justera sin uppfattning till öfverensstämmelse med grefvens, men det skulle snart visa sig, att det icke hade lyckats.

Schlippenbach begaf sig emellertid åstad till Uppsala, säkerligen med föga glada känslor.

Redan tidigt på morgonen dagen efter det han anländt (troligen den 28 nov.) skickade De la Gardie fyra af sina vänner, Reinhold v. Liewen, öfverste Palbitzsky, residenten Fürstenhäuser och Otto Reinhold Taube, för att af öfversten begära en förklaring öfver vissa uppsatta punkter, gående ut på att han skulle erkänna sig hafva yttrat, det De la Gardie berättat drottningen.[1] Schlippenbachs svar togs till protokoll af sändemännen, men var intet annat än, hvad denne skrifvit i sitt bref. Med detta måste de återvända till den väntande riksskattmästaren.

Någon timme senare skulle konferensen inför drottningen på slottet äga rum. Att De la Gardie begifvit sig dit i en mycket upprörd sinnesstämning är uppenbart. Saken var satt på sin spets. Antingen han eller Schlippenbach måste stå som lögnare.

Konferensens utgång är känd.[2] I drottningens närvaro utslungade grefven mot Schlippenbach orden slyngel och skälm, utan att därigenom lyckas gifva sin framställning trovärdighetens prägel. Kristinas vacklande vänskap vändes i djupaste ovilja, ja, man kan väl säga hat. Weibull har såsom ett utpräGladt karaktärsdrag hos Kristina framhållit hennes djupa sanningskärlek, och denna upprördes nu i högsta grad af att se sin forne gunstling vrida sig under, som hon trodde, bördan af en lögn. Ännu vid slutet af sitt lif, då hon som åldrande kvinna gjorde

[1] Protokollet öfver denna konferens med Schlippenbach, undertecknadt af de fyra herrarna finnes i De la Gardieska saml. Det innehåller först de af De la Gardie till besvarande uppsatta punkterna och därpå det svar, som Schlippenbach därpå gifvit.

[2] Se Arckenholtz, a. st., I, s. 365.

sina randanmärkningar till Picques memoarer, karakteriserar hon De la Gardie med ordet: menteur.[1]

* *

Omedelbart efter det pinsamma uppträdet erhöll grefve Magnus tillstånd, att icke säga befallning, att resa till sina gods, ett tillstånd som af drottningen kryddades med förbudet att visa sig vid hofvet, förrän skymfen att hafva framstått som bakdantare och lögnare blifvit aftvådd. Att rentvagningen borde ske genom envig, hade H. Maj:t tydligen låtit förstå.

En duell mellan en riksskattmästare och en simpel öfverste var emellertid en sak, som väckte betänkligheter ej blott hos De la Gardie själf. Denne ansåg nog, att det enda passande sättet att behandla saken hade varit att, såsom han i ett bref[2] uttryckte sig, »afstraffa» Schlippenbach såsom förnärmare af en af rikets höga ämbetsmän, men en sådan afstraffning lät sig icke göra, sedan drottningen uttryckligen tagit honom under sitt beskydd. Uraktlät åter De la Gardie att följa H. Maj:ts anvisning att utmana sin fiende, skulle hela världen och framför allt Kristina anse honom såsom en feg pultron.

Rådvill och förtviflad sökte grefven ännu samma dag, som den olyckliga konferensen hållits, råd hos de två, som i denna sak bäst troddes kunna råda, den gamle vördade rikskansleren och svågern, arfprinsen Karl Gustaf.[3] Olyckligtvis för De la Gardie befunno sig båda långt borta: rikskansleren i Stockholm, arfprinsen på Öland.

Hindrad af det dåliga väglaget hade Axel Oxenstierna ännu icke vågat sig på resan till Uppsala, dit han dock väntades efter jul. Men riksrådet Arvid Forbus, en vän till De la Gardieska familjen, lofvade att resa till Stockholm och framföra ärendet. Gref Magni uppförande under lyckans dagar emot den åldrige statsmannen hade just icke varit sådant, att det berättigade honom att nu påkalla

[1] Se Arckenholtz, a. st., III, s. 165 noten.
[2] De la Gardie till drottningen, odat., men tydligen skrifvet mellan d. 5 o. 12 dec. 1653.
[3] Se M. G. de la G. till Karl Gustaf d. 28 nov. 1653 bl. De la G:s koncepter i RA. och hans bref till Axel Oxenstierna samma dag, tryckt hos Arckenholtz, a. st., I, s. 368.

hans hjälp, men hans fader hade varit rikskanslerens trogne vän ända till sin dödsstund, och det var på denna vänskap sonen nu byggde,

Det finns en berättelse om Forbus' möte med Axel Oxenstierna, som i all sin torftighet är målande nog.[1] Man tar nog icke miste, om man säger, att skvaller och hofintriger väl voro ibland de ärenden, som allra minst intresserade Europas rådgifvare. Det är också tydligt, att han gick till det samtal, hvartill kan nu kallats, med särdeles motvilja.

Han föreföll, berättar Forbus, vid mötet altererad och började konferensen med att bryta sönder någon liten sak, som betjänten framlade på bordet. Han talade om sin ålder och sjuklighet, som gjorde honom olämplig att gifva råd, han sade, att om han blifvit rådfrågad förr (tydligen menande, innan De la Gardie första gången upptog saken inför drottningen), skulle han kunnat råda, nu vore det för sent. Man måste se sig för att angripa den, som konungen hölle af. Då grefven ju var den angripande, kunde han icke se, huru man skulle kunna hjälpa saken. Han rådde dock att söka beveka drottningen genom grefvens maka och moder. Bestämdt ogillade rikskansleren, att grefve Magnus yppat, hvad som i förtroende talats, och varnade honom för att draga sig ifrån utöfningen af sin tjänst, i hvilket fall fienderna helt visst skulle vakna. Om duellen yttrade han sig däremot icke klart.

Samtalet slutade med, att Axel Oxenstierna berömde Schlippenbach såsom en diskret man, den där väl brukade veta, hvad han sade. Då dessutom äfven arfprinsen för honom hyste stort förtroende, var det särskildt oklokt att angripa denne.

Det är tydligt, att Axel Oxenstierna enligt sin vana yttrat sig med största uppriktighet. Kloka råd hade han också gifvit: att stanna på sin post och att betjäna sig af de båda damernas bemedling. Men han hade också antydt

[1] Se Wieselgren, De la Gardieska arkivet, VII, s. 189. — Det är troligen på detta möte, som följande postscriptum i ett Axel Oxenstiernas bref till sonen Erik, dat. Stockholm d. 4 dec. 1653 (Oxenst. saml. i RA.) syftar: »I går färdade jag Arved Forbus af med svar och sender dig afskriften att si, dock att du sender mig din broders bref och den tillbaka igen, efter jag intet hafver mera än den ene kopian. Mig tyckte på Fårbus, att han maxas (!?) därved.»

sin uppriktiga tanke om hela saken, och den var nog för vederbörande ej så synnerligen smaklig.

Att stanna på sin post och där rida ut den storm, han själf frammanat, var just icke enligt med gref Magni lynne; mera passade honom det andra rådet att anlita damernas hjälp, och detta följde han.

Axel Oxenstierna har i ett något senare bref[1] till arfprinsen meddelat, huru saken i sitt dåvarande skede tedde sig för honom. »Ärendet är mig — — endels otroligt och besynnerligt förekommet,. så att jag mig därutinnan en lång tid intet hafver rätta kunnat, förmodandes det icke hafva så mycket uppå sig, att det icke skulle kunnat försonas genom gref Magni diskretion och försiktiga comportement. Fördenskull hafver jag hvarken med skrifvelse eller eljest kunnat mänga mig däruti såsom en sak, den mig hvarken af begynnelsen, förloppet eller änden hafver varit kunnig och vetterlig.»

Gref Magni vädjan ville dock rikskansleren icke lämna alldeles obeaktad. I ett bref[2], troligen afsändt efter samtalet med Forbus, skref han vänligt, att ärendet var honom oförmodeligt förekommet och gjorde honom ondt för den vänskaps skull, som han »med hans föräldrar och hus från ungdomen plägat hafver». Gärna skulle han vilja råda, men han kunde af de öfversända handlingarna ej se klart nog sammanhanget; begärde därföre närmare underrättelser. — Innan sådana emellertid hunno anlända, hade affären, såsom vi skola se, inträdt i ett nytt stadium.

* *

För arfprinsen Karl Gustaf, som vistades på Borgholm, kom gref Magni meddelande såsom den pinsammaste öfverraskning. Han kände sig orolig både för sig själf, då han trodde sig finna, att hans namn på ett eller annat sätt inblandats, för systern, som inom några månader väntade sin nedkomst och kunde taga skada till sin hälsa, och för svågern, hvars oklokhet kunde ännu mera trassla in saken.

[1] A. Oxenstierna till Karl Gustaf d. 29 dec. 1653 (Stegeborgs-saml., RA.).

[2] A. Oxenstierna till M. G. de la Gardie d. 2 dec. 1653 (koncept i Oxenstiernska saml., RA).

Grefvens bref lämnade honom ingen full klarhet och han kunde icke tro annat, än att allvarsammare ting lågo bakom denna lumpna affär.

Anmodan att intervenera följde han ögonblickligen. Drottningen besvor han att »genom sin auktoritet döda och dämpa saken, som eljest icke utan ens eller annans förklenring och desavantage syntes kunna slitas.»[1] Axel Oxenstierna bad han samtidigt att göra hvad han med sitt stora anseende kunde för att förmå H. Maj:t att tillmötesgå denna begäran »i consideration till gref Magni höge anförtrodde ämbete». Han förmenade, att »H. Maj:ts och fäderneslandets högsta lycksalighet bestode i sämja, enighet och ro emellan dess undersåtare».

Grefve Magnus själf lät prinsen ganska oförbehållsamt, ehuru under vänliga former, veta sin mening. Han säger, att det »hade varit mycket väl, om i begynnelsen bättre precaution vore iakttagen», men, »som alle gjorde saker intet stå till att ändra, ty måste man nu vara betänkt sådant att rätta, som förvirradt är». Först och främst gällde det att betaga drottningen den meningen, att *hennes* värdighet trädts för nära. Tvisteämnet med Schlippenbach föreföll prinsen för obetydligt för att parterna skulle taga sig den saken så djupt. »Att utföra saken med värjan passar ingen man af stat att göra utan är ynglingars bedrift.» Rättegångsvägen kunde icke heller lämpligen i en sådan sak anlitas. Om nämligen Schlippenbach ginge ed på sina uppgifter, så vore visserligen grefvens ära icke räddad. Enda utvägen vore, att drottningen genom sin auktoritet gjorde en ända på tvisten, och därtill borde man bedja rikskansleren och andra inflytelserika män medverka.

[1] Karl Gustaf till drottningen d. 9 dec. 1653 (konc. i Stegeborgs-saml., RA.) och samma dag till Axel Oxenstierna (konc. på samma ställe). — I det senare brefvet heter det bl. a.: »sakens beskaffenhet, så mycket den mig är kunnog, kan icke konsidereras af det värde (förutan det misshag H. K. Maj:t däröfver fattat hafver), att man sådant på ett eller annat sätt vidare yrka och till vidlyftighet skulle komma låta, utan att sådant bäst och fogeligast kunde igenom H. K. Maj:ts auktoritet nederläggas och slichtas» (!). Prinsen såge intet »säkrare och bättre medel, än som Herr Rikskansleren ville med sitt gode råd bispringa och förmedla verket till ett godt utslag förnämligast hos H. K. Maj:t». —

Äfven till riksdrotsen och riksamiralen skref han samma dag i ämnet men kortare och likaså till brodern Adolf Johan (brefvet till den sistnämnde finnes i orig. i Adolf Johans arkiv i Stegeborgs-saml., RA.; de båda andra finnas i koncept i samma saml.).

Bevekligen bad han svågern att »sig i denna sin vedervärdighet såsom en kristen comportera, — — ty gör människan bäst uti denna världen att söka alltid vara sig själf mäktig och passionernas mästare, anseendes världens fåfänga med constantia animi, hvilket för Gud och människor behagligt är uti mot- och medgång.»[1]

Tyvärr föllo dessa visdomsord i tämligen otacksam jordmån.

* *

De la Gardie hade, då han lämnade Uppsala, rest ut till sin egendom Ekolsund, och det är lätt att tänka, i hvilken sinnesstämning han, så föga van vid motgång, där befann sig.

Midt under sina dystra betraktelser upplystes hans mörker af en hoppets stråle, som kom från ett alldeles oförmodadt håll. En skotsk öfverste, Hugo Hamilton, hvilken synes hafva stått väl vid hofvet, hade, strax efter det De la Gardie lämnat Uppsala, kommit dit för att med honom aftala en affär. Till sin bestörtning hade han funnit grefven rest, och alla tungor sysselsatta med hans onåd. Drifven, som det tyckes, af verklig tillgifvenhet beslöt han att söka ställa saken till rätta, hvartill han trodde sig icke sakna utvägar.

Han erbjöd skriftligen[2] grefven sina tjänster, men ville, innan han toge något steg, erhålla visshet i afseende på tvenne frågor: 1:o om grefven vore villig att i allt underkasta sig drottningens dispositioner; 2:o om Hamilton finge, i händelse man kom till definitiv uppgörelse, försäkra Schlippenbach och hans anhöriga om fullkomlig glömska af det passerade. I sådant fall trodde han sig kunna förmå Schlippenbach att icke allenast mottaga grefvens erbjudna vänskap, utan ock att använda all flit att bevisa sin trohet och tillgifvenhet.

---

[1] Karl Gustaf till M. G. de la Gardie d. 9 dec. 1653 (konc. i Stegeborgs-saml.).

[2] Hamilton till M. G. de la Gardie, dat. Uppsala d. 1 dec. 1653 (orig. i De la Gardieska saml.) och De la Gardies bref d. 4 dec. till Hamilton (orig. bland M. G. De la Gardies koncepter; brefvet har i likhet med flera andra, nu befintliga i samma serie, blifvit senare af Hamilton återställdt till sin författare). Ett odateradt postscriptum på tyska (brefvet är på svenska) hör troligen tillsammans med detta bref.

För att yttermera aftala saken infann sig Hamilton den 3 dec. personligen på Ekolsund, där han af De la Gardie mottogs med öppna armar, så mycket mer som Hamilton medförde den öfvermåttan hugnesamma underrättelsen, att drottningen befallt grefven att återkomma till hofvet.

Gref Magni dystra stämning var i ett ögonblick bortblåst. Under glada förhoppningar rådslogo de båda herrarna om de åtgärder, som närmast borde vidtagas. Grefven skulle skrifva ett bref till drottningen att framlämnas af Hamilton, hvari han skulle betyga sin fullkomligaste »submission». Som det emellertid kunde förutses, att H. Maj:t icke skulle uppgifva krafvet på uppgörelse med Schlippenbach, måste man vara betänkt på att bringa den affären ur världen, och Hamilton visste råd. Schlippenbach behöfde för ögonblicket ett lån på 500 rdr. Dessa kunde ju under vissa villkor af grefven försträckas; eventuellt kanske han kunde tillförsäkras ännu större summa.

De la Gardie omfattade med förtjusning detta förslag. »Går det efter Herr Öfverstens råd», skref han dagen efter dennes afresa, »får mången en stor näsa, och kan jag och Schlippenbach salveras, det jag rätt gärna ser. Penningarna belangande, så gör Herr Öfversten mäkta väl att effectuera vårt aftal. Såsom jag i allt genereusement mig skall comportera, så skall det ock häri ske — att rädda honom ur necessiteten, men för ingen annan orsak. Blifver allting först godt, så få vi sedan talas vid, och skall han, Schlippenbach, ingenting tryta af det jag förmår; men min respekt och ära måste först salveras.»

Harmen öfver Schlippenbach var nu nästan försvunnen. De la Gardie sade sig aldrig hafva trott annat än godt om honom. Kunde han tänka, att han af ondska nekade till sina ord, skulle det visserligen kosta hans hjärteblod, men betraktade man saken »raisonnablement», måste man tillskrifva hans beteende snarare »injuria temporum» än uppsåtet. — Hamilton gjorde väl uti att undsätta honom med penningar, som grefven ville återbetala; och han tillägger: »Die grösseren summen, so er desideriret, dazu kan rath gefunden werden, wenn nur erst alle dinge in salvo sein.»

Hos drottningen skulle öfversten för grefven anhålla dels om en privat audiens, efter han »af denne oförmodlige förändring fruktade hos sig en stor alteration, som han ej gärna hvars och ens ögon skulle underkasta», dels om en mera högtidlig sådan till ett vittnesbörd om återvunnen nåd och slutligen om en *skriftlig* tillåtelse att på en 6 månader resa på landet.[1]

I det medsända brefvet till H. Maj:t[2] uttrycker grefven bl. a. sina känslor på följande sätt: »Såsom min sorg sig nogsamt i veklagan uttrycka kan, men ej svårare i sin egen djuphet likasom försjunka och förstorad blifva, alltså, allernådigsta Drottning, kan ej en måttelig fröjd finna ord, men en oförmodelig hugnad så uppfylla hjärtat, att det af all expression destituerat nästan i sin egen största lycksalighet olycksaligt blifver.»

Han kunde ej med nog tacksamhet venerera de nådiga löften, som H. Maj:t låtit tillsäga honom genom Hamilton, hvars »oförmodlige redlige intention och genereuse vänskap honom surprenerat». »Och är», slutar han, »icke ringaste delen af denna min lycksalighet, att jag E. K. Maj:t mildhet allena och sedan en indifferent kavaljers interposition och

[1] För att göra Schlippenbach mera mjuk och lätthandterlig ansåg De la Gardie lämpligt att skrifva ett utförligare bref, äfven detta med adress till Hamilton, afsedt att, Hamilton ovetande, visas för Schlippenbach, i hvilket löften och hotelser voro blandade med hvarandra. Brefvet kom mycket riktigt för S:s ögon, men torde haft alldeles motsatt verkan mot den åsyftade, och saken väckte i högsta grad Hamiltons harm, då han härom fick kännedom. Se brefvet dat. Ekolsund d. 6 dec. 1653 bl. M. G. De la Gardies koncepter. Där säges bl. a.: »Was aber Herrn Schlippenbach betrifft, so werde ich nach richtiger composition der sache ihme meine freundschaft nach wie vor keines weges verweigern, aldieweilen ich zu ihme nichts habe sondern ihn allezeit vor einen ehrliebenden und estime werthen cavalier gekant, der Ihr Kon. Maj:t und der Cron treue dienste zu vovieren euserst sich wolte angelegen sein lassen. Halte auch gewiss dafür, er das, so beschehen, nicht malo et venenato animo (auf welchem fall ich sonsten die warheit mit seinem herzenblut schreiben wolte), besondern aus besorgenden unheil und inevitirlichen necessitet gethan habe, und zweifele ich nicht, er sich als einem erlichen cavalier wohl anstehet sich erweisen werde» etc. — Se äfven Hamiltons bref till De la Gardie d. 27 febr. 1654 (De la Gardieska saml.) — Jämf. nedan sid. 26, not. 2.

[2] Se ett egenhändigt koncept utan datum bl. M. G. De la Gardies koncepter i RA. Af innehållet framgår, att det måtte vara skrifvet mellan d. 1 och 5 dec. 1653. Om Hamiltons medling heter det här: »Herr Öfversten Hamilton, hvilkens oförmodelige redlige intention och genereuse vänskap mig surprenerat och på det högsta till tacksamhet obligerar, varder uppå min bön och begäran hvad öfrigt E. K. Maj:t underdånigst berättandes å mina vägnar. E. K. Maj:t [ville] i kongl. nåde honom tro till ställa, när han min underdånigst devotion, tankar och bön framdragandes varder.»

bearbetande skyldig blifver upprättelsen af min lutande lycka och icke andra, hvilka kanske den ringaste intention eller tjänst skulle mig så högt tillräkna, som hade de frälst min själ ifrån döden.»

De sista orden voro troligen sagda med syftning på Axel Oxenstierna, på hvars mellankomst grefven nu såg med mycken likgiltighet. I bref till Hamilton[1] yttrade han härom: »Af rikskansleren hafver jag vidlyftigt svar, men föga råd. Man gör saken stor och farlig, mera än behof görs, hvaråt jag ler.»

De la Gardie ansåg sig hafva så mycket mer orsak att le, som han nu också fått den goda underrättelsen, att H. Maj:t med stor nåd mottagit de båda grefven närstående damerna, hvilka å hans vägnar uppvaktat drottningen.

Allt syntes sålunda vara så väl förspändt, att stort intet annat för gref Magnus återstod än att sätta sig i sin vagn och fara till Uppsala.

* *

Sällan hafva emellertid förhoppningar blifvit så skoningslöst gäckade. Drottningens svar på De la Gardies bref lät icke länge vänta på sig. Men det var det bittert ampra brefvet af d. 5 dec. 1653, som hela världen känner.[2] Det har mångfaldiga gånger tryckts och på Kristinas eget föranstaltande offentliggjorts både på franska och latin.

Den ståndpunkt hon däri intager (och sedermera alltjämt fortfor att intaga) emot sin forne gunstling var den iskalla likgiltighetens.

Hon hyste emot honom ingen vrede, ingen onåd; den enda känsla hon hade var medömkan. En audiens kunde icke vara honom till något gagn, ty hon kunde ingenting göra för honom. Hon upprepade hvad hon sagt honom flera gånger förut: »C'est de vous seul que vous devez attendre la reparation de votre honneur!»

Förlåtelse från hennes sida kunde icke komma i fråga; det vore för henne att förneka sig själf. Bannlysningsdomen öfver sig hade grefven själf uttalat.

---

[1] Postscriptum till brefvet den 4 dec.

[2] Tryckt bl. a. hos Arckenholtz, a. st., I, s. 359 (på franska) och i Appendix till del II, sid. 71 (på latin).

»Ni kommer mig att blygas», utropar hon, »då jag tänker på, till huru mycken låghet ni har nedlåtit eder, huru mycket ni har förödmjukat eder för dem, som ni gjort så dåliga tjänster. I denna olycksaliga affär har i ert uppförande icke funnits någonting stort eller vackert eller ädelmodigt. Vore jag i stånd att ångra, skulle jag gräma mig öfver att hafva knutit vänskapsförbindelse med en så svag själ!» — Brefvet var skrifvet på franska utan tvifvel för att kunna meddelas de främmande ministrarna.

Träffad af ett sådant åskslag hade det otvifvelaktigt varit klokast af De la Gardie att böja sig för stormen och tiga, då nu tydligen spelet för honom var förloradt. Men tiga var en konst, som han icke var mäktig.

»För att icke sig själf orättvisligen condemnera» uppsatte han ett svar, som, utförligt och mångordigt såsom allt hvad De la Gardie skref, var en försvarsskrift, i hvilken han icke erkände sig i något hafva felat.[1] Audiensen hade han begärt, föranledd af H. Maj:ts hälsning genom Hamilton och i förlitande på de nådelöften, som gifvits hans moder och maka. Brottet emot sig själf, som han skulle begått, bestod enligt hans förmenande endast i, att han af för stor »confidence till H. Maj:t lamenterat öfver den sensiblaste tort honom i världen ske kunde. Peccavi pia sollicitudine, sed nulla mea culpa». Han hade genast förklarat sig beredd att antingen med lag och rätt eller ock med sin vedersakares hjärteblod bevisa sina ords sanning. »Dömmes alltså», säger han, »om mina intentioner till min vanära nästan för snart.»

Endast till följe af sina medbröders och vänners förmaning hade han för att icke prostituera sitt höga ämbete dröjt med utmaningen. »Jag vill hoppas», utropar han, »att mången ärlig man skall kunna vittna, att kanske af mig själf jag icke varit så vettig.»

Nu vore emellertid duellen hans »fullkomligaste och endaste resolution, kunnandes ej däri göra illa, efter H. Maj:t

[1] Finnes i flera egenhändiga, mycket ändrade och rättade koncept i De la Gardieska samlingen. Brefvet saknar datum, men torde vara författadt emellan den 5 och 12 dec. 1653.

det icke allenast approberade i så mångas närvaro, utan sedan allt framgent». Drottningen skulle blott icke tro, att detta hans beslut framkallats genom hennes bref; endast omsorgen om hans ära vore hans driffjäder.

Till de lågheter, hvarom H. M:t talat, kände han sig icke skyldig, ty den ödmjuka underkastelse, som han visat gent emot H. Maj:t, kunde »aldrig af illviljan vinna det namnet». Den komplimang han vid sin afresa låtit göra Steinberg hade han ansett sig väl kunna göra, då Schlippenbach ju förklarat öfversten oskyldig.

För öfrigt erkände han visst sin ovärdighet till drottningens uppå honom »såsom en så svag sujet kastade nåder och välgerningar». »E. K. Maj:t ville», säger han, »i nåder sig påminna, det jag ofta själf erkänt, deprecerat och för min egen lycka, som så häftigt växte, fasat hafver.»

Slutligen utropar han: »Det är fåfängt för mig att beklaga min olycka, efter E. K. Maj:t mig själf det hoppet afskär, att dess sentimenter af någon satisfaktion ombytes eller ock af tårar, ängslan och submission bevekas kunna. — — — Jag söker ej heller omöjligheten — — —. Mitt hjärta skall numera gifva blodtårar att nettoyera min reputation i åsyn utaf världen, och beder jag allenast ödmjukeligen i all som största underdånighet, det E. K. Maj:t ville efter sitt nådigsta löfte, medfödda och af hela världen adorerade generosité och rättvisa hvarken tänka, tala eller göra något till min äras förklenande, förr än E. K. Maj:t rätt vetterligt blifver, det hela saken hafver vunnit sitt utslag.» — — —

Det skulle icke dröja länge, förrän det blef uppenbart, hvilken ny stor oklokhet gref Magnus begått genom detta sitt, såsom Axel Oxenstierna kallade det, »phantastiske» bref. Drottningen mottog det med den djupaste harm, och denna förminskades säkerligen icke af, att den sentimentala frasen om »blodstårarna, som skulle nettoyera grefvens reputation», icke följdes af någon handling. I sin förbittring vidtog Kristina en åtgärd, som måste synas i hög grad betänklig, då hon utan dom och rannsakning skilde riksskattmästaren från utöfningen af sitt ämbete. Den 12 december 1653 tillsatte hon en ny chef i kammarkollegium under titel presi-

dent. Den utnämnde var den sedermera i reduktionshistorien bekante Herman Fleming.[1]

* *

Vid detta sakernas läge var det för De la Gardie föga tröst, att Hamilton inberättade, det hans underhandling med Schlippenbach hade gifvit goda utsikter. Denne sistnämnde hade mottagit penningelånet af Hamilton och synes hafva gifvit något slags löfte att icke skada grefven. »Ich merke», säger Hamilton, »dass geld kan viel thun.»[2]

Just i samma dagar fick Schlippenbach emellertid af Kristina ett förtroendeuppdrag, som kunde göra ett sådant löfte från hans sida, om det var uppriktigt, synnerligen värdefullt. Han mottog nämligen befallning att oförtöfvadt nedresa till arfprinsen på Borgholm för att meddela denne drottningens definitiva beslut att nedlägga regeringen, så snart de härför nödiga förberedelserna hunnit afslutas. Omöjligt är ju icke, att de sista dagarnas ledsamheter påskyndat detta beslut, och att valet af Schlippenbach som budbärare skett med särskildt nöje från Kristinas sida.

Försedd med en ampel rekommendation[3] till prinsen från drottningen, begaf sig öfversten, efter ett kort besök i Stockholm, hvarunder han meddelat rikskansleren förstahandsunderrättelser om händelserna i Uppsala, på väg för att utföra sitt uppdrag.

* *

Kring De la Gardie syntes det emellertid mörkna allt mer och mer. Alla hittills gjorde bemedlingsförsök hade totalt misslyckats. För arfprinsen hade Kristina förklarat det skedda vara oundvikligt, och att det icke stode i hennes makt att

[1] Se titularregistraturet i Riksarkivet.

[2] Hamilton till M. G. de la Gardie, dat. Hamiltonslund d. 9 dec. 1653. »Kortzlich zu schreibe», skrifver H. på sin dåliga tyska, »allis ist woll bestelt und promisen gethan, E. Exc. getrey zu sein, auch sein höcheste fleyss anzuwenden diselbigen zu beweisen mit der tot. Ich hab ihme etwas gelt gegeben oder gelent. alle neyden (d: neigung?) assistens von andre zu benemen. — — — Es ist mein dinstlich bitt, E. Exc. die sachen in geheym bey sich halten, auch meyne nahme gegen nimand nennen. — — — Dem Herrn Rixcanslers rad in disse sachen möchte ich gern wissen.»

[3] Kristina till Karl Gustaf, Uppsala d. 24 dec. 1653; egenh. orig. i Stegeborgs-saml. Brefvet nämner ej Schlippenbachs namn, men rör tydligen honom. Drottningen ber om »la continuation des bonnes graces, dont vous l'avez honoré autrefois. Vous este trop genereux et trop juste pour luy refuser cette faveur et je vous prie instamment la luy faire voir que mon intercession luy ay esté utile.»

ändra det.[1] Hon hade endast lyssnat till rättvisans röst. Nu hade alla onda tungor ytterligare släppts lösa genom grefvens skiljande från sitt ämbete, som åtföljdes af den demonstrativa uraktlåtenheten att kalla honom till det rådsmöte, som utsatts till nyåret, och dit alla rådsherrarne utom han anmodats att inställa sig.[2]

Hade den bortskämde kungagunstlingen hittills förhållit sig tämligen spansk, så kände han sig nu fullkomligt krossad. Lämnande åsido allt ordande om »ehrenrettung» och sin motståndares fel, riktade han till drottningen blott en ödmjuk bön om, att han måtte med en *skriftlig* tillåtelse få »retirera sig till sina gods» på så lång tid som H. Maj:t »nådigste behag kunde vara» och med ett »generalattestatum» för sine underdånigste tjänster, såsom flera af hans medbröder i rådet skett vore.[3]

Och på samma gång fann han nödvändigt att söka sätta i rörelse alla sina inflytelserika förbindelser, i första rummet arfprinsen, rikskansleren, riksdrotsen, biskop Johannes Matthiæ m. fl.[4]

Mången, för hvilken grefvens person icke var sympatisk, kunde ej annat än ogilla drottningens förfarande mot honom, och mångas blickar sökte Axel Oxenstierna, mot hvars uppfattning om lagbundenhet i riket det syntes strida, att kungligt godtycke skilde en hög ämbetsman från utöfningen af hans tjänst. Visserligen hade han hela tiden varit en missnöjd åskådare af grefve Magni beteende allt ifrån början, men hans ogillande var blandadt med medlidande. Han dolde icke, att han ansåg honom vara, såsom han sade, »incapabel att bära både lycka och olycka». »Att det går så sällsynt med gref Magni sak», skref han emellertid till sonen Erik, »och intet bättrar, utan snarare förvärrar sig, det är mig ledt och förorsakar mig till ett medlidande med hans galenskap

---

[1] Kristina till Karl Gustaf, dat. Uppsala d. 16 dec. 1653, tryckt hos Arckenholtz, a. st., I, s. 367.

[2] Kallelsen till rådsmötet utgick d. 19 dec. 1653. Se diariet i RA.

[3] Koncept i De la Gardieska saml., tydligen skrifvet efter d. 12 dec. 1653.

[4] Se De la Gardies bref till dessa, anförda här nedan.

och olycka. — Mången tviflar, om det så främmadt kommer mången före.»[1]

Från alla håll uppmanades nu De la Gardie att vända sig till honom. Sålunda skref arfprinsen, att han ansåge »tilldrägligast», om de gode herrar i rådet, helst kansleren, »ville göra sitt bästa i saken». Biskopen Johannes Matthiæ[2] rådde honom ock att bruka »rikskanslerens försigtige interposition». Den gamla grefvinnan, modern, och grefvens bröder och släktingar väntade också hjälpen af rikskansleren, som dock alltjämt befann sig fjärran från hofvet i Stockholm.

Det var emellertid nog icke utan en viss själföfvervinnelse på grund af sitt föregående uppträdande som De la Gardie beslöt sig för att begära den inflytelserike gamles mellankomst. Det fanns dock ingen annan råd än att för honom framlägga sin nöd. »Huru högt mig denna händelse bedröfvar, vet Gud», utropar han i sitt bref till Axel Oxenstierna, »och att man en annan substituerat hafver till direktionen i kammarsakerna till min största vanära, där jag dock till ingen öfverträdelse convincerad är.»[3]

Egendomligt nog fick rikskansleren ungefär samtidigt en uppfordran från drottningen själf att yttra sig i saken. Hon hänsköt den liksom under hans domstol, i det hon skref: »Jag åstundar intet högre än att nå Eder approbation eller ock att få veta, uti hvad jag mig kan hafva försett, att jag

[1] Axel Oxenstierna till Erik O., dat. Sthlm d. 19 dec. 1653 (Oxenst. saml., RA.).

[2] Karl Gustaf till M. G. de la Gardie, Borgholm d. 25 dec. 1653 (eg. orig. i De la Gardieska saml.). — Johannes Matthiæ till Karl Gustaf, Strängnäs d. 23 dec. 1653 (Stegeborgs-saml.). Ungefär samtidigt med detta Joh. Matthiæ bref till prinsen skref prinsen till biskopen ett bref dat. d. 26 dec. 1653 (koncept i Stegeborgs-saml.), hvari han anhöll, att biskopen »sig ville låta behaga och söka tillfällen, hvarmed han igenom tjänlige medel kunde blidka H. K. Maj:t och alltså denne min svågers olycka icke honom alltför svår måtte falla».

[3] M. G. de la Gardie till Axel Oxenstierna, dat. Ekholmen d. 17 dec. 1653 (egenh. orig. i Oxenst. saml., RA.). Med åberopande af Karl Gustafs bref i saken till A. O. säger De la Gardie: »Och såsom jag försäkrat är, E. Exc. däraf seendes varder, huru vida Hans K. Höghet sig i denna saken interponerar och dess lopp söker att studsa, så hafver jag det vissa hopp, att E. Exc. så för Hertigens gunstiga och förtroliga begäran såsom ock af andra flera orsaker, som kunna komma i konsideration, i synnerhet det jag till ingen brott utan bara olyckan skyldig är och i allt detta ingen realitet sticker (som dock hela värdens åseende förorsakar), varder hos H. K. Maj:t bearbetandes, att jag af dessa olägenheter måtte kunna befriat blifva och med H. K. Maj:t nåde och ynnest igen ansedd.»

må kunna hafva den satisfaktion af Eder anten att justificeras heller att authoriseras uti denne sak.»[1]

Synbarligen har dock Axel Oxenstierna icke känt sig synnerligen väl till mods att sålunda kallas till skiljedomare. »Jag hafver fuller varit bekymrad däröfver och vet mig icke i lång tid vara så tenterad», klagade han för Erik.[2]

Hans intervention var också kanske i mångas ögon och alldeles säkert i den De la Gardies familjens väl diplomatisk. Själf hade han däraf känsla, då han i det nyss citerade brefvet skref: »Jag kan fuller hafva svarat något för litet och något för mycket, så att det tilläfventyrs ingen behagar, men så hafver jag med äran och ett godt samvete hvarken mer eller mindre kunnat göra.»[2]

Mest öfverraskande i rikskanslerens skrifvelse till drottningen är dock en passus, där det heter: »Jag finner intet uti desse E. K. Maj:ts konungslige och genereuse råd och actioner att taga ifrån eller lägga till, utan önskar af hjärtat, att det på gref Magni sida med sådan modestie och försiktighet till E. K. Maj:ts och riksens tjänst vore brukadt och njutet vordet, som skäl kräfver och dess nåde och gunst emot honom varit hafver. — — — Jag styrker dock gärna till nåden för månge orsakers skull.»[3] — — —

Det kan icke nekas, att rekommendationen är något sval, och att man hade väntat ett ogillande af grefvens skiljande från tjänsten. Brefvet är dock skrifvet ifrån Stockholm, och det är ovisst, om rikskansleren då ännu var fullt underkunnig om allt, som passerat, måhända att han ock verkligen misstänkte De la Gardie för att hafva gjort sig skyldig till försummelser i ämbetet. Säkert är, att

[1] Kristina till A. O., trol. omkr. d. 16 dec. 1653 (saknar datum). Orden ofvan äro citerade efter en af A. O. gjord egenhändig afskrift, som han bilagt sitt bref till sonen Erik af d. 24 dec. 1653. Brefvet är tryckt hos Arckenholtz, a. st., I, s. 370, dock med uteslutande af de allra sista orden.

[2] Axel Oxenstierna till Erik, dat. Stockholm d. 24 dec. 1653 (egenh. orig. i Oxenst. saml., RA.).

[3] A. Oxenstierna till Kristina, dat. d. 22 dec. 1653. Efter rikskanslerens egenhändiga afskrift, bilagd det ofvan citerade brefvet till Erik O. Brefvet är här dateradt, hvilket icke är fallet med den franska öfversättning däraf, som Arckenholtz, a. st., I, s. 371 meddelar. — »Där mig anstode», säger bl. a. rikskansleren häri, »utan E. K. Maj:ts ogunst och misshag att med min ringa intercession komma honom och hans tillhörige till hjälp, skulle jag det för många orsakers skull inte nödigt heller ogärna göra.»

när han senare befann sig i Uppsala, var hans åskådning en annan. —

Någon synnerlig effekt af Axel Oxenstiernas mellankomst förspordes emellertid icke. Snarare syntes De la Gardies sak mer och mer förvärras. Personer i dennes närhet synas ock funnit sitt intresse uti att skrämma upp den stackars grefven, så att han till och med började frukta för sin personliga säkerhet.

Med oro bad han i slutet af dec. svågern hertig Adolf Johan, hvilken ännu befann sig vid hofvet, ehuru äfven han strax därefter föll i onåd hos drottningen, underrätta sig »om någon vidare persecution imminerade, såsom man det berätta vill». »Je crois», tillägger han, »qu'on me donne de telles alarme pour me mettre au desespoir, men jag skall allt lida jusqu'à la mort, même sans murmurer et me pleindre.»[1] Någon hade berättat för honom, att »man efter helgen vore sinnad att göra processen kort med honom», och med anledning däraf ansåg han sig böra förfråga sig hos arfprinsen, om han i händelse af behof finge påräkna en tillflyktsort på Borgholm. —

* *

I spänd väntan hade Karl Gustaf på Öland afvaktat underrättelser om, huru saken däruppe utvecklat sig. Med undran och oro märkte han, att alla, till och med den gode vännen Lorenz von der Linde, undveko att skrifva. Från drottningen hade han visserligen fått svar[2] på sitt bref, men i detta fann han, såsom han sade, »lagen och profeterna tämligen vara uttryckte, men alls ingen tröst eller evangelium». Han harmades öfver allt »otidigt snack och skvaller» och öfver inblandandet af hans namn. »Jag är icke utaf den humören», skref han till Lorenz v. der Linde, »som

[1] M. G. de la Gardie till hertig Adolf Johan, dat. Ekholmen d. 24 dec. 1653 (orig. i Stegeborgs-saml., RA.). »När jag mäter la puissance de mes ennemis och afser deras malice af den akten, som skedd är angående min charges märkelige administration, som nu en annan är concrediterat, sväfvar jag inter spem et metum. Vore möjeligt, att jag kunde få veta förråt, hvarmed man mig ärnar att skada, och om något är å färde, så kunde jag se att evitera le coups par mes submissions, deprecations, justifications och tagandes i akt min säkerhet.»

[2] Kristina till Karl Gustaf, Uppsala d. 16 dec. 1653, tryckt hos Arckenholtz, a. st., I, s. 367.

passionerna portera till vengeance utan till pitié öfver människors malice och oförstånd, dock lär jag, i fall jag härefter ingen bättre support angående min person, än som härtill är skedt, kan förmoda och spörja, procedera således, att andre skola låta mig blifva till freds.»[1]

Han undrade, att rikskansleren och grefvens öfriga medbröder i rådet ej velat beveka H. Maj:t till nåd, och uttalade sin farhåga till De la Gardie, att något annat låg under. Beträffande svågerns person hyste han nu den meningen, att det nog vore bäst, att han hölles aflägsnad från hofvet, »allenast H. Maj:t ville gifva honom annorstädes någon employ eller guvernemente, likmätigt hans charge».

Han tillrådde grefven, dels att i Gustaf Horns ställe söka återfå generalguvernementet öfver Livland och Estland, som han förut förvaltat, dels ock att nu, då han blifvit beröfvad alla medel att vidare utöfva sitt ämbete, söka »en ordentlig process». Och, anmärker prinsen härvid, »oaktadt jag ingen vetskap om lagen och stadgarne hafver, som jag grundligen kunde tala om, så tyckes mig ändock, att sådant måste vara rättesnöret, hvarigenom allt slitas bör in republica».[2] — — –

[1] Karl Gustaf till Lorens von der Linde, dat. Borgholm dec. 1658 (konc. i Stegeborgs-saml.). Prinsen bad, att v. d. Linde icke ville tröttna att »söka lägga allt till det bästa och mitigera H. K. Maj:t, så ock genom en och annan söka bibringa H. Maj:t alle remonstrationer till nådesbevekelser emot min svåger. — — — Men jag fruktar alls ingen eloquence hjälper mera. — — — Jag är så irre uti saken, jag vet icke hvad jag rätt skrifver.»

[2] Karl Gustaf till M. G. de la Gardie, Borgholm d. 25 dec. 1658 (orig. i De la Gardieska saml.). »Jag måste bekänna», säger prinsen bl. a., »att jag detta verket icke begripa kan, och afmärker jag, det ingen mig något, ehvad som passeradt är eller ännu passerar, tillskrifva vill. — — — Jag märker alla bära sky att meslera sig uti denna saken.» — Redan följande dag, d. 26 dec., skrifver prinsen ett nytt bref till De la Gardie med anledning af en ankommen kurir från denne: »Jag är alldeles confus uti saken och vet ej annat råd att gifva min käre svåger, än som jag skrifvit hafver, ersökiandes sine medbröders assistence och förbön. Vill det så ändtelig icke hjälpa, [må han] ödmjukeligt begära af H. K. Maj:t en expresse befallning, ehvad H. K. Maj:t sig till satisfaktion att förrätta min käre svåger behagar att oppåläggia eller express befalla, i fall H. K. Maj:t med via juris eller processus icke ville sig nöja låta. — — — Lind skrifver mig till express, att ju mera man mentionerar saken, ju mera H. K. Maj:t förbittras. — — — Mig adverteras, att Schlippenbach kommer innan några dagar hit. — — — Ehvad hans värf lärer vara, vet jag icke och ville önska, han blefve där han är. Hans oförsiktige discurser och förvetenhet gör mig orsak, icke mycket hans person och conduite att berömma.»

Med det nya årets inbrott ändrades emellertid ganska väsentligt prinsens såväl sinnesstämning som sätt att betrakta De la Gardies sak. Det var Schlippenbachs ankomst en af årets första dagar, som åstadkommit denna omkastning. Den 5 jan. 1654 skrifver Karl Gustaf sålunda till von der Linde: »För fyra dagar sedan är mons. Schlippenbach hitkommen, och är det mig mycket kärt att af honom förnimma, huru all handelen passerad är. Jag måste bekänna, att jag tillförene hafver judicerat som den blinde om färgen.»[1]

Af öfverstens framställning har prinsen alltså fått en helt annan uppfattning af saken än genom De la Gardies, på samma gång han dock försäkrar, att Schlippenbach »inga elaka impressioner» sökt bibringa prinsen om sin motståndare. Hans egen oro för svågerns öde har uppenbarligen lugnats, och han förklarar nu i bref till denne, »att stillatigande och patience är största medlet till sakens redresse». »Min käre svåger», skrifver Karl Gustaf, »är ju icke så blinder, att han ju [icke] själf eftertänker, att den disputen med Schlippenbach icke är sourcen af hans disgrace, utan måste vara andra och förborgade saker, hvilka, om H. K. Maj:t vill ändtligen fullfölja och efter dess unsägelse 'lever le masque', jag fruktar min käre svåger råkar uti ett hiskeligt tillstånd, ty allt är därtill nu disponeradt, att, i fall min svåger mycket importunerar saken mera, det man därmed vill framkomma.»[2] Beträffande de oroande ryktena om våldsamma planer mot svågerns person, kunde prinsen fullkomligt lugna denne. Schlippenbach hade svurit, att han ingenting hört om något sådant.

Bäst kunde det nog dock vara, att grefven aflägsnade sig pa någon tid från hofvet, men att söka en tillflyktsort hos arfprinsen vore alls icke lämpligt. »Jag hoppas», heter det i brefvet, »att H. Maj:t icke lär procedera emot lag och rätt, hvilket det tryggaste asylum är här uti Sverige till att beskydda och försvara sig med; och om lag och rätt icke kunna beskydda

[1] Karl Gustaf till Lorens v. der Linde d. 5 jan. 1654 (egenh. koncept, Stegeborgs-saml.).

[2] Karl Gustaf till M. G. de la Gardie d. 3 jan. 1654 (afskrift bland Karl Gustafs koncepter i Stegeborgs-saml.).

någon, hjälper allt annat litet. — — — Mig tyckes, att min svåger gjorde för sig bäst, att han afbidde utgången af denne hele handel uti sitt grefskap, hvilket jag förnimmer vara en ort af tämlig säkerhet, nämligen slottet Läckö. Skole nu andre resolutioner fattas, att man med våld ett eller annat göra vill emot honom, — — — och att min svågers förföljare därtill något resolvera ville eller androm därtill förmå, så är här uti Sverige någon säkerhet och försvar, allenast att man tager väl kunskap om allt, på det en otidig fruktan och däruppå tagen resolution icke måtte skada.»

Det är alldeles uppenbart, att dessa kloka och goda råd verkat lugnande på De la Gardie, ehuru hans känsliga sinne nog sårades af ett och annat i brefvet, särskildt af antydan om en *annan* orsak till drottningens onåd än den Schlippenbachska affären. Han har också icke underlåtit att beklaga sig öfver den »froideur», som inträdt i prinsens åskådningssätt.

* *

Det var icke blott det nu anförda brefvet från Karl Gustaf, som åstadkom, att De la Gardie med det nya året kände sig mindre orolig. Utan tvifvel har den allt säkrare vissheten om, att Kristinas regeringstid icke skulle blifva långvarig, och det framtidsperspektiv, som härigenom öppnade sig för svågern till den blifvande konungen, också haft denna verkan. Genom sin moder erhöll han dessutom vid denna tid underrättelser, som antydde om icke återvändande nåd så dock en mindre hätsk sinnesstämning hos drottningen. I början af januari hade Ebba Brahe ånyo haft företräde hos H. Maj:t i Uppsala, en audiens som hon själf skildrat.[1] Knäfall och tårar förekommo rikligen. Drottningen var nådig, men om gref Magnus var hennes beslut orubbligt: »Den jag ett sådant bref har tillskrifvit, vill jag aldrig mer se för mina ögon.» Så sorgligt detta än var, ansåg sig dock grefvinnan hafva gjort två rön af lyckligare innebörd: det ena att H. Maj:t icke ansåg grefven hafva gjort henne själf något emot, det andra, att »hon icke var ond eller någonsin ville göra grefven något ondt».

[1] Ebba Brahe till M. G. de la Gardie, d. 8 januari 1654, tryckt i Handl. rör. Skand. hist., XV, s. 103.

Måhända var det detta, som uppmuntrade De la Gardie att sända äfven sin gemål med en ny böneskrift till drottningen.[1] I denna bad han i ödmjukhet H. Maj:t bestämma, hvad han skulle göra »till sin fautes expiation». »Jag vill hoppas», tillade han med afseende på duellen, »att mina medbröder i rådet E. K. Maj:t berättandes varde, att deras inrådande allena hafver mig hållit mig ifrån all actualitet. — — — Skulle min olycka vara så stor, det E. K. Maj:t icke kunde än på en tid bringa öfver sitt sinne att veta och se mig vid hofvet, så beder jag dock ödmjukeligast att må eloigneras icke med vanära och disreputation till mina ovänners glädje, — — — utan med skriftlig tillåtelse och någon nådigst följande employ, till hvilken sig väl occasion gifva kan antingen riksfältherren (Gustaf Horn), som mig säges ifrån Riga, med militien revoceras, heller det annorstädes ske måtte.» Vi se, att arfprinsens råd icke varit förgäfves.

Mest af allt hoppades dock grefve Magnus på samtliga det i slutet af januari församlade rådets mellankomst till hans förmån. Hans moder hade i det ofvan anförda brefvet kunnat meddela De la Gardie den mycket hugnesamma underrättelsen, att Axel Oxenstierna, som nästan samtidigt med henne inträffat i Uppsala, nu uttalat sig skarpt ogillande om H. Maj:ts förfaringssätt mot honom. Grefvinnan hade detta från statssekreteraren Nils Tungel, till hvilken rikskansleren yttrat, att han tyckte saken mycket illa vara, icke så mycket för grefvens som för »alla i hops» skull; »det vore en af de fem ämbetena; det spottet vore icke godt att lida. De måtte se till, att, då grannens vägg brann, det icke kom i deras med». Och han hade sagt: »Så länge hon tiger, vilja vi tiga, men då hon talar, vilja vi tala.

[1] M. G. de la Gardie till Kristina; koncept utan datum (De la Gardieska saml.). Då brefvet innehåller just de framställningar, som Karl Gustaf i sin skrifvelse af d. 25 dec. 1653 tillrådt, är det tydligt, att det föranledts af denna prinsens skrifvelse, och det måste alltså vara författadt i början af januari 1654. I detta bref heter det bl. a.: »Efter jag icke någon min värdighet kan framsättia detta att erbedja, så ville E. K. Maj:t i nåder anse *den personen*, hvilken E. K. Maj:t denna requeste ödmjukeligen presenterar på mine vägnar, dess mig participerande bedröfvelse och att E. K. Maj:ts behag oss till lycka och olycka tillsammans oupplösligen bundit hafver.»

Hennes far hade aldrig gjort det.» Detta bådade ju godt för den ståndpunkt rådet skulle komma att intaga.

Förmodligen var det för att samla material åt rådet vid behandlandet af frågan, som De la Gardie nu i januari begärde en attest af Kammarkollegium öfver sin ämbetsförvaltning.[1] Synbarligen ville han lägga orden: flit, trohet, ifver och allvar i kollegiets mun, men han tycktes icke alldeles hafva fått det svar han önskade, ty i en senare skrifvelse säger han sig fuller hafva desidererat ett nogare och utförligare svar.[2] Huruvida utlåtandet föredragits i rådet är obekant.

* *

Att lifvet för den i onåd fallne emellertid började gestalta sig drägligare, torde antydas däraf, att han på Ekholmen, där han nu vistades, mottog besök af åtskilliga förnäma herrar såsom t. ex. hertig Adolf Johan, Arvid Forbus, Bengt och Gustaf Horn samt Karl Gustaf Wrangel, ehuru åtminstone för hertigen och Wrangel besöken, såsom vi veta af Whitelocks dagbok och Karl Gustafs bref till Adolf Johan, bekommo illa nog, då drottningen därom fick kännedom.[3]

* *

En person fanns emellertid, för hvilken dessa lugnare förhållanden icke blefvo obetingadt angenäma. Det var Hamilton. Han hade troget stått vid gref Magni sida, den tid det såg mörkast ut. De la Gardie hade då ånyo begagnat sig af hans tjänst för att frambära en böneskrift, som betecknar det djupaste stadiet af hans självförödmjukelse, en skrift, i hvilken det hette: »Jag kan mig intet öfver någon

[1] M. G. de la Gardie till Kammarkollegium d. 9 januari 1654 (koncept i De la Gardieska saml.). De la G. begär »ett attestatum, vid hurudant tillstånd kammarsakerna vid hans ankomst befundne voro, med hvad flit och trohet samt ifver och allvar han dem sedermera — handterat och drifvit.»

[2] Dat. Ekholmen d. 8 februari 1654 (samma saml.).

[3] Hertig Adolf Johan uppehöll sig från d. 13 till d. 25 januari 1654 med ett stort följe bestående af kammarherre, hofjunkare, kassör, sekreterare, präst, kammartjänare och page på Ekholmen, samtidigt med de ofvan i texten uppräknade herrarne och gref Magni broder Jakob (se källarsvennens daglistor för denna tid bland »Hushållsredovisningar» i De la Gardieska samlingen). Det torde vara tämligen gifvet, hvilket hufvudämnet var för de samtal, hvilka fördes kring det »nattevin», som i silfverflaskor uppsattes i furstens kammare. — Om drottningens misshag öfver C. G. Wrangels och Adolf Johans därvaro se Whitelocks dagbok sid. 316 o. f. och Karl Gustafs bref till Adolf Johan d. 10 febr. 1654 (Stegeborgs-saml.)

annan, utan allenast öfver mitt eget förseende och olycka beklaga.»[1]

Då emellertid öfversten nu i början af februari påminde om återbetalningen af de 500 rdr, som han försträckt Schlippenbach å grefvens vägnar, fick han ett tämligen försmädligt svar.[2] Hamiltons »courtoisie» mot Schlippenbach vore hans ensak. Hvad De la Gardie vore skyldig denne, skulle han nog betala, men på ett sätt som skulle blifva bekant för hela världen. Penningar hade öfversten visst icke att vänta. Hamiltons replik härpå var ganska harmsen, men han kunde meddela grefven, att Schlippenbach, då han hörde, att denne icke betalat, själf skyndat att återställa penningarna, som han alltid betraktat som lån.

* * *

[1] M. G. de la Gardie till Kristina; koncept utan datum, men tydligen författadt i slutet af dec. eller början af jan. 1654. Häri anropas drottningen i följande ordalag: »Eders Kungl. Maj:t faller jag underdånigst till fota med all submission och vederkänsla af den faute, med hvilken jag dess förra nåde emot mig altererat. — — — Den oförsigtighet jag kommitterat orsakar min konfusion i detta fallet, och hade jag ej bort för E. K. Maj:t föredraga en sak, hvilken jag ej större eftertryck gifva kunde.» — Hamilton lofordas i detta bref på det varmaste. »Det är det endaste värn jag nu nästan finner och den mig mest tillförenne obligerat hafver.»

[2] Se Hamilton till De la Gardie, Uppsala d. 3 febr. 1654 (orig. i De la Gardieska saml.) och M. G. De la Gardie till Hamilton, Ekholmen d. 6 febr. 1654. I det senare brefvet säger De la Gardie: »Ich habe zwar anfangs solche 500 rdr ihme angeboten, damit er nicht aus mangel aufenthalts sich ohne satsame mir geleistete satisfaction davon machen und entwichen möge. weiln er aber bei bem Herrn Obristen solche courtoisie gefunden und von ihm solche gelder vorgestreckt bekommen, wird auch *er* und *nicht ich* seine schulden wieder zu erlegen schuldig und verbunden sein. Was aber ich dem Obr. Schlippenbach schuldig, will ich ihme solcher gestalt hoffentlich abzahlen, dass die ganze welt dessen kündig werden soll.» — Ett skarpt svar, som härpå följde, finnes icke i behåll, men föranledde en i någon mån urskuldande skrifvelse från De la Gardie, dat. Ekholmen d. 20 febr. 1654 (orig. bland koncepterna i De la Gardieska saml.). Detta åter framkallade Hamiltons bref, dat. Hamiltonslund d. 27 febr. 1654 (egenh. orig. i samma saml.), hvari han säger: »Ich habe mig resolvered meyn ungelück mit dieskretion zu dragen, doch nicht one smerzen zu vernemmen, das meyn getan relasion solle in zweffel gesetzet oder das ich hab gesouchts Ey. Exc. hinder das liecht zu füren oder seyn ungelück zu vermeren; ebenmessig dass meyn an Slittenbach(!) erzeigte courtoisie solte in verwounderung genomen, als wen Ey. Exc. dieselbe nit gewoust, was mich movieret seyn schult wider zu fordern. — — — Meyn an Slittenbach beweyste courtosie ist mir wider contentiret. — — — (Es) ist mir leyd, dass Ihr Exc. schreyben sey in Schlittenbachs hende gewest (jämför ofvan sid. 12 not 1), wi woll das ich hab von Ey. Exc. secretarius vernommen, das Ey. Exc. schreiben sei mit fleys so gestelt, das ehr es seen solte. Dissen anslag gestett(?) mir nicht, und wen ich es gewust, solt es nicht gescheen.» — — —

Emellertid närde De la Gardie alltjämt tanken att genom rättegång återupprätta sitt anseende inför den stora allmänheten och rådförde sig härom med arfprinsen, som dock i denna fråga nu ändrat mening. Äfven han torde haft blicken fäst på framtiden, då han nu rådde sin svåger »att icke så högt adstringera sig till några små punktilier af reputation», utan med tålamod afbida tiden. Genom en process kunde man lätt komma i nya vidlyftigheter, ty »är en gång rätten tillbuden, och man är i processen engagerad, står det icke mera att hjälpa, utan den måste hafva sitt oturberade lopp».[1]

* *

Alltifrån första början af sin onåd hade De la Gardie hyst allvarsamma farhågor för sina stora donationer, hvilka han mer än väl visste vara en nagel i ögat på många. Kronans förråd af dylika varor började tryta, och många funnos, som begärde gods, utan att kunna få. Det dröjde också icke länge, innan grefvens fruktan visade sig grundad. Först gällde det några gods i Medelpad, som drottningen uppfordrade De la Gardie att afstå enligt ett tidigare gifvet löfte åt Lorenz von der Linde.[2] Han vågade icke neka, men anhöll blott om vederlag.

Några veckor senare nåddes grefven af ryktet, att Klas Tott önskade återförvärfva Ekolsund, som han ett par år tidigare hade sålt åt De la Gardie. Denne spårade äfven häri Kristinas afsikter och lät Totts kamrer veta, att »fastän H. K. Maj:t hade någon illvilja till hans person, han hoppades, att H. Maj:t vore så rättrådig att däruti icke inmängdes någon annan aktion, som kunde honom och hans anhöriga uti deras välfångna egendom prejudicera. — — — Det tyckes fuller», utbrast han, »att då man icke är i gunst, är icke stor importence, om man företager en aktion, som icke är så raisonnabel.»[3] — Men protesterna voro fåfänga. Drottningen hade medel att framtvinga sin vilja, mot hvilka allt motstånd var hopplöst. Efter några veckor erhöll De

[1] Karl Gustaf till M. G. de la Gardie d. 8 febr. 1654 (egenh. orig. i De la Gardieska saml.).
[2] M. G. de la Gardie till Lorens v. d. Linde, Ekholmen d. 25 febr. 1654 (konc. i De la Gardieska saml.).
[3] M. G. de la Gardie till grefve Klas Totts kamrer, d. 28 mars 1654 (konc. i De la Gardieska saml.).

la Gardie en anmodan från arfprinsen Karl Gustaf att afstå godset mot vederlag till honom. Detta var ånyo en uppfordran, som icke kunde afslås, och Ekolsund kom sålunda verkligen via prinsen åter till Klas Tott!

Men allt det nämnda var blott småsaker emot det hufvudangrepp på De la Gardies donationer, hvilket Kristina förberedde i sammanhang med sin tronafsägelse. Yrkandet på reduktion af adelns donationer hade ju genom 1650 års riksdag kommit på dagordningen. Hittills hade drottningen ej däråt velat låna sitt öra. Själf önskade hon vid sin afsägelse ett underhåll, som kunde sätta henne i stånd att lefva bekymmerfritt. Nu fick hon plötsligen den idén, att detta underhåll delvis borde anskaffas genom reduktion af adelsgods, och såsom lämpliga att börja med föreslog hon De la Gardies grefskap Ösel och hans tyska besittningar Poël och Neukloster.

Den naturlige försvararen af grefvens rätt, svågern-arfprinsen, hade drottningen afväpnat, ty det var för hans skull offret skulle ske.

* *

Karl Gustaf hade i februari kommit öfver till fastlandet och hade där, åtföljd af Schlippenbach och Herman Fleming, haft möte med Kristina i Västerås och med Axel Oxenstierna i Eskilstuna. Redan detta var oangenämt för De la Gardie att förnimma.

När så redan i första veckan af mars ryktet nådde honom, om hvad som tillämnades i afseende å hans egendomar, intogs hans sinne af bitterhet emot dem, som varit närvarande vid dessa möten, ehuru sannolikt Axel Oxenstierna ingenting haft att skaffa med godsens reduktion.

»Transeat a me calix», utropar han i ett bref till arfprinsens sekreterare Sylvius. »Jag beder för Guds skull, att detta orådet måtte oss afvändas. — — — Mister jag detta, så må de så gärna taga allt.»[1]

Och vid samma tid skrifver han om Axel Oxenstierna till sin egen sekreterare Gustaf Müller: »Omne mihi malum

[1] M. G. de la Gardie till Sylvius d. 7 mars 1654 (konc. i De la Gardieska saml.).

a Fronte Tauri, inimicum mihi sydus! Låten mig veta, om gref Johan skall komma visst i mitt ställe.»[1]

* *

Det är uppenbart, att afundsjukan mot Oxenstiernorna började i hög grad ansätta honom. Därtill bidrog dels den synnerliga uppmärksamhet prinsen visade dessa, dels ock att Schlippenbach stod i intim förbindelse både med Oxenstiernorna och Karl Gustaf. I bref[2] till den sistnämnde hade Axel Oxenstierna yttrat om Schlippenbach: »E. K. H. hafver hos den mannen en trogen och väl affectionerad, så ock diskret tjänare», och Schlippenbach å sin sida hade i bref till Axel och Erik Oxenstierna uttryckt ej blott sin utan äfven Karl Gustafs varma sympati och beundran. Så förtalde han i ett bref om prinsens ifver att träffa rikskansleren, och om huru han plägade kalla denne »fulcrum patriæ, futurum præceptorem et manum dextram unicumque thesaurum», en annan gång utropar han i bref till Erik: »Voilà, Monsieur, le temps qui s'approche et qui ramène vôtre gloire et vôtre renommée.»[3]

Om också dessa speciella uttryck för förtroligheten icke voro De la Gardie bekanta, så var dock själfva faktum uppenbart för alla och grämde djupt den De la Gardieska familjen.

---

[1] Konc. utan datum i De la Gardieska saml. Af innehållet framgår, att det sannolikt är skrifvet till Müller vid tiden för Maria Euphrosynas nedkomst med en son, hvilket inträffade i början af mars 1654. Han rufvar vid brefvets författande på Kristinas flerfaldiga gånger förut upprepade ord, att hon med afseende på grefven ville »lever le masque» (se ofvan sid. 22) och genomgår de anklagelser, som hon möjligen skulle kunna framställa. Om sin förvaltning i Kammaren säger han: »Mitt arbete i Kammaren kunna mina kolleger vittna och är mitt fäste att hafva ett rent samvete.» Härefter tillägger han: »Allt det som kommer mina ovänner att rasa, är, att de se nalkas andra tider och därföre min retablissement, den de frukta och söka att förekomma igenom min totala ruin och desperation.» Om sin gemåls nedkomst underrättar han på följande kuriösa sätt: »Jag måtte ock låta Eder veta, att min son omine quodam född är, non primum capite, ut fieri solet, sed podice, en affrontent mes ennemis, hvilka han viste därmed posteriora analytica.» Det var måhända till hugfästande af detta egendomliga järtecken, som sonen fick faderns eget namn Magnus Gabriel.

[2] Axel Oxenstierna till Karl Gustaf, Uppsala d. 1 febr. 1654 (orig. i Stegeborgs-saml.).

[3] Schlippenbach till Erik Oxenstierna, Västerås d. 26 febr. och Bråborg d. 3 april 1654 och till Axel Oxenstierna, dat. Bråborg d. 17 april 1654 (alla i Oxenst. saml.).

Riksdrotsen Per Brahe syntes nu varit den, som denne mest litade till, och med hvilken grefven genom Müller rådförde sig.

Det har nämnts, att De la Gardie fäst stora förhoppningar vid rådets mellankomst i hans sak. Tyvärr känna vi ingenting, om hvad som i rådet yttrats, enär rådsprotokollen äro för denna tid förlorade.

Fryxell berättar dock, ovisst från hvilken källa, att Axel Oxenstierna i sittande råd på allas vägnar gjort drottningen föreställningar mot gref Magni skiljande från sin tjänst utan lagliga skäl samt anhållit, att H. Maj:t före sin tronafsägelse måtte återtaga honom till nåd, men att Kristina svarat, att detta var gjord gärning, och att hon ej ville vidare tänka härpå.[1] Om denna berättelse är riktig, visar det, att Axel Oxenstierna å sin sida icke sökt motarbeta De la Gardie, såsom denne föreställde sig.

* *

Arfprinsens råd att resa till Västergötland följde De la Gardie på våren 1654, då han d. 1 april afreste från Ekholmen till Höjentorp.[2] Våren och den vackra Vallehäradsnaturen ha uppenbarligen utöfvat en särdeles välgörande verkan på hans sinnesstämning. »Jag tackar Gud», skrifver han till sin på Ekholmen kvarlämnade maka, »att jag är rätt väl till mods. — — — Ett rent och obefläckadt samvete är mitt dagliga gästabud.»[3]

---

[1] Fryxells Berättelser, IX, s. 217.

[2] Sekret. Gustaf Müller till Sekret. Joh. Sylvius, Ekholmen d. 6 april 1654 (orig. i RA., »Bref till Kanslitjänstemän».). Müller skref å sin härskarinnas vägnar för att bedja Sylvius vid det stundande mötet i Nyköping mellan drottningen och arfprinsen söka afvända Ösels reduktion. — Se äfven Jakob Casimir de la Gardies bref till brodern, dat. Uppsala d. 14 april 1654 (orig. i De la Gardieska saml.): »Såsom orten i sig själf så väl som årsens tid lustig är, vill jag hoppas, att mon frère icke mycket lärer långleds.»

[3] M. G. de la Gardie till Maria Euphrosyna, dat. Höjentorp d. 20 april 1654, tryckt i De la Gardieska Archivet, VII, s. 131. Brefvet är ganska karakteristiskt, blandadt med utan tvifvel uppriktigt menade fromma betraktelser och bittra insinuationer mot ovännerna. Särskildt svägerskan, »la belle comtesse» Ebba Sparre, Jakob de la Gardies maka, kunde han ej tåla. Eljest antyder det hela, som ofvan sagts, en mera ljus syn på tingen. Han vågar till och med hoppas på, att drottningen under hans frånvaro skall besöka hans maka på Ekholmen. Om sig själf säger han visserligen: »Mitt tidsfördrif är mäkta slätt», men han tillägger: »Jag tackar de gode herrar af adelen, mina grannar här, som mig hafva besökt. Med dem och jagande fördrifver jag min tid.»

Till och med Ösels förlust såg han i mindre mörk dager. »Ösel belangande, så må de göra rätt som de vilja. Skulle vi än det mista — patientia! Gud gifver oss väl vårt dagliga bröd.»

Men som stämningar hastigt växlade i denna sangviniska själ, så byttes snart resignationen i helt andra känslor, då saken tedde sig som verkligt allvar. På ett möte i Nyköping i april hade den blifvit definitivt aftalad mellan Kristina och Karl Gustaf, biträdda af Herman Fleming. Genom en ödmjuk böneskrift, dat. Höjentorp d. 27 april 1654, sökte samtliga De la Gardieska syskonen förgäfves afvända slaget. För sin svåger Gust. Adolf Lewenhaupt uttalade De la Gardie sitt bekymmer, »att detta icke annars kan, än hele världen till sällsamme judiciis förorsaka, såsom hade han igenom någon crime allt detta förskyllt».[1]

Men han vågade icke länge göra motstånd, då drottningen begärde godsen till sitt underhåll. Redan efter en vecka förklarade han till Lewenhaupt, att han icke ville neka, om han blott finge behålla titeln och vapnet samt »spem successionis».[2]

Donationsinnehafvaren hade sålunda själf gifvit vika, men för principens skull mötte saken allvarsamma betänkligheter på annat håll, främst hos många medlemmar af rådet. För att bryta dessas motstånd måste Kristina begagna sin kända förmåga att personligen imponera.

Tidigt en morgon, det var d. 24 maj, voro några rådsherrar församlade i det hus i Uppsala, där rikskansleren bodde, för att öfverlägga, om ej andra utvägar än reduktion kunde utfinnas att tillfredsställa drottningen. Midt under öfverläggningen öfverraskades de af H. Maj:t, som med ifrigt mod framlade för de församlade en skrifvelse om godsens igenkallande och begärde ögonblicklig underskrift.

Fåfängt föreställde Per Brahe, som nu tog ordet, drottningen det betänkliga i att bryta »sin egen kungl. hand

---

[1] M. G. de la Gardie och hans syskon till Kristina, dat. Höjentorp d. 27 april 1654, samt M. G. de la Gardie till svågern Gustaf Adolf Lewenhaupt samma dag (koncepter i De la Gardieska saml.). I sistnämnda bref talar De la Gardie om sin afsikt att komma upp till riksdagen för att där försvara sin sak.

[2] M. G. de la Gardie till G. A. Lewenhaupt, dat. Läckö d. 5 maj 1654 (samma saml.).

och insegel». Rådet måste underskrifva — och Ösel, Poel och Neukloster gingo för alltid förlorade för den De la Gardieska familjen, ty icke ens successionsrätten efter Kristinas död ville denna medgifva.[1]

Under förhandlingarna härom hade såsom ett skäl till reduktion framhållits de alldeles särskildt vidsträckta privilegier, större än andra grefvars, som De la Gardie erhållit. Särskildt anmärkte man rätten att befästa Arensburg.

Detta föranledde en liflig protest från grefve Magnus, bl. a. i ett bref till Axel Oxenstierna,[2] hvilket bref dock svågern Lewenhaupt ej ansåg lämpligt att framlämna. Härvid påminde han, att andra, såsom t. ex. rikskansleren och K. G. Wrangel hade ock fortificerade fästningar såsom Wolmar, Bremervörde och flera. Han tillstod dock, att han hade två utomordentliga medgifvanden, det ena var rätten att slå mynt, det andra kallade han »jus consistorii». Af det förra hade han dock icke begagnat sig och det senare innebure endast onus och kostnad. Framställningen tjänade, som sagdt, till ingenting; slaget hade, redan då den gjordes, oåterkalleligen fallit.

* *

Kort före abdikationsakten yttrade drottningen i rådet, att hon icke visste sig hafva gjort någon människa ondt, mer än gref Magnus. Hon hade dock, heter det i Lewenhaupts berättelse härom,[3] sagt sig »fuller icke hafva någon publik sak eller beskyllning emot honom, men hafver dock icke annorlunda kunnat göra, fastän det varit hennes egen köttslige broder. — — — H. Maj:t bad därhos rådet», fortsätter han, »det det icke ville tillstädja framdeles, att något måtte af min högtärade svåger göras och företagas, som kunde lända henne till præjudits, hvaruppå rikskansleren svarade, dock

[1] Per Brahes »Tänkebok» (Stockholm 1806), sid. 89 o. f.

[2] M. G. de la Gardie till A. Oxenstierna, dat. Läckö d. 1 juni 1654 (konc. i De la Gardieska saml.): »Där uppe skola några vara som om Öselske privilegierna mycket skria och förebära, att jag större friheter än andra grefvar här hemma i landet njuter. — — — Om fästningens fortification talas väl mycket, som dock till K. Maj:ts tjänst konserveras, men intet höres om andra fortificerade orter såsom Wolmar, det Herr Rikskansleren själf hafver låtit uppbygga, Bremersvörde och flere.» — M. G. De la Gardie till Gustaf Adolf Lewenhaupt samma dag (konc. i samma saml.).

[3] G. A. Lewenhaupt till M. G. de la Gardie d. 8 juni 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

något sakta, så att alle, helst de nederste i rådet, ej kunde hans svar fatta.»

Den 6 juni ägde den stora scenförändringen rum. Det kan förtjäna anmärkas, att det sista brefvet i vårt riksregistratur, som bär Kristinas namn, är befallningen till landtmarskalken att taga de för ett par dagar sedan utnämnda nya grefvarne Schlippenbach och Steinberg in »uti tillbörligt rum» på riddarhuset.[1]

Brefvet verkar som en afskedshälsning, adresserad till Magnus Gabriel de la Gardie. Upphöjelsen af dessa jämförelsevis lågättade män till samma rang som De la Gardie var visserligen ett slag i ansiktet på många hans förnäma medbröder Oxenstiernor, Banerer, Wranglar o. s. v., men detta aktade Kristina föga. Hon njöt af att veta, att det sved i det ansikte, åt hvilket hon särskildt hade måttat.

* *
*

Nu var emellertid gref Magni svåger vorden Sveriges konung.

Både grefven själf och alla andra synas hafva väntat hans omedelbara restitution i värdighet och ämbetsutöfning. Gustaf Adolf Lewenhaupt rådde honom två dagar efter tronskiftet att »med det forderligaste som ske kunde inställa sig vid hofvet». Han ville emellertid, om grefven så önskade, sondera H. Maj:ts mening härom.[2]

Och till vederbörandes obehagliga öfverraskning gick det icke så glatt att få veta konungens mening, som man väntat. Nådiga ord hade han nog i sina samtal med Lewenhaupt om grefven. »Jag vill skrifva efter honom», hade han vid ett tillfälle svarat, men skrifvelsen dröjde. Först hade det hetat, att H. Maj:t ville afbida drottningens afresa ur riket; sedan skylldes det på de myckna göromålen o. s. v.[3]

---

[1] Schlippenbachs grefvebref är dat d. 1 juni och Anton Steinbergs d. 2 juni 1654. Ordern till landtmarskalken Erik Fleming är dat. d. 6 juni. Se riksregistraturet.

[2] G. A. Lewenhaupt till De la Gardie, dat. Uppsala d. 8 juni 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

[3] G. A. Lewenhaupt till De la Gardie, dat. Uppsala d. 21 juni 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

Det är tydligt, att Karl Gustaf icke visade sig angelägen om gref Magni närvaro vid hofvet, allt under det han var synnerligen ifrig att rådslå med den åldrige kansleren, till hvilken han ådagalade »eine fast kindliche zuversicht», som Schlippenbach uttryckte sig.[1]

Då nu grefve Magnus och hans anhöriga icke kunde eller ville föreställa sig, att konungen af egen drift hyste obenägenhet att kalla honom till sig, måste denna obenägenhet naturligtvis bero på hans förtrogne rådgifvare; och nu erinrade man sig, att rikskansleren aldrig visat någon egentlig sympati för grefven och hans företag, och man misstänkte säkerligen icke utan skäl, att han ansåg Herman Fleming mer tjänlig att reda upp de intrasslade kammarsakerna än riksskattmästaren.

Ett rykte ville veta, att gref Magnus önskade blifva generalguvernör i Västergötland (Karl Gustaf hade ju redan som arfprins rådt honom att söka en sådan befattning), och den misstänksamme Lewenhaupt rapporterade: »Min käre herr svåger försäkre sig, det kansleren samt dess anhang sådant gärna skulle se och önska, intet underlåtandes att därtill cooperera.»

Sistnämnda rykte var emellertid icke så alldeles gripet ur luften, som Lewenhaupt trodde. De la Gardie hade verkligen, redan innan Kristina nedlagt regeringen, genom sekreteraren Johan Sylvius anhållit om detta guvernörskap,[2] men nu förklarade han, att han gjort det endast under den förutsättning, att hoftjänsten »för konsiderationers skull» skulle honom förvägras, eller i den händelse att man ville sända honom till Livland eller Finland. Men sin tjänst i Kammaren var grefven icke så värst angelägen att åter-

---

[1] Se Schlippenbachs ofvan citerade bref d. 17 april 1654.

[2] De la Gardie till J. Sylvius, dat. Läckö d. 26 maj 1654 (orig. bl. »Skrifvelser till Kanslitjänstemän».). Huru pass allvarligt menadt det däri uttalade skälet till ansökningen, att De la Gardie nu mera »skyr hoflefvernet», var, torde den här följande framställningen visa. — »Att taga i Lifland heller annorstädes tjänst», säger han, »är kostligt, oroligt och af stort försvar [ɔ: ansvar?] och att ofta resa öfver sjön med sin familie är ej heller ringa möda och hazard. Sedan vore jag ock qvasi specie honoris dock exul och så vida eloignerad ifrån hofvet, att jag icke det mig kan råda, rebus sic stantibus, medhan alla mina fiender än machinera, och jag deras listighet fruchta måste. Men här nere vore jag cum dignitate in otio i Kungl. Maj:ts tjänst med mitt goda vilkor.»

taga. »Jag vet icke», säger han i bref till svågern, »hvad vid Kammaren är att göra, efter alla dess ärenden äro distraherade och oss ej mera kvar än blotta dagligt öfverlopp, otack och förtal. Eljest hafver och interimspresidenten allt så disponerat, att jag nu allenast måste blifva hans abc-gosse och följa hans ordre.»[1]

Hvad han däremot längtade och trådde efter, det var dels att få uppträda vid hofvet med den glans, som tillkom en konungens svåger, dels att få rentvå sitt rykte inför allmänheten. För ernående af båda dessa mål trodde han sig finna ett hinder i Axel Oxenstierna och därför hatade han denne.

Synnerligen varmt låg det De la Gardie om hjärtat att få skrifva en försvarsskrift, som inför allmänheten skulle klarlägga hans oskuld. Han var i alla sina dagar en pennans man. Med utomordentlig lätthet att foga ord till ord, har hans rörliga sinne under alla lifvets skiften åt henne anförtrott sina bekymmer och sina tankar. I synnerhet i tider af trångmål fann han en lindring uti att fylla det ena stora folioarket efter det andra.

Det är nog ganska troligt, att det rykte, som redan under Kristinas tid utspridts och nådde drottningens öron, att grefven var sysselsatt med en apologi, icke saknade grund. Detta rykte väckte emellertid till den grad drottningens harm, att De la Gardie fann nödvändigt att på det kraftigaste hos henne låta dementera det. »Jag vore ju alldeles vettlös», utropar han, »om jag mig sökte justificera, där ingen åklagar.»[2]

Men, när drottningen nu var borta, ansåg han tiden vara kommen, då han kunde få tala ut. Nu hade hans syn på saken så förändrats, att han skrifver i bref till konungens sekreterare J. Sylvius: »Jag kunde ej för Gud

---

[1] M. G. De la Gardie till G. A. Lewenhaupt: koncept utan datum, men tydligen svar på Lewenhaupts bref d. 21 juni 1654.

[2] Odat. koncept i De la Gardieska samlingen, tydligen skrifvet till någon i drottningens närhet under våren 1654. Brefvet börjar sålunda: »Ehuruväl jag visserligen hade förmodat, det mitt stillatigande, och det jag *hvarken i en eller annan måtto öfver min olycka lamenterat* och mig utlåtet, skulle afskära mina ovänner all lägenhet mig någon beskyllning att påbörda, likväl måste jag med förundran och konsternation spörja, det de hos H. K. Maj:t mig hafva utmålat, såsom den där hjärtat med arghet fullt hafver och däraf en ovettig apologie smidde och ville låta i ljuset utgå.»

försvara, om jag mitt goda samvete förrådde med stillatigande. — — Jag tror aldrig, att H. Maj:t skall vilja mig råda, att icke allenast hazardera, utan visst att låta nedertrampas mitt ärliga namn med stillatigande. — — Restitueras in integrum ex sola gratia vore vanhederligt och vill jag hellre dö.»[1]

Därför öfversände han nu till Sylvius sina försvarsskrifter, på det denne måtte inhämta konungens bifall till deras offentliggörande. Men detta bifall satt hårdt inne.

Äfven med Per Brahe och svågern Lewenhaupt rådförde han sig angående dessa sina skrifter, men af ingendera mötte han synnerlig uppmuntran. Lewenhaupt berömde intentionen att rädda sitt goda namn, men delade riksdrotsens bestämda afstyrkande med afseende på deras framlämnande till konungen. Han upprepade i sitt bref alldeles detsamma, som De la Gardie under Kristinas tid själf sagt: någon justification fordrades ju inte, då ju ingen anklagat grefven för något brott. En människa vore omöjligt stoppa munnen till på alla.[2] Så godt som alla De la Gardies vänner, fast icke han själf, synas delat hans brors grefve Jakobs kloka mening: »Mig tyckes, att ju mindre man brukar pennan, ju bättre är det.»[3]

Medan gref Magnus i författande af försvarsskrifter sökte fördrifva tiden på Läckö, motsåg han med trånande längtan det utlofvade kungliga bref, som skulle befria honom ur hans landsflykt. Förtjusningen öfver landet var nu alldeles borta, och ensamheten började förefalla honom odräglig. »Min käre svåger», skrifver han till Lewenhaupt, »kan aldrig tänka, hvad förakt jag lider! Straffe mig Gud, är nästan icke en af adeln, som mig besöker.»[4]

Öfvertygelsen, att det funnes någon mäktig ovän i konungens närhet, som hindrade denne att följa sitt hjärtas goda maning, slog allt mer och mer rot hos honom och

[1] M. G. de la Gardie till Johan Sylvius, Läckö d. 27 juni 1654 (orig. se »Skrifvelser till Kanslitjänstemän» i RA.).

[2] G. A. Lewenhaupt till M. G. De la Gardie, Stockholm d. 26 juli 1654 (orig. i De la Gardieska saml.). Lewenhaupt hade å De la Gardies vägnar rådfört sig med Per Brahe.

[3] Jakob De la Gardie till brodern, Stockholm d. 28 aug. 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

[4] Det ofvan i not 1 å sid. 35 citerade brefvet till Lewenhaupt.

närdes af släktingarne i hufvudstaden. Därmed blandades nu afundsjukan mot Oxenstiernorna, om hvilkas inflytande, förtroenden och befordringar alla poster talade. Johan Oxenstiernas utnämning till riksmarskalk hade varit en af Karl Gustafs första regeringsåtgärder.

»H. Maj:t caresserar mycket kansleren och dess familj», skref Lewenhaupt strax efter tronskiftet. »H. Exc. Rikskansleren går flitigt till H. Maj:t och är allena inne några timmar med Kungl. Maj:t, och ingen kommer in, så länge han är där», hette det i ett annat bref från riksrådet Forbus.[1]

Karl Gustaf visste själf alltför väl, att gref Magnus otåligt väntade hans kallelse, och en dag i början af juli hade han till och med kallat Lewenhaupt i enrum för att ursäkta dröjsmålet, men någon kallelse hade ändå inte afhörts. Lewenhaupt och hans grefvinna voro på det klara med, att det var kanslerns skuld. Grefvinnan utropade i ett postscriptum till sin mans bref: »Gud ske lof för en nådig kung, som, vet Gud, gärna ville skrifva efter er, om den lede kansleren icke vore; — konungen vill icke ännu, men det kan ingen komma under vädret med hans mening.»[2]

* *

I midten af juli kom sekreteraren Sylvius direkt skickad af konungen till Läckö, och säkerligen vaknade då grefvens hopp att ändtligen få besked, men äfven denna gång blef det gäckadt.[3] Visserligen medförde Sylvius en kunglig skrifvelse med nådiga försäkringar om bevågenhet, men sekreterarens egentliga ärende var vida mera obehagligt än angenämt, enär det gällde det definitiva afståendet af de reducerade godsen. Att Sylvius å konungens vägnar tillförsäkrade De la Gardie att blifva bjuden till H. Maj:ts bröllop någon gång långt fram på hösten, var *någon* tröst, men därmed var intet sagdt om grefvens blifvande ämbetsställning, ej heller gaf det mycken lindring åt

[1] Lewenhaupts förut citerade bref d. 8 juni 1654 och Arvid Forbus till De la Gardie d. 4 juli 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

[2] Lewenhaupt och hans grefvinna till De la Gardie, dat. Stockholm d. 5 juli 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

[3] Karl Gustaf till De la Gardie d. 8 juli 1654 (kopia i De la Gardieska saml.) Konungens order dat. d. 15 juli 1654 att ofördröjligen låta öfverlämna till Kristinas ombud De la Gardies andel af Ösel med Arensburg samt stiften Poel och Neukloster (orig. i samma saml.).

den förödmjukande känslan att fortfarande hållas på afstånd, samtidigt som underrättelse ingick. att Erik Oxenstierna utsetts att afhämta den kungliga bruden från Holstein.

Missräkningen öfver Sylvii sändning afspeglas i ett bref från De la Gardie till denne kort efter hans besök. »Jag är tillfreds, hur det går, och skall jag tiden tåligen afbida, som mig undervisar. Jag må bekänna, att min endaste önskan härefter är dulci perfrui otio, i hvilken jag obehindradt min Gud tjäna och mitt privatlefverne och vilkor sköta må, och sålunda för allt försvar [ɔ: ansvar] vara befriad. Hoflyckan är dock ej annat än splendida miseria. Dock skall jag först undan hela världen rädda min oskyldighet, till hvilket jag visst vet, att K. Maj:t mig allernådigst räcker handen, efter det kan ske sine ullius læsione.»[1]

Missräkningen delades också mycket lifligt af grefvens moder Ebba Brahe. »Våra ovänner hafva sin vilja och fröjda sig öfver vår motgång», skref hon d. 1 aug. till sonen. »Så förnimmer jag det nogsamt här alla dagar, att våra hatare äro alltför många, men jag hoppas, Gud lärer drygt nog betala en dag, hvad vi så oförskyldt lida. — — — Jag har aldrig trott kansleren om så stor ondska att kunna bära hos sig mot dem, som intet har förtjänt. Gref Per är vårt hus en trogen vän, det har jag sport i mycket denna tiden, och Knut Posse och Forbus. Därmed äro de alla räknade, undantagandes den dygdige gode gref Gösta och grefve Karl.»[2]

För att emellertid rådslå med dessa närmare vänner, om hvad som vore att göra, uppsände De la Gardie sin sekreterare Gustaf Müller till hufvudstaden. Från både den ene och den andre erhöll grefven emellertid blott det gamla rådet att hålla sig lugn.

Per Brahe skref: »Emedan K. Maj:t så nådig och gunstig är, meddelandes sitt konungslige godtycke i allt, så är det önskligt och bäst, att min frände i allt det sig underkastar, emedan tvifvelsutan den herren af medfödd dygd

[1] M. G. De la Gardie till Sylvius, Läckö d. 22 juli 1654 (konc. i De la Gardieska saml.).

[2] Ebba Brahe till M. G. de la Gardie, dat. Runsa d. 1 aug. 1654, tryckt i Handl. rör. Skand. hist., XV, s. 109 f. »Gref Gösta och grefve Karl» åsyftade bröderna Gustaf Adolf och Karl Mauritz Lewenhaupt.

allt intentionerar till min frändes reputation och salvation.»[1]

Och brodern gref Jakob skref:[2] »Pour votre affair, mon cher frêre, så vet jag ej annat att råda, än det min käre broder följer riksdrotsens råd, som mons. Müller lärer veta berätta; ty att bringa sig i vidlyftighet med en och annan och helst med rikskansleren är ej pro tempore rådligt. Ty ehuruväl han är gammal kan man ändå skäligen tillämpa på honom detta, som Lucanus säger om Pompejus: 'Han var som en ek på ängen, som, ehuru hon, tyngd af år och skröplighet, vacklar på sin rot, hvilken tiden gnagt, dock håller jämvikten genom sin egen tyngd; och ehuru hon utsträcker sina alldeles nakna grenar, skänker hon dock skugga med sin stam i brist på löfverk. Fastän första vindstöt hotar att fälla henne till marken, är det dock hon, den gamla eken, som ensam bland träden mottager de hedersbetygelser, som man bevisar ålderdomen.' — Vi måste vänta till dess oragen honom helt och hållet kullslår; så hoppas jag de andra våra missgynnare skola vända oss ryggen, liksom filisteerna gjorde, när Goliat föll. — — — La roue de la fortune n'est pas toujours tout une.»

* *

Men att sitta stilla och bida var något som icke öfverensstämde med gref Magni temperament, helst efter mottagande af Müllers rapporter från hufvudstaden.

Sekreteraren synes i sanning icke hafva legat på latsidan. Han hade varit hos riksdrotsen, hos grefvarne Jakob de la Gardie och Gustaf Adolf Lewenhaupt, hos riksrådet Bengt Skytte och biskop Johannes Matthiæ, hos sekreteraren

[1] Per Brahe till De la Gardie d. 2 aug. 1654 (orig. i De la Gardieska saml.): »Jag har öfverlagt med flit den saken, min k. frände skrifver om med Herr Gref Göstaf Lejonhufvud i hans (De la Gardies) secreterares närvaro.»

[2] Jakob Casimir De la Gardie till brodern d. 9 aug. 1654 (orig. i De la Gardieska saml.). De här citerade orden af Lucanus äro anförda på franska. I ett postscriptum tillägger han: »Jag glömde att säga M. B., det han intet har att göra sig andra tankar, än att han blir avocerad hit upp till bröllopet, och tror jag inte. att H. Maj:t drottningen (Kristina) lärer intressera sig däruti, ej heller tror jag, att kongen härefter lärer så stor konsideration bära uppå hennes person, som han har gjort härtill. Jag kan inte nogsamt säje bror, comme il se prend bien dans touttes les affaires et avec quelle bonne grace il tâche à obliger tout le monde. — — Les plus grands baladins(!) sont les comtes Jean et Eric (Oxenstierna), och dansar nu hela världen för dem uppå en kalfverumpa»(!?)

Sylvius, ja, möjligen hos H. Maj:t själf. Han hade tydligen fått sig serveradt mycket både sant, halfsant och osant, hvarmed han undfägnade sin herre och bragte dennes nervositet till en sådan höjd, att han förtviflad utropade: »Jag ledes vid mitt eget lif, det jag gärna önskade under jorden, efter det så många i vägen är.»[1]

Hufvudsaken af det grefven genom Müller ansåg sig hafva fått veta var: att konungen fruktade, det De la Gardie skulle vara »för heter om hufvudet»; att H. Maj:t icke ville veta om någon försvarsskrift; att det föreföll, som om denne verkligen trott på någon brottslighet hos grefven; att drottningen syntes hafva bundit konungen genom något löfte i afseende på honom, och slutligen att roten och upphofvet till allt var Axel Oxenstierna och hans söner. Bengt Skytte och biskop Johannes synas hafva gjort hvad de kunde för att underblåsa sistnämda misstanke.

Frågan om De la Gardies riksskattmästareämbete var den egentligen ömma punkten. Här var det rikskanslerens försyndelser lågo, såsom man inhämtar af grefvens bref till Müller: »Att mig nu allt påbördas, och mig för allt skuld gifves», utropar han, »tror jag rätt väl, men med hvad rätt vet Gud. Omnem nunc movet lapidem cancellarius, till dess han når sin intention, som är mig alldeles att utrota. — — — Själfva accusationspunkterna belangande, så är gamla visan, det jag till alla donationer och speser hafver orsak gifvit, det jag väl kan vederlägga, om jag hörd blifver.»

[1] Se M. G. De la Gardies mycket vidlyftiga svar på Müllers bref, dat. Läckö den 9 aug. 1654 (orig. bl. De la Gardies konc. i De la Gardieska saml.). Brefvet ger uttryck åt den högsta grad af irritation. Grefve Erik kallas »huggormars afföda». — — — »Efter mitt humör sensibelt är, och fast jag än i mig fräter mitt förtret, så sliter det mig dock hjärtat sönder! — — Hvad vill jag mig företaga, efter mig allestädes dörren igen sluten är. — — Att H. K. Maj:t befarar, att jag skall vara för heter om hufvudet, det hafver jag nu med 8 månaders patience väl utvist contrarium. — — — Qvid peccavi, sedan jag så gunstiga bref af kanslären bekom, att han nu måste mig så anfienda(!). Hela världen kan döma, det vara allenast cornatum odium, det som [han] alltid vårt hus till dragit hafver. — — — I sen af det I mig skrifven, det han icke kan låta min salig fader hvilas med ro i grafven, utan honom för vaniteter skyllas måste, quod dicas Domino Senatori Skytte.» o. s. v. Efter att med sådana verop hafva fyllt ett par ark, finner han sig föranlåten att fylla ännu ett par till för att besvara en rapport n:r 2 från Müller, ehuru, såsom han säger, »pennan synes mig i fingrarna fastvuxen, och jag numera med största vedermöda skrifver».

Med syftning på Axel Oxenstiernas kända finanspolitik säger han: »Hvem har a teneris K. Maj:t före predikat, att en konung ej bör lefva af bonderäntor och ladugårdar, utan af kontributioner, licenter, tullar och acciser, ja, att salig konungens consilia varit hafver hela landet åt adeln att distribuera, det herr Bengt och doktor Johannes väl tusen gånger hafva hört af drottningen åberopas.»[1] — —

»Jag märker väl hans (rikskanslerens) streck. Se vi oss icke före, snärjer han oss sitt dominatum antiquo more öfver hufvudet, förr än vi veta däraf. Gud låte K. Maj:t länge lefva, men skedde en förändring, det den allrahögste nådeligen afvände, så ser jag väl, hvarut consilia de gå. Men människors klokskap är för Gud en dårskap. Handle så visliga som de må, Gud skall dock en annan väg gå. — — Jag har aldrig tilltrott den herren ett sådant hat emot vår familj, men nu går syn för sagen! — — — Vore det ej för K. Maj:ts intentions och intresses skull, jag skulle väl våga en dans med kansleren. Det han låtsas, att han pousserar min justification, är en finesse, ty så vet han, det han det bäst kan förhindra.» — —

»Att kansleren alla sina donationer åt konungen hafver offererat tror jag väl. Han skulle väl ge fanen själen ad captandam benevolentiam och mig att ruinera.»

»Jag må väl säga såsom i psalmen står: 'Der alte böse feind mit ernst er es jetzt meint, gross macht und viel list sein grausam rüstung ist, auf erden ist nicht sein gleichen!'»

Omåttligheten i dessa vredesutgjutelser visar, i huru hög grad otålighet, harm och oro bragt den skrifvande ur hans sinnesjämvikt. Han betraktade sig som öfvergifven af alla: »Jag må bekänna, att jag rätt perplex är, när jag konsidererar, huru hjälp- och assistenslös jag är och inga vänner hafver, som till det ringaste för mig arbeta!»

[1] Det är samma beskyllningar, som De la Gardie upprepar i ett samma dag skrifvet bref till »en rådsherre», förmodligen Bengt Skytte, hvilket bref är tryckt i Handl. rör. Skand. hist., XXV, sid. 309 o. f. — Häri återfinnas samma utfall mot Axel Oxenstierna, som i brefvet till Müller, dock mindre häftiga. De utmynna i denna fromma önskan: »Jag vill hoppas han sig ändrar, om eljest en kristlig själ i den gamle kroppen än vistas!»

Något anser han sig dock böra göra för att afväpna sina mäktiga fiender. Han beslutar att sända en böneskrift till drottningen och öppna en formlig underhandling med rikskansleren, allt dock under förbehåll af konungens gillande, som Müller fick i uppdrag att utverka genom Sylvius.[1]

Särskildt lades den sistnämnde på hjärtat att ändtligen brefvet till drottningen åtföljdes af några rader af konungens hand. »Icke det ringaste uträttar jag eljest därmed», säger De la Gardie i brefvet till Sylvius, »annat än att jag ett skamlöst bref och värre än det förra bekommer.»

Brefvet till kansleren betraktade grefven såsom ett slags ultimatum, »hvarigenom», såsom han uttryckte sig, »antingen en union blifver oss emellan till K. Maj:ts och kronans tjänst, och allt missförstånd upphäfves, hvilket hvar ärlig man gärna se skall, eller ock, där kansleren det ej accepterar, framter han venenatum animum, och är jag för Gud och hela världen excuserad. — — — Är K. Maj:t sinnader detta verket att poussera, och behagar det honom, så kan han med sin kungliga makt oss bägge imponera, att vi skola vara öfverens.»

Om innehållet i detta bref vet man intet annat, än hvad grefvens anförda bref till Sylvius antyder: »Jag bekänner, att det hafver en speciem af en basesse, men den måste fuller duka under, som minst förmår. Den hjälp- och vännelös är, af alla hatader och beskyllder, måste väl bita i ett surt äpple.»

Sedan De la Gardie emellertid så hejdlöst farit ut emot sin förmente vedersakare, skrifver han märkeligt nog: »Eljest vet jag icke af någon stridighet eller missförstånd, annat än det kanslern nu så uppenbarligen temoignerar.»

Den 9 aug. 1654, den dag då han skref ofvanciterade instruktioner för Müller, var för gref Magnus en synnerligt arbetsam dag. Utom de långa skrifvelserna till sin sekreterare hade han affattat bref till Kristina, Axel Oxenstierna, Bengt Skytte; Sylvius och Biörnklou och måhända flera, så att han måste klaga att »pennan syntes i fingrarna fast-

---

[1] M. G. De la Gardie till Sylvius samma dag, d. 9 aug. 1654 (koncept i samma saml.).

vuxen», och att han endast med största vedermöda förmådde skrifva.

På alla dessa bref fick han åtminstone ett lugnande och förståndigt svar nämligen från Biörnklou.[1] »Jag håller det för en synnerlig Guds försyn», lydde hans ord, »att E. Höggrefl. Excell. hafver vid slika infallne konjuncturer njutet och stått under K. Maj:ts vår allernåd:ste konungs protektion. — — — Och om E. Höggr. Exc., sättandes alle andre respekter och konsiderationer afsides, sig allena konformerar och bekvämer uti och efter K. Maj:ts vilja och intresse, är förmodeligt, att allt skall i sinom tid till E. Höggr. Exc. nöje kunna reduceras.» Och med afseende på ryktena om Axel Oxenstierna skref han: »Jag hafver haft åtskilliga lägenheter att tala med den ene förnäme herren, men intet hört något sådant, som skulle till en sådan scopum vara dirigeradt. Det säges mycket efter, som kanske intet är så väl fattadt, och ofta löpa discurser genom månge munnar, icke utan tillökan.»

Det dröjde emellertid icke många dagar, förrän Müllers meddelanden från hufvudstaden åter satte pennan i De la Gardies hand till vidlyftigt klargörande af han åskådning rörande den situation, i hvilken han befann sig.[2]

Konungen hade skickat sin sekreterare till Müller för att genom denne meddela De la Gardie åtskilliga förhållningsregler och önskningar med afseende på grefvens eventuella återkomst till hofvet, önskningar och förhållningsregler, som dock voro långt ifrån att i allo behaga den de gällde. Tacknämliga voro visserligen Hans Maj:ts resolutioner med afseende på vissa ekonomiska petita, som De la Gardie framställt, och mycket smickrad kände denne sig af konungens önskan, att Jakobsdal måtte upplåtas till den kungliga brudens emottagande.

Däremot kände han sig i hög grad förnärmad öfver den erhållna förmaningen att undvika onödig omkostnad och ståt.[3]

---

[1] Biörnklou till M. G. de la Gardie, d. 16 aug. 1654 (orig. i De la Gardieska saml.).

[2] Hela den följande framställningen grundar sig på en ännu utförligare skrifvelse än den förra från De la Gardie till Müller, dat. Läckö d. 20 aug. 1654 (orig. bl. koncepten i De la Gardieska saml.).

[3] Redan i det förra brefvet hade De la Gardie vidrört vissa anmärkningar, som riktats (trol. af konungen själf) mot hans privata ekonom

»Hvad mig admoneras de evitandis sumptibus et pompa, det är något sällsamt», skref han indignerad till Müller. »I veten mina tankar härom. Icke ämnar jag heller att *utsmycka* min olycka, att hon så mycket mera må med sin glans offendera dem, som svåra och malitieuse ord hafva.» — — —

»Dock måste I veta att vara min resolution, att alldeles imitera min salig fars train, icke mer heller mindre, oansedt jag med hån skulle hetas älska vaniteter. Jag skall inte gifva mina ovänner den glädjen, att de måga öfver mitt armod gloriera och öfver att jag nu, utmattad och igenom dem ruinerad, måste som en våt tupp fälla fjädrarne.» — —

»Hvilka ståndspersoner skall jag imitera? Grefve Per, hvars sparsamhet kommer alla att skratta; kanslern, som Hans Cem (?) hafver till kammartjänare; eller ock några flera, hvilka bruka en afskedad fogde, skrifvare eller barberare till hofmästare, kamrerare och hofjunkare eller till alla tre. Mon coeur est trop noble pour cela.» — —

»Mera än mitt stånd fordrar, skall jag ej göra, mindre behöfves icke heller. Därtill äger jag den gemål, den jag måste så högt söka att ära, som andra söka att göra henne lika god med sig. — — Nätt och moderat skall alltså min train blifva. Mina kläder helt släta, mina vagnar och slädar alls inte prunk uti. Vill konungen, att min hustru skall bruka den stickade vagnen, hon alltid uti åker, är väl, hvar ock icke, så skall den blifva slätt nog. Jag ser väl, att det är allenast Oxenstiernaråd, de där frukta, att min hustru skall fördunkla deras splendeur. De måge utantill sig smycka; kanske de hafva väl, hvad de måste med någon emprunterad fägring betäcka.» o. s. v.

Föga angenämt fann också De la Gardie meddelandet, att han ej straxt kunde få *åtfölja* konungen. Det visade klarligen, menade han, att hjärtelaget hos H. Maj:t väl var godt, men att de till drottningen gifna löftena voro stora. Härefter måste man alltså rätta sig, »förväntandes af tidens förändringar allena ändring».

---

anmärkningar, för hvilka han var mycket känslig. Det gällde vissa omkostnader för Ekholmens kyrka. På detta svarar han: »Jäders kyrka (i Axel Oxenstiernas domän) hafver jag sett: den hafver ej kostat små penningar.»

Hvad som dock allra mest stötte honom för hufvudet var konungens nu uttryckligen uttalade önskan, att han, som det hette, skulle »evitera Kammaren». Häremot ville han inlägga en energisk protest. »Flemingen hafver detta erhållit igenom kansleren. Hoc non potest fieri. Skall jag vara skattmästare, så måste jag det vara, skall jag ock icke, så måste mig något brott tilläggas. Gärna skall jag följa K. Maj:ts vilja och mig trycka, så länge det koncernerar mina gods, men, när det toucherar mitt rykte, då måste jag öppna ögonen och vara min egen målsman. Med det får man ej skämta.»

»Hvad skulle hela världen judicera, att jag komme till Stockholm och tordes ej i Kammaren, annat än att jag hade den illa administrerat och alltså vore till något brott saker, hvilket mina ovänner söka och för alla Schlippenbach, att han må det utsprida. — — — Hier wird nichts aus. — — — Fast hellre eviterar jag hofvet, icke tvungen utan af mig själf, om det utan K. Maj:ts offens ske kan, begärandes hvarken ett eller annat gouvernemente, som dock allenast exilii prætext blifver.»

»Hvarför», ålägger han Müller, »måste I tidigt detta K. Maj:t veta låta, — — — att jag må hafva K. Maj:ts försäkring antingen plenarie att träda till mitt kall igen heller ock få veta, hvad jag gjort hafver. — — — Detta är summan och det importanteste af eder kommission. Förrän jag härom väl blifver försäkrad, reser jag icke en fotsmån, det mån I visst tro. Jag kan väl tänka, att I menandes varde, att jag i den konferens K. Maj:t mig nådigst tillsäger varder occasion bekommandes härom att negociera. Nej, detta måste ske in antecessum. Bekommer jag icke goda svar härå, skall jag vända tillbaka. — — — Jag ser väl, att man menar, jag skall så fröjdas öfver min restitution, så att jag gärna allt skall undergå och skatta denna revocationen, såsom vore jag frälst ifrån döden, pro maximo et inestimabile beneficio.» — — —

Härmed syntes nu alltså saken å grefve Magni sida vara fullkomligen klar. Hans position var fattad, och man skulle nu vänta, antingen att H. Maj:t medgaf hans fordringar, och han återvände till hofvet, eller att fordringarna

afslogos, och grefven stannade som privatman på landet. Intetdera skedde emellertid.

* *

Bläcket hade bokstafligen icke hunnit att torka i grefve Magni ofvannämnda högst deciderade bref, innan de sväfvande spörsmålen löstes på ett alldeles *motsatt* sätt mot det af honom påyrkade.

Midt i sin skrifning afbröts grefven af en anmälan, att ingen mer och ingen mindre än sekreteraren Sylvius i egen person befunne sig under hans tak, sänd direkt af konungen ner till Läckö.

Och när han sedan fortsatte sitt bref, hade han åtskilligt att förtälja Müller, som icke precis stod i samklang med brefvets början. Sylvius hade medfört de allra nådigaste försäkringar från H. Maj:t och gladt grefven med en förnyad förvissning, att han skulle inbjudas till bröllopet. Men för öfrigt hade han meddelat, att Fleming skulle kvarstanna som chef för kammaren, och att H. Maj:t fullständigt ogillade, att De la Gardie komme med någon försvarsskrift. I själfva verket var dennes fullmakt som generalguvernör i Västergötland redan d. 19 aug., dagen före Sylvii ankomst till Läckö, utfärdad, och fastän sekreteraren ej kunde medföra utnämningsdokumentet, är det troligt, att han meddelat De la Gardie, hvad som förestod.

Och grefven tackade och tog emot! »Jag är väl tillfreds med allt nu», hette det i slutet af brefvet till Müller, »när jag mig till K. Maj:ts nåde tryggeligen kan stödja. — — — Min mening är, att efter jag hopp hafver K. Maj:t innan kort att uppvakta, att jag till den tiden allt låter bestå, nisi periculum in mora, ty, får jag själf tala med K. Maj:t, så tror jag visst det blifver annorlunda.»

Det gjorde visserligen De la Gardie ondt, att konungen ej ville veta af något hans försvar, men han kunde ej annat än behjärta skälen. Alldeles ville han dock icke uppgifva tanken på försvarsskriften, men han lofvade att icke företaga något utan riksdrotsens råd, hvilken åter hade lofvat konungen, att icke tillråda något steg, som stred mot H. Maj:ts önskningar.

Beträffande grefvens blifvande yttre uppträdande lät han nu Müller veta, att han bestämt sig för att låta göra sitt livré af »stålgrönt» kläde i stället för rödt.

I afseende på den ömma punkten, chefskapet i kammaren, skrifver han: »Jag förnimmer, att K. Maj:t i kammaren dagligen själf arbetar, och att Flemingen där kvarblifver. Med hvad crevecoeur jag nu måste vara därifrån kunne I väl tänka, ty allt hvad jag hafver arbetat tillegna sig nu andra.»[1]

* *

Samtidigt med Sylvii besök nåddes De la Gardie af budskapet, att den åldrige rikskansleren svårt insjuknat. Hans reflexioner häröfver hedra honom, på samma gång som de belysa halten af de föregående beskyllningarna. »Att rikskansleren är illa sjuk, är mig föga fröjd för den perte, som staten gjorde i hans person. Private inimicitia, *af hvilken jag lell intet vet*, skall aldrig hos mig komma i konsideration, hvarföre önskar jag, att han måtte komma till krafter igen.»

Men i samma andetag ger han, kanske omedvetet, fritt lopp åt en annan känsloriktning vid tanken på den gamles båda söner.

»Att eljest med gref Johan och gref Erik nu går, som dagens evangelium lyder, att den ene sättes a dextris, den andre a sinistris, det må väl så vara. Gud låte K. Maj:t och publicum troligen, realement och väl vara tjänt. Detta upprör icke min vrede, ty jag har lärt att förakta den hala lyckan och hofvets lysande elände.(!) Jag afvaktar tranquillo animo, hvad tiderna vilja medbringa, hafvandes min tröst, min fröjd och min förtrösting till Gud, hvilken väl varder uppå mig tänkandes, fast människor mig förglömma.»

Blott några dagar senare erhöll gref Magnus från sin broder gref Jakob meddelande om ett privat samtal mellan

[1] När han håller på att sluta brefvet, vaknar hans gamla misstänksamhet: »Jag kan icke rätt veta, huruvida Sylvius står att tro: att han är Gyllenklous kreatur och Gyllenklous kanslerens, vet jag. — — — Bäst är att tro näppeligen en bland tusenden och dock hålla sig vänligen med hvar man.»

Det var Sylvius starka betonande af konungens motvilja mot De la Gardies försvarsskrift, som ingaf honom misstankar. »Mig tyckes», klagade han, »att han (Sylvius) consilio aliorum söker detta mitt endaste justifikationsmedel för världen att neddraga.»

denne och konungen, hvilket samtal bekräftade alla de goda underrättelserna om H. Maj:ts nåd. Konungen hade därvid medgifvit, att drottningen mycket varit orsak till, att han ej hittills kunnat visa sin svåger den tillgifvenhet han hyste. Men äfven nu hade han betonat sin önskan om enighet mellan sina ministrar, hvilket var hufvudskälet till hans motvilja mot något försvarsskrifveri af De la Gardie.

Grefve Jakobs bref är dat. d. 28 aug. 1654.[1] Det var Axel Oxenstiernas dödsdag. Med kylig likgiltighet skrifver han: »Jag vill förmoda, det le chef af våra förföljare icke skall vid min broders arrivé mera vara i stånd att kunna skada oss, ty à l'heur que je vous ecris, så är han så svager, att man sans un miraquel inte tror, det han någonsin skall slippa af denna sin sjukdom.» Vi hafva sett, att gref Magni egna ord vid underrättelsen om sjukdomen voro vida värdigare. Beundran för den store döde hade varit nog stark att framkalla en bekännelse om, att han egentligen icke visste af någon privat ovänskap dem emellan.

* *

Ett par veckor senare finna vi De la Gardie vara uppkommen till sin egendom Ekholmen. Han mottog här ett egenhändigt bref från konungen,[2] som uttalade, dock tämligen kallt, sin tillfredsställelse, att han kommit, hvarjämte H. Maj:t skickade Biörnklou »att upptäcka H. Maj:ts sentimenter öfver ett och annat», innan han komme till hofvet. Någon synnerlig förtrolighet torde Karl Gustaf knappast hafva medgifvit. Herman Fleming fortfor att fungera såsom kammarens chef; att De la Gardie skulle blifva generalguvernör i Västergötland var en afgjord sak, ända till dess konungen, knappt tre fjärdedels år senare, förflyttade grefven till det af honom afskydda generalguvernementet i Livland, där han förblef under hela Karl Gustafs regeringstid.

Det hörde till De la Gardies öde att vara underkastad lyckans plötsliga omkastningar. Ingen kunde ana, då han under så många reservationer fick åter tillträda en statstjänst, att sex år senare situationen skulle vara så full-

[1] Orig. i De la Gardieska saml.

[2] Dat. d. 19 sept. 1654 (orig. i De la Gardieska saml.). Det officiella bjudningsbrefvet till det kungl. bröllopet är dat. d. 30 aug. 1654 (samma saml.).

ständigt förändrad. Alla De la Gardies mera betydande medspelare i det drama vi skildrat voro borta: Kristina i fjärran land, konungen samt Axel och Erik Oxenstierna döda, Schlippenbach hade drunknat vid ett skeppsbrott, Herman Fleming var undanskjuten från sin plats i Kammaren.

Till Sveriges olycka hörde framtiden Magnus Gabriel De la Gardie till.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från de arkeologiska gräfningarna i Mindre Asien.

De senare årens utgräfningar i Mindre Asien äro icke blott af utomordentlig betydelse för den klassiska arkeologien, oupphörligen skänka de också den antika historien nytt och ofta öfverraskande rikt källmaterial. De ha nämligen bragt i dagen stora massor af inskrifter, ej minst statsurkunder, som högst väsentligt öka vår kunskap om Mindre Asiens och öfver hufvud Hellas' historia, förnämligast under hellenistisk tid. I främsta rummet förtjäna de gräfningar att nämnas, som företagits af de kungliga muséerna i Berlin. I början af 90-talet frilades ruinerna af Magnesia vid Maeander. De därvid funna inskrifterna utgåfvos af Otto Kern (*Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, Berlin 1900). Hvad dessa lärt om Magnesias egen historia, har Wilamowitz-Moellendorff sammanfattat i sin anmälan i Göttingische gelehrte Anzeigen 1900 (570 ff.). Den magnetiska samlingen griper emellertid in i många andra orters specialhistoria. Mot slutet af tredje århundradet f. Kr. inbjöd Magnesia furstar och städer att deltaga i firandet af stadsgudinnans, Artemis Leukophryenes, fest. En hel del mer eller mindre ordrika svar ingingo, hvilka till ej ringa antal äro bevarade. Där finnas bref från konungarne i Pergamon, Syrien och Egypten, dekret från en hel rad förbund och städer ända bort från Syrakusa. Mycket nytt om de enskilda staternas inre förhållanden och yttre ställning lära de oss; särskildt välkommen är dateringen af en attisk arkont, som ger en absolut säker hållpunkt för den attiska kronologien.

Från Magnesia gingo tyskarne vidare till Priene, »det mindreasiatiska Pompeji», som man kallat det. De epigrafiska fynden ha helt nyligen offentliggjorts af Hiller von Gaertringen (*Die Inschriften von Priene*, Berlin 1906). Hiller har med sin bok — liksom förut Kern för Magnesia — gifvit oss en fullständig urkundssamling för Priene, i det han i densamma ej blott förenat alla inskrifter från staden, såväl de nyfunna som de vid tidigare engelska utgräfningar funna och nu i British Museum befintliga,

utan också därtill fogat alla öfriga, inskriftliga som litterära, vittnesbörd om stadens historia. Liksom i Magnesia och annorstädes har man i Priene upptecknat förnämligare statsurkunder på de offentliga byggnadernas murar. Så är på Athenatemplet ett helt arkiv bevaradt. Högst uppe lästes de stolta orden: »Konung Alexander har uppbyggt templet åt Athena Polias». Strax under var inhuggen en förordning af samme monark, som bekräftade stadens gamla rättigheter och befriade invånarne från skatteplikt till konungen. Därunder stod en brefväxling mellan Priene och konung Lysimachos och vidare akterna i en berömd och ändlös, alltjämt upplågande och åter bilagd strid, som Priene förde med Samos beträffande vissa fasta platser vid kusten. Processen kom slutligen inför den romerska senaten, och äfven dess skiljedom fanns inristad på tempelväggen. En annan byggnad, en stor hall, som en kappadokisk konung till tack för visad trohet i andra århundradet f. Kr. låtit bygga på torget, har på sina väggar också bevarat så godt som ett helt arkiv. Det är mest långa dekret till ära för förtjänta medborgare. Den ofta mycket utförliga motiveringen med det noggranna uppräknandet af alla förtjänster, vederbörande inlagt, ger oss många värdefulla upplysningar om Prienes historia. Kulturhistoriskt rent oskattbart är dekretet för den rike Moschion, som i öfver trettio år tagit en mycket framträdande del i ledningen af sin fädernestads öden; »han insåg», heter det så vackert i inskriften, »att egendomen är alla medborgares gemensamma tillhörighet». — En orienterande skiss öfver Prienes historia inleder denna samling, som lämnar ett nytt bevis till många föregående om sin utgifvares, den nuvarande chefens för Berlinakademiens grekiska inskriftsarkiv, eminenta förmåga som epigrafiker.

Nu arbeta Berlinmuséerna under Theodor Wiegands bepröfvade ledning i Milet, den gamla världshandelsstaden, hvars skepp i uråldrig tid behärskade Svarta och Egeiska hafven och hvars rykte lefde kvar i mer än 80 kolonier. I Apollon Delphinios' helgedom har man (år 1904) påträffat ett stats- och centralarkiv i sten, det rikaste som funnits i någon grekisk stad. Man förstår, hvilken betydelse de där funna urkunderna komma att få för Milets och därigenom Greklands historia, redan när man hör, att de ge oss namnen på Milets eponyma ämbetsmän för ej mindre än 434 år, ända från 523 f. Kr. Ännu föreligga emellertid endast preliminära meddelanden af Wiegand (*Archäologischer Anzeiger*, 1906, 9 f.), och det torde nog dröja åtskilliga år, innan Albert Rehm, expeditionens epigrafiker, får sin Delphinionvolym färdig, i all synnerhet som utgräfningarna ännu äro långt ifrån afslutade.

Ernst Nachmanson.

Några anmärkningar mot porträtten i verket »Sveriges historia intill tjugonde seklet».

Det är med nöje man bläddrar i moderna populärhistoriska arbeten. Deras utstyrsel och illustrationer äro vanligen förstklassigt handtverk, och i synnerhet är detta fallet med den nyutkomna, af E. Hildebrand utgifna »Sveriges historia». Hvad däremot valet af illustrationer beträffar, skulle jag hafva några invändningar att göra.

Åtskilliga porträtt ha medtagits, som väl förut ansågos föreställa de personer, som uppgifvas, men som nu blifvit omdöpta eller flyttade in under rubriken okända. Så återges t. ex. Gripsholmsporträttet n:r 426 »Katarina af Saxen-Lauenburg» (Sveriges historia, III, s. 115). Detta namn har tillagts porträttet af A. L. Stierneld, på hvars fantastiska döpningar och omdöpningar så många exempel finnas. • En gammal inskrift på baksidan säger emellertid, att det föreställer Margareta Leijonhufvud och att det är måladt 1551; dräkten gör likväl, att man måste skjuta det ännu längre fram i tiden. Från Stierneld stammar också namnet Sigrid Vasa på Gripsholmsporträttet n:r 431 (Sver. hist. IV, s. 80), hvilket torde kunna dateras till 1600-talets midt. Katarina Stenbocks porträtt (Gripsholm n:r 427; Sver. hist., III, s. 321) är icke alls likt det på samma ställe förvarade autentiska porträttet af denna drottning (n:r 1408) eller dess original på Kolck i Liffland; man skulle närmast vara hågad tro, att det föreställer en af Gustaf I:s döttrar. Karin Månsdotters porträtt (Gripsholm n:r 428; Sver. hist., IV, s. 96) har också länge ansetts osäkert, och jag har sökt visa, att det föreställer Gustaf I:s yngsta dotter Elisabet. Märkvärdigt är att se den okända damen från 1630-talet (Gripsholm n:r 424; Sver. hist., IV, s. 251), som för länge sedan på goda grunder frånkänts det henne gifna namnet prinsessan Anna, nu åter uppträda som denna.

Ej heller anser jag, att man alltid, då man haft att välja på flera porträtt, valt det bästa. Ett par ord om några af konungarnas bilder kan närmare belysa en del af de fall, där jag anser valet icke vara lyckadt.

Af Gustaf I äro med rätta de tre originalporträtten på Gripsholm och Uppsalaporträttet medtagna, däremot kunde gärna M. Rotas fantasigravyr (Sver. hist., III, s. 261) varit borta; skulle något stick medtagits, borde det naturligtvis varit Cocks, som visar ett verkligt porträtt och en annan typ än de öfriga. Erik XIV:s porträtt äro fullt riktigt valda; vid Johan III:s har oturen velat, att det enda autentiska samtida konterfej i olja af honom upptäcktes först samma år den del, som behandlar hans historia, trycktes. Det där återgifna Gripsholmsporträttet (n:r 404) är icke, som underskriften angifver, samtida utan en kopia från 1600-talet. Det med-

tagna tyska graverade profilporträttet är från 1600-talet, återgår på en myntbild och kunde därför saklöst vara borta; om Nützels begrafningsgravyr i stället återgifvits i större format, hade man här fått två samtida porträtt.

Af konung Sigismund finnas många mycket goda porträtt. Här är medtaget endast ett originalporträtt, ungdomsporträttet i Uffizierna i Florens — i underskriften är ej dess mästare Giovanni Baptista van Uther nämnd —; dessutom återgifvas Suyderhoefs och Aegidius Sadelers gravyrer. Båda dessa äro ju goda, men hvarför icke lika gärna medtaga Uffizieporträttet af konungen som äldre, och i synnerhet P. Soutmans ståtliga ryttarporträtt i Nationalmuseum.

Karl IX är i ikonografiskt afseende mycket vanlottad. Utom myntbilder ha endast två samtida porträtt af honom bevarats, den här medtagna gravyren af H. Nützel och ett annat litet obetydligt stick af samme mästare. Lika litet som M. Sadelers (född 1614) stick (Sver. hist., IV, s. 216) är det medtagna Gripsholmsporträttet (Sver. hist., IV, s. 267) samtida, som underskriften uppger, utan en mycket dålig kopia från 1600-talets senare hälft.

Gustaf II Adolfs porträttyper äro någotsånär fullständigt representerade; dock hade ett bättre val än det af den reproducerade miniatyren i Statens Historiska Museum (Sver. hist.. V, s. 215) kunnat göras; är det valdt för att visa typen med den svarta uppskurna dräkten, kunde ju hellre originalet i Uppsala medtagits; är det för att visa ett miniatyrporträtt af konungen, kunde man ju hafva tagit ett samtida och ej denna sena kopia.

Kristina är fylligt och väl representerad, den enda anmärkning jag har att göra är, att man i stället för Nanteuils stick efter S. Bourdon (Sver. hist., V, s. 458) kunde hafva gifvit originalporträttet på Nationalmuseum.

Åt D. v. Kraffts kopia efter det allegoriserade porträtt i fantasikostym af Karl X Gustaf, som Ehrenstrahl — hvilken var på sin utländska resa 1654—1661 — långt efter konungens död målade, således ett i alla afseenden ointressant porträtt, har ägnats en helsida. Däremot äro ej medtagna S. Bourdons ungdomsporträtt — på Nationalmuseum och Gripsholm — och A. Wuchters porträtt från konungens sista år, också detta på Gripsholm. Dessa tillsammans med T. Geltons medtagna porträtt skulle bildat en god serie. J. Cavaliers elfenbensmedalj (Sver. hist., V, s. 573, konstnärsnamnet ej utsatt) har naturligtvis intet värde som porträtt, då konstnären, som på 1690-talet var verksam i Stockholm, säkert aldrig sett konungen.

Ulrika Eleonora och Fredrik I är kanske det konungapar, som oftast låtit porträttera sig; massor porträtt af dem finnas bevarade — en del mycket goda. Men här lysa de med sin nästan totala frånvaro. Ty Geringius' dåliga gravyr af drottningen (Sver. hist., VII, s. 11) ger oss verkligen icke mycket; och att i gravyren å sid. 36 finna någon större likhet med Fredrik I än med hvilken som helst

af tidens poserande fältherrefurstar, torde falla sig svårt. Och dessa två gravyrer äro de enda porträtt af kungaparet, som här förekomma.

Af Adolf Fredrik finnes som bekant en mängd goda porträtt. Här återges intet af dessa. Hallblads oljemålning på Konstakademien (Sver. hist., VII, s. 324) och Ridingers gravyr (anf. arb., s. 174) äro ju ej så framstående konstverk, J. Gillbergs och G. F. Buschs gravyrer (anf. arb., s. 160, 162) närma sig betänkligt den ofrivilliga karikatyren.

Naturligtvis kunna flera anmärkningar göras mot valet af enskilda personers porträtt. Jag har emellertid valt de kungliga, därför att de för hvarje person lämna ett större material, som förvaras i offentliga samlingar och därför måste förutsättas som tämligen allmänt kändt.

En uppmaning, som jag skulle vilja ställa till hvarje utgifvare af ett illustreradt historiskt arbete, är: gör underskrifterna så fullständiga som möjligt. Under ett porträtt bör stå personens namn och titel, gärna också, som i gamla upplagan af detta arbete, hans födelse- och dödsår. Dessutom hvad originalet är för något — oljemålning, marmorstaty etc. —, konstnären och slutligen — något som är mycket viktigt — om möjligt året, då porträttet målades. Är det en gravyr som reproduceras, böra naturligtvis både originalets mästare och gravören uppges, däremot behöfves ingen uppgift om hvar gravyren förvaras, så vida den ej är särskildt sällsynt. Sådana underskrifter skulle i hög grad öka arbetets värde i kultur- och konsthistoriskt afseende.

Så fullständiga äro ej underskrifterna i detta arbete, och dessutom hafva i dessa åtskilliga felaktigheter insmugit sig. Jag påpekar här några af dem. Nils Stures porträtt (Sver. hist., IV, s. 77) är icke af Elbfas, som kom till Sverige först omkring 1625 och således icke kunde måla den 1567 mördade Sturen. Hogenskild Bielkes (Sver. hist., IV, s. 107) är icke ett samtidigt, starkt restaureradt porträtt, utan en 1800-talskopia efter original på Sturefors. Gunnel Bielkes bild (Sver. hist., IV, s. 187) är ej ett samtida porträtt utan en dålig kopia från senare hälften af 1600-talet och Johan Bureus' (Sver. hist., V, s. 367) är signerad J. L., således icke af Elbfas. Rutger Fuchs' porträtt (Sver. hist., VII, s. 29) är ingen samtida gravyr; han dog 1753 och J. F. Martin, som stuckit porträttet, föddes två år senare. C. G. Tessins porträtt af Tocqué (Sver. hist., VII, s. 110) finnes icke på Gripsholm utan i Stockholm på Öfverintendentsembetet och Konstakademien. A. J. von Höpken (Sver. hist., VII, s. 200) afbildas ej efter G. Lundbergs målning utan efter en modern gravyr. Erik Brahes porträtt (Sver. hist., VII, s. 216) är icke samtida målning utan en 1800-talskopia efter originalet på Sko. J. A. v. Lantingshausens porträtt på Gripsholm slutligen är icke af Desmarées utan kopia af J. Biörck efter G. Lundberg.

Till slut vill jag dock påpeka, att man vid redaktionen af illustrerade historiska arbeten har vissa svårigheter. De specialun-

dersökningar, som behöfva föregå denna, äro visserligen delvis gjorda men ännu ej mer än till en liten del publicerade. Också är icke heller Sveriges Historia något enastående i här berörda afseende. De första delarna af ett sådant *standard work* som den nya upplagan af Nordisk familjebok, där inga kostnader i allmänhet blifvit sparade, innehålla rätt många oriktiga eller apokryfiska porträtt.

Stockholm i mars 1907.

N. Sjöberg.

Underrättelser.

— Den 4 febr. tog professor L. Fr. Läffler sitt inträde i Vitterhets historie och antiqvitetsakademien med ett föredrag om *Latinska medeltidsinskrifter på vers från Gotland.*

Af denna sin undersökning har förf. såsom manuskript för enskild utdelning låtit trycka själfva texterna med dithörande öfversättningar. Till grundval för sin undersökning har förf. lagt Lindström's bekanta arbete men i flertalet fall framställt andra läsningar eller tolkningar. Det lilla häftet är försedt med välgjorda afbildningar, bland hvilka särskildt må framhållas såsom för första gången afbildadt de gottländska Visbyborgarnes sigill. De utförliga anmärkningarna utkomma framdeles samlade i en särskild afdelning.

I detta sammanhang begagna vi tillfället att fästa uppmärksamheten på en af professor Läffler tidigare inom medeltidsepigrafikens område utförd undersökning, som genom ett förbiseende ej blifvit förut omnämnd, nämligen en i *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* (bd. 13, N:o 2) offentliggjord undersökning om *Några medeltida Versus memoriales.* Den första afdelningen behandlar ett i *Scriptores rerum Suecicarum* (I: 1, s. 232) under det vilseledande namnet *Carmen Chronologicum* — författaren föreslår titeln *Versus chronologici et memoriales* — tryckt samling minnesverser och innehåller en kritisk edition af själfva verserna med en filologisk-metrisk-historisk kommentar. I ett tillägg söker förf. förklara tillkomsten af den på flere håll i källorna förekommande felaktiga uppgiften, att Birgitta aflidit 1372. Den andra afdelningen af undersökningen granskar på liknande sätt en samling *Versus memoriales* upptecknade i Bures »Sumlen». Förf. lyckas här afvinna materialet några nya faktiska upplysningar af intresse. Han får sålunda fram en hittills okänd eldsvåda, som d. 6 jan. 1478 ödelagt Sigtuna kloster. En annan minnesvers ger honom anledning att ingående diskutera frågan, huru långt danskar och norrmän sträckt sina härjningar i Sverige vid infallet år 1380, och han uttalar sig på goda grunder emot den i litteraturen förekommande

uppgiften, att under detta tåg Västerås och Örebro blifvit nedbrända. Uppsatsen utgör ett skarpsinnigt bidrag till kännedomen om en hittills för litet beaktad kategori af våra medeltida källor.

— För filosofie doktorsgrads vinnande försvarade fil. lic. Erik Sjöstrand den 29 januari en vidlyftig afhandling med titel *Mynt- och bankpolitik under Hattväldet 1738—1764.*

— I andra häftet för 1907 af *Personhistorisk Tidskrift* redogör Adam Lewenhaupt för *Storfurstinnan Marias af Ryssland härstamning från Gustaf Vasa och Sten Sture* och uppvisar, att man på ej mindre än 27 olika sätt kan leda ättelinjer från storfurstinnan till Vasahusets stamfader. K. H. Karlsson aftrycker och kommenterar *Vadstena-nunnan Ingegärd Persdotters (Gylta) bref till sin brorson unge Bengt Gylta med redogörelse för Gylta-ättens släktförbindelser.* N. Sjöberg meddelar en förteckning öfver *Gabriel Anreps porträttsamling*, hvarifrån äfven häftets porträttbilagor äro hemtade. Af innehållet för öfrigt märkes utom litteraturöfversikten *Spridda rättelser och tillägg till G. Anrep: Svenska adelns ättartaflor.*

— Ur de båda sist utkomna häftena (1907: h. 8 och 1908: h. 1) af den under dr Adrian Molins redaktion utgifna tidskriften *Det nya Sverige* ha vi att anteckna ett par bidrag till den nyaste historien, nämligen professor Hjärnes finskurna minnesord öfver konung *Oscar II* samt dr V. Söderbergs utrikespolitiska öfversikt *Stormakterna inbördes 1907.* Dessutom må omnämnas fil. kand. Hj. Haralds uppsats *Gustaf Adolfs Sverige och vårt.*

— I februari-häftet af *Statsvetenskaplig tidskrift* läses en af professor S. J. Boëthius författad kort minnesteckning öfver konung *Oscar II* med särskild hänsyn till det svenska författningslifvets utveckling under hans långa regering.

— I fjärde häftet af *Fataburen* fortsätter C. W. von Sydow sin sagohistoriska undersökning *Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner.*

— Ur *Julbok 1907*, utgifven af professor Erik Stave, anteckna vi en uppsats af docenten Hjalmar Holmquist med titel *Ur påfvedömets historia under sista halfseklet.* Den lilla uppsatsen afser att ge hufvuddragen af den påfliga politikens utveckling under påfvestolens tre sista innehafvare: Pius IX (1846—1878), Leo XIII 1878—1903) och Pius X. Största intresset knyter sig naturligen till framställningen af de trettio sista årens historia, särskildt af kampen i Frankrike — för Pius IX:s tid äga vi Nielsens utmärkta skildring —, och författarens korta teckning, gjord med historisk måttfullhet om ock utan egentlig sympati, synes väl ägnad att popularisera kännedomen om en viktig och intressant, men hos oss föga känd eller studerad sida af 1800-talets historia. Till uppsatsen sluter sig en god och vägledande biografi, i hvilken man dock frap-

peras af att ej finna omnämnda Granderaths stora arbete *Geschichte des Vatikanischen Konzils* (3 bd, 1903—1906) samt Débidours bekanta arbeten ang. förhållandet mellan stat och kyrka i Frankrike under 1800-talet. En lapsus calami är väl uppgiften å sid. 88, att den nuvarande kardinalstatssekreteraren heter de Waal (bör vara Merry del Val).

— I tidskriften *Le Monde Oriental* (1907: h. 1) meddelar docenten Helge Almquist i en uppsats med titeln *Nouveaux documents sur l'histoire de la Russie en 1612—1613* åtskilliga intressanta aktstycken — de flesta hemtade ur Riksarkivets samlingar, några ur den De la Gardieska samlingen på Dorpats universitetsbibliotek — belysande Mikael Romanovs val 1613. I den korta inledning, som förf. låter föregå sin urkundssamling, framlägger han en på det meddelade materialet grundad ny uppfattning af valepisoden. Det nationella partiet, hvars majoritet utgjordes af kossackerna, bekämpade tanken på en främmande tsar och kunde såsom stöd för sin uppfattning hänvisa på den sorgliga erfarenheten från Vladislavs regering liksom på konung Karls misstänkta tvekan. Det aristokratiska partiet åter understödde en utländsk kandidatur, emedan det ej ville skilja sig från Novgorod och fruktade utsikten att få både svenskar och polackar till fiender på en gång. De kandidater, som på allvar kunde ifrågakomma, voro Mikael Romanov och hertig Karl Filip. Kosackpartiet, som icke tvekade att skrida till våldsamheter, lyckades slutligen få de motspänstiga bojarerna att foga sig, och ur valkampen framgick det nationella partiets kandidat såsom segrare. Författaren framhåller äfven i sin undersökning det stora värde för häfdaforskningen, som den ofvannämnda De la Gardieska samlingen äger: den omfattar — i samtida afskrifter — en stor serie af De la Gardies rapporter; de i Riksarkivet förvarade originalen sträcka sig ej längre tillbaka än till mars 1613. Samlingen synes icke hafva af forskningen begagnats, sedan Videkindi rådfrågade den för sin historia. Några hos ryska historiker befintliga uppgifter, som ytterst gå tillbaka till nämnda källmaterial, äro närmast hämtade från den gamla svenska häfdatecknaren.

— I *German American Annals* (vol. 4 n:o 9—12, vol. 5 n:o 1) publicerar en svensk-amerikansk vetenskapsman Luther Andersson med en kort inledning och öfversättning *Diary of Rev. Andrew Rudman, July 25, 1696—june 14, 1697*. Den föreliggande dagboken, som förvaras i Yale-universitetets bibliotek, utgör de anteckningar den bekante Andreas Rudman nedskrifvit rörande sin färd öfver till den svenska kolonien vid Delaware (om Rudman se Norberg, *Svenska kyrkans mission vid Delaware*, s. 12 ff.). Redigeringen lämnar ett och annat öfrigt att önska; särskildt synas de latinska abbreviaturerna ha beredt utgifvaren svårigheter (se sid. 306, 307 och 319), professor Arrhenius kallas sålunda »Arrhenig», enär den vanliga förkortningen för ändelsen *us* lästs för ett *g*. Anteckningarnas innehåll är föga betydande, men underhållande nog.

— I dr. Allen Vannérus' förlidet år utgifna *Vetenskapssystematik* (Stockholm, Ljus 1907; 340 s.; pr. 4.50 kr.) behandlas äfven historien (ss. 286 ff.), därvid bl. a. diskuteras såväl den gamla frågan om politisk historia och kulturhistoria som Taine's teori om miljön.

— Af bibliotekarien J. A. Almquists stora arbete *Sveriges Bibliografiska litteratur* har under förlidet år andra delens andra häfte utkommit. Häftet innehåller början af afdelningen »Bibliotek i det egentliga Sverige». Särskildt må uppmärksamheten fästas å de vidlyftiga afdelningar, som behandla Kungl. Biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek, omfattande resp. 143 och 110 nummer. För den, som vill på något område systematiskt begagna våra biblioteks rika skatter, erbjuder dr Almquists arbete en ovärderlig hjälp. För historikern äga naturligtvis förteckningarna öfver bibliotekens handskriftsförteckningar ett särskildt värde.

— De i våra bibliotek befintliga alstren af den äldsta boktryckarkonsten ha på de senaste åren gjorts till föremål för ingående studier. Särskildt har — dels genom smärre uppsatser i *Samlaren* dels genom en katalog öfver Västerås läroverks biblioteks inkunabler (1904) — biblioteksamanuensen dr Isak Collijn skaffat sig ett namn såsom en grundlig kännare på detta område af biblioteksvetenskapen. Under förra året har han med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond utgifvit en *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Universitätsbibliotek zu Uppsala*, en särdeles magnifik volym på mera än 500 sidor. Här är icke platsen att underkasta arbetet något bedömande från biblioteksvetenskaplig synpunkt; det må vara tillräckligt att framhäfva det särskilda intresse, som arbetet erbjuder för historikern, särskildt för personhistorikern.

Boken innehåller först en alfabetisk katalog öfver inkunablerna efter författarenamn och hufvudord, därefter en sammanställning af dem efter tryckort och boktryckeri, vidare en lista öfver Uppsala-inkunablernas nummer i Hains bekanta repertorium, därefter en proveniensförteckning, som tillsammans med de under de olika numren i den alfabetiska förteckningen gifna uppgifterna bildar verkets för historikern utan jämförelse intressantaste del, samt slutligen ett register öfver böckernas uppställning i biblioteket.

I sitt företal skisserar förf. samlingens tillkomsthistoria. En icke ringa del utgör det af konung Gustaf II Adolf donerade, i det gamla franciskanklostret på Riddarholmen förvarade »Bibliotheca regia», som till väsentlig del bestod af resterna af de medeltida klosterbiblioteken, främst naturligtvis Vadstena. En annan del af paleotyperna härrör från det gamla domkyrkobiblioteket, år 1789 öfverflyttadt till universitetets bibliotek, och dessa hafva ett särskildt intresse genom de i dem förekommande anteckningarna af och om ägarne. En snabb och rik tillväxt erhöll universitetsbibliotekets inkunabelsamling genom de under krigen (särsk. under Gustaf Adolfs regering) eröfrade biblioteken: från Braunsberg stammar sålunda mer

än en fjärdedel af hela samlingen, från Frauenburg (Bibliotheca Warmiensis) ett hundratal band, bland hvilkas ursprungliga ägare nämnas en Copernicus, en Hosius, en Thomas Werner. Äfven från de under 30-åriga krigets senare år eröfrade boksamlingarna (Olmütz, Hradisch, Nikolsburg och Prag) ha åtskilliga inkunabler hamnat i Uppsala. En betydande tillökning — ett sjuttiotal band — tillflöt biblioteket genom den stora De la Gardieska donationen, en annan från det af Karl X Gustaf eröfrade jesuitbiblioteket i Posen.

Såsom ofvan nämndes, betonar förf. ock de viktiga personhistoriska upplysningar, som ofta kunna vinnas genom anteckningarna i dessa gamla böcker; såsom exempel må anföras, att de från domkyrkobiblioteket stammande inkunablerna innehålla eller ha innehållit (en del notiser äro nämligen bevarade blott genom en i midten på 1700-talet uppgjord katalog) högst värdefulla bidrag till kännedomen om prästerskapet vid domkyrkan och i ärkestiftet mot slutet af 1400- och början af 1500-talet.

— En samling af Oscar Levertins *Essayer* föreligger nu i tvenne band (Stockholm, Bonnier, 1907; 289, 275 s.; pr. för band 2 kr.) Den öfvervägande delen af innehållet rör sig naturligen kring litteraturhistoriska ämnen, men studier sådana som »Hertiginnans dagbok», »Henrik Schücks Gustaf III», »Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer», »Den Armfeltska konspirationen», »Ulrich von Hutten» samt »Ett par aforismer om historisk diktning» erbjuda äfven historikern en rikedom på intressanta synpunkter.

— Af den under riksarkivarien Hildebrands ledning utgifna stora rikshistorien har ett nytt häfte utkommit, innehållande en del af inledningen till professor Clasons teckning af Sveriges utveckling från 1809.

— Af *Historiska Handlingar*, utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, ha tvenne nya häften utkommit. Det ena (Hist. Handl. bd. 22, N:o 1; Sthlm, Norstedt, 1907; 191 s.; pr. 5 kr.) utgör första delen af *Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper*, utgifna af arkivarien dr Per Sondén. Den obetydliga del af Tungels papper, som bevarats till eftervärlden, har redan tidigare begagnats och till en del publicerats af G. Irmer i hans bekanta verk om Sveriges förhandlingar med Wallenstein och kejsaren 1631—1634. Men då åtskilligt af intresse legat utom planen för det Irmerska arbetet och det där tryckta delvis meddelats i spridda stycken, har det synts lämpligt att i en svensk publikation sammanföra Tungels hela litterära kvarlåtenskap. Dock ha de hos Irmer in extenso tryckta brefven endast utförligt refererats. Den nu utgifna delen innehåller koncepter för år 1632 samt dagbok för tiden april—okt. 1633. En andra del, innehållande svenskt och tyskt registratur under året 1833, lärer snart vara att vänta, och vi torde då få tillfälle att återkomma.

Det andra af de nyutkomna banden (Hist. Handl. bd. 19, N:o 2. Sthlm, Norstedt 1908; X + 272 s.; pr. 8 kr.) innehåller *Hand-*

lingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. De utgifna aktstyckena äro hämtade ur flera utländska arkiv, framför allt hufvudstatsarkivet i Dresden. De afse dels att belysa tillkomsten af det stora förbundet mot Sverige och speciellt konung Augusts insats vid förbundets sammanslutande, dels att lämna ett bidrag till utredningen af de ledande tankarna i konung August yttre politik åren 1701—1704. Akterna äro ordnade under realrubriker, men till samlingen har fogats ett kronologiskt register öfver hela det meddelade materialet. Arbetet skall göras till föremål för ett utförligare omnämnande.

— Af riksantikvarien Hans Hildebrands bekanta öfversikt öfver den *Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid* har numera en andra, synnerligen rikt illustrerad upplaga utkommit (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner; 195 s.; pr. häftad kr. 8,50).

— Af Arnold Munthes sjökrigshistoriska arbete *Klas Fleming. Karl Gustaf Wrangel. Martin Thijsen Anckarhielm. Danska kriget 1643—1645.* (*Svenska sjöhjältar* V.) har andra bandets förra afdelning nyss utkommit (Stockholm, Norstedt 1908; VIII + 214 s.; pr. 5 kr.). Den nya delen skildrar krigsrörelserna under senare hälften af år 1644, från blockeringen i Kielfjorden i juli till fredspreliminärerna i slutet af samma år.

— I sammanhang med Roskildeminnets firande har från Justus Cederquists kemigrafiska anstalt utgifvits en *Minnesskrift på 250-årsdagen af freden i Roskilde* (35 s. + 23 bil.; pr. kr. 3,50). Texten utgöres af en af professor C. Hallendorff författad essay om *Karl X Gustaf på Själland 1658.* Den lilla uppsatsen synes oss vara precis hvad en dylik populär framställning bör vara: på en gång gedigen till sitt innehåll och skrifven med åskådlighet och fart i en på en gång personlig och flärdlös stil. Särskildt förtjänar att framhållas den rent förträffliga skiss författaren på några sidor ger af Sveriges och Danmarks inbördes ställning till hvarandra och af båda ländernas stats- och kulturlif. Denna lilla orientering ger den rätta bakgrunden och förklaringen till det händelseförlopp som skildras. Bland bilagorna finner man dels en serie porträtt af konungen och den stab af statsmän och fältherrar, som voro honom behjälpliga vid det stora verkets genomförande; reproduktioner efter samtida framställningar af de viktigaste krigshändelserna; vidare afbildningar af en del kulturhistoriskt intressanta föremål: konungens rustning, kröningsdräkt och vapen, medaljer, slagne till åminnelse af tåget öfver Bält m. m. samt slutligen facsimiler af de två sista sidorna af det danska ratifikationsinstrumentet liksom af konung Fredriks cessionsbref å Skåne. Samtliga reproduktioner äro efter olika metoder ypperligt utförda och priset å festskriften måste anses särdeles moderat. I sitt företal meddelar utgifvaren, att den lilla boken tillkommit på den korta tiden af tre veckor. Det lyckade resultatet länder textförfattare och officin till desto större heder.

— Den bekante Berlin-historikern professor Dietrich Schäfer har nyligen under titeln *Weltgeschichte der Neuzeit* (2 bd, Berlin, Mittler & Sohn, 1908; VIII + 381, VII + 418; pr. 12 mk) utgifvit en öfversikt öfver den nyare tidens historia alltifrån de stora upptäckternas tid.

— Af *The Cambridge Modern History* har i dessa dagar det femte bandet utkommit, behandlande *The Age of Louis XIV*. Bland medarbetarna i den nya delen möter en mängd kända namn. Ludvig XIV:s regeringstid skildras sålunda från olika sidor af A. J. Grant och Arthur Hassall, restaurationen i England af C. H. Firth, den bekante kännaren af Cromwells historia, Skottlands utveckling 1660—1707 af P. Hume Brown, Utrechtfreden och Preussens historia af A. W. Ward. Af utländska medarbetare finner man Emile Faguet, som tecknar den franska 1600-talslitteraturen och dess inflytande på Europa, samt Wolfgang Michael, som behandlar delningstraktaterna och det spanska arfvet. De skandinaviska ländernas historia skildras af W. F. Reddaway, Karl XII och Nordiska kriget af R. Nisbet Bain, hvilka båda forskare förut dokumenterat sina insikter i och sitt intresse för de nordiska folkens historia. Särskild uppmärksamhet förtjäna de som vanligt rikhaltiga bibliografierna. Det torde icke vara någon indiskretion att röja, att de Sverige vidkommande uppgifterna i bibliografien till 18:de kapitlet härröra från samma sakkunniga hand, till hvilken denna tidskrift står i förbindelse för sina årsbibliografier.

— För att hugfästa minnet af Sophus Bugge ha ett stort antal af hans lärjungar, äldre och yngre, språkmän, arkeologer och historiker, utgifvit en samling undersökningar med titeln *Sproglige og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde*. Större delen af minnesskriftens undersökningar rör sig på språkvetenskapens, litteraturhistoriens eller arkeologiens fält. Men åtskilliga af uppsatserna behandla historiska ämnen eller i hvarje fall frågor, som för historikern äro af intresse. Dr Osc. Alb. Johnsen sammanställer sålunda bevarade upplysningar rörande *Norske geistliges og kirkelige institutioners bogsamlinger i den senere middelalder*. Ehuru den medeltida bokskatten i Norge i långt större utsträckning än hos oss fallit offer för senare tiders vandalism, har förf. ur det bevarade urkundsmaterialet lyckats draga fram förvånande många upplysningar om Norges medeltidsbibliotek. Den reflektion förf. i sina slutord gör rörande »bristande sinne för norsk-isländsk litteratur och norsk historia» liksom rörande frånvaron af »nationella traditioner» hos det norska prästerskapet under medeltiden, synes hvila på en något anakronistisk uppfattning af medeltidens — äfven den senares — kyrkliga kultur. Professor Yngvar Nielsen behandlar i en kort uppsats *Den gamle hadeland-ringerikske Kongeæt og Snefridsagnet* och Roar Tank karakteriserar Gyldenløves ståthållarskap i en uppsats med titeln *Ulrik Frederik Gyldenløve og Normændene*. A. Kjær meddelar ett nytt förbättradt och med topografiska upplysningar för-

sedt aftryck af en i Cod. Arnemagn. 880 4:o befintlig *Fortegnelse over Hartvig Krummediges norske Jordegods*. Största intresset af de historiska bidragen har tvifvelsutan professor Alexander Bugges undersökning öfver *The earliest Guilds of Northmen in England, Norway and Denmark*. I motsats mot sin tidigare (*Studier over de norske Byers Selvstyre og Handel*) uttalade åsikt häfdar och motiverar förf. här den uppfattning, att det frankiska riket är gillenas ursprungliga hemland, hvarifrån institutionen spridt sig öfver alla delar af västra och norra Europa. Dr L. B. Stenersen beskrifver *Myntfundet fra Traaen i Numedal*. I samlingens sista uppsats behandlar dr Axel Olrik med utgångspunkt i Müllenhoffs och Bugges forskningar *Starkaddigtningens Udspring*. Bandet afslutas med *To Ungdomsbreve fra Sophus Brugge*, båda riktade till professor Aubert och skrifna under Bugges utländska studietid, samt en »Bibliographia Buggeana», utarbetad af Magnus Olsen.

— Under titeln *Populær-videnskabelige Foredrag* har professor Alexander Bugge utgifvit en samling af föredrag, som hans fader Sophus Bugge dels hållit dels ämnat hålla (Kristiania Aschehoug & C:o, 1907; 144 s.; pr. kr. 2,50). Den lilla boken innehåller tillsammans sju essayer. Den första, »Irlands gamle Aandskultur og Digtning i dens Forhold till Norden», utgör dels en kort skizz öfver den gamla irländska kulturen, byggd på Zimmers epokgörande forskningar, dels några synpunkter på förhållandet mellan irländsk och nordisk, framförallt isländsk kultur. Det väsentliga af innehållet i de båda följande uppsatserna »Braavalla-slaget» och »Nordboerne i Irland» ingår i annan och utvidgad form i en af Bugge i (norsk) *Historisk Tidsskrift* publicerad undersökning *Norsk Sagafortælling i Irland*, på hvilken vi tidigare (årg. 1903, s. 356) fästat uppmärksamheten. Nästa uppsats är en kort studie öfver *Piræus-Løven i Venedig og dens Indskrifter*, i hvilken författaren på grundval af en på ort och ställe företagen undersökning lämnar en ny tolkning af den omtvistade inskriften. Sin redan 1875 framställda uppfattning, att runinskriften är af svenskt ursprung, har Bugge icke funnit anledning frångå. Hvad inskriftens ålder angår, peka run- och ordformer på slutet af 1000-talet. De tre sista uppsatserna hafva en så att säga mera tillfällig karaktär, äro tillkomna af bestämda yttre anledningar. Den första, *Om Sprogsstriden*, utgör Bugges inlägg i kampen om »Maalet». Han tager i denna kamp plats bland dem, som vilja värna riksspråket. Samlingens båda sista uppsatser äro det föredrag Bugge 1903 höll om *Samhold i Norden* och det minnestal öfver P. A. Munch, som tillkom under hans sista lefnadsår, blott några månader före hans död.

— Ett nytt alster af den lifaktiga genealogiska forskningen i Finland är en af Atle Wilskman utgifven prydlig volym med titeln *Släkten Wilskman* (Helsingfors 1907). Arbetet behandlar en svensk-finsk släkt, ursprungligen härstammande från Sköfde, och

innehåller utom genealogiska och biografiska uppgifter en förteckning öfver af släktens medlemmar utgifna arbeten samt en del från olika håll sammanförda urkunder, belysande släktens historia. Arbetet synes vara gjordt med insikt och omsorg och prydes af åtskilliga välgjorda porträtt och facsimiler.

— Ett nytt häfte af *Diplomatarium Norvegicum* (sjuttonde samlingens fjärde häfte) har utkommit, innehållande en ny serie påfveurkunder, den äldsta från 1053, den yngsta från 1587.

— Af den stora urkundssamlingen *Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660*, som bekant utgifven genom riksarkivarien V. A. Secher, har sjätte bandets första häfte utkommit. Det nya häftet sträcker sig öfver tidsrummet 1651—juli 1654.

— En förträfflig öfversikt öfver reformationstidehvarfvets historia har professor T. M. Lindsay gifvit i sitt förlidet år fullbordade arbete *A History of the Reformation* (2 bd, Edinburgh, T. & T. Clark, 1906, 1907; XVI + 528, XVII + 631 s.; pr. 10s. 6d. för band). Det första bandet behandlar de religiösa, sociala och politiska förhållandena vid reformationens framträdande, dess utveckling i Tyskland intill religionsfreden i Augsburg och i de skandinaviska länderna samt slutligen de lutherska kyrkornas organisation och reformationens religiösa principer. Det andra bandet behandlar de reformerta kyrkorna i Schweiz, Frankrike, Nederländerna och Skottland, reformationen i England, vidare anabaptismen och socinianismen samt slutligen hvad man brukar kalla den katolska motreformationen intill och med Tridentinska mötet. Bokens plan är alltså vida mer universellt lagd än de vanliga öfversikternas. Framställningen är behaglig och konkret, och dess värde ökas genom källhänvisningarna under de olika afdelningarna samt genom en karta utvisande de olika bekännelsernas utbredning. För en svensk läsare kan det dessutom ha sitt alldeles särskilda intresse att se reformationens olika riktningar skildrade och bedömda af en reformert teolog.

— Andra bandet af Felix Rachfahls af oss förut (årg. 1907, s. 60) omtalade stora arbete *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand* föreligger nu med andra afdelningens publicerande fullständigt utgifvet (Halle, Max Niemeyer, 1907, 1908; IV + 901 + (94) s.; pr. 24 mark). Den nya delen omfattar fem böcker. De båda första skildra brytningarna i Nederländernas inre utveckling under den tidigare delen af Margaretas af Parma ståthållarskap från Filip II:s afresa från Nederländerna 1559 till Granvellas fall 1564. De frågor, som dominera denna femårsperiods historia, äro kampen mot den nederländska hierarkiens omorganisation genom upprättandet af nya biskopsstift, de eviga finansiella svårigheterna, kalvinismens framträngande samt den ledande högari-

stokratiens sammanslutning till ett oppositionsparti under Oraniens lika försiktiga som skickliga ledning.

Arbetets båda följande böcker innehålla en framställning af regentinnans försök att efter kardinal Granvellas aflägsnande regera i samförstånd med den tidigare oppositionen. Författaren skildrar Egmonts ambassad till Spanien, konung Filips på en gång baksluga och obeslutsamma förhalningspolitik, kalvinismens snabba framsteg, adelns sammanslutning till en konfederation, den s. k. kompromissen, ståthållarinnans brytning med oppositionen, konungens hårdnackade motstånd mot hvarje reell lindring i kättarelagstiftningen samt slutligen bildstormandet och ståthållarinnans försök till förlikning med adelskonfederationen i aug. 1566.

Den sista (tionde) boken slutligen behandlar själfva katastrofen. Först skildras augusti-öfverenskommelsens utförande genom kapitulationer med de olika orterna, hvarvid på flera håll fullständig religionsfrihet faktiskt infördes, så t. ex. i det af Vilhelm af Oranien förvaltade Antwerpen. Därefter följer en teckning af den katolska motrörelse, som framkallats af de föregående revolutionära protestantiska rörelserna, och som helt vann ståthållarinnans öra, sedan Peter Ernst von Mansfeld intagit den lediga platsen såsom hennes allsmäktige rådgifvare. Parallellt med katolicismens koncentration till självförsvar går upplösningen inom protestantismens leder och den inbördes splittringen mellan den föregående, till en början så framgångsrika oppositionens ledare, Oranien, Egmont och Hoorne. Bokens båda sista kapitel skildra den alltjämt stigande spänningen mellan den katolska regeringen och protestanterna, de första striderna, Albas utnämning till öfverbefälhafvare för den spanska armén i Nederländerna, protestanternas lama och otillräckliga skydds- och rustningsåtgärder samt slutligen själfva den afgörande kampen, oppositionens fullständiga upplösning och Oraniens flykt ur landet såsom en slagen man. Bandet slutar med en skildring af hans öfvergång till protestantismen.

Redan förut har det Rachfahlska arbetets gedigna karaktär framhållits. På grund af det tunga, på en gång breda och onyanserade framställningssättet utgör den nya delen kanske än mer än den första en ganska besvärlig läsning. Karaktäristikerna af de handlande personerna, huru tacksamma vissa gestalter än må vara att skildra, sakna skärpa och åskådlighet. Stilen är ock, som redan antydts, en smula omständlig och jämnstruken, och de ständigt i texten inryckta utförliga referaten af statshandlingar eller aftrycken af bref ge ej så sällan framställningen en prägel af osmälthet. Äfven mot själfva anordningen af ämnet skulle väl med fog den invändning kunna göras, att trots bokens titel den store Oraniens egen person icke framstår tillräckligt fritt mot de invecklade och skiftande händelsernas bakgrund, utan alltför ofta liksom försvinner i omgifningens mångfald. De här antydda svagheterna i själfva framställningssättet blifva så mycket märkbarare på grund af bokens karaktär af half biografi. Det är skada, att så mycken grundlig, för-

domsfri och kritisk forskning göres så svårtillgänglig genom arbetets ofullkomligheter i rent litterärt afseende. Det sagda rör sig emellertid kring hvad man i vetenskapliga arbeten vant sig att betrakta såsom utanverk. Och det sakliga innehållets rikedom och vederhäftighet gör, att man med intresse afvaktar det stora arbetets fortsättning.

— Af den stora genom dr. Aage Friis utgifna publikationen *Bernstorffske Papirer* har nyligen andra bandet utkommit. Den nya delen innehåller ett urval ur Johan Hartvig Ernst Bernstorffs enskilda brefväxling från år 1732, då han först trädde i dansk tjänst, till hans död d. 18 febr. 1772, men den lämnar naturligtvis äfven en mängd rent politiska upplysningar. I sin helhet kan den sägas fullständiga det af Vedel år 1882 utgifna urvalet ur Bernstorffs diplomatiska korrespondens.

— Publiceringen af lord Actons litterära och vetenskapliga kvarlåtenskap fortgår alltjämt. Utgifvarne af de *Lectures on Modern History*, på hvilka vi förut (årg. 1906, s. 290) fästat våra läsares uppmärksamhet, J. N. Figgis och R. V. Laurence, ha nu hopfört en del af den berömde historikerns i olika periodiska publikationer tryckta smärre uppsatser till tvenne volymer essayer, *The History of Freedom and other Essays* och *Historical Essays and Studies* (Macmillan & C:o; XXXIX + 638, 544 s.; pr. 10 s. för volym). Man finner bland dessa studier hans lika lärda som svårlästa uppsats *German Schools of History*, hans utmärkta inledning till Burds upplaga af Machiavellis »Il principe» samt åtskilliga intressanta undersökningar särskildt inom reformationshistoriens område. Åtskilligt af intresse för kännedomen om katolicismens och kurians historia under 1800-talet erbjuda de vidlyftiga uppsatserna om Döllinger, om kardinal Wiseman, om Vatikankonsiliet, uppsatser, som i vissa delar torde äga värde såsom historiskt förstahandsmaterial. Hufvudmassan af de båda bandens innehåll utgöres af anmälningar och recensioner af historiska arbeten. Och bland de anmälda böckerna finner man en mängd standard works från senare hälften af 1800-talet, framför allt naturligtvis inom den engelska litteraturen — Erskine May's »Democracy in Europe», Lea's »History of the Inquisition», Bryce's »American Commonwealth», Goldvin Smith's »Irish History», Talleyrands memoarer figurera bland boktitlarna. Man finner där ock den hvassa och i princip väl knappast befogade recension öfver Creightons berömda påfvehistoria, som det angripna verkets författare med karaktäristisk fördomsfrihet införde i sin egen tidskrift (English Historical Review) men ville förse med anmärkningen: »Redaktionen är ej ansvarig för de i denna artikel uttalade åsikter».

Actons uppsatser erbjuda i allmänhet en ganska besvärlig läsning på grund af det abstrakta framställningssättet och den alltför stora sammanhopningen af material. De vanprydas dessutom af författarens oförnekliga doktrinarism, liksom af hans vana eller rättare

ovana att på alla möjliga och omöjliga ställen inpassa citat och allusioner, ofta tämligen långsökta och svårförståeliga — man läse t. ex. hans inträdesföreläsning såsom »professor regius of modern history» i Cambridge, som knappast är annat än en från vissa synpunkter ordnad citatsamling. Men allt hvad Acton skrifver präglas ock af en enastående lärdom, hopsamlad ur ett af Europas största enskilda bibliotek, och får ett alldeles särskildt intresse på grund af sin författares framskjutna politiska och kyrkopolitiska ställning, liksom af hans vidsträckta och förtroliga förbindelser med många af samtidens märkligaste personligheter t. ex. Döllinger och Gladstone.

— Den 22 juli 1905 bildades i Chicago *Svensk-amerikanska historiska sällskapet* (»The Swedish-american historical society») i syfte att befordra studiet af svenskars i Amerika och deras ättlingars historia; att skapa ett centralbibliotek belysande deras utveckling i Amerika; att utge publikationer rör. svenska folket i Amerika och i Sverige; att befordra studiet af svensk historia och litteratur vid amerikanska universitet. Sällskapets officiella språk var först svenska, men i nov. 1907 beslöts, att det skulle blifva engelska. Sällskapets angelägenheter handhafvas af en för 3 år å allmänt möte vald styrelse af 15 personer. Medlems årsafgift är 2 dollar; ständig ledamotsafgift 50 dollar. Antalet ledamöter 1 dec. 1907 var 81. 1907 utgafs i Chicago »Yearbook of the swedish-american historical society 1905—1907, I» (med svensk undertitel och till allra största delen svensk text). (*T. W.*)

Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland.

AF

BERTIL BOËTHIUS.

Redan Wittich[1] har betecknat det som en tacksam uppgift att närmare söka fixera, hvad Gustaf Adolf vid olika skeden af sitt tyska fälttåg tänkt sig som slutresultat af sitt företag, för att så belysa, hur hans planer utvecklade sig med framgången. Men till föremål för en verklig undersökning har detta viktiga problem för första gången gjorts af W. Struck.[2] Denne sökte i en banbrytande essay mot bakgrunden af Gustaf Adolfs politik efter det af Wittich gifna uppslaget teckna utvecklingen af Gustaf Adolfs planer och visa upp, hur tanken att sammansluta de protestantiska ständerna i ett för all framtid bestående »corpus politicum» uppstod först genom den stora framgången 1631/1632. Struck hade endast ett jämförelsevis begränsadt material att utgå från: de äldre undersökningarna till Gustaf Adolfs historia, då tillgängliga urkundspublikationer och sina egna forskningar rörande Sveriges förhållande till Weimar och Hessen-Kassel.[3] Därför kunde, såsom han själf betonat, hans undersökningar ej leda till något afslutande resultat, men redan den sam-

[1] Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly (Berlin 1874), s. 500.

[2] Gustav Adolf und die Schwedische Satisfaktion (Hist. Vierteljahrschr. 1899). För att betona, att *hela* G. A:s politik afsåg att tillvarataga Sveriges intressen, betecknar S. med termen »satisfaktion» allt, hvad G. A. eftersträfvade i Tyskland. I denna uppsats användes termen efter den svenska diplomatiens och senare författares språkbruk i mera inskränkt betydelse för att ange endast hvad han betecknade såsom ersättning för Sveriges uppoffringar.

[3] W. Struck, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf (Stralsund 1895).

vetsgranna genomforskning af det tillgängliga materialet, det skarpsinne och den kritiska skärpa, hvarom framställningen bär vittne, tillförsäkra den ett bestående värde. Härtill kommer, att Struck själf angaf den väg forskningen hade att gå för att nå säkrare resultat, då han visade, att man verkligen kunde sluta sig till hvad Gustaf Adolf åsyftat först genom att sätta hans egna yttranden därom, hvilka ju ofta dikterats af diplomatiska hänsyn, i samband med hela hans politik och särskildt hans tyska förbundspolitik, som ju blef ett medel att direkt förbereda realiserandet af hans planer.[1] Själf genomförde Struck, så vidt det på forskningens dåvarande ståndpunkt var möjligt, detta program, men innan man kunde verkligen vetenskapligt behärska och öfverblicka denna förbundspolitik i dess sammanhang, fordrades omfattande och kräfvande detaljundersökningar, hvilka ännu ej äro afslutade. Ett första bidrag — vid sidan af Strucks nyss anförda arbete och hvad som kan hämtas ur andra äldre framställningar[2] — har G. Egelhaaf lämnat i en på arkivaliska källor ifrån Ulm byggd framställning af Gustaf Adolfs förhållande till de tyska riksstäderna.[3] Egelhaafs källor ha visserligen ej varit uttömmande — för de viktiga förbundsförhandlingarna med Nürnberg har han till exempel endast haft att tillgå de torftiga notiserna i äldre arbeten — och ej heller alltid af tillfredsställande natur[4], och den betydelse, Gustaf Adolf i sina planer tillmätt riksstäderna, har lösryckts ur sitt sammanhang med Gustaf Adolfs öfriga politik och därför kommit att något ensidigt framhållas, men denna studie har dock belyst en viktig sida af denna, som knappast tillräckligt beaktats.—Epokgörande för forskningarna i Gustaf Adolfs tyska

[1] I hvad mån Axel Oxenstjernas politik är en så direkt fortsättning af Gustaf Adolfs, att man, såsom Struck antog, är berättigad att direkt sluta tillbaka från den förra till den senare, synes ej utredt. Kretzschmar har ställt i utsikt ett arbete om Heilbronnkonventet, som skall visa, att Oxenstjerna redan under detta brutit med G. A:s politik.

[2] Jfr. litteraturöfversikten hos Struck, Gustav Adolf, sid. 473, anm. 1.

[3] Egelhaaf, Gustav Adolf und die deutschen Reichsstädte (Deutsche Rundschau 1902). Samma uppfattning återfinnes i Egelhaafs populära skrift: Gustav Adolf in Deutschland 1630—1632, (Halle 1902, Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, N:o 68), som utan att ingå på de djupare problemen ger en öfversiktlig och klar sammanfattning.

[4] I referatet af G. A:s fördrag med Ulm (sid. 420) förekommer en oriktig läsart (»hier*auf* stehende» i st. f. »hier*aus ent*stehende»), hvarpå förf. byggt viktiga slutsatser.

förbundspolitik har varit, att de förut praktiskt taget nästan oåtkomliga fördragsurkunderna offentliggjorts i femte delen af Sveriges traktater (1903). Denna publikation bortser emellertid från fördragens förhistoria och andra diplomatiska förhandlingar, och här återstår alltså ännu ett omfattande arbete. På flera af de viktigaste punkterna har J. Kretzschmar lämnat synnerligen värdefulla bidrag till vår kännedom om den tyska förbundspolitiken genom sina mönstergilla källpublikationer och därpå byggda framställningar af Gustaf Adolfs underhandlingar med hertigarna af Braunschweig-Lüneburg samt med Brandenburg försommaren 1631.[1] Men Kretzschmar har ej stannat vid dessa förarbeten utan i ett intressant kapitel i sitt först anförda arbete ur de nya fakta, hans forskningar bragt i dagen, dragit slutsatser om hufvudfrågan, målet för Gustaf Adolfs tyska politik, och därvid i motsats mot Wittich och Struck kommit till det resultat, att de planer, denne vid sin död sträfvade att realisera, till sina grunddrag voro fastställda redan då han anträdde sin tyska expedition. Till samma grunduppfattning har Moritz Ritter anslutit sig, ehuru han i viktiga punkter med kritisk skärpa modifierat Kretzschmars åsikter.[2] Den uppfattning af Gustaf Adolfs sträfvanden, som genom dessa forskares framställningar vunnits, betyder, för så vidt det är fråga om hvad Gustaf Adolfs mål slutligen blef, ett afgörande framsteg, och en jämförelse med Strucks essay eller förra delen af Gustaf Adolfsframställningen i Ritters Deutsche Geschichte (till sid. 180) visar, hvilket viktigt bidrag till vår kännedom om förbundspolitiken under krigets tidigare period Kretzschmars

[1] Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele und die Herzöge zu Braunschweig-Lüneburg (Hannover 1904) och Die Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kurbrandenburg Mai und Juni 1631 (Forsch. zur Brandenb. und Preuss. Geschichte 1904).

[2] Rec. af Kretzschmars arbeten i Gött. gel. Anz. 1905, s. 196 ff. och Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigj. Krieges (Bibliothek Deutscher Gesch.), h. 21 (III s. 481 ff.). I h. 20, tiden till Leipzigkonv., som utkom före Kr:s arbeten, ansluter sig R. till Strucks uppfattning. — Hallendorff har i en kortare anmälan i denna tidskrift (1904) framställt anmärkningar mot Kretzschmars åsikter om målet för G. A:s politik, som föregripa Ritters senare, mera utförda kritik — Doeberl, Das Kaiserprojekt und die letzten Absichten Kön. G. A:s v. Schw. nach bayer. Auffassung (Forsch. zur Gesch. Bayerns 1907, 15:3) har tyvärr ej varit mig tillgänglig.

forskningar lämnat. Men redan de försök, som Kretzschmar och Ritter själfva gjort, att teckna denna tidigare politik som utslag af sådana planer, som Gustaf Adolf under sin sista tid sträfvade att realisera, visa, att den nya teorien ej låter sig genomföra utan att alltför ofta åt den svenska politiken ge en konstlad, nästan bakslug karaktär, och de tvifvel om teoriens riktighet, som detta väcker, bekräftas, synes det, genom en närmare pröfning.

Denna fråga, om Gustaf Adolf ända från sin landstigning i Tyskland sträfvade att förverkliga de afsikter, som bestämde hans politik under hans sista månader, eller om dessa afsikter under krigets lopp framvuxit ur händelserna själfva, kommer alltså att behärska den följande diskussionen af målet för Gustaf Adolfs politik under krigets första skede. Endast genom att så vidt möjligt icke lösrycka fakta ur deras sammanhang och alltså icke, som Kretzschmar, sammanföra dem till ett systematiskt helt utan i stället söka fixera, hvad Gustaf Adolf successivt visat sig åsyfta vid olika stadier af kriget, synes det möjligt att besvara denna viktiga fråga.

Hvad Gustaf Adolf ansåg sig böra fordra för att afstå från att ingripa i de tyska striderna, har han upprepade gånger tillkännagifvit och slutligen omedelbart före sin tyska expedition sammanfattat i instruktionen för sina underhandlare vid den tillämnade fredskongressen i Danzig: alla flottplaner vid Östersjön och Nordsjön skulle definitivt uppgifvas och alla under kriget för realiserandet af dessa planer gjorda nyanläggningar slopas; de båda sachsiska kretsarna och ett par angränsande Nordsjöområden skulle utrymmas af de katolska trupperna och det gamla tillståndet där återställas. Härtill lades nu, då Sverige redan måst skrida till omfattande rustningar, dock ej oeftergifligt, fordran på krigsskadeersättning. Såsom svensk motprestation ställdes i utsikt utrymmandet af Stralsund och »occupata». Men i Danziginstruktionen intogs det nya förbehållet, att Sverige, tills dess fordringar »realiter» uppfyllts och alla faror för Sverige, Östersjön och bundsförvanterna upphört, som »assekuration» skulle få hålla Stralsund och eventuellt andra eröfringar besatta. Innebörden af detta nya kraf belyses närmare af diskussionerna i riksrådet den 4 och 6 maj,

då man ingående från folkrättslig och politisk synpunkt debatterade, om man, ifall kejsaren helt eller delvis tillmötesginge Sveriges fordringar, utan vidare skulle kunna afstå från Stralsund. Särskildt tog Gustaf Adolf själf upp den något kinkiga frågan, om det vore rättvist och billigt mot hertigarna af Pommern och Mecklenburg att för kejsarens skull beröfva dem deras »arfrätt» (både Stralsund och Wismar hade varit på tal som svensk assekuration). Svårigheten löstes därhän, att Sverige väl kunde besätta, men ej med sig införlifva trosförvanternas områden. Häraf framgår, att hvad Gustaf Adolf då begärde som assekuration var, att åtminstone tills vidare, tills det visat sig, att kejsaren verkligen menade allvar med ett eventuellt tillmötesgående, slippa uppgifva, hvad han redan genom Stralsund hade och genom sitt fälttåg hoppades än mera förvärfva, den militäriska position i norra Tyskland, som gjorde ett svenskt ingripande i rätta ögonblicket möjligt.

Har då detta program också varit uttryck för Gustaf Adolfs verkliga planer vid tiden för hans landstigning, eller har han redan då sökt realisera andra, mera vidtutseende sträfvanden? Det är detta, som Kretzschmar i motsättning mot Struck söker bevisa. Först och främst skulle Gustaf Adolf ända från första stund ha sträfvat att eröfra Pommern som svensk satisfaktion. Det finnes emellertid ingen enda källa, som omtalar dylika afsikter, och det är också endast på indirekt väg, som Kretzschmar sluter sig till deras förefintlighet. Han utgår därvid från det bekanta ensidiga förbehållet i § 14 af pommerska hufvudtraktaten, hvilket skulle afsett att bereda Sverige förevändningar att behålla Pommern. Men sätter man detta förbehåll i samband med traktatens öfriga bestämmelser, synes det få en vida naturligare förklaring, än Kretzschmar lyckats gifva det från sin utgångspunkt.[1]

Det fördrag, som Gustaf Adolf lyckades få till stand med hertigen af Pommern, visar alldeles tydligt, att han ordnat förhållandena med tanke på att Pommern ej skulle

[1] Gustav Adolfs Pläne, sid. 160—163. Jfr. särskildt K:s förklaring af afsikten med G. A:s förbehåll, att Sv. skulle få behålla Pommern i sekvester, tills tronföljden blefve klar: Sverige behöfde ju då bara själf göra anspråk på landet, om det ville behålla det!

komma att stanna i Sveriges händer.[1] Förbundet var nämligen i motsats mot andra tidigare fördrag med tyska ständer (jfr. nedan) afsedt att gälla för »eviga tider» och skulle förnyas hvart tionde år. Skarpt markerades dess ständigvarande karaktär äfven därigenom, att de bestämmelser, som voro afsedda att gälla endast för det pågående kriget (»für diesmal»), i allmänhet utskildes och fördes öfver till ett par bifördrag.[2] — Gustaf Adolf hade önskat, att hertigen skulle erkänna honom som sin skyddsherre, men detta lyckades han ej genomdrifva. Sverige utfäste sig emellertid att understödja hertigen, Pommerns integritet fördragsfästes och hertigen förband sig — naturligtvis för att landet ej åter skulle öppnas för Sveriges fiender — att ej låta någon del af sitt område, särskildt ej Rügen, som Danmark då sökte vinna, komma i främmande händer. Fördraget skulle ha vitsord mot alla andra öfverenskommelser och hertigen ej utan konungens vetskap och samtycke få sluta några nya förbund. Ingen af parterna skulle utan den andras medgifvande få utträda ur förbundet. Stralsunds särskilda förhållande till Sverige skulle förbli oförändradt.

Genom detta fördrag hade Gustaf Adolf alltså efter måttet af sina krafter för all framtid tillgodosett Sveriges viktigaste intressen vid Östersjökusten. Två af de tre villkor, Gustaf Adolf i § 14 uppsatte för att låta Brandenburg komma i besittning af Pommern vid hertig Bogislavs död, nämligen att efterträdarens arfsanspråk skulle vara allmänt erkända, och att denne skulle ratificera det fördragsstadgade förhållandet mellan Sverige och Pommern, böra, synes det mig, helt enkelt förklaras ur Sveriges önskan att vinna trygghet och full rättskraft för hvad som vunnits genom fördraget. Det tredje villkoret åter innebar, att kurfursten, om han ville

[1] Endast Struck har varit inne på denna tankegång, ehuru han ej observerat, att fördraget fullständigt ordnade förhållandet mellan Sverige och Pommern, utan endast hänvisat till vissa där intagna handelsbestämmelser, som skulle ha varit onödiga, om Gustaf Adolf ämnat behålla landet. Enligt Ritters äldre uppfattning innebar stadgandet om fördragets ständiga giltighet en afsikt att låta *alla* dess bestämmelser, alltså äfven Sv.:s diktatur, gälla efter freden (Deutsch. Gesch. III, s. 465); enl. hans senare åsikter existerar i detta hänseende ingen skillnad mellan det pommerska och de öfriga fördragen.

[2] Genom dessa bifördrag betingade sig Gustaf Adolf väsentligen detsamma som i de senare fördragen med andra tyska ständer.

tillträda sitt arf, måste själf bidraga till dess återförvärf från de kejserliga, antingen — och naturligtvis var det detta, Gustaf Adolf egentligen ville ernå — genom att deltaga i striden eller också genom att på egen (ej Pommerns) bekostnad ersätta Sverige för dess omkostnader. Tills dessa villkor uppfyllts, skulle Sverige behålla landet i sekvester.[1]

Samma anbud att mot öppen anslutning utan ersättning förhjälpa kurfursten till hans pommerska arf, som måste anses ligga i nyssnämnda villkor, framställdes direkt och otvetydigt till det Brandenburgska sändebudet Bergman.[2] Frågan blir då, om Gustaf Adolf — naturligtvis *rebus sic stantibus* — menat allvar med detta anbud. Att han i och för sig ej skulle ha haft något emot Pommerns förvärf, är självklart, men de orsaker, som framkallat hans ingripande i det tyska kriget, läto sig ju ej undanröjas genom ett isoleradt landförvärf. Däremot skulle Brandenburgs öppna anslutning ännu ha varit af den största betydelse för hela hans företag, och tills motsatsen genom källornas vittnesbörd uppvisas, synes man därför icke hafva någon rätt att påstå, att Gustaf Adolf, om kurfursten accepterat hans anbud, ej skulle ha uppfyllt sitt löfte och afstått Pommern. Hvad som åter enligt hans afsikter vid denna tid skulle ske, om Brandenburg vägrade att uppfylla de villkor, han uppställt, därom veta vi intet. Han har helt enkelt förbehållit sig fria händer att behålla Pommern »i sekvester» och därmed den makt, som den faktiska besittningen skänkte.

Som bekant var det just denna situation, som inträdde genom kurfurstens vägran att göra gemensam sak med Sverige. Gustaf Adolf kom så småningom i besittning af Pommern utan att vara bunden af sitt anbud att återlämna det till Brandenburg utan ersättning. Denna ställning sökte han naturligtvis utnyttja till Sveriges bästa. Så ville han i november 1630 vid ett försök att draga Sachsen på sin sida lugna Johan Georgs farhågor för svenska eröfringsplaner genom att under förutsättning af dennes an-

[1] För tolkningen af § 14 se Ritter, a. a., sid. 465—466; R:s åsikt, att Brandenburg ej kunde ratificera fördraget, beror på hans tolkning af giltighetsbesämmelserna.

[2] Droysen, Brandenburgische Audienzen bei Gustav Adolf Zeitschrift für Preuss. Gesch. und Landeskunde 1878), sid. 19.

slutning till Sveriges politik lofva att *utan all ersättning* återställa alla eröfringar, äfven hvad som vunnits *före* det eventuella fördraget.[1] Att Brandenburgs anslutning ej längre vore värdt ett sådant pris, tycktes Gustaf Adolf visserligen vilja låta förstå vid de nya förhandlingar, som anknötos vid hans framryckning efter Oderlinjen på nyåret 1631, men det sätt, hvarpå han aktade sig att tillintetgöra sin svågers förhoppningar, tyder på, att han i verkligheten äfven nu sökte locka med Pommern som pris för ett förbund.[2] Vid de förnyade förhandlingarna i april[3] tillbakavisade han ett brandenburgskt förslag att förbinda sig att afstå från Pommern utan någon ersättning mot ratifikation af hufvudfördraget med Pommern (men ej af de för det pågående kriget afsedda bifördragen!) och mot ett förbund med kurfursten, hvari denne ej behöfde förpliktiga sig till någon effektiv hjälp, till »realkonjunktion». I denna vägran vill Kretzschmar se ett bevis för att Gustaf Adolf ej menat allvar med sitt löfte att återställa Pommern till kurfursten. Egendomligt nog utgår han därvid från, att Gustaf Adolfs *enda* uttalade afsikt med den omstridda fjortonde paragrafen skulle ha varit att få kurfurstens ratifikation på hufvudfördraget,[4] medan Gustaf Adolf dock ständigt minst lika eftertryckligt betonat det andra villkoret: att Brandenburg bidrog till de kejserligas fördrifvande ur landet. Ej nog med att detta villkor numera var omöjligt att uppfylla, Brandenburg sökte äfven undandraga sig den öppna anslutning, som ju kunde åtminstone delvis ha uppvägt det försummade, genom ett alliansutkast, som det skulle ha varit ett nederlag för den svenska förbundspolitiken att acceptera — det vägrade ju Gustaf Adolf, för att använda Kretzschmars egen karakteristik, »gerade das, was er zu haben wünschte und worauf es ihm in erster Linie ankam» —, ja, sökte till och med genom att fritaga kurfursten från att ratificera bifördragen beröfva konungen Pommerns hjälp för kriget, om hvilken han redan försäkrat sig. Att Gustaf Adolf ej för ett fördrag,

[1] Wittich, Dietrich von Falkenberg (Magdeburg 1892), s. 313 och 317 anm. Jfr nedan sid. 79.
[2] Droysen, Audienzen, s. 31—34.
[3] Redogörelsen för dessa förhandlingar är byggd på de nya fakta, Kretzschmar framdragit i »Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kur-Brandenburg». Jfr äfven »Gustav Adolfs Pläne», bil. 8—10.
[4] Allianzverhandlungen, s. 345.

som han ej ville ha, och en ratifikation, som väl ej i längden kunde vägrats honom, om han ej drifvits ut från sin ställning i Pommern, afstod de fördelar, han tillkämpat sig, och därmed sitt förnämsta medel att tvinga Brandenburg till eftergift, bevisar dock ej, att han ej skulle ha stått fast vid sitt anbud, om de därmed förknippade villkoren uppfyllts. Kurfursten bekvämade sig emellertid successivt till att utfästa sig till åtskilliga prestationer för det pågående kriget, hvilka slutligen sammanfattades i ett förslag till bifördrag den 4 maj.[1] Ej heller detta anbud syntes Gustaf Adolf antagligt, men de villkor, han i stället denna dag framställde, visa, att han ännu stod kvar på samma ståndpunkt som i fördraget med Pommern, ja, ej ens häfdade denna till det yttersta. Kurfursten skulle ratificera *alla* fördragen med Pommern, för sitt eget land åtaga sig ungefär samma förpliktelser, som Gustaf Adolf fordrade af andra ständer, samt förbinda sig att ersätta Sverige »etzliche Unkosten» för Pommerns befrielse och såsom säkerhet låta Gustaf Adolf behålla »några» områden vid Östersjön (ej hela Pommern, jfr. § 14 pom. trakt.). I gengäld ville Gustaf Adolf erkänna hertigens rätt till *hela* Pommern, alltså äfven till de åt Sverige som pant inrymda orterna,[2] och ej trots sin »jus belli» göra några ytterligare anspråk gällande. Kurfursten tillbakavisade emellertid detta anbud, och därefter synes frågan ha fått hvila, tills den genom slaget vid Breitenfeld kommit i ett nytt läge.

Det är emellertid nödvändigt att återvända till Gustaf Adolfs planer närmast efter landstigningen. Då det gällde att draga till sig bundsförvanter från hela Tyskland, bortföll naturligtvis den begränsning till Nordtyskland, som Gustaf Adolf i Danziginstruktionen ålagt sig, och i oktober förklarar han i sina bref till Oxenstierna bestämdt, att han ej komme att nedlägga vapnen förrän en allmän fred ernåtts. Men i öfrigt kvarstod han på sin gamla ståndpunkt. Mot denna strider ju ej, att han lät sina bundsförvanter garan-

[1] Gamla stilen är genomförd i denna uppsats.

[2] Kretzschmar (Allianzverhandlungen, s. 353) säger om detta anbud, att konungen »tog med ena handen (genom sina pantanspråk) hvad han gaf med den andra». Löftet att inrymma hela Pommern innebar dock en ytterst viktig förklaring, nämligen att Sverige ej gjorde anspråk på *ständiga* landförvärf.

tera sig besittningen af eventuella eröfringar, tills han fått krigsskadeersättning. De fredsvillkor, han den 11 juli utvecklade för det brandenburgska sändebudet Bergman, äro väl hållna i största allmänhet, men ansluta sig dock — med nyss antydda undantag — till de fordringar, Gustaf Adolf ämnade låta framställa i Danzig, naturligt nog, då förhandlingarna med de kejserliga ännu ej afbrutits. »Die *Entsetzten* in diesen Landen» skulle restitueras, ständerna få sin frihet och Gustaf Adolf sådan säkerhet, att han intet hade ett befara. Och denna säkerhet skulle icke vara »Papier und Dinten», nej, »etwas reale in Händen», hvilket Gustaf Adolf närmare utvecklade på följande sätt: »Lasst die Fürsten *restituieren* und mich zum Tutore ihrer machen, dass ich ihre Festungen bewahre.» Det är i detta yttrande Kretzschmar vill se planen på «svenskt protektorat öfver *de evangeliska ständerna i Tyskland*» utvecklad,[1] men man måste dock fråga sig, om det är möjligt, att Gustaf Adolf under dåvarande situation, då det ju framför allt gällde att draga kurfursten öfver på Sveriges sida, äfven om han hyst dylika afsikter, skulle ha vågat att blotta dem för denne — Kretzschmar har ju själf (sid. 167) utvecklat, hvilket intryck en dylik politik måste göra på de tyska furstarna, och man måste också komma ihåg, hur försiktigt Gustaf Adolf ännu vid årsskiftet 1631/1632, alltså på höjden af sin bana, antydde liknande sträfvanden för sin pålitligaste bundsförvant, landtgrefve Wilhelm af Hessen. I självfva verket ligger äfven formellt en annan tolkning närmare tillhands. Det är ju endast fråga om de *afsatta* furstarna »in diesen Landen», och helt säkert får man ej ens formalistiskt tolka detta försöksvis framkastade förslag så, att Gustaf Adolf skulle ha begärt att få besätta *alla* fördrifna nordtyska furstars *alla* fästningar. Meningen har nog endast varit att hänvisa på en form, genom hvilken man kunde ordna den redan i Stockholm (4 maj) diskuterade, något kinkiga folkrättsliga sidan af Gustaf Adolfs ockupationsplaner, hvilka ju skulle drabba dem, till hvilkas hjälp han uppträdt. Äfven i assekurationsfrågan har alltså Gustaf Adolf under den första tiden ej lämnat sitt officiella pro-

[1] Gustav Adolfs Pläne, s. 166. Det här diskuterade källstället är det enda, Kretzschmar anför till stöd för sin åsikt.

gram. Han begärde alltjämt en utfallsport, som skulle göra det möjligt att i rätta ögonblicket sätta in Sveriges makt mot ett förnyadt anlopp af reaktionen. Och någon annan assekuration kunde då knappast tänkas, ty endast Sverige hade ännu en militärisk organisation, som gjorde det vuxet att bevara de resultat, som skulle ha vunnits genom en fred efter Gustaf Adolfs fordringar.

Fredstanken var emellertid för tidigt väckt, då ännu ingendera parten lidit motgångar, som kunde tvinga till verkliga eftergifter, och det var därför alldeles naturligt, att diskussionen af Gustaf Adolfs fredsvillkor trädde tillbaka för krigsoperationerna och förhandlingarna om de tyska ständernas anslutning till Sverige. Då det är ur dessa förbindelser med de tyska ständerna, som de sträfvanden framväxte, hvilka slutligen bestämde Gustaf Adolfs politik, är det till dessa man är hänvisad för att bilda sig en föreställning om, hur Gustaf Adolfs planer utvecklats.

Liksom Gustaf Adolfs fredsvillkor hade äfven den ställning, han skulle intaga till sina bundsförvanter, långt före hans ingripande i kriget varit föremål för öfverläggning. Redan 1625 hade ju Gustaf Adolf förbehållit sig, att det allmänna protestantiska förbund, hvars bildande han da gjorde till förutsättningen för sitt deltagande i kriget, skulle åt honom uppdraga öfverledningen af krigsoperationerna eller åtminstone af en af de härar, som gemensamt skulle uppsättas. När han slutligen i alla fall måste börja sitt företag utan bundsförvanter, räknade han dock på, att han, om allt ginge väl, efter godtfinnande skulle kunna förfoga öfver de tyska ständerna och deras maktmedel. Tyvärr känna vi ej de öfverläggningar om de tyska bundsförvanternas förhållande till den svenska krigsledningen, som måste ha ägt rum, men redan från sin landstigning sträfvade Gustaf Adolf att ordna detta förhållande efter en enhetlig plan, om han än, när omständigheterna så fordrade, kunde göra viktiga eftergifter för att få ett fördrag till stånd. Hufvudpunkterna i hans fordringar voro, att ständerna skulle erkänna honom som sin skyddsherre och i följd däraf åt honom uppdraga öfverbefälet med ett *directorium absolutum*, som trots en och annan inskränkning starkt närmade sig en militärisk diktatur, samt lämna honom mer eller mindre

fri förfoganderätt öfver sina fästningar och militära och ekonomiska resurser. Men det var endast för det pågående kriget, Gustaf Adolf fordrade dessa rättigheter, och med undantag af fördraget med Pommern, i den mån det skulle tillgodose särskilda svenska Östersjöintressen, begränsades också till en början fördragens giltighet »bis wir den scopum dieser unser Alliance erreicht haben».[1] I ljuset af hvad Gustaf Adolf senare visade sig eftersträfva skulle det ligga nära tillhands att antaga, att han genom denna enhetliga förbundspolitik från början sökt lägga grunden till den organisation af samtliga protestantiska ständer som ett slags protestantisk liga under svensk ledning, som sedan framstod som hans mål. På grund af sin uppfattning af Gustaf Adolfs politik antager Kretzschmar detta som självklart, och Ritter har genom sitt nyss nämda försök att uppvisa, att Gustaf Adolfs tyska förbund från början hade »evig» giltighet, sökt ge detta antagande en fastare grund.[2] Emellertid finnes ingen uppgift från tiden före våren 1631, som bevisar eller ens antyder, att han haft dylika önskningar. Detta utesluter naturligtvis ej, att så kan ha varit fallit, men *om* så är, visa viktiga, af Kretzschmar och Ritter ej närmare diskuterade fakta, att han ej känt sig mäktig nog att för dylika förhoppningars skull tillbakavisa hjälp, som gjorde ett sådant förbund under svensk ledning omöjligt. Ty endast som ett godkännande — naturligtvis under förutsättning, att Sachsen anslöte sig till Gustaf Adolfs politik — af Johan Georgs sträfvanden att under *sin* ledning samla de tyska protestanterna kan man väl uppfatta det anbud, som han framställde till Sachsen i samma dagar, som den hessiska eventualkonfederationen afslöts. Genom Falkenberg

[1] Trots denna uttryckliga begränsning anser sig Ritter (anf. rec., s. 197) berättigad att antaga, att fördragen redan nu skulle ha haft »evig» giltighet på grund af uttrycken »*bestenndig*, *unauflöslich*», som återfinnas i inledningen. Men »*bestenndig*» har här tydligen betydelsen: firmus, stabilis (jfr. Sv. Traktater, V: 2, sid 216, r. 10) och »*unauflöslich*» syftar på stadgandet, att ena parten ej utan den andres samtycke fick skilja sig från förbundet, förr än dess ändamål uppnåtts. Att enligt utkastet till fördrag mellan Sv. och Brandenburg (Kretzschmar, G. A:s Pläne, s. 304) förbundet skulle gälla »för eviga tider», bevisar intet, då detta, såsom framgår af Kretzschmar, Allianzverhandl., sid. 346, var en *brandenburgsk* »förbättring».

[2] Struck har, hvad tiden före slaget vid Breitenfeld angår, ej uppkastat frågan.

föreslog han nämligen då Johan Georg att förena sig med honom och ensam *eller tillsammans med de andra furstar, som anslöto sig till förbundet,* uppställa en lika stor här som Gustaf Adolf.[1] Och i full öfverensstämmelse med detta anbud instruerade han sina agenter till Leipzigkonventet att verka för att protestanterna gemensamt öppet anslöte sig till honom, eller om detta visade sig omöjligt, iakttoge en neutralitet, som tillät dem att i hemlighet gynna honom och i ro fullborda sina rustningar.[2] I båda fallen var tydligen meningen, att de protestantiska ständerna skulle uppträda med egen krigsmakt — Gustaf Adolf sökte ju förmå dem att på egen hand åtaga sig ett så omfattande militäriskt företag som Magdeburgs undsättning, om han genom en diversion droge bort Tilly — hvarigenom visserligen ej Gustaf Adolfs högsta ledning af krigsoperationerna, men väl Sveriges diktatur hade uteslutits. Först om ej en sådan mer eller mindre fullständig anslutning af ständerna gemensamt kunde vinnas, skulle de svenska agenterna få anknyta underhandlingar om särskilda förbund med de ständer, som visade sig ifriga för samverkan med Sverige. Detta blef som bekant det enda, de svenska agenterna kunde åstadkomma. En stark stämning för anslutning till Gustaf Adolf fanns visserligen, men Johan Georg gaf ju genom sina sträfvanden att bilda ett medlande tredje parti de förenade protestanternas politik en vändning, hvilken ej kunde vara angenäm för Gustaf Adolf, som ju önskade, att dessa utan förbehåll skulle ansluta sig till hans sträfvanden. Ritter har senast belysande tecknat den situation, som härigenom uppkom, ehuru han skärpt motsatserna mellan Gustaf Adolf och ständerna på grund af den innebörd, han med sin uppfattning af Gustaf Adolfs slutmål måste inlägga i dennes kraf på anslutning. I att Leipzigförbundet uteslöt hvarje sammanslutning under svensk ledning, måste han också se hufvudmotivet till den afvisande hållning, Gustaf

[1] Wittich, Falkenberg, s. 313. Jfr. ofvan sid. 73, 74.

[2] Ritter (Deutsche Geschichte, s. 482) antager, att en dylik anslutning skulle ha varit detsamma som underordning under Sveriges militära och politiska diktatur. Detta antagande stöder sig dock ej på källorna utan utgår från den uppfattning af målet för Gustaf Adolfs politik, som Ritter i anslutning till Kretzschmar hyllar, och står eller faller med denna hypotes.

Adolf intog mot detta. Är den uppfattning af innebörden af Gustaf Adolfs anbud till Leipzigkonventet, jag ofvan sökt häfda i anslutning till Wittich ooh Struck[1], riktig, måste dock andra bevekelsegrunder ha varit bestämmande för honom. Väl är det gifvet, att detta tredje parti ej i allt skulle ha följt honom, och att han därför ej gärna såg dess bildande, men bestämmande för honom måste redan det faktum ha varit, att denna svaga demonstration omöjligt kunde af kejsaren framtvinga de medgifvanden, hvilka Gustaf Adolf ånsåg nödvändiga, och som ej ens hotet af hans anfall mäktat framdrifva.

Det synes mig emellertid tydligt, att den motsättning, som sålunda uppstod mellan Sverige och den tyska protestantismens ledare, har varit orsaken till att Gustaf Adolf bröt med den ofvan karakteriserade politiken mot Sachsen och i utvecklingen af sina planer tog ett afgörande steg framåt mot det mål, som slutligen blef bestämmande för hans politik. Kretzschmar har nämligen uppvisat, att det ryktbara aktstycket *Norma futurarum actionum* måste härröra först från tiden för Leipzigkonventets slut.[2] Affattningstiden får visserligen ej något större intresse för honom eller Ritter, då ju båda utgå från att de planer, som fått ett uttryck i »Norma», redan länge varit bestämmande för Gustaf Adolf, men har denne förut varit beredd att acceptera ett själfständigt uppträdande af protestanterna under sachsisk ledning, betecknar »Norma» det första vittnesbördet om en ny politik mot de tyska ständerna.

Det nya i »Norma» ligger däri, att Gustaf Adolf upptager den tanke på en allmän, enhetlig organisation af de evangeliska ständerna, som förut fått ett uttryck i unionen och senast i Leipzigkonventet, men nu gör det till *Sveriges* upp-

[1] Tyvärr saknas hvarje ingående undersökning öfver Gustaf Adolfs politik mot Kur-Sachsen och Leipzigkonventet. Wittich har utförligt tecknat den situation, som bildade utgångspunkten för hans politik, men endast flyktigt berört förhandlingarnas gång. Strucks framställning af Leipzigkonventet bringar ej heller nya fakta för Sveriges politik, och ej heller Ritter synes för sin skildring i Deutsche Geschichte ha haft tillgång till nytt material. Det är hans åsikter om slutmålet för Gustaf Adolfs politik, som gifvit en annan färg åt hans uppfattning af ställningen och dess innebörd.

[2] Struck antog, att aktstycket var några månader äldre. — Det är tryckt hos Söltl, Der Religionskrieg in Deutschland III, ehuru i moderniserad form. Originalet är förloradt.

gift att bilda denna sammanslutning och då för *Sverige* gör anspråk på ledningen inom förbundet. Vid Gustaf Adolfs sida skulle dock ställas ett gemensamt »Kriegs- med Staatsrat», hvars bifall skulle vara nödvändigt för fattande af beslut. Exekutionen skulle däremot tillkomma konungen ensam. De enskilda medlemmarnas ställning till krigsledningen skulle bli i hufvudsak densamma, som stadgats i pommerska biffördragen och hessiska eventualkonfederationen. Medlemmarna skulle förpliktiga sig att ej utträda ur förbundet utan bundsförvanternas vetskap och samtycke, dock endast tills förbundsändamålet ernåtts. Sammanslutningen skulle alltså ha tillfällig karaktär. Genom de kraftigaste löften skulle Gustaf Adolf förpliktiga sig att respektera ständernas fri- och rättigheter och återställa upplåtna fästningar.

Gustaf Adolf tilltrodde sig dock ej att på en gång genomdrifva dylika planer på en allmän sammankomst utan ansåg det bäst att träffa uppgörelse med ständerna hvar för sig och detta i den ordning, att han först skulle söka vinna Brandenburg och genom detta Kur-Sachsen. Lyckades detta, skulle de andras tillslutning följa af sig själf. När så slutligen hela det protestantiska Tyskland enats i denna »neue Verfassung» (»das vorletzte Ziel»), skulle ju Gustaf Adolf i och med detsamma stå där som dettas erkände ledare och därmed »das letzte Ziel aller Handlungen», Gustaf Adolf som den tyska protestantismens erkände ledare, som »neu evangelisch Haupt» vara uppnådt.[1]

Eburu denna plans förverkligande måste skjuta Leipzigförbundet åt sidan, var det ej Gustaf Adolfs mening att öppet söka spränga detta, då dock »viel nützliches und hülfreiches» vore att vänta däraf. Den rätta orsaken till Gustaf Adolfs till det yttre gynnande hållning mot Leipzigkonventets beslut, som synts redan Wittich förbryllande, var nog, att han, såsom Ritter antydt, räknade på att själf få skörda frukten af de protestantiska ständernas rustningar.

---

[1] *Jfr.* Ritter, anf rec., s. 202. Att det är Gustaf Adolf, som skulle intaga denna ställning, och sålunda ej frågan, som Ritter anser, lämnats öppen, framgår omedelbart af sammanhanget. Att med R. tolka »neu ev. Haupt» ss. protestantisk kejsare, är oberättigadt, då termen redan om Kur-Sachsen vunnit burskap i här angifna betydelse.

Då han kunde hoppas, att kejsaren, om han framhärdade i sin oförsonlighet, slutligen skulle drifva dem i hans armar, har det, synes det mig, legat i hans intresse att så mycket som möjligt dölja den motsättning, som förefanns, och genom att låta påskina, att han vore nöjd, ge det intrycket, att protestanterna dock i själfva verket stode på hans sida.

Hvad som ger »Norma futurarum actionum» en särskild betydelse, är, att det särskildt tack vare fakta, som Kretzschmars undersökningar uppdagat, synes alldeles klart, att dess grundtankar varit bestämmande för Gustaf Adolfs närmast följande politik. Att hans taktik gentemot de båda kurfurstarna, som Grubbe säger,[1] »gick därhän, att man sökte först sluta med Brandenburg... sedan ämnade man att bruka hans person till att sluta med Sachsen», har redan förut varit kändt. Ehuru det öfverensstämmer med »Norma», att Gustaf Adolf, som Kretzschmar påvisat, af Brandenburg fordrade förbund i öfverensstämmelse med hessiska eventualkonfederationen (jfr ofvan), och att de två fördrag, som han under denna tid lyckades afsluta med administratorn af Bremen och landtgrefven af Hessen, nära anslöto sig till samma förebild, utgör ju detta ej i och för sig något bevis, då detta endast var en gammal svensk fordran. Nu har emellertid Kretzschmar framdragit ett par lösryckta notiser — tyvärr synes han ej ha gjort något försök att i sitt sammanhang följa den underhandling, som måste ha ägt rum —, hvilka visa, att Gustaf Adolf sökt sätta åtminstone sina underhandlingar med Brandenburg i samband med planerna på en allmän sammanslutning af de protestantiska ständerna: man skulle hänskjuta saken till de andra furstarna och taga Generalstaterna till exempel; vid konungens sida skulle ett *consilium formatum* ställas. Ständerna skulle få behålla deliberationen af hvad som borde företagas, men simpliciter hemställa exekutionen af besluten till konungen och åt honom absolute uppdraga directionen[2] — Emellertid hade, som bekant, denna politik föga framgång. Visserligen lyckades

[1] Relationen af den 12 maj (Arkiv I, s. 740—41).

[2] Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 168 och referatet af Kurfurstens resolution af 2 maj § 1, Allianzverhandlungen, s. 350. I det föregående referatet af G. A:s fordringar finnes intet, som här åsyftade punkt kan vara svar på.

ju Gustaf Adolf vid sig binda de nyssnämnda båda furstarna på villkor, som i hufvudsak motsvarade hans önskningar, men då han hvarken af Brandenburg eller Kur-Sachsen lyckades ernå annat än förpliktelser af inskränkt och tillfällig karaktär, hade han ej lyckats realisera det viktigaste momentet i sin förberedande förbundspolitik, när segern vid Breitenfeld förändrade hela situationen. Hur Gustaf Adolf före denna tänkt sig att använda den enorma makt, den eftersträfvade sammanslutningen skulle ha lagt i hans händer, framgår ej af källorna. Förgäfves frågar man, om hans afsikt vid denna tidpunkt varit att efter freden låta allt återgå till de gamla formerna i riket, eller om han redan nu har ämnat låta den tillfälliga organisation, hvars första grundvalar han börjat lägga, ge upphof till en bestaende fastare sammanslutning. Men säkert är väl, att om planen förverkligats, ingen hade kunnat göra honom stridig ställningen som protestanternas ledare, som »evangelisch Haupt», i hvilka former han än kunnat komma att utöfva sitt inflytande.

Trots sin epokgörande betydelse för hela Gustaf Adolfs ställning i Tyskland medförde slaget vid Breitenfeld ej något tvärt omslag i Gustaf Adolfs politik. Som naturligt var, tillgodosågos Sveriges intressen i allmänhet kraftigt, och särskildt började konungen göra sin »jus belli» gällande på ett sätt, som visade, att det var hans fasta uppsåt att ej låta något af segerns frukter gå sig ur händerna, en politik, hvars innebörd nedan i ett sammanhang skall diskuteras.[1] Å andra sidan hade de viktigare fördrag, som afslötos, fortfarande samma karaktär som före segern, och deras giltighet begränsades alltjämt till den förhandenvarande situationen.[2] Men att Gustaf Adolfs planer befunno sig i en öfvergångsperiod, framgår däraf, att han ej gifvit dessa fördrag full rättskraft, vare sig nu detta berodde på, att han redan från början ämnat behålla fria händer eller ett omslag inträdt i hans afsikter, innan fördragen hunnit fullbordas.

---

[1] Ett utslag af denna politik var den omdebatterade § 14 i Hallerecessen. Jfr Hallendorffs anförda anmälan (Hist. Tidskr. 1904).

[2] Om utkastet till fördrag med Mecklenburg, Halle d. 17 sept., se nedan sid. 86.

Säkert är emellertid, att han fortsatt sina sträfvanden att samla de tyska protestanterna under svensk ledning. De förpliktelser, ständerna åtagit sig mot Sachsen genom Leipzigförbundet, skötos utan all hänsyn åt sidan, och Gustaf Adolf tog alla deras resurser i anspråk för sin här. Och att han direkt arbetade på den allmänna sammanslutningen, framgår af betydelsefulla fakta, som Kretzschmar fäst uppmärksamheten på. Det var som »oberstes Haupt der evangelischen Chur-, Fürsten und Stände Deutscher Nation» han fordrade, att hertigen af Wolfenbüttel skulle rekognoscera de Hildesheimska stiften af honom, och det är tydligt, att de svenska underhandlarna förklarat denna egendomliga titel genom att åtminstone delvis blotta Gustaf Adolfs afsikter. Endast så låter det förklara sig, att man i Wolfenbüttel kunde förändra titeln till »Haupt der evangelischen Defensionsverfassung»[1] eller söka häfva Cellelinjens farhågor för den fordrade rekognosceringen med antydningar om förestående viktiga förändringar. Alltför djupgående kunna dock ej dessa förändringar, som så antydts från svensk sida, ha varit, om de ej stått i uppenbar strid med det fördragsutkast, som aftalats i Halle.

Redan Struck har påpekat, att Gustaf Adolf under december månad väsentligen skärpt sina fordringar mot de tyska bundsförvanterna, och Kretzschmars undersökningar ha nu bekräftat denna iakttagelse och visat, hur hans kraf ökats, ehuru förändringen för Kretzschmar på grund af hans uppfattning af Gustaf Adolfs sträfvanden egentligen endast får taktisk innebörd. Det var nu han så vidt vi veta för första gången direkt inriktade sin politik på att göra den organisation af Tysklands protestantiska ständer under svensk ledning, han sträfvade att bilda, ständig, för all framtid bestående, och denna nya politik tog sig närmast uttryck i en tvär brytning med hans föregående förbundspolitik i en af dess viktigaste punkter.

För att rätt förstå den ställning, Sverige skulle intaga till den planerade organisationen, är det emellertid nödvändigt att känna den riktning, den svenska satisfaktionspolitiken tagit. Redan före slaget vid Breitenfeld hade Gustaf

[1] Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 37.

Adolf som bekant framställt liknande anspråk mot hertigarna af Mecklenburg som mot kurfusten af Brandenburg, i det han fordrade, att Wismar skulle inrymmas åt honom som pant för hans krigskostnader. Kort efter segern begärde han äfven Warnemünde, men de båda områdena skulle nu ej betraktas som pant utan deras framtida ställning afgöras genom freden. I det fördrag, som slutligen den 29 febr. 1632 kom till stånd med Mecklenburg, uppfylldes denna fordran. Äfven Brandenburg sökte Gustaf Adolf kort efter sin seger förmå att traktatsenligt medgifva honom att behålla vissa Östersjöområden, tills deras öde afgjorts genom freden, ehuru förgäfves. Konungen släppte dock ej sina planer. Tvärtom skärptes hans fordringar, i det han snart kräfde, att hvad han i freden förvärfvade i Pommern skulle upplåtas åt Sverige till *ständig* besittning som rikslän. Nu lät han alltid veta, att han ej som en legosoldat kunde låta afspisa sig med en penningsumma utan endast i ett verkligt landförvärf kunde få en värdig satisfaktion, och vid alla förhandlingar om den blifvande freden sträfvade han konsekvent att göra sina naturligtvis allt efter omständigheterna något växlande teritoriella anspråk gällande.

Trots den uppmärksamhet, de tyska forskarna, senast Kretzschmar och Ritter, ägnat Gustaf Adolfs Östersjöpolitik, tyckas de dock ha förbisett, att hvad Gustaf Adolf direkt ämnade lägga under Sveriges krona endast skulle utgöra en kärna, kring hvilken en af Sverige beroende inflytelsesfär skulle sluta sig. Den uppfattning, Brandenburg 1632 hade fått, att Sverige skulle kräfva afträdelser i Pommern och ett evigt förbund med de till hafvet gränsande ständerna, återger alldeles riktigt grundtanken i Gustaf Adolfs *satisfaktionspolitik.*[1] Redan omedelbart efter sin landstigning hade Gustaf Adolf, som redan framhållits, genom fördraget med Pommern för all framtid sökt ordna detta lands förhållande till Sverige. Senare kom turen till Mecklenburg. Tyvärr saknas hvarje undersökning öfver de tidigare förhandlingarna med de båda hertigarna, och icke ens fördragsutkasten eller instruktioner från tiden före slaget vid Breiten-

[1] Struck, s. 485. Struck synes dock uppfatta dessa fordringar som slutsatser af Brandenburg på grund af partiell kännedom om G. A:s assekurationsplaner.

feld finnas offentliggjorda.[1] Vi veta därför ej, om Gustaf Adolf redan då ansåg sig kunna fordra en »evig» uppgörelse, men det af honom den 17 september i Halle utfärdade, ensidigt ratificerade fördragsförslaget skulle gälla för alla tider. Gustaf Adolf fann emellertid senare, att detta förslag lände till »suum maximum præjudicium» och då hertig Adolf Fredrik i december uppsökte honom för att utverka vissa lindringar däri, tog han tillfället i akt för att alldeles gå därifrån. Kretzschmar, som först närmare har undersökt dessa senare förhandlingar med Mecklenburg, har visat upp, hur Gustaf Adolf nu sträfvade att på olika vägar bringa landet i fullständigt beroende af Sverige. Efter långa förhandlingar genomdref han ett fördrag (29 febr. 1632), som för alla tider förpliktigade hertigarna mot Sverige så långt, som det öfver hufvud taget var möjligt utan att alldeles upphäfva deras förbindelse till riket.[2] Det skulle gälla framför alla andra förpliktelser, särskildt framför hertigarnas skyldigheter mot riket, kretsen och »andra grannar». Gustaf Adolf tog hertigarna i sitt beskydd. I gengäld lofvade dessa att ej afsluta några mot fördraget stridande öfverenskommelser och att äfven i framtiden understödja Sverige i alla dess krig, om de voro en följd af fördraget efter förmåga, eljest efter särskild öfverenskommelse. Framtida tvister skulle ej afgöras med våld utan genom förlikning eller bindande skiljedom. För det pågående kriget åtog sig Mecklenburg naturligtvis de vanliga förpliktelserna. — Om Gustaf Adolf sökt bringa äfven Nordsjöständerna i ett dylikt närmare beroende af Sverige veta vi ej, då hans förhandlingar med dem ännu ej gjorts till föremål för en närmare undersökning.[3]

Gustaf Adolf ämnade dock lika litet nu som tidigare stanna vid att endast tillgodose Sveriges särintressen vid de

[1] Schnell-Güstrow, Mecklenburg zur Zeit des dreissigj. Krieges, Berlin 1907 [Meckl. Gesch. in Einzeldarst. 10], stöder sig uteslutande på Kretzschmar ifråga om dessa förhandlingar. Schulenberg, Die Vertreibung der mecklenb. Herz. Ad. Friedr. und Joh. Albr. durch Wallenstein und ihre Restitution (Inaug. diss., Rostock 1892) förbigår alldeles förbundsförhandlingarna med G. A.

[2] Ritter (anf. rec., sid. 203—204) har mot Kretzschmar, som ansett fördraget liktydigt med ett utskiljande ur riket, häfdat den här följda uppfattningen.

[3] Salvius' bref till G. A. dec. 1631 (Sv. Traktater, V. s. 583) synes, som Kretzschmar framhållit, tyda på sådana afsikter.

tyska kusterna. Han ansåg sig nu mäktig nog att fordra en allmän uppgörelse af striderna till protestanternas förmån, så att ändtligen lugna och trygga förhållanden skulle inträda i Tyska riket, som så länge utgjort en fara för freden. Från första stund har det emellertid stått klart för Gustaf Adolf, att de tyska protestanterna på grund af sin splittring ej voro vuxna ansvaret för protestantismens, sin egen och grannarnas trygghet. Det var därför, han måste fordra en assekuration. Nu, då ej längre allt berodde på Sveriges armé, utan äfven de tyska protestanternas krafter alltmera tagits i anspråk, måste så småningom den tanken uppstå, att dessa krafter, liksom de till stor del öfvertagit krigets bördor från Sverige, också, om de fortfarande sammanhöllos under en kraftig ledning, borde kunna bära sin del af ansvaret för krigets resultat. Genom att utbilda och för framtiden bevara den storartade militära organisation, han grundat genom att mer eller mindre hänsynslöst exploatera de tyska ständerna, var det, Gustaf Adolf ville betrygga protestantismens framtida säkerhet och makt under svensk ledning.

På senhösten eller vintern 1631 vände sig Gustaf Adolf med anledning af den tilltänkta kompositionsdagen till landtgrefve Wilhelm af Hessen med begäran om dennes betänkande öfver fredsvillkoren och framkastade därvid det förslaget, att protestanterna till betryggande af freden skulle behålla »militem armatum» och Gustaf Adolf förbli »protector religionis». Detta är den första antydan om de nya assekurationsplanerna, som vi äga, och troligtvis äfven det första direkta försöket att förbereda deras realiserande, då man väl måste antaga, att Gustaf Adolf med ett dylikt ömtåligt förslag först har vändt sig till denne sin trognaste och pålitligaste bundsförvant. Är detta förhållandet, är man berättigad att med framträdandet af dessa planer sammanställa det egendomliga förlopp, som enligt hvad Kretzschmar ådagalagt de förnyade förhandlingarna med Braunschweig-Wolfenbüttel togo i december.[1] Svenskarna, som till en början visat sig

[1] Förhandlingarna med Mecklenburg, som ju hade ett mycket likartad förlopp, vittna naturligtvis äfven om G. A:s stegrade anspråk, men då han med dem äfven fullföljde särskilda syftemål, har man ej rätt att ur de fordringar, som endast ställdes på Mecklenburg, draga några slutsatser om G. A:s *assekurationsplaner*.

tillmötesgående och i allmänhet hållit sig vid det förut i Halle aftalade förslaget, började så småningom förhala tiden och framlade slutligen ett alldeles nytt, ytterst uppseendeväckande förslag, hvilket efter den svenska diplomat, som uppsatt det, är kändt som det Sattlerska. Enligt detta skulle förbundet gälla för all framtid och Braunschweig ej utan Sveriges samtycke utträda därur. Att Gustaf Adolf ej kräfde, att hertigen skulle rekognoscera sina arfländer af honom, torde nu få anses uppvisadt.[1] Men det skyddsförvantskap, hvari Gustaf Adolf fordrat, att de tyska protestanterna skulle träda till honom, var här utveckladt till en form för ständig förbindelse mellan de båda kontrahenterna, som skulle ha försatt hertigen i en mycket beroende ställning. Dess innebörd kan i korthet karakteriseras så, att skyddsmakten blef garant för skyddsförvantens integritet och rättigheter, hvaremot denne afgaf en trohetsförsäkran, som skulle gälla framför alla andra förpliktelser, äfven mot kejsaren, riket och kretsen, och hvars formulering föga stod i öfverensstämmelse med en riksfurstes ställning. De särskilda ständiga förpliktelser, som härleddes ur detta förhållande, voro hållna i största allmänhet. Hertigen skulle ej ingå andra fördrag, som stredo mot förbundet och »mit Leib, Gut und Blut, äussersten Vermügens nach» understödja Sverige. Tillämpningen skulle anpassas efter omständigheternas kraf och var därför endast utförd för den förhandenvarande situationen. Hertigen åtog sig för denna ungefär samma förpliktelser som andra ständer, dock något skärpta till Sveriges fördel. Särskildt är att märka, att *directorium absolutum* med dess här utvidgade befogenheter, framförallt rätten att förklara krig, sålunda endast tillerkändes Gustaf Adolf för det pågående och *därur* uppkommande krig, alltså ej, såsom Kretzschmar antager,[2] utgjorde någon ständig rättighet för skyddsherren.

Man torde ej taga miste, om man i detta förslag ser ett försök att utröna, om det var möjligt att genom särskilda uppgörelser med de olika ständerna bringa dessa i ett

[1] Jfr Hallendorffs anmälan (Hist. tidskr. 1904) och Ritter, anf. rec., s. 200, anm. 1.

[2] Gustav Adolfs Pläne, s. 45.

förhållande till Sverige, som utan vidare kunde göras till grundval för den allmänna sammanslutningen. Därför talar, att man, då ett häftigt motstånd mötte, syntes böjd att desavouera Sattler, och framförallt frågans egendomliga behandling. Sedan man förvissat sig om, hur långt motparten ville gå genom att infordra ett motförslag, afbröt man nämligen tillsvidare förhandlingarna och accepterade sedan i hufvudsak detta förslag.

I princip anslöt sig det nya fördraget på alla punkter till Sattlers förslag, men allt, som kunde strida mot den furstliga högheten, var aflägsnadt, och såväl de förpliktelser, som skulle gälla för all framtid, som de, hvilka endast afsågo det pågående och eventuellt därur uppstående krig, mildrades väsentligt.

Det sålunda omarbetade fördraget utfärdades med en provisorisk underskrift till hertigens ratifikation, men oaktadt denna erhölls, undandrog sig Gustaf Adolf å sin sida att ratificera det. Detta vill Kretzschmar förklara därmed, att Gustaf Adolf skenbart gifvit efter för att dupera hertigen, då han såg, att han ej utan att stöta på alltför häftigt motstånd kunde genomdrifva sina önskningar. Detta är dock tydligen öfverdrift. Såsom Hallendorff uppvisat, betraktades fördraget som bindande, och att det från svensk sida ej ansågs alldeles värdelöst, framgår bäst af att man uppställde Cellelinjens anslutning till alliansen som villkor för att utsträcka dennas arfsrätt äfven till de Hildesheimska områdena och verkligen inledde underhandlingar med hertig Kristian för att få det förut aftalade men ej ratificerade fördraget utbytt mot ett med det wolfenbüttelska öfverensstämmande. I själfva verket torde Gustaf Adolfs förvånande eftergifvenhet mot hertigen af Braunschweig-Wolfenbüttel få sin förklaring, om den ses i samband med den förändring, som just i februari månad inträdde i hela hans förbundspolitik. I sak fortfor han väl att fordra samma underordning som förut under Sveriges absoluta direktorium för det pågående kriget, men frågan om framtiden lämnas nu i allmänhet alldeles öppen. Hvad skyddsförvantskapet angår, saknas nu visserligen alltid de tidigare fördragens giltighetsbegränsning, men å andra sidan återkomma mer eller mindre ingående bestämmelser om evig varaktighet såsom i det sattlerska

förslaget i regeln ej, ehuru ett och annat undantag, där Gustaf Adolf hade friare händer, t. ex. de villkor, han uppsatte för att återinsätta kurfursten af Pfalz i besittning af hans länder,[1] vittnade om, att han ej släppt sina afsikter. Hvad åter hjälpförpliktelserna angår, kunde han till och med finna sig i att deras giltighet uttryckligen begränsades till det pågående kriget.[2] Men oaktadt Gustaf Adolf sålunda, då ej mer kan vinnas, nöjer sig med alldeles tillfälliga resultat, kan man tydligt iakttaga, hur han söker undvika allt, som kunde binda hans händer för framtiden. Medan han förut sökt ordna sina bundsförvanters ställning genom långa, detaljerade fördrag, som skulle förutse alla möjligheter, ser han nu helst, att endast korta reverser utställas, hvilkas knapphändiga föreskrifter tillgodose ögonblickets kraf utan att lägga några hinder i vägen för hans framtidsplaner.[3]

Sedd mot bakgrunden af denna förändring i hela förbundssystemet kan Gustaf Adolfs eftergifvenhet mot Braunschweig-Wolfenbüttel ej betyda annat, än att konungen här liksom öfver hela linjen uppgifvit att genom säröfverenskommelser slutgiltigt ordna Sveriges förhållande till de tyska ständerna.[4] Han kunde då så mycket hellre acceptera det braunschweigska förslaget, som detta gaf honom allt, hvad han för det pågående kriget behöfde, och ej lade några principiella hinder i vägen för hans assekurationsplaner. Den taktik, han nu i stället för särfördragen valde för att bana väg för dessa sträfvanden, var att söka till medverkan förpliktiga de faktorer, hvilkas hållning kunde få afgörande betydelse, för att sedan med dessas hjälp söka drifva igenom en allmän uppgörelse. Af landtgrefve Wilhelm

---

[1] Att de förpliktelser, som Gustaf Adolf fordrade, att Pfalz skulle åtaga sig för all framtid, ej hade den omfattning, som Kretzschmar häfdar, har Ritter (anf. rec., s. 205, anm. 4) uppvisat.

[2] Instr. för Nicodemi 29 febr. 1632 [Arkiv II].

[3] Se anf. instr. för Nicodemi. N. skall söka nå »scopum utan vidlyftighet af alliance med en simpel revers.» Typiskt i detta hänseende tyckes efter Kretzschmars kortfattade notiser (Gustav Adolfs Pläne, s. 190) förhållandet till Nürnberg ha varit. — Att fördraget med Mecklenburg (dat. samma dag som anf. instr.) fullbordades, bestyrker, att G. A. med detta fullföljde speciella syften, som väsentligen uppnåtts. Ritters förklaring (anf. rec. s. 208, anm. 2) synes ej tillfredsställande.

[4] Ritter, anf. rec., s. 208.

fick han mottaga ett tillfredsställande betänkande med anledning af det ofvan omnämnda förslaget. Brandenburg sträfvade han att binda vid sin politik genom förslaget om kurfurstens giftermål med Kristina. Framför allt gällde det emellertid för honom att för sina planer vinna Sachsen och, såsom Egelhaaf i sin ofvan omnämnda uppsats framhållit, de stora riksstäderna, hvilkas ekonomiska resurser voro af den största betydelse för förverkligandet af hans planer. Sachsen sökte han i juni vinna genom en ambassadör af högsta rang, pfalzgrefve August, och samtidigt utvecklade han personligen under tvenne långvariga audienser samt genom sina sekreterare hufvudpunkterna af sina planer i Nürnberg.[1] Kretzschmar har sammanställt de upplysningar om Gustaf Adolfs sträfvanden, som sålunda fran svensk sida gifvits, med hans öfriga underhandlingar med de tyska ständerna och däraf dragit slutsatser om malet för hans tyska politik. Genom en skarpsinnig kritik har Ritter i väsentliga punkter modifierat hans resultat och framförallt fastslagit den princip, hvarifrån tolkningen af Gustaf Adolfs politik har att utgå, då han genomfört skillnaden mellan de åtgärder, Gustaf Adolf själf ansett definitiva, och de anordningar, som endast voro af provisorisk natur, skulle gälla blott tills förhållandena slutgiltigt hunnit ordnas genom freden.

Målet för den svenska politiken betecknades med de båda termerna »corpus bellicum» eller »armatum» och »corpus politicum.» Egendomligt nog har innebörden af dessa båda termer ej utredts inom den nyare tyska litteratur, som behandlar Gustaf Adolfs planer.[2] Att »corpus politicum» betecknar den evangeliska sammanslutning, som Gustaf Adolf sträfvade att bilda, synes alldeles klart. Som synonym användes

[1] Ang. pfalzgrefvens beskickning, se Irmer, Verhandlungen Schwedens mit Wallenstein und dem Kaiser I (Leipzig 1888) och Droysen, Gustav Adolfs Schriftstücke samt Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, utgifn af P. Sondén (Hist. Handl. 22: 1), som dock för pfalzgrefvens förhandlingar i Dresden ej ger något utöfver Irmer. — Relationerna till rådet i Nürnberg ang. förhandl. med Gustaf Adolf äro tryckta af Breyer i Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges (München 1812).

[2] Egelhaaf återger oriktigt corpus bellicum med »Bundeskörper für den jetzigen Krieg» (anf. a. s., 421); Kretzschmar ger blott några allmänt hållna omskrifningar (Gustav Adolfs Pläne, sid. 171); Ritter förbigår alldeles frågan.

äfven »corpus evangelicum» Svårare är frågan om betydelsen af »corpus bellicum» eller »armatum». Närmast tillhands synes ligga att öfversätta uttrycket med »väpnadt förbund», alltså antaga, att »corpus» endast är användt i en och samma betydelse under hela underhandlingen och att de båda adjektiven sålunda betecknade olika sidor — den statsrättsliga och militära — af förbundets karaktär. En närmare granskning af uttryckssättet i de ställen i källorna, där uttrycket »corpus armatum» eller »bellicum» förekommer, visar dock, att detta uttryck här endast kan betyda armé. [1]

Genomför man denna distinktion, visar det sig, att Gustaf Adolfs förslag gått ut på att en af de i riket befintliga, genom brist och dålig disciplin mer eller mindre upplösta arméerna — naturligtvis kunde ej gärna någon annan än hans egen, redan förut genom ständernas bidrag till stor del bildade, komma ifråga — skulle, innan man inläte sig på underhandlingar med fienden, genom ett ordnadt underhåll utvecklas till ett »formatum corpus bellicum», en reguliär armé, som kunde genomdrifva protestanternas fordringar i freden och efter denna skydda deras intressen mot förnyade anlopp af reaktionen. Denna *armé* — ej, såsom man förut synes ha antagit, hela förbundet — borde »anförtros» åt ett »capo», som åtminstone om Gustaf Adolf skulle intaga denna ställning, skulle ha directorium absolutum däröfver. Dock skulle Gustaf Adolf, som pfalzgrefven på eget beväg förklarade, »hoffentlich» ej ha något emot, att ständerna hade ett »consilium formatum» vid armén. Det var emellertid klart, att en dylik militär organisation ej kunde upprättas eller underhållas genom de växlande, ofta tillfälliga förbindelser, hvari Gustaf Adolf stod till de protestantiska ständerna. I deras ställe måste träda ett allmänt evangeliskt förbund, »Universalconjunction und Verbündtnuss»,

[1] De ställen, hvarpå denna tolkning stöder sig, äro: Breyer, anf. a., s. 212 (»uf den Beinen haben» och «sub clypeo tractiren»). 219 (»ihnen ... bey corpore formato vorstehen»), 226 («corpus zu formiren und zu unterhalten»); Irmer s. 207 (»selbigem [Haupt] das corpus anvertrauen»), 216 (»dadurch ... zuenötigungen zue begegnen»; »bei der armée ein consilium formatum haben»), 218 (»Universalconjunction und Verbündtnuss neben einem corpore armato») samt Droysen, Schriftstücke, sid. 77 (»wie solches [corpus armatum] in Durchzügen, Inquartierung und im Veldt... zu underhalten und zue uerpflegen»).

eller, såsom de sachsiska råden i sitt betänkande till kurfursten återgåfvo det svenska förslaget, en »Generalverfassung», naturligtvis äfven efter freden.[1] Längre gick Gustaf Adolf ej i Dresden, liksom han, så vidt möjligt, tydligen med hänsyn till kurfurstens kända ovilja mot »ligor», där sköt frågorna om förbundet och dess organisation i bakgrunden. Det synes knappast troligt, att termen »corpus», som ju gärna för tanken på en fastare organisation, af de svenska underhandlarna i Dresden användes för att beteckna den protestantiska sammanslutningen, då ordet öfverallt där det förekommer kan utbytas mot »armé» och endast på ett fåtal ställen mot »förbund».[2] Säkert är, att de sachsiska rådens nyssnämnda betänkande och kurfurstens resolution[3] visa, att det endast varit fråga om en vanlig »Generalverfassung», då åtminstone det förra aktstycket ej utan vidare kunde ha förbigått ett från sachsisk synpunkt så betänkligt förslag som upprättandet af ett »corpus evangelicum» efter Gustaf Adolfs planer. Konungens resolution med anledning af berättelsen om beskickningen talar till och med endast om Gustaf Adolfs förslag att upprätta en armé och de öfverenskommelser, den proportionella fördelningen af bördorna för dennas underhåll fordrade.[4] Först i Nürnberg har Gustaf Adolf blottat den verkliga innebörden af sina planer:[5] De protestantiska ständerna skulle bilda ett fast organiseradt helt, ett »corpus politicum» eller »evangelicum» efter generalstaternas exempel. Hela Gustaf Adolfs tyska politik, liksom hans diplomaters yttranden visa, att det trots hans anbud till Kur-Sachsen var hans afsikt att för sig och Sveriges krona[6] vinna ställningen som krigshärens och därmed förbundets »capo». Hur förhållandet mellan »capo» och förbundets medlemmar skulle komma att gestalta sig, finnes knappast antydt, men det

---

[1] Irmer, a. a., N:o 80. I detta betänkande användas termerna »corpus» och »Verfassung» om hvarandra, men beteckna tydligen de olika sidorna af förslaget: »corpus» armén, som skulle blifva resultatet, »Verfassung» den krigsberedskap, som var förutsättning för upprättandet af armén. Likaså instr. för pfalzgr. § 5.

[2] Attributet »politicum» användes ej i Dresden.

[3] Chemnitz, s. 348.

[4] Droysen, a. a., s. 77.

[5] Breyer, a. a. s., 219—221, 228, 238.

[6] Breyer, s. 239.

är ju självklart, att ett »Haupt», som med directorium absolutum förfogat öfver förbundets stridskrafter och kunnat stödja sig på Sveriges genom de nya landförvärfven befästa makt i Tyskland, skulle ha kommit att utöfva ett alldeles dominerande inflytande trots ständerrådet. Om den fasta och varaktiga organisation, som åsyftades, vittnar, att Gustaf Adolf ansåg förbundet behöfva en egen domstol, parlamentum, där »capo» skulle presidera.

Såsom medlemmar i förbundet tänkte sig Gustaf Adolf alla protestantiska ständer. Enligt hvad Struck antager, skulle dock Sachsen uteslutas.[1] För Gustaf Adolfs tid hvilar emellertid detta antagande endast på den förutsättningen, att den sträfvan i denna riktning, som Struck trott sig kunna uppvisa hos Oxenstjerna efter konungens död, går tillbaka till Gustaf Adolfs politik, en förutsättning, som synes svår att förena med Gustaf Adolfs tydliga sträfvan att försäkra sig om Sachsens bistånd. Kretzschmar och Ritter synas också utan att ingå på frågan antaga, att Gustaf Adolf önskat äfven Sachsens anslutning till »corpus evangelicorum». I hvad mån eröfrade katolska länder skulle ha lagts till förbundet, veta vi ej. Gustaf Adolf har endast uttalat den förhoppningen, att Köln, som skulle ha kommit att ligga som en enklav i Rhendalen, ej i längden skulle kunna vägra att ansluta sig. Äfven ett närmare samförstånd med Holland har han tänkt sig som möjligt, och af ett kurbrandenburgskt betänkande om konungens planer framgår, att också andra utländska makters understöd har varit på tal.[2]

Den fråga, som är viktigast för bedömandet af Gustaf Adolfs planer och som också blifvit föremål för den lifligaste diskussionen, är emellertid, under hvilken form de tyska ständerna såsom medlemmar af corpus skulle ha förbundits med Sverige och hvilken ställning de i följd däraf skulle ha intagit till Tyska riket. I Nürnberg förklarade konungen själf uttryckligt, att han ej ämnade tvinga någon till anslutning och ej gjorde anspråk på någon sorts öfverhöghet. Endast såsom »socii», »nullo alio nexu quam vin-

[1] Struck, Gustav Adolf, s. 513.
[2] Chemnitz, I, s. 399.

culo fœderis», skulle medlemmarna vara förbundna med Sverige. Kretzschmar har sökt visa, att de fakta, hans undersökningar angående Gustaf Adolfs förbundspolitik bragt i dagen, och de anspråk, denne under åberopande af sin »jus belli» framställde, vittna om helt andra sträfvanden. Därvid utgår han emellertid från, att denna »jus belli» skulle ha haft en vida större omfattning, än Gustaf Adolf i verkligheten har inlagt däri. Hur Kretzschmars uppfattning i särskilda, viktiga punkter — frågan om rekognitionen af Braunschweig och Pfalz — blifvit vederlagd, är ofvan antydt.[1] Ej heller hans tolkning af de allmänna uttalanden, Gustaf Adolf gjort om sina anspråk, synes mig riktig. Gustaf Adolf har ej, som han anser, kräft *jus superioritatis* öfver alla de sex klasser, hvari han som bekant indelade de tyska ständerna.[2] Först och främst undantager ju konungen uttryckligen själf Sachsen och Hessen (den fjärde klassen). Mot alla de andra klasserna hade han väl jura, men att ibland dessa jura alltid skulle ingå »jus superioritatis», har han ej sagt. Hur långt han ansåg sig kunna sträcka sina anspråk mot de ständer, som enligt hans uppfattning gjort sig skyldiga till ovänliga eller rent af fientliga handlingar mot Sverige (klass 3 och 5), yppade han ej, men endast öfver de områden — protestantiska eller katolska —, som han fråntagit fienden, gjorde han i ifrågavarande aktstycke anspråk på att ha förvärfvat statsmyndigheten (klass 1, 2 och 6). Ser man åter efter, hur han vid andra tillfällen och i praktiken utvecklat dessa rättigheter, som han sålunda hade antydningsvis sammanfattat, visar det sig, att han i allmänhet lagt eröfrade katolska områden direkt under sin förvaltning eller bortdonerat och bortförlänat dem med bibehållande af »jus superioritatis». Det bekantaste exemplet på en dylik öfverlåtelse är de Hildesheimska stiften, ehuru hertigen af Braunschweig-Wolfenbüttel ju slutligen erhöll dem ej såsom län utan mot endast rekognoscering. De protestantiska områden, som han eröfrade från fienden, skulle ju också »jure belli» ha tillfallit honom, men eftersom han ej kommit för att taga något af

[1] S. 83, 88, 90.
[2] Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 174.

sina vänner, förklarade han, ville han åt dessa — de af honom restaurerade furstarna — återgifva allt hvad de förut innehaft. Det som åter tillhört fienden, d. v. s. kejsarens öfverhöghetsrätt, behöfde han däremot icke billigtvis »*alsobalden und schlechterdings*» återlämna.[1] De anspråk Gustaf Adolf ansåg sig ha vunnit »jure belli», och som han också vid partiella uppgörelser i de olika fördragen åtminstone delvis förverkligade, voro alltså: ett mera obestämdt skadestånd af de protestantiska ständer, som ej varit alldeles kufvade af fienden, men tvungits att understödja denne; öfverhöghet öfver de evangeliska ständer, hvilkas områden han måste befria från fienden, och fri förfogande rätt öfver de katolska områden, han eröfrade.[2]

Emellertid förklarade Gustaf Adolf uttryckligen både i Dresden och Nürnberg, att det ej var hans afsikt, att »mordicus» häfda alla de anspråk, han förvärfvat. Att, såsom Kretzschmar anser, det var »jus superioritatis», Gustaf Adolf därvid absolut skulle hålla på, är ett alldeles godtyckligt antagande. Det nyss anförda yttrandet, hvarpå Kretzschmar stödjer sig, antyder ju snarare genom de ofvan kursiverade orden (»genast och utan vidare») motsatsen.

Ritter har säkerligen gifvit den rätta tolkningen åt innebörden af de kraf, Gustaf Adolf framställde och delvis förverkligade, genom att skilja mellan de anordningar, som utan vidare kunde träffas, och de, som först kunde bli definitiva genom fredsslutet. Till den senare gruppen höra alla de territoriella förändringarna, donationerna och de anspråk på länsöfverhöghet, Gustaf Adolf framställde. Det har tydligen varit dennes taktik att söka slå under sig allt, som genom hans segrar kom i hans våld, och om möjligt få sina kraf erkända af de tyska bundsförvanterna, dels för att så mycket friare kunna af dylika områden utkräfva en betydlig del af de medel, han i Tyskland måste uppbringa för sin krigföring,[3] dels också för att vid blifvande uppgörelser stödd på sitt faktiska herravälde öfver

[1] Kretzschmar, a. a., s. 175.
[2] Jfr. Breyer, a. a., s. 210.
[3] Enligt den tolkning, Ritter gifvit åt de villkor, Gustaf Adolf uppställde för kurfurstens af Pfalz restituering (anf. rec., s. 205, anm. 4), visa dessa just en dylik afsikt.

motpartens viktigaste intressen kunna framtvinga just de koncessioner, han önskade. Redan vanlig diplomatisk klokhet förbjöd då att låta hela världen veta, hvad han ansåg sig ej kunna behålla. Säkert har han ej heller själf i detalj varit på det klara med, hvad han i en blifvande fred skulle komma att oeftergifligt fordra, ty, såsom Ritter framhåller, denna massa af olikartade, ofta motsägande anspråk, bildade det rörliga elementet i Gustaf Adolfs planer, det som närmast smög sig efter de växlande konjunkturerna.

I hvarje fall synes sålunda allt, hvad Gustaf Adolf blottat af sina planer, snarast visa, att tillhörigheten till corpus evangelicum ej i och för sig skulle ha inneburit ett länsförhållande till Sverige. Detta utesluter naturligtvis icke, att Gustaf Adolf, såsom han ju ämnade vid Östersjökusten, kunnat som stödjepunkter för sin maktställning inom det protestantiska förbundet behålla en större eller mindre del af de rättigheter, han ansåg sig ha vunnit, om omständigheterna så medgifvit. Hur åter det »vinculum fœderis», hvarpå corpus skulle ha kommit att grunda sig, vid förverkligandet skulle ha tett sig, torde ej vara möjligt att afgöra. Vi hafva ju ej ett enda uttalande af de svenska statsmännen af så förtrolig karaktär, att det kan tänkas utan diplomatiska hänsyn återge deras verkliga afsikter. Närmast tillhands låge ju att tänka på det skyddsförvantskap, som så konsekvent genomförts i alla Gustaf Adolfs tyska förbundsfördrag. Att detta skyddsförvantskap skulle likformigt ha utvecklats till den grad af beroende, som stipulerades i det Sattlerska förslaget, har man emellertid ej rätt att sluta sig till af detta enda exempel. Dels är det ju ej uteslutet, att Gustaf Adolf senare på grund af det motstånd, han mötte, sett sig nödsakad att modifiera sina anspråk, dels är det också möjligt, att han tänkt sig, att de furstar, som i likhet med hertigen af Braunschweig-Wolfenbüttel hade Gustaf Adolf att tacka för sitt lands befrielse ur de kejserligas våld, skulle få återgälda detta med strängare förpliktelser. Af kurfursten af Pfalz, som ju på grund af sitt förhållande till England kunde påräkna en särskild hänsyn, fordrade han i hvarje fall under sommaren 1632 för alla tider endast »firma et inviolabilis amicitia» och löfte att »pro viribus» afvärja allt, som kunde vara honom

och Sveriges krona till skada, förpliktelser, som väl äfven en »socius» kunde åtaga sig och hvilka sålunda låta förena sig med hans förklaringar i Nürnberg.

Med frågan om den ställning, medlemmarna i corpus evangelicum skulle intaga till Sverige, sammanhänger på det närmaste frågan om hur Gustaf Adolf tänkt sig att förena denna nybildning med riksförfattningen. Äfven här har Ritter modifierat Kretzschmars slutsatser, att Gustaf Adolfs politik åtminstone genom sina konsekvenser skulle ha ledt till rikets upplösning och bildandet af en protestantisk förbundsstat. Redan hans ofvan refererade uppfattning af innebörden af de kraf, Gustaf Adolf framställde, beröfvar denna åsikt ett af dess viktigaste stöd. Han har vidare fäst uppmärksamheten på, att förutsättningen, från hvilken hela Gustaf Adolfs plan utgick, var att riket skulle bestå som sådant. Den nya organisationen skulle bilda ett »corpus in corpore imperii», bestående genom sina egna krafter, en sammanslutning, ej nog konsoliderad för att kunna karakteriseras som förbundsstat, men genom sin starka, enhetliga ledning och de maktmedel, hvilka skulle stått till dess förfogande, vida skild från tidigare evangeliska unioner. Att detta måste medföra förändringar i rikets författning, syftande till större oberoende för de enskilda ständerna, är alldeles tydligt, men hur långt Gustaf Adolf tänkte gå, är omöjligt att sluta sig till af de få, ofta motsägande yttranden, vi hafva bevarade. — Ritter har emellertid ej stannat vid att reducera Gustaf Adolfs förbundsplaner till deras rätta dimensioner utan, anknytande till sin ofvan berörda tolkning af »Norma futurarum actionum»,[1] i stället för den fasta förbundsstaten skjutit planer på den tyska kejsarkronan i förgrunden på ett sådant sätt, att man lätt får den uppfattningen, att ett val till kejsare för Gustaf Adolf skulle ha framstått som det slutliga, hufvudsakliga målet.[2] Så har dock ej varit fallit. Kejsarkronan i och för sig betydde, som ofta framhållits, för litet, det reala målet för hans sträfvanden, det, hvarpå han ville stödja sin makt i riket, var ledningen af de enade protestantiska ständerna och

[1] S. 81, anm. 1.
[2] Deutsche Geschichte, sid. 511. 543.

dispositionen öfver dessas maktmedel. Att en dylik ställning kunde leda till hans val till kejsare, har visserligen varit klart för honom, och väl kan ett dylikt val kanske också ha synts honom eftersträfvansvärdt — vi känna ej hans tankar i detta afseende genom hans eller hans förtrognas yttranden — men kejsarvärdigheten skulle då ej ha blifvit grunden till hans ställning i riket utan det naturliga resultatet af denna och först genom denna fått en innebörd, som gjorde den värd att eftersträfvas.

I alla Gustaf Adolfs planer fanns dock en svaghet, på hvilken de slutligen strandade, att han ej hade någon arfvinge, som kunde öfvertaga hans ställning och hans verk. Det var, som senast Kretzschmar utvecklat, denna efterträdare, uppfostrad i Sverige för sitt ansvarsfulla värf och genom försoningen af rivaliteten mellan Sverige och Brandenburg stödd på en ännu fastare maktställning än Gustaf Adolf själf, som de brandenburgska giftermålsplanerna skulle skänka Gustaf Adolf.

Emellertid måste Gustaf Adolfs nu framställda försök att på diplomatisk väg försäkra sig om det nödvändiga understödet för sina assekurationsplaner anses väsentligen misslyckade. Väl tillkännagaf kurfursten af Brandenburg, då han fått del af pfalzgrefve Augusts uppdrag, sin fulla anslutning till konungens planer.[1] Men rådet i Nürnberg tillstyrkte i sitt svar endast uppsättandet af en förbundsarmé under Gustaf Adolfs direktion för att genomdrifva freden — muntligt framhölls väl, att arméns sammanhållande efter freden var förutsatt och ett »corpus politicum» ej uteslutet[2] — och Sachsen sköt allt ifrån sig till en allmän sammankomst, men framhöll farorna af att behålla en stående armé efter freden såsom endast ledande till ständig oro och kapprustningar. Tillräcklig trygghet borde kunna vinnas genom fredsbestämmelserna.[3] I en muntlig konferens hänvisade dessutom de sachsiska råden till en ömsesidig garanti såsom en lämplig assekuration för de protestantiska ständerna.[4]

[1] Chemnitz, I, s. 399.
[2] Breyer, a. a., s. 238.
[3] Chemnitz, I, s. 398.
[4] Irmer, a. a., s. 230.

En fråga, som föga beaktats, är, hur detta resultat inverkat på Gustaf Adolfs sträfvanden och taktik. De källor, som finnas offentliggjorda, visa dock, att denna fråga vore värd en undersökning. I sin resolution med anledning af kurfurstens svar på pfalzgrefvens anbringanden [1] förbigår Gustaf Adolf alldeles assekurationsfrågan. Däremot tager han sig af Johan Georgs klagomål öfver de svenska truppernas framfart anledning att åter framhäfva sitt förslag om en reguliär förbundsarmé (»corpus armatum») och en fast ordning för dennas underhåll och påpekar äfven i förbigående den stora betydelse, en dylik armé skulle få för genomdrifvandet af det gemensamma målet. Medan sålunda Gustaf Adolf skjuter de sträfvanden, han genom pfalzgrefven sökt realisera, i bakgrunden, koncentrerar han sitt intresse kring Sveriges satisfaktion och de allmänna villkor, som skulle ställas för freden. De båda kurfurstarna och konungen borde, för att undvika allt dröjsmål, själfva med förbigående af de andra ständerna taga saken om hand, enas om villkoren och antingen öppna en underhandling mellan de båda härarna eller genom en särskild beskickning föreslå motparten fred. Gustaf Adolf begär afsändandet af ett sachsiskt sändebud för att närmare kunna komma öfverens om, hur företaget borde sättas i verket. Tyvärr känna vi ej, om någon sådan underhandling kom till stånd. Det har emellertid förbisetts, att detta förslag till uppgörelse härstammar från samma tid som Gustaf Adolfs tyvärr också outredda försök att träda i direkt underhandling med Wallenstein och uppsättandet af de bekanta Nürnbergsvillkoren, [2] hvilka ju äfven alldeles förbigå assekurationsfrågan. Betyder då detta, att Gustaf Adolf alldeles uppgifvit sina planer på »corpus evangelicum»? Struck har beträffande Nürnbergsvillkoren hänvisat till att dylika planer måste betraktas såsom en sak, som endast anginge kontrahenterna själfva, och att frågan om bildandet af en evangelisk sammanslutning därför ej behöfde eller ens kunde göras till föremål för underhandlingar med fienden. [3] Detta är ju alldeles riktigt liksom också, att den militära motgången vid Nürn-

[1] Den 3 sept. 1632. Droysen, Schriftstücke, s. 73.
[2] Axel Oxenstiernas skrifter, I: 1, s. 540.
[3] Struck, Gustav Adolf, s. 491.

berg, som man vanligen framhållit som skäl för en dylik eftergift, ej var tillräcklig för att tvinga Gustaf Adolf att uppgifva sina planer, men Struck förbiser, att villkoret för att dessa skulle kunna genomföras var, att sammanslutningen bildades före freden, sålunda under det dubbla trycket af faran för fienden och Gustaf Adolfs dominerande militära ställning i riket. En hastig uppgörelse, sådan som det här enligt resolutionen till Kur-Sachsen var fråga om, skulle otvifvelaktigt ha undanröjt dessa förutsättningar, innan »corpus evangelicum» hunnit bildas. Man torde därför vara tvungen att antaga, antingen att Gustaf Adolf under intrycket af sitt diplomatiska misslyckande, särskildt i Dresden — ej på grund af den tillbakaslagna stormningen af fiendens läger — verkligen ansett det bäst att acceptera en fördelaktig fred, om en dylik utan vidare stode att vinna, ehuru han därmed måste uppgifva assekurationsplanerna, eller också och kanske snarare, att hans fredsanbud ej varit uppriktigt menade utan endast afsett att på ett påtagligt sätt för Johan Georg demonstrera nödvändigheten af större protestantiska kraftansträngningar för att genomdrifva freden, kanske också att, som Irmer framkastat, locka Wallenstein till förrädiska steg genom de storartade anbuden till honom personligen [1]

Därmed må emellertid vara hur som helst, säkert är, att då ingen fred nu kom till stånd — detta må nu ha varit afsedt eller ej — Gustaf Adolf återvände till planerna på den protestantiska sammanslutningen och förbundsarmén. Närmast riktade han nu sina ansträngningar på de fyra öfre kretsarna, hvilkas svagare ständer ej kunde resa oöfverstigliga hinder mot hans önskningar. Då han själf måste bryta upp mot Wallenstein i Sachsen, öfverlämnade han förvaltningen af de sydtyska områden, som direkt voro underlagda Sverige eller stodo i förbund med detta, åt Axel Oxenstierna och ett par svenska regeringskollegier. [2] Den fulla innebörden af detta uppdrag blir klar först genom den instruktion, enligt hvilken Oxenstierna på ett ständermöte i Ulm skulle ordna bundsförvanternas förhållande till den

[1] A. a., Inledn. s. 41 och 80.
[2] Instr. 24 [?] okt. 1632. Ax. Oxenstiernas skrifter, II: 1, s. 857.

svenska öfverledningen.[1] Kretzschmar har i denna instruktion velat finna ett nytt bevis för Gustaf Adolfs omstörtningsplaner, men Ritter har visat, att de genomgripande åtgärder från ständernas sida, som påyrkas, äfven här afse att ordna ständernas förhållande för det pågående kriget.[2] Ständerna skulle nu formligen bryta med kejsaren och i stället träda under Gustaf Adolfs direktion och protektion och för att utföra det pågående kriget förbinda sig så nära som möjligt med konungen och hvarandra. Hvardera kretsen skulle uppsätta sin armé, och dessa härar skulle ställas under befäl af generaler, hvilka Gustaf Adolf, häfdande sitt absoluta direktorium, redan i förväg utsett. Framförallt skulle emellertid ständerna skaffa de nödvändiga medlen till truppernas underhåll, helst genom lifsmedelsacciser efter Hollands exempel.

Enligt denna tolkning innebär instruktionen ett steg tillbaka från de högtflygande planer, Gustaf Adolf i juni blottat, och detta ej endast i fråga om förbundets omfattning utan äfven i fråga om dess art. Assekurationen för framtiden genom sammanslutningens eviga varaktighet lämnas äfven inom detta begränsade område därhän, och Gustaf Adolf nöjer sig med ett tillfälligt resultat: bestämmandet af ständernas förhållande till Sverige för kriget och därpå grundade förpliktelser till uppsättandet och underhållandet af vissa truppkontingenter. Hvad innebar då denna plan? Ritter har hänvisat till att kejsarens afsättning måste leda till uppsättandet af en protestantisk kejsare, hvilken ju ej kunde bli någon annan än Gustaf Adolf, och däri velat se planens djupaste innebörd.[3] Som jag förut framhållit, kan dock ej ett kejsardöme utan stödet af en maktställning i riket ha varit Gustaf Adolfs mål, och det viktigaste problemet blir därför, hur de resultat, som skulle uppnås på mötet i Ulm, förhålla sig till Gustaf Adolfs tidigare planer, det må sedan ha varit hur som helst med sträfvandena efter kejsarkronan. Troligast synes, att denna instruktion vittnar om, att Gustaf Adolf ej för den första motgången uppgifvit sina sträfvanden, utan då han ej lyckats att nå sitt mål genom

[1] 24 [?] okt. 1632 (a. a., s. 866).
[2] Anf. rec., sid. 207.
[3] Deutsche Geschichte, s. 543—544.

separatuppgörelser och ej heller att förpliktiga de utslagsgifvande faktorerna i den tyska statsvärlden att medverka till dettas realiserande i ett slag, valt att försiktigt, steg för steg, närma sig målet. Det som då, såsom Nürnbergs svar på hans förslag i juni visade, kunde väntas väcka den minsta oppositionen, och som äfven för ögonblicket var nödvändigast, var uppsättandet af gemensamma förbundskontingenter genom ständernas ordnade bidrag, och detta blef då hans första mål. Om det varit meningen att redan i Ulm gå längre, veta vi ej. Möjligen kan förslaget om förändringen med kammarrätten i Speier vittna därom, ehuru det också mycket väl kan innebära endast ett försök under formen af att realisera protestanternas gamla kraf på en opartisk sammansättning af denna domstol att vid den provisoriska ordning, som nu genom den svenska centralregeringen skulle införas, skapa möjligheter äfven för ett ordnadt rättstillstånd. Säkert är väl, att sammanslutningen af de fyra kretsarna endast skulle vara första steget till ett allmänt protestantiskt förbund. Gustaf Adolf gick nu för att »redressera det förfallna väsendet» i Nordtyskland. Har han ej därvid velat stödja sig på redan vunna resultat i Syd-Tyskland?[1]

Olyckan vid Lützen afskar möjligheten att förverkliga Gustaf Adolfs vidtutseende planer. Frågan om han ens själf, om han fått lefva, haft utsikter att lyckas däri, har redan diskuterats i denna tidskrift.[2] Kretzschmar, som ju för första gången på ett mera ingående sätt har undersökt tyska ständers politik mot Gustaf Adolf och motiven till deras hållning, ser i den ömtåliga självständighetskänsla, som öfver allt träder i dagen, ett nästan oöfverstigligt hinder. Det är emellertid klart, att denna hans uppfattning utgår från hans åsikt, att målet för Gustaf Adolfs tyska politik var en fastfogad förbundsstat, som skulle ha lämnat föga utrymme kvar åt en furstlig självständighet. Om åter hans afsikt varit att endast ge den planerade sammanslut-

[1] Jfr Struck, Gustav Adolf, s. 492—493. Struck synes dock vid sin tolkning af instruktionen förbise det stora företräde, en enhetlig organisation rent praktiskt måste ha framför de inbördes osammanhängande förpliktelser, de enskilda ständerna åtagit sig (jfr. Chemnitz, I, s. 435).

[2] Jfr Hallendorffs rec. 1904 och efterföljande polemik.

ningen formen af en låt vara fast sammanhållen »union» på riksförfattningens grund, måste motståndets styrka hafva minskats i samma grad som den antagna faran för ständernas oberoende. Dessutom får man aldrig glömma, att, såsom Hallendorff betonat, Gustaf Adolfs planer ej endast skulle förverkligas genom »eröfrarens» svärd utan också i den gemensamma religionen hade en ideell bakgrund af oöfverskådlig betydelse, samt att den universella tradition, hvaraf de voro ett utslag, ännu lefde kvar med mäktig styrka från medeltiden. Ännu vanskligare än att bedöma utsikterna för bildandet af den evangeliska sammanslutningen är det naturligtvis att yttra sig om möjligheten af dess fortbestånd. Man har utom faran för separationstendenser hos ständerna framhållit, att den religiösa enheten ej, då den religiösa motsättningen upphört att bli bestämmande för politiken, kunde ha fortfarit att uppbära en sådan sammanslutning, och detta må väl vara sant, men hvarje politisk bildning tages ju under sitt fortbestånd i anspråk för växlande kulturuppgifter, och hade det väl en gång lyckats att med de förutsättningar, samtiden gaf, gjuta lifskraft i Gustaf Adolfs »corpus evangelicum», är det väl ej omöjligt, att denna nyskapelse kunnat visa sig stark nog att upptaga äfven nya tiders innehåll.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Kristian I:s besök i Siena 1474.

En af de värdefullaste källor för Sienas historia under slutet af 1400- och början af 1500-talet är Sigismondo Tizio's stora arbete *Historiæ Senenses*. Originalet till denna dyrbara handskrift, tio digra band, förvaras i Biblioteca Chigiana i Rom[1]. En afskrift från slutet af 1600-talet finnes i Biblioteca Comunale i Siena.[2]

Sigismondo Tizio föddes 1458 i Castiglione, i trakten af Arezzo, studerade juridik i Perugia 1480—82, men begaf sig sistnämnda år till Siena, där han sedan tillbringade sitt lif. Han upptogs såsom sekreterare i de förnäma släkterna Borghesi och Piccolomini, prästvigdes något af åren 1487—92 och beklädde därefter till sin död 1528 flera andliga befattningar. Han var en tid ärkebiskopens af Siena general-vikarie och öfvertog till slut såsom kyrkoherde själavården i två af Sienas församlingar.[3]

Tizio började snart efter sin ankomst till Siena att föra en dagbok och sysselsatte sig ifrigt med historiska studier och forskningar. Efter hand beslöt han sig för att skrifva sin adoptivstads historia från 1300-talets början, och när han väl fullbordat denna, utvidgade han den till att omfatta hela Sienas historia från stadens grundläggning. Han gick vid sitt arbete tillväga med en för sin tid ovanlig grundlighet och samvetsgrannhet. För de äldsta tiderna nöjde han sig visserligen med en kompilation af äldre författares arbeten, men för de tider, om hvilka arkivens dokument hade något att förtälja, använde han företrädesvis dessa såsom källor. Och när han hunnit de år, som närmast föregingo hans egen ankomst till Siena, anlitade han flitigt pålitliga och opartiska samtida vittnesbörd. En på hans egna anteckningar och iakttagelser grundad krönika afslutade arbetet.[4]

Historiæ Senenses innehåller några uppgifter om Kristian I:s besök i Siena 1474, hvilka måhända kunna förtjäna att tillvara-

---

[1] G. I. 31—35 och G. II. 36, 40.
[2] B. III. 6—15.
[3] Paolo Piccolomini, La Vita e l'Opera di Sigismondo Tizio, Rom, E. Loescher, 1903.
[4] Piccolomini, op. cit.

tagas. Tizio var visserligen icke åsyna vittne till konungens intåg, men som detta ägde rum endast åtta år före hans ankomst till Siena, har han lätt kunnat skaffa sig tillförlitliga upplysningar. Noggrannheten sträcker sig dock icke till konungens eller hans rikens namn, och geografien är, såsom läsaren skall finna, icke heller Tizio's starka sida. Kristian får heta *Christopherrus*, af *Dacia* har blifvit *Hassia*, och konungens riken gränsa till tartarers och turkars land.

Se här hvad om besöket förtäljes:[1]

1474.

Calendis subinde Haprilis[2] Christopherrus, Hassiæ, Suetiæ ceterarumque Provinciarum ac dicionum regulus, tametsi magnum regem predicent, cum equis ducentis et proceribus sexaginta Romam petens uxore[3] quoque comitante Senam venit. Cum enim Tartaris ac Turcis Infidelibus regna contermina possideret, Papam adhibat[2], ut illum in eos exagoraret, et magna moliretur. Priusquam enim Senas approprinquaret, securitatem exhiberi sibi procuravit. Tum ad Coronarium divertens Caupones, Xenia ac munera publice transmissa ad Magistratum remisit, parato ab illis repudiato hospitio. Agebatur enim annus quadringentesimus septuagesimus quartus supra millesimus Salutis Christianæ. Illum tamen Magistratus publice visitavit, Laurentio Buoninsignia Equite orante Priore in Magistratu existente Cione Bagnacio. Altera tamen rex Xenia non respuit visitatus, prima luce digrediens.[4] Roma deinde rever(t)ens Calen. Maii Senam iterum concessit, cui advenienti Magistratus ad Pii secundi marmoream Porticum[5] scerico pretioso pallio[6] obviam processit, equove ex occorsu Magistratibus desiliens, tum amoveri pallium, et Magistratum ad Palatium redire exoravit, in Episcopio exceptus Xeniis iterum offectus est.[7]

C. Bildt.

[1] Codex Chigianus, vol. V, f. 46; Codex Senensis, vol. V, f. 76. Afskriften är gjord efter den senare.

[2] Det är karakteristiskt för Siena-dialekten att aspirera vokalerna och att uttala hårdt *c* som *h*. Däraf *Haprilis* för *Aprilis*, äfvensom längre fram *adhibat* för *adibat*.

[3] Oriktigt. Drottning Dorotheas Romresa ägde, som bekant, rum först följande år.

[4] Kristian ankom till Rom den 6 april, efter fyra dagars färd. Han lämnade Rom den 27 april och var åter i Siena den 1 maj.

[5] Den s. k. Loggia dei Piccolomini, midt emot palatset af samma namn.

[6] *Scerico* för *scrico*. En fana (palio) af siden var en vanlig hedersgåfva. Än i dag är en sidenfana priset vid de stora kapplöpningar, som hvarje år, den 2 juli och den 16 augusti, hållas på stora torget i Siena och hvilka därföre kallas »il Palio.»

[7] Jfr om Kristian I:s resa C. Bildt, Svenska minnen och märken i Rom, ss. 220—4, och där anförda källor.

Originalmanuskriptet till Rasmus Ludvigssons krönika om Erik XIV.

Genom uppgifter af Warmholtz och Gahm Persson har det länge varit kändt, att originalmanuskriptet till Rasmus Ludvigssons krönika om Erik XIV skulle finnas i Linköpings Stiftsbibliotek bland Erik Benzelius d. y:s efterlämnade papper. Egendomligt är emellertid, att nämnda manuskript står omnämndt hvarken i Lidéns »Repertorium Benzelianum» eller i Lindbloms »Linköpings Biblioteks Handlingar». Förmodligen är det denna sistnämnda omständighet, som föranledt H. Wieselgren[1] att rentaf tvifla på manuskriptets befintlighet och krönikans autenticitet. Och han har haft rätt så till vida, att forskaren med bästa vilja i världen ej skall kunna finna manuskriptet bland de benzeliska handskrifterna i Linköping.

Vi ha här att göra med en af de tillfälligheternas nycker, som så ofta möta arkivforskaren. Till Linköpings Stiftsbibliotek har nämligen vid olika tillfällen kommit Braheska, Gyllenstiernska och Skytteska papper från det gamla östgötagodset Thorönsborg. Dessa ha sannolikt till allra största delen vid öfverlämnandet varit obundna. Vid den i Linköping gjorda inbindningen af dessa handlingar har största delen af den, som nämndt, efter all sannolikhet förut i Stiftsbiblioteket befintliga handskriften af Rasmus Ludvigssons krönika af en obekant tillfällighet blifvit inbunden i en volym, som fått den mystiska titeln: »Statshandlingar från Thorönsborg». Några blad i midten felas; deras öde är mig okändt.

Att manuskriptet är af Rasmus Ludvigssons karakteristiska handstil, därom råder intet tvifvel. F. ö. må här blott nämnas, att manuskriptet företer en sådan mängd betydande olikheter med den efter en afskrift tryckta krönikan, att ett nytt utgifvande synes ur denna synpunkt väl motiveradt. Jag vill därför inskränka mig till att upplysa om, att detta originalmanuskript, från hvilket dock den dåliga afskrift, efter hvilken krönikan tryckts, bevisligen utgår, liksom ofta Rasmus Ludvigssons litterära handskrifter, ej är ett sammanarbetadt helt, utan består af på blad af olika format och med stora luckor gjorda fragmentariska anteckningar, hvilka han ej hunnit hoparbeta. Ja, detta är i högre grad fallet med förevarande manuskript af Rasmus Ludvigsson än med öfriga af mig kända. Det är då tydligt, att de skarpa ord, hvilka särskildt af Schück fällts om just denna hans krönika om Erik XIV såsom varande »en torr annal med tvära öfvergångar och utan någon som helst uppfattning af den inre historien»,[2] i högst väsentlig grad torde

[1] Hist. Tidskr. 1890, s. 53.
[2] H. Schück, Svensk Literaturhistoria, I, s. 411.

behöfva mildras. Vid en närmare granskning framstår detta med fullkomlig tydlighet.

Hvad åter angår de nyssnämnda arkivalierna från Thorönsborg, hoppas jag inom kort kunna offentliggöra resultaten af de omfattande efterforskningar jag företagit rörande de gamla privatarkiven på Thorönsborg och Björksund, af hvilka en väsentlig del förvaras på Esplunda i Nerike, men fragmenter äfven på andra, delvis rätt oväntade håll.

O. P.

Några officiella upplysningar om Nils Bielke i kejserlig tjänst.

Ett arkiv, som tvifvelsutan af svenska häfdaforskare alltför litet beaktats, är det kejserliga och kungliga krigsarkivet i Wien. Här är ej platsen att redogöra för detta arkivs ovanliga fullständighet och utmärkta ordning. Vare nog sagdt, att det i bägge dessa hänseenden synes uppfylla rätt högt ställda anspråk. Det utomordentliga tillmötesgående, som kommer främlingen till del från de verkligen historiskt bildade officerare, under hvilkas vård arkivet står, är därjämte ägnadt att i högsta grad underlätta studierna i detsamma.

Jag vill blott begagna tillfället att meddela några få af de rika upplysningar, som i österrikiska krigsarkivet stå att hämta rörande en af de svenska krigare, som i kejserlig tjänst gjort vacker karriär, nämligen Nils Bielke, Karl XI:s gunstling.

Då 4 à 5 år förflutit efter skånska krigets slut, blef Nils Bielke, som bekant, trött på fredens välsignelser, sökte och fick Karl XI:s tillstånd att deltaga i kejsarens kamp mot de otrogna. I mars 1684 lämnade han Stockholm. Under de två första fälttågen var det emellertid ej i kejserlig utan i bayersk tjänst han stridde. På grund af sina stora förtjänster under dessa fälttåg, särskildt vid belägringen af Neuhäusel 1685, utnämndes han af kejsaren sommaren 1686 till fältmarskalklöjtnant och fick, enligt sin egen uppgift, befäl öfver det kejserliga kavalleri, som stod i den bayerska hären. Fullmakten finnes i österrikiska krigsarkivet bevarad i en af de väl ordnade konceptböckerna öfver »Bestallungen». Ej utan intresse är formen för denna utnämning. Den återfinnes under »Bestallung n:o 2380», hvilket är ett stelt berömmande formulär, ursprungligen till fältmarskalklöjtnantspatent för en de Fontaine. I kanten stå tillskrifna en mängd »In simili» för andra, bland hvilka Nils Bielke. Vid det ursprungliga formulärets ordalag torde ej stort afseende böra fästas. Att märka är däremot, att för Nils Bielke finnes vidhäftadt ett särskildt blad med några tillägg för hans räkning.

Där talas om hans bayerska tjänst och erkännes hans »hierzue tauglichen capacitet, beij iezig türkhen krieg, insonderheit attaquirung und glückhl. eroberung Neüheussel und Ofen erwisenen absonderlichen valors und sonsten in kriegswesen erlangten gueten erfahrenheit, wie nit weniger auss dem gdsten vertrauen, so wir in seine persohn gesetzet».

Af flera skäl är äfven att märka själfva randanmärkningen för Nils Bielke. Den lyder: »In simili Veldtmarschalleüthenand Patent, für Nicolao Baron von Bielckhe. Wienn den 4:ten Julij 1686.»

Häraf framgår tydligt, att hans titel var fältmarskalklöjtnant och ej generalfältmarskalklöjtnant, såsom den af O. Malmström felaktigt uppgifves.[1] Vidare är det uppgifna datum troligen felaktigt, i det att juli skrifvits i stället för juni. Andra faktiska datumfel kunna nämligen bland dessa koncept uppvisas; och datum den 4 juli 1686 står i bestämd strid mot Nils Bielkes uppgift i sitt bref till Karl XI af den ²²/₁₂ juni 1686, där han talar om utnämningen såsom redan skedd.[2] Denna torde väl då vara af den 4 *Juni* 1686.

Nästa utnämning för Nils Bielke i kejserlig tjänst återfinnes såsom »Bestallung n:o 2463» och bär titeln: »General di Cavalleria Patent für Nicola Baron von Wielke. Wienn den 2:ten Augusti 1687». Formuleringen liknar den föregående utnämningens; äfven här nämnes särskildt hans »capacitet» vid eröfringen af Neuhäusel och Ofen. Till denna utnämning äro fogade flera intressanta bilagor rörande Nils Bielke i österrikisk tjänst, bl. a. ett bref från Karl XI till kejsaren.

Denna utnämning känner Nils Bielkes biograf O. Malmström till.[3] Det synes dock som om denne författare alls ej haft kännedom om att Nils Bielke under de följande åren alltjämt stod kvar i kejserlig tjänst. D:r Malmström säger nämligen: »Med utträdandet ur den kejserliga tjänstgöringen och återkomsten till Pommern börjar

---

[1] O. Malmström: Nils Bielke och kriget mot turkarna, s. 35. Malmström kallar honom sedan konsekvent för generalfältmarskalklöjtnant, en titel, som ej torde existerat i österrikiska armén. Fältmarskalklöjtnant i österrikiska armén däremot motsvarar generallöjtnant i andra arméer. Att Nils Bielke bar titeln fältmarskalklöjtnant och ej generalfältmarskalklöjtnant framgår dessutom af flera andra aktstycken i österrikiska krigsarkivet; det är också under denna titel (förkortad FML) han nämnes i baron A. Wredes utmärkta arbete »Geschichte der K. u. K. Wehrmacht«.

[2] »... iagh kan och her hooss intet underlåtha att uthi underdånighet berätta Ederss Kongl. M:t, dedh att migh updrogss samma dagh som wåår rendevoux hölts och iagh till armeen kommen wahr commendo öfwer dedh Keyserlige Cavalleriet som uthi den Churfurstlige armeen åhr ..., man presenterade migh och der hooss ett Keysarenss patent till att wahra uthi dess tienst i lika caracter som hooss ChurFursten ...» Nils Bielke till Karl XI d. ²²/₁₂ juni 1686. *RA*. Som en ytterligare egendomlighet i denna datumfråga må nämnas, att Ofens eröfring, om hvilken det för Nils Bielke gjorda tillägget åtminstone grammatikaliskt sedt talar, ägde rum först i september 1686.

[3] Malmström, a. a., s. 83.

en ny period uti Nils Bielkes händelserika lif.»[1] Det är visserligen sant, att Nils Bielke efter år 1687 ej vidare deltog i några kejserliga fälttåg mot turkarna, men att han alltjämt stod kvar i kejserlig tjänst, därom vittna många aktstycken i österrikiska krigsarkivet.

Så finnes t. ex. ytterligare en »Bestallung» — n:o 2516 i konceptsamlingen — för Nils Bielke; det är en utnämning till öfverste för ett infanteriregemente af datum den 9 dec. 1688. Dess hufvudinnehåll må återges ordagrant:

»Wir Leopold bekennen öffentlich und thun kundt iedermännig-lich . . ., dass wir unsrem Generalen der Cavall. und lieben getreüen Nicolas Baron Bielke des durchleuchtigsten etc. wie in des Capitula[ti]on in gdsten ansehung und erwegung seiner uns bekhandten besondern kriegs erfahrenheit, auch in unterschiedl. occasionen erwiesenen tapferen valors, zu unsren diensten bezeigende eifers und in-clina[ti]on, nit weniger auss dem gdsten vertrauen, so wir in seine persohn gestellet haben, ain regt. zu fuess von 10 compag. ausser unserer Kaij. erblande zu werben gdst auffgetragen und ihme dar-über zu unsern Kaij. Obristen bestellet».

Af samma datum, den 9 december 1688, finnes dessutom — i original — en intressant »Convention mit General der Cavallerie Niclas Baron Bielke wegen errichtung eines infanterie regts».

Om detta Nils Bielkes infanteriregemente finnas f. ö. många upplysningar i A. Wredes anförda, högst intressanta arbete om den österrikiska krigsmakten. Att Nils Bielke sålunda efter att hafva varit general blef utnämnd till öfverste, torde för honom hufvudsakligen ha betydt en god inkomst; hans besvär synes hafva varit inskränkt till en högsta uppsikt och ett högsta ansvar. Under 1688 och följande år vistades nämligen Nils Bielke, som bekant, i Sverige och Tyskland och spelade en ej obetydlig, men tämligen tvetydig storpolitisk roll. Det torde då kanske ej vara för djärft att förmoda, att kejsaren — ehuru förgäfves — genom ett sådant nådevedermäle ville vinna honom för sina intressen. Äfven på ledningen af detta regemente tyckes dock Nils Bielkes allt bestämdare partitagande för Frankrike ha inverkat; af brefväxlingen emellan honom och »Hof-Kriegs-Rat»-kansliet framgår nämligen med tydlighet, att Bielke i rätt hög grad torde negligerat sitt regemente och gifvit de höga herrarne i Wien anledning till starkt missnöje.

Att ens antyda de intressanta bidragen till Nils Bielkes biografi ur denna sistnämnda, till största delen i refererande ut- och ingående diarier befintliga brefväxling blefve här för långt. Ej ens härmed är emellertid allt nämndt. Jag har egentligen blott omnämnt de aktstycken i österrikiska krigsarkivet, hvilka röra Nils Bielke direkt. I en mängd andra handlingar från kriget mot turkarna finnas nämligen värdefulla bidrag till kännedomen om den svenske generalen i kejserlig tjänst. Särskildt är detta fallet med

[1] Malmström, a, a., s. 86.

ett par af de af enskilda förda fälttågsjournaler, hvilka i ovanligt stor mängd finnas i detta arkiv bevarade.

Meningen med dessa fragmentariska upplysningar har endast varit att gifva ett par små bidrag till Nils Bielkes biografi och att något litet fästa uppmärksamheten på det österrikiska krigsarkivets rika källsamlingar. Är det lika rikt för andra tider och spörsmål, då är det i sanning värdt ett besök äfven af svenska biografer och krigshistorici.

O. P.

Gustaf Adlerfelts journal från Karl XII:s krig.

Genom benägen förmedling af fil. kand. fröken Sigrid Leijonhufvud erhöll undertecknad under fjolåret meddelande från änkegrefvinnan Ebba Cronstedt, född Tamm, att i hennes ägo funnes en handskrift, hvilken antoges vara originalet till Gustaf Adlerfelts journal från Karl XII:s krigsår. Sedan grefvinnan Cronstedt deponerat denna handskrift i K. biblioteket, har jag haft tillfälle att där undersöka den. Den synes vara af det intresse, att ett kortare meddelande om densamma befinnes vara på sin plats.

Ms. fyller en foliovolym i brunt skinnband, å hvars främre pärms insida är klistradt ett exlibrismärke med friherrliga Adlerfeltska ättens vapen. Detta märke samt grefvinnan Cronstedts benägna upplysning, att handskriften år 1907 påträffats i en förut oöppnad mindre koffert, som tillhört hennes framlidna moster fröken Emma Ulrika Rålamb, gifva möjlighet att i någon mån följa volymens tidigare öden. Af företalet till *Histoire militaire de Charles XII* veta vi, att när Gustaf Adlerfelt själf dödats vid Poltava följo hans historiska samlingar tillika med hans herres, »lilla prinsen», hertig Maximilian Emanuel af Würtemberg, effekter i ryssarnes händer, samt att de tillika med dennes bagage restituerades vid prinsens frigifvande, följde med till Stuttgart samt 1722 kommo till den rätte arfvingen, Gustaf Adlerfelts ende son Karl Maximilian Emanuel. Antagligen hafva de efter dennes död 1746 öfvergått till hans kusin generalmajoren och landshöfdingen friherre Karl Adlerfelts ägo, följt hans dotter (med Ulrika Sofia Sparre)[1] Charlotta Augusta, gift med sedermera öfverhofstallmästaren friherre Klas Rålamb, och slutligen öfvergått till deras sondotter, bemälta fröken Emma Ulrika Rålamb.

Manuskriptet kan sägas bestå af trenne olika partier nämligen 1:o) å fol. 1—248, Gustaf Adlerfelts egenhändiga svenska koncept,

[1] Brorsdotter af Karl Gustaf Tessins grefvinna samt svägerska till rikskansleren Fredrik Sparre — omständigheter af ett visst intresse för en annan Adlerfelthandskrifts öden. Jfr. Historisk tidskrift 1899, s. 182.

med många rättelser och tillägg, till konung Karl XII:s historia åren 1697—1706; 2) å fol. 249—396, Gustaf Adlerfelts likaledes egenhändiga franska öfversättning af partier ur detta koncept, äfven denna rättad och tillökad; 3) åtskilliga frågepunkter, konceptanteckningar, bref och upplysande berättelser, hvilka dels infogats här och där mellan bladen i ofvan angifna två hufvudpartier och dels sammanförts i en serie efter fol. 396. Öfver hufvud gifva dessa olika element en synnerligen god bild af Gustaf Adlerfelts arbetssätt, hvarvid särskild uppmärksamhet bör skänkas åt förf:s journalfragment fr. o. m. den 18 nov. 1708 t. o. m. den 26 juni 1709, hvilket ingår bland handlingarna i volymens slut. En granskning af detta och af ms. öfriga partier bekräftar fullkomligt den mening, som jag i min uppsats *Anmärkningar öfver G. Adlerfelts Histoire Militaire de Charles XII* (Historisk Tidskrift 1899, s. 177 f.) uttalade, att intet af de i tryck föreliggande arbetena, som bära Adlerfelts namn (nämligen *Histoire Militaire* och *Entwurff der KriegesThaten Carls XII*), återger författarens mycket åberopade journal. Men det framgår också, att någon mera utförlig journal i vanlig bemärkelse aldrig förelegat: författaren har tydligen nöjt sig med att öfver förefallande händelser och inlupna underrättelser föra kortfattade konceptanteckningar af lika art som denna från nov. 1708 till slutet af juni 1709. Dessa, som utgjort stommen för hans arbete, hafva sedan tillökats med de underrättelser, som han från olika håll mottog i enskilda bref, i officiella rapporter och relationer samt genom svar, förvärfvade å särskildt framställda frågor. Bearbetningen af det samlade materialet har tydligen verkställts successivt, när högkvarteret någon längre tid låg stilla, sålunda för partiet till slutet af år 1706 framför allt under det långa uppehållet i Sachsen. Sina egna journalkoncept torde förf., efter omarbetningen till flytande berättelseform, ha förstört; det vunna aktmaterialet har måhända rönt samma öde eller skingrats åt olika håll. Från de sista åren medhanns emellertid ingen sådan omarbetning, emedan förf. blott två dagar efter anteckningen af d. 26 juni föll vid Poltava.

Vidare bekräftar studiet af denna handskrift, att *Histoire Militaire* måste betraktas såsom nära ansluten till förf:s originalms. Men det visar sig t. o. m., att utgifvaren af *H. M.*, d. v. s. förf:s son, Karl Maximilian Emanuel Adlerfelt, i ännu mindre grad än förut antagits är att anse som bearbetare af originalms. Detta har i själfva verket af förf. själf utarbetats till berättelseform, och öfversättningen till franska språket har af honom påbörjats. Sonen har fullbordat och reviderat denna öfversättning, något affilat formen, tillfogat några aktutdrag samt gjort en eller annan uteslutning. Men själfva planen att på kulturspråket franskan gifva världen en närmare skildring af Karl XII:s bragder har härrört från förf. själf och har tämligen säkert icke varit obekant för hans härskare Karl XII.

För att afgöra, om i handskriften gömmas några reella uppgifter af betydelse utöfver redan kända, kräfves en djupare undersökning,

än jag haft tillfälle att nu ägna åt ms. Emellertid synes det vara af så stort intresse att här äga ett svenskt originalms. af Gustaf Adlerfelts halft officiella arbete, att det väl kan ifrågasättas, om icke en noggrant utförd kritisk edition af detsamma vore på sin plats.

Carl Hallendorff.

Underrättelser.

Carl Gustaf Styffe †. Den 20 mars 1908 afled i Stockholm den sedan många år tillbaka äldste bland våra historiska forskare, f. d. universitetsbibliotekarien C. G. Styffe, nära 91 år gammal. Medan döden skonslöst bortryckte den ena framstående historikern efter den andra af yngre generationer, Ahlqvist, Tegnér, Forssell, Weibull och många flera, tycktes åren länge nästan spårlöst halka förbi denne veteran, som en gång kunnat kallas Geijers lärjunge, tills äfven för honom timmen omsider slog. Styffes verksamhet är nära knuten till arkiven och deras rätta utnyttjande. Ej många veckor före sin död syntes han ännu på riksarkivet och där inskrefs han för 65 år sedan efter slutade akademiska studier som e. o. amanuens (1843). Två år senare disputerade han för magistergraden med en af honom själf på svenska författad afhandling — det ena som det andra ännu vid den tiden mindre vanligt — om *Landtdagen i Malmö år 1669*, som stödde sig på material i riksarkivet och som året efter följdes af en ny, *Om Sveriges kanalbyggnader intill medlet af 18:de seklet.* I riksarkivet blef han en af de verksammaste i den krets af unga forskare, som under Hans Järtas och B. E. Hildebrands ledning skulle bilda en historisk skola i detta dittills efterblifna och försummade verk, där S. 1853 blef förste amanuens. Ett par år tidigare var det, som fråga uppstod om förvärfvande åt riksarkivet af den stora oxenstiernska handskriftssamlingen på Tidö. Det var åt S. som det uppdrogs att resa dit och undersöka densamma. Han har öfver denna resa uppsatt en berättelse och företog, efter samlingens inköp och öfverflyttande, dess första ordnande och katalogiserande, därunder grundläggande en ungdomskärlek till den store rikskansleren, som han sedermera förblef trogen. Under vistelsen i Stockholm utgaf han för öfrigt *Handlingar rörande landtdagarna i Västergötland 1676* (1848), de båda viktiga samlingarna af instruktioner för landtregeringen och den civila förvaltningen i Sverige och Finland (1852, 1856) samt redigerade 29:e bandet af Handlingar rörande Skandinaviens historia, som bland annat innehöll intressanta aktstycken till Sveriges äldre topografi, hvarjämte han lämnade bidrag till tidskrifterna Frey och Tidskrift för litteratur.

1858 flyttade S. som vice bibliotekarie till Uppsala och blef 1864 universitetsbibliotekarie. Sitt intresse för arkivfrågor bevarade han alltjämt, liksom han åt bibliotekets handskriftssamling ägnade en särskild omvårdnad. 1874 skref han sålunda en uppseendeväckande och uppslagsrik artikel om de svenska statsarkiven i Svensk tidskrift för litteratur och behandlade kort därefter i den då fungerande löneregleringskommittén särskildt löneregleringen för riksarkivet och k. biblioteket. I de uttalanden, som då gjordes både om lämpligheten af kammararkivets förening med riksarkivet och det senares ställande såsom ett centralt ämbetsverk i förbindelse med öfriga inom landet befintliga offentliga arkiv, äfvensom om upprättande af provinsarkiv, lärer S. haft den afgörande andelen.

Styffes verksamhetsår i Uppsala blefvo betydelsefulla för den svenska historieforskningen. 1859 utkom första delen af *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiv*, hvartill material samlats under flera resor till Östersjöstäderna, en publikation, som afslutades 1884 med ett femte band, sedan S. redan lämnat Uppsala. Hufvuduppgiften var att meddela urkunder eller bref af olika slag, men under den anspråkslösa formen af inledningar angåfvos hufvudresultaten. Inledningarna växte emellertid i omfång, och den sista (i fjärde bandet), som behandlade Sten Sture d. ä:s tid, utgör på samma gång Styffes omfångsrikaste bidrag till svensk historieskrifning i egentlig mening. Metoden eller den på texterna stödda detaljundersökningen stod i en påtaglig motsats till Geijers och Carlsons sammanfattande öfversikter, och ehuru S. aldrig direkt meddelade någon undervisning, har han genom densamma utöfvat stort inflytande på den följande forskningen. 1860- och 1870-talets generationer af historiska författare ha till god del gått i skola hos honom. Till Uppsalatiden hör ock upplagan af Gustaf II Adolfs skrifter (1861), inträdestalet i vitterhets historie och antikvitetsakademien eller den grundlärda framställningen af de s. k. grundregalernas uppkomst m. m. (tr. 1864) samt det arbete, som kanske gjort författarens namn mest kändt eller den utmärkta historisk-topografiska framställningen *Skandinavien under unionstiden* (1867, andra uppl. 1880).

Vid uppnådd pensionsålder (1882) erhöll S. afsked och flyttade därpå till Stockholm. Afskedstagandet plägar utmärka verksamhetens slut; för S. blef det endast inledningen till en ny verksamhetsperiod. Sedan vitterhetsakademien genom den stora Bergerska donationen erhållit ganska betydande inkomster, beslöts att en del af dessa skulle årligen användas för historiska ändamål, och S., som ända till sin död tillhörde akademiens historiska nämnd, genomdref, att man i främsta rummet skulle företaga utgifvandet af *Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling*. Åt denna storartade publikation ägnade han sig nu med ungdomlig energi och med en oegennytta, som är värd allt erkännande; för sin verksamhet såsom företagets ledare mottog han aldrig någon ersättning. Själf utgaf han 1888 Axel Oxenstiernas egna skrifter uti ett band med ett

öretal, som utförligt skildrade Tidösamlingens öden åtminstone för såvidt det angick rikskanslerens andel i densamma. Därjämte utgaf han ett band af Oxenstiernas bref och af den andra serien eller brefven till honom ett band af Hugo Grotii bref och ett band omfattande Jakob De la Gardies bref. Tillsammans ha under hans ledning 14 ganska digra band utkommit.

I Stockholm tillbragte S. sina återstående år, om man undantager resorna i utlandet och i Sverige, af hvilka de senare årligen återkommo, och förde här för öfrigt den från ämbetsgöromål befriade lärdes njutningsrika och fridfulla lif, omgifven af ett stort bibliotek, som omfattade icke blott historia, utan äfven geografi, topografi och andra vetenskaper. Bibelstudier sysselsatte honom bland annat och för botaniken hade han sedan ungdomen en viss håg. Under de sista åren gjorde han omfattande samlingar för en tredje upplaga af »Skandinavien under unionstiden»; manuskriptet var till större delen färdigt vid hans död och för arbetets fullbordan lärer han, hvad den ekonomiska sidan angår, hafva sörjt.

På riksarkivet var S. under sin senare Stockholmsvistelse en trogen gäst. Åt den forne nitiske tjänstemannen, åt den framsynte arkivmannen, liksom åt den grundlärde och skarpsinnige urkundskännaren må också från dess sida ett sista erkännande lämnas, ett erkännande, hvari helt visst alla vänner af svensk historisk vetenskap örena sig. Han var därjämte en af den Historiska föreningens stiftare och tillhörde i många år dess styrelse.

(*Ehd.*)

— Den 19 mars afled vid 94 års ålder den berömde filosofen Eduard Zeller, den utmärkte kännaren af den antika filosofien. Hans hufvudverk är *Die Philosophie der Griechen* (3 bd, Tübingen 1854—62, 5 och 4 uppl. 1892—1903).

— Den 23 februari afled vid 82 års ålder den bekante filologen Adolf Kirchoff, särskildt känd genom sina arbeten på den grekiska epigrafikens område.

— Den 10 juni afled i Paris vid hög ålder franska akademiens ständige sekreterare Gaston Boissier. Den aflidne har på kultur- och religionshistoriens område författat åtskilliga berömda arbeten, bland hvilka märkas *Cicéron et ses amis, étude sur la société romaine au temps de César* (1866; 12 uppl. 1902), *La religion romaine d'Auguste aux Antonins* (2 bd, 1874; 5 uppl. 1901), samt *La fin du paganisme* (2 bd, 1891; 2:a uppl. 1894). Af hans hand föreligga dessutom de litteraturhistoriska monografierna *Madame de Sévigné* (1887; 5 uppl. 1901) och *Saint-Simon* (1892).

— I ett af de sist utkomna häftena af *Arkiv för nordisk filologi* (Ny följd, bd. 20: h. 3) utvecklar och motiverar Theodor Hjelmqvist en ny tolkning af den bekanta runinskriften på Forsaringen, hvars gåtor lockat så många forskare till tydningsförsök. Enligt den uppfattning Hjelmqvist framlägger skulle det i inskriftens

början tre gånger förekommande ordet »laki» betyda »grad» (alltså: »såsom första, andra, tredje grad» nämligen af böterna). Den fjärde af inskriftens genom skiljetecken från hvarandra skilda afdelningar har enligt det nya tolkningsförsöket följande betydelse: »och allt af egendom sätter man på spel (förlorar man), om det, som prästerna äga att undfå enligt landslag, ännu icke framföres eller presteras rätt d. v. s. på lagenligt sätt». Gentemot den grunduppfattning, som framträder i Hjärnes, Noreens och Wadsteins eljes sinsemellan afvikande tolkningar eller att inskriften gäller bötesstraff för brytande af kyrkofriden genom slagsmål i kyrkan, anser sålunda Hjelmqvist i likhet med Bugge, att det är fråga om böter för försummad tiondebetalning. Till sin tolkning har H. kommit genom en jämförelse mellan inskriftens språk och fornnorskan sådan den möter oss i Norges medeltidslagar. Härutinnan anser han sig ha gått vidare på en väg, som anvisats af Bugge.

— Det i dagarna utkomna tjugoåttonde bandet af *Samlaren* erbjuder för historikern ett osedvanligt stort intresse. Främst koncentrerar sig detta naturligen kring *Erik Gustaf Geijers reseanteckningar från England*, som efter det å Uppsala universitetsbibliotek förvarade, af forskningen hittills obegagnade originalmanuskriptet utgifvits af Anton Blanck. Innehållet är oss, såsom utg. i sin korta inledning framhåller, till stora delar förut bekant dels genom Geijers egna utdrag och bearbetningar i hans »Minnen» (1834), dels genom de af Schück nyligen (1904) utgifna familjebrefven. I sin nu publicerade form innehålla dessa anteckningar en del nytt och för kännedomen om Geijers utveckling värdefullt material; och den återgifna handskriftens dagbokskaraktär gör, att däri Geijers intryck af England och engelska förhållanden framstå mera lefvande och friska än i de ofvannämnda bearbetningarna.

Förhållandet mellan Geijers bref och dessa dagboksanteckningar karakteriseras af utg. så, att de senare »gjort tjänst som ett första uppsamlingsställe, från hvilket vår resenär sedan fördelat godset allt efter olika beskaffenhet och behof på de många brefven hem till föräldrarna, fästmön, syskonen och vännerna».

I sin inledning påpekar utg. ock det betydelsefullaste af det nya, som anteckningarna i sin fullständiga form skänka oss. De visa oss på flera ställen Geijer, den senare ärkeromantikern, såsom en afgjord, ibland nästan bitter motståndare till den samtida sig framkämpande romantiken i England. De visa oss ock Geijers beroende af tvenne samtida engelska kritiker Jeffrey, Edinburg Reviews berömda litterära ledare, och George Cumberland, utgifvare af London Review, båda deciderade motståndare till all romantik.

För historikern af det största intresset äro emellertid de bidrag anteckningarna gifva till kännedomen om den unge Geijers politiska utveckling. Inledaren betonar skarpt Geijers sympatier med den engelska reformrörelsen och anför såsom särskildt bevis därpå den i anteckningarna förefintliga teoretiska utredningen af den Burdettska

saken (s. 109 f.). Det gällde den på underhusets befallning företagna arresteringen af en viss Jones för ett angrepp på den gällande ordningen, hvarigenom utomstående förvägrades tillträde till husets förhandlingar. Den bekante radikale parlamentsledamoten sir Francis Burdett offentliggjorde i en tidning ett i våldsamma ordalag affattadt bref, hvari han bestred underhusets rätt att låta fängsla Jones, och blef i anledning häraf själf dömd till fängelse. Geijers spekulationer öfver tilldragelsen utmynna i den slutsatsen, att just det att man sökte bestämma gränserna för husets rättigheter gentemot folket vittnade därom, att huset vore skildt från folket, att folket ej ansåge det ha samma intresse, eller att en reform vore nödig. De ganska kortfattade Geijerska reflektionerna sådana de stå där synas knappast tillräckligt motivera en så skarpt formulerad tolkning som utgifvarens.

Af den nya årgångens öfriga innehåll må påpekas en på studiet af en mängd Uppsalahandskrifter fotad uppsats om *Vadstena klosters veckoritual* af Tobias Norlind, en uppsats som utgör ett komplement till Geetes upplaga af »Jungfru Marias Örtagård». Vidare finner man där en af Martin Lamm gjord skildring af *Samuel Triewalds lif och diktning*, i hvilken teckning den biografiska afdelningen har åtskilligt af intresse att bjuda på. Bilagorna till årgången utgöras af ett nytt häfte af Bygdéns *Anonym- och pseudonymlexikon* samt af den första afdelningen af en edition af *Lejonkulans dramer*, innehållande Lykkoprijs.

— En särdeles god karakteristik af professor Harald Hjärnes verksamhet och betydelse såsom historisk forskare och lärare har dr L. M. Bååth gifvit i en kort essay i *Ord och bild* (1908: h. 5).

— I 1907 års årgång af *Statsvetenskaplig Tidskrift* har pågått ett meningsutbyte mellan professor Sam. Clason och dr O. Örström rörande dödligheten i 1808/09 års krig, ett meningsutbyte som redan på grund af själfva ämnet synes förtjänt af uppmärksamhet. Dr Örström har, som bekant, i sina undersökningar häfdat den uppfattningen, att »krigets förluster» d. v. s. hela den på grund af kriget ökade dödligheten i den manliga vapenföra befolkningen »belöpte sig till 4,000 på sin allra högsta höjd» samt att af landtvärnet »under bägge åren tillsammans ej fler än 900 (eller 3 procent) af de utskrifne omkommit under fälttågen». Gentemot denna dr Örströms uppfattning anför i en kort uppsats (årg. 1906, s. 320) professor Clason några siffror hämtade ur ett af tvenne militärläkare E. G. Engberg och P. O. Liljewalch år 1854 utgifvet arbete *Upplysningar om sjukligheten inom en armé på fältfot*, siffror som han anser vara hämtade från samtida rullor. Enligt dessa hade den finska armén under tiden 10 dec. 1808—slutet af febr. 1809 1,783 döda; på Karlskrona militärsjukhus dogo under 1808 2,462 och under 1809 771; i Stockholm afledo, sedan kustarmén hemkommit, på därvarande provisoriska militärsjukhus under de tre sista månaderna af år 1808 1,333 man och på kust-

arméns öfriga sjukhus dogo 2,005. En hopsummering af dessa uppgifter, som dock ej omfatta vare sig alla armékårer eller hela krigstiden, ger en förlustsiffra af 8,621 man. Totaldödligheten under kriget måste ha varit än större. I anledning af dessa siffror uppkastar förf. till diskussion den frågan, huruvida prästerskapets uppgifter äro exakta och i denna fråga användbara på det sätt de af dr Örström för hans undersökningar användts, med andra ord om de såsom hemmavarande upptaga de i fält utkommenderade samt, i sådant fall, om prästerna före sina rapporters afgifvande haft noggranna underrättelser om de i kriget aflidna, så att dessa omedelbart kunnat afföras såsom sådana och ej ett eller annat år kvarstått såsom lefvande.

Gentemot dessa siffror anmärker dr Örström i en kort replik (årg. 1907, s. 128), att enligt uppgifterna i Generalstabens arbete öfver finska kriget besättningen i Karlskrona intill midsommar 1908 utgjort allenast 700 man linjetrupper, hvartill därefter kommit 355 och d. 1 nov. ytterligare 955 man landtvärn. Detta gör för första halfåret 1000 man och för november och december allra högst 2,000. »Huru utaf dessa 2,000, af hvilka en del posterades utanför Karlskrona, 2,462 omkommit, kommer nog att bli en olöst gåta.»

I sin därpå följande antikritik (årg. 1907, s. 129) framhåller prof. Clason dels att uppgifterna i det Engberg-Liljewalchska arbetet äro hämtade från samtida rullor och rapporter, dels att dödligheten å Karlskrona militärsjukhus icke kan beräknas efter besättningens styrka, då nämnda sjukhus under krig alltid mottogo hufvudmassan af sina patienter från örlogsflottan. Af Generalstabens förut anförda arbete framgår, huru många tusental, som under våren och sommaren 1808 samlats i Karlskrona för att utgå med flottan. Till yttermera visso meddelas därefter en *tabellarisk sammanställning af dödlighetssiffror från vissa områden af den militära sjukvården under 1808—1809 års krig*, hämtade från tvenne i Medicinalstyrelsens arkiv förvarade volymer originalrapporter rörande sjukvården i nämnda krig. De där lämnade siffrorna äro ej fullständiga; uppgifter saknas för vissa kårer och perioder; de på slagfälten stupade, öfver hufvud taget de utom sjukhusen aflidna, synas ej vara medtagna; och slutligen förekomma utskrifningsposter sådana som »afgångna till hemorten för förbättring och afskedade för obotliga sjukdomar», bland hvilka snart nog dödsfall kunna ha inträffat. Trots sin ögonskenliga ofullständighet gifva rapporterna en dödssiffra af närmare 13,000 eller, bortsedt från den till större delen af finnar bestående norra finska armén, närmare 10,000 man.

I ett därpå följande genmäle (årg. 1907, s. 178) gör dr Örström gällande, att de af professor Clason lämnade uppgifterna utan förklaring uppge en abnorm dödlighet, att de stå i afgjord strid mot prästerskapets uppgifter (det enda från 1808—1809 befintliga exakta statistiska material), att de vederläggas af i Sverige och utlandet företagna partiella undersökningar samt att de äro »tillkomna såsom stämningsprodukter i början för att förmå konungen ändra politik,

senare för att rättfärdiga statshvälfningen» och sålunda kunna förklaras af politiska skäl. De ha på grund af det sagda icke »större statistiskt värde än Gamla testamentet, Herodot, Livius, Josephus och Svedelius-Nyströms uppgifter om nordamerikanska secessionskriget».

I sitt slutsvar (årg. 1907, s. 328) framhåller professor Clason först, att dr Öström icke angifvit några skäl för sina påståenden rörande de från prästerskapet härrörande uppgifternas riktighet och militärläkarrapporternas otillförlitlighet, ehuru åtskilligt skulle kunna anföras till stöd för en uppfattning motsatt hans. Särskildt betonas orimligheten af att ett massinsmugglande af döda i rapporterna skulle kunnat äga rum utan att upptäckas. Hvad angår dr Öströms invändning, att siffrorna skulle visa en abnorm dödlighet, hänvisar professor Clason till den odisputabelt usla sjukvården, som förklarar de påfallande höga siffrorna och f. ö. utesluter möjligheten af de af dr Öström framdragna jämförelserna med Port Arthur och Sveaborg. Därefter anföras från en mängd olika källor uppgifter, som, äfven med vederbörligt afdrag för oförnekliga öfverdrifter, bestyrka den oförlåtligt usla sjukvården under 1808—1809 års krig hvad angår såväl flottan som armén. Slutligen påpekar professor Clason, att tabellkommissionens sekreterare Henrik Nicander, som i Vetenskapsakademiens handlingar för 1813 framlagt och belyst de statistiska siffrorna för 1800-talets första decennium, framhållit, att i tabellerna för åren 1806—10 icke medtagits de »som stupat på slagfältet, omkommit under marscher eller aflidit i fältlasarett». Tabellernas siffror kunna sålunda icke läggas till grund för beräkningen af förlusterna under kriget.

— Ur *Eranos* (bd. 7: h. 3—4) är att anteckna dels en uppsats af V. Lundström med titeln *Efterskörd till Laskaris Kananos*, innehållande några anmärkningar rörande Laskaris Kananos' reseanteckningar från de nordiska länderna, dels några textkritiska anmärkningar till femte boken af Olaus Magnus' berömda »Historia om de nordiska folken» af Johannes Paulson, sammanförda under titeln *Litet textkritik till Olaus Magnus.*

— Af innehållet i det sistkomna häftet af *Kult och konst* (1908: h. 1) märkas dels några meddelanden af Axel Romdahl om *Sköldemärken i Linköpings domkyrka* dels en kortfattad uppsats af Tobias Norlind om *Musiken i Uppsala på 1600-talet*, hufvudsakligen ägnad åt framställningen af Rudbecks banbrytande verksamhet på detta område.

— *Personhistorisk Tidskrift* bringar i tredje och fjärde häftet för 1907 en serie biografiska anteckningar om *Kalmar regementes chefer 1623—1907*, författade af löjtnant F. Rudelius (= Skrifter utgifna af Personhistoriska Samfundet. 2). Ur första häftet för innevarande år anteckna vi en uppsats af Gustaf Upmark om *Gustaf Vasas porträtt af år 1542* — det i Uppsala universitets

samlingar i en kopia befintliga Gustaf-Vasa-porträtt, som — på ett ur porträttsynpunkt ganska otillfredsställande sätt — finnes återgifvet på Riksbankens nu utelöpande sedlar. Förf. vill — som det synes på goda grunder — hänföra det förlorade originalet till den danske hofmålaren Jacob Binck. Bland häftets innehåll för öfrigt förtjänar att omnämnas — utom litteraturöfversikten — *Marta Hagmans självbiografi*, en karakteristisk och roande sedebild från den karolinska tiden, några af N. Sjöberg meddelade, för öfrigt ej särdeles betydande soldatminnen från Gustaf IV Adolfs pommerska krig, en utredning af H. Lagergren om *John Ericssons härstamning* samt några ur Olivekrans' samling i Riksarkivet hämtade notiser rörande Karl XII:s dop, af hvilka bl. a. framgår, att det varit tal om att gifva prinsen namnet Gustaf. Karl XII skulle i så fall ha burit namnet Gustaf III.

— I Heimdals småskriftserie har professor O. Sylvan under titeln *Ur den moderna dagspressens historia* (Uppsala; 52 s., pr. 40 öre) publicerat en förträfflig sammanfattning af den intressanta vidlyftigare teckning af samma ämne, som vi i en föregående årgång (1906, s. 120) haft tillfälle att i korthet karakterisera.

— I *Lunds universitets årsskrift* (N. F. Afd. 1, bd. 3, n:o 2) föreligger nu det tal öfver Sven Lagerbring, som professor Stille höll vid universitetets minnesfest d. 6 mars 1907 och i hvilket han framför allt betonat dels det svenska sinnelag, som bildar jordmånen för Lagerbrings hela häfdaforskning, dels den säkra kritiska metod, som ställer honom så mycket före samtidens och den närmaste eftervärldens historieforskare.

— Af Svenska Litteratursällskapets i Finland skriftserie ha tvenne nya volymer utkommit. Den ena bildar tionde och sista delen af den framställning af Åbo universitets lärdomshistoria, som af sällskapet påbörjats 1890, och utgör en af professor Th. Rein författad teckning af *Filosofins studium vid Åbo universitet*. Efter en inledande öfversikt af filosofiens studium före universitetets grundläggning skildras i arbetets första afdelning nyskolastikens tidehvarf (1640—1722). Därefter följer en framställning af upplysningsperioden (1722—1809) och i arbetets tredje och sista afdelning behandlas idealismens tidehvarf, hvilket sträcker sig utöfver universitetets flyttning från Åbo. Den andra af de nya publikationerna utgöres af ett nytt band — det tjugoförsta — förhandlingar och uppsatser. Af innehållet märkes en teckning af *Jacob Tengströms verksamhet i Finska hushållningssällskapet* af J. G. Nikander, en af L. F. la Cour meddelad brefväxling mellan Z. Topelius och Frederi Barfod samt en af W. Söderhjelm utgifven samling *Meddelanden till J. L. Runeberg om händelser under finska kriget 1808—09*. Ett alldeles särskildt intresse erbjuder Heinricius' uppsats om *Israel Hwassers uttalanden i hans finska korrespondens om personer och förhållanden i Sverige*. Uppsatsen, som bildar

ett komplement till författarens tidigare uppsats *Israel Hwasser och Finland* (se denna tidskrift årg. 1907, s. 120), utgör en sammanställning af utdrag ur Hwassers bref till professorn I. Ilmoni och tulldirektören Chr. Avellan 1831—55. Man finner där åtskilliga uttalanden i den segslitna tvisten mellan Hwasser och Berzelius rörande den medicinska undervisningens förflyttning från Uppsala och Lund till Stockholm; vidare en mycket satirisk och ganska rolig skildring af Hwassers kamrater i akademiska konsistoriet samt en del ampra och mycket karakteristiska uttalanden om C. J. L. Almquist. Det största intresset knyter sig till H:s uttalanden om Karl XIV Johan, hvilken alltid var föremål för hans djupa beundran och som å sin sida satte det största värde på den originelle professorn. Öfriga uppsatser i den nya delen äro för historikern af mindre intresse.

— I *Nouvelles Archives des Missions Scientifiques* (bd. 14, s. 423 ff.) förekommer af öfverbibliotekarien E. W. Dahlgrens hand en längre afhandling med titel *Voyages français à destination de la Mer du Sud avant Bougainville* (1695—1749). I denna undersökning lämnas en på långvariga forskningar såväl i den tryckta litteraturen som i de franska arkiven fotad, förträffligt uppställd förteckning öfver fartyg, som under förra hälften af 1700-talet utgingo på expeditioner till Stilla Oceanen. Förteckningen är kronologiskt uppställd, innehåller en kort redogörelse för resan samt meddelar förefintliga källor för vår kännedom därom. Förteckningens användande underlättas af register öfver såväl fartygens och deras befälhafvares och redares som de af fartygen besökta orternas namn. I en kort inledning till själfva förteckningen skisserar förf. de här ifrågavarande sjöfärdernas historia, liksom deras ekonomiska och vetenskapliga betydelse. Förf. uppskattar värdet af de på dessa fartyg införda ädla metaller till lågt räknadt 200 mill. livres. Han framhåller likaså det stora antal franska sjöfarare, som under den af honom undersökta epoken gjorde färden rundt jorden. Hela den intressanta undersökningen utgör en förstudie till det stora arbete öfver franska sjöfärder till Söderhafvet, som förf. i sin inledning ställer i snar utsikt. Alla vänner af historisk och geografisk forskning emotse med intresse denna förhoppnings förverkligande.

— *Akademiska afhandlingar:* Uppsala: G. Wittrock, Carl X Gustafs testamente. Den politiska striden i Sverige 1660; M. Lamm, Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk; E. Reuterskiöld, Till frågan om uppkomsten af sakramentala måltider med särskild hänsyn till totemismen; N. Söderqvist, Le blocus maritime; Lund: E. Ingers, Erik Lindschöld. Biografisk studie. I; C. G. Melander, Svenska riksdagens Justitieombudsman. En statsrättslig undersökning. I: 1; E. Sommarin, Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720.

— Professor Harald Hjärne ingick den 2 maj i sitt sextioförsta år och blef i anledning däraf på många sätt hyllad af talrika forna och nuvarande lärjungar. Han fick sålunda mottaga en festskrift — en ståtligt utstyrd volym på öfver 800 sidor — *Historiska studier tillägnade Professor Harald Hjärne på hans sextioårsdag den 2 maj 1908 af lärjungar.* Den digra volymen inledes med en af 187 äldre och yngre lärjungar — däribland landets tronföljare — undertecknad adress, hvari undertecknarne uttala sin tacksamhet för hvad professor Hjärne gifvit dem genom sin »banbrytande och vidsynta forskning och undervisning». Till denna adress sluta sig 26 uppsatser, hvilkas författare samtliga tillhöra professor Hjärnes lärjungakrets. Uppsatserna behandla ämnen från olika epoker af den svenska historien från de fornsvenska Volgafärderna till 1909 års rösträttsreform; de inledas af en »Hjärnebibliografi», liksom hela volymen prydes af ett synnnerligen lyckadt porträtt af professor Hjärne. Festskriftens offentliggörande har möjliggjorts genom bidrag från adressundertecknarne samt ett antal vänner af svensk historisk forskning. Arbetet skall inom kort blifva föremål för utförligare omnämnande.

14:e och sista årgången af släktsamlingsverket Svenska ättartal (hvilkas 4 första årgångar kallades svensk släktkalender.) VIII + 320 sid. Vadstena 1908.

När för tio år sedan utgifvaren i tolfte årgången af Svenska ättartal tillkännagaf, att denna publikation ej komme att vidare fortsättas, ägnade Historisk Tidskrift åt densamma en anmälan, i hvars omdömen vi ej ha anledning att göra någon ändring. Där framhölls ättartalens betydelse både i biografiskt och historiskt hänseende, icke minst i kulturhistoriskt och socialt, och vi behöfva här ej upprepa, hvad som då yttrades. Kort därefter flyttade utgifvaren såsom arkivarie vid vårt första landsarkiv till Vadstena och fick här taga hand om öfverflyttandet till landsarkivet af Östergötlands äldre kyrkoböcker. Sammanförandet af detta specifika släktforskningsmaterial synes ha hos honom väckt till nytt lif den gamla kärleken och så kom det sig, att den släktforskningsintresserade allmänheten af honom fått mottaga icke blott en trettonde utan äfven denna fjortonde årgång, som emellertid oåterkalleligen lärer vara den sista.

Källmaterialets beskaffenhet har gjort, att i dessa två årgångar det hufvudsakligen varit östgötasläkter, som uppmärksammats, och innehållet visar, hvilka vackra resultat man med dessa mer och mindre ofullständigt bevarade böckers hjälp kan åstadkomma. Särskildt den trettonde årgången innehöll några synnerligt vackra och äfven till innehållet öfverraskande ättartal. Föreliggande årgång står måhända icke i det afseendet fullt på samma höjd. Delvis innehåller den kompletterande släktledningar till redan förut meddelade ättartal eller till Anreps ättartaflor, men några af dessa äro visserligen af intresse; jämför t. ex. hvad som meddelas under

rubrikerna Eosander, Jancke, Lindeman, Wallberg (Wallenberg)-Hertzman och Weidman. Af nya ättartal må anföras de ganska utförliga för släkterna Alvin, Lindahl (två Norrköpingssläkter), Seseman, Wahlberg (tre stycken), Wettergren och Wibling. Vid den i Sverige ganska rikt representerade släkten von Mellen får utgifvaren anledning att beröra den bekanta sachsiska adelssläkten von Mehlen, som dock icke lärer ha något samband med den förstnämnda, och han meddelar några genealogiska tabeller kring den i Gustaf Vasas historia ryktbare Berend von Mehlen.

Den vanliga historiska skildringen rör sig som bekant i horisontalplanet; den skildrar så godt sig göra låter tillståndet eller förhållandena tidehvarf efter tidehvarf. Ättartalen sända sina rottrådar vertikalt ned genom åldrarna. Huru upplysande vore det icke, om man kunde följa dem genom många århundraden! Men vårt vetande har här sin begränsning, anmärker utgifvaren i sitt företal med ett visst vemod. Släkten Bourbon kan man visserligen följa genom tio århundraden, våra äldsta adelsätter endast genom sju, våra ofrälse släkter endast undantagsvis genom fyra: en betraktelse, som enligt utgifvarens bekännelse börjat något afsvalna hans släktforskningsifver. Hvad han uträttat är emellertid vackert nog. De fjorton årgångarna innehålla sålunda bland annat 129 anträd och 12—1300 ättartal, bland de sistnämnda många af verkligt historisk-biografiskt värde. Då vi nu antagligen ha att definitivt taga afsked af utgifvaren, bör det därför ske genom att ännu en gång gifva ett välförtjänt erkännande åt den vackra lifsgärning han utfört.

(*Ehd.*)

— Svenska Fornskrift-Sällskapets om studiet af vår medeltidslitteratur så högt förtjänte sekreterare d:r Robert Geete har ytterligare tillökat sin förut påbörjade samling af urkundliga bidrag till Vadstena klosters historia genom utgifvandet af några *Privilegie- och skyddsbref för Vadstena kloster, utfärdade af K. Kristofer åren 1442 och 1444* (Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1908; s. 175—190). De där aftryckta urkunderna äro visserligen förut ej för forskningen okända men hittills icke utgifna. Den vidlyftigaste själfva det egentliga privilegiet, utgör till stora delar en sammanställning och bekräftelse på tidigare privilegier; de tre återstående urkunderna utgöras af ett vanligt skyddsbref, en bekräftelse på Vadstena klosters rätt till kungliga sakören och böter samt en fullmakt för biskop Nils i Linköping såsom konungsdom hafvande i mål, som rörde Vadstena kloster. Det är öfverflödigt att anmärka, att redigeringen är gjord med all önsklig omsorg och sakkunskap.

— I Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar (h. 134) har d:r K. H. Karlsson med känd omsorg utgifvit bevarade aktstycken angående *Arfstvisten emellan Erik Eriksson* (*Gyllenstjerna*) *och Ture Turesson* (*Bjelke*) *1451—1480* (Stockholm 1908; XXVI + 119 s.; pr. kr. 2,25). Arflåtaren var riksrådet Erik Turesson (Bielke), som

afled 1450, efterlämnande såsom arfvingar dels sin systerdotter Christina, dotter till Karl Knutson, och hennes make riddaren Erik Eriksson (Gyllenstierna), dels sin halfbroder på fädernet riddaren Ture Turesson, dels fem döttrar till tvenne hans halfsystrar på mödernet; dessa frånkände sig emellertid sina arfsanspråk till herr Ture. Tvisten gällde såväl fördelningen af arfvet som äfven hvad själfva arfvet bestod uti. En lycklig slump har bevarat åt oss icke blott en del af själfva domarna i målet utan äfven en af herr Erik Eriksson själf uppsatt redogörelse för hans egen uppfattning af tvisten och gången af densamma. Redogörelsen jämte bilagor är tryckt efter handskrifter i Riksarkivets samling af medeltida jordeböcker, de meddelade dombrefven efter de bevarade originalen med undantag af tvenne, af hvilka det ena finnes i en samtida vidimation, det andra i en af Langebek 1754 tagen afskrift. Själfva urkundssamlingen inledes med en af utgifvaren gjord sammanträngd redogörelse för processens gång, hvartill sluter sig en kort handskriftsbeskrifning.

— Af den genom arkivarien S. Bergh utgifna serien *Svenska riksrådets protokoll* har utkommit ett nytt häfte innehållande protokollen för 1647 samt för första rådssammanträdet 1648 (Sthlm, Norstedt 1908; 256 s.; pr. kr. 3,25).

— I en bilaga till fjorårets läroverksprogram från Vänersborgs läroverk har lektor Lewin Blomgren till ny pröfning upptagit den gamla stridsfrågan: »*Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i augusti 1658?*» Få historici torde numera omfatta Fryxells föga komplicerade uppfattning (framställd i hans Berättelser, del 12, och i hans polemik mot Geijerstams afhandling, i Nordisk Universitetstidskrift 1855), enligt hvilken den eröfringslystne Karl Gustaf redan i april 1658 fattat beslutet att öfverfalla Danmark och därefter under ett dubbelt dubbelspel — både mot Danmark och de svenska ständerna — så godt som utan vacklan fasthållit vid planen intill utförandet. Fridericia, som i sin »Adelsvældens sidste Dage» (1894) klart och koncist framlagt sin uppfattning af sammanhanget, har alltför samvetsgrant studerat källorna för att ej se och erkänna, att tanken på ett nytt krig med Danmark först senare på allvar vaknade, endast småningom och under starka skiftningar tog fastare form och ej förrän i juli blef ett oryggligt beslut. Med afseende på rättsfrågan frikänner han Danmark från illojalitet mot Roskildetraktaten men anser Karl Gustaf varit i god tro i sina misstankar mot dess afsikter; hufvudmotivet för honom söker han emellertid i behofvet att föra armén ur den återvändsgränd, hvari den råkat och hans slutdom är omild: fredsbrottet var ej blott en kränkning af ord och fördrag, utan ock »et snigmorderisk Overfald», stridande mot hvarje tidsfolkrätt. Det är till stor del mot hans uppfattning, som lektor Blomgren nu — för öfrigt i en något retlig ton — vänder sig.

I fråga om de många detaljtvisterna af, åtminstone ur senare tiders synpunkt, mera lokal eller tillfällig karaktär — om Hven, Romsdalen, leveransen af de utlofvade danska ryttarne, Cabo-Corso-kaperiet — framlägger förf. mera i förbigående men med eftertryck den svenska uppfattningen. Hufvudintresset i hans undersökning anknyter sig emellertid för läsaren, liksom det gjort för honom själf, till hans försök att se frågan främst ur en högre synpunkt: Östersjöspörsmålets. Redan i Roskildefreden förekommo som bekant några allmänna bestämmelser om samverkan mellan Sverige och Danmark, framför allt till förekommande af främmande fientliga flottors inlöpande i Östersjön och med upphäfvande af för den andra parten menliga förbund. Den härunder liggande tanken att draga Danmark från förbindelsen med Holland och knyta det vid Sverige till Östersjöns betryggande återkommer i den sida af de följande förhandlingarna, som författaren med stöd af yttranden af Karl Gustaf själf betecknar som den enligt dennes mening »essentielaste». För honom var hufvudintresset i den på danskt initiativ företagna allians-förhandlingen och — efter dess uppgifvande i april — i den senare underhandlingen om en »nebenrecess» att få bestämmelserna om Östersjöns afstängning förtydligade och göra Danmarks förbindelse därtill bindande, medan danskarne, påverkade af Beuningen, ville använda förhandlingarna till att aftrubba de ifrågavarande bestämmelserna. Häri låg den afgörande betydelsen af tvisten om »nebenrecessens» 4 artikel, enligt hvilken alla andra makter än Sverige och Danmark äfven skulle hindras att »hafva, utrusta eller underhålla» någon örlogsflotta i Östersjön. Förf. påpekar på flera ställen sambandet mellan förhandlingarnas utveckling på denna punkt och växlingarna i Karl Gustafs krigsplaner. Underrättelsen genom de svenska kommissariernas bref af d. 21 juni, att danskarne sent omsider accepterat artikeln i fråga, föregick rådsmötena d. 26 och 28 juni, där det hufvudsakligen var fråga om krig mot Brandenburg, och då nu Karl Gustaf efter den nämnda eftergiften äfven begärde en försäkran beträffande den danska skeppskontingentens storlek, skedde det i en tämligen moderat form. Den omkastning, hvarom hans bref till kommissarierna af d. 1 juli vittnar, hänför förf. till från residenten Appelboom i Haag ingångna meddelanden om danskarnes stämplingar med Beuningen. Äfven det afgörande rådsmötet i Wismar d. 23 juli sätter förf. i förbindelse med förhandlingarnas gång i Östersjöfrågan: den 18 s. m. hade kommissarierna inrapporterat, att danskarne förklarat sig icke kunna lämna de begärda skeppen. Danmark ville ej offra sin holländska allians för en påtvingad förbindelse med Sverige, men som en dylik förändring i dess politik var en nödvändig förutsättning för Sveriges trygghet, måste Karl Gustaf framtvinga den; och som den därjämte innebars i Roskildefreden och Danmarks hållning alltså betydde en kränkning af denna, hade han också rätt därtill. Så ungefär torde förf:s uppfattning kunna sammanfattas. Rättsfrågan ställer sig naturligtvis alltför olika för den enskilde bedömaren allt-

efter hans uppfattning af de många dithörande omständigheternas inbördes proportioner, för att ett afgörande objektivt svar därpå öfver hufvud skall kunna gifvas — äfven de folkrättsliga auktoriteternas allmänna regler, om än så politiskt förnuftiga, förefalla föga användbara som material därför. Det politiskt rimliga i Karl Gustafs handling synes emellertid stå utom tvifvel, och man har all anledning att vara förf. tacksam för de intressanta bidrag han gifvit till belysningen af dess förhistoria.

(*H. B—n.*)

— Om *Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709* har professor Arthur Stille utgifvit en vidlyftig, af en af löjtnant C. Bennedich utarbetad karta åtföljd studie (Lund, Gleerup 1908; VI+246 s.; pr. kr. 5,50), som med det snaraste kommer att göras till föremål för utförligare omnämnande.

— Den teckning af Sveriges historia i det bekanta, af Heeren och Ukert grundlagda, af Giesebrecht fortsatta och i våra dagar af Lamprecht fullföljda verket *Geschichte der europäischen Staaten*, som på 1830-talet påbörjades af Geijer och sedan af Carlson med det sjätte bandet fördes fram till 1706, har under det gångna året ökats med ett sjunde band, en af professor Ludvig Stavenow författad teckning af tiden 1718—1772 (Gotha, F. A. Perthes 1908; XX+443 sid.; pr. 9 mark). I eminentaste grad rustad har professor Stavenow gått till den uppgift, han nu löst; han har bedrifvit grundliga och fruktbringande källforskningar inom olika områden af Frihetstidens historia, och han har tillika i öfversiktens form bättre än någon annan lyckats att skarpt och klart fastställa, hvad denna epok betydt såväl för den svenska författningens utformning som för fixerandet af den från sin stormaktsställning störtade svenska statens nya plats inom det europeiska statssystemet. Sådant arbetet nu omsider efter långvariga mödor föreligger färdigt måste det glädja en hvar att se ett betydelsefullt stycke svensk historia på ett sådant sätt presenteradt för en europeisk publik. I det väsentliga är, såsom förf. själf framhåller, den i den Heeren-Ukertska samlingen ingående teckningen en bearbetning och öfversättning af den skildring af Frihetstiden, som utgör sjunde afdelningen i den af E. Hildebrand redigerade »Sveriges historia intill tjugonde seklet». Indelningen af stoffet är dock en annan; och framställningen af den inre kulturutvecklingen och de parlamentariska striderna är bredare i den svenska upplagan än i den tyska. Men i det hela är det tvenne redaktioner af samma verk. Att här söka närmare karakterisera detsamma synes under sådana förhållanden öfverflödigt, då vi i detta häfte bringa en af sakkunnig hand författad, utförlig anmälan af motsvarande parti af den svenska rikshistorien. En hänvisning dit (Öfvers. och granskn. s. 27) synes vara tillräcklig. I sitt intressanta företal har professor Stavenow ägnat en varm hyllning åt riksarkivarien Carl Gustaf Malmström, till hvilken arbetet äfven är dediceradt. Härigenom har förf. med rättvis pietet rest en värdig

minnesvård öfver den forskare, utan hvars storslagna lifsverk ett arbete sådant som det Stavenowska icke skulle varit möjligt.

— Dr Halvdan Koht har utgifvit en afhandling med titel *Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864* (Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Hist. Filosof. Klasse. 1907. N:o 7). Den vidlyftiga framställningen är fotad på åtskilligt nytt material, hvaribland särskildt märkes en samling protokoll i sammansatt svenskt och norskt statsråd från åren 1863 och 1864 jämte dithörande allegater, hvilka handlingar af den norska regeringen med en liberalitet, ägnad att väcka förvåning, ställts till författarens förfogande. Vi återkomma.

— Under titeln *Nya bidrag till kännedomen om Henric Schartaus undervisning och åskådning* (Lund, C. W. K. Gleerup; 1908; 126 s.; pr. 2 kr.) har docenten Josef Sjöholm utgifvit dels en samling predikoutkast af Schartau, dels en »christelig undersökning om de händelser, hvilka enligt Guds ord äro att vänta, föreställd i frågor och svar», hvilken sistnämnda har ett särskildt intresse genom den inblick den gifver i Schartaus uppfattning af kyrkohistorien.

— Af de minnen, bref och anteckningar *Från Carl XV:s dagar*, som förre öfverfältläkaren generaldirektören Edward Edholm år 1906 publicerade, har redan en andra upplaga utkommit (Stockholm, Geber; 308 s.; pr. 6 kr.). De bref och anteckningar, som i detta arbete erbjudas läsaren, ligga i regel fjärran från den politiska historien; hvad de vilja ge är, såsom förf. själf i sina älskvärdt anspråkslösa inledningsord framhåller, »några interiörer och spridda personhistoriska drag från Carl XV:s och drottning Lovisas hofkrets på Stockholms slott, på Ulriksdal, Bäckaskog, i Norge och i utlandet åren 1866—1872». Författarens skildringar ge en åskådlig och säkerligen väl träffad bild af det svenska hofvets lif under senare hälften af Karl XV:s regering och bidraga så i sin mån till att ge tidsfärgen åt en period af vår historia, som i ringa grad lockat forskningen. De kunna ock bidraga att ge förklaringen till en popularitet, som nutidens kärfvare uppfattning kanske icke har så alldeles lätt att förstå. Därutinnan är boken hvad dess förf. äfven vill att den skall vara: ett »uttryck af tacksamhet och pietet för kung Carls minne». Hvad som meddelas af förf:s bref från sin tjänstgöring vid tyska arméns sjukvård under fransk-tyska kriget för oss närmare de stora tilldragelserna och läses med nöje.

— Docenten Edvard Rodhe har utgifvit första afdelningen af en undersökning om *Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet* (Lunds universitets årsskrift. Ny följd. Afd. 1, bd. 3, N:o 3; 276 s.; pr. 4 kr.).

— Af det genom L. Laursen utgifna urkundsverket *Danmark-Norges traktater 1523—1750* ha nu första bandets andra och tredje häften utkommit (Köpenhamn, Gad 1907; XVI s., s. 241—719, pr. 8 kr.) Det nyutgifna dubbelhäftet omfattar åren 1536—1560. Det tredje häftet, hvarmed bandet afslutas, innehåller en kronologisk förteckning öfver de aftryckta urkunderna samt ett namnregister.

— I ett rikt illustreradt arbete med titeln *Skämtbilden* har Carl G. Laurin påbörjat en historisk framställning af »de konstnärliga formerna för det i bild framställda skämtet». Enligt planen behandlas den äldre tiden — d. v. s. tiden före 1800-talet — mera summariskt — teckningen af tiden fram till 1800 upptager allenast 110 sid., under det att arbetets hela omfång beräknas till mellan 600 och 700 — medan framställningen af 1800-talet fått en jämförelsevis stor bredd. Den roll, som karikatyren alltid spelat i den politiska, sociala och religiösa kampen, gör att arbetet, ehuru närmast tjänande konsthistoriska syften, äfven har ej så litet af intresse att bjuda den historiskt intresserade. Erkännansvärd är den uppmärksamhet förf. ägnar denna sida af skämtbildens historia liksom hans sträfvanden att insätta dylika karikatyrkonstens alster i deras historiska miljö. De hittills utkomna häftena bringa bl. a. karakteristiker och karakteristiska reproduktioner af sådana mästare som Hogarth, Gillray, Cruikshank, Monnier, Philipon och Daumier. Ett studium af de meddelade reproduktionerna lämnar icke föraktliga bidrag till sedernas och partiernas historia i Georgarnes England och julimonarkiens och andra kejsardömets Frankrike.

— Såsom i föregående häfte omnämndes, kommer innevarande sommar mellan d. 6 och 12 nästkommande augusti en internationell kongress för historiska vetenskaper att äga rum i Berlin. Kongressens program, som nu föreligger färdigt, innehåller i hufvudsak följande. Kongressens arbeten äga rum dels på plenarsammanträden dels på sektioner. Dessa senare äro till antalet åtta nämligen för 1) Orientens historia, 2) Greklands och Roms historia, 3) medeltidens och nyare tidens politiska historia, 4) medeltidens och nyare tidens kulturhistoria, 5) rättshistoria och ekonomisk historia, 6) kyrkohistoria, 7) konsthistoria samt 8) historiska hjälpvetenskaper (arkiv- och biblioteksväsen, kronologi, diplomatik, epigrafik, genealogi, historisk geografi, heraldik, numismatik, paleografi och sfragistik). Tillåtna språk äro engelska, franska, italienska, latin och tyska. Plenarsammanträden äga rum under sex af kongressdagarna kl. 12—2 e. m. Föregående och efterföljande timmar äro anslagna till sektionssammanträden. Öfver kongressens förhandlingar kommer icke någon utförligare redogörelse att utgifvas.

Å de allmänna sammankomsterna komma följande föredrag att hållas: *Lo studio storico dell' Islam* (Leone Caetani Principe di Teano — Rom); *Ce qui se fait en Egypte pour sauver les monuments historiques* (G. Maspero — Kairo); *Zur Geschichte des römischen Colonats* (M. Rostowzew — St. Petersburg); *Sur*

la religion astrologique (F. Cumont — Gent); *Archimedes* (J. L. Heiberg — Köpenhamn); *Gustaf Adolf* (H. Hjärne — Uppsala); *Michelet et l'Allemagne* (G. Monod — Paris): *The ethical function of the historian* (D. J. Hill — Amerika); *Storia ed Epopea* (Pio Rajna — Florens); *Ursprung und Glaubwürdigkeit der isländischen Saga* (A. Bugge — Kristiania); *Government by committees in England* (Sir Frederick Pollock — London); *The church organisation in Lycaonia from the fourth century to the eleventh as illustrated by epigraphy* (W. M. Ramsay — Aberdeen) samt *Über die Einteilung der Kunstgeschichte in Hauptperioden* (F. Wickhoff — Wien). Efter dessa föredrag, som hvart och ett ej få upptaga längre tid än 40 minuter, får ingen diskussion förekomma.

I sektionerna äro föredrag anmälda af bl. a. professor O. A. Danielsson och vicebibliotekarien A. Andersson, Uppsala. Anmälningar om dylika föredrag kunna ske hos organisationskommittén eller sektionernas respektive ledare. Föredragen, som böra utgöra sakliga meddelanden eller röra metodfrågor, få ej räcka längre än 30 minuter. Ingen talare får under diskussionen i en fråga tala mera än två gånger och fem minuter åt gången. Besök i museer och andra anstalter för vetenskap och konst komma att anordnas.

Enligt hvad vi hafva oss bekant komma ganska många svenskar att besöka kongressen och önskvärdt vore ju, att Sverige blefve så starkt representeradt som möjligt. Anmälan till deltagande i kongressen sker t. o. m. d. 31 juli genom insändande af afgiften, 20 mark, till kongressens skattmästare herr L. Koppel, 6 Pariser Platz, Berlin N. W. 7; härom underrättar man samtidigt kongressens sekreterare dr Caspar, 17 Kaiserallée, Berlin W. 15, hvarvid namn och adress noggrannt angifvas. Den sålunda anmälde erhåller därefter närmare meddelanden från dr Caspar. De, som anmäla sig efter d. 31 juli, böra personligen inbetala sina afgifter å kongressens byrå (Abgeordnetenhaus, Prinz Albrechtstr. 5).

Kongressdeltagare uppmanas att efter sin ankomst snarast möjligt anmäla sig å kongressens byrå, anteckna namn, adress i Berlin samt de sektioner, i hvilka de vilja deltaga, samt mottaga trycksaker och meddelanden. Byrån hålles öppen lördagen d. 1 augusti och måndagen d. 3 augusti 10—3 samt från tisdagen d. 4 augusti 9—7. Kongressens medlemmar samlas onsdagen d. 5 augusti kl. 8 e. m. i tyska riksdagens lokaler.

Tidskriften hoppas i sitt nästa häfte kunna bringa en kort öfversikt öfver kongressens arbeten.

Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering.

AF

LUDVIG STAVENOW.

Bland kanslirådet Jacob von Engeströms papper uti den Engeströmska samlingen i Kungliga Biblioteket finnas i samma foliovolym, som innehåller hans förslag till ny regeringsform,[1] några af honom själf på lösa blad nedskrifna anteckningar, hvilka synas utgöra en sorts program eller rättare utkast till program för adelsoppositionen vid en stundande riksdagskamp. De härröra tydligen från slutet af Gustaf III:s regeringstid och skola i det följande meddelas in extenso.

Den ena af dessa små politiska programuppsatser är nedskrifven på baksidorna af trenne till kanslirådet ställda bref, af hvilka ett, som har sorgkant, utgör en notifikation om änkefriherrinnan Armfelts frånfälle den 25 oktober 1787, ett annat, dateradt den 9 november 1787, innehåller klagomål af den bekanta S. N. Casström, att Bildt blifvit honom föredragen vid en befordran i kanslikollegium, och en begäran, riktad till kanslirådet och riddaren, att för framtiden få vara innesluten i förmäns åtanka.[2] Dessa båda data angifva tiden för uppsatsens författande så till vida som detta måste ägt rum senare än sistnämnda datum, men

[1] Se härom min uppsats »Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnes författningsprogram» i Festskrift tillägnad Harald Hjärne. Maj 1908.

[2] Det tredje brefvet är ett koncept, affattadt på latin och odateradt. Dess innehåll gifver ingen ledning angående tidpunkten för dess författande.

det är också troligt, att det ej kan hafva fallit särdeles långt därefter, då ju dessa breflapppar tydligen icke voro af den art, att de behöfde bevaras. Äfven innehållet synes icke motsäga, att den lilla skriften hänföres till tiden mellan de båda riksdagarna 1786 och 1789 och så pass tidigt, att den nya riksdagen ännu icke var i sikte, ej heller de förhållanden inträdt, som gjort en riksdags sammankallande till en snar nödvändighet och en aktuell fråga. Visserligen synes klagomålet öfver de fullmäktiges lynne, »som sist förspordes», och öfver den varande oenigheten mellan stånden snarare tyda på tiden efter 1789 års riksdag, men oppositionen var som bekant icke heller nöjd med utgången af 1786 års riksdag, splittringen mellan stånden hade redan då visat, huru vanmäktig den i självfva verket var, då det gällde genomdrifva något positivt, och konungens ändrade politik, som just gick ut på att skärpa ståndsmotsatserna och vinna de ofrälse stånden, framträdde klart nog ganska snart efter riksdagen. Uppsatsen antyder dessutom intet om ett redan skedt genombrott af författningen utan snarare tvärtom och berör ej de efter 1789 så brinnande finansiella frågorna. Vi antaga därföre, att den är nedskrifven i slutet af 1787 eller förra hälften af 1788. Den lyder:

»Är R. o. A. belåtne med sine privilegier i deras nu»varande ställning? De äro visserl. så litet betydande hvad »det personella angår, att det icke lönar mödan att med »styrka soutenera dem af 1723 uti annat än hvad det reela »angår, näml. säteri- och frällserättigheterne såsom jor»dens natur.»

»Månne någon heder ligger deruti att dem med all magt »soutenera? Det ser jag väl intet, att de förtjena i annat »afseende än då frågan skulle vara att dem R. o. A. på ett »våldsamt sätt betaga, då det är olagligheten som R. o. A. »bestrider. Skulle deremot de öfrige stånden villja föllja »R. o. A:s efterdöme, vore longt mera hedrande att emot »säkerheten om en constitution, som för evärdelige tider »måtte stadga svenska folkets frihet, utbyta och upoffra per»sonelle rättigheter.»

»Skulle R. o. A. finna för sig nyttigt att medelst till»skansande af andre betydeligare förmåner öka sitt anse»ende? Jag tviflar, att det skulle löna mödan, ty om de

»ock skulle kunna vinnas, skulle de öka missnöiet i landet »och bereda en ostadig, vaklande framtid. Jag tviflar äf»ven om ställningen medgifver att deruppå täncka. Att »med våld eller usurpation draga myndighet åt sig kan icke »äga bestånd, ty exemplet är gifvit, missnöijet beredt och »detta tror sig äga lika rätt att betjena sig af samma me»del Det skulle gifva en slags sanning åt det oförtjente »tillmäle, hvarifrån adelen velat sig frikalla; att näml. up»rätta en adelig regering, en aristocratie, och adelen hade »elak grace att bruka sådane medel, dem de hos andre på så »goda grunder förkastat.»

»Man lärer således afse tiden, då R. Ständer mötas, och »då varande fullmägtiges lynne. Man må suponera det vär»sta el. att detta befinnes likaartat med det, som sist för»spordes. Månne man icke då såsom annars, el. så mycket »snarare, bör täncka på att rädda Riket medelst frihetens »stadgande. Under nuvarande oenighet emellan Rikets Stän»der kan det icke ske. Denne måste förut utur vägen röd»jas. Uplysningar, som dels före sammankomsten icke böra »vara sparde, måste påökas efter behofvet i afsigt att öfver»tyga, att hvad adelen blifvit till last lagdt endast blifvit »updigtat för att bana lätt väg till enväldet. Därnäst »måste afsky för enväldet inplantas och frihetsandan ut»spridas.»

»Äro nu alla försök häruti gjorde och en god värckan »förspörjes, torde det blifva lätt att åstadkomma ett gemen»samt möte, en allmän sammankomst, utom hvilken stånds»hatet snart kan återkomma. Om detta eij kan väckas hos »de andre stånden, måste väl R. o. A. det väcka genast i »början, ty man måste icke låta första hettan svalna, icke »låta sammankomster på vanligt vis börjas, dels för att »undvika smaken, dels emedan det vill falla svårare, då »talemänner äro valde.»

»Det kunde hända, att adelens myckenhet förorsakade »någon återhållsamhet hos de andre stånden; men det är »till förmoda, att en sagtmodighet och varsamhet hos R. o. A. »i anseende till de andre stånden vill förvärfva deras för»troende, och då hvart stånd likaväl i början måste votera »för sig, så skadas de intet i sina beslut. Den äldste kan »föra ordet vid voteringar. Till landtmarskalk kunde de

»alle vällja tillsammans, om de sådant påstå. Der kan R. »o. A. icke tappa. Ingen bör kunna påtruga R. o. A. någon »ovald landtmarskalk.»

»På rikssalen kan äfven af Regeringen en upmuntran med beröm för detta värcket göra godt gagn.»

Tankegången i denna lilla uppsats är tydligen, att adeln borde i konkurrens med konungen söka att vinna de ofrälse ståndens allians för att dymedelst på laglig väg upprätta en konstitution, som för evärdliga tider stadgade det svenska folkets frihet. Förmodligen skulle detta ske genom tilllägg till eller omarbetning af 1772 års regeringsform. Möjligen ligger häri första uppslaget till Engeströms företag att senare själf författa ett vidlyftigt förslag till en dylik konstitution.

Medlet för att vinna denna allians med de ofrälse stånden skulle vara att uppoffra en del af adelns rättigheter, hvilka Engeström ansåg vara numera så obetydliga, att de ej förtjänade att bevaras, om med deras offer adelns konstitutionella frihetsidéer kunde förverkligas. Detta medel var det enda, som Engeström ville rekommendera, då utsikten att på våldsam väg öka adelns maktställning och anseende var ringa och ett försök därtill endast skulle uppmuntra liknande usurpationer från annat håll och styrka påståendet att adeln ville införa ett aristokratiskt styrelsesätt. Hela detta resonemang, som står i öfverensstämmelse med Engeströms försiktiga naturell, passar bäst för situationen före krigsutbrottet och Anjalamyteriet. Att den våldsamma vägen förordades af en del af oppositionen, är ju af Engeströms uttryckssätt lika klart, som att den ännu icke pröfvats vare sig af adeln eller dess motståndare konungen.

Det är af visst intresse att iakttaga, hvilka privilegier Engeström var sinnad att uppoffra. Det var hvad han kallar »personella rättigheter». Till dessa måste väl, utom forum inför hofrätt i vissa fall och en mängd smärre obetydliga förmåner, framför allt räknas adelns uteslutande rättighet att bekläda rikets högre ämbeten, detta länge omtvistade privilegium, hvarom adel och ofrälse kämpat med förbittring sedan frihetstidens början. Däremot vill han tydligen icke afhända adeln dess uteslutande rätt att besitta ypperligt frälse och vanlig frälsejord (sistnämnda rättighet dock

enligt 1723 års privilegiebref tillerkänd äfven präster, borgare och adliga vederlikar) eller medgifva en rubbning af den bestående skillnaden mellan de olika jordnaturerna genom utjämning af de bördor, som hvilade därå. Adelns jordbesittningsprivilegium var honom dyrbarare än dess ämbetsprivilegium. Detta kan synas ganska öfverraskande, om man erinrar sig den häftighet, med hvilken adeln hittills försvarat rätten att bekläda de högre ämbetena såsom ett af adelns främsta privilegier, en af dess främsta ekonomiska inkomstkällor på samma gång som en hufvudgrund för dess sociala och politiska inflytande. Ännu 1772 var ju de ofrälse ståndens angrepp på detta privilegium hufvudmotivet för den stora massan af den svenska tjänsteadeln att kasta sig i konungamaktens armar och medverka till revolutionen. Men vid den skarpa schism, som nu uppstått mellan konung och adel, och då det gällde att i rivalitet med konungen vinna de ofrälse stånden, var uppfattningen ändrad, åtminstone hos dem, som tänkte lika med Engeström. Man hade tydligen insett nödvändigheten af dessa offer, som ju länge varit de ofrälses främsta kraf. Möjligen hade man också fått ögonen öppnade för den betydligt minskade självständighet, som byråkratien redan efter 1772 ägde gent emot konungamakten och därmed det minskade värdet af ämbetenas besittning såsom politiskt maktmedel. Den genom fysiokratismens läror ökade uppskattningen af jordbesittningen såsom grunden för politisk makt har kanske ytterligare bidragit att göra adeln eller åtminstone en del däraf benägen att föredraga sitt jordprivilegium framför det byråkratiska privilegiet. I senare utkast till författningsreformer från början af 1790-talet är jordbesittningen såsom grundval för representationsrätt på flerfaldigt sätt framhållen.[1] Slutligen har Engeström kanske räknat på att äfven om de ofrälse stånden tillerkändes lika rätt med adeln till de högre ämbetena, adeln ändock de facto skulle komma att företrädesvis innehafva dessa ämbeten på grund af sin mera framstående politiska och sociala bildning — såsom ju äfven förhållandet efter 1809 års reform under flera årtionden faktiskt gestaltade sig.

[1] Se min ofvan citerade afhandling »Jacob von Engeströms förslag till regeringsform» etc. s. 25, 28 o. 32.

För konung Gustaf tedde sig tydligen den socialpolitiska reformfrågan från annan synpunkt. Att nedbryta byråkratiens själfständiga makt var för honom en hufvudpunkt. Han såg just i byråkratien konungamaktens främsta motståndare. Men han hade ingen lust att rubba dess adliga prägel. För honom var de högre statliga organenens aristokratiska karaktär en själfskrifven fordran, och hela stats- och samhällslifvet betraktades af honom från en adlig ståndssynpunkt. Däremot hade han intet emot att utvidga de ofrälse samhällsklassernas rätt att besitta privilegierad jord på adelns bekostnad. Den ersättning han skulle bjuda de ofrälse stånden för det att de stödde hans politiska reformplaner skulle i främsta rummet just utgöras af lika rätt för alla samhällsklasser att besitta vanlig frälsejord — en för bönderna dyrbar förmån — och af en begynnande utjämning af de bördor, som hvilade på olika jordnaturer. De ofrälse stånden hafva tydligen haft möjlighet att välja mellan de olika alliansanbud, som ställdes för desamma — om nu det Engeströmska förslaget får anses uttrycka en allmännare mening inom den adliga oppositionen, hvilket visserligen är ganska ovisst. Det är emellertid af ett visst intresse att konstatera, att äfven inom adelns led en strömning förefanns, som gick ut på att med offer af betydelsefulla privilegier, således med reformer i demokratisk riktning, motarbeta konungens efter 1786 års riksdag allt klarare framträdande plan att vinna de ofrälse stånden för sina planer. En dylik strömnings framträdande är nästan en logisk konsekvens af läget, som man a priori väntar sig skola finna inom adeln, ifall den ej saknat all statsmannabegåfning. Det engeströmska programutkastet är emellertid mig veterligen det enda, som tyder på en dylik politisk aktionslinie från oppositionens sida. Säkerligen hafva emellertid både konungen och hans adliga motståndare med sina sociala utjämningsprogram ingalunda afsett att tillfredsställa en principiellt demokratisk samhällsåskådnings kraf. Från båda hållen hafva projekten framkommit uteslutande såsom politiska aktionsmedel eller manövrer i den fortgående bittra kampen mellan konungamakt och adel om det svenska statsskickets framtida utveckling.

Det sätt, på hvilket Engeström tänkte sig, att hans plan skulle kunna genomföras, saknar icke heller intresse. Hufvudmedlet skulle tills vidare vara att bearbeta de ofrälse stånden på enskild väg medelst vederläggning af de om adelns afsikter utspridda ryktena och genom frihetsandans väckande; vid första kommande riksdag skulle man därpå, innan talmän ännu valts, söka förmå stånden att genast sammanträda på ett rum till en allmän sammankomst, där då förmodligen de afsedda reformerna skulle beslutas. Af den följande framställningen är klart, att Engeström icke tänkt sig blott en enda dylik sammankomst, utan att sådana sammankomster skulle blifva ett normalt led i statsskicket, om också »i början» de särskilda stånden skulle votera hvart för sig. Planen att på dylikt sätt sammanföra de fyra stånden till en enda församling är här naturligtvis halft revolutionär, men för att liksom gifva den djärfva nyheten en laglig prägel borde regeringen, hvarmed Engeström måste mena rådet, som i den väntade striden mellan konung och adel kunde antagas ställa sig på den senares sida, på rikssalen »uppmuntra detta värcket». Planen på en gemensam sammankomst var grundad på erfarenheten af huru lätt ståndssplitet eljest kunde väckas och stånden bringas i harnesk mot hvarandra utan möjlighet att genom ömsesidiga förklaringar undanröja missförstånd eller bringa skiljaktiga intressen till tystnad inför gemensamma intressens befordran.

Tanken på en sorts enkammarförsamling, sammansatt af de fyra stånden, framträder i dessa utkast tydligen uteslutande såsom ett politiskt kampmedel, ej såsom frukt af utländska idéer och teorier, äfven om sedan, efter franska revolutionens utbrott, författningsmönstren från Frankrike gåfvo stöd åt liknande projekt.[1] Författaren har tydligen klart för sig den stora principiella svårigheten, som förefanns för en dylik förening af de fyra riksstånden till en enda församling, och som äfven under 1800-talet skulle förblifva det främsta hindret härför, nämligen adelns stora antal i förhållande till de andra stånden. Han inser dock tydligen icke nödvändigheten af att en reform af adelns representationsrätt går före, utan uttalar den förhoppningen, att de ofrälse stånden skulle skänka adeln sitt förtroende, om den

[1] Se a. a. sid. 31 m. fl.

uppträdde med nödig saktmodighet och varsamhet. Han tänker sig vidare, att såsom en öfvergång i början hvart stånd skulle votera för sig och den äldste föra ordet vid omröstningar. Landtmarskalken, såsom ordförande vid de gemensamma sammankomsterna, borde väljas gemensamt af alla stånden. Engeström tar för afgjordt, att en adelsman alltid skulle väljas.

* *
*

Det andra af Engeström nedskrifna programutkastet har följande lydelse:

»1:o. Vid alle förekommande läglige och tjenlige till»fällen tagas de bäst möijelige utvägar till befordrande af »våre allmänt antagne gode lagars värckställighet, särdeles »att personlige säkerheten och ägendomsrätten måtte bevaras »och försvaras. Skulle något våld emot riksdagsmän ske, »måste det beifras.»

»2:o. I följe af föregående bibehållas äfven de nuva»rande särskilte naturer af jord, så att *säteri* och *frälse* »med *bergfrälse* och *stadsjord* njuta de nu ägande förmåner »och rättigheter oförryckte till trygghet för samma jords »innehafvare och deras creditorer. Ägarena af sådan jord »dymedelst icke frikallade att i mån af sin förmögenhet, på »sätt ständerne kunna sin emellan öfverenskomma, under »form af bevillning deltaga uti de afgifter, som för sam»hället kunna pröfvas nödige.»

»Banquen betragtas alltid under dess rätta och värke»liga egenskap att vara ett nederlags och förvaringsställe »af enskylte medborgares förmögenhet, i grund hvaraf en »och hvar innehafvare af banquens sedlar äger, i mån af »den ägande sedlens innehåld, rättighet i banquen. Stän»dernes garantie för banquen kan således icke sträcka sig »utöfver dess skyldighet att ansvara för redlig förvaltning »af desse medel; men aldeles icke till någon rättighet att »dem använda till Kronans eller Rikets skulds betalande, »hvarigenom medborgares redbarhet ginge förlorad och den »fattigare delen bragtes i nöd, under varupris öfver höfvan »stegrade och näringarnes förstörande. Följder som blifva »lika olyckelige, antingen egennyttan el. oförståndet kunna »gjöra den satz antagelig, att papper är mynt.»

»4:o. Medborgare, som äga fordringar hos Kronan och »Riket, antingen efter contracter eller skuldsedlar, förnöijas »så vidt Rikets och medborgares omständigheter medgifva. »Och på händelse, efter noga granskning af sådane skäl, »dess beskaffenhet och totale belopp enl. behörigen verifi»cerade räkenskaper, medel till deras afbördande kunna ut»finnas genom besparingar uti allmänne och enskilte utgifter »el. hvad andre utvägar, som icke medföra folkets och nä»ringarnes undergång, värkställigheten måtte anförtros en »administration beroende endast af R:s Ständer och dem för »förvaltningen ansvarig. Säkerhet måste ägas, att riks»gälden eij ökes.»

»5:o. I fall någon proposition förekommer om förändring »af 1772 års regeringsform, antages för ingen del annat än det, »som i sjelfva värket yttermera kan befästa nationens fri»het och säkerhet till personer och ägendom samt före»komma och mota alt våld deremot. Ståndspersoner, som »hafva interesse uti staten, men nu, emot billighet, synas »vara uteslutne från deltagande uti allmänne ärenderne, »måste, i förenämnde fall, njuta lika rätt med öfrige med»borgare.»

»Och om till en rättskaffens frihets stadgande för evär»delige tider en jämnlikhet uti personlige rättigheter bi»draga kan, må R. o. A., med eftergifvande af dess nu ägande »välfångne enskylte personlige privilegier, ingå uti hvilket»dera af följjande alternativer, hvaruti samtelige stånden »kunna sig förena: 1:o att alle stånds privilegier uphöra, »2:o alle stånd njuta adelige nuvarande privilegier, el. 3:o »hvad annat stånds privilegium må blifva gemensamt för »alla medborgare i Riket, med de öfrige privilegiers uphäf»vande.»

Hvad som genast faller i ögonen vid genomläsningen af detta aktstycke är, att det är vida mera utfördt i detalj än föregående, som ter sig såsom en första oklar skissering af en ny programlinje för oppositionen i en särskild punkt. Här är det fråga om flera bestämda förslag eller frågor, hvilka man väntar skola förekomma vid en förestående, redan kallad riksdag och till hvilka man vill på förhand intaga en bestämd ställning. Men på samma gång förfäktar detta program i den konstitutionella frågan ungefär samma

hufvudidé som det föregående utkastet och ter sig såsom en utveckling däraf. Aktstycket är odateradt, men det kan knappt vara något tvifvel därom, att den riksdag som afses är riksdagen i Gäfle 1792, och att det således härstammar från tiden mellan riksdagskallelsens utfärdande i dec. 1791 och riksdagens begynnelse. Detta framgår af innehållet i de särskilda punkterna, såsom sedan skall visas. I marginalen finnes dessutom vid punkt 4:o en anteckning, så lydande: »Ständerne må icke åtaga sig det hatefulla att gjöra banqueroute, som skulle föllja om all betalning vägrades. En slags banqueroute är redan för sig gången, då statsvärcket sig insolvabelt förklarat. Det är detta, som ständer måste på bästa sätt hjälpa. 1:o Efter nuvarande agio. 2:o Carta sig. 3:o Silverskatt. 4:o Bränvin.» Denna anteckning är ju oklar, men syftar tydligen på den situation, som uppkommit, sedan riksgäldskontoret inställt inlösningen af och räntebetalningen på sina kreditsedlar och dessa börjat löpa med agio.

Den första programpunkten med dess fordran, att alla utvägar böra tagas till befordrande af gällande lagars orubbade tillämpning, innebär intet märkligt annat än så till vida, som frasen »våre allmänt antagne godhe lagars värkställighet» genom sin formulering förmodligen afser att förneka förenings- och säkerhetsaktens giltighet, såsom icke allmänt antagen. Den påminner för öfrigt starkt om den utgående frihetstidens fraseologi med betonandet af lagarnas förträfflighet i sig, ehuru illvilliga motståndare vid deras tillämpning vetat att omintetgöra deras goda verkningar eller praktiskt sätta dem ur giltighet. Inom oppositionskretsar var samlandet af lagöfverträdelser från konungens sida för att häfda rättmätigheten af egna revolutionsplaner ganska vanligt. Bland Engeströms papper finns en vidlyftig skrift, som citerar samtliga paragrafer af 1772 års regeringsform och vid hvar och en visar, huru densamma, vanligen på flerfaldigt sätt, öfverträdts af konung Gustaf. Yrkan på lagarnas verkställighet innebär i sig fordran på ett ändradt regeringssystem i konstitutionell anda och med andra rådgifvare än dem, som hittills omgifvit konung Gustaf.

Den andra punktens kraftiga häfdande af den privilegierade jordens förmåner och rättigheter såsom grund för jord-

ägarnes och deras kreditorers ekonomiska trygghet vänder sig tydligen mot den afsikt, som man denna tid tillskref regeringen, att vilja upphäfva skillnaden mellan olika jordnaturer och underkasta ägarne af säteri en extra beskattning.[1] Ännu klarare pekar på 1792 den tredje punkten med dess framhållande af bankens karaktär att vara »ett nederlags- och förvaringsställe af enskylte medborgares förmögenhet», hvadan ständernas makt öfver densamma ej kunde sträcka sig längre än till att kräfva ansvar för förvaltningen af dess medel, icke till att använda dessa medel för att betala kronans skuld. Författaren riktar sig här mot det bekanta Håkanssonska projektet att sammanslå bankens och riksgäldskontorets tillgångar samt utbyta riksgäldssedlarna mot bankosedlar. Bankofullmäktigen Engeström afvisar bestämdt denna tanke och föreställer sig att följden endast skulle blifva bankosedlarnas värdefall, ökad dyrhet, näringsbetryck och kommande bankrutt. Helt säkert uttalar han härutinnan den gängse meningen ej blott hos adelsoppositionen, utan hos allmänheten. I detta fall hade således oppositionsprogrammet en populär karaktär och kunde räkna på allmänna sympatier. Det var också otvifvelaktigt insikten härom, som kom regeringen att afstå från denna tanke.[2]

Programmets fjärde punkt berör likaledes den viktiga finansfrågan, riksdagens hufvudspörsmål. Författaren inser visserligen nödvändigheten af att den genom kriget utöfver 1789 års beräknade kostnader uppkomna gälden i någon form öfvertages af ständerna, och han vill, att de enskildes fordringar hos kronan, som uppkommit genom försträckningar, lån och leveranser m. m., efter hand gäldas. Men han anser, att man bör kunna finna utvägar härtill genom besparingar i statsutgifterna eller genom andra medel, som icke medföra folkets och näringarnas undergång, d. v. s. utan ökning af skattebördan. För att noga granska dessa fordringar i anseende till deras grund, beskaffenhet och totalbelopp samt genom en dylik förståndig förvaltning af kronans inkomster afbetala denna gäld bör tillsättas en särskild, endast af ständerna beroende och inför dem ansvarig admi-

[1] Angående ryktena om säterijordens beskattning se Almquist, Riksdagen i Gefle s. 27 och de af honom citerade ställena.

[2] Jmf. Almquist, Riksdagen i Gefle s. 26.

nistration. Här är tydligen icke fråga om att öfverlämna den nya gälden liksom den äldre, garanterade, till ständernas riksgäldskontor att förvalta vid sidan af och oberoende af kronans finansförvaltning — såsom hemliga utskottet sedan föreslog och ständerna beslöto enligt regeringens önskan. Meningen är i stället, att ständerna skola tillsätta en särskild deputation eller kommission, som tills vidare skall öfvertaga statens hela finansförvaltning. Det är samma tanke, som förefinnes i Engeströms förslag till regeringsform.[1] Den uttrycker otvifvelaktigt en af oppositionens hufvudsyften och visar, huru dess förhoppningar växte i omfattning just på det område, där den kungliga styrelsen var svagast och där den redan, åtminstone delvis, fått underkasta sig villkor, som tedde sig förödmjukande och inskränkande nog trots dess ökade statsrättsliga maktbefogenhet i öfrigt.

Programmet fordrar säker garanti för att riksgälden ej må ökas. Detta kraf är helt naturligt. 1789 års kungliga löfte, att regeringen icke skulle upptaga nya lån utan ständernas samtycke, hade ju icke visat sig effektivt eller förhindrat tillkomsten af en betydande ny skuldbörda. Men några bestämda förslag, huru denna säkerhet skulle kunna vinnas, framställas icke. De voro kanske också öfverflödiga, ifall det förutnämnda krafvet om ständernas öfvertagande af hela finansförvaltningen kunnat förverkligas. I sina följder skulle detta betydt en fullständig omkastning af makten öfver landets regering, en omändring af författningen i riktning mot en ny parlamentarisk regim.

Intressantast är kanske den femte och sista punkten, som diskuterar den tydligen mest brännande af alla frågor, hvad som borde göras, ifall någon proposition skulle förekomma om ändring af 1772 års regeringsform. Förenings- och säkerhetsakten är här icke alls nämnd i full öfverensstämmelse med adelns uppfattning, att denna akt saknade all giltighet, emedan den icke var af adeln godkänd. Talet om en proposition till ändring af regeringsformen syftar antagligen lika mycket på ett väntadt försök från konungens sida att förmå adeln godkänna denna akt som på andra af ryktet utspridda kungliga planer till nya författningsändringar. Naturligtvis häfdar Engeström, att, ifall dylika

[1] Se min ofvan citerade uppsats, s. 20.

propositioner gjordes, intet skulle antagas, som ej tjänade till att befästa nationens frihet och säkerheten till person och egendom. Men han stannar ej vid denna negativa hållning. Hans mening är tydligen, att om dylika konstitutionsändringar bragtes på tal, oppositionen för sin del skulle begagna detta tillfälle för att söka genomdrifva sina önskemål. Bland förändringar, som han särskildt rekommenderar såsom tjänliga att stärka nationens frihet, nämnes införandet i representationen af ståndspersoner, »som nu mot billighet synas vara uteslutna från deltagande uti allmänne ärender». Denna tanke var vid denna tid mycket allmän inom oppositionskretsar.[1]

Slutligen återkommer här ånyo samma plan som i det föregående programutkastet från åttiotalet, att försöka vinna de ofrälse stånden för en ändring af författningen efter oppositionens idéer genom offrandet af adelns personliga privilegier. Jordbesittningsprivilegiet vill Engeström tydligen fortfarande häfda åt adeln, ehuru detta önskemål här icke framträder så starkt och Engeström tydligen lägger större vikt vid att de olika jordnaturerna och deras förmåner bevaras orubbade för framtiden än att adelns uteslutande rätt att besitta viss privilegierad jord fastslås. Engeström utför denna gång mer i detalj på hvilka olika sätt en dylik utjämning af privilegierna skulle ske och vill låta de ofrälse stånden i detta fall välja mellan trenne olika alternativ, af hvilka dock blott det första, upphäfvandet af samtliga ståndsprivilegier, synes vara möjligt och allvarligt menadt.

Detta sistnämnda förslag till taktik för adeln förknippar tydligen de båda här meddelade programutkasten med hvarandra. Jacob von Engeström framstår härigenom ännu klarare såsom den egentlige förkämpen för en dylik reformtanke. Den är tydligen nu, vid tiden för 1792 års riksdag, ganska spridd. Den anonyme dagboksskrifvaren i *Hemliga Handlingar*[2] meddelar bland ryktena från riksdagens början, att adeln ärnade afsäga sig sina privilegier, emedan dessa troddes vara orsaken till det hat och den afund, som de ofrälse stånden visat sedan 1789, och i den »plan till riksdagen», som han kommit öfver och meddelar i samma dag-

[1] Se Jacob von Engeströms förslag till regeringsform etc., s. 3, 8, 28 m. fl.
[2] Hemliga Handlingar till Gustaf III:s historia II, s. 223.

bok, förordades ungefär samma tanke, att »adeln afsäger sig sina prerogativer med villkor att hvarje egendoms natur bibehålles», på det att enigheten mellan stånden må återställas.[1] Säkerligen var emellertid tiden ännu icke mogen för en dylik reforms genomförande från adelns sida. De principiellt demokratiska idéerna hafva ännu ringa spridning bland den svenska adeln, och privilegiernas upphäfvande förfäktas af Engeström och likatänkande fortfarande tydligen endast såsom taktiska medel i den politiska kampen, icke ur principiella grunder.

Det Engeströmska programmet kom icke att spela någon politisk roll under riksdagen 1792, då konungen visligen afstod från angrepp mot banken och mot författningen. Någon utsikt att förverkliga planen att låta en ständernas kommission öfvertaga hela finansförvaltningen förefanns icke heller, och öfverhufvud förflöt den med sådan fruktan å ömse sidor emotsedda riksdagen till det yttre synnerligen lugnt. Ständerna öfvertogo utan motstånd genom sitt riksgäldskontor den nytillkomna gälden, och konungen gjorde intet försök att tvinga adeln till att erkänna förenings- och säkerhetsakten. Det ofvan skildrade programmet har emellertid intresse för utredandet af oppositionens planer och syften, hvilka ju tydligen indirekt påverkat riksdagens gång, därigenom att kunskapen om desamma bestämt regeringens försiktiga hållning. Den utredning det gifver af dessa planer bör vara desto mer autentisk, som kanslirådet von Engeström tydligen vid denna riksdag var en af oppositionens ledande och mest ansedda män.

[1] Hemliga handl. II, s. 284. — Öfverhufvud öfverensstämmer Jacob von Engeströms utkast märkligt nära med ofvannämnda »plan till riksdagen». Denna är visserligen mycket vidlyftigare och ger först en omfångsrik beskrifning på konungens förmodade afsikter att befria sig från alla skulder, omstörta författningen och bereda sig väg till full envåldsmakt, men efter denna framställning följer en kortare redogörelse för hvad som bör göras för att förhindra dessa rysliga afsikter. Detta det egentliga oppositionsprogrammet går just ut på att adeln på vissa villkor afsäger sig sina privilegier i syfte att vinna de ofrälse stånden och att ständerna genom en deputation granska den nytillkomna gälden och genom besparingar och indragningar söka afbetala densamma utan förhöjning i kontributionen. Man kan knappt undgå att finna ett visst sammanhang mellan detta program och det engeströmska, och detta ger ju någon ledning till att bestämma från hvilka kretsar af oppositionen »planen till riksdagen» utgått. Den engeströmska skriften saknar emellertid den fantastiska beskrifningen på konungens planer och är, hvad den positiva delen beträffar, vida mer utförd och innehållsrik.

Den internationella kongressen för historiska vetenskaper i Berlin 1908.

Några anteckningar

AF

TORVALD HÖJER.

Den närmast föregående internationella kongressen för historiska vetenskaper, hvilken hölls i Rom 1903, fattade det beslut, att nästa kongress skulle äga rum 1908 i Berlin. För att vidtaga de naturligen mycket omfattande förberedelserna konstituerade sig en stor kommitté, som bland sina medlemmar räknade en mängd af Berlins mest kända historiker inom olika specialdiscipliner, och hvars arbeten leddes af generaldirektorn för de preussiska statsarkiven Reinhold Koser samt professorerna Eduard Meyer och Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff. Redan under förra året utsände kommittén sina inbjudningar till kongressen tillika med dels hufvuddragen af ett provisoriskt program dels den af kommittén antagna kongressordningen, innehållande detaljerade bestämmelser rörande kongressens organisation. Denna var gjord i enlighet med de vanliga principerna. Arbetena skulle försiggå dels på allmänna sammanträden dels på sektioner. Dessa senares antal fastställdes från början definitivt till åtta, nämligen för

1) Orientens historia;
2) Greklands och Roms historia;
3) medeltidens och nyare tidens politiska historia;
4) medeltidens och nyare tidens kulturhistoria;
5) rättshistoria och ekonomisk historia;
6) kyrkohistoria;

7) konsthistoria och

8) historiska hjälpvetenskaper (arkiv- och biblioteksväsen, kronologi, diplomatik, epigrafik, genealogi, historisk geografi, heraldik, numismatik, paleografi och sfragistik).

Diskussioner skulle endast få förekomma efter sektionsföredragen och äfven där kringgärdade af tämligen rigorösa föreskrifter. I kongressens arbeten kommo de ock att spela en i det hela tämligen underordnad roll.

Tillåtna språk under förhandlingarna skulle vara utom engelska, franska och tyska äfven italienska och latin.

Till kongressen i Rom 1903 hade den italienska regeringen utfärdat officiella inbjudningar till de olika ländernas regeringar att där låta sig officiellt företrädas. Den tyska regeringen hade icke gifvit fullt samma officiella prägel åt den i Berlin sammanträdande kongressen, men den hade fästat de olika regeringarnas uppmärksamhet å densamma.

Det var en stor och representativ samling af den historiska vetenskapens idkare och vänner från olika delar af världen, ända från Japan, Brasilien och Kanada, som hörsammat kallelsen att mötas i Berlin den 6 augusti 1908. Den vid kongressens slut utdelade och såsom fullständig betecknade medlemslistan upptager tillsammans icke mindre än 1,045 namn. Den öfvervägande delen af deltagarna — omkring 700 — utgjordes naturligtvis af tyskar. Därnäst kommo Italien och Österrike med hvartdera omkring ett femtiotal samt vidare Brittiska riket och Ryssland med hvar sitt fyrtiotal. Såsom sjätte i ordningen kommer Sverige med 33 deltagare; af de öfriga nordiska länderna sände Danmark tolf, Finland åtta och Norge sju deltagare. Närmast efter Sverige komma Frankrike med inemot ett trettiotal, Förenta staterna med något öfver 20 samt därefter Belgien och Holland. I förhållande till sin folkmängd var Sverige alltså näst Tyskland det starkast representerade landet. Af de svenska deltagarna voro naturligtvis de flesta rena historiker och arkivmän, men i kretsen märktes äfven kyrko-, litteratur- och konsthistoriker, biblioteks- och museimän samt filologer.

Kongressen öppnades den 6 augusti kl. 10 f. m. i »grosser Saal der Philharmonie» af geheimerådet Koser i närvaro af prins Friedrich Leopold af Preussen — kejsaren befann sig

just på sitt besök vid svenska hofvet —, tyske inrikesstatssekreteraren d:r von Bethmann-Hollweg, förre preussiske kultusministern Studt m. fl. Från rikskansleren furst Bülow och kultusministern Holle ingingo telegram. Efter Kosers korta inledningsanförande följde en lång rad af officiella hälsningstal först från tysk sida af statssekreteraren von Bethmann-Hollweg, hvars kärnfulla och elegant formade anförande väckte stormande bifall, af staden Berlins borgmästare d:r Reicke, preussiska vetenskapsakademiens ständige sekreterare professor Auwers samt rektorn vid Berlins universitet professor Stumpf. På främlingarnas sida talade professor Pasquale del Giudice i den i Rom senast hållna kongressens namn, den berömde egyptologen Gaston Maspero för Institut de France och alla på kongressen företrädda akademier och lärda sällskap samt slutligen professor Macan från Oxford för de vid kongressen representerade universiteten. Särskildt den sistnämnde lärdes spirituella anförande, delvis formadt såsom en hyllning för Wilamowitz-Moellendorff, som nyligen varit Oxforduniversitetets gäst, och såsom en lyckönskan till universitetet i Jena, som i dagarna firat sitt jubileum, och afslutadt med ett på den oklanderligaste tyska framsagdt citat från Goethe, mottogs med det lifligaste bifall.

Efter alla dessa tal, som togo en rundlig tid i anspråk, skred man till kongressens konstituering. Till president utsågs med acklamation professor Koser, till vicepresidenter professorerna Eduard Meyer och Wilamowitz-Moellendorff. Till hederspresidenter utsågos — enligt vid internationella kongresser vedertaget bruk — representanter för de olika på kongressen företrädda nationerna. För Sveriges del föll valet på frih. Carl Carlsson Bonde, som emellertid tyvärr hindrats att infinna sig. Någon svensk kom sålunda aldrig att intaga presidentplatsen vid någon af de allmänna sammankomsterna. Däremot presiderade naturligtvis flera svenskar vid sektionssammanträdena.

Omedelbart efter själfva begynnelsehögtidligheternas afslutande hölls det första af de för de allmänna sessionerna afsedda föredragen af nuvarande amerikanske ambassadören i Berlin d:r D. J. Hill. Efter föredragets slut följde ett kort

uppehåll, hvarefter de olika sektionerna konstituerade sig och påbörjade sina arbeten.

* * *

Kongressens program upptog för de allmänna sammankomsterna i allt tretton föredrag. Listan har i sin helhet följande utseende:

Torsdagen den 6 augusti.

D. J. Hill (Förenta staterna): *The Ethical Function of the Historian* (sektion III).

Fredagen den 7 augusti.

G. Maspero (Kairo): *Ce qui se fait en Egypte pour sauver les monuments historiques* (sektion I).
F. Wickhoff (Wien): *Über die Einteilung der Kunstgeschichte in Hauptperioden* (sektion VII).
J. L. Heiberg (Köpenhamn): *Archimedes im Lichte einer neugefundenen Schrift* (sektion II).

Lördagen den 8 augusti.

Sir Frederick Pollock (London): *Government by Committees in England* (sektion V).
H. Hjärne (Uppsala): *Gustaf Adolf* (sektion III).
F. Cumont (Gent): *Sur la religion astrologique* (sektion II).

Måndagen den 10 augusti.

M. Rostowzew (S:t Petersburg): *Zur Geschichte des römischen Colonats* (sektion II).
L. Caetani Principe di Teano (Rom): *Lo studio storico dell' Islam* (sektion I).
L. Pélissier (Montpellier): *Origines et caractères généraux de la tyrannie (signoria) en Italie au XIVme siècle* (sektion III).

Onsdagen den 12 augusti.

P. Rajna (Florens): *Storia ed Epopea* (sektion IV).
A. Bugge (Kristiania): *Ursprung und Glaubwürdigkeit der isländischen Saga* (sektion IV).
Sir William Ramsay (Aberdeen): *The church organisation in Lycaonia from the fourth century to the eleventh as illustrated by epigraphy* (sektion VI).

Det kan inte nekas — erfarenheten jäfvade därvidlag icke det första intrycket — att de allmänna sammankomsterna säkerligen utgjorde den minst lockande och tillika minst gifvande delen af kongressens arbeten. Man kan heller icke värja sig för den tanken, att den ofvan anförda föredragslistan utgör en — måhända skickligt hopkommen — kompromiss, mindre ägnad att motsvara krafvet eller förväntningarna på verkligt eggande föredrag i historiska frågor af universellt intresse än att nödtorftligen tillfredsställa de olika historiska disciplinernas och de olika på kongressen företrädda nationernas fordringar på att vid de allmänna sammankomsterna blifva vederbörligen representerade. Det är emellertid säkerligen ett lyte, som med nödvändighet medföljer internationella sammankomster af vetenskapsmän, och kan därför icke gifva anledning till annat än ett beklagande. I nu antydda svårigheter vid programmets uppgörande har man då att söka orsaken till dess oförnekliga brister. En sådan är, att vissa af ämnena ha en så speciell karaktär, att de långt bättre ägnat sig till sektionsföredrag: sådana äro t. ex. Masperos och sir William Ramsays för öfrigt mycket instruktiva och intressanta föreläsningar. Den väsentligaste bristen synes dock vara den, att den politiska historien, särskildt den moderna, som väl dock, alla nymodiga teorier till trots, måste betraktas såsom häfdaforskningens hufvudområde, fått alldeles för mycket träda i skuggan. Den tredje sektionen representerades nämligen, såsom den ofvan meddelade förteckningen ger vid handen, endast och allenast af Pélissiers föreläsning öfver signorian i Italien samt Hjärnes Gustaf Adolfs-föredrag. Hills föredrag är visserligen på programmet fördt till denna sektion, men faller helt och hållet inom det filosofiska området. Med det sagda skall naturligtvis inte förnekas, att åtskilliga af föredragen fyllde alla rimliga anspråk och voro verkligt gifvande och aktuella. En annan beklaglig lucka i programmet — och här gäller det äfven sektionerna — förefanns äfven, i det att Berlin-historikerna nästan undantagslöst af sin ställning såsom inbjudare och värdar ansett sig förhindrade att till kongressen anmäla några föredrag. Förhållandet må vara hur förklarligt som helst, men nog var det med verklig saknad man lämnade Berlin utan att ha

fått höra forskare sådana som Koser, Meyer, Schäfer, Harnack, Wilamowitz eller Gierke, andra att förtiga ej förgäta. En annan omständighet, som äfven i sin mån bidrog till att göra de allmänna sammankomsterna mindre inbjudande, men för hvilken naturligtvis ledningen icke kan göras ansvarig, var själfva föreläsningslokalen, »grosser Saal der Philharmonie». Denna var tydligen beräknad för ett vida större antal åhörare än som vid kongressen infunnit sig. Vanligen var den blott till hälften eller fjärdedelen fylld, en omständighet, som naturligen icke kunde undgå att verka en smula afkylande på både föreläsare och åhörare. —

Som nämndt hölls det första af de allmänna föredragen — på tyska men med stark engelsk brytning — af den amerikanske ambassadören i Berlin d:r D. J. Hill, känd såsom författare till en vidlyftig *History of diplomacy*, hvaraf ett par band utkommit. Föredragets ämne var »The ethical function of the historian». Titeln ger knappast någon ledning i afseende på innehållet. Man hade väl närmast väntat sig en utredning af hvad som skulle kunna kallas historikerns samhälleliga uppgift, häfdaforskningens uppfostrande betydelse, med ett ord ett bidrag till svar på frågan, hvarför vi öfverhufvud taget studera historia. I stället utgjorde föredraget ett — såvidt en icke filosofiskt skolad åhörare vågar uttala ett omdöme — icke särdeles betydande försök att bestämma historiens plats inom vetenskapernas system, att klargöra dess väsen, att afgränsa dess område och fastställa dess metod gentemot andra vetenskapers. Något utförligare referat af föredraget synes så mycket mindre behöfligt, som detsamma lär ha varit afsedt att med det snaraste offentliggöras i Berlintidskriften »Neue Revue».

Af den andra offentliga sammankomstens föredrag är i främsta rummet att framhålla den berömde egyptologen Masperos redogörelse för den till en god del af honom själf organiserade vården af Egyptens fornlämningar. Såsom ett drag af särskildt intresse i denna organisation förtjänar att påpekas den stora plats de infödde alltmera intaga inom densamma. Professor J. L. Heiberg redogjorde för en af honom i ett grekiskt kloster upptäckt palimpsest, innehållande en hittills okänd skrift af Arkimedes. Det nya arbetet har stort intresse därigenom, att det visar, att Arki-

medes med mekanikens hjälp kommit till det öfvervägande antalet af sina matematiska lärosatser och först efteråt strängt geometriskt bevisat dem. I slutet af sitt föredrag framhöll föreläsaren, att Arkimedes' verk begrafts i den allmänna förstörelse, som vid de nya folkens framstormande öfvergick den antika kulturen, och att först den nyare tiden funnit vägen tillbaka till hans upptäckter.

Af den tredje sammankomstens föredrag tilldrog sig, såsom naturligt var, professor Hjärnes Gustaf Adolfs-tal det ojämförligt största intresset. För dem, som kände föreläsarens tidigare forskningar på området, innehöll föredraget naturligen föga nytt. Det återgaf i en på en gång sammanträngd och fängslande form grundtankarna i den studie öfver »Gustaf Adolf, protestantismens förkämpe», som föredraganden för en del år sedan utgifvit: karaktäristiken af det polska kriget såsom ett skede i protestantismens skyddskamp mot den katolska reaktionen och det skarpa betonandet af att såsom mål för Gustaf Adolfs statskonst hägrat hvarken ett *dominium maris Baltici* eller ett kejsardöme, det må nu vara ett återupprättadt tyskt eller ett nyupprättadt skandinaviskt. Gustaf Adolf, detta var summan af föreläsningen, har alltså från sitt framträdande på de stora händelsernas skådebana städse betraktat såsom sin uppgift att vara en protestantismens förkämpe, och af denna grundtanke har hans politik burit prägeln. Föredraget, framfördt med talarens vanliga kraft och myndighet, mottogs med starkt och långvarigt bifall, som ytterligare framhäfdes genom den hänförda hyllning till den svenske konungens personlighet och statskonst och den svenska nationens världshistoriska insats, som sektionens ledare, professor Dietrich Schäfer, inlade i det öfliga tacksägelsetalet till föreläsaren.

Af dagens båda andra föredrag var den berömde engelske juristen sir Frederick Pollocks vidlyftiga framställning af »Government by Committees in England» på grund af talarens lågmäldhet nästan omöjligt att uppfatta — därutinnan ingalunda det första under kongressen — utom möjligen för de närmast sittande. I sitt föredrag om den astrologiska religionen tecknade professor Cumont inledningsvis den antika astrologiens uppkomst ur olika element, babyloniska, egyptiska, grekiska o. s. v. och betonade därvid be-

tydelsen af kaldéernas astronomiska upptäckter. Då längre fram det romerska kejsardömet för sin världsmission stod i behof af en internationell religion fann det hvad det sökte i himlakropparnas tillbedjan (astrolatrien), och solkulten infördes då såsom statsreligion. Såsom sådan har den utöfvat inverkan på både kristendomens och islams utveckling.

De bägge sista dagarnas allmänna föredrag må här förbigås såsom af jämförelsevis mindre intresse. Stor uppmärksamhet tilldrog sig dock, trots sitt ytterligt specialiserade ämne, kongressens sista föredrag och detta icke minst på den grund, att Lycaoniens utforskande i epigrafiskt och arkeologiskt afseende, såsom professor Harnack framhöll i sitt tal till föreläsaren, är en enda mans verk — sir William Ramsays. —

Lifligt att beklaga var, att utgifvaren af »Revue historique» Gabriel Monod, professor vid det vidtfräjdade Collège de France, blef hindrad att hålla sitt utlofvade föredrag om »Michelets förbindelser med Tyskland». En behandling af detta ämne skulle helt visst ha kunnat ge mycket intressanta bidrag till kännedomen om fransk och tysk häfdaforsknings förhållande till hvarandra under ett tidsskede, som för båda betecknar genombrottet af nya metoder och nya åskådningssätt.

* * *

Med den oerhörda rikhaltighet och universalitet, som utmärkte kongressens program — det spände ju öfver den historiska vetenskapens vidast skilda områden — kan det här icke vara tal om att söka ge någon ens tillnärmelsevis fullständig bild af de olika sektionernas arbeten. Hvad som här åsyftas är blott att — med framhållande af några föredrag från andra forskningsområden, i den mån förf. själf varit i tillfälle att åhöra dem eller de vare sig genom ämnet eller ämnets behandling på kongressen tilldragit sig särskild uppmärksamhet — söka teckna hufvuddragen af arbetet inom den sektion förf. tillhörde nämligen den tredje — sektionen för modern historia —, som ju för öfrigt för den historiskt intresserade torde ha det största intresset.

Sektionen stod, såsom redan nämndt, under ledning af professor Dietrich Schäfer, som bekant en af Tysklands främste kännare af de skandinaviska ländernas historia. Arbetena påbörjades den 6 aug. och inleddes af professor Kr. Erslev med ett kort och klart föredrag öfver ämnet »Die Einteilung der geschichtlichen Quellen und der daraus sich ergebende Gang der Forschung» — således öfver en rent metodologisk, man vore frestad att säga terminologisk fråga. Föredraganden vände sig kritiskt mot den af Bernheim uppställda indelningen af källorna i lämningar och tradition, en indelning till hvilken föreläsaren själf tidigare anslutit sig.[1] I stället uppställde han en ny indelning i trenne grupper: 1) »Überreste der vorzeitlichen Menschen»; 2) »Erzeugnisse der vorzeitlichen Menschen»; och 3) »Das menschliche Leben in der Gegenwart». Egendomligt nog drog ingen af de talrikt närvarande tyska forskarna i härnad för den Bernheimska uppställningen. Möjligen kan detta ha sin förklaring däri, att föredraget på grund af föreläsarens utförande ej var så alldeles lätt att följa.

Af större allmänt intresse var dagens andra föreläsning. I denna behandlade Breslau-professorn Georg Kaufmann, känd såsom författare till ett stort arbete öfver de tyska universitetens historia, ett därmed i samband stående ämne nämligen de tyska universitetens själfstyrelse under 1800-talet. Då åtskilliga hithörande frågor under de senaste åren varit och ännu äro aktuella hos oss, torde några antydningar om innehållet försvara sin plats. Såsom utgångspunkt för sin framställning betonade talaren universitetens dubbla karaktär af att vara icke blott utbildningsanstalter för blifvande statsfunktionärer utan tillika sammanslutningar af män, som gjort det vetenskapliga arbetet till sin lifsuppgift. Under medeltiden åtnjöto universitetskorporationerna en vidsträckt själfstyrelse; de hade både egen jurisdiktion och frihet vid anordnandet af sin undervisning, men undervisningen själf var bunden i kyrkans och traditionens band. Renässansens och reformationens tid bildar en vändpunkt i universitetens utveckling; hittills ensartade till sin organisation skilja de sig i protestantiska och katolska. Under det de senare upptogos af kampen mot jesuiterna och

[1] Se t. ex. Grundsætninger for historisk Kildekritik (1892), s. 5.

ofta lågo under, blef det de förra, som förde vetenskapen framåt, tills äfven de började stelna och satte sin juridiska autonomi öfver sin vetenskapliga. Ett nytt utvecklingsskede beteckna universiteten i Halle och Göttingen: deras korporativa rättigheter voro mindre, men den vetenskapliga självständigheten hade växt. Därför blefvo de ock hufvudskådeplatserna för den tankerevolution, som kom med 1700-talets upplysning. Men lärarnas ställning var dock i det hela ännu ganska prekär. Genombrottet i detta afseende kom först med Preussens pånyttfödelse efter nederlaget mot Napoleon, då vården om universitetens angelägenheter anförtrotts åt män sådana som Altenstein, Humboldt och Schulze. Med grundandet af universiteten i Berlin och Breslau kan den vetenskapliga autonomien i det hela anses vara ett faktum. Långsamt utvecklade sig universitetens korporationsrättigheter, så rätten att föreslå professorer, men vid flera tillfällen har autonomien hotats eller kringskurits. Dessa svårigheter öfvervunnos likväl, och upprättandet af universitetet i Strassburg bildar, kan man väl säga, höjdpunkten af utvecklingen i båda de i början antydda afseendena. Men äfven sedan den tiden hade attentat mot universitetens autonomi ej saknats. Med de uppoffringar staten gjorde för universiteten följde ock ökadt begär att ingripa i deras angelägenheter. Skarpt kritiserade talaren regeringens rätt att utan vidare förflytta professorer, likaså den på senare tid sig insmygande vanan hos professorerna att, med förbigående af fakulteterna, vända sig direkt till centralmyndigheterna. Universiteten togos i försvar mot de beskyllningar för trångsynthet och ensidighet i befordringsfrågor, som i pressen — särskildt åsyftades en artikel i Kreuz-Zeitung — riktats mot dem. En svaghet i organisationen utgjorde bristen på ordinarie professorer, särskildt inom de juridiska och medicinska fakulteterna; ett botemedel häremot vore ju upphäfvandet af skillnaden mellan ordinarie och extraordinarie professorer. Efter att ha berört vissa moderna utslag af den ännu härskande oviljan mot universitetens friheter slutade talaren under stormande bifall med Savignys ord, att man väl kunde förstöra universiteten men omöjligen sätta något bättre i deras ställe. — Dagens tredje föreläsning hölls af professor Kaser och behandlade

det moderna statslifvets uppkomst inom de tyska territorierna vid medeltidens slut.

Bland andra dagens föreläsningar må först nämnas ett mycket klart och sakrikt om ock — icke minst på grund af själfva utförandet — något torrt föredrag af professor Haskins, Cambridge (U. S. A.), om »Normandie under Vilhelm eröfraren». Sitt förnämsta värde hade föredraget genom den belysning, som genom detsamma kastades öfver vissa frågor i afseende på den anglonormandiska statens genesis. Intressant och eggande var det föredrag, som därefter hölls af professor Gerhard Seeliger inom det område, som han framför allt gjort till sitt, nämligen jordens historia under medeltiden. Men dagens »clou» — åtminstone för den tyska delen af publiken — var otvifvelaktigt den numera i Hamburg verksamme professor Erich Marcks' främst på föredragningslistan upptagna föredrag »Från Bismarcks ungdom», framgånget ur förarbetena till den monografi öfver Bismarcks ungdom, hvarmed föreläsaren för närvarande är sysselsatt. Egentligen var det demonstrativa bifall, hvarmed föreläsningen mottogs, i någon mån ägnadt att förvåna. Teckningen var tvifvelsutan omsorgsfullt utarbetad, formgifningen, såsom vanligt hos Marcks, elegant men med en dragning åt det pretiösa, utförandet pointeradt. Men bakom alla dessa stora perspektiv och konstmässigt präglade formuleringar var dock själfva sakinnehållet ganska tunnt. Det är i själfva verket förvånande litet, som man känner om Bismarcks ungdom, om hans förståndsutveckling och karaktärsdaning. Hans studietid i Göttingen föll under en universitetets stora tid. Bland lärarna räknades sådana ryktbarheter som Grimm och Dahlmann, af hvilka den senare utöfvade ett starkt inflytande på tidens nationellt sinnade yngre generation, män sådana som Moltke, Roon, Treitschke, Delbrück, Droysen, Hohenlohe, Bennigsen. Bismarck synes ha stått utanför detta inflytande. Han blef kårstudent, men bland hannoveranerna fann den pommerske junkern, preussare redan då till sin uppfattning, ingen sympati. Han synes ha fört ett tämligen vildt lif; hans bref tala ofta om vin och skulder i skarpt utpräglade meningar, åskådligt, kvickt, med en dragning åt det groteska. Han umgicks mycket med utländingar; från denna tid daterar sig hans bekantskap med

den sedan så berömde amerikanske diplomaten och häfdatecknaren Motley, som i en många år senare utgifven roman skildrat den unge Bismarck under namnet Rabenmarck. I Berlin synes universitetslifvet än mindre än i Göttingen ha öfvat inflytande på honom. Han rörde sig där mycket i adliga kretsar och studerade litteratur och musik tillsammans med sin vän Keyserling. Men under denna tid märker man en vaknande äregirighet, som tog sig uttryck i en ursinnig flit. Hans skriftliga prof såsom referendar — de handlade om eden och om sparsamhet i statshushållningen — röja dock intet af hans kommande storhet. Hans vistelse i Aachen var en tid af vilda nöjen. Den borgerligt sociala utvecklingen i Rhenprovinsen stod han lika främmande som de andliga strömningarna i Göttingen. Hans utveckling sker oberäkneligt, ryckvis, tills han med ens når sin fulla storhet.

Främst på tredje dagens program stod ett föredrag af professor Yngvar Nielsen med titel: »Skandinavisk politik i augusti 1814». Det var med en känsla af undran och förvåning de svenska deltagarna sett detta föreläsningstema på programmet. Man mindes, hvilken plats framställningen af 1814 års händelser intagit i striderna under unionstiden: den bar vida mer af partilidelsernas än af objektivitetens prägel. Skulle nu tre år efter unionens upplösning dessa gamla stridsfrågor dragas inför ett internationellt forum? Föreläsaren gäckade emellertid alla farhågor eller förhoppningar i den vägen. Hans föredrag, delvis byggdt på nytt material från ryska arkiv, rörde sig uteslutande kring Karl Johans förbindelser med kejsar Alexander och hans önskan att ingripa i Frankrikes inre förhållanden samt den återverkan dessa planer kunna anses ha haft på hans nordiska politik. Det nya i föredraget var egentligen några upplysningar, hämtade ur Suchtelens papper. Samtidigt med att Karl Johan öppnade förhandlingarna med Kristian Fredrik förklarade han i Fredriksstad för general Suchtelen, att det för honom var af största vikt att snarast möjligt få de norska förhållandena ordnade, för att han därefter skulle kunna ställa sig till kejsar Alexanders oinskränkta förfogande, med andra ord eventuellt tillrycka sig Frankrikes krona. Med erkännansvärd försiktighet undvek föreläsaren

alla politiskt brännbara frågor. Efter föredraget uppstod ett kort meningsutbyte, hvari deltogo de tyska forskarna dr. F. Arnheim och professor Th. Schiemann, den förre i motsättning, den senare i anslutning till professor Nielsens uppfattning, samt professor Clason, som i korthet underströk det från metodisk synpunkt sedt betänkliga i att draga vidtgående slutsatser ur enstaka yttranden af en temperamentsfull gascognare. — Dagordningen upptog för öfrigt föredrag af professor W. Busch, Tübingen, rörande Bismarck och Nordtyska förbundets tillkomst samt af den bekante nederländske häfdatecknaren P. J. Blok om Holland och Tyska riket före den burgundiska tiden.

Äfven nästa arbetsdag, måndagen den 10 augusti, inleddes af ett föredrag, som berörde svenska förhållanden, denna gång ett bidrag till den svenska historiografiens historia, nämligen professor M. G. Schybergsons utförliga och sakrika framställning af Göttingen-historikernas förbindelser med de svenska och finska historikerna under senare hälften af 1700-talet. Föredraget var tydligen en frukt af de studier öfver den svenska häfdaforskningens historia, som föreläsaren, väl närmast i och för sin monografi öfver Porthan, sedan länge bedrifvit, och som han här hade tillfälle att framlägga inför en internationell publik. Det är att hoppas, att föreläsaren snart finner tillfälle att offentliggöra sitt föredrag, som då skall blifva föremål för ett utförligare omnämnande. — Dagens återstående föreläsning, afhandlande Capodistrias politiska bana, erbjöd mindre af intresse.

Sektionens intressantaste föredrag voro otvifvelaktigt hopade på de båda sista kongressdagarna, den 11 och 12 augusti. Dessa dagar höllos gemensamma sammanträden af tredje och sjätte sektionerna, och därvid hade man tillfälle att åhöra ett par af kongressens mest uppmärksammade föredrag. Det första af dessa, som hölls den 11, behandlade forskningens nuvarande ståndpunkt i afseende på reformationens förhistoria och hölls af professor Heinrich Finke, bekant för sina omfattande forskningar inom konsiliehistoriens område och senast genom en stor urkundssamling i två band, *Acta Aragonensia*, hvari han bringar nytt material till kännedomen om medeltidens historia från ett hittills outforskadt område, nämligen de aragoniska konun-

garnas gamla häfdagömma i Barcelona. I viss mån kan Finkes föredrag karakteriseras såsom en beriktigande och supplerande sammanfattning af och kommentar till en tidigare (1896) utgifven skrift om *Die kirchenpolitischen und kirchlichen Verhältnisse zu Ende des Mittalters nach der Darstellung K. Lamprechts.* Efter att inledningsvis ha framhållit, att tiden närmast före reformationens inbrott vore ett af vetenskapen hittills endast i ringa mån utforskadt område, öfvergick föreläsaren till en karakteristik af forskningens nuvarande ståndpunkt med hänsyn till de olika sidor af tidens religiösa lif, som i främsta rummet kunna anses vara af betydelse, när det gäller att förstå förutsättningarna för den stora religiösa omhvälfningen. Han betonade därvid, att det gällde att i möjligaste mån bortse från reformatorernas egna uttalanden om den föregående tiden och i främsta rummet hålla sig till samtidens vittnesbörd. — En hufvudfråga är naturligtvis kyrkans allmänna tillstånd. Hvad då först de finansiella förhållandena angår, hvilka i diskussionen städse stått i förgrunden, så vore det obestridligt, att det påfliga aflatsväsendet i betänklig grad nedsjunkit till ett medel att hopskrapa penningar. Men de belopp, hvartill de från aflatshandeln liksom från de påfliga kollektorierna inflytande medlen uppskattats, vore nog betydligt öfverdrifna. I långt högre grad hade de vid kurian förda processerna blifvit en kräftskada för kyrkan; deras antal stiger till det otroliga, och de medförde både ett utarmande af prästerskapet och en desorganisation af den kyrkliga förvaltningen. Det sedliga tillståndet bland kyrkans män kan i stort sedt — detta betecknade talaren själf såsom ett frångående af den ståndpunkt han tidigare intagit — icke sägas ha varit det bästa. Till en del kan detta förhållande ha sin förklaring i det andliga ståndets alltför stora talrikhet, som gifvit upphof till ett prästerligt proletariat. Ett särskildt omtvistadt och svårbehandladt problem är naturligtvis kapitlet om det inre religiösa lifvet under öfvergångstiden. Det präglas — så mycket kan väl med säkerhet sägas, — af en växande förbittring öfver det härskande tillståndet. Men tillika finner man en stegring och ett fördjupande af det religiösa lifvet. En annan fråga, som ännu ej föreligger utredd, är Luthers förhållande till den äldre teologien. Ta-

laren antydde, så vidt förf. rätt uppfattat honom, att härvidlag i vissa punkter rådde enighet mellan Denifle och Harnack, en uppfattning som från sistnämnde forskares sida mötte stumma men energiska protester. Ljuspunkter funnos väl; en sådan är det stora antalet fromma och utmärkta predikanter. Men annan fråga är, huru långt deras inflytande sträckt sig. För att framställa de innersta orsakerna till den väldiga omhvälfning, som reformationen innebar, måste, slutade talaren, den föregående tidens historia i en helt annan utsträckning än hittills bit för bit genomforskas. Ehuru auditoriet synbarligen var ganska diskussionslystet, kom något meningsutbyte dock ej till stånd, enär ett antal af kongressens mera framskjutna medlemmar samma dag skulle å kejsarens vägnar mottagas af prins Friedrich Leopold.

Det andra föredraget, som hölls följande dag, tillhörde säkerligen de episoder från kongressen, som skarpast inpräglat sig i åhörarnes minne. Det blef i själfva verket, både från föreläsares och åhörares sida, knappast mindre än ett indirekt inlägg i den kulturkamp, som för närvarande pågår inom den katolska världen, alltsedan Pius X utslungat sin förkastelsedom *contra modernistas.* Föredraget behandlade den katolska vetenskapens värdesättning af upplysningstiden och hölls af den bekante modernisten Würzburg-professorn Sebastian Merkle. Redan föreläsarens personlighet och sätt att tala voro ägnade att spänna intresset: en snarast kortvuxen gestalt med ett skarpt skuret, något groft, skägglöst ansikte, oroliga ögon och långt mörkt hår; han talade — i motsats mot flertalet föreläsare — fritt, med ledning blott af några anteckningar, med en utpräglad sydtysk accent och en undertryckt lidelse i rösten. Föredraget följdes med andlös uppmärksamhet, afbröts vid flera tillfällen af skratt och mottogs med en demonstrativ applådåska.

För en tid med det utpräglade historiska intresse som vår måste det, anmärkte talaren, synas önskvärdt att bredvid äldre tider äfven de nyare skeden, hvilkas efterverkningar ännu så starkt förnimmas, blifva framdragna i den historiska forskningens ljus. Men just i följd af dessa deras efterverkningar är den historiska objektiviteten på dylika forskningsområden svårast att uppnå. I ögonen fallande är den — ibland visserligen en viss kyrkopolitisk riktning tjänande —

partiskhet, hvarmed den katolska kyrkohistorien städse behandlat upplysningen, ej blott den protestantiska utan äfven den katolska, ehuru denna senare aldrig vändt sig mot supranaturalismen såsom sådan, blott mot dess utväxter vidskepelsen, vantron, sensationshungern. I själfva verket har man på den katolska upplysningen obesedda öfverfört omdömena om den protestantiska. De epitet, med hvilka man hedrat upplysningen: »ytlig», »fräck», »frivol», »skamlös», »blasfemisk» användas ifrigast af dem, som aldrig i sin hand hållit någon af dessa enligt uppgift så skamlösa och blasfemiska skrifter. Men man har gått än längre. Den bekanta satsen *Duo si faciunt idem, non est idem* har man i rikaste mått användt på upplysningsmännen: deras otvifvelaktigaste dygder ha tillräknats dem såsom fel, och synder tillvitats dem, från hvilka de bevisligen voro fria.

Talaren anförde därefter en mängd delvis mycket muntrande exempel på den behandling, som från den katolska ortodoxismens sida kommit upplysningsmännen till del. I Salzburg-herdabrefvet 1785 anbefalles de andliga att flitigt studera nya testamentet. Denna till synes lika naturliga som enligt vanlig kristlig uppfattning berättigade föreskrift blef ej blott i en samtida jesuitisk stridsskrift betecknad såsom mycket olämplig och betänklig utan äfven i våra dagar af biskop Brück i Mainz — författare till ett stort arbete öfver den tyska kyrkans historia under 1800-talet — karakteriserad såsom beredande upplysningsmännen stor glädje men de ifriga och öfvertygade katolikerna djup bedröfvelse.

Särskildt framhölls, att upplysningstidens verksamhet äfven på områden, där den varit särskildt välsignelsebringande, t. ex. inom undervisningens, blifvit föremål för ett lika orättvist bedömande, och härpå anfördes ett par drastiska exempel. Samma öde rönte de kyrkliga upplysningmännens sträfvanden för helgdagarnas helighållande och för en utvidgad tolerans. De senare förklaras af moderna katolska kyrkohistoriker — här anfördes ånyo Brücks ofvannämnda verk — såsom utslag enbart af religiös indifferentism. I slutet af sitt föredrag anförde talaren, under auditoriets munterhet, ett slående bevis på den brist på historisk kritik, som den traditionella katolska forskningen ådagalagt vid sin teckning af upplysningstiden. I det bekanta *Kir-*

chenlexikon — den katolska motsvarigheten till Herzogs, Plitts och Haucks *Realencyklopädie* — berättas, huru under denna tid en seminarieprofessor Johannes Kalb i Rottenburg ej blott yttrat sig hånande om den kristna tron, utan äfven uppmanat sina åhörare att sätta sig öfver fasteföreskrifterna och hängifva sig åt ett lastbart lefverne. Nyligen har emellertid uppvisats, att denna »urkundliga» framställning hvilar på ett uppenbart falsarium. Den i berättelsen omtalade seminarieprofessorn har helt enkelt ej existerat, bl. a. därför att i Rottenburg aldrig funnits något seminarium. Det anförda visar, slutade professor Merkle, att i afseende på upplysningstidens historia icke mycket utan allt ännu återstår att göra. Framför allt gäller det att med kritik gå källorna in på lifvet. »Fjärran ligger det mig att vilja kanonisera upplysningstiden; den har sitt rågade mått af fel. Men så afgrundsdjupt sjunken, som man gjort den, har den icke varit».

I det tal, hvarmed den presiderande, professor Finke, tackade föreläsaren, förklarade han, att professor Merkle framför andra vore mannen att skrifva upplysningstidens kyrkohistoria, detta icke blott på grund af sitt vetande utan äfven på grund af sitt temperament. I en replik i den på föredraget följande korta diskussionen framhöll Merkle såsom en hufvudsak till upplysningsrörelsens framträdande bristen på andlig frihet inom den katolska forsknings- och undervisningsvärlden. När man, anmärkte talaren, med all kyrkolärans auktoritet förkunnar, att i Skottland och på Hebriderna ankorna växa på träd, så småningom runda sig, affalla vid näbben och därpå flyga sin väg, då drifver man sina lärjungar till förakt för allt hvad auktoritet och lära heter.

Det ofvan refererade föredraget af professor Finke föregicksj af ett kombineradt sammanträde af tredje och fjärde sektionerna. Därvid höll professor R. Fester, Kiel, ett föredrag om historiens sekularisering, hvilken föreläsaren definierade såsom dess frigörelse från det religiösa och kyrkliga inflytandet. Han gaf från nämnda synpunkt en öfverblick öfver häfdaforskningens utveckling genom tiderna. I slutorden fick framställningen en tydlig adress till den kamp mot den moderna kulturen, som kurian återupptagit genom sin förkastelsedom öfver modernismen. Aktuellt var före-

läsarens påvisande af, huru det kyrkliga inflytandet gör sig gällande i afseende på historieundervisningen i skolorna: där tillhör ännu den judiska historien religionsundervisningen, och endast ur ett sådant förhållande kan exempelvis den bekanta Bibel-Babelstriden förklaras. Föreläsningen, som kanske mer utmärkte sig genom en bländande retorik och stor förmåga att finna slagord än genom något särskildt nytt eller betydande innehåll, mottogs med stormande bifall.

Den sista dagens program för sektionen upptog, utom professor Merkles föredrag ytterligare fyra, alla af intresse. Professorerna Kehr och Brackmann framlade ett program för ett *Germania sacra*, en efter alla den moderna teknikens fordringar utförd tysk motsvarighet till *Gallia christiana*. Den bekante skotske historikern Mackinnon vid universitetet i St. Andrews gaf — i öfverensstämmelse med framställningen i sitt bekanta arbete *The Union of England and Scotland* — en intressant teckning af den engelsk-skotska unionens tillkomst, som erbjöd åtskilliga tillfällen till lärorika jämförelser med den svensk-norska unionens historia.

Den schweiziske historikern Alfred Sterns föredrag om Fredrik Vilhelm IV och Metternich år 1842 utgjorde förmodligen en förstudie till något parti af den väntade femte delen af föreläsarens högt skattade stora verk öfver Europas historia efter 1815. Med Fredrik Vilhelms tronbestigning trädde Preussens författningsfråga in i ett nytt skede. Innerst inne hyste han motvilja för både en skrifven författning och en ständig folkrepresentation. Men han svärmade för en generallandtdag, där de olika preussiska länderna skulle vara representerade. Dessa idéer liksom öfriga tecken till en friare åskådning fyllde den österrikiske förste-ministern med oro, och i sept. 1842 beredde han sig tillfälle till ett fyra timmars samtal med konungen för att riktigt läsa lagen för honom. Om detta samtal har Metternich efterlämnat en uppteckning, som af föreläsaren i utdrag meddelades. Den är visserligen i flera punkter oriktig och måste i sin helhet tagas *cum grano salis*, men kastar å andra sidan ett skarpt ljus öfver de båda männens ståndpunkter. Föredraget slutade med en tacksägelse till den österrikiska regeringen, som först bland alla tillmötesgått den af historiska kongressen i Rom uttalade önskan, att statsarkiven måtte

för forskningen göras tillgängliga för tiden t. o. m. 1847. I den på föredraget följande diskussionen betonade professor Schiemann, att kejsar Nikolaus I vida kraftigare än Metternich hos Fredrik Vilhelm motverkat tanken på en konstitution. I slutet af sitt anförande underströk talaren ytterligare önskvärdheten af arkivens tillgänglighet åtminstone i afseende på handlingar äldre än 1848.

Sektionens sista föredrag hölls af den bekante katolske Strassburg-professorn Martin Spahn, en son till centerns ledare, och behandlade ett i hög grad lockande ämne: pressen som källa för den nyaste historien och möjligheterna för dess tillgodogörande i detta afseende. Föredraget kan emellertid icke sägas ha fullt motsvarat förväntningarna; de synpunkter som framlades voro ofta antingen rena truismer eller ock tillhörde de den historiska metodens första grunder. Därmed skall på intet sätt förnekas, att föredraget innehöll intressanta upplysningar och anmärkningar, allra minst det förtjänstfulla i att ha tagit upp hela frågan till behandling.

Efter en kort inledande skiss öfver den tyska pressens utveckling under de sista femtio åren framhöll talaren, att häfdaforskningen hittills endast i mycket ringa grad tillgodogjort sig det rika historiska material, som tidningarna i sina spalter bringa. En man som Treitschke hade t. o. m. en gång uttryckt den förhoppningen, att tidningarna tack vare sitt dåliga papper skulle hinna multna sönder, innan framtidens forskare kommit i tillfälle att begagna dem.

Ett nödvändigt förarbete för tidningarnas utnyttjande såsom historisk källa vore, att pressen själf, dess arbetsförhållanden, teknik o. s. v. gjordes till föremål för noggranna och systematiska undersökningar. Hittills felades sådana så godt som fullständigt. Med utgångspunkt i ett par ej helt tillfredsställande försök på området angaf föreläsaren de hufvudsynpunkter, som vid undersökningar af detta slag enligt hans förmenande borde komma i betraktande. Pressen måste framför allt studeras i sitt samband med partierna. Grundliga insikter på sistnämnda område äro nödvändiga redan för ett riktigt urval af tidningar såsom källor ur det oerhörda materialet. Vidare fordras kännedom om en modern tidnings väsen — från teknisk synpunkt. Den bildar intet organiskt helt och dess delar (ledare, korrespondenser,

partiartiklar o. s. v.), alla af växlande proveniens, värde, tillförlitlighet o. s. v., måste behandlas på olika sätt.

Ett forskningsarbete af här ifrågavarande art bör i främsta rummet inriktas på tiden 1848—1860, det tyska partilifvets och den tyska pressens daningstid. I samband med tidningarna måste — utom naturligtvis material af vanligt slag såsom biografier öfver politiker och publicister — parlamentstryck, flygskrifter af olika slag och på samhällslifvets olika områden, litograferade korrespondenser o. s. v. studeras. Särskildt viktigt är studiet af de från de olika partiernas ledare härrörande artiklarna. Föredraganden hade sålunda lyckats fastställa, att under en månad år 1867 nästan alla ledande artiklar i »Nationalzeitung» voro af Laskers hand.

I vissa afseenden äro tidningarna oöfverträffliga såsom historiska källor. Sin viktigaste egenskap ha de i den stora känslighet, hvarmed de reagera för de första förebuden till en politisk förändring, en ny rörelses framträdande. Hvad skulle man ej vilja ge för att äga tillgång till ett likartadt källmaterial för t. ex. reformationens förhistoria.

I slutet af sitt föredrag framhöll talaren, att trots pressens vikt såsom historisk källa det i själfva verket vore illa ställdt med tidningarnas insamlande och förvarande i de tyska biblioteken. Detta visade bäst, att man ej fått upp ögonen för hvilken skatt de en gång skola utgöra för kommande tiders forskning. Till och med ett så välförsedt bibliotek som det i Berlin hade på detta område högst kännbara luckor; så felades, för att taga ett exempel, de flesta viktiga tidningar från det utompreussiska Tyskland. Icke ens serierna af Berlintidningar vore alldeles fullständiga. I England hade man redan insett, att tidningssamlingarna ej fingo betraktas såsom ett besvärligt bihang till boksamlingarna. Talaren föreslog upprättandet af ett tyskt rikstidningsmuseum med bidrag af statsmedel, men i det hela på den enskilda offervillighetens väg. I detta museum borde ock samlas parlamentstryck, korrespondenser flygskrifter o. s. v. Ett dylikt museum hoppades föreläsaren se färdigt, då Tyskland ginge att fira halfsekelminnet af enhetsverkets fullbordan.

I det på föredraget följande meningsutbytet opponerade sig professor Lamprecht mot planen på ett tidningsmuseum

såsom utsiktslös och förordade ett systematiskt insamlande af tidningar i lokala kretsar.

Vända vi oss nu från den sektion, som författaren själf tillhörde och hvars arbeten han sålunda bäst känner, till de öfriga, så finna vi också där en rikedom på intressanta föredrag. De svenska bidragen voro få men uppmärksammade. Så lämnade professor O. A. Danielsson inför andra sektionen en redogörelse för förarbetena till andra bandet af *Corpus inscriptionum Etruscarum* och bibliotekarien Aksel Andersson höll i åttonde sektionen rörande det internationella låneutbytet af vanliga (icke sällsynta) tryckalster ett föredrag utmynnande i en resolution, som af församlingen antogs.

Af föredragen i öfrigt må blott några af de mest intressanta och uppmärksammade omnämnas. Dit höra inom första sektionen Gunkels föredrag om egyptiska paralleller till gamla testamentet samt en amerikansk forskares, professor P. Haupts öfversikt öfver Galiléens historia, hvari han sökte uppvisa, att alla i Galiléen vistande judar år 164 f. Kr. öfverflyttats till Jerusalem samt att den återstående delen af landets befolkning visserligen judaiserats men icke till rasen voro judar utan troligen ättlingar af de assyriska kolonister, som Tiglat Pileser och Sargon sändt till Galiléen, sedan dess invånare på 730-talet f. Kr. flyttats till Assyrien. Då Kristus efter all sannolikhet var född i Nazaret, skulle han alltså icke ha varit jude; möjligen har han varit arier, enär större delen af de nyssnämnda assyriska kolonisterna härstammade från trakterna norr om Assyrien (mellan Diarbekr och sjön Van), hvilka hade en arisk befolkning, ej en semitisk. Den framställda teorien möttes från olika håll af liflig kritik. — Till första sektionen hörde ock professor Breysigs föredrag om målet och vägarna för en komparativ världshistorisk forskning.

Bland andra sektionens föredrag må blott nämnas den bekante Dublin-professorn Mahaffys om de egyptiska kronprinsarnas bundenhet i afseende å val af gemåler samt professor E. Schwartz' om kejsarne Konstantins och Konstantius' kyrkopolitik.

Inom fjärde sektionen möter oss Münchs öfversikt öfver teorierna rörande furstars uppfostran från Xenofons Kyro-

pädi till Wielands, Basedows och Mirabeaus skrifter i ämnet; vidare prof A. Olriks skarpsinniga analys af folkdiktningens episka lagar.[1] Till samma sektion hörde ock professor Heisenbergs glänsande föreläsning om den byzantinska kulturens grundvalar, hållen under presidium af Karl Krumbacher. I motsats mot den af Strzygowski utvecklade teorien fann föreläsaren dem vara af hellenistisk art; därtill hade den starka centralisation, som utmärkte den byzantinska staten, verkat såsom ett skydd mot inflytanden utifrån, både från öster och från väster. Slutligen må omnämnas professor Lamprechts mot bakgrunden af hans kända historiska teorier utförda teckning af de kultur- och universalhistoriska sträfvandena vid Leipzigs universitet, där föreläsaren som bekant verkar som lärare.

Inom den rättshistoriska sektionen må antecknas föredrag af professor O. Fischer om den rättshistoriska undervisningens mål och metod, af den berömde engelske rättshistorikern Vinogradoff om förnuftsrätt och billighet i den engelska rättsvetenskapen under 1500-talet samt af den för sina arbeten om det tyska stadsväsendets historia bekante professor Siegmund Rietschel, som gaf en mönstergillt klar framställning af Henrik Lejonets stadsgrundläggningspolitik.

Den sjätte sektionen, den kyrkohistoriska, hvilken leddes af Harnack, hade att uppvisa en ståtlig rad af intressanta föredrag. Hit höra sålunda K. Müllers framställning af den evangeliska kyrkoförfattningens uppkomst och Loofs grundlärda föredrag om Sardika-synoden 343. Vidare må nämnas den amerikanske kyrkohistorikern Mc Gifferts Prolegomena till den protestantiska tankens historia, hvari han sökte uppvisa, att protestantismens uppträdande icke innebar någon fullständig brytning med den medeltida teologien, utan att läran om »personal salvation» framträdt först efter rationalismens uppträdande i slutet af 1700- och början af 1800-talet, en synpunkt, som han icke ansåg af föregående forskare, närmast Troeltsch tillräckligt ha uppmärksammats. Föreläsarens synpunkter möttes af kritik, men vunno tillslutning af Harnack. Slutligen må erinras om Lulvès' föredrag öfver ett så intressant

[1] Nyligen tryckt i Danske Studier, h. 2 och 3.

ämne som påfliga valkapitulationer. Dessas första uppträdande satte föreläsaren till midten af 1300-talet (1352). Nästa valkapitulation framkommer vid Eugenius IV:s val 1431; i skärpt form återkomma de därefter under 1400-talets senare hälft. Föredraganden följde därefter valkapitulationernas hittills föga kända historia till 1700-talets början.

Stort intresse förete också åttonde sektionens arbeten. Här må endast framhållas den berömde Strassburg-professorn Harry Bresslaus utmärkta föredrag om internationella förhållanden inom medeltidens urkundsväsen, Wredes demonstration af en språkatlas öfver tyska riket samt — last but not least — arkivdirektor d:r Bailleus ypperliga redogörelse för det preussiska statsarkivets utveckling och organisation, tänkt såsom inledning till ett studiebesök i arkivet.

Kongressens program upptog nämligen vid sidan af föreläsningarna äfven studiebesök i ett flertal af Berlins vetenskapliga institutioner. Så besågos under sakkunnig ledning åtskilliga museer (Pergamon-muséet, Kaiser Friedrich-muséet o. s. v.), kungl. bibliotekets nybyggnad samt den i statsarkivet anordnade utställningen.

Äfven för kongressens sällskapliga sida var rikligt och väl sörjdt. Dagen före kongressens öppnande ägde i riksdagens lokaler rum en hälsningsafton. Den 10 augusti afhöllo kongressens medlemmar en gemensam festbankett, och dagen därefter företogs en gemensam utflykt till Wannsee. Äfven från olika tyska myndigheters sida visades kongressens medlemmar mycken uppmärksamhet. Statssekreteraren v. Bethmann-Hollweg anordnade för ett större antal kongressdeltagare en mottagning, och staden Berlin afhöll för åtskilliga hundratal inbjudna å rådhuset en lysande bankett, vid hvilken borgmästaren d:r Reicke presiderade. Det är öfverflödigt att omtala, att kongressens presidenter och sektionsledare gästfritt öppnade sina hem för inbjudna kongressmedlemmar. Efter själfva afslutningen företog ett icke obetydligt antal kongressmedlemmar en utfärd till Hamburg.

Kongressens högtidliga afslutning ägde rum onsdagen den 12 augusti — omedelbart efter sir William Ramsays föredrag. Geheimerådet Koser meddelade därvid, att pro-

fessor Spyridion Lambros från Atén framfört grekiska regeringens inbjudan till afhållandet af nästa kongress i Greklands hufvudstad, men att han, utan att återtaga inbjudningen, låtit den stå tillbaka för den från engelskt håll framförda inbjudningen till kongressens afhållande år 1913 i London med besök i Oxford och Cambridge. Inbjudningen, undertecknad af 22 namn, utgörande spetsarna inom de historiska vetenskaperna i England, framfördes af sir John Rhys och professor Percy Gardner. Den antogs af kongressen med acklamation. Såsom förberedande kommitté skulle brittiska akademien fungera.

Själfva den egentliga afslutningen fick — oväntadt nog — en halft politisk karaktär. Den framstod — det var i Kronbergmötets dagar — så uteslutande såsom en yttring af sträfvandena att häfva eller i hvarje fall minska spänningen mellan England och Tyskland, att det knappast blef tal om öfriga nationer. De båda ofvannämnda engelska lärde prisade Berlin såsom ordningens och förnuftets stad och framförde till de olika tyska vederbörande gästernas tacksamhet för visad gästvänlighet. Om främlingarna endast ofullkomligt kunde tolka sin erkänsla för hvad de i Berlin fått mottaga, så vore skulden, för att använda Shakespeares ord i Hamlet, endast »my poverty and not my will».

I sitt svar förklarade sig professor Koser i den engelska inbjudningen, i »detta viktiga dokument», såsom han gång på gång upprepade, se ett vänskapligt närmande mellan två befryndade och med vänskapens band förenade folk. Macaulays och Carlyles nation skulle inom den tyska vetenskapen städse hållas i ära. Och liksom den engelske vetenskapsman, som vid kongressens öppnande hälsat de tyska universiteten, afslutade äfven Koser sitt anförande med ett citat från Goethe:

»Und das Wohl der ganzen Welt
Ist's worauf ich ziele.»

»Hela världens väl må», yttrade talaren, »vara vårt sista ord, 'auf Wiedersehen' vårt afsked.»

* * *

Söker man nu sammanfatta intrycken från 1908 års historikerkongress i Berlin, så blir väl resultatet det van-

liga facit af deltagandet i en kongress: det är utbytet af den personliga samvaron — detta uttryck innefattande äfven den personliga förbindelsen mellan föreläsare och åhörare — som är det rikaste. Den rent vetenskapliga behållningen — i hvarje fall för den *politiska* historiens vidkommande — kan väl knappast sägas ha motsvarat förväntningarna. Men detta omdöme gäller väl flertalet kongresser. Hvad man i främsta rummet vunnit var, utom knytandet af personliga förbindelser med utländska kolleger, personliga intryck genom »det levende Ord» af många den historiska vetenskapens stormän, som man förut känt blott genom deras arbeten, intryck, som väl äro ägnade att befrämja ett djupare inträngande i, ett intimare förstående af deras skrifna ord.

En behållning, som särskildt vi svenskar förde med oss hem. var minnet af den utsökta älskvärdhet, som från våra tyska värdars sida kom oss till del. Den mötte oss redan vid kongressens öppnande i presidentens ord om kejsarens besök vid ett befryndadt hof och hos en med vänskapens band förenad nation. En svensk insattes af tredje sektionen i verkställande utskottet, och vid ett par af de mest lysande festerna anmodades svenskar att tolka främlingarnas tacksamhet. Och Sverige lämnade en proportionsvis stor kontingent af sektionernas hederspresidenter. I någon mån måste naturligtvis all denna välvilja ses mot bakgrunden af det oväntadt ringa deltagandet från flera af de stora nationernas sida, enkanneligen Förenta Staternas, Englands och framför allt Frankrikes. Men äfven om med hänsyn härtill vederbörliga afdrag göras, kvarstår dock tillräckligt mycket för att förhindra hvarje missförstånd i afseende på arten af de känslor, som lågo bakom alla vänliga ord och allt älskvärdt tillmötesgående. Den oförtydbara sympati och aktningsfulla uppskattning, som så vid många olika tillfällen och på många olika sätt från våra tyska fränders sida kom den svenska nationen och dess kultur till del, skattar man i Sverige mycket högt, icke minst därför att de komma från ett folk, med hvilket Sverige sedan sekler haft och ännu har så många förbindelser, och med hvars vetenskap den svenska vetenskapen stått och står i den lifligaste växelverkan.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från 1699 års svenska ambassad till Ryssland.[1]

Tsar Peter som värd och som gäst.

I skrifvelse till tsaren af den 16 augusti 1698 hade Karl XII sagt sig ämna till underhållande af den eviga freden med Ryssland enligt Kardisfredens 27:e paragraf i egenskap af tillträdande regent genom en beskickning låta öfverbringa sin konfirmation af fördragen i Kardis 1661 och vid Pliusa 1666 samt af konventionen i Moskva 1684. Den 29 oktober 1698 utnämndes medlemmar i denna beskickning. De voro hofkansleren friherre Johan Bergenhielm, som då gick på sitt 70:e år, förste ambassadör, landshöfdingen öfver Viborgs, Nyslotts och Kymmenegårds län samt ståthållaren på Viborgs slott friherre Anders Lindhielm, andre ambassadör, samt sekreteraren i K. M:ts kansli och assessorn i Svea hofrätt Samuel Eosander Göthe, tredje ambassadör. Den 1 februari 1699 utfärdades deras instruktion, och i samma månad begåfvo sig Bergenhielm och Göthe på färden, tagande vägen rundt omkring Bottniska viken öfver Uleåborg, Idensalmi och och Kuopio till Viborg, där Lindhielm väntade sina kolleger och dit Bergenhielm anlände den 17 och Göthe den 21 mars. Därifrån fortsattes resan öfver Finska viken, som ännu bar, till Koporie och Narva. Under vägen stötte translatorn Gustaf Soldan den 26 mars till. Den 26 maj bröt ambassaden upp från Narva och höll den 26 juli sitt högtidliga intåg från Mikolski i Moskva midt under en fasaväckande eldsvåda. Beskickningen fick bostad sig anvisad i rostovska huset i Kitajgorod, men måste vid midnatt undan lågorna taga sin tillflykt till en Narvafödd köpmans hus i tyska slobodan, medan sviten fick logera under bar himmel. Den 6 augusti kunde ambassadörerna flytta tillbaka till rostovska huset, där de sökte hjälpa upp den tarfliga möbleringen med »K. M:ts tapeter och himmel» och ett medfördt stort porträtt i förgylld ram af Karl XII,

[1] Efterföljande notiser äro hämtade ur »Protocoll af det, som vid den till Ryssland åhr 1699 affärdade kongl. svänske ambassaden förelupit är», en 1,444 sidor stark foliovolym, som förvaras i riksarkivet, afd. Diplomatica, underafd. Muscovitica.

hvilket fick en hedersplats i salen.[1] Ambassaden dömdes till en lång tids overksamhet. Tsaren vistades nämligen i Azov och kom först den 27 september till Moskva. Ändtligen den 13 oktober mottog han ambassadörerna i högtidlig audiens. De fingo åka dit i tsarens egen galavagn, hvilken en gång tillhört svenske ambassadören vid Rijswijkskongressen Lillieroot, inköpts af Generalstaterna och gifvits tsaren i present, då han besökte Holland. Kung Karls presenter, som buros af 140 soldater, mottogos af tsaren med välbehag, och han kunde ej låta bli att, då en grupp i silfver, en handkanna, framställande vinets gud, stödd af amoriner, med åtföljande tvättfat,[2] bars förbi, peka ditåt och leende säga: »Si, Bacchus!»

Redan dagen därpå började konferenserna, hvarvid furst Fedor Alekséjevitj Golovin, vid denna tid tsarens allt i alla i fråga om utrikes politiken, var den egentlige ryske underhandlaren. En viss misstämning hvilade öfver förhandlingarna, bl. a. emedan från ryskt håll klagades öfver den ovärdiga behandling tsaren skulle rönt i Riga, då han inkognito medföljde den stora ryska ambassaden, och emedan de svenske legaterna kommit till Moskva under tsarens frånvaro. Och än plågsammare blef ambassadörernas ställning, sedan deras legationsmarskalk, majoren Jakob Ranck, den 16 oktober illa sårat brandenburgske residententen Cieselski vid ett sammanträffande hos svenske kommissarien Kniper på »svenska hofvet» (svenska statens hus), hvilket i hög grad väckte tsarens vrede. Den svenska beskickningen hölls i flera timmar af ett par skvadroner dragoner inspärrad i sin bostad, där man förmodade, att marskalken hölls gömd, och sedan man uppspårat denne i jamska eller åkerslobodan, fördes han till Preobrasjenskoje och hölls där fängslad, slagen i järn om hals, fot och hand. Alla försök att få honom fri, hvarvid sachsiske residenten generalmajor Carlowitz erbjöd sin medverkan, blefvo fruktlösa.[3] Emellertid gingo konferenserna sin gång. Ryssarna granskade den af ambassadörerna medförda kungl. konfirmationen och förslagen till en likartad handling från tsarens sida, »fullbordansbref», diskuterades. Den 20 november hade ambassadörerna sin afskedsaudiens, hvarvid de öfverlämnade konungens konfirmationsskrifvelse till tsaren och ur hans hand mottogo hans »fullbordansbref» och rekreditiv. De afskedspresenter, sobelskinn, som den 24 lämnades dem, voro ej af synnerligt värde och svarade ej mot hvad föregående ambassader fått.

Den följande dagen voro ambassadörerna utbjudna till Preobrasjenskoje att åse Preobrasjenskiregementets exercis, hvarvid tsaren gjorde tjänst som kapten vid bombardjärkompaniet. Efter exercisens slut inviterades de i tsarens »sergeantkvarter», och där blefvo de, »medan Hans May:t var ute och reglerade något an-

---

[1] Porträttet kom att stanna i Moskva. Då tsaren uttryckt sin önskan att få detsamma, gåfvo ambassadörerna vid sin afresa honom det i present.

[2] Se FR. MARTIN, »Svenska kungliga gåfvor till ryska zaren 1647—1699» (1899).

[3] Ranck befriades först den 26 juli 1700 från sina bojor — och dog dagen därpå.

gående samma regemente, sittiandes med en hop ryske herrar utan någon ordning hvar om annan, till des Hans Tzar. Maj. sielf vid pass $1^{1}/_{2}$ tima derefter inkom, då hrr ambassadeurerne stodo opp att visa honom sin vyrdnad, men Hans Tzar. Maj:t nödgade dem strax att sättia sig neder igen vid ett bord, således att hrr ambassadeurerne kommo att sittia mitt emot Hans Tzar. Maj:t med dess bojarer å bägge sidor. En del af cavaillarerne, som voro med deras excellencer, stodo med translatoren bredevid och opvachtade. Hans Tzar. Maj:t viste sig i bemälte lag mycket förtrolig och glad; dock ville han intet, att translatoren Soldan skulle tolka, utan des egen tolk, Petr Pauloff Saffirof benämbd. Och när det började lida något på natten, stego hrr ambassadeurerne up och togo af Hans Tzar. Maj:t afskied, då Hans Tzar. Maj:t af särdeles gunst frågade efter deras ållder, det de låto honom veta hvar för sig, hvilket Hans Maj:t i sin plånbok antecknade och uträknade således, att de tillsammans giorde på ett år när 200 år. Tog så med deras förlof af dem peruquerne att se, om de vore gråhårote, och när han kom till hans excell. hr Bergenhielm, kyste honom i pannan och omfattade honom.»

Den 27 november bjöd tsaren sig till kommissarien Kniper på »svenska hofvet» och uttryckte sin önskan att »kunna komma än en gång till tals med herrar ambassadeurer, innan de reste». Om detta samkväm, som ägde rum den 28 november, lämnas följande skildring i beskickningens protokoll.[1]

»Mot middagstiden foro hrr ambassadeurerne uti den af Kongl. Maij:t dem medgifne vagnen och bägge cammarherrarne[2] uti hvar sitt steg till Svänske hofvet att tillika med tzaren der spisa hos commerciefactoren Knieper. Vid deras ankombst hade äntå ingen instält sig där mera än framledne Le Forts broders son, bärandes nampn af öfverste, och vojvodens i Novogrod Petr Matfievitz Oproxins broder, hvilken hade varit med tsaren till Assoff och tiente för öfverstlieutnant, bägge hurtige och skickelige unge karlar, visandes hrr ambassadeurerne stor höflighet, i synnerhet den senare, som på sin broders vojvodens vägnar lät märkia en synnerlig förnöjelse öfver det, att hrr ambassadeurerne uti deras förste audience hos tzaren hade berömt den anstalt, som bemälte vojvode till deras reception i Nougorden och skyndsamma affärdande derifrån giordt hade.

Sedan man vid pass en tima med allehanda discourser tillbracht hade, ankom ochså tzaren sielf och i hans föllie eller straxt efter några bojarer, såsom knes Michaila Alehukovitz Tzerkaskoi, hvilken fördt gouvernementet öfver staden Muscou uti tzarens frånvaru, feldtherren Schein, Lew Kirilovitz Nariskin och Feodor Alexeievitz Golovin, knesen Repnin, som satte de 200 man kring hrr ambassa-

[1] Stafningen är något moderniserad, i det *ij* utbytts mot *i* eller *j* och *h* på sina ställen borttagits samt *w* öfverallt ersatts med *v*.
[2] Löjtnanterna vid K. Lifgardet Gustaf Siegroth och Anders Applegreen.

deurernes qvarter, när marskalken råkade i olycka, öfversten Blumberg, den majoren, som exercerade Preobrasenskiregementet några dagar tillförende och tzarens favorit Alexander Danielof Mensikof.

Strax de ankomne voro upp uti salen, gik tzaren med bojarerne in uti Kniepers sängcammar, der de blefve tracterade med bränvin och cannarie-säck, men de andre blefve qvar uti salen, undfåendes der samma tractamenter, hvilke ock hrr ambassadeurerne vid deras ankombst nöte.

En liten stund derefter kom tzaren med bojarerne uti salen igen, hvarest tu ovale bord af tämmelig storlek satte voro, det ena tillredt med fisk och sådan spis, som ryssarne i deras fastetid bruka, till hvilket tzaren med bojarerne och andre af sitt föllie sig satte, det andra var med gode och väl tillredde rätter, som ibland det tyske och annat där å orten boende utländskt folck vanligit är, försedt, hvilket hrr ambassadeurerne, öfversten Le Fort, danske commissarien Rosenbusk, legationscammarherrarne och några andre Kniepers vänner intogo.

Kort efter att man hade satt sig till bordz, begynte tzarens narr (som allestädes följde honom efter, lång till växten och klädd i röda kläder) med hårda ord och beskyllningar utfara på bojarerne, såsom de där föga eller allz intet bekymrade sig eller togo till hiertat hvad mödo och besvär Hans Tzar Maj:t utstode för deras och alle sine undersåtares välfärd, gagn och nytto. De lågo hemma, giorde sig gode dagar och samblade store peningar och ägodelar, i det stället att Hans Tzar. Maj:t led brist ibland både på mat och dryck, hade många trötte stunder och hölt sielfve sitt lif ospardt. Skulle Hans Tzar. Maj:t (det Gud dock nådeligen afvände) något dervid misslyckas eller något dödeligit tillstöta, så skulle de däröfver snarare visa glädie än sorg och tyckia det väl vara, att de finge låta, som de sielfve ville. Att de nu ställa sig honom underdånige och lydige, bucka och buga sker mera af räddhåga och tvång, än des lust och deras goda villia. Hans Tzar. Maj:t kan nogsampt sielf märckia, hvad undersåtligit och troget hierta de till honom bäre, när de låta spörja allehanda tröghet att understödia honom i de kostsamma krigsförfattningar och annat mera, som han måste giöra, oansedt de äga store godz, härligheter och mycket penningar. Med desse och andre slike tillmälen hölt han länge an, anhörandes dem tzaren lika som icke så alldeles otrolige, kastandes ögonen nu på den ena, nu på den andra af bojarerne, hvilke såsom försagde och häpne sutto alldeles tyste och mållöse, intill des ändtlig den gamble knes Michaila Alehukovitz Tzerkaskoi fattade modet och sade sig för sin person intet kännas vid någon af desse förvitelser, hoppades sig således hafva gådt sin lifstid in till sin höga ållder igenom, att ingen skulle med skiäl hafva honom något lastvärdigt eller någon mangel uti det, som han vore Hans Tzar. Maj:t, såsom af sin Gud honom tillförordnade öfverhet skylldig, att tillvita eller förekasta. Ville någon understå sig att vara hans anklagare, så ville han mot densamma visa sin oskylldighet eller i vidrigt fall låta det straff sig öfvergå, som han förtient hafver. Uti samma mening talade och feldtherrn Schein några ord.

Men värden Knieper bemödde sig på det högsta att afstyra desse olustige discourser, bärandes fram vin och begynnandes allehanda skålar, som kunde tiena till att giöra giästerne och laget glade, hvarmed det förre oangenäme uphörde och annat lustigt tal begyntes. Tzaren begynte sielf Hans Kongl. Maj:tz skål, hvaremot hrr legaterne begynte Hans Tzar. Maj:ts igen. Men han ville intet det tillåta, utan de skulle först giöra besked till Hans Kongl. Maj:tz skål, sedan följde tzarens deruppå och så flere af det kongl. och tzariske huset. Imedlertid låta legationspukaren och trompetarne sig höra och skiöts vid hvarie skål af 4 stycken, som Knieper hade ståendes på gården.

När tredie anrättningen var opburen, sade tzaren: »Vi måtte komma närmare till samman», lät så skiuta bägge borden ihopa och satte sig till hrr legaternes bord hos hr Bergenhielm, visandes sig mycket glad och inlåtandes sig uti allehanda lustigt tal; drack dem och såsom oftast til, hvarvid, när han märkte, att hr Bergenhielm gärna såge sig med drickande förskont, frikallade han honom alldeles, att han intet skulle dricka mera än honom sielf lystade. Men de andre bägge hrr ambassadeurene ville han skulle dricka rent ut, och när han blef varse, att pagen tog ett glas, som hr Lindhielm intet hade rent utdruckit, fattade han i en hvetesimbla på bordet och kastade pagen i hufvudet, obligerandes honom att bära glaset tillbaka.

När det omsider blef rätt mörkt och led in på aftonen, lät commerciefactoren brinna ett fyrvärck, som hans söner med en lieutnant af artolleriet en lång tid hade arbetat uppå, hvilket varade in emot en times rum och blef af tzaren och alle närvarande med stort nöje åskådat.

Såsom åtskillige förfrågningar till hrr ambassadeurerne vid deras vistande i Muscou skedde, hvad de tänkte giöra af den store vagnen, som dem medgifven var, och prestafverne tydelig nog gofve vid handen, att han tzaren intet oanständig skulle vara, altså fattade hrr ambassadeurerne den resolutionen att, efter ogiörligit vore att föra honom oskadd tillbaka, icke heller någon der å orten funnes, som ville gifva någorlunda skiäl för honom, att de densamma till tzareprincen offererade, hvilket de begiärade, att bojar Golovin ville Hans Tzar. Maj:t veta låta; det han och giorde, blifvandes det mycket väl uptagit.

Åfvenleds skiänckte de ochså vagnshästarne till bojaren Golovin, efter som altid vanligit varit att förära den något, som förnämbste conferenceherren är, och desse hästar på återresan, som med tämmelig hast giordes, och i den häftiga kiölden, som då var, intet hade kunnat föllia till baka. Elliest hade och Kongl. Maj:t genom des nådige breff till hrr ambassadeurerne af d. samma år gifvit sin nådige tillåtelsse åfvanberörde både vagn och hästar att bortförära.

Emedan tiden utdrogs in på natten och hr ambassadeurn Bergenhielm befann sig något opasslig, ty tog han tillfälle, när tzaren talade en gång med bojarerne, att söndra sig ifrån compagniet, be-

gifvandes sig in uti en cammar, som var strax vid bordet, och finnandes där en väl tillredd säng, lade sig där åfvanpå täcket, somnandes dermed in, hvilket när hans page Palmstrauch varse blef, tog han af honom peruquen och satte på honom en nattmössa. När tzaren något derefter saknade honom och fick veta, att han var i cammaren, gick han dit in och väckte på honom. Ambassadeuren, blifvandes tzaren varse, hastade att stiga upp af sängen och upkommandes begärade peruquen af pagen, men tzaren ryckte den af pagen och satten sielf på hr ambassadeuren, tagandes så honom med sig uti salen igen och sättiandes sig till bords i samma ordning, som tillförende.

Imedlertid hade hr ambassadeuren Giöthe begifvit sig ut, sökiandes efter lägenhet att förfoga sig hem; men efter der var då ingen vagn mer än hr Bergenhielms allena, begaf han sig med sine lacquejer till fots på hemvägen i mörkret. När translatoren Soldan det förnam, befalte han sin dräng taga den slädan, som han, translatoren, hade brukat tit, och sökia att hinna hr ambassadeuren och således föra honom i qvarteret.

Då drängen kom neder på gården att taga slädan, stod den i den trängslen, som där var af månge slädar, bakom Alexander Mensikofs, tsarens favorits, släda, och när Soldans dräng begärade, att Alexanders dräng ville släppa honom fram, vägrade den andre detsamma, påståendes att intet släppa någon fram af de, som efter hans herres släda vore, förrän hans vore först afhämptad. Sedan måtte de andre föllia efter, som dem behagade. Men efter translatorens dräng trängde fast uppå att få fram slädan, yppades deraf först ett kif och sedan slagsmål drängiarne emillan, öfverfallandes ryssen tillika med andre af de närvarandes drängiar translatorens dräng med hugg, dragandes ut hans värja och sökiandes henne att afbryta. Men efter klingan så seg var, att hon intet sönder gick, bröts hon uti några buchter alt up till fästet och kastades till drängen, som var all sönderslagen. Hvarmed ryssen äntå intet lät sig nöja, utan springer up till sin herre och klagar sig af translatorens dräng med dragen värja vara öfverfallen, hvilket Alexander strax berättade tzaren, der han satt till bords, som intet litet deraf förtörnad blef, att man i hans närvaru på gården hade blåttat värjan, hvilket dock intet af rätta ägaren skedt var, utan af hans ovän, som ofvan förmält är. Han gaf fördenskulld Soldan, som vid bordet stod att tolka, en grymm upsyn, farandes och med svåra ord ut på honom sampt ryckiandes ut sin sabbel, som han vid sidan hade, slåendes med fästet i bordet, så att, om translatoren icke hade straxt stuckit sig ur vägen, hade visserligen någon olycka händt.

Bägge de qvarblefne hrr legaterne sökte med gode ord att ställa tsaren, som storligen förtörnad var, till freds, tillbiudandes strax låta förhöra, hvad brått vore på drängens sida, och att, der det befunnes, skulle han tillbörligen derföre straffad blifva. Men sådant ville i förstone intet giälla, utan tzaren gick ut och neder på gården att vidare förnimma orsakens sammanhang, hvarthän hrr ambassa-

deurerne sig giärna ochså förfogat hade, men efter deras translator var igenom denne händelsen dem onyttig giord och de intet förstodo, hvad af ryssarne talades, blefvo de qvar uppe uti salen. Dock sökte öfversten Blumberg vid tsarens utevarande att blidka honom, sägandes translatorens dräng ingen skulld hafva, utan Alexanders, hvilket tzaren illa upptog, talandes öfversten hårdt till och sägandes: »Du borde vara den, som skulle hålla med mig och mine, men nu ästu deremot». Öfversten torde sedan om aftonen intet vidare låta sig se, utan lät hrr ambassadeurerne veta, att han för deras skulld vore hos tzaren råkad i onåder. När tzaren kom upp igen af gården in i salen, hade han med sig den brutne värjan och kastade henne på bordet, betygandes stor förtörnelsse deröfver, att man intet dragit sky till att blotta värjan i hans närvaru.

H:r legaterne sökte nu, som tillförende, att stilla hans vrede, lofvandes, att drängen, där han bråtslig funnes, skulle intet blifva onäpst, förmodade och däremot att, om skullden funnes på andre sidan, Hans Tzar. Maj:t i lika måtto ded med tillbörlig ifver och straff anse ville. Hvarefter tzaren blef äntå någon stund sittiandes och tog sedan i vänlighet afsked af hrr ambassadeurerne, farandes till Preobrasenski. Men desse begåfvo sig hem till deras qvarter, tagandes deras nattero, så vida åtankan af denne oangenäme händelsen det tillät. Ty det förekom, hvad besverligheter marskalkens utiråkade olycka vid begynnelssen af deras negotiation dem förorsakat hade, hvarmed de äntå intet hade hint effter deras önskan igenom trängia. Nu vore vid slutet såssom en tillökning detta senare påfölgdt, som Sveriges illvilliande intet ringa glädie lärer förorsaka.»

Ambassadörerna längtade nu mer än någonsin att komma ifrån det farliga Moskva och hade gjort allt i ordning till afresan, då furst Golovin den 1 december bjöd dem till middag hos sig dagen därpå. Tsaren hade så önskat det. »Satan var lös sist», sade Golovin, »och gjorde det samqvämet, som hela dagen mycket ljufligit var, något olustigt.» Han tillade, att tsaren tyckte illa vara däröfver och ville i all vänlighet och glädje skiljas från ambassadörerna. Om middagen, som på grund af fastetiden till jul blef blott en kollation med fisk, konfekt och frukt, berätta ambassadörerna bl. a. följande.

Efter skålar för de kungliga och tsariska husens medlemmar förlopp tiden under skön både vokal- och instrumentalmusik samt vänligt samtal med åtskilliga lyckönskningars och skålars drickande, hvarvid ambassadörernas, hvars och ens särskildt, ej häller blefvo förgätne. Slutligen frågade tsaren, hvilken väg ambassadörerna ämnade taga. Då de svarat öfver Narva och så norr omkring, sade han, att det vore en tämligen lång väg för så gammalt folk. Han »förde i det öfriga månge familier discourser, först ehuru lång vår väg vore, sedan vi komme inom Eders Kongl. M:ts gräntzer. Och när vi därpå svarade det vara ifrån gräntzen till Stockholm öfver 220 à 30 svänska mil, som

äre längre än här i landet, frågade Hans Tzar. Maj:t, om det alt var besatt land, och tyckte nog derom, då vi sade deribland väl vara några skogar, men det öfriga väl bebott. Sedan talte Hans Tzar. Maj:t och om Frankrikes armatur och prætension på spanska chronan, omsider ock om skeppsbyggeri, hvarvid Hans Tzar. Maj:t vid bordet först giorde med egen hand en afritning till ett bestick. Men efter Hans Tzar. Maj:t icke fann det vara i alt rätt proportionerat, giorde han ett annat efter måtståcken, påminte ock, hvad han förr hade begiärt, att få en afritning på Eders Kongl. Maj:ts skepp ock således på mångehanda sätt viste sig mycket vänlig och benägen, utan att nu denne gången truga någon till att dricka mer än han sielf ville. Och på sidstone kl. vid lag 9 eller något deröfver tog än ytterligare af oss afskied med lyckönskan till vår resa, säjandes derhos sig väl vid vår afskedsaudience låtit förmäla Eders Kongl. Maj:t des vänliga hälsning, men ock velat än detsamma ånyo giöra, så att vi således till slut skilldes ifrån Hans Tzar. Maj:t med största fägnad, heder och förnöjelse mer än förr någon ambassade lärer vara vederfarit.»[1]

Dagen därpå, den 3 december, anträdde ambassadörerna hemresan. Lindhielm stannade på sin post i Viborg, men Bergenhielm och Göthe anlände den 13 februari till Stockholm, där de dagen därpå i audiens till konungen öfverlämnade tsarens »fullbordansbref» och rekreditiv.

T. W.

Underrättelser.

Victor Örnberg †. Den 6 juli afled i Vadstena f. d. arkivarien vid landsarkivet därstädes V. Örnberg. Han var född i Nyköping 1839, aflade studentexamen 1858 och kameralexamen 1860 samt tjänstgjorde sedan i kammarkollegium 1860—1882, i riksarkivet 1868—1899, i riksmarskalksämbetet och hofexpeditionen 1878—1899, i kungl. biblioteket (med särskildt uppdrag att ordna och fullständiga de genealogiska samlingarna) 1883—1890 och slutligen vid landsarkivet i Vadstena 1899—1904. Det är emellertid icke egentligen i egenskap af ämbetsman, som Örnberg gjort sig bemärkt utan såsom släktforskare och utgifvare af det ansedda släktsamlingsverket *Svensk släktkalender* och dess fortsättning *Svenska ättartal* (14 årgångar, 1885—1908). Visserligen uppträdde han som författare och utgifvare anonymt och blef misslynt, om anonymiteten någon gång röjdes, t. ex. i en recension. Men alla visste ändå, hvem »utgifvaren af Svenska ättartal» var, och eftervärlden kommer säker-

[1] Ambassadörernas und. skrifvelse från Novgorod den 14 december 1699.

ligen icke heller att sväfva i okunnighet därom. Örnberg ansåg som sin lifsuppgift att visa, huru släktforskning skall bedrifvas för att blifva till verkligt gagn för fosterlandet. Den bör icke företrädesvis gå ut på att uppvisa vissa personers härstamning från mer eller mindre berömda förfäder utan måste vara mera vidtomfattande, så att den sakligt och utan biafsikter utreder sammanhanget mellan personer och släkter inom olika samhällslager, och då får den onekligen ett ej ringa kulturhistoriskt värde. Ja, Örnberg menade till och med, att den borde kunna framkalla åtskilliga dygder, som han brukade uppräkna i en lång rad: kärlek till fosterbygden, samhörighetskänsla och god samfundsanda, flärdfrihet och fördomsfrihet m. m.

Resultatet af Örnbergs arbete blef betydande nog, trots det att han själf klagade öfver att hans förväntan om allmän tillslutning blifvit besviken. Antalet »ättartal» i samtliga 14 årgångarna stiger till öfver 1500; det är ju en ganska vacker samling, och dessutom innehåller verket en mängd antråd och åtskilliga uppsatser om fursteätter och fursteättlingar. Utgifvaren granskade noga de inkomna släktuppgifterna, fullständigade dem ur sina rikhaltiga samlingar eller genom nya efterforskningar och försåg dem med noter, i hvilka han ofta öfverraskade läsaren med de mest oväntade kombinationer. Hans förmåga att upptäcka släktskap mellan personer, både nu lefvande och längesedan afsomnade, var uppdrifven till formlig virtuositet. För öfrigt har han själf gjort en mängd släktutredningar och för sådant ändamål genomforskat ett stort material: kyrkoböcker, domböcker, bouppteckningar, mantalslängder m. m. Beskaffenheten af detta material gjorde, att han tidigt började intressera sig för en bättre vård af de lokala arkiven, ett ämne som ofta beröres i förorden till ättartalen. Det är också bekant, att Örnberg stod bakom det förslag, som vid 1888 års riksdag väcktes angående »ett bättre handhafvande af på spridda håll förvarade offentliga arkiv» och som gaf uppslaget till den nuvarande landsavkivorganisationen. Örnberg blef sedan den förste arkivarien vid det första landsarkivet i Sverige. Det var 1899 som landsarkivet i Vadstena började sin verksamhet. Efter uppnådd pensionsålder tog han afsked 1904, men kvarstannade i Vadstena, där han köpt sig en gård, och fick då tillfälle att ostörd af ämbetsgöromål fördjupa sig i det släktforskningsmaterial, som under hans ledning samlats i landsarkivet. Frukten af dessa forskningar framlade han i 13:de och 14:de årgångarna af *Svenska ättartal*. Med den sistnämnda, som utkom ett par månader före hans död, var hans trägna arbete i den fosterländska odlingens tjänst afslutadt. Men då intresset för personhistorisk forskning numera, icke minst genom Örnbergs exempel, blifvit spridt i vida kretsar, är det att hoppas, att andra komma att träda i hans fotspår.

Örnberg var en originell personlighet; hans vänner och bekanta veta det sedan gammalt, och andra kunna öfvertyga sig därom bl. a. genom att läsa hans förord till ättartalen, där han på ett för honom

egendomligt sätt blandade skämt med allvar. På senare tid blef han alltmera en enstöring; han tyckte sig hafva sällskap nog af alla, som hans forskning väckte till lif, och hade däraf en förströelse, som endast stördes af »de dödas emellanåt framskymtande mindre goda sidor, hvilka dock ej, som de lefvandes, behöft väcka harm utan endast vemod».

(*Bgh*).

— Den 5 april afled d:r Adolf Wrede, bekant såsom utgifvare af flera band af de tyska riksdagsakternas senare serie.

— Den 21 april afled vid hög ålder i Meran Theodor Ritter von Sickel, en af den moderna diplomvetenskapens grundläggare och märkesmän. Född 1826 i Aken vid Elbe studerade han i Halle och Berlin under Heinrich Leo, Max Duncker och Neander, deltog i 1848 års rörelser och måste därför i likhet med flera andra sedan berömda vetenskapsmän, bland dem Theodor Mommsen, lämna landet. Under åren 1850—52 bevistade han undervisningen vid École des chartes, något som för hans senare vetenskapliga bana blef af grundläggande betydelse, och bedref under de följande åren för franska regeringens räkning forskningar i österrikiska och italienska arkiv, tills han 1857 utnämndes till professor i Wien. Tio år senare blef han chef för institutet för österrikisk historieforskning i Wien och 1891 för österrikiska historiska institutet i Rom. I Frankrike med dess centraliserade och väl ordnade arkivväsen förvärfvade han sitt intresse för och den grundläggande utbildningen i urkundernas kritiska behandling; under franskt inflytande tillkom hans för den tyska urkundsforskningen så betydelsefulla arkivhistoriska metod: genom utforskandet af en urkunds proveniens skapas förutsättningarna för bedömandet af dess karaktär, källvärde o. s. v. S. utvecklade under sitt långa lif en häpnadsväckande produktivitet på sin vetenskaps olika områden. Bland hans arbeten må här blott nämnas *Monumenta graphica medii ævi* (9 bd, 1859—69), *Jeanne d'Arc* (1860), *Beiträge zur Diplomatik* (8 bd, 1861—82), *Die Urkunden der Karolinger* (2 bd, 1867), *Zur Geschichte des Konzils von Trient* (3 bd, 1870—72) samt *Das Privileg Otto's I für die römische Kirche vom Jahr 962* (1883). Tillsammans med H. von Sybel utgaf han åren 1881—91 det viktiga facsimile-verket *Kaiserurkunden in Abbildungen*. Sedan 1874 medlem af kommissionen för *Monumenta Germaniæ*, ledde han utgifvandet af urkunderna från Konrad I:s, Henrik I:s och Otto I:s tid (1879—1884), ett verk som varit af stor betydelse för utbildandet af editionsprinciperna på detta område. Af stor vikt äro ock Sickels edition af *Liber diurnus* (1889) och hans därtill anknutna undersökningar.

— Den 24 april afled vid 68 års ålder den bekante litteratur- och kulturhistorikern Émile Gebhart, hvilken bl. a. författat flera arbeten rörande det medeltida Italien såsom *L'Italie mystique, histoire*

de la renaissance religieuse au moyen âge (1890) och *Moines et papes* (1896).

— Den 11 juni afled professor Georg Adler, känd bland annat såsom författare till ett framstående arbete *Geschichte des Sozialismus und Kommunismus von Plato bis zur Gegenwart* (1899), hvaraf dock blott första bandet hunnit utkomma, omfattande utvecklingen fram till franska revolutionen.

— Nyligen afled vid 72 års ålder Arthur-Michel de Boislisle, bekant för arbeten rörande den finansiella historien under l'ancien régime, äfvensom för en storartad upplaga i 22 volymer af *Mémoires de Saint-Simon.*

— Den 15 aug. afled i Berlin den bekante filosofen och pedagogen Friedrich Paulsen, 62 år gammal. Den aflidne har bland annat författat en *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart* (1885), hvilken 1896—1897 utkom i en andra upplaga.

— Den 28—30 sistlidne april hölls i Riga under presidium af baron Herman Bruiningk den första baltiska historikerdagen, som räknade ett 150-tal deltagare. Den allra största delen af de vid sammankomsterna hållna föredragen falla, såsom de nyligen publicerade summariska protokollen utvisa, inom de historiska hjälpvetenskapernas område och röra folkloristik, topografi, ortnamnsforskning, arkeologi, urkundsutgifning, arkivväsen m. m. Många föredrag hade en synnerligen speciell karaktär och torde därför icke kunna påräkna något afsevärdare intresse utom de baltiska provinsernas egna gränser. De arkivaliska föredragen åter ha för den svenska häfdaforskningen det allra största intresse, då de till en stor del behandlade de gamla svenska förvaltningsarkiven; äfven ett och annat af de öfriga meddelandena hade likaledes ett mera allmänt intresse.

En fråga, som — förmodligen på grund af kända politiska förhållanden — i Östersjöprovinserna synes ha en särskild aktualitet, är frågan om skydd åt minnesmärken af olika slag. Bland de hithörande föredragen må särskildt påpekas stadsarkivarien Feuereisens rörande de första ansatserna till skyddande af minnesmärken i Sverige och Livland under 1600-talet. Föredraganden erinrade om 1666 års förordning såsom i sitt slag banbrytande, påpekade betydelsen af att tvenne innehafvare af det under Gustaf II Adolf inrättade riksantikvarieämbetet uppehållit sig i Livland, samt framhöll, att nyss berörda förordning gifvit upphof till vissa stadganden på här ifrågavarande område i 1686 års kyrkolagstiftning, som gällt ända in på 1800-talet och ledt öfver till den första ryska lagstiftningen i ämnet 1826. — Af synnerligen stort intresse äro de under tredje mötesdagens förmiddagssession af Feuereisen, Bruiningk, Winkler m. fl. lämnade redogörelserna för de baltiska provinsernas arkiv-

väsen. Särskildt må påpekas Winklers meddelanden rörande det »svenska arkivet» i Reval (= den estländska guvernementsregeringens arkiv), hvilket, ehuru ännu ej tillfredsställande ordnadt, är af allra största intresse ej blott för gods- och släkthistorien utan framförallt för kännedomen om Estlands allmänna förhållanden och utveckling under svensktiden.

Vid historikerdagen utdelades ett par publikationer af intresse. Den ena var en af d:r F. Bienemann utarbetad *Katalog des Schwedischen Generalgouverneur-Archivs zu Riga*, för hvilken å annat ställe en kort redogörelse skall lämnas. Den andra utgjordes af en på grundval af nya källor från Vatikan-arkivet af professor J. Haller utarbetad teckning af en känd episod ur den livländska ordensstatens kamp med ärkebiskopen af Riga — *Die Verschwörung von Segewold (1316)*.

— I det nyutkomna (andra) häftet af *Personhistorisk tidskrift* finna vi, utom fortsättning på serien *Stockholms öfverståthållare*, en utredning af Otto Bergström rörande de personer, som ligga begrafna i grafkoret vid Skokloster, en uppsats *Om ätten Barnekows namn och ursprung* af tidskriftens nuvarande utgifvare grefve C. M. Stenbock samt en redogörelse för *Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget* af major E. Lind af Hageby. Porträttbilagorna utgöras af porträtt af Katarina Stenbock, Gustaf Vasas tredje gemål, och af Katarina de la Gardie, gift med Fredrik Stenbock, det förra af okänd mästare, det senare af Elbfas, båda tillhörande samlingen å det Stenbockska fideikommisset Kolk i Estland samt af trenne De Geerska porträtt. Häftet afslutas med en af G. Indebetou författad minnesruna öfver Victor Örnberg.

— Af *Historisk Tidskrift för Skåneland* har under året utkommit ett dubbelhäfte, ägnadt åt Roskildeminnet. Häftet innehåller endast en vidlyftig undersökning af C. G. Weibull med titel *Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning.* Utom på de tryckta urkundssamlingarna och bearbetningarna stöder sig denna undersökning på riksregistraturet, det i svenska riksarkivets »Danica»-afdelning befintliga materialet, P. J. Coyets beslagtagna papper, förvarade i danska riksarkivet, samt en del bref i franska utrikesministeriets arkiv. Den Weibullska undersökningen innehåller nu först och främst en omsorgsfullt gjord samling af de fredsslutet vidkommande aktstyckena ända från de första instruktionerna för de å bane bragta förhandlingarna i september 1657: fördragstexter — såväl det preliminära Tostrupfördragets som själfva Roskildefredens — Vordingborgrådsprotokollet, under förhandlingarnas gång framställda förslag och motförslag till aftal, memorialprotokoll, instruktioner, fullmakter och bref samt slutligen — med uteslutande blott af några oväsentliga delar — hela den bekanta, bland de Coyetska papperen befintliga Hoghusenska relationen, en af de allra viktigaste källorna för fredsnegotiationens historia. Materialet är emellertid

endast ofullständigt bevaradt. På den danska sidan saknas fullständigt konferensprotokoll och, så när som på en, underhandlarnes rapporter. På den svenska sidan saknas de officiella konferensprotokollen, men denna brist ersättes i afsevärd mån af memorialprotokollen och Hoghusens nyssberörda berättelse.

Själfva »framställningen» utgöres dels af en inledande skildring af fredsbrottet och fredsunderhandlingen 1657 och ett afslutande kapitel angående utvecklingen efter freden i Roskilde, dels af den text, som sinsemellan förbinder de meddelade aktstyckena, dels slutligen af kritiska analyser af underhandlingens olika faser och de olika fördragens innebörd och förhållande till hvarandra. Då här för första gången föreligger en samlad edition af det bevarade materialet, är det klart, att författarens anmärkningar skola erbjuda åtskilligt nytt och intressant. Sålunda framhålles Karl Gustafs brydsamma läge vid fredspreliminärernas afslutande och betonas, att konungen ej kunnat helt diktera freden. Ytterst gingo hans sträfvanden ut på att förbinda Danmark att, med frångående af sitt gamla allianssystem, medverka till förverkligandet af de svenska planerna på ett Östersjövälde, till Östersjöns förvandlande till ett *mare clausum*, stängdt för alla andra makters örlogsfartyg — allt afsedt att bilda grunden och utgångspunkten för ett nytt politiskt system de nordiska länderna emellan. Denna plan sträfvade man från dansk sida att korsa genom den från det svenska förslaget afvikande formulering hithörande paragrafer erhöllo i Tostrupspreliminärerna: här ifrågavarande stadganden gjordes ömsesidiga i st. f. ensidiga, och spärrningsklausulen skulle gälla *fientliga* örlogsfartyg, ej sådana öfverhufvud, samt dessutom endast »såvidt möjligt är». Detta är den märkligaste eftergift, som från svensk sida gjordes; förmodligen har den framtvungits af motstånd från engelskt håll. Sannolikt har Karl Gustaf med öfverskattande af Danmarks svaghet hoppats att kunna införa hithörande bestämmelser i deras ursprungliga form i den blifvande allianstraktaten mellan Sverige och Danmark, som ju skulle afslutas utan främmande medling. Men äfven i öfrigt gjordes afprutningar å svenskarnes ursprungliga fordringar särskildt med hänsyn till landafträdelserna. I den jämförelse, som förf. anställer mellan preliminärfördraget och den slutliga freden, framhåller han, att Sverige i vissa punkter visserligen vunnit fördelar genom den senare öfverenskommelsen. Men den tillsats Karl Gustaf lyckats få införd i paragrafen om Sundets spärrning nämligen ordet »främmande» framför »fientliga örlogsflottor» kan, ehuru tydligen afsedd att tjäna till språngbräde för en tolkning af stadgandet i enlighet med den ursprungliga svenska formuleringen, äfven med den våldsammaste pressning af orden, ej anses ha i någon mån ändrat Tostrup-fördragets bestämmelse.

Författarens analys af fredens innebörd och dess förhållande till Karl Gustafs afsikter ha ett alldeles särskildt intresse såsom utgångspunkt för ett bedömande af fredsbrottet 1658. Den synes därvidlag väl närmast gifva stöd åt själfva grundtanken i Blomgrens i denna tidskrift förut (se ofvan sid. 124—126) refererade undersökning.

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* föreligga nu andra bandets åttonde och nionde häften, liksom de föregående redigerade af F. Ödberg. Man finner där af utgifvarens outtröttliga hand en varm minnesruna öfver bibliotekarien K. Torin samt första delen af en vidlyftig och detaljerad afhandling *Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö och hennes tid (1513—1590)*. Sven Lampa fortsätter sina förträffliga *Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland*. Angående *Sparlösastenens äldre runinskrift* meddelas korta uppsatser af Sophus Bugge och L. Fr. Läffler. Axel L. Romdahl beskrifver några i Västergötlands Fornminnesförenings Museum i Skara förvarade *Epitafier från Skara Domkyrka*. K. H. Karlsson meddelar under titeln *Släkten Tre rosors godsarkiv* en i Kungl. Biblioteket förvarad, år 1561 upprättad tyvärr defekt förteckning öfver Birgitta Larsdotters, gift med Lars Flemming, och Göstaf Johanssons af släkten Tre rosor numera till större delen förlorade jordabref. Till allra största delen hafva dessa bref tillhört Västgötalagmannen Ture Jönsson (Tre rosor); blott några få härröra från sonens, Lars Turessons tid. Till belysning af det aftryckta brefregistret bifogas släkttaflor öfver Ture Jönssons och hans hustrus Anna Johansdotters släkt, äfvensom förteckningar öfver i det Gyllenstiernska sterbhuset och Säfstaholms arkiv befintliga pergamentsbref, som antagligen tillhört släkten Tre rosors familjearkiv. Häftet utfylles för öfrigt af en från föregående häfte fortsatt samling *Äldre handlingar angående Västergötland*.

— I *Historische Zeitschrift* (3 Folge: bd 5: h. 2) ger Moritz Ritter i en uppsats med titel *Das römische Kirchenrecht und der Westfalische Friede* en äfven för svenska historiker intressant framställning af den samtida katolska publicistiken i dess samband med de underhandlingar, som ledde till fredens afslutande år 1648. Vid sin undersökning utgår författaren från den noggranna bibliografiska redogörelse för hithörande litteratur, som Steinberger lämnat i sitt för ett par år sedan utgifna arbete *Die Jesuiten und die Friedensfrage in der Zeit vom Prager Frieden bis zum Nürnberger Friedensexekutionshauptrezess 1635—1650 (Studien und Darstellungen auf dem Gebiete der Geschichte*, herausg. von H. Grauert, bd 5: h. 2, 3; XXIII + 215 s.; Freib. in Br. 1906). I sin studie söker Ritter visa, huru på olika stadier af underhandlingarna i Osnabrück och Münster under åren 1645—1648 den katolska kyrkans litterära kämpar sökt draga gränserna för en varaktig uppgörelse mellan de till grund för den romerska kyrkans rättsanspråk liggande grundsatserna och de af protestanterna uppställda och slutligen genomförda fordringarna. Motsatserna samlade sig kring tvenne hufvudpunkter: protestanternas bekännelsefrihet och deras delaktighet i kyrkans gods. Principiellt sedt var den katolska ståndpunkten klar: kättarne måste utrotas; öfver kyrkogodset ägde endast klerker, icke lekmän att förfoga. Men en sak är att upp-

ställa principer, en annan att anpassa sig efter skiftande maktlägen. Också gör sig inom den katolska publicistiken gällande en bestämd skillnad i afseende å principernas tillämpning mellan en strängare och en mildare riktning, noga återspeglande motsatserna mellan de i Osnabrück och Münster förhandlande diplomaterna. Bland dessa representerades den oförsonliga ståndpunkten af biskopen af Osnabrück Fredrik Wilhelm, grefve af Wartenberg, och Adam, prior i Murrhard, den försonligare uppfattningen af kejsarens och kurfurstens af Mainz sändebud.

På bedrifvande sannolikt af biskopen af Osnabrück utgaf i slutet af 1646 jesuiten Heinrich Wangnereck, professor vid universitetet i Dillingen, en skrift under titeln *Judicium theologicum.* I denna fastslår han såsom grundsatser dels att statsmakten endast med påfvens bemyndigande kan ingå på de från protestantisk sida uppställda fordringarna, dels att under nämnda förbehåll dessa kunna genom ett bindande fördrag beviljas enligt regeln att synd och ondt må tillåtas, om på grund af tidsförhållandena därigenom och endast därigenom ännu större ondt kan förhindras. Häraf följer emellertid å ena sidan, att ett dylikt beviljande alltid gifves *rebus sic stantibus*, å andra sidan att den protestanterna inrymda toleransen aldrig får från statsmaktens sida ha karaktären af medverkan i deras synd. Att påfven aldrig skulle ge det ifrågavarande bemyndigandet, var tämligen visst. Hvilket osäkerhetstillstånd som skulle blifva en följd af de båda senare betingelserna, ligger i öppen dag.

En mera förmedlande ståndpunkt häfdades först af Johan Caramuel-Lobkowitz, abbot i Prag, en af det dåtida Tysklands lärdaste teologer. Anledningen till hans framträdande var närmast det den 30 nov. 1646 under förhandlingarna i Osnabrück framställda förslaget, att kyrkogodsen skulle öfverlåtas protestanterna »bis zu christlicher und gütlicher Vergleichung der Religionsstreitigkeiten». Öfver denna och därmed sammanhängande frågor äfvensom till bemötande af Wangnerecks argumentation, författade han i febr. och mars 1647 trenne skrifter, hvilka i mars 1648 utkommo under titeln *Sacri Romani imperii pax licita demonstrata.* I princip finnes ingen skillnad mellan Caramuel och Wangnereck. Men den förre söker bevisa, att alla de ifrågavarande protestantiska fordringarna fölle under de ofvan angifna af Wangnereck uppställda betingelserna. Genom spetsfundiga distinktioner söker han dock å andra sidan aftrubba det från katolsk synpunkt betänkliga i dem. En »alltid varande» fred, betyder, såsom historien nogsamt visar, en fred på högst 40—60 år. Påfven borde genom en protest förbehålla sig sin rätt öfver det genom freden bortgifna kyrkogodset, och kejsaren borde ej »gifva» protestanterna kyrkogodset utan endast »öfverlåta» detsamma till dem.

En ny eftergift från de kejserliges sida i juli 1647 framkallade nya stridsskrifter. Wangnereck underkastade under antaget namn det kejserliga förslaget en pröfning (*ponderatio*), som dock utöfver *Judicium theologicum* innehåller föga nytt. Johan Vervaux, en

cistercienser, framställde en del anmärkningar (*notæ*) till Wangnerecks först omtalade skrift. Äfven han söker genom en spetsfundig dialektik förtaga värdet af de medgifvanden åt protestanterna, som enligt hans mening omständigheterna fordrade. Termen »bis zur Religionsvergleichung» implicerade allvarliga sträfvanden från båda sidor att enas. Uppfyllde protestanterna ej denna plikt, hade de försuttit sina fatalier. Påfvens enligt Wangnerecks tes erforderliga samtycke kunde under förhandenvarande omständigheter stillatigande underförstås, men hade ej uttryckligen gifvits.

Uppnåendet af enighet d. 24 mars 1648 förde med sig nya skrifter. I början af året utgaf Wangnereck under titeln *Responsum theologicum* en vederläggning af Vervaux' anmärkningar. Och längre fram offentliggjorde den nämnde priorn Adam en mot Caramuels afhandlingar riktad motskrift. Dessa skrifter gå emellertid ej utom den redan uppdragna kretsen af teser och bevis. I sin helhet bär hela denna stridsskrifts-litteratur vittne om, huru uppjagade lidelserna voro och huru liten anledning protestanterna hade att enbart lita till sina motståndares löften.

— I *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins* för 1907 (h. 49) tecknar P. G. Schwarz efter otryckta källor *Die Haltung Danzigs im nordischen Kriege 1563—1570.* Stadens politik bestämdes framför allt af dess önskan att i handelns intresse upprätthålla sin neutralitet gentemot de stridande parterna, å ena sidan Polen och Danmark, å den andra Sverige.

— I *Quellen und Forschungen aus italienischen Arkiven und Bibliotheken* (bd. 10: h. 1) ger Ph. Hildebrandt på grundval af material ur Vatikanarkivet en framställning af konung Augusts val till konung af Polen, hvarvid han särskildt uppehåller sig vid hans öfvergång till katolicismen. De resultat, hvartill han kommer, bestyrka den uppfattning af Augusts religionsbyte, som förut framställts af Haake.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, numera utgifna under redaktion af d:r G. Schuster, har tjugonionde bandet utkommit, innehållande redogörelse för den under 1906 utkomna litteraturen. Redogörelsen för Sverige är författad af d:r T. Höjer.

— I det nyligen utkomna 135:e bandet af Bursians *Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft* lämnar Th. Lenschau en »Jahresbericht über griechische Geschichte 1903—1906». Den utförliga redogörelsen tar i vidsträckt mån hänsyn också till de senaste arkeologiska fynden. Som ej minst förtjänt af uppmärksamhet framhåller jag det sista (9:de) kapitlet: »Zur griechischen Wirtschaftsgeschichte».

(E. N.)

— I *Le bibliographe moderne* (1907: N:o 6) har arkivarien S. Bergh skrifvit en uppsats om *La nouvelle organisation des*

archives de Suède, hvari gifves en sammanträngd men klar redogörelse för det i sanning storartade organisationsarbete, som under de tio sista åren utförts inom det svenska arkivväsendet.

— Af *Meddelanden från svenska riksarkivet* har ett nytt häfte utkommit (Ny följd I: 17, 18), innehållande riksarkivariens årsberättelse för 1907 samt en samling handlingar rörande arkivväsendet. Ur årsberättelsen må följande meddelas såsom för historikern af särskildt intresse.

Hvad först angår tillväxten af samlingarna, så företer den ordinarie accessionen intet anmärkningsvärdt. Den extraordinarie åter har varit rätt betydlig. Hufvudmassan har kommit från Svea hofrätt, som — utöfver tidigare leveranser — öfverlämnat protokoll, registratur, domböcker, resolutioner m. m. t. o. m. 1800. Från kammararkivet komma 253 volymer, hvaribland ett antal buntar hörande till M. G. De la Gardies familjepapper samt en större mängd kommissionshandlingar. Såsom gåfvor ha bl. a. till riksarkivet öfverlämnats handlingar från åren 1814—1821 angående likvidationen för svenska arméns underhåll på utländsk botten under kriget med Frankrike, legationssekreteraren, sedermera envoyén Brandels dagböcker 1814—1815 samt en af f. d. riksarkivarien Malmström skänkt samling afskrifter ur utländska och svenska arkiv rörande frihetstidens historia. Såsom deposition ha från Svea hofrätt öfverlämnats häradsrätters och städers småprotokoll till och med 1808.

Om riksarkivets arbeten torde följande vara förtjänt af ett omnämnande. Specificerade förteckningar ha upprättats öfver kanslikollegii skrifvelser till Kungl. Maj:t 1656—1718 samt krigskollegii skrifvelser till densamme 1635—1718. De öfverlämnade kommittéhandlingarna ha inordnats och hela den högst betydande samlingen af dylika handlingar sammanförts uti en följd. Den under året från Svea hofrätt inkomna leveransen har ordnats och en gemensam förteckning påbörjats öfver hela den till riksarkivet öfverlämnade delen af Svea hofrätts arkiv. Ordnandet af bergskollegii och kommerskollegii till riksarkivet öfverlämnade arkivalier har i hufvudsak afslutats och utförliga förteckningar aflämnats. Uppläggandet af en matrikel öfver bergskollegii tjänstemän har påbörjats. Förtecknandet af de i beskickningsarkiven befintliga brefven till svenska ministrar i utlandet har fortsatts. Ordnandet af de till afdelningen »Livonica» hörande äldre handlingarna (från tiden före 1600) har efterföljts af deras förtecknande i detalj, hvarvid äldre förteckningar underkastats en ingående jämförelse med samlingens nuvarande innehåll. Färdig föreligger en förteckning öfver de livländska ordensmästarnes arkiv, hvilken på samma gång upplyser om de i Schirrens bekanta förteckning upptagna eller i hans urkundspublikationer tryckta handlingar, som verkligen ännu förefinnas i riksarkivet. Förteckningen öfver Karl Gustaf Wrangels brefväxling (i Skoklosterarkivet) har fullbordats, och förteckningar upprättats öfver Lagerheimska och Schefferska samlingarna samt öfver drottning Ulrica Eleonora d. y:s

brefväxling. I öfrigt ha fortgått revisionen af De la Gardieska samlingen, utredningen af de svenska regementenas utvecklingshistoria samt ordnandet af Hartmansdorffska samlingen. Den stora samlingen af Beckii »Collectanea juridica», hufvudsakligen prejudikat af intresse för den svenska rättskipningen och rättshistorien, har börjat fullständigt genomgås och ordnas.

Omnämnas må slutligen särskildt utredningarna. Den under 1906 påbörjade utredningen rörande statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter inom hufvudstaden har efter en utvidgad måttstock fortgått. Under året ha till finansdepartementet aflämnats 1) utredning rörande statens mark och tomter på Riddarholmen; 2) promemoria angående kanslihustomten och myntgränden; 3) promemoria angående tomterna n:r 2—6 i kvarteret Kungl. Trädgården; 4) utredning angående Humlegården i Stockholm och 5) utredning angående Stockholms slott med näst intill liggande områden, n:r 1 och 3 utförda af riksarkivaren, n:r 2 och 4 af arkivarien Berg och n:r 5 af d:r L. M. Bååth. Af mindre utredningar märkas sådana rörande Stuartska pretendentens förbindelser med Karl XII 1715—18, om E. M. Arndts vistelse och verksamhet i Sverige samt angående den preussiske agenten hos Karl XII D. N. Siltman, alla tre verkställda af arkivarien Westrin.

Äfven i afseende på det svenska arkivväsendets organisation finnes åtskilligt af intresse att anteckna. Genom nåd. kungörelse d. 6 dec. 1907 har sålunda medgifvits församlingar i Kopparbergs län att under vissa villkor få behålla sina kyrkoarkiv. Vissa förändringar i landsarkivorganisationen ha ock under året af riksarkivarien föreslagits och förberedts, afseende bl. a. upprättande af landsarkiv i Göteborg och i Norrland samt en omreglering af landets indelning i arkivdistrikt.

Af de *Handlingar rörande arkivväsendet*, som innehållas i häftet, må särskildt påpekas riksarkivariens skrifvelse i anledning af verkställd inspektion af kammararkivets lokaler. Denna skrifvelse gifver en liflig bild af de för att använda riksarkivariens egna ord skandalösa lokalförhållandena vid ett af rikets största och dyrbaraste arkiv.

— Af Svenska Litteratursällskapets i Finland skriftserie ha fyra nya volymer utkommit, alla af mer än vanligt intresse. Den första utgöres af fjärde bandet af *Bidrag till Helsingfors stads historia*, innehållande borgerskapets suppliker samt kungliga resolutioner och bref från åren 1714—1796. Liksom de föregående är äfven detta band redigeradt af d:r P. Nordmann. Professor M. G. Schybergson har utsändt första delen af den lefnadsteckning öfver *Henrik Gabriel Porthan*, hvarmed han sedan flera år tillbaka varit sysselsatt. D:r G. Schauman publicerar en diger volym *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius;* härtill ansluter sig en samling otryckta skrifter af den berömde nationalekonomen. Slutligen tecknar K. E. Lindén *Sjukvård och läkare under kriget 1808—1809.*

Vi hoppas få tillfälle att återkomma åtminstone till några af dessa arbeten.

— Bibliotekarien d:r J. A. Almquist har — ursprungligen för en af universitetet i Bologna, som kallat den aflidne monarken till hedersdoktor, förberedd publikation — utarbetat en förteckning öfver *Hans Majestät Konung Oscar II:s genom trycket utgifna skrifter 1849—1907*, som nu i en med flärdlös elegans utstyrd upplaga utkommit af trycket. Förteckningen upptager 214 nummer till öfvervägande delen, som ju var att vänta, af skönlitterärt innehåll. Af intresse för historikern äro egentligen afdelningarna II och V, omfattande skrifter i historiska, politiska och militära ämnen samt tal. Man finner sålunda, att det tal öfver Karl XII, som dåvarande hertigen af Östergötland höll vid svenska militärsällskapets minnesfest 1868, utkommit i öfversättning på engelska, franska (2 upplagor), tyska (3 upplagor) och ryska. Af intresse är att se konungen upptagen såsom författare till flera politiska småskrifter, så till en uppsats om *Befordringarna inom svenska armén* (1890) och till en *Motiveret promemoria om Forstaaelsen af Flagloven af den 19:de December 1898 og Anvendelsen deraf* (1900). Bibliografien är försedd med rubrikregister och en förteckning på namngifna öfversättare, kompositörer, illustratörer och utgifvare. För bibliografiens fullständighet och tillförlitlighet äro utgifvarens kända omsorg och skicklighet en borgen.

— Vi vilja fästa uppmärksamheten å tvenne nyutkomna skandinaviska arbeten på den kronologiska vetenskapens område. Det ena är en till vägledning vid historiska studier afsedd kort öfversikt öfver *Tidsregning*, utarbetad af professor Johannes Steenstrup (74 s.; Köpenhamn 1908). Efter några inledande satser ur den matematiska kronologien behandlas i sju afdelningar tidräkningen hos Orientens folk under forntiden, grekernas och romarnes tidräkning, medeltidens tidräkning och kalender, beräkningen af påsken, den gregorianska kalenderreformen, revolutionskalendern samt arabernas och persernas tidräkning. Den lilla boken, som ju endast afser att vara en kortfattad sammanställning af hufvudpunkterna i den kronologiska vetenskapens resultat, afslutas med en nyttig förteckning öfver den viktigaste litteraturen på området.

En annan karaktär har det andra af här ifrågavarande arbeten, Erik Brates undersökning öfver *Nordens äldre tideräkning* (Södermalms h. allm. läroverks årsredogörelse 1908; 28 s.). Denna studie är närmast tillkommen såsom resultat af de forskningar förf. anställt i samband med sin medverkan vid utgifvandet af *Kalendarium Vallentunense* (se Hist. Tidskr. årg. 1907, s. 252). Den första afdelningen utgöres till större delen af en sammanställning af de viktigaste satserna rörande medeltidens kalendarier och kronologi i ungefärlig öfverensstämmelse med motsvarande partier hos Steenstrup, ehuru framställningen synes klarare och koncisare. I detta sammanhang ges äfven några tillägg till editionen af Vallentunakalendariet.

I slutet af första kapitlet behandlas den forngutniska runkalendern, och förf. lämnar här en tolkning af ett hittills gåtfullt ställe rörande påskens uppsökande förmedelst räkning på fingrarna. Därefter följer såsom andra afdelning en ingående undersökning rörande primstafven. Här kommer förf. in på frågan om dess ålder och ursprung och framställer i fråga därom en ny och som det synes ganska antaglig hypotes. Han sätter dess uppkomst i förbindelse med kardinal Nikolaus' af Albano beskickning till de nordiska länderna 1152. »Kardinal Nikolaus, som var en angelsaxare af låg börd, har velat sprida kunskap om de kyrkliga högtiderna till folket och uppdragit åt någon klerk att öfverflytta den julianska kalendern till runor, med hvilka folket var förtroget, och så blef runstafven uppfunnen.» Uppfinningen bör ha skett i Trondhjem, som kardinalen först besökte. Därmed stämmer ju äfven Finn Magnussons ur obekant källa hämtade uppgift, att »prototyper till dessa kyrkliga kalendrar under katolska tiden bevarades i domkyrkorna t. ex. i Nidaros i Norge». I slutet af sin undersökning anför förf. såsom bevis på allmogens förtrogenhet med runstafven en märklig berättelse ur Rudbecks Atlantica. På tal om beräkningen af månens ny och fylle använde en upplandsbonde uttrycket »under Auni» och förklarade på Rudbecks förfrågan om betydelsen af detta uttryck, att Auni var en konung i Sverige, som lefde 300 år, och under hans tid »bytte månen en dags omlopp tillbaka». Denna förklaring finner förf. bero »på lärdom, som dunstat ut från universitetsstaden»; enligt författarens mening ha orden uppstått ur det fornsvenska »undir radhunni» (= under raden, nämligen af dagrunor, där gyllentalen voro placerade på runstafven).

Den sista afdelningen behandlar den hedniska tidräkningen. I denna fråga har den tyske kronologen Bilfinger i ett åren 1899—1901 utgifvet arbete med titel *Untersuchungen über die Zeitrechnung der alten Germanen* uttalat den åsikt, att nästan allt som hänförts till nordbornas hedniska tidräkning utgör anpassningar af julianska kalendern för praktiska syften och alltså ej är äldre än kristendomens införande. Hedningarnas tidräkning har varit mycket outvecklad. Gent emot denna åskådning ställer sig förf. kritisk och söker uppvisa, att kännedomen om veckan genom romerskt inflytande förts till nordborna redan under de första århundradena efter Kristi födelse. Själfva ordet vecka torde vara ett latinskt lånord. De germanska gudanamnen i veckodagarnas namn äro säkerligen öfversättningar af de romerska. Hos de hedniska nordborna har vidare funnits någon slags »naturmånads»-beräkning, hvaraf spår finnas kvar i de ännu använda beteckningarna Göje-månad för februari och Tors-månad för januari.

I sin helhet kunna författarens skarpsinniga undersökningar hälsas såsom en mycket värdefull tillökning i vår fattiga kronologiska litteratur.

— Den bekante rättshistorikern S. Rietschel har påbörjat en serie *Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundert-*

schaft (särtryck ur *Zeitschr. der Savignystiftung für Rechtsgeschichte:* Germ. Abt. 28). Det hittills utkomna behandlar förhållandena hos skandinaver och anglosaxer.

— I *Forschungen zur Geschichte Bayerns* (bd. 15: h. 3) publicerar M. Doeberl en i statsarkivet i München befintlig relation af obekant ursprung rörande Gustaf Adolfs sista planer.

— I J. A. Doyle's stora verk *The English in America. The Middle Colonies* (XVI + 562 s.; London 1907) finnes ock en teckning af den svenska kolonien vid Delaware. Författaren har emellertid för sin framställning icke begagnat den viktigaste svenska litteraturen.

— I 1907 års program för »Realschule vor dem Lübeckertore» i Hamburg, aftrycker och kommenterar B. Schirrmacher ett vidlyftigt och intressant memorial af Esaias Pufendorf, svensk kansler i Bremen, rörande konungariket Sveriges tillstånd 1682. Pufendorf afvisar den af Bengt Oxenstierna företrädda politik, som gick ut på anslutning till Ludvig XIV:s motståndare, och förordar i stället en återgång till den 1680 öfvergifna, traditionellt franskvänliga politiken. För att kunna mot Brandenburg och Danmark värja sina tyska besittningar var Sverige hänvisadt till Frankrikes vänskap och subsidier. Kurfursten af Brandenburg sträfvade att förjaga svenskarne ur Pommern och Mecklenburg. Sverige hade därför ingen anledning att lägga sig i selen för tyskarne och bidraga till Frankrikes nederlag; i samma stund vore det ute med dess eget transbaltiska välde. I händelse af tyska rikets upplösning »were fast das sicherste alsdann auch mitzufressen und auf der teutschen Henckermahlzeit bonne chère zu machen». Sveriges farligaste grannar, Brandenburg och Danmark, vore Frankrikes allierade och därigenom bundna så, att de ej skulle våga anfalla Sverige, om detta land stode väl med Frankrike.

— Af *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719*, som bekant utgifna genom arkivarien d:r G. O. Berg, har adertonde delens första häfte utkommit, innehållande en del af protokollen för 1751—52 års riksdag (19 sept.—17 dec. 1751).

— Af fröken Alma Söderhjelms hand föreligger nu första delen af *Jakobstads Historia*, en synnerligen prydlig volym på mera än 500 sidor (508 s.; Helsingfors 1907; pr. 4 mark). Den skildrar stadens utveckling på olika områden fram till år 1721.

— I Norge har nyligen påbörjats utgifvandet af en *Norges Historie fremstillet for det norske Folk.* Den nya norska rikshistorien skall — liksom den danska — omfatta sex band utgörande omkring 140 häften à 24 eller 32 sidor text — som man ser utrymme nog för en mycket utförlig framställning. Också äro icke mindre än tre hela delar anslagna för teckningen af Norges historia intill medeltidens slut. Såsom medarbetare i det nya verket inträda flera af Norges främsta forskare på historiens område: den förhistoriska perioden och vikingatiden skall sålunda skildras af professor A. Bugge, den kristna sagotiden af riksarkivarien E. Hertzberg, den senare medeltiden af professor A. Taranger,

tiden från reformationen till enväldets införande af professor Y. Nielsen, envåldstiden af d:r O. A. Johnsen, känd bl. a. såsom författare till ett arbete om *De norske Stænder 1537—1661*, samt den nyaste tiden från 1814 till 1905 af professor J. E. Sars. Med någon förvåning saknar man bland författarenamnen d:r Halvdan Kohts, hvilken ju dokumenterat sig såsom en särdeles kunnig forskare inom det sista århundradets historia. Den illustrativa delen af verket står under öfverinseende af herr K. Visted och utstyrseln synes, att döma af hvad som utkommit, blifva förstklassig. Hittills föreligga några häften af de af professorerna Nielsen och Sars utarbetade delarna. Mot den senares påbörjade teckning af Norges historia efter 1884 ha emellertid redan framställts skarpa och efter hvad det tyckes fullt berättigade anmärkningar för bristande objektivitet. Visst är, att karakteristiker sådana som i det utkomna första häftet ges af Johan och Jakob Sverdrup, eller ett uttryck sådant som »den på statsrådet Bennechens och prost Sparres vägnar djupt förnärmade högerminoriteten» eller talet om sistnämnda partis sträfvan att »få läran om det kungliga absoluta vetot upphöjd till ett slags kristlig dogm» falla utom området för hvad som i allmänhet anses vara opartisk häfdateckning.

— Man har tillsändt oss tvenne häften (n:r 164 och 166) af *Bibliothèque de l'École des Hautes Études*. Det ena innehåller en omsorgsfull och mogen undersökning af L. Halphen *Études sur l'administration de Rome au Moyen âge (751—1252)*. Den första afdelningen behandlar Roms förvaltning till kommunens uppkomst, alltså det påfliga Rom i egentlig mening. I afseende på frågan om ursprunget till stadens indelning i tolf regioner ansluter sig författaren till Duchesne's uppfattning. De påfliga stadsprefekternas ursprung ledes tillbaka till de gamla *præfecti urbi*. Andra afdelningen behandlar kommunen Roms organisation och administration, särskildt senaten. Den tredje afdelningen slutligen bringar listor öfver *judices ordinarii*, stadsprefekter och senatorer. Det andra af de båda nämnda häftena innehåller en *Essai sur les rapports de Pascal II avec Philippe Ier (1099—1108)* af den vid unga år aflidne kyrkohistorikern Bernard Monod, en son till Gabriel Monod. Författaren ser i Paschalis II en skicklig och framgångsrik politiker, som i motsats mot sin företrädare Urban II sökte en uppgörelse i godo med konung Filip, emedan han insåg sig behöfva en bundsförvant mot kejsaren. Genom denna uppgörelse gafs äfven möjligheten att reformera den franska kyrkan utan att taga till hårdhandskarna. Paschalis världshistoriska betydelse var den, att ha inledt den senare så betydelsefulla förbindelsen mellan påfven och Frankrike.

— Det sist utkomna (tjugoandra) bandet af *Mecklenburgisches Urkundenbuch* omfattar åren 1391—1395 och innehåller bl. a. en mängd aktstycken från förhandlingarna om konung Albrekts frigifvande, erbjudande nytt material i afseende å många detaljer.

— Sedan ett par år tillbaka föreligger ett arbete på den historiska geografiens område, som synes förtjänt af uppmärksamhet — Beazley's *The Dawn of Modern Geography* (3 bd; XVI+538, XVIII+651, XVI+638 s.; London 1897—1906). Arbetet afser att teckna den geografiska kunskapens ståndpunkt och utveckling från den antika kulturens undergång till Henrik Navigators tid (300—1420). I särskilda bilagor lämnas användbara öfversikter öfver handskrifter, litteratur och kartor. En särskild förtjänst hos arbetet, som för öfrigt utmärker sig för ingående sakkunskap, är författarens sträfvan att alltid se sitt ämne i samband med den allmänna historiska utvecklingen.

— En fullständig upplaga af Thomas Cromwells bref föreligger nu för första gången i det af R. B. Merriman utgifna verket *Life and letters of Thomas Cromwell* (2 bd; VIII+442, IV+356 s.; Oxford 1902). Den i första bandet meddelade lefnadsteckningen är bygd på grundliga forskningar i det tryckta och otryckta materialet och ger en träffande karakteristik af Cromwell.

— En fransk historiker Paul Matter har nyligen fullbordat en vidlyftig teckning af *Bismarck et son temps* (3 bd; Paris 1905—1908; pr. för band 10 frcs). Arbetet hvilar på grundliga studier och ställes af en tysk kritiker vid sidan af v. Sybels och Friedjungs bekanta arbeten.

— Af sir George Trevelyans berömda Macaulay-biografi har en ny utvidgad upplaga utkommit.

— Af den för något mera än ett år sedan aflidne sir Spencer Walpoles stora arbete *A History of Twenty-Five Years* — en fortsättning af hans bekanta teckning af Englands historia 1815—1858 — ha nu tredje och fjärde banden utkommit (XV+331, XII+410 s.; London 1908; pr. 25 s.), behandlande tiden 1870—1880, och verket föreligger därmed i afslutadt skick. Det postuma utgifvandet af här ifrågavarande band har ombesörjts af den förut såsom historisk och biografisk författare ej okände sir Alfred Lyall, som inskränkt sig till nödiga åtgärder i afseende å kapitelindelning och disposition; i öfrigt har boken tryckts sådan den förelåg vid författarens bortgång, blott med den allmänna öfverarbetning han skulle vidtagit före publicerandet. Denna har bestått i rättande af en del inadvertenser, utrensande af upprepningar, verificerande af gjorda hänvisningar samt insättande af data och fakta, som förf. utelämnat för att senare ditsättas. Författarens synpunkter och slutsatser stå orubbade, sådana han nedskrifvit dem. Tvenne af författaren tillämnade kapitel, det ena rörande Transvaal, Zulu-kriget och fälttågen i Afghanistan 1878—81, det andra rörande arbetsklassens ställning och sträfvandena att förbättra densamma, blefvo dessvärre aldrig utarbetade. I så måtto föreligger arbetet i ofullbordadt skick.

Ett studium af de nya delarna ger — det kan inte nekas — intrycket af en viss afmattning. Redan en jämförelse mellan sidantalet i dessa och föregående band ger vid handen, att ämnet behandlats långt mindre utförligt än i de föregående delarna. Vissa partier kunna icke ens fritagas från en viss flyktighet. Detta gäller såväl utrikespolitiken (t. ex. skildringen af den inom tredje bandets ram fallande delen af fransk-tyska krigets diplomatiska historia) som äfven inrikespolitiken (domstolsreformen, den sociala lagstiftningen); den knappa teckningen på sistnämnda område hade dock måhända varit afsedd att utfyllas genom det aldrig skrifna kapitlet om arbetsklassens ställning. Likaså synes framställningen i vissa delar vara icke så litet ensidig. Den präglas sålunda af en mot lord Beaconsfield genomgående fientlig ton, som väl må vara förklarlig efter hvad som passerat eller ansågs ha passerat mellan Disraeli och författarens fader (se bd 2, s. 196—199), men som naturligtvis i vissa stycken försvagar arbetets tillförlitlighet. Så t. ex. torde domen öfver Beaconsfields orientaliska politik vara dels obillig dels rent orättvis. Författaren har vid utskiftandet af ansvaret icke tillräckligt tagit med i beräkningen det inflytande, som utöfvades och måste utöfvas af traditionen inom den brittiska diplomatien och det brittiska utrikesdepartementet. Hans utprägladt turkfientliga och i stället tämligen ryssvänliga åskådning hindra honom att se de argument, som ju kunna anföras till försvar för den traditionella politiken. Och i sitt visserligen mera implicerade än tydligt formulerade omdöme om inköpet af Suezkanalaktierna 1875 torde författaren knappast få många anhängare. Öfver hufvud saknar författaren öga för den lysande politiska — ej blott taktiskt parlamentariska — intelligens, som likvisst utmärkte författaren till Coningsby och Sybil, och som äfven mycket kritiska bedömare t. ex. Froude och Morley icke tvekat erkänna. Äfven den för öfrigt lärorika och välgjorda teckning af den religiösa utvecklingen, som fått ett mycket betydande utrymme sig tillmätt, lider onekligen af en viss trångsynthet, visar knappast den frihet från förutfattade meningar, den förståelsefulla och vidsynta uppfattning af alla betydelsefulla strömningar och företeelser inom ett tidsskede, som utmärka den borne historikern. Man finner i självfva verket långt mera af denna bredare uppfattning — trots författarens prononceradt radikala åskådning på det religiösa och kyrkopolitiska området — t. ex. i Morleys lefnadsteckning öfver Gladstone. Med det sagda skall naturligtvis icke förnekas, att andra partier af här ifrågavarande båda band af det stora verket utmärka sig för den vederhäftighet i uppgifter, den berömvärda opartiskhet, och det i långvarig politisk och administrativ verksamhet skolade och mognade historiska omdöme, som varit en prydnad för sir Spencer Walpoles tidigare historiska forskning och gjort hans teckning af Englands historia från 1815 till 1880 till ett af den engelska häfdateckningens *standard works*.

Cæsar och Augustus.

En öfversikt af nutida åsikter.

AF

GEORG WITTROCK.

Bland de arbeten på den klassiska historiens område, som under de sista åren tilldragit sig mest uppmärksamhet, intager italienaren Guglielmo Ferreros *Grandezza e decadenza di Roma* ett framträdande rum. I författarens fädernesland har det från sakkunnigt håll mötts af en sträng, ja bitter kritik: professorn i Torino Gaetano De Sanctis, författare till en jämförelsevis konservativt hållen romersk historia,[1] har i *Bolletino di filologia classica* (1901—02) underkastat verkets två första band en granskning, som anklagar dem för falsk metod, sakliga misstag, deklamatorisk stil; Cesare Lombrosos lärjunge, hvars föregående författareverksamhet fallit inom filosofien, särskildt kriminalpsykologien, socialvetenskaperna och publicistiken, var för honom såsom historisk forskare och skildrare endast en dilettant.[2] I Frankrike har en hel litterär fejd blossat upp om Ferreros teckning af romerska republikens sista och kejsardömets första tider — frikostigt beröm har mött den å ena sidan, en af-

---

[1] Gaetano De Sanctis, Storia dei Romani. La conquista del primato in Italia, I—II (Milano 1907). Radikalare kritik har på grundval af den tyska forskningens resultat öfvats af Ettore Pais i hans grundliga och lärda Storia d'Italia dai tempi più antichi alla fine delle guerre puniche. II. Storia di Roma. I: 1. Critica della tradizione sino alla caduta del decemvirato (Torino 1898). I: 2. Critica della tradizione dalla caduta del decemvirato all'intervento di Pirro (Torino 1899).

[2] Ferrero har utgifvit La donna delinquente, la prostituta e la donna normale (Torino 1893, tillsammans med Lombroso), I simboli in rapporto alla storia e filosofia del diritto, alla psicologia e alla sociologia (Torino 1893, fransk öfversättning med ändringar 1895), L'Europa giovane. Studi e viaggi nei paesi del Nord (Milano 1897), Il militarismo, dieci conferenze (Milano 1898).

visande och tillrättavisande fientlighet, snarlik De Sanctis', å den andra.[1] Äfven i England och Tyskland är Ferreros verk kändt och uppskattadt — öfversättningar till landets språk utgifvas både där och i Frankrike; Adolf Bauer, bekant och beläst förtecknare och granskare af litteratur rörande antikens historia, har i *Historische Zeitschrift* (1903) ägnat de första banden ett erkännande, blandadt med anmärkningar. Utan tvifvel förtjänar Ferreros arbete det uppseende det väckt; och utan tvifvel är den negativt konservativa kritiken orättvis och — som helhet tagen — förfelad.

Grandezza e decadenza di Roma afser att omspänna tiden från Sullas död till romerska rikets undergång; de fem band, som här blifva föremål för behandling, gå fram till kejsar Augustus' bortgång.[2] Cæsars och Ciceros, Antonius' och Octavianus' lif och verk teckna sig i dessa naturligt nog i starka och lysande drag mot bakgrunden af det romerska Medelhafsväldets hela politiska, ekonomiska och andliga utveckling, och vid denna sida af skildringen vilja vi här förnämligast dröja. Syftet är därvid ej att gifva käll- och detaljkritik — genomförd i större utsträckning skulle den kräfva förtrolig bekantskap med omfattande källskrifter och en mycket omfångsrik litteratur —; vi vilja blott i några af de frågor, som hos en läsare med allmänna historiska intressen främst fånga uppmärksamheten, framhålla hvad som hos Ferrero är nytt eller eljest särskildt anmärkningsvärdt, med tillbörligt aktgifvande på hans mest frejdade föregångares insatser vid deras pröfning och diskussion.

Först dock några ord om den allmänna karaktären af Guglielmo Ferreros historiska forskning, framställningssätt och stil. Han arbetar med stöd af en vidsträckt litteraturkännedom, ehuru han gifvetvis icke har kunnat tillgodogöra sig allt af värde, som är tryckt om den tid han behandlar, och ehuru bland det förbigångna väl finnes ett och annat.

[1] Se härom och om Ferreros verk i allmänhet en välskrifven, resonerande uppsats af Maurice Besnier: L'oeuvre de M. Guglielmo Ferrero. Les derniers temps de la république romaine, i Revue Historique, t. 95 (1907), s. 54—74.

[2] I. La conquista dell'impero. XI + 526 s. (Milano 1902). — II. Giulio Cesare. 562 s. (Milano 1902). — III. Da Cesare ad Augusto. VIII + 599 s. (Milano 1904). — IV. La repubblica di Augusto. 379 s. (Milano 1906). — V. Augusto e il grande impero. 423 s. (Milano 1907).

som med orätt förbisetts.[1] Intet tvifvel råder om hans förtrolighet med de latinska och grekiska källorna och hans fulla förmåga att tolka och använda dem, där icke tilläfventyrs en tillfällig flyktighet eller författarens egna allmänna synpunkter i vissa fall kunna hafva fört honom vilse. Af ej ringa vikt för kritiken af det på ett splittradt och sprödt material djärft byggda tredje bandet — tiden från Cæsars död till och med slaget vid Actium och Egyptens eröfring — blifva säkerligen de kritiska bihang med ingående undersökningar af fjorton viktiga punkter, som utlofvats i detta bands företal (dec. 1903), men som ännu icke torde vara utkomna. I sin uppfattning och sina uttryckssätt är han som så många moderna författare starkt påverkad af sin samtids förhållanden, ideal och terminologi. Det är till stor del härigenom han, som Theodor Mommsen, som Eduard Meyer, skänker ett ofta förvånande lif och intresse åt aflägsna och stundom till synes torra eller oviktiga personer och händelser. Som båda de nämnda söker han alltigenom lägga klara i dagen de sociala motsatser, de förändringar i det ekonomiska lifvet, som ligga under de politiska stridernas upprörda växlingar och i hög grad bestämt deras gång äfven i romarnes och grekernas statslif. Törhända har han åtminstone i en del sammanfattande eller reflekterande satser framställt i alltför enkel osammansatthet de yttre omständigheternas tvång, lifvets »eviga lagar» — han har ock anklagats för falskt materialistisk historieuppfattning. Och dock är han tillika en glänsande tecknare af mänskliga karaktärer, äfven i detta afseende jämförlig med Mommsen — men onekligen stundom också ensidig eller godtycklig som han.

Som roman och italienare har Ferrero en liflig stil, ett i hög grad flytande föredrag — onödig är därför hans vana att emellanåt sporra uppmärksamheten med icke alltid välgrundade utlåtelser om föregångares försummelser —; man beundrar ej sällan hans förmåga att på grundvalen af stundom rätt magra uppgifter i källorna fylligt skildra exempelvis folkstämningen i Rom eller i Italien vid en gifven

[1] Anlitade arbeten anföras af Ferrero rätt ofta i noter, där äfven hänvisningar till de antika källorna förekomma, hvarjämte en litteraturförteckning är bifogad andra bandet af hans verk.

tidpunkt. Skildringen kan äga mer eller mindre säkerhet; det slår knappast fel, att den ter sig möjlig och tankeväckande. Ett af de grepp, som i dylika fall användas, är det flerestädes förekommande tillämpandet på en tidigare tidpunkt af senare uppgifter i synnerhet om den ekonomiska utvecklingen, stödt på en beräkning af den tid, då en senare omtalad företeelse först bör hafva framträdt. Ett exempel erbjuder i åtskilliga punkter Ferreros teckning af det italienska samhället, af Italiens åkerbruk och trädgårdsodling vid tiden för Sullas död och Cæsars första framträdande.[1] Han har emellertid den förtjänsten att här och ofta klart påpeka — i noter —, när hans påståenden grunda sig på egna antaganden.

Den första karaktär, som i *Grandezza e decadenza di Roma* är utförligt och lefvande framställd, är L. Licinius Lucullus, Mithradates' och Tigranes' besegrare, slutligen beröfvad frukterna af sina segrar genom myteri i hären och bristande understöd från Rom, men dock den man, som tryggat Roms välde i östern och möjliggjort Pompeius' följande lätta och snabba triumf. Fängslande skildras hans utveckling från hans tidigare mannaålders stränga och gammaldags enkelhet under konsulatet och fälttågen till vidtfamnande ärelystnad och begär efter prakt och rikedom. Ett pittoreskt drag i berättelsen, men också en af de mera löst påhängda stildekorationerna, är bilden af det i västern som sista minne af Lucullus' bragder blommande körsbärsträdet, af honom öfverfördt till Italien från Mindre Asiens bergland. Lucullus som fältherre har rättvisa vederfarits äfven af tidigare historieskrifvare; men särskildt är det Théodore Reinachs *Mithridate Eupator, roi de Pont*,[2] som ställt i klart ljus hans lifs gärning och hans märklige motståndares — den siste förkämpen för det äldre hellenistiska kulturområdets politiska oberoende af Medelhafsländernas nya hufvudmakt.

Mindre lysande, mindre påtaglig i personligt skick och egenskaper än Lucullus, än Cæsar eller Cicero, framträder äfven i Ferreros arbete Cn. Pompeius' bild. Förklaringen torde i själfva verket ligga i dennes egen läggning. God

---

[1] Grandezza e decadenza di Roma, I s. 191 ff. Jämför ib., II s. 209 ff., med flere ställen.

[2] Paris 1890; tysk öfversättning med ändringar af författaren 1895.

militär, lycklig som ordnare af österns nyvunna riken, eljest skäligen medelmåttig statsman, rik, förnäm, bekväm på äldre dagar, något fåfäng, äre- och maktlysten blott till en viss gräns — nöjd med sin krigiska ära och en främsta hedersrang i staten, äfven utan motsvarande ständigt inflytande —, erbjuder han knappast tillfälle till en liffull och intresset eggande karaktärsteckning. Pompeius' betydelse ligger å ena sidan i hans med heder utförda krigarvärf och verksamhet i Orienten, å den andra i den ställning, han dels genom naturlig samkänsla med sin egen klass, dels genom omständigheternas makt erhöll som den konservativa åskådningens härförare och främste representant i den sista striden om republikens fortvaro eller undergång. Utgången gaf honom orätt, men just därför är det lätt att underskatta den sak, för hvilken han stred; och så har under det sist förflutna århundradet ofta skett, medan tidigare och delvis redan under antiken Pompeius och Cato erhållit fullt ut sin förtjänta ära i eftervärldens hågkomst. Det romerska republikanska statsskickets stora brister vid världsväldets förvaltning ligga i öppen dag, men ovisst kan dock vara, om det var så fallfärdigt, så utvecklingsodugligt, som man gärna tror det under intrycket af Cæsars och Antonius' segrar. I hvarje fall är det uppenbart, att den allmänna meningen i de politiskt ledande klasserna, att flertalet af förmögne och bildade romerska medborgare ingalunda var på det nyas sida, att de fleste bland dem, som icke blott bestämdes af sina intressen, ännu trodde på möjligheten att förverkliga de måttfulla och hederliga ideal för styrelse och förvaltning, som Cicero utvecklade i *De republica*; en rad af blodiga nederlag och en gallring i stor skala bland senatens och riddarståndets ledande män måste föregå, innan fältherresnille och krigslycka slutgiltigt befäste ett nytt statsskick.

M. Tullius Cicero, den republikanska sidans hufvudman genom ordets makt och på åsikternas och teoriernas mark, har i viss mån delat sin något kallsinnige vän Pompeius' öde i följande tiders uppskattning. Beundrad under kejsardömet, höjd till skyarne under renässansen, har han under föregående århundrade i mångas ögon störtats från sin höjd genom en ingående, hårdhändt och bitande kritik, både af

hans lif och skrifter. Det är **Wilhelm Drumann**, som i sin biografiskt uppställda *Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*[1] egentligen lagt grunden för det nya omdömet genom en grundlig och detaljerad granskning af hans bana och litterära kvarlåtenskap. På Drumann bygger Mommsen, som i Cicero blott och bart ser advokaten och stilisten, som politiker »utan insikt, åsikt och afsikt», som karaktär svag, fåfäng, ombytlig, hållningslös, som författare — utom i sina böcker om talarkonstens teori och historia — en torr och andefattig öfversättare af förtunnad grekisk klokskap. Man har som bekant vid nedrifvandet af Ciceros berömmelse haft att tillgå en lika oskattbar som ensamstående källa för anklagelser — hans egna i stort antal bevarade afsända och mottagna bref. Otvunget och öppenhjärtigt har Cicero själf i dessa meddelat sina skiftande intryck och stämningar vid växlande underrättelser och förändrade förhållanden, år för år och månad för månad, stundom dag för dag, utan tanke på att dessa flyktiga stundens uttalanden skulle komma att synas och jämföras som politiska programuttalanden, som djupgående bekännelser. Gaston Boissier har i de fint utförda studier, som han förenat i sin bok *Cicéron et ses amis*,[2] träffande kritiserat denna forsknings- och bevisningsmetod och väsentligen bidragit till upprätthållandet af ett sundt och rättvist bedömande af Ciceros person och verk. Mycket måttfullare och varsammare afvägdt än Mommsens omdöme är också Wilhelm Ihnes i hans *Römische Geschichte*,[3] liksom Ihne äfven i någon mån reagerar mot den tyske mästarens Cæsardyrkan — hvaraf dennes ringaktning för Cicero i självfva verket delvis blott är afvigsidan; då Cæsar i allt såg och ville det enda rätta, måste ju domen falla hård öfver den man, som hans mördare hyllade som sin höfding trots hans oinvigdhet i deras företag, som för

[1] Band V—VI (Königsberg 1841—44).

[2] Gaston Boissier, Cicéron et ses amis. Étude sur la société romaine du temps de César (Paris 1865). — »Ciceros politisches Denken» är ämnet för en väl genomtänkt afhandling af Friedrich Cauer (Berlin 1903).

[3] Wilhelm Ihne, Römische Geschichte. VI. Der Kampf um die persönliche Herrschaft (Leipzig 1886). — VII. Die Bürgerkriege bis zum Triumvirat (Leipzig 1890). — VIII. Das Triumvirat bis zum Kaiserthum (Leipzig 1890). — Vid utarbetandet af åttonde bandet har användts ett af A. W. Zumpt efterlämnadt manuskript.

eftervärlden stått som republikens icke största, men på sätt och vis främsta gestalt. Att göra Cicero till en stor och själfständig praktisk statsman försöker dock hvarken Ihne eller Boissier; ej heller gör det Ferrero. Utom i sin sista strid med Antonius visade han hvarken den fasthet, den handlingskraft eller den skarpblick vid öfverskådandet af samtidens förhållanden, som kunnat skänka honom en dylik rangplats. Undertryckandet af L. Catilinas sammansvärjning röjde väl vaksamhet och en viss, dock försiktig energi, men faran var också knappast så stor, som segraren framställt den — så är åtminstone Ihnes mening —; större maktmedel ägde de sammansvurne ej till sitt förfogande, då Cæsar och M. Crassus undandrogo dem sitt stöd. Oförmågan att för sin öfvertygelses skull i grund bryta med hindrande hänsyn framträder till och med i Ciceros förvaltning (51—50) af provinsen Cilicien, med rätta uppmärksammad af Ihne och Ferrero som ett af de vackraste bladen i Ciceros historia på grund af hans redbara sträfvan att med rättvisa och billighet förlika romarnes och undersåtarnes intressen. Men visserligen kommo där och i andra fall hänsyn till romerske stormän i vägen, som i händelse af fullständig brytning kunnat bringa hela sin motparts politiska ställning i fara.

Ciceros storhet ligger i hans litterära verksamhet som talare och framför allt som författare, och i det faktum, att han i Rom är den förste, som med sådan utgångspunkt och blott med sådana medel spelat en stor politisk roll. Trots en viss osäkerhet i de politiska striderna, som vidlådde många utom honom, har han klarare, fylligare, verksammare än någon annan formulerat flertalet af sin tids bäste mäns stats- och lifsideal. Särskildt i *De republica* sammanfattar han den lära om en ideal blandning af monarkiskt, aristokratiskt och demokratiskt statsskick till hela folkets bästa, som Aristoteles förberedt och som redan Polybios tillämpat på romerska statens förhållanden. Den storartade verkan, han i dessa afseenden utöfvat på samtid och efterkommande, förbjuder att betrakta honom som en biperson i den historiska utvecklingen, och svagheter i utförandet upphäfva ej värdet af de redliga och ädla grundsatser, som han ostridigt uppfattade som ledstjärnor för sin politiska verksamhet.

Ej heller tvingar ett skäligt erkännande åt Ciceros verk till underkännande af C. Iulius Cæsars, om också en nykter och kritisk betraktelse svårligen lämnar denne på den höjd, där Theodor Mommsens beundran ställt honom. I Cæsars person och verk framställde ju Mommsen en slags ideal förebild för sin egen tids statsmän, präglad och färgad af hans egna entusiastiskt varma och bestämda åsikter och framtidsmål. Man känner hans sammanfattande omdöme om sin hjälte: från sin tidiga ungdom var Cæsar en statsman i ordets djupaste mening och hans mål det högsta, som en människa kunde sätta sig: politisk, militärisk, andlig och sedlig pånyttfödelse af de djupt sjunkna, innerligt förbundna romerska och helleniska nationerna. Trettio års erfarenheter ändrade hans åsikter om medlen; målet var detsamma, då han som demagog och sammansvuren smög fram på mörka vägar, och då han med obegränsad maktfullkomlighet arbetade på sitt verk inför en världs ögon. Alla från Cæsar utgångna åtgärder ingå harmoniskt i en och samma byggnadsplan; stor som talare, som skriftställare, som fältherre, var han allt detta dock endast därför, att han var en fulländad statsman. Så kallade karakteristiska drag fattas honom, just emedan han var en hel och fullkomlig människa, lika stor i vilja och handling, fylld af republikanska ideal och född till konung, romare i sitt väsens kärna och dock kallad att försona och förmäla den romerska och den helleniska utvecklingen.[1] — En skildring som denna kan knappast kallas en karakteristik i egentlig mening — Mommsen tycks själf hafva känt det —; den är helt enkelt en dityramb öfver författarens människoideal.

Ihne bland andra har i åtskilliga punkter inlagt gensaga mot Mommsens och Drumanns tolkningar af Cæsars lif och handlingar; han bestrider den senares åsikt, att Cæsars hela lifsplan från början var beräknad på republikens störtande;[2] men äfven för honom är afståndet stort mellan Roms förste monark efter republiken och hans samtida: reformerande statsmän funnos utom honom ej mer efter Sulla; för ett ideal stredo blott ett fåtal ärliga entusiaster som M.

[1] Mommsen, Römische Geschichte. III. Von Sullas Tode bis zur Schlacht bei Thapsus (8 uppl. Berlin 1889), s. 461 ff.
[2] Drumann, Geschichte Roms, III (Königsberg 1837).

Cato; af demokratiens ledare hade Cæsar ensam jämte personlig ärelystnad samt statsmanna- och krigarebegåfning hjärta för romerska staten; i medvetande om en inre kallelse ägnade han sig åt uppgiften att lämpa republikens föråldrade former efter tidens kraf.[1]

Victor Duruy skref från början sin *Histoire des Romains* före och oberoende af Mommsens verk; hans åskådning stämmer heller icke i detalj med dennes; men i det stora spörsmålet om det republikanska statsskickets mogenhet för undergången, i fråga om insikten i Cæsars och förblindelsen i senatsmajoritetens politik, om det berättigade i den förres fordringar i den sista krisen före inbördeskriget, står han i hufvudsak på samma sida som denne. »Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni»; med en viss stolthet tager Duruy gudarnes parti. Öfvergången till monarkin var nödvändig, var ett framsteg för mänskligheten; hundra familjer förlorade därpå, men åttio millioner människor vunno. Dock häfdar Duruy, att hvad Cæsar före galliska kriget ville var reformer, icke revolution, och att dessa reformer kanske kunnat rädda republiken.[2] Och Napoleon III, hvars uppfattning i det hela står Duruys nära, bestrider bestämdt, att Cæsar i Gallien ville eröfra högsta makten i Rom, och betecknar som hans afsikt i det senare inbördeskriget att återställa republiken i dess gamla glans och dess gamla former, men grundad på nya principer — såsom hans framställning annorstädes visar, ett allmänt reformprogram, hvars genomförande genom Cæsar uppenbart skulle gifvit denne en ledande ställning i staten.[3]

Vida skarpare fattad och djupare än hos Ihne, därför ock vida mera genomgående, är motsatsen mot Mommsen hos Guglielmo Ferrero. Cæsar är för den förre ett öfvermänskligt väsen, en heros, för den senare en högt begåfvad människa som andra, på samma gång behäftad med vissa starkt framträdande svagheter; halft väl i ifvern att göra sin tes

[1] Ihne, Römische Geschichte, IV s. 3 ff.

[2] Victor Duruy, Histoire des Romains depuis les temps les plus reculés jusqu' à l'invasion des barbares. III. César — Octave — Les commencements d'Auguste (ny uppl. Paris 1881).

[3] Napoléon III, Histoire de Jules César, I—II (Paris 1865—66), Atlas (Paris 1865). Detta arbete är som bekant till sitt syfte tillika ett försvar för det napoleonska kejsardömet.

skarp och klar, halft törhända också drifven för långt af sin egen psykologiska metod, torde den italienske lärde delvis till och med alltför mycket nedsätta den mans storhet, hvars namn likvisst ensamt får beteckna uppgiften och ämnet för hans historiska arbetes andra band.

Redan då Cæsar i midten af 60-talet tillsammans med M. Crassus trädde i förbindelse med de afsatta konsulerna för år 65, P. Autronius Pætus och P. Cornelius Sulla, då Crassus och han år 64 understödde L. Catilinas och C. Antonius' kandidaturer till republikens högsta ämbete, vill Mommsen häri på Cæsars sida se ett försök att på en omväg främja sina stora framtidsplaner. Den närmaste afsikten var enligt honom år 65 att under Pompeius' frånvaro i östern mot hans förmodade monarkiska syften bringa till stånd en militärdiktatur, som skulle få sin ekonomiska grundval i Egypten, hvilket rike Crassus skulle erhålla i uppdrag att indraga till Rom. Liknande skulle de demokratiske ledarnes hållning och tankar varit äfven 64 och ännu 63 under Ciceros konsulat. Alltså en djup politisk plan, och allt ytterst bestämdt af stora parti- och samhällsfrågor. Mycket enklare ter sig sammanhanget för Ferrero: Crassus önskade kommandot mot Egypten för att stärka sin personliga ställning mot Pompeius' stigande rykte och makt; Cæsar understödde honom, emedan han själf behöfde Crassus' stöd, särskildt hans ekonomiska bistånd för de stora utgifterna på den kostsamma politiska bana, som de kuruliska ämbetena i jämna afstånd betecknade.[1]

Liksom den romerska demokratin öfverhufvud enligt Mommsen i sin kärna inneslutit ett monarkiskt element — C. Gracchus' medvetna afsikt var ju enligt denne att som tribun på lifstid grunda en oinskränkt monarki, och han finner redan hos honom alla det romerska kejsardömets hufvudtankar —, så anser han, att också Cæsar från början haft ett i viss mån monarkiskt författningsideal, men i perikleisk stil — furstens makt skulle blott bero på hans

[1] Ferreros teckning af Catilinas sammansvärjning och dess förhistoria grundar sig i väsentliga stycken på Constantin Johns afhandling Die Entstehungsgeschichte der Catilinarischen Verschwörung. Ein Beitrag zur Kritik des Sallustius, tryckt i Jahrbücher für classische Philologie, Neue Folge, Supplement VIII (1875—76), s. 701—819. Gaston Boissiers La conjuration de Catilina, som delvis framför andra åsikter, utkom först 1905.

fullkomliga förmåga att uppbära och främja borgerskapets intressen, på dettas förtroende till sin främste man. Men i det praktiska politiska lifvet öfvertygade han sig snart om omöjligheten häraf, en erfarenhet, som äfven C. Gracchus inhöstat, men gäldat med lifvets förlust. Cæsar förstod, att endast med härsmakt önskade förändringar kunde genomföras; med insikt härom slöt han år 71 förbundet med Pompeius och Crassus, Sertorius' och Spartacus' besegrare; med samma tanke trädde han tio år senare själf i spetsen för en här, då han efter sitt konsulat tog befälet i Gallien på bägge sidor om Alperna. Ej så emellertid. som om Gallien för honom endast varit ett fält för hans legioners öfning till borgarkriget.[1] Medlet var tillika självändamål; Cæsar fullföljde de grundtankar i rikspolitiken, som C. Gracchus med den verklige statsmannens klarhet och säkerhet fattat: införlifvandet af Roms maktområde, så långt det ägde hellenisk kultur, dess koloniserande i de trakter, dit denna icke framträngt. På samma gång som Cæsar genom krigen i Gallien skapade sig själf en militärisk maktställning, på samma gång som han här satte en damm för germanernas hotande framträngande, ville han på denna sida om Alperna vinna ett nytt hemland åt sitt folk och pånyttföda den romerska staten genom att ställa den på bredare grundvalar.

Mot den bestickande storslagenheten i denna uppfattning ställer Ferrero som förut den enklaste möjliga förklaring af händelserna. Emot sin ursprungliga afsikt hade enligt honom Cæsar som konsul af senatens envishet och vanmakt lockats att genomföra den revolution, som helt och hållet sköt denna församling åt sidan, och som Ferrero tror näppeligen väntad och önskad af Pompeius och Crassus. I Gallien åter var utan tvifvel den nye prokonsulns syfte att stärka sin politiska ställning mot det konservativa partiets alltjämt mäktiga ovilja: att söka ära, rikedom och makt, som Lucullus och Pompeius i Orienten, att utvidga det romerska väldet åt ett nytt håll; men utan större militärisk erfarenhet, utan noggrann kännedom om Gallien och gallerna

[1] Med detta förbehåll vänder sig Mommsen mot Drumanns uttalanden, Geschichte Roms, III s. 217; jämför ib. s. 230 om Cæsars ankomst till Gallien: »Er kam, um Gallien zu erobern, und er eroberte Gallien, um das römische Reich zu besitzen. Die Strassengefechte, in welchen Bibulus und Cato flohen, und seine Schlachten hatten denselben Zweck.»

utanför de gamla romerska provinserna, sannolikt utan full tillit till sin hälsa och fysiska motståndskraft, torde han i början skridit till verket med ganska mycken ovisshet om mål och medel och med föresats att i förstone gå försiktigt tillväga.

Ferrero ägnar synnerlig uppmärksamhet åt de kända eller förmodade verkningarna af Cæsars galliska fälttåg på stämningarna i Rom.[1] De första stora framgångarna måste framkallat beundran och jubel, såsom visas af tacksägelsefesterna efter 57 års segrar och Ciceros tal om konsulsprovinserna 56. Men sedan? — när kriget fortgick med ständigt nya företag? — när de stora resningarna utbröto 54—53 och 52? Och härtill kommo ju Cæsars politiske bundsförvant Crassus' undergång i Mesopotamien och upprepade oroligheter i Rom. Ferrero häfdar med stöd af Ciceros bref, att vid år 52 ett markeradt omslag ägde rum i den allmänna opinionens föregående välvilja mot Galliens ståthållare, och att orsaken framför allt var de nya svårigheterna med de nyss kufvade folken.

Denna omsvängning och den tilltagande kylan på Pompeius' sida måste varit mycket kännbara för Cæsar. Man bör ej, betonar Ferrero, föreställa sig honom vid denna tid, vid femtio års ålder, som Napoleon vid trettiofem, uppfylld af öfvermodig självkänsla, eggad af en omätlig åtrå efter makt. Ej blott ägde Cæsar, enligt sin nye tolkare, mer inre jämvikt, smidigare och finare intelligens; man måste besinna, att han ingalunda varit bortskämd af snabba och tidiga framgångar; rikedom, ära och makt hade han måst eröfra med tjugofem års oafbrutna mödor, och vid femtio år var han ännu — uttrycket är något öfverdrifvet — den mest hatade och missaktade man inom de högre klasserna. Han hade gång efter annan känt och gifvit uttryck åt olika skiftningar i det allmänna tänkesättet — dess stämning för en försonlig, måttfull demokrati åren 70 till 65, den demokratiska upphetsningen 65 till 60, den rofgiriga, hänsynslösa och slösande »imperialismen» 58 till 55; men trots dessa förvandlingar hade han, genom sin naturliga förening af fast-

[1] Skildringen af de galliska fälttågen bygger bland annat på Camille Jullians Vercingétorix (Paris 1901); däremot anföres ej T. Rice Holmes' förtjänstfulla arbete Cæsars' conquest of Gaul (London 1899). Den österrikiske generalstabsofficeren G. Veiths Geschichte der Feldzüge C. Iulius Cæsars, som utkom 1906, har alltså ej kunnat användas af Ferrero.

het och smidighet, förblifvit en enkel och stark karaktär: han önskade rikedom, men ej som Crassus som ett mål i sig själf, utan som medel; han älskade äran, men ej smicker, skryt och öfverdrifter; han hade arbetat framför allt för att tillfredsställa sitt behof att bringa sina rika själsgåfvor i verksamhet. Han förstod sina misstag så mycket lättare, som han till stor del begått dem nödd och tvungen; han kände nödvändigheten att tillfredsställa den allmänna meningen; och med en af de nästan regelbundet återkommande omkastningar, som Ferrero vill anse utmärkande för hans natur, öfvergick han nu, efter Galliens kufvande, från den våldsamma ifver, hvarmed han där släckt de sista upprorslågorna, med behärskade och försonliga föresatser till behandlingen af de problem, som förhållandena i Italien ställde. Han var af temperament och nödtvång mera konservativ, än den demagogiska politik tycktes gifva vid handen, hvartill han nödgats efter Catilinas sammansvärjning. Lika litet som andra högt begåfvade män ur de högre klasserna kunde han förlika sig med tanken att hela sitt lif lefva i saknad af sin egen samhällsklass' uppskattning; och han insåg, att om Pompeius vände sig emot honom, skulle det dåvarande demokratiska partiet, en kosmopolitisk mängd af handtverkare och frigifne under några äregiriga och vinningslystna äfventyrares ledning, aldrig kunna blifva ett säkert och fast stöd för en regering. Det var dock medelklassen och de högre uppsatte, som voro i besittning af rikedom och kunskaper; utan dessas bistånd kunde därför ingen styrelse hålla sig länge uppe. Att återvinna dessa klassers aktning hade alltsedan Catilinas dagar varit Cæsars högsta mål. När han nu från Galliens eröfring skulle återvända till Rom, var hans uppsåt ingalunda att eröfra envåldsmakt; han ville blott bevara en trygg och inflytelserik ställning genom att tillträda konsulatet år 48 utan att först nedlägga sitt befäl — han hotades eljest af sina ovänners försök att störta honom genom anklagelser inför rätta —; för detta ändamål ville han förnya förbindelsen med Pompeius och genom eftergifter och måttliga anspråk återvinna den allmänna meningens gunst. Dessa afsikter bestämde hans hållning under den afgörande krisen före inbördeskrigets utbrott 49. För fredsbrottet faller ansvaret ej på någon

Cæsars föresats att störta republiken, utan på hans motståndare, senatspartiet och Pompeius; något som för öfrigt äfven Ihne med mycken styrka har framhållit, ehuru han visserligen anser krisen i det hela oundviklig och likaså republikens fall.[1]

Vi hafva utförligt refererat denna teckning af Cæsars egenskaper och sträfvanden, emedan den utgör ett prof på Ferreros psykologiska konst och tillika utan tvifvel innehåller mycket beaktansvärdt. Här och flerestädes står mellan honom och vissa hans föregångare icke en strid om yttre fakta, utan om de handlande personernas tänkesätt, stämningar och afsikter; domen, hvem som har rätt, eller huru öfverhufvud det inre sammanhanget i kända händelsekedjor skall förklaras, måste därför tillkomma hvarje enskild läsare, och måste växla i mångfaldiga skiftningar allt efter hvars och ens kunskaper och intressen, erfarenheter, människokännedom och skarpsinne. Nyttan af den italienske forskarens arbete är icke minst den, att det på detta område ställer nya spörsmål eller upplifvar gamla och rycker dem fram i skarp belysning. Troligen har han underskattat C. Cæsars målmedvetenhet, hans öfverblick af förhållandena och insikt om framtidens sannolikheter; men frågan tål väl att pröfvas, och oomtvistligt är hans uppfattning af dennes person och gärning mänskligare, enklare, möjligare än Theodor Mommsens i hans kända, öfvermåttan lofprisande skildring af sin hjälte.

Mycket kort affärdar Ferrero vissa krigiska tilldragelser, när han icke finner sig äga något nytt eller märkligt att säga om dem. Så kriget i Afrika år 46 och i Spanien år 45. Af stort intresse är däremot framställningen af Cæsars sista verksamhet i Rom. Ferrero är långt ifrån att dela den allmänna beundran för dennes då utvecklade mångsidiga verksamhet och vidtomfattande planer. Mommsen har framhållit som särskildt egendomlig för honom hans säkra känsla för det möjliga, bevarad ända till slutet af hans bana; hvad

[1] Mommsen (III s. 356 ff.) anser, att Cæsars afsikt var att göra sig till ensam herre i Rom med eller utan krig, och häfdar, att kriget ej var en strid mellan republik och monarki, utan en kamp om Roms krona mellan Pompeius och Cæsar. — Ferrero (II s. 261) tillskrifver för öfrigt C. Scribonius Curio en god del af skulden för brytningen, i det denne enligt honom som tribun dref saken längre, än Cæsar önskade.

som kunde göras, har han gjort och ej för det omöjliga bästas skull underlåtit det goda; vid Rhen och Thames vände han frivilligt om, och äfven hans sist planlagda krigsföretag måste hafva afsett ej obegränsade eröfringar, utan väl öfvervägda gränsregleringar. Denna uppfattning är främmande för Ferrero. Han finner tvärtom i Cæsars sista handlingar och planer tydliga tecken på svikande styrka och hälsa, på retlig otålighet vid motstånd och svårigheter, på oförmåga eller olust att afväga förslag och företag efter rikets begränsade militäriska och ekonomiska tillgångar och krafter. Han tror för öfrigt, att Cæsar med mängden och storslagenheten i dessa planer ville blända den allmänna meningen och förbereda monarkin; ty nu, efter Pharsalos och Thapsus, hade denne enligt hans tanke gripits af begäret efter monarkisk ställning, eggad af sina framgångar och besittningen af makten, af hyllningarna och smickret, af den stegrade åtrå efter ära och storhet, som själfva trötthetskänslan skärpte, af mängden af önskemål och anspråk, som han ville eller manades att uppfylla; och dessutom kan Kleopatras besök i Rom hafva bidragit att gifva honom smak för en kunglig ställning.

I sitt slutomdöme om Cæsar har Ferrero icke kunnat neka sig nöjet att kasta om Mommsens tillspetsade yttrande om hans statsmannabegåfning såsom medelpunkten i hans personlighet: Cæsar var alltså enligt den förre äfven i politiken en stor krigare, en stor skriftställare, en stor människa, men icke en stor statsman. Hans tre förnämsta politiska tankar misslyckades, heter det, i utförandet: så återställandet af ett laglydigt demokratiskt parti 59, så upptagandet år 56 i vidgad skala af hvad Ferrero kallar Lucullus' eröfringspolitik; så inrättningen af en personlig regering efter Pompeius' död. De två första kommo för sent och den sista för tidigt; den andra slog fel genom Crassus' undergång och upproren i Gallien. I dessa satser ligger alltför mycket retorik. Galliens resning kufvades fullständigt, och dess eröfring blef för Rom af en oerhörd betydelse — erkänd af Ferrero själf —; monarkien störtades väl genom Cæsars mord, men blott för att icke många år senare återkomma och befästa sig för all rikets framtid.

*

Efter Pompeius', Catos och Cæsars död kvarstår M. Cicero ännu en tid i det politiska skådespelets främsta plan, men för öfrigt intagas genast de främsta platserna af förut föga bemärkta eller jämförelsevis mindre betydande personer: M. Iunius Brutus och C. Cassius Longinus, M. Antonius och C. Iulius Cæsar Octavianus. Genom de sammansvurnes och senatsflertalets bristande samverkan och dådkraft kom en i mycket bestämmande ställning genast i början att tillfalla konsuln Antonius. Att deltagarne i Brutus' och Cassius' dåd ej strax efter mordet hade vidare planer klara, är kanske ej så förvånande, som det emellanåt framställts — bland annat af Gardthausen[1] —, då de förut endast kunnat meddela sig med hvarandra förstulet genom budskickningar och vid möten af tre eller fyra personer. Antonius åter, som först måste fruktat för sitt lif och inneslöt sig i sitt väl försvarade hus, erhöll småningom bättre kunskap om den verkliga ställningen; och när efter Brutus' tal till folket på Forum den 16 mars denne och Cassius återvände till de sammansvurnes tillflyktsort, Capitolium, måste Antonius och hela Rom hafva förstått, att desse icke visste, hvad de borde företaga sig, att de själfva fruktade fientligheter. Då först tog Antonius beslutsamt ledningen; han sammankallade senaten i Tellus' tempel, nära sitt hus, och inbjöd de sammansvurne att infinna sig vid sammanträdet, hvilket emellertid ej skedde. Visserligen visade sig senatens flertal, trots den omgifvande folkmassans något hotande hållning, alltför välvilligt stämd mot Cæsarmördarne, för att något beslut mot dem kunde komma i fråga; en kompromiss kom till stånd på Ciceros förslag, hvarigenom de erhöllo straffrihet för sin gärning, men samtidigt rättsgiltigheten af den dödes åtgärder och förordningar bekräftades. Mot Gardthausen gör äfven här Ferrero gällande, att den romerska republikens fall ännu icke var så gifvet, som man plägar påstå, att framför allt de samtida omöjligt kunde vara öfvertygade om rättmätigheten och nödvändigheten af dess undergång.

[1] Viktor Gardthausen, Augustus und seine Zeit. I: 1, X + 481 s. (Leipzig 1891). — I: 2, IV s. + s. 483—1032 (Leipzig 1896). — I: 3, s. 1033—1378 (Leipzig 1904). — II: 1, 276 s. (Leipzig 1891). — II: 2, s. 277—648 (Leipzig 1896). — II: 3, s. 651—910 (Leipzig 1904). — Del I: 1—3 innehåller texten, del II: 1—3 noter.

Det är i senare hälften af april 44, som Ferrero i M. Antonius' hållning och skenbart osammanhängande åtgöranden tycker sig finna en bestämd afsikt, ej att tillrycka sig Cæsars diktatoriska makt, men att eröfra en ställning, varaktigare och mera betydande än en vanlig konsuls; och han söker förklaringen till denna nya sträfvan i hans gemål Fulvias och brodern L. Antonius' inverkan på konsuln. Och då han blott med en del af Cæsars veteraner och med sina två bröder — Gajus, prætor, och Lucius, tribun — icke kunde med tillräcklig säkerhet behärska staten, sökte han på sommaren 44 åter samla och ordna rester af Cæsars gamla parti, män som icke såsom A. Hirtius och C. Vibius Pansa nått en alltför framskjuten plats i samhället för att vilja sätta denna på spel — män som P. Ventidius Bassus, L. Decidius Saxa, M. Insteius, T. Munatius Plancus och flere. Men vid denna tid — sedan första dagarne af maj — var redan Octavianus i Rom, Cæsars adoptivson, som efterhand framträdde som Antonius' medtäflare om folkets och adoptivfaderns veteraners gunst, och som till en tid af omständigheternas makt gjordes till Ciceros och senatsflertalets bundsförvant.

Samma år, på hösten 44, skref Cicero *De officiis*, som litterärt och filosofiskt verk medelmåttigt — ett brådskande sammandrag ur Panaitios och Poseidonios —, men intressant som vittnesbörd om åsikter och sträfvanden hos tidens bäste män. I *De republica* hade författaren framställt sin statsteori; i *De officiis* sökte han visa, huru rikedomen och makten borde användas af den enskilde för att tjäna allas och särskildt den fattiga mängdens väl. Han yrkade däri tillika rättrådig förvaltning af rikets underlydande provinser, undvikandet af onödig grymhet i krigen; han häfdade fredliga idrotters öfverlägsenhet öfver krigiska bragder; han drömde om en hofsam aristokrati, utan äregiriga demagoger som Cæsar eller Graccherna, men äfven utan våldsmän af Sullas slag.

Cicero skulle icke länge få hoppas på förverkligandet af dessa vackra ideal; hans namn var ett af de mest lysande på listan öfver de proskriberade efter Antonius', Octavianus' och Lepidus' förening. De tre förbundne ville genom proskriptionerna taga hämnd på sina personliga fiender och

bryta sina motståndares makt; men Gardthausen betonar, och ännu starkare Ferrero, att det framför allt gällde att fylla den tomma skattkammaren till det förestående afgörande härtåget mot Brutus och Cassius. Stora summor voro behöfliga; fyrtiotre legioner stodo under vapen på triumvirernas sida och måste underhållas och utrustas till den nya kampen — omkring 120,000 soldater, oräknade hjälptrupper och rytteri. Men Asien och de öfriga rika provinserna i Orienten voro i motpartiets händer med skatter och alla öfriga tillgångar, och i det fattigare västerlandet var svårt att på vanligt vis i hast samla tillräckliga medel. Detta förklarar proskriptionernas omfattning: trehundra senatorer och tvåtusen riddare uppsattes enligt Appianos på dödslistorna.[1] Vinsten torde emellertid af flere orsaker blifvit mindre än man beräknat.

Slagen vid Philippi gåfvo Antonius såsom segrare den främsta platsen i det romerska riket; Octavianus, hvars andel i kampen var vida mindre betydande och ärofull, trädde afgjordt i andra rummet. Då Antonius vid väldets delning för sin del valde Orienten, är det alltså uppenbart, att det skedde i den öfvertygelsen, att han därmed tog för sig den bättre delen. I materiell kultur, i grekisk bildning voro de östra provinserna alltjämt ofantligt öfverlägsna västern; där funnos de största städerna, flere af medelhafshandelns förnämsta medelpunkter, de gamla lärdomssätena, den bördigaste eller bäst odlade jorden. Italien åter hemsöktes af en svår och sammansatt, nästan förtviflad ekonomisk och politisk kris; den uppgift, som här öfverlämnades åt Octavianus, var hvarken lätt att lösa eller tacksam. Visserligen skulle icke dess mindre besittningen af Italien och Rom visa sig medföra vissa fördelar för denne, men ovisst är, om han förutsett dem, och det var Antonius och icke han, som bestämde lotternas delning.

Närmast gällde det för Octavianus att belöna och delvis med jord försörja triumvirernas segerrika veteraner — tjuguåtta legioner med mer än 170,000 soldater väntade enligt Appianos att erhålla utlofvade gårdar. Dessa siffror,

[1] Af senatorer först 17, sedan 130 och 150. Andra författare uppgifva 200, 140 eller 130 senatorer. Siffran 300 (jämte 200) finnes äfven hos Plutarkhos. Gardthausen, Augustus und seine Zeit, II: 1 s. 53.

som Gardthausen utan förbehåll upptager i sin framställning, synas visserligen orimliga, och Ferrero anser sig kunna anslå antalet veteraner med anspråk på jord till endast 7 till 8,000 — män, som deltagit i Cæsars krig i Gallien, och för hvilka måste skaffas mellan 3- och 400,000 hektar.[1] Sexton af Italiens största och rikaste städer måste likvisst lämna mark till soldaternas tillfredsställande. För Ferrero kan emellertid betydelsen af denna åtgärd gifvetvis icke framträda så öfverväldigande som för Gardthausen, som häfdar, att den förintat det redan förut angripna italienska småbondeståndet och lagt grund till kejsartidens storgodshushållning, då den i stället för vana och skickliga åkerbrukare i mängd satt män utan erfarenhet, ofta väl också med ringa nit för sin nya uppgift.[2] Däremot gör Ferrero gällande som en i stort sedt hälsosam verkan af inbördeskrigens väldiga utgifter och plundring af de rike, att antalet stora förmögenheter minskades och antalet mindre växte.

Det var af jäsningen vid jordfördelningen, som M. Antonius' maka Fulvia och hans broder Lucius begagnade sig vid den tvist med Octavianus, som ledde till Lucius' belägring i Perusia, där han måste kapitulera, lämnad utan understöd af sin broder och dennes underfältherrar. Gardthausen finner den senares hållning vid dessa händelser obegriplig — vare sig han ingripit till Lucius' bistånd eller för sin medbroder i triumviratet, skulle krigets följder blifvit mindre ödesdigra för hans maktställning än hans slappa overksamhet. Ihne vill finna förklaringen i Kleopatras inflytande. Ferrero, som genomgående söker ställa Antonius' person och statsmannaförmåga i ett bättre ljus än desse, ser saken annorlunda: det är möjligt, att denne under vintern 41 till 40 icke erhöll tillräckliga underrättelser om ställningen för att inse dess fara och kunna fatta ett beslut; han kunde dessutom ej gärna gilla sina närmastes äfventyrliga politik, men han kunde ej heller vilja förvandla dem till sina fiender.

---

[1] Sina skäl lofvar Ferrero (III s. 284) att framlägga i det tillämnade bihangsbandet till sin tredje del.

[2] Ihne (VIII s. 137) antager, att Octavianus som ensam härskare senare lyckats upphäfva eller mildra de skadliga verkningarna. Appianos' siffra (170,000 man) anser han kanske något öfverdrifven (a. a. s. 130 noten).

Emellertid förnekar icke den italienske författaren, att äfven Kleopatras inflytande kan hafva spelat in; han har öfver hufvud ingen böjelse att underskatta denna »donna fatale»; liksom hon tryggat sin makt genom förbindelsen med Cæsar, sökte hon nu vinna dennes efterföljare genom att erbjuda honom sig själf och — hvad mer var — sitt rike. För öfrigt ser han i Antonius fortsättaren af Cæsars sista planer, meddelade honom under de sista månaderna af diktatorns lif, medan dennes adoptivson befann sig i Apollonia fjärran från Rom. Triumviren hade enligt Ferrero, liksom Cæsar under sina sista år, kommit till den öfvertygelsen, att Europa, Italien inräknadt, var en barbarisk och fattig världsdel, att den, som icke genast kunde taga hela Roms välde, borde hålla sig till de östra länderna och bland dessa betrakta det rika och i härskarens intresse skickligt förvaltade Egypten som hufvudland. Med soldater från Italien — han ägde fortfarande rätt att bilda nya trupper där —, med Orientens guld och Egypten som stödjepunkt skulle han utföra Persiens eröfring, blifva sin tids mäktigaste man, grundlägga en monarki, snarlik Alexanderefterföljares. Han misslyckades, delvis på grund af bristerna i sin betydande, men ojämna begåfning, sin otillräckliga fasthet och uthållighet, delvis till följd af motståndets styrka, som ej var bruten med förföljelsen af den republikanska romerska adeln. Och likväl följde honom i den afgörande brytningen med Octavianus af elfva- till tolfhundra romerska senatorer omkring fyrahundra, och trettio, dock endast delvis romerska legioner.

Att Cæsars planer gått i denna riktning är en åsikt, som äfven Eduard Meyer med full klarhet och bestämdhet häfdar i en uppsats om kejsar Augustus i *Historische Zeitschrift* 1903.[1] På allt sätt, säger Meyer, sökte Cæsar nivellera sitt rike, nedtrycka de romerska borgarne i undersåtlig ställning, genom medborgarrättens förlänande åt enskilde och menigheter i västern, genom utsändandet af 80,000 romerska borgare som kolonister i provinserna utjämna skillnaden mellan dem, som dittills varit härskare, och dem, som

[1] Eduard Meyer, Kaiser Augustus. Ein Vortrag gehalten auf der Heidelberger Versammlung deutscher Historiker am 15. April 1903. Historische Zeitschrift b. 91 (Neue Folge 55, 1903), s. 385—431.

varit underlydande. Genom krig mot geter och parther ville han förvärfva den fria återstoden af Alexanders rike; och det välde, som därigenom skulle uppstått, hade icke längre kunnat kallas romerskt; västerns romanisering skulle ej kunnat hindra, att den egentliga romerska karaktären i detta världsrike skulle försvunnit mycket raskare, än sedan blef fallet i principatets stat. Hufvudstadens förläggande till någon af österns städer, Alexandria eller Ilion, som uppgifves hafva legat i Cæsars tankar, skulle efter parthernas öfvervinnande blifvit en nödvändighet; om Rom och Italien formellt behållit sina privilegier, skulle de dock faktiskt icke intagit någon annan ställning än de grekiska stadsrepublikerna i Alexanders rike.

Antonius' anordningar i Mindre Asien, där han till- och afsatte furstar, fattar Ferrero som ett bevis på stigande misstro till romersk förvaltning och till Italiens krafter, stigande böjelse för de österländska monarkiernas byråkratiska institutioner. Och med hänvisning till dem tillbakavisar han särskildt anklagelserna mot triumviren för sysslolöst och ovärdigt nöjeslif i Aten hösten 39. I själfva verket måste erkännas, att Antonius' åtgärder i de asiatiska länderna kanske genom större godtycklighet, men ej i grundtanken för systemet skilde sig från dem, som förut Pompeius, senare Augustus vidtogo för det romerska öfverväldets organisation i samma trakter.

Gardthausen har framställt Antonius som en tapper och ridderlig, till en viss grad politiskt och militäriskt begåfvad man, men tillika som enligt hans uttryck en sultannatur, sysslolös, lättsinnig, slapp, när ej fara och starkt yttre tryck ryckte upp honom till verksamhet, obekymrad om sina länders väl och ve, utan verklig statsmanna- och fältherreförmåga. Ferrero söker genomgående att mildra domen; mot Gardthausen försvarar han Antonius' parthiska fälttågsplan, mot honom och Ihne utförandet; genom att taga sin väg genom Armenien och Medien undgick han de faror, som kostat Crassus lif och härsmakt — redan Cæsars tanke hade varit att angripa partherna från Armenien —; hans enda verkliga misstag var att han lät Phraates öfverraska och förstöra sin belägringspark, hvilket omöjliggjorde eröfringen af Phraaspa; hans brådska vid infallet i Medien och vid

återtåget förklaras af hans osäkra politiska ställning, som gjorde lång frånvaro från hans egna länder vådlig.[1]

Med all sin skildringskonst och sin ofta lyckligt ådagalagda färdighet i psykologisk analys har emellertid Ferrero icke kunnat gifva någon klar och sannolik tolkning af Antonius' hållning och förfarande vid och närmast före slaget vid Actium. Gardthausen förklarar Antonius' flykt från flotta och här midt under pågående sjöslag med förräderi å Kleopatras sida — segrade Octavianus, hade hon i tid skilt sig från Antonius, segrade denne, litade hon på sitt välde öfver honom och kunde alltid förebära något missförstånd — och med blind lidelse å Antonius'; Ihne tror ej på trolöshet hos drottningen, snarare som Duruy på fruktan för sin egen säkerhet och sina skatter; triumvirens handlingssätt kan han blott uttolka som en följd af ett förvekligande lif, som brutit hans kraft och romarsinne. Ferrero följer Dio Cassius och fattar händelsernas förlopp som bestämdt af Kleopatras själfviska politik. Först hade hon eggat till krig för att genom detta befästa det nyutvidgade egyptiska väldet; sedan hade hon enligt Ferreros antagande fullständigt ändrat plan, då hon bland de senatorer, som från Rom skyndat till Antonius' högkvarter, bättre lärt känna deras och Italiens förväntningar: att triumviren såsom segrare skulle göra allvar af sina löften att nedlägga sin utomordentliga makt, alltså återvända till Rom och ordna förhållandena i Italien; ty under tiden kunde ju hans tankar dragas ifrån hennes och Egyptens sak. Redan före den afgörande dagen hade hon därpå lyckats öfvertala Antonius att draga sig tillbaka till Egypten; sjöslaget skulle blott maskera affärden; P. Canidius Crassus, som antages invigd i planen, skulle föra den kvarlämnade landthären till Grekland och Asien. Västerlandet kunde man uppoffra; skulle kriget fortsättas, finge Octavianus angripa sin motståndare i orienten — om han ville och kunde. Öfvertygande är icke denna uppfattning af

---

[1] Ferreros framställning af parthiska kriget följer J. Kromayers bland dennes värdefulla »Kleine Forschungen zur Geschichte des zweiten Triumvirats» i Hermes, Zeitschrift für classische Philologie, XXIX (1894), XXXI (1896), XXXIII (1898), som Ferrero med gagn anlitat äfven på flere andra punkter. Kromayers uppfattning af betydelsen af afgörandet vid Actium (i Hermes, XXXIII) stämmer nära med dennes och Eduard Meyers synpunkter på Antonius' och Cæsars politik.

sammanhanget, ehuru äfven Hermann Schiller och den franske amiralen Jurien de la Gravière godkänt Dios uppgifter om Kleopatras och Antonius' gemensamma flyktplan.[1]

Mot den gamla uppfattningen af Augustus' kejsarmakt som ett i republikanska former förklädt envälde riktade Theodor Mommsen ett framgångsrikt angrepp i andra bandet af sin *Römisches Staatsrecht*, hvars första upplaga utkom 1875. Han häfdade däri med imponerande lärdom och skarpsinne för första gången den sedan välkända satsen, att *princeps*' myndighet till sitt väsen endast varit ett romerskt ämbete, en magistratur med en i författningsordningen infogad och fast begränsad kompetens, att principatets statsskick icke finge betraktas som monarkiskt, fastmera som en »dyarkhi» — det vill säga ett mellan senaten och *princeps* såsom menighetens förtroendeman deladt välde, där å ena sidan konsulerna med senaten, å andra sidan *princeps* uppfattades som väsentligen likaberättigade bärare af den suveräna statsmakten; där i alla akter, som omedelbart härflyta ur denna — det vill säga lagstiftning, ämbetsmannaval med mera — öfvervägande senaten framträdde som det romerska borgerskapets representant, medan på förvaltningens område än radde samverkan mellan senat och *princeps*, än kompetenserna voro delade dem emellan, än konkurrens ägde rum, hvarvid kejsarmakten genomgående var den starkare. Visserligen måste Mommsen härvid erkänna, att den republikanska magistraturens kompetensbegrepp i principatet utsträckts så långt, att faktiskt dess begränsning närmade sig frihet från alla gränser.[2]

Denna Mommsens teori — en skarpsinnig, strängt juridisk konstruktion af rätts- och maktförhållanden, som de samtida med afsikt lämnade utan fullt klara bestämningar och systematisk sammanfattning[3] — har förkastats af Mad-

[1] Hermann Schiller, Geschichte der römischen Kaiserzeit, I s. 129 anm. (Gotha 1883); Jean Pierre Edmond Jurien de la Gravière, La marine des Ptolemées et la marine des Romains (2 band, Paris 1885); citerade hos Gardthausen, II: 1 s. 194.

[2] Theodor Mommsen, Römisches Staatsrecht, II: 2. Der Principat, s. 749 f., 748, 979 (3 uppl. Leipzig 1887). III: 2. Der Senat, s. 1262 (Leipzig 1888). — Om de modifikationer, som framträda i de olika upplagorna af arbetet samt i Mommsens Abriss des römischen Staatsrechts (Leipzig 1893) jämför Lewin Blomgren, Th. Mommsens teori om romerska principatet granskad i dess väsentliga punkter (ak. afh., Uppsala 1895).

[3] Jämför Mommsen, Römisches Staatsrecht, II: 2. Vorwort zur zweiten Auflage.

vig[1] och underkänts i en svensk afhandling af Lewin Blomgren,[2] men i det hela har hans uppfattning slagit igenom, om också ej utan jämkningar och ett starkare betonande af maktens verkliga läge och fördelning.

På grundvalen af Mommsens framställning och Otto Hirschfelds forskningar[3] har Eduard Meyer i ett föredrag 1903[4] sökt ställa i klarare ljus innebörden af kejsar Augustus' verk och karaktären af hans styrelse, som i Mommsens systematiska sammanfattning af principatet som en helhet icke fullt kunnat komma till sin rätt. Svårigheten härvid ligger, framhåller han, i det kända faktum, att i Augustus' författning form och innehåll icke täckte hvarandra. Öfriga statsorgan trädde alltmera i skuggan för *princeps*' växande myndighet och inflytande, så att kejsarmakten under Augustus' efterträdare småningom erhöll en rent monarkisk utbildning, medan statsskicket från början och enligt stiftarens afsikt verkligen varit en dyarkhi, där till och med senaten i teorin intog en öfverordnad ställning: kejsaren skulle blott vara dess organ, eller med Tiberius' ord, senaten dennes herre; hvarför också Augustus med hänsyn till denna senatens höga uppgift gjorde allt för att höja dess anseende och värdighet, särskildt genom dess ränsning från olämpliga medlemmar. Eduard Meyer häfdar, att Octavianus i motsats till Cæsar icke eftersträfvat mer än främsta platsen i staten, en sådan ställning som Camillus och Scipionerna på sin tid intagit. Härvid bestämdes han ej blott af yttre inflytelser — den fast rotade oviljan mot konungadömet och de alltjämt starka republikanska känslorna — utan också af sin egen personlighet, som var så olik som möjligt Cæsars: Augustus var en kyligt beräknande och behärskad natur, en förståndsmänniska med utpräglad förkärlek för de säkraste vägarne, utan militärisk begåfning, nöjd med det mindre, då sträfvandet efter ett högre mål kunde medföra fara. Han kände

---

[1] Johan Nicolai Madvig. Den romerske Stats Forfatning og Forvaltning (2 band, Köpenhamn 1881—82).

[2] Se sid. 217, not 2.

[3] Otto Hirschfeld, Untersuchungen auf dem Gebiete der römischen Verwaltungsgeschichte. I. Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis af Diocletian (Berlin 1877, andra omarbetade och vidgade upplagan — utan öfvertiteln — 1905).

[4] Se sid. 214 noten.

sig dessutom alltigenom som romare och vördade sitt folks traditioner och åskådningar — åter i motsats till Cæsar —, och den romerska nationaliteten, som han ville bevara, kunde upprätthållas endast i republikens gamla former och med bibehållande af Italiens härskande ställning. Denna åter måste gå förlorad i det världsrike, som ett framgångsrikt fullföljande af Cæsars eröfringsplaner skulle skapat; och detta populära eröfringsprogram var förutsättningen och för allmänna meningen enda försvaret för den absoluta monarkien; denna blef omöjlig, när det förra uppoffrades. Det var icke Augustus' egen önskan, utan riksregeringens oafvisliga kraf, som i hans hand samlade *princeps'* högst betydande makt; och ehuru han själf enligt Eduard Meyer icke torde någonsin trott, att han skulle kunna komma att nedlägga sin till statens bästa förvaltade myndighet, var dess mottagande på fem och tio år i sänder icke hyckleri, utan en uppriktig aktningsbetygelse för den republikanska ordning, som han satte en ära i att hafva i mån af möjlighet återställt.

Med denna Eduard Meyers åskådning företer Guglielmo Ferreros i de två band af hans verk, som afhandla tiden mellan Antonius' och Augustus' död, en omisskännlig frändskap, medan däremot Gardthausen bestämdt företräder den äldre uppfattningen af Augustus' syften och handlingssätt. Patriot och egoist tillika, ville denne enligt honom monarkien både för statens och sin egen skull och var fast besluten att icke följa Sullas och Pompeius', utan Cæsars föredöme. Men dennes död visade honom, att Rom ännu icke var moget för en tvär öfvergång, att ett bibehållande af den oinskränkta makten skulle vara förbundet med ständig personlig fara. Han bestämde sig därför för en kompromiss: han behöll största delen af sin makt; återstoden återgaf han åt senaten och folket, delvis i verkligheten, delvis till skenet, och erhöll i utbyte laga bekräftelse af sin egen myndighet. Så långt den gamla författningen lät förena sig med hans egen makt, ville han återställa den, och ej längre; hans egen makt var det mål, han från början fattat i klart sikte, och han tvekade aldrig på allvar att fasthålla och befästa den. Titlarna *princeps* och *imperator* valdes klokt för att beteckna nya ställningar med gamla och kända

namn; med rätta har man betraktat den senare som monarkiens begynnelse, då den angaf det väsentligt nya i Cæsars skapelse: att han i den gamla ordningen infogade en ständig krigsherre och en stående här. I teorien fasthöll visserligen Augustus ständigt vid fiktionen om den förra författningens återställelse, och som juridisk konstruktion godkänner Gardthausen Mommsens statsrättsliga utredningar, på samma gång som han häfdar, att en verklig diarkhi — den form af ordet, som han föredrager — kunnat hålla sig, endast om makten från början varit icke blott till formen, utan äfven faktiskt jämnare fördelad, senaten mindre beroende af *princeps'* vilja. Han finner Augustus' ställning snarlik Oliver Cromwells som lordprotektor eller Napoleons som förste konsul.

En annan analogi uppställer Ferrero, då han skall karakterisera Augustus' statsskick, sådant det var i sin begynnelse och efter stiftarens ursprungliga syfte: *princeps* ter sig för honom snarast likställd med Förenta Staternas president. I fråga om regeringens ordnande efter Actium framhåller han, att frågan egentligen gällde antalet, beskaffenheten, valet och organisationen af de i styrelse och förvaltning oumbärliga medarbetarne. Skulle riket styras med en orientalisk byråkrati, eller med republikens ämbetsmän, på öfligt sätt valda bland romerska medborgare? Eller skulle en blandning af bägge systemen försökas? Ferrero, hvars uppfattning af Augustus' karaktär stämmer med Meyers, betonar liksom denne styrkan af den republikanska och nationella strömningen, till hvilken Octavianus själf vädjat under kampen mot Antonius, den härskande beundran för de gamla institutionerna, som också stämde med Italiens intresse; han erinrar om Livius' historia, om Horatius' oden, som han flerestädes skickligt användt för att belysa den allmänna meningens utveckling och skiftningar, liksom Ovidius' och Vergilius' dikter. Ägde Octavianus, frågar han, efter triumviratets strider, olyckor och oordningar makt och auktoritet nog för att kunna varaktigt och äfven vid inträffande yttre motgångar trotsa dessa intressen och tänkesätt, då Cæsar efter alla sina segrar icke förmått det? Äfven Antonius' exempel måste afskräcka. Men att återställa republiken utan vidare i dess gamla skick var uppenbarligen

omöjligt — äfven här sammanfaller Ferreros synpunkt med Eduard Meyers. Redan Cicero hade i *De republica* utvecklat den från Polybios och Aristoteles hämtade tanken, att i en stat, hemsökt af svår inre tvedräkt, kunde vara nödvändigt att välja en högsta styresman för bestämd tid, underordnad lagarne, men med större myndighet än de vanliga ämbetsmännen, för att han skulle mäkta att hindra oordning och pliktförsummelse. Och hvem kunde nu i Rom fylla en dylik uppgift, om icke segraren vid Actium? En annan kunde för öfrigt ej heller med fördel öfvertaga styrelsen af Egypten, där prokonsulers förvaltning måste stöta djupt rotade föreställningar och monarkiska känslor.[1] Octavianus behöll alltså en del af sin makt, den minsta möjliga för att trygga den återställda ordningen: befälet öfver härarne, förvaltningen af de militäriskt viktiga provinserna, som uppdrogs åt honom för tio år genom senatsbeslut, och tills vidare årligt konsulat i Rom. Ferrero gör till och med gällande, att man med orätt betecknat denna statsordning som en diarkhi, hvilket triumviratet däremot verkligen varit efter M. Lepidus' fall, emedan afsikten var att återställa enheten, att underordna hela riket under senaten, ledd och öfvervakad af sin president — att det ej var republikens form, utan dess väsen, man ville återställa, det vill säga rikets styrande af de romerska borgarnes oligarki efter gammal ordning.

Med denna grundåskådning finner Ferrero Augustus' politik under hela hans regeringstid naturligt förklarad. Som Meyer betonar han dennes obenägenhet för stora krigiska företag, för Persiens eröfring, som varit det afsedda rättfärdigandet af Cæsars diktatur och Antonius' triumvirat. Han framhåller, huru *princeps* liksom dolde sig bakom senaten, då han förmådde dess förnämste medlemmar att åtaga sig förbättrandet af Italiens vägar — till namnet, medan han själf bestred kostnaderna; huru han gynnade återstoderna af den gamla adeln och sökte återställa deras förmögenhet; huru han af egna tillgångar — däribland en

[1] För Egyptens förhållanden och ställning till Rom har Ferrero först i fjärde bandet kunnat använda andra delen af A. Bouché-Leclercqs Histoire des Lagides (4 band, 1903—07; band III—IV afhandla »Les institutions de l'Égypte ptolémaïque»).

mängd arf på grund af testamenten — använde ofantliga summor för statsbehof. Till Augustus' resor i provinserna finner han ett drifvande skäl i hans önskan att icke närvarande i Rom tvingas att där åtaga sig flere tyngande uppgifter, tillägna sig mera ansvarsfull makt, än han önskade och enligt gällande ordning borde. I sådant syfte genomförde han författningsreformen år 23, hvars betydelse enligt Ferrero icke ligger däri, att Augustus' årliga konsulat da ersattes af lifstidstribunatet[1] — detta var en åtgärd af underordnad vikt, vidtagen för att tillfredsställa den allmänna meningen i Italien, som fäst sina förhoppningar i olika afseenden vid Augustus, och särskildt hos de högre klasserna, som i hans konsulat ägt en borgen för ordningen i Rom och för en god utgång af ämbetsmannavalen utan ansträngning å deras sida. Augustus' egentliga tanke var fastmera att öfverflytta sin myndighet från Italien till provinserna, att nedlägga ämbetsbördan i Rom för att i stället låta tilldela sig en uppsiktsrätt öfver alla underlydande länder, äfven dem som styrdes af senatens ståthållare; denna ökning af hans makt utom Italien var reformens kärna.

I Marcellus', Tiberius', Drusus' snabba befordringar ser Ferrero ej en dynastisk sträfvan, utan ett återvändande till gamla aristokratiska och republikanska traditioner; dessutom, om Augustus ville använda adeln i statens förnämsta tjänster, kunde han ej undgå att anlita de unge, så nedsatt till antal och duglighet, som detta stånd genom inbördeskrigen var; han kunde ej undgå att taga i bruk de medarbetare, som erbjödo sig inom han egen familj, när han i andra icke fann dugliga och villiga hjälpare. Först i Agrippas äldste son C. Cæsars tidiga framdragande — vid fjorton års ålder var han *princeps iuventutis* och utsedd till konsul för år 1 e. Kr., då han skulle fylla tjugu år — finner Ferrero en afvikelse från republikanska grundsatser, som han förklarar som följden af en intrig mot Tiberius af dennes gemål Iulia och hennes vänner.

Augustus' öfverlämnande af sin sigillring till Agrippa vid sin sjukdom år 23 är för Ferrero ett tecken af personligt förtroende, som tillika innebar ett förord hos senat och

[1] Om detta se Gardthausen, I: 2 s. 727 f., och Mommsen, Römisches Staatsrecht, II: 2 s. 872 ff.

folk vid efterträdareval, gifvet på ett sätt, som ej kunde väcka anstöt ens hos den strängaste republikan. Gardthausen, som anser kejsarens svärson Marcellus som utsedd kronprins — ehuru han framhåller, att författningen aldrig tillät honom att direkt utpeka sin efterträdare — förklarar händelsen på annat sätt: antingen väntade Augustus ej att dö, eller ock var hans tanke, att Marcellus i händelse af hans bortgång icke skulle kunna hålla sig mot senaten och Agrippa i förening.

Naturligtvis kan Ferrero icke blunda för det återställda statsskickets snabba förfall. Redan för år 23 saknades tillräckligt antal kandidater för quæstorsplatserna. Och ehuru Augustus afböjde diktaturen på lifstid år 22, ehuru han icke mottog eller enligt Ferrero[1] endast i få fall gjorde bruk af den honom erbjudna eller gifna uppsiktsrätten öfver sederna, undgick han icke nya uppdrag och nya maktbefogenheter, då i Roms och rikets förvaltning brister framträdde, som man icke lyckades afhjälpa utan att ytterst lita till honom. Den gamla aristokratien, förstärkt af de mest begåfvade, kraftigaste, framgångsrikaste medlemmarne af revolutionspartiet, hade återvunnit nog styrka för att hindra en regering i strid med sina fördomar och intressen, men saknade efter krigens och proskriptionernas härjningar i dess led den talrikhet och rikedom, det mod och den handlingskraft, den erfarenhet och insikt, som kunde satt den i stånd att verkligen fylla sin plats i det nya systemet. Senatens bristande förtröstan och förmåga framträdde redan slående, då en beskickning från parthernas konung år 23 anlände till Rom och hänvisades till senaten af Augustus, som iakttog författningen noggrant ej minst, då han därmed kunde undgå ett betänkligt ansvar: senaten visade sändebuden tillbaka till *princeps*. —

De senare delarne af Ferreros verk hafva af en fransk bedömare[2] vunnit mera odeladt erkännande än de tidigare. I själfva verket är det en fängslande och skarpsinnig skildring, den italienske författaren gifver af Augustus' styrelsetid, framför allt i fråga om den inre utvecklingen; om krigen i Germanien, Illyrien och Pannonien meddelar han i

[1] IV s. 287.
[2] Maurice Besnier i Revue Historique, t. 95 (1907), s. 74.

enlighet med sitt arbetes plan vida mindre upplysning, än man erhåller i Gardthausens samvetsgranna och utförliga framställning. Skickligt tecknar han M. Agrippas verksamhet som Augustus' medhjälpare och slutligen som republikens andre president vid den förres sida; intressant och med lyckligt rekonstruerande fantasi den långa kampen mellan den konservativt reformatoriska och de moderna riktningarna i samhället, som bland annat framkallade Augustus' äktenskapslagstiftning; med insikt och sympati Tiberius Claudius Neros personlighet och öden, från hans första uppträdande till dess han efter återkomsten från Rhodos och efter Agrippas båda äldre söners död var själen i rikets regering under sin styffaders tio sista år.[1] Tillsammans med den tyske forskarens erbjuder hans verk lättare möjligheter att vinna närmare kunskap om dessa tiders historia och betydelse i den allmänna utvecklingen, än förut stått till buds. Och för Cæsars tid bjuder den likaledes uppslag och synpunkter, om hvilka den, som vill djupare studera Roms historia, icke kan undandraga sig att taga kännedom.

[1] Här må erinras om Sören Ludvig Tuxens beaktansvärda kritik af Tacitus' skildring af Tiberius' karaktär och regering i hans akademiska afhandling Kejser Tiberius. En kildekritisk Undersøgelse (Köpenhamn 1896).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Metod och kritik vid Karl XII:s-forskningen.

I den svenska Karl XII:s-forskningen rådde länge en riktning, som på Karl XII själf lade den väsentligaste delen af skulden för Sveriges olyckor under det stora nordiska kriget. Fryxell, som egentligen var den förste målsmannen för denna riktning, framställde med synnerlig skärpa oklokhet och envishet hos konungen som grunden till olyckorna, och samma uppfattning framträdde, ehuru med större moderation och värdighet, hos F. F. Carlson. Riktningen har f. n. sina mest framträdande representanter i öfverdirektören Ernst Carlson och doktor Anton Nyström. Till sina skarpaste konsekvenser utdrogs dess lära af major Adelsköld. Bland en yngre generations forskare synes ingen hafva omfattat den nämnda riktningen, och af de egentliga fackmännen torde Ernst Carlson vara dess förnämste representant; såväl i sitt historiska författarskap som i sin kritiska verksamhet kämpar han med ifver för riktningens lärosatser. Det är därför af intresse att något närmare granska den uppfattning och den forskningsmetod, som är utmärkande för honom.

Ett af de egendomligaste dragen i den uppfattning af Karl XII och hans verksamhet, hvarom det här rör sig, är, att den verkat på sina anhängare med en snart sagdt hypnotiserande kraft, och i Ernst Carlsons vetenskapliga produktion har den antagit karaktären af ett slags historisk dogm; denna produktion bär därför flera af de drag, som känneteckna dogmatisk historieskrifning.

Beträffande den egentliga källforskningen är det lätt att förstå, att en dogmatiker på historiens område skall hafva svårt för att underkasta källorna en absolut fördomsfri och opartisk granskning enligt de regler, som gälla för den moderna kritiken. Han skall vara predisponerad att i sina källor söka ett stöd för och ett medel till kommentar öfver den mening, om hvars ofelbarhet han redan på förhand är fast öfvertygad. Så fort en källa synes honom innehålla ett bestyrkande af satsen, skall han vara färdig att just i dess — verkliga eller skenbara — öfverensstämmelse med denna finna ett skäl att strax godkänna källan själf och dispensera sig från att underkasta den en genomträngande, kritisk pröfning. Å andra sidan: om källan icke stämmer öfverens med den nämnda grunduppfattningen, om den synes innehålla något, som strider däremot, da ver-

kar den bergfasta tron på satsens riktighet därhän, att källan utan verklig grund misstänkliggöres eller utan vidare förklaras vara af mindre värde: den *kan* ej vara riktig, hvad den säger är otroligt o. s. v. I båda fallen har dogmatismen till följd, att den moderna kritiska apparat, hvars handhafvande är en historikers första plikt, ej kommer till användning, och forskaren själf blir allt mer främmande för kritikens hufvudregler och deras användning.

Med dogmatism i uppfattning af en historisk person eller af ett historiskt förlopp sammanhänger, att betraktandet af det problem, som skall lösas, får en egendomligt abstrakt prägel. Man förenklar problemet så mycket som möjligt och förlorar blicken för att historiska frågor äro af ganska komplicerad natur. Den riktning det här är fråga om har visat en bestämd tendens att behandla Karl XII och hans verksamhet som ett isoleradt, lösryckt fenomen, hvilket kunde bedömas, så att säga, efter abstrakta principer. Allt för liten hänsyn har tagits till att Karls göranden och låtanden voro betingade — liksom andra människors — af en mängd förhållanden, öfver hvilka han ej var herre och öfver hvilkas rätta innebörd han ej utan vidare kunde skaffa sig klarhet. Den enkla sanningen, att en historisk personlighet har rätt att blifva bedömd och få sina gärningar värdesatta från sin egen tids och sin egen positions synpunkt, har i fråga om Karl XII allt för litet fått komma till sin rätt. Ej minst C. har — exempelvis i sin uppsats om Karls fördrag i Altranstädt med Josef I — sett och bedömt förhållandena från sin egen synpunkt och ej från den, som Karl och hans samtid kunnat hafva; det har därigenom kommit ett anakronistiskt drag öfver hela skildringen. Ofta har det fel blifvit begånget, som sammanhänger med dogmatisk metod i historieforskningen, nämligen att bedöma Karl XII:s beslut och handlingar med hänsyn, icke till hvad *han* visste, till de underrättelser *han* hade, utan till hvad *vi* nu med tillgång till källor från olika håll kunna veta. På så sätt har man resonnerat, ej om den historiske Karl XII utan om en abstrakt, ur tidssammanhang och miljö lösryckt personlighet, hvars verkliga motsvarighet ej kunnat finnas till..

I sammanhang härmed må framhållas, att C. ej synes hafva känt behofvet af att genom djupare studier i tidens och landets krigshistoria och genom undersökning af Östeuropas militärgeografiska förhållanden skaffa sig en mångsidigare uppfattning af förutsättningarna och betingelserna för Karl XII:s krigföring; han har därför kommit att betrakta äfven denna som ett isoleradt fenomen. Psykologiskt taget ligger förklaringen härtill nära till hands: med den fasta öfvertygelsen om den grundläggande trossatsens riktighet känner han sig nöjd och i trygghet, om han i sina källor, såsom han uppfattar dem, finner tillräckligt af uttryck eller vändningar, som kunna tjäna till kommentar och randglosor till den gifna texten, och han får ej blicken öppen för nödvändigheten att se till, om allt detta också är förenligt med de verkliga förhållandena i fråga om krigsskådeplatsens beskaffenhet och de militära händelsernas faktiska förlopp.

När nu C. finner sig stå gent emot en annan uppfattning än sin egen, da framträda helt naturligt de drag, som pläga utmärka en dogmatisk riktning i dess opposition mot resultaten af en förutsättningslös forskning. Då den förstnämnda riktningen rör sig på en helt annan plan än den senare, har dess målsman svårt för att sätta sig in i motpartens tankegång och metod. Han missuppfattar meningen och lägger in däri saker och ting, som i verkligheten ej finnas där. Han råkar i villfarelse om de egentliga stridspunkterna, så att hans hugg träffa i luften. Han faller ofta offer för den illusionen, att ett kategoriskt påstående är ett argument i en saklig diskussion; illusionen är förklarlig, ty med den fasta öfvertygelsen om trossatsens riktighet antager påståendet karaktären af ett slags bevis, alldenstund det stämmer öfverens med satsen. En besläktad illusion framträder i att kullkastade argument utan vidare återupprepas, liksom om de härigenom finge ny styrka.

Att den kritik, som under dessa förhållanden i ganska lång tid öfvats af C., ej kan vara synnerligen lämpad att klargöra de omdebatterade problemens innebörd eller bidraga till deras lösning, torde man hafva fog att påstå.

Jag skall nu öfvergå till att med bestämda exempel närmare belysa arten af C:s metod för forskning och kritik, sådan denna framträder i hans i tredje häftet af Hist. Tidskr. för år 1908 publicerade anmälan af mitt arbete »Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709», och jag hoppas därvid kunna bestyrka riktigheten af den här ofvan antydda karakteristiken. Åt hvad jag nu kommer att säga har jag med flit ej velat gifva formen af ett direkt genmäle till C. Ett sådant bör ha till förutsättning, att genom ett meningsutbyte mellan parterna något resultat för forskningen må kunna vinnas. Då enligt min uppfattning C. och jag emellertid i fråga om forskningsmetod och källkritik stå på olika plan, hoppas jag ej på sådant resultat, utan önskar endast att för den historiska publiken klarlägga det sätt, hvarpå C:s kritiska arbete företages, för att därigenom bidraga till besvarandet af frågan hvad värde bör tillmätas de domslut han fäller.

* * *

Jag börjar med ett exempel på huru C. kan uppfatta en motparts yttranden. Jag har i företalet till min bok sagt, att jag »icke kunnat använda den tryckta ryska litteraturen i så stor utsträckning, som jag skulle hafva önskat». Detta uttryck fattar C. så, att han bibringar läsaren den föreställningen, att jag icke användt några tryckta ryska arbeten alls utom Myschlajevski, som jag dock skall hafva missförstått. Han uppräknar så arbeten af Leer, Titjerin, Pavlovski, Baskakov, Martjenko »m. fl»., hvilka han anser kasta klarare ljus öfver händelserna. Det verkliga förhållandet är, att jag användt dessa arbeten undantagande Titjerins, samt dessutom Maslovskis samlingsarbete, ur hvilket jag fått åtskilliga upplysningar, särskildt rörande händelserna i augusti och september 1708. Det

måste väl förutsättas, att C. med grundlighet studerat det arbete han kritiserar, och han borde då ej hafva undgått att märka, att jag pa åtskilliga ställen i noter citerat nästan alla af de nu nämnda författarne, och särskildt, att jag haft godt stöd af Leer, då jag motbevisade C:s egen uppfattning af den ryska hårens styrka vid Poltava. Den rekommendation C. gifver åt dessa ryska författare är därför för min del öfverflödig.

Jag öfvergår nu att säga några ord om C:s omdöme om källor och hans uppfattning af dem. Han förklarar de af mig använda sachsiska källorna, venezianska depescherna och v. Kochens dagbok vara af »underordnad betydelse» och säger, att frågan om Karl XII:s planer var föga åtkomlig för dessa källskrifters upphofsmän. C. har här missuppfattat frågans innebörd. De nämnda källorna hafva naturligtvis aldrig af mig åberopats såsom innehållande direkta vittnesbörd om Karl XII:s tankar och beslut: deras betydelse ligger i det ljus de sprida öfver förhållandena på krigsskådeplatsen och i Östeuropa i allmänhet, alltså öfver hela den bakgrund, mot hvilken Karls beslut och rörelser skola ses, och öfver hela den miljö, ur hvilken betingelserna för krigföringen framgå. För frågan om utsikterna till turkiskt-tatariskt deltagande i kriget äro de venezianska depescherna af alldeles genomgripande betydelse, och jag vågar tryggt påstå, att ett bedömande af den svenska krigföringen på våren 1709 blir i högsta grad skeft, om man ej tager hänsyn till den nämnda källan. C:s omdöme i denna sak står för mig som ett nytt bevis för att han betraktar Karl XII och hans verksamhet som något från allting annat isoleradt och att han därför ej känner behofvet att närmare studera och granska *allt* det, som är verksamhetens betingelser och orsaker.[1]

C. har riktat anmärkningar mot min kritik af Gyllenkroks berättelse. Saken är af vikt, ej minst därför att C:s hela uppfattning af Karl XII:s krigföring är i öfverväldigande grad baserad just på den gyllenkrokska källskriften; dennas författare står tydligen för C. som det grundläggande sanningsvittnet, och man förstår lätt, att det måste vara hans förnämsta omsorg att bevara Gyllenkrok såsom en pålitlig hufvudkälla. Jag anklagas nu för att hafva delvis alldeles orätt uppfattat Gyllenkroks redogörelse för sin plan, ty heter det, »något tal om att utan föregående vinterkvarter i Polen taga *direkt till* Östersjöprovinserna förekommer icke».

Detta påstående är alldeles riktigt, men användt såsom argument mot mig verkar det synnerligen öfverraskande. Det är just

[1] C. uppgifver, att han känner den venezianske envoyén Giustinianis depescher. Det förefaller mig alldeles omöjligt, att han skulle kunna tala om dessas «underordnade betydelse« eller öfver hufvud kunnat yttra sig. så som han på flera ställen i sin produktion gjort om Karl XII:s vistelse i Turkiet, därest han kände sagda depescher på annat sätt än genom några få, af annan person gjorda, lösryckta excerpt. C:s förklaring, att han känner till von Kochens dagbok, förefaller mig öfverflödig: sedan denna källskrift nu af professor Quennerstedt publicerats, har väl hvar och en af Karl XII:s-forskningen intresserad tagit del af densamma.

en af kardinalsatserna i min kritik af Gyllenkrok, att han aldrig tillrådt Karl XII att ställa marschen direkt till Östersjöprovinserna. Jag har bestämdt påvisat, att Gyllenkroks plan, sådan den verkligen var, pekade mot det inre af Ryssland, mot Dorogobusch och först därefter mot Östersjöprovinserna. I C:s egen tidigare produktion märkes ej något spår af att detta faktum stått klart för honom; i sin afhandling af år 1889 talar han om att enligt Gyllenkroks plan skulle man hafva vinterkvarter i Polen och så gå mot Pskov, och märkligt nog säger han ännu i själfva den här föreliggande recensionen, att med en plan att gå öfver Smolensk mot Moskva kunde hären ända till östra Litaven inslå samma marschriktning som enligt Gyllenkroks plan. Jag förstår ej rätt meningen med detta yttrande, ty om verkligen C. har klar uppfattning af nyssnämnda plans innebörd, så måste han ju se, att marschriktningarna enligt dessa båda planer sammanföllo långt förbi Litavens gräns och ända till Dorogobusch i Ryssland.

Jag skall ytterligare hafva oriktigt återgifvit Gyllenkroks idéer, då jag sagt, att han ville föra armén till Dorogobusch. Det skulle heta »ofvanför Dorogobusch och i Bjäla distrikt», hvilket enligt C. är något väsentligen annat». Jag tror ej, att någon krigshistoriker eller i krigföring sakkunnig person kan finna någon »väsentlig» skillnad mellan dessa båda saker. Mitt klander af Gyllenkroks plan i denna dess del stödde sig väsentligen därpå, att vid Dorogobusch skulle armén hafva öfverskridit alla naturliga hinder på vägen till Moskva och med jämförelsevis stor lätthet kunna framtränga dit, hvarför en vändning mot nordväst för att rycka mot de svåra trakterna åt Pskovhållet, hvilken skulle gifva Rysslands centrala delar anstånd och tid att hämta sig, vore ganska olämplig. Alldeles samma omdöme kan fällas, om man i stället för Dorogobusch sätter Bjelajadistriktet. Svenskarne skulle där på samma sätt vara förbi de svåra hindren och hafva lika kort och lätt väg till Moskva som från punkten Dorogobusch. Jag känner Gyllenkroks skrift så pass väl, att jag mycket väl vet, att han ville göra Bjelajadistriktet norr om Dorogobusch till inkvarteringsområde för hären och operationsbas för den märkvärdiga manövern åt nordväst; därvid är det mig dock omöjligt att antaga, att Gyllenkrok skulle velat låta ryssarne i ryggen på svenskarnes förläggningsområde och operationsbas hafva kvar den viktiga flodöfvergången Dorogobusch och därigenom vara i tillfälle att när som helst kasta sig in midt ibland och i ryggen på svenskarne. Jag har visserligen icke någon hög tanke om Gyllenkroks strategiska begåfning, men en sådan grad af oklokhet som den ofvan nämnda kan jag dock ej tilltro Karl XII:s generalkvartermästare, och jag anser mig alltså hafva haft full rätt att säga, att Gyllenkroks plan gick ut på ett framträngande till Dorogobusch.

Denna sista anklagelse mot mig för missuppfattning af Gyllenkrok torde alltså bero på att C. ej klart uppfattat betingelserna för en välbetänkt krigföring i Östeuropa. Om den första anklagelsens innebörd kan jag ej säga mer än hvad jag nyss gjort, då det

ej varit mig beskärdt att rätt kunna följa den kritiska tankegång, som tillvitar mig oriktig uppfattning af källskriftens innebörd och såsom den motsatta, riktiga uppfattningen framställer — en af mina egna kardinalsatser.

Ej minst på grund af den stora betydelse Gyllenkroks skrift, sådan som den förr uppfattats, haft för C. och den riktning han tillhör bör jag här med ett par ord påpeka det förnämsta resultatet af min kritik af Gyllenkroks redogörelser och utläggningar. Jag har visat, att Gyllenkrok enligt sin egen berättelse faktiskt gjort upp en plan om marsch mot Dorogobusch och icke om en *direkt* marsch mot Östersjöprovinserna eller Pskov, men att han sedermera i hela sin berättelse resonnerar som om han rådt till en marsch från Polen i den sist antydda riktningen, och att hela hans klander mot konungens egen krigföring ända till september 1708 har till absolut oeftergiflig bakgrund en — imaginär — plan om rak direktion mot Östersjöprovinserna; den förutan blir klandret obegripligt och omöjligt.

Det är denna flagranta motsägelse hos Gyllenkrok, som spränger sönder hans auktoritet som källa. Om denna motsägelse har C. i sin egen vetenskapliga produktion ej visat sig medveten, och ännu i sin kritik mot mig saknar han all blick därför. Han berör ej förhållandet och han synes ej hafva fattat, att här är själfva den vitala punkten i fråga om den auktoritet, som skall tilläggas Gyllenkrok. Man förstår, att det med en dogmatisk forskningsmetod skall vara svårt att komma in på denna fråga. Gyllenkrok, läst på god tro och tagen efter orden, synes nämligen utan tvifvel vara ett utmärkt stöd för satsen om Karl XII:s oklokhet och svaghet i strategien. C. har därför svårt att rätt inse, att en kritik af källskriften i dess helhet rubbar hela stödet. Han gifver sig icke in på någon behandling af själfva kärnpunkten i den viktiga frågan utan inskränker sig till att i vissa detaljer söka försvara Gyllenkrok.

Ett exempel på huru han härvid i sin försvarsifver kan komma i kollision med historiens enklare hjälpvetenskaper är följande. Gyllenkrok påstår, att några dagar efter Mühlenfels' ankomst till Smorgon började i armén talet gå, att man skulle marschera till Moskva. Jag har uppvisat, att Gyllenkroks påstående är oriktigt, och detta på följande grund. Vistelsen i Smorgon började den 8 februari, »talet» skulle hafva börjat gå några dagar efter Mühlenfels' *efter* den 8 februari inträffade ankomst, alltså allra minst flera dagar senare; emellertid inrapporterade den sachsiske residenten i Berlin Westphal den 2 februari, att de flesta brefven från den svenska armén till Berlin sade, att marschen skulle gå till Moskva; bref som voro i Berlin så tidigt, att sachsaren den 2 februari kunde hafva hört talas om många af dem, måste hafva afgått från den polska krigsskådeplatsen långt upp i januari månad; det följer däraf, att »talet» ej har börjat efter Mühlenfels' ankomst till Smorgon, såsom Gyllenkrok uppgifver, utan att det varit gängse redan under operationerna i det egentliga Polen. Jag medger ej, att det är nå-

got fel i denna enkla kronologiska beräkning, och jag förstår ej hvad för tidräkningsmetod C. använder, när han anser, att Gyllenkroks uppgift, att »talet» började gå någon tid efter den 8 februari, styrkes af Westphals meddelande, att det framträder redan i bref, som äro skrifna långt upp i januari; jag kan endast förundra mig öfver C:s uppfattning, att detta är »ungefär samtidigt».

C. upplyser, att vederhäftiga handskrifter af Gyllenkroks berättelser finnas att tillgå i Uppsala universitetsbibliotek och att den af Fant utgifna tryckta texten är otillfredsställande. Detta säges på ett sådant sätt, att den, som endast läser kritiken och ej min bok, lätt bringas på den tanken, att jag endast användt den tryckta upplagan och ej gått till manuskripten och att jag nu därför af rec. får en behöflig anvisning. Rätta förhållandet är, att jag i min bok — liksom före mig Hallendorff gjort — påpekat just den tryckta textens vanställda skick och framhållit nödvändigheten af att städse hålla sig till de bästa manuskripten.

Jag har för öfrigt mina egna tankar om C:s metod vid studiet och behandlingen af de Gyllenkrokska texterna.

Det förefaller mig till att börja med en smula egendomligt, att han, såvida han verkligen underkastat Gyllenkrok en kritisk granskning, ej skulle hafva sett den ofvan påpekade skarpa motsägelsen i dennes reflexioner och påståenden; denna motsägelse är verkligen ej svår att finna. Vidare må framhållas följande. I fråga om öfverläggningarna vid Tatarsk strax före arméns uppbrott till Severien omtalas det i den tryckta texten af Gyllenkroks berättelse, att enligt en uppgift stod Lewenhaupt vid *Ozianse*. Jag har påpekat, att något ställe med detta namn ej kan uppletas och att namnformen endast beror på ett skrif- eller tryckfel; de bästa manuskripten hafva *Cziause*, d. v. s. Tjausy, hvilket stämmer med att Karl XII i sitt vid afmarschen gifna direktiv för Lewenhaupts marsch antager, att dennes kår i bästa fall står vid Tjausy, i sämsta vid Dnjepr. Håller man sig nu till den tryckta textens *Ozianse*, kan man stanna i oriktig mening om hvar Lewenhaupt enligt konungens uppfattning befann sig, förutsatt dock att man ignorerar den i Lewenhaupts berättelse återgifna ordalydelsen af direktivet. Går man till manuskripten och sammanställer deras uppgift med Lewenhaupts, blir det med ens klart, att Karl XII trodde Lewenhaupt redan vara i säkerhet på Dnjeprs östra brädd. Nu finner man, att C. i sin afhandling af år 1889, som i all hufvudsak är byggd på Gyllenkrok, säger, att konungen bevisligen kände till att Lewenhaupt stod ett stycke *bortom Dnjepr*. Ett sådant påstående kan göras, om man endast håller sig till den tryckta texten af Gyllenkrok och utan kritik följer generalkvartermästarens osammanhängande resonnement. Påståendet blir absolut omöjligt, om man går till manuskripten och jämför dem med Lewenhaupts utsagor. Beträffande operationerna efter afmarschen från Tatarsk finner man, att C. ej har någon som helst uppfattning af att Karl XII:s rörelser konsekvent syftade mot ett bestämdt mål, nämligen Mglin och Potjep.

Den senare, synnerligen viktiga punkten är, såvidt jag finner, ej ens nämnd af C., och hans föreställning om de svenska operationerna, särskildt om Lagercronas expedition, är mycket oklar och delvis oriktig. Om den sistnämnda expeditionen har C. vid en tidpunkt, då han för sin första framställning af Karl XII:s krigföring i Ryssland redan måste hafva behandlat den gyllenkrokska källskriften, låtit oss veta, att Karl vid Lagercronas marsch mot Starodub ansåg, att hvad som borde företagas vore så självklart, att därom vore onödigt gifva särskild befallning.[1] I verkligheten förhåller sig saken så, att dels skulle Lagercrona gå mot Mglin, ej mot Starodub och dels hade han fått en ganska utförlig instruktion för företaget. Olyckan är emellertid, att hela det stycke, som handlar härom, öfverhoppats i en del sämre afskrifter och äfven utelämnats ur den tryckta texten, möjligen därför att Fant till grund för denna haft just en sämre afskrift. Det är nu egendomligt, att C. här såväl som i »Ozianse»- saken uppträdt utan hänsyn till de manuskript, som han nu rekommenderar, sedan Hallendorff och jag fäst uppmärksamheten på dem.

Jag vågar i denna sak se ett nytt prof på C:s dogmatiska forskningsmetod. Han har nöjt sig med det skenbara stöd, som Gyllenkroks tryckta text synes skänka åt grundregeln; han har saknat blick för nödvändigheten af genomträngande källkritik, och denna har därför af honom i detta fall ej ens drifvits så pass långt, att han satt sig i besittning af en ordentlig version af källans ursprungliga text.[2]

I stark motsats till den förkärlek C. visat för Gyllenkroks berättelse står det sätt, hvarpå han behandlar andra källor, som ej synas gå i samma riktning som den nämnda. Man märker ej, att han underkastat dem någon ingående granskning; de omdömen han fäller motiverar han icke utan gifver dem endast formen af kategoriska påståenden. Så talar han i sin kritik mot mig om de »historiskt mestadels skäligen obetydliga dagböckerna af karolinska krigare». Sammanhanget visar, att det är de af professor Quennerstedt utgifna dagböckerna, som åsyftas. I dessa publikationer ingå bl. a. sista delen af Lewenhaupts berättelse och den preussiske attachén Siltmanns dagbok; man frågar sig med en viss undran, om äfven dessa källor af C. anses vara »historiskt mestadels skäligen obetydliga». Men ej ens om de andra krigardagböckerna torde någon krigshistoriker instämma i det anförda omdömet; hvarje sådan känner allt

[1] Hist. Tidskr. 1889, sid. 258.

[2] Beträffande C:s förebråelser mot mig, därför att jag antydt, att orsaken till oredan och motsägelserna i Gyllenkroks resonnement måhända skulle ligga i begynnande sinnesförvirring, vill jag endast fästa uppmärksamheten på att detta i min bok endast framställdes som en supposition och ej som ett påstående. Suppositionen gjordes af mig såsom det för Gyllenkroks minne fördelaktigaste förklaringssättet, och gent emot C:s starka förebråelser kan jag endast säga, att jag ej kunde finna något skamligt eller för Gyllenkrok nedsättande däri, att han måhända varit drabbad af en oförvållad olycka.

för väl den vikt, som äfven enkla dagböcker och itinerarier hafva, då det gäller att rekonstruera en armés rörelser och därmed skaffa sig den allra första, oeftergifliga grundvalen för skildringen och förklaringen. Detta gäller särkildt då det som här är fråga om ett fälttåg, där hela det svenska fältkansliet gått förloradt. Ett litet exempel är här belysande. Mig veterligen skulle man ej hafva någon svensk källa för det faktum, att den ryska hufvudställningen vid Lebedin under juldagarna 1708 och närmast därefter var utrymd af tsarens trupper och att svenska afdelningar varit framme där, om ej föraren Erik Björks korta anteckningar — publicerade af Quennerstedt — gåfve detta vid handen.

Ett synnerligen karakteristiskt prof på C:s källkritiska metod framträder, då det rör sig om Karl XII:s försök att öfver Achtyrka och sedan öfver Kolomak tränga fram till den stora Kurskvägen. C. vill i dessa krigsrörelser ej se annat än ett ströftåg, företaget för att afvärja infall mot de svenska truppernas förläggningsområde. Något bevis för denna sats har han hvarken i sin tidigare produktion eller i sin kritik mot mig framställt; han nöjer sig med det kategoriska påståendet, att det med bestämdhet framgår af svenska källors vittnesbörd. Hvilka dessa källor äro, nämner han ej. Jag för min del måste misstänka, att det egentligen är Gyllenkrok, som är källan, men dennes auktoritet i fråga om motiven för krigsrörelserna och sammanhanget i dem är nu en gång så betydligt rubbad, att det måste andra och säkrare källor till för att skapa ett verkligt bevis.

Jag har i min bok framhållit, att det ej gärna kan vara fråga om blott ett ströftåg, redan därför att utom kavalleri och en stark infanterikår äfven artilleri medfördes och att samtidigt med detta avantgardes framryckande hela armén metodiskt skulle ur sina kvarter dragas efter i samma riktning, en åtgärd som blir så godt som oförklarlig, om det endast rört sig om ett snabbt utfördt ströftåg. Vidare riktas stöten just mot det ställe, som från ryskt håll förklarats vara infallsporten till vägen mot Moskva, och fortsättes sedan konsekvent mot de stora väglinjerna. På den ryska sidan uppfattas det som ett bestämdt försök mot Moskvavägen, man är mycket ängslig — »landet är nu öppet till Oka», heter det — och tsaren reser själf i hast till Voronesch, som anses kunna bli hotadt. Något som helst motbevis mot denna framställning har C. ej antydt.

I min bok hade jag som särskildt stöd för min uppfattning anfört den danske envoyén Grunds depescher från Moskva. Denna källa är ytterst obekväm för teorien om oklokhet och planlöshet i Karl XII:s krigföring. C. affärdar den därför helt tvärt. Han framställer inga grunder af källkritisk natur för dess förkastande; han fäller endast den kategoriska domen, att denna källa »återgaf ofta rätt otroliga rykten» och att den »torde i sådant afseende ej förtjäna tilltro annat än i fråga om hvad man å ryska sidan af Karl XII fruktade». Detta är ändå alltid något. Ryssarna fruktade

alltså verkligen, att Karl skulle klokt och kraftigt framtränga öfver Voronesch och Kursk till Okalinjen och Moskva. Detta kunde de väl dock ej gärna göra, om de ej funno sig hafva någon anledning därtill. Det ryska öfverbefälet torde haft kvalifikationer att kunna skilja ett afgörande framryckande mot de strategiskt viktiga punkterna från ett mer eller mindre planlöst ströftåg.

Hvad nu särskildt Grunds depescher angår, så har jag naturligtvis ej användt dem som källa utan att först hafva underkastat dem kritisk granskning. Denna visar, att Grund gång på gång själf meddelar, hvarifrån han har sina uppgifter; han får dem i bref från det ryska högkvarteret, och ofta uppgifver han med noggrannhet datum och afgångsort för dessa bref. Stundom får han upplysningar af de ryska ministrarna och t. o. m. af tronföljaren Alexej. En jämförelse med karta visar, att Grund har en märkvärdigt god kännedom om de ukrajnska orternas läge, och han meddelar stundom detaljer om truppernas förläggning, hvilka visa sig fullt riktiga. Allt bestyrker, att hans källor äro goda.[1] Som bekant sträfvade den ryska regeringen vid denna tid ifrigt efter allians med den danska, och det låg då i den förras intresse att för Grund såsom dansk minister framställa den ryska sakens läge i bästa möjliga dager. Men icke desto mindre äro de underrättelser Grund genom ryssarna får sådana, att han betraktar situationen som högst allvarlig och finner faran för ett svenskt framträngande på Kurskvägen ganska stor.

C. underkänner Grund såsom källa, enär han meddelar »rätt otroliga rykten». Det har visats, att han får sina »rykten» från det ryska högkvarteret, och att detta ej finner dem alls »otroliga». Men hvarifrån skulle då alla dessa ryska farhågor hafva kommit?

C. vidblifver emellertid sin teori. »Ströftåget» skulle hafva föranledts af ryska anfall mot olika delar af det svenska förläggningsområdet, En svårighet vid denna förklaring är emellertid den, att sådana ryska anfall af någon betydenhet ej kunna påvisas från den tid, som ligger närmast före Karl XII:s uppbrott. Det förefaller, som om C. på senare tider verkligen fått blicken öppen härför, ty i sin kritik mot mig använder han det försiktiga uttrycket »ryssarnas tilltänkta eller verkställda anfall». Jag har redan påpekat den dogmatiserande riktningens egendomliga tendens att bedöma Karl XII, som om han varit i besittning af all den kännedom om situationen på ömse sidor, som är eftervärlden förbehållen, och här är en illustration härtill. Längre kan man väl knappt komma än när man som motiv för en fältherres åtgöranden sätter »tilltänkta» anfall från fientligt håll. Man lämnar här verklighetens fasta mark och närmar sig tankeöfverföringens och profetismens område.

[1] Märkas bör ock, att under den tid, då på grund af vårflödena förbindelsen mellan Moskva och krigsskådeplatsen var i hufvudsak afbruten, har Grund inga vidare krigsnyheter att omförmäla. Han fick dem ej från andra håll än det autentiska.

Rörande »ströftågs»- episoden finnes det ännu ett moment, som är af intresse för belysningen af C:s kritiska metod. Han har själf en gång synts vara på rätt spår i fråga om bedömandet af Karls planer. I sin afhandling af 1897 om Poltavaslaget säger han, att Peter under vintern ilat till Voronesch, orolig för sina fartyg där, dem ryktet påstod, att Karl XII ämnade gå att förstöra. En forskare, som använder verkligt kritisk metod, skulle säkerligen här hafva först sett efter, när under vintern det var, som Peter for till Voronesch, och då han så funnit, att det skedde just vid det tillfälle, då Karl ryckte fram med tydlig direktion åt detta håll, skulle han säkerligen gripits af vissa tvifvel på ströftågsteoriens riktighet. Med den höga tanke man måste hysa om tsarens förmåga kan man väl ej gärna tro, att han skulle hufvudstupa hafva lämnat sin här och ilat i väg till Voronesch, om han ej trott, att fara verkligen hotade hans skepp och att den svenska hären alltså skulle komma på Kurskvägen. Men C. har ej fullföljt uppslaget; i hans framställning blir tsarens färd ett gåtfullt, omotiveradt fenomen.

C. finner min framställning af Karl XII:s fälttågsplaner och krigföring vara »konstlad» och visa min håg för det »invecklade». Denna uppfattning hos honom torde stå i samband med att hittills hvarken i hans egen eller i någon till hans riktning hörande författares produktion något försök finnes vara gjordt att med användande af modern källkritik och med studium af krigsskådeplatsens militärgeografiska förhållanden finna en verklig förklaring af rörelserna under fälttåget. I det stället har man nöjt sig med att på god tro följa Gyllenkroks insinuationer och beskyllningar och alltså öfverallt se utslag af oklokhet och oresonlighet hos konungen. Fången i illusionen, att någon förnuftig plan så godt som ej följdes i krigföringen, har man ej aktat nödigt att söka efter någon sådan. Jag kan ej på annat sätt förklara, att C. finner min framställning invecklad. Enligt denna är i verkligheten Karls plan så storslaget enkel som väl möjligt. Ända till framkomsten till Dnjepr är en grundidé förhärskande: att undvika mattande strider och därför genom flankrörelser manövrera undan fienden från hans ställningar bakom flodlinjerna och vidare att hålla fienden i ovisshet om riktningen för det definitiva framryckandet. Närmast öster om Dnjepr betingas rörelserna af grundidén att hålla förbindelselinjen till Lewenhaupt klar, och bakgrunden för rörelserna i Severien och Ukrajna ända till februari 1709 är sträfvandet att med undvikande af frontala angrepp komma fram till de stora hufvudvägarna.

C. klandrar mig, därför att jag — i ett militärhistoriskt arbete — lägger så stor vikt vid »linjerna» bakom floder, sjöar och kärr, alltså till de militärgeografiska förhållandena, och han förklarar det vara »med den tidens kartmaterial och militära åskådningssätt helt enkelt orimligt», att Karl XII skulle så noga som jag i min framställning beräknat hithörande saker. Få saker i C:s metodik och dialektik torde vara mera ägnade att slå krigshistorici med förvåning än detta påstående. Jag kan väl ej förutsätta, att C. kunnat ga

till värfvet att blifva specialist i Karl XII:s historia utan att förbereda sig härför genom ett grundligt studium i tidens krigshistoria och krigföringssätt, under jämförelse med föregående tiders, och genom särskilda undersökningar af betingelserna för krigföring i Östeuropa, men jag kan då ej förstå hans yttrande, att det »med tidens militära åskådningssätt» skulle vara orimligt att taga bestämd och ingående hänsyn till de militärgeografiska förhållandena. Ett jämförande studium af Eugènes af Savoyen fälttåg i Ungern och i Flandern visar med all tydlighet, hvilken genomgripande betydelse krigsteaterns militärgeografi haft för operationerna och deras planläggning. Omfattningen, utsträckningen och beskaffenheten af ett lands kommunikationer hafva haft en *afgörande* ställning vid planläggningen af ett krigsföretag; detsamma är också förhållandet med flodsystemen, och allt i ju högre grad operationerna på grund af landets natur, ytförhållanden och svaga befolkningstäthet äro bundna vid vägarna. Militärgeografiens studium i dess sammanhang med fältherrens värf är icke, såsom C. synes vilja anse, någonting nytt och årsbarn med topografiska kartor af någorlunda modern beskaffenhet. Kartan är endast ett militärgeografiens tekniska redskap och ingenting annat. Behofvet af klarhet öfver förhållandena i operationsriktningen har ingått i alla tiders fältherrars »militära åskådningssätt» och med all styrka gjort sig gällande äfven på Karl XII:s tid, det är en sanning, som säkerligen står klar för hvarje krigshistoriker. Jag vill endast citera ett uttryck af den preussiske generalen von Verdy du Vernois, som i sina studier öfver kriget kraftigt framhållit det militärgeografiska elementets förekomst i alla tider. Han betonar, att redan af Hannibal insågs och fastslogs till sin nödvändighet »der Wert gründlicher Kenntniss des Kriegsschauplatzes bezüglich der nach demselben führenden und auf ihm befindlichen operativen Wege und möglichst weitgehende Vorbereitung zum Bewältigen der auf ihnen zu erwartenden Hindernissen».[1] Detta gäller det »militära åskådningssättet» på en tid, då »kartmaterialet» var ännu svagare än på Karl XII:s. Jag är fullt öfvertygad, att C. ej skall bland krigshistorici finna en enda bundsförvant i sin ringaktning för flodlinjernas militära betydelse i ett land sådant som Östeuropa, och hvad beträffar hans uttryck om »problemets ändrade beskaffenhet under ett vinterfälttåg», vill jag endast erinra om, att vinteroperationer i här ifrågavarande trakter voro år 1708 lika svåra om icke värre än i våra dagars Norrbotten. Rörelser af större truppafdelningar på sidan om vägarna voro öfver hufvud ogörliga och flodpassen sålunda om vintern minst lika lätta att försvara som om sommaren; det är nämligen också att märka, att det icke var barvinter utan låg djup snö. Ändras problemet, så torde det åtminstone icke ske i den riktning, som C. synes antaga.[2]

[1] von Verdy du Vernois, Studien über den Krieg. III Theil: Strategie. Viertes Heft., sid. 30.

[2] De militärgeografiska förhållandenas inflytande på fälttågsplanen för och operationerna under kriget komma att framdeles af löjtnant C. Bennedich

C. klandrar mig vidare för att jag i fråga om Karl XII:s fälttåg gjort »jämförelser med andra krigsföretag». Jag förstår, att med den förut omtalade metoden att betrakta Karl XII och hans verksamhet som ett isoleradt, helt fristående fenomen detta skall förefalla onödigt; från metodologisk synpunkt kan dock påpekas, att det ej torde vara förkastligt att söka sprida ljus öfver ett fälttågs historia äfven genom att anställa jämförelser med operationer från samma tid eller samma operationsområde. En mängd nyare krigshistoriker gifva exempel på liknande metod, så Delbrück, Oman m. fl., för att nu ej nämna Clausewitz. C. finner emellertid mina jämförelser »skefva, ytliga och intet bevisande». Något bevis eller motiv för denna dom anför han ej. För öfrigt visar han sig ej härvid uppfatta innebörden af hvad jag sagt. Så t. ex. påstår han, att jag sammanställer Karls operationer med Bennigsens 1807. Detta har jag verkligen aldrig gjort; jag anser ej, att dessa båda fälttåg kunna sammanställas. Jag har ej gjort annat än att jag vid framhållandet af betydelsen af Goniadzöfvergången påpekat, att denna äfven under Bennigsens fälttåg var af stor vikt. För C. har detta antagit formen af ett »sammanställande» af operationerna.

Jag har i min bok velat finna förklaringen till Karl XII:s rörelser i det egentliga Polen däruti, att konungen ville genom öfverflyglande af fienden tvinga denne att utan svärdsslag uppgifva ställningarna bakom flodlinjerna. C. anser, att denna förklaring »faller nästan i det komiska, då man känner tsarens order till Scheremetjev och Menschikov angående krigföringen». Efter min uppfattning gäller det dock här rätt litet hvad »man» numera känner till om tsarens order; oändligt mycket mera gäller det hvad Karl XII kände om dem. Jag har sträfvat att förstå och bedöma hans operationer från den synpunkt *han* kunde hafva och med hänsyn till den kännedom *han* kunde äga om fiendens sannolika planer. C. dömer efter hvad »man» känner till. Just genom detta uttryck har han med all önskvärd tydlighet markerat sin krigshistoriska metod och därigenom framhäft skillnaden mellan denna och ett verkligen kritiskt betraktelsesätt.

Hvad innehöllo då dessa tsarens order? Man kan fråga sig, om det verkligen är C:s mening, att tsaren var sinnad att låta sitt folk vika utan strid, så att Karl aldrig skulle hafva behöft göra någon flankrörelse utan endast kunde gått rakt fram för att vid sitt annalkande få se de som ett slags dekoration bakom floden uppställda ryssarna gifva sig åstad. Man må förlåta fältherren Karl, om han ej trodde fältherren Peter om idéer af sådant slag. C. tyckes emellertid hafva en sådan uppfattning, ty han säger, att det var ingen »konst att undvika frontala angrepp mot en motståndare, som på förhand är anbefalld att retirera». C. borde här hafva kunnat uppgifva, när och huru Karl fått reda på dessa fredliga anstalter för att kunna ställa sina rörelser därefter. Jag vill emellertid natur-

behandlas i en särskild uppsats i Historisk Tidskrift. Jag inskränker mig därför i detta afseende till hvad som redan sagts.

ligtvis göra C. all rättvisa; han menar måhända ej, att tsaren skulle gifvit så omöjliga order, ty på ett annat ställe i sin kritik säger han någonting annat. Där heter det, att tsaren »gifvit bestämda föreskrifter att endast söka uppehålla fienden vid flodöfvergångarna men ej inlåta sig i batalj». Här hafva vi det! Det är just det jag sagt i min bok, nämligen att tsaren utan att våga en hufvudbatalj ville med hvad man kallade partiella strider vid flodöfvergångarna uppehålla det svenska framryckandet. »Men», fortsatte jag, »detta kunde Karl XII ej gärna på förhand veta, och för öfrigt skulle redan ett utförande af tsarens plan att med 'partiella strider' och kavallerirörelser antasta svenskarna vid deras försök att komma öfver flodlinjerna hafva varit ägnade att vålla den svenska hären ansenliga förluster och framför allt stor tidsspillan.» Jag anser mig ej behöfva tillägga mer härom; motsägelserna i C:s resonnement och det anakronistiska betraktelsesätt, som utmärker hans metod, hafva utan tvifvel tillräckligt klart framträdt.

C. har som argument mot mig citerat Rehnskölds uttryck: »vi läre förfoga oss dit, hvarest medelst närmare annalkande till fienden man sedan får förnimma hvad Gud och lyckan vidare förordnandes varda». Jag inser ej i hvad afseende dessa ord stå i motsats till min framställning af Karl XII:s flankrörelser. Rehnskölds uttryck är nedskrifvet i Slupce, då den kringgående rörelsen redan inledts, alltså då man *ej* gick direkt mot fienden, och det innebär ju ej annat än att man skall rätta operationerna efter situationen och omständigheterna.

C. påstår, att hvad tsaren »mest af allt fruktade, det var just, att Karl XII skulle följa en sådan plan som Gyllenkroks mot Pskov och Östersjöprovinserna» och vidare, att »hvad tsaren mest af allt fruktade vore, att Karl XII skulle vända sig åt Pskov eller Ingermanland». Som källa härför citerar han Myschlajevskis redogörelse för tsarens krigsplaner, och tidpunkten är alltså på våren 1708, då tsaren höll de krigsråd, för hvilka Myschlajevski redogör. C. säger vidare, att Peters nervösa oro lade sig, då Karls anfall riktades åt annat håll. Detta påstående är intressant såsom belysande C:s källkritiska metod. Han tycks här tro, att Karls plan (Moskvaplanen) och Gyllenkroks (Dorogobusch-Pskovplanen) började divergera vid tiden för uppbrottet från Radoschkovitji, om hvilken tid Myschlajevski talar. Så kunde C. tro, så länge han höll före, att Gyllenkroks plan — såsom dess upphofsman i hela sitt resonnement vill låta påskina — gick ut på en marsch ur Litaven direkt mot Östersjöprovinserna. Men så tror han väl ej längre. Jag har i min bok påvisat, att så ej var fallet, och C. har, såsom ofvan påvisats, på ett ställe i sin kritik accepterat detta och till min outsägliga förvåning användt saken som ett argument mot mig. Här visar han sig emellertid åter skatta åt den skenföreställning Gyllenkrok, använd utan tillräcklig källkritik, kan bibringa, nämligen att hans plan pekade direkt mot Östersjöprovinserna. På annat sätt blir det omöjligt att förklara uppgiften, att tsarens oro lade sig, då Karl gick en

annan väg än Gyllenkroks, för hvilken senare riktning tsaren mest fruktat. Från Radoschkovitji slog Karl in på alldeles samma väg som Gyllenkrok skulle hafva tagit mot Dorogobusch, och om konungen uttryckligen hade antagit Gyllenkroks plan och börjat följa den, skulle detta varit lika lugnande för tsaren. Karls och Gyllenkroks vägriktningar voro ännu för en lång sträcka framåt sammanfallande, och att C. yttrar sig som han gjort, beror på motsägelser i hans uppfattning eller kanske snarast därpå, att han trots allt ej ännu inträngt i den verkliga innebörden af källskriften.

För öfrigt hade det varit nödvändigt, att C. med faktiska uppgifter och ej blott med kategoriska påståenden styrkt sin ej mindre mot auktoriteten Gyllenkrok än mot Karl XII riktade sats angående tsarens farhågor. Han har citerat Myschlajevskis redogörelse för de ryska krigsplanerna (tryckt i Hist. Tidskr. 1902), men jag häfdar med bestämdt hänvisande till denna källa, att han i densamma »läst in» en för sin teori gynnsammare version än den faktiskt innehåller. Myschlajevski säger här ej, att tsaren »mest af allt fruktade», utan endast att han höll det för det sannolikaste, att svenskarna skulle vända sig mot Pskov; detta är ej alldeles detsamma. Annat innehåller den citerade källan icke, och ur den senare — i svenskt tryck ej tillgängliga — delen af Myschlajevski kan man ej få fram en kraftigare uppfattning af tsarens fruktan än den jag framlagt å sidd. 49 och 50 i min bok, nämligen att mot en svensk frammarsch direkt till Östersjöprovinserna skulle tsaren fått sätta sig till mera omedelbart motvärn, då här söder om Düna ej funnos några större naturliga försvarslinjer; då den ryska armén ännu ej fått fram alla sina förstärkningar och dess beväpning var usel, ville man ej gärna nu riskera en batalj.

Jag öfvergår nu till anmärkningarna mot den karta, som åtföljer min bok. Hänvisande till löjtnant Bennedichs förut nämnda kommande uppsats om de militärgeografiska förhållandena, för hvilka kartan söker gifva ett uttryck, kan jag nu yttra mig jämförelsevis kort. Arbetet är ej afsedt att vara ett kartverk, utan löjtnant Bennedichs uppgift var att utarbeta en karta till hjälp vid studiet af min bok, och den tid han därför kunde disponera var ej mer än två månader, under hvilka han dessutom var upptagen äfven af andra göromål. För det med kartan afsedda ändamålet behöfdes ej den stora apparat, som består dels i en öfversiktskarta i minst skalan 1 : 2,100,000, dels i särskilda operationskartor i 1 : 400,000 för vissa delar af krigsskådeplatsen. Om man skulle antagit ett sådant system, skulle för öfrigt konsekvensen blifvit den, att utom öfversiktskartan, som ej blifvit synnerligen mindre än den nuvarande, minst fyra särskilda kartblad måst tillkomma, hvartdera i omfång minst en fjärdedel af den nu föreliggande kartan. Då det här ej är frågan om att »bedöma operationerna i terrängen» utan rör sig om strategiska spörsmål, räcker den nuvarande skalan utan värre olägenheter. Ryssarna hafva för öfrigt själfva gått samma väg. Deras strategiska karta af 1906 öfver mellersta Europa i skalan 1 : 1,680,000 uttrycker

samma tanke. Som en sann strategisk karta måste göra, gifver denna också uttryck för skogsområdenas begränsning i största allmänhet. C. anser, att dessa saklöst kunnat uteslutas af det skäl, att de för 200 år sedan i vissa trakter hade större utsträckning än nu, hvartill torde kunna svaras, att dylika förändringar i ett land som Ryssland ej kunna väsentligen rubba en blott i största allmänhet och i hufvuddrag gifven bild. Skogstrakternas läge illustrerar alldeles för väl egendomligheten i vissa föreslagna operationsriktningar för att lämnas åsido. De obetydliga oegentligheter, som kunna finnas med afseende på en eller annan flodkrök, inverka ingenstädes på själfva saken; de hafva föranledts af att för tids vinnande 1829 års ryska krigsvägskarta måst läggas till grund för arbetet. En ren bisak röra anmärkningarna, att Odessa och Cherson upptagits; detta har skett i orienteringssyfte och ingen kan däraf vilseledas, då dessa orter ingen betydelse haft för operationerna. I blygsammare form funnos de till, förrän de af Potemkin upphöjdes till ryska städer. Till fallet Jekaterinoslav återkommer jag i annat sammanhang.

C. synes vilja anse, att inga andra källor än äldre kartor skulle äga vitsord. Den karta, vid hvilken han själf synes lägga stor vikt, nämligen postkartan af 1793, är dock ej så synnerligen gammal; 1745 års karta, som saknar vägbeteckning, kan man väl lämna ur räkningen. Efter hvad jag kunnat förstå, skilja sig den förstnämnda kartans postväglinjer på intet eller åtminstone högst oväsentligt sätt från *krigs*vägskartans af 1829 motsvarande vägar. Skiljaktigheten mellan postkartan och den, som åtföljer min bok, har ingen annan orsak än att man funnit andra och på 1829 års karta upptagna linjer bättre motsvara de vägar, som 1708—1709 användts eller påtänkts. Postvägskartan återgifver endast *postvägar* 1793; krigsvägskartan är utarbetad för militära ändamål och återgifver nästan *alla* vägar af strategisk betydelse.

För min del är jag emellertid af den åsikten, att så länge man icke funnit någon alldeles tidstrogen karta, måste man akta sig för att tro allt för mycket på någon yngre karta *enbart*. Den måste steg för steg jämföras med uppgifter i den verkliga källitteraturen och med faktiskt riktiga uppgifter om traktens verkliga geografiska förhållanden, med andra ord underkastas källkritik, och man kan därigenom komma till grundad uppfattning om dess värde och hvad för tilltro, som bör ägnas densamma.

C. betviflar, att den stora härstråten till Moskva gick öfver Brjansk till Kaluga eller anser åtminstone, att den ej haft den betydelse, som jag vill tillmäta den. Han tror, att den i stället gick öfver Sjevsk och Kaluga. Med stöd af denna sats vill han utan vidare förneka, att det varit Karl XII:s mening att tränga fram öfver Mglin mot Potjep och Brjansk. I och för sig är det glädjande, att min bok tyckes hafva gifvit uppslaget till att C. till behandling upptagit problemet om vägarna på den östeuropeiska krigsskådeplatsen. I sin hittillsvarande produktion — säkerligen gör han för densamma anspråk på epitetet krigshistorisk — har han ej fäst sig

vid denna sida af saken. Lika litet som till flodlinjer har han tagit hänsyn till vägar, och man märker ej något synnerligt tecken till att han uppfattat dessa båda sakers betydelse för en marscherande och stridande här; jag har i min bok visat, att han t. ex. såsom frammarschlinje för Karl XII i Polen anbefallt en riktning, som i verkligheten ledde genom de värsta sumpmarker ut i Bjalovies' urskogsnejder.

Det gäller nu först att diskutera frågan Potjep-Brjansk. De svenska källorna för min framställning af Karls plan härvid äro hufvudsakligen instruktionen för Lagercrona, hvilken står att läsa i den del af Gyllenkroks berättelse, som utelämnats ur den tryckta texten, och hvilken ej tyckes hafva varit för C. bekant, samt vidare Karls direktiv för Lewenhaupts marsch, in extenso meddeladt af Lewenhaupt själf i hans berättelse. Uppgifterna i dessa källor äro fullständigt öfverensstämmande, och jag är fullt förvissad om att hvar och en, som läser dem, skall finna saken fullständigt klar. I brefvet till Lewenhaupt t. ex. säger Karl så tydligt som helst, att man skall falla in vid Potjep. Det är väl till märkandes ej här fråga om några reflexioner af Lewenhaupt eller några mer eller mindre motsägande resonnement af Gyllenkrok; det är själfva orderna i sin faktiska lydelse; det är så primära källor som väl möjligt. Säkrare är öfver hufvud intet; tydligare är ingen disposition gjord än i dessa båda order.

Tsaren å sin sida låter vid första underrättelsen om svenskarnas uppbrott från Tatarsk en kår under Iffland i möjligast största hast skynda till Potjep för att besätta denna punkt; såsom den engelske envoyén Whitworth berättar, låter han samtidigt befästa Brjansk. C. förnekar, att det var Karls afsikt att gå mot Potjep och förnekar likaledes, att härstråten gick häröfver mot Brjansk. Man kan fråga sig, hvilken förklaringsgrund han vill finna för tsarens åtgöranden. Hittills har han i hvarje fall visat stor aktning för Peters fältherregåfvor, i motsats till hvad han dömt om Karls. För den som har blick för att krigföring plägar ske efter förnuftets lagar, bör det väl dock förefalla något underligt, att den kloke tsaren på detta sätt lät en stor kår med väldiga ansträngningar och uppoffrande af människolif rusa i väg genom natt och dag till det efter C:s mening af ingen fiende hotade Potjep, och likaledes att tsaren ej fann bättre användning för sina ingenjörofficerare än att låta dem förskansa Brjansk, om detta låg utanför alla stora vägar. Hvarför denna hastigt påkomna omsorg om Brjansk och Potjep, om de ej voro hotade, och kunde Peter tro dem hotade, om de lågo isolerade ute i aflägsna marker?

C:s enda grund för att Karl ej tänkte gå till Potjep är den, att »han raskt gick förbi ifrågavarande vägskäl». C:s begrepp om »raskhet» i rörelser torde icke delas af någon krigshistoriker, faktum är att Karl stod stilla i Kostenitji vid »vägskälet» i 16 dagar, från den 25 september till den 11 oktober. Sanningen är den, att Karl afstod från anfallet mot Potjep, därför att han kommit för sent

fram till Mglin, så att ryssarna honom i förväg besatt och börjat förskansa Potjep. Karl var med sin kolonn för svag att gå till anfall häremot; det dröjde, förrän resten af armén kom fram ur skogarna, och så kommo de dåliga underrättelserna från Lewenhaupt. Allt detta gjorde, att han ej kunde rycka fram, hvarvid också bör märkas, att han konsekvent i det längsta undvek att göra frontangrepp mot fasta positioner. Jag hänvisar till framställningen i min bok sid. 108 o. ff., hvilken ej med ett ord vederlagts.

Jag vill här särskildt fästa uppmärksamheten på enkelheten i C:s kritiska metod vid Potjepfrågan. Bortseende från alla källuppgifter, förklarar han blott, att då Karl gick vägskälet förbi, har det aldrig varit hans mening att taga positionen öster därom. Alltsa: en fältherre riktar med all sin kraft offensivrörelsen mot en viss punkt; fienden skyndar åt samma håll och lyckas komma i förköpet och besätta punkten; fältherren afstår då från anfallet och går förbi; konklusion: han har aldrig haft för afsikt att taga punkten. Med denna metod skulle det gå rätt lätt att stöpa om krigshistorien.

Så mycket om Potjepfrågan. Nu har C. velat styrka sin teori med att »stora vägen» gick öfver Sjevsk mot Kaluga. Som bevis härför anföres, att så framträder den på äldre ryska kartor. Hvilka dessa äro, nämnes ej och ej heller, om de underkastats den i sådana fall oundgängliga kritiken. Att döma af en uppgift å sid. 72 i C:s granskning synes det vara den ryska postkartan af år 1793, som är källan. 1745 års karta kan det icke vara, ty den upptager som nämndt inga vägar.

Det fanns nu verkligen en väg Novgorod Sjeversk—Gluchov—Sjevsk—Karatjev (midt emellan Brjansk och Orel)—Kaluga—Moskva. Den var försedd med verststolpar och andra en rysk landsvägs attribut, hvilket allt och mera därtill kan inhämtas i Juel's: En rejse til Rusland under tsar Peter. Vägen är också till alla sina delar befintlig på krigsvägskartan af 1829. Några större förändringar hade dess riktning då icke undergått, utom att den mellan Moskva och Kaluga 1711 gick mera rakt och söder om sistnämnda stad följde närmare utefter Oka, som den passerade ett par gånger. Utom stycket Karatjev—Bolchov (på vägen Orel—Kaluga, 50 km. norr om Orel) är den befintlig på den min bok åtföljande kartan. Amiral Juel, som gör en mycket noggrann beskrifning af sin resa, lämnar utmärkta upplysningar om terrängens beskaffenhet och landets utseende. Han säger, att landskapet norr om Sjevsk var »stepper og udörcken» (ödemark). På en sträcka af 35 verst »var eller bodde» ingen människa. På ännu 45 verst fanns endast en enda by (om 10 gårdar) och ett posthus, annars endast ödemark. Öfver en flod var en bro, en hel verst lång, hvilket tydligen förutsätter sumpiga och besvärliga stränder. Såsom bekant är också nejden mellan Sejm och Desna en af de svåraste och otillgängligaste i hela Ryssland. Just i denna trakt ligger det från den ryska litteraturhistorien bekanta Komarnitskajadistriktet, enligt Alfred Jensen »en afsides liggande trakt, som lockade till sig allehanda rymlingar och löst

folk». För militärt bruk var sålunda denna linje på Karl XII:s tid af ringa betydelse, hvilket redan i general Rappes utmärkta framställning af möjligheterna för ett anfall mot Rysslands inre framhålles. I hvarje fall voro operationer med *arméer* uteslutna. Af detta torde framgå, att den svagare beteckning, som å kartan gifvits C:s stråkväg, är i full öfverensstämmelse med dess militära brukbarhet och att mitt uttryck: »den nämnda riktningen synes ej hafva haft någon större betydelse som kommunikationsled, särskildt ej för en armé» är fullt berättigadt.

Det är däremot ett förbiseende, att på kartan äfven vägdelen Sjevsk—Gluchov betecknats som sämre och likaså att behörig uppmärksamhet icke ägnats åt vägdelen Karatjev—Bolchov. Men C. skall genom detta vägstyckes existens ej kunna styrka sin teori, att Brjanskvägen ej fanns till. I stället för att Potjep, hvars betydelse i likhet med Brjansks och Trubtjevsks för öfrigt äfven Baskakov betonar, därmed skulle få denna minskad, blifver denna ort i stegrad grad infallsporten till det inre Ryssland. Med besittningen af Potjep och Desnaöfvergången öster därom skulle Karl XII hafva förfogat, ej blott öfver Brjanskvägen utan också öfver vägarna öfver Kaluga i Okalinjen och öfver Orel. Han skulle nämligen varit obestridd herre äfven öfver förbindelsevägen Potjep—Karatjev, hvilket allt säkerligen skulle varit tillräckligt för att för honom öppna tillträdet till hela det inre Ryssland. Tsar Peters feberaktiga ifver att åt sig bevara Potjep var verkligen förklarlig.

Återstår att söka få klarhet öfver tsarens uppfattning af C:s »stora vägs» öfver Sjevsk betydelse. När Karl XII marscherade söderut från Kostenitji, borde väl Peter hafva befriats från sin omotiverade omsorg om den enligt C. ej existerande Brjanskvägen och skyndat att trygga »stora vägen» öfver Novgorod Sjeversk och Sjevsk. Märkligt nog gör han ej detta. I stället fattar han posto vid Pogar, fortfarande rakt öster om Karl, och håller sig alltså ännu i en försvarsposition vid ett flodpass framför riktningen mot Brjansk. Karl fortsätter söderut. Peter gör fortfarande intet försök att komma söder om svenskarna eller att fatta posto vid Novgorod Sjeversk, hvilket skulle varit det förnuftiga, om från det senare stället den stora härvägen gått till Sjevsk. Tsaren glider endast ned till nästa flodpass i Sudostlinjen framför Brjanskriktningen. Enligt C:s teori skall han alltså hafva låtit sin hufvudstyrka ligga och vakta åt Brjanskhållet, där ingen väg fanns, men lämnat riktningen mot C:s »stora väg» till fri och obehindrad disposition för fienden. Ej heller Menschikov har bättre reda på sig än tsaren. Då svenskarna gå söderut från Kostenitji, tror han, att de möjligen tänka retirera till Volhynien och skrifver därom till Peter. Äfven han lämnar Sjevsk och C:s »stora väg» utanför sina tankar. C. har genom sin produktion frånkänt Karl XII fältherrebegåfning. Konsekvensen af den metod han använder blir den, att Peter och Menschikov måste råka ut för samma dom som Karl.

C. vänder sig mot min framställning och förklaring af Karls operationer närmast öster om Dnjepr. Han lämnar inga bevis utan upprepar blott sina gamla påståenden, att Karl endast följde ryska härafdelningar i spåren för att upphinna och slå dem. Han har inga grunder anfört emot min uppfattning, och jag kan därför ej bemöta honom på annat sätt än att gent emot hans kategoriska påståenden hänvisa till den i min bok framställda bevisföringen och bedja läsaren jämföra denna med hans subjektiva omdöme; jag fruktar ej jämförelsens resultat. Blott ett par ord vill jag tillägga. Då C. påstår, att Karls enda afsikt var att förfölja de ryska härafdelningarna och slå dem, så undgår det honom, att Karl efter öfvergången af Dnjepr alls ej gick mot Gorki, där ryssarne stodo i en synnerligen väl vald och förskansad position, utan i stället gick åt höger, och att det först var genom denna flankrörelse som tsaren fann sig föranlåten att utrymma Gorki. Med C:s påstående kan lämpligen jämföras det i min bok citerade uttrycket i tsar Peters journal, att det ej var rätt allvar med svenskarnes marsch efter den ryska armén, utan att det var deras mening att föra denna bort från de svåra defiléerna. Tsaren har varit af annan mening än C.

C. upprepar påståendet, att tsaren på förhand bestämt sig för den ställning, dit Karl manövrerade undan ryssarne; något bevis härför lämnas icke. Det gäller för öfrigt här som om manövrerna i Polen, att äfven om tsaren varit en så miserabel fältherre, att hans stora princip varit att städse utan svärdsslag utrymma sina väl valda och med möda förskansade positioner, exempelvis Gorki, som var ytterst svårangripligt, så kunde väl Karl dock ej tro honom vara så oförnuftig utan måste räkna med att, såsom fallet verkligen var, de ryska ställningarna voro försvarsställningar.

Gent emot min framställning af händelserna i Tatarsk ställer C. endast upprepandet af gamla påståenden, och då han mot min bevisföring och min kritik af Gyllenkroks relation af öfverläggningarna ej anför några motskäl, nöjer jag mig med att konstatera detta.

Rörande Lagercronas expedition har jag sagt, att konungen ej hade bestämd orsak att på förhand tro Lagercrona vara oduglig till uppdraget, och jag har med Poniatovski som källa angifvit orsaken till att han fick befälet. C. uttalar sig afvisande om denna källa — såsom nästan alltid, då en källa ej stämmer öfverens med hans egen grundidé — och säger endast kategoriskt, att konungen måtte varit den ende, som ej kände Lagercronas oduglighet. Något bevis för att denna framträdt eller ens för att Lagercrona af en större krets ansågs oduglig anför C. icke. Ganska upplysande för arten af hans kritiska metod är emellertid, att han förebrår mig för inkonsekvens därför, att jag sagt, att frågan är om Karl haft bestämd orsak att på förhand underkänna Lagercronas förmåga, och att jag sedan vid redogörelsen för det sätt, hvarpå expeditionen leddes, synnerligen kraftigt karakteriserat dess chefs försummelser och oförsvarliga upp-

trädande. Jag förstår, hvad det är för en metodologisk egendomlighet, som kommer C. att göra denna beskyllning. Han bedömer Karls beslut efter hvad *vi* nu efteråt känna om Lagercrona; jag har sökt bedöma det efter hvad Karl från sin ståndpunkt kunde veta, och tills bevis för motsatsen fullgiltigt presterats, anser jag, att Karl ej i Lagercronas tidigare bana hade orsak att tro honom i stånd till det fiasko, som i verkligheten inträffade. Skall man anse, att Karl bort taga hänsyn till en oduglighet, som först senare manifesterade sig, så får man tillägga honom spådomens gåfva.

För Karl XII:s utsikter att 1709 i Ukrajna få understöd af tatarer och turkar har jag som källor anfört hufvudsakligen Siltmanns i det svenska högkvarteret förda dagbok, tatarkhanens egna af Lagerberg i dennes dagbok återgifna uppgifter om tatarernas uppbrott samt de utförliga venezianska depescherna om ställningen i Konstantinopel och krigsrustningarna där. Detta källmaterial är alltså hämtadt från tre olika håll, hvilket dock icke hindrar C. att med ett kategoriskt påstående kalla det »allt för ensidigt». Ett lika kategoriskt omdöme är, att äfven om ifrågavarande understöd skulle kommit, »lärer det hafva visat sig skäligen opålitligt och för ändamålet otillräckligt». Omdömet innehåller ju endast en lös spådom och kan alltså ej i en vetenskaplig diskussion rätt bemötas. Endast i fråga om ordet »otillräckligt» kan man, äfven med hänsyn till hvad tatarerna ensamma uträttade under vinterfälttåget 1711, undra, om C. tror, att tsarens svaga kavalleri, som ensamt ej var det svenska vuxet, skulle kunnat hålla sig i Ukrajna, om Karls trupper förstärkts med tatarernas väldiga ryttarmassor, och att ryssarne därefter skulle kunnat stanna kvar i nyssnämnda landsdel.

C. påstår vidare — utan anförande af någon grund — att Karl XII hyste en »illusion» om bistånd, men att han var tämligen ensam om den illusionen, tills jag »på sistone omfattat densamma». Siltmanns dagbok talar på flera ställen om tatarernas annalkande och säger för den 8 juni (n. st.), att man i högkvarteret väntar dem inom åtta dagar. Khanen har själf sedermera för Lagerberg sagt, att han varit i marsch. Den venezianske bailon rapporterade hem, att tatarerna brunno af ifver att börja krig, och att om det komme till fientligheter mellan dem och ryssarne, vore turkarnes deltagande i kriget oundvikligt. Jag måste alltså anse, att gent emot C:s af intet stödda påstående vittna källor om att Karl XII ej varit ensam om den s. k. »illusionen», och att jag ej utan grund omfattat den.

C:s anfall mot min framställning af kapitulationen vid Perevolotjna och därmed i sammanhang stående händelser och förhållanden visar åter prof på vanföreställningen, att ett motbevis kullslås med ett enbart upprepande af det oriktiga, ursprungliga påståendet. Så upprepar han, att hären saknade medel att öfvergå de omgifvande floderna och var utan förråd. Detta är oriktigt; jag hänvisar till den i min bok, på källuppgifter stödda utredningen af att man med

lätthet kunde komma öfver den grunda Vorsklafloden[1], jag hänvisar till Lewenhaupts egen förklaring, att man kunde få proviant i städerna öster om denna flod.

C. talar — utan anförande af källor eller andra grunder — om att svenskarne skulle nedslaktats af den flerfaldigt öfverlägsna ryska hären. Som bekant var den här, som stod emot den svenska vid Dnjepr, denna ganska underlägsen, och den ryska hufvudstyrkan var ännu långt borta. Lewenhaupt har själf skrifvit, att på andra sidan Vorskla skulle ryssarne ej kunnat förfölja — alltså ännu mindre nedslakta — svenskarne. Vid själfva Dnjepr var det ryska kavalleriet synnerligen utmattadt, och svenskarne stodo ej i de medförda ryska kanonernas skottvidd, så att ej heller där var risken för »nedslaktande» öfverdrifvet stor, förutsatt att man velat försvara sig. Jag hänvisar till framställningen i min bok, mot hvilken ej anförts några grunder.

C. protesterar mot att Lewenhaupt skulle hafva »eftersträfvat» befälet. Om »eftersträfva» skall tolkas efter gängse språkbruk, är det nog att härvid påminna om det oemotsägliga faktum, att Lewenhaupt opåmind anhöll att få öfverbefälet, hvilket Karl annars ej tänkt gifva honom. Jag hänvisar äfven här till min utredning af frågan.

I Perevolotjnafrågan synes C. öfver hufvud vara så fast sluten inom sin historiska trosläras magiska krets, att han ej förmår tränga utanför denna till rätta innebörden af andras meningar utan helt missuppfattar dem. Rörande Lewenhaupts åtgärder efter Karls afresa har jag skarpt framhållit det väsentliga momentet, att generalen faktiskt resignerade från öfverbefälet genom att göra sitt kommando beroende af andras — underordnades — mening och att han härvid fullständigt förvanskade den order han mottagit af sin förman, konungen. C. förklarar här med total missuppfattning af saken, att det var ganska naturligt, att Lewenhaupt »sökte stöd hos de omgifvande generalerna och öfverstarna». Om det endast varit fråga härom. skulle jag för min del ej ansett Lewenhaupts åtgärd vara exceptionellt klandervärd, ehuru jag, väl i likhet med alla krigshistoriker. visserligen ej finner det vara vidare lämpligt för en öfverbefälhafvare att i kritiska situationer, där snabb och kraftig handling är af nöden, gifva sig till att hålla krigsråd. Men det är ej härom det är fråga. Det rör sig ej om konferenserna med generaler och öfverstar utan om öfverbefälhafvarens hufvudlösa åtgärd att upprepade gånger låta tillfråga *menige man* om hvad de samtlige »vore sinnade att göra» och så göra sin konklusion beroende af samtliga de meniges svar. Det är om detta tilltag jag sagt, att det torde vara unikt i nyare tiders krigshistoria. Om Lewenhaupts förvanskning af ko-

[1] Gyllenkrok hade varit vid Vorskla och meddelar i sin berättelse, att man kunde rida öfver floden, hvarjämte han sakmässigt redogör för antalet pråmar. Dessa uppgifter passa ej för C:s grundidé; därför ignorerar han här denna af honom annars så högt värderade källa, ehuru det här är fråga om enkla fakta.

nungens order har C. ej yttrat sig, ej ens med något kategoriskt påstående att jag har orätt.

C. framhåller, att »trovärdiga svenska ögonvittnen» samstämmigt betyga, att katastrofen var oundviklig och detta »utan att rikta någon förebråelse mot Lewenhaupt».[1] Vid en verkligt kritisk granskning borde för C. hafva framträdt, att de förnämsta af de »trovärdiga ögonvittnena» genom sina vota i omröstningen om kapitulationen gjort sig medansvariga för denna och således hade sina vissa skäl att efteråt förklara katastrofen hafva varit oundviklig och att afhålla sig från hvarje förebråelse mot dem, som hade ansvar. C:s vittnesbörd om »samstämmigheten» i ögonvittnenas uppfattning bör jämföras med öfverbefälhafvarens eget. Lewenhaupt säger i sista delen af sin berättelse, att hans fiender — det rör sig här om svenska officerare under fångenskapen — mycket kittlat honom och tillvitat honom som fel och förseelser, att han låtit tillfråga de menige och betagit dem modet. Detta åtminstone är en rätt tydlig förebråelse.

C. klandrar mig skarpt, därför att jag skulle hafva beskyllt Lewenhaupt för feghet. Klandret beror äfven här på missuppfattning. Jag har sagt följande om Lewenhaupts försök att rentvå sig: »han har vidare på fullt allvar citerat Gideons och Judas Mackabeus' exempel — ehuru likheten mellan deras och Lewenhaupts förfaringssätt ej är slående — samt åberopat bestämmelser i femte Mose bok, att ämbetsmännerna skola ytterligare tala med folket och säga: hvilken som rädder är och förskräckt hjärta hafver, han gånge sina färde och blifve hemma, på det han ock icke skall göra sina bröders hjärta förskräckt såsom hans hjärta är.[2] Man kan fråga sig, om Lewenhaupt verkligen ansett detta bud vara tillämpligt vid Perevolotjna; man kan också fråga sig, om hans åtgöranden vid Perevolotjna hållit sig fria från det fel, som nämnes i bibelspråkets sista rader».

Det är allt. Jag har aldrig beskyllt Lewenhaupt för personlig feghet; jag har aldrig tviflat på hans mod som soldat. Att öfverbefälhafvaren general Lewenhaupt i sitt skötande af öfverkommandot vid Perevolotjna och vid sitt öfvertagande af befälets ansvar ej behöft eller bort vara så »förskräckt i sitt hjärta» som han visade sig vara, det vågar jag med stöd af källskrifterna både tro och säga.

Nu några ord om tatarvägen Perekop-Charkov, närmast framkallade af anmärkningen mot Jekaterinoslavs och dit ledande vägs intagande å kartan. Frågan sammanhänger nära med kapitulationen vid Perevolotjna och den bringar ytterligare ljus öfver C:s metod.

C. upplyser, att det å kartan upptagna ukrajnska vägnätet i flera afseenden afviker från postkartans af 1793, och upplysningen är säkerligen afsedd att rubba läsarens tilltro till det förras riktig-

---

[1] Jag vet ej, om C. vill frånkänna t. ex. öfverstlöjtnant Trautwetter trovärdighet. Enligt Lewenhaupts egen berättelse sade Trautwetter till generalen själf, att man kunde bryta sig genom.

[2] Bibelspråket är in extenso anfördt af Lewenhaupt.

het. Förut har C. nämnt Baskakov på ett sätt, som är ägnadt att bibringa den uppfattningen, att han är väl förtrogen med dennes arbete och sätter detta högt. Han borde här hafva anmärkt, att de på kartan utmärkta hufvudlinjerna öfverensstämma med Baskakovs framställning. För den, som vill, att allt skall hafva varit slut med Perevolotjna, är vägnätet öster om Vorskla en smula obekvämt. C. berör nu icke frågan direkt utan endast i allmänhet, men så att en icke fackkunnig läsare lätt kan bringas till en med verkliga förhållandet icke öfverensstämmande uppfattning.

C. har vidare bortsett från de upplysningar om detta vägnät, som finnas i Lewenhaupts berättelse. Denna källa utvisar med all tydlighet, att Lewenhaupt kände till, att möjligheter funnos öster om Vorskla. Generalen talar själf om, att man kunde komma förbi fästet Samara till Perekop. Hvar Samara låg, vid floden af samma namn eller midt emot dess mynning i Dnjepr, ansågs icke vara fullt klart, då arbetet på kartan afslutades, men att det icke kunde ligga långt från Jekaterinoslav, då ett kosacksamhälle, benämndt Kodak eller Kudak,[1] dit saporogerna förlade sin Setj, var ögonskenligt. Vägen måste sålunda gått fram här; kritiska studier i den karolinska tidens historia visa också, att så var, i det att tatarkhanen på densamma år 1711 ryckte fram mot Charkov. Samara, som visserligen i Prutfreden säges ligga vid Samaraflodens mynning, har till sitt läge klart bestämts genom källuppgift i bil. 6 till von Kochens dagbok: en half mil från Dnjepr. Utefter ifrågavarande väg, som i trots af C:s misstänkliggöranden är autentisk, kunde Lewenhaupt föra den svenska hären förbi Samara, såsom han själf uppgifver. Lägligt för företaget var, att den gick på vänstra stranden af floden Dnjepr.

Med kännedom om förhållandena har general Lewenhaupt dock ej gjort något försök att komma öfver den lätt passerbara Vorskla och in på den väg, som han själf sagt *icke* vara stängd; han hade af konungen fått order och vägvisare. Han kapitulerade i stället inför en underlägsen och utmattad kår af ryskt kavalleri. För den rent militäriska sidan af Perevolotjnakatastrofen är härefter ej mycket af vikt att tillägga.

Ett exempel på sin värdesättning af den moderna kritiska forskningens allmänna regler ger C. i följande. Jag hade sagt om ett Gyllenkroks vittnesbörd om Karl XII, att det, »då han meddelar något för Karl XII fördelaktigt, torde böra räknas för pålitligt». C. söker förlöjliga detta mitt uttryck. Jag föreställer mig dock, att hvarje kritisk historieforskare gillar och följer regeln: om i en källskrift råder en genomgående tendens att rättfärdiga densammas upphofsman och lägga skulden för ett misslyckande på en annan person — och att denna tendens härskar i Gyllenkroks berättelse det skall ingen verkligt kritisk forskare kunna förneka — och man

---

[1] Än i dag finnes en by med detta namn, liggande utanför stadens portar.

så på ett ställe i källan finner yttranden eller åtgärder af denne andre person framställda i ett ljus, som är fördelaktigt för honom och ofördelaktigt för källskriftens upphofsman, så är detta ett tecken till att här förelegat fakta, så klara och obestridliga, att författaren ej kunnat utlägga dem till sin egen fördel och till den andres nackdel utan måst låta dem stå ograverade.

Ytterligare några ord för att belysa några yttre sidor af C:s metod för kritik. Han anklagar mig för att hafva på en hel månad feldaterat striden vid Raevka. Det förhåller sig ej så. I den fortlöpande redogörelsen för krigshändelserna är å sid. 69 i min bok denna strid behandlad vid sin rätta tidpunkt den 10 september; på sid. 75, där striden i förbigående och i *rätt sammanhang* är omnämnd, står genom ett skrif- eller tryckfel den 10 augusti. För den ringaste goda vilja borde det vara uppenbart, att ett fel af denna art och utan det ringaste inflytande på resonnementet föreligger.

C. anmärker, att jag feldaterat Baturins fall på 1 dag. Det är riktigt. Jag har i efterskriften till min bok själf påpekat detta och rättat felet. Jag tror, att det hittills varit vedertaget bruk, att en recensent i allmänhet afhåller sig från att anmärka på felaktigheter, som författaren själf i efterskrift rättat, och att om han ändock anser sig böra anmärka saken, det ansetts vara en billig fordran, att han äfven meddelar, att författaren själf sett och rättat felet.

C. har mot mig användt uttrycken »chauvinistiskt betraktelsesätt» och »heroskult.» Jag finner häri såväl som i den ton, som genomgår hans recension, åter ett uttryck för den riktning han tillhör. Den dogmatiserande historikern faller lätt för frestelsen att i en afvikande mening se, icke ett vetenskapligt sträfvande efter sanning utan ett förkastligt kätteri.

C. har förklarat sig vilja bortse från den polemik, som i min bok är framställd mot hans båda afhandlingar rörande Karl XII:s ryska fälttåg, och han hänvisar till det »större vetenskapliga arbete» han snart skall utgifva, grundadt på en »omfattande kritisk apparat». Jag har ansett mig vara i min fulla rätt att i min bok i sammanhang med kritisk behandling af ämnet vända mig mot uppfattningar, som ej voro grundade på i verklig mening kritiska källstudier utan voro af helt dogmatiserande natur men i trots däraf trängt in i allmänhetens uppfattning. Jag styrkes i denna min åsikt däraf, att C., såsom af hans recension framgår, fortfarande i all hufvudsak står på samma ståndpunkt som i de båda afhandlingarna och alltså ej kan anse, att jag bekämpar en position, som han öfvergifvit.

Med en viss spänning motser man det större arbete, som ställts i utsikt. Däraf skall framgå, huruvida C. fortfarande skall kvarstå på den dogmatiska ståndpunkt jag i det föregående — om än för utrymmets skull blott ofullständigt — sökt belysa eller om han påverkats af den nyare strömning inom Karl XII:s-forskningen, som framgått ur den historiska teknikens framsteg och de senare årens allt mer fördjupade och specialiserade forskning.

Arthur Stille.

Underrättelser.

Agathon Hammarskjöld †. Den 27 november afled i Stockholm vid något öfver sextio års ålder amanuensen i Riksarkivet Agathon Hammarskjöld. Född i Stockholm d. 13 september 1848, blef han 1870 student i Uppsala, aflade 1880 filosofiekandidatexamen, blef 1885 hufvudlärare i historia vid Beskowska skolan och inträdde 1888 såsom e. o. tjänsteman i Riksarkivet, där han 1899 utnämndes till amanuens. Han har dessutom utöfvat en omfattande verksamhet såsom publicist, lärare och populärvetenskaplig föreläsare. Sedan 1889 var han ledamot af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia.

Den aflidne hade särskildt gjort den svenska krigshistorien till föremål för sin forskning och torde såsom få ha känt det bevarade källmaterialet på detta fält; därinom faller ock hufvuddelen af hans vetenskapliga produktion. Men han hade ock — därtill väl äfven drifven af sitt lifliga politiska intresse — på den utländska historiens gebit förvärfvat en beläsenhet, som måste anses mindre vanlig. Resultaten af sin forskning har han nedlagt i en mängd uppsatser i tidningar och tidskrifter. I denna tidskrift var han en tid en flitig medarbetare och har där offentliggjort ett större antal vidlyftiga undersökningar, bland hvilka märkas: *Bidrag till Livlands historia under Karl XI:s regering. 1. Grefve Jakob Johan Hastfer* (1888); *Ätten von Mengden och Livland under svenska väldet* (1889); *Om Tordenskjold och svenskarne* (1890); *Svenska flottan under Vasakonungarne* (1891); *Finska kriget 1808—1809* (1896); samt *Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg* (1893—1897). Ett särskildt omnämnande förtjänar den synnerligen lifliga verksamhet H. utvecklade som populär föreläsare i historiska ämnen: hans brinnande intresse för vår historia, ypperliga minne, sinne för det personliga momentets betydelse i utvecklingen och för pittoreska och intresseväckande detaljer samt hans originella och medryckande föredrag förvärfvade honom talrika och trogna åhörare.

Den aflidne var — såsom alla som med honom kommit i beröring väl känna — en synnerligen originell personlighet med skarpt utpräglade åsikter i politiska och historiska frågor. Han var tillika, under en ibland något sträf yta, en välvillig man, som gärna ställde sitt vetande till andras förfogande, en varm patriot och en hängifven beundrare i gammal stil af våra häfder, en man som oförfäradt sjöng ut med hvad han hade på hjärtat. Ehuru han både på grund af omständigheterna och väl äfven på grund af sin egen läggning aldrig kom att fullföra lösningen af någon verkligt stor och omfattande vetenskaplig uppgift, äga flera af hans monografiska undersökningar

stort värde. Mången forskare — särskildt på det krigshistoriska området — torde med tacksamhet erinra sig mottagen god hjälp och nyttiga upplysningar. Och den aflidne har förvärfvat sig ett särskildt anspråk på den historiska världens tacksamhet genom hvad han som föreläsare gjort för att sprida kännedom om och kärlek till vår historia.

— Den 26 oktober afled i London kardinal Mathieu, medlem af franska akademien och bekant såsom författare till ett arbete öfver *L'Ancien Régime dans la province de Lorraine et Barrois.*

— I årgångarna 1906 och 1908 af *Statsvetenskaplig Tidskrift* har professor Rudolf Kjellén offentliggjort en mycket intressant studie öfver hvad han kallar *Japans »ancien régime»*. I den första af dessa artiklar ger förf. en öfversikt öfver sitt källmaterial, redogör för Japans etnografiska förhållanden, hvarvid han särskildt uppehåller sig vid Bälz's teori om »det malajiska elementets betydelse såsom en hufvudingrediens i den japanska folksjälen», samt lämnar en kort öfverblick öfver Japans historia, utmynnande i följande kronologiska schema: 1) forntiden till 552 e. Kr., 2) medeltiden 552—1854, innefattande omdaningstiden 552—794, hofadelns och palatsintrigernas tid 794—1156, militäradelns och de borgerliga krigens tid 1156—1549, den första europeiska invasionen 1549—1637 och den nationella reaktionens tid 1637—1854, samt 3) nya tiden från 1854. Författningshistoriens schema blir något annorlunda, med fem perioder och senare epoker. Författarens följande framställning ansluter sig närmast till detta system. Hastigt skisseras de tre första epokerna. Först finna vi i Japan liksom i Europa det forntida ättsamhället, en gentilförfattning på sakral grund med begynnande utveckling hän emot centralisation under arbetsfördelningens kraf (början de klassdifferentiering) och yttre förhållandens tryck. Detta ursprungliga samhälle aflöses af en utifrån införd kinesisk statstyp, karakteriserad af kejserligt envälde, centralisation och byråkrati. Detta nya tillstånd inledes genom den s. k. taikvareformen (o. 645), som bryter sammanhanget mellan ätterna och statens förvaltning och medför en omstöpning af förhållandena på alla områden: i regeringens organisation, centralförvaltningen, den territoriella indelningen och den lokala förvaltningen. Förf. finner i statsförvaltningens organisation beröringspunkter med det frankiska riket och i de kommunala förhållandena likheter med den ryska miren. Den nyskapade riksenheten får sitt uttryck i landets första officiella namn, i skapandet af en hufvudstad och i utarbetandet af en allmän landslag.

Mot denna stränga centralisation reser sig i nionde seklet en begynnande nationell reaktion sammanhängande med det successiva utbildandet af en tjänsteadel af feodal karaktär. Med 1100-talet kan denna utveckling anses fullbordad. Jämsides därmed gick »en själfupplösningsprocess inom envålds- och byråkratsystemet». Kejsarmakten undanträngdes först af en hofadel, närmast familjen Fushivara,

för att slutligen lämna styrelsen åt den allt starkare vordna militäradeln (slutet af 1100-talet).

Den som först organiserade detta japanska feodalvälde var Joritomo, som åt sig inrättade ett schogunat (1192), som innebar ett obegränsadt herravälde öfver rikets militära krafter liksom öfverkontroll öfver rättskipningen — en ställning motsvarande den, som tillkom major domus i merovingerriket. Då kejsardömets myndighet kvarstod formellt oantastad, skapades ett dualistiskt styrelsesystem, som framträdde ända ut i den lokala förvaltningen och som betecknades med namnet »bakfu» (bakom förhänget): en kronvasall, stödd på sina undervasaller som landets verklige herre bakom det kejserliga allhärskardömets kuliss. Tidvis stod bakom schogunen, såsom den verkligt styrande, en riksföreståndare — »alltså en regering bak dubbla kulisser».

Denna feodala organisation utmynnade slutligen i nästan ren anarki, en upplösning af staten i en mängd småfurstendömen på feodal grund, då genom tre män Nobunaga, Hidejoschi och Jejas i slutet af sextonde och begynnelsen af sjuttonde seklet skapades en ny ordning, som varade fram till 1867 — Japans egentliga »ancien régime». Åt teckningen däraf är den sista och vidlyftigaste delen af uppsatsserien ägnad. Först redogöres för själfva grundtankarna i »Jejas lagar», äfven kallade »Gongen-samas (= Österns stora ljus) testamente», den nya ordningens grundlag, ehuru den närmast är ett politiskt testamente, en handbok i regeringskonst. Rättsordningens hörnsten är auktoritetsprincipen. Den nya grundlagen skall vara oföränderlig: »felaktiga bruk, som tillämpats i 50 år, skola icke ändras». Hvad det gällde var att »skapa landsfred under ätten Tokugavas auspicier». Härför kräfdes en koncentrerad statsmakt, utgående från schogunatet men i kejsarens namn och på uppdrag af och med obegränsad fullmakt från honom. Blott om formell öfverhöghet, ej om samregering kan det vara tal. Men schogunen har ej blott ställningen såsom diktator, han är ock arfståthållare. I själfva sitt statliga väsen är schogunatet, säger förf., trots feodalismen och trots splittringen, en absolut monarki. Från denna synpunkt innebär omhvälfningen 1867 en reaktion i dubbel mening: från det legitima kejsardömet mot schogunatets usurpation af makten och från det nationella frihetsbehofvet emot den utifrån införda centralisationen.

Förf. redogör därefter för det kontroll- och balanssystem, hvarå författningen är byggd: å ena sidan kejsarens afspärrning från yttervärlden och absoluta beroende af schogun; å andra sidan en ny fördelning af länen ordnad så, att den »omgaf furstarne med ett sådant nät, att de icke utan risk kunde röra sig», utan att »deras öde låg i schoguns händer». Hela organisationen fullständigades f. ö. genom det mest genomförda spionerings- och angifvaresystem, som världen skådat.

Därefter tecknar förf. statsorganisationen, som han uppfattar såsom en »förbundsstat på absolutistisk grundval», samt själfva

samhällsbyggnaden, hvarvid han skarpt framhåller afgränsningen mellan frälse och ofrälse. I sina slutord betonar han, att det icke kan vara fråga om »att icke hela systemet syftar åt ett stillastående samhälle». Men en dylik hvila var, enligt hans förmenande, den oundgängliga förutsättningen för den nationella anspänning af alla krafter, som det sista halfseklet fått bevittna.

— I första häftet af *Ord och bild* för innevarande år förekommer en särdeles underhållande skildring af *Gustaf II Adolfs friarefärd till Tyskland 1620*, författad af arkivarien d:r Severin Bergh. Uppsatsen, som utom på de svenska källorna (Johan Hands dagbok, konung Gustaf II Adolfs skrifter, bref till och från Axel Oxenstierna och Johan Kasimir) äfven bygger på Arnheims monografi i Hohenzollern-Jahrbuch och det där anförda brandenburgska materialet, börjar med en kort skiss af den föga gynnsamma politiska konstellation, under hvilken giftermålsförhandlingarna med det brandenburgska hofvet upptogos. Utsikterna syntes ock att börja med ganska små och de friarefärder konungen 1618 och 1619 anträdde förde honom ej till bestämmelseorten. Det är nu den tredje färden på våren 1620 till Berlin och därifrån söderöfver till Heidelberg och Breisach samt tillbaka till Berlin, som förf. utförligt skildrar med anförande af åtskilliga karakteristiska och lustiga smådrag särskildt ur Johan Hands dagbok. Det hela var ett verkligt äfventyr med förklädnad, förväxlingar, hemliga budskap och möten, hvarunder konungen ock lyckades vinna kurfurstinnan Maria Eleonoras kärlek och hennes moders samtycke. Slutligen skildras de af Axel Oxenstierna förda underhandlingarna om äktenskapskontraktet, kurfursten Georg Vilhelms motvillighet och den unga furstinnans brådstörtade färd öfver till Sverige, som hon efter ett par årtionden lika brådstörtadt skulle lämna.

— *Kyrkohistorisk Årsskrift* har — fortfarande under redaktion af professor Herman Lundström — utsändt sin nionde årgång. Af utgifvarens hand föreligger bl. a. dels en kommenterande redogörelse för *Tvänne i våra dagar upptäckta, äkta martyrakter från 100-talet af den kristna tideräkningen* dels en del för forskaren nyttiga upplysningar rörande Uppsala domkapitels arkiv. Edvard Rodhe afslutar sin studie öfver *De svenska bibelsällskapens uppkomst* och A. Hallenberg sin undersökning rörande *Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden.* Under titeln *Några kyrkliga och pedagogiska reformtankar från slutet af 1700-talet* meddelar J. Rosengren ur de i Strängnäs stifts bibliotek förvarade Vallqvistska manuskriptsamlingarna fyra hittills otryckta uppsatser, af hvilka han anser åtminstone tre vara författade af den Vallqvist närstående prosten, sedermera biskopen Johan Möller. Särskildt den första af dessa uppsatser är af största intresse genom den uppfattning den framlägger af förhållandet mellan stat och kyrka. Hj. Holmquist lämnar en utförlig redogörelse för de nyaste forskningarna om

De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen. Som bekant erbjuder detta område af medeltidshistorien forskaren en särskild lockelse genom den mängd af förfalskningar och interpoleringar det har att uppvisa. Författarens undersökning erbjuder ock mycket af intresse; särskildt må framhållas den slutliga sammanfattningen af förfalskningarnas historia. På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» må antecknas en påbörjad urkundssamling af N. Jacobsson, innehållande *Några aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst.* Rland recensionerna märkes Erik Falks vidlyftiga anmälan af R. Scholz' viktiga arbete »Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz VIII». I häftet meddelas ock en *Svensk Kyrkohistorisk bibliografi 1903—1906* med vanlig omsorg och skicklighet utarbetad af Kr. Setterwall. — Med den nya årgången följer sjätte häftet af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång* utgifna af Herman Lundström. Med detta häfte, som åtföljes af person- och sakregister, föreligger den första serien afslutad, innehållande synodalakter från Uppsala ärkestift 1526—1800. Från sistnämnda tid »förverkligas», säger utgifvaren i sitt företal, »ett redan vid midten af 1700-talet framställdt önskemål: synodalakternas fullständiga utgifvande från trycket». När nu den digra volymen Uppsala-synodalakter föreligger färdig, kunna vi blott lyckönska utgifvaren till det mödosamma arbete han har bakom sig och uttala den förhoppningen, att han måtte få tid och krafter att fullfölja utgifvandet af den för vår kyrkohistoria viktiga källsamling han påbörjat.

— I sista häftet af *Kult och Konst* (1908: h. 2) meddelar docenten Johnny Roosval en liten serie *Gottländska forskningar.* I den första söker han fastställa »fasta utgångspunkter för dateringen inom perioden 1250—1350». Han vänder sig kritiskt mot Brunius, som, vilseledd af den i Scriptores rerum Danicarum åsatta rubriken öfver en lista upptagande Linköpingsbiskopens visitationer på Gottland och de därvid från de olika socknarna erlagda utskylder, antagit, att de å listan befintliga årtalen betyda de olika kyrkornas grundläggningsår i st. f. året för biskopens sista visitation. Förf. uppvisar, att den Langebekska rubriken icke funnits i den ursprungliga handskriften. Dess tillkomst förklaras däraf, att på några ställen i listan verkligen finnas uppgifter rörande en kyrkas grundläggningsår. En kritiklös utgifvare eller afskrifvare har däri sett ett bevis för att samtliga å listan förekommande årtal hade samma betydelse. Med hjälp af dessa nyssnämnda uppgifter samt af en i Svenskt Diplomatarium aftryckt urkund fastställer förf. grundläggningstiden för åtta gottländska kyrkor. — I en annan af dessa »Gottländska forskningar» uppvisas, att en i Viklaus kyrka befintlig Maria-bild företer afgjord påverkan af den franska Chartresskolan, och att den tillkommit under 1100-talets senare hälft. Skulptören har enligt författarens mening

sannolikt varit någon fransk cisterciensmunk; Roma kloster var som bekant dotterkloster till Nydala, som åter anlagts direkt från Clairvaux. — I den tredje af sina forskningar påvisar författaren, att tvenne i Kulm och Graudenz befintliga dopfuntar måste vara exporterade alster af gottländsk konstflit.

— I det sist utkomna häftet af *Arkiv för nordisk filologi* (Ny följd. Bd. 21: H. 2) förekommer af Elof Hellquists hand en utförlig recension af ortnamnskommitténs hittills utgifna publikationer.

— Ur de senaste numren af *Finsk Tidskrift* (1908: H. 10 och 11) anteckna vi dels en redogörelse för G. Schaumans nya Chydeniusbok, författad af M. G. Schybergson och bärande titeln *Anders Chydenius tecknad af Georg Schauman*, dels en uppsats af L. Munck om *Den franska diplomatin och 1808 års krig*, grundad på den af oss förut (årg. 1908, öfvers. och granskn., s. 13 ff) uppmärksammade, af storfursten Nicolas Mikhailovitch utgifna stora källpublikationen.

— Ur *Kirkehistoriske Samlinger* (5 R, Bd 4: H. 2) må påpekas en uppsats om den bekante pietistiske svärmaren *Sven Rosén*, på grundval af Kn. Heibergs samlingar författad af H. F. Rördam.

— I ett af de sist utkomna häftena af *Historische Zeitschrift* (N. F., Bd. 5: H. 3) behandlar Carl Mirbt i en uppsats med titel *Die Geschichtschreibung des Vatikanischen Konzils* det stora arbete af Granderath, som från ortodoxt katolsk synpunkt behandlar Vatikan-konsiliet. Den tyske kritikerns totaluppfattning öfverensstämmer i allt väsentligt med den, som i ett kort påpekande gjorts gällande i denna tidskrift (årg. 1907, s. 65).

— Sista häftet af *Historische Zeitschrift* (N. F. Bd. 6: H. 1) innehåller recensioner af Fr. Meineckes hand öfver Hohenlohe-memoarerna, hvarvid han ställer sig något mindre afvisande mot Delbrücks i denna tidskrift (årg. 1907, s. 64, 65) berörda statsstreckshypotes, samt öfver professor Fahlbecks arbete *La constitution Suédoise et le parlamentarisme moderne* (1905), hvilket han betecknar såsom »ett af de intressantaste och lärorikaste bidragen till det nittonde århundradets jämförande författningshistoria». Rec. riktar emellertid den anmärkning mot arbetet, att de tyska författningsförhållandena förbigås med tystnad.

— I *Zeitschrift des Vereins für Kirchengeschichte der Provinz Sachsen* (Bd. 5) meddelar H. Wäschke några utdrag ur furst Christian II:s af Anhalt-Bernburg dagbok, behandlande åren 1626—1631, bl. a. slaget vid Breitenfeld och de därpå följande alliansförhandlingarna med Gustaf Adolf i Halle. Fursten återgifver bl. a. ett intressant yttrande af Gustaf Adolf d. 14 sept. 1631 rörande slaget vid Breitenfeld och hans egna planer. »Han tackade Gud för en sådan härlig victoria och önskade, att den skulle lända

den evangeliska saken till bästa, emedan han ej eftersträfvade någon annan fördel eller hade någon annan ärelystnad än Guds ära, den evangeliska religionens bestånd, befordrandet af freden i riket och uppehållandet af den tyska friheten, allas vår libertet och våra länders välstånd, allenast vi ville hjälpa oss själfva och öfverlåta saken åt honom. Han begärde ej en hands bredd land och ville att djäfvulen skulle ta det, om så blott det minsta däraf fastnade vid hans tröja.»

— I oktoberhäftet af *The American Historical Review* förekommer en redogörelse för Internationella historiska kongressen i Berlin af professor C. H. Haskins. I samma häfte meddelas ock den föreläsning öfver *The Ethical Function of the Historian*, hvarmed amerikanske ambassadören i Berlin d:r D. J. Hill inledde kongressens förhandlingar. Ett annat af de därunder hållna föredragen nämligen professor K. Müllers föreligger tryckt i *Historische Zeitschrift* (N. F. Bd. 6: H. 1) under titeln *Die Anfänge der Konsistorialverfassung im lutherischen Deutschland.* D:r Aksel Anderssons vid kongressen afgifna redogörelse rörande det internationella låneutbytet af vanliga (icke sällsynta) tryckalster meddelas i *Zentralblatt für Bibliothekswesen* under titeln *Der internationale Druckschriften-Leihverkehr zwischen den Bibliotheken.*

— Under år 1908 har i Quaracchi nära Florens påbörjats utgifvandet af ett *Archivum Franciscanum Historicum.* Den nya tidskriften utkommer kvartalsvis och är afsedd att innehålla kritiska uppsatser och undersökningar, aktstycken och handskriftsbeskrifningar, redogörelser för utkommande litteratur och tidskriftsöfversikter samt underrättelser — allt rörande minoriternas historia. Tillåtna språk utom latinet äro — med någon olikhet för olika afdelningar — engelska, franska, italienska, spanska och tyska. De hittills utkomna häftena innehålla bidrag af en mängd inom den fransiskanska forskningen kända namn såsom Bihl, Domenichelli, Lemmens, Eubel m. fl. För den, som vill följa litteraturen rörande den heliga Franciscus och hans orden, är den nya publikationen ett oumbärligt hjälpmedel. Priset utgör (utom Italien) blott 14 francs för år.

— Af *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886* har en ny volym utkommit, utgörande tjugoförsta och tjugoandra delarna. Af innehållet märkes, utom professor G. Retzius' minnesord öfver Linné, professor Vitalis Norströms inträdestal öfver Gustaf Ljunggren och justitierådet Ivar Afzelius' öfver C. H. Rundgren. I denna senare teckning är särskildt karakteristiken af politikern Rundgren och hans kamp mot representationsreformen af intresse.

— Tvenne nya delar af Svenska Litteratursällskapets skriftserie ha utkommit. Den ena utgör femte häftet af de af d:r P. Nordmann samlade och utgifna *Bidrag till Helsingfors stads historia* och innehåller en teckning af »Gamla Helsingfors 1550—1640». Den andra af de båda nya delarna bildar första bandet af Elias Lönnrots

Svenska skrifter; innehållet utgöres af uppsatser och öfversättningar; det andra bandet skall, förutom inledning, person- och sakregister till hela verket, omfatta bref och dagboksanteckningar.

— Arkivarien vid landsarkivet i Uppsala d:r G. O. Berg har under titeln *Huru rätt skipades i Sverige för trehundra år sedan* (Uppsala 1908; 35 s.; pr. 50 öre) utgifvit en samling utdrag af domstolsprotokoll från Åkers och Vermdö skeppslag, från Sollentuna, Vallentuna, Lagunda och Sjuhundra härad. De meddelade styckena förskrifva sig samtliga från år 1608 och tillhöra den äldsta i behåll varande serien af våra domböcker. »Många straff- och processrättsliga detaljer», säger i sitt förord till det lilla häftet professor W. Sjögren, »kunna vinna belysning äfven genom dessa korta utdrag ur källorna; äfven för utredning af vissa civilrättsliga spörsmål såsom rörande anordningen af uppbudsförfarandet vid jordaköp äro dessa smärre utdrag tillräckliga. Särskildt för seminarieundervisningen i rättshistoria torde de nu utgifna styckena kunna med fördel användas».

— I en af sina ypperliga *Teckningar ur svenska adelns familjelif*, nämligen i skildringen af grefvinnan Ebba Leijonhufvud (I. s. 57 ff) har Ellen Fries gifvit en framställning af grefvinnan Ebbas fruktlösa försök att efter sitt hufvud bortgifta sin mans brorsdotter Agneta Horn. Denna skildring utgöres till en god del af utdrag ur den sistnämndas självbiografiska anteckningar, som Ellen Fries våren 1885 påträffat på Uppsala universitetsbibliotek och följande vinter i utdrag publicerat i tidskriften Dagny. Hon synes äfven ha haft för afsikt att en gång utgifva anteckningarna i deras helhet, ehuru en förtidig död kom hindrande emellan. Hennes afsikt har nu fullföljts af fröken Sigrid Leijonhufvud, som under titeln *Agneta Horns lefverne* (Sthlm, Norstedt 1908; 226 + (2) s.; pr. kr. 3,25) utgifvit hela den lilla självbiografien med uteslutande blott af en drastisk skildring i början och med bibehållande af originalets ordformer, ehuru stafningen äfvensom ort- och släktnamn moderniserats. En af Ellen Fries skrifven inledning har bibehållits i det närmaste oförändrad; däremot har afslutningen omarbetats med indragande af åtskilligt nytt material.

Anteckningarna gifva Agneta Horns lefnadssaga från 1629 till 1655. Antecknarinnan har, säger inledningen, »ingen tanke på att berätta för oss de stora tilldragelser hon bevittnade eller skildra de märkliga personligheter hon lärde känna. Hon skrifver inga memoarer. Hon berättar allenast sitt eget lifs historia, sin barndoms sorger, sin ungdoms trofasta kärlek och alla de pröfningar hon hade att utstå, innan hon fick sitt hjärtas utkorade». Men finnes i dessa anteckningar intet att hämta för skildringen af det stora händelsesammanhanget, så ge de så mycket mer af tidsfärgen, miljön. De gifva ett outplånligt intryck af de hårda förhållanden, under hvilka den tidens människor, äfven de lyckligast lottade, lefde sitt lif; man läse skildringen af de tidigaste barndomsåren eller af den unga

adelsfruns strapatser, när hon följde sin make under fälttågen. Eller man kaste en blick på den i slutet bifogade släkttaflan; man får där ett hemskt intryck af huru många som i sin späda ålder på grund af ogynnsamma förhållanden och otillräcklig vård skördades af döden. Anteckningarna återspegla ock på ett säkerligen enastående sätt tidens bildade samtalsspråk och det kärfva lifvet på adelsgårdarna. De ge ock slutligen hvardagsbilder af de män man eljest tämligen uteslutande känner från deras verksamhet i kansliet eller på slagfälten — en Axel Oxenstierna och hans söner, en Gustaf Horn, en Lars Cruus. Agneta Horn äger en för en adelsdam från hennes tid säkerligen högst ovanlig litterär förmåga; hon skrifver lifligt, friskt, dramatiskt, och icke utan skäl jämför Ellen Fries hennes anteckningar i afseende på framställningens osökta behag med Leonora Christina Ulfelds berömda Jammersminde.

Utgifvarinnan har gått till sitt värf väl förberedd genom föregående studier och litterär verksamhet och har löst sin uppgift med omsorg och smak. Boken är försedd med åtskilliga fina illustrationer, en släkttafla samt ort- och personregister.

— Generallöjtnant G. Björlin har utgifvit första delen af en vidlyftig lefnadsteckning öfver *Johan Banér* (Stockholm, Norstedt 1908; IX + 533 + (4) sid.; pr. kr. 7,50). Det intressanta arbetet skall blifva föremål för utförligare omnämnande.

— Af *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter* har den outtröttlige och oegennyttige utgifvaren professor Aug. Quennerstedt nyss offentliggjort en fjärde del (XLV + 390 s.; Lund 1908; pr. 8 kr.). Större delen af utrymmet i den nya volymen upptages af J. H. von Kochens dagbok; för öfrigt innehåller den, utom utgifvarens inledande anmärkningar, S. Arvidssons och O. W. Klinckowströms rapport, O. Hårds dagbok samt N. Frisks tjänsteförteckning.

— Bibliotekarien Claes Annerstedt har nyligen utsändt en ny del af sitt stora verk *Uppsala universitets historia*, nämligen andra delens förra afdelning (Uppsala 1908; X + 447 s.; pr. 8 kr.). Den andra delen omfattar tidehvarfvet 1655—1718, och den nu utkomna, författarens lärare Carl Gustaf Malmström tillägnade afdelningen skildrar universitetets öden, under det den senare afdelningen, hvilken förf. ställer i utsikt till nu kommande vår, har till föremål dess inre tillstånd och verksamhet. Så snart delen föreligger färdig, skola vi återkomma till det viktiga arbetet.

— Ett intressant urkundligt bidrag till vår frihetstidshistoria föreligger nu i det nyligen utkomna första bandet af d:r Fritz Arnheims upplaga af drottning Lovisa Ulrikas familjebref. Den utkomna volymen omfattar åren 1729—1746 och bär titeln *Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses* (Gotha, F. A. Perthes 1909; XXIX + 400 s.; pr. 9 mark).

— Af Anders Fryxells bekanta autobiografiska uppsats *Min historias historia* har andra upplagan nyligen utkommit (227 s.; Sthlm 1908; pr. 2 kr. 50). Kring de självbiografiska anteckningarna slöto sig redan i första upplagan såsom ram dels en inledning skildrande Fryxellska släkten, häfdaforskarens moder samt hans ungdomsår och tidigaste författarskap, dels såsom afslutning en mängd upplysningar rörande hans senare lefnadsår och skrifter, allt sammanställdt eller författadt af Eva Fryxell. I den nyare upplagan äro dessa meddelanden både i inledningen och afslutningen tillökade med nya.

— Af den för Danmarks — och äfven för de båda andra skandinaviska ländernas — medeltida kyrkohistoria så viktiga urkundspublikationen *Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536* har nu tredje bandet utkommit, utgifvet af Alfr. Krarup och Johs. Lindbæk (Köpenhamn, Gad 1908; 464 s.) Den nya delen omfattar materialet för åren 1431—1471 och är redigerad efter samma grundsatser som de föregående. Hufvudmassan af de meddelade urkunderna röra naturligtvis dels utnämningar, dels kamerala ärenden, dels slutligen aflatssaker. Af särskildt intresse äro en del urkunder till birgittinernas historia. En betydande del af det i denna del tryckta materialet är bearbetadt i d:r Lindbæks i denna tidskrift förut anmälda (årg. 1907, öfvers. och granskn. s. 49 ff) afhandling om förhållandet mellan Danmark och påfvestolen under konungarne Kristiern I och Hans.

— Såsom N:o XIV i första serien af *Bidrag till Åbo stads historia* har Alb. Hästesko utgifvit ett häfte utdrag ur *Åbo domkyrkas räkenskaper 1701—1735* (Helsingfors 1907; (6) + 176 s.) innehållande utdrag ur domkyrkans begrafnings- och vigselläugder under nyssnämnda tidsperiod. Häftet afslutas med ett namnregister.

— Förre franske utrikesministern Gabriel Hanotaux, Richelieus berömde biograf, har nyligen utsändt fjärde bandet af sin stora *Histoire de la France contemporaine 1871—1900* (Paris, Ancienne Librairie Furne, 1908; VIII + 783 sid.; pr. 7 fr. 50). Enligt den ursprungliga planen skulle verket i fyra band skildra den tredje republikens historia från 1871 till 1900. Det nyutgifna fjärde bandet sträcker sig emellertid ej längre än till Gambettas död (d. 31 dec. 1882). Och där afbryter författaren tills vidare sin berättelse. »För att skildra», säger han i företalet, »enskildheterna i de senare tilldragelserna behöfves att se dem på litet längre afstånd, behöfvas upplysningar, som än ej stå att vinna, och en okänslighet, som jag, för att säga sanningen, än ej känner mig mäktig. Längre fram — kanhända! Nu längtar jag att gå tillbaka till tider, då mitt land var mera lyckligt. Sedan jag haft att skildra Bismarcks framgångar, är jag otålig att åter komma tillbaka till vår Richelieu».

Den nu utkomna delen är från viss synpunkt sedt kanske den intressantaste af alla fyra. Den skildrar »den 16 maj 1877», högerns

förfelade försök att genom den andra ministären Broglie sätta sig i besittning af makten, dess nederlag vid valen d. 14 oktober nämnda år, den andra ministären Dufaure, Mac Mahons afgång och Grévy's val till president, kabinetten Waddington-Ferry, Freycinet och Ferry samt kampen om skollagstiftningen, som genom sitt sammanhang med förhållandet mellan stat och kyrka då utgjorde liksom den kyrkliga frågan ännu den dag i dag utgör den stora frågan i den franska inrikespolitiken. Sista kapitlet behandlar ministären Gambetta.

Parallellt med skildringen af den inre politikens växlingar, sedda kanske väl mycket från deputeradekammarens läktare, går framställningen af utrikesförhållandena. Hufvudintresset på detta område — icke minst med hänsyn till det nuvarande politiska läget — knyter sig till teckningen af den orientaliska frågan, det rysk-turkiska kriget samt kongressen i Berlin. Men äfven senare partier såsom skildringen af Tunis' indragande under franskt protektorat under Jules Ferry's första ministär samt teckningen af trippelalliansens tillkomst äro i hög grad fängslande. På det utrikespolitiska området indrager förf. åtskilligt nytt material i diskussionen. Han bevistade själf såsom sekreterare Berlinkongressen. Han har haft tillgång till hertig Decazes' enskilda brefväxling, liksom till outgifna anteckningar af ryska ambassadören i London grefve Schuvalov, som i dessa års tilldragelser spelade en synnerligen framstående roll, och Turkiets representant på Berlinkongressen Caratheodory pascha, och äfven från andra håll (förre premierministern de Freycinet och förre direktören i utrikesministeriet baron de Courcel m. fl.) har han fått emottaga meddelanden. Med hänsyn till skildringen af Berlinkongressen förtjänar särskildt att framhållas det skarpa betonandet af Bismarcks dominerande inflytande -- hans gestalt behärskar för öfrigt hela skildringen af utrikespolitiken — liksom af den engelska Balkanpolitikens brist på konsekvens och framsynthet. Af stort intresse äro ock de upplysningar, som meddelas angående Österrikes ockupation af Bosnien och Herzegovina, om de först på sista tiden kända underhandlingarna och öfverenskommelserna rörande denna fråga mellan Österrike och England och Ryssland samt om den hemliga klausul rörande Bosnien och Herzegovina, som fogades till Berlinakten, och som innehöll en förklaring af de österrikiska ombuden rörande ockupationens provisoriska karaktär. Det behöfver emellertid knappast påpekas, att en del omdömen och uppfattningar naturligtvis få tagas med reservation.

Af den dåtida franska politikens personligheter är Gambetta, »opportunisten» och »diktatorn», framför andra författarens hjälte; och man kan ju inte annat än medgifva, att med sina brister denne såsom politiker var i besittning af egenskaper, som höjde honom öfver hans samtida och i viss mån åtminstone gjorde honom till Thiers' arftagare. I det hela kan man emellertid icke undgå att finna Hanotaux's framställning i den nya delen en smula ensidig — oafsedt att man kan ha en annan tanke än författaren och Gambetta själf rörande dennes förhandlingar med grefve Henckel von Donners-

marck och rörande lämpligheten af att för hans monarkiska åsikter från Berlin återkalla den mycket framstående och inflytelserike och just af denna anledning för Bismarck obekväme ambassadören Gontaut-Biron, så gör sig författaren säkerligen skyldig till ett underskattande af hertig de Broglie såsom statsman, huru erkännande han än yttrar sig om honom såsom parlamentariker och intelligens.

Ehuru den nya delen i vissa fall alltså måste läsas med kritik, så är den ett synnerligen både lärorikt och fängslande arbete. Författarens framställningskonst står där på samma höjd som i de föregående delarna: den äger allt hvad man är van att finna af klarhet, esprit och förmåga af knapp karakterisering utan att, som ej alltför sällan händer franska författare, hemfalla åt ytlig eller ihålig retorik. Det är nu blott att hoppas, att kardinal Richelieu's historia vinner hvad den tredje republikens historia förlorar. De båda delar af Richelieubiografien, som hittills utkommit, ha fört teckningen fram till 1624 — året för hans utnämning till förste-minister. Med spänning afvaktar man nu den i utsikt ställda fortsättningen — teckningen af hans stora tid. Icke minst för svenska läsare bör den kunna erbjuda ofantligt mycket af intresse.

— Den bekante amerikanske forskaren A. Lawrence Lowell, känd för ett för sin tid förträffligt arbete i två band öfver *Governments and parties in continental Europe*, har nyligen utgifvit en vidlyftig framställning af *The Government of England* (2 bd; London, Macmillan 1908; XV + 570, VIII + 563; pr. 17 sh.), som af både den engelska och den amerikanska kritiken mottagits med de största loford och för en tid framåt torde komma att utgöra hufvudarbetet på området.

— Till de intressantaste bidrag till samtidens historia, som på de sista åren utkommit, hör otvifvelaktigt lord Cromers nyligen utgifna arbete *Modern Egypt* (2 bd, London, Macmillan & C:o 1908; XVIII + 594; XIV + 600 s.; pr. tillsammans 24 sh.). I inledningskapitlet anger förf. sitt arbetes uppgift såsom tvåfaldig; det afser dels att ge en pålitlig framställning af de viktigaste tilldragelser, som timat i Egypten och Sudan sedan 1876, dels att redogöra för de resultat, som för Egypten framgått ur den brittiska ockupationen af landet sedan 1882.

Hufvudutrymmet i boken är emellertid ägnadt åt den historiska skildringen, som för Egyptens vidkommande når fram till Tewfik paschas död 1892, för Sudans åter till 1907 års slut. Den första afdelningen behandlar de sista åren af Ismail paschas regering; lord Goschens beskickning 1876 och i sammanhang därmed vidtagna åtgärder; 1878 års stora undersökningskommission, resultaten af dess undersökningar och dess reformförslag och finansplan; Nubar paschas ministär (aug. 1878—febr. 1879), dess försök att med undanskjutande af kediven regera konstitutionellt på europeiskt vis och dess fall genom myteri bland arméns officerare; brytningen mellan olika system för Egyptens styrelse; Ismails försök att föra de europeiska

makterna bakom ljuset, statskuppen i april 1879 samt slutligen Ismael paschas fall i juni s. å.

Den andra afdelningen behandlar tiden aug. 1879—aug. 1883 och bär titeln Arabi-revolten. Där skildras först begynnelsen af Tewfiks regering; ordnandet af förhållandet mellan kediven och hans ministrar, mellan kediven och sultanen och mellan Egypten och dess europeiska kreditorer; fastställandet af formen för européernas deltagande i landets styrelse samt slutligen 1880 års stora finansreform. Därefter tecknas de nya myterierna inom armén, som ledde till en ministärförändring, hvarigenom Arabi pascha blef Egyptens verklige herre; vidare den vändning i Englands och Frankrikes politik, som tog sig uttryck i den gemensamma noten af den 8 januari 1882 samt slutligen de ödesdigra följderna af denna aktion: konflikten mellan regeringen och notablerna, ministärens afgång och Arabis inträde såsom krigsminister i den nya regeringen. Afdelningens återstående kapitel framställa försöken att frigöra kediven från Arabis inflytande och att med Turkiets bistånd återupprätta ordningen i landet; vidare insurrektionen och engelska flottans bombardering af Alexandria, upprorets krossande af engelska trupper vid Tel-el-Kebir och upprorsmännens bestraffande samt slutligen lord Dufferins mission till Egypten och grundläggandet af den nya engelska förvaltningen af detta land.

Hufvudintresset i afseende på arbetets historiska del samlar sig dock kring hvad som nu följer, nämligen afdelningen Sudan 1882—1907, hvilken ju till största delen fylles af skildringen af general Gordons mission till Sudan och hans tragiska slut. Inledningsvis behandlas det egyptiska väldet i Sudan, Mahdins resning samt general Hicks' expedition, hvars misslyckande ledde till Sudans uppgifvande. Denna politik, i Egypten ytterst impopulär, påtvangs regeringen af lord Cromer, som några dagar efter Hicks-expeditionens uppbrott tillträdt sin plats såsom brittisk agent i Egypten och som i denna sak stöddes af den Gladstoneska regeringen. Synnerligen skarpt betonar förf., att han ännu, när han efter ett fjärdedels sekel skådar tillbaka på dessa tilldragelser, anser den af honom företrädda politiken ha varit den riktiga liksom att äfven general Gordon vid anträdandet af sin olycksdigra färd till Sudan uttryckligen gifvit sin anslutning därtill. Högst intressant är analysen af de olika faserna i det fastställda programmets utförande, och den synes i betraktande af den betydande del författaren själf tagit i politikens både utformande och förverkligande, förvånansvärdt opartisk. Redan planen att sända en engelsk officer för att verkställa Sudans utrymmande måste efter författarens mening anses såsom ett afsteg från utrymningspolitiken. Och general Gordon var med alla sina stora egenskaper ej rätta mannen att lösa en uppgift sådan som den honom nu förelagts, hvilken framför allt fordrade seg målmedvetenhet och kallblodighet: tvenne gånger afstyrkte Cromer hans utsändande men gaf slutligen efter för regeringens påtryckning. Utgången besannade hans farhågor. Högsinnad, ridderlig och oförfä-

rad men impulsiv och bizarr kastades Gordon mellan olika stämningar, idéer och planer, bombarderade Cromer med massor af sins emellan svårförenliga telegram, bland hvilka denne med största svårighet maste söka utfinna, hvad som var verkligen öfvertänkt politik och hvad som endast var lösa hugskott. Småningom förlorade Gordon alltmer ur sikte den uppgift, för hvars lösning han utsändts, nämligen Sudans utrymmande, och identifierade sig i stället med den politik, som satt Mahdins krossande såsom sitt mål. Med eftertryck framhålles oriktigheten af den gängse uppgiften, att Gordons reseroute och instruktion utan engelska regeringens vetskap förändrats af lord Cromer. Såsom ett ödesdigert felgrepp betraktar förf. engelska regeringens — af en sentimentalt filantropisk folkopinions påtryckning framkallade — vägran att tillmötesgå Gordons af Cromer upprepade gånger kraftigt tillstyrkta begäran att först till sin medhjälpare, sedan till sin efterträdare erhålla den bekante Zobeir pascha, hvilken var de engelska slafemancipationsvännerna en nagel i ögat. Men det svåraste missgreppet var dock, att trots alla påtryckningar på den engelska regeringen den nödvändiga hjälpexpeditionen alltför sent utrustades; skulden härför lägges i främsta rummet på Gladstone, hvilken här som ofta icke ville se föreliggande faror i ögonen, och Gladstones uppträdande i denna sak måste, enligt författaren, för alltid »stå som en fläck på hans politiska vapensköld».

De sista kapitlen i afdelningen skildra i största korthet Egyptens försvar mot insurgenterna under åren 1886—1892 samt Sudans återeröfrande och nyorganisation genom numera lord Kitchener.

Arbetets återstående del — måhända dess allra läsvärdaste — gifver i tre afdelningar en framställning af Egyptens etnografiska, administrativa och judiciella förhållanden, af den brittiska politiken och af de genomförda reformerna på olika områden och slutar med några uttalanden rörande Egyptens framtid.

Lord Cromers bok är från tvenne synpunkter synnerligen gifvande att studera: den är å ena sidan ett verk af en historiker, som söker att med användande af ett vidlyftigt källmaterial gifva en objektiv skildring af ett intressant historiskt förlopp, och hela dess affattning vittnar, såsom ock af en tysk, ej alldeles välvillig kritiker anmärkes, om en hög kultur, en sällsynt förtrogenhet med den historiska litteraturens mästerverk; å andra sidan är den ett verk af en diplomat och statsman, som varit med om att göra eller kanske snarare gjort en af de märkligaste episoderna i det brittiska rikets historia under det sista seklet, och präglas af den konkreta uppfattning och vida blick, som följa med en mångårig praktisk förtrogenhet med statsaffärer. Just ett dylikt arbete af en häfdatecknare, som själf stått i de skildrade händelsernas medelpunkt, kan af fackhistorikern läsas med särskild behållning: där finnes ett och annat att taga sig till vara för men ännu mer att beundra och efterlikna.

Öfversikter och granskningar.

Sverge och Ryssland 1595—1611. Akademisk afhandling af HELGE ALMQUIST. XXXV + 273 sid. Almqvist och Wiksell, Uppsala 1907.

Med de vanligaste hjälpkällorna för ett akademiskt afhandlingsarbete, enbart svenskt arkivmaterial och den på de västerländska språken tillgängliga litteraturen, skulle man icke komma till botten på det föreliggande ämnet. Hvad särskildt de svenska arkivskatterna beträffar, utgör visserligen det väl behållna riksregistraturet en ovärderlig källa, men de till konungen inkomna brefven liksom akterna från de olika underhandlingarna och fälttågen äro bevarade i ett mycket fragmentariskt skick. Författaren har icke heller inskränkt sig till den synnerligen ingående undersökning han ägnat detta material, utan kompletterat den med forskningar i ryska arkiv, särskildt i den värdefulla de la Gardie'ska samlingen i Dorpats universitetsbibliotek, och hvad hans litteraturstudier beträffar, sträcka de sig jämväl öfver den ryska och polska bokvärlden, hvars rika mängd af källpublikationer och historiska bearbetningar han — såvidt en för de slaviska språken och litteraturerna främmande granskare kan bedöma — i en högst aktningsvärd utsträckning behärskar. Hans forskningsarbete har dessutom ej blott gått vidt på bredden, af allt att döma har det också utförts med ett själfständigt omdöme, en högt uppdrifven vetenskaplig kritik och en strängt bibehållen blick för det ur de valda synpunkterna väsentliga. Därtill kommer en framställning, hvars behagliga form jämte de talrika målande citaten gör denna akademiska afhandling till en mindre torr lektyr, än den sortens litteratur i regel lär erbjuda, och åtminstone beträffande *en* afdelning, den mästerliga inledande litteraturöfversikten, gör läsningen rent af till ett nöje.

Den hufvudsakliga anmärkning, som man kan känna sig böjd att framställa mot arbetet, är att det ändock väl mycket håller sig inom de akademiska lärdomsprofvens vanliga, strängt monografiska ram. Man skulle önskat, att författaren, som så förträffligt öfverskådar den östeuropeiska krisens mångfaldigt hopsnärjda förvecklingar, också kastat några flera sidoblickar på de öfriga yttre politiska problem, hvari Sverige indrogs under denna förberedelsetid till

dess mångsidigt storpolitiska verksamhet. I samband med en undersökning af Sveriges förhållande till Ryssland under Karl IX:s tid kunde sådana frågor väl förtjäna att åtminstone uppställas och diskuteras som t. ex. den, huruvida något som helst samband förefanns mellan det danska kriget 1611 och Sveriges engagement i öster — en komplikation, som ju ej saknar motstycke i vår senare historia — eller i hvad mån man å ömse sidor verkligen uppfattade den svensk-polska kampen i Ryssland som en sida af den stora europeiska religionsstriden. Öfver hufvud taget har anmälaren icke i arbetet lyckats finna någon fullt påtaglig bild af Karl IX:s utrikespolitik. Författaren har genom sina utförliga referat af de kungliga instruktionerna och brefven framdragit mycket värdefullt material till bildande af en uppfattning i frågan, men man skulle satt värde på, om han genom en mer ingående diskussion däraf sökt ställa Karl IX:s politiska planer i en skarpare belysning. Så mycket är tydligt, att denne i sin ryska politik leddes såväl af det vidare syftet att hämma tillväxten af Polens maktsfär som af det närmare liggande intresset att utvidga Sveriges gränser, men på hvad sätt dessa olika synpunkter vid olika tillfällen inverkade på hvarandra, är en fråga, som icke är utan intresse för uppfattningen af Karl IX som statsman.

Man har emellertid all anledning att vara författaren tacksam för de rika bidrag han gifvit till en fyllig och verklighetstrogen uppfattning af händelsernas utveckling och sammanhang under denna för alla de tre hufvudparterna så viktiga period. Under ständig hänvisning till arbetet själft vill anmälaren här söka sammanfatta några hufvuddrag af händelseförloppet, sådant det framstår vid genomläsningen.

Teusinafreden 1595, som författaren valt till den egentliga utgångspunkten för sin framställning, syntes definitivt reglera förhållandena på för Sverige ganska förmånliga villkor. Det förlorade visserligen Kexholm, men det hade förmått Ryssland att afstå från sina anspråk på Estland, och genom den erkända besittningen af Narva hade det till lübeckares och danskars stora förtret förvärfvat så godt som monopol på den ryska östersjöhandeln. Den öfverenskomna gränsregleringen utföll också, tack vare dess karaktär af villkor för Kexholms afträdelse, i det hela till Sveriges förmån.

Den inre omhvälfningen i Sverige med dess fortsättning i det svensk-polska kriget erbjöd emellertid Boris Godunov, hvilken från februari 1598 äfven formellt var Rysslands härskare, alltför lockande tillfällen till stämplingar. Den svensk-polska unionens upplösning var honom ytterst välkommen, och något understöd åt Sigismund, äfven i form af marschrätt för dennes trupper öfver det ryska området mellan Estland och Finland, kunde ej ligga i hans intresse. Hertig Karls svårigheter menade han sig å andra sidan kunna begagna för att återvinna Narva. Författaren har i utrikesministeriets arkiv i Moskva gjort bekantskap med en ur denna synpunkt intressant instruktion (af den 23 januari 1599) för en beskickning till

hertigen; tsaren erbjöd där sin hjälp mot rätten att för sin egen del taga i besittning de då ännu i Sigismunds ägo befintliga Narva och Nyslott. Sändebuden motades den gången af Sigismunds anhängare, och då de mot slutet af året ankommo till Stockholm, var det eftertraktade bytet i Karls händer; denne lät emellertid undfalla sig något slags muntligt löfte att eventuellt afstå Narva, ehuru på för Sverige förmånliga villkor — en viktig, men dunkel punkt, som skulle förtjänat en mera ingående diskussion — och Teusinafördragets föreskrift om fredens bekräftelse vid tronskifte gaf anledning till långvariga, resultatlösa förhandlingar, hvarunder ryssarne envist förfäktade sina kraf på afträdelser. De försummade ej heller att genom hemliga stämplingar (t. ex. Konrad Bussows, den senare kronistens, anslag 1603) försöka spela Narva öfver i sina händer. Om också författarens tal om Teusinafreden som »ohjälpligt upprifven» förefaller något öfverdrifvet, var situationen dock allvarlig nog; Sverige hade ju också alltjämt sitt krig med Polen att sköta, under det att Boris år 1601, samtidigt med en svensk beskicknings underhandlingar i Moskva, afslutit ett 20-årigt stillestånd med de därvarande polska sändebuden.

En genomgripande förändring i ställningen inträdde genom »den falske Dmitrijs» framträdande. Öfver forskningens gång och nuvarande ståndpunkt i den intressanta och fortfarande öppna frågan om pretendentens person ger författaren en briljant öfversikt i sin förut påpekade inledning; för sin egen del inskränker han sig till att afsvärja den officiella ryska historieskrifningens Otrepiev-version. Åtminstone för vår historia har för öfrigt själfva personfrågan naturligtvis en underordnad betydelse, men den spännande gissgåtan har bidragit att framlocka den mångfald af källpublikationer och undersökningar, som ställt äfven andra sidor af »förvirringens tid» i en så rik belysning.

På hösten 1604 var det, som pretendenten bröt in i Ryssland från Polen, i spetsen för polska stormäns krigarskaror och — tack vare sin öfvergång till katolicismen och sina löften om kamp mot turkarne, sannolikt ock mot Sverige — gynnad af den påflige nuntiens, jesuiternas och konung Sigismunds uppmuntrande bifall. Redan i november får Karl IX från tsarens sida höra talas om den förlupne munken Grisjka Otrepievs okristliga stämplingar. För Sverige inneburo dessa händelser närmast, att krigsfaran från tsar Boris' håll helt och hållet försvann, och att i stället anledning gafs till svensk inblandning i Ryssland. Men i bakgrunden hopade sig nya och större faror. Någon oegennyttig ridderlighet behöfver man icke heller spåra i de hjälpanbud, hvarmed Karl IX från denna tid bestormade den gamla tsarmaktens bärare och den grekiska ortodoxins bekännare, för Sverige var det helt enkelt ett lifsintresse att stäcka det polska inflytandets utbredning öfver Ryssland, och utan vederlag skulle hjälpen ej heller lämnas; under den tilltagande anarkin i grannlandet framträder också tydligt den svenske konungens afsikt att på egen hand skaffa sig reell säkerhet för sina intressen.

Redan i en kunglig instruktion af den 12 februari 1605 upptagas Kexholm och Ivangorod, om ock med stark prutmån, som vederlag för erbjuden undsättning till Boris. Dennes död (april 1605) och Dmitrijs fullständiga seger, mot hvilken det ej lönade sig att spjärna, gjorde emellertid för tillfället ett ingripande outförbart; Karl IX fick i stället tänka på att skydda sina egna gränser mot ånyo hotande anfall och genom intriger motverka de polsk-ryska förbindelserna, (därvid på ett något klumpigt sätt sökande korsa en falskeligen utspridd giftermålsförhandling mellan Dmitrij och Sigismunds syster Anna). En ortodox och nationell reaktion gjorde dock redan i maj 1606 slut på pretendentens saga, och förhandlingarna om fredens bekräftelse kunde med bättre utsikter fortsättas med den nye bojartsaren Vasilij Sjujskij. Sigismund å sin sida hade fått att bekämpa ett adelsuppror i sitt eget land.

I Ryssland fortsatte inbördeskriget, och Karl IX upphörde ej att genom bref och budbärare söka påtruga Vasilij sin väpnade hjälp, medan han för all säkerhets skull planerade öfverrumplingar af Kexholm, Nöteborg och Ivangorod och på egen hand ville sätta igenom de svenska gränsanspråken i Lappmarken. Så länge Vasilij blott hade att göra med de upproriska kosackernas lösa skaror, kunde han utan större risk afvara den svenske konungens tveeggade svärd. Men då en ny Dmitrij, stödd af de efter det polska adelsupprorets dämpande ledigblifna äfventyrarskarorna, från senare delen af 1607 blifvit medelpunkten för den mångskiftande ryska upprorsrörelsen och till sist sommaren 1608 satte sig fast i Tusjino nära Moskva samt utbredde sitt välde ända bortåt de svenska gränstrakterna (Pskov gick öfver den 2 september, Ivangorod ej långt efteråt), kunde den erbjudna hjälpen ej längre högdraget afvisas. Tsaren lät i augusti sin kusin Michajlo Skopin-Sjujskij från Novgorod med de svenska befälhafvarne inleda förhandlingar om understöd, hvilka också ledde till ett förberedande aftal (i Novgorod november 1608). Utan att uppgifva sina planer på Ivangorod, men samtidigt kraftigt rustande för större företag, lät Karl IX genom kommissarier fullfölja underhandlingen (instruktion af den 15 december 1608), och genom det fördrag, som den 28 februari 1609 afslöts i Viborg mellan dem och Skopins fullmäktige, åtog han sig mot löftet om Kexholm att låta en här på rysk bekostnad komma tsaren till hjälp mot hans fiender.

Här är ej plats för något utförligt referat af Jakob de la Gardies ryska fälttåg med deras växlingar af ärorika bragder och snöpliga myterier. Författaren ger en utförlig skildring däraf med framdragande af intressanta detaljer och under ständigt aktgifvande på de inre ryska förhållandenas utveckling och Sigismunds förehafvanden. Den gamle Widekindi är särskildt här ännu till stort gagn, i det att för krigets tidigare skeden de la Gardies bref till konungen numera endast äro åtkomliga genom hans förmedling; men från och med senare delen af 1610 utgör den de la Gardie'ska samlingen i Dorpat, innefattande såväl ankomna bref, bland andra

från Evert Horn, som afskrifter af utgångna, en ovärderlig källa, som författaren också flitigt begagnat, utan att därför försumma de upplysningar, som från andra håll stått att vinna

För Karl IX hade nog, att döma af hans instruktioner för de la Gardie (28 december 1608, 30 juni 1609), besittningstagandet af det tredskande Kexholm och de öfriga gränsfästningarnas eröfring större intresse än Moskvas befrielse. Han fortsatte också oafbrutet sina anslag särskildt mot Ivangorod och sökte, ehuru med lika liten framgång, under vintern 1609—10 bringa det ryska grannskapet vid Ishafvet i sitt våld.

Jakob de la Gardie hade å sin sida att, i den mån ryssarnes oregelbundna soldbetalningar och hans egna truppers upplösta disciplin medgåfvo, tillsammans med Skopin utföra sin undsättningsuppgift enligt de träffade aftalen och med hänsyn till händelsernas utveckling på ort och ställe.[1] För denna fick konung Sigismunds hallning en afgörande betydelse. Vid den nye Dmitrij kunde han ej fästa samma förhoppningar som vid den förre, och under året 1609 finner man honom — hänvisande till Vasilijs förbund med svenskarne, hvarigenom ett polsk-ryskt stillestånd af 1608 blifvit brutet — öfvergå till en direkt eröfringspolitik mot Ryssland, inledd med operationer mot Smolensk (september). Sannolikt var det under intryck af den härigenom hotande faran, som de la Gardie ingick ett nytt aftal (den 17 december) med ryssarne om ytterligare hjälptrupper på villkor af framdeles ökadt territoriellt vederlag. Kort därefter undsatte de Troitsa (januari 1610).

Under trycket från så olika håll sprängdes vid samma tid sammangaddningen i Tusjino. Medan »röfvartsaren», vid hvilken kosackelementen i hären ännu höllo fast, flydde till Kaluga, vände sig hans förnämare anhängare till Sigismund, erbjudande tsardömet at dennes son Vladislav, hvilket anbud också antogs (februari). Å andra sidan kunde de la Gardie och Skopin i mars hålla sitt intåg i det befriade Moskva.

Den omedelbara sammanstötningen mellan Rysslands båda främmande inkräktare lät nu ej länge vänta på sig. Oroad af de nykomna, af Evert Horn anförda svenska hjälptruppernas rörelser, lät Sigismund i maj kronhetmanen Żolkiewski med en här bryta upp mot Moskva. Mellan de la Gardie och ryssarne, hvilka senare dessutom försvagats genom Skopins hastiga död och den därmed sammanhängande inre missämjan, var enigheten på grund af dröjsmålet med Kexholms afträdelse och de ständiga soldtvisterna ej den bästa, men inför den hotande faran sammanslöto de sig genom ett nytt aftal (13 juni).

[1] De svenska hjälptruppernas betydelse för den ryska hårens stridskraft är uppenbar. Då t. ex. de la Gardie på grund af myteriet på sommaren 1609 måst skilja sig från ryssarne, men till förbindelsens bibehållande sände dem Some med 300 man, spelade tydligen dessa som instruktörer och i striderna äfven som ledare för de ryska skarorna ungefär samma roll, som i senaste tid tillkommit exempelvis de engelska trupperna i den egyptiska armén.

Den afgörande sammandrabbningen vid Klusjino (23 juni) fick emellertid genom de svenska legotruppernas myteri sin välbekanta ömkliga utgång, och med ett muntligt löfte att ej vidare hjälpa tsar Vasilij fick de la Gardie köpa fritt återtåg till gränsen för sig och spillrorna af sin här.

Snart bortföll också all frestelse för honom att bryta detta sitt löfte, ty redan i juli störtades Vasilij och ett råd af bojarer tog makten i Moskva, där tanken på Vladislavs val till tsar nu fick allt större styrka. I detta sammanhang är det, som den svenska tronkandidaturen dyker upp; den tillkom, såsom författaren säger, »icke under de svenska vapnens glansperiod, genom något triumfatoriskt maktspråk, utan framstod i en förtviflad situation som enda utvägen att motarbeta den polske konungens dynastiska planer». I en kraftfull skrifvelse (af den 24 augusti) varnade de la Gardie — åberopande som exempel både Henrik IV:s mord och krutkonspirationen i England — de ryska ständerna för de papistiska stämplingarna och rådde dem att, om de icke valde någon landsman, hellre taga en svensk än en polsk prins till sin herre. Men redan en vecka tidigare hade bojarerna i Moskva med Žolkievski afslutit kapitulationen om Vladislavs val, en stor beskickning afsändes kort därefter till Sigismund, och polackarne fingo besätta Moskva.

Det stora spelet syntes förloradt, men fältet låg i stället fritt för de la Gardie att på närmare håll taga Sveriges intressen till vara, i synnerhet sedan både Novgorod och Kexholm tagit parti för Vladislav. Senare delen af 1610 och den följande vintern äro också uppfyllda af företag mot de olika gränsfästningarna, ofta misslyckade, men åtminstone resulterande i Kexholms kapitulation (2 mars 1611). Det pskovska området kom härvid — så underligt hade förhållandena gestaltat sig genom den polska tronkandidaturen — genom sitt fasthållande vid den falske Dmitrij att intaga en sorts neutral ställning till Sverige. Under tiden var Ryssland skådeplats för ännu en omhvälfning, förhandlingarna mellan den moskovitiska beskickningen och Sigismund, hvilken Smolensks eröfring låg mer om hjärtat än sonens uppsättande på den osäkra tsartronen, gingo sönder, medan i skilda delar af landet en antipolsk rörelse tog fart, och i mars 1611 instängde »landtvärns»-hären den polska garnisonen i Moskva; vid samma tid gick Novgorod öfver till det nationella partiet.

Beträffande de underhandlingar, som nu följde mellan den svenske fältherren och de novgorodska och moskovitiska »herrskapen», har författaren i de la Gardies korrespondens funnit stoff till en bred och innehållsrik framställning, hvarigenom också dennes hela politik framstår tydligare i sitt af afståndet och ställningens hastiga växlingar betingade oberoende af anvisningar hemifrån. Han vidhöll energiskt de svenska ersättningsanspråken och krafvet på ett ur Sveriges synpunkt betryggande tsarval och hade dessutom mot Novgorod vissa speciella fordringar att förfäkta, allt också tjänande till motivering för hans kvarstannande i landet. För ryssarne var

det af stor vikt att genom svenskarnes aflägsnande ur landet få Novgorods stridskrafter lösta för kampen mot polackarne; efter hand framkommo de ock med uppmaningar till ännu ett undsättningståg till Moskva. Under intryck af den öfverhängande faran från polska sidan funno slutligen landtvärnets ledare rådligast att låta välja Gustaf Adolf till tsar och gåfvo (23 juni) med notifikation af detta val de maktägande i Novgorod i uppdrag att på denna grundval afsluta fördrag med de la Gardie, i nödfall med löfte om Nöteborg och Ladoga som pant för hjälptruppernas sold. Fältherren, som satte föga tilltro till sina motparters afsikter, valde emellertid en säkrare väg att sätta sina fordringar igenom. Den 16 juli stormade han Novgorod, och hans seger framkallade fördraget med staden af den 25 juli, enligt hvilket en af den svenske konungens söner skulle blifva tsar och storfurste i Novgorod.

Det gällde nu för de la Gardie dels att, såsom i fördraget förutsattes, samla Ryssland i dess helhet kring denna lösning, dels att i hemlandet genomdrifva ett bifall till Karl Filips afsändande. I intetdera afseendet hade han omedelbar framgång. Redan på sommaren råkade de olika elementen inom landtvärnsrörelsen, bojarer och kosacker, i delo, hvarvid de senare, som ej ville veta af någon svensk tsar, lågo öfver. Novgorods område förenade sig visserligen till stor del i stadens beslut, men Nöteborg förhöll sig afvaktande, och fästningarna i det pskovska området, där — efter den falske Dmitrijs mord (december 1610) — en ny gengångare grasserade sedan våren 1611, lyckades Evert Horn ej bemästra. Hvad Karl IX:s hållning beträffar, kom från honom intet svar på de la Gardies framställningar, och författaren synes ge denne rätt, då han däri såg ett tecken till ogillande. Sådan var ställningen, då i december 1611 underrättelsen om konungens död träffade honom, samtidigt med att en stor beskickning från Novgorod stod i begrepp att afgå till Stockholm.

På denna punkt har författaren sett sig nödsakad att afbryta framställningen af sina undersökningars resultat, men med stöd af hans egna ord i företalet har man anledning att hoppas snart få se den framförd till 1613. Kommer denna fortsättning, såsom man har allt skäl att vänta, att stå i jämnhöjd med detta arbete i dess bästa partier, så skall författaren utan öfverdrift kunna lyckönskas till att ha gifvit vår historiska afhandlingslitteratur ett af dess allra både gedignaste och mest helgjutna tillskott.

H. B—n.

Sveriges historia intill tjugonde seklet, under medverkan af O. Montelius, H. Hildebrand, M. och L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason och A. Rydfors, utgifven af Emil Hildebrand. Femte afdelningen. *Stormaktstiden, förra skedet 1611—1660.* Af Martin Weibull m. fl. Sjätte afdelningen. *Stormaktstiden, senare skedet 1660—1718.* Af G. R. Fåhræus. II + 596; 384 s. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm. 1902—1906.

Man vore nästan frestad att säga, att det hvilar ett oblidt öde öfver den historiska teckningen af vår storhetstid. Huru Geijers och F. F. Carlsons arbeten blefvo i förtid afklippta, är kändt. När det Linnströmska kollektivarbetet förbereddes, hoppades utgifvaren få hela skedet 1611—1718 tecknadt af professor Martin Weibull, men uppgiftens omfång nödgade snart till ganska vidsträckt arbetsfördelning, så att slutligen trenne författare — herrar M. Weibull, E. Carlson och M. Höjer — kommo att teckna hvar sitt parti af perioden. Redaktören af Sveriges historia intill tjugonde seklet afstod, vis af erfarenheten, från försöket att vinna en enda författare af hela storhetstidens historia och planlade från början en delning så, att prof. Weibull skulle behandla det svenska stormaktsväldets grundande, hvarefter numera rektor Rudolf Fåhræus skulle skildra tiden från 1660 till Karl XII:s död. Redan innan verkets första häften utgåfvos, hade emellertid prof. Weibull aflidit; på hans plats i författarkretsen inträdde visserligen sonen, numera landsarkivarien Lauritz Weibull, men då det under hans öfriga ämbetssysselsättningar befanns vara honom omöjligt att utföra mera än en revision af faderns Gustaf Adolfsteckning och en skildring *de novo* af Karl X Gustaf, nödgades redaktören själf inträda för Kristinas historia. Sådan storhetstidens historia nu föreligger, utgörande arbetets tredje band eller femte och sjätte afdelningar, är alltså Gustaf II Adolfs historia författad af M. Weibull samt reviderad af L. Weibull, Kristinas historia författad af E. Hildebrand, Karl X Gustafs historia författad af L. Weibull samt Karl XI:s och Karl XII:s historia författad af R. Fåhræus. Genom denna uppdelning ha vi gått miste om den mera enhetliga uppfattning af skedets utvecklingsgång, som naturligtvis hade varit ytterst önskvärd. Men samtidigt som detta påpekas, bör obetingadt erkännas, att det mesta, som af de skilda händerna bjudes, mycket väl fyller de anspråk, man har rätt att fästa vid ett arbete af denna art.

Den reservation, som i de sista orden uttryckes, gäller Martin Weibulls skildring af Gustaf II Adolf. Undertecknad vill utan hvarje förbehåll erkänna, att denna skildring har många förtjänster, hvarför den ock jämte Oscar Alins Reformationstidehvarfvet kunde räknas som det förnämsta rent historiska bidraget i det Linnströmska ollektivarbetet. Vid dess första framträdande påpekades sålunda

med fog som en betydande förtjänst författarens sträfvande att se Gustaf Adolfs historia ej bara från begränsad svensk synpunkt utan ock från vidsträcktare europeisk. Den vältaliga framställningsformen med dess reminiscenser från skandinavismens dagar utgjorde också ett icke oangenämt afbrott i den något torra och färglösa prosa, som våra historiska författare helst nyttjade. I närvarande stund ligga emellertid dessa förtjänster för långt borta för att kunna hålla skriften uppe i dess forna värdesättning. 1860- och 70-talens universitetsvältalighet klingar ihålig; och om man också ej precis kan säga, att alla våra historici lyckats höja sig till någon starkare personlig stil, så har likväl den fördjupade forskningen möjliggjort ett impressionistiskt verkande framställningssätt, som i sin anspråkslösa enkelhet fängslar mera än äldre dagars vackraste oratoriska blommor. Den mera universalistiska uppfattningen af Sveriges historia åter erkännes numera allmänt vara en nödvändighet, om man skall kunna i någon mån förstå ej blott Gustaf Adolfs utan ock alla hans efterföljares regeringsgärningar fram till storhetstidens utgång. Men samtidigt med att dessa förändringar inträdt, har de sista trettio årens intensiva forskningsarbete inom och utom Sverige framdragit så mycket nytt material, föreliggande i källsamlingar, kritiska bearbetningar och öfversiktliga skildringar, att en modern Gustaf Adolfs-historia nu bör te sig väsentligen annorlunda än vid år 1880. För det inre förvaltningsarbetet äro ju särskildt N. Edéns undersökningar af största betydelse; deras viktigaste resultat ha vid revisionen af M. Weibulls arbete observerats men någon verklig omarbetning af dessa partier har ej ägt rum. W. Strucks skarpsinniga studier öfver Gustaf Adolfs ställning till de ledande inom det protestantiska Tyskland hade kunnat göra skildringen af Sveriges deltagande i det tyska kriget djupare än nu, och — hvad som verkar svagast — vi få om händelserna på tysk botten knappast veta mera, än hvad som tilldrog sig inom konungens omedelbara verksamhetskrets. Men Neder-Sachsen och Westfalen, där Gustaf Adolf hade att observera riskabla danska och franska förehafvanden ej mindre än farliga militära operationer från katolsk sida, voro också skådeplatser af yttersta vikt, annars hade ej några af Gustaf Adolfs ypperstа män, en Johan Adler Salvius, en Axel Oxenstjerna, behöft engageras där för längre tider. Om allt detta finnes emellertid så godt som ingenting vare sig i originalskriften eller i revisionen. Emellertid, äfven med brister af dylikt slag erbjuder Martin Weibulls Gustaf II Adolf alltjämt en god introduktion i tidens historia, kanske särskildt genom den klara, ehuru ej nog ingående öfversikten af läget i Tyskland på 1620-talet. En reproduktion af skriften synes därför alltid kunnat vara på sin plats, men det måste ifrågasättas, om den lämpade sig just här, där man önskade se en sammanfattning af forskningens nuvarande resultat.

Emil Hildebrands teckning af Kristinas regeringstid låter oss se den framstående historikern verksam på ett för honom jämförelse-

vis nytt område. Men äfven för detta äger han betydande förstudier dels genom sitt stora arbete öfver vår statsförfattnings historia. dels genom sina uppmärksammade Wallensteinsundersökningar. För öfrigt ha ju de senaste decennierna framskaffat ett ganska rikhaltigt nytt material i akt- och urkundsamlingarna Svenska riksrådets protokoll, Axel Oxenstjernas skrifter och brefväxling samt Sveriges traktater, vidare i detaljundersökningar af S. Clason och N. Edén, af Gustav Droysen med lärjungar och opponenter, bland de senare framför andra W. Struck, af Fridericia, Sattler m. fl. Det är sålunda ett väsentligen bättre bearbetadt fält, som Hildebrand nu kunnat beträda, än det som erbjöd sig för hans föregångare Ernst Carlson. Skillnaden mellan bådas arbeten markeras redan genom deras olika omfång; då E. Carlsons berättelse om Kristinas regering allenast omfattade 104 sid., har Hildebrands svällt ut till 194 sid. (i båda fallen illustrationer inräknade).

Trots de bättre förarbetena finnas alltfort stora luckor i kännedomen af denna tids historia. Särskildt synes detta vara fallet med vår diplomati och krigföring i Tyskland. Enstaka fältslag äro visserligen kritiskt behandlade (ibland, såsom vid den Droysenska skolans Nördlingstudier till och med hyperkritiskt!), men en fullt modern undersökning af fälttågen i deras sammanhang saknas. Och likaledes är det förenadt med ej ringa svårigheter att för närvarande tränga in i de diplomatiska och administrativa detaljerna af Sveriges tyska välde mellan Gustaf Adolfs död och fredsverkets lyckliga exekution. Såvidt undertecknad kunnat finna, har emellertid författaren med stor framgång löst sin vanskliga uppgift, äfven om en eller annan detaljanmärkning skulle kunna göras; det lärer sålunda möjligen kunna reellt men ej formellt fasthållas, att den fransk-svenska Wismartraktaten af år 1636 aldrig ratificerades från svenskt håll (s. 336), ty vid ingåendet af 1638 års förbund (jfr s. 374) utväxlades verkligen de fördröjda ratifikationerna (se Sveriges Traktater, V, 2, n:r 44 och 50). Som ett mycket lyckligt grepp bör betecknas det skarpa markerandet af tiden 1632—44 som i främsta rummet Axel Oxenstjernas regeringsperiod. Rikskanslärens gestalt dominerar också på vederbörligt sätt, och Hildebrand synes bättre än någon föregående författare hafva fått fram hans centrala betydelse såväl för inre förvaltning som för yttre politik. Att författaren tack vare sin grundliga kännedom af samtida skrifter varit i stånd att framdraga många tidskarakteristiska vittnesbörd, är egentligen öfverflödigt att nämna för dem, som förut känna hans behandling af 1500-talets historia; den liffulla, gripande scenen från rådssammanträdet den 8 december 1632 efter första underrättelsen om Gustaf Adolfs död (s. 291) kan anföras som ett exempel. Det bör slutligen, ehuru vid författarens kritiska lynne självklart, antecknas, att han ej gör sig skyldig till det alltför vanliga skönmåleriet af tidens svenska folk utan (t. ex. sid. 293 och 307) äfven låter framträdande brister komma till synes.

Karl X Gustaf var i den Linnströmska historien rätt styfmoderligt behandlad; på allenast 40 sidor gaf Magnus Höjer en raskt skrifven och klar men alltför kortfattad teckning af hans regeringstid. Under Lauritz Weibulls hand har skildringen vuxit till 114 sid., utan all fråga en betydande vinst. Häraf faller emellertid föga på den inre historien utan det väsentliga — såsom rätt och billigt är — på den yttre. Särdeles väl till pass har kommit, att författaren under sin verksamhet i riksarkivet haft tillfälle att för ordnande noga genomgå viktiga diplomatiska samlingar från denna tid, särskildt biskopens af Ermeland såsom krigsbyte tagna arkivalier, hvarjämte Fridericias, Ellen Fries, Haumants och andra kända skrifter underlättat hans arbete Så har författaren kunnat gifva en sakrik berättelse om Karl Gustafs krig och politik, tillika framställd med god fart. Såsom en brist får kanske påpekas, att man saknar en orienterande redogörelse för läget i Polen och Östeuropa; särskildt efter Hjärnes Karl XII:s-studie bör det väl vara skäligen klart, att en väldig omdaningsprocess pågick i vår världsdels östra länder åtminstone alltsedan 1600-talets midt, och att grannarnes politik väsentligen bestämdes häraf för en tid af vid pass hundra år. Det hade därför varit önskvärdt att redan här erhålla den fylligare bakgrundsteckning, som är nödvändig för riktig kännedom såväl om Karl X Gustafs som längre fram om Karl XII:s polska och ryska åtgärder. På andra håll, särskildt i fråga om Danmarks, Brandenburgs och Nederländernas statskonst under Karl Gustafs senare år, har författaren lämnat en god sådan bakgrund.

Karl XI:s och Karl XII:s historia skrefs för det Linnströmska verket äfvenledes af Magnus Höjer. Den uppgiften har nu öfvertagits af Rudolf Fåhræus, som sålunda ensam författat hela sjätte afdelningen af Sveriges historia intill tjugonde seklet. Det vill åtminstone förefalla undertecknad, som om perioden 1660—1718 ännu så länge erbjöde de största svårigheterna, när det gäller att teckna hela vår storhetstid. Dessa svårigheter möta lika mycket på den yttre som på den inre historiens område. På det senare är det reduktionen och de stora räfsterna men också organisationen af Sveriges vidsträckta utländska välde och administrationens handhafvande i de olika provinserna, som alltfort äro ofullkomligt studerade — alltså mest Karl XI:s tid. På det förra åter måste man särskildt beteckna det stora nordiska krigets diplomati och krigföring såsom i många punkter dunkla. Det kan svårligen väntas, att en enda författare skall finnas lika eller åtminstone i det väsentliga lika förberedd att gifva en tillfredsställande preliminär skildring från båda dessa omfattande fält för historisk verksamhet. På det ena, den yttre historiens, har emellertid Fåhræus dokumenterat sig genom skarpsynt forskning och god framställningstalang. Hans framgångsrika försök att utreda ett par af de tilltrasslade diplomatiska härfvorna från koalitionsunderhandlingarna mot Ludvig XIV ha direkt gagnat honom för skildringen af den tidens yttre

politik öfver hufvud men kommo honom äfven indirekt till godo för studiet af den inre historien. Ty vid frånvaron hittills af djupare undersökningar inom denna — O. Varenius' arbete om Förmyndarräfsten står ju ännu som ett skäligen isoleradt försök — blir det främst af vikt att öfverskådligt sammanställa de allmänt kända hufvuddragen, hvarvid skolningen i diplomatisk historieforskning är till mycket gagn.

Det sagda torde göra tydligt, att den inre historien för detta skede icke nu framträder i någon ny belysning. Skildringen är emellertid gjord med noggrannhet och godt omdöme, men måhända ibland något tunn; så det inledande partiet om Karl XI:s förmyndare, hvarvid särskildt kan påpekas det bagatelliserande omnämnandet af sextiotalets nog så allvarsamma och ej litet tidstypiska rangstrider (s. 24). Arbetets tyngdpunkt ligger på den yttre historien, hvilken utan tvekan kan betecknas som förtjänstfullt återgifven. Detta gäller naturligtvis i främsta rummet författarens egentliga område, Karl XI:s diplomati, men knappast mindre teckningen af Karl XII:s tid. Vid denna sista äro i synnerhet att anteckna den kritiska omsikt, med hvilken författaren sträfvar att ur deras historiska förutsättningar fatta Karl XII:s krig och politik, samt den sunda takt, som leder honom i hans omdömen. Tack vare dessa utmärkande drag har han enligt undertecknads mening lämnat den bästa öfversiktliga Karl XII:s historia, som vi hittills äga. Att detaljerna kunna underkastas tvifvel och diskussion, är redan antydt.

Som helhet betraktadt kan tredje bandet af Sveriges historia intill tjugonde seklet sålunda betecknas som en mycket god prestation af sammanfattande historiografi. Att dess illustrativa del är konstnärligt förstklassig, behöfver ej särskildt utsägas, när det är fråga om ett stort verk från detta förlag, hvaremot det ju kan förtjäna understrykas, att illustrationerna äfven rent historiskt sedt äro förträffligt valda. Blott hade något mera af kartor och stridsplaner kunnat vara önskligt till kompletterande af det goda, som redan nu gifvits. Beträffande önskvärdheten af käll- och litteraturöfversikter tillåter sig undertecknad lifligt instämma i de ord, som denna tidskrifts redaktör yttrat å sid. 24 af rec.-afdelningen för år 1907.

Slutligen en hemställan. De biografiska siffror, som det Linnströmska verket meddelade under porträtten, passa tvifvelsutan ej rätt väl på denna plats samman med nu följda reproduktionsprinciper. Dessa siffror äro emellertid goda att hafva till hands, då vi annars äro så illa utrustade med biografisk litteratur. Vore det alltså icke möjligt att i det blifvande registret för hvarje person, om hvilken sådana uppgifter finnas, meddela födelse- och dödsåren?

Carl Hallendorff.

Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808—1812. Publ. par le Grand Duc NICOLAS MIKHAÏLOWITCH. Bd I—V. CLVII + 263; V + 411; V + 409; VI + 435; V + 492 s. St. Petersburg 1905—1907.

Det lifliga intresse, hvarmed utlandets historieforskning i vår tid sysslar med det Napoleonska tidsskedet, bringar oupphörligen i dagen nya källskrifter eller bearbetningar, som äro af största vikt äfven för vårt eget fäderneslands historia. Till de mera betydelsefulla i detta hänseende hör den ståtliga aktpublikation, hvars titel läses här ofvan, och som har till utgifvare storfursten Nikolai Mikaelovitj, en kusin till framlidne tsar Alexander III och, genom sin moder, till vår nuvarande drottning.

Som bekant är detta icke första gången, som den diplomatiska notväxlingen mellan Ryssland och Frankrike under de viktiga åren efter Tilsitfreden göres till föremål för källpublikationer. Vi ha sålunda redan förut utgifna depescherna från dels general Savary, den förste franske ministern i Petersburg efter nyssnämnda fred, under juli—december 1807, dels general Tolstoj, rysk minister i Paris nov. 1807—okt. 1808, dels den bekante öfverste Tjernitjev, tsar Alexanders specielle gesandt till Napoleon vid olika tillfällen under åren 1809—1811, samtliga offentliggjorda i ryska historiska sällskapets *Sbornik*, bd XXI, LXXXIII och LXXXIX. Hufvudpartierna i den rysk-franska alliansen återstå emellertid att på liknande sätt belysa, och det är för att fylla denna lucka, som storfurst Nikolai nu börjat utgifva dels de franska ambassadörernas i Petersburg general Caulaincourts (hertig af Vicenza) och general Lauristons (hertig af Ragusa) depescher från deras vistelse därstädes resp. dec. 1807—maj 1811 och maj 1811—krigets utbrott 1812, dels den ryske ambassadörens i Paris furst Kurakins depescher jan. 1809—krigsutbrottet 1812. Till dessa depescher skola äfven läggas de instruktioner, som de ifrågavarande diplomaterna erhållit från sina utrikesministrar, äfvensom furst Kurakins enskilda bref till kejsarinnan Maria Feodorovna samt de bref dåvarande ambassadsekreteraren grefve, sedermera furst Nesselrode hemligen skref till den bekante statssekreteraren Speranski under sin vistelse i Paris mars 1810—sept. 1811, de sistnämnda delvis redan publicerade i *Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode (1760—1850), publiées par le comte A. de Nesselrode*, Paris 1904.

Det stort anlagda verket har i sina hittills utkomna fem band endast hunnit en del af sin förelagda bana, nämligen Caulaincourts depescher från Petersburg under hans ambassadörtid dec. 1807—maj 1811. Det första bandet slutar med 15 mars 1808, det andra med 10 dec. samma år, det tredje med 17 juli 1809, det fjärde med 24 maj 1810 och det femte med 12 maj 1811.[1] Vi ha således att

[1] Band V har först under korrekturläsningen kommit rec. tillhanda.

vänta ännu en betydande rad band, förrän arbetet slutförts. Vi kunna ej heller öfverblicka hvad de komma att innehålla för det hittills berörda tidsskiftet, eftersom det utgifna endast omfattar den franske ambassadörens rapporter till hemlandet, men intet af vare sig de till honom anlända instruktionerna eller hans ryske kollegas meddelanden från Paris. Vi äro dock ej alldeles utan vägledning rörande det återstående materialet, ty utgifvaren har i en utförlig och intressant inledning till det första bandet i stora drag skisserat några väsentliga hufvudpunkter i det hela.

Såsom utgifvaren påpekar, har det framlagda materialet äfven tidigare ej varit alldeles obegagnadt af historieskrifningen, i det att åtskilliga af Caulaincourts depescher användts af Vandal för hans berömda *Napoléon et Alexandre I* och af Tatistsjev för dennes *Alexandre et Napoléon*, likasom ock Kurakins rapporter begagnats af Schilder för hans ryska arbete öfver *Alexander I.* Det är emellertid klart, att först deras utgifvande möjliggör ett fullständigt inträngande uti dem, allra helst när de, såsom dessa depescher, beröra både ett ytterligt viktigt tidsskede och ytterst betydelsefulla förhandlingar. Hela det västerländska statssystemets öde var ju under nämnda år förknippadt med alliansen mellan Napoleon och Alexander, och det finnes därför knappt någon fråga af större betydelse för detsamma, som icke i dessa rapporter kommer till tals. Hvad särskildt beträffar de hittills utgifna, Caulaincourts, kommer därtill deras talrikhet — de äro exempelvis ensamt från 1808 167 och från 1809 185 — samt deras utförlighet och intima karaktär: Caulaincourt, som i högsta grad åtnjöt tsar Alexanders personliga ynnest, refererar till och med ofta med verba formalia sina långa ingående samtal med kejsaren. En svensk forskare, som haft tillfälle att studera originalen i franska utrikesministeriets arkiv i Paris, har emellertid meddelat mig, att serien icke är alldeles fullständig. Äfven annorledes kan för öfrigt framtiden måhända vänta nya bidrag till dessa års historia af Caulaincourts hand, ty, såsom utgifvaren meddelar, använde denne de sista åren af sitt lif att redigera sina memoarer, hvilka också finnas i behåll hos hans arfvingar, som dock ännu icke funnit tiden inne för deras offentliggörande.

* * *

Här är naturligtvis icke platsen att ens försöka en redogörelse för de många viktiga bidrag till den allmänt-europeiska politikens historia under detta tidsskede, hvilka finnas att hämta ur Caulaincourts depescher. Ur den inledning utgifvaren själf bifogat må dock åtminstone det meddelas, att han icke anser Vandals mästerliga skildring, om ock den hittills bästa, hafva fullt träffat den riktiga belysningen af det intressanta förhållandet mellan Alexander och Napoleon. Han närmar sig i detta hänseende mera Sorel. Alexander har, menar utgifvaren, icke lämnat Tilsit så bländad af Napoleon,

som både samtid — äfven Napoleon själf — och eftervärld ofta föreställt sig. Han har i detta ögonblick, på grund af sitt rikes utmattning, ansett politiskt klokt att för dess skull tills vidare följa Napoleon, men han har från första stund haft den baktanken att vid behof frigöra sig från bandet och, blott han hunnit växa sig tillräckligt stark, själf träda i främsta ledet. Han har redan i Tilsit upptäckt den fåfänga, som var en sårbar punkt i Napoleons karaktär, och har för den skull genast slagit in på de öfversvallande vänskaps- och artighetsbetygelser, i hvilka han var en sådan mästare, hvilka han därpå oaflåtligen fortsatt ända till den sista brytningen, och med hvilka han en tid bortåt lyckades hålla Napoleon själf och ännu mycket längre Caulaincourt i okunnighet om sin verkliga taxering af alliansen med Frankrike.

Man har anmärkt, att han lät sig i Frankrike representeras af rätt medelmåttiga personer såsom Tolstoj och Kurakin; utgifvaren anser icke otänkbart, att detta berott pa hans önskan att så mycket som möjligt själf och utan driftigare mellanhänder hålla trådarna i spelet, dels genom andra mera privata agenter såsom Tjernitjev m. fl. dels genom personliga förbindelser med kejsaren, hvartill intimiteten med Caulaincourt jämnade vägen. Och i sin sträfvan att dupera denne genom sin öfverflödande välvilja har han i stort sedt lyckats, så att Napoleon mer än en gång därigenom blef vilseledd. Utgifvaren påpekar i sammanhang härmed en uppgift af Nesselrode, att Caulaincourt till och med så nära låtit sig bindas vid tsaren, att han vid sin återresa till Frankrike på våren 1811 förmåddes att genom Nesselrode fortfarande lämna tsaren meddelanden af intresse. På liknande sätt var Talleyrand under namnet »kusin Henri» en — och den förnämsta — af Nesselrodes dåvarande källor; utgifvaren antyder, att den otrohet gent emot sin härskare, som notoriskt redan i Erfurt utmärkte Talleyrand, 1811 möjligen också smittat Caulaincourt.

Hvad för öfrigt Talleyrands bekanta svek i Erfurt angår, så anser utgifvaren i följd af sin allmänna ståndpunkt dess betydelse för Alexanders hållning vara öfverskattad; Alexander var redan förut besluten att icke låta sig af alliansen med Frankrike föras längre, än han ansåg Rysslands egna intressen kräfva, men dock så länge som möjligt låta för Napoleon hägra de för den franska politiken tänkbara fördelarna af förbundet. Men han var tillika beredd att öfvergifva alliansen i samma stund Frankrikes motgångar blefve tillräckligt varaktiga. Talleyrands svek har således ej behöfts för att dämpa Alexanders hängifvenhet för den Napoleon'ska politiken, men väl har det stärkt den ryske tsarens egen ställning genom den upptäckt han gjorde, att hans kejserlige bundsförvandt hade förrädare i eget läger.

Så följde hela det ryska intrigspelet under inledningen till och förloppet af kriget mellan Frankrike och Österrike. Å ena sidan de ständiga förespeglingarna till Caulaincourt, först att Österrike helt visst ej skulle våga bryta, sedan — efter krigsutbrottet — att

den ryska hjälpen med det snaraste vore att vänta; å den andra den Österrikes gesandt i Petersburg, furst Schwarzenberg, i tysthet ingifna öfvertygelsen, att någon effektiv rysk hjälp åt Frankrike aldrig skulle gifvas, hvilket som bekant också till sist blef förhållandet. Först därigenom öppnades ändtligen Napoleons ögon för osäkerheten i den ryska alliansen, men eftersom han för det dåvarande icke själf kände sig stark nog att bryta den, måste den tills vidare uppehållas. Det gick dock tämligen dåligt redan under förhandlingarna om freden i Wien med anledning af den aktuell vordna polska frågan. Den afgörande inre knäcken i alliansen kom åter i samband med giftermålsunderhandlingarna vid årsskiftet 1809—1810 — hvilka i depescherna vidlyftigt behandlas —, där åter Alexander i det längsta sökte drifva sitt gamla spel: att vinna sina önskemål — denna gång ett officiellt uttalande af Napoleon mot de polska restaurationsplanerna — utan att dock ge det önskade reella utbytet, sin systers hand. Kejsarinnan-moderns bestämmanderätt öfver dottern fick skickligt tjäna såsom anledning till upprepade undanflykter.

* * *

Jag har härmed berört några af de viktigare allmänt-europeiska spörsmål, som de Caulaincourtska depescherna bidraga att belysa. De ha naturligtvis också ett högst betydande intresse för Sveriges egen historia under samma tid, eftersom denna var så nära förbunden med rysk-franska alliansens både uppkomst och afmattning. Att denna allians var den egentliga grunden till det ryska angreppet på Sverige våren 1808, är sedan gammalt en känd sak, och sedan Vandals ofvannämnda arbete utkom, hafva vi också varit underkunniga om, att denna tsar Alexanders politiska svängning med det åtföljande anfallet på Sverige ingalunda var populär i Ryssland, där man vida hellre ville rikta ytterligare ansträngningar mot Turkiet, men att Napoleon, just för att slippa i förtid få den turkiska frågan framdrifven, genom mycket energiska diplomatiska påtryckningar alltjämt dref på angreppet mot oss, tills det i febr. 1808 blef en verklighet. Däremot är det mindre kändt, ehuru också af högt intresse, i hvad mån *efter* krigsutbrottet de olika faserna af de allierade kejsarnes inbördes förhållande inverkade vare sig på den ryska krigföringen i Finland och den fransk-danska mot Skåne eller på diplomatiska åtgöranden från fiendernas sida under aktionen mot Sverige, likasom också huru långt det svenska eller svensk-engelska uppträdandet i Norden vid skilda tillfällen möjligen kunde utöfva någon återverkan på den fransk-ryska alliansen. För dessa frågor finnes mycket att hämta i Caulaincourts depescher, låt vara att man vid deras begagnande får ihågkomma, att Alexanders skenbart så öppenhjärtiga meddelanden ej alltid afsågo att framställa sakerna sådana de voro, utan sådana han önskade, att de skulle betraktas af Napoleon. En grundligare undersökning i saken kräfver emellertid gifvetvis ett studium ej blott af Caulaincourts nu utgifna egna rap-

porter, utan ock af instruktionerna för honom jämte annat ditbörande material ur in- och utländska arkiv, och då jag har mig bekant, att en yngre svensk forskare för närvarande är sysselsatt med en dylik mera omfattande undersökning, skola dessa viktiga spörsmål här tills vidare lämnas å sido.

Såsom exempel på de franska depeschernas betydelse för den svenska historieforskningen, skall jag i stället inskränka mig att beröra ett par andra smärre frågor. Det är af visst intresse att finna, huru starkt Caulaincourt alltid betonar angreppet på Sverige *såsom ett led i den stora aktionen mot England.* Ju hastigare det skedde, ju snabbare och mer effektivt det utfördes, dess mer skulle det skrämma världen och speciellt Albions köpmän, på samma gång det skulle sätta den engelska regeringen i det obehagliga valet att *antingen* med betydande ekonomiska förluster kraftigt understödja Sverige *eller* ock med förlust af sitt anseende öfvergifva det. När så i början af jan. 1808 rykten anlände, att England ämnade förstärka sin sjömakt i de nordiska farvattnen — en mindre eskader afgick också den 11 jan. från England till Göteborg såsom ersättning för den flottilj, som den 30 nov. 1807 hemseglat från Sundet — togs detta af Caulaincourt till anledning att betona det ryska anfallet såsom en nödvändig *försvarsåtgärd* mot en begynnande svensk-engelsk aktion mot Ryssland; och när därpå Gustaf IV Adolf å egna och Englands vägnar erbjöd ryska hofvet fullständig neutralitet för Östersjön på villkor att äfven Sverige finge vara neutralt, så afvisades detta anbud energiskt af den franske ministern såsom blott tillkommet för att förhala tiden och aldrig af England, Köpenhamns bombarderare, afsedt att hållas. På detta sätt gendrefs den ryska håglöshet för anfallet, till hvilken Caulaincourt oupphörligen återkommer.

Synnerligen intressanta äro de meddelanden, som gifvas om *Sveaborg.* Äfven där spelade aktionsplanen mot England in, så till vida som de ryska ansträngningarna minst lika mycket borde rikta sig på att *oskadd* bemäktiga sig Sveaborgseskadern, som fästningen själf; alla åtgärder, som kunde leda till denna eskaders vare sig bortförande till Sverige eller förstörande af fästningens egna försvarare, måste därför undvikas. Den franske ministern, som oupphörligt uppträder såsom militärisk rådgifvare åt tsaren, föreslog därför först en hastig öfverrumpling under pågående fred, och sedan tyckes det varit han, som varit upphofsmannen till planerna att genom förräderi bringa fästningen i ryskt våld. »Jag dref på kejsaren» skrifver han den 24 mars, »att låta hela provinsen däromkring aflägga trohetsed och sedan inskicka en del folk från orten i fästningen; detta skulle antagligen göra garnisonen vacklande. Kejsaren gillade denna plan.»

Den 26 mars hölls ett nytt samtal om Sveaborg. Man syntes nu beklaga, att öfverrumplingsförsöket uteblifvit, ty efter allt att döma skulle fästningen två månder tidigare genom ett sådant fallit i ryssarnes händer; den hade då blott föga trupper och ammunition och nästan ingen proviant. »Den svenske general Cronstedt, en

sjöofficer, som där för befälet, har själf sagt det vid krigsutbrottet; han synes bestämd att hålla den, men det kan icke räcka länge, ty garnisonen består blott af finnar och dåliga trupper» (»mest milis», heter det i ett föregående bref). »Frosten, som tilltagit, ger hopp att den skall öfverlämnas, innan undsättning kan komma. Man hade i början tänkt taga den med stormning; *jag har aldrig instämt däri, ty jag visste genom Sprengtporten, att denna stormning ej kunde lyckas»* (kursiveringen här och i det följande af rec.), »och en motgång så nära Petersburg skulle gifvetvis förorsakat största missnöje och gett ny näring åt illviljan.» Man visste, att Cronstedt nu haft tid att proviantera fästningen.

Den 4 april är tsaren ännu förhoppningsfullare. »Vi skola få Sveaborg», säger han till Caulaincourt. »Kommendanten har redan börjat förhandla och *har låtit förstå, att man måste sätta honom i stånd att kapitulera utan att vanära sig. Man gör honom till viljes, ty man beskjuter honom natt och dag.»* Ambassadören svarade: »En man, som säger så mycket, har kanske åstundan efter något annat, Sire; man kunde låta sondera honom genom någon förslagen karl. Vill han bara tillfredsställa sin egenkärlek, kunde Eders Majestät göra honom den äran att själf resa dit för att mottaga nycklarna, då saken är klar.» Kejsaren meddelade, att han befallt Araktjejev att göra just hvad Caulaincourt föreslagit, att, såsom det heter i nästa bref, göra honom (Cronstedt) alla förslag, som kunde förmå honom att öfverlämna fästningen med sin heder betäckt!

Den 9 april hade tsaren tillfredsställelsen att meddela Caulaincourt den med Cronstedt slutna konventionen, enligt hvilken denne, för att erhålla ett vapenstillestånd(!), öfverlämnade tre verk genast och skulle lämna resten den 3 maj, om ej undsättning till sjöss anlände. Ambassadören fann uppskofvet något långvarigt, om töväder fortfore, och undrade, om man från de upplåtna verken kunde bränna flottan och beskjuta de återstående. Kejsaren lugnade honom; *de ifrågavarande tre verken stängde tillträdet till hamnen och skyddade den till och med i händelse af anfall från sjösidan.* Man kunde bränna flottan, men enligt konventionen skulle den öfverlämnas oskadd den 3 maj, hvilket vore en stor fördel. Ambassadören menade, att allt detta bevisade, att kommendanten hade det illa ställdt (»était mal dans ses affaires»), och att om man fortsatte beskjutningen, skulle man kanske ha fästningen inom åtta dagar, hvilket kejsaren medgaf, men »*då kan han ha bränt flottan; för resten vet hela världen, att hafvet inte kan vara öppet de första dagarna i maj.»*

Två dagar senare företeddes konventionen i original. »Nå, är Ni nöjd?» sade tsaren. »Hvad tycker Ni om denne Cronstedt, som bortger sin herres trupper åt mig och på förhand erkänner Finlands afträdelse?» Caulaincourt menade, att allt vore mycket bra, om hafvet ej vore öppet inom tre veckor; lyckligtvis hade frosten tilltagit, men det vore nog ingen svårighet att återtaga de öfver-

lämnade verken, om fem linjeskepp komme. Allt visade, att kommendanten vore så illa däran (»mal dans ses papiers»), att om man skjutit litet mera, man fått honom både för bättre pris och förr. Tsaren svarade, att man inte uttryckligen nämnt *engelska* fartyg; komme sådana, *skulle intet utrymmas*, därom hade han gett order(!). Sättet vore det enda möjliga att rädda Sveaborgs-eskadern. Under samtalets gång meddelade han vidare, att hans belägringsartilleri redan lidit mycket, och att snömassorna hindrade ditforslingen af nytt. Emellertid påstod han sig ock genom beskjutningen hafva skadat svenskarna mycket; enligt egen uppgift hade de mer än femhundra man ur stridbart skick. (I verkligheten voro blott 6 döda och 32 sårade under hela belägringen!)

Huru man å rysk sida ämnade hålla konventionen, framgick äfven vid ett par följande samtal. Man använde stilleståndet för att på allt sätt förstärka sina angreppspositioner rundt kring fästningen. Visade sig minsta spår af fientliga stridskrafter i Östersjön, skulle fästningen — äfven midt under stilleståndet — uppmanas att inom två timmar gifva sig och annars bombardemanget åter börja samt flottan brännas. Sveriges nyss förnyade allians med England skulle därvid tagas till förevändning samt likaledes föranleda en särskild framställning till Cronstedt att uppgifva fästningen några dagar i förtid, eftersom tsaren genom denna allians såge sig befriad från hvarje hänsyn och förpliktad att icke vidare hålla de förmånliga villkor han medgifvit svenskarna(!) Den 27 april, då denna plan åter var på tal och just nyss en rapport anländt från Sveaborg, tillade tsaren: »*Alla de finska officerarne äro för oss. Guldregnet har gjort sin verkan under vapenstilleståndet;* garnisonen är starkt bearbetad, *och, oss emellan, amiral Cronstedt har en fordran på krigskassan, som jag förbundit mig att betala honom.* Detta oss emellan, förstår Ni, ty det är en hemlig artikel, hvilken jag meddelar Er, blott emedan Ni icke är en främling för mig och emedan Ni inger mig fullt förtroende.»

Efter dessa upplysningar lärer det ej vidare gå an att häfda Cronstedts oskuld vid förräderiet på Sveaborg.

Beträffande de öfriga krigsrörelserna kan framhållas det ofta återkommande betonandet af de stora svårigheter, med hvilka den ryska krigföringen i Finlands ogästvänliga nejder alltjämt var förenad; det var därför, som man så ofta skred till vapenstillestånd, hvilka vanligen till den ryska armén öfverlämnade en sträcka välförsedda svenska magasin.

Ett annat intressant kapitel utgöra meddelandena om det intryck *revolutionen den 13 mars 1809* gjorde i Ryssland. Den förefaller ej ha varit oväntad, ty redan *före* krigsutbrottet, d. v. s. på nyåret 1808, inberättades från Stockholm, att jäsningen där vore ytterlig på grund af konungens engelskvänliga politik, så att »den förste, som satte sig i rörelse, skulle kunna omstörta hans myndighet», och liknande meddelanden om en stark ovilja i Stockholm mot Sveriges hållning i den uppseglande krisen förekommo enligt

Caulaincourt flerstädes i rapporterna därifrån. Det var säkerligen ock lika mycket konungens hela politiska system — hans uppträdande mot den »oöfvervinnelige» Napoleon — som bristerna i dess utförande, som väpnade missnöjet mot honom. När sedan revolutionen utbröt, synes man emellertid i Petersburg — där ett rykte om saken började sprida sig först omkring den 24 mars — varit något osäker om dess karaktär, och tsaren lät till och med antyda, att den möjligen vore framkallad af det engelska partiet i Sverige; man hade nämligen hört rykten om konflikten i februari mellan konung Gustaf Adolf och den engelske ministern. Kejsaren fann det skedda »attentatet» mot sin svåger brottsligt och föga föredömligt. Säkrare underrättelser kommo först med Alopæus, som just för att skaffa sådana sändts till Stockholm, och som återvände med ganska noggranna underrättelser. Man fick då ock kunskap om Adlersparres trots mot den nya regeringen och hans väpnade intåg i Stockholm; han var, heter det, en mycket snillrik och vältalig man, men »en vildhjärna, ett slags jakobin», hvadan »denne nye Robespierre kom hela världen att darra». Han regerade nu på sätt och vis, hertigen-regenten hade föga eller ingen myndighet, »landet befinner sig i anarki». Någon särskild hänsyn behöfde man under sådana förhållanden icke visa.

Ett nedslående intryck göra åtskilliga notiser om de dåvarande svenska *diplomaternas* sätt att sköta sig. Redan före kriget hade Stedingk för Caulaincourt utgjutit sig i beklaganden öfver den politik Sverige fört — d. v. s. den, som han borde förfäkta — svenskarna hade »blifvit offer för sin ärlighet» i den »olyckliga alliansen» mot Napoleon. När sedan på våren 1809 förhandlingarna i Ryssland skola återknytas, och naturligtvis de bästa möjliga villkor eftersträfvas, kommer knappast någon kurir eller gesandt till Petersburg, utan att han öppet lät förstå, att Sverige »befann sig i det mest olycksaliga läge» (så t. ex. Schwerin i april), att man inga förhoppningar hade att återvinna Finland och därför vore benägen afträda det, att Sveriges tillstånd vore sådant att »den situation i hvilken det befann sig icke kunde förlängas» (Spalding i maj) o. s. v. Att detta ej var rätta sättet att frammana eftergifvenhet från Ryssland ligger i öppen dag.

Äfven vid förhandlingarna i Fredrikshamn synas Stedingk och Skjöldebrand på liknande sätt i förtid ha undergräft sin egen position. Redan omkring den 7 september kunde sålunda tsaren i ett samtal meddela Caulaincourt, att »Stedingk och Skjöldebrand äro ense om det behof Sverige har af freden och om dess betryck i alla hänseenden; de anse, att det omöjligen kan uthärda ett dylikt sakernas tillstånd i ytterligare två månader». Meddelandet måste enligt sammanhanget afse uttalanden af de svenska ombuden i slutet af augusti eller början af september, redan *innan* de den 4 september hunnit få svar på sina förfrågningar i Stockholm, huru långt de till sist finge gå; de ha alltså redan gett sin slutliga underkastelse på hand. Och den danske ministern Blome, som omkring

den 6 september besökte förhandlingsorten, kunde efter återkomsten till Petersburg inberätta, att han funnit Stedingk böjd att gå in på *allt som Ryssland fordrade*», enär Sverige »icke hade någon möjlighet att fortsätta kriget». Det är klart, att deras kraft att under detta förhandlingarnas senare skede vinna några eftergifter af Ryssland efter sådana bekännelser måste varit ringa.

Det kunde vara mycket mera att tillägga, men dessa antydningar må dock vara tillräckliga att presentera det synnerligen intressanta verket för den svenska historiskt intresserade allmänheten. Tilläggas bör, att det typografiskt ter sig i en mycket tilltalande dräkt med behagligt tryck och lättlästa stilar. Hvarje band är försedt med en väl utförd titelplansch — bland annat utmärkta porträtt af Alexander och Napoleon — och med personregister, som dock ej synes alldeles fullständigt. Svenska namn äro däri ej alltid fullt korrekt återgifna; så t. ex. *Engelström* för Engeström (band III, IV och V). I band III har man (sid. 196) trott adjutanten, major G. M. Adlercreutz, som af Lagerbring i slutet af mars från Helsingfors skickades till Petersburg med bref till Caulaincourt, vara identisk med hans broder, generalen.

S. Clason.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 20: H. 2. R. C. Boer, Die Dichtungen von dem Kampfe im Rosengarten. — Th. Hjelmqvist, Var Hallfreðr vandræðaskáld arian? — A. Kock, Etymologiska anmärkningar om nordiska ord. — G. Neckel, Hundum verpa. — S. Janson, Anmälan av »Palæografisk Atlas, Oldnorsk-Islandsk Afdeling udg. af kommissionen for det Arna-Magnæanske Legat». — Hj. Falk, »Heinrich Schröder: Streckformen». — Hj. Falk, Mindetale over Sophus Bugge. Meddelande.

Fataburen. 1907, 3. N. Lithberg, Bröllopsseder på Gottland. Med 1 fig. — Litteratur: A. G. Högbom, Norrland, anm. af R. S.

Fornvännen. 1907, H. 4. S. Leijonhufvud, Malin Stures bönbok. Undersökning. Med 8 fig.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utgifven af L. Weibull. **Bd 2: H. 7 (1908).** L. Bobé, Hans von Spiegel til Borgeby. Kong Frederik II:s Kammertjener. — L. Tynell, Gumlösa kyrkas funt. — J. Ljungh, Ett riksdagsmannaval i Willands härad 1751. — J. Barck, En berättelse om jordbruket i Malmöhus län år 1759. Meddelad af C. G. Weibull.

Illustrerad Militärrevy. 1907, 4. E. Leijonhufvud, N:o 28 Kungl. Hallands bataljon. — E. Hellgren, Kronologiska uppgifter om de nuvarande svenska regementenas uniformsfärger. — **8.** Det norska infallet i Bohuslän 1788. Af C. W—d. — A. Horn, Uttalanden om svenska kavalleriet för 150 år sedan. — **11.** Troféer vunna af ett Hälsingedetaschement i stora nordiska kriget. — En fälttjänstöfning på 1700-talet. Af H. S—e.

Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift 1907. Bd 4: H. 2. Fornhandlingar rörande Jämtlands län (forts.). — Handlingar rörande lapparnas och den bofasta befolkningens förhållande till hvarandra i äldre tider. — S. J. Kardell, Bidrag till historien om Jämtlands och Härjedalens försvenskning efter freden i Brömsebro. — [S. J. Kardell]. Ur Jämtlands historia. Föredrag hållet d. 14/7 1907. — En riksdagsfullmakt från 1751. — H. Westin, Ett och annat ur Fältjägareregementets generalmönsterrullor från Karl XII:s dagar.

Kungl. Bibliotekets Handlingar. 29. E. W. Dahlgren, Årsberättelse för år 1906. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur D. 2: H. 2.

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1907, 2. Sveriges krig 1808—1809. i rysk öfversättning, anm. af E. —

5. H. E. Uddgren, Kriget i Finland år 1713, anm. af C. O. Nordensvan. — T. J. Petrelli o. A. Lagrelius, Narvatroféer i statens troféamling. — 24. Konung Oscar II †. — A. Pihlström, Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 3, anm. af C. O. Nordensvan.

Läsning för svenska folket. 1907, 1. E. N. Söderberg, Några drag ur den kristna psalmens historia. — 2. Fosterländska bilder. 1. Ett storverk utan like. [Engelbrekt Engelbrektsson.] — 3. E. N. Söderberg, Några drag ur den kristna psalmens historia. — 4. A. Kempe, Sveriges folk.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. 1907, 7. N. Sjöberg, Gustaf I:s söner. En porträtthistorisk studie. Med 11 fig. — L. Moltesen, Klosterliteratur (bl. a. T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia intill midten af 1400-talet). — N. Sjöberg, Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 2. Gripsholm. Vasatiden, anm. af L. Looström. — A. Olrik, Nordisk Åndsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder, anm. af O. Montelius.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 5. H. Haralds, Den politiska kvinnorösträtten i Sverige. — P. O. Grånström, Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen. — S. Clason, En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. 4. Slutsvar till dr Örström.

Vår Flotta. Organ för »Sveriges flotta» förening för sjövärn och sjöfart. 1907, Febr. Flottans kadettkår 1756—1906. En kort historik öfver utbildningen till sjöofficer. Af —rk. Med 4 pl. o. 2 portr. — Mars. Michiel de Ruiter. Af G. U. — S. Natt och Dag, Ett misslyckadt landstigningsförsök. [Juli 1659].

Vårt fosterland och dess försvar. 1907, 1. E. Cederström, Wendes artilleriregementes historia. Med 4 illustr. — 2. L. G. Tidander, Svenskarne vid Bodensjön. [1646.] — 3. J. Stjernstedt, Några minnen från Carl XII:s vistelse i Turkiet och hans hemfärd därifrån. Med 3 illustr. — 4. E. Cederström, Wendes artilleriregementes historia. Med 2 illustr. — 5. J. Stjernstedt, Några minnen från Carl XII:s vistelse i Turkiet och hans hemfärd därifrån. Med 2 illustr. — 6. L. G. Tidander, Prins Gustaf, Erik XIV:s son. — 7. J. Stjernstedt, Några minnen från Carl XII:s vistelse i Turkiet och hans hemfärd därifrån. Med 3 illustr. — 9. E. Cederström, Wendes artilleriregementes historia. Med 4 illustr. — 12. E. Cederström, Wendes artilleriregementes historia. Med 6 illustr. — 14. C. Lagerberg, Svenska Ostindiska kompanierna. Med 3 illustr. — 16. L. G. Tidander, Franska trupper i hjärtat af Sverige. [1520.] — 19. L. G. Tidander, Svensk skola i Sibirien under det stora nordiska kriget. — 21. För hundra år se'n. [Stralsund 1807.] Af C. H. — 22/23. Frederiksoddes intagande d. 24 okt. 1657. Ett tvåhundrafemtioårsminne. Af G. E. — 24. L. G. Tidander, Gustaf II Adolfs betydelse för vårt folk. — L. G. Tidander, Mordet på Monaldeschi. Ett 250-års minne. Med 1 illustr.

Historiske Samlinger udgivne af den Norske Historiske Kildeskriftkommission. Bd 2: H. 3. Et Aktstykke om Bodösagen. Ved Y. Nielsen. — Diplomatisk Brevveksling om Norge mellem Wien og London (1814) og mellem Berlin og London (1813, 1814). Samlet og udgivet ved Y. Nielsen.

Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 3: H. 4. C. Klitgaard, Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60. (Slutning). — Biskop Laurits Jacobsen (Hindsholms) Dagbog fra 1651 til 1668. (Slutning.) — Bd 4: H. 1. Svenske Emi-

granters Ophold i Danmark 1734 o. flg. Aar. Af Kn. Heibergs Samlinger. Ved H. F. R. — E. Wrangel, Om Lunds domkyrkas äldsta byggnadshistoria.

Vort Forsvar. 1907, N:o 681, 682. T. F. Troels-Lund, Jens Kofoed og Ole Stenvinkel.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, December.** R. F. v. Willebrand, Konung Oscar II. †. — I bokhandeln: N. Sjöberg, Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 2. Gripsholm. Vasatiden, anm. af K. K. Meinander.

Finskt Museum 1906. 13. J. M. M. Tallgren, Hvar låg Åbo dominikanerkloster?

Politik och Kultur, tidskrift utgifven af A. Neovius. **H. 2.** E. Svensén. Landtmannapartiet i Sverige efter representationsreformen. — **7.** S. Palme, De frisinnade i Sverige och det föreslagna proportionella valsystemet.

Annalen des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 1906 (tr. 1907). Bd 36. F. Neuroth, Oberursel zur Zeit des 30-jährigen Krieges. Kulturgeschichtliche Skizze aus einer nassauischen Kleinstadt.

Beiheft zum Militär-Wochenblatt. Herausg. v. Frobel. **1907. H. 11.** v. Abel, Gefechtskalender nebst Armee-Listen, Personen- und Truppen-Verzeichnis für das Brandenburgisch-Preussische Heer 1656—1688.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1907. Bd 20: H. 1. Kirchhoff, Seemacht in der Ostsee, anm. af R. Schmitt.

Hansiche Geschichtsblätter. Herausgegeben vom Verein f. Hansische Geschichte. **Jahrg. 1907. H. 1.** W. Vogel, Zur nord- und westeuropäischen Seeschiffart im früheren Mittelalter. — **2.** O. Blümcke. Zur Topographie der Stettiner Fitte auf Falsterbo. (1 pl.). — R. Kraul, Die Ablösung des Sundzolles und die preussische Politik.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 4: H. 1.** Fr. Meinecke, Geleitwort zum 100. Bande der Historischen Zeitschrift. — J. Kromayer. Alexander der Grosse und die hellenistische Entwicklung in dem Jahrhundert nach seinem Tode. — O. Hintze, Die Entstehung der modernen Staatsministerien. — Fr. Thimme. Freiherr Ludwig v. Wrangel und die Konvention von Tauroggen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. Kirchhoff, Seemacht in der Ostsee. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert, anm. af Baasch. -- K. Fabricius, Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige, anm. af D. Schäfer. B. Schirrmacher, Esaias Pufendorf und d. Denkschrift über den Zustand des Königreiches Schweden im Jahre 1682, anm. af F. Fehling).

Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst u. Technik 1907. Jahrg. 1, N:o 12. A. Engler, Die Linné-Feiern in Schweden und Linné's Werk. 1. — D. Schäfer, Die Sundzollrechnungen als internationale Geschichtsquelle. 1. — H. Schück, Die Anfänge der neuskandinavischen Literatur. (Schluss).

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde 1907. R. Stehmann, Auswärtige Politik des Herzogs Adolf Friedrich I. von Mecklenburg-Schwerin in den Jahren 1636—1644.

Monatsblatt f. d. evangelische Gemeinde u. die Ephorie Lützen. 1907, N:o 13. G. Jödicke, Die Feier der Altranstädter Konvention am 1. September in Altranstädt

Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1907, 1.** K. Tümpel, Ein Polenüberfall auf Fürstin Hedwig von Pommern in Neustettin 1642. — **4/5.** P. Gantzer, Zustände in Pommern nach dem schwedisch-polnischen Kriege 1660.

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde 1907. Bd 28: H. 3—4. J. H. Gebauer, Joachim von Schleinitz, kursächsischer Generalquartiermeister unter Johann Georg I.

Oberbayerisches Archiv f. vaterländische Geschichte 1906. Bd 52: H. 2. N. v. Salis-Soglio, General Hans Wolf von Salis. Lebensbild eines Soldaten aus der Zeit des 30-jährigen Krieges.

Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark 1907. H. 20. K. Berg, Arnswalde (Stadt und Kreis) im dreissigjährigen Kriege.

Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1907, N:o 17/18. Fr. Meusel, Noch Einiges aus Marwitz' Memoiren. 3. Marwitz über Gustav IV Adolf und die Geschichte Schwedens 1807—18.

Stralsundische Zeitung. Sonntags-Beilage 1906, N:o 13, 14 (1/4, 8/4). F. Struck, Gustav IV Adolf von Schweden in Pommern. (Vom 3. April bis 14. September 1806.)

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1906. Bd 36. W. Weber v. Rosenkrantz, Beiträge zur Adelsgeschichte. 1. Die Familie Schinkel. 1 pl. + 3 slägttafl. — Detlev v. Ahlefeldts Gesandtschaftsjournal vom Jahre 1666, mitgeteilt v. H. Höhnk.

Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde 1907. Jahrg. 40: H. 1. U. Hölscher, Henning Cramer v. Clausbruch, Bürgermeister der Stadt Goslar 1626—1646. — R. Wieries, Das Amt Harzburg im dreissigjährigen Kriege.

Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen. 1907, H. 1. R. Herold, Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim, anm. af J. Kretzschmar.

Bulletin international de l'academie des sciences de Cracovie. 1906, N:o 4 et 5. W. Sobieski, Henry IV, roi de France, arbitre entre la Pologne et la Suède.

Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1907. Bd 75. H. 1. A. Hruševśkyj, Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas.

Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1907. Jahrg. 30: H. 4. J. Jarschel-Bensen, Auscha zur Zeit des 30-jährigen Krieges.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1907, October.** E. H. Parker, Tartars and Chinese before the time of Confucius. — Ch. H. Haskins, Knightservice in Normandy in the eleventh century. — C. G. Bayne, The coronation of queen Elizabeth. — H. L. Schoolcraft, The capture of New-Amsterdam. — J. F. Chance, The Northern pacification of 1719—20. P. 2. The Swedish treaties. — Notes and documents. — Reviews of book. — Short notices. — Index.

Transactions of the Royal Historical Society 1907. Third Series. Vol. 1. J. F. Chance, The Northern treaties of 1719—20. — H. Isham

Longden, The Diaries (home and foreign) of sir Justinian Isham 1704 —1735.

Annales des sciences politiques. 1907, 15 Septembre. R. Waultrin, La Scandinavie actuelle et son avenir.

Bulletin périodique de la Société Ariégeoise des sciences, lettres et arts 1906. T. 10, N:o 6. G. Doublet, Un ambassadeur Ariégeois de Louis XIV dans les cours du Nord. [Bonnac.]

Le Correspondant. 1907, 25 Décembre. Cte de Lagrèze, Oscar II. Souvenirs intimes.

Revue Historique. 1907, Novembre—Décembre. J. Bédier, La légende de Raoul de Cambrai; 1er article. — Ch. Molinier, L'église et la société cathares; fin. — L. Batiffol, Le coup d'État du 24 avril 1617: 1er article. — J. Flach, La proprieté collective en Chaldée et la prétendue féodalité militaire du Code de Hammourabi. — Bulletin historique: France. L'enseignement de l'histoire, par G. Monod et L. Bougier. — Moyen âge, par Ph. Lauer. — Époque moderne, par H. Hauser. — Publications diverses, par G. Monod. — Histoire du christianisme, par Ch. Guignebert. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **1908, Janvier—Février.** J. Bédier, La légende de Raoul de Cambrai: fin — L. Batiffol, Le coup d'État du 24 avril 1617; 2e article. — Ch. Schmidt, La crise industrielle de 1788 en France. — A. Blondel. Lettres inédites de Mallet du Pan à Étienne Dumart (1787—1789). — Bulletin historique: France. Époque contemporaine, par A. Lichtenberger. — Publications diverses, par G. Monod. — Allemagne. Histoire Moderne et contemporaine (année 1906) par M. Philippson. — Comptes-rendus critiques (bl. a. W. Sobieski, Henryk IV wobec Polski i Szwecyi (1602—1610), anm. af A. Schurr). — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue politique et littéraire. Revue bleue. 1907, 21 Décembre. Svenn. Oscar II et la Suède.

Öfversikter och granskningar.

Sveriges historia intill tjugonde seklet, under medverkan af O. MONTELIUS, H. HILDEBRAND, M. och L. WEIBULL, G. R. FÅHRÆUS, L. STAVENOW, S. CLASON och A. RYDFORS utgifven af EMIL HILDEBRAND. Sjunde afdelningen. *Frihetstiden 1718—1772*. Af LUDVIG STAVENOW. II + 370 sid. Åttonde afdelningen. *Den Gustavianska tiden 1772—1809*. Af LUDVIG STAVENOW. II + 315 sid. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1903, 1905.

Det skede af vår historia (1718—1809), som behandlas i den sjunde och åttonde afdelningen af det stora samlingsverket »Sveriges historia intill tjugonde seklet», omfattande den förra frihetstiden och den senare den Gustavianska tiden, utgör ett helt för sig, som af de båda afdelningarnas författare på ett träffande sätt karaktäriserats därmed, att det innebär ett tyvärr i åtskilligt misslyckadt försök att lösa det dubbla problemet: tryggandet af den genom det nordiska kriget stympade svensk-finska statens bestånd och enväldets ersättande med ett konstitutionellt statsskick, hvari friheten bevarades i förening med nödig ordning och en kraftig regeringsmakt. På grund af denna samhörighet hafva de båda afdelningarna sammanförts i ett band — det fjärde — och deras utarbetande anförtrotts åt samma person — professor Ludvig Stavenow.

Detta tidsskede har till sina viktigaste delar varit föremål för en synnerligt grundlig vetenskaplig bearbetning. Äfven här är det Geijer, som gifvit riktlinjer åt forskningen, framför allt med afseende på frihetstiden genom sin 1838 utgifna »Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personerna under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen», men äfven med afseende på Gustaf III:s regering genom den öfversikt af och de utdrag ur Gustaf III:s efterlämnade papper, som han 1843—45 åvägabragte. Sedermera har C. G. Malmström lämnat en utredning af Frihetstidens »politiska historia», som genom forskningens grundlighet och omfattning samt framställningens gedigenhet hör till det yppersta inom hela den historiska litteraturen, och som det blifvit mästaren beskärdt ej blott att få bringa till slut utan äfven att utgifva i reviderad upplaga; och till detta verk sluter sig såsom en värdig fortsättning C. T. Odhners: »Sveriges

politiska historia under konung Gustaf III:s regering» — ett verk hvars fullbordan tyvärr afbröts genom författarens död. Den kunskap, som genom dessa hufvudarbeten vunnits om frihetstiden och Gustaf III:s regering, har ytterligare utvidgats genom en betydande memoarlitteratur och ett ej ringa antal specialundersökningar samt äfven populariserats genom öfversiktliga framställningar; bland dessa anser jag mig ej af min ställning därtill förhindrad att framhålla den alltför tidigt bortgångne Rudolf Tengbergs teckning af frihetstiden t. o. m. 1755 i det nu ifrågavarande arbetets föregångare: »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar», enär Tengbergs manuskript vid hans död förelåg så godt som tryckfärdigt och min befattning därmed egentligen inskränkte sig till utgifvarens. Den uppgift, som professor Stavenow haft att lösa, när han för det nya populärt vetenskapliga samlingsverket skulle skrifva denna så grundligt genomforskade epoks historia, är tydlig. För ett verk sådant som detta äro nya detaljforskningar ej rätta platsen, då verkets plan ej medger en tillräcklig bevisföring. När ingående detaljforskningar ej förut föreligga, kunna sådana dock blifva nödvändiga, men i nu ifrågavarande fall finnas redan så stora forskningsresultat, att uppgiften bör inskränkas till en framställning, hvarigenom dessa resultat kunna blifva den bildningssökande allmänhetens egendom. Till ett dylikt företag har professor Stavenow i ovanlig grad haft de nödiga förutsättningarna. En betydande del af de ofvan antydda detaljforskningarna angående frihetstiden är just hans verk, och naturligtvis har hans härigenom förvärfvade autopsi den största betydelse äfven för en skildring med tillhjälp af andrahands källor. Också förarbeten af sammanfattande art har prof. Stavenow presterat, nämligen sina skildringar i serien »Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola» af »Frihetstiden, dess epoker och kulturlif» (1898) och af »Konung Gustaf III» (1901), två pärlor inom vår historiska litteratur. Det sätt, hvarpå professor Stavenow utfört sitt verk, motsvarar också fullkomligt hvad man kunnat vänta. I del IV af »Sveriges historia intill tjugonde seklet» har allmänheten af ett bland de viktigaste skedena i vårt folks lif erhållit en i bästa mening populär framställning, utmärkande sig för reda, klarhet, noggrannhet, måttfullhet och objektivitet. Särskildt böra framhållas de talrika karaktäristikerna. De hafva väl i allmänhet ej ändrat den uppfattning, som den föregående forskningen gifvit af denna tids framstående personligheter, men de äro miniatyrbilder af verkligen utsökt finhet.

Om man, såsom sagdt, i ett arbete sådant som detta icke kan vänta nya resultat med afseende på detaljforskningar, så kan det ändock erbjuda verkliga nyheter. Ur den historiska detaljforskningen böra framgå totaluppfattningar. Dessa blifva aldrig färdiga utan böra fördjupas i samma mån som det historiska perspektivet ändras, och därför erbjuda sig oupphörligt nya uppgifter för begåfvade historiker, när de behärska detaljforskningens resultat, vare sig de själfva bidragit till dem eller ej. En dylik fördjupad uppfattning af

frihetstiden har professor Stavenow åstadkommit. Uppslaget därtill är gifvet i hans ofvan omtalade teckning af frihetstiden i föreläsningsserien från Göteborgs högskola men är i nu föreliggande arbete närmare utfördt. Jag vill med bifogande af några ytterligare synpunkter lämna en antydan därom.

Att frihetstidens statsskick var förfeladt, erkännes allmänt, och forskningen har uppvisat en mängd brister däri: att dess frihet ej innebar betryggande af *personlig* frihet och säkerhet; vidare hemlighetsmakeriet vid riksdagarna med ty åtföljande maktmissbruk; riksdagens inkräktningar på regeringsmakten, dess byråkratiska karaktär och korruptionen. Såsom själfva roten och upphofvet till alla dessa missförhållanden plägar stundom anföras partiväsendets starka utveckling, i följd hvaraf landet hemföll under partiregeringar, eller, för att begagna en modern term, att frihetstidens statsskick blef parlamentariskt. Denna förklaringsgrund kan emellertid ej i och för sig vara tillfyllestgörande. Partiväsende synes höra tillsammans med all utvecklad folklig självstyrelse. Att förkasta allt sådant vore därför att förkasta den senare, och detta är en konsekvens, för hvilken de flesta af dem, som fördöma frihetstiden för dess partiväsende, dock torde rygga tillbaka. När den politiska makten tillhör ett stort flertal, måste olika uppfattningar framträda om hvad statens väl kräfver, och då blir sammanslutning mellan liktänkande nödvändig. Under ett parlamentariskt styrelsesätt med kämpande partier och växlande partiregeringar har England vuxit sig starkt, ja blifvit en världsmakt, och frihetstidens parlamentarism ägde väsentliga likheter med den engelska. Till den betingelse för parlamentarism, som England hade i sina två stora politiska partier, saknades ej motsvarighet. Hattar och mössor voro lika väl som tories och whigs verkliga politiska partier, som representerade olika nationella och delvis berättigade åskådningar. Ej heller utgjorde fyrståndssystemet något oöfverstigligt hinder för en parlamentarisk maktkoncentration i engelsk stil, ty det var genom sekreta utskottet så godt som upphäfdt just med afseende på den parlamentariska ansvarigheten. Men hvarför blef då frihetstidens statsskick så olycksbringande? Förklaringen kan ej ligga i dess öfverensstämmelse med den engelska parlamentarismen, d. v. s. i det, som förmått eftervärlden att anse det såsom parlamentariskt, utan den måste sökas i någon särskild egendomlighet hos dess parlamentarism. En sådan fanns också, och den bestod däri, att det härskande riksdagspartiet hos oss ej kunde förmå sig att öfverlämna hela styrelsemakten åt den regering, hvars sammansättning det självt bestämt. Denna egendomlighet men ej statsskickets allmänna karaktär af parlamentarism utgjorde just upphofvet till de flesta bristerna i denna tids politiska lif: å ena sidan regeringsanarki, vållad af att riksdagen störande ingrep i styrelsens naturliga uppgifter, å andra sidan förtryck och privata intressens tillgodoseende på det allmännas bekostnad, beroende af att mot en regerande riksdagsmajoritets öfvergrepp ej fanns det personliga ansvarets korrektiv. Härigenom blef

också korruptionen under frihetstiden så ödesdiger. Den samtida parlamentarismen i England var lika korrumperad som den svenska men medförde just till följd af sin olikhet med denna ej så elakartade följder, och korruptionen kunde därför här öfvervinnas genom en blott moralisk reaktion utan författningsändring. Den var blott ett af medlen att skapa en regeringsbildande majoritet; då denna ej själf handhade utrikesärendena utan lät dessa fullt självständigt skötas af en fåtalig under offentlighetens kontroll stående och därför för bestickningens frestelser relativt fredad ministär, öppnade korruptionen i England ej dörren för främmande makters inverkan på rikets yttre politik. Det var detta den gjorde i Sverige, där den oansvariga och i det dolda sig bildande riksdagsmajoriteten omedelbart bestämde öfver den yttre politiken, och därför ledde korruptionen här slutligen till alternativet: den nationella själfständighetens undergång eller författningens omstörtning.

Den nu antydda egendomligheten i frihetstidens parlamentarism med dess ödesdigra följder hör just till det, som tack vare prof. Stavenow framställts i klarare belysning än förut. Hans framställning öppnar också utsikt öfver dess orsaker. Äfven med afseende på dessa är en sammanställning med engelska förhållanden af intresse. En sådan har naturligtvis ej kunnat göras i ett åt svensk historia uteslutande ägnadt arbete. I en anmälares reflektioner med anledning af arbetet torde den kunna försvara sin plats.

Stundom föreställer man sig, att parlamentarismen i England tog sin början med 1688 års revolution, och det ligger då nära till hands att i frihetstidens parlamentarism se något från England importeradt. Detta är dock oriktigt. Revolutionen beredde grunden därför liksom 1719 års författningsverk gaf förutsättningen till frihetstidens parlamentariska utveckling, men på båda hållen dröjde det ett par årtionden, innan konsekvenserna fullt utdrogos.

I sin typiska form såsom kabinettsregering utvecklade sig den engelska parlamentarismen först under Georg I, således efter 1714, och småningom, genom förhållandenas makt snarare än på grund af någon bestämd plan, och den kan därför ej hafva gifvit några riktlinier åt dem, som 1719 grundade frihetstidens ständervälde. Prof. Stavenow har med rätta framhållit, att detta var en rent nationell företeelse. Detsamma gäller om den därur framgångna parlamentarismen. En af dennas förutsättningar hade visserligen ett motstycke i England. I båda länderna berodde företeelsen på konungadömets bankrutt — där vållad af Stuartarnas vanstyre, här af Karl XII:s krigspolitik, och på båda ställena befordrad därigenom, att konungadömet snart därefter kom att få sköteslösa och för den nationella kulturen främmande representanter. Härvid var dock en skillnad. I politiskt hänseende hade Karl XII visserligen förstört grundvalarna för en verklig konungamakt men dock blott för tillfället; konungadömets moraliska prestige hade han i olikhet med Stuartarna ökat i stället för minskat; därför behöll konungadömet här äfven under förnedringstiden sin makt öfver folkfantasien,

och därmed var möjlighet gifven, att det ånyo kunde blifva en stark faktor i det svenska folkets politiska lif. Det fanns emellertid också en annan, ännu mera konstitutiv olikhet med afseende på förutsättningarna.

Det svenska författningslifvet hade af ålder berott af tre konstitutionella myndigheter, i lagen bestämda både till sin existens och sina rättigheter: konungamakten, vidare den i en stark aristokrati fotade och därför självständiga rådsmakten och slutligen folkmakten, verkande först genom landskapsting och sedermera genom riksdag. England hade en ännu starkare aristokrati, men dennas politiska inflytande kom att göra sig gällande genom riksdagen, genom dess öfverhus och medelbart länge också genom dess underhus men ej genom ett råd med självständig maktställning. Den engelska rådskammaren, *privy council*, var hvarken genom lag eller konstitutionell praxis bestämd till sammansättning eller befogenhet. Hade den liksom det svenska rådet fått utveckla sig till en verklig högsta domstol, skulle detta kanske kommit att gifva den en konstitutionellt tryggad ställning, men 1640, vid stjärnkammarens afskaffande, beröfvades den möjligheten härtill. Den engelska rådskammarens medlemmar blefvo blott konungens tjänare, hvilkas andel i de riksvårdande ärendena berodde på hans vilja. Redan under Tudorerna började den upplösas i godtyckligt sammansatta kommittéer; detta fortgick under Stuartarna, och slutligen blef själfva regeringskonseljen en dylik fullkomligt godtyckligt sammansatt kommitté — kabinettet. Vid tröskeln till den engelska parlamentarismens æra gjordes visserligen genom *the act of settlement* (1701) ett försök att binda regeringens förande vid privy council, och härigenom skulle detta kunnat få samma ställning som vårt riksråd, men försöket uppgafs redan 1705. Därför, då parlamentet efter konungadömets nederlag snart framstod som den faktiskt högsta innehafvaren af statsmakten, blef kabinettet nu lika osjälfständigt i förhållande till parlamentet som det förut varit till konungen. Men just härigenom möjliggjordes dess verkliga regeringsmakt. Då det härskande parlamentspartiet ej behöfde frukta ministären såsom en med egen rätt utrustad korporation, drog det ej i betänkande att gifva en ministär, som blott bestod af dess egna förtroendemän, fullt fria händer med afseende på riksstyrelsen. I Sverige hade visserligen reduktionen undergräft grunden för rådsmakten, men alldeles hade den dock ej förstört densamma, och den byråkratiska utvecklingen under enväldet hade i någon mån med ett byråkratiskt underlag ersatt försvagandet af det aristokratiska. Frihetstiden öfvertog därför uppfattningen, att rådet vore en själfständig konstitutionell myndighet, och de nya regeringsformernas mot konungamakten riktade detaljerade bestämmelser om rådets befogenhet och arbetsordning gåfvo ytterligare stöd däråt.

Frihetstidens början utmärkes därför ej af en monistisk parlamentarism utan af en dualism mellan riksdagen och en rådkammare, som visserligen behöfde stödet af förtroende inom riksdagen, men som dock ej var ett visst härskande riksdagspartis blotta ombud utan

stod på egen botten. Detta var, såsom prof. Stavenow på ett synnerligt klargörande sätt visat, det utmärkande för Arvid Horns regeringssystem. Rådsmaktens grund var dock för mycket undergräfd, för att rådet på längden skulle kunna upprätthålla en självständig ställning mot de »maktägande» ständerna, och så kom med hattpartiets seger 1738 den rena parlamentarismen såsom den naturliga konsekvensen af de gifna förutsättningarna. Men af dessa följde också, att hos oss rådet, äfven sedan det nu blifvit en partiregering, i den allmänna uppfattningen hade kvar något af sin gamla själfständiga ämbetsmannaställning, och just detta, som kunde förefalla såsom en styrka, blef orsaken till att frihetstidens parlamentarism förrycktes och att dess parlamentariska rådkammare ej utvecklade sig till en kraftig regering. Då riksråden betraktades såsom oafsättliga ämbetsmän, måste de parlamentariska regeringsskiftena åstadkommas genom juridiska chikaner, som förgiftade det offentliga lifvet. Riksdagsmajoriteten kunde aldrig förmå sig att i riksråden blott se sina egna förtroendemän, för hvilka den kunde hysa helt förtroende och som den därför vågade låta fullt regera, utan den misstänkte i dem medtäflare om makten, så mycket mer som till följd af majoritetens byråkratiska färgning riksråden gentemot en stor del af dess medlemmar kunde göra anspråk på förmannens auktoritet, och följden häraf blef just det olycksaliga systemet: en regerande riksdag med oansvarigt intressespel eller regeringslöshet. Ett väsentligt hinder för utvecklingen af en regeringskraftig parlamentarism var ock, att riksråden voro uteslutna ej blott från de ofrälse stånden utan ock från sitt eget stånd. Naturligtvis hade man vid öfvergången till parlamentarism bort borttaga den klyfta, som 1626 års riddarhusordning skapat mellan råd och riddarhus. I stället ökades den ytterligare, och omedelbart före parlamentarismens seger afklipptes genom borttagandet af riksråds valbarhet till landtmarskalk den enda möjligheten för ministärens chef, kanslipresidenten, att utöfva ledarskap i den del af riksdagen, som just utgjorde den svenska parlamentarismens härd — sekreta utskottet.

Men när det parlamentariska regeringssystemet sålunda led skeppsbrott, gjorde sig verkningarna af traditionen från det svenska konungadömets ärorika forntid åter gällande, och från att hafva varit en så att säga hvilande beståndsdel i författningen blef konungamakten i en nationell och snillrik målsmans hand nu åter en lefvande kraft i vårt statslif. Att därvid riksdag och råd alltför mycket tillbakasattes, var beklagligt, men berodde ej blott på Gustaf III:s maktlystnad utan ock på deras så grundligt förspillda anseende. Med riksdagsväldet upplöstes också frihetstidens partier, och detta plägar anses såsom en lycka. Det kan emellertid sättas i fråga, om det ej skulle varit till gagn för vår politiska utveckling, om riksdagsarbetet — med en statsintresset häfdande och därför opartisk konungamakt såsom korrektiv — fått fortfarande bestämmas af täflan mellan två öfvervägande politiska partier med tradition och disciplin. Lika väl som tories och whigs skulle hattar och mössor kunnat under

de gamla partinamnen inrymma tidsenliga program. Kanske skulle genom en dylik historisk partibildning de möjligheter bättre kunnat utnyttjas, som 1809 års författning sedermera åter öppnade för riksdagsarbetet, och kanske skulle då den politiska försumpningen under 1800-talet ej blifvit så stor. Prof. Stavenow har ej närmare inlåtit sig på frågan om nyttan eller skadan af de gamla partiernas upplösning. Han påpekar blott, att Gustaf III delvis fyllde konnungadömets obestridliga uppgift att öfver partiet och partisinnet höja statens rätt, men att han dock själf förblef partimannen på tronen. Det var så, men detta innebar icke, att han fortgick i någotdera af de gamla partispåren, om ock hans politik har beröringspunkter med hattarnas. Utan i stället för frihetstidens partiväsen, till hvars upplösning han kraftigt bidrog, framkallade han ett nytt, såtillvida farligare partiväsen, att det kom att gälla självfva statsskickets grundvalar och tillika innebära en social motsats. Erkännas bör emellertid, att äfven frihetstidens partiväsende efter de yngre mössornas framträdande blifvit väsentligen socialt färgadt. Kanske skulle det därför, om det fått fortfara, icke kunnat fylla en verkligt politisk uppgift. Mössornas ofosterländskhet gjorde kanske också radikalkuren nödvändig.

Gustaf III har, såsom bekant, själf uppgifvit, att afsikten med den nya författning, som han lät träda i stället för frihetstidens, blott var att åstadkomma en återgång till statsskicket före 1680, och detta innebar en maktfördelning eller rättare en samverkan mellan konung, råd och ständer. Regeringsformen af 1772 hade sålunda äfven den sina rötter i vår historiska utveckling. Detta framhålles också af prof. Stavenow, men på samma gång gör han gällande, att den var »den första svenska författningsurkund, som medvetet byggde på maktfördelningens grund, det första konstitutionella försöket i Sveriges historia». De båda påståendena stå ej i strid med hvarandra, om man i det senare lägger tillbörlig vikt på ordet *medvetet*. Såsom prof. Stavenow uppvisat, var det under den senare frihetstidens partislitningar, väsentligen genom hofpartiets förtjänst, som den från urminnes tid i vår författning inneboende maktfördelningsprincipen så att säga bröt igenom i den allmänna uppfattningen, väsentligen under påverkan af Montesquieus idéer. Med afseende på rådets ställning motsvarade dock ej det nya statsskicket sin förebild, och den nya regeringsformens otydlighet, konungens och hans motståndares missgrepp samt de sociala motsatsernas ödesdigra inverkan medförde slutligen en ny maktförskjutning — Förenings- och säkerhetsaktens administrativa envälde. Förf:s framställning af dettas innebörd liksom af de händelser och förhållanden, som ledde därtill, är gjord med samma säkra hand som hans framställning af frihetstidens författningslif. Vid skildringen af den slutliga krisen 1789—92 har han ej haft stödet af Odhners stora verk. För hans framställning af tiden 1772—1786 har detta däremot haft samma betydelse, som Malmströms för hans teckning af frihetstiden: det har lämnat honom ett rikt material, med hvars

tillhjälp han bildat sig en egen uppfattning. I intetdera fallet har en ingående kontrollering af materialets detaljer varit möjlig eller behöflig. Jag tillåter mig dock att påpeka en obetydlig detalj, med afseende hvarpå förf. synes mig onödigtvis hafva låtit binda sig af Odhners auktoritet.

Då jag i denna tidskrift för år 1885 anmälde den första delen af Odhners stora verk, gjorde jag gällande, att ett par inadvertenser insmugit sig i dess redogörelse för återupplifvandet af 1626 års riddarhusordning vid 1778 års riksdag, och till samma resultat har också E. Hildebrand kommit i sin »Svenska statsförfattningens historia» (s. 541 och 563). Förf. har emellertid behållit Odhners uppgifter.

I framställningen af hela tidsskedet 1772—1792 dominerar såsom naturligt är Gustaf III:s personlighet. Att teckna denna egendomliga och omstridda karaktär är en grannlaga och maktpåliggande uppgift, ej minst när det skall ske i ett arbete, som antagligen kommer att utöfva ett mycket stort inflytande på vårt folks historiska uppfattning. Inför historiens dom borde det verkligt goda hos en person få gälla, äfven när det varit förenadt med sin motsats, liksom å andra sidan beundran för stora egenskaper ej bör få öfverskyla begångna felsteg. Alltför ofta får man dock antingen totala svart- eller totala ljusmålningar, beroende på bedömarnas antipatier eller sympatier, och i högsta grad har detta varit fallet med afseende på Gustaf III. Prof. Stavenow har ej gjort sig skyldig till en sådan subjektivism. I allt väsentligt öfverensstämmer hans uppfattning med den Odhnerska forskningens Gustaf-den-tredjes-bild, såsom han själf anmärkt i förordet till sin 1901 gjorda teckning af »Konung Gustaf III», hvilken teckning ligger till grund för den här gifna framställningen, men till sin uppfattning har han tydligen kommit genom självständig pröfning af allt hvad forskningen hittills bragt i dagen, och den sålunda vunna bilden har han förstått att låta framgå ur skildringen af själfva händelseförloppet. När man läser denna skildring, förstår man både den beundran och den ovilja, som i så rikt mått kommo Gustaf III till del. Sällan hafva väl så verkligt upphöjda och storslagna egenskaper varit förenade med så mycken lumpenhet och en så osund karaktärsläggning. Den häfdvunna uppfattningen har visserligen ej varit blind för den förra sidan i Gustafs personlighet men den har egentligen blott velat se den hos hjälten i 1772 års statshvälfning och hos litteraturens och konstens högsinte beskyddare. Af prof. Stavenows skildring framgår, att det storslagna i Gustafs personlighet trots svåra missgrepp framför allt trädde i dagen under den 1788 begynnande ödesdigra kris, som hans fel dragit öfver honom själf och fäderneslandet.

Men håller, kan man fråga, den Odhner-Stavenowska uppfattningen af Gustaf III stånd inför den alltigenom mörka skildringen af hans person i prinsessan Hedvig Elisabeth Charlottas sedan 1902 utkomna memoarer? Detta memoarverk, hvari författarinnan fann

en tröst mot de vedervärdigheter, för hvilka hon utsatts genom sitt inträde i denna så bedröfliga familj, är af stort värde för tidens sede- och personhistoria, ett värde som ytterligare ökas genom de i noterna meddelade brefven, men något afgörande vitsord för bedömandet af Gustaf III:s person och statsmannaskap kan det ej tillerkännas. Konungen må hafva haft alla dessa obehagliga egenskaper, som hans svägerska tillägger honom; det fanns dock sidor i hans karaktär och verksamhet äfven före den stora krisen i hans lif, som voro fullkomligt fördolda för den lilla snusförnuftiga iakttagerskan. I sina meddelanden om hans sista stormuppfyllda år uppträder hon visserligen med anspråk på politiskt omdöme, men hon är härvid blott ett eko af sina oppositionella vänners gränslösa hat. Skulle man tro allt, hvad hon från denna tid har att förtälja, skulle Gustaf varit en stackare och en tyrann. Den man, som förstod att reda sig ur en så förtviflad belägenhet, var dock ej det förra. Och den skulle varit en Neros eller Caligulas like, hvilkens sätt att bestraffa det mest upprörande förräderi var — för att begagna prof. Stavenows ord — mildt och värdigt och vittnade om stor personlig humanitet! Fasan öfver mordet — hon hade dock själf i nov. 1790 nästan uttalat önskningar om Gustafs död — öppnade för öfrigt i någon mån hennes ögon, och den karaktäristik, hon då nedskref, stämmer föga öfverens med hennes föregående svartmålningar. Den bild, som här liksom bryter igenom, liknar i själfva verket mera den, som framgått såsom ett resultat af vår tids opartiska historieforskning. Med afseende på detaljfrågor skulle antagligen memoarerna med deras bilagor kunnat vara författaren till nytta vid utarbetandet af partiet 1788—92, om de därvid varit honom tillgängliga. Men detta var icke fallet åtminstone med deras tredje del, som börjar med 1789. Huruvida han haft tillfälle att begagna den föregående delen, kan jag ej afgöra, då framställningen af året 1788 i hans 1905 afslutade afdelning VIII kan hafva varit tryckt före den ifrågavarande memoardelens publicerande 1903. Jag har emellertid antecknat en episod, som antagligen skulle framställts på något olika sätt, om förf. vid dess behandling begagnat denna andra del, nämligen planen, att hertig Karl på hösten 1788 skulle med en del af armén öfvergå från Finland till Stockholm för att understödja oppositionen mot konungen. Af förf:s framställning får man den föreställningen, att denna plan aldrig vann genklang hos hertigen, och att frågan därom egentligen uppstod, *sedan* frondörernas hopp slagit fel att genom Högfors' utrymmande vinna ett vapenstillestånd. Redan hertigens hos Bergman-Schinkel tryckta bref till Reuterholm af den 27 sept. (II, s. 258) ger emellertid anledning till misstanken, att han ej var främmande för planen, och detta blir till full visshet genom hertiginnans månadsanteckningar med bifogade noter. Af denna källa framgår ock, att det var *före*, ej *efter* stilleståndsförhoppningarnas felslående, som åtminstone hertigen gaf rum åt dylika tankar. Odhner, som för sin postuma tredje del af Gustaf III:s historia begagnat memoarerna, framställer också här episoden på sådant sätt.

Den del af prof. Stavenows arbete, som behandlar Gustaf IV Adolfs omyndighetstid och egna regering, utmärker sig för samma reda, klarhet och objektivitet som de föregående partierna, och särskildt är den olycklige konungens bild tecknad med billighet. Kanske hade det dock skarpare kunnat betonas, att hans Napoleonsfientliga politik ej blott berodde på en fix idé, utan att han, såsom prof. Clason framhåller i det nyss utkomna häftet af femte bandet, därvid »var en representant för den ideella revolt mot Napoleonskulten, som under 1800-talets första decennier började framväxa». Det sätt, hvarpå Gustaf Adolf såsom Pommerns hertig uppträdde vid det tyska rikets upplösning, åstadkommer en verkligt tilltalande kontrastverkan mot de tyska furstarnes karaktärslöshet och ofosterländskhet, något som bl. a. Treitschke framhållit.

Förf:s framställningssätt är i denna del af arbetet kanske något väl schematiskt. Under det att åt de 20 åren 1772—1792 anslagits 177 sidor, hafva de 17 åren 1792—1809 blott fått 133 sidor på sin lott. Visserligen är Gustaf III:s tid mera ägnad att tilltala fantasien, men äfven här finnas dock partier, som, ej minst i en populär framställning, lämpa sig för en konkretare behandling, t. ex. 1808 års finska krig. Äfven förmyndareregeringens franska politik torde kunnat göras mera gifvande i personhistoriskt hänseende. Förf. uppger, att enligt det preliminära fördraget med Frankrike af den 17 maj 1793 subsidiesumman (10 mill. livres) skulle utbetalas vid fördragets ratifikation. Så står det också i konceptet, men »vid ratifikationen» ändrades i den af franske utrikesministern undertecknade urkunden till »vid undertecknandet». Kanske var meningen härmed att möjliggöra ett omedelbart utbetalande af det förskott på 1,200,000 livres, som utlofvats åt det svenska kabinettets medlemmar, och af hvilka 300,000 verkligen genast utbetalades. Hvar dessa hamnade, är en fråga, som har en viss betydelse med afseende på de ledande personligheternas karaktäristik.[1] Önsklig torde möjligen en mera ingående kulturhistorisk skildring från periodens slut kunna synas, men en sådan är nog ännu bättre på sin plats i början af nästa del och har också där lämnats af prof. Clason. Kulturtillståndet vid sekelskiftet 1800 erbjuder i själfva verket icke så intressanta jämförelser med den föregående af prof. Stavenow behandlade tiden som med föremålet för den femte delen: vår egen tid. För öfrigt vet anmälaren af egen sorglig erfarenhet, huru lätt det kan blifva nödvändigt att inskränka på slutafdelningen i ett arbete, när dettas omfång är begränsadt.

En anmärkning, som ej gäller författaren utan planen för hela verket, är frånvaron af alla källhänvisningar. Jag instämmer i hvad d:r T. Höjer härom yttrat i sin anmälan af verkets band I, 2 i Hist. Tidskr. för 1907, liksom i hans där uttalade önskan.

Att denna anmälan blifvit så vidlyftig, beror, såsom synes, ej på att prof. Stavenows arbete gifvit anledning till en mångfald af

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1888, s. 198 ff.

anmärkningar utan på dess reflektionsväckande uppslag. Då det i förra hänseendet varit, från granskaresynpunkt, så föga gifvande, har anmälaren ansett sig berättigad att genom utförda exempel belysa dess senare egenskap. Säkerligen skall denna äfven hos andra läsare göra sig gällande, och ett bättre vitsord kan ej gifvas ett arbete af denna art än att det är idéväckande. Både författare, förläggare, utgifvare och allmänheten äro att lyckönska till att denna viktiga afdelning af det stora fosterländska verket framträdt i så värdig form.

S. J. Boëthius.

Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707. Ett tvåhundraårsminne af ERNST CARLSON. 69 sid. Stockholm 1907.

Det prydliga häfte, som här föreligger till anmälan, utkom förra hösten i svensk och tysk upplaga till belysning och hugfästande af den historiska tilldragelse, hvars tvåhundraårsminne då högtidligen firades i samband med resandet af minnesstenen på Altranstädts gård. Jämte en framställning af de mellanhafvanden mellan Sverige och Österrike, som ledde till konventionen af d. 22 aug./1 sept. 1707, innehåller arbetet en liten värdefull samling af dithörande urkunder: det kejserliga fördragsinstrumentet och kejsar Josefs ratifikation, bådadera enligt de latinska originalen och med samtida svensk öfversättning, samt Englands och Generalstaternas garantier, af hvilka den sistnämnda har intresse såsom äfven upptagande texten till den svenska fördragsurkunden. Ett antal utmärkta illustrationer — hvaribland särskildt märkas reproduktioner af några intressanta samtida allegoriska teckningar, därjämte några porträtt, afbildningar af åtskilliga till minne af fördraget slagna medaljer m. m. — samt en samtida karta öfver de svenska truppernas förläggning i Sachsen gifva jämte den präktiga utstyrseln i öfrigt boken den prägel af festskrift, som tillfället kräfde.

Läsarens intresse anknyter sig emellertid gifvetvis främst till förf:s egen historiska framställning. Två gånger förut har denne i tryck behandlat den epok i Karl XII:s historia, som förbinder sig med namnet Altranstädt: först i sin gradualafhandling 1877, sedan i en uppsats i denna tidskrift 1897 (återgifvande ett s. å. hållet föredrag i Historiska Föreningen), och i hågkomsten af den sistnämnda med dess skarpt utpräglade uppfattning af händelserna och den handlande hufvudpersonen var det med en viss spänning, som man tog del af den nya framställningen.

I stort sedt utgör den ett omtryck af nämnda uppsats med smärre ändringar. Sådana ha i fråga om sakuppgifterna vidtagits på några ställen och i vissa punkter af vikt har teckningen blifvit

en smula fylligare. Man har dessutom särskildt att med tillfredsställelse här och hvar konstatera en välbetänkt modifikation af omdömenas skärpa; för den svenska och tyska publik, till hvilken arbetet vänder sig, upprepas t. ex. icke den hårda domen, att »viktiga fosterländska intressen ... — tyvärr — hos Karl XII tyngde alltför litet i vågskålen, då han ansåg sig förnärmad eller menade sig hafva ett eller annat abstrakt rättskraf att fylla». Samtidigt är man naturligtvis å andra sidan skyldig förf. sitt erkännande för att han icke af de yttre omständigheterna vid arbetets utgifvande låtit sig lockas att af sin minnesskrift göra ett äreminne, då hans uppfattning en gång är den den är. Någon verklig förändring i hans uppfattning af Karl XII torde man nämligen icke ha rätt att utläsa ur de verkställda retuscheringarna — alltför mycket står kvar, för att en sådan tolkning skulle äga fog. Den revision af Karl XII:s-tidens historia, som, framför allt befordrad af Hjärnes bekanta uppslag — hvars fullföljande de historiskt intresserade i vårt land icke skola upphöra att kräfva — under senare tider med ifver pågår inom vår historieforskning, och som bland annat innebär ett försök att äfven bakom Karl XII:s handlingar spåra förnuftiga motiv, synes icke i någon högre grad ha påverkat förf., då han åter upptagit denna speciella punkt till behandling.

Ett referat af hans teckning af händelseförloppet kan icke vara af nöden i denna tidskrift, för hvars flesta läsare ju den ursprungliga uppsatsen af 1897 är tillgänglig, lika litet som någon utförligare utläggning af de förtjänster, som t. ex. ligga i skildringens snabba och lättföljda gång. Däremot torde det vara på sin plats att något närmare ingå på vissa just för uppfattningen af de behandlade frågorna grundläggande punkter, där förf:s åsikter och framställning synas ägnade att framkalla invändningar eller kräfva komplettering.

Behandlingen af den svensk-österrikiska konfliktens uppkomst och utveckling är till den grad hållen fri från nationell ensidighet, att den knappast kan sägas vara opartisk gentemot oss själfva. Den kejserliga politiken ter sig hos förf. egentligen som en redbar sträfvan att göra Karl XII till lags, hvari den hindras genom en serie på det hela taget oförvållade och oviktiga tillfälligheter, hvilka på grund af Karl XII:s genom framgång och smicker starkt uppdrifna självkänsla och rätthafveri antaga farliga dimensioner. Så framhålles det för kejsaren förnärmande i svenskarnes inbrott i Tyska riket genom Schlesien, men ej att vägen öfver kejserligt område förut opåtaldt fått begagnas af konung Augusts sachsiska trupper på väg till och från den polska krigsskådeplatsen. Beträffande öfverväldet mot de svenska värfvarne i Breslau samt fallet Czobor nämnes, att Karl XII fick den upprättelse han begärde, men ej att dessa slutliga eftergifter voro skilda från själfva händelserna genom fyra à fem månader. Svenskarne hade i själfva verket föga anledning att göra sig säkra på Österrikes goda vilja; om den på inflytelserikt håll bland de kejserliga ministrarne rådande fiendskapen mot Sverige och benä-

genheten för dess ryske fiende hade kommissionssekreteraren Stiernhöök i sina bref[1]) åtskilligt att förtälja, och bekräftelse härpå får man i viss mån genom österrikaren Golls framställning af dröjsmålet med konung Stanislaws erkännande såsom särskildt beroende på hänsyn till Ryssland[2]).

Svårast att fatta är emellertid förf:s — visserligen i jämförelse med uppsatsen 1897 något försvagade — benägenhet att bagatellisera tvisten om de 1500 ryska soldater, som ur konung Augusts tjänst räddat sig i kejsarens, och hvilkas utlämning Karl XII fordrade med stöd af fredsfördraget med den förre. Det är ju möjligt, att kejsarens juridiska rätt att mottaga dem var klarare än Sveriges att kräfva dem; det svenska intresse, som låg i att detta vänskapsband mellan tsaren och kejsaren afklipptes och de ryska soldaterna afskuros från västerländsk krigsutbildning, är tydligt, men kan ju uppskattas olika högt; att deras undanskaffande midt under pågående förhandlingar innebar en oerhörd förolämpning mot Sverige, synes däremot fullkomligt odisputabelt. Själfve Klopp (hvars arbete trots hans ensidighet och underliga konstruktioner meddelar mycket material af intresse och därför väl förtjänar att beaktas) omnämner, att kejsaren i en handskrifvelse af d. 14 apr. (n. st.) 1707 gaf riksarméns befälhafvare order att lösa ryssarne ur tjänsten och låta dem gå — visserligen till Neder-Rhen — för att taga annan tjänst eller öfver hafvet bege sig hem[3]). Denna upplysning synes ge ett afgörande stöd åt den misstro, som svenskarne på andra, för dem fullt öfvertygande grunder bibehöllo mot de österrikiska försäkringarna om skuldlöshet i ryssarnes rymning. Förf. sammanfattar det skedda i den verkligen föga lyckligt formulerade satsen: »Själfva tvisteämnet syntes således vara undanröjdt . . .»! Att Karl XII tog saken mindre trankilt, torde man ej kunna förtänka honom, och någon egentlig divergens i uppfattningen däraf mellan honom och hans samtida rådgifvare synes icke framträda.

Såsom satisfaktion för de bortrymda ryssarne kräfde Karl XII som bekant slutligen (genom sina kommissarier i konferensen den 23 juli) återställelsen till de schlesiska protestanterna af de rättigheter, som voro dem tillförsäkrade i westfaliska freden. Förf. är tydligen road af att få fram det — såsom han uttrycker sig — »onekligen något ovanliga» i Karl XII:s politiska tillvägagångssätt och lämnar därför den obevandrade läsaren i så godt som fullständig okunnighet om t. o. m. existensen af en schlesisk religionsfråga, ända tills han nu låter Karl XII oförmedladt kasta fram den »såsom ersättning för en del undanrymda ryska soldater». Först därefter ger han en — i denna upplaga något utvidgad — framställning af hvad saken gällde och en kort antydan att den förut varit på tal. Såsom redan af en

[1]) RA, Germanica: Kejsaren. Särskildt äro hans enskilda bref till Hermelin af mycket stort intresse. Jfr t. ex. brefven af 10/20 apr., 1/11 och 11/21 maj 1907.

[2]) Goll, Der Vertrag von Altranstaedt, s. 15 ff. (Prag 1879.)

[3]) Klopp, Fall des Hauses Stuart, XII, s. 395 f. (Wien 1886.)

annan granskare framhållits[1]), skulle han dock säkerligen gjort nämnde läsare en större tjänst, om han till utbyte mot öfverraskningens spänning gifvit honom en något frikostigare invigning i frågans förhistoria.

Förf. påpekar därvid icke ens den speciella grund för ett ingripande, som Sverige ägde i sin ställning som garant för westfaliska freden. De därpå grundade anspråken hade det för öfrigt icke låtit råka i vanhäfd. Någon sammanhängande framställning af frågans tidigare historia är jag icke i tillfälle att lämna, men ett par mera tillfälligtvis påträffade notiser ge otvetydigt vittnesbörd, att dessa anspråk hållits vid lif. Så beslöt man 1671 i svenska rådet att vid kejserliga hofvet låta göra framställningar i anledning af förtrycket mot de evangeliska i Schlesien[2]), och 1691 finner man kraftiga föreskrifter i samma riktning gifvas gesandten Snoilsky i Regensburg[3]). Öfver hufvud taget får man ej underskatta religionsmotsatsernas fortfarande vikt ännu vid 1700-talets början. Redan en hastig blick i gesandten Storrens skrifvelser från Regensburg eller Stiernhööks förut omnänmda bref visar tydligt nog, hvilken aktuell betydelse de alltjämt ägde i Tyska riket. Sveriges ställning som protestantismens skyddsmakt därstädes måste vid denna tid anses fortfarande s. a. s. ingått i dess utrikespolitiska program; det är t. ex. med mycket eftertryck, som Stiernhöök betonar nödvändigheten för Sverige att upprätthålla sitt anseende som de evangeliska ständernas beskyddare, bl. a. rentaf till betryggande af sina egna tyska provinsers säkerhet vid eventuella olyckliga konjunkturer, under det att eljest konungen i Preussen torde vilja »bringa på sig samma credit».[4]) Tar man vederbörlig hänsyn till denna Sveriges ställning, får dess ingripande i den schlesiska religionsfrågan en vida mindre tillfällig karaktär.

Att man på österrikiskt håll befarade ett dylikt ingripande, erkänner förf. i förbigående. Det finnes också talrika bevis från olika tider af Karl XII:s vistelse inom Tyska riket, att såväl den kejserlige envoyén hos honom, Zinzendorff, som statsmännen i Wien hyste en ständig ängslan, att denna fråga skulle dyka upp.[5]) Såsom

---

[1] Westrin i Nordisk Tidskrift 1908, s. 149.

[2] Se rådsprotokollet 20 okt. 1671; jfr ock K. M:t till Es. Pufendorf 2 maj 1672, RA, Riksreg.

[3] K. M:t. till Snoilsky 7 mars 1691; jfr ock brefvet till honom af 15 juli 1692, båda i RA, Utr. Reg.

[4] Stiernhöök till Hermelin $^{12}/_{23}$ april 1707, RA, Germanica, Kejsaren.

[5] Se Stiernhööks odaterade memorial till K. M:t, förmodligen redan från hösten 1706, där det bl. a. heter, att det icke är de kejserliga ministrarne obekant, »huru ifrig E. K. M:t är för evangeliske religionen, hvad stort förtroende och affection de af denna religionen i Schlesien emot E. M:t hafva samt hvad skäl E. M:t kunde hafva i förmågo af westfaliska freden att antaga sig desse sina så hårdt tryckte trosförvanters försvar. Hvarföre man fruktar, att E. M:t efter krigets ändskap efter dess önskan torde i faveur af de evangeliske schlesier emot kejsaren något företaga.» Jfr vidare hans bref till Hermelin $^{2}/_{12}$ mars, $^{1}/_{11}$ och $^{11}/_{21}$ maj 1707 samt Klopp, a. a., ss. 380, 393, 407, 420, med citat från april, maj, juni och juli 1707.

förf. också nämner, tänkte man i Wien på att förekomma faran genom frivilliga åtgärder (på våren 1707), ehuru däraf blef intet[1].

Det är riktigt, att icke religionsfrågan officiellt var på tal under förhandlingarna om de svensk-österrikiska konfliktämnena förrän vid det af förf. anförda tillfället[2]. Så väl rustade som svenskarne omedelbart därefter befunnos i afseende å sakkunskap och argumentering, är det emellertid tydligt nog, att tidigare förberedelser icke saknats från deras sida. Det bevarade källmaterialet ger visserligen icke någon fullständig kännedom om hvad som i detta afseende skett, men åtskilliga spridda upplysningar stå dock att vinna därur. Förf. omnämner i korthet det löfte om hjälp, som Karl XII redan vid tåget genom Schlesien afgaf, liksom de föreställningar, som kort efteråt på hösten 1706 gjordes genom Zinzendorff. Att det också på ett tämligen tidigt stadium varit fråga om direkta yrkanden från svensk sida i Wien, ehuru de då ej synas blifvit af, finner man af envoyén i Wien Stralenheims bref till K. M:t 22 jan. 1707, där det heter, att han »auch übrigens in Erfahrung kommen, wie E. K. M. gesinnet sein sich der bedrängten evangelischen Glaubensgenossen in Schlesien anzunehmen und mir desfalls ehester Tagen eine allergnädigste Ordre zukommen möchte», hvarför han öfversänder två sammanfattande framställningar, dels af protestanternas besvärspunkter, dels af de »fundamenta», på hvilka de grundade sin samvetsfrihet. Agenten Beye i Breslau insamlade på sitt håll upplysningar, och Stiernhöök försummade ej att taga reda på de missnöjda protestanter, som funnos inom hans synkrets[3]. Vid sitt besök i Altranstädt i april iakttog hertigen af Marlborough en tydlig ifver hos Karl XII att taga upp religionsfrågan, ehuru den engelske statsmannen trodde sig lyckas förekomma utbrott däraf genom att hänvisa honom till den allmänna uppgörelsen vid det stundande fredsslutet i spanska successionskriget[4].

Trots Marlboroughs lugnande försäkringar hade dock Zinzendorff i början af juli en obehaglig förnimmelse af att »elden fortfarande glimmade under askan»[5]. Det är också ur den vid denna undersökning anlagda synpunkten af särskildt intresse att under

---

[1]) Jfr Klopp, s. 407, Goll, s. 30. Hvilket värde man från andra sidan tillmätte dessa planer, synes af svenske agenten i Breslau Beyes ord i hans bref till Hermelin $^{2}/_{12}$ juni 1707, (RA, Germanica, Kejsaren):» ... Das wird logice also zu resolviren sein, solange wir die Herren Schweden so nahe sehen, sollet Ihr einige Kirchen aus Gnaden wiederbekommen, und so bald sie wieder weg, aus Ungnaden wieder verlieren ...«

[2]) På annat håll, såsom medlem af corpus evangelicum i Tyska riket, deltog Sverige däremot i en gemensam framställning i ämnet, daterad Regensburg d. 30 april 1707. Se Storrens bref 5 maj och 11 juli 1707, RA, Germanica, Tyska riksdagen.

[3]) Stralenheim till K. M:t 22 jan. 1707. Beye till Hermelin $^{7}/_{17}$ mars 1707:... «Anlangend die Religionssache werde mich bemühen, weiter ein und anderes zu sammlen, doch sind die Leute sehr furchtsam ...«; Stiernhöök till Hermelin $^{1}/_{11}$ maj 1707; samtliga i RA, Germanica, Kejsaren.

[4] Coxe, Memoirs af Marlborough, II, s. 197, 202 (London 1818.)

[5] Klopp, a. a. s. 420, enligt Zinzendorffs depesch af d. 14 juli (n. st.)

själfva förhandlingarna på sommaren 1707 före framställandet af Karl XII:s bekanta fordran finna den lösning, som därigenom gafs, förebådad. »Skulle H. M:t», skrifver Stiernhöök till kanslikollegium från Wien d. 29 juni/9 juli, »behaga antaga pro satisfactione reali per indirectum någon villfarighet uti schlesiske religionssakerne och hollstenske husets angelägenheter här ved hofvet, tyckes en del af kejserlige ministrerne vara därtill benägne, om H. M:t däremot ville förklara dess intention vara att lefva härefter i en stadig vänskap med kejsaren»[1]). — Tanken att i tillfredsställandet af de svenska anspråken i den schlesiska religionsfrågan finna satisfaktionen för den genom ryssarnes rymning vållade kränkningen synes icke tett sig lika förbluffande för samtiden som för förf. — Redan i juni hade Hermelin till Palmquist i Haag omnämnt ett projekt, hvilket, såvidt man kan förstå hans framställning, förslagsvis blifvit antydt från motsatta sidan, där bland andra åtgärder från kejserlig sida såsom punkt 2 förekommer: »återgifva de i Schlesien dem evangeliske afhände kyrkor»[2]), och några dagar före det svenska krafvets framställande berättar Cederhielm för samme man, att de kejserliga ministrarne genom mellanhänder fått antydan om lämpligheten att själfva framkomma med förslag i dylik riktning.[3])

De anförda fakta ge visserligen icke någon sammanhängande bild af det svenska krafvets förhistoria, de kunna också mindre sägas vederlägga än komplettera de af förf. meddelade sakuppgifterna, men de torde dock vara ägnade att i ej oväsentlig mån försvaga den prägel af nyckfullhet, som af honom gifves åt Altranstädt-konventionens upphof. —

Det är emellertid äfven en annan punkt i förf:s framställning, som i hög grad inbjuder till diskussion. I själfva verket innebär den en den skarpaste förkastelsedom öfver Karl XII:s politik, sedd ur det ryska krigets synpunkt. I slutet af april 1707 var, menar han, allt klart för ett anfall mot Ryssland, och Karl XII skulle verkligen haft för afsikt att bryta upp, men under tvister om »oviktiga ting» — de förlupna ryssarne etc. — förnöttes sommaren; och så stor betydelse tillmäter förf. den uteblifna sommarkampanjen, att han förklarar tåget mot Ryssland därigenom ha blifvit framskjutet ett

[1] RA, Germanica, Kejsaren.

[2] Hermelin till Palmquist 18 juni 1707, RA, Hollandica, Bref till Palmquist från kansliämbetsmän.

[3] Cederhielm till Palmquist $^{17}/_{27}$ juli 1707, RA, Hollandica, Bref till Palmquist från kansliämbetsmän. Det heter där: »... Visst är det, att H. M:t redan längst vid kejserlige hofvet låtit insinuera och drifva uppå ett billigt slut så väl i hollstenske sakerne som religionsbesvären i Schlesien och det mera. Det är också visst, om kejsaren jämte satisfaction för ryssarne nu tillika gjorde ändskap på de andra sakerna, att han därmed viste prof af sin välmening ... Detta är också dem kejserlige ministrerne genom andra vordet ved handen gifvit, att kejsaren skulle göra af sig själf ...» I ett bref af d. $^{20}/_{30}$ juli, ib., förvånar han sig, »att man intet vill tala om de förre anhängige sakerne, såsom den hollstenske etc., där dock H. M:t genom slike prof af vänskap och välvilja snarare skulle låta sig beveka än af någonting annat».

helt år — »ett dyrbart, ja för krigföringen oersättligt år hade gått förloradt, hvilket på ödesdigert sätt kom att återverka på Karl XII:s följande krigsföretag och på Sveriges öden».

Att bilda sig en uppfattning af det berättigade eller oberättigade i denna dom synes emellertid i frågans nuvarande läge omöjligt. Alltför många spörsmål stå här ännu obesvarade. Redan punkten om det påtänkta uppbrottet på våren 1707 är icke fullt utredd, icke heller frågan om anledningarna till uppskofvet, icke heller hur långt detta rättvisligen kan beräknas. I hvad mån var det militära läget på våren 1707 särskildt gynnsamt för ett anfall på Ryssland? och begagnade tsar Peter just denna frist på ett sätt, som afgörande inverkade på krigets förlopp? o. s. v. Hur tidsförlusten skall kunna utsträckas ända till ett år, förefaller — då Karl XII:s krig ju ingalunda voro några uteslutande sommarfälttåg och tiden från hösten 1707 till våren 1708 användes till åtskilligt annat än vinterkvarter — i alla händelser väl tarfva en närmare förklaring. I förhoppning, att förf. snart måtte se sig i tillfälle att framlägga sin bevisning för det uttalade domslutet i denna ytterst intressanta och riktiga historiska fråga, eller att den från annat sakkunnigt håll upptages till behandling, har man tills vidare blott att på denna punkt sätta ett kraftigt frågetecken.

Herman Brulin.

Svenskt och främmande. Af HARALD HJÄRNE. 238 s. Stockholm, Hugo Geber 1908.

Om tillkomsten af den essay-samling, hvars titel läses härofvan, skulle man vilja våga den hypotesen, att dess författare nu vid uppnådda sextio år, då människan har så mycket af lifvet bakom sig, och efter en i det närmaste tjugoårig bana såsom häfdaforskningens främste målsman vid vårt äldsta och största universitet velat till en helhet sammanföra några af de i skrift fixerade och på olika håll förut offentliggjorda resultat af sin forskare- och lärareverksamhet, som prägnantast och klarast ge den grundsyn på historien och samhällslifvet öfver hufvud, som varit vägledande för hela hans verksamhet såsom ungdomens ledare vid historiens studium.

Af företalet synes, att förf. för sin essaysamling eftersträfvat en sådan uppfattningens helgjutenhet: alla uppsatserna »åsyfta», enligt hans egna ord i företalet, »att framhålla och betona åtskilliga väsentliga drag i samhällslifvets och den mänskliga odlingens utveckling, vare sig det behandlade ämnet är 'svenskt' eller 'främmande', berör fosterlandets häfder och skilda kulturkretsars historiska förutsättningar eller faller inom nutidslifvets intressen». Och den syn-

punkt, hvarunder förf. betraktar dessa gemensamma drag, anger han själf närmare, när han litet längre fram i sitt företal betecknar många af sina tankar såsom »medvetna gensagor» emot »det ensidiga intellektualistiska eller estetiserande åskådningssätt, som länge kännetecknat hvad man ännu plägar kalla modern europeisk lifsuppfattning, och som särskildt hos oss i Sverige, enligt våra inrotade tankevanor, trögare än annorstädes dröjt sig kvar bland den förmenta framåtskridande bildningens ogranskade inventarier och traditioner». Och i sin opposition mot detta åskådningssätt anser sig förf. »stå i öfverensstämmelse med de kraftigare väckelser och de djupare ingripande erfarenheter, som den allmänna kulturens oväntade omskiften för närvarande ha att bjuda oss».

Hvad som i Hjärnes nya bok gifves är alltså icke monografiska undersökningar öfver frågan »wie es wirklich gewesen ist», utan tankar öfver det inre sammanhanget i historien, öfver de krafter hos folk och individer, som drifva dem framåt till segrar eller nederlag. Historien fattas såsom samtidens stora lärомästarinna, utan att därför boken på något sätt kan betecknas såsom en moralisk exempelsamling. Det direkt didaktiska ligger nu en gång inte för professor Hjärne, och den kläm, hvari flera af framställningarna utmynna, har ingenting af en *fabula docet*. Men Hjärnes nya arbete är en bok att sätta i händerna på de i vårt land ej alltför fåtaliga individer, som fråga efter gagnet af historiska studier, af att blicka tillbaka på det förflutna, af att genom mödosam forskning fastställa de olika momenten i utvecklingens lopp.

Om man frånser uppsatsen »Historiska världsbilder», som utgör ett visserligen skisseradt bidrag till hvad förf. själf kallar de historiska åskådningarnas alltmera uppmärksammade historia, ett försök att i korthet angifva de helhetssynpunkter, från hvilka folken vid olika tider sökt se utvecklingens gång, och som egentligen hade kunnat inleda samlingen, är det noga taget blott tvenne af de historiska essayerna, som falla uteslutande inom det »främmandes» område, nämligen »Byzantinsk kultur» och »Japans amerikanske profet». Den förra uppsatsen frapperar kanske icke så mycket nu; vi ha ju bevittnat den byzantinska filologiens uppblomstring och den byzantinska historiens allt ifrigare bearbetning. Men för sin tid (1880) var uppsatsen ett vittnesbörd om en inom dåtidens historiska värld i vårt land säkerligen ganska enastående förtrogenhet med hvad vi med orätt vant oss att betrakta som en af häfdaforskningens utmarker. Den andra af de båda uppsatserna lämnar några antydningar om Lafcadio Hearns betydelse såsom förmedlare af kännedomen om den japanska kulturen. Men bakom hans bild skymta några konturer till den inre gången af den japanska stormaktens utvecklingshistoria.

Alla de återstående historiska essayerna behandla ämnen, som närmast hämtats från Sveriges häfder. Den första är det ståtliga tal öfver »Renässans och reformation», som förf. höll i samband med firandet af 300-årsminnet af Uppsala möte. För dem, som hade

förmånen att höra detta tal, eller som läste det då det först utgafs, torde det vara öfverflödigt att erinra om den glänsande karakteristiken af de tre lifsmakter, hvilkas inbördes kamp utgör innehållet i det sextonde århundradets historia. Å ena sidan ställer talaren renässansens lifskonstnär, »född med kraft att skapa ädla former», »herre öfver allt som han når, vetande och njutning, gods och välde», å den andra sidan »en grubblande man af germansk börd med tunga tankar och gammaldags bildning, en från naturens fröjder afstängd munk med djupa och underliga ögon». Och längre fram under seklet träder i stället för renässansens ungdomsfriska kraft, som förbrukats, såsom i viss mån en utlefvad renässans den katolska kyrkans reaktion, där »under den sena ångerns veka känslor gärna njutningens vanor dröja kvar med skygga lustar och halfmedveten önskan att finna trösteskäl för nya syndafall». Bredvid dessa karakteristikers omsorgsfullt präglade formuleringar etsar sig i läsarens minne den briljanta sammanställningen mellan reformationens frihet under ansvar, »under den kristna människans ansvar för sin tro på oförtjänt nåd», och de germanska folkens urgamla statsåskådning, enligt hvilken »i sista hand hvarje fri och dugande man stod själf ensam inför lagen med eget ansvar för dess helgd efter sina krafters mått». I närmaste sammanhang med den första uppsatsen står den samtidigt utgifna »Uppsala möte» med dess skarpa betonande af den roll det norrländska prästerskapet spelade i den religiösa brytningen.

Den utan jämförelse främsta platsen i hela samlingen intager, enligt anmälarens uppfattning, det grandiosa talet till Gustaf Adolfs minne (den 6 nov. 1892). Man vet icke hvilket man mest skall beundra, de uttryck författaren förmått skänka sin lefvande känsla af samhörigheten de olika släktleden emellan i samfälldt arbete på den svenska samhällsbyggnadens upptimring och vidmakthållande och af de fosterländska minnena såsom »detta arbetes märkesstenar på dess stråkväg genom århundraden och människors släkten»; eller de af en märgfull nykterhet präglade betraktelserna öfver kriget och dess plats i mänsklighetens utveckling, betraktelser lika fria från allt yfverboret vapenskrammel som från pacifisternas vekhjärtade syn på en af tillvarons allvarligaste och outrotbaraste realiteter; eller teckningen af den föregående utveckling och de samtida brytningar, som förde Gustaf Adolf till Lützens slagfält; eller slutligen den ståtliga perorationen, som låter ana den hufvudsynpunkt, hvarur förf. vill ytterst se all historisk utveckling, näml. såsom »yttringar af en personlig vilja, mot hvilken ingen annan någonting förmår.» Vissa af de synpunkter, som behärska framställningen i det nyssnämnda minnestalet, gå igen i den därpå följande uppsatsen »Vårt trosarf efter Gustaf Adolf», hvars hufvudparti dock är ägnadt åt en teckning och värdesättning af den store konungens verk på det kyrkopolitiska området såsom en den religiösa frihetens banbrytare.

Den sist omtalade uppsatsen vidrör ock några problem, som utförligare behandlas i de båda följande: »Sveriges Östersjövälde och

Europa» samt »Roskilde-minnet», den förra en installationsföreläsning från 1889, den senare ett tal vid festen till Roskilde-minnets firande d. 26 febr. 1908. Hjärne ser tillblifvelsen af Sveriges Östersjövälde såsom en frukt af »den ödesdigra omstörtning, hvars olika skeden kännetecknas af den bestämmande samfärdselns förskjutning från Medelhafvet till Atlanten genom de stora upptäckterna och den osmanska eröfringsmaktens uppväxt, af Hansans förfall och Nederländernas uppblomstring, sedan Orientens håfvor öfvergifvit den tyska landttransporten från Venedig, af den lifländska ordensstatens ekonomiska isolering från Tyskland och utleverering att härjas af moskoviten.» Sveriges kamp är af begynnelsen framsprungen ur dess ställning såsom en den germanska världens koloniserande utpost mot Österns barbari. Under Gustaf Adolf fick kampen om Östersjöväldet en annan riktning: för honom hägrade »en tysk statsordning efter den nederländska republikens mönster, ett evangeliskt förbund, där Sveriges konung, stödd på sin ärfda makt, skulle intagit den oraniske generalståthållarens och generalkaptenens ställning», hvarjämte äfven Danmark och Norge skulle bringas under Sveriges ledning. Men den store konungens planer fullföljdes ej. Sverige förmådde icke häfda sin maktställning i Tyskland genom att uppträda som dess skyddsvärn mot Frankrike, liksom Karl X Gustafs planer att förena Skandinaviens trenne kronor uppgingo i rök. Ej heller den snillrika plan, som Johan Gyllenstierna, den andre af 1600-talets stora statsmän nedom tronen, utkastat, och som afsåg att leda Sveriges expansion åt det ryska hållet, fullföljdes i sin hufvudförutsättning: utrikespolitisk solidaritet med Danmark. Genom Karl XI:s och hans statsmäns kälkborgerliga Gottorpska politik drefs Danmark i stället i armarne på Sveriges vedersakare och blef en verksam deltagare i den liga, som slutligen krossade Sveriges Östersjövälde.

Samlingens vidlyftigaste uppsats är den ursprungligen i »Vintergatan» 1897 tryckta, käcka och kätterska uppsatsen om Karl XII, där man *in nuce* finner den uppfattning, som förf. några år senare framlagt i sin tyvärr ofullbordade bok om Karl XII, som väl utan öfverdrift torde kunna betecknas såsom det värdefullaste, som hittills skrifvits i ämnet. Den här ifrågavarande uppsatsen gjordes vid sitt första framträdande till föremål för en intressant artikel i denna tidskrift af tidskriftens förre redaktör.[1] Anmälaren kan därför nöja sig med att hänvisa till denna artikel, utan att likväl vilja göra alla dess uttalanden till sina.

* *
*

Efter dessa fragmentariska antydningar om bokens innehåll, antydningar, som äga sitt berättigande redan på grund af den långa tid, som förflutit sedan flertalet af uppsatserna första gången offentliggjordes, återstår blott att med ett par ord — mera tillåter ej

[1] Hist. Tidskr., XVIII (1898), s. 75 ff.

utrymmet — framhålla några hufvuddrag i den historiska åskådning, som i densamma snart sagdt på hvarje sida tager sig uttryck. Om förf. velat välja ett motto, hade han knappast kunnat finna något lämpligare än några ord af Geijer, som af en författare nyligen citerats i en karakteristik af professor Hjärnes häfdaforskning:[1] »Om någonting är klart af historien, så är det detta: att det personliga i henne är det viktigaste. Hon är ej en följd af satser och sanningar utan af vilja och handlingar, ej teoretisk utan praktisk.» I sitt historiska tänkande utgår Hjärne städse ytterst från individens fria självbestämmelserätt, »fritt val» men »järnhårda band för valets följder».[2] Människans fria vilja är för all historisk forskning ett oafvisligt postulat. Därförutan är historien för Hjärne meningslös, man må operera med deterministiskt bestämda handlingskedjor eller med ur något obekant och outforskadt djup uppstigande tidsströmningar, massföreteelser hvarunder de enskilda äro viljebundna slafvar.

Det är denna åskådning, som ytterst bildar grundvalen för hans — för öfrigt säkerligen under inflytandet af studier i de germanska folkens äldre samfundsskick och rättsåskådning uppvuxna[3] — grunduppfattning, att det är känslan af och medvetandet om samfäldt ansvar för samfundsuppgifternas fyllande, samfälda förpliktelser mot det allmänna »en för alla och alla för en», som ge växtkraft åt stater och folk. Åt denna solidaritet gifver Hjärne den vidast möjliga utsträckning: det är samhörighetskänslan genom tiderna, individens ansvar tillsammans med sin generation för de samtida plikternas fyllande, ansvaret gentemot bortgångna släktled för det arf, som från dem mottagits, gentemot ofödda släkten för det arf, som till dem skall lämnas. Åter och åter kommer förf. tillbaka till denna tanke. Vår uppgift i det samhälle, hvari vi lefva, »är blott en länk i den stora arbetskedja, som efter fritt val, men med järnhårda band för valets följder, förbinder oss ej blott med det samtida lifvet, utan ock med osedda släkten både före oss och efter vår egen bortgång»,[4] och själfva denna samhällsbyggnad är »ej skänkt som en nådegåfva af dem till oss, utan öfvertagen af dem själfva som en uppgift och från dem öfverlämnad till oss att vidare befästas eller förbättras».[5] »Allt vårt mogna kulturarbete», heter det på ett annat ställe, »genomtränges af det medvetandet, att sambandet mellan äldre och yngre släkten är oslitligt, att hvad som växer och skall växa starkt måste sänka sina rötter djupt ned i det förflutna.»[6] Och samma grundåskådning tager också form i karakteristiken af epokgörande historiska företeelser. »Det ärftliga kungadömet betydde för Gustaf Vasa ej en fåfängans eller njutningens rätt utan tolkades i hans af

[1] L. M. Bååth, Harald Gabriel Hjärne (Ord och Bild, XVII), s. 264.
[2] Svenskt och främmande, s. 41.
[3] A. a., s. 11, 12.
[4] A. a., s. 41.
[5] A. a., s. 40.
[6] A. a., s. 61.

riksens ständer stadfästa testamente som den utkorade ättens samfällda plikt att under ansvar inför folket, organiseradt efter dess medlemmars olika statsuppgifter, och under samverkan med folket häfda det grundlagda verket intill sin förmågas yttersta gränser.»[1] Karl XI:s kärnspråk »en för alla och alla för en» betecknar för författaren »den svenska statens ur sitt eget lifs djup hämtade sanningsgrund, som gjorde dess målsmän, från den högste till den lägste, mäktiga att hjälpa sig själfva inbördes ur trångmål och vådor hotande med undergång för vida större och rikare men i bristfälligare former ordnade samhällen.»[2] Och för Gustaf Adolf betydde det kungliga majestätet »Sveriges samlade statsmakt, som under Guds hägn representerades ej blott af konungen själf utan jämte honom af Sveriges råd och ständer.»[3] Äfven i karakteristiken af Lafcadio Hearn's författarskap går tanken igen, när förf. talar om Hearns skildringar af »människor, som känna och handla utan betänkligheter för sig själfva i obetingad samstämmighet med hvad de fatta såsom samfundsmaktens kraf.»[4]

I ljuset af denna historiska och samhälleliga grundåskådning har man att se Hjärnes syn på de historiska minnenas betydelse. Man kan, synes det, finna en viss frändskap mellan hans uppfattning och den, som framträdt i Geijers ord om minnen, som lefva sitt eget lif, och om de döde som lefva. Men den mystik, som ligger på bottnen af Geijers betraktelsesätt, saknas hos Hjärne. Minnena väcka vår samkänsla »med vårt folk, äfven i dess förgångna släkten, som skapat dess lif ända in i våra dagar.»[5] Och den, »som öfvermodigt kastar folkens och mänsklighetens minnen bakom sig», han löper fara att hämta sina uppslag »ur traditionernas afsidesvrår, ur länge tilltäppta källsprång, och deras rent af ålderdomliga skröplighet har till slut väckt själfva beundrarnas häpnad.»[6] Men å andra sidan har förf. öppen blick för att minnen och traditioner kunna representera enbart en hämmande dödvikt, och att det alltid ej är så lätt att skilja mellan lefvande minnen och döda. Det förgångna får ej »läggas som en blytyngd öfver det lefvandes kraf på självständig utveckling. Det är ingenting upplyftande att ständigt nödgas känna sig som en vansläktad ättling af stora fäder, att låta döma sig till trälavård om hvad andra skapat. Det är också en klen heder, som ägnas ett stort minne, om det förvandlas till en varningstafla för framtidshoppet.»[7] Ett minne måste »vara en lefvande kraft, som öfvervunnit förgängelsen och därför kan vägleda nya släkten framåt. Ett historiskt minne, hvari nutiden icke utan förkonstling kan igenkänna något af sin egen lifskraft, är och förblir dödt. Ett arf, som icke utan förfalskning låter omsätta sig

[1] A. a., s. 50.
[2] A. a., s. 50.
[3] A. a., s. 51.
[4] A. a., s. 204.
[5] A. a., s. 42.
[6] A. a., s. 43.
[7] A. a., s. 57.

i något slags gällande värde, är och förblir räntelöst. Ett i sanning lifskraftigt folk sofrar därför sina minnen och tillbördar sig icke mer af sitt arf än hvad som kan främja dess verkliga behof.»[1] En dylik sofring är visserligen ej någon lätt uppgift. Men »den självmedvetna personligheten afvärjer, i kraft af sitt eget lif, allt som söndrar och försvagar, tillägnar sig allt som sammanbinder och stärker, söker äfven i minnena endast den eviga ungdom, som ock förlänar kraft att verkligen börja på nytt, i den mån det är människor förunnadt. De verkligen nya uppslagen födas oftare, om minnenas lifskraft får verka, än om de undanskjutas af förmätet lättsinne.»[2] Det är, som man ser, en himmelsvid skillnad mellan denna uppfattning af ett stort minnes betydelse och den byzantinism, som oförnekligen nu och då fått missteckna och banalisera vissa af vår historias stoltaste personligheter.

Den sammanställning, som här ofvan gjorts, belyser endast vissa grundtankar i professor Hjärnes essay-samling. Mycket kunde vara att tillägga, särskildt angående författarens religionspolitiska uppfattning, som synes påverkad af den moderna tyska teologien, liksom om hans uppfattning af nationaliteten, som går stick i stäf mot alla moderna rasteorier.[3] Men det sagda må vara nog; det torde i alla fall träffa själfva hjärtpunkten i författarens åskådning. Man kan gentemot densamma ställa sig tviflande eller rent afvisande, om man så vill, men ingen skall kunna förneka den fördomsfria och vidsynta blick och den omfattande lärdom, som för densamma äro utmärkande, lika litet som den personliga och storslagna form, hvari förf. förstått att kläda den. Den fullföljer i själfva verket de bästa traditionerna inom svensk häfdaforskning och svenskt tankelif.

En anmärkning skulle anmälaren vilja rikta till den det vederbör rörande frånvaron af uppgifter, hvarifrån de olika essayerna hämtats. Med hjälp af Grape's Hjärne-bibliografi[4] är det visserligen ej svårt att vinna önskad kunskap i detta afseende. Men för den stora mängden af läsare, som icke äger tillgång till nämnda hjälpmedel, skulle här ifrågavarande uppgifter säkerligen varit i hög grad välkomna.

Slutligen kan anmälaren icke underlåta att gifva uttryck åt sin förhoppning, att vi snart måtte få emotse en ny samling af professor Hjärnes essayer, upptagande bl. a. sådana intressanta och betydande saker som t. ex. »Skandinavisk laghistoria», »Våra ståndsriksdagar», »Englands parlamentarism» samt de i början af 1890-talet tillkomna uttalandena i unionsfrågan, uppsatser som läsaren nu med mycket besvär måste hopplocka ur olika årgångar af Svensk Tidskrift.

Torvald Höjer.

[1] A. a., s. 62.
[2] A. a., s. 43.
[3] Jfr t. ex. ett uttryck sådant som följande: »Folkets inbördes samkänsla under fäderneslandets hägn var ett alster af statsmaktens hälsa och dess faktorers uppnådda jämvikt, ej ett utflöde af ärfda drifter eller af frändskapsband och grannskapsvanor.» A. a., s. 101.
[4] Historiska studier, tillägnade Professor Harald Hjärne, s. 1 ff.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Allmänna Svenska Boktryckareföreningens meddelanden. 1908, Januari. K. Haebler, Ett okänt ettbladstryck av Bartholomæus Ghotan. Med 1 facsbl. — **Februari.** I. Collijn, Ett studiebesök i Lübecks Stadt-Bibliothek. Med 10 fig. — **Mars.** B. Lundstedt, Det första journalistiska seminariet. — G. Upmark, Ett nyfunnet svenskt ex-libris från 1600-talet.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 20: H. 3. Th. Hjelmqvist, Bidrag till tolkningen af runinskriften på Forsaringen. — R. C. Boer, Die Dichtungen von dem Kampfe im Rosengarten. — E. Ljunggren, Anmälan av »Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse. T. 8. V—Z». — H. Pedersen, Anmälan av »Hjalmar Falk og Alf Torp, Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog. H. 5—12». — A. Kock, Till Ark. nf. 20, 197 f. — B. Erichsen, Bibliografi for 1906.

Det nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål. Utgifven af A. Molin. **1908, 1.** V. Söderberg, Stormakterna inbördes 1907. — N. Söderblom, Sveriges kyrka. 1. — **2.** E. Heckscher, Våra ämbetsmäns statsvetenskapliga utbildning. — N. Söderblom, Sveriges kyrka. 2. — E. Söderhielm, Ålands befästande och Sveriges försvar. — G. Stridsberg, Utrikespolitik. — H. Haralds, Roskilde. — **3.** Östersjöväldet.

Fataburen. 1908, 1. P. G. Wistrand, Bohusländska folkdräkter. — C. W. v. Sydow, Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner. — L. Weibull, Den lundensiska Finnsägnen. — A. Nilsson, Kryptbilderna i Lunds domkyrka. — E. Modin, Vårdkasar. — J. Sandström, och G. Rudberg, Några drag af öfvertro från Västergötland.

Fornvännen. 1908, H. 1. L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena.

Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom S. Bergh. D. 12. 1647, 1648. H. 1.

Historiska Handlingar. D. 19: N:o 2. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom C. Hallendorff. — **D. 22: N:o 1.** Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom P. Sondén.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utgifven af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1908, 1.** S. Curman, Nordiska museets byggnad. Med 23 fig. — A. Hahr, Nyare forskningar i den äldre grekiska skulpturens historia. Med 12 fig. — L. Wahlström, Erik Gustaf Geijer, anm. af H. Borelius. — **2.** R. G:son Berg, Karl XII:s minnet och hundraårsfesten 1818. — E. Carlson, Fördraget i Altranstädt 1707, anm. af Th. Westrin. — Journalen van de Admiralen van Wassenaer-Obdam (1658 9) en de Ruyter (1659/60) uitgegeven G. L. Grove, anm. af K. Fabricius.

Norrland. Småskrifter utgifna af Norrländska Studenters Folkbildningsförening. **N:o 7 (1907).** J. Nordlander. Norrlands äldsta sägner. — G. B. Lundgren, Lappkvinnan Margareta. — **N:o 8.** O. Almgren, Medelpads och Ångermanlands fornminnen från hednatiden. — Kiörkiobok i Stigsiö oprättadh anno 1684. I utdrag utgifven af S. A. Hjelström. — **N:o 9.** W. M. Carlgren, Biskop Lars Landgren. En lifsbild. Tvenne föredrag vid hembygdskurserna i Hernösand midsommartiden 1907. Med 1 portr. o. 1 pl. — J. Nordlander, Ångermanland i Stockholms stads tänkeböcker.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1908, 2.** H. Hildebrand, Konung Oscar II. Med 4 bilder. — A. Branting, En resande svenskѕ anteckningar från Danmark 1659. Med 10 bilder. — **4.** A. Hahr, Ur en schlesisk adelsmans dagbok i Sverige på 1590-talet. [Erik Lassota von Steblau.] Med 6 bilder. — T. J. Arne, Hans Hildebrand som förhistoriker. Med 2 bilder. — J. Roosval, Hans Hildebrand och den svenska medeltidskonsten. Med 5 bilder.

Pedagogisk Tidskrift. 1908, 3. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Afdeln. 5. Kristina och Karl Gustaf af E. Hildebrand o. M. o. L. Weibull, anm. af N. Höjer. — **4.** Sveriges historia intill tjugonde seklet. Afd. 6, 8. Stormaktstidens senare skede af G. R. Fåhræus. Den gustavianska tiden af L. Stavenow, anm. af N. Höjer.

Personhistorisk Tidskrift 1907 (tr. 1908). Årg. 9: H. 3—4. Personregister till årg. 9, utarb. af O. B[ergström]. — **Bilaga:** F. Rudelius, Kalmar regementes chefer 1623—1907. Biografiska anteckningar. Med 23 portr.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1908. Allmänna årsmötet 1908. Med bilaga: Privilegie- och skyddsbref för Vadstena kloster utgifna af K. Kristofer 1442 och 1444, utg. af R. Geete. — **H. 133.** Svenska böner från medeltiden. Utg. af R. Geete. H. 2. — **134.** Erik Erikssons (Gyllenstjerna) arfstvist med Ture Turesson (Bjelke), utg. af K. H. Karlsson.

Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. **1907. Årg. 7: H. 3 4.** B. Hesselman, Giöta Kiämpa-wisa. En språk-estetisk undersökning.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utg. af P. Fahlbeck. **1908, 1.** S. J. Boëthius, Oskar II †.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1908. S. Birger, Lillhärrdal. — A. Kumlien, Gotländska landskyrkor. Några anteckningar. — A. B. Nilsson, Försvunna skånska medeltidsstäder. — K. J. H. Wittrock, Från Botkyrka och Salem. Några vägledande ord för dem som besöka dessa bygder. — P. Möller, Lillöhus, En medeltidsborg. — T. Lundahl, Några minnesrika herresäten i Kålland.

Vårt fosterland och dess försvar. 1908, 1. W. Croneborg, Ett hundra-års minne 1808—1908. — L. G. Tidander, Ett och annat om nyårs- och trettondedagsbruk. — **2.** L. G. Tidander, Huru 1772 års statshvälfning tog sin början. — C. Hellström, Nils Bielke, 4 illustr.

— Vårt fosterland, 3. L. G. Tidander, Erik Dahlberg, 1 illustr. — Tåget öfver Bälten af G. A., 2 illustr. — Från den stora ofredens dagar. 1 illustr. — 4. C. Burman, Tyresö, 2 illustr. — 5. L. G. Tidander. Freden i Roskilde, 2 illustr. — Roskilde-minnet af W. C—rg. — 6. L. G. Tidander, Gottland under hednatiden. — Kungl. skånska trängkåren. Några blad ur dess historia, 2 illustr. — 7. Kungl. skånska trängkåren. Några blad ur dess histora. — Gustaf Otto Stenbock, 1 illustr. — A. Kuylenstierna, Svenska bragder och stordåd, anm. af Stdt. — 8. L. G. Tidander, Visby såsom medelpunkt för Östersjöhandeln. — Gustaf Otto Stenbock, 1 illustr. — 9. L. G. Tidander, Valborgsmässoafton, 1 illustr. — Ur Ålandsöarnas historia. — Slaget vid Sijkajocki, 1 illustr. — 10. L. G. Tidander, Då landtvärnet uppsattes. — Slaget vid Lützen af G. W—d, 1 illustr. o. 1 karta.

Ymer. 1907, 4. A. G. Nathorst, Konung Oscar II och den geografiska forskningen.

Gads Danske Magasin. Dansk Tidsskrift. **1908, Januar.** R. Besthorn, Oscar II.

Varden. Redigeret og udgivet af O. V. Andersen. **1908, 1. Januar.** W. Anderson, Kristendomens ankomst till Öland. 1—2. — **1 April.** W. Anderson, De medeltida Öländska kyrkkärlen.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1908, Januari.** R. F. v. Willebrand, Minnen och förhoppningar. — E. Schybergson, Den svenska kulturfonden. — J. Ramsay, »Unge Klas Kristersson». En tidsbild från 1500-talet. — **Februari.** Hj. Öhman, Akropolis i den nyaste forskningens ljus. — **Mars.** L. Gripenberg, Vårt politiska läge. — M. G. Schybergson. Th. Rein om filosofin vid Åbo akademi.

Blätter für heimatliche Geschichte. Beiblatt zu den »Zittauer Stimmen» 1908. Jahrg. 2, N:o 6—8. A. Moschkau, Die Kirche zu Meuchen bei Lützen. Die erste Gustav Adolf-Kirche Deutschlands.

Deutsche Literaturzeitung. 1908, 7. Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen, N. Neergaard, Danmarks Riges Historie. Bd 1—6, anm. af D. Schäfer. — 11. P. Fahlbeck, La constitution suédoise et le parlamentarisme moderne, anm. af F. Arnheim.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **Jahrg. 10. 1907. H. 4.** A. Hauck, Die Rezeption und Umbildung der allgemeinen Synode im Mittelalter. — H. Ulmann, Die Detachements der freiwilligen Jäger in den Befreiungskriegen. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum 11. Jahrh. n. Chr. anm. af R. Much). — Nachrichten und Notizen (bl. a. M. G. Schybergson, Finlands historia, anm. af Daenell). — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 4.** Nachrichten und Notizen (bl. a. W. Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede, anm. af Daenell). — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — Titel und Register zu Jahrg. 10. — **1908. H. 1.** M. Brosch, Albizi und Medici. — E. Salzer, Fürst Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst und die deutsche Frage. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow. Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 4: H. 2.** W. Michael, Das Urbild John Bulls. — H. v. Petersdorff. Graf Albrecht v. Alvensleben-Erxleben. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. E. Daenell, Die Blütezeit der deutschen Hanse, anm. af O. Meltzing.)

— Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. E. Carlson, Der Vertrag zwischen Karl XII. von Schweden und Kaiser Joseph I. zu Altranstädt (1707. — Entgegnung. — H. 3. G. Dehio, Deutsche Kunstgeschichte und deutsche Geschichte. — E. Fueter, Guicciardini als Historiker. — E. Spranger, Wilhelm von Humboldts Rede »Über die Aufgabe des Geschichtschreibers» und die Schellingsche Philosophie. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Berichtigung.

Literarisches Zentralblatt. 1908, 2. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von O. Meinardus. Bd 5. 1655—1659, anm. af K. Breysig. — 10. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Namens der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte herausgb. v. H. Schulz, anm. af Fr. Schulze.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1908, H. 2. R. Herold, Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim, anm. af Kloevekorn. — Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von O. Meinardus. Bd 5. 1655—59, anm. af F. Hirsch.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1908, January.** J. F. Baldwin, The king's council from Edward I to Edward III. — S. Kramer, The amalgamation of the English mercantile crafts. — J. E. Chance, The Northern pacification of 1719—20. P. 3. The completion. — A. W. Ward, Queen Victoria's letters, 1837—1861. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **April.** E. Curtis, The English and Ostmen in Ireland. — F. M. Powicke, The chancery during the minority of Henry III. — S. Kramer, The amalgamation of the English mercantile crafts. P. 2. — J. B. Williams, The newsbooks and letters of news of the restoration. — Notes and documents. — Reviews of book. — Short notices.

Le Bibliographe moderne. 1907, Juillet—Octobre. Kr. Setterwall, Svensk historisk bibliografi 1875—1900, anm. af H. Stein.

Revue d'histoire diplomatique. 1908, 1. Bureau de la Société. — Conseil d'administration. — Membres de la Société. — Recueils périodiques avec lesquels la Revue diplomatique échange ses publications. — Marquis de Nadaillac, Le Japon dans l'antiquité et jusqu'à sa dernière évolution. — J. Ribet, Diplomatie d'hier et diplomatie d'aujourd'hui. — H. Coville, Mazarin et Foucquet. — J. Aulneau, Le Monténégro dans les Balkans. — Laigue, Un soldat diplomate au seizième siècle. Ambassade extraordinaire de Beauroys à Venise en 1536 (suite). — Comptes rendus. — 2. F. de Martens, La Russie et la France pendant la restauration. — Laigue, Un soldat diplomate au seizième siècle. Ambassade extraordinaire de Beauroys à Venise en 1536 (fin). — P. Rain, La France et l'Europe au lendemain du Congrès de Vienne. — A. de Pitteurs, Les idées et les goûts d'un grand seigneur au dix-huitième siècle. — Comptes rendus (bl. a. Relations diplomatiques de la Russie et de la France (1808—1817). Publ. par Grand-Duc Nicolas Mikhaëlowitch. P. 6, anm. af L. Pingaud.)

Revue Historique. 1908, Mars—Avril. A. Luchaire, Innocent III et le quatrième concile de Latran. — L. Batiffol, Le coup d'État du 24 avril 1617; fin. — L. Halphen, La lettre d'Eude II de Blois, au roi Robert. — R. Dareste, Hotman d'après de nouvelles lettres des années 1561—1563. — E. Deprez, Les origines républicaines de Bonaparte. — Bulletin historique: France. Époque moderne, par H. Hauser. —

Publications diverses, par G. Monod. — Espagne. Années 1901—1906 par R. Altamira. — Italie. Époque contemporaine, par G. Bourgin. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **T. 96. Volume supplémentaire.** G. Monod, Les débuts d'Alphonse Peyrat dans la critique historique. — G. Constant, Simancas. — Bulletin historique: Roumanie (1900—1907), par A. D. Xénopol. — Comptes-rendus critiques (bl. a. W. H. Wilkens, The love of an uncrowned queen. Sophie Dorothea, consort of George I and her correspondance with Philip Christopher count Koenigsmarck, anm. af P. Bondois; Brieven van Johan de Witt, avec un commentaire de Robert Fruin, publ. par G. W. Kernkamp. P. 1: 1650—57 (58), anm. af A. Waddington.)

Öfversikter och granskningar.

Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af O. MONTELIUS, H. HILDEBRAND, M. och L. WEIBULL, G. R. FÅHRÆUS, L. STAVENOW, S. CLASON och A. RYDFORS, utgifven af EMIL HILDEBRAND. Tredje afdelningen. *Gustaf Vasa, 1521—1560.* Af EMIL HILDEBRAND. Fjärde afdelningen. *Gustaf Vasas söner, 1560—1611.* Af EMIL HILDEBRAND. 328 + 330 s. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1903, 1904.

Betraktar man det nya samlingsverket öfver *Sveriges historia intill tjugonde seklet* ur synpunkten af den sammanfattning, som det har att lämna öfver forskningens landvinningar under senaste årtionden, efter utgifvandet af dess närmaste föregångare, så bör det dubbelband, som behandlar Gustaf Vasas och hans söners tid (1521—1611), kunna påräkna ett särskildt intresse. Inom få skeden af den svenska historien har under den närmast förflutna mansåldern arbetet pågått i sådan omfattning som inom detta.

Främst möter en rad af storartade källpublikationer: *Gustaf I:s registratur*, som vid 1870-talets slut ej nått längre än till 1531 men 25 år senare öfverskridit 1550 och nu snabbt närmar sig sin fullbordan, en ur många synpunkter enastående källa; inom serien *Historiska Handlingar* sådana betydande dokument som *Undervisning om rikets ränta 1530—33*, *Konung Erik XIV:s nämnds dombok*, den s. k. *Rikshufvudboken för 1573* jämte sammandrag för 1582 (och, dock först efter fullbordandet af det nya arbetet, det ganska rikhaltiga urvalet af *Anteckningar från det sextonde seklet*); mera fristående: *Per Brahes krönika*, *De äldsta svensk-ryska legationsakterna;* samt slutligen och framför allt de stort anlagda serier, som äro afsedda att hvar för sig blifva en stomme för forskningen i Sveriges yttre och Sveriges inre historia, och som just för detta tidehvarf och för det ensamt stå någorlunda fullbordade vid sidan af hvarandra, *Svenska Riksdagsakter* (1521—1595) och *Sveriges Traktater.* Den kritiska detaljforskningen har ännu icke hunnit med att riktigt tillgodogöra sig allt

det material, som sålunda lagts fram — och det är nog ett genomgående drag under det senare 1800-talet och intill nu, att den ej kunnat hålla jämna steg med urkundsutgifningen. Men också en mängd monografiska undersökningar, större och mindre, har dock sett dagen. De politiska ideerna och institutionerna, författning och förvaltning ha blifvit föremål för nya studier hela perioden igenom; vissa viktiga epoker, sådana som Västeråsriksdagen 1527 och Uppsala möte, ha stått under ingående diskussion; det senare 1500-talets olika utrikespolitiska problem äro med nytt allvar tagna under behandling; den ekonomiska historiens stora fält, redan förut uppbrutet af Forssell, har af honom ytterligare vidgats genom hans *Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring;* tidehvarfvets andliga historia, sådan den afspeglar sig i litteraturen, är väsentligen nyskapad genom Schücks stora *Svensk Litteraturhistoria.* Det ena som det andra, de publicerade nya källorna och de mångsidiga detaljforskningarna, måste berättiga till en förväntan, att det nya sammanfattande arbetet skulle gifva en rikare och bättre bild af »Sveriges nydaningstid» än den vi förut ägt.

En sådan förväntan kunde endast stärkas, då utarbetningen af dessa delar i det stora samlingsverket öfvertogs af hufvudredaktören själf, riksarkivarien Emil Hildebrand. Såsom utgifvare af Svenska riksdagsakter, såsom ordnare af Riksarkivets samlingar för 1500-talet, genom sitt verk om Sveriges statsförfattning och genom en hel rikedom af smärre uppsatser och kritiska studier hade han länge framstått såsom kanske den mångsidigaste kännare vi hittills ägt af Sveriges reformationstid. Den intresserade kunde glädja sig åt, att denna omfattande lärdom och denna erfarna kritik nu skulle komma det nya arbetet till godo.

En granskare, som har detta arbete fullbordadt framför sig, kan först som sist uttala, att förväntningarna ej heller blifvit besvikna. Riksarkivarien Hildebrands teckning af *Gustaf Vasa* och *Gustaf Vasas söner* är ett i många afseenden betydande verk, väl värdigt sin författares plats inom nutida svensk forskning och historieskrifning. Man skulle kunna styrka detta omdöme till en början genom att åskådliggöra den storartade säkerhet, hvarmed författaren behärskar det svårhandterliga stoffet, genom att påvisa den lärdom och kritiska vakenhet, som ligger bakom detaljuppgifterna sida för sida och göra dem, så långt anmälaren kunnat pröfva, i ovanlig grad fria från sådana småfel och inadvertenser, som bruka vara nästan oundvikliga i dylika stora öfversiktsverk. Det låge också nära till hands att framhålla de hufvudpunkter, hvari den nya framställningen skiljer sig från sina föregångare. Bådadera skulle dock för mycket inkräkta på tidskriftens utrymme, och det har lockat anmälaren mera att söka gifva några antydningar om själfva anläggningen och karaktären af Hildebrands arbete och om den historiska uppfattning, som däri kommer till uttryck. Om till dessa antydningar foga sig en del reflexioner, som kunna te sig såsom önskemål i annan riktning än den författaren följt, så bör

det ej förvåna, så många som möjligheterna äro för ett historiskt öfversiktsverk af denna art.

I den första afdelningen, *Gustaf Vasa*, fäster sig uppmärksamheten främst vid uppställning och indelning. De äro alltid, och mest i sådana arbeten som detta, ovärderliga hjälpmedel till att få fram utvecklingens stora hufvudlinjer, och det är en af Hildebrands stora förtjänster, att han på allvar sökt använda dessa hjälpmedel. Han sammanför först en »grundläggningsperiod», som sträckes ända fram öfver året 1537. Därunder får han på så sätt in icke blott unionens upplösning — fram till Malmö recess — och reformationen — intill dess definitiva befästande — utan också »uppgörelsen med Lybeck», de långvariga komplikationerna med den forna bundsförvanten och slutligen Grefvefejden. Denna gruppering ger med en klarhet, som är i hög grad välgörande, en öfverblick öfver hvad författaren annorstädes kallat Sveriges »uppgörelse med medeltiden»: den nationella frigörelsen, den kyrkligt-religiösa och den handelspolitiska, de tre afgörande faserna af den stora brytning, ur hvilka den svenska statens och det svenska folkets lif går in på nya vägar. Äfven underindelningen i kapitel och deras delvis förträffliga rubriker fullföljer denna sträfvan att få fram den ledande tråden i den stora hvälfningens förvirrade händelseförlopp. Särskildt äro upproren under det första årtiondet skickligt infogade i sitt sammanhang med dansk och lybsk politik, katolsk motrörelse och Norbys eller Melens tilltagsna kupper. En icke alldeles gynnsam följd af denna stramt genomförda indelning har visserligen blifvit, att allt för litet af det stora finansiella och administrativa arbetet på Västeråsbeslutens grundval kommit med. Till »grundläggningsperioden» höra ju i eminent grad reduktionens utförande och första utvidgningar, länsväsendets omdaning och den nya fogdeförvaltningen. Men författaren har valt att längre fram i ett sammanhang behandla dessa sidor af Gustaf Vasas verk.

På »grundläggningstiden» följer »den tyska perioden», 1538—1544, också utan fråga en djupt berättigad och för den rätta uppfattningen af Gustaf Vasas tid fruktbärande afskärning. Hildebrand har här icke blott skildrat brytningen med reformatorerna, de tyska rådgifvarnes uppträdande och deras stora organisationsförsök inom stat och kyrka, utan han har också ställt de egendomliga utrikespolitiska ansatserna från dessa år i ett visst samband med den inre ombildningen såsom en »storpolitik», som i sin mån bidrar att karakterisera Pyhys regim. Den reaktion, som så bryter fram i Dackefejden och slutar med den tyska regimens fall, rubriceras förträffligt såsom »striden om gammalt och fornt», och kraftmätningen liksom hela perioden utmynnar i arfföreningen, en sammansmältning, om man så vill, emellan de främmande och de inhemska statsidéerna.

Återstoden af Gustaf Vasas regeringstid, 1544—1560, blir slutligen dess tredje period, som benämnes »allenastyrandets tid». Man

skulle kunna önska en rubrik, som återgåfve ej blott konungadömets maktställning, utan också något af det nya stats- och samhällslifvets innehåll, men får erkänna, att den som gifvits verkligen innesluter ett tidsdrag, som faller starkt i ögonen. Mera bestämdt tviflande måste anmälaren ställa sig till lämpligheten af att inom denna period placera »Utrikespolitik» först, såsom kapitel I, och knappast mindre till det starka särskiljandet mellan de olika fälten för samma utrikespolitik: 1:o. Kejsaren och Västeuropa. 2:o. Danmark. 3:o. Östra Europa. Denna senare underindelning, skematisk redan till det yttre, har isolerat från hvarandra vissa sidor af Gustaf Vasas diplomatiska försök eller utrikespolitiska bekymmer, som dock höra tillsammans, t. ex. spänningen med Danmark i slutet af 1550-talet och krisen i Livland. Det förra åter, hela utrikespolitikens placerande före den stora afdelningen om »Inre förhållanden», förefaller olämpligt först med hänsyn till den dominerande vikt, som med rätta blifvit lagd på den inre utvecklingen, och än mera därför, att det stora »moln», som hotande höjer sig öfver Gustaf Vasas sista år, farorna från Danmark och från ordensstatens sammanstörtande, på detta sätt ej kommer på sin rätta plats i Gustaf Vasas historia — i dess slut, såsom dominerande tidsskedets utgång. Att öfver hufvud taget kapitelrubrikerna för denna afdelning blifvit icke karakteriserande utan rent formellt sammanfattande — »Utrikes politik» och »Inre förhållanden»; under inre förhållanden »Riksstyrelsen och rikshushållningen», »Konung Gustaf som regent», »Krigsväsendet» o. s. v. — kan ju knappast anmärkas såsom en brist, om ock hvarje funnet nyckelord öfver de olika kapitlen skulle varit en vinst.

Den framställning, som ingår inom ramen af denna indelning, håller sig strängt till Sverige och dess utveckling samt den store ledaren af denna utveckling. Författaren meddelar ju hvad som är direkt nödvändigt om de nordiska grannländernas öden, om Kristiern II:s europeiska ränkspel och Wullenwevers stormaktsplaner eller om den lifländska ordens sönderfallande statsbyggnad. Men han ger inga konturer af det större europeiska sammanhang, hvari de nordiska och svenska händelserna ingå. Han har inga antydningar om de stora omläggningar inom världshandeln, som undergräft Hansans och Lybecks medeltida maktställning, eller om de stora hvälfningarna inom moskovitiska riket, han berör hvarken den tyska reformationens utformning i skydd af furstemakten eller de nya europeiska förvaltningssystemen och författningsteorierna eller den grundläggning af det ekonomiska statsarbetet, som man kallat den begynnande merkantilismen. För utrikespolitikens del ligger kanske en indirekt motivering af denna återhållsamhet i hvad författaren kallat dess »begränsning till Östersjövärlden». Men begränsningen af den dåtida svenska synkretsen är ett, det faktiska sambandet mellan svensk och europeisk utveckling, som allt mera träder i dagen för nutida forskning, är ett annat. Reformationen bryter Sverige ut ur medeltidskyrkans stora enhet, men andra enhetsband

till det öfriga Europa komma i stället. Det synes anmälaren, att intet större, framför allt intet sammanfattande svenskt historiskt arbete kan utan skada umbära vissa drag af den allmänt historiska bakgrunden, så utförd som omständigheterna det medgifva.

En annan sak, som anmälaren ej kunnat iakttaga utan att beklaga, är författarens fullständiga tystnad angående sina källor. En kritiker har redan förut för närmast föregående del af Sveriges historia intill tjugonde seklet framhållit, huru önskvärdt och värdefullt det hade varit att få med åtminstone en öfverblick öfver både egentliga källor och viktigare litteratur, och huru väl detta skulle låtit sig göra utan att på minsta sätt förminska arbetets »njutbarhet» för den stora allmänheten. Man kunde tillägga, att en utförlig historisk framställning, som aldrig låter ana något angående det material, hvarmed den arbetar, går förbi en mycket viktig sida af historieskrifningens, också den populariserande historieskrifningens, uppgift: att gifva en inblick i själfva arten af den sanning den meddelar, dess begränsning, dess relativitet just i de stora hufvudsakerna, i åskådning och omdömen. För Gustaf Vasas tid gäller detta i så mycket högre grad som materialet är i många stycken både ofullkomligt och ömtåligt: å ena sidan en mer eller mindre officiös och utsmyckad króniketradition (Peder Svart, Rasmus Ludvigsson, i någon mån Peder Brahe), å den andra Gustaf Vasas egna ovärderliga, men utomordentligt personliga bref och statshandlingar. En forskare af riksarkivarien Hildebrands rang har naturligtvis i realiteten tagit hänsyn till dessa förhållanden. Men så strängt undviker han att antyda något därom, att t. ex. Peder Svarts krönika och dess historiografiska karaktär ej synes vara någonstädes direkt omnämnd förr än i kapitlet om »Den andliga odlingen»

Också i sak har detta ej kunnat bli utan ogynnsamma följder. Man finner sådana redan i arbetets första partier, där Peder Svarts allbekanta berättelse å ena sidan alltid måste förblifva en hufvudkälla, å andra sidan oupphörligt uppfordrar till en sofrande kritik. Författaren anmärker då och då, att han återger »traditionen» eller »krönikan», och han vill kanske därmed reservera sig mot att tas alltför strängt bokstafligt. Men en genomsnittsläsare kan alltför lätt förbise reservationen, och hela detta skrifsätt kommer därtill att undanskymma en del viktiga problem, som anknyta sig till krönikans tradition. Ett par exempel. Gustaf Vasas ryktbara äfventyr i Dalarna refereras i mycket knapp form, hufvudsakligen efter Peder Svart, men med uteslutning af åtskilligt i hans berättelse, och med tillägg egentligen af en kort antydan om Utmelandsepisoden »enligt en tämligen sen sägen». Anmälaren kan icke finna en sådan behandling lycklig. Det ligger något godtyckligt i ett urval, som tar med scenen i Utmeland men förbigår uppträdet i Sven Elfssons stuga och färden i halmlasset eller dråpet på Nils Västgöte — hvilket ju finnes redan hos Peder Svart —; därmed ges åt hvad som kommit med ett sken af godkänd historisk sanning, som i sina stycken kan vara nog så diskutabelt. Men framför allt: här går

ett ypperligt tillfälle förloradt att på ett af den svenska historiens mest välkända kapitel tillämpa och åskådliggöra en för all historisk läsning så fruktbärande forskningsgrundsats som kritikens ställning till en dylik tradition och dennas utveckling. Något mindre förbehållsam är författaren i fråga om Västeråsriksdagen 1527. Han anför också här Peder Svarts berömda berättelse, men tillfogar några förträffliga anmärkningar angående den utsträckning, i hvilken den förtjänar tilltro, anmärkningar, som hålla sig fria både från öfverskattning af krönikan och från det fullständiga underkännande, hvartill enligt anm:s förmenande ej heller finnas tillräckliga skäl. Däremot gör han icke någon, än så kort, kritisk sammanställning af förhållandet mellan krönikans uppgifter och de bevarade handlingarnas vittnesbörd, och dock skulle en sådan kunnat ge en god inblick i de svårigheter, med hvilka forskningen arbetar på så betydelsefulla punkter som denna, och i den osäkerhet, som på grund däraf måste vidlåda berättelsen.

Öfver hufvud taget synes författaren icke benägen att skarpare betona de historiska problemen, vare sig påpeka skiftande meningar och uppfattningar inom forskningen eller strängare fixera den principiella innebörden i en historisk händelse eller ett händelseförlopp. Västeråsriksdagen kan också härutinnan ge exempel: den författningsrättsliga karaktären af de stora beslutakterna, recessen och ordinantian, är icke berörd, ej heller förhållandet dem emellan. På andra punkter gör man liknande iakttagelser. Reformationens praktisk-politiska konsekvenser komma väl till sin rätt, men dess stora principiella brytning med medeltidens åskådning af stat och kyrka, dess teori alltså, dess samhällsuppfattning, som ligger bakom den praktisk-politiska tillämpningen, har icke fått något samladt uttryck. Laurentius Andreæs ledande ställning under 1520-talet framhålles förträffligt, men intet försök göres att sammanfatta det program, som han kan hafva följt. För den, som tror på den stora behållningen äfven i populärt sammanfattande arbeten af sådana mera reflekterande synpunkter, måste det kännas som en saknad, att den utmärkte historikern ej oftare och bestämdare gått in på dylika saker.

Dock — det vore orättmätigt att allt för länge stanna vid hvad författaren icke gifvit och icke velat gifva; må vi återvända till hvad som gifvits. Vi möta då främst en mycket väsentlig utvidgning af själfva det faktiska stoffet i Gustaf Vasas historia. De stora nyrödjningarna inom detta tidehvarf, af Forssell och Schück, äro vederbörligen inlagda, bland annat genom särskilda kapitel om näringslif, samhällsklasser och lefnadssätt, om andlig odling och konst. Tillgodogjorda äro vidare undersökningarna rörande författning och förvaltning, och likaså — om än något skematiskt — det utrikespolitiska materialet i Sveriges traktater. Och sist, men ej minst, har författaren själf och i första hand fört in ytterligare nytt stoff, som för hans verk i sin helhet blifvit af stor betydelse. Man finner det icke i samlade nya kapitel, men ofta i större eller

mindre inskott här och där, t. ex. i fråga om Dackefejden, Pyhys fall, lokalförvaltningens ordnande under de senare åren eller konungens sista sjukdom, och allra mest i en hel rikedom af enskildheter. iakttagelser, anmärkningar, citat, som ligga inströdda öfver nästan hela verket. Det är på detta sätt som Hildebrands Gustaf Vasa blifvit icke blott en sammanfattning af hans egna och andras förut offentliggjorda forskningar, utan en enhetlig nyteckning, i stor utsträckning reviderad och uppfriskad direkt ur källorna, och den har därigenom fått en prägel af sällsynt vederhäftighet, af självsyn och konkret personligt tillägnande. Kapitel sådana som Gustaf Vasa som regent eller Näringslifvet eller Den kungliga familjen och Konung Gustafs död äro utmärkta prof på hvad författaren sålunda kan gifva.

Ett viktigt medel härvid är också själfva stilen. Man kunde kalla den impressionistisk; den är målande vida mer än reflekterande, berättande, där så påkallas, men ännu hellre skildrande, och den får på så sätt användning för en otrolig mängd citat ur krönikor och handlingar — mest konungens bref —, som för öfrigt ej sällan representera något af det omnämnda nya materialet. Ett sådant framställningssätt kan ha sina afvigsidor. Det befriar ibland författaren från att skarpare precisera sin egen uppfattning, hjälper till att undanskymma problemen och står alltså i samband med det drag i själfva läggningen af arbetet, som nyss antyddes. Ur pedagogisk synpunkt, om en sådan får anläggas, blir detta en olägenhet, som nog kommer att göra sig gällande vid bokens användning i de akademiska studierna. Men ingen skall förneka, att just denna stil högst väsentligt medverkar till den färg och det konkreta lif, som utmärker Hildebrands Gustaf Vasa. Och den skall säkerligen i hög grad bidraga att fängsla läsarne och ge dem ett förblifvande intryck af den store svenske statsgrundaren och hans tid.

Skall till sist detta intryck komma att förändra själfva den totalbild, som den äldre historieskrifningen skapat? Det är intet nedsättande för det nya arbetet, men det vittnar godt om dess föregångare och om kontinuiteten i svensk häfdaforskning, att så säkerligen icke skall ske, åtminstone icke i någon allvarligare grad. Den betydande insats, som Hildebrand gör, ligger icke i en omvärdering af de historiska värdena, utan i en utvidgning och fördjupning samt en friskare färgläggning af den historiska bild, hvars grunddrag redan äro väl bekanta. Särskildt påfallande är, att konungens gestalt dominerar som förr, eller nästan ännu mera än förr, tack vare det framställningssätt, som i så hög grad betjänar sig af hans egna ord. Skulle man ibland känna sig frestad till en undran, om ej den rena samhällsskildringen kunde lagts ut i något starkare proportion och — t. ex. i fråga om näringslifvet — något mera frigjorts från konungens regeringshandlingar, så är det dock en sanning, som hvarje historiker lärer erkänna, att Gustaf Vasas person uppfyller hela den stora samhällsomdaningen på ett sätt, som gör det omöjligt att gå förbi honom på något område. Och särskildt bör

påpekas, att författaren är på sin vakt gentemot en idealisering, som ligger nära till hands, när han tecknar en sådan man. Han har mera oförbehållsamt än föregångarne lagt fram också skuggsidorna i konungens karaktär, egennyttan och hårdheten, den fullständiga hänsynslösheten, den förbluffande missaktningen ej blott mot lag och häfd, utan också ibland mot eget gifvet ord. Begär någon, att dessa drag skola ännu starkare framhäfvas och uttryckligen dömas efter nutida moraliska kraf, så förbiser han, att detta vore en orättvisa, om ej på samma gång tiden själf finge sin vederbörligen färglagda tafla — denna revolutionära, råa, brutala tid, hvars barn Gustaf Vasa är. Och värre än en orättvisa vore att göra dylikt till hufvudsak; hufvudsaken är och förblir den utomordentlige och outtröttlige statsgrundaren.

Det andra halfbandet, *Gustaf Vasas söner*, bjuder liksom det första på en ny periodindelning, äfven denna en tredelning. Första perioden går från Gustaf Vasas död till Sigismunds val i Polen 1587, den andra omfattar »unionen med Polen och den politiskt-religiösa brytningen», 1587—1600, den tredje »samhällsordningens uppbyggande», 1600—1611. Därmed äro detta halfva århundrades hvälfningar bragta in under ledande synpunkter, som låta innebörden af det hela klarare än förr komma till sin rätt. Minst har programmet kunnat genomföras för den första perioden, 1560—1587. Den har ej fått annan beteckning än efter kungarna, »Erik och Johan», och äfven en del underrubriker ha blifvit något matta. Men tiden kännetecknas också af en upplösning och förvirring, som i hög grad försvårar den vetenskapliga grupperingen. Så mycket mera fruktbärande är sammanförandet af den stora brytningstiden 1587—1600. Genom att äfven i det yttre frigöra sig från det dynastiska skemat har författaren kunnat ställa Johan III:s sista år i deras rätta sammanhang med 1590-talets kris, och de politisk-sociala motsatserna ej mindre än de politisk-religiösa ha vunnit i belysning. Att så skulle bli fallet, var ej mer än hvad man kunde vänta efter den fina och djuptänkta studie, som författaren redan för länge sedan (1894, i Hist. Tidskr.) offentliggjort öfver *Brytningen i Sveriges historia år 1594;* det är dess grundtankar, som nu blifvit utförda i bredare drag. Efter de tre perioderna följer en sammanfattande öfversikt öfver »samhällsutvecklingen 1560—1611», den konstitutionella och administrativa såväl som den ekonomiska och andliga, — äfven detta en anordning, som har goda skäl för sig.

Den bestämda begränsningen till rent svensk utveckling återfinnes äfven i denna afdelning; inga utvikningar öfver en större europeisk bakgrund, vare sig utrikespolitiska eller samhällshistoriska. Det kan förefalla öfverflödigt att upprepa en afvikande uppfattning i hvad som tydligen är en principsak, men anmälaren kan dock inte underlåta att något exemplifiera hvad som enligt hans förmenande skulle kunnat vinnas för denna period genom några korta

hänvisningar till allmäneuropeiska förhållanden. Erik XIV:s fantastiska diplomati i Tyskland skulle naturligtvis icke rehabiliteras, men väl ställas in i sin rätta miljö genom några rader om tidens europeiska storpolitik, som faktiskt rör sig med dynastiska kombinationer och furstliga giftermål såsom sitt kanske viktigaste medel, och om den jäsande oron i Tyskland, som inbjöd till försök att uppväcka fiender i ryggen på Sveriges motståndare. Den historiska konstruktion, som velat göra Erik XIV till en diplomat i stor stil, har fallit på sin egen orimlighet, men hans oroliga projekt ha dock något i sig af ett första otympligt försök att träda ut öfver den förutnämnda »Östersjövärldens ram». Den katolska motreformationen och dess politiska nätverk utgöra den världshistoriska omfattningen till 1590-talets svenska brytning, och några konturer af den förra skulle därför göra stor tjänst i en svensk historia. Sveriges ingripande i Ryssland i 1600-talets början kunde få en bättre motivering och förklaring genom en sådan öfverblick af tsardömets »stora oreda», som ginge också något utöfver tronpretendenternas täflan. Det viktiga stridsäpplet Narvahandeln hör nära tillsammans med Östersjöhandelns och den allmänna handelspolitikens hastiga utveckling. För en genombrottstid som denna, hvilken förbereder Sveriges omedelbara ingripande i Europas strider, skulle det vara mycket naturligt, om synkretsen började öppna sig på sålunda antydt sätt.

Betydande och erkännansvärd är däremot också i denna afdelning det svenska materialets utvidgning. Författaren har allt jämt tillgodogjort sig de nya forskningarna, andras och egna, och hans skildring betecknar därför på många punkter ett framsteg i fyllighet och säkerhet. Så godt som hela periodens utrikespolitik framträder sålunda i den rikare belysning, som senare årtionden gifvit, och detsamma gäller mer eller mindre om stora partier af de inre svenska händelserna. De inskott af alldeles nya iakttagelser och kritiska rön, som voro så kännetecknande för förra afdelningen, saknas ej heller här; de kunna understundom rikta framställningen med anmärkningsvärda nya drag, såsom för hela perioden 1587—1594, och de visa sig ofta i en eller annan tillagd eller kritiskt modifierad detalj. Dock förefaller det, som skulle ur denna synpunkt delen om Gustaf Vasas söner icke stå på alldeles samma höjd som den om Gustaf Vasa. Det är allt jämt en utmärkt och mångsidig kännare som leder läsaren, men så fullkomligt som för den förra perioden behärskar han kanske icke källorna, — och i så stor utsträckning som för den tiden finnas ju ej heller källorna tillgängliga. Ojämnheterna i den förefintliga litteraturen afspegla sig, synes det, något starkare, och på en eller annan punkt har framställningen blifvit märkbart knapp. Särskildt gäller detta om ett par slutkapitel: andlig odling och konst, samhällsklasser och lefnadssätt, samt öfver hufvud taget om tiden efter 1600. Men Karl IX:s historia är ju faktiskt ännu icke skrifven, och det vore för öfrigt mycket mänskligt, om författaren tröttnat en smula mot

slutet af det stora arbetet, eller om utgifningen i regelbundet kommande häften blifvit en smula pressande.

Något modifierad blir också själfva stilen. Fortfarande utmärker den sig för konkretion och lif, och fortfarande disponerar författaren öfver citat, som förstärka tidsfärgen. Men så öfverflödande som i »Gustaf Vasa» äro dock icke dessa lån från samtidens språk, och så mättad blir därför ej tidsfärgen. Till mycket stor del kan detta bero på själfva källornas förändrade beskaffenhet: det är redan en annan, mindre naiv tid som de återgifva, och så som Gustaf Vasa skrefvo hvarken Erik eller Johan, ej ens Karl. Om stilen på så sätt ibland blifvit litet tunnare, så har å andra sidan författaren kommit att tala mera direkt, och det ingalunda till det helas förfång. Partier sådana som karaktäristiken af Erik XIV, konturteckningen af den svenska högadeln under Johan III, kapitlet om Karl IX som regent, för att nämna några exempel, äro ståtliga frukter af ett inträngande studium och en saftig historisk pensel.

Att författaren äfven i denna del bibehåller sin tystnad angående källorna, måste ju vara att vänta, då denna tystnad tydligen är principiell. Äfven obenägenheten att bestämdare fixera de större och mindre problem, med hvilka forskningen arbetar, gör sig ganska tydligt märkbar, om än på icke så få punkter genombruten af mera oförbehållsamma uttalanden. Några af de synpunkter, som anmälaren för sin del skulle gladt sig åt att se mera bestämdt anlagda, ha redan blifvit antydda på tal om den svenska utvecklingens samband med den europeiska, men ytterligare ett par anmärkningar må tilläggas. Vid den märkliga vändpunkt, som betecknas af den definitiva svenska inblandningen i Estland, saknar man en klar formulering af frågan, hvad detta företag i grunden innebar: ett till formen offensivt, i sak defensivt steg för att möta faran af Sveriges kringränning genom Danmarks eller Rysslands besättande af Finska vikens sydkust, eller en mera primitiv eröfringspolitik, eller en blandning af bådadera. En sådan problemställning skulle tydligen gripa en af kärnpunkterna i det svenska Östersjöväldets historia också för framtiden. Det demokratiska drag, som skönjes i Erik XIV:s regering, är vederbörligen påvisadt, men frågan om Jöran Perssons och hans herres blodsdåd mot högadeln kunna uppfattas som hemska frukter af ett sådant demokratiskt system är icke uppställd.[1] Sträfvan att reglementera, massan af utförliga och detaljrika instruktioner för högre och lägre kungliga tjänare, som äro så kännetecknande för samma regering, framhålles förträffligt, men sin fulla principiella belysning har denna företeelse knappast fått; den har ej blott sin rot i Eriks och Jöran Perssons personliga läggning.

[1] En liten anmärkning: s. 69 heter det, för att åskådliggöra Jöran Perssons plats i Eriks regering, att »han intog ställningen af statssekreterare». Jämförelsen är knappast lycklig. J. P. var, såsom förf. själf framhåller, faktiskt chef för hela kansliet, och det har aldrig varit en statssekreterares ställning i Sverige, för att nu icke tala om att denna ställning för öfrigt varit mycket olika under olika tider.

den innebär också genombrottet af ett stort samhällskraf, krafvet på statsarbetets organisation, som hittills skymts undan af Gustaf Vasas utomordentligt praktiska härskareförmåga. Det är en af de sidor i Eriks regering, som trots allt ge den en plats i utvecklingen framåt, att den mångsidigt och mångfrestande, om ock otympligt och för ögonblicket nästan resultatlöst, för fram denna organisationens grundsats. I de intressanta kapitlen om Sigismunds första år framhåller författaren på ett utmärkt sätt den starka reaktionen efter föregående årtiondens kungliga vanstyre, sträfvan efter lagbundenhet i riksstyrelsen, på olika sätt uppburen både af hertig Karl och af riksrådet, och ger därmed utgångspunkten för de nya konstitutionella tankarna och försöken. Att Sigismund häremot ställde »anspråk på en stark konungamakt» är åtminstone i förbigående omnämndt, men däremot antydes icke, att dessa anspråk i icke ringa grad synas ha sökt sin argumentation från de absolutistiska statsrättsteorier, som utgöra en så viktig faktor i 1500-talets europeiska författningsstrider. En sådan antydan skulle dock ytterligare hafva belyst den djupgående betydelsen af motsatsen mellan konungen och ständerna och egendomligheten i Sveriges konstitutionella utveckling. Krisens betydelse för ständernas tillväxt i självständighet och myndighet betonas, de afgörande framstegen i deras organisation antydas däremot alltför knapphändigt, ehuru dessa innefatta så fundamentala saker som fyrståndsdelningens definitiva befästande, öfverläggningsformernas grundläggning och de första utskotten. Åtskilligt af detta har författaren förut diskuterat i den nämnda tidskriftsuppsatsen om Brytningen 1594.

Om den totalbild, som Hildebrand ger af »Gustaf Vasas söner» och deras tid, gäller i stort sedt hvad som redan sagts om hans »Gustaf Vasa». Ny är denna bild icke, vare sig så att den bryter med hittills rådande historisk uppfattning eller så att den lägger förut alldeles okända områden af tidens lif inför läsaren. Men den ger dock detta upprörda halfva århundrade i rikare sammanställning, i mera lefvande och bättre fördelad belysning, än vi haft det förr. Den är af författaren utökad med icke få och icke oviktiga mindre drag, och den är i stora partier utförd med en personligt inträngande blick, som äfven ur forskningssynpunkt gifvit värdefulla nya iakttagelser. Tidens behärskande stora problem, det som författaren kallar den politiskt-religiösa brytningen, står i hufvudsak i samma dager som förr, blott här och där märkbart fördjupad. Det är hertig Karl, som med alla sina lyten, sina osympatiska eller afskräckande karaktärsdrag, har den historiska rätten, emedan han företräder det svenska folkets strid för sin framtid.

Tillsammans utgöra riksarkivarien Hildebrands båda band om Gustaf Vasa och Gustaf Vasas söner en prydnad för det stora verk, i hvilket de ingå, och en mycket betydande vinning för svensk historisk litteratur.

Nils Edén.

Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Af ARTHUR STILLE. Med karta utarbetad af CARL BENNEDICH. 246 sid. Lund, Gleerups förlag 1908.

Det är med rätt stora förväntningar man går till läsningen af Stilles bok. Med den begränsning af ämnet och det ändock ganska betydande sidotal författaren gifvit sitt arbete synes nämligen anledning kunna förefinnas till den förmodan, att här skulle föreligga en allsidig, på omfattande forskningar fotad och verkligt djupgående undersökning af den intressanta och i vissa delar ännu omtvistade fråga, som är föremål för behandling. Att så, tyvärr, likväl ej blifvit fallet torde till stor del ha sin grund i två omständigheter, nämligen dels i bokens bestämdt framträdande karaktär af att vara en tendensskrift, där det vidt och bredt, med många upprepningar och minutiöst utförda, om också ej därför öfvertygande, militärgeografiska utläggningar pläderas för vissa af författaren uppställda teorier och mot andra hittills gängse åskådningar, dels ock i det alltför snäft tilltagna och i vissa afseenden ganska godtyckligt valda källmaterialet.

Den tendens, som behärskar boken, kan sägas vara författarens ifriga sträfvan att söka åstadkomma bevisning för — eller kanske snarare — att söka borteliminera vissa af senare tiders forskning påvisade fakta, som tala emot det ingalunda nya men nu på nytt ur föråldrade idéers förrådskammare framdragna påståendet, att Karl XII varit en »*fältherre af Guds nåde*», och att hans misslyckande under tåget mot Ryssland 1707—1709, hvilket väsentligen bidragit att nedbryta hans och Sveriges höga maktställning, icke delvis berott på honom själf utan vore att tillskrifva vidriga förhållanden, dem konungen på förhand ej kunnat beräkna. I hvad mån en dylik afvägning af den tragiska skulden för ett viktigt historiskt förlopp annat än som ett omdöme, naturligt framsprunget ur en objektiv framställning af samtliga på frågans bedömande inverkande faktorer, kan sägas vara ett historiskt spörsmål, må lämnas därhän. Säkert är emellertid, att problemet ej så enkelt låter sig lösas som genom den af författaren använda metoden att isoleradt studera de strategiska förutsättningarna under ett par år, låt vara ett par af de betydelsefullaste, af Karl XII:s krigarbana. Man får helt visst icke lösrycka nämnda förutsättningar såsom ett särskildt föremål för teoretisk spekulation utan måste fastmer se dem i samband med de taktiska detaljerna samt de diplomatiska, ekonomiska och inre politiska förutsättningarna för krigsföretagen, om ett pålitligt och bestående resultat skall ernås.

Stilles bok är emellertid symptomatiskt intressant såsom ett uttryck för det i våra dagar äfven på vissa andra håll framträdande försöket att återupplifva den gamla, för ett chauvinistiskt betraktelsesätt af vår historia så välbehagliga heroskulten, som var på modet i hattarnas och göternas dagar och som man trodde i den vältalige patrioten och hedersmannen Bernhard von Beskow ha sett en af

sina sista epigoner. Skada blott, att metoden för nu ifrågavarande »Ehrenrettung» ur nationell och rent mänsklig synpunkt är så föga tilltalande, som måste bli fallet, då den till stor del går ut på att upphöja konungen-fältherren på bekostnad af hans generalers och den i många fall beundransvärda karolinska hårens prestationer. Åtskilliga af de nya egenskaper och planer, som författaren tillagt sin idealbild af »fältherren af Guds nåde», äro dock af beskaffenhet att böra underkastas en ganska ingående pröfning, därest de skola accepteras som faktiska.

Innan vi öfvergå till en närmare värdesättning af de resultat författaren med den af honom använda metoden ansett sig kunna i fråga om Karl XII:s fälttågsplaner åren 1707—1709 uppnå, låtom oss först något undersöka omfånget och beskaffenheten af det källmaterial han begagnat äfvensom den karta i stor skala, som åtföljer hans bok och som han lagt till grund för sina strategiska betraktelser.

Hvad de använda källorna vidkommer, är påfallande, att författaren ej lyckats framdraga några nya sådana af vikt. Ty de tre, som i förordet åberopas och som äfven anmälaren haft tillfälle att begagna — nämligen en samling handlingar i Dresdenerstatsarkivet om kriget mellan Sverige och Ryssland 1707—1709, den venetianske bailon Giustinianis skrifvelser från Konstantinopel och en af sekreteraren i kungl. kansliet von Kochen till större delen förd dagbok, började först efter Poltavaslaget — äro tydligen, då det gäller att bedöma en för upphofsmännen till dessa källskrifter så föga åtkomlig fråga som den om Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland, af mycket underordnad betydelse och på sin höjd ägnade att ge en eller annan notis för ändamålet.

De ryska källorna har författaren, enligt egen uppgift i förordet, ej kunnat i önskvärd utsträckning använda, hvarken de otryckta eller de tryckta. Detta är att beklaga, då såväl akterna i utrikesministeriets arkiv i Moskva, dem anmälaren för ifrågavarande år haft tillfälle att taga del af, som äfven den senare tidens ryska publikationer angående nordiska krigets historia, bl. a. arbeten af Leer, Titjerin, Pavlovski, Baskakov, Mysjlajevski,[1]

[1] Mysjlajevskis arbete angående sommarfälttåget 1708, publiceradt i Vojennij sbornik 1901, n:o 10—12, och delvis på svenska återgifvet af L. Hammarskiöld i Hist. tidskr. 1902, har författaren väl åberopat men uppenbarligen i viktiga afseenden antingen missförstått eller misstolkat. Af Mysjlajevskis redogörelse för tsar Peters krigsplaner framgår nämligen med full tydlighet, dels att hvad tsaren mest af allt fruktade var, att Karl XII skulle vända sig åt Pleskov eller Ingermanland, hvilket Stille anser skulle ha varit ett stort strategiskt missgrepp, dels ock att tsaren i fråga om kriget i Polen, efter upprepade öfverläggningar i sitt krigsråd, gifvit furst Mensjikov och öfriga generaler bestämda föreskrifter att endast söka uppehålla fienden vid flodöfvergångarna men ej inlåta sig i batalj utan, ödeläggande landet bakom sig, draga sig tillbaka till trakten af Dnjepr. Mot denna bakgrund af de ryska befälhafvarnas kända order framstår Stilles nya teori, att Karl XII i Polen försiktigt skulle sökt, steg för steg, manövrera ut fienden ur den ena ställningen efter den andra och därvid undvikit angrepp, i en mycket egendomlig dager.

Martjenko m. fl. kasta klarare ljus öfver åtskilliga sidor af tsar Peters förut alldeles för litet kända och därför ofta missuppfattade planer och krigsrörelser. Detta är i förevarande hänseende af så mycket större vikt, som Karl XII:s strategi uppenbarligen i långt högre grad än man hittills trott däraf påverkats.

Äfven de svenska källorna ha af författaren behandlats efter enahanda princip, d. v. s. han har tagit sin tillflykt till ett urval af »de viktigaste af källorna och framför allt de, som röra själfva strategien under kriget». Men att afgöra, hvilka källor som äro de ur strategisk synpunkt viktigaste, har sig icke så lätt, förrän man tagit en öfverblick af hela det för ändamålet förefintliga källmaterialet, och det har författaren, som ej ens underkastat sig besväret att ge en själfständig källförteckning, tydligen icke gjort. Så finnes — för att i detta afseende endast framhålla ett par i ögonen fallande exempel — intet spår af att författaren begagnat så betydelsefulla källskrifter som generalmajor J. A. Meijerfelts berättelse (originalet å Kungl. bibl., Engeströmska samlingen), öfverste N. Gyllenstiernas berättelse (originalet å Esplunda), kapten Jefferyes bref från svenska lägret (Public Record Office, London), många andra samtida svenska vittnesbörd att här lämna onämnda. Det är dock först genom sammanställning af samtliga de från olika håll tillgängliga uppgifterna, som man kan komma till några värdefullare slutsatser i fråga om de strategiska afsikterna hos en så sfinxartadt förtegen fältherre som Karl XII.

Men ej nog därmed, att en del viktiga källor både från ryska och svenska sidan af författaren lämnats obegagnade. Han har än ytterligare inskränkt sin synvidd öfver ämnet genom att söka få två förstahandskällor till vår kunskap i afseende å tåget mot Ryssland 1708—1709, nämligen generalkvartermästaren Axel Gyllenkroks och general Adam Ludvig Lewenhaupts berättelser om krigsföretag, hvilkas förberedelse och utförande de som åsyna vittnen själfva till stor del iakttagit, om icke helt och hållet undanröjda — det har väl ej ansetts gå för sig — så åtminstone starkt misstänkliggjorda såsom otillförlitliga. Att med det syfte författaren för sig uppställt det för honom måste vara angeläget att, om möjligt, få en del obekväma utsagor af desse män, som af Karl XII erhållit framskjutna förtroendeposter under nämnda fälttåg och därigenom mer än de flesta, så långt det varit medgifvet, kunnat få inblick i en del förhållanden, som för bedömandet af konungens strategi äro af vikt, jäfvade eller bortförklarade är uppenbart. Han har ock ägnat åtskilliga ansträngningar och rätt stor del af bokens utrymme häråt. Den metod, han därvid användt, har emellertid ej varit synnerligen öfvertygande, då den egentligen gått ut på att genom en mängd tendentiösa och till sin vederhäftighet mycket problematiska påståenden söka rubba läsarens förtroende till dessa berättelsers upphofsmän.

Att, såsom Stille gjort (sid. 12), vilja frånkänna Axel Gyllenkrok tillräckligt skarpsinne för att kunna skilja mellan en af honom

själf uppgjord plan för fälttåget mot Ryssland och konungens supponerade plan för samma fälttåg, om hvilka båda planer författaren sökt leda i bevis, att de i hufvudsak gått ut på ett och detsamma, måste betecknas såsom mindre lyckligt, i synnerhet som författaren själf ej ägt mer af ifrågavarande egenskap än att han — såsom nedan skall närmare påvisas — till väsentlig del missuppfattat Gyllenkroks afsikt. Men för att kunna gå så långt som Stille gjort, då han i anledning af en uppgift i grefve Carl Pipers dagbok, att Gyllenkrok under fångenskapen i Moskva i mars månad 1712 varit sinnessjuk, fällt det omdömet, att »man häraf känner sig frestad att tro, att förvirringen i hans (Gyllenkroks) sinne gjort sig gällande redan ett år förut, då han nedskref sin berättelse», måste man i sanning vara intagen af förutfattad mening på ett sätt, som en historiker ej bör låta komma sig till last. Ty oafsedt den omständigheten, att påståendet icke kan sägas ha någon som helst grund i föreliggande omständigheter, då berättelsen är dagtecknad »Moskow d. 4 martii 1711» och sinnessjukdomen yppat sig först i mars månad 1712, så befinnes det, när man närmare tager reda på hvad Pipers dagbok i frågan verkligen innehåller, nämligen att det vid nämnda tidpunkt blef Piper »berättadt, att öfverste Gyllenkrok *af den svåra arresten* var alldeles sina sinnen beröfvad», hvadan Piper sökte skaffa honom läkarvård, vara alldeles uppenbart, att här föreligger ett hos Gyllenkrok, liksom hos flera af hans olyckskamrater, af dålig behandling under fångenskapen framkalladt tillfälligt fall af sinnesförvirring. Detta borde väl såsom ett bevis, bland många andra, på de hårda öden de svenska fångarna i Ryssland hade att genomgå snarare hos författaren ha framkallat uttryck af mänsklig medkänsla än en dylik uppenbart tendentiös misstydning. Då man vidare å ena sidan besinnar, hurusom Gyllenkrok både under tåget mot Ryssland och ännu under vistelsen i Bender af Karl XII erhöll viktiga uppdrag, vittnande om konungens förtroende för hans duglighet, och å andra sidan erinrar sig, huru han vid hemkomsten ur fångenskapen efter freden i Nystad af svenska regeringen gjordes till generallöjtnant och landshöfding öfver Göteborgs och Bohus län, ett ämbete, som han under mer än ett tiotal år med heder beklädde, så måste dylika insinuationer mot den ärlige karolinens minne stämplas såsom ovärdiga och föga ägnade att ge en fördelaktig uppfattning af författarens oväld vid behandlingen af källmaterialet.

Jag skulle ej så pass utförligt som skett ha dröjt vid denna episod, om den ej syntes mig utgöra ett rätt slående exempel pa den ansats att tyda allting till det värsta och se sakerna skeft, som utmärker hela författarens framställning af Gyllenkroks och Lewenhaupts handlingar och utsagor. Ty väl är sant, att det skick, hvari dessa krigares under den ryska fångenskapen gjorda anteckningar om den föregående tidens krigshändelser, hvari båda tagit en framstående del, föreligga i tryck, är föråldradt och otillfredsställande. Detta behöfver dock ej betyda

så mycket, då vederhäftiga handskrifter af ifrågavarande berättelser finnas att tillgå på Uppsala universitetsbibliotek, handskrifter, som minst lika väl som en hel del nyligen utgifna biografiskt lärorika men historiskt mestadels skäligen obetydliga dagböcker af karolinska krigare torde förtjäna att befordras till trycket i en ny, kritisk upplaga. Villigt skall ock medgifvas, att de män, som skrifvit dessa berättelser, bättre förstodo att föra svärdet än pennan, samt att de i sin framställning skattat en del åt vissa mänskliga svagheter, såsom begär att framhålla och försvara sina egna handlingar, misstänksamhet gent emot motståndare och dylikt, ja, äfven att de här och hvar gjort sig skyldiga till ett eller annat minnesfel, hvilket ej är att undra öfver, då berättelserna affattats en tid, om ock ej så särdeles lång, efter de skildrade händelserna. Men nämnda berättelser måste dock alltid, naturligen med vederbörlig hänsyn tagen till de svåra omständigheter, hvarunder de författades — under fångenskap i främmande land och under trycket af den tidens starka censur — på grund af sina upphofsmäns stora sakkännedom och uppgifternas hufvudsakliga öfverensstämmelse med hvad från andra källor är bekant, för hvarje opartisk forskare rörande händelserna under ifrågavarande fälttåg förbli källor af vikt att jämte andra kritiskt behandlas. Hallendorff, som ej kan sägas vara sympatiskt stämd hvarken mot Gyllenkrok eller mot Lewenhaupt, har också efter en närmare undersökning af bådas skriftställeri (»Karl XII och Lewenhaupt år 1708», Upps. univ. årsskrift 1902) gifvit deras framställning det erkännandet, att den i afseende å de flesta detaljuppgifter måste anses vara riktig och, särskildt hvad Gyllenkroks beträffar, äfven vittna om starkt minne.

Öfvergå vi därpå till att något granska den Stilles bok åtföljande, i ytvidd nära en kvadratmeter omfattande »Karta till Carl XII:s fälttåg 1707—1709, utarbetad af löjtnant Carl Bennedich», så skall med nöje erkännas, att ett stort och nitiskt arbete tydligen blifvit nedlagdt å densamma. För en forskare, som är tillräckligt inne i hithörande kartografiska litteratur för att öfva vederbörlig kritik på kartans betydande brister, torde den äfven kunna bli till något gagn. Men för det vida öfvervägande antalet af bokens läsare, som ej lära vara rustade med en dylik kritisk apparat och alltså utan vidare äro hänvisade till ifrågavarande karta för att förstå bokens framställning, för dem torde den ledning kartan ger, tyvärr, befinnas vara ej blott med hänsyn till det otympliga formatet ganska besvärlig utan äfven genom en del mycket framträdande brister svår att använda och i vissa fall rent af missvisande.

Till en början är den konstiga skalan 1 : 1,785,000 — hvarför icke, då man gifvit sig på de stora måtten, lika gärna 1 : 1,800,000 eller 1 : 2 mill. — alltför stor, om afsikten varit att åstadkomma en handterlig och lätt orienterande öfversiktskarta för krigsföretagen inom det vidsträckta område, som här är i fråga. Å andra sidan måste skalan betraktas som alldeles för liten, därest det gällt att

framställa en operationskarta, där detaljerna af terrängen med skogar, vattendrag, vägnät m. m. skulle införas på ett sådant sätt, att kartan i fråga om dessa förhållanden kunde tjäna som tillförlitlig ledning vid bedömandet af operationerna i terrängen. I nämnda båda afseenden har man vid kartans utarbetande tydligen velat gå en medelväg, som i utförandet ledt till en otillfredsställande halfmesyr, väsentligen minskande kartans praktiska brukbarhet.

En i ögonen fallande brist är vidare, att kartan saknar gradnät, hvilket icke minst vid en karta i så stor skala som den föreliggande försvårar jämförelsen med andra kartor. Den saknar äfven — och det är ännu besvärligare — en klar och tydlig beteckning af gränserna mellan Polen och omgifvande länder, Turkiet, Ryssland, svenska Östersjöprovinserna och Tyska riket; några svagt antydda, till sitt ändamål ej angifna, ofullständiga och i mängden af andra beteckningar drunknande prickade linjer göra naturligen ej tillfyllest. Då för uppfattningen af de strategiska förhållandena, som här företrädesvis åsyftas, en noggrann kännedom om den tidens politiska gränser och särskildt gränsen mellan Polen och Ryssland måste anses oumbärlig, är det först sedan nämnda gränslinjer, hvilka alltigenom voro olika dragna mot hvad vi äro vana att tänka oss desamma, blifvit på ett fullt åskådligt sätt inlagda på kartan, som denna öfver hufvud, d. v. s. med åtskilligt besvär, kan göras användbar för sitt ändamål.

I fråga om terrängen har hvarje beteckning af höjdförhållandena uteslutits, och så godt kan det vara, då det här gäller operationer i ett vidsträckt låglandsgebit. Men framställningen af skogsområdena, vattensystemen och vägnätet, hvarpå tydligen stor möda nedlagts, lämnar mycket öfrigt att önska, framför allt därför, att den grundar sig på kartmaterial från en i förhållande till de ifrågavarande krigshändelserna mycket sen och därtill ganska skiftande tidpunkt. Så befinnas vattendragen och vägnätet, i stort sedt, öfverensstämmande med den ryska statskartan af år 1829, medan skogsområdena synas vara tämligen fritt behandlade efter den moderna ryska 10-verstkartan (Strelbitski), i båda fallen med åtskilliga afvikelser, sannolikt föranledda af annan litteratur, som partiellt bragts i tillämpning. De å kartan i nämnda afseenden åskådliggjorda uppgifterna utgöra alltså med hänsyn till den tidpunkt, hvartill de hänföra sig, ett formligt mixtum-kompositum och återspegla icke på en gång aktuella förhållanden. Beteckningen af skogsområdena kunde, såsom sväfvande och oklar, då dessa områden för 200 år sedan, åtminstone i vissa trakter, hade större utsträckning än i våra dagar och på äldre kartor alls icke eller endast otydligt angifvas, saklöst ha uteslutits. Och hvad sjöar, träsk och floder angår torde i afseende å dem en fullt modern karta lämpligast ha lagts till grund, hvarigenom en mängd smärre felaktigheter i vattendragens lopp och de mindre sjöarnas konturer, som bero på den för 100 år sedan mycket underhaltiga fältmätningen, kunnat undvikas. En fast princip i fråga om de polska och ryska namnens transskrip-

tion i stället för det virrvarr, som nu härskar — »Varschava» och »Krakau», »Lithauen» och »Poljesche» etc. — hade äfvenledes varit önsklig.

Det betänkligaste felet hos den föreliggande kartan är emellertid, att man i fråga om vägnätet tilltrott sig att genomgående, med tre olika beteckningssätt, kunna uppdela vägarna efter deras olika fullkomlighet i tre klasser: 1) stora stråkvägar, 2) åkervägar och 3) kärrvägar eller fäbodstigar. Detta vittnar om en hög grad af själftillit; ty utgifvarens i boken (sid. VI) — på kartan finnes ingen som helst förklaring af beteckningarna angifven — meddelade upplysning, att inga direkta kartkällor stå till buds för utrönandet af vägarnas beskaffenhet vid tiden för Karl XII:s fälttåg, är alldeles riktig. Och hans försäkran, att sådana upplysningar, som lämnats af deltagare i fälttåget eller som kunna finnas i den samtida litteraturen i öfrigt, skulle i jämförelse med nyare arbeten kunna ge »ett ganska tillfredsställande resultat», är ej ägnad verka imponerande på den, hvars anspråk i fråga om korrekta och vederhäftiga kartuppgifter ej äro lika lätt tillfredsställda som utgifvarens. Försöket att gå en sådan väg har ej heller utfallit lyckligt.

Det är påfallande, att utgifvaren, enligt den (sid. V) meddelade förteckningen på källor för hans karta — vid sidan af en del moderna arbeten och med undantag för tre polska kartor, som knappt beröra operationsområdet i fråga — särskildt rörande vägarna icke användt äldre kartverk än från början af 1800-talet. Hade han endast gjort sig besvär att undersöka det på Kungl. biblioteket i Stockholm förvarade materialet af äldre ryska kartor, t. ex. ryska vetenskapsakademiens kartverk af år 1745, där all beteckning af vägar saknas, eller den ryska postkartan af år 1793, hvilken rörande vägarnas sträckning i vissa viktiga delar, särskildt för Ukrajna och trakten söder om Pleskov, afviker från den boken åtföljande kartan, så hade många misstag, som det här skulle föra oss för långt att närmare gå in på, helt visst förekommits. Bland annat borde så fula anakronismer, som att först på Katarina II:s tid anlagda städer, t. ex. Cherson (anlagd 1778), Jekaterinoslav (anlagd 1784) och Odessa (anlagd 1794) med dit förande vägar — utan på något sätt utmärkt skillnad från andra i början af 1700-talet existerande orter — införts på kartan öfver Karl XII:s fälttåg, kunnat undgås. I hvarje fall måste det betecknas som ett misgrepp att på en karta, afseende att belysa de strategiska förutsättningarna för fälttågen 1707—1709, inlägga ett vägnät med tre olika beteckningar af så sent upphof och delvis så osäker, delvis rent af felaktig beskaffenhet som här skett. Den kartan åtryckta förmaningen »eftertryck förbjudes» synes under sådana omständigheter skäligen öfverflödig.

Oaktadt alltså hvarken bokens tendentiösa art eller källmaterialets och den till grund för betraktelserna lagda kartans beskaffenhet äro synnerligen ägnade att inge större förtroende, låtom

oss dock något närmare skärskåda de resultat författaren med en sådan apparat ansett sig resonnementsvis kunna vinna.[1]

I första afdelningen af sin bok gör sig Stille mycken möda att med hvarjehanda rätt kuriösa utläggningar söka visa, att den af Gyllenkrok under svenska hårens vistelse i Sachsen utarbetade planen för det ryska fälttåget väsentligen skulle ha sammanfallit med konungens egen plan för samma tåg, åtminstone fram till staden Dorogobusch vid öfre Dnjepr. Därefter skulle konungen ha ämnat gå direkt fram mot Moskva, medan Gyllenkrok åter ansett nödigt, att man först vände sig norrut för att intaga Pleskov och fästningarna i Östersjöprovinserna, särskildt Dorpat, Narva och S:t Petersburg, innan man gick mot Moskva, en högst onödig omväg enligt Stilles mening. Återgifvandet af Gyllenkroks fälttågsplan såsom i hufvudsak öfverensstämmande med konungens visar emellertid, att författaren delvis alldeles orätt uppfattat Gyllenkroks egen i hans berättelse lämnade redogörelse för planen.

Själf talar Gyllenkrok nämligen icke alls om något framryckande af konungens armé *till* Dorogobusch, utan han säger endast, att armén, efter vinterkvarter i Polen, år 1708 skulle stå »*ofvanför* Dragobus (= Dorogobusch) och i *Bjäla distrikt*». Och detta är något väsentligen annat. Sedan hären tågat fram genom öppningen mellan öfre Dyna och öfre Dnjepr skulle den sålunda taga nya vinterkvarter i de ännu osköflade trakterna *norr om* Smolensk och Dorogobusch, »Bjäla distrikt». Först påföljande vår, år 1709 alltså, skulle den i förening med alla tillgängliga stridskrafter i Östersjöprovinserna rikta sina ansträngningar på att intaga Pleskov, som borde bli ett kraftigt värn för svenska väldet i sydost, och återeröfra de af tsaren intagna Östersjöfästningarna, om dessa efter Pleskovs fall ej frivilligt uppgåfves. Sålunda skulle konungen — utan att behöfva betunga de starkt förhärjade Östersjöprovinserna med inkvartering — genom väl beräknade operationer befria dem från fiender och uppbränna S:t Petersburg, ett strategiskt mål för hvilket Gyllenkrok hade öppen blick. Därpå skulle man söka tvinga ryssarna till afgörande batalj på stora vägen från Pleskov till Novgorod. Men först om detta ej lyckades och tsaren ändå icke ville bekväma sig till fred, skulle konungen i förening med Lewenhaupts kår söka drifva fienden tillbaka öfver Volga och därefter såsom »ultima ratio», med säkert stöd i ryggen, eventuellt företaga ett tåg mot Moskva (Gyllenkroks berättelse, Fants handl. III, sid. 4—9).

[1] Stille har i sin bok polemiserat åtskilligt mot en af mig för ett tjugutal år sedan i Nord. tidskrift publicerad, populärt hållen öfversikt af hvad den tiden var kändt om Karl XII:s ryska fälttågsplan, äfvensom delvis mot min uppsats »Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar» (Hist. studier, tillägnade C. G. Malmström, 1897). Från denna polemik bortses här alldeles, så mycket mer som jag i ett större vetenskapligt arbete har för afsikt att innan kort, i ett sammanhang, underkasta hithörande frågor förnyad behandling, grundad på en omfattande kritisk apparat, som det af utrymmesskäl här vore omöjligt att utveckla.

Sådana voro, utan förtydande utläggningar och skymmande detaljer, de stora hufvuddragen af generalkvartermästarens plan. Något tal om att, utan föregående vinterkvarter i Polen, tåga *direkt till* Östersjöprovinserna — såsom hos Stille åter och åter upprepas — förekommer icke och kan så mycket mindre göra det, som Gyllenkrok just afsåg att nämnda provinser borde skonas från bördan af vinterkvarter och, om möjligt, på en omväg ryckas ur fiendens händer. Hans plan var alltigenom byggd på en noggrann beräkning af tid och tillgängliga stridsmedel samt på fullföljande af den norra vägen genom Polen. Frammarschen genom Litaven i riktning mot Smolensk var, enligt denna plan, väsentligen afsedd att tjäna såsom en demonstration mot ryssarna för att afleda deras uppmärksamhet från anfallet på Pleskov, som jämte återeröfringen af de viktiga Östersjöfästningarna borde utgöra det närmaste målet för fälttåget. De hårdt ansatta Östersjöprovinserna skulle sålunda ändtligen få luft, och i Pleskov skulle ett värdefullt stöd för ytterligare framträngande vinnas, om ännu ett angrepp mot det inre af Ryssland skulle visa sig behöfligt. Tanken på ett tåg mot Moskva ställdes alltså, enligt Gyllenkroks plan, endast i bakgrunden såsom en nödfallsutväg, om tsaren icke på annat sätt kunde bringas till medgörlighet. Detta är en stor och afgörande skillnad från konungens plan, en skillnad som Stille förgäfves sökt förringa.

Att Karl XII redan tidigt — måhända alltifrån början, såsom jag i min uppsats »Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar» antydt — känt sig starkt tilltalad af den mera storslaget anlagda men också vida äfventyrligare planen att öfver Smolensk gå rakt på Moskva och afsätta tsaren, är nog sannolikt, ehuru konungen i det längsta velat hålla olika möjligheter öppna och hvarken för Gyllenkrok eller för någon af generalerna yppat sin innersta afsikt. Att åter en sådan plan, äfven om svenska hären enligt densamma för tåget genom Polen, ända fram till östra Litaven, kunde inslå enahanda marschriktning som enligt Gyllenkroks, dock till hela sin syftning och särskildt i det senare skedet, då den afsåg att begagna det faktiskt herrelösa, af inre strider upprifna Polen — icke Pleskovska distriktet och Östersjöprovinserna — som operationsbas vid framryckandet till det inre af Ryssland, stod i uppenbar motsats till generalkvartermästarens, låter sig ej med framgång bestridas.

Händelserna visade emellertid, att konung Karl, trots öfvermänskliga ansträngningar, ej mäktade genomföra sin plan utan, framkommen till ryska gränsen, måste med sin här vika af åt söder för att söka nya kvarter i kosakernas land. Huru det under delvis andra förutsättningar kunde ha gått, är ju alltid vanskligt att döma om. Men visst är, att Gyllenkroks mera betänksamt anlagda plan väl öfverensstämde med de föregående förslag till inträngande i Ryssland, som ända sedan Stuarts stora plan år 1701 varit å bane på svenska sidan, där man alltjämt tänkt sig Östersjöprovinserna och Pleskov som utgångspunkt. Och inom Karl XII:s här var man

— såsom det är hvar och en, som närmare trängt in i de karolinska krigarnes brefväxling med hemmet, väl bekant — grundligen uppledsen på det långvariga kriget och ryggade, befäl som menige, starkt tillbaka för tanken att fördjupa sig i det ryska rikets okända inre, där man befarade sig skola bli afstängd från all förbindelse med den öfriga världen.

Särdeles betecknande är ock, att, såsom vi numera från ryska källor med full visshet veta, hvad tsar Peter mest af allt fruktade, det var just, att Karl XII skulle följa en sådan plan som Gyllenkroks mot Pleskov och Östersjöländerna. Vi veta ock, att tsarens nervösa oro lade sig och en ny, förhoppningsfull stämning hos honom och hans omgifning inträdde, då man såg, att konungens anfall riktades åt annat håll, där man visste sig vara i stånd att med naturförhållandenas hjälp småningom isolera och förgöra motståndaren. Ensamt denna omständighet påkallar för den redlige och erfarne karolinens strategiska tankar, för hvilka konung Karl hade stor aktning — äfven om han i detta som andra afseenden ofta gick sin egen väg — en helt annan uppmärksamhet än den författaren ägnat desamma, nämligen hånets och den till missvärdering på förhand stämde bedömarens. Den möjligheten är för öfrigt ej utesluten, att ryssarna i så fall kunde ha utträngts från Östersjön, att S:t Petersburg, som ännu befann sig i sin linda, förstörts och att det nordiska kriget fått en annan utgång. Någon nödvändighet, att ryska riket skulle söka sitt »fönster åt Europa» vid Nevans mynning förefanns icke. Tsar Peter kunde lika väl ha samlat sina krafter på att bereda sitt land utfartsväg till Europa öfver Svarta hafvet och Konstantinopel, en riktning, som genom äldre traditioner snarare syntes anvisad. Och detta kunde för lång tid ha gifvit såväl norra som sydöstra Europas historia en annan gestalt än den, som till stor del blef en följd däraf, att de svenska Östersjöprovinserna så länge prisgåfvos åt tsarens eröfringslusta, och att han fick en rund tid på sig att ombilda sin här och flotta på europeiskt sätt.

Såsom ett i ögonen fallande exempel på fri konstruktion framstår författarens skildring af konungens strategiska grepp under tåget genom Polen. Att Karl XII därvid så minutiöst, som Stille gör det, skulle ha beräknat alla möjliga — och omöjliga — »linjer» till anfall och försvar bakom landets många floder, sjöar och kärr, det är med den tidens kartmaterial och militära åskådningssätt helt enkelt orimligt. Till problemets ändrade beskaffenhet under ett vinterfälttåg har författaren dessutom näppeligen tagit tillräcklig hänsyn. Men att vilja förmå läsaren att tro, det Karl XII vid ifrågavarande operationer skulle ansträngt sig att steg för steg »manövrera ut» ryssarna ur deras intagna positioner först bakom Weichsel och sedan bakom Bug och Njemen, det faller nästan i det komiska, då man känner tsarens order till Sjeremetiev och Mensjikov angående krigföringen mot svenskarna i Polen (se ofvan sid. 67). Det lärer icke heller kunna anses såsom någon särdeles stor konst att

»undvika frontala angrepp» med en motståndare, som på förhand är anbefalld att retirera! För öfrigt torde tills vidare fältmarskalken Rehnsköld få anses ha träffat konung Karls krigarkynne vida bättre, då han vid det förestående uppbrottet från Slupca den 30 okt. 1707 skrifver till F. Wrede, att »vi lära förfoga oss dit, hvarest medelst närmare annalkande till fienden man sedan får förnimma, hvad Gud och lyckan vidare förordnandes varda». Karl XII sökte, med andra ord, snarast möjligt upphinna fienden och slå honom; det är den enkla och faktiska förklaringsgrunden till hans operationer under tåget genom Polen. Och genom den valda marschriktningen at nordost har han dels velat komma svenska hären i Livland närmare, dels ock sökt så länge som möjligt för fienden dölja, hvilken punkt af ryska gränsen anfallet egentligen skulle gälla. Detta var dock strategiska tankar af helt andra och betydligt större mått än de militära och topografiska småfunderingar författaren på nog svaga grunder velat tillskrifva sin hjälte.

Äfven bortsedt från en del oriktiga detaljer, såsom framställningen af defensionskommissionens åtgärder i fråga om rekryternas utsändande (sid. 21) och af händelserna vid staden Grodnos intagande (sid. 29), på hvilka det blefve för vidlyftigt att här inga, framstår alltså hela den af författaren gifna totalbilden af konungens rörelser under tåget genom Polen såsom saknande faktiskt underlag och därför missvisande.

Efter den lämnade utredningen af förhållandet mellan konung Karls och Gyllenkroks fälttågsplan samt orsaken till riktningen af svenska härens marsch genom Polen, torde anledning icke förefinnas att närmare ingå på de fortsatta reflexioner i detta afseende, pa hvilka författaren med många upprepningar och en del suppositioner af mycket tvifvelaktigt värde (sid. 30—45) inlåter sig. Tidpunkten, då Karl XII bestämt sig för att öfver Smolensk söka gå rakt på Moskva, torde alltid bli svår att exakt angifva. Men Gyllenkroks meddelande, att talet om att konung Karls tåg egentligen gällde Moskva under vistelsen i Smorgony (8 febr.—15 mars) mera allmänt började spridas inom hären, motsäges ej — såsom författaren sid. 38 förmenar — utan styrkes fastmer däraf, att sachsiske residenten Westphal den 12 och 19 febr. (n. st.) 1708 eller ungefär samtidigt från Berlin meddelade sin regering ett liknande rykte, inhämtadt ur bref från krigsskådeplatsen. Ingen har heller, så vidt jag vet, velat påstå, att Karl XII så länge eller omkring fyra månader blef stående i de litaviska kvarteren, Smorgony och Radoszkowice, *därför att* han var villrådig om planen för tågets fortsättande. Orsaken till stillaståendet var, såsom tydligt framgår af de svenska källorna — det är onödigt att för den sakens skull åberopa Mysjlajevski — att vårflödet gjorde vägarna ofarbara. Konungen, som dessutom ville låta trupperna förfriska sig i goda kvarter och anbefallt insamling af stora förråd till den förestående, langa marschen till det inre af Ryssland, måste invänta en torrare årstid och gräsets uppskjutande, så att bete fanns åt hästarna. En helt annan sak är, att under

vistelsen i de litaviska kvarteren planen att gå på Moskva uppenbarligen mognat till utförande och genom åtskilliga förberedande åtgärder äfven börjat bli för utomstående känd eller åtminstone i hög grad sannolik.

Att följa författaren hvar gång han konstaterar en ny strategisk »linje» — det gör han för öfrigt så ofta arméns marsch kommer i närheten af en flod eller biflod, den må nu vara stor eller liten — och hans resonnementer öfver de »manövrer» Karl XII i anledning däraf skulle ha företagit eller underlåtit att företaga, det skulle emellertid bli alltför enformigt och tidsödande. Likaså förbigås de ytliga, intet bevisande men ofta nog ej så litet skefva jämförelser med andra krigsföretag, på hvilka författaren med förkärlek inlåter sig, t. ex. då slaget vid Poltava alldeles omotiveradt jämföres med bataljerna vid Narva och Höchstädt (sid. 194), eller då Karl XII:s operationer i Masurien sammanställas med general Bennigsens 1807 (sid. 27) o. s. v. En anmälare torde få anses ha gjort nog, om han, med afstående från detaljkritik, endast anför några hufvudanmärkningar, dock utan att därför räknas ha instämt i det öfriga.

Vid framställningen af »de stora väglinjer», som efter framkomsten till Mohilew på andra sidan Dnjepr erbjödo sig för härens framryckande mot Moskva, har författaren, förledd af sin på grund af uppgifter från senare tider komponerade karta, råkat ut för att bland de stora hufvudvägarna till Moskva upptaga en, som den tiden, om den öfverhufvud existerat, i hvarje fall ej haft den betydelse såsom härstråt författaren velat tillmäta den, nämligen vägen från Novgorod-Severskj *öfver Brjansk* till Kaluga och Moskva. På äldre ryska kartor saknas denna, och den stora vägen från Novgorod-Severskj till Moskva gick i stället *öfver Sjevsk*, där den delade sig med en arm öfver Kaluga och en annan öfver Tula. Med hufvudvägen öfver Brjansk måste äfven de vidlyftiga reflexionerna öfver det intill nämnda väg belägna Potjeps stora betydelse »såsom behärskande det egentliga tillträdet till Kalugavägen» (sid. 60) eller som »infallsporten» pa samma väg (98, 106) o. s. v. jämte påståendet, att Karl XII den vägen ämnat gå mot Moskva, förfalla. Att konungens tankar ej varit riktade på den vägen, visas för öfrigt däraf, att han på sitt tåg söderut raskt gick förbi ifrågavarande vägskäl.

Däremot måste man till fullo instämma med författaren däri, att det skede af Karl XII:s tåg, som ligger mellan Mohilew och ryska gränsen, eller tiden från den 8 aug. till den 15 sept. 1708, framstår som »det dunklaste och svårförklarligaste under hela kriget», äfvensom däri, att »någon förklaring eller ens antydan af konungen själf om hvilka planer han haft icke föreligger». Men lika visst är, att ökadt ljus öfver händelserna icke åstadkommits genom den konstlade förklaring, som författaren med sin håg för det invecklade och småsluga sökt gifva. Ty hvilken läsare med någon kritisk blick kan väl, i fråga om den svenska härens tåg i små dagsmarscher åt sydost mot Czerykow vid floden Soz, taga för goda sådana uttalanden, som att »man får det bestämda intrycket, att det hela var afsedt att förmå ryssarna att gå

bakom Soz, att konungen rent af ville gifva dem tid att hinna dit» (sid. 67), eller att Karl XII »afsåg att föra ryssarna ur hvarje ställning, från hvilken de kunde antasta den Lewenhauptska hären», samt alltså »manövrerade den ryska hären bort från Gorki och öfver i Sozlinjen» (sid. 76). Åter samma misstag som förut! Karl XII skulle genom listiga rörelser ha sökt manövrera ryssarna just till den ställning, som de redan af tsaren på helt andra grunder befallts att intaga! Detta låter ju ej särdeles sannolikt, och de skäl författaren anför till att styrka sin mening äro ytterligt subjektiva. Dessutom strider ett dylikt tillvägagångssätt att låta ryssarna utan svärdsslag slippa undan på andra sidan en bred flod för att vara säker på att de ej skulle oroa Lewenhaupt — hvilket de, som bekant, ändock tilläto sig att göra — bestämdt mot hela konungens taktiska uppfattning och för öfrigt äfven mot de samtida svenska källornas vittnesbörd. Vid en sammanställning af dessa framgår nämligen tydligt nog, att det var vägarnas dåliga beskaffenhet och det ständiga regnandet jämte afvaktan på Lewenhaupts ankomst, som föranledde långsamheten i konungens marsch från Mohilew, äfvensom att riktningen af densamma — först mot sydost och sedan mot norr igen — bestämdes däraf, att han under väntetiden följde olika ryska härafdelningar på spåren, väster om Soz, i afsikt att upphinna och slå dem.

De under svenska härens återmarsch norrut förefallna märkliga drabbningarna vid Malatycze och Rajewka, där ryssarnas nya taktik började framträda, äro af författaren mycket ytligt berörda och delvis missuppfattade, den senare för öfrigt på en månad feldaterad. Det gick därvid ej till så, att Karl XII »dref» eller, som det sid. 74 heter, »liksom föste» ryssarna allt längre undan. De veko fortfarande själfvilligt öfverallt, där konungen med hufvudhären gick fram, härjande och brännande landet rundt omkring sig. Men de började därjämte — och det var något nytt, som förtjänt beaktas — att så snart de på grund af vägpassens eller kärrens skydd kände sig säkra, gå till anfall mot enstaka större svenska härafdelningar.

Kommer så den ödesdigra situationen vid Tatarsk, då konung Karl, ändtligen framkommen till ryska gränsen, af omständigheterna tvangs att öfvergifva den tilltänkta vägen öfver Smolensk rakt mot Moskva och i stället, i snabba dagsmarscher, vände sig söderut till Severien. Därvid försummade han dock att först invänta föreningen med den i antågande stadde Lewenhaupt. Att häri låg ett fel kan författaren väl ej förneka, men han gör sig mycken möda att visa, »att det fel, till hvilket konungen verkligen gjort sig skyldig, reducerar sig till mindre proportioner» (sid. 89), nämligen att ha låtit missleda sig af oriktiga rapporter, »samma olycka, som vederfarits mången annan fältherre». Fråga kan dock vara, huruvida icke äfven »fältherren af Guds nåde» i ett så afgörande ögonblick, som då han ämnade slå in på en alldeles ny väg och därvid ökade afståndet mellan sin egen här och en väntad hjälpkår, bort skaffa sig fullt

autentiska underrättelser om, hvar denna hjälpkår befann sig, i stället för att i detta afseende låta sig nöja med ovissa hörsagor, som motsades af andra, äfvenledes bedrägliga rykten. Saken var nog den, att konungen ännu lefde i sin gamla föreställning om ryssarnas krigiska oförmåga och därför litade på, att de ej skulle förstå eller våga att begagna sig af det lockande tillfälle, som nu bjöds dem, att kasta sig emellan de skilda svenska härafdelningarna och öfverfalla den svagare. Utgången visade emellertid, att i ett sådant sätt att se sakerna låg en svår strategisk missräkning — Karl XII:s planer för fortsättningen af tåget mot det inre af Ryssland må ha varit hvilka som helst.

Man förvånar sig kanske i förstone öfver, att vid de viktiga öfverläggningar, som föregingo konungens beslut att gå till Severien, den förut såsom förvirrad och helt eller halft sinnesrubbad framhållne Gyllenkrok helt plötsligt kommer till heders som sanningsvittne. Men saken vinner sin förklaring, när författaren helt frankt förkunnar, att Gyllenkroks vittnesbörd — eljes enligt Stilles mening i allmänhet präglad af tendens mot konungen — »då han meddelar något för Karl XII fördelaktigt, torde böra räknas för pålitligt» (sid. 88). En skämtsamt anlagd läsare skulle måhända ha lust att tillämpa satsen — fast i omvänd ordning — på författaren själf! Eljes påminner metoden starkt om en viss komedi, där det heter, att de, som äro röfvare i första akten, bli präster i den andra. Och dock öfverträffas detta något öfverraskande omdöme vida af uttalandet å sid. 93, där författaren, efter en rätt sofistisk och svårbegriplig utläggning, förklarar, att »Piper och Gyllenkrok, som — må uttrycket tillåtas — haft subjektivt orätt, befunnos sedermera till Karl XII:s och den svenska härens olycka hafva haft objektivt rätt». Hvilketdera är månne ur strategisk synpunkt att föredraga?

Författarens försök till försvar för konungens åtgärd att, sedan fyra andra för ändamålet föreslagna generalmajorer blifvit af honom förkastade, till ledare för den viktiga expedition, som afsåg att i förväg besätta Severiens fasta platser, utse den notoriskt oduglige Lagerkrona måste betraktas som en misslyckad »Ehrenrettung». Anmärkningen (sid. 101), att Karl XII ej torde haft bestämd orsak att på förhand underkänna Lagerkronas förmåga, faller på det faktum, att i så fall måtte konungen ha varit den ende af de befälhafvande inom armén, som ej kände till denne i högsta grad servile och inställsamme gunstlings olämplighet som anförare. Det enda, som af författaren kunnat anföras till dennes favör, är ju också polacken Poniatowskis yttrande, att »Lagerkrona utsågs därför, att han gjort sig känd för noggrant utförande af gifna order», ett omdöme, som på det mest eklatanta sätt vederlades af Lagerkronas handlingssätt, då han lät förleda sig att afvika från den i hans instruktion anvisade vägen och ingenting lyckades uträtta utan, såsom författaren säger, gaf anledning till ett »bedröfligt fiasko». Nej, snarare måste väl den omständigheten, att detta betydande uppdrag gafs åt Lagerkrona, räknas som ett bevis, bland många andra, på Karl XII:s

bristande förmåga att rätt bedöma sin omgifnings personliga egenskaper. För öfrigt har Stille själf (sid. 109—110) lämnat rätt upplysande bidrag till bedömandet af Lagerkronas försumlighet, hans oförmåga att reda sig i oväntade situationer, hans »monumentala ovetenhet om vägarna» etc. Konsekvens är nu icke författarens starka sida; man vore eljes frestad fråga, hur detta stämmer med hvad som sid. 101 och 102 yttrats om Lagerkrona såsom af konungen utsedd ledare af företaget.

Att åter Karl XII genom det hastigt beslutade och olyckligt genomförda tåget till Severien skulle ha »måttat åt» att omedelbart fortsätta på vägen Brjansk-Kaluga till Moskva, det är ett hugskott hos författaren, som ej kunnat styrkas med något uttalande ur samtida källor och som dessutom, såsom ofvan visats, faller på den omständigheten, att Kalugavägen den tiden ej lärer ha gått öfver Brjansk utan öfver det betydligt längre öster- och söderut belägna Sjevsk. När man vet, hvilka oerhörda offer tåget genom de stora gränsskogarna kostade den svenska hären, måste det anses ha varit en i hög grad ostrategisk tanke, därest konungen omedelbart efter framkomsten till Severien på en sådan omväg sökt framtränga mot Moskva. Nej, hvad Karl XII vid den framskridna, högst regniga höstsäsongen framför allt ville i Severien, det var att få goda kvarter åt sin hungrande och starkt medtagna här. Och då sådana efter ryssarnas besittningstagande af landets fasta platser ej där stodo att finna, drogs konungen genom den nu öppnade förbindelsen med Mazepa ytterligare åt söder, öfverlämnande åt framtida omsorger att bestämma den väg och det sätt, hvarpå anfallet mot tsaren borde fullföljas.

Därvid var det förvisso ett fel, att konung Karl, efter erhållen underrättelse om olyckan vid Lesna och sedan han ställt sig på Mazepas sida icke så skyndsamt som möjligt ryckte fram för att sätta sig i besittning af kosaklandets hufvudstad Baturin, där stora förråd af lifsmedel och krigsförnödenheter samlats, utan här lät sig förekommas af den på högra sidan om honom framtågande Mensjikov. Denna försummelse påpekas märkligt nog af Stille, som dock råkat feldatera både Baturins fall och svenskarnas öfvergång af Desna, men öfverdrifves af honom (sid. 123) — såsom vanligt, då han påfunnit en ny detalj — ända därhän, att den skulle varit »det förnämsta missgrepp, som af Karl XII gjordes under hela fälttåget».

Mycket litet acceptabel förefaller ock författarens (sid. 145) meddelade upptäckt, att det obetydliga fästet Veprik skulle varit att anse som »den första ryska positionen i Psjollinjen», och att det i de första dagarna af år 1709 hastigt beslutade och till sitt utförande i hög grad bedröfliga anfallet mot detta fäste skulle utgjort »det första ledet i det definitiva framryckandet mot Bjelgorod-Kursklinjen». Detta framryckande blef i alla fall af synnerligen kort varaktighet, då det, såsom författaren själf å följande sida meddelar, omedelbart afbröts, sannolikt i följd af det nedslående intryck den stora förlusten vid Veprik framkallat.

Öfver hufvud torde hvad författaren yttrat om Karl XII:s planer på att, omedelbart efter det att svenska hären intagit sina nya kvarter i trakten af Romny, söka fullfölja tåget mot Moskva öfver Bjelgorod, Kursk och Tula, hvilket skulle inneburit en mycket lång omväg åt öster, böra mottagas med stor försiktighet. Ty konung Karl, som ej var i tillfälle att såsom författaren, med ledning af ett modernt kartografiskt material, göra lärda teoretiska betraktelser öfver värdet af en hel del »flodlinjer» samt de med vall och pallisader omgifna kosakstädernas läge och strategiska betydelse, måste taga sin fiende, där han fann honom, och därefter inrätta sina krigsföretag. Han hade genom omständigheternas makt och äfven genom tsar Peters väl beräknade rörelser i hans rygg och högra flank småningom trängts åt söder och därvid tvungits att mera tänka på sin armés bevarande än på planen att gå mot Moskva. Häri ligger nog den innersta förklaringen af konungens många s. k. »kringgående rörelser» i förhållande till tsarens starkt förskansade läger, som omgifvande kärr och flodarmar samt kosak- och kalmuckpartiers ständiga ströftåg gjorde nästan oåtkomliga i synnerhet för en anfallande, som saknade gröfre artilleri. Något bevis för att konungens planer på senhösten 1708 skulle ha gått i nämnda riktning, med påföljande försök att framtränga först efter »Psjollinjen», så efter »Vorsklalinjen» och sist efter »Kolomak-Charkovlinjen», har ej heller kunnat ur samtida svenska källor förebringas. Och ett par förmodanden, hämtade ur den danske residenten Grunds depescher från Moskva, som från den aflägsna krigsskådeplatsen i söder rätt ofta återgåfvo ganska otroliga rykten, torde i sådant afseende ej förtjäna tilltro annat än i fråga om hvad man å ryska sidan af Karl XII fruktade. Med bestämdhet framgår däremot af de svenska källornas vittnesbörd, att det var behofvet att afvärja ryssarnas tilltänkta eller verkställda anfall mot en eller annan punkt af den svenska härens förläggning, som närmast föranledde konungens hastiga uppbrott och marscher under vintern 1708—09. Vidare ha den oerhördt skarpa kölden och snöstormarna på steppen, hvilka armén ej var rustad att möta i deras vanliga och än mindre i den skärpta gestalt, hvari de under ifrågavarande exceptionellt stränga vinter framträdde, i Ukrajna långt mer än i Polen lagt hämsko på de eljes af konungen med förkärlek brukade operationerna i frusen terräng.

För öfrigt har författaren med nog lätt hand affärdat eller rent af bagatelliserat följderna af de oerhörda förluster och lidanden, som orsakades svenska armén först af det i hög grad påkostande tåget genom Severiens sumpiga och obanade gränsskogar, där $^1/_3$ af härens styrka och en stor del af de medförda förråden gingo förlorade, och sedan af de ohyggliga uppoffringar, som stodo i samband med vintertåget till Gadjatj och Veprik, hvarvid omkring 4000 man stupade eller fröso ihjäl under kamperingen på de öppna slätterna, medan än flera blefvo mer eller mindre skadefrusna med förlust af näsa, fingrar, tår o. s. v. Man behöfver ej se på krigföringens

fasor blödhjärtadt för att finna otillfredsställande författarens quasistatistiska förklaring, att en sådan afgång »ej kan sägas vara öfverväldigande stor» eller »icke förefalla otrolig» (sid. 133 och 140). Och hans hänvisningar därtill, att Napoleons armé 1812 och tsar Peters 1709 lidit ungefär enahanda förluster, göra icke situationen mindre barbarisk eller för Karl XII:s armé, under dess iråkade isolering, ur strategisk synpunkt mera uppmuntrande, särdeles sedan tsaren genom att ställa general Goltz' kår om femton regementen i trakten af Dnjepr afskurit svenska hären från all förbindelse med stridskrafterna i Polen. Tsar Peters förluster af folk läto sig lätt ersättas, ej så konung Karls. Det öde, som under dylika omständigheter, oafsedt inträffade »oväntade olyckor», måste anses föresta äfven den tappraste, sin ledning mest hängifna och ovanligt härdade armé, var ej svårt att förutse, och det har — såsom af ögonvittnens anteckningar otvetydigt framgår — inom svenska hären ganska allmänt blifvit med kall panna, om också ej med gladt hjärta, förutsedt.

På författarens ur det taktiska sammanhanget lösryckta och ganska nyckfullt genomförda strategiska betraktelser öfver belägringen af och slaget vid Poltava samt den därpå följande kapitulationen vid Perevolotjna kan jag af utrymmesskäl här ej närmare inlåta mig. Ett ingående därpå kan också anses mindre påkalladt, då hvad författaren yttrat om dessa tragiska händelser, hvilka ju endast såsom innebärande de faktiska, på förhand icke beräknade konsekvenserna af den föregående tidens krigföring kunna sägas sammanhänga med konung Karls fälttågsplaner under ifrågavarande tid, icke erbjuder något egentligt nytt. Så kan ju ej heller bliva förhållandet, då en del sporadiska notiser, hämtade ur depescherna från den venetianska bailon i Konstantinopel och den danske envoyén i Moskva äfvensom ur von Kochens och Sven Lagerbergs dagböcker, hvilka tillhöra tiden efter Poltavaslaget, naturligen måste utgöra en alltför smal piedestal för att, i motsats till ett flertal vederhäftiga samtida svenska källors vittnesbörd, uppbära en ändrad uppfattning af den kungliga arméns sorgliga belägenhet vid ifrågavarande stora kris.

Endast i ett par afseenden kan jag ej underlåta att i förbigående inlägga en gensaga mot Stilles starkt tendentiösa framställning. Det gäller först Karl XII:s utsikter att erhålla hjälp från den turkiske sultanen eller åtminstone från hans tämligen ohörsamme vasall, krimska tatarernas kan, utsikter, dem författaren, förledd af ett alltför ensidigt källmaterial, i den grad öfverdrifvit betydelsen af, så att han (sid. 180) till och med påstått, »att en vändpunkt i kriget syntes nära och att Karl XII:s ställning i Ukrajna alldeles icke var utsiktslös». Ty äfven om konungen i elfte timmen fått ifrågavarande understöd, lärer detta, i likhet med polackernas och kosakernas, ha visat sig skäligen opålitligt och för ändamålet alldeles otillräckligt. En efter nederlaget vid Poltava och konungens flykt till Turkiet för den slagna svenska hären påtänkt omväg till de krimska tatarernas land skulle för densamma, som för att vinna

förening med konungen likväl måste öfvergå den strida och breda Dnjeprn, endast inneburit en förlängd dödskamp, icke en hoppfull utsikt till räddning. En illusion om bistånd af tatarkan hystes visserligen af Karl XII och fasthölls af honom med vanlig seghet, liksom den om hjälp från det vanmäktiga Polen. Men han har varit tämligen ensam om den illusionen, tills herr Stille på sistone omfattat densamma.

Vidare måste i den historiska rättvisans namn protesteras mot den nedsättande färg författaren på allt sätt sökt gifva Lewenhaupts och Creutz' åtgärder före kapitulationen. Att nederlaget vid Poltava ej haft den karaktär af afgörande batalj man i allmänhet velat tillskrifva detsamma, må vara sant, och anmälaren har själf (»Slaget vid Poltava» 1897) tillräckligt skarpt framhållit den saken. Men däraf följer ingalunda att, sådant tillståndet inom hären småningom blifvit, kapitulationen vid Perevolotjna kunnat undgås. Ty instängd som den kungliga armén var i vinkeln mellan Dnjepr och Vorskla, utmattad af en sträng vinters långa lidanden och en nyss förlorad drabbning med därpå följande flykt, till mer än en tredjedel bestående af sjuka och sårade samt utan förråd och medel att gå öfver de omgifvande floderna, hade ett dylikt försök för armén endast kunnat medföra ett hopplöst nedslaktande genom den bakom stående, flerfaldigt öfverlägsna, segrande ryska hären. Också betyga trovärdiga svenska ögonvittnen, med sorg i hjärtat, samstämmigt att, såsom förhållandena utvecklat sig, katastrofen var oundviklig och detta — utan att rikta någon förebråelse mot Lewenhaupt! Denne hade ju först natten förut, vid konungens affärd, fått högsta befälet och kunde alltså af dem, som sågo förhållandena sådana de förelågo, icke göras ansvarig för de bristande anstalterna till en flodöfvergång eller för den allmänna anda af upplösning, som vid underrättelsen om konungens flykt hastigt utbredde sig inom hären.

Att Lewenhaupt — långt ifrån att, såsom författaren velat insinuera, ha eftersträfvat öfverbefälet — tvärtom djupt känt tyngden af det dryga ansvar, som i en ohjälplig situation lagts på hans axlar, är på grund af hans egna och andras uttalanden visst. Och ganska naturligt var, att han, då hvarje utsikt att komma undan befanns stängd, inför det ödesdigra afgörandet sökte stöd hos de omgifvande generalerna och öfverstarna, som bättre än han borde känna tillståndet och stämningen inom de olika regementena. Man kan ju, om man vill, från flera synpunkter klandra detta hans tillvägagående. Men att utan hänsyn till ställningens dystra allvar ej blott förebrå Lewenhaupt och Creutz, att de icke följt konungens order att föra armén öfver Vorskla, hvilket var lätt att befalla men visade sig omöjligt att efterkomma, utan äfven vilja påstå (sid. 232), att Lewenhaupt uppträdt såsom om han »med full afsikt sökt betaga sitt folk allt hopp om räddning» och rent af, med användande af ett citat ur 5:e Mose bok, söka anklaga generalen (sid. 241) för att ha haft »ett förskräckt hjärta» — det är ej blott orättvist och hårdt utan fastmer att betrakta som ett utslag af den organiserade

förföljelse, för hvilken dessa förtjänta men olyckliga karoliners minne på senare tiden från en viss historisk fraktions sida blifvit utsatt. Att rakt fram beskylla den berömde segraren vid Saladen, Jakobstadt och Gemäuerthof, hvars kropp bar tydliga spår af blessyrer, erhållna i öppen batalj, för att ha handlat af feghet, det öfverskrider väl starkt tillständighetens gräns, på samma gång ett sådant omdöme talar föga till förmån för den »fältherre af Guds nåde», som upprepade gånger gifvit denne general de viktigaste uppdrag. Att samtiden, trots konung Karls senare yppade onåd mot Lewenhaupt, om honom tänkte helt annorlunda, visar sig, bland annat, i den för honom efter konungens död utfärdade kallelsen till riksråd. I fråga om Lewenhaupt hänvisar jag i öfrigt till hvad jag i denna tidskrift 1902, sid. 48 o. f. anfört.

Det genomgående sträfvandet i Stilles bok att söka vältra skulden för de stora olyckorna från Karl XII och öfver på hans generaler har alltså fotats på nog svaga grunder. Fråga kan också vara, om författaren genom dylika försök och framkastandet af en hel del tilltänkta fälttågsplaner och manövrer, som, om tanken på dem verkligen förefunnits, dock aldrig kommit till utförande, egentligen gjort Karl XII såsom »fältherren af Guds nåde» någon synnerlig tjänst. I hvarje fall måste — liksom full rättvisa skall göras konungenfältherren, hvilken som andra dödliga haft både sina förtjänster och sina fel — äfven åt hans generaler och hans storartadt trogna och tappra armé ges ett fullt och oförbehållsamt erkännande för hvad de utstått i motgångens dagar lika väl som för deras bragder i segrarnas glans. Ty om konung Karl och hans karoliner gäller ej minst det kända ordet, att »fältherren vinner ej slaget allena, de djupa leden vinna det åt honom».

Mycket vore att tillägga, men recensionen har redan blifvit väl lång. Innan anmälaren bortlägger pennan, vill han dock ha uttalat sitt tack till författaren för det nöje läsningen af dennes bok. oafsedt ämnets tragiska beskaffenhet, skänkt honom. Ty äfven om han ej kunnat gilla tendensen i framställningen och funnit en hel del af dess uppgifter osäkra eller oriktiga, så är det likväl alltid af intresse att taga del af en så fantasirik skildring. Skada blott, att slutintrycket måste bli, att boken — trots sin stora karta och sin skenbart vidlyftiga lärdomsapparat — befunnits handla vida mer om Arthur Stilles än om Karl XII:s fälttågsplaner.

Ernst Carlson.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Allmänna Svenska Boktryckareföreningens meddelanden. 1908, Maj. Några ord om äldre svenska ex-libris. Föreningens för bokhantverk ex-libris-utställning. Af Upk. Med 15 fig.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 20: H. 4. Hj. Lindroth, Om utvecklingen af ljudförbindelsen *eųų* i nordiska språk. — A. Lindqvist, Små bidrag till Äldre Västgötalagens textkritik. — Th. Hjelmqvist, Till förklaringen af fsv. *ykildagher*. — H. Pedersen, Anmälan av »Från Filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser 3. Tillegnade Axel Kock». — E. Wigforss, Anmälan av Marius Kristensen: Nydansk. En kort sproglig-geografisk fræmstilling». — A. Kock, En notis.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utgifven af L. Weibull. **Bd 3: H. 1—3 (Årg. 1908).** C. G. Weibull, Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning.

Kult och Konst. Utgifvare: R. Norén. **1908, 1.** T. Norlind, Musiken i Uppsala under 1600-talet. — A. L. Romdahl, Sköldemärken i Linköpings domkyrkas korhvalf. — Th. Wåhlin, »Observa autem» — — — Ännu ett ord angående hr Weibulls Studier i Lunds domkyrkas historia.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utgifven af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1908, 4.** K. Setterwall, Svensk historisk bibliografi 1875—1900, anm. af S. Leijonhufvud.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1908, 5.** M. Hallman, Fru Anna Maria. — L. M. Bååth, Harald Gabriel Hjärne. — **6.** H. Rönnberg, Den åländska ögruppen. — **7.** S. Curman, Stockholms nuvarande rådhus.

Personhistorisk Tidskrift 1908. Årg. 10: H. 1. G. Upmark, Gustaf Vasas porträtt af år 1542. Ett arbete af Jacob Binck. — N. Sjöberg, En svensk soldats minnen från Gustaf IV Adolfs Pommerska krig. — O. P[alme], Om Carl XII:s dop. Ett litet bidrag. — Cl. Annerstedt, Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock, anm. af O. P[alme]. — E. S. Tigerstedt, Biografiska anteckningar om Savolax-brigadens män 1808—09, anm. af [A. Wi]lskm[an].

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 28. 1907 (tr. 1908).** T. Norlind, Vadstena klosters veckoritual. — Erik Gustaf Geijers reseanteckningar från England. Utg. af A. Blanck. — M. Lamm, Samuel Triewalds lif och diktning. —

O. Sylwan, Till Utile Dulcis historia. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. — **Bilagor.** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 12 (= Bd 2: 3). — Lejonkulans dramer utg. af E. Ljunggren och E. Pollack. 1. Lykkoprijs.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utg. af P. Fahlbeck. **1908, 2.** E. Sommarin, Ett hufvudproblem i ekonomisk historia. — G. Melander, Justitieombudsmannen och ämbetsmännen. **3.** S. J. Boëthius, Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation. — E. Sjöstrand, Emanuel Swedenborgs åsikter om mynt och myntvärden. — E. F. Heckscher, Prishistoriska metodfrågor.

Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1908. Bd 2: H. 8 9. J. Sandström, Slottet i Vists socken. Några meddelanden (m. illustr.). — F. Ödberg, Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1513—1590). 1 (m. illustr.). — S. Lampa, Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 2 (m. illustr.). — S. Bugge, Sparlösa-Indskriften. — L. Fr. Läffler, Om Sparlösastenens äldre runinskrift. 2. — A. L. Romdahl, Epitafier från Skara domkyrka i Västergötlands fornminnesförenings museum i Skara (m. illustr.). — K. H. Karlsson, Släkten Tre rosors godsarkiv. — Äldre handlingar angående Västergötland. Medd. af F. Ö[dberg].

Ymer. 1908, 2. J. Nordlander, Minnen af heden tro och kult i norrländska ortnamn. Med 1 karta.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske forening. **1908, Levering 1.** S. Bugge, Norsk Sagafortælling og Sagaskrivning i Irland. H. 3. — **2. Fjerde Række. Bd 5: H. 4.** J. Bing, Sagnet om Jostedalsrypen. (Slutn.) — E. Elieson, Nesöen i Asker. — A. Kjær, Hvad var Skiringssal? — R. Tank, Frederikstad 1660—1699. Et Afsnit af en norsk Bys Historie. — O. Olafsen, Torstein Askjellsen, kaldet Rige Torstein fra Voss. — Y. Nielsen, De gamle hadelandske Sagn. (Forts.). — **3.** Aug. Chr. Manthey's Dagböger for Aarene 1856—1874. Bd 1: H. 6. — **Fjerde Række. Bd 5: H. 5.** Y. Nielsen. De gamle hadelandske Sagn. (Slutn.) — S. A. Sörensen, Om Skiringssal. Svar til Hr. A. Kjær. — A. Bugge, Nordlands skiftende Skjæbne. Foredrag. — A. Kjær, Afsluttende Svar til Hr. S. A. Sörensen. — S. A. Sörensen, Bemerkninger til Hr. A. Kjærs »Afsluttende Svar».

Historisk Tidsskrift. Redigeret af J. A. Fridericia. **Ottende Række. Bd 1: H. 3.4.** E. Gigas, En theologisk Professors diplomatiske Mission. — J. Lindbæk, Biskop Niels Skave i Roskilde og Sorö Kloster. — Smaastykker. — Anmeldelser: T. F. Troels-Lund, Peder Oxe, anm. af P. Engelstoft. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland (bl. a. K. Setterwall, Svensk historisk bibliografi 1875—1900, anm. af M. M[ackeprang]). — **5.** E. Holm, Johan Bülows Forhold til Kronprins Frederik efter 1784. Bülows Fald. — Smaastykker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1906, vedrörende Danmarks Historie.

Tilskueren. 1908, Juni. I. Heckscher, De svenske Nordlande.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—06. Tr. 1907. M. Ruuth, Herrnhutilaisuuden esiintyminen Suomessa Abr. Achreniuksen valaisemana. — En berättelse om släkten Frosterus' öden, publicerad af H. Råbergh. — A. Neovius, Lojo sockens kyrkliga förhållanden. 1. — Kyrkoherden Henrik Florinus' brottmål 1705. Medd. af K. G. Leinberg.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1908, April.** E. Schybergson, Regering och landtdag. — I bokhandeln: S. Wieselgren, Vårt Uppsalalif. Minnen

från 60-talet, anm. af R. F. v. Willebrand, — **Maj.** J. Ahrenberg, Grefve David Alopæus. Med 2 porträtt. — **Juli—Augusti.** P. O. v. Törne, Historisk dikt och historisk sanning.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908). E. Wrangel, Goethe och Sverige. — E. Lagus, Ett nytt Runebergsporträtt. — Th. Westrin, Väntans och besvikelsens dagar i Åbo 1715—1716. — G. Heinricius, Israel Hwassers uttalanden i hans finska korrespondens om personer och förhållanden i Sverige. — K. G. Leinberg, Timmermansorden och dess medlemmar i Finland. — G. Schauman, Ett litet bidrag till Forskåls biografi. — O. Grotenfelt, Sigfrid Porthan. — Hundraåriga minnen, meddelade af R. Hausen. — Meddelanden till J. L. Runeberg om händelser under finska kriget 1808—09, utgifna af W. Söderhjelm.

Darstellungen aus der bayerischen Kriegs- u. Heeresgeschichte 1907. H. 16. G. Leisner, Die bayer. Brigade Vincenti in Schwed.-Pommern u. auf Rügen 1807.

Deutsche Literaturzeitung. 1908, N:o 25. N. Sjöberg, Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 1. Drottningholm. 2. Gripsholm Vasatiden, anm. af E. W. Moes. — **29.** A. Philipp, August der Starke und die pragmatische Sanktion, anm. af A. Pribram. — **32.** F. Konze, Die Stärke, Zusammensetzung und Verteilung der Wallensteinschen Armee während des Jahres 1633, anm. af K. Jakob.

Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 1907. Jahrg. 4: H. 4. K. Klaar, Eine Episode a. Tirols Schwedenzeit. — **Jahrg. 5: H. 2.** Ein Schmähgedicht auf Torstenson.

Hohenzollern-Jahrbuch 1907. Jahrg. 11. F. Arnheim, Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg (geb. 21. November 1599, gest. 28. März 1655). Eine biographische Skizze. 4: Reisepläne und Fluchtversuche.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1908, H. 2.** A. Werminghoff, Neuere Arbeiten über das Verhältnis von Staat und Kirche in Deutschland während des späteren Mittelalters. — H. Barge, Die älteste evangelische Armenordnung. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** K. Hampe, Über die Flugschriften zum Lyoner Konzil von 1245. — Briefe der Herzogin Elisabeth Charlotte von Orléans nach Modena, Stockholm und Turin. Mitgeteilt v. H. F. Helmolt. (Brefven till Stockholm äro till Karl XII, 1716, till Ulrika Eleonora, 1719, 20.) — W. Erben, Theodor Sickel. Umrisse seines Lebens und Schaffens. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 5: H. 1.** A. Cartellieri, Richard Löwenherz im Heiligen Lande. — A. Schaube, Die Anfänge der venezianischen Galeerenfahrten nach der Nordsee. — Fr. Meinecke, Louis Erhardt. — Miszellen. — Litteraturbericht (bl. a. Hansisches Urkundenbuch. Bd 10: 1471—1485. Bearbeitet von W. Stein, anm. af H. Keussen). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **H. 2.** Fr. Meyer, Die Missionspläne des Ignatius von Loyola und die Gründung des Jesuitenkollegs in Messina im Jahre 1548. — M. Ritter, Das römische Kirchenrecht und der Westfälische Friede. — A. Wahl, Über die Ursachen der Französischen Revolution. — Miszellen. — Literatur-

bericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Literarisches Zentralblatt. 1908, N:o 29. L. Stavenow, Geschichte Schwedens 1718—1772, anm. af J. Steenstrup. — **31.** H. Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864, anm. af J. Steenstrup.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1908, H. 3. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19, anm. af E. Müsebeck.

Preussische Jahrbücher. 1908, September. P. Fahlbeck, Soziale und politische Zustände in Schweden nach deutscher Auffassung. Ein Wort zur Aufklärung.

Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen 1907, 4. G. Chr. Stephany, Bremensia im Reichsarch. in Stockholm.

Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd 9: H. 2. I. Collijn, Lübecker Frühdrucke in der Stadtbibliothek zu Lübeck. Als Beilage ein Heft mit Faksimiles. 4:o — E. F. Fehling, Lübeck kontra Schweden. Die Geschichte einer alten Forderung.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1908, July.** H. H. Howorth, The Germans of Cæsar. — R. Graham, The taxation of pope Nicholas IV. — C. G. Bayne, The first house of commons of queen Elizabeth. — E. C. K. Gonner, The progress of inclosure during the seventeenth century. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Le Correspondant. 1908, 25 juillet. P. Lespinasse, Les origines françaises de l'art suédois, d'après des documents suédois et finlandais

Nouvelle revue historique de droit français et étranger. T. 32. 1908, N:o 1. L. Beauchet, [Traduction de la] loi d'Upland (suite: Livre de la procédure).

Revue critique d'histoire et de littérature. 1908, 4 juin. L. Stavenow, Geschichte Schwedens, 1718—1772.

Revue d'historie diplomatique. 1908, 3. Assemblée générale de la Société. — Rapport de M. le Trésorier. — Rapport de MM. les Secrétaires. — A. Le Glay, Une victime de Napoléon Mgr Arezzo. — F. de Bojani, L'affaire du »Quartier» à Rome à la fin du dix-septième siècle. Louis XIV et Saint-Siège. — Discours de M. le Président. — P. Clément-Simon, La politique de la Prusse en Orient (1736—1871). — G. Gallavresi, La chute du sénat napoléonien en Italie. — Comptes rendus (bl. a. W. Sobieski, Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610, anm. af B. U.).

Revue Historique. 1908, Mai—Juin. A. Luchaire, Innocent III et le quatrième concile de Latran; fin. — N. Japikse, Louis XIV et la guerre anglo-hollandaise, 1665—1667. — G. Pagès, À propos de la guerre anglo-hollandaise de 1665—1667. — A. Thomas, L'évasion et la mort de Jaques Cuer. — Bulletin historique: France. Nécrologie: A. de Boislisle, par G. Monod. — Théorie de l'histoire; le conventionnel Goujon, par G. Monod. — Moyen âge, par Ph. Lauer et L. Halphen. — Antiquités latines (publications étrangères, 1902—1907), par Ch. Lécrivain. — Histoire de l'art, par L. Hourticq. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. **Juillet—Août.** E. Rodocanachi, Le rôle du château Saint-Ange dans l'histoire de la papauté du XIIIe au XVe siècle. — H. Sée, Les idées politiques de Voltaire. — L. Halphen, Remarques sur la Chronique

d'Adémar de Chabannes. — R. Fage, Lettres inédites de Baluze à Fénelon. — Bulletin historique: France. Époque contemporaine, par É. Driault. — Antiquités latines (publications étrangères, 1902—1907); fin, par Ch. Lécrivain. — Belgique, par E Hubert. — Italie (XVe—XVIIIe siècles), par L. G. Pélissier. — Comptes-rendus critiques. — Correspondance. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** A. Chuquet, Le général Dagobert avant la Révolution. — J. Rambaud, Le général Reynier à Naples. — É. Déprez, La double trahison de Godefroi de Harcourt (1346—1347). Une conférence anglo-navarraise en 1358. — P. Marmottan, Les débuts d'un grand diplomate. Jérôme Lucchésini à Rome, en Pologne et à Sistow (1786—1792). — Bulletin historique: France. Publications relatives à l'antiquité grecque (1902—1907), par G. Fougères. — Révolution et Empire, par R. Reuss. — Publications diverses, par G. Monod. — Pays-Bas, par Th. Bussemaker. — Comptes-rendus critiques. — Correspondance. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue historique et archéologique du Maine. T. 63. 1908, N:o 3. Vte de Noailles, Nuremberg, Lützen et la mort de Gustave-Adolphe, 1632.

Memorias de la real sociedad Española de historia natural. Homenaje á Linneo en el segundo centenario de su nacimiento 1707—1778. **1907. T. 5.** J. R. Mourelo, Las relaciones científicas de Suecia y España.

Öfversikter och granskningar.

Historiska studier tillägnade professor Harald Hjärne på hans sextioårsdag den 2 maj 1908 af lärjungar. (6) + XXIV + 811 sid. Uppsala och Stockholm. Almqvist och Wiksells boktryckeri A. B. 1908.

Uppsala universitet har under förra århundradet haft att glädja sig åt en rad framstående lärare i historien, men man torde kunna säga, att den egentliga undervisningen vissa tider åtminstone ej stått i jämnhöjd med lärarnes begåfning eller ock af andra anledningar fått ligga något efter. Geijer har genom sina skrifter utöfvat ett mycket stort inflytande på den svenska historieskrifningen, för hvilken hans idéer och synpunkter ännu i dag i många fall äro bestämmande, men om hans förhållande till sina lärjungar i historien är ej mycket bekant. Svedelius har i sina minnen i afseende härpå några rätt reserverade omdömen. Som examinator var Geijer, säger han, mera lätt än svår; ett cum laude i filosofie kandidatexamen var tämligen lättfånget efter måttliga studier och en kort tentamen på något öfver en timmas tid, och han tillägger: »det kan jag för visso säga, att studium af historien har gjort stora framsteg i Uppsala under Geijers efterträdares tid, men dessa hafva väl dock varit Geijers lärjungar». Själf stod han aldrig i något närmare förhållande till honom. Geijer efterträddes af F. F. Carlson, och att denne stora organisatör äfven ifråga om den historiska undervisningen lämnade spår efter sig kan icke förvåna. Han införde bruket af skriftliga uppsatser för examinanderna, hvilket dessförinnan ej hade förekommit, och dessa uppsatser utvecklade sig med tiden till lärda afhandlingar. Han öppnade vidare sitt hus för mottagningar hvarje fredagsafton, och meningen var att studenter, som idkade historiska studier, då skulle sammanträda och utbyta tankar, t. ex. med anledning af veckans föreläsningar. Men Carlson själf ansågs vara något stel och förnäm, och det lärer åtminstone tidtals hafva inträffat, att studenterna af blyghet ej vågade öppna munnen, ty de fruktade att säga något dumt, som skulle kunna inverka på examensbetyget. Snart drogs föröfrigt Carlson bort från undervisningen genom uppdrag som riksdagsman eller kommittéledamot och slutligen 1863 som statsråd. Året förut hade emellertid under hans

medverkan den Historiska föreningen i Uppsala kommit till stånd. och den har haft ett icke ringa, om än något skiftande inflytande på de historiska studierna. När Carlson 1877 formligen tog afsked från professuren, hade han sammanlagdt knappt tjänstgjort tio år som professor. C. G. Malmström upprätthöll professuren 1863—67 men under åren 1869—1876 åtnjöt han för sitt historiska författarskap tjänstledighet, 1878 blef han statsråd och tjänstgjorde sedermera endast ett år som professor. Det såg verkligen ut, som om professorerna i historia vid Uppsala universitet icke skulle någon längre följd af år få ägna sig åt sin egentliga uppgift. Det vittnade visserligen om, att framstående egenskaper togos i anspråk för andra uppgifter, men nog måste det erkännas, att den historiska undervisningen blef lidande. I det afseendet ändrade sig förhållandet under Malmströms efterträdare S. F. Hammarstrand, som nästan aldrig åtnjöt tjänstledighet. Hans djupa insikter på olika områden af den svenska och allmänna historien äro bekanta, hans beredvillighet att gå de studerande till handa med råd och upplysningar berömmes, men hans föreläsningar voro ej ägnade att samla en större krets af åhörare och hvad som fattades då liksom förut var ett metodiskt ordnande af undervisningen. Historien behöfver nämligen likaväl som öfriga vetenskaper sin metodik. Det är ej nog med att delgifva ett ämne eller påvisa vissa källor utan det kräfves äfven preliminära öfningar i behandlingen af historiska problem, inlärande af de rätta greppen för ett ämnes behandling och införande i den metodiska kritiken för att nu icke tala om de historiska hjälpvetenskaperna. I detta afseende hafva de af professor Hjärne införda seminarieöfningarna blifvit af stor betydelse. Det historiska seminariet grundlades 1890 och blef redan samma år en fast institution. Stycke för stycke ha under dessa öfningar genomgåtts olika partier af svenska eller allmänna historien och de historiska skildringarna ha pröfvats med ledning af källorna, uppsatser ha författats och frågor diskuterats. Därtill kommer professor Hjärnes ovanliga beläsenhet på de mest skilda områden af historien, hans lyckliga minne, hans lifliga och medryckande framställning, hans sällsynta herravälde öfver främmande språk. En uppryckning af de historiska studierna och den historiska produktionen i vårt land har under de sista årtiondena tvifvelsutan visat sig, och den går visserligen icke ensamt tillbaka till hans verksamhet men kan i mycket betraktas som en frukt däraf. En rad stora afhandlingar ha utaf hans lärjungar utgifvits, som både till omfång och innehåll öfverträffa det mesta, som tidigare producerats i akademisk afhandlingsväg, och åt den ene efter den andre beredt kallelsen till en docentur, som ju plägar vara inseglet på en förtjänstfull afhandling. Stavenow, Clason, Edén, Hallendorff, K. Hildebrand, Söderberg, Höjer, Brulin, Almquist ha på detta sätt i rask följd dokumenterat sig som förhoppningsfulla ämnessvenner, fastän icke alla varit i tillfälle att fortsätta den vetenskapliga verksamheten vid universitetet. Ett annat bevis på den historiska forskningens och de historiska intressenas uppblomst-

ring är den ståtliga och åtminstone både till format och vikt oöfverträffade festskrift, som nyligen utgifvits till högtidlighållande af professor Hjärnes sextioårsdag. 188 lärjungar, ifall vi räknat rätt, med kronprinsen i spetsen och däribland ett dussin kvinnliga, ha förenat sig om densamma, hvars utgifvande för öfrigt möjliggjorts genom bidrag af ett antal intresserade personer.

Förutom en Hjärne-bibliografi af A. Grape innehåller festskriften 26 bidrag af olika författare, öfverspännande en tidsrymd alltifrån de fornsvenska Volgafärderna och ända till rösträttsfrågans lösning 1909, alltså till och med något utöfver den dag som är. Hvad innehållet angår finner man representerade både den politiska historien och kyrkohistorien, den ekonomiska historien och statsförfattningshistorien, den nyaste politiken och folkrätten, förvaltningshistorien och laghistorien, till sist äfven den historiska kritiken, allt som allt en mångsidighet i ämnesval, från hvilken man väl äger rätt att sluta till en motsvarande mångsidighet i professor Hjärnes undervisning.

Hjärnes sympatier ha som bekant länge och lifligt varit vända mot österland och han har icke underlåtit att rikta sina lärjungars uppmärksamhet åt samma håll. Två af afhandlingarna ha också hämtat ämnen därifrån. J. Kolmodin har med begagnande äfven af arabiska källor behandlat »De fornsvenska Volgafärderna» och docenten H. Almquist har ägnat en liten skarpsinnig undersökning åt »Tsarvalet 1613, Karl Filip och Mikael Romanov», som ledt till öfverraskande resultat och vittnar om en helt visst sällsynt förmåga att behandla ett svårhanterligt ryskt och polskt källmaterial. Till den politiska historien kunna vi i öfrigt räkna följande afhandlingar: O. Söderqvists om »Brömsebrotraktaten 1541 och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige», H. Brulins utförliga skildring af »Stilleståndet i Altmark 1629», N. Edéns uttömmande och väl gjorda undersökning om »Schlippenbachs beskickning till Tyskland 1654—1655», K. G. Lundqvists om »Sveriges förbund med Kursachsen år 1666», Lydia Wahlströms på engelska källor stödda bidrag »Till historien om Sverige och Ryssland 1796», ett bedröfligt bidrag till historien om Reuterholms och hertig Karls utrikes politik, R. Nordins om »Bonaparte och Fersen» samt C. Hallendorffs intressanta studie »Förhandlingarna om de skandinaviska rikenas neutralitetsförklaring under Krimkriget».

Kyrkohistorien representeras af två afhandlingar. T. Höjer har lämnat bidrag »Till kännedomen om Vadstena klosters ställning som religiös institution». Han påvisar bland annat i sin om stort välde öfver materialet vittnande studie ett par omständigheter, som enligt hans mening förklara, trots alla mötande vidrigheter och brister, birgittinordens snabba utbredning: stiftarinnans storartade personlighet och hennes profetiska verksamhet samt ordens betydelse för den tidens uppdykande kvinnofråga. Hj. Janson har med ledning af handskrifter i Visby domkapitel behandlat »Visby kapitel under den danska tiden (1586—1645)». Det är ju bra, att det material,

som förvaras i våra domkapitelsarkiv, någon gång kommer till användning.

Den ekonomiska historien representeras af M. Hamnströms redogörelse för »Liljencrantz' memorial i realisationsfrågan vid 1800 års riksdag» och E. Heckschers synnerligt grundliga redogörelse för »Produktplakatet och dess förutsättningar». Docenten Heckschers undersökning, väsentligen stödd på svenskt material, vittnar därjämte om en hittills mindre vanlig kännedom om utländsk litteratur, i främsta rummet den engelska och tyska. Sverige stod under 1700-talets början, lyder en intressant uppgift, för den tidens medvetande som järnproduktionens mönsterland.

P. Girgensohn har behandlat den gamla tvistefrågan »Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna» och K. A. Edin »Gustaf Adolfs planer på landtregeringens organisation 1623—1624». Sedan Edén i två mycket lärorika afhandlingar skildrat centralregeringens organisation under vasaregenterna, har man önskat en motsvarande undersökning för landtregeringen, men materialet är vidlyftigt, spridt och svårbearbetadt. Edins studie ger nu ett ytterligare bevis på det storartade organisationsarbete, som midt under krigsbullret utmärkte Gustaf Adolfs tidehvarf.

Till folkrättens område hör C. A. Reuterskiölds undersökning »Om neutralitetsidéens förverkligande i Sveriges nyaste historia» och R. Kjellén har under titeln »1866 och 1909» lämnat några skarpsinniga »Historiska randanmärkningar till den svenska rösträttsfrågans lösning». Handlingarna, menar han, gifva intet stöd för den uppfattningen, att 1866 års män, upphofsmännen till vår ännu gällande riksdagsordning, själfva åsyftat en vidsträckt demokratisk reform och endast af taktiska skäl stannat på halfva vägen. Strecken till 1866 års andra kammare afsågo ett kvarblifvande på den bestående sociala nivån. Förf. har velat framhålla detta för att markera, hvar den verkliga tyngdpunkten ligger i den nu förestående reformen.

L. Stavenow har lämnat en värderik studie rörande »Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnes författningsprogram». Ju mer man fördjupar sig i den adliga oppositionens politiska idéer under 1780-talet, summerar han sitt slutomdöme, dess mer blir man slagen af den sterilitet och den konservatism, som behärska densamma. Konungamaktens förvandling till en etikett i statslifvet och en okontrollerad riksdagsmakt voro alltjämt idealen. Ifråga om själfva representationens sammansättning framträdde dock, såsom han påvisar, vissa modernare idéer under inflytande af franska förebilder men ännu i ett mycket omoget skick.

Ett lämpligt föremål för seminarieöfningar är införandet i den historiska kritiken, ett forskningsområde, som för öfrigt för vissa lynnen har något särskildt tilldragande. Det ges historiska problem, som upprepade gånger behandlats och som synas vara lika outslitliga som Tors bockar. De tyckas alltjämt locka till förnyad behandling, helst hvarje ny generation gärna tror sig vara i besittning af bättre kritiska verktyg än de föregående och väl också ej sällan har rätt

i denna uppfattning. Det händer ock, att man under sina studier råkar på satser, som upprepats från skrift till skrift men som i och för sig för ett kritiskt sinnelag förefalla tvifvelaktiga; man stöter äfven på alldeles nya problem. Det händer att en lösning snart sagt intuitivt ter sig för den intresserade forskaren, den historiska inbillningskraften öfverspringer det dunkla svalg, som skenbart möter, och det lyckliga inträffar stundom, att den anställda forskningen bekräftar aningen: en oskyldig njutning för den lärde! En fara ligger visserligen nära, faran för konstruktion, och den historiska forskningens fält är som bekant lika rikt på ruiner efter konstruktioner, som filosofiens påstås vara på ruiner efter system. Det behöfves en i den metodiska kritikens ugn luttrad inbillningskraft. Den historiska kritiken kan slutligen gälla källorna för vissa äldre och yngre skrifter.

Äfven detta område är väl representeradt i den Hjärneska festskriften. S. Tunberg har upptagit det gamla temat om »Det världsliga frälsets uppkomst i Sverige» och anknyter å ena sidan till K. G. Westmans nyligen framställda teorier, å den andra och med allt skäl till den nyare danska forskningen i detta ämne. B. Swartling har behandlat källorna till »Johannes Magnus' Historia metropolitanæ ecclesiæ Upsalensis», och dess författares trovärdighet har visserligen icke blifvit rehabiliterad. S. Samuelson har i en läsvärd uppsats »Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne» lämnat ett bidrag till historien om sägnernas uppkomst och vandring. Som bekant erbjuda samtida källor så godt som inga bidrag till pröfningen af dessa berättelser. O. Varenius har behandlat »Ludvig XIV:s bref af den 20 mars 1676 till marquis de Feuquières», ett aktstycke, som på sin tid väckte stort uppseende i Sveriges politiska värld och spelade en viss roll i brytningen mellan konungamakt och rådsmakt. O. Palme har meddelat en piggt skrifven undersökning om det gamla temat »Les anecdotes de Suède och deras författare» och kommer genom åtskilliga ganska öfvertygande undersökningar och sammanställningar till det resultat, att J. P. Olivecrans måste ha varit den skyldige. Hypotesen är redan tidigare framställd af G. Schauman i Helsingfors, men Palme har lyckats framdraga åtskilliga nya bevis. S. Clason har undersökt frågan »Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger i mars 1809?» och därmed lämnat ett icke oviktigt bidrag till 1809 års ännu icke fullt utredda revolutionshistoria. Hufvudresultatet ingår i hans nyss utkomna framställning uti nionde afdelningen af Sveriges historia. V. Söderberg har behandlat »Det Hemming Gadh tillskrifna talet mot danskarne» och efter en grundlig undersökning kommit till hufvudsakligen samma resultat som en redan 1886 i denna tidskrift införd kortare uppsats. K. G. Westman har slutligen riktat sin skarpa kritiska undersökningsmetod på den dunkla och svårlösta frågan om »Konung och landskapliga myndigheter i den äldsta svenska rättegången».

Att ingå på en närmare pröfning af innehållet i alla dessa afhandlingar ligger utom vår förmåga. Hvad festskriften i sin helhet

vittnar om är, såsom redan erinrats, att i vår historiska forskningsvärld rätt friska vindar för närvarande tyckas blåsa, och då professor Hjärne väsentligen varit med om att lössläppa och rikta dem, bör det för honom ha varit en stor tillfredsställelse att taga kännedom om dessa skrifter. De vittna i allmänhet både om en god historisk metod och om en stor litteraturkännedom. Hufvuddragen i vår historia få måhända anses vara något så när fastställda. I fråga om enskildheterna, icke blott enstaka detaljer utan hela sidor af den inre utvecklingen, återstår ännu mycket att göra och mycket nytt ljus kan helt visst ännu spridas öfver utvecklingen i dess helhet. Arkivväsendet bör härvid kunna räcka en hjälpsam hand åt universitetsundervisningen. Det förra styr, så rakt som väder och vind medgifva, mot ett medvetet mål, och blir organisationen en gång genomförd, hoppas vi, att källorna ännu lättare än förr skola springa i dagen för den historiska forskarens slagruta och vår historia te sig ännu rikare och i vissa fall ännu underbarare än den redan gör.

Ehd.

Bidrag till kännedom om arbetarförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720 af Emil Sommarin. Ak. afh. Lund 1908. XVI, 183 ss.

I högre grad än hvad vanligen är fallet med historiska akademiska afhandlingar, kan det om det här föreliggande arbetet sägas att det bryter ny mark. I en och annan mera omfattande framställning af svenska bruksrörelsen eller enskilda bergverks historia vidröras äfven arbetarförhållandena, men det är först med d:r Sommarins afhandling, som vi fått början till en monografisk skildring af den svenska arbetarklassens historia.

Med stor noggrannhet har förf. återgifvit en betydande del af det förut okända eller obegagnade material, på hvilket hans framställning hvilar. Sättet, på hvilket detta skett, har något minskat arbetets öfverskådlighet, men *att* det skett, måste betraktas som en afgjord förtjänst. Det värdefullaste af detta nya material utgöres af ett stort antal löne- och kostlistor för arbetarna inom den svenska bergverksindustrien. Äfven då det ej längre var stadgadt, som i 1347 års Kopparbergsprivilegier, att lönerna skulle utgå i vissa delar penningar och vissa delar varor eller i varor ensamt, tillhandahöllo bruks- och grufförvaltningarna åt arbetarna lifsförnödenheter, som efter gifna priser afräknades på lönen. Aflöningslistorna, som ofta få fullkomligt karakter af arbetarbudgeter, komma härigenom att lämna utmärkt ledning för bedömandet af lönens reella värde under olika tider och möjliggöra sålunda en öfversikt af lefnadsstandardens förändringar. På samma gång kan en dylik sammanfattning

af de viktigaste lifsförnödenheterna och deras priser erbjuda en jämförelsevis god måttstock för bestämmandet af penningens köpkraft, om också beräkningarna här ej kunna bli annat än approximativa.

Hufvudsakligen ur dessa båda, nyss angifna synpunkter, är det som förf. belyser arbetarförhållandenas utveckling. Mot bakgrunden af förändringarna i den allmänna prisnivån drager han upp linjerna för lönernas stigande eller fallande. Ramen kring det hela utgöres af en skildring af arbetarnas fackliga och sociala förhållanden. Det hade måhända varit önskvärdt, att problemställningen valts något annorlunda. Nu samlar sig intresset öfvervägande om framställningen af prisernas och lönernas växlingar, kanske mest om den förra. Viktiga frågor rörande arbetets organisation, t. ex. om förhållandet mellan stycklön och tidlön, om användandet inom industrien af minderårig och kvinnlig arbetskraft, hafva endast knapphändigt behandlats, där förf. ej nöjt sig med att låta det framlagda materialet tala för sig själft. Men då ett arbete ger så mycket nytt, har man knappt rätt att klaga öfver att det ej uttömt materialet i alla riktningar, så mycket mindre som viktiga källor för vår kännedom om arbetarfrågans äldre skeden just genom denna afhandling blifvit lättare tillgängliga för historisk undersökning.

Förf:s framställning kännetecknas, om jag så får säga, af en viss flärdlöshet, som icke minst visar sig däri att han sällan själf särskildt understryker de nya resultat, som hans undersökning ledt till. Halft i förbigående lämnas sålunda den ytterst viktiga upplysningen, att arbetsåret redan under 1500-talet och efter hvad det synes äfven under medeltiden inom bergverksindustrien räknade omkring 300 dagar.[1] En dylik »flärdlöshet» är kanske ej enbart berömvärd. Otvifvelaktigt skulle läsaren lättare gjort sig till godo afhandlingens innehåll, om förf. starkare markerat de punkter, där han beriktigar äldre uppfattningar.

Beträffande den äldre tiden har d:r Sommarin lagt fram ganska öfvertygande bevis för att det hittills, särskildt gäller detta om Styffe, räknats med för höga tal i fråga om penningens köpkraft. På 1360-talet har denna ej varit 12 gånger, som det antagits, utan på sin höjd 5 à 6 gånger högre än i våra dagar. Däremot förefalla andra af författarens teorier angående utvecklingen under 13- och 1400-talen ej vara tillräckligt grundade. Hans bevisföring stöder sig här i icke ringa grad på Raven von Barnekows räkenskaper för Nyköpings slott 1365, särskildt de däri förekommande aflöningsuppgifterna. Den handling, till hvilken det hänvisas, uppräknar en hel del arbetare med angifvande af deras aflöning, och i 9 fall får man därjämte uppgift om daglönen. Denna utgör för *fem* arbetare 1 öre (4·388 gr. fint silfver) — om den ena af dessa upplyses det att han var tegelslagare —, för de *två*, af hvilka den ena synes

---

[1] I Statsvetenskaplig tidskrift (oktoberhäftet 1908) har d:r Sommarin egnat frågan om arbetsårets längd en specialundersökning och framlagt ytterligare bevis för sin i afhandlingen uttalade uppfattning.

ha biträdt en murare, om den andre lämnas ingen uppgift, 2 örtugar (2·925 gr.) och för de återstående *två* 1/2 öre (2·19 gr.). Det ligger ju i öppen dag, att den vägledning, som dessa siffror kunna lämna om löneförhållandena inom de olika arbetargrupperna, är ganska oviss. Närmast synes det ligga att antaga, att den vanliga lönen i »yrkesmännens» klass har varit 1 öre om dagen och att de lägre lönerna utbetalats till icke yrkesutbildade arbetare. Detta antagande kan finna ett slags stöd däri, att det är just dessa lönesatser, 1 öre, 1/2 öre och 2 örtugar, som 1499 års privilegier synas afse att återställa för resp. yrkesmän, yrkesbiträden och daglönare. Emellertid betecknar förf. (sid. 32), utan att dock närmare motivera det, 2 örtugar som den »vanliga betalningen till yrkesmän vid Nyköping». Huru godtyckligt denna beteckning är vald, visas dock bl. a. däraf, att samma summa (2 örtugar) s. 49 anföres som aflöning till *dagsverkare* på 1360-talet, denna klass ställd i motsats till yrkesmän och yrkesbiträden.

Det ringa antalet fall och svårigheten att klassificera dem göra helt naturligt, att de slutsatser, som bygga härpå, också måste blifva mycket osäkra. Hit hör förf:s antagande att lönebestämmelserna i 1347 års Kopparbergsprivilegier voro i kraft äfven på 1360-talet, trots de rubbningar, som digerdöden otvifvelaktigt medfört. Detta stödes särskildt på den omständighet, att penningvärdet af den högre i privilegierna upptagna och, efter hvad det synes, för yrkesmän afsedda lönen efter 1360-talets priser skulle utgöra c:a 2 örtugar om dagen, alltså öfverensstämma med hvad förf. betecknar som den vanliga betalningen till yrkesman vid Nyköping. Men då det, som ofvan framhållits, icke kan anses bevisadt och knappast antagligt, att denna lön utbetalats till *yrkesmän*, förefaller det, som om det stöd, som häri kan ligga för den framställda hypotesen, skulle vara af mindre värde.

Ännu mera omtvistlig är den teori, som s. 49 framställes om lönernas förändringar under 1400-talet. Här jämföras 1360-talets lönesatser, sådana de verkligen utbetalats eller af förf. beräknats, å ena sidan och å andra sidan de löner, som stipuleras i 1499 års Kopparbergsprivilegier. Resultatet kan sammanställas i följande öfversikt:

	På 1360-talet.	1499.	Minskning sedan 1360.
Yrkesman vid bergverk . .	c:a 2·90 gr. (beräknad lön)	1 öre (2·34 gr.)	c:a 20 %
Yrkesbiträde vid bergverk . .	c:a 1·80 gr. (beräknad lön)	1/2 öre (1·17 gr.)	c:a 35 %
Daglönare . . .	2 örtugar (2·925 gr.)	2 örtugar (1·56 gr.)	c:a 46 %

De ofvan anförda reduktionstalen låter förf. sedan beteckna »den grad, i hvilken arbetslönerna ansågos stegrade i förhållande till äldre tid». Han uttrycker det närmare så, att »stegringen i arbetslöner synes, att döma af 1499 års privilegier, under 1400-talets senare hälft ha varit starkast för daglönare, för hvilka privilegierna

föreslogo kraftigast lönenedsättning, mindre stark för de vid bergverket fast anställda yrkesmän och yrkesbiträden». Hur svagt grundadt detta resonemang är, det torde framgå redan däraf, att man kommer till ett helt annat resultat, om man använder förf:s metod på de siffror, som förekomma på den följande sidan i en tabell öfver samma löneförändringar. Som betalning till daglönare på 1360-talet angifves här 1/2 öre (2·19 gr.), ett belopp, som kan förefalla ungefär lika antagligt som det förra. I fråga om *daglönares* betalning blir då minskningen 28 %. Drar man så samma slutsatser som nyss, får man fram, att lönestegringen på 1400-talet varit störst för de lägst aflönade, för yrkesbiträdena, och minst för yrkesmännen, att alltså en allmän nivellering i lönerna tyckes ha egt rum.

Med den metod förf. användt kan man sålunda på grund af det osäkra statistiska materialet komma till två tämligen olika teorier om utvecklingens gång. Den ena kan synas ungefär lika god som den andra. Ingendera är emellertid möjlig att bevisa, ty båda utgå från den oriktiga förutsättningen, att 1499 års stadga lämnar någon ledning för bedömandet af lönernas *verkliga* höjd. Det enda man kan af denna sluta sig till är, att den afsåg ett återförande af lönerna till en äldre tids nominella belopp. Huru högt de *faktiskt* stigit, därom lämnas ingen antydan.

Prisnivån i midten af 1400-talet har beräknats efter Karl Knutssons stadga af 1450, hvilken förf. anser genomföra en allmän nedsättning af 33 %. I förbigående må nämnas, att den reduktionsnorm, som stadgan anger, icke är en tredjedel utan hälften, men oafsedt detta, förefalla dock förf:s slutsatser något förhastade. Stadgan uppräknar priserna för en hel del varor, angående andra säges det att de skola gälla som i Stockholm, om alla öfriga heter det att priset skall vara hälften mindre än förut. Skall man häraf kunna draga någon slutsats rörande reduktionsmåttstocken beträffande de varor, vid hvilka priserna angifvits, synes den snarast böra blifva, att denna har varit en annan än den allmänna, men hvilken, därom lämnas ingen upplysning. Den sid. 44 gjorda beräkningen öfver de »verkliga priserna», måste, synes det mig, anses gjord på fri hand utan något stöd af den ifrågavarande stadgan.

För de följande århundradena, 1500- 1600-talen, är källmaterialet betydligt rikare, om också, ty värr, något ojämnt fördeladt. Vi möta där hufvudsakligen taxor af allehanda slag, marknadstaxor, tulltaxor, taxor som innehålla den norm, efter hvilken arbetarna kunde taga ut varor i afräkning på lönen, för att angifva de viktigaste. Det är sålunda en något olikartad samling: några af dem äro kanske att betrakta som noteringar af gängse priser, i de flesta fall har man dock att göra med prisregleringar af ett eller annat slag. En nödvändig förutsättning för hvarje prisberäkning, som bygger på detta material, synes därför vara en ingående undersökning af dess natur. Det gäller att bestämma, i hvad mån en taxa kan betraktas som »notering» eller »reglering». I det senare fallet måste man, då det gäller officiella af regeringen utfärdade taxor, helt na-

turligt se dem i deras samband med den allmänna ekonomiska politiken. — Det behöfver knappast påpekas, att man i d:r Sommarins framställning påträffar värdesättningar af denna art, men hvad man saknar är en fullt *genomförd* kritisk analys af källmaterialet. En sådan skulle helt säkert varit till gagn. Den skulle ha gifvit en fastare grund att bygga på och låtit det klarare framgå, i hvad mån beräkningarna af priserna vid olika tider äro fullt jämförliga med hvarandra. Ett exempel! Förf. hämtar sina prisuppgifter beträffande senare hälften af 1500-talet från några taxor, som kallas »de svenska värderingarna». Om dessas natur får man icke mycken upplysning. På ett ställe (s. 118) förklaras prisernas höjd i värderingen af 1591 bero på myntförsämringarna 1590—1592. Alltså tyckas vi här ha att göra med en *notering* af priserna i det gängse dåliga myntet. Ett par sidor längre fram säger förf. emellertid att priserna i 1591 års värdering måste anses baserade på 1576 års myntordning »emedan ingen annan (mynt)värdering ägde officiellt erkännande före 1593». Här tyckas åter »värderingarna» vara officiella prisregleringar, beräknade att hålla det dåliga kurserande myntet uppe i nivå med det äldre bättre.

Som redan förut nämndt ligger en af förtjänsterna i d:r Sommarins afhandling i framdragandet af ett nytt källmaterial, som möjliggör jämförelse mellan arbetarklassens lefnadsstandard vid olika tider. Det förefaller dock, som om detta uppslag ej blifvit så genomgående fullföljt, som hade kunnat synas önskligt. Jag vill särskildt påpeka ett fall, där en annan och efter min mening mindre god metod kommit till användning. Det gäller författarens förklaring af stegringen i arbetarnes underhallskostnader i senare hälften af 1500-talet. Under hänvisning till ett allmänt uttalande af E. Hildebrand[1], att lefnadssättet under ifrågavarande tid i det stora hela var det samma som under Gustaf Vasa, förklarar han stegringen *ej* kunna bero på höjd lefnadsstandard utan endast på de stegrade priserna. I enlighet härmed tolkar han också en anteckning angående löneförhållandena vid Borns hyttegård 1593, däri det heter, att »efter gamla ordningen» gick det på hvarje arbetare 21 daler, enligt »den nya» 65 daler om året. Den förra summan motsvarar ungefär den specificerade kostnaden för en arbetare vid Torshälla kopparsmedja 1552 och förf. förklarar de båda lönesatserna för likvärdiga. Den numerära olikheten visar då att priserna sedan 1552 mer än tredubblats. Det förefaller emellertid, som om det här varit riktigare att undersöka, huruvida det allmänna omdömet om lefnadssättet bekräftades af det enskilda föreliggande fallet i stället för att, som skett, pressa in det senare inom ramen af det förra. Tyvärr har man ingen uppgift om hvad 65 daler (= 260 mark) år 1593 betydde i arbetarnes vanliga lifsförnödenheter. Men man kan beräkna hvad lönen af år 1552 skulle varit värd 1591 enligt de priser, som uppgifvas vara gängse vid bergverken. Resultatet blir, att den skulle

[1] Sveriges historia intill tjugonde seklet, IV, s. 328.

motsvaras af en lön af något mindre än 200 mark. På de följande två åren skulle varorna då stegrats i pris med 18—30 % allt efter det silfvervärde, som myntet 1591 beräknats hafva. För den händelse man kan tillmäta anteckningen angående Born någon betydelse, talar den snarast för att här föreligger en verklig höjning i arbetarnes lefnadsstandard, så länge det ej påvisats, att prisen 1593 verkligen voro tre gånger högre än 1552. Man behöfver ej heller antaga, som förf. gjort, att det just har varit de ovanligt höga priserna år 1593, som föranledt anteckningen. Det kan ju lika gärna varit den under detta års början genomförda nya myntordningen.[1]

Äfven om sålunda vissa anmärkningar kunna framställas mot förf:s metod, bör man ej åt dem gifva för stor räckvidd. I fråga om de stora linjerna för utvecklingen under 1500- och 1600-talen torde framställningen i hufvudsak vara riktig. Och det inverkar ej så mycket, i fall det skulle visa sig, att prisberäkningarna på sina ställen ej kunna anses fullt adekvata. Förf. själf tillägger dem endast approximativt värde.

Starkt markeradt gör sig den allmänt europeiska prisstegringen under 1500-talet från århundradets midt ett par artionden framat gällande också i Sverige. Vid öfvergången till det nya århundradet komma några år med tendens till sjunkande priser, men något in i 1600-talet kan man åter konstatera en stigande priskurva, som når sin högsta höjd på 1670-talet. Lönerna hafva i allmänhet följt priserna, om man undantager vissa perioder af 1500-talet, då lönestegringen har varit starkare än prisstegringen. I början af 1600-talet hade arbetarne inom bergverksindustrien en lefnadsstandard, hvilken stod något högre än den som aftecknar sig i lönebestämmelserna i 1347 års Kopparbergsprivilegier. Lägst har lönernas realvärde, att döma af det framlagda materialet, statt på 1520 och 1530-talen.

Fredrik Hjelmqvist.

Napoleon III och det andra franska kejsardömet. Af Teofron Säve. 675 + (8) sid. Sthlm, Beijer 1901—1903.

Att en svensk historiker äger tillräckligt omfattande historiska intressen, tillräckligt vidsträckt och mångsidig beläsenhet och tillika företagsamhet nog för att våga sig på en utförlig behandling af pro-

[1] I förf:s framställning har insmugit sig ett par inadvertenser, som här må anmärkas, då de kunna vara något vilseledande. I beräkningarna sid. 33 af förhållandet mellan de olika betalningsmedlen, som ingingo i 1347 års kopparbergslöner, har förf. kommit till oriktiga relationstal beträffande begge lönesatserna, beroende därpå att i båda fallen »kosten» upptagits till alltför hög summa. Talen skola vara i det första fallet 76 %, 13 % och 11 % och i det andra 80 % och 20 %. — Sid. 54 hänvisar förf. i fråga om accisen i Bergslagen till en förordning af 1530 utan att omnämna, att det reduktionstal, som ligger till grund för de i texten anförda accisbeloppen, varit ett annat än det i nämnda förordning påbjudna.

blem eller epoker ur främmande länders historia är i och för sig värdt det största erkännande. Och när då tillika det verk, som ur ett dylikt företag framgått, hvilar på så solida studier och såsom sammanfattande framställning äger så betydande förtjänster som det arbete af lektor Säve, hvars titel läses härofvan, är det dubbelt beklagligt, att dess anmälande af omständigheter, som ej berott af redaktionens vilja, blifvit fördröjdt ända tills nu.

Det tidsskede, som lektor Säve upptagit till behandling, är af ett snart sagdt enastående intresse. En landsförvisad medlem af familjen Bonaparte lyckas efter tvenne fåfänga försök, som snarast falla inom farsens område, att genom sitt namns glans, genom egen företagsam djärfhet och — icke minst — på grund af exceptionellt gynnsamma tidsförhållanden svinga sig upp på Frankrikes urgamla tron — för att mindre än tvenne årtionden senare se sig själf såsom det nya tyska kejsardömets fånge, sin tron grusad och sitt land bragt till ett farornas och förnedringens djup, som det ej ofta förut nått. Och detta korta tidsskede rymmer tillika det italienska enhetsverket, skapandet af Preussens ledande ställning i Europa. Österrikes utdrifvande ur Tyskland och Italien, Rysslands förödmjukande genom Krimkriget, den danska monarkiens sönderstyckande, den stora krisen i Förenta staternas inre utveckling och slutligen det dödfödda försöket att i en af Amerikas spansktalande republiker med franska vapen skapa och upprätthålla ett romanskt-katolskt kejsardöme. I alla eller så godt som alla dessa stora tilldragelser är den franske kejsaren en af förgrundsfigurerna. En skildring af hans politiska bana blir därför med nödvändighet ingenting mindre än en öfverblick öfver så godt som alla världshändelser under hans regeringstid.

Det är naturligt, att en epok sådan som den, hvars konturer här ofvan angifvits, i hög grad lockat både dagsskildringen och forskningen. Också är det material af källor och bearbetningar, som står forskaren till buds, rikt, nästan förvillande rikt. Först och främst finnes ett storartadt källmaterial publiceradt dels i det parlamentariska trycket i olika länder (blåa, gula, röda och hvita böcker o. s. v.), dels i en mängd samlingspublikationer (traktatsamlingar af olika slag, Archives diplomatiques m. m.), dels slutligen i enskilda brefsamlingar samt memoarer, dagboksanteckningar o. d. Inom den förra gruppen må framhållas Tuileries-papperen, Bismarcks, Merrimée's, Cavours m. fl. bref. Ett väldigt material bilda memoarerna och likartade skildringar ur tidens historia, ofta tillika innehållande aftryck af viktigare bref och depescher, Benedettis, Beusts, Bismarcks, Gramonts, Malmesbury's, Persignys — för att nu endast anföra några af de mest bekanta. Som kändt innehålla äfven flera af biografierna öfver tidens ledande män, särskildt de engelska, ofta aftryck af viktiga statshandlingar, upplysande enskilda bref eller dagboksanteckningar; anmälaren vill blott erinra om några af de förnämsta såsom Martins Life of the Prince Consort och Ashleys och lord Dallings Life of Palmerston.

Bland bearbetningarna intages numera främsta rummet otvifvelaktigt af De la Gorce's stora verk *Histoire du second empire* (7 bd, 1894—1905). Detta mästerliga arbete hvilar på mycket omfattande studier i det tryckta och otryckta materialet, och äfven dess rent litterära förtjänster äro synnerligen stora. Författaren bedömer händelserna med skarp blick för kejsardömets svagheter, men utan att såsom t. ex. Débidour i sina bekanta arbeten[1] vilja göra kejsaren själf eller hans närmaste omgifning till syndabockar för alla misstag som begingos eller för all den inre upplösning i Frankrike, som under de stora krisåren kom i dagen. Af De la Gorce's arbete har förf. för sin skildring haft tillgång till de fem första banden. Af öfrig litteratur på området må det vara nog att hänvisa till de allmänt bekanta arbetena af Taxile Delord, Ollivier, Rothan, Sorel, Friedjung, Lorenz, Sybel, Kinglake, Mac Carthy, Spencer Walpole m. fl.

Detta är i korta drag det viktigaste af det material, hvartill förf. för sin skildring ägt tillgång. Under de år, som förflutit sedan hans arbete utkom, har naturligtvis ytterligare åtskilligt sett dagen, som är af största betydelse för skildringen af det andra kejsardömets historia och tillika ägnadt att i vissa punkter fullständiga eller motsäga författarens framställning och uppfattning. De la Gorce har utsändt de båda sista och kanske intressantaste banden af sitt verk, behandlande själfva katastrofen, och Friedjung ett arbete rörande Österrikes politik under Krimkriget samt första delen af en teckning af Österrikes historia 1848—1860. Litteraturen rörande Bismarck har ökats med flera betydande arbeten (af Lenz och nu senast Matter m. fl.). Den danska krisen har med begagnande af åtskilligt nytt, hufvudsakligen svenskt material behandlats af den norske historikern Koht. Bland källpublikationerna vill anmälaren blott erinra om de tre år 1907 publicerade banden af drottning Victorias bref intill 1861, om det af Ringhoffer utgifna urvalet ur den preussiske diplomaten Bernstorffs papper samt slutligen om rikskansleren furst Hohenlohes memoarer, de båda sistnämnda publikationerna af stort intresse för det tyska enhetsverkets historia.

Såvidt anmälaren kunnat finna, har förf. sett sig väl omkring i det källmaterial och den litteratur, som stått honom till buds. Man skulle blott önskat, att han nu och då i något större utsträckning citerat sina källor. Framför allt saknar man en — såsom företal eller efterskrift meddelad — kortfattad öfversikt öfver källor och litteratur på området såsom en uppfordran till och en handledning vid fortsatta studier i ämnet. Med all sin lättillgänglighet i formen är det Säveska arbetet så pass grundligt och bredt anlagdt, att en dylik måttlig utvidgning af lärdomsapparaten säkerligen icke skulle inskränkt kretsen af dess läsare.

---

[1] Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du congrès de Vienne jusqu'à la fermeture du congrès de Berlin (1814—1878): II. La révolution (1891); Histoire des rapports de l'église et de l'état en France de 1789 à 1870 (1898).

Arbetets uppställning är i korthet följande. Efter en kort inledande öfversikt af den inre utvecklingen under juli-monarkien fram till februari-revolutionen ger förf. i de tre följande kapitlen — pa grundval af samtida memoarer samt Turquans och Thirrias bekanta arbeten — en ganska ingående teckning af Louis Napoleons barndoms- och uppväxtår på Arenenberg och i Augsburg, hans deltagande i resningen i Romagnan 1831, de förhastade insurrektionsförsöken i Strassburg 1836 och Boulogne 1840 samt slutligen fångenskapen på och flykten från Ham. I korthet tecknas ock de inflytelser, som kommo att bestämma utvecklingen af den unge furstens samhälleliga och politiska askådning, och en analys gifves af de till grund för densamma liggande idéer, »les idées Napoléoniennes» — ehuru enligt en berömd fransk historikers ord mer hämtade från Saint-Simonismens än från den store korsikanens tankevärld[1] — som han med hårdnackad och ödesdiger följdriktighet lät bestämma hela sin politiska bana.

De fyra följande kapitlen skildra februarirevolutionen, de tilldragelser, som ledde till Napoleons val till andra republikens president, vidare hans presidentskap samt slutligen statskuppen d. 2 dec. 1851. Vid sin teckning af Louis Napoleons tid såsom president uppehåller sig förf., såsom naturligt, framför allt vid den följddigra expeditionen mot Rom 1849, vid den likaledes till sina verkningar så betydande Fallouxska undervisningslagen samt öfriga antirevolutionära lagar af följande år och slutligen vid kampen om författningens revision, hvars utgång omsider framkallade författningsbrottet. Det följande kapitlet skildrar kejsardömets återupprättande, och därpå tecknas i fyra kapitel den yttre politiken under det nya kejsardömets tidigaste år: den orientaliska krisen, Krimkriget och Parisfreden, hvarefter följer ett kapitel rörande den inre styrelsen under perioden 1853—1860. De tre därpå följande kapitlen äro ägnade åt teckningen af den italienska politiken, expeditionerna till Kina och Mexiko samt de polska och danska frågorna. Kommer så ett kapitel om Napoleon och Bismarck, hvarefter likaledes ett kapitel inrymmer skildringen af de konstitutionella reformerna under Napoleons senare år och det liberala kejsardömet. Det sista kapitlet ger slutligen en oväntadt kortfattad framställning af fransk-tyska kriget och det andra kejsardömets fall.

Arbetets uppställning är, som man torde finna, öfverskådlig och i det stora hela väl afvägd. Dock kan anmälaren icke tillbakahålla den anmärkningen, att teckningen af kejsardömets sista tid, framför allt af själfva katastrofen, som dock erbjuder så ofantligt mycket af intresse, är afgjordt för knapphändig och schematisk i förhållande till den breda, nästan alltför vidlyftiga teckningen af hvad som ligger före freden i Paris, särskildt af den andra republikens epok. Man har nästan ett intryck af att författaren förräknat sig på utrymmet i början och därför kommit på förknappning i slutet af sitt arbete. Med den uppfattning lektor Säve har af sin skildrings före-

[1] Sorel, Histoire diplomatique de la guerre franco-allemande, I, s. 4.

mål är det ock naturligt, att han hellre dröjer vid kraftens och glansens än vid svaghetens och nederlagens tid. Och slutligen har väl ock till en del disproportionen sin förklaring i en lätt begriplig önskan hos författaren att inom ett efter svenska förhållanden rimligt omfång afsluta ett i alla fall mycket vidlyftigt arbete. Månhända ha härvid spelat in omständigheter, öfver hvilka författaren ej varit mäktig att ensam bestämma. Huru som helst, den påfallande knapphändigheten i verkets sista partier stör i någon mån helhetsintrycket af det förtjänstfulla arbetet.

Till sin allmänna uppfattning hör lektor Säve, ehuru långt ifrån blind för vissa svagheter hos sin hjälte och ehuru hans arbete på intet vis får anses såsom en tendensskrift, i det stora hela till Napoleons beundrare. Det är ock enligt anmälarens uppfattning oförnekligt, att den åskådning, för hvilken författaren gör sig till tolk, i mångt och mycket har sitt berättigande såsom en både förklarlig och välbehöflig reaktion mot den ej sällan rent hätska partianda, som så ofta och länge fått missteckna den siste franske kejsarens bild och illustrera den gamla satsen *Væ victis.* Man finner detta man kan väl säga systematiska underskattande, för att nu använda ett lindrigt uttryck, förträffligt representeradt t. ex. i Débidours ofvan omnämnda, ur flera synpunkter förtjänstfulla arbeten. Men genom att uppfatta Napoleon såsom enbart en demoniskt ärelysten skurk, som ej ryggade tillbaka för några medel för att komma i besittning af makten; eller såsom en betydelselös nolla, städse genom sin gemål förd i klerikalernas ledband; eller såsom en teaterfigur, som med hemlighetsfulla åthäfvor under åratal duperade hela världen för att slutligen afslöja sig såsom allenast »en stor misskänd oförmåga»; genom att på honom ensam lägga skulden för Frankrikes olyckor och till hans politiska missgrepp återföra en för hans land ödesdiger utveckling, hvars rötter sträcka sig långt vidare och djupare — genom allt detta förenklar man alltför mycket problemet, det psykologiska som det politiska. Man afskär sig möjligheten att förklara, huru han dock förmått uträtta hvad han uträttat, förmått leda och vinna människor, förmått befria Italien och förödmjuka Ryssland, kunnat under ett årtionde för folkfantasien och den allmänna meningen framstå bart när som *arbiter mundi.* Härför erfordras dock åtskilliga mindre vanliga egenskaper — förutom härstamningen och namnet.

Samtida iakttagare, åtminstone de mera skarpsynta, hade ock blick för det sammansatta i hans karaktär och begåfning. Ett intressant och belysande bevis på Napoleons förmåga att intaga, hans belackare skulle säga dupera dem, med hvilka han kom i beröring, utgöra några uttalanden af drottning Viktoria, en från början föga sympatiskt stämd och till hela sin läggning nykter och icke så litet skarpsynt iakttagare. I en uppteckning, ämnad för henne själf och dagtecknad d. 2 maj 1855 — alltså kort efter det franska kejsarparets besök i England — uttalar sig den engelska drottningen om sin kejserlige gäst på följande sätt: »Att han är en mycket ovanlig man med stora egenskaper, därom kan ej vara något tvifvel — jag

skulle nästan vilja säga en gåtfull man. Han är otvifvelaktigt i besittning af ett okufligt mod, en orubblig målmedvetenhet, själftillit, ihärdighet och en stor förtegenhet; härtill böra läggas en stor tilltro till hvad han kallar sin stjärna, och en nästan romantisk tro på tecken och förebud såsom förbundna med hans kommande öde — och på samma gång är han utrustad med en förunderlig självbehärskning, stort lugn, jämn mildhet och med en oemotståndlig förmåga att tjusa alla dem som med honom komma i närmare beröring.» Om hans moraliska egenskaper säger den höga antecknarinnan: »Mitt intryck är, att han vid alla dessa till synes oursäktliga handlingar (förut har varit tal om insurrektionsförsöken och statskuppen) oföränderligen ledts af den tron, att han uppfyller en af Gud pålagd bestämmelse och att de, om än i och för sig grymma och hårda, voro nödvändiga för uppnående af de syften han ansåg sig själf korad att vinna, och icke handlingar af onödig grymhet och orättvisa; ty det är omöjligt att känna honom utan att se, att det i hans skaplynne finnes mycket verkligen älskvärdt, välvilligt och ärligt.»[1] Detta omdöme om hans karaktär torde i det väsentliga öfverensstämma med lektor Säves och ligger väl knappast långt från sanningen. Särskildt är det anmälaren ett nöje att instämma i författarens framhållande af den obilligt hårda dom, som drabbat just Napoleons författningsbrott framför andras under revolutionernas sekel i Frankrike.

Däremot kan, enligt anmälarens förmenande, lektor Säve lika litet som den engelska drottningen fritagas från ett bestämdt öfverskattande af Napoleons statsmannabegåfning. Otvifvelaktigt var denne utrustad med åtskilliga af en statsmans egenskaper: han ägde mycken förslagenhet, särskildt när det gällde frågor af mindre dimensioner,[2] en liflig fantasi och äfven en ej ringa grad af åtminstone teoretiskt skarpsinne i politiska ting. Under yngre dagar ägde han ock mycken beslutsamhet och förmåga af koncentration, men dessa egenskaper försvagades alltmera af en tärande sjukdom och inbrytande motgångar och voro slutligen minst till finnandes, då de bäst behöfdes. Men trots denna oförnekliga, ehuru fragmentariska begåfning, trots all bestickande glans öfver begynnelsen af hans statsmannabana, hvilar dock öfver hela hans politiska verksamhet något dilettantiskt, drömmande och på samma gång doktrinärt, famlande och orealistiskt. Alltför ofta finner man den politiske drömmarens vaga visioner, som synas ge form åt tidens bärande tankar och genom själfva sin skenbara enkelhet och symmetri förvilla ögat, eller klingande slagord, som tjusa örat, men bakom hvilka realiteterna förlora sig; sällan förmågan och viljan att se sakerna sådana de verkligen äro eller en riktig uppfattning af förhållandet mellan mål och medel; än mera sällan en målmedveten hänsynslöshet, som äfven genom en kris förmår

[1] The Letters of Queen Victoria, III, s. 155 ff.

[2] Ett bevis härpå torde man kunna finna i de förespeglingar till och bearbetningar af Karl XV, hvaraf man finner spår i De Geers Minnen. I. s. 259, 261, Letters of Queen Victoria, III, s. 572 ff. och Ringhoffer, Im Kampf für Preussens Ehre, s. 487 ff.

framtvinga en *lösning* af frågorna, ej blott ett begrafvande af svårigheterna i kongressprotokoll eller noter. Sorel har på ett ställe[1] med vanlig finhet skisserat kejsarens program: »Stora industristater, förenade af gemensamhet i intressen, förbundna genom handelstraktater, sträfvande att höja den allmänna välmågan och den enskildes välbefinnande, tillbakahållande hvarandra och motvägande hvarandras maktresurser, sådant syntes Napoleon III:s diplomatiska ideal vara.» — — »Dessa stora resultat hoppades Napoleon nå utan att utsätta Europa för alltför stora skakningar. Piemont skulle få Italien, Österrike bitar af det Turkiska riket, Ryssland slaverna, Preussen Tyskland, Frankrike de latinska raserna, England frihandeln. Napoleon skapade sålunda åt sig ett system af evig fred.» — — »Det var en chimär och den mest bedrägliga, som kunde tänkas. Napoleon kunde svårligen förverkliga sina mystiska planer utan att öka Frankrikes materiella makt. När han kring Frankrike skapade stora stater, trodde han sig ock tvungen att tillförsäkra sitt land en starkare och mera oberoende ställning. Han behöfde territoriella kompensationer» — det är den ödesdigra politik Bismarck försmädligt kallade drickspenningspolitiken —, »och här vände sig hans egna grundsatser emot honom. Sökte han kompensationer vid Rhen, stötte han emot nationalitetsprincipen; sökte han dem i Schweiz eller Belgien, stötte han emot viljan hos vidkommande folk, som hade en mycket liflig känsla af sitt oberoende och motvilja mot kejsardömets styrelse: med ett ord i Europas dåvarande läge voro dessa vidlyftiga politiska företag omöjliga utan krig, och kriget var ett upphäfvande af det ekonomiska system, hvarpå Napoleon grundade alla sina framtidsplaner.» Särskildt måste understrykas, såsom senast Hanotaux[2] på ett förträffligt sätt framhållit, den ödesdigra roll nationalitetsprincipen spelat i den Napoleonska politiken: Frankrikes partitagande för Sardinien förkylde förhållandet till Österrike, dess ingripande till förmån för polackarne stötte bort Ryssland, och samma grundsats dref det att 1863 och 1866 lägga händerna i kors och främja utvecklingen af den nya stormakt, som slutligen blef upphofvet till kejsardömets fall. Klarare kan man ej, synes det, påvisa den *circulus vitiosus*, hvari den Napoleonska politiken rörde sig.

Dessa synpunkter äro naturligtvis ej främmande för lektor Säve; han framlägger dem flerstädes men understryker dem knappast såsom de förtjäna. Man saknar öfverhufvud en samlad karakteristik af Napoleon såsom statsman, motsvarande den, som flera franska häfdatecknare gifvit. Och i vissa delar af sin teckning har förf., enligt hvad det förefaller anmälaren, icke tillräckligt haft blicken öppen för den kejserliga politikens inre självfemotsägelse och den brist på kraft och verklighetssinne Napoleon så ofta, särskildt naturligtvis under sin senare bana, i afgörande ögonblick lade i dagen.

I framställningen af Napoleons italienska politik ha sålunda icke de starka betänkligheter, som från synpunkten af Frankrikes

[1] A. a., I. s. 4, 5.
[2] Histoire de la France contemporaine, I, s. 9.

sannskyldiga nytta kunde göras och äfven både af samtiden och af senare skildrare gjorts gällande mot den kejserliga politiken, kommit till sin rätt. Likaledes synes Cavour icke intaga den ställning bredvid Napoleon, som tillkommer honom, och den häpnadsväckande kallblodighet och smidighet, hvarmed han förstod att begagna dennes svagheter, ha ej fått vederbörlig relief.

Författarens åsikt[1], att den tanke, som ledde Napoleon att inblanda sig i de mexikanska angelägenheterna, ej torde »från statsmannasynpunkt kunna fördömas», förefaller något öfverraskande efter den objektiva och för den kejserliga politiken förkrossande skildring han själf gifvit af det mexikanska äfventyret. Om någon episod i Napoleons historia bär väl denna vittnesbörd om hans benägenhet att sätta teorier och drömmar i stället för realiteter, om hans oförmåga att se sakerna sådana de verkligen voro. Och frågan i hvad mån de faktiska förutsättningarna föreligga för realiserandet af ett i och för sig om än så plausibelt politiskt program, blir väl alltid en hufvudsak, när det gäller att bedöma en historisk händelse »från statsmannasynpunkt». Här har författarens egen skildring dömt Napoleon.

Icke heller synes förf. fullt ut ha klargjort vidden af Frankrikes diplomatiska nederlag under konflikten mellan Preussen och Österrike,[2] ehuru han har blicken öppen för den förvånande brist på klarsynthet, som under 1860-talet karakteriserar den franska (liksom äfven den engelska) politiken med hänsyn till Preussen. Ett kraftigare framhäfvande häraf hade väl varit på sin plats. Man kan här icke tala om några *vaticinia post eventum:* redan så tidigt som d. 3 maj 1866 hade Thiers i det mest lysande parlamentariska tal han höll under sin långa politiska bana fullständigt klargjort den preussiska fara, som fyra år senare förändrade Frankrikes internationella maktställning och beredde kejsardömets fall.

Om anmälaren sålunda i vissa afseenden måste finna författarens totaluppfattning af statsmannen Napoleon III alltför gynnsam, så finnas äfven vissa episoder i hans historia, hvilka i Säves framställning kommit i en belysning, som förefaller anmälaren mindre riktig eller i hvarje fall omtvistlig. I det följande skola beröras ett par punkter, som äro af särskildt intresse.

Den ena gäller uppfattningen af den numera upphäfda s. k. novembertraktaten, som ju redan vid tiden för sin tillkomst blef tämligen olika bedömd. Författarens framställning, byggd efter hvad det vill synas hufvudsakligen på Lallerstedts och Hellbergs (Posthumus) meddelanden samt på några antydningar i Sundbergs minnestal öfver grefve Manderström, utmynnar i ett försvar för den politik, som tog form i nämnda traktat. Mot den anmärkning, som framställts, nämligen att konung Oscar I vid traktatens afslutande icke skulle haft någon kännedom om Napoleons önskan att snart sluta fred, och att han sålunda, därest han med traktaten afsedt något annat än ett blott skydd för sina riken, blifvit förd bakom

[1] A. a, s. 522.
[2] A. a, sid. 577.

ljuset, framhåller författaren dels att Napoleon redan den 16 november hållit sitt bekanta fredstal vid världsutställningen, under det att traktaten afslöts först den 21 och ratificerades d. 30 i samma månad, dels att den vakne och nitiske Manderström, under större delen af året 1855 minister i Wien, själfva brännpunkten för de diplomatiska förhandlingarna, säkerligen ej underlåtit att uppmärksamt följa krisens utveckling och vederbörligen hålla sin regering à jour därmed. Härtill kan väl först och främst anmärkas, att Manderström för sitt rykte väl mindre har att tacka genomträngande skarpsinne eller hänsynslös kraft såsom statsman, än sin temperamentsfulla och spirituella personlighet och en ur naturlig begåfning framsprungen och genom mångårig rutin uppdrifven virtuositet i de diplomatiska formernas handhafvande, enkanneligen i konsten att skrifva eleganta depescher — ehuru det visserligen är mycket orättvist att såsom den norske historikern Koht i en nyligen utgifven afhandling ställa honom vid lord John Russells och Halls sida såsom på sin tid en af de tre »grössten Tintenvergeuder der diplomatischen Welt».[1] Lika litet som författaren har anmälaren haft tillfälle att genomgå samlingen af Manderströms säkerligen både vidlyftiga och välskrifna depescher från Wien och kan sålunda ej yttra sig om i hvad mån han lyckats hålla det svenska kabinettet underrättadt om förhandlingarnas gång. Men redan ett närmare studium af hvad man genom litteraturen känner om dem och särskildt om den franske kejsarens politik gör det svårt att tro, att därest man i Stockholm lyckats skaffa sig kännedom om sakernas verkliga läge och inränga i Napoleons allt mindre ryskfientliga intentioner, man skulle vid här ifrågavarande tidpunkt afslutit en traktat, som måste medföra förstämning i Petersburg och som af Frankrike eftersträfvades närmast såsom ett påtryckningsmedel för fredens påskyndande. Att vissa andra af de anmärkningar, som vid olika tillfällen riktats mot den svenska regeringens politik vid denna tid, sakna fog, är med det sagda icke förnekadt.

En annan punkt och därtill en af de både intressantaste och mest dramatiska af alla de spännande episoder, på hvilka det andra kejsardömets historia är så rik, är den diplomatiska förhistorien till det fransk-tyska kriget. Den skildrades redan 1875 i korthet af Albert Sorels mästarehand[2] och nyligen har De la Gorce i sjätte delen[3] af sitt ofta citerade stora verk däraf gifvit en lika utförlig som fängslande framställning. Teckningen af de afgörande dagarna från den 6 till den 19 juli 1870 är naturligtvis i främsta rummet byggd på hvad Benedetti och Bismarck haft att meddela. Men De la Gorce har äfven haft tillgång till en del otryckta handlingar, härrörande från några af 2 januari-ministärens medlemmar, och vid framställningen af Hohenzollern-kandidaturens historia ha nyttiga uppgifter

[1] Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt zumal während der Jahre 1863 und 1864, s. 53.

[2] A. a., I, s. 1 ff.

[3] A. a., VI, s. 124 ff.

kunnat hämtas från de bekanta anteckningarna ur konung Karls af Rumänien lefnad.

Lektor Säves skildring är på här ifrågavarande punkt tämligen kortfattad — enligt anmälarens mening alltför schematisk —, och i några punkter torde invändningar kunna göras mot riktigheten af hvad som meddelas. Så t. ex. torde författarens påstående, att det under de franska alliansförhandlingarna med Italien och Österrike framkomna entente-förslaget utgått från Quai d'Orsay knappast vara riktigt. Enligt hvad man kan se af grefve Beusts memoarer torde det fastmer haft sitt upphof från Ballplatz i syfte att, såsom De la Gorce uttrycker saken, på en gång stödja och binda Frankrike.[1] Säve betonar — och det enligt anmälarens uppfattning med rätta — på flera ställen kejsar Napoleons personliga fredsvänlighet.[2] Mera omtvistlig synes däremot uppgiften, att utrikesministern hertigen af Gramont d. 6 juli 1870 vid besvarandet af Cocherys interpellation om Hohenzollernkandidaturen skulle — sannolikt »i uppenbar strid mot kejsar Napoleons vilja» — ha följt ett »koncept delvis affattadt i vida mera utmanande ordalag än hvarom i konseljen blifvit öfverenskommet».[3] Beskyllningen är som bekant marskalk Leboeufs. Gramont har själf bestämt förnekat saken, och enligt de upplysningar De la Gorce ger[4] bestyrkes hans vittnesbörd af Ollivier, Chevandier de Valdrôme och Louvet.[5]

En särskildt dunkel och omtvistad punkt i krigets förhistoria är kejsarinnan Eugenies hållning. I allmänhet har hon betraktats såsom en af krigspolitikens främsta förkämpar. Säve är här närmast böjd för en friande dom; han finner de motiv, som angifvits vara för kejsarinnans uppträdande bestämmande i och för sig föga sannolika, och han ser positiva stöd för ett frikännande dels i ett af Parieu anfördt fredsvänligt yttrande af kejsarinnan, dels i de ord hon enligt madame Carettes memoarer yttrade till palatsprefekten baron de Vareignes samma dag som krigsförklaringen afgafs.[6]

Gentemot dessa uttalanden kan emellertid ställas en bekant uppgift af lord Malmesbury[7], att hertigen af Gramont för honom berättat, att kejsarinnan, en höghjärtad och för intryck lätt emottaglig kvinna, vid ett tillfälle förklarat kriget oundvikligt, därest Frankrike ville rädda sin ära. I en liten nyligen offentliggjord uppsats om orsakerna till fransk-tyska kriget anför den bekante engelske historikern

---

[1] Säve, a. a. s. 631; De la Gorce, VI, s. 155; Beust, Aus drei Vierteljahrhunderten, II. s. 369. Huruvida någonsin ett »fördragsutkast» förelegat synes tvifvelaktigt.

[2] Se a. a., s. 636, 639 och 640.

[3] Säve, a. a., s. 636.

[4] A. a., VI. s. 226, 227.

[5] En på sin tid i Indépendence Belge synlig, mycket bekant skildring af konseljen d. 6 juli, enligt hvilken svarets ordalag skulle ha skärpts af kejsaren själf afvisar De la Gorce (VI, s. 227, n. 3) såsom obestyrkt, osannolik och dessutom af en närvarande minister bestridd.

[6] Säve, a. a., s. 641—643.

[7] Memoirs of an ex-minister, II, s. 215.

lord Acton[1] om eller af kejsarinnan Eugenie några yttranden, som han anser bidraga till att bevara frågan. Det är möjligt, att de inför en sträng kritik upplösa sig i politiskt skvaller. Men sagesmannens erkändt utmärkta förbindelser inom samtidens vetenskapliga och politiska värld synas dock göra dem värda ett omnämnande. Den bekante antecknaren sir M. E. Grant Duff åtsporde 1874 Ollivier rörande kejsarinnans ställning till kriget. I de publicerade delarna af sina anteckningar meddelar han emellertid intet därom. Den undertryckta anteckningen ställde han till Actons förfogande, och enligt densamma skulle Ollivier på frågan, om kejsarinnan varit för kriget, ha svarat: »Passionnément.» Hvad åter angår Parieu's af Säve anförda ord, anmärker Acton, att de mycket riktigt i denna form återfinnas i hans utgifna arbete, men att enligt den version af samtalet, som Parieu vid ett tillfälle enskildt gifvit till en af Actons vänner, kejsarinnans svar innehållit de ryktbara orden: »c'est ma guerre à moi».

De af Acton gjorda meddelandena må lämnas i sitt värde. Men i De la Gorce's stora verk finna vi ett noga öfvervägdt och motiveradt domslut, fälldt af en lika skarpsynt som oväldig domare och byggdt på en hittills tämligen enastående kännedom om materialet, det otryckta såväl som det tryckta. Och denne författare uttalar utan minsta tvekan eller förbehåll sitt skyldig. Han framhåller, att kejsarinnan sannolikt utöfvat ett afgörande inflytande vid den öfverläggning på Saint-Cloud d. 12 juli 1870, som föranledde den olycksdigra skärpning i instruktionerna till Benedetti, hvarigenom han ålades att utöfver hvad som redan vunnits i afseende på Hohenzollern-kandidaturen äfven fordra garantier för framtiden. Gramont har visserligen nästan med tystnad halkat öfver konferensen på Saint-Cloud — något reguljärt ministerråd hölls ej denna dag, och ingen af ministrarna utom utrikesministern synes ha varit närvarande. De la Gorce tolkar — såsom det synes anmälaren väl icke utan skäl — denna tystnad såsom förestafvad af hänsyn till kejsarinnan och ser däri ett indirekt bevis för hennes medansvarighet för konferensens resultat; såsom hufvudskäl för sin uppfattning framhåller han, att ingen annan än hon skulle förmått öfvervinna Napoleons betänkligheter.[2] På ett annat ställe preciserar De la Gorce sin uppfattning af saken i följande uttalande: »En mycket lofvärd hänsynsfullhet, framsprungen ur medlidande med olyckan, framsprungen ur trohet mot en hög härskarinna, ha efteråt fördolt eller förmildrat de offentliga vittnesbörd, som anklaga henne. Men af alla otryckta korrespondenser, alla enskilda papper framgår ett bestämdt intryck, nämligen att det på fransk sida är hon, som i främsta rummet bidragit att framkalla kriget.»[3] Tydligen har man här att underförstå ett »vid denna tidpunkt och på detta sätt». Ty enligt anmälarens uppfattning har

[1] The Causes of the Franco-Prussian War (Historical Essays and Studies), s. 220.

[2] A. a., VI, s. 265, 266.

[3] De la Gorce, VI, s. 293, 294.

frågan om graden af kejsarinnans ansvar dock i själfva verket en tämligen sekundär betydelse. En konflikt mellan det andra kejsardömets Frankrike och det pånyttfödda Preussen synes i själfva verket med naturnödvändighet framgå ur den föregående utvecklingen både som nämndt ur den kejserliga politiken — moderna franska forskare betona skarpt den romerska frågans betydelse därvidlag[1] — och ur förhållanden, som ej bestämdes af Napoleons politiska kombinationer. Att kejsarinnan tillhörde dem, som ansågo sig just da kunna spänna bågen, tills den måste brista, berodde på en felaktig uppskattning af de båda motståndarnas kampmedel, hvarför väl i främsta rummet andra buro ansvaret.

Det är öfverflödigt att betona, att ofvanstående betraktelser på intet vis afse att förringa det Säveska arbetets förtjänster. Deras mål — korta och ofullständiga som de äro — är blott att till diskussion upptaga några punkter, där författarens uppfattning eller bevisföring icke synas anmälaren öfvertygande eller där senare tillgängligt material eller nya undersökningar tyckas ställa vissa frågor i ny belysning och möjligen skulle, om tidigare framkomna, ha föranledt författaren att modifiera sin uppfattning eller i hvarje fall att upptaga den till förnyad kritisk pröfning. Öfverskådligt uppställdt, skrifvet i en ibland måhända något retoriskt bred, men klar och lättflytande stil och vittnande om sin författares grundliga studier och omfattande beläsenhet, utgör lektor Säves omfångsrika bok en högst värdefull tillökning till vår historiska litteratur.

Torvald Höjer.

[1] Se t. ex. Hanotaux, a. a., IV (1908), s. 152.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Det nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål utgifven af A. Molin. 1908, 4. H. Hjärne, Våra närmaste politiska utsikter. — J. A. Eklund, Utvandringen till Norge från Värmland och Dal. 1. — V. Söderberg, Aftalen om Nordsjön och Östersjön. — E. Svensén, Opinionsnämnden och byråkratien. — 5. J. A. Eklund, Utvandringen till Norge från Värmland och Dal. 2. — 6. E. Svensén, Socialismens plats i historien. — A. Molin, Folkskolan och emigrationen. — 7. H. Brulin, Berlin-traktatens förfall 1878—1908. — N. G. Rönning, Regeringen och partierna.

Fataburen. 1908, 2. N. Keyland, Skärning och snesning. Bilder och anteckningar från Mangskogs socken, Värmland. — N. E. Hammarstedt, Inspirationsfågeln. — Ant. Flentzberg, Spott och spottning. — 3. N. Lithberg, Bröllopsseder på Gottland, fortsättn.

Fornvännen. 1908: H. 2. L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. 2.

God jul! 1908. Hälsning från kristliga föreningen af unge män i Stockholm. S. Lyth, Karl XII:s moder. Med 6 illustr. i texten.

Kult och Konst. Utgifvare: R. Norén. 1908, 2. J. Roosval, Gottländska forskningar (illustr.). — — R. Norén, Den gamla påskseqvensen »Victimæ paschali» och dess afkomlingar (illustr. och med musik). — W. Anderson, Ölands kyrkliga minnesmärken och deras vård. — S. Curman, Kungl. bref angående restaurering af Varnhems klosterkyrka (illustr.).

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. Årg. 9. 1908. P. Rydholm, Henrik Schartau — ett hundrafemtioårsminne. — E. Rodhe, De svenska bibelsällskapens uppkomst (afslutn.). — A. Hallenberg, Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden (afslutn.). — J. Rosengren. Några kyrkliga och pedagogiska reformtankar från slutet af 1700-talet. — Hj. Holmquist, De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen. — Meddelanden och aktstycken: H. Lundström, Ett märkligt sockenstämmobeslut i Filipstad år 1663. — G. Aulén, Martin Erik Ahlman år 1796. — [H. Lundström], Tvenne bref från 1815 angående det s. k. Norrlandsläseriet. — H. L[undströ]m, Några ord om Uppsala domkapitels arkiv. — N. Jacobsson, Några aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelse med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst. — Birgittalitteratur (Flavigny, Sainte Birgitte de Suède, J. Jörgensen, Romerske Helgenbilleder och K. Krogh-Tonning, Die heilige

Birgitta von Schweden), anm. af K. B. Westman. — K. Setterwall. Svensk kyrkohistorisk bibliografi 1903—1906. — **Bilaga**: Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång samlade och utgifna af H. Lundström. **H. 6.**

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1: 17, 18. Riksarkivariens årsberättelse för 1907. — Handlingar rörande arkivväsendet.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utgifven af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1908, 5.** O. Montelius, Handeln i forna dagar. 1. Med 51 fig. — E. Holm, Danmark-Norges Historie 1784—91, anm. af Joh:s Lindbæk. — **6.** O. Montelius, Handeln i forna dagar. 2. Med 32 fig.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1908, 8.** V. Palmgren. Amerikanska bibliotek och biblioteksssträfvanden. Med 12 bilder. — Ett friarbref från 1700-talet. Ur Malla Montgomérys anteckningar. — **10.** E. Wrangel, Den Blåögda. Tegnérs och Brinkmans huldgudinna. Med 5 bilder.

Personhistorisk Tidskrift 1908. Årg. 10: H. 2. Lag om rikets vapen. — N. v. Dardel, Stockholms öfverståthållare. 23. G. A. Taube. Med 1 portr. — O. Bergström, När Wrangelska grafkoret vid Skokloster reparerades år 1820. — C. M. Stenbock, Om ätten Barnekows namn och ursprung. — E. Lind af Hageby, Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget. — A. Wilskman, Släkten Wilskman, anm. af C. S[chöldströ]m. — G. Indebetou. V. Örnberg †.

Samfundet S:t Eriks årsbok 1908. Utgifven genom G. Upmark. G. Upmark, Stockholms rådhus och dess betydelse i Stockholmsarkitekturens historia. — N. Östman, Lifvet i Stockholm under stormaktstidehvarfvet. — J. Flodmark, Det gamla bryggeriet. — C. Trolle-Bonde, Gyllenborgska huset. — N. Östman, Mantalsförteckningen i 1905 års årsbok. — C. Forsstrand, En Stockholmsvivör under rokokon Några anteckningar om Erland Broman. — Tysk lagstiftning till skydd för det karakteristiska i äldre städers utseende. — N. Östman, Kronologisk öfversikt 1906. — Stockholms stads tänkebok under Vasatiden. 1. Utg. genom N. Sjöberg.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utg. af P. Fahlbeck. **1908, 4.** P. Fahlbeck, Den svenska arbetarerörelsen på afvägar. — C. A. Reuterskiöld, Om blockad och uppbringning i sjökrig. — S. J. Boëthius, Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation. — E. Sommarin, Till prisernas och arbetslönernas historia.

Till Hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet. **Årg. 5.** Tempelminnen. A. Quist, Ösmo kyrka. — K. Hamnström, Klosterklockan i Edsbergs kyrka. — A. Liljeblad, Neukloster. Några reseintryck från Sveriges sista besittning hinsidan Östersjön.

Vinterbloss. Svenska Dagbladets julnummer 1908. G. Stridsberg, 1809. — Hedvig Elisabeth Charlotta, »En opartisk och sannfärdig berättelse om revolutionen den 13 mars 1809». Efter i Ericsbergs arkiv förvarade egenhändiga anteckningar öfversatt af Carl Carlson Bonde. — C. Forsstrand, Stockholm 1909. — C. Hallendorff, När Gustaf IV Adolf störtades.

Vår Flotta. 1908, November. Svenska flottans hemsegling från Finska viken (i nov. 1788) för 120 år sedan. (Ur ett gammalt manuskript.)

For Kirke og Kultur. Udg. av Chr. Bruun og Th. Klaveness. **1908, Oktober.** Chr. Claussen, Emanuel Swedenborg. Seeren, tænkeren, videnskabsmanden.

Finsk Tidskrift för vitterhet, konst och politik. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1908, September.** J. J. Tikkanen, Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. Med 18 illustr. — R. Lundborg, Dansk-isländska unionen. — **Oktober.** M. G. Schybergson, Anders Chydenius tecknad af Georg Schauman. — A. Söderhjelm, Historisk öfversättningslitteratur från Sverige (Vandal, Bonaparte och Brumaire, J. H. Rose, Napoleon, C. Preame, En drottning från Napoleons hof, Cléry, Ludvig XVI i Tempeltornet och M. Hay, En tysk Pompadour). — I bokhandeln: L. Dahlgren, Ur Ransäters familjearkiv. Dagboks- och brefutdrag, sammanförda, anm. af R. F. v. Willebrand. — E. S. Tigerstedt, Biografiska anteckningar om Savolax-brigadens män 1808—1809, anm. af E. Hornborg.

Historiallinen Arkisto. 20, 2. K. Grotenfelt, Suomen asemasta uskonpuhdistuksen murros-ajalla. — E. G. Palmén, Sinclairin murha 1739. — C. v. Bonsdorff, Universitetets förflyttning till Helsingfors. — O. A. Hainari, Suomalaiset Amerikassa 1600-luvulla. — M. G. Schybergson, Den historiska universitetsundervisningen. — Två aktstycken rörande mötet i Reval 1589, meddelade af M. G. Schybergson. — A. R. Cederberg, Eräitä kirjeitä vuosilta 1808 ja 1809. — H. Biaudet, Giovanni Ascemins relation, ett Vatikanbidrag till Johan III:s och till Karin Månsdotters historia. — A. R. Cederberg, Eräs maaseutuarkistoistamme. — K. R. Melander, Suomen edustajista aatelis —, pappis — ja talon-poikaissäädyssä Ruotsin valtiopäivilla 1617—34. — K. R. Melander, Katovuosista 1630-luvun alkupuolella. — J. M. Salenius, Oloja ja tapauksia Veikkolan lahjoitusmaala 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alulla.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1908, Juli. Pommersches Urkundenbuch. Bd 6. 1321—1325, anm. af M. Perlbach.

Historische Vierteljahrschrift 1908. Herausg. v. G. Seeliger. **Nachrichten und Notizen II, H. 3.** Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 5: H. 3.** A. Schultze, Über Gästerecht und Gastgerichte in den deutschen Städten des Mittelalters. — C. Mirbt, Die Geschichtschreibung des Vatikanischen Konzils. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Literarisches Zentralblatt. 1908, N:o 33. Johs. Lindbæk, Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans, anm. af J. Steenstrup. — **40.** J. Steenstrup, Tidsregning, anm. af W. Levison. — **44.** Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 22. 1391—1395.

Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. 1908. Bd 18: H. 2. Zwei Bruckstücke einer mittelniederdeutschen Fassung des Wisbyschen Stadtrechtes aus dem 13. Jahrhundert. Herausgegeben und mit sprachlichen Erläuterungen versehen von W. Schlüter.

Preussische Jahrbücher. 1908, November. E. Daniels, Königin Victoria und lord Palmerston. 1.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht). 1908. Deel 29. G. W. Kernkamp, Zweedsche Archivalia: Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—1641. Brieven van Louis de Geer, 1618—1652. Varia betreffende Louis de Geer.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1908, October.** H. H. Howorth, The Germans of Cæsar. P. 2. — C. G. Bayne, The first house of commons of queen Elizabeth. P. 2. — C. Brink-

mann, England and the Hanse under Charles II. — J. H. Rose, The Franco-British commercial treaty of 1786. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — Index.

Revue des deux mondes. 1908, 15 octobre. A. Bellessort, L'été du Nord. Du golfe de Bothnie aux iles Lofoten.

Revue d'histoire diplomatique. 1908, 4. Ch. de La Roncière, Le secret de la reine et la succession de Portugal. (1580—1585.) — M. A. de Pitteurs, La correspondance de la reine Victoria. — Ed. Troplong. La diplomatie d'Attila. — G. Teissier, Canning et Chateaubriand. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1908, Novembre—Décembre. L. André, La candidature de Christine de Suède au trône de Pologne (1668). — Ch. Bournisien, La vente des biens nationaux. La législation. — Vitrolles, baron de, Souvenirs autobiographiques d'un émigré. La duchesse de Courlande. — L. Halphen, L'histoire de Maillezais du moine Piene. — Bulletin historique: Le congrès historique de Berlin, par G. Monod. — France. Moyen âge, par Ph. Lauer et L. Halphen. — Epoque moderne. par H. Hauser. — Allemagne. Epoque moderne, par M. Philippson. — Russie. Histoire byzantine, par L. Bréhier. Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

28.

Bibliografi 1907.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

882. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 27. 1907. 264 + 93 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Sjövall, B., Den Adlersparreska revolutionen.
Stille, A., Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden.
Nordlander, J., Om birkarlarne. 4.
Nordin, R., En blick på Sveriges förhållande till Österrike under tiden närmast före kongressen i Rastadt.
Tunberg, S., De äldsta världsliga privilegierna i Sverige.
Höjer, T., Nyare forskningar rörande den helige Franciscus från Assisi och franciskanordens äldsta historia.

883. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 4: H. 3—4. S. 283—454 + 111 s. + 1 portr. Bd 5: H. 2—3. S. 81—256. Kristiania.

884. Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 1: H. 1—2. 184 + 56 s. Khvn.

885. **Kalendarium** Vallentunense. [Till Fritz Läffler den vägbrytande forskaren en enkel hyllningsgärd på 60-årsdagen.] [Med inledning af *O. Janse.*] 14 + (1) s. facs. Fol. Sthlm, Justus Cederqvist.

886. **Levertin, O.,** Ett par aforismer om historisk diktning.
Levertin, O., Essayer. D. 1, s. 269—289.

887. **Schäfer, D.,** Stand der Geschichtswissenschaft in skandinavischen Norden.
Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik 1907, N:r 33.

888. **Vannérus, A.,** Vetenskapssystematik. (3) + 340 + (1) s. Sthlm, Ljus. Pr. 4 kr. 50 öre.
Innehåller s. 286—304 en framställning af de olika grupperna af historia och en framställning af stridsfrågan »politisk historia eller kulturhistoria».

889. **Boëthius, S. J.,** Spridda blad. Tal och föredrag. (2) + 144 s. Uppsala & Sthlm. Almqvist & Wiksell 1906. Pr. 1 kr. 75 öre.
Inneh. bl. a. en uppsats om Erik Gustaf Geijer såsom historiker, tal vid Akademiska förbundets fest efter aftäckningen af Geijers staty den 30 okt. 1888.

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1904, 1905 och 1906 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

890. **Fischer, Th. A.,** The Scots in Sweden being a contribution towards the history of the Scot abroad. Edited, with an introductory note by *J. Kirkpatrick.* X + 278 + 1 portr. Edinburgh, Otto Schulze & C:o.

891. **Hallendorff, C.,** Ur nutida svensk häfdateckning.
Varia 1907, s. 544—548.
Innehåller till större delen en rec. af Sveriges historia intill tjugonde seklet, utgifven af *E. Hildebrand.* (Se N:r 5712, 6119, 6478, 9 o. 462.)

892. **Historia,** Svensk, enligt samtida skildringar. Utgifven af *P. G. Berggren.* Ser. 3: 1. Ur »Gamla eller Erikskrönikan». 2. Ur Vadstena klosters dagbok (Diarium Vazstenense). Med 3 bilagor. Progr. 67 s. 4:o. Linköping.

893. **Kuylenstierna, A.,** Svenska bragder och stordåd i krig och fred ute och hemma. Efter äldre och nyare källor skildrade. H. 1—6. 96 s. + 6 pl. o. många illustr. i texten. 4:o. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 30 öre häftet.

894. **Modin, E.,** Ryska härjningståg på Norrlands kust.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 5, s. 1—24.

895. **Svensén, E.,** Schwedens Stellung in der Geschichte.
Schweden 1906. Ein kurzer Führer durch Schwedens Geschichte, Wirtschaftsgebiete . . . Herausg. von Turisttrafikförbundet (Stockholm), s. 5—30. Äfven på engelska under titel Sweden's place in history.

---

896. **Bugge, S.,** Om nordiske Folkenavne hos Jordanes. Optegnelser.
Fornvännen 1907, s. 98—101.

897. **Läffler, L. Fr.,** Anmärkningar till Professor Sophus Bugges uppsats »Om nordiske Folkenavne hos Jordanes». (Se N:o 896.)
Fornvännen 1907, s. 102—112. Med 1 fig.

898. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Saml. 17: Romerske Oldbreve. Udgivne for det norske historiske Kildeskriftfond af *H. J. Huitfeldt-Kaas* og *A. Bugge.* H. 3: 1451—1531. 4: 1053—1587. Udg. af *A. Bugge* og *Chr. Brinchmann.* Saml. 18: Halvd 1: 1300—1527. Udg. af *H. J. Huitfeldt-Kaas.* Kristiania. Pr. för alla tre häft. 14 kr. 10 öre.

899. **Läffler, L. Fr.,** Versus memoriales latini ad historiam sveeanam medii ævi pertinentes. Några medeltida Versus memoriales, belysande Sveriges historia. 1. Om det så kallade Carmen chronologicum i Scriptores rerum Svecicarum medii ævi. 2. Om en samling Versus memoriales, upptecknade i Bures »Sumlen». 50 s. Sthlm 1905.
Antiqvarisk Tidskr. för Sverige. D. 18. N:r 2.

900. Pommersches Urkundenbuch. Herausgegeben von Königlichen Staatsarchive zu Stettin. Bd 6: Abt. 2. 1325 nebst Nachträgen und Ergänzungen zu Band 1—6, 1. Bearbeitet von *O. Heinemann.* V s. + S. 249—581. 4:o. Stettin.

901. **Karlsson, K. H.,** Jönköpings stadga af år 1352. Med ett tillägg af *L. Fr. Läffler.*
Hist. Tidskr. 1907, s. 167—169.

902. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 2. 1378—1431. Udgivet af *A. Krarup* og *J. Lindbæk.* Udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. IV + 467 + (1) s. Khvn, Gad.

903. **Mecklenburgisches Urkundenbuch.** Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde. Bd 22. 1391—1395. III + (1) + 660 + 172 + (2) s. 4:o. Schwerin.

904. **Verrier, P.,** Érik de Poméranie d'après un ouvrage récent.
Revue Historique 1907. T. 98, s. 262—269.

905. Fosterländska bilder. 1. Ett storverk utan like. [Engelbrekt Engelbrektsson.]
Läsning f. sv. folket 1907, s. 140—160.

906. **Lindbæk, J.,** Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. Akad. afh. (2) + 308 s. Khvn, Gad.
Se nedan »Recensioner» 1862.

907. **Lagerbring, S.,** Svea rikes historia 1460—1463.
Lagerbring, S., Skrifter o. bref, s. 25—62.

908. **Kuylenstierna, A.,** Sten Sture i slaget vid Brunkeberg.
Kuylenstierna, A., Svenska bragder och stordåd, s. 46—59.

909. Hansisches Urkundenbuch. Bd 10. 1471 bis 1485. Bearbeitet von *W. Stein.* Mit einem Sachregister. XIV + 796 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

910. **Hjelmqvist, Th.,** Till Heming Gadhs bref.
Arkiv för nordisk filologi 1907. Ny följd. Bd 19, s. 337—357.

911. **Tidander, L. G.,** Franska trupper i hjärtat af Sverige. [1520.]
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 16, s. 12—14.

912. **Kuylenstierna, A.,** Kristina Gyllenstjerna försvarar Stockholm.
Kuylenstierna, A., Svenska bragder och stordåd, s. 25—35.

913. **Adelsköld, Cl.,** Konung Gustaf Eriksson Wasa. En minnesruna. 132 + (2) s. + 1 portr. Sthlm, Bokförlagsaktiebolaget Puritas. Pr. 1 kr. 50 öre.

914. **Falk, Alb.,** Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln. Akad. afh. [Uppsala.] XVI + 208 s. Sthlm, Förf.

915. **Waliszewski, K.,** Les origines de la Russie moderne. T. 1: Ivan le terrible (1530—1584). VI + 568 s. + 1 karta. 2: La crise révolutionnaire 1584—1614. IV + 501 s. Paris, Plon 1904, 1906.

916. Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker paa Carlsbergfondets Bekostning udgivne af *L. Laursen.* Bd 1: H. 2—3. 1536—1560. XVI + 719 + (1) s. Khvn, Gad. Pr. 8 kr.

917. **Stille, A.,** Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden.
Hist. Tidskr. 1907, s. 67—91.

918. **W[estrin], T.,** Med konung Fredrik II i Danmark emellan fyra ögon 1562.
Hist. Tidskr. 1907, s. 102—105.

919. **Tidander, L. G.,** Prins Gustaf, Erik XIV:s son.
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 6, s. 2—8.

920. **Almquist, H.,** Sverge och Ryssland 1595—1611. Tvisten om Estland, förbundet mot Polen, de ryska gränslandens eröfring och den stora dynastiska planen. [Med 3 bilagor.] Akad. afh. XXXV + 273 + (1) s. Uppsala, Förf. Pr. 3 kr.

921. Dyaryusze Sejmowe R. 1597. W dodatkach: Akta Sejmikowe i inne Odnoszące się do tego sejmu wydał *E. Barwiński.* XXVIII + 545 s. W Krakowie.
Scriptores rerum Polonicarum. T. 20.

922. **Seraphim, E.,** Karl von Südermannland im Kampf um Livland in den Jahren 1600—1602.
Düna Zeitung 1904, N:o 7—15.

923. **Sobieski, Wacław,** Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610. 271 s. Kraków.
Inneh. en framställning af Henrik IV:s af Frankrike förbindelser med Polen och Karl IX.

924. **Noel, E.,** Gustaf Adolf (king of Sweden) the father of modern war. VIII + 113 s. + 1 portr. + 1 pl. + 4 kartor. London, John Bale 1905.

925. **Tidander, L. G.,** Gustaf II Adolfs betydelse för vårt folk.
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 24, s. 6—7.

926. Nouveaux documents sur l'histoire de la Russie en 1612—1613. Publiés par *H. Almquist.*
Le Monde Oriental 1907. Fasc. 1, s. 36—65.

927. Hvar dog drottning Kristina d. ä.? Medd. af *N. Sjöberg.*
Hist. Tidskr. 1907, s. 241—243.

928. **Hölscher, U.,** Henning Cramer v. Clausbruch, Bürgermeister der Stadt Goslar 1626—1646.
Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte u. Altertumskunde 1907. Jahrg. 40, s. 1—52.

929. **Ritter, M.,** Deutsche Geschichte im Zeitalter d. Gegenreformation u. d. 30-j. Krieges. Bd 3. H. 20—21. S. 401—560. Stuttgart u. Berlin 1904, 06.
Bibliothek deutscher Geschichte herausg. v. *H. v. Zwiedineck-Südenhorst.* Lief. 161, 166.

930. **Salis-Soglio, N. v.,** General Hans Wolf von Salis. Lebensbild eines Soldaten aus der Zeit des 30-jährigen Krieges.
Oberbayerisches Archiv f. vaterländische Geschichte 1906. Bd 52: H. 2. VIII + 107 s.

931. **Berg, K.,** Arnswalde (Stadt und Kreis) im Dreissigjährigen Kriege.
Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark 1907. H. 20. s. 103—342 + 2 kartor.

932. **Jarschel-Bensen, J.,** Auscha zur Zeit des 30-jährigen Krieges.
Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1907. Jahrg. 30, s. 264—271.

933. **Wieries, R.,** Das Amt Harzburg im dreissigjährigen Kriege.
Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte u. Altertumskunde 1907. Jahrg. 40, s. 180—240.

934. **Schnell-Güstrow, H.,** Mecklenburg zur Zeit des dreissigjährigen Krieges 1603—1658. (3) + 185 s. Berlin, Süsserott.
Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen. H. 10.

935. **Neuroth, F.,** Oberursel zur Zeit des 30-jährigen Krieges. Kulturgeschichtliche Skizze aus einer nassauischen Kleinstadt.
Annalen des Vereins f. Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 1906 (tr. 1907). Bd 36, s. 169—211.

936. **Herold, R.,** Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim. Seine kriegerische Tätigkeit im westlichen Mitteldeutschland und sein Feldzug an die untere Elbe 1630. Auf Grund archival. Forschungen dargestellt. VII + (3) + 114 s. München, E. H. Beck 1906.
Se nedan »Recensioner» 1366.

937. **Gebauer, J. H.,** Ein schwedischer Militärprozess von 1631.
Historische Zeitschrift 1907. 8:e Folge. Bd. 2, s. 544—560.

938. **Bothe, Fr.,** Gustaf II Adolfs ekonomiska politik. Dess betydelse för hans tyska fälttåg. 1. Öfv. af en artikel i Frankfurter Zeitung.
Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1907, N:o 291 (13/12).

939. **Doeberl, M.,** Das Kaiserprojekt und die letzten Absichten König Gustav Adolfs von Schweden nach bayerischer Auffassung.
Forschungen zur Geschichte Bayerns 1907. 15, 3.

940. **Schybergson, C. M.,** Gustaf II Adolfs sista planer.
Finsk Tidskr. 1907. T. 63, s. 183—200.

941. **Treitschke, H. v.,** Gustav Adolf und Deutschlands Freiheit. Vortrag gehalten am 9. Dezember 1894 in der Sing-Akademie zu Berlin.
Treitschke, H. v., Ausgewählte Schriften. Bd 1, s. 159—175.
Utg. separat Leipzig, Hirzel 1895.

942. **Blomquist, G.,** Minnesblad utgifna vid invigningen af Gustaf Adolf-kapellet på Lützens slagfält den 6 november 1907. 42 s. Med 3 portr., 4 pl. o. 1 facs. tr. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. 50 öre.

943. **Boëthius, S. J.,** Ord vid Fosterländska studentförbundets Gustaf-Adolfsfest i Uppsala den 6 nov. 1891.
Boëthius, S. J., Spridda blad (1906), s. 50—60. Förut tr. i Svensk Tidskr. 1891.

944. **Fries, S. A.,** Lützen-minnet. Tal på Gustaf-Adolfs-festen i Oscars kyrkan d. 6 nov. 1907. 12 s. Sthlm, Ekmans förlagsexpedit. Pr. 25 öre.
Religiösa folkskrifter. Utg. af *B. O. Aurelius.* N:o 2.

945. **Thulin, J.,** Vad alla borde veta om Gustav-Adolfs-föreningen. Minnesskrift på uppdrag av de svenska Gustav-Adolfsföreningarna utgiven till 75-årsfesten. Med talrika illustr. 142 + (2) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 1 kr. 25 öre.

946. Bodwin Brebant och Gustaf II Adolfs död. Kulturbild från vallonernas första tid i Uppland.
Nya Dagligt Allehanda 1907, N:o 153 (5/7).

947. Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *P. Sondén.* (2) + 191 s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 5 kr.
Historiska Handlingar. D. 22: N:o 1.

948. **Hallwich, H.,** Aldringens letzter Ritt. (1634.)
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1906. Jahrg. 45, s. 21—38.

949. **[Vincens, C.],** Princesses and court ladies. Par *A. Barine.* Authorized English version. VI + 360 s. + 27 portr. New York a. London, P. G. Putnam's Sons 1906.
S. 73—147 handlar om drottning Kristina.

950. Schwedisch-russische Verträge des siebzehnten Jahrhunderts. Für Sverges traktater med främmande makter nach den Originalurkunden im K. Reichsarchiv zu Stockholm herausgegeben von *I. B. Becker.* [1634—66.] 52 s. Sthlm 1906. Nicht im Handel.

951. **Steinberger, L.,** Die Jesuiten und die Friedensfrage in der Zeit vom Prager Frieden bis zum Nürnberger Friedensexecutionshauptrecess 1635—1650. XXIII + 215 s. Freiburg, Herder 1906.
Studien u. Darstellungen aus dem Gebiete der Geschichte. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft und in Verbindung mit der Redaktion des Historischen Jahrbuches herausgegeben v. H. Grauert. Bd 5: H. 2—3.
Se nedan »Recensioner» 1368.

952. **Stehmann, R.,** Beiträge zur Geschichte des Herzogs Adolf Friedrich I von Mecklenburg-Schwerin in den Jahren 1636—1644. Inaug. Diss. [Münster.] 86 s. Schwerin 1906. Äfven i Jahrbücher u. Jahresberichte d. Vereins f. Mecklenburgische Geschichte u. Altertumskunde 1907, s. 1—84 under titel Auswärtige Politik etc.

953. **Czerny, J.,** Der Tod des Herzogs Bernhard von Weimar. T. 2. (Schluss.) Gymn.-Progr. 19 s. Wiener-Neustadt 1906.

954. **Johnson, Amand.,** Svenskarne vid Delaware. Några ord om den tidigaste svenska emigrationen till Amerika.
Varia 1907, s. 194—205. (Med flera illustr.)

955. **Jacob, K.,** Der Grosse Kurfürst im Lichte der neueren Forschung 1—4.
Deutsche Literaturzeitung 1907, sp. 5—11, 70—75, 133—139, 197—203, 261—267, 325—334.

956. **Gebauer, J. H.,** Joachim von Schleinitz, kursächsischer Generalquartiermeister unter Johann Georg I.
Neues Archiv für sächsiche Geschichte u. Altertumskunde 1907. Bd 28, s. 187—199.

957. **Tümpel, K.,** Ein Polenüberfall auf Fürstin Hedwig von Pommern in Neustettin 1642.
Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1907, s. 1—7.

958. **Tidander, L. G.,** Svenskarne vid Bodensjön. [1646.]
Vårt fosterland och dess försvar. 1907, N:o 2, s. 15—16.

959. **Jensen, A.,** Svenskarna i Prag.
Ord och Bild 1907, s. 465—481. Med 11 bilder.

960. Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660. Udgivne ved *V. A. Secher* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 6: H. 1. 1651—1654. Khvn, Gad.

961. Melchior von Foelckersahmbs Relation über seine Sendung nach Stockholm im Sommer 1655. Im Auftrage der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst herausgegeben von *H. Diederichs*. V + 34 s. 4:o. Mitau 1906.

962. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von *O. Meinardus*. Bd 5. 1655—1659. LXXVIII + 699 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 80.

963. **Bennedich, C.,** Fredriksodde. (Ett tvåhundrafemtioårsminne.)
Vårt Försvar 1907, s. 72—81 + 1 karta.

964. Frederiksoddes intagande d. 24 okt. 1657. Ett tvåhundrafemtioårsminne. Af *G. E.*
Vårt fosterland och dess försvar. 1907, N:o 22, s. 12—14; N:o 23, s. 10—11.

965. **Kuylenstjerna, O.,** Från Fredriksodde till Roskilde. Ett tvåhundrafemtioårsminne.
Julnummer utgifvet af Adelns diskussionsklubb 1907. Årg. 3, s. 3—7. Med 2 portr. o. 3 illustr.

966. **Liljefalk, A.,** Frederiksoddes förste Dage og Carl Gustafs Overgang over Lille Belt. 68 s. Med illustr. i texten + 1 bataljplan. Særtryk af Vejle Amts Aarböger. Halvb. 1.

967. **Svensén, E.,** Ett tvåhundrafemtioårsminne. Karl X Gustaf och tåget öfver Bält. Med 3 illustr.
Julkvällen 1907.

968. Biskop Laurits Jacobsen (Hindsholms) Dagbok fra 1651 til 1663. (Slutning.)
Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 3, s. 703—740.

969. **Klitgaard, C.,** Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60. (Slutning.)
Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 3, s. 671—693.

970. **Stille, A.,** En maltesisk berättelse om drottning Kristinas intåg i Rom.
Hist. Tidskr. 1907, s. 106—108.

971. **Palmér, S. Garling,** En tragedi för 250 år sedan. Drottning Kristina i Fontainebleau.
Varia 1907, s. 682—690. Med 6 illustr.

972. **Tidander, L. G.,** Mordet på Monaldeschi. Ett 250-års minne.
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 24, s. 12—13. Med 1 illustr.

973. **Blomgren, Lewin S.,** Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i augusti 1658? Bilaga till redogörelse för Högre allm. läroverket i Vänersborg. 77 s. Vänersborg.

974. **Liljefalk, A.,** Brandenburgerne, Østerrigerne og Polakkerne i Vejle Amt 1658—59. 25 s. Særtryk af Vejle Amts Aarböger. Halvb. 2.

975. **Troels-Lund, T. F.,** Jens Kofoed og Ole Stenvinkel.
Vort Forsvar 1907, N:o 681, 682 ($^{27}/_{1}$, $^{10}/_{2}$).

976. Journalen van de admiralen van Wassenaer-Obdam (1658/9) en de Ruyter (1659/60), uitgegeven *G. L. Grove.* XV + 315 s. Amsterdam, Joh. Müller.
Werken Hist. Gen., 3:de Serie, N:o 23.

977. **Natt och Dag, S.,** Ett misslyckadt landstigningsförsök. [Juli 1659.]
Vår Flotta 1907, s. 194—196.

978. Detlev von Ahlefeldts Gesandtschaftsjournal vom Jahre 1666. Mit Erlaubnis des Herrn Grafen zu Rantzau Breitenburg mitgeteilt von *H. Höhnk.*
Zeitschrift d. Gesellschaft f. Schleswig-Holsteinische Geschichte 1906. Bd 36, s. 79—169.
Berör Sveriges förhållande till Danmark vid denna tid.

979. **Hallenberg, Aug.,** Skånska kommissionen af år 1669—1670 och Skånelands kyrkliga förhållanden. Akad. afh. [Lund.] VIII + 108 s. Uppsala.

980. **Hallenberg, Aug.,** Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1907, s. 193—228.

981. **Wimarson, N.,** Bidrag till historien om sommarfälttåget i Brandenburg 1675.
Hist. Tidskr. 1907, s. 170—179.

982. **Gulowsen, L.,** Gyldenlövefejden 1675—1679. Med 10 Karter og Planer. Udgivet for Fridtjof Nansens Fond. XII + 305 + (1) s. Kristiania, J. Dybwad 1906.
Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Historisk-Filosofisk Klasse. 1906. N:o 6.

982 ½. **Schirrmacher, B.,** Esaias Pufendorf, schwedischer Kanzler von Bremen und seine Denkschrift über den Zustand des Königreiches Schweden 1682. Nach einer bisher ungedruckten Handschrift herausgegeben und kritisch bearbeitet. Progr. (2) + 56 s. 4:o. Hamburg.

983. Breve fra Hans Gram Etatsraad, Geheimearchivar, Professor 1685—1748. Udgivne af *H. Gram.* VIII + 315 + (1) s. Khvn, Thaning & Appel. Pr. 7 kr.
Berör äfven en del svenska personer, bl. a. C. G. Tessin, E. Benzelius m. fl.

984. **Andersson, L.,** Diary of Rev. Andrew Rudman, July 25, 1696—June 14, 1697. Transcribed, translated and edited from the original manuscript.
German American Annals 1906, 07. N. S. Vol. 4, s. 282—312, 315—334, 355—376; 5, s. 9—18.

985. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. [D.] 3. Utg. af *Aug. Quennerstedt.* XXXIX + 365 + (1) s. + 1 pl. Lund, Gleerupska Univ. Bokh. Pr. 8 kr. Tr. i 200 exemplar.
Inneh.: C. H. P. Sperlings dagbok; E. Björcks anteckningar; J. J. Crafoords anteckningar; E. L. Smepusts dagbok och anteckningar; J. M. Norsberghs dagbok; D. N. v. Siltmanns dagbok.

986. Löjtnanten grefve C. H. P. Sperlings dagbok 1700—1710.
Karolinska krigares dagböcker. D. 3, s. 1—83.

987. **Larsson, H.,** Sverges inre tillstånd under Karl XII. Uppl. 2. 44 s. + 1 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 69.

988. **Kuylenstierna, A.,** Slaget vid Narva.
Kuylenstierna, A., Svenska bragder o. stordåd, s. 64—90.

989. Rustmästare [E.] Björcks anteckningar 1701—1719.
Karolinska krigares dagböcker. D. 3, s. 85—100.

990. Korpralen Erik Larsson Smepusts dagbok och anteckningar 1701—1718.
Karolinska krigares dagböcker. D. 3, s. 115—181.

991. **Doublet, G.,** Un ambassadeur Ariégeois de Louis XIV dans les cours du Nord. [Bonnac.] 30 s. Foix (Ariége) 1906.
Extrait du Bulletin périodique de la Société Ariégeoise des sciences, lettres et arts. T. 10, N:o 6.

992. **Sitska, J.,** Karl XII. Liiwimaal. [Karl XII i Lifland.]
Eesti Postimees 1904. Treaduste eralise, N:o 75, 79, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 98, 101, 103, 105, 107.

993. Fältväbeln J. J. Crafoords anteckningar 1702—1722.
Karolinska krigares dagböcker. D. 3, s. 101—113.

994. **Sitska, J.,** Narva linna ärawötmine 1704. [Narvas eröfring 1704.]
Külakaker I (1904), s. 51—94, 112.

995. **Sturmhoefel, K.,** Der Friede von Altranstädt. 1—2.
Die Grenzboten 1906. Jahrg. 65, s. 421—428, 478—485.

996. **Brulin, H.,** Altranstädt-minnet.
Det nya Sverige 1907. Årg. 1, s. 822—831.

997. **Carlson, E.,** Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707. Ett tvåhundraårsminne. 69 s. + 2 portr. + 9 pl. + 1 karta. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Äfven på tyska under titel »Der Vertrag zwischen Karl XII von Schweden und Kaiser Joseph I zu Altranstädt 1707».

998. Festbericht über die Feier am 1. September 1907 bei der Enthüllung des Denkmals zur Erinnerung an König Karl XII. von Schweden und den Abschluss der Convention von Altranstädt. [Utg. af *C. G. A. v. Hohenthal-Dölkau.*] 47 s. + 4 pl. Leipzig.

999. [**Jödicke, G.**], Die Feier der Altranstädter Konvention am 1. September in Altranstädt.
Monatsblatt f. d. evangelische Gemeinde u. die Ephorie Lützen. 1907, N:o 18. Fol.

1000. **Longden, H. I.**, "The diaries (home and foreign) of sir Justinian Isham, 1704—1736".
Transactions of the Royal Historical Society 1907. Third Series. Vol. 1, s. 181—208.
Berör bl. a. Altranstädt under Karl XII:s vistelse därstädes 1707.

1001. **Lundström, H.**, Fördraget i Altranstädt.
God Jul! Hälsning från K. F. U. M. i Stockholm. Årg. 18. 1907.

1002. **Lundström, H.**, Sverige — protestantismens skyddsmakt i Europa.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 113—129.

1003. Skrifvaren J. M. Norsberghs dagbok 1707—1710.
Karolinska krigares dagböcker. D. 3, s. 183—250.

1004. »Volontären» vid svenska armén preussiske öfverstelöjtnanten baron D. N. v. Siltmanns dagbok 1708—1709.
Karolinska krigares dagböcker. D. 3, s. 251—342 + 1 pl.

1005. **Hruševśkyj, A.**, Nach dem Katastrophe vom J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas.
Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg 1907. Bd 75, s. 85—95.

1006. **Jensen, A.**, Slaget vid Poltava skildradt i en samtida rimkrönika.
Hist. Tidskr. 1907, s. 243—246.

1007. Bref af en karolin efter Pultava-slaget. [Förmodl. *Bengt Banck.*] Medd. af *Reinh. Hausen.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907), s. 327—328.

1008. **Stjernstedt, J.**, Några minnen från Carl XII:s vistelse i Turkiet och hans hemfärd därifrån.
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 3, s. 6—7. Med 3 illustr.; N:o 5, s. 11—14. Med 2 illustr.; N:o 7, s. 7, 9—11. Med 3 illustr.

1009. **Tidander, L. G.**, Svensk skola i Sibirien under det stora nordiska kriget.
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 19, s. 5—6.

1010. **Westin, H.**, Ett och annat ur Fältjägareregementets generalmönsterrullor från Karl XII:s dagar.
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2, s. 90—96.

1011. **Stavenow, L.**, Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. 2:a uppl. (8) + 229 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1376.

1012. **Stavenow, L.**, Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von *C. Koch.* 7:er Band der Gesamtgeschichte Schwedens. XX + 443 s. Gotha, Perthes 1908 [1907].
Geschichte der europäischen Staaten. Herausg. v. Heeren, Ukert. Giesebrecht und Lamprecht. 8: 7.

1013. **Chance, J. F.**, The Northern pacification of 1719—20. P. 1—2: The Swedish treaties.
The English Historical Review 1907, s. 478—507, 694—725.

1014. **Chance, J. F.**, The Northern treaties of 1719—20.
Transactions of the Royal Historical Society 1907. Third Series. Vol. 1, s. 99—137.

1015. **Wrangel, H.,** Kriget i Östersjön 1719—1721. D. 2. S. 214—466 + 6 bilagor + (1) s. Sthlm. Pr. 4 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 6.

1016. **Spaak, J. G.,** Rapport humble et respectueux aux nobles et illustres personnages de Suède intéressés dans l'affaire madécasse (1727).
Collection des ouvrages anciens concernant Madagascar. T. 5, s. 170—173.

1017. Lettre de Rogger au ministre de Suède, au sujet d'un projet de colonisation à Madagascar le 6 mars 1728.
Collection des ouvrages anciens concernant Madagascar. T. 5, s. 173—178.

1018. Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrörende Familien Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835. Udgivne af *Aage Friis.* Udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. Bd 2. (5) + 708 + 72 + (6) s. + 2 Slægttafl. + 1 portr. Khvn, Gyldendal. Pr. 15 kr.

1019. **Folligny, G. L. A. de Bordes de,** Journal de la campagne de Suède et de Danemark 18 mai—24 septembre 1739. [Ed. par *A. de Blangy.*] XXIII + 234 s. Caen 1904.

1020. En riksdagsfullmakt från 1751. Meddelande af riksbanksdirektören *Ol. Larsson från Häste.*
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2, s. 89—90.

1021. **Erdmann, N.,** Gustaf III. De första bladen i hans lifs historia. VIII + 251 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 4 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1877.

1022. **Söderhjelm, Al.,** Gustavianska gestalter.
Finsk Tidskr. 1907. T. 62, s. 216—224.

1023. Donesenija knjazja Lobkoviča i T-na Zeddelera gosudarstvennomu kancleru knjazju Kaunicu grafu Ritbergu [Furst Lobkowitz och herr v. Seddelers depescher till furst Kaunitz.] [På tyska.] [1772—76.] LIX + 579 + 41 s. S.-Peterb. 1906.
Sbornik Imp. Russkago Istoričeskago obščestva. T. 125.

1024. Katarina II:s möte med Gustaf III i Fredrikshamn 1783. Medd. af *Reinh. Hausen.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907), s. 322—326.

1025. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 3: D. 1. (Styrelse og Reformer 1784—1791). XIII + (1) + 425 + 42 s. Khvn, Gad. Pr. 7 kr. 50 öre.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie 1720—1814. Bd 6: D. 1.

1026. **Petrov, V. P.,** Priključenie Gustava III, korolja švedskago, 1788 goda, julja 6-go dnja. [Smädeskrift mot Gustaf III den 6 juli 1788.] 17 s. St-Peterb. 1788. Omtr. St.-Peterb. 1906.

1027. **W[esterlun]d, C.,** Det norska infallet i Bohuslän 1788.
Illustrerad Militärrevy 1907, s. 251—255. Med 1 karta.

1028. **Wahlström, L.,** Gustaf III och norrmännen.
Nordisk Tidskr. 1907, s. 56—76.

1029. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. Öfversatt och utgifven af *C. C. Bonde.* D. 3. 1789—1792. XVI + 586 s. + 1 portr. Sthlm. Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1879.

1030. Souvenirs et fragments pour servir aux mémoires de ma vie et de mon temps par *le marquis de Bouillé* (Louis-Joseph-Amour) 1769—1812 publiés pour la Société d'histoire contemporaine par *P. L. de Ker-*

maingant. T. 1. 1769—Mai 1792. 511 s. + 1 pl. Paris. Picard et fils 1906.
Flera kapitel handla om Bouillés vistelse i Sverige 1792.

1031. **Levertin, O.,** Den Armfeltska konspirationen.
Levertin, O., Essayer. D. 1, s. 165—174.

1032. Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utgifna af *M. Lamm*. XLI + 62 + (1) s. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 20.
I inledningen meddelas några hittills otryckta bref, som belysa Thorilds ställning till Reuterholm och förmyndarregeringen.

1033. **Malmström, O.,** Till Gustaf Adolf Reuterholms historia.· Progr. 33 s. 4:o. Örebro.

1034. **Nordin, R.,** En blick på Sveriges förhållande till Österrike under tiden närmast före kongressen i Rastadt.
Hist. Tidskr 1907, s. 129—156.

1035. Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode 1760—1850. Extraits de ses archives publiés et annotés par le comte *A. de Nesselrode*. T. 2. 1801—1804. 409 s. + 1 portr. + 1 pl. + 4 facs. 3. 1805 —1811. 441 s. + 3 portr. + 1 facs. Paris, Lahure 1904.

1036. **Grimberg, C.,** När Lauenburg stod under svenskt beskydd. [1806.]
Hist. Tidskr. 1907, s. 246—249.

1037. **Struck, F.,** Gustav IV Adolf von Schweden in Pommern (vom 3. April bis 14. September 1806).
Stralsundische Zeitung. Sonntags-Beilage 1906, N:o 13 u. 14 (1/4, 8/4).

1038. Då vi körde bort Napoleons fransmän. Ett krigshistoriskt 100-års-minne 1—4 april 1807. Af *A. E. I.*
Aftonbladet 1907, N:o 77 (4/4).

1039. För hundra år se'n. [Stralsund 1807.] Af *C. H.*
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 21, s. 13—14. Med 2 illustr.

1040. **Hanson, C.,** Ett 100-årigt Stralsundsminne. [Rapport 1807.]
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 25, s. 12—13.

1041. **Meusel, Fr.,** Noch Einiges aus Marwitz' Memoiren. 3. Marwitz über Gustav IV Adolf und die Geschichte Schwedens 1807—18.
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1907, N:o 17/18.

1042. **Clason, S.,** En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. Härpå ett svar af *O. Örström*, hvarefter följde ett svar af S. Clason. Ett genmäle till prof. Clason af O. Örström. Slutsvar till d:r Örström af S. Clason.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 320—322; 1907, s. 128—133, 178—179, 328—336.

1043. Lettres du feld-maréchal prince de Sayn-Wittgenstein-Berlebourg à sa femme (1804—1814), réunies par les soins de Mme la princesse *Léonille de Sayn Wittgenstein*. Lausanne, Payot 1905.
Wittgenstein deltog bl. a. i 1808—09 års krig.

1044. **Wrangel, H.,** Sjömaktens inflytande på Sveriges krig åren 1808—1809.
Årsbok utgifven af »Sveriges flotta», förening för sjövärn och sjöfart 1907. Årg. 1, s. 26—46.

1045. **Thorsander, G.,** Åländske böndernas kamp mot ryska invasionstrupperna i maj 1808.
Thorsander, G, Bland kosackdolmor och pickelhufvor. s. 9—65.

1046. När Ryssen kom till Lappfjärd. Medd. af *Reinh. Hausen*.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907), s. 314—321.

1047. **Moore, John,** Diary. Ed. by *J. F. Maurice*. Vol. 1—2. 892 s. London, E. Arnold 1904.

1048. Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808—1812 Publ. par Grand-Duc *Nicolas Mikhaïlowitch*. T. 1—5. St.-Pétersbourg 1905—1907.
I synnerhet i T. 2 finnes det mycket, som berör Sveriges historia.
Se nedan »Recensioner» 1881.

1049. **Thorsöe, Alex.,** Hertug Vilhelm af Glücksborg Kong Frederik den ottendes Bedstefader. 55 s. Med portr. o. illustr. i texten. 4:o. Odense, Milo'ske Boghandels Forlag. Pr. 1 kr.
Berör Sveriges förhållande till Danmark 1808—14.

1050. **Sjövall, B.,** Den Adlersparreska revolutionen. [Med 2 bilagor.]
Hist. Tidskr. 1907, s. 1—40.

1051. [**Ringström, A.**], Konungen af Sverige, borgare i Basel. Intressanta minnen från Gustaf IV Adolfs vistelse i Schweiz. Af *Alter Schwede*.
Dagens Nyheter 1907, N:o 13375 B ($^{21}/_{7}$).

1052. **Schück, H.,** Före det Fersiska mordet.
Aftonbladet 1907, N:o 148 ($^{22}/_{6}$).

1053. **Freytag-Loringhoven, Frhr v.,** Studien nach Clausewitz. 1. Der Herbstfeldzug 1813.
Vierteljahrshefte f. Truppenführung u. Heereskunde 1907. Jahrg. 4. s. 45—78.
Handlar bl. a. om slaget vid Grossbeeren.

1054. Diplomatisk Brevveksling om Norge mellem Wien og London (1814) og mellem Berlin og London (1813, 1814). Samlet og udgiven ved *Y. Nielsen*.
Historiske Samlinger. Bd 2, s. 489—549.

1055. **Thomesen, J.,** Christian Frederiks Kongedömme i Norge.
For Kirke og Kultur 1905. Bd 12, s. 101—121, 132—150.

1056. **Sjögren, O.,** Karl Johan och skandinaviska halfön under unionens anknytningstid. Med talrika illustrationer. H. 11—24. S. 241—573 + (1) s. Sthlm. Fröléen & Comp. Pr. 25 öre häftet.

1057. **Stavenow, L.,** Carl XIV Johan och Norge. Föredrag. [Ett kortare referat.]
Göteborgs Handels o. Sjöfartstidning 1907, N:o 278 ($^{28}/_{11}$).

1058. Archiv kn. A. I. Černiševa. Bumagi A. I. Černiševa za carstvovanie imperatora Aleksandra I. 1809—1825. [Furst A. I. Černiševs arkiv. A. I. Černiševs papper under kejsar Alexander I. 1809—1825.] [På franska.] XVI + 576 s. S.-Peterb. 1906.
Sbornik Imp. Russkago Istoričeskago obščestva. T. 121.
Bland annat förekommer Černiševs besök i Stockholm 1818.

1059. **Montgoméry, M.,** Ett samtal med konung Karl XIV Johan. (1819). Ur Malla Montgomerys anteckningar.
Ord och Bild 1907, s. 483—488. Med 1 bild.

1060. Från Karl XIV Johans dagar. Historiska anteckningar af presidenten *Georg Ulfsparre*. Utgifna af *S. J. Boëthius*. XVI + 318 s. Sthlm. Norstedt. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 1383.

1061. Et Aktstykke om Bodösagen. [24 okt. 1833.] Ved *Y. Nielsen.*
Historiske Samlinger. Bd 2, s. 485—488.

1062. The letters of queen Victoria. A selection from Her Majesty's correspondence between the years 1837 and 1861. Edited by *A. Chr. Benson* and *Viscount Esher.* Vol. 1: 1837—43. 2: 1841—53. 3: 1854—61. London.

1063. **H[allendorff], C.,** Den 21 november 1855.
Svenska Dagbladet 1907, N:o 317 (21/11).

1064. Kronprins Carls Rapport af 14. August 1856 til Kong Oscar I om hans Iagttagelser paa hans store Reise i Norge.
[Nor.] Historisk Tidsskr. 1907. 4:e Række. Bd 4, s. 421—426.

1065. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Udgivne af den norske historiske Forening. H. 4—5. S. 241—400. Kristiania 1906—07.

1066. **Krauel, R.,** Die Ablösung des Sundzolles und die preussische Politik.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1907, s. 319—341.

1067. **Koht, H.,** Norges og Sveriges Politik i Forholdet til Danmark 1857—64. Kildehenvisninger og Avtryk til Bruk ved Övelse. Kristiania 1905. Tr. som Manuskript.

1068. Skrivelse fra Statsraad Hans Christian Petersen som Præses for den norske Regjering i Aarene 1858—61.
[Nor.] Historisk Tidsskr. 1907. 4:e Række. Bd 4, s. 299—420 + 1 portr.

1069. **Rein, Th.,** Emil von Quanten som politiker.
Finsk Tidskr. 1907. T. 62, s. 144—151.

1070. **Svensén, E.,** Landtmannapartiet i Sverige efter representationsreformen.
Politik och Kultur 1907, s. 69—85.

1071. **Hjärne, H.,** Oscar II †.
Det nya Sverige 1907. Årg. 1, s. 419—426.

1072. **Lundström, H.,** Ord med anledning af H. Maj:t konung Oscar II:s död. 16 s. + 1 portr. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 35 öre.

1073. **Lagrèze, Cte de,** Oscar II. Souvenirs intimes.
Le Correspondant 1907. T. 229, s. 1188—1203.

1074. **[Maury, L.],** Oscar II et la Suède. Par *Svenn.*
Revue politique et littéraire. Revue bleue 1907. 5e Sér. T. 8, s. 785—787.

1075. **Willebrand, R. F. v.,** Konung Oscar II †.
Finsk Tidskr. 1907. T. 63, s. 355—361.

1076. **Affaires** de Norvège. Documents officiels concernant la dissolution de l'union entre la Norvège et la Suède et la constitution du royaume de Norvège. 1903—1905. Documents officiels communiqués par le Gouvernement Norvégien en 1907. 73 s. + 1 portr. Paris. Äfven i Archives diplomatiques 1907. T. 101. Vol. 1. s. 57—111.

1077. **Bihot, Charles,** La rupture scandinave. Étude anthropo-géographique. 45 s. Liége.
Travaux du séminaire de géographie de l'Université de Liége. Fasc. 8.

1078. **Fahlbeck, P.,** Warum hat Schweden nicht Krieg gegen Norwegen geführt?
Deutsche Revue 1907. Jahrg. 32, s. 334—347. Äfven på svenska i Statsvetenskaplig Tidskr. 1907, s. 209—225.

1079. **Jessen, Fr. v.,** Begivenheder jeg oplevede. (3) + 227 s. Khvn & Kristiania, Gyldendal. Pr. 3 kr. 50 öre.
S. 187—227 innehålla Norges syvende Juni 1905.

1080. **Nielsen, Y.,** Norge i 1905. Med en indledende Oversigt over Unionshistoriens niti Aar. Med en mängd portr. o. illustr. H. 19—30. S. 289—480. Horten, C. Andersen. Pr. 15 öre häftet.

1081. **Suttner, B. v.,** Zum schwedisch-norwegischen Konflikt.
Österreichische Rundschau 1905. Bd 3, s. 314—317.

1082. **[Vellentszéy, M.],** Nachtraegliche Betrachtungen über die Aufloesung der Union von Schweden und Norwegen.
Oesterreich-Ungarische Pariser Rundschau 1906. Jahrg. 12, s. 17—20. 4:o.

1083. **Waultrin, R.,** La Scandinavie actuelle et son avenir.
Annales des sciences politiques 1907. T. 22, s. 565—594.

Biografi och Genealogi.

1084. **Bromander, C. V.,** Karlstads stifts biskopskrönika.
Från Värmland och Dal, s. 26—88 + 4 portrpl.

1085. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. [22.] Friherre Axel Sparre.
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 5—14 + 1 portr.

1086. **Elgenstierna, G.,** Köpings stads tjänstemän 1605—1905. Personhistoriska anteckningar. (2) + 106 s. Sthlm.
Skrifter utgifna af Personhistoriska Samfundet. 1. Ingår uti Personhistorisk Tidskr. 1906 (tr. 1907), H. 3—4.

1087. **Lagergren, H.,** Kristinehamn kyrkas böcker. [H.] 2. Födda och döpta 1645—1687. Med biografiska anteckningar. S. 39—87. Kristinehamn, Förf. Pr. 1 kr.

1088. **Leijonhufvud, S.,** Två kvinnoöden från Karolinska tiden. 1—2. [Birgitta Scherzenfeldt o. Lovisa v. Burghausen.]
Nordisk Tidskr. 1907, s. 45—55, 85—99.

1089. **Lexikon,** Svenskt biografiskt. Ny följd. Bd 10: H. 3. [Utg. af *L. G. Tidander*]. S. 571—730 + XI s. Sthlm, Beijer. Pr. 3 kr.

1090. **Mantalsförteckning** öfver staden mellan broarna från år 1652. Medd. af *F. U. Wrangel.* [Handlingen finnes i Riksarkivet, Stockholms stads acta.]
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907, s. XLIX—LXXIV.

1091. **Riksdagsmän,** Skånska. Förteckning öfver ledamöterna af bondeståndet samt af första och andra kammaren. 32 + (1) s. Trelleborg, Lundgrens Bokh. Pr. 1 kr.

1092. **Rättelser,** Spridda, och tillägg till G. Anrep: Svenska adelns ättartaflor. Medd. af *G. Indebetou, A. Lewenhaupt, G. Elgenstierna, J. Ax. Setterdahl.*
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 89—96.

1093. **Sjöström, C.,** Göteborgs nation i Lund 1669—1906. Biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik. VIII + 609 s. Lund, Förf. Pr. 15 kr.

1094. **Wijkmark, A.,** Gottlands trupper 1811—1904. Biografiska anteckningar. H. 10—13. S. 213—332 + X + (1) s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 1 kr. häftet.

1095. **Flavigny, C. de,** née Moitessier, Sainte *Brigitte de Suède,* sa vie, ses révélations et son oeuvre. Nouv. éd. revue et corr. XII + 643 s. Paris, Oudin 1906.

1096. **Krogh-Tonning, K.,** Die heilige Birgitta von Schweden. Mit 2 Vollbildern und 18 Abbildungen im Text. VI + (3) + 142 s. Kempten u. München.
Sammlung illustrierter Heiligenleben. 5.

1097. **Haralds, Hj.,** *E. G. Boström.* 92 s. + 1 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. kart. 1 kr. 25 öre.
Svenskar. [D.] 2.

1098. **Haralds, Hj.,** Erik Gustaf Boström. En öfvergångstids statsman.
Det nya Sverige 1907. Årg. 1, s. 198—204.

1099. **De Geer, L.,** Minnen. 2:a uppl. D. 1. (3) + 281 + (1) s. 2. 300 + (1) s. Sthlm, Norstedt 1906. Pr. inb. 8 kr.

1100. **Klinckowström, Th.,** Den svenska »Grefvinnan». [*Hedvig Ekman.*]
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 61--66.

1101. **Malmström, C. G.,** *Kristofer Freudenfeldt.* En minnesteckning.
Vårt Försvar 1907, s. 96—117.
Se nedan »Recensioner» 1386.

1102. **Holmberg, C. Bååth,** Från Onsalalandet. [Handlar bl. a. om *Lars Gathenhjelm.*]
Svenska Turistf. Årsskr. 1907, s. 53—80. Med flera illustr.

1103. **Boëthius, S. J.,** Om *Erik Gustaf Geijer* såsom historiker, tal vid Akademiska förbundets fest efter aftäckningen af Geijers staty den 30 okt. 1888.
Boëthius, S. J., Spridda blad (1906), s. 8—13. I något olika form tryckt i Ny Svensk Tidskr. 1888.

1104. **Wahlström, L.,** Erik Gustaf Geijer. En lefnadsteckning. 338 + (2) s. + 8 portr. + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

1105. **Wermkrantz, E.,** Prosten i Umeå *Nils Grubbs* lif och verksamhet 1681—1724 (forts. från föreg. årg. och afslutn.) (Se N:o 6276, 233 o. 641.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 34—112. Äfven såsom bok XV + 360 s. Lund, C. W. K. Gleerup 1906. Pr. 3 kr. 75 öre.

1106. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 3. Vadstena-nunnan Ingegärd Persdotters (*Gylta*) bref till sin brorson unge Bengt Gylta med redogörelse för Gylta-ättens släktförbindelser.
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 67—72 + 1 tabell.

1107. **Heinricius, G.,** *Israel Hwasser* och Finland.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907), s. 225—313 + 2 portr.

1108. **Blanck, A.,** *Hans Järta* genom Geijer erbjuden en statsrådsplats 1829.
Hist. Tidskr. 1907, s. 44—52.

1109. **Wallengren, S.,** Hans Järta som politisk teoretiker. 1. Akad. afh. VII + 236 s. Lund, Förf. 1906.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 1. N:o 2.

1110. **Lagerbring, S.,** Skrifter och bref. Utgifna af *L. Weibull.* 170 + (1) s. + 1 portr.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1907. H. 1—2.
Innehåller: Fragment af en sjelfbiografi, Svea Rikes Historia 1460—1468, Utlåtanden i universitetsärenden, Bref 1746—1787.

1111. **Clason, S.,** Sven Bring, adlad *Lagerbring.*
Stockholms Dagblad 1907, N:o 64 (6/3), 65 (7/3).

1112. **Lagerbring, S.,** Fragment af en sjelfbiografi.
Lagerbring, S., Skrifter o. bref, s. 1—24.

1113. **Linné, C. v.,** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utgifna af Upsala Universitet. Afdeln. 1. D. 1. Skrifvelser till offentliga myndigheter och till Kungl. Vetenskapssocieteten i Upsala. Utgifna och med upplysande noter försedda af *Th. M. Fries.* III + 341 + (1) s. Sthlm, Ljus. Pr. 5 kr.

1114. **Lewenhaupt, A.,** Storfurstinnan *Marias af Ryssland* härstamning från Gustaf Vasa och Sten Sture.
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 57—59.

1115. Vittnesbörd om *Erik Molin.* Medd. af [*H.*] *L*[*un*]*d*[*strö*]*m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 173—179.

1116. *Adam Fredrik Netherwood* än en gång.
Personhistorisk Tidskr. 1906 (tr. 1907), s. 96—97 + 1 portr.

1117. *Laurentius Paulinus Gothus'* dagboksanteckningar 1608—1613. Medd. af [*H.*] *L*[*un*]*d*[*strö*]*m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 186—226.

1118. **[Platen, H. v.],** Geschichte der von der Insel Rügen stammenden Familie *von Platen.* 232 + 107 s. + 7 pl. o. portr. 4:o. U. o. [1907].
S. 52—55: Rügen unter schwedischer Herrschaft.

1119. **Söderblom, N.,** *Henric Schartau.*
Ord och Bild 1907, s. 513—527. Med 2 portr. o. 4 illustr.

1120. **Weber von Rosenkrantz, W.,** Beiträge zur Adelsgeschichte. 1. Die Familie *Schinkel.*
Zeitschrift d. Gesellschaft f. Schleswig—Holsteinische Geschichte 1906. Bd 36, s. 1—78 + 1 pl. + 3 slägttafl.

1121. **Schück, H.,** *Henrik Sparre.* En hofhistoria från Gustaf III:s tid. 1—3.
Aftonbladet 1907, N:o 43 (20/2), 48 (26/2), 54 (5/3).

1122. **Fürst, C. M.,** *Kilian Stobæus d. ä.* och hans brefväxling 151 + (1) s. + 1 portr. 4:o. Lund.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 2. Bd. 2. N:o 11.

1123. **Stjernkrantz, K.,** *Esaias Tegnér.* Biskopsvalet. Stiftsstyrelsen från Lund. Litterärpsykologiska grundlinier. En framställning baserad på hittills otryckta källor. 129 + (1) s. Lund, Lindstedts Univ. Bokh. Pr. 2 kr. (Se N:o 657.)

1124. **Wiklund, H. E.,** Biskop *Thomas.* Progr. S. 3—12. Luleå.

1125. **Ödberg, F.,** Fru *Anna Hansdotter Tott* och hennes tid (1478—1549). Anteckningar.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2: H. 6 7, s. 1—48.

1126. **Lundström, H.,** Anteckningar om en märklig folkpredikant och »vetenskapsman» från Linnés dagar. [*Sakarias Westbeck.*]
Kyrkohistorisk Årsskr. 1907, s. 229—270.

1127. **Wilskman, A.,** Slägten *Wilskman.* 103 s. + 1 slägttafla. Med flera portr. i texten. Helsingfors. I kommission hos M. Sahlström, Liljeholmen. Pr. 4 kr. 50 öre.

Heraldik.

1128. **Södermark, R.,** Kungl. Svenska riddareordnarna jämte konung Oscar II:s jubileums-minnestecken. Personhistoriskt praktverk utgifvet och med nådigt tillstånd underdånigst tillägnadt H. M. Konungen. Den historiska afdelningen utarbetad af *K. H. Karlsson.* 436 s. + 19 pl. 4:o. Lund, C. Lunds förlag. Pr. inb. 25 kr.

Krigshistoria.

1129. **Abel, v.,** Gefechtskalender nebst Armee-Listen, Personen- und Truppen-Verzeichnis für das Brandenburgisch-Preussische Heer 1656—1688.
Beiheft zum Militär-Wochenblatt 1907. s. 399—457.

1130. **Angell, H.,** Norges Krigshistorie (Landkrigene). 83 s. + 1 karta. Många illustr. i texten. 4:o. Kristiania, Gröndahl 1906.

1131. **Beiträge** und Forschungen, Urkundliche, zur Geschichte des Preussischen Heeres. Herausg. v. Grossen Generalstabe. H. 7: Jany, Die alte Armee von 1655—1740. (Formation und Stärke.) VI + 159 s. Berlin, Mittler & Sohn 1905.

1132. **Bennedich, C.,** Frihetstiden och försvarsverkets förfall.
Vårt Försvar 1907, s. 19—56.

1133. **Bergenstråhle, G.,** Historiska anteckningar om Kungl. Göta lifgarde. D. 1. Regementets historia. (4) + 421 + (2) s. Med många illustr., portr. o. bilagor o. 12 kartor. Sthlm, Aktiebolaget Fortuna. Pr. 10 kr.

1134. **Bidrag** til 17. Bataillons Historie 1657—1907. Gyldenlöves Dragonregiment — Dronningens Livregiment — 17. Linie-Infanteribataillon. — 17. Regiment. Udgivet af 17. Bataillon. Materialet er samlet og bearbejdet af *R. Fog* med Bistand af forskellige Kamrater. 65 + (2) s. + 1 portr. + 1 karta + 3 pl. Khvn. Tr. som manuskript.
S. 11—27 handlar om Svenskekrigene 1657—1679.

1135. **Cederström, Eug.,** Wendes artilleriregementes historia.
Vårt fosterland och dess försvar 1907, N:o 1, s. 6—8. Med 4 illustr.; N:o 4, s. 10—12. Med 2 illustr.: N:o 9, s. 6—9. Med 4 illustr.; N:o 12, s. 7—9. Med 6 illustr.

1136. **Grafström, E.,** Några ord om våra troféer.
Vårt Försvar 1907, s. 142—166. Med 12 fig.

1137. **Hellgren, E.,** Kronologiska uppgifter om de nuvarande svenska regementenas uniformsfärger.
Illustrerad Militärrevy 1907, s. 142—146.

1138. **Hellström, C.,** Om Stockholms garnison samt borgarbeväpning från äldre till nyare tid. 164 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Aktiebolaget Fortuna. Pr. 1 kr.

1139. **Historia,** Kungl. Lifregementets grenadierers. VIII + 122 s. + 5 pl. + 1 portr. + 3 kartor. Örebro 1906.

1140. **Horn, A.,** Uttalanden om svenska kavalleriet för 150 år sedan.
Illustrerad Militärrevy 1907, s. 269—280. Med 1 portr.

1141. **Kadettkår,** Flottans, 1756—1906. En kort historik öfver utbildningen till sjöofficer. Af *—rk.*
Vår Flotta 1907, s. 29—34. Med 4 pl. + 2 portr. i texten.

1142. **Leijonhufvud, E.,** N:o 28 Kungl. Hallands bataljon.
Illustrerad Militärrevy 1907, s. 121—127.

1143. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia. D. 3: H. 1—2. 384 s. + 21 kartor. Sthlm.
Tidskr. i fortifikation 1906, 07. Bihang.

1144. **Petrelli, T. J., & Lagrelius, A.,** Narvatroféer i statens trofésamling. Några blad vid Nordiska Museets öppnande. 22 s. + 17 pl. 4:o. + Tillägg. Ryska gardesfanor. S. 23—41 + 3 pl. 4:o. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 4 kr. Tillägget. Pr. 1 kr. 50 öre.

1145. **Planting-Gyllenbåga, W.,** Gustaf II Adolfs kommandostaf i ryskt museum?
Stockholms Dagblad 1907, N:o 180 (7/7).

1146. **Planting-Gyllenbåga, W.,** Svensktroféer i lifrustkammaren i Kreml.
Julnummer utgifvet af Adelns diskussionsklubb 1907. Årg. 3, s. 17—20. Med 9 illustr.

1147. **Rockstroh, K. C.,** Befæstningsanlæg paa den vestlige Side af Lillebelt i Tiden 1629—1644.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. Række. Bd 4, s. 290—303.

1148. **Selander, E.,** En bok om vår flotta. Med 71 illustr. i texten, 4 pl. och 3 bilagor i färgtryck. 235 s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr.
Kap. 1: Vårt sjöförsvar under gångna tider; 6: Några händelser ur vår sjökrigshistoria, Nordiska sjuårskriget, Kriget med Danmark 1643—45, Clas Uggla, Gustaf Psilander, Ehrenskiölds strid vid Hangö udd och Ryska kriget 1788—90.

1149. **S[tålhan]e, H.,** En fälttjänstöfning på 1700-talet.
Illustrerad Militärrevy 1907, s. 355—360. Med 1 karta.

1150. **Thorsander, G.,** Bland kosackdolmor och pickelhufvor. Tre krigshistoriska skildringar: Åländske böndernas kamp mot ryska invasionen 1808; Lövenhielmarne 1848; Dansk-svensk-norska ströfkåren 1864. 165 s. Sthlm, Fröléen & Comp. (tr. i Sköfde) 1906. Pr. 2 kr.

1151. **Tidander, L. G.,** Anteckningar rörande Kongl. Kronobergs regementes historia. 255 + (1) s. Tr. Karlshamn 1897 men ej utlemnad förr än 1907. Pr. 2 kr. 75 öre.

1152. **Troféer** vunna af ett Hälsingedetaschement i stora nordiska kriget.
Illustrerad Militärrevy 1907, s. 343—348. Med 2 pl.

Litteratur- och konsthistoria.

1153. **Ambrosiani, S.,** Kakelugn med Karl XI:s namnchiffer i Stralsund
Fataburen 1907, s. 1—6. Med 3 illustr.

1154. **Branting, Agn.,** Knytning, knyppling och språngning.
Fataburen 1907, s. 105—118. Med 14 fig.

1155. **Branting, Agn.,** Textilkonst i Vadstena kloster och kyrka. 1—2.
Svenska Slöjdföreningens tidskr. 1907, s. 1—11. Med 6 fig.; 38—41. Med 3 fig.

1156. **Castrén, G.,** Stormaktstidens diktning. Studier. (2) + 220 s. Sthlm Ljus. Pr. 4 kr.

1157. **Ekhoff, E.,** Snidad bänk från Kungsåra kyrka i Västmanland.
Fornvännen 1907, s. 49—76. Med 12 fig.

1158. **Geete, R.,** Om Olaus Magnus och hans nordiska kulturhistoria från år 1555.
Svenska Kalendern 1908 (tr. 1907). Årg. 3, s. 174—176. Med 4 illustr. i texten.

1159. **Hahr, Aug.,** Studier i Johan III:s renässans. 1. Arkitektfamiljen Pahr. Med inkl. öfverstycken 82 illustrationer. (Mit einem Résumé in Deutscher Sprache). III + (1) + 192 + X s. Uppsala, Akad. Bokh. Pr. 4 kr. 50 öre.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 12: 2.

1160. **Hildebrand, H.,** Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid. En kortfattad öfversikt. 2:a omarbetade uppl. Med 300 fig. (3) + 195 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr. 50 öre.

1161. **Jensen, A.,** Sverige i ryska folkpoesien.
Nordisk Tidskr. 1907, s. 100—110.

1162. **Jensen, A.,** Obrazy Szwedzkie w literaturze Polskiej. Referat podał *W. Benzelstjerna-Engeström.* (Se N:o 6661.) 91 s. Posnań.

1163. **Levertin, O.,** Essayer. [D.] 1. 289 + (4) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2 kr.
Innehåller bl. a.: Hertiginnans dagbok; Henrik Schücks Gustaf III; Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer; Den Armfeltska konspirationen; Östrabo; Ett par aforismer om historisk diktning.

1164. **Roosval, J.,** Silfveraltaret i Storkyrkan. Ett hamburgsarbete af Eustachius Erdmüller (?) och Johan Georg Hertel.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907, s. 76—84. Med flera illustr. i texten.

1165. **Schück, H.,** Från historieskrifningens barndom.
Aftonbladet 1907, N:o 286 (7/12).

1166. **Schück, H.,** Folknamnet Geatas i den fornengelska dikten Beowulf. 45 s. Upsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskr. 1907. Progr.

1167. **Schück, H.,** Studier i ynglingatal. [3.] S. 91—135. Upsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskr. 1907. Progr.

1168. **Sjöberg, N.,** Emalj- och miniatyrmålaren Pierre Signac.
Ord och Bild 1907, s. 646—651. Med 14 bilder.

1169. **Sjöberg, N.,** Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholms slott.
Fataburen 1907, s. 79—104.

1170. **Sjöberg, N.,** Svenska porträtt i offentliga samlingar. Utgifna under medverkan af Personhistoriska Samfundet. D. 1. Drottningholm. 52 s. + 50 portr. 4:o. 2. Gripsholm Vasatiden. XIV + 69 s. + 50 portr. 4:o. Sthlm. Hasse Tullberg 1905, 07. Pr. för hvarje del 15 kr.
Se nedan »Recensioner» 1890.

1171. **Sjöberg, N.,** Gustaf I:s söner. En porträtthistorisk studie.
Nordisk Tidskr. 1907, s. 489—498. Med 11 portr. fig.

Statsrätt, juridik, nationalekonomi och statistik.

1172. **Beauchet, L.,** Loi d'Upland (suite: des causes concernant la vente). Livre sur les rapports entre cohabitants du by.
Nouvelle revue historique de droit français et étranger 1906, 07. Année 30, s. 598—608; 31, s. 645—693.

1173. **Gezelius, B.,** Till historien om vårt lagutskotts tillkomst.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1907, s. 31—59, 119—127.

1174. **Gränström, P. O.,** Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen. 1—2.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1907, s. 244—270, 289—327.

1175. **Höjer, N.,** Svensk samhällslära med öfversikt af Finlands, Norges och Danmarks samhällslif. (3) + 215 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.

1176. **Kjellén, R.,** En öfvergångsformation inom den svenska lokalförvaltningen.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1907, s. 7—30.

1177. **Lagmansdombok,** Upplands, 1490—1494. Efter en Uppsala-handskrift utgifven af *K. H. Karlsson*. XIII + (1) + 138 s. Sthlm. Pr. 2 kr. 25 öre.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 132.

1178. **Schlüter, W.,** Zwei Bruchstücke einer mittelniederdeutschen Fassung des Wisbyschen Stadtrecht aus dem 13. Jahrhundert.
Mittheilungen d. Gesellschaft f. Geschichte u. Alterthumskunde d. Ostseeprovinzen Russlands. Bd 18, s. 487—553.

1179. **Schäfer, D.,** Die Sundzollrechnungen als internationale Geschichtsquelle. 1.
Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst u. Technik 1907. Jahrg. 1, sp. 365—374.

1180. **Tunberg, S.,** De äldsta världsliga privilegierna i Sverige.
Hist. Tidskr. 1907, s. 157—166.

Bibliografi.

1181. **Aberstén, S.,** Förteckning öfver skrifter utgifna af Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhets-samhälle. På uppdrag af K. Samhället upprättad. (2) + 39 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 75 öre
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. 9: 4.

1182. **Almquist, J. A.,** »Det svenska arkivet» i Riga.
Hist. Tidskr. 1907, s. 108—111.

1183. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: H. 1. (1) s. + s. 123—258. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 29.

1184. **Bonsdorff, C. G. v.,** Boksamlingar under 1600-talet.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 3. 1902—03 (tr. 1904), s. 171—175.

1185. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 11 (= Bd 2: 2). Sp. 97—192. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 9.

1186. **Collijn, I.,** Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. Smärre bidrag. 4. Rester af svenska medeltidsbibliotek i Kungl. bibliotekets inkunabelsamling.
Samlaren 1906 (tr. 1907), s. 99—105.

1187. **Feuereisen, A.,** Livländische Geschichtsliteratur 1904. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands in Riga. (2) + 72 s. Riga, N. Kymmel.

1188. **Handlingar** rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2.] Handlingar rörande landsarkivorganisationen.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: (15—16), s. 53—83.

1189. **Hildebrand, E.,** Mémoire sur les publications des sources historiques en Suède.
Atti del Congresso Internazionale di scienze storiche (Roma, 1—9 aprile 1903). Vol. 1, s. 243—248. Tr. Roma 1907.

1190. **Indebetou, G.,** Om källor vid släktforskning.
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 31—36.

1191. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben v. *G. Schuster*. Jahrg. 28. 1905. Hälfte 2. VIII + 332 + 326 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 140—154.

1192. **K[arlsson], K. H.,** Venezianska ministerdepescher i Kungl. Biblioteket.
Hist. Tidskr. 1907, s. 249—250.

1193. **Leijonhufvud, S.,** Malin Stures bönbok.
Fornvännen 1907, s. 145—159. Med 8 fig.

1194. **[Lundström, H.],** Martin Aschaneus' på 1640-talet till riksarkivet öfverlämnade samling böcker och handskrifter.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 261—266.

1195. **Meyer, E.,** Några anteckningar om Westinska samlingarna i Uppsala universitetsbibliotek.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907, s. 87—100. Med 1 portr. o. flera illustr. i texten.

1196. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1875—1900. Systematisk förteckning öfver skrifter och uppsatser som röra Sveriges historia utkomna från och med 1875 till och med 1900. VI + 439 s. Sthlm, Svenska historiska föreningen. Pr. för medlemmar af

föreningen 5 kr., i bokh. 9 kr. 25 numrerade exempl. på bättre papper.
Skrifter utgifna af Svenska historiska föreningen. 2.
Se nedan »Recensioner» 1392.

1197. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1906. 35 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1907. 50 separatexemplar.

1198. **Sondén, P.,** Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i riksarkivet förvarade handlingar förtecknade. VII + (1) + 288 + (1) s. Sthlm. Pr. 3 kr.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 2: 2.

Topografi.

1199. **Ambrosiani, S.,** Från 64 Västerlånggatan, Stockholm. Uppmätningar och ritningar af *A. Roland.*
Fataburen 1907, s. 119—127. Med 12 fig.

1200. **Ambrosiani, S.,** Hvarför och när uppstod Stockholm? Några synpunkter.
Varia 1907, s. 65—74. Med flera illustr.

1201. **Anderson, W.,** Medeltidens Öland.
Varden 1907, s. 465—468.

1202. **Arkiv,** Noraskogs. Kulturhistoriska samlingar och anteckningar om Örebro läns bergslager. [Utgifna af *Johan Johansson.*] Bd 5: H. 3. (1) s. + s. 225—337. Sthlm, Fritze. Pr. 2 kr.

1203. **Berggren, P. G.,** Kalmar stad och dess historia. 171 s. + 23 pl. o. kartor. Kalmar, Hj. Appeltoffts bokh (tr. i Sthlm). Pr. 6 kr.

1204. **Berggren, P. G.,** Vårfrukapellet i Linköping.
Meddelanden från Östergötlands fornminnesf. 1906, s. 1—13 + 1 pl.

1205. **Birath, B. E.,** Ur Bysta och Brefvens historia. 22 s. Örebro 1906.

1206. **Björkman, R.,** Göta hofrätts hus.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 1, s. 79—137 + 3 pl.

1207. **Björkman, R.,** I Jönköping anno 1609. 17 s. Jönköping 1906.
Särtr. i 20 numrerade exemplar ur Lykt-gubben. Tidskr. utg. af föreningen »Modersmålsvännen».

1208. **Blümcke, O.,** Zur Topographie der Stettiner Fitte auf Falsterbo.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1907, s. 439—455 + 1 pl.

1209. **Broberg, J. E.,** Irsta kyrka.
Julbok för Västerås stift 1906, s. 46—59. Med 6 illustr.

1210. **Carlsson, Fr.,** Gamla Lund. Med 42 illustrationer samt vignetter af *J. Mårtensson* o. *P. A. Olsson.* 70 s. 4:o. Lund, Lindstedts Univ. Bokh. Pr. 2 kr.

1211. **Cederström, R.,** Hvad Strängnäs kungagrafvar gömde.
Dagens Nyheter 1907, N:o 13459 B. (15/10.)

1212. **Döbelius, J. J.,** Beskrifning om Ramlösa Hälso- och Surbruns Upfinnande, dess Belägenhet, Natur, Wärckan och rätta Bruk. 24 s. U. o. 1708. Nytr. i 100 ex. år 1907. Sthlm, Hasse Tullberg. Pr. 4 kr.

1213. **Ekelund, J.,** Gefle stads hamn. Redogörelse för anläggningarne vid Fredriksskans jämte återblick på hamnens historia. X + 227 + (4) s. + 20 pl. + 9 kartor + 5 bilag. (tabell.) Gefle 1905.
Innehåller. Kap. 1: *Fyhrvall, O.*, Fredriksskans. 2: Hamnens äldre historia. Af *V. L.*

1214. **Flodmark, J.,** En främlings Stockholms-intryck från slutet af 1700-talet.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907, s. 52—75. Med flera illustr. i texten.

1215. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. (Forts.)
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2, s. 61—63.

1216. **F[orstrand], C.,** Söders äldsta stenhus. Under restaurering. En märklig, minnesrik byggnad.
Svenska Dagbladet 1907, N:o 201 (28/7).

1217. **Från** Värmland och Dal. [Tillegnad *J. A. Eklund.*] 125 s. + 13 portr. o. pl. Kristinehamn, H. Lagergren (tr. i Karlstad). Pr. 1 kr. 75 öre.
Innehåller bl. a.: *T. Säve*, Karlstads stifts grundande och superintendenten Jesper Marci; *C. V. Bromander*, Karlstads stifts biskopskrönika; *O. Martinson*, Kyrkliga minnen från Brattfors; *A. G. Viotti*, De andliga rörelserna i Gillberga med omnejd på 1850-talet; *Th. Ekelund*, Tegnérminnen i Rämen.

1218. **Fyhrvall, O.,** Fredriksskans. Några minnesord.
Ekelund, J., Gefle stads hamn, s. 1—9.

1219. **Gyllensvärd, V.,** Om tolagen samt packhus- och tullhusbyggandet i Stockholm. En historisk undersökning. IV + 60 s. 4:o. Sthlm 1906.

1220. **Hahr, A.,** Kalmar slott.
Svenska Turistf. Årsskr. 1907, s. 99—118. Med flera illustr.

1221. **Hallström, C. A.,** Floda kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1906. Årg. 3, s. 61—70. Med 7 illustr.

1222. **Handlingar** rörande lapparnas och den bofasta befolkningens förhållande till hvarandra i äldre tider.
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2, s. 63—68.

1223. **Handlingar,** Äldre, angående Västergötland. (Forts. från föregående häfte.) [1492—1723.]
Västergötlands fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2: H. 6/7, s. 108—145.

1224. **Huss, G.,** Luleå socken på Gustaf Vasas tid.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 4 (1906), s. 33—67.

1225. **Johansson, A.,** Konung Erik XIV:s graf i Västerås domkyrka.
Julbok för Västerås stift 1906, s. 38—45. Med 2 illustr.

1226. **Kardell, S. J.,** Bidrag till historien om Jämtlands och Härjedalens försvenskning efter freden i Brömsebro.
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2, s. 69—79.

1227. **[Kardell, S. J.],** Ur Jämtlands historia. Föredrag, hållet af fornminnesföreningens sekreterare vid festen till fädrens minne på Frösön den 14 juli 1907.
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2, s. 79—89.

1228. **Karlberg, G.,** Bidrag till Skanörs och Falsterbo historia under 1700- och 1800-talen. 57 s. Uppsala 1906. Pr. 75 öre.

1229. **Karlberg, G.,** Älgå socken i Värmland i forna dagar och i våra. XI + 261 s. Uppsala, Förf. 1906. Pr. 1 kr. 50 öre.

1230. **Kulturcentrum,** Ett svenskt, i medeltiden. Kungaborgen på Visingsö.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1907, N:o 208 (7/9).

1231. **Lund** och utställningen 1907. Med en karta öfver Lund samt illustrationer. Utgifven af Utställningsstyrelsen. 88 + (2) s. + 1 portr. Lund. Lindstedts Univ. Bokh. Pr. 75 öre.
Bring, S. E., Lunds stads historia utg. s. 4—14.

1232. **Lundblad, G. T.,** Skara domkyrka.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1906, s. 17—29. Med 8 illustr.

1233. **Lönroth, C.,** Grafminnen i Tyresö kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1906. Årg. 3, s. 82—98. Med 8 illustr.

1234. **Nauckhoff, W.,** Tidö.
Julnummer utgifvet af Adelns diskussionsklubb 1907. Årg. 3, s. 41—48. Med 2 portr. o. 4 illustr.

1235. **Nerman, G.,** Något om Arbrå. 22 s. Uppsala 1906.

1236. **Nerman, G.,** Några gamla Stockholmsförhållanden.
Nerman, G., Mina minnen 1827—1907. D. 1, s. 177—200. Med illustr. i texten.

1237. **Nordlander, J.,** Danska infall i Medelpad.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 5, s. 25—32.

1238. **Nordlander, J.,** Om Norrlands urgamla kulturbygd.
Ymer 1907, s. 49—74 + 1 karta.

1239. **Olán, A. E. T.,** Marstrands historia, krigsminnen och badortslif. En vägledning för alla. 40 s. Med illustr. i texten. 4:o. Göteborg 1906.

1240. **Pettersson, Alfr.,** Finnmarkerna i södra Ångermanland och norra Medelpad.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 4 (1906). s. 1—82 + 1 karta.

1241. **Privilegier,** Uppsala stads, jämte dit hörande handlingar 1314—1787. Utgifna af *C. M. Kjellberg.* (4) + XXXI + 232 s. Uppsala. Pr. 5 kr.
Svenska stads-privilegier. 1.

1242. **Ramlösa hälsobrunn** 1707—1907. Strödda anteckningar ur brunnens historia utgifna till 200-årsjubileet 1907. 56 s. + 4 pl. + 1 karta. Många illustr. i texten. Helsingborg, Killbergs bokh. (tr. i Sthlm.)

1243. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 1. 118 + (2) s. Med många illustr. i texten. Wästervik, C. O. Ekblad & Comp. Pr. 1 kr. 50 öre.

1244. **Schück, H.,** Ruinen på Studentholmen.
Aftonbladet 1907, N:o 215 (16/9), Kvällsuppl.

1245. [**Sundström, J.**], Kort begrepp af Gefle stads historia.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1906, s. 1—34.

1246. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius* och efter hans död af *A. Kempe.* Med många illustr. och planer. 1: 8—10, 4: 8—9. H. 15—19. S. 449—640 + s. 449—576. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

1247. **Sydow, A. v.,** Bland konungagrafvar och grafkor. [Varnhems klosterkyrka.]
Julnummer utgifvet af Adelns diskussionsklubb 1907. Årg. 3, s. 36—38. Med 5 illustr.

1248. **Söderstéen, H.,** Askersunds landsförsamlings kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1906. Årg. 3, s. 70—82. Med 7 illustr.

1249. **Söderström, C. W.,** Elfdalens kyrka och Evertsbergs kapell.
Julbok för Västerås stift 1906, s. 60—78. Med 4 illustr.

1250. **[Trolle-Bonde, C.],** Trolleholm förr och nu. D. 3. (2) + 580 s. 4. (4) + 708 + (1) s. Lund 1906, 07.

1251. **Tänkebok,** Jönköpings stads. Utgifven af *A. Ramm.* [H. 1.] 48 s.
Bilaga till Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 1.

1252. **Wallenstéen, J. A.,** Norrtullsgatan och dess omgifningar förr och nu.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907, s. 85—86.

1253. **Westerin, G.,** Anteckningar om Sorunda kyrka i Södertörn. 83 + (1) s. Västerhaninge, Förf. (tr. i Strängnäs) 1906. Pr. 1 kr.

1254. **Wrangel, E.,** Om Lunds domkyrkas äldsta byggnadshistoria. (Ur ett föredrag vid det kirkehistoriske Selskabs möte i Lund 21. sept. 1906.)
Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4, s. 19—23.

1255. **Wrangel, E.,** Medeltidskyrkorna i Småland. (Jönköpings och Kronobergs län.)
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 1, s. 43—78 + 10 pl.

1256. **Wåhlin, Th.,** Valleberga kyrka. Beskrifning, bifogad ett till K. Maj:t insändt ombyggnadsförslag af september 1905.
Kult och Konst 1907, s. 198—211. Med illustr.

1257. **Årén, M.,** Husaby kyrka efter restaureringen jämte något om dess källa.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1906, s. 79—92. Med 6 illustr.

1258. **Östman, N.,** Några anteckningar till Erik Lassotas von Steblau meddelanden om Stockholm 1590—1593.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907, s. 43—51.

1259. **Östman, N.,** En bild af Stockholm från år 1535.
Aftonbladet 1907, N:o 241 (16/10).

Kulturhistoria.

1260. **Ahlberg, K.,** Den svenska farmaciens historia. H. 1—2. (1) + 128 s. + 1 pl. Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. 25 öre häftet.

1261. **Ahnfelt, O.,** Ur mina minnen och ur gamla papper. [D.] 2. (1) + 124 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 75 öre.
Inneh.: Minnen från hemmet och hembygden; Från 1870-talets studentlif i Lund; Lundainteriörer från 1880-talet. Enligt gamla papper; Henrik Schönbeck och hans efterlemnade papper m. m.

1262. **Ambrosiani, S.,** Odinskultens härkomst. 44 s. Sthlm, Justus Cederquist. Pr. 1 kr.

1263. **Bergman, C. J.,** Gotländska skildringar och minnen. 2:a uppl. (2) + 286 s. Visby, Gotlands Allehanda. Pr. 2 kr.

1264. **Bergström, O.,** En maskeradbal på Stockholms slott 1692.
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 21—29.

1265. **Branting, Agn.,** Drottning Margaretas klädning. Studie i Uppsala domkyrka.
Ord och Bild 1907, s. 581—587. Med 7 bilder.

1266. **Brate, E.,** Nyare forskning i nordisk mytologi. Föredrag vid tioårsfesten i Samfundet för nordisk språkforskning den 23 januari 1906. 30 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 60 öre.
Svenska humanistiska förbundets skrifter. 11.

1267. **Cassel, G.,** Järnhandteringens utveckling till storindustri.
Ekonomisk Tidskr. 1907, s. 148—158.

1268. **Collijn, I.,** Bidrag till det Rudbeckiska tryckeriets i Västerås historia (1621—1648). 14 + (1) s. 4:o. Sthlm 1906.
Särtr. ur Allm. Sv. Boktryckareföreningens meddelanden. 1906: 2.

1269. **Eneström, F. J. E.,** Gnosjöborna, deras hemslöjd, seder och lefnadssätt, skrock och vidskepelse m. m. V + 123 s. Med flera illustr. Halmstad 1906.

1270. **Falk, E.,** Bergverksaktiebolaget Vulcanus 1900—1905 samt Blötbergets äldre historia. Styrelsen för bergverksaktiebolaget Vulcanus tillägnad. 38 + (1) s. 4:o. Sthlm 1906.

1271. **Flentzberg, Ant.,** Föreställningar om älfvorna.
Fataburen 1907, s. 7—17.

1272. **Hallman, M.,** Målare och urmakare, flickor och lösdrifvare. Historier från gamla Stockholm. 217 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 2 kr. 75 öre.
Innch.: Om lösdrifvare och »lösa konor»; Trofémålaren Hoffman och änkan i Ormsaltargränd; Hofurmakaren Jean Fredman och hans familj: Platskan och hennes »jungfrur»; Något om tapetmålare; Ett par historier från Norrtelje: Om sparsamhetsföreningen; Om kyrkobyggnaden.

1273. **Hammarstedt, N. E.,** Några forntida julseder.
Svenska Kalendern för 1908 (tr. 1907). Årg. 8, s. 152—156. Med 5 illustr. i texten.

1274. **Heckscher, Eli F.,** Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling. Akad. afh. [Upsala.] VI + 171 s. + kartor. Sthlm, Förf. Pr. 1 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1398.

1275. **Heden, Hj.,** Västernorrlands läns kungl. hushållningssällskap 1805—1904. På uppdrag utarbetad. 1. VII + 100 s. + 7 portr. Sthlm 1905.

1276. **Hermelin, O.,** Från svenska bygder. Kulturbilder och minnen. IV + 202 s. Sthlm, L. Hökerberg. Pr. 2 kr. 50 öre.

1277. **Holm, T.,** Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria. [D.] 2. 1643—1662. X + (1) + 247 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

1278. **Hushållningssällskap,** Skaraborgs läns kungl., 1807—1907. Under medverkan af särskilda fackmän utgifven af *R. Kjellén*. Med många illustr. o. portr. D. 1: Historia och allmän verksamhet. (4) + 352 + 74 s. 2: Speciella verksamhetsgrenar. (2) + 324 + (3) s. Göteborg.

1279. **Isberg jun., A. U.,** Malmborgska mordet. Ur Malmö stads brottmålskrönika. 108 s. + 1 pl. + 1 karta. Malmö, Förf. Pr. 1 kr. 50 öre.

1280. **Jörlander, Efr.,** Ur Ulricehamns kyrkoarkiv. Anteckningar. (1) + 196 s. Ulricehamn, S. M. Kjöllerström 1906. Pr. 1 kr.

1281. **Lagerberg, C.,** Svenska Ostindiska kompanierna.
Vårt fosterland och dess förnvar 1907, N:o 14, s. 10—12. Med 3 illustr.

1282. **Lagerbring, S.,** Utlåtanden i universitetsärenden.
Lagerbring, S., Skrifter och bref, s. 63—102.

1283. **Lagergren, H.,** Från det forna Kristinehamn. Kulturbilder. 196 s. Kristinehamn, Förf. 1906. Pr. 1 kr. 50 öre.

1284. **Lampa, S.,** Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 1.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2: H. 6/7, s. 57—77.

1285. **Lannge, E. G.,** Våra bref. Bilder från svenska postverket.
Bonniers Månadshäften 1907, s. 181—196. Med flera illustr. i texten.

1286. **Lannge, E. G.,** Stockholms postmuseum.
Varia 1907, s. 155—161. Med flera illustr.

1287. **Lindfors, A. O.,** Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—1870). 1. Historisk och topografisk öfversikt. 2. Akademiska föreningen och studentlifvet inom och utom densamma. 3. Sång och musik, sällskapligt umgängeslif, grupper och personligheter.
Ord och Bild 1907, s. 91—100, 137—152, 211—223. Med 54 bilder.

1288. **Lithberg, N.,** Bröllopsseder på Gottland. (Forts.) (Se N:o 773.)
Fataburen 1907, s. 144—178. Med 1 fig.

1289. **Looström, L.,** Till den gamla Ulfsundafabrikens historia.
Svenska Slöjdföreningens tidskr. 1907, s. 42—58. Med 15 fig.

1290. **Montgoméry, M.,** Åter i Uppsala 1826—1830. Ur Malla Montgomérys anteckningar meddelade af *M. G.*
Nordisk Tidskr. 1907, s. 245—264.

1291. **Nordlander, J.,** Om birkarlarne. 4. [Med Bilaga.] (Se N:o 776.)
Hist. Tidskr. 1907, s. 92—101.

1292. **Norlind, T.,** Musiken i Västerås under 1600-talet.
Kult och Konst 1907, s. 97—110.

1293. **Olrik, A.,** Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder. 108 + (2) s. Khvn & Kristiania, Gyldendal. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1403.

1294. **Slåtterfest,** En, 1794. Medd. af *L. W.*
Personhistorisk Tidskr. 1907, s. 73—76.

1295. **Swederus, M. B.,** Boklådorna i Uppsala 1616—1907. Ett bidrag till den svenska bokhandelns historia. 110 s. Uppsala, Lundequistska Bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

1296. **Swederus, M. B.,** Ett akademiskt kärleksbref 1731.
Varia 1907, s. 58—59.

1297. **Sydow, C. W. v.,** Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner.
Fataburen 1907, s. 65—78.

1298. **Söderberg, G.,** Die Handelsbeziehungen zwischen Schweden und Deutschland. Inaug. Diss. (2) + 180 s. Leipzig 1906.

1299. **Tidsbild,** En, från början af 17-hundratalet. af *J. L—B—D.*
Västergötlands fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2: H. 6/7, s. 78—80.

1300. **Unman, Joh.,** Ett gammalt mord. En bit Stockholmskrönika från 1811.
Dagens Nyheter 1907, N:o 13480 (B) (8/11).

1301. **Vogel, W.,** Nordische Seefahrten im früheren Mittelalter. 40 s. Mit 13 Abb. Berlin, Mittler & Sohn.

1302. **Vogel, W.,** Zur nord- und westeuropäischen Seeschiffahrt im früheren Mittelalter. Vortrag, gehalten im Institut f. Meereskunde in Berlin am 31. Jan. 1907.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1907, s. 153—205.

1303. **Wieselgren, S.,** Vårt Uppsalalif. Minnen från 1860-talet. Med 66 bilder (porträtt, vyer och interiörer). (3) + 219 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 50 öre.

Kyrkohistoria.

1304. **Aulén, G.,** H. Reuterdahls historiska åskådning med särskild hänsyn till hans ställning till Schleiermacher. Akad. afh. XVI + 272 + (1) s. Uppsala.

1305. **Hall, Frith.,** Jönköpings kloster.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 1, s. 22—42 + 3 pl.

1306. **H[öjer], [T.],** Ett vittnesmål af den heliga Katarina af Sverige om Urban VI:s val 1378.
Hist. Tidskr. 1907, s. 41—44.

1307. **L[un]d[strö]m, [H.],** Ett nytt bidrag till konfirmationens historia i Sverige.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1907, s. 279—282.

1308. **Lundström, H.,** Ett officielt utlåtande om svenska kyrkans s. k. successio apostolica.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 266—268.

1309. **L[un]d[strö]m, [H.],** Ett C. A. Agardhs uttalande från år 1842 om prästbildningen.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1907, s. 282—284.

1310. **[Lundström, H.],** Laurelius visitationsordning.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1907, s. 277—279.

1311. **Ophold,** Svenske Emigranters, i Danmark 1734 o. flg. Aar. Af *Kn. Heibergs* Samlinger ved *H. F. R.*
Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4, s. 48—140.

1312. **Rodhe, E.,** De svenska bibelsällskapens uppkomst.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 135—170.

1313. **Romson, J.,** Om dateringen af Georg Normans svenska kyrkoordning.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 130—134.

1314. **Skara domkapitel** till Axel Oxenstierna den 8 sept. 1651. Medd. af *[H.] L[un]d[strö]m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 171—172.

1315. **Stadga** af år 1443 för Vadstena klosters ekonomi. Efter en Uppsalahandskrift utgifven af *R. Geete*. S. 155—172. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1907.

1316. **Swebilius, O.,** Till Erik Benzelius d. ä. och Haqvin Spegel angående bibelöfversättning och psalmbok. Medd. af *[H. Lundström]*.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 179—186.

1317. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* H. 4, 5. S. 273—464. Sthlm, Norstedt (tr. i Uppsala) 1906, 07. Pr. 2 kr. häftet.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.

1318. **Säve, T.,** Karlstads stifts grundande och superintendenten Jesper Marci.
Från Värmland och Dal, s. 10—25.

1319. **Viotti, A. G.,** De andliga rörelserna i Gillberga med omnejd på 1850-talet.
Från Värmland och Dal, s. 40—46.

1320. [**Watson, J. F.**], The Swedes' church and house of Sven Sener 1677. 13 + (1) s. + 1 pl. Philadelphia.

Finland och Östersjöprovinserna.

1321. **Bidrag** till Helsingfors stads historia. Samlade och utgifna af *P. Nordmann.* D. 3. 1. Borgerskapets suppliker, kungliga resolutioner och bref åren 1651—1697. 2. Utdrag ur Helsingfors stads domböcker för åren 1639—1643. 210 + (1) s. Helsingfors 1906.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 76.

1322. **Calonius, A.,** Jakobstads pedagogi och dess utveckling till fullständigt lyceum. Minnesskrift i anledning af skolans 250-åriga tillvaro. 205 s. Gamlakarleby 1904. Pr. 3 m. 50 p.

1323. **Christierson, C. G. v.,** Beskrifning öfver Gerknäs säteri intill 20:e seklet. 20 + (2) s. + 1 pl. Borgå 1906.
Bidrag till Lojo sockenbeskrifning. 12.

1324. **Czernay, Th.,** Ueber Schwedische Militärdisziplin am Ende des 17. Jahrh.
Pernau Sitz.-Ber. 1904. Bd 3, s. 13—17.

1325. **Danell, G.,** Om svenskarna i Östersjöprovinserna.
Nordisk Tidskr. 1907, s. 175—196. Med 2 fig.

1326. **Förteckning** på kyrkor och kapell i Österbotten 1741. Medd. af *K. G. Leinberg.*
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 3. 1902—03 (tr. 1904), s. 178—179.

1327. **Gantzer, P.,** Zustände in Pommern nach dem schwedisch-polnischen Kriege 1660.
Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1907, s. 66—69.

1328. **Grotenfelt, K.,** Några tillägg till prof. K. G. Leinbergs »Åbo stifts herdaminne» 1554—1640.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 3. 1902—03 (tr. 1904). s. 197—202.

1329. **Handlingar** rörande finska kyrkan och presterskapet. Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg.* Saml. 7. 1571—1699. XXI + (1) + 480 s. Helsingfors, Utg. Pr. 5 m.

1330. **Hultin, A.,** Finlands litteratur under frihetstiden. Med portr. o. illustr. D. 1. VIII + 320 s. Helsingfors, Förlagsaktiebolaget Helios. Pr. 8 m. 75 p.
Se nedan »Recensioner» 1407.

1331. **Högman, V.,** Rauman kaupungin historia. [Raumo stads historia.] 1. Vuoteen 1641. Akad afh. 197 s. + 12 kartor o. pl. Helsingissä.

1332. **Kolbe, P. F.,** Zur Geschichte des Pernauschen Stadtkonsistoriums [1650—1710].
Pernau. Sitz.-Ber. 1904. Bd 3, s. 100—127.

1333. **[Krause, O.],** Aus der Geschichte Greifswalds in d. Jahren 1711 und 1712. Vortrag gehalten im Rügisch-Pommerschen Geschichtsvereine am 21. November 1901.
Für Stadt und Land. Unterhaltungs-Beilage zur Greifswalder Zeitung 1905, N:o 22, 23 (30/5, 6/6).

1334. **Köpp, J.,** Walitsus ja talupoja-pulmad Rootsi ajal. [Die Regierung und die Bauernhochzeiten in der schwedischen Zeit.]
Linda 1904, N:o 1.

1335. **Leinberg, K. G.,** Ordenssällskapet Wallhall.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907), s. 339—374.

1336. **Lichtenstein, H.,** Geschichte des Siegels der Stadt Dorpat. Bearbeitet und herausgegeben v. *A. Feuereisen.* Mit 1 Tabelle und 5 Lichtdrucktafeln. 51 s. Dorpat.
Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd 22: H. 1.

1337. **Murenius, Boëtius,** Acta Visitatoria. 1—2: 1637—1666. 384 s. Borgå 1905, 06.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar. 6.

1338. **Nottbeck, E. V., u. Neumann, W.,** Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. Bd. 2. Die Kunstdenkmäler der Stadt. Mit 193 Illustrationen im Text und 20 Tafeln. 227 s. Reval, Fr. Kluge 1904.
Abschnitt 3: Reval während der Schwedenherrschaft.

1339. **Pietilä, A. J.,** Piirteitä pohjoisen ja keskisen Pohjanmaan kirkollisista ja serakunnallisista oloista noin vuodesta 1650 vuoteen 1721.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 3. 1902—03 (tr. 1904), s. 64—115.

1340. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. Utgifven på Viborgs stads bekostnad. Bd 2. S. 987—1236 + (6) s. + 4 pl. o. kartor. Helsingfors, Clouberg & C:o 1906.
Se nedan »Recensioner» 1408.

1341. **Råbergh, H.,** Om konfirmationens införande i den finska kyrkan. (Meddeladt å sammanträdet den 3 mars 1903.)
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 3. 1902—1903 (tr. 1904), s. 54—63.

1342. **Sandelin, L. H.,** Bidrag till kännedomen af separatismen i mellersta Österbotten på 1700-talet. (Meddeladt den 2 febr. 1903.)
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 3. 1902—03 (tr. 1904), s. 116—125.

1343. **Schneider, E.,** Beitrag zur Geschichte der Universität in Pernau 1699—1710.
Pernau. Sitz.-Ber. 1904, Bd 3, s. 186—203.

1344. **Schneider, P.,** Beleidungsprozess aus dem Jahre 1621.
Pernau. Sitz.-Ber. 1904, s. 10—12.

1345. **Simolin, A.,** Drag ur prästgårdslif i Finland under 16:e och 17:e seklen.
Teologisk Tidskr. (Helsingfors) 1905, s. 441—456, 536—548.

1346. **Spjut, E.,** Drag ur Mustasaari sockens hävder.
Valan. Album utg. af studentföreningen U. V. [D.] 2 (1906), s. 84—100.

1347. **T[allgren], J. M. M.,** Hvar låg Åbo dominikanerkloster?
Finskt Museum 1906. [H.] 13, s. 59—68.

1348. **Utdrag** ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1701—1735. Utg. af *Alb. Hästesko*. (2) + 176 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 1. [H.] 14.

1349. **Winkler, R.,** Der Brand des Doms zu Reval im Jahre 1684. 13 s. [Reval 1906.]

1350. **Zustand,** Der, der Kirchen in Livland 1630.
Baltische Monatsschrift 1904. Bd 57, s. 452—459.

Allmän och utländsk historia.

1351. **Bergman, J.,** & **Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. H. 109—126. 6: 2: *Svensén, E.*, Nationalitets- och världspolitikens tid. 560 + (4) s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping). Pr. 35 öre häftet.

1352. **Cléry,** Ludvig XVI i Tempeltornet. Anteckningar förda under fångenskapen. Bemyndigad öfversättning från franskan af *A. Bergström*. 164 s. Sthlm, Skoglund. Pr. 2 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 1410.

1353. **Holmquist, Hj.,** Ur påfvedömets historia under sista halfseklet.
»Julbok 1907», utg. af *E. Stave*, s. 53—101.

1354. **Höjer, T.,** Nyare forskningar rörande den helige Franciscus från Assisi och franciskanordens äldsta historia.
Hist. Tidskr. 1907, s. 199—240.

1355. **Kleen, R.,** Krigets historia ur folkrättslig synpunkt. 274 s. Sthlm, Norstedt.
Se nedan »Recensioner» 1411.

1356. **Malling, M.,** Maria Stuart. (1) + 251 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 1410.

1357. **Reymond, M. v.,** Världshistoriskt panorama, stort historiskt illustrationsverk, sammanställdt under medverkan af framstående fackmän och konstnärer och med förklarande text, i svensk bearbetning, af *A. Lindblom*. H. 9—24. S. 33—136 + s. 233—296 + s. 421—444. St. 4:o. Sthlm, Chelius & C:o. Pr. 50 öre häftet.

1358. **Rose, J. Holland,** Napoleon. Lefnadsteckning efter nya källor. Öfversättning från engelskan af *E. Lundquist*. D. 1. 510 + (2) s. + 23 portr. o. illustr. + 1 karta. 2. 587 + (2) s. + 21 portr. o. illustr. + 14 kartor. Sthlm, Geber. Pr. för båda del. 17 kr.

1359. **Schück, H.,** Hufvuddragen af den medeltida kulturens historia. 180 + (1) s. + 8 pl. Sthlm, Ljus. Pr. 6 kr.

Recensioner.

1360. Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius*, *H. Hildebrand*, *M.* o. *L. Weibull*, *G. R. Fåhræus*, *L. Stavenow*, *S. Clason* o. *A. Rydfors*, utgifven af *E. Hildebrand*. (Se N:o 5712, 6119, 6478, 9. o. 462.)
Afd. 1 rec. i Fornvännen 1907, s. 46—48 af *O. A[lmgren]*; Afdeln. 2 rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 28—33 af *T. Höjer*. (Se äfven N:o 891.)

1361. **Daenell, E.,** Die Blütezeit der deutschen Hanse. (Se N:o 469.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1907, s. 387—387 af *W. Stein*.

1362. **Lindbæk, J.,** Pavernes forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. (Se N:o 906.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 49—55 af *T. Höjer*.

1363. **Troels-Lund, T. F.,** Peder Oxe. (Se N:o 478.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1907, s. 149—153 af *K. Fabricius*.

1364. The Cambridge modern history. Vol. 4: The thirty years' war. (Se N:o 487.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1907, s. 626—628 af *A. de Pitteurs*; i Literarisches Zentralblatt 1907, sp. 229—231 af *—r—r*.

1365. **Teitge, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631. (Se N:o 55.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1907, s. 273—274 af *J. Krebs*.

1366. **Herold, R.,** Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim. (Se N:o 936.)
Rec. i Zeitschrift des historischen Vereins f. Niedersachsen 1907, s. 90—91 af *J. Kretzschmar*.

1367. Pensées de Christine reine de Suède. Avec une préface par *le baron de Bildt*. (Se N:o 496.)
Rec. i Ord och Bild 1907, s. 126—128 af *C. G. Laurin*.

1368. **Steinberger, L.,** Die Jesuiten und die Friedensfrage in der Zeit vom Prager Frieden bis zum Nürnberger Friedensexekutionshauptrezess 1635—1650. (Se N:o 951.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1907, s. 296—299 af *R. Mahrenholtz*.

1369. **Langenbeck, W.,** Die Politik des Hauses Braunschweig-Lüneburg in den Jahren 1640 u. 1641. (Se N:o 6536.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1907, s. 559—569 af *M. Ritter*.

1370. Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt von *A. Grafen von Schlippenbach*. (Se N:o 512.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1907. 3:e Folge. Bd 3, s. 584—586 af *A. Pribram*; i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1907, s. 193—199 af *F. Hirsch*.

1371. **Levinson, Art.,** Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den 1. nordischen Krieg aus den J. 1655—1658. (Se N:o 514.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1907, s. 193—199 af *F. Hirsch*.

1372. **Fabricius, K.,** Skånes Overgang fra Danmark til Sverige. 1—2. (Se N:o 509.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1907, s. 265—272 af *M. Mackeprang*.

1373. **Klaje, H.,** Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659. (Se N:o 529.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1907, s. 198—199 af *F. Hirsch.*

1374. Grefve Carl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714, utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *E. Carlson.* (Se N:o 548.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 38—43 af *L. S[tavenow].*

1375. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland år 1713. (Se N:o 550.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1907, s. 130—132 af *[C. O.] N[ordensva]n.*

1376. **Stavenow, L.,** Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. Uppl. 2. (Se N:o 1011.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1907, N:o 302 (28/12) af *C. G[rimber]g.*

1377. **Erdmann, N.,** Gustaf III. De första bladen i hans lifs historia. (Se N:o 1021.)
Rec. i Dagens Nyheter 1907, N:o 13508 (B) (1/12) af *G. Nordensvan;* i Vårt Land 1907 (21/11) af *G. R[enhol]m;* i Stockholms Dagblad 1907 (24/12) af *V. Söderberg;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1907, N:o 301 (27/12) af *K. W[arbur]g.*

1378. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 2: H. 2. (Se N:o 564.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1907, s. 147—148 af *J. Lindbæk.*

1379. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. D. 2, 3. (Se N:o 6215 o. 1029.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 56—68 af *[T.] H[öjer].*

1380. Švedskaja vojna 1808—1809 g. g. T. 1. (Se N:o 572.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1907, s. 55—57 af *E.*

1381. Les relations diplomatiques de la Russie et de la France, d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon. 1808—1812. Ed. *Grand Duc. Nicolas Mikhailowitsch.* T. 4, 5. (Se N:o 1048.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1907. 3:e Folge. Bd 3, s. 647—651 af *Th. Schiemann.*

1382. **Vendel, V.,** Urtima riksdagen i Örebro 1812. (Se N:o 583½.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 9—15 af *C. Grimberg.*

1383. **Från** Karl XIV Johans dagar. Historiska anteckningar af *Georg Ulfsparre.* Utg. af. *S. J. Boëthius.* (Se N:o 1060.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1907, N:o 81 (9/4) af *K. W[arbur]g.*

1384. **Fahlbeck, P. E.,** Der Adel Schwedens. (Se N:o 6252.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1907, s. 56—69 af *A. Pütter.*

1385. **Wrangel, E.,** Brinkman och Tegnér. Ett vänskapsförhållande efter förtroliga bref skildradt. (Se N:o 636.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1907. T. 63, s. 100—102 af *A. Hultin.*

1386. **Malmström, C. G.,** Kristofer Freudenfeldt. En minnesteckning. (Se N:o 1101.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1907, N:o 162 (17/6) af *V. S[öderber]g.*

1387. **Holm, Rur.,** Joannes Elai Terserus. (Se N:o 658.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1906 (men ej utl. förr än 1907), s. 303—312 af *Hj. H[olmquis]t;* i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 78—85 af *Cl. Annerstedt.*

1388. **Kirchhoff,** Seemacht in der Ostsee. (Se N:o 667.)
Rec. i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1907. Bd 20, s. 248—249 af *R. Schmitt.*

1389. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 3. (Se N:o 670.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1907, s. 664—666 af [*C. O.*] *N*[*ordensva*]*n.*

1390. **Sjöberg, N.,** Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 2. Gripsholm. Vasatiden. (Se N:o 1170.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1907, s. 525—528 af *L. Looström.*

1391. **Bang, N. E.,** Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Öresund 1497—1660. (Se N:o 694.)
Rec. i The English Historical Review 1907, s. 581—582 af *W. F. Reddaway.*

1392. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1875—1900. (Se N:o 1196.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1907, N:o 188 (15/8) af *L. S*[*tavenow*]; i Svenska Dagbladet 1907, N:o 220 (16/8) af *G. S*[*tridsberg*].

1393. **Högbom, A. G.,** Norrland. (Se N:o 736.)
Rec. i Fataburen 1907, s. 185—189 af *R. S.*

1394. **Modin, E.,** Härjedalens ortnamn och bygdesägner. (Se N:o 6377.)
Rec. i Arkiv för nordisk filologi 1907. Bd 23. s. 285—288 af *J. Nordlander.*

1395. Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älfsborgs län.
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 75—78 af *O. v. Friesen.*

1396. **Weibull, L.,** Studier i Lunds domkyrkas historia. (Se N:o 755.)
Rec. i Kult och Konst 1907, s. 60—78 af *Th. Wåhlin.* (Illustr.): i Fataburen 1907, s. 62—64 af [*B. S*]*a*[*l*]*i*[*n*]. Den förra recensionen framkallade ett genmäle af *L. Weibull* i Kult o. Konst 1907, s. 244—262: i Nordisk Tidskr. 1907, s. 290—298 af *C. R. af Ugglas.*

1397. **Hazelius, G.,** Om handtverksämbetena under medeltiden. (Se N:o 766.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 1—8 af *K. G. W*[*estma*]*n.*

1398. **Heckscher, E. F.,** Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling. (Se N:o 1274.)
Rec. i Ymer 1907, s. 196—197 af *H. W—k.*

1399. **Janse, O.,** Medeltidsminnen från Östergötland. (Se N:o 768[1,2]).
Rec. i Ord och Bild 1907, s. 363—367 af *O. Sirén.*

1400. **Mantoux, P.,** La révolution industrielle au XVIII:e siècle.
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 85—88 af *E. Heckscher.*

1401. **Montelius, O.,** Om lifvet i Sverige under hednatiden. 3:e fullständigt omarbetade uppl. (Se N:o 352.)
Rec. i Fornvännen 1907, s. 46—48 af *O. A*[*lmgren*].

1402. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. (Se N:o 775.)
Rec. i Fornvännen 1907, s. 46—48 af *O. A*[*lmgren*]: i Historische Zeitschrift 1907. 3:e Folge. Bd 3, s. 176—177 af *R. H.*

1403. **Olrik, A.,** Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder. (Se N:o 1293.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1907, s. 528—530 af *O. Montelius.*

1404. **Wawrinsky, R.,** Sveriges lasarettsväsende förr och nu. (Se N:o 789.)
Rec. i Morgenbladet (Kristiania) 1907, N:o 469 (22/8) af [*H. A. T.*] *Dedichen.*

1405. **Lindbæk, J.,** og **Stemann, G.,** De danske Helligaandsklostre. (Se N:o 796.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1907, s. 220—222 af *L. Moltesen.*

1406. **Pehrsson, P.,** De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden. (Se N:o 377.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1907, s. 327—331 af *G. W[alli].*

1407. **Hultin, A.,** Finlands litteratur under frihetstiden. (Se N:o 1330.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1907. T. 62, s. 234—241 af *M. G. Schybergson*

1408. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. Bd 1—2. (Se N:o 6424, 6766, 394, 823 o. 1340.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1907. T. 62, s. 324—328 af *M. G. Schybergson.*

1409. **Wehrmann, M.,** Geschichte von Pommern. Bd 1—2. (Se N:o 403.)
Rec. i Deutsche Literaturzeitung 1907, sp. 1192—1195 af *M. Perlbach.*

1410. **Hay, M.,** En tysk Pompadour; *Moorhouse, E. Hallam,* Lady Hamilton; *Clery,* Ludvig XVI i Tempeltornet. Anteckningar; *Malling, M.,* Maria Stuart. (Se N:o 1356.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1907, N:o 340 (14/12) af *C. Hallendorff* under gemensam titel »L'histoire intime».

1411. **Kleen, R.,** Krigets historia ur folkrättslig synpunkt i kort sammandrag. (Se N:o 1355.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1907. Öfv. o. gr., s. 63—70 af *V. Söderberg.*

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 23 mars 1907.

Sedan styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, öppnat sammankomsten med några varma minnesord öfver framlidne universitetsbibliotekarien Carl Gustaf Styffe, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för år 1907.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1907 räknat omkring 740 årsafgift betalande medlemmar, inom och utom Sverige, hvartill dessutom komma 18 postprenumeranter. Sedan under året Riddarhusdirektionen erlagt afgift såsom ständig ledamot, uppgår antalet sådana till 81 och den af deras afgifter bildade fonden till kr. 6,075.

I styrelsens sammansättning har under 1907 ingen förändring ägt rum.

Under året har föreningen utgifvit en ny årgång — den tjugosjunde — af sin tidskrift. Äfven den i flera föregående årsberättelser omtalade »Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900», som på föreningens uppdrag utarbetats af amanuensen vid Kungl. Biblioteket Kr. Setterwall, har under året utkommit, sedan Kungl. Maj:t såsom bidrag till tryckningskostnadernas bestridande anvisat ett belopp af 1,200 kr. För dem, som i någon mån sysslat med historiska forskningar, är det öfverflödigt att påpeka, hvilken betydelse det har, främst för fackhistorikern men äfven för lekmannen, som önskar orientera sig i en historisk fråga, att här på ett ställe finna sammanfördt och systematiskt ordnadt ett upplysningsmaterial, som eljest måste hopplockas från ett otal olika håll. Härtill kommer ock, att det under arbetets gång visat sig, att de befintliga äldre årsbibliografierna i tillförlitlighet och fullständighet lämnat ett och annat öfrigt att önska, hvarför det dithörande materialet i sin helhet noggrant genomgåtts för komplettering och korrigering. Det nya arbetet utgör sålunda vida mer än blott ett systematiskt sammanförande af de redan förut offentliggjorda årliga förteckningarna från

1800-talets sista fjärdedel. För det utmärkta och oegennyttiga arbete, som den nya bibliografiens utgifvare nedlagt på lösningen af sin förelagda svåra och tidsödande uppgift och för de tjänster, han därmed gjort samtidens och framtidens historieforskning, stannar föreningen till honom i den största förbindelse.

* * *

De i anledning af ett beslut på historiska kongressen i Lund 1905 påbörjade undersökningar af utländska arkiv, hvilka i de båda föregående årsberättelserna omtalats, ha under 1907 fortsatts, i det att dr H. Brulin detta år liksom föregående i och för förtecknandet af Suecana besökt ett antal tyska arkiv.

Förtjänt af ett omnämnande i denna årsberättelse synes äfven, att under år 1907 en ny lärostol i historia upprättats vid Lunds universitet.

* * *

Med Gabriel Anrep, som d. 12 mars 1907 afled i Stockholm i den höga åldern af mera än 85 år, har den svenska släktforskningen förlorat sin nestor. Genom sina redan i midten på förra århundradet utgifna arbeten kan han räknas såsom en den genealogiska vetenskapens nydanare i vårt land. Huru många detaljanmärkningar än må kunna riktas mot hans *magnum opus* »Svenska adelns ättartaflor», innehålla de dock en sådan oerhörd massa af personhistoriskt material, att de — använda med kritik — utgöra ett af den svenska historikerns och arkivmannens viktigaste hjälpmedel.

Carl Burenstam var hvad man i gamla dagar kallade en vitter man med ett utprägladt och ännu in i sena ålderdomen fortlefvande intresse för historisk forskning. Hans lefnadsförhållanden satte honom i tillfälle att göra detta sitt intresse fruktbärande genom förtecknande och utgifvande af handlingar rörande Sverige från ett flertal olika utländska arkiv. Ännu för några år sedan publicerade han i en fransk facktidskrift en intressant brefväxling mellan K. H. Anckarsvärd och den bekante franske politikern och kyrkopolitikern Montalembert.

Tyngdpunkten af Carl Rupert Nybloms lifsgärning faller inom litteratur- och konsthistoriens, liksom litteratur- och konstkritikens fält, men hans långvariga lärareverksamhet inom ett vetenskapsområde, som gränsar till den egentliga historien, liksom hans biografiska arbeten hafva delvis äfven direkt eller indirekt kommit häfdaforskningen till godo.

* * *

Antalet under året utgifna urkundspublikationer är jämförelsevis stort. Bland fortsättningar af tidigare påbegynta serier må påpekas ett nytt häfte af Lundströms samling af synodalakter från 1500-talets ingång. På medeltidshistoriens område märkes — utom Janses edition af det för vår helgonhistoria viktiga Vallentuna-kalendariet och Schlüters aftryck af några hittills okända fragment af en lågtysk redaktion af Visby stadsrätt — K. H. Karlssons upplaga af en bland de få från vår medeltid bevarade domböckerna, nämligen Upplands lagmansdombok 1490—1494. Sondén har påbörjat en fullständig edition af den bekante diplomaten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, förut delvis kända genom de utdrag Irmer i sitt bekanta arbete offentliggjort. Af Quennerstedts betydelsefulla samling af Karolinska krigares dagböcker har ett nytt band sett dagen. Våra tills på allra sista tiden remarkabelt få urkundspublikationer på den svenska stadshistoriens område ha under året fått en tillökning genom Kjellbergs samling af Uppsala stads privilegiebref, hvilken på titelbladet angifves såsom det första bandet i en serie Svenska stadsprivilegier.

Största uppmärksamheten af under året utgifna källskrifter tilldrager sig utan tvifvel den nya (tredje) delen af Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, liksom föregående delar samt efter samma plan och med samma förnäma utstyrsel öfversatt och utgifven af frih. Carl Carlsson Bonde. Den nya delen omfattar åren 1789—1792, alltså de sista stormfyllda åren af Gustaf III:s lysande bana, hans blodiga slut och den nya regimens intåg. Den höga antecknarinnans skildring återspeglar säkerligen troget uppfattningen hos den mindre ansvarslösa delen af tidens ledande aristokrater. Och så mycket kan väl sägas — såsom ett totalintryck, som den nya delens genomläsning skänker —: äfven i den omgifning, som hertiginnans penna ställer lifslefvande inför våra ögon, framstår med alla sina svagheter konung Gustafs gestalt i en storhet, som ingen opartisk och fördomsfri häfdateckning kan förneka.

Äfven från vår historias sista sekel föreligger en källpublikation: presidenten Ulfsparres af professor Boëthius utgifna anteckningar. Från den politiska historiens synpunkt erbjuda de ytterst litet att taga vara på, om ej just sin författares brist på verkligt politiskt intresse; men de gifva värdefulla bidrag till kännedomen om den svenska administrationen sådan den i praktiken tedde sig under Karl Johans tid. Vid läsningen af boken föres man ovillkorligen till att tänka på, i huru ringa utsträckning det material af mera intim art, som belyser de ledande personligheterna och det inre sammanhanget i vår historia under 1800-talet, finnes i lämpliga editioner för forskningen tillgängligt. Särskildt gäller detta naturligtvis århundradets senare hälft. Man invänder måhända, att diplomatisk sekretess och annan politisk diskretion liksom personliga hänsyn ställa sig i vägen. Hänsyn af detta slag må i vissa fall och i en viss utsträckning äga sitt berättigande. Men de hindra t. ex. ej den franska regeringen att förbereda utgifvandet af den diplomatiska korrespondensen från

†

fransk-tyska krigets tid, lika litet som de hindra, att i de flesta länder — att nu endast nämna Tyskland och framför allt England — lefnadsteckningar öfver ledande politiska personer eller mer eller mindre rikhaltiga urval ur deras efterlämnade papper utkomma blott några få år efter deras död eller rent af, medan de ännu äro i lefvande lifvet. Berömdast bland exemplen från senaste tid äro arbeten sådana som Bismarcks och Hohenlohes memoarer med dithörande handlingar, Morley's Gladstonebiografi, Churchills lefnadsteckning öfver lord Randolph Churchill samt för att taga det allra färskaste fallet lord Cromers just i dessa dagar utkomna bok om det moderna Egypten. Och hvad som i den vägen låter sig göra i utlandet, borde äfven kunna gå för sig hos oss.

En och annan torde till äfventyrs säga, att det öfver hela vår nyaste historia hvilar något så smått och jämnstruket, en sådan brist på stora och genomgripande politiska problem och verkligt dominerande politiska personligheter, att föga eller intet material af antydt slag torde vara att finna. Hvad dimensionerna angår i jämförelse med 1500- och 1600-, ja äfven 1700-talets svenska historia, äger anmärkningen naturligtvis sitt berättigande, ehuru knappt i den utsträckning man skulle vara benägen att tro. Men månne man ej eljest snarare skulle kunna säga, att det just är i bristen på svenska motsvarigheter till de ofvan anförda utländska arbetena, man har att söka orsaken till att vår nyaste historia i de få framställningar vi af densamma äga erbjuder så litet som fängslar och lockar till fördjupade studier och tillika så ringa hjälp till att förstå innebörden af utvecklingens gång. Alltför uteslutande hänvisade till riksdagstrycket såsom sin lättast tillgängliga källa, gifva de riksdagsstriderna och riksdagshistorien en alltför dominerande plats. Och dock gäller för Sverige i minst lika hög grad som för England en snillrik engelsk häfdatecknares ord, att man ej kan tillfredsställande skildra dess historia från folkrepresentationens referentläktare. Vi ha dock äfven under 1800-talet så pass många intressanta och utpräglade personligheter från Wirsén och Wetterstedt, Gripenstedt och Manderström till Hans Forssell och E. G. Boström, att material säkerligen icke behöfde fattas. Utgifvandet och bearbetandet af detta slags material, med andra ord tillkomsten af lefnadsteckningar öfver våra ledande personer under det sista halfseklet eller upplagor af deras papper, tillkomna med åsidosättande af den mest om ovana att röra sig i större förhållanden vittnande skuggräddsla, som på detta område hittills fått göra sig gällande, skulle säkerligen i långt högre grad bidraga att väcka och vidmakthålla intresset för historiska studier än de minnesfester öfver i tiden längre tillbaka liggande personligheter eller tilldragelser, som vi — för öfrigt naturligtvis med all rätt — så ofta fira.

Bland årets anmärkningsvärdt fåtaliga akademiska afhandlingar skall endast framhållas H. Almquists ingående och omsorgsfulla undersökning rörande förhållandet mellan Sverige och Ryssland 1595—1611, ett specimen som förskaffat sin författare kallelse till

docentur. Särskildt anmärkningvärd — förutom den omfattande källforskningen och den stränga metoden — är författarens grundliga kännedom om den ryska historien och de slaviska språken. Den bristande skolning i detta afseende, som med få undantag utmärkt och alltfort utmärker våra historiker, har vållat, att den viktiga sida af Sveriges historia, som representeras af förhållandet till de slaviska grannländerna, på vissa punkter alls icke, på andra endast ofullständigt blifvit belyst. Af en forskare, som dokumenterat sig såsom innehafvare af dessa hittills alltför sällsynta filologiska förutsättningar, äger man rätt att vänta ett fortsatt framgångsrikt arbete på delvis obruten mark.

På bearbetningarnas område är äfven för öfrigt årets skörd osedvanligt mager. Inom hela det stora område af vår historia, som ligger före 1718, äro af svenska arbeten blott att nämna Blomgrens på beklagligt undangömd plats publicerade undersökning rörande rättmätigheten af Karl X Gustafs andra krig mot Danmark, en undersökning som visar, att sista ordet i denna fråga visst icke blifvit sagdt af föregående tecknare af tidens historia, samt E. Carlsons festskrift till firande af 200-årsminnet af fördraget i Altranstädt, innehållande aftryck af konventionen med dithörande handlingar jämte en orienterande inledningsessay, som skildrar fördragets tillkomst, innebörd och betydelse.

Frihetstidens historia har varit föremål för en något intensivare bearbetning. Så föreligger nu andra och sista bandet af Wrangels teckning af krigsrörelserna i Östersjön 1719—1721. Stavenows förträffliga lilla öfversikt öfver här ifrågavarande periods epoker och kulturlif har glädjande nog utkommit i en andra upplaga. Af samme forskares hand föreligger ock i den bekanta Heeren-Ukertska samlingen en utmärkt teckning af Sveriges historia under frihetstiden. Härmed kommer nu omsider en fortsättning på den af Geijer och Carlson utarbetade framställningen af vår historia intill Karl XII:s död.

Inom årets litteratur rörande det gustavianska tidehvarfvets historia har jag redan förut såsom det viktigaste arbetet berört den nya delen af Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok. För öfrigt förtjänar att särskildt påpekas Nils Erdmanns på grundval framför allt af Sparres i Eriksbergsarkivet förvarade papper utarbetade teckning af Gustaf III:s uppväxttid. Den analys förf. där lämnar af den unge prinsens karaktärsdaning gifver förklaringen på de många små eller rent antipatiska sidor hos den senare konungen, som skänka något halft och oharmoniskt åt den verkliga storhet, som endast partiskheten kan frånkänna honom. Nya bidrag till Reuterholms och förmyndarregeringens historia ha gifvits dels i ett läroverksprogram af O. Malmström, dels i inledningen till den af M. Lamm utgifna upplagan af Thorilds bref till C. F. Cramer.

I afseende på det sista århundradets historia må det vara nog att erinra om Sjögrens populära teckning af Karl Johan och skandinaviska halfön under unionens anknytningstid. Till unionens

historia ha naturligtvis åtskilliga bidrag utkommit, intet dock erbjudande något afsevärdare intresse. Af de minnesord, som tillkommit i anledning af konung Oscars frånfälle, må blott påpekas professor Hjärnes finskurna teckning i tidskriften »Det nya Sverige».

Den bibliografiska vetenskapen är inom årets bokskörd osedvanligt rikt företrädd. Om Setterwalls stora 25-års bibliografi har jag förut haft anledning att tala. Genom sin voluminösa förteckning öfver Axel Oxenstiernas brefväxling har Sondén åt forskningen i vår inre och yttre historia under 1600-talets förra hälft skänkt en välkommen ledtråd genom en af de ojämförligt viktigaste källsamlingarna. J. A. Almquist har af sitt stora bibliografiska arbete publicerat en ny afdelning, innehållande början på afsnittet bibliotek i det egentliga Sverige. De därstädes förekommande förteckningarna öfver bibliotekens handskriftsförteckningar erbjuda en ovärderlig hjälp åt alla de forskare, som behöfva anlita de delvis synnerligen dyrbara och rikhaltiga manuskriptsamlingar, som finnas å flera af våra bibliotek. De å dessa befintliga alstren af den äldsta boktryckarkonsten, som hittills af den svenska vetenskapen föga uppmärksammats, ha omsider underkastats en systematisk behandling af Collijn. Hans stora katalog öfver Uppsala universitetsbiblioteks inkunabler lämnar viktiga bidrag till nämnda biblioteks historia, på samma gång den bidrar att sprida ljus öfver den svenska kulturen under medeltidens sista årtionden liksom öfver Uppsalastiftets prästerskaps personhistoria under denna tid.

På litteratur- och konsthistoriens fält ha vi först och främst att anteckna den samlade upplagan af Oscar Levertins essayer. Till sin hufvuddel äro de visserligen af ett rent litteraturhistoriskt eller litterärt innehåll, men författarens enastående kännedom om den gustavianska tidens kultur gör, att vissa af uppsatserna äfven för historikern erbjuda mycket af intresse. Ett omnämnande förtjäna äfven Gunnar Castréns studier i stormaktstidens diktning. Närmast till litteraturhistoriens gebit hör äfven — trots titeln — Schücks öfversikt af hufvuddragen af den medeltida kulturutvecklingen, ehuru medeltidslitteraturens historia liksom i författarens arbeten i svensk litteraturhistoria tecknas mot bakgrund af och med ständig hänsyn till utvecklingen på andra kulturområden. Hans Hildebrand har utsändt den andra upplagan af sin bekanta öfversikt öfver den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid, och August Hahr fortsätter sina studier i den svenska konsthistorien, denna gång med Johan III:s renässans såsom föremål, och har offentliggjort en rikt illustrerad monografi öfver arkitektfamiljen Pahr. Ett särskildt intresse för historikern har slutligen den gren af konsthistorien, som plägar betecknas med namnet ikonografien. En af de trägnaste och sakkunnigaste forskarne på detta område. N. Sjöberg, har utgifvit en ny del af det under Personhistoriska Samfundets egid påbörjade verket »Svenska Porträtt i offentliga samlingar»; den nya delen behandlar Gripsholm: Vasatiden.

Inom den ekonomiska och administrativa historien har alstringen varit mindre rik. Ett omnämnande förtjänar först och främst Hecks chers ekonomihistoriska undersökning rörande järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling, en utvidgning och fördjupning af motsvarande parti af den i förra årsberättelsen omnämnda festskriften till de svenska statsbanornas 50-årsjubileum. Holm fortsätter sina förtjänstfulla undersökningar i det svenska postväsendets historia med en ny del, som når fram till 1662. Och slutligen må erinras om den till större delen af professor Kjellén författade historiken öfver det första seklet af Skaraborgs läns hushållningssällskaps verksamhet.

På biografiens och genealogiens område märkes först och främst, att det stora verket Biografiskt lexikon sent omsider med ett under året utgifvet häfte nått sin afslutning. Bland de allmänna arbetena är för öfrigt att anteckna Sjöströms matrikel öfver Göteborgs nation i Lund. Tvenne under året firade minnesfester ha ock satt spår i dess biografiska litteratur. Weibull har utgifvit en samling af Lagerbrings skrifter och bref, och Linné-minnet har gifvit upphof till en mängd arbeten, bland hvilka här blott må påpekas första bandet af den på föranstaltande af Uppsala universitet utgifna upplagan af Linnés brefväxling. Af den biografiska litteraturen för öfrigt skola jämte den nya upplagan af De Geers bekanta minnen här blott nämnas Lydia Wahlströms teckning af Geijer och Haralds' biografiska skiss öfver E. G. Boström.

Af krigshistoriska arbeten märkas liksom föregående år åtskilliga regementshistorier, bland hvilka särskildt må framhållas en ny afdelning af Munthes fortifikationshistoria. Nämnas bör ock den af Petrelli och Lagrelius såsom festskrift vid Nordiska museets öppnande utgifna redogörelsen för de vid Narva tagna troféerna.

Den topografiska litteraturen är som vanligt synnerligen rikhaltig. Af den numera under redaktion af lektor Kempe utgifna beskrifningen öfver Sverige ha flera nya häften utkommit. Ur framlidne riksgäldsfullmäktigen Johan Johanssons efterlämnade papper har publicerats ett nytt häfte af hans stora bygdehistoriska verk Noraskogs arkiv. Den vidlyftiga beskrifning af Trolleholms gods, som utgifves af dess nuvarande ägare, har ökats med ett fjärde band innehållande den egentliga historiska afdelningen.

På den allmänna och utländska historiens område är först och främst att anteckna, att det stora, af Bergman och Svensén författade populariserande verket »Världshistorien berättad för folket» med Svenséns skildring af nationalitets- och världspolitikens tid nått sin afslutning. Trots sitt omfång har arbetet vunnit en sådan spridning, att en ny upplaga redan befunnits erforderlig.

I den föregående årsberättelsen framhölls såsom en glädjande och för den svenska häfdaforskningens utveckling löftesrik företeelse, att svenska historiker nu mera än under den föregående tiden varit vanligt börjat sysselsätta sig med främmande länders historia. En af våra främsta historieforskare har i ett under året hållet akade-

miskt tal på ett ypperligt sätt understrukit denna synpunkt under framhållande af det förvända i den uppfattningen, att »det skulle ligga något särskildt fosterländskt i det historiska intressets afsiktliga begränsning till enbart svenska ämnen», och varnat för följderna af att »förbise eller missuppfatta den väldiga bakgrund, mot hvilken Sveriges öden afteckna sig under sina olika skeden».

Det lärer väl knappast kunna förnekas, att den i många fall storartade uppblomstring inom de historiska studierna, som i vårt land kännetecknar den senare hälften af 1800-talet, väl exklusivt kommit den rent svenska historien till godo. Från en synpunkt sedt är detta väl närmast afvigsidan af en dygd. Fördjupandet och skärpandet af den historiska metoden, sträfvandet att med grundliga, på primärkällorna fotade detaljforskningar ersätta de ibland nog lösliga eller konstruktiva sammanställningar eller öfverblickar, som prydt en äldre tids historiska skildringar, ha frestat till att betrakta just dylika förstahandsundersökningar såsom de enda forskningsarbeten värdiga en verklig vetenskapsman. Genom denna åskådning begränsades forskningsämnena naturligen till vår egen historias gebit, där källmaterialet ju är lättast tillgängligt. Men därigenom gafs ock åt vår häfdaforskning till en viss grad ett så att säga insulärt drag, som varit till fromma hvarken för vetenskapen själf eller öfver hufvud för den samhällsvetenskapliga bildningen i vårt land. Blott tillfälligtvis och i ringa antal har Sverige sändt arbetare till vetenskapens stora internationella verkstäder i Atén eller Rom. Vår historiska litteratur är vida fattigare än t. ex. den danska på större sammanfattande arbeten af verkligt vetenskaplig halt öfver historiens olika epoker. Och dock äro dylika sammanfattningar, gjorda från den svenska häfdaforskningens synpunkter, lika nödvändiga för de grundläggande universitetsstudierna som för vetenskapens spridning och inflytande utanför de egentliga fackkretsarna. Ett dylikt öfversiktsarbete af värde och med modern anläggning har under året utkommit i docenten Hj. Holmqvists öfversikt öfver den gamla kyrkans historia. Det är att hoppas, att det käcka exemplet manar till efterföljd, och att de utmärkta kurser öfver olika delar af historien, som gifvits och allt fortfarande gifvas vid våra universitet, må få en form varaktigare än det talade ordets i handböcker eller öfversikter. Det må vara sant, att dylika arbeten som vetenskapliga produkter få ett mindre *beståndande* värde än monografiska undersökningar, uteslutande byggda på förstahandsmaterial. Men så mycket större är deras bildningsvärde, deras betydelse för ett folks allmänna historiska och politiska bildning. Och historien får dock ej alldeles glömma den uppgift, som af ålder varit dess, nämligen att äfven vara en *magistra vitæ*.

Bland utländska arbeten, som behandla eller beröra ämnen ur Sveriges historia, märkes först och främst Fischers till en betydande del på svenskt arkivmaterial byggda arbete »The Scots in Sweden». Af vikt för den svenska medeltidshistorien äro de samlingar

af medeltidsurkunder, som i Tyskland, Danmark och Norge sett dagen såsom fortsättningar på redan tidigare påbegynta serier. Tvenne af dem (de nya häftena af 17:de bandet af Diplomatarium Norvegicum och andra bandet af Acta pontificum Danica) innehålla material, hopsamladt under de senaste årens forskningar i Vatikanarkivet. Det material, som meddelas i den senare af de båda sistnämnda samlingarna, ligger delvis till grund för Lindbæks afhandling om påfvestolen och Danmark under konungarna Kristiern I och Hans, ett arbete, som också innehåller ett och annat af intresse för vår medeltidshistoria. Förtjänt af ett påpekande är vidare Groves upplaga af Wassenaer-Opdam's och Ruyter's journaler från sjökriget 1658—60. Af arbeten rörande 1700-talets historia märkas ett nytt digert band Bernstorffske papirer samt en ny del af Holms stora verk, behandlande tiden 1784—91. En källpublikation, som redan bragt mycket af värde för vår historia och som lofvar att gifva än mer, är den af storfurst Nikolaj Michajlovitch utgifna samlingen af diplomatiska aktstycken rörande förhållandet mellan Frankrike och Ryssland 1808—1812. Slutligen bör omnämnas, att vår ej alltför rika eller väl valda historiska öfversättningslitteratur ökats med en tolkning af Rose's solida Napoleonbiografi.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska Historiska Föreningen blifvit utsedda att granska föreningens räkenskaper för år 1907, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1906			kr.	7,392: 10

Inkomster:

H. K. H. Kronprinsens årsafgift . .	kr.	50: —		
644 årsafgifter à 5 kr.	»	3,220: —		
17 postprenumeranter à kr. 5,02 . .	»	85: 34		
1 d:o » » 5,40 . .	»	5: 40		
1 afgift för 1905	»	5: —		
15 d:o » 1906	»	75: —		
ständig ledamotsafgift	»	75: —		
Redovisning från Nordiska bokhandeln	»	55: 50		
» » Fritzes k. hofbokhandel	»	445: 20		
Transport	kr.	4,016: 44	kr.	7,392: 10

	Transport kr.	4,016: 44	kr.	7,392: 10
Redovisning från Danmark	»	44: 24		
» » Norge	»	99: 45		
Försålda häften	»	155: —		
D:o 3 ex. Anckarsvärds minnen . .	»	4: 50		
D:o 181 ex. Svensk hist. bibliografi 1875—1900 à 5 kr.	»	905: —		
D:o 7 ex. d:o à kr. 4,75	»	33: 25		
D:o 1 ex. d:o » » 4,65	»	4: 65		
Ersättning för postporto.	»	1: 65		
Räntor	»	407: 17		
Bidrag af statsmedel för utgifning af bibliografien.	»	1,200: —		
Gåfvor, afsedda för d:o	»	280: —	kr.	7,151: 35
			Summa kr.	14,543: 45

Kredit.

Utgifter:

Å redaktionskonto	kr.	2,795: —		
» boktryckerikonto.	»	2,489: 26		
» distributionskonto	»	153: 43		
» diversekonto	»	577: 44	kr.	6,015: 23
Saldo till 1908			»	8,528: 22
			Summa kr.	14,543: 45

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	2,650: 02
Kontant i kassan	»	378: 20
	Summa kr.	8,528: 22

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1907.

Stockholm den 3 mars 1908.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1907 års förvaltning.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Professor Sam. Clason höll föredrag om »Krisen i Sveriges historia 1809».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Stockholm K.boktr. P.A.Norstedt&Söner 1908.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUNIONDE ÅRGÅNGEN

1909

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1910

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

S. 130 i 1908 års bibliografi står 9 r. nedifrån Nordisk Tidskr. 1908, skall vara Ord o. Bild 1908.

Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809.

AF

SAM. CLASON.[1]

Man brukar stundom säga om oss svenskar, att vi äro för mycket benägna att fira våra historiska minnen. Anmärkningen har sitt berättigande, om firandet tar karaktären af skryt. Men för så vidt vi äro ense därom, att icke blott materiella krafter betyda något i den enskildes och folkens lif, utan ock ideella impulser, så *är* erinringen om hvarje ädel gärning i gången tid, den må nu ha bestått i ett modigt steg framåt eller en manligt buren börda, i förmågan att segra eller förmågan att uppoffra sig — hvarje sådan erinring är eller kan bli en ideell impuls, som vi icke ha råd att afvara.

Sveriges historia är emellertid ej endast historien om segrar och framgång; det finnes ock kapitel om nederlag och tillbakagång, som vi icke heller få förbigå. De kunna vara lika väckande som de förra — man lär sig ju icke blott af medgång, utan äfven af motgång, och kanske biter den sista till och med bättre i erfarenheternas skola. Men dessutom, om vi med glädje erinra oss framgångarna, om vi i vår åtanke af fädernas bragder vilja lägga in en viss stolthet öfver att med namnet Sverige och svensk följa ärorika minnen, så få vi icke samtidigt göra oss urarfva inför

[1] Efterföljande uppsats utgör egentligen ett föredrag, som i något olika form hållits dels vid Svenska Historiska Föreningens årsmöte i Stockholm den 23 mars 1908 dels vid sommarkursernas afslutning i Lund i augusti s. å. Omständigheterna hafva icke medgifvit någon väsentligare omarbetning, men en del noter hafva tillagts till belysning af texten.

gångna släktens missgrepp, äfven om det skulle kunna finnas något förödmjukande i att minnas dem. Ty inför de utomstående — främmande nationers blickar, en opartisk historieforsknings granskning och eftervärldens dom — följa oss de senare minnena lika väl som de förra, och hvad som är mera, de följa med sina resultat och efterverkningar folket självt i dess eget lif, och vill det förstå sitt eget lif, får det därför icke gå förbi dem.

Innevarande år och de omkringliggande skrider förbi oss hundraårsminnet af en af de betydelsefullaste vändpunkterna i vårt folks historia, den som kan betecknas såsom krisen 1808—1809. Det är ett minne af öfvervägande allvarlig och beklämmande art — riket mister ju mer än en tredjedel af sitt område — men det är dock vårt aktuella hundraårsminne, och vilja vi icke blunda för verkligheterna i vår historia, få vi ej underlåta att eftertänksamt studera det. Vi kunna taga hvilken årstid, hvilken månad, snart sagdt hvilken dag som helst allt ifrån senhösten 1907; gå vi då jämnt hundra år tillbaka, skola vi dag för dag finna våra fäder stå i allvarligare lägen och inför brydsammare afgöranden, än vår egen generation någonsin haft att genomgå. Särskilda anledningar hafva gjort, att dessa dagligen återkommande hundraårsminnen under den senare tiden ständigt trängt sig på mig och därmed frågan om deras verkliga betydelse för Sveriges historia. Det har då förefallit mig, som på detta område en något förändrad uppfattning mot den tidigare kan hafva vissa skäl för sig. Någon detaljundersökning däraf kan emellertid gifvetvis ej presteras inom ramen af denna uppsats, blott vissa allmännare synpunkter beröras och ett eller annat problem uppställas, som kunna vara ägnade att framkalla ytterligare diskussion öfver och ett fördjupadt studium af denna tid.

* *
*

Låt oss inledningsvis anknyta vid en liten episod från utvecklingen något år efter den egentliga krisen. Det var den 28 november 1811 föredragning uti civilärenden inför dåvarande kronprinsen-regenten — konungen själf var nämli-

gen sjuk. Man hade slutat öfriga ärenden; då upptogs, utan att man af protokollet kan se någon yttre impuls därtill, ett nytt, som resulterade i att till samtliga Kungl. Maj:ts befallningshafvande i riket jämte vissa andra myndigheter skulle aflåtas ett cirkulär af följande lydelse:

»Vi Carl *etc.* hafve i nåder funnit för godt, att ifall taflor, uppsatte på allmänna ställen, såsom å posthus, tullhus, tullportar, nummerlotteriförsäljningskontor m. m. skulle vara tecknade med f. d. konungens namn eller chiffer, bör i deras ställe sättas vårt eget höga namn Carl XIII eller chiffer.[1]

Skulle å allmänna ställen kungörelser, påbud eller taxor med f. d. konungens namn vara anslagne, böra de nedtagas samt berättelse därom i underdånighet afgifvas, på det i händelse deras anslående må vara nödigt, de då måge af oss i nåder förnyas,

om hvilket allt vi härmed velat Eder till behörig och noggrann verkställighet i nåder förständiga *etc.* Stockholms slott den 28 nov. 1811.»

Här är icke plats för någon fullständig redogörelse för det sätt, hvarpå denna förordning blef tillämpad hos alla de olika ämbetsmyndigheter, till hvilka den var riktad, ehuru det är en rätt originell historia. Det må blott anmärkas, att saken naturligtvis fick olika förlopp på olika håll allt efter graderna i ämbetsmannanitet och efter de ställen, där det till utrotning anbefallda namnet var placeradt. Medan man sålunda somligstädes gick tämligen radikalt till väga, såsom i Hallands län, där en del kronofogdar ådagalade sitt nit bl. a. genom att »uthacka och osynliggöra» den afsatte konungens namn och chiffer, som funnos »inhuggna å stenar, inmurade å kyrktorn och öfver kyrkodörrar», ehuru »med själfva stenarnas bibehållande»,[2] eller i Blekinge län, där man på liknande sätt behandlade milstolparna, ehuru ej bättre än att det gamla lyste igenom,[3] så ansåg man sig

[1] Chiffret är infördt i protokollet och består af två korslagda C.

[2] Landshöfdingeämbetet i Hallands län till K. M:t d. 13 febr. 1812.

[3] »Modellkammaren (i Karlskrona) är vacker och intressant, ... den lämnar nu äfvensom mycket annat exempel på denna tidens dålighet: uti inskriptionen har på ett ställe stått *Gustaf Adolph*, och detta är ändradt till Konungen, men ej bättre verkställdt, än att det synes hvad som stått förut. Samma dålighet är gjord med milstolparne i Blekinge, som fått länsvapnet i stället för G. A., som de hade förut. Troligen är allt detta uppkommet genom blotta lycksökeri, ty jag vill ej tilldömma allerhögst desamma sådane dåligheter.» C. H. Anckarsvärd till sin fader d. 12 juli 1817, Ericsbergs arkiv.

annorstädes i liknande, tvistiga, besvärliga eller uppseendeväckande fall böra begära Kungl. Maj:ts ytterligare nådiga resolution i saken, hvilken då merendels utföll i mild riktning och brukade utgå från den principen, att om en inskription endast afsåg att utmärka det historiska faktum, att ett visst byggnadsarbete verkställts under Gustaf IV Adolfs regeringstid, en sådan erinran fick bli beståndande. På det viset sluppo sålunda häradsborna i Västerbottens län att omgjuta sina milstolpar af tackjärn, hvilket skulle erfordrat betydliga kostnader;[1] på det viset fick också Bjursås kyrka i Dalarne, som Carl XIII själf såsom förmyndare för brorsonen resolverat skulle heta Gustaf Adolfs kyrka, behålla ett namnchiffer med kunglig krona och årtalet för sitt färdigbyggande, och på samma sätt slapp Hjo stadskyrka att bli af med en minnessten, på hvilken det stod, att kyrkan var »helgad Gud under Gustaf IV Adolfs 7:de regeringsår år 1799».[2] Af samma anledning fick också efter något funderande den bekanta obelisken å Slottsbacken i Stockholm behålla den inskrift, som erinrade om att den rests af Gustaf IV Adolf, medan däremot ett annat minnesmärke, som af borgerskapet upprests nedanför nuvarande Lejonbacken med anledning af Norrbros färdigbyggande och bland annat bar f. d. konungens namn, aflägsnades, enär, som det hette, »Kungl. Maj:ts nådiga afsikt var att till slottets fullkomnande och prydnad följa» den på sin tid af Tessin uppgjorda planen, på hvilken nämnda plats var fri.[3]

---

[1] Landshöfd.-ämbetet i Umeå till K. M:t d. 5 juni 1812 samt K. M:ts svar d. 3 juli s. å.

[2] Landshöfd.-ämb. i Falun till K. M:t d. 12 febr. 1812; d:o i Mariestad samma dag; K. M:ts resolution till båda d. 21 febr. s. å.

[3] Frågan var å bane i statsrådet d. 16 jan. 1812, men uppsköts då till d. 23, då den afgjordes. Öfverståthållaren A. F. Skjöldebrand hade tillstyrkt borttagande af Norrbrominnesstenen, emedan den vanprydde »slottets stora och enkla arkitektur», men däremot i fråga om obelisken hemställt, huruvida »utan rubbning af själfva obelisken och med bibehållande af inskriftens ordalydelse i allt öfrigt, för detta konungens namn därifrån nedtagas bör» [Öfverståth.-ämb. till K. M:t d. 24 dec. 1811 och 10 jan. 1812]. Det sista hade onekligen sin svårighet, då inskriptionen lyder: »*Gustaf III beslöt efter återvunnen fred MDCCXC, Gustaf IV Adolph uppreste MDCCXCIX detta minne af Stockholms borgerskaps trohet och nit under kriget.*»

Resolutioner i namnchiffersfrågan finnas med anledning af gjorda förfrågningar äfven till landshöfdingarne i Hallands län d. 5 mars 1812, i Kalmar län s. d., i Stockholms län d. 14 febr. s. å. — där vid Forsmarks bruk en milstolpe inom bruket tilläts behålla inskriften »Gustaf den 4:de Adolf» —

Cirkuläret lärer för öfrigt icke varit den enda åtgärd i samma riktning, som efter hand vidtogs. Drottning Hedvig Charlotta berättar nämligen i sina memoarer, att det längre fram efterföljdes af en anmodan till societetskretsarna i Stockholm att från sina rum och smycken (medaljonger o. d.) aflägsna alla bilder af den forna konungafamiljens medlemmar, likasom ock att af samma anledning namn på stiftelser förändrades, så att t. ex. ett sjukhus, som burit drottning Fredrikas namn, hädanefter kallades enbart »drottningens sjukhus».[1]

Nu berörda episod torde vara ganska typisk såsom ett bevis på den ifver, med hvilken man ännu $2^1/_2$ år efter revolutionen sökte utplåna, hvad som kunde erinra om den konung, som bar Sveriges krona under den brydsamma krisen vid 1800-talets början. I denna stämning ligger i själfva verket icke heller något så underligt. När man går till en sådan åtgärd som en revolution, så innebär detta, att man likasom drar ett bredt streck öfver den närmast föregående utvecklingen; man kasserar den såsom riksfördärflig, och ju högre värde man sätter på sitt eget verk, dess mörkare taxerar man dess bakgrund. Men därmed är då också gifvet, att om det i allmänhet gäller, att samtiden icke kan uttömmande skildra sin egen historia, både därför att den icke tillräckligt kan se, hvart utvecklingslinierna löpa, och därför att den icke står opartisk inför sin egen andel i arbetet, så gäller detta i alldeles särskild grad i upprörda tider, och det gäller mer än någonsin, om det blir fråga om, att de, som genomfört en statshvälfning, själfva skola ensamma skildra tillståndet närmast före och under den. Det kan emellertid med fullt berättigande sägas, att just detta i stort sedt varit förhållandet med krisen 1808—1809; den skild-

o. s. v. Däremot borttogos genom konsistorii försorg ur åtskilliga kyrkor i samma län det därstädes uppsatta f. d. konungens tal till rikets ständer vid riksdagen i Norrköping 1800. Posttaxor, som till allmänhetens upplysning voro uppspikade å postkontor i riket och buro f. d. konungens namn, omtrycktes och försågos med Carl XIII:s [statsrådsprot. i civilärenden d. 23 jan. 1812]. Märkligt nog fick Gustaf Adolfs torg i Malmö behålla sitt namn.

[1] Drottning Hedvig Elisabeth Charlottas dagboksanteckningar febr. och mars 1812, jan. 1813. — Det har uppgifvits, att af Gustaf IV Adolfs familj relativt få porträtt skulle finnas i behåll. Om så förhåller sig, ligger i det relaterade en af anledningarna.

ring däraf, som vi länge haft, har just varit den dåtida generationens, och säger jag då, att denna skildring helt naturligt måste vara bristfällig på grund af omöjligheten för de medspelande att se händelserna mot en tillräckligt omfattande bakgrund, och att den tillika antagligen är skymd af deras egen partiståndpunkt, så är detta ingenting annat än hvad från allmän historiskt-kritisk ståndpunkt måste förefalla ytterst naturligt. I ganska väsentliga stycken går för öfrigt denna skildring just tillbaka till den bekanta försvarsskrift för deras eget verk, som revolutionsmännen redan 1810—1811 läto utgifva under titeln *Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår*, och i hvilken man genom närmare granskning nog skulle kunna destillera ut, hvad hvar och en af dem själf tillredt.

För en mera kritisk historieforskning har 1800-talets svenska historia först under de allra senaste decennierna *börjat* blifva föremål. Så vidt jag kunnat finna, har då ock inträffat att, på olika håll och hos af hvarandra oberoende forskare, en något annorlunda färgad uppfattning börjat tränga sig fram, än den som var samtidens. De allmänna synpunkter, jag här ville framhålla, vilja ock ge uttryck åt en sådan uppfattning.

Det centrala momentet i den svenska krisen 1808—1809 är naturligtvis den statskupp, genom hvilken Gustaf IV Adolf, som då befann sig i krig med båda sina grannar, Ryssland och Danmark, samt tillika med Frankrike, togs till fånga af ett antal militärer i Stockholm och därmed aflägsnades från regeringen. Framställningen i det följande kan ock lämpligen grupperas kring denna tilldragelse och anknyta sig till först dess *orsaker*, så dess *förlopp* och slutligen *vissa af dess följder*.

Hvad först angår orsakerna till statshvälfningen, så voro de naturligtvis, helt allmänt taladt, det rådande missnöjet hos *vissa ledande kretsar* inom landet med konungens styrelse. Jag säger med flit vissa ledande kretsar och icke hela folket, och jag gör det af två skäl. Det ena därför, att i en tid sådan som denna med dess långsamma samfärdsmedel — 5 à 6 dagar den normala posttiden Stock-

holm—Malmö, dubbelt för att få svar, och det dock en af de allra snabbaste linjerna —, dess klena tidningspress, dess brist på deltagande från folkets sida i det politiska lifvet — riksdag hade ej förekommit sedan 8 år — den allra största delen af folket säkerligen stod fjärran från ett mera aktivt deltagande i det politiska lifvet, så att ledningen och ansvaret tillkom blott ett fåtal, framför allt, jämte konungen, de högsta civila och militära ämbetsmännen och dessutom hufvudstadsbefolkningen. Den stora massan af folket däremot lefde i stort sedt utan ansvar och inflytande. Den kunde vara missnöjd med ökade skatter eller skjutsningar, som vållades af kriget, men någon reflexion om detta krig varit frånkomligt eller oundvikligt, hade man i allmänhet nog icke därute i bygderna. Kriget betraktades där helt visst såsom ett nödvändigt ondt, men under hvilket man i det egentliga Sverige dock fann sig få mycket bra betaldt för sina produkter och prestationer. Och att någon allmännare *nöd* på grund af kriget efter allt att döma icke därstädes uppstått ännu vid årsskiftet 1809 — landtvärnssjukan var nämligen då ännu tämligen lokaliserad — det kan man finna af samtida anteckningar äfven från personer, som stodo revolutionstanken nära och således ej voro benägna att se sakerna ljust.

Trolle-Wachtmeisters *Anteckningar* kunna ge flere exempel härpå. Den 10 december 1808 heter det sålunda:

»De utpantningar af krigsgärdsspannmålen, som på flera ställen ej kunna ske utan våld, helst då själfva säden flerestädes ej finnes att taga, lära väl *öppna ögonen på allmogen*, *som hitintills* (utom där kronoskjutsar gått fram) *ej till fullo känt krigets fasa eller haft något begrepp om våra tillgångars otillräcklighet att fullfölja det. Tvärtom hafva de höga spannmålspriserna synts allmogen en förmån af kriget på de ställen*, *där årsväxten varit så god*, *att de kunnat hafva att aflåta.* De lägre folkklasserna, som ej hafva något förutseende eller känna det inre af sakernas ställning, *kunna ej få begrepp om det allmänna eländet*, *förrän det kommit till den punkt*, *att det direkt drabbar dem.* Det är på missnöjets verkan och utbrott *nerifrån*, som man väntar, om kungen ej dessförinnan kan fås att sammankalla ständerna. Kungen önskar ej högre, än att det utbröt i de högre klasserna, för att få tillfälle att anropa menigheten mot *herrarne*, kasta all skulden på dem och befästa sin makt med blod. Flera uttryck af honom bevisa denna uträkning. *Ju senare utbrottet*, *ju allmännare hinner*

nöden sprida sig och hatet inrotas, samt således ju mindre blir ett inbördes krig att befara.

Här om dagen hade en bonde varit hos kungen och yttrat, att på landet var ännu ingen nöd att klaga öfver; tillgångar kunde ännu finnas; felet vore blott att kungen ej befalte.»[1]

»*Det allmänna eländet*», hvarom antecknaren talar, har således ännu ej direkt nått allmogen eller »de lägre folkklasserna» — man kunde ju frestas till frågan, huru det då kunde kallas allmänt —, utan man måste i »de högre klasserna» ännu gå och vänta, att nöden skall bli riktigt allmän, och att hatet skall inrota sig; förr törs man icke göra något. Ännu den 22 januari 1809 återkommer antecknaren till samma tankegång. Han resonnerar då öfver ett framkastadt förslag, att de högre ämbetsmännen skulle begära fred eller afsked samt utsprida detta bland allmänheten, men, säger han, detta skulle ej leda till åsyftadt mål, ty följden skulle blifva, att

»lagarna skulle låna kungen sin styrka att straffa, en åtgärd, hvilken han lätt kunde utmåla för allmänheten, det vill säga för packet, som ett ytterligare bevis på de förnämas hemliga förstånd med fienden, enär de vilja tvinga honom till en fred, hvars första villkor han utan svårighet utvisar vara undergifvenhet för Ryssland, under hvars herrskap herren är *mäktig*, men *bonden slaf*. Jag sade *ytterligare bevis*, ty allt sedan krigets början har den aldrig tänkande hopen ansett de så kallade *herrarne* såsom ryskt sinnade och orsaken till krigets olyckliga utgång. Ett misslyckadt försök till motstånd blefve ett kraftigt stöd för en vacklande regering».[2]

Det är således tydligt, att »allmänheten», »packet» eller »den aldrig tänkande hopen», såsom den såsom »liberal» kände aristokraten uttrycker sig, ännu i slutet af januari 1809 icke af krigsläget eller ställningen inom landet hunnit drifvas till tanke på revolution *mot* konungen.

Hos de ledande kretsarne inom landet råder emellertid allmänt missnöje med konungens politik. Hvarpå beror då detta missnöje? Ja, de själfva och efter dem länge äfven en senare tid uppfattade saken på ungefär följande sätt:

Kriget, som konungen för, är fullkomligt onödigt och beror uteslutande på hans personliga fiendskap mot kejsar

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och Minnen, I, sid. 133. Kursiveringarna af »*nerifrån*» och »*herrarne*» af T.-W.; i öfrigt af mig.

[2] H. G. Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 155.

Napoleon. Men det är icke blott onödigt, det är ock absolut stridande mot landets intressen, ty Napoleon är oöfvervinnelig; han har besegrat de flesta andra makter i Europa; det är rent vansinne att motsätta sig hans vilja. Dessutom är kungen också oduglig till att, såsom han gör, utöfva högsta ledningen i krigföringen; han kan ej sköta den klokt, han t. ex. splittrar sina trupper på ett oförsvarligt sätt, ger okloka order o. s. v.; allt går i följd häraf illa. Hvarje dag, som går, och som vi fortfara att föra krig emot den oöfvervinnelige, ökar eländet och risken. Vi uppmana kungen att sluta fred, men det vill han icke; alltså finnes det icke någon annan råd än att tvinga honom därtill eller att taga makten ifrån honom.[1]

Det torde väl stå fast, att en senare tids forskning icke är benägen att utan vidare underskrifva allt detta, först och främst icke hvad det innehåller rörande krigets *orsaker*. Man menar väl fastmer, att det alldeles ej är säkert, att krig öfver hufvud kunnat undvikas, äfven om kungen aldrig så gärna velat det. Krigets orsak var icke kungens vilja, utan det var den världshistoriska kris, som då för tiden pågick uti Europa, och som hade sin djupaste grund i Frankrikes utvidgnings- och världshärskarpolitik under Napoleon och i det motstånd, som denna politik rönte hos andra europeiska stater, först och främst England. Denna kris hade ju länge pågått tämligen fjärran från Sveriges gränser, men i och med det att den närmade sig de nordtyska staterna, så närmade den sig också Sverige, eftersom Sverige i norra Tyskland ännu innehade Pommern med lika skyldighet att intressera sig för och försvara den landsdelen, som något annat af sina områden. Man kan tvista om *när* Sverige i alla fall skulle kommit med, äfven om det försökt att hålla sig utom. Såsom professor Stavenow framhållit med hänsyn till vår ställning ännu sommaren 1807, visa emellertid både Preussens och Dan-

[1] Jfr t. ex. de utrikespolitiska resonnementen i Värmländska fördelningens proklamation vid uppbrottet från Karlstad. På samma sätt uti inledningen till »Historisk Tafla» etc., där dess förf. uppmanar läsarne att först afgöra med sig själfva, »huruvida de anse för en konungs skyldighet att framför allt annat söka sitt folks välstånd *eller om de tro ett folk förpliktadt att uppoffra lif och egendom endast för sin konungs personliga missnöje* och utan möjlig utsikt att genom sina uppoffringar förskaffa fäderneslandet den ringaste fördel» (a. a., I, sid. 6. Kursiv. af mig).

marks öde »ett neutralitetspolitikens fiasko, som var vida värre än det Sverige dittills lidit till följd af sin krigspolitik».[1] Gent emot det bagatelliserande, som stundom förekommit beträffande Sveriges uppträdande i det pommerska kriget, må för öfrigt endast i förbigående erinras, att Napoleon själf uttalat ett annat omdöme om betydelsen af den svenska diversionen i norra Tyskland.[2]

Med pommerska kriget må emellertid vara huru som helst, säkert är, att ett ödesdigert ögonblick för Sverige i hvarje fall inträder genom freden i Tilsit sommaren 1807 med den därvid ingångna alliansen mellan Ryssland och Frankrike och där sålunda träffade öfverenskommelser, att de stater i Europa, som ville förblifva neutrala i striden, icke skulle få blifva det, utan med godo eller ondo tvingas att bryta med England. Denna brytning skulle som bekant närmast framtvingas för kontinentalsystemets, fastlandsspärrningens skull, och vi veta, hvad detta närmast innebar: när Napoleon icke på annat sätt kunde få bukt med England, som med sina flottor behärskade hafven, så skulle han kufva det genom att tillintetgöra dess handel. När alla fastlandsstater enade sig att i sina hamnar mottaga hvarken engelska fartyg eller engelska varor, så skulle den engelska köpmanskåren och industrin efterhand ruineras; i England skulle hopas ofantliga lager af osäljbara varor, det skulle bli en ofantlig krasch, och därigenom skulle det brittiska kabinettet tvingas att ge vika. Brytningen med England plägade emellertid vid denna tid

[1] Sveriges historia intill tjugonde seklet, 8. sid. 255

[2] I en depesch från Paris af d. 15 jan. 1810 redogöra de svenska fredsunderhandlarna där, Gustaf Lagerbielke och H. H. von Essen, för en audiens som de d. 11 haft hos kejsaren, och hvarunder denne förde in samtalet på sin allmänna politik gent emot Sverige och Gustaf IV Adolf: Napoleon beklagade därunder, att vid tiden för hans ryska fälttåg Gustaf Adolf icke kunnat förmås till fred. »Veten I emellertid», sade han bland annat, »hvad ondt Eder konung gjort mig. Jo, en skillnad på 100,000 man. Jag måste lämna 30,000 man bakom mig. Ryssarne hade bort hafva 50,000 mot Er, och hvar skulle de hafva tagit dem? Lägg därtill 20,000 man såsom fyllnadsmanskap å ena och andra sidan — och Ni har 100,000 man». O. s. v. Längre fram yttrade han: »Jag sluter ändtligen fred med Ryssland: det är Er konungs olycksbringande envishet, som till en del tvingar mig därtill — och nu uppträder han och begagnar just detta ögonblick för att uppsäga den mellan oss rådande vapenhvilan.» Depeschen är delvis tryckt i Schinkels Minnen ur Sveriges Nyare Historia, Bihang, II, sid. 136 ff.

Det skulle för öfrigt vara af intresse att äga en objektiv redogörelse för den inverkan, som försenandet af framför allt de utlofvade engelska hjälptrupperna utöfvade på den svenska krigföringen i Pommern.

ej blott inskränka sig till anslutning till fastlandsspärrningen, utan för de länder, som hade flottor, brukade den också betyda dessas effektiva anslutning till den franska sjömakten. Efter Tilsit-freden är således *neutralitet* för Sverige icke mera möjlig; *krig är oundvikligt;* frågan gäller blott, om vi skola föra krig mot *England* eller mot *Frankrike.*[1]

Enligt min uppfattning funnos därvid åtskilliga skäl, som talade för att man borde ställa sig på Englands sida mot Frankrike, icke tvärtom. Till de grunder, som vid valet inverkade på Gustaf IV Adolf, hörde gifvetvis hans personliga uppfattning af Napoleon såsom våldsmannen och eröfraren, hvars uppträdande och välde voro stridande mot all god ordning i Europa, och det har ju försäkrats, att konungens uppfattning häraf tog en mycket starkt personlig karaktär. Det är då klart, att huru än detta motiv må ha vägt i valets stund, får det icke väga tungt inför en kritiskt bedömande eftervärld: en furste, som har att svara för sitt folk, får ej låta sig bestämmas af blott personliga sympatier, utan skall låta leda sig af hvad som ytterst är gagneligt för folket. Men när man bedömer denna Gustaf Adolfs personliga uppfattning, så får man icke glömma, att om den stod han visst icke ensam. Just under dessa år, åren efter Preussens nederlag vid Jena, framväxte tvärtom alltmer på olika håll i Europa hos många bland dess framstående män en liknande djup öfvertygelse, att det napoleonska väldet och utvidgningsbegäret var oförenligt med de europeiska staternas själfständighet och rätt till egen utveckling, och från denna sida finnes på olika håll ett väl så kraftigt fördömande af Napoleonspolitiken som hos Gustaf IV Adolf.[2] Vi behöfva ju ock från

---

[1] Man finner stundom förebråelser riktade mot Gustaf IV Adolf, att han icke efter freden i Tilsit valde neutraliteten. Det skall emellertid då först bevisas, att neutralitet verkligen var möjlig för Sverige på en tid, då den ej tilläts någon annan stat i Europa. I själfva verket försökte konungen vid årsskiftet 1808 vinna Rysslands bifall till Östersjöns neutralisering, men utan framgång; det egentliga svaret blef ryssarnes inbrott i Finland.

[2] Jfr Holland Rose, The idealist revolt against Napoleon, i Napoleonic Studies (London 1904) samt den af Rose åberopade Fichte äfvensom andra tyska författare under befrielsekriget mot Napoleon. Äfven den religiösa färgningen af motviljan mot Napoleon var ingen egendomlighet för Gustaf IV Adolf, utan gjordes gällande t. ex. äfven af Alexander I både före 1807 och efter 1811, Schiemann, Geschichte Russlands unter Niko-

1808—1809 endast förflytta oss ett par år fram i tiden till 1811—1812 för att se flertalet af de europeiska staterna, *äfven* Sverige, förena sig om den europeiska frihetskampen mot Napoleon, d. v. s. stå eniga om just hvad som hela tidet varit en kärna i Gustaf IV Adolfs politik. Men hvad som kan betraktas såsom *principiellt* rättmätigt och riktigt år 1811, får ej betraktas såsom principiellt uteslutande fördömligt 1809, ehuru visserligen det kunnat vara mindre opportunt att slå sig till riddare för det så tidigt som 1809. Man skulle kunna uttrycka saken så, att Gustaf IV Adolf hade den olyckan att med sin uppfattning vara ett par år före sin tid och att tro på en idé, som först två år senare blef tillräckligt modern.

Men det fanns ett annat, mera reellt skäl, som enligt min uppfattning måste tala för, att Sverige efter freden i Tilsit, om neutralitet ej stode att vinna, skulle taga det parti, som Gustaf IV Adolf valde, och det var hänsynen till dess näringslif. Där möter oss en punkt, som, egendomligt nog, förut alls ej tillräckligt beaktats, och det ehuru krisen framför allt gällde fastlandsspärrningen d. v. s. en i eminent grad näringspolitisk fråga. Vi måste naturligtvis fråga oss: Hvad skulle en anslutning till fastlandsspärrningen nationalekonomiskt betydt för Sverige? och vi måste säga oss, att utan den frågans utredning kan hela situationen i öfrigt icke gärna rättvist bedömas. Så vidt jag förstår, fanns det emellertid antagligen intet land i Europa — mer än Norge — för hvilket det faktiskt var så farligt att afbryta all handel med England, som just Sverige, och detta redan därför, att alla de andra länderna hade utom sina sjögränser äfven landgränser, på hvilka de kunde i mellanfolkligt handelsutbyte utföra sina produkter och hämta sina förnödenheter, medan däremot Sverige praktiskt taget ingen sådan landgräns hade — sträckan längst upp i norr var ju utan betydelse, och Norge ingen tillräcklig afnämare. Anslöte sig Sverige till Englands fiender, betydde detta alltså, att England, som behärskade hafven, kunde med sina flottor afspärra så godt som all handel till och från Sverige.

laus I, I, sid. 65, 82. »Napoleon erschien ihm (Alexander) immer mehr als die Verkörperung des bösen Prinzips: und die Frage trat ihm vor die Seele, ob nicht er bestimmt sei, das Werkzeug des Herrn gegen jenen zu werden.»

Men Sveriges näringslif gent emot utlandet lefde sedan lång tid tillbaka framför allt på utförseln af järn och trävaror, hvaraf en stor del gick till England, och Sverige behöfde för sina egna invånares skull också en hel del varor, som infördes sjövägen, framför allt salt, kolonialvaror (socker m. m.), bomullsvaror o. d., och hvilka det icke, såsom de andra europeiska staterna, kunde hoppas på att få smuggla in landvägen, om sjövägen blefve stängd. Man talar i våra dagar ibland om *trävaruexportens* betydelse för vårt land; den uthärdar dock på långt håll ingen jämförelse med, hvad på den tiden *metallvaruexporten* belöpte sig till i förhållande till hela exporten, ty ensamt bergslagsartiklarna (järn, stål, koppar m. m) gingo 1800 upp till mer än 64 % af exportvärdet, däraf järn och stål till omkring 59 % af det hela, och den främste afnämaren var just England.[1] Det måste alltså för Sveriges hela näringslif vara ytterst betänkligt, om landet komme i krig med England.

Hans Järta karakteriserade en gång på senhösten 1807 Sveriges dåvarande merkantila ställning med följande ord: »*Om fred ej mellankommer*» (d. v. s. den allmänna världsfreden), *blifver till våren antingen våra hamnar spärrade eller alla andra hamnar spärrade för oss, allt efter det politiska parti vi taga.*»[2] Hans mening är tydligen, att det förra alternativet skulle inträffa, i händelse man ginge mot England, och det senare, om man ginge mot kontinentmakterna. Yttrandet är betecknande för det svåra läget, men alternativen i självfva verket vilseledande, ty de borde i stället lydt: »antingen bli, vid krig mot England, våra hamnar spärrade och därmed naturligtvis *all* vår handel hämmad eller ock bli, vid krig mot Frankrike, kontinentens hamnar spärrade för oss, men *icke de engelska*, alltså *en del* af vår handel fri». Antagligen hade det första alternativet icke heller stannat allenast vid hamnspärrningen från Englands sida; det blef åtminstone Hans Järtas öfvertygelse i fråga om en nästan analog situation längre fram, då han själf 1810—1811 satt såsom ledare af statens dåvarande finanspolitik och gjorde allt hvad han kunde för att und-

[1] Jfr min framställning i Sveriges historia intill tjugonde seklet, 9, sid. 18. 26 ff.

[2] Hans Järta till J. G. Gahn d. 26 nov. 1807, Järtaska saml., Uppsala Universitetsbibliotek. F. 857 h.

vika brytning med England. Vi ha ett belysande uttalande därom i ett bref några år senare, hvari Järta närmare försvarar denna sin finanspolitik mot det klander, som på grund af den därmed förenade transitohandeln och engelska massimporten riktades mot densamma vid 1815 års riksdag. Han frågar däri, om hans angripare tänkt på,

»att berörda transitohandel — den må hafva varit nyttig eller skadlig i sig själf och under vanliga förhållanden — var då ett *nödvändigt* villkor för friden med England äfven under det deklarerade krigstillståndet; att utan den hade vi haft våra hamnar spärrade, våra sjöstäder och kuster kanhända brände, vår kustfart hämmad; att utan den hade vår ändock ringa export blifvit alls ingen. — — — Jag har ej läst, hvad Rosen skrifvit, men Uhrs svar är bittert mot en embetsman, som efter min öfvertygelse och efter de bevis jag har i mina händer egentligen räddade Sverige 1810. Utan Rosen i Göteborg *då* hade herr af Uhr *nu* icke talat på Riddarhuset. Det finnes ingen olycka, som ej öfvergått oss, om Rosens verksamhet och den högsta förtrolighet emellan honom och mig icke afböjt engelska fientligheter hela sommaren 1810, då amiral Saumarez ifrån Maji månad låg med en stark flotta dels i Östersjön och dels utanför Göteborg. Med en allmän sinnesjäsning i landet och uppror i hufvudstaden, utan tronföljare, ännu oenige om valet däraf o. s. v., hvad hade vi varit, om blott ett par engelska fregatter blifvit lagda vid inloppet till Stockholm att förhindra all tillförsel af lifsmedel dit?»[1]

Denna målning af, huru farlig en effektiv brytning med England kunnat blifva 1810, kan mycket väl tillämpas äfven på 1808; och huru England då i själfva verket uppträdde mot makter, som föllo undan för orderna från Tilsit, därom hade man ju också i Sverige fått en mycket närgående erinran i både Köpenhamns bombardement i september 1807 och Norges uthungrande året därpå.

Står det sålunda fast, att en brytning med England efter freden med Tilsit varit en statsekonomiskt mycket betänklig sak, så kan emellertid måhända äfven den frågan framställas, om Gustaf IV Adolf själf hade någon föreställning härom, och om detta i så fall inverkat på hans beslut.

[1] Hans Järta till A. Mannerheim d. 27 april 1815, Järtaska saml., Uppsala Universitetsbibliotek, F 857 g). — Rosen är landshöfdingen i Göteborg Axel von Rosen, som lyckades upprätthålla ett godt förhållande till engelsmännen: Carl David af Uhr en af riddarhuskritikerna. Hela brefvet är skrifvet i ett ganska energiskt språk, som dock ej torde upphäfva dess beviskraft i nu föreliggande hänseende.

För så vidt man får tro hans egna ord — och det torde man i regel få göra — måste den frågan besvaras jakande. Han har nämligen berört saken i en af de få skrifter, som finnas i behåll af hans hand, skildringen af »*Den trettonde Mars*», där inledningsvis han något går in på krisens djupare orsaker. Det framhålles däri, att dessa egentligen härrörde från Napoleons »vidt utgrenade planer till en kontinental despotism» samt hans afsikt att tvinga Sverige »*att afstå från sin självständighet till sjöss till förmån för kontinentalsystemet*», och det betonas vidare, hurusom konungens hållning efter freden i Tilsit betingades däraf, att han »orubblig i sina grundsatser, icke af egensinnighet, utan af öfvertygelse, trodde sig nu böra sluta sig än närmare till England och sätta sig emot hvarje förbund, *som stridde mot Sveriges kommersiella intresse och dess självständighet*».[1] Nödvändigheten att bekämpa kontinentalsystemet och häfda rikets kommersiella självständighet till sjöss framträder alltså här såsom en fullt medveten faktor i konungens politik.

Man kan då ock fråga, huruvida hans oppositionella omgifning i stället saknade hvarje riktig uppfattning af denna den nationalekonomiska sidan af de samtida politiska striderna. Det kan verkligen ifrågasättas rörande åtskilliga, exempelvis rörande den blifvande utrikesministern Lars von Engeström, åtminstone om man får döma af hans betraktelsesätt i frågan, då han mot midten af 1790-talet befann sig i London och på nära håll såg Englands begynnande deltagande i konflikten. Man häpnar öfver, huru oförstående en svensk diplomat kunde stå inför en sådan världshistorisk kris som den pågående.[2] Det fanns emellertid i Sverige

[1] Öfverste Gustafsson, Den trettonde Mars eller de viktigaste tilldragelser vid revolutionen i Sverige 1809, Sthlm 1836, sid. VII ff.

[2] »Det pågående kriget var», skrifver Engeström, »icke att anse såsom engelska folkets krig mot Frankrike, utan som fördt af staden London och dess rika bankirer.» Han utvecklar därpå tanken vidare. Kriget berodde på en gemensam privat spekulation af vissa olika faktorer. En var konungen, som leddes af lord Hawkesbury, hvilken »önskade kriget för att kunna krossa allt, som lade hinder i vägen för den oinskränkta konungamakten». En annan var William Pitt. Denne, som »under freden var en mycket nyttig och sparsam minister» och icke önskade kriget, skulle, »om han hade utträdt ur styrelsen vid krigets förklarande, ha spelat en ärofull rol (!). Men han ville behålla sin plats och blef under kriget en ganska medelmåttig minister (!). Han ansågs för att vara envis och därför påstod man att han önskade krigets fortsättning». — — — »Han understöddes af alla, som

utan tvifvel bland de mera skarpsynta sådana, som insago den stora faran af en brytning med England, men om de icke dess mindre i alla fall ogillade konungens politik, så synes det hafva berott på två föreställningar. Den ena är deras förut berörda tro på Napoleons oöfvervinnerlighet; de hoppas nämligen, att äfven England inom kort skall tvingas att ge efter; innan dess blir det en förfärlig tid, mena de, då all Sveriges handel är afstängd, men sedan har man åtminstone den fördelen att ha stått på segrarens sida i krisen[1]. Den andra medverkande föreställningen är tron på Napoleons ädelmod; han vill oss, mena de, blott väl, han behöfver oss mot Ryssland, han skall icke på allvar fordra vår anslutning till fastlandsspärrningen, ty den skulle ruinera oss, hans blifvande bundsförvant; han skall tvärtom i denna fråga låta oss vara neutrala, d. v. s. vi skola sitta såsom »Europas köpmän» under krisen och göra goda affärer genom vår neutralitet.[2] Båda dessa föreställningar voro emellertid lika falska: Napoleon var icke denne ädelmodige, en smula behöfvande vän, och England gaf icke efter, blef icke heller öfvervunnet, utan den, som till sist blef öfvervunnen, var Napoleon själf.

Skulle däremot England hålla sig och ej låta sig tvingas till fred, då var också, synes det mig, tanken att med

---

kunde skaffa penningar, och deras magt var ofantligt stor i parlamentet.» Dessa penningematadorer drogo nämligen fördelar af (stats)lånen, och kände konsten att efter behof höja och sänka penningvärdet samt att af sina lånetransaktioner draga betydande vinster. Ministären och de rike bankirerna blefvo på detta sätt ömsesidigt beroende af hvarandra. »Det var denna förenings intressen, som afgjorde till förmån för kriget, och ingalunda landets» o. s. v. Lars von Engeström, Minnen och anteckningar, I, sid. 239 ff., hvars redogörelse är hämtad ur en officiell berättelse från E. till svenska sändebudet baron Staël i Paris af d. 17 Dec. 1795.

[1] »I denna ställning spela vi», skrifver Hans Järta till J. G. Gahn d. 30 Nov. 1807, »om vår existens som stat och till det minsta, om man vidtager det parti, som nöden synes befalla, om vår handel för nästa år, *så framt icke England slutligen tvingas till fred*» (Kursiv. af mig). Den 27 aug. s. å. uttrycker han sin osäkerhet, huru engelsmännen skulle gå i land med företaget mot Köpenhamn, och d. 7 dec. meddelar han, att köpmännen så litade på allmän fred, att de upphandlade exportvaror och hoppades hålla sig skadeslösa genom dåvarande höga kurs, hvarefter varorna skulle betalas. Äfven i början af 1809 omnämner han rykten om blifvande fred mellan Frankrike och England. Järtaska saml., Uppsala Univ.Bibl., F 857 h) och i).

[2] Tron på Napoleons välvilja och behof af Sverige är, som bekant, grundtanken i den utrikespolitik, som under Lagerbielke blef dominerande kort efter statskuppen den 13 mars. Den tog sig oupphörligt uttryck. Ett rätt betecknande möter t. ex. i hertigens första bref till Napoleon (d. 17 mars): »Jag vänder mig med förtroende till Eders Kejserl. och Kungl. Maj:t såsom den, hvilken de underhandlingar jag önskar föreslå, egentligen röra.

Englands hjälp motsätta sig Napoleons anspråk visst icke så utsiktslös. Tack vare understödet af den engelska sjömakten kunde, åtminstone under allra största delen af året, danska och franska trupper hållas tillbaka från att öfvergå till Skåne; och hvad Ryssland angick, hade ju Sverige senast under Gustaf III, alltså för mindre än 20 år sedan, med heder bestått en strid på det hållet. Dessutom var det bekant, att en mycket allmän folkstämning i Ryssland just i dess högre kretsar alls icke gillade förbundet mellan Ryssland och Frankrike, utan tvärtom önskade, att Ryssland skulle motsätta sig Napoleons sträfvanden, och den stämningen var till och med så stark, att det talades om åtskilliga allvarsamma fronderier i Petersburg mot Alexanders tsarvärdighet.[1] Det var således ej underligt, om man i Sverige till en början ej trodde, att Ryssland hade så mycket allvar med sina hotelser. Faran af en brytning med England kunde, helst efter Köpenhamns bombardement, förefalla vida mer näraliggande.

-- i förbigående sagdt ett betraktelsesätt, som, framfördt äfven inför kejsar Alexander, naturligtvis retade denne »öfvertygad, att dess fredliga afsikter skola genast förmå dess bundsförvandter att sluta det krig de föra emot mitt fosterland (!)» (Historisk Tafla, III, Bil. sid. 147). Ännu i statsrådsprotokollet d. 30 aug. 1809 vid öfverläggningen om Rysslands ultimatum yrkade Wetterstedt, att med hänsyn till kontinentalsystemet i freden borde »utsättas rättigheten för Sverige att till England få utföra sina produkter». (Alin, Carl Johan och Sveriges yttre politik 1810--1815, Bil. sid. 21.) Våra motståndare voro fullt på det klara med detta svenska sträfvande att trots freden med Ryssland-Frankrike bevara neutralitet med England. Det beröres exempelvis upprepade gånger under den franske ambassadörens i Petersburg Caulaincourts samtal med Alexander och Rumiantsev. Så skrifver t. ex. C. d. 15 juli 1807 om meddelanden, dem R. lämnat honom efter ankomsten af en svensk kurir: »Il (Rumiantsev) m'ajouta, qu'il savait, par l'officier qui avait apporté les passeports demandés par M. de Stedingk et qui était arrivé depuis peu de jours, qu'en Suède toutes les opinions étaient d'accord pour se rapprocher de la France, que cela ne pouvait que servir les intérêts de la Russie et par conséquent lui convenir, que l'influence de l'Angleterre était diminuée, mais qu'à cet égard il paraissait que rien n'était changé, *que l'intimité de la Suède avec l'Angleterre était toujours la même, que, cette dernière étant maîtresse de la mer, cela ne pouvait changer, que les Suédois visaient à être marchands de l'Europe en conservant leur neutralité avec tout le monde, que, pour cet avantage ils feraient sûrement tous les sacrifices qu'on voudrait, que cela leur importait beaucoup plus que la Finlande.*» Den svenske kuriren har som vanligt varit olämpligt meddelsam. Nicolas Mikhaïlowitch, Les relations diplomatiques de la Russie et de la France 1808—1812, III, sid. 391.

[1] Schiemann, Geschichte Russlands unter Nikolaus I, I, sid. 69. Stedingk inrapporterade till Stockholm ryktena om sammansvärjningen mot tsaren.

Det torde af det sagda framgå, att det verkligen fanns ganska reella skäl för Sverige att i krisen ställa sig icke *mot* England, utan *med* England, och vidare, att de grunder, som särskildt ledde konungens motståndare, tanken på Napoleons ädelmod samt tron på hans oöfvervinnerlighet och Englands snara nederlag, icke visade sig hålla streck. Från denna synpunkt sedt kan konungens politik betraktas såsom väl så befogad som motpartiets. Men den första orsaken till, att krisen leder till statshvälfning, är just, att det rådde *en så bestämd motsats mellan honom och dem i tanken på hvad som var den riktiga politiken.*

Den andra orsaken är *olyckorna under krigets utförande.* De enskilda tapperhetsprof, som Runeberg besjungit, hindrade som bekant ej, att det i stort sedt gick olyckligt. Äfven dessa olyckor torde emellertid en nyare forskning vara böjd att ställa i något annat ljus än tidigare. Förr har man varit benägen att lägga så godt som all skuld på konungen, — han ensam är syndabocken, som till sist också offras —, men den uppfattningen torde nog icke i längden hålla streck. Generalstabens under utgifning varande arbete om *Sveriges krig 1808 och 1809* vittnar om en hel del brister äfven på andra håll, och sol och skugga börja skifta mera jämnt än tidigare. Jag har naturligtvis icke tillfälle att här gå i detalj på detta område, men ett par punkter må dock beröras.

Det finnes i åtskilliga afseenden rätt märkliga analogier mellan Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs historia, och det finnes bland annat också en i fråga om de första skedena af deras ryska krig, den nämligen att vid båda tillfällena *den svenska krigsplanen redan från början stäckes genom förräderi.* För Gustaf III var det Anjalaförbundet, som omöjliggjorde det tilltänkta anfallet på Petersburg, för Gustaf IV Adolf är det *förräderiet på Sveaborg*, som knäcker hans försvarsplaner. Den svenska krigsplanen var nämligen sedan gammalt den, att under ett vinterfälttåg hären skulle retirera, men Sveaborg hålla sig, hvarpå vid första öppet vatten förstärkningar skulle sändas dit för att taga fienden

i ryggen eller utmanövrera honom[1]. Att Sveaborg verkligen också hade alla möjligheter att hålla sig till öppet vatten, lider icke minsta tvifvel.[2] Så kom förräderiet, och därmed är då, naturligtvis alldeles utan konungens förskyllan, hela krigsplanen bräckt. Men bland de motiv, som här medverkat, möter oss, bland andra, åter det nyssnämnda: hvartill skall det tjäna att strida — motståndaren skall i alla fall segra.[3]

Exemplen skulle kunna mångfaldigas på missgrepp under kriget, till hvilka konungen icke bar skulden. Jag är för min del ej ens öfvertygad om, att allt i *ledningen*, för hvilket han skylles, också faller på hans lott. Man får komma ihåg, att en stor del af hvad hans samtid därom uttalat är dels yttradt af hans gifna motståndare dels tillkommet *efter* afsättningen i den situation, som då uppstod, och under hvilken den allmänna tendensen var den att lägga all skuld på den afsatte och själf skrifva sig fri. Om jag ej misstager mig, är mer än en af de särskildt anlitade källorna till krigets historia uppkommen först under denna senare situation.[4] Under senare tid har ju som bekant framträdt en uppfattning, som, efter hvad det synes med full rätt, menar, att tidsenlig krigföring i allmänhet icke var de svenska befälhafvarnes starka sida, och att den mest moderna bland dem törhända var Tibell.[5] Det kan då intressera, att från ett tidigare krig, det pommerska, från hvilket man ju alltid plägat höra ungefär liknande omdömen om konungens odugligbet som rörande det finska, hos det kri-

---

[1] C. O. Nordensvan, Finska kriget 1808—1809, sid. 14 ff, 42.

[2] Jfr framställningen i Generalstabens arbete öfver Sveriges krig 1808—1809, II, samt min recension af Caulaincourts depescher i Hist. Tidskr., Öfversikter och Granskningar, 1908, sid. 18. »Man hade i början tänkt taga den med stormning; jag har aldrig instämt däri, ty jag visste genom Sprengtporten, att denna stormning ej kunde lyckas», skref C. efter ett samtal med kejsaren d. 26 mars 1808. Att uppgifvandet var alldeles oförsvarligt och förrädiskt, framgår af båda dessa arbeten.

[3] Om detta motivs inverkan vid uppgifvandet, se t. ex. Sveriges krig 1808—1809 II, sid. 349.

[4] Så t. ex. af Tibells bekanta Underdåniga ämbetsberättelse, då han nedlade befattningen som konungens tjänstgörande generaladjutant, tryckt i Krigsvetenskapsakademiens handlingar 1818—1821, sid. 41 ff. Den är daterad den 19 mars 1809, men torde vara slutförd först något senare.

[5] »Tibell var en i krig och genom trägna studier bildad man, en af de få den tiden, som ägde verklig insikt i krigföringens konst.» Nordensvan, Finska kriget 1808—1809, sid. 184.

tiserande befälet påträffas ungefär lika kraftiga lamentationer öfver att också Tibell var utomordentligt oduglig.[1]

Till bevisen för att konungens oskicklighet icke är den enda orsaken till olyckorna under kriget, kan slutligen läggas ett enligt min tanke afgörande: krigföringen *efter* afsättningen. Det är då icke längre konungen, som bestämmer vare sig, hvilka skola föra befälet, eller hvilka trupper skola användas, men det går icke dess mindre minst lika illa. Det finnes från den föregående delen af kriget knappast motstycken till sådana missgrepp som vare sig Cronstedts underlåtenhet att göra slut på de öfver Qvarken kommande, af tre dagars marsch öfver isen fullkomligt upprifna ryssarne, eller de många missgreppen under expeditionen till Ratan.[2]

---

[1] »Att gifva en fullkomlig berättelse», skrifver Carl Henrik Anckarsvärd från Rostock d. 14 febr. 1806 till sin far, »om vårt fälttåg vore omöjligt, med mindre än att skrifva ett helt verk, och det skulle blifva det allra naivesta supplement till Jerusalems skomakares vandring öfver verlden: ifrån början till slut en myckenhet af ordres, hvars verkan varit oredighet. Tibell är den, som styrt och styrer alla operationerne, om man kan gifva detta namn åt hans konfusioner; han bevisar emellertid tydligen, att det är ej nog att kunna prata och sätta öfver militäriska böcker: det fordras att kunna tänka och sluta för att vara fältherre, och herr Tibell har gått för bittida ifrån mästaren, eller snarare har aldrig af naturen varit ämnad till det han är, ty det är honom omöjligt att skaka utaf sig en yta och kärna af parveny, som gör honom högst oangenäm.» Kort förut yttras i samma bref, med tydlig hänsyftning på Tibell: »Tänka brukas intet, förstånd behöfves ej, och det är ej mera skicklighet, utan lycksökeriet, som leder till fältmarskalksstafven» (Ericsbergs arkiv).

Hvad konungen själf beträffar, så har kommendör Herman Wrangel, som verkställt studier rörande flottans historia under 1808—1809 års krig, meddelat mig, att koncepter till utgående generalorder ofta äro rättade af konungens hand, och att rättelserna i regel äro mycket kloka. Alldeles samma uppfattning af konungens rättelser meddelade mig från den inre förvaltningens område en annan forskare, som af särskild anledning kommit att genomgå koncept i inrikes ärenden och likaledes funnit dem förmånligt rättade af konungen.

I ett bref i enskild ägo, som är skrifvet af en militär på Åland kort efter Helsingeaffären, hvilken som bekant föranledde gardenas degradering och därigenom blef en af impulserna till statskuppen, ett bref af hvilket jag tyvärr för närvarande dock blott äger ett kort utdrag, fäller brefskrifvaren, efter att högeligen ha berömt öfverstelöjtnant Lagerbrings uppträdande under striden, följande yttrande: »Hade han ej varit, hade hela armén blifvit tournerad den sista dagen vid Helsinge; *skada nu, att det blef förhindradt.*» (Kursiv. af mig.) Förbittringen öfver degraderingen har gifvetvis färglagt yttrandet, men nog vittnar det i alla fall om bristande vilja att segra

[2] Däremot har säkerligen självfa statskuppen inverkat menligt på krigföringen, och speciellt synes underrättelsen därom varit en medverkande orsak till kapitulationen i Seivis (Kalix). De finske befälhafvarne där uppe tolkade afsättningen såsom bevis på att Finland skulle uppgifvas, och att vidare strid sålunda var onödig. Jfr. framställningen af kapitulationen i Danielson, Finlands krig och Finlands krigare. — Bland konungens sista

Just på krigföringens område, åtminstone om man dit äfven räknar de civilmilitära bestyren med att *skaffa medel till kriget*, har emellertid åter i hög grad inverkat motsättningen mellan konungen och många af de ledande i fråga om krigets egen betydelse. Man må hafva haft hvilka åsikter som helst om *huru* det kommit öfver Sverige, detta hade ju i alla fall skett mot dess vilja genom ett trolöst öfverfall, och när det en gång kommit, så hade tvifvelsutan rätta sättet varit att söka kämpa ut det, så godt man kunde, och att till det yttersta söka hindra landets stympning. Anfallet från Ryssland var ock länge rätt lamt. Men så tar man icke saken; man betraktade nästan såsom riksfördärfligt att öfver hufvud strida, och mot konungens befallningar rörande medelanskaffningen sätta därför vissa af hans underlydande på detta område stundom ett tyst motstånd eller en dof motvillighet, som afser att söka tvinga honom till fred, och som i hög grad måste ha förlamat hans åtgärder. Att fullt belysa denna fråga är mig visserligen icke här möjligt, då det skulle kräfva ett genomforskande af krigets hela finansiella historia, som det ej stått mig öppet att företaga, men så pass många drag torde dock kunna samlas, att problemet med skäl kan ställas under debatt.

Ett rätt betecknande drag kan exempelvis hämtas från historien om landtvärnets beklädnad. Som bekant varierade under krigets första del åsikterna, huru denna beklädnad lättast skulle anskaffas, om af kronan eller genom sammanskott i orterna; när emellertid hösten närmade sig, beklädnadsbristerna blefvo alltmer aktuella, och andra medel ej funnos, så beordrades landshöfdingarna att i orterna söka skaffa den erforderliga klädesutrustningen, en åtgärd, som, så vidt jag förstår, icke öfverskred konungens konstitutionella rätt att i försvarskrig utskrifva gärder.[1] Nu yppade sig emellertid en viss osäkerhet, huru förordnandet skulle tolkas: om det afsåg en direkt utskrifning af en beklädnads-

order själfva afsättningsdagens morgon hade äfven befunnit sig den, att Klingspor, Adlercreutz och öfriga i hufvudstaden varande officerare från norra armén skulle ofördröjligen afresa till densamma. Dess befäl hade i sådant fall erhållit en välbehöflig förstärkning.

[1] § 45 i 1772 års regeringsform, som handlade härom, löd:

»Kongl. Maj:t eger frida och frälsa riket, särdeles mot utrikes och fienders makt: men må ej emot lag, konungaed och försäkran pålägga undersåtarne några krigshjälper, nya gärder, utskrifningar och andra afgifter utan

gärd, eller om det var fråga om frivilliga underhandlingar i bygderna; landshöfdingarna tydde det olika, somliga gjorde föreställningar mot det förra förfaringssättet — något, som betydligt fördröjde verkställigheten — och utverkade då ett nytt kungabref med mildare tolkning, andra åter synas omedelbart ha tillämpat direkt utskrifning, bland dem äfven landshöfding af Nordin i Dalarne, som bekant en ifrig »gustavian». Man finner då en så pass klok man som Hans Järta anbefalla åt sina vänner vid Kopparberget att för denna åtgärd anmäla landshöfdingen hos justitiekanslern, och han tillägger: »drotsen» — hvilken då själf förvaltade justitiekanslersämbetet —» är högeligen emot allt detta, och skulle visserligen icke underlåta att beifra Nordins förhållande, om det, som troligt är, icke är behörigt». Det är möjligt att formella skäl — förordnandets otydlighet eller dylikt — kunnat anföras till stöd för en dylik process, men nog torde betraktelsesättet få erkännas vara tämligen formalistiskt i en tid, då riket hade att strida för lifvet, och inför en årstid, då som bekant bristen på kläder blef en af de allra främsta orsakerna till landtvärnets olyckor. Medan proceduren förhalades, dog truppen.[1]

---

riksens ständers vetskap, fria vilja och samtycke; dock undantagande den olyckeliga händelse, att riket med härsmakt angripit blefve: då eger Kongl. Maj:t rätt att taga de mått och steg, som med rikets säkerhet och undersåtarnes fromma öfverensstämmande äro; men så snart kriget upphör, böra ständerna sammankomma och de nya gärder, som för krigets skull pålagde blifvit, genast upphöra.» Enligt detta stadgande är konungens beskattningsmyndighet under försvarskrig obegränsad.

[1] Hans Järta till J. G. Gahn d. 3 nov. 1808, jfr ock bref d. 17 och 24 okt. samt d. 17 nov. Järta vet ej med säkerhet, om Nordin förfarit rätt eller ej, utan tror äfven det senare kungabrefvet vara obestämdt och landshöfdingarna lämnade åt sig själfva, samt föreslår anmälan för att utröna, *i fall* den ifrågavarande utskrifningen icke vore laglig.

Af framställningen i »Historisk Tafla» (III, sid. 14 ff) framgår, att konungens första bref i saken var redan af d. 13 sept.; att de opponerande landshöfdingarnas föreställningar närmast fördröjde den till in uti oktober, då d. 11 det nya kungabrefvet kom, som enligt denna källa anbefallde landshöfdingarna att med »tjänliga föreställningar» uppmuntra länsinnebyggarne till saken; att emellertid innan detta senare bref »hann att till vederbörande expedieras, i länen kungöras och sammankomsterna därom hållas», oktober månad förflutit; att alltså munderings-tillverkningen »ej kunde företagas och fullbordas förrän i november», och utdelningen först ske i början af december, »då beklagligtvis större delen af landtvärnsmanskapet, i brist af kläder, under den inträffade stränga årstiden dels intagit sjukhusen, dels redan dött». *Så* dåligt var dock nog ej tillståndet redan i *början* af dec., ehuru landtvärnssjukan då *begynt* att härja. Tydligt är emellertid — hvad »Historisk Tafla» ej påvisar — att *konungen* har den minsta skulden i uppskofvet. Enligt Trolle-Wachtmeisters Anteckningar (I, sid. 108 ff) —

Denna beklädnadsepisod är emellertid icke enastående, utan har snarare förefallit mig betecknande för det sätt, hvarpå vissa civila kretsar tyckas ha uppfattat sin ställning, då det gällde att bereda medel till kriget. En af de främsta auktoriteterna i finansfrågor var på den tiden som bekant presidenten i statskontoret Carl Eric Lagerheim, och han blef ock själen i alla de kommittéer eller beredningar, som konungen tillsatte för att anskaffa medel till krigskostnaderna. Det finnes i åtskilliga ännu bevarade anteckningar af hans hand rätt märkliga bidrag till huru han uppfattade dessa sina uppdrag.[1] Grundåskådningen är mycket enkel och klar:

»Ifrån början af våra krigsrustningar detta år», skrifver han på våren 1808,» har jag ej annat förstått än att kriget, som oss för Englands skull påkommit, skulle föras på bekostnad af engelska subsidier, och i denna tanke har jag äfven blifvit styrkt af anledningar, som gjort min öfvertygelse därom fast och säker». Själft hade riket inga tillgångar för ändamålet. »Är Sveriges självständighet för England icke likgiltig, och engelska ministärens för konungens ståndaktighet betygade erkänsla samt gifna försäkran uppriktiga att med all makt understödja konungen, så måste sådant absolute adagaläggas i själfva gärningen, och det icke till hälften eller någon del, utan fullt, alltså, att ändamålet kan vinnas. Ty i annat fall

---

hvilka häruti bestyrkas af uttryck i Järtas bref — synes däremot dröjsmålets egentliga upphof vara den *t. f. regeringen* i Stockholm, hvars ordförande var drotsen. Konungens första bref var nämligen utfärdadt från högkvarteret på Åland; landshöfdingar begärde då hos *t. f. regeringen* närmare föreskrifter om grunderna för beklädnadsgärden, hvarpå *t. f. regeringen* — »af eget bevåg«, säger Järta — förklarade densamma grundlagsstridig, så framt ej undersåtarne därtill gåfvo sitt fria samtycke. Så inleddes den långa och ödesdigra uppskofsproceduren. Däremot gaf konungen ur egen handkassa på Åland 6,000 rdr b:o till ändamålet. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar. 1818—1821, sid. 175.

[1] Lagerheims papper finnas i behåll i Riksarkivet, Lagerheimska saml.: de här särskildt åsyftade anteckningarna försvaras i vol. 11 och utgöras af några koncept till framställningar rörande medelanskaffningen. Ehuru de äro odaterade, framgår af innehållet *ungefärliga* tidpunkten för deras tillkomst, och en närmare undersökning, än jag haft tillfälle företaga, skulle måhända för hvarje särskild handling äfven möjliggöra fix datering. Att de på ett intimt sätt återgifva Lagerheims egen uppfattning af förhållandena, lider intet tvifvel. I det följande citeras särskildt tre dylika koncept, det ena synbarligen från våren 1808 (citeras här P. M. våren 1808), det andra, det utförligaste, tydligen från tiden närmast efter statskuppen och utgörande en rätt vidlyftig framställning af finansernas historia under kriget med återblickar ända till 1800 — enligt min tanke ett förarbete till framställningen i »Historisk Tafla» — (citeras här P. M. mars 1809), och det tredje från sommaren 1809, då behofvet af nya krigskostnader starkt framträdde (citeras P. M. sommaren 1809).

äro vi genom Englands förvållande mot oss förda i lika djupt, om ej större fördärf, än det, som oss tillämnas af våra fiendor.»[1]

Kriget föres alltså uteslutande för Englands skull, och England skall därför helt bekosta det. När då de först aftalade och gäldade engelska subsidierna icke räckte, gällde det alltså blott att skaffa mera ur samma källa, ty någon annan fanns icke; och Lagerheim berättar sålunda senare, huru han och hans medkommitterade efter flere föregående liknande framställningar i juni sågo sig föranlåtna att åter framställa detta förhållande samt »yrka förnyad nådig befallning till svenske envoyén i London att besörja (!), det frågan om tillökning i subsidierna, som blifvit uppskjuten, utan allt vidare uppskof måtte blifva afgjord samt 350,000 pund erfordrades i augusti och 300,000 pund i september samt så vidare för hvar månad».[2]

England befanns emellertid som bekant icke benäget att effektuera krafvet, — något, som Lagerheim antyder egentligen vara konungens fel såsom föranledt af den bekanta tvisten mellan honom och general Moore. Därpå följer i den redogörelse jag härvid citerar: »*Hela tyngden af kriget skulle således falla på riket, och det blef därför af högsta vikt*» — ja, man skulle här ju vänta i fortsättningen någonting om den synnerliga vikten att på ett eller annat sätt skaffa medel, tills en hederlig fred kunnat erhållas. Så skrifves emellertid icke, utan fortsättningen lyder: »(Det blef därför af högsta vikt) *att för konungen ådagalägga omöjligheten däraf.*» »*I sådant syfte* (!)», heter det vidare, »och som man erfarit, att konungen städse gjorde sig stort begrepp om rikets resurser, företogo sig kommitterade att, till undanrödjande däraf, uti U. P. M. uppgifva och beskrifva beskaffenheten utaf hvar och en af de utvägar, vid hvilka konungen fäst ett sådant begrepp eller såsom tillgångar understundom kunnat blifva af okunnighet satta i fråga;» och därefter skildrar nu L., huru finanskommitterade utarbetade sina betänkanden, hvilka alltså voro tillkomna, icke för att *finna* utvägar, utan för att för konungen ådagalägga, att *inga funnos*, och hvilka han därför också

[1] Lagerheimska saml., 11. P. M. våren 1808.
[2] Lagerheimska saml., 11. P. M. mars 1809.

menade »bort föranleda till fredligare tänkesätt samt till sådana åtgärder, som kunde förmå engelska regeringen att godtgöra något hufvudsakligt af de uppoffringar riket i och för kriget fått vidkännas». Emellertid vågade man icke vara alldeles konsekvent i ståndpunkten, att intet fanns att tillgå, utan fann sig nödsakad att samtidigt framlägga åtminstone något förslag till penningeunderstöd för att »konungen skulle afhållas från vidtagande af en kanske alldeles riksförstörande utväg därtill vid den totala brist, som då var för handen, just under det att armén och flottan voro i verklig strid med rikets fiender» — man åsyftade härmed, att han skulle vilja låna ur banken eller vända sig mot enskildes förmögenhet[1] —, och därför påfann och uppgaf man »ett sådant förslag, som», säges det, »hvarken skadade rikets finanser eller föranledde till förökande af de tyngder, som för det närvarande tryckte rikets invånare» — det blef lån ur riksgäldskontoret.[2]

I jämnbredd med denna de finansiella rådgifvarnes metod, att när de voro anbefallda att söka finna utvägar, i stället arbeta för att visa att inga funnos, synes, så vidt jag kunnat förstå, äfven hafva gått en annan, den nämligen, att om konungen själf föreslog några, framställa dem,

[1] Historisk Tafla, III, sid. 22.

[2] Lagerheimska saml., 11. P. M. mars 1809. De förhandlingar, Lagerheim på detta sätt skildrar, ägde rum i juli 1808, och hans redogörelse öfverensstämmer faktiskt med de betänkanden, som »kommitterade till de engelska subsidiemedlens indragning», såsom medelanskaffningskommittén kallades, då afgåfvo, ehuru naturligtvis i dessa afsikten att ingenting finna icke framträder.

I augusti återkom frågan på grund af penningekraf från krigskollegiets krigsdepartement, hvilka remitterades till L. Äfven då svarade han, trogen sin ståndpunkt, enligt här följda redogörelse, »att bland dessa utvägar» (de förut diskuterade) »den att erhålla tillökning i subsidierna borde ställas i främsta rummet», att någon verksammare till snart vinnande af tillgång »hvarken kunde uppgifvas eller blifva att tillgå», samt att han för sin del »icke heller insåg någon annan»; dock förordades därjämte en utredning rörande tillgången på allehanda varor i landet. Om konungens svar å detta yttrande heter det hos L.: »I detta utlåtande instämde den tillförordnade regeringen, och konungen behagade den 3 sept. bifalla detsamma, med tilläggning till krigsdepartementet, *att departementet borde förständigas att uppgifva alla de medel och utvägar, som borde vidtagas till arméernas förseende med sina behofver, och då*, som orden vidare lyda, *riket måste förse arméerna till det mesta härmed, så åligges krigsdepartementet, att vid strängaste ansvar icke uraktlåta något häruti.* Presidenten friherre Lagerheim åter *skulle erinras, att subsidiemedel endast kunna erhålla andra rummet, då fråga är om rikets försvar och själfständighet.*» Kursiveringarna äro Lagerheims, som med dem tydligen velat understryka sin förundran öfver orimligheten i dessa kungliga erinringar.

som synas en utomstående värda ett försök, såsom alldeles otänkbara, hvaraf följden naturligtvis måste blifva, att han drefs till andra, som voro vida mindre tillfredsställande. Så när konungen i juli 1808 föreslog lån på enskild väg i England och ifrågasatte utfärdande af ett slags kreditsedlar mot säkerhet af tillverkadt, men ännu ej utskeppadt järn, det sistnämnda äfven för att underlätta penningerörelsen för bruksidkare, som ägde nederlag af oförsåldt järn; kommitterade afstyrkte naturligtvis båda dessa åtgärder, och Lagerheim kan anteckna i sin redogörelse, att »all vidare fråga om dem förföll». Det tyckes också vara på ungefär liknande sätt, som den beryktade krigsgärden kom till. Det fanns antagligen intet land i Europa, som på den tiden förde krig på sådant sätt, att krigskostnaderna hufvudsakligen betäcktes genom direkta skattemedel, utan man anlitade i möjligaste mån krediten d. v. s. upptog lån och lät sedan med skattemedel betala räntorna på dessa. Konungen var mer än en gång inne på den tanken och ville, likasom skett i England, upprätta en s. k. amorteringsfond, med hvars tillgångar skulle täckas räntan på statslån, upptagna för krigskostnaderna, men det plägade då svaras honom, att visserligen ägde han rätt att skrifva ut gärder, men en gärd till en amorteringsfond för att garantera eventuella statslån var det icke värdt att försöka utan ständernas sammankallande, ty en sådan gärd skulle ständerna efter krigets slut kunna neka att betala, och af fruktan därför skulle utlänningen icke gifva något lån.[1] »Han skall tvingas till riksdag», låter H. G. Trolle-Wachtmeister sin fader riksdrotsen den 26 dec. 1808 säga till Ugglas, men detta

[1] Jfr skildringen hos Trolle-Wachtmeister (Anteckningar I, sid. 115 ff) af konungens samtal i nov. 1808 med riksdrotsen om medel till kriget, bland annat om en gärd för en amorteringsfond. Af det hela vägen betecknande replikskiftet må här anföras följande:

»Konungen: Nå, jag skrifver ut gärder, ej en sådan lumpen gärd, som denna sista, utan vida betydligare, och dessa gärder anslår jag till en amortissementsfond, hvarmed jag afbetalar skulden, som uppkommit genom utländska lånet.

Riksdrotsen: Men gärderna kunna ej fortfara, ända tills skulden är betald. När kriget slutas, skola ständerna tillsammans enligt regeringsformens uttryckliga föreskrift; och då upphöra äfven alla gärder.

K.: Hvar står det skrifvet?

R.: I regeringsformen.»

Sedan de tvistat något därom, fortsattes:

»K.: — — — Men lika mycket; jag gör en amortissementsfond och gärderna skola subsistera, tills lånet blifvit försvunnit. Om vid krigets slut

icke för att ständerna skulle hjälpa honom med medel, utan därför, att han själf ej ville »göra fred. Men *därtill* skola ständerna förmå honom».[1] Och något tidigare har han meddelat, *huru* konungen skulle tvingas till denna riksdag: »*Han skall förmås därtill på det sättet*, att man visar honom nyttan däraf *och förtager honom alla andra medel*, under det man synes råda honom därifrån.»[2] Dit ville emellertid konungen ej låta sig tvingas — »jag ser nog, hvad han vill», sade han om riksdrotsen, »han vill narra mig till riksdag»[3] — och så drefs han då öfver till tanken på en gärd att *direkt* betäcka krigskostnaderna med. Det var da till en början tal om att taga denna i form af en *förmögenhetsbeskattning*, men äfven det sökte man inbilla honom vara inkonstitutionellt,[4] och på det viset blef då hans sista

ständerna komma tillsammans, så skola de ändå låta gärderna blifva kvar till skuldens afbetalande; det skola de.

R.: Men utlänningen tror ej den utgången. Han läser i regeringsformen, att vid krigets slut upphöra gärderna, och finner således ingen säkerhet däri. Utan garanti af ständerna lämnar han inga pengar.» O. s. v.

[1] Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 141. Ugglas hade frågat: »Men hvad skall här blifva af? Skall man hindra honom att försvara riket, och binda händerna, då fienden hotar oss?»

[2] Trolle-Wachtmeister, a. a. I, sid. 128. Kursiv. af mig. Yttrandet är nedskrifvet den 1 dec. med anledning af en debatt mellan konungen och drotsen om medelanskaffningen. Redan den 5 november heter i fråga om den i sept. tillsatta s. k. finanskommittén: »Först bör man veta, att riksdrotsen och Håkanson, de enda verksamma i finanskommittén, hålla ihop och vilja hafva riksdag; men att denna deras relation med hvarandra skall vara dold för kungen för att ej väcka misstroende hos honom.» A. a., I, sid. 115.

[3] Den 28 november 1808. Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 125. Äfven vid andra tillfällen klagade konungen, att han märkte komplotter emot sig.

[4] Riksdrotsen förmår först den 5 jan. 1809 kungl. beredningen att uttala sig i denna riktning, och hade sedan den 7 jan. »en häftig konversation med kungen angående förmögenhetsbeskattningen, och att ej kungen, utan blott riksens ständer kunde ålägga den, Bland annat anmärkte riksdrotsen, att, om det än påbjöds, så fick man ändå ej några beskattningsmän, eftersom hela författningen vore alldeles konstitutionsvidrig». Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 148 ff. Det framgår där dock ingenstädes med klarhet, hvilken argumentering man använde för att deducera fram, att en gärd baserad på en förmögenhetsbeskattning skulle vara inkonstitutionell, då andra gärder ej vore det. Det förefaller, som om man sökt häfda, att själfva den taxering, som förmögenhetsafgiftens grunder förutsatte, ej kunde ske utan ständernas bifall (Historisk tafla, III, sid. 32); kungen skulle alltså vara bunden vid att utskrifva gärderna efter just de taxeringsgrunder, som senaste riksdag antagit. Något rimligt skäl för denna skillnad finns icke; ej under alltså, att t. ex. Zibet »ej kunde eller ville strax finna skillnaden emellan en *gärd* och en *förmögenhetsafgift*». Kungen själf svarade på riksdrotsens advokatyr: »Ja, då, vet Ni hur jag gör? Jag publicerar till allmogen och säger: Ser ni, huru de rika äro; de vilja ej lyda mig, då jag vill, att de skola kontribuera till staten. De vilja lägga all tyngd på er.» Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 150.

resurs den bekanta femmillioners-krigsgärden d. v. s. antagligen det klumpigaste sättet af alla att skaffa penningar. Det kan emellertid förtjäna att framhallas, att till trots af allt tal om dess orimlighet riksdagen omedelbart efter kriget beslöt att bestämma sig för 2½ millioner såsom en lagom afpassad bevillningssumma — krigsgärden, som var fördelad på tre terminer, hade sålunda åtminstone delvis kunnat utgå —, och det kan också anmärkas, att det af enskilda underrättelser är bekant, att man före revolutionen på åtskilliga håll i landet börjat göra sig i ordning att betala den del af gärden, som då skulle utgå.[1]

[1] Åtskilliga tecken tyda på, att det finansiella tillståndet i landet icke var fullt så jämmerligt, som de vanliga skildringarna från statskuppsmännen pläga uppgifva. Det egentliga stödet därför är framställningen i *Historisk Tafla*, hvars uppgifter äro byggda på uttalanden eller utredningar af olika finanskommitterade, men, såsom ofvan påvisats, har man flere skäl att betrakta desses ståndpunkt såsom förutbestämd. När t. ex. den s. k. finanskommittén d. 21 nov. 1808 uppskattade nästa års kontanta krigskostnader till 26 millioner rdr, så ligga där bakom visserligen primärberäkningar efter viss truppstyrka o. d., men åtminstone mig ha dessa förefallit uppställda väl mycket efter maximalmått; i hvarje fall kostade kriget under 1809 icke på långt när sådana summor. Tillgångarna åter beräknade kommittén efter införskrifna landshöfdingerapporter — i förbigående sagdt ett synnerligen intressant material för landets inre historia — men det kan ifrågasättas, om icke äfven dessa voro i hög grad beroende af afsändarnes personliga ställning till hela saken. På mig gjorde det ett ganska egendomligt intryck, när i raden af öfrige, hvilka till största delen hade intet eller litet att föreslå, landshöfdingen i en af rikets notoriskt fattigaste bygder, Kronobergs län, grefve Carl Stellan Mörner med frejdigt mod olikt de andra den 5 okt. 1808 förklarade, att visserligen hade de flesta hushållen blott till eget behof, »men under en så beskaffad konjunktur som denna, då hvar och en är i skyldighet att använda sina yttersta krafter för att bistå konung och fäderneslaud, får icke göras afseende på alla sig företeende olägenheter, utan hvarje undersåte vidkännas billiga uppoffringar». Han förmodade därför, att hvarje helt förmedladt hemmantal »utan särdeles olägenhet öfver hufvud räknadt skulle kunna aflämna en tunna spannmål», och framlade härpå liknande beräkningar rörande hö, som skulle kunna lämnas, så att mistningen blefve »omärklig», ehuru »hötillgångarna äro äfven ganska små i år», o. s. v. Trolle-Wachtmeister förutsätter (Anteckningar, I, sid. 151), att landshöfdingarne i allmänhet på förhand hade sin ståndpunkt klar i fråga om krigsgärden: »Som kungen ändå lär expediera gärdsförordningen, så har man kommit öfverens att inge honom idéen att befalla landshöfdingarna i alla län att uppge, hvilka som ej kunna betala gärden. Det är ej svårt att förutse, hvad landshöfdingarnas svar blir.»

När gärden väl var utskrifven, äro emellertid tankarna om dess erläggande ej alltid lika pessimistiska. Landshöfding Håkanson, som enligt Trolle-Wachtmeister (jfr ofvan sid. 27 not 2) tillhörde dem, hvilka med talet om omöjligheten att skaffa medel velat framkalla riksdag, skref då till Toll d. 22 febr. 1809 ett bref, hvari han framlade sina tankar om dess utgående. Konungen hade ifrågasatt, att man skulle upptaga lån mot hypotek i den efterhand inflytande gärden, men detta ansåg Håkanson ej görligt, och förklarade sig i stället vilja mana sitt läns invånare att betala krigsgärden

Med penningeanskaffningen under konungens tid bör för öfrigt ock jämföras den metod, som tillgreps omedelbart efter afsättningen — det blef som bekant just hvad gent emot konungen anförts såsom det mest olämpliga af allt och »alldeles riksförstörande», nämligen *lån ur banken* (200,000 rdr i veckan, till krigets slut cirka 6 mill.). Och med alla de finansiella betänkandena från 1808 förtjänar likaledes att sammanställas, hvad Lagerheim i en analog situation skref sommaren 1809, ty då inledde han i stället sin framställning på följande sätt:

---

förskottsvis utan afvaktan på uppbördsterminerna; »jag hoppas», säger han, »att detta skall någorlunda lyckas och ändamålet vinnas» (Tolls arkiv, Universitetsbiblioteket, Lund.) Han tviflar sålunda ej ens på dess erläggande förskottvis. G. F. Mörner på Gottenvik beklagar, att när han skulle betala gärden, fick han ej tillfälle att under året, som han eljes tänkt sig, afbetala den skuld, han hade på sin egendom (bref till fadren d. 20 febr. 1809, Esplunda arkiv).

Här må ock anföras några betecknande ord ur ett memorial rörande reglerande af rikets finanser, som en framstående medlem af borgarståndet, bergsrådet Birger Rothoff d. 28 aug. 1809 ingaf till sitt stånd (tryckt separat). Han beräknade däri bl. a., huru stor bevillning riket borde kunna bära. »utan att det för landtbrukets och alla andra näringars fulla bedrifvande och tillväxt nödiga kapital minskas». »Då det nästlidna året» (1808), heter det, »som i anseende till missväxt och en, mer än detta, inskränkt handel var svårare än det innevarande, kunde, under brinnande krig, *utan (medgifrom det) någon alltför stor känning*, utgöras 1,312,000 rdr i bevillning, däri Finland för obetydligt deltog, 800,000 rdr krigsgärd, 21,000 tunnor spannmål, utgörande à 8 rdr tunnan 168,000 rdr, tillsammanstagne kring 2,300,000 rdr, oberäknadt alla de stora utgifter, som för rekrytering, vargerings upprättande, landtvärnets beklädnad, matsäckar på flere veckors tid åt större armékårer, underhåll af fångar och egne troppar emot en ringa betalning, hvilka alla tillsammanstagne måste uppgå till en ansenlig summa, och hvartill ännu kommer den oberäkneliga kostnad, som täta och högst tryckande kronoskjutsar medförde, så böra vi knappt misströsta, att en dylik summa och därutöfver må kunna utgå». (Kursiv. af mig.) Han föreslog därför en bevillning af 2½ millioner — hvilket ständerna sedan beviljade — och »kan ej heller föreställa mig, att det för produktionen nödiga kapital därigenom skall så förminskas, att näringarna lida». Uttrycket att skattebördorna 1808 ej varit alltför kännbara, är märkligt. Jfr konungens ord till Toll i nov. 1808: »Här är pengar mera än någon kan tro, men de vilja icke fram med dem» (Trolle-Wachtmeister, I, sid. 122.)

Slutligen må framhållas, att frågan hvad landet kunde behöfva släppa till under ett krig, naturligtvis ej får afgöras efter jämförelse blott med normala bevillningar under fredstid. När man har att strida för lifvet, kunna, äfven finansiellt sedt, de eljes vanliga förhållandena ej vara norm. Jämförelsen skall i stället göras med de finansiella uppoffringar andra krigförande makter under samma period måste göra för att värna sitt oberoende, och man finner då hos dem oupphörligt de allra tyngsta bördor pålagda och gäldade. Napoleonskrigen voro oerhördt tryckande för samtliga europeiska staters finanser, och Sverige slapp antagligen själft jämförelsevis lindrigt undan. Jfr t. ex. för Österrike Adolf Beer, *Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert.*

»Kungl. Maj:ts nådiga framställning af den 25 i denna månad visar, att förhoppningen om fred fordrar, att rustningar göras till krigets fortsättande, hvartill alltså medel måste anskaffas, om riket skall kunna frälsas.

Frågan angår följaktligen ingenting mindre, än om vi skola öfvergifva all förhoppning att vidare vara och förblifva en själfständig stat, ett särskildt rike, och på bästa villkor, som kunna erhållas, öfverlämna oss till fienderna, eller använda våra än återstående yttersta krafter till vårt, till rikets försvar.

Vilja eller kunna vi icke det senare, så måste följden däraf oundvikligen blifva det förra. Man kan dock icke ett ögonblick tveka, att ju svenska folket vill vara fritt och självständigt och därför våga lif och egendom. Verkställigheten af ett sådant beslut fordrar, att medel till krigets fortsättande, till rikets försvar skyndsamt anskaffas, och därtill gifves efter mitt begrepp ingen annan utväg, än att rikets invånare, hvar och en efter sin förmåga, därtill bidraga.[1]

Det är, som man finner, en betydande skillnad mellan detta språk och det, som fördes tidigare om att kriget egentligen gällde England och därför af England borde betalas. *Nu* har man vaknat till tanken, att det gällde rikets frälsning, och att därför hvar och en måste offra lif och egendom.[2]

Jag har med någon utförlighet uppehållit mig vid dessa finansiella spörsmål, eftersom enligt min uppfattning äfven där föreligger en fråga, som kräfver en vida noggrannare undersökning än förut. Hvad emellertid redan nu kan slås fast, är att de civile ämbetsmännens uppträdande på olika punkter af denna medelanskaffningsfråga i högsta grad *förlamade* regeringsmaktens verksamhet, och att den endräkt alldeles saknades, som under en sådan kris som denna varit det första villkoret för en lycklig utgång.

Här tillkom då såsom ett mycket vägande moment för krisens utveckling *förhållandet mellan konungens starka makt och hans personlighet.* Hans makt gjorde, att han åtminstone offentligen fick bära allt ansvaret, ehuru han

---

[1] Lagerheimska saml., 11, P. M. sommaren 1809.

[2] Skrifvelsen utmynnade för öfrigt i förslaget, att banken fortfarande skulle låna medlen till kriget, alltså åter den enligt yttrandet 1808 »alldeles riksförstörande» utvägen. Statskuppen själf afskar däremot en annan, de engelska subsidierna, som dittills utgått med närmare 450,000 rdr i månaden, men af England indrogos inför den bebådade svängningen i Sveriges politik.

gifvetvis ej kunde öfvervaka allt. Hans personlighet åter var visserligen långt ifrån den rätta att i en sådan kris uppbära den ledning, som hans makt pålade honom. Han hade, såsom jag annorstädes framhållit,[1] åtskilliga goda egenskaper, som voro värdefulla för en svensk konung — stark pliktkänsla, öfvertygelsetrohet, arbetsamhet, sparsamhet, sedestränghet, gudsfruktan m. m. — ehuru ej tillbörligt uppskattade af samtidens lättsinniga och njutningslystna släkte, men olyckan var, att han alldeles saknade ledareegenskaperna; han kan icke rycka andra med sig, icke öfvertyga dem, icke såsom fadern tjusa dem. I stället står han där, tyst och sluten, med sin öfvertygelse om hvad som måste göras och sin känsla att på honom hvilade ansvaret, att det blefve gjordt, men å andra sidan också med all sin oförmåga att få en enda människa på allvar med sig,[2] i dess ställe på alla håll mötande detta tysta motstånd. Så vidt jag förstår, borde en sådan situation vara en alldeles utomordentlig jordmån för att drifva en person med ansvarskänsla till sinnessjukdom, och ehuru vi ännu sakna en genomförd psykologisk studie af Gustaf IV Adolf, lärer det väl ej vara tvifvel, att han drifvits vare sig öfver eller bra nära intill den gränsen.

Vi sammanfatta än en gång orsakerna till statshvälfningen: det är *motsättningen mellan konungen och flertalet bland de ledande kretsarne inom folket* om hvilken politik borde föras i krisen; det är den däraf följande *kraftlösheten och oenigheten vid krigets utförande:* och det är de såväl härpå som på konungens bristande ledareskicklighet beroende *olyckorna under dess fortgång*, för hvilka på grund af konungens maktställning man, ehuru ej med fog, lägger *all* skuld på hans person.

Vi komma så till *revolutionens förlopp.* Äfven med afseende därå torde nog skäl finnas för en något annan uppfattning än den äldre. Först kan väl ifrågasättas, om ej

[1] Sveriges historia intill tjugonde seklet. 9. sid. 46 ff.

[2] Jfr hans uttryck redan i april 1807: »Det är svårt att styra, när man har att göra med så odugliga ämbetsmän som Ni». Trolle-Wachtmeister, a. a, I, sid. 63.

själfva sättet för konungens oskadliggörande gärna kunnat vara annorlunda. Det synes mig kunna sägas, att för så vidt de ledande kretsarna, såsom förhållandena tyckas ha varit, redan sedan länge betraktade konungen såsom sinnessjuk och ur stånd att på ett förnuftigt sätt sköta regeringen,[1] så hade det varit deras plikt att långt före detta ingripa. Former kunde lätt hafva funnits; samtida föredömen gåfvos ju från andra länder — t. ex. Danmark och England — med sinnessjuka konungar, som man periodvis satte ur regementet. Så vidt jag förstår, hade detta varit riktigare än att låta det hela gå, att till och med bidraga till hvad man ansåg så fördärfligt genom att alltjämt följa hans befallningar, låt vara dåligt och motvilligt. Det borde åtminstone långt tidigare varit vederbörandes skyldighet att nedlägga sina ämbeten. Frågan blef upptagen på 1809—1810 års riksdag genom ett ganska ampert diktamen d. 1 juni 1809 på riddarhuset af löjtnanten O. F. Pålman, som begärde ett ständerutskott för granskning af de högre ämbetsmännens förhållande sedan 1800 års riksdag; å desses vägnar svarade Wetterstedt dagen därpå bland annat med frågan, huru ansvar kunde fordras af ämbetsmän, som verkat under en författning, »som icke kräfde någon ansvarighet af dem inför nationen», och framhöll tillika, att konungens befallningar ofta gifvits under fyra ögon, hvadan alla bevis saknades, att vid bedömande af förebråelsen för uraktlåten ämbetsnedläggelse man måste uppmärksamma den ofantliga skillnaden »mellan riksförräderi och svaghet», samt att han ej såge något skäl, hvarför den föreslagna undersökningen skulle »stanna vid de högre ämbetsmännen och ej äfven sträckas till de lägre och vidare till alla klasser af medborgare, hvilka åtminstone genom lydnad medverkat till rikets vanmakt och förstöring»[2]. Med denna

[1] Redan i september 1807 talar Trolle-Wachtmeister om konungen såsom sinnessjuk. »Från armén citeras hundrade drag af galenskap.» — »Detta är något, som förr aldrig skett och visar hans galenskap.» — »Så gjorde äfven Saul, när han var galen.» — »Nu icke något tecken till galenskap, men Gyllenborg sade, att han varit riktigt galen» o. s. v. A. a., I. sid. 76—78. Konungen hade tydligen då en period af särskild depression i kropps- och själskrafter.

[2] Ridderskapet och Adelns Protokoll 1809—1810, I, sid. 31 ff, 432 ff, 641 ff.

Påhlman hade bl. a. yttrat, att om den olycklige konungen afvikit från de förfäders exempel, hvars namn han bar, så hade flere af hans rådgifvare

argumentation, som naturligtvis lika väl kunnat användas till försvar äfven för konungens gärningar, blef oron till en del stillad; återstoden koncentrerade sig på ett kraf om en närmare granskning af medelförvaltningen, hvilket sär-

lika litet liknat de män, som under Gustaf II Adolf utgjort rikets heder och stöd. Af den lägste militärbefälhafvare kräfde man beredvillighet att offra allt; borde man väntat mindre af statens högste ämbetsmän? Vore deras ämbeten endast inrättade till öfverflöd och maklighet, vore det orättvist att begära, att de i farans stund äfven bort våga något till fäderneslandets räddning, och kunde det förundra, om man ansåge, att de åtminstone borde lämnat sina platser? Han klandrade därefter dem, som underblåst konungens kortsynthet och självförtroende, och speciellt all den smickrande hyllning, som mött honom efter återkomsten från pommerska kriget: »menniskor hade nedstigit under moraliska varelsers värdighet för att utestänga hästarne från de ereställen, hvartill endast de efter naturens allvisa lagar tyckas vara bestämde» (!) Var det underligt, om konungen, när de, som vunnit hans förtroende, och själfva nation upphöjde hans gärningar till skyarne, icke lyssnat till andras motsatta råd? o. s. v.

Det är alldeles riktigt, hvad Pålman antyder, att konungens uppresa genom landet vintern 1807 utmärktes af rika hyllningar. Den samtida pressen har talrika bevis. De kulminerade vid aftäckningen af hans faders bildstod å Skeppsbron i Stockholm den 24 januari 1808, då exempelvis Johan Olof Wallins berömda dityramb (»O, lyssnen! O, hörden I ljuden!» etc.), tryckt den 25 jan. i Stockholmsposten, hade följande afslutning, som emellertid efter statskuppen ersattes med den numera förekommande:

»Jo, Gustaf lefver än. Jo, Han, odödlig blifven
blef ej från våra hjärtan skild.
Oss dubbelt kär, oss dubbelt återgifven
uti sin ättling och sin bild,
för oss han lefver lika mild. —
För våra barn så sannt förklarad
på konstens trollande befäl,
för oss i Gustaf Adolphs själ
är Gustaf sannare bevarad.
O, Du, — i folkets bygd mer nöjd än i ett hof
o, Du, som återburen i vårt sköte, .
hör alla stämmor ljuda till Ditt lof,
ser alla hjärtan flyga till Ditt möte.
Hvad äga vi för lön åt detta hjältemod,
åt detta fadersnit, hvarmed Du för oss vakar?
Hvad äga vi för ärestod,
som ej Din stora själ försakar?
Men, dyre, dyrkansvärde Kung!
men då, af ädla sorger tung,
— lik fjällen, himlens stöd, kring hvilken åskor bullra,
Du ensam står på Nordens strand,
och lyfter vis en pröfvad skullra
med bördan af Ditt fosterland,
se, Prins!, till denna vård —, tänk här, förnöjd och lugnad,
på Göters gamla tro mot Vasars ädla stam,
och krön Ditt verk och känn med hugnad,
att Svea ej blir otacksam!»

Allusionen på ärestoden syftar på konungens bekanta vägran i Skåne att mottaga en erbjuden minnesstod.

skildt i bondeståndet vann lifligt understöd, och utmynnade i en begäran om en kommitté för ändamålet, men äfven en sådan åtgärd lyckades regeringen vid 1812 års riksdag afvända under förklaring, att därtill skulle kräfvas ett helt ämbetsverk, och så fick frågan förfalla.

I stället för andra utvägar att oskadliggöra konungen valde man då uppresningen. Det är bekant, huru den kom till; en armékår, som stod ända borta vid norska gränsen, satte sig under Adlersparre i rörelse för att under långsamma dagsmarscher rycka mot hufvudstaden och genomföra en militärrevolution. Underrättad därom är emellertid konungen till en början alltför hederlig att tro därpå, använder ett par dar till fruktlösa rannsakningar, under hvilka alla ljuga för honom, och slutar med att arrestera den förste ryktesspridaren, därför att denne farit med ogrundadt tal om hans hederliga armé! När till sist saken dock besannades, så beredde han sig som bekant att afresa till andra trupper, som han ansåg trognare; det hotade alltså att utbryta ett inbördes krig, hvilket emellertid Adlercreutz med sin rådighet lyckades afvända genom att med några få behjärtade män — enligt somliga uppgifter blefvo de färre för hvarje steg han tog — på slottet taga konungen i fängsligt förvar. Det hela gick som bekant underbart lyckligt; icke en droppe blod spilldes. Jag säger med flit underbart, ty själfva planen var visserligen icke sådan, att denna utgång var gifven. En armékår bryter upp i andra ändan af riket och marscherar långsamt framåt; det vill mycket till för att konungen under sådana förhållanden skall stanna kvar för att helt enkelt låta sig fångas. En smidigare person än Gustaf IV Adolf hade utan tvifvel dragit sig ur spelet, och då hade man haft inbördeskriget. Det lider alltså intet tvifvel, att det är Adlercreutz, som räddar situationen; utan honom hade det föregående steget, västra arméns uppbrott, varit ett mycket dumdristigt och antagligen också misslyckadt företag.

När man talar om förloppet af statshvälfningen 1809, brukar man vanligen åsyfta konungens fängslande den 13 mars; man tänker sig revolutionen afslutad därmed. Detta är oriktigt, för, så vidt man med statshvälfning menar, att

i landet råder ett tillstånd, då vanliga författningsenliga former icke följas, utan man litet emellan handlar på sidan om dem. Ty inför en sådan uppfattning äro tilldragelserna den 13 mars endast en början, ett första steg, det inledande, som ligger till grund för men som efterföljes af en hel rad andra, hvilka äfven de gå på sidan om laga former, så att det dröjer ganska länge, innan man åter kommit in i de lagliga gängorna.

I denna serie af tilldragelser med revolutionär karaktär är det nu särskildt en, som fick den allra största betydelse för krisens följande utveckling, och det är *den värmländska fördelningens uppträdande efter* den 13 mars. Den hade, som bekant, vid Adlercreutz' ingripande i Stockholm blott hunnit ett stycke på vägen, till Örebro; där fick den underrättelse om det skedda samt om den nya regeringens konstituering och dess första åtgärder. Till dem hörde såväl den kungörelse, hvarigenom alla rikets invånare ålades att visa den nya regeringen lydnad, som ock de särskilda befallningar, som hertigen-riksföreståndaren omedelbart lät sända värmländska fördelningen. Som bekant gingo dessa ut på, att Adlersparre själf skulle genast infinna sig i Stockholm, låta en del af sin styrka äfvenledes marschera dit, men låta den andra delen enligt den första ordern stanna där den befann sig, enligt en senare gå mot ryssarne, som hotade att från de Åländska öarne öfvergå till Roslagen. Det är då, som den värmländska fördelningen vägrar lyda order och förklarar sig endast odelad tillsammans med sin chef vilja marschera till Stockholm, och det är inför denna förklaring, som den nya regeringen, klämd som den är mellan två sköldar, ryssarne å den ena sidan, den olydiga armékåren å den andra, och själf stödd på otillräckliga stridskrafter i hufvudstaden, hvilkas tyska beståndsdelar till på köpet misstänktes för vissa böjelser till förmån för den afsatte konungen, icke törs hålla sin auktoritet uppe, utan ger vika och låter Adlersparre göra bäst han behagar. Detta är den *andra* statskuppen. Den är till sina följder nästan lika viktig som den första, ty den kastar ett alldeles nytt element in i krisen. Förut hade denna blott gällt konungens aflägsnande från regementet, nu kommer den också att innebära

en strid om makten mellan rivaliserande parter, af hvilka partiet Adlersparre tills vidare fick öfverhanden, eftersom det kunde stödja sig på den starkaste truppstyrkan, som af Adlersparre förlades i fullt militäriskt läger i hufvudstaden och där bildade ett slags stat i staten.[1]

Hvad var då anledningen till denna Adlersparreska kupp? Såvidt jag kunnat finna, har man, såsom jag annorstädes framhållit,[2] att söka den uti den hos Adlersparre och hans män vid denna tid oupphörligt framträdande och uttalade farhågan för efterräkningar.[3] Det var ju i själfva verket så, att hela hans företag — hans åtgärd att under pågående krig med sina trupper marschera från den landsända han var satt att försvara — i sig själf var betänkligt, och äfven bland dem, som gillade själfva revolutionsverket, torde det ha funnits sådana, som ej kunde förlika sig med ett dylikt tilltag. Jag har annorstädes påpekat ett märkligt bidrag till historien om huru den åländska fördelningen något tidigare ställt sig till samma problem. Frågan, om man ville medverka till en statskupp, hade i början af februari genom en utsänd officer från Stockholm framställts till alla på Åland befintlige truppbefälhafvare med undantag af generalbefälhafvaren; och en konferens hade anordnats af vederbörande chefer, ty »en samvetssak var i fråga».

»Men svaret blef, det man ansåg sin första plikt mot konung och fädernesland vara att i yttersta stunden försvara rikets gränser; att vi således ej kunde aflägsna oss ifrån dem under annat villkor än en garanti af general C. J. Adlercreutz, som ansågs vara ledare och hufvudman, att sådane negociationer voro uppgjorde med de motstående fiendtlige öfverbefälhafvarne eller ett slags stillestånd, att rikets gränser under truppernas frånvaro icke oroades eller öfverträddes. Om en sådan försäkran kunde lemnas, funno vi vår

[1] Jfr härom dels M. Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809, sid. 6 ff, dels B. Sjövall, Den Adlersparreska revolutionen, i denna tidskrift 1907, där den utförligaste framställningen finnes om Adlersparres hållning närmast efter den 13 mars.

[2] Sveriges historia intill tjugonde seklet, 9, sid. 59, 62.

[3] Temat återkommer under dessa dagar exempelvis både i Adlersparres olika bref till hertigen och Adlercreutz (Sandegren, a. a., sid. 6 ff) och i C. H. Anckarsvärds tal på officerssammankomsten d. 29 mars till förmån för planen att genast göra hertigen till konung (C. H. Anckarsvärd, Politisk Trosbekännelse, sid. 18 ff.)

plikt vara att i första rummet bidraga till det, som under rikets närvarande brydsamma belägenhet lände till dess upprätthållande och nytta utan afseende på, om det kunde förenas med konungens bestånd eller fall.»

Sedan den utskickade officeren återvändt med detta muntliga svar, tillbragtes några dagar under den pinsammaste ovisshet.

»För den redligt tänkande, samvetsömme mannen är edsbrott eller revolution ryslig. Ovissheten, om man handlar rätt eller orätt, osäkerheten om följderna blifva lyckliga eller skadliga, sväfva oafbrutet för tankarne och gnaga som en frätande mask på lugnet. Dessa föreställningar, oaktadt man blott på de strängaste villkor bifallit propositionen, måste jag uthärda i tre dygn, då samme utskickade återkom från Stockholm med den hugneliga tidning, att hela planen och företaget upphört; detta var en verklig lättnad.»[1]

Den åländska fördelningen var sålunda visserligen beredd att låta underhandla med fienden om tillstånd att lämna gränsen för att göra statskupp hemma, men ville icke på villkor öfvergifva sin post, om ej på detta sätt absolut säkerhet vunnits för rikets trygghet under truppernas frånvaro. Adlersparre åter hade börjat uppbrottet från sin gräns, innan en dylik uppgörelse ens försökts, och hade sedan *misslyckats* att erhålla den garanti af fienden, som han begärt.[2] I stället mötte honom nu på en gång budskapet om ryssarnes anfall österifrån, inför hvilken eventualitet norrmännen uttryckligen proklamerat möjligheten af ett norskt angrepp från väster, och underrättelsen om hvad som passerat i Stockholm: konungen är visserligen afsatt, men utan hans medverkan, och andra personer än hans armékår hafva tagit makten. Ej under om han inför dessa underrättelser började frukta, dels att själf blifva åsidosatt dels att kanske till och med utsättas för efterräkningar för hvad han tagit sig före. Det är från detta han och hans medhjälpare ville skydda sig genom sitt uppträdande; det blir ett af hufvudmotiven för hans handlingssätt, och eftersom nu han för en tid bortåt blef en af de

---

[1] E. H(ederstierna), Anteckningar under lugnet efter en lång och omskiftande tjenst- och lefnadsbana, Vexiö 1857, sid. 62. Jfr min uppsats: »Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger mars 1809?» i »Historiska studier, tillägnade prof. Harald Hjärne.»

[2] Jfr »Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger», sid. 573, 577.

mest inflytelserike männen i styrelsen, så kom detta äfven att oupphörligt spela in såsom ett centralt moment i det ledande partiets åtgöranden. Detta visar sig då ock i hvad som efter dessa båda nu berörda kupper kommer att passera, d. v. s. i hvad som kan betecknas såsom statshvälfningens *närmaste följder.*

Vi möta dessa följder dels i *rikets förhållanden till främmande makter* dels i *inre förhållanden.* Jag börjar med de förra.

Likasom *före* statshvälfningen hos en del svenskar framträdt en egendomlig missuppfattning af de utrikespolitiska förhållandena, så framträder den också efteråt — det är ju för öfrigt alldeles naturligt, att den icke hastigt kunde försvinna. Förut hade man trott, att kriget egentligen blott berott på Gustaf IV Adolfs personliga ovilja mot Napoleon, och man hade ej förstått, att där bakom lågo helt andra förhållanden, verkligt stridiga *intressen* af den allra största betydelse, i detta fall motsättningen mellan Frankrike och England. Nu trodde man fortfarande, att *eftersom* kriget egentligen blott berott på konungens personliga ovilja mot den franske usurpatorn, så skulle det också lätt och ledigt kunna slutas utan vidare, ja, till och med utan förluster, blott Napoleon och Sveriges öfriga fiender fingo veta, att Gustaf Adolf blifvit afsatt. Typiska uttryck härför möta på många ställen. Se t. ex. Adlersparres proklamation vid uppbrottet från Karlstad: »Vår bundsförvandt England skall veta värdera ett folk, som bryter sina bojor och rotfäster lagbunden frihet inom sitt sköte. Frankrikes och alla århundradens hjälte skall högakta ett folk, som jämnliknar honom i bedrifter och krigsära. Rysslands och Danmarks regenter, oupphörligt syftande på sina nationers upplysning och ekonomiska omskapning, skola ej ofreda ett folk, som har samma syftemål. När allt personligt agg undanrödjes, återstår blott gemensam högaktning, gemensamma fördelar, gemensam föresats att lefva eller dö själfständiga folkslag.» Det är nästan som om det tusenåriga riket skulle stå för dörren, blott Gustaf IV Adolf blifvit afsatt. Särskildt väntade man nu allt af Napoleon. Man hade en aning om, att trots det intima sambandet mellan Ryssland och Frank-

rike allt icke var godt mellan de båda kejsarne, och man menade, att Napoleon därför gärna skulle stödja Sverige mot Ryssland. Blott Napoleon underrättades om regentskiftet i Sverige, borde han alltså förmå Ryssland och Danmark till fred och därvid förmå Ryssland att afstå åtminstone en mycket betydande del af sina eröfringar. Man hoppades därföre vinna slut på kriget blott genom de budskickningar, som den ena efter den andra under våren 1809 aflätos till Napoleon.[1]

Det är lätt att förstå, att denna förhoppning hvilade på alldeles falska förutsättningar. För Napolen, realpolitikern, hade kriget ej varit någon personlig affär med Gustaf Adolf, utan ett led i hans stora strid mot England. Huru han nu skulle komma att ställa sig, berodde uteslutande på hvad han fann för sig fördelaktigt. Ryssland var för närvarande hans vän och bundsförvandt, Sverige hans fiende; det var då orimliga anspråk, att han skulle för fiendens skull bryta med bundsförvandten; åtminstone skulle man för en sådan svängning hafva bra mycket att bjuda. Men hvad Sverige för närvarande hade att bjuda var ungefär lika med intet, när man räknade med reala maktmedel, och det sätt, hvarpå Sverige under den närmast föregående tiden fört sitt krig, var ej på något sätt ägnadt att ingifva respekt. Likasom så ofta tillförene sannades äfven nu den gamla erfarenhetssatsen, lika giltig för stater som för enskilde, att om man vill bli respekterad af andra och vinna deras bistånd, man först och främst får lof att uppträda så, att man inger respekt genom att hafva sökt göra det bästa möjliga med egna krafter.

Den nya svenska regeringen räknade sålunda alldeles miste, när den hoppades på att Napoleon skulle återskänka oss våra af ryssarne eröfrade finska provinser; han visade därtill ingen lust. Äfven *om* han hade haft lust, var för öfrigt tidpunkten närmast efter den svenska statshvälfningen

---

[1] Jfr härom dels ofvan, sid. 16, not. 2, dels Sandegren, a. a., sid. 2 ff., där flere citat finnas ur de afsände gesandternas instruktioner. Sandegren har ock påmint om Brinkmans omdömen öfver denna politik såsom hörande till »våra hvälfningspolitikers lyriska inbillningar», till hvilka i synnerhet hörde »en allmänt rådande förtröstan på en högre hjälp, på en Deus ex machina — nog lika en nyss förutgången förvillelse, *blott med den skillnaden, att med vår Herre numera förstods Napoleon.*» (Kursiv. af mig.)

ovanligt olämplig; det var nämligen just då, som hans krig med Österrike bröt ut, och med hänsyn därtill var han gifvetvis i alldeles särskild grad nödsakad att fasthålla förbundet med Ryssland. Konsekvensen häraf blef då hans svar på de svenska framställningarna i de bekanta orden: »Kejsar Alexander är ädelmodig, stor. Må Ers Kunglig Höghet vända sig till honom.»[1]

Vi sågo nyss — i Adlersparres proklamation — huru äfven kejsar Alexanders ädelmod icke var en alldeles oanvänd tanke i de svenska revolutionsmännens talesätt. I verkligheten var däraf dock intet att vänta. Kejsar Alexander hade visserligen icke fört kriget för att vara ädelmodig, icke heller af personlig ovilja mot sin svåger på den svenska tronen — hvars detronisering i självfva verket misshagade honom, emedan han tyckte den vara ett otrefligt föredöme för fronderande undersåtar på andra håll — utan han hade gjort det, emedan det hörde till hans förbund med Napoleon; och när han nu gjort det, ville han naturligtvis häraf hafva så mycken valuta, som passade honom. Som bekant blef detta ej blott det fasta Finland, utan äfven de Åländska öarne och en del af svenska Västerbotten och Lappmarkerna. Det ser ut, som om först nu, sent på våren 1809, man på den svenska sidan insåg, att om man ville hafva bättre villkor, man fick lof att anstränga sig till det yttersta. Det är nu, som Lagerheim skrifver i sitt nya betänkande, att »medel måste anskaffas, *om riket skall kunna frälsas*»[2], och det är nu, på sommaren 1809, som man vill göra en militärisk kraftansträngning, mycket kraftigare än man någonsin velat göra, så länge Gustaf Adolf satt på tronen. Men nu är det för sent; den rätta tidpunkten är förliden, och dessutom hade det ständiga talet om att Gustaf Adolfs person varit den enda anledningen till kriget och det enda hindret för freden utöfvat sin inverkan; det fanns på många håll icke mycken håg kvar att göra dessa ytterligare ansträngningar. Hvad som göres, utföres till på köpet så illa som expeditionen till Säfvar och Ratan. I denna situation nödgas man då omsider i Fredrikshamn den 17 september 1809 ingå på ryssarnes

[1] Napoleon till hertig Carl, Donauwörth den 18 april 1809. Correspondance de Napoléon I, n:r 15,089.
[2] Jfr ofvan sid. 30.

fredsvillkor och sluta den sorgligaste fred Sverige någonsin undertecknat, den som skar bort mer än en tredjedel af rikets område och omkring en tredjedel af dess befolkning, som tog icke blott alla de finska länen, utan ock ett godt stycke rent svensk jord — man kan taxera arealen af det område i Västerbotten och Lappmarken, som gick förloradt, till ungefär lika mycket som hela Götaland utom Västergötland — och som, enligt hvad man då hade ganska klart för sig, i och med det att den tog de Åländska öarna, tog nyckeln till Bottniska viken och Sveriges hufvudstad.

Man har ej sällan i senare tid fått höra freden i Fredrikshamn framställd nästan såsom en lycka; Finland »hade i alla fall aldrig i längden kunnat försvaras», och då var det ju nära nog en förmån att bli af med det så godt först som sist. Stundom söker man också stärka den uppfattningen med en erinran om de för svenska sinnen icke alltid så uppbyggliga nationalitetsstriderna i Finland, sägande, att det åtminstone varit en lycka för oss, att vi icke haft det besväret att tas med. Jag har för min del aldrig kunnat dela den åskådning, som betraktat Sveriges stympning 1809 ur någon sådan lyckosynpunkt. Låtom oss tänka oss en ättling af en gammal förnäm familj; det kan omöjligen betraktas såsom en lycka för honom, om det gått så utför med familjen, att han måst göra sig af med en tredjedel af den fäderneärfda jorden och lämna arfvet åt sina barn en tredjedel fattigare, än han mottog det; och smärtan för familjen kan enligt min tanke icke gärna minskas, om den framdeles skulle få se, huru på de afträdda tegarne den af fädernas arbete vunna odlingen icke kunde hållas uppe, utan det började växa vildgräs från helt andra marker. Det fanns icke heller någon svensk, som 1809 tröstade sig med sådana argument; den enda tröst, man hade, var hoppet om snar återförening,[1] ett hopp, som dock icke byggdes på egen kraft

[1] Jfr Wetterstedts yttrande till statsrådsprotokollet d. 30 aug. 1809, då han tillstyrkte antagandet af ryssarnes fredsvillkor. Sedan han påpekat de faror rikets stympning måste medföra för dess framtid, fortsatte han: »Men om denna utsikt för framtiden är mörk och nedslagande, så bör den likväl icke utestänga hoppet om lyckligare tider. Antingen skall nationen själf, efter vunnen tid att återhämta sina krafter, bereda ett verksamt värn så väl emot Rysslands hemliga anslag, som emot dess uppenbara fientliga försök, eller ock skall den dag inträda (och må hoppet om dess snara inträdande icke förvägras hvarje trogen undersåte och redligt sinnad svensk man), då emot Ryssland de åskviggar skola riktas, som i öfverensstämmelse med våra lifligaste önskningar skola sönderplittra dess förhateliga regements-

och egna resurser, utan på växlande konjunkturer ute på det värdspolitiska stridsfältet.

Det smärtsammaste med förlusten i Fredrikshamn är emellertid, att det väl med fog kan betviflas, om den var nödvändig, med andra ord om den berodde på, att Sverige måste duka under, och ej fastmer berodde på, att den inre tvedräkten gjorde försvarsåtgärderna tveksamma och kraftlösa. Det har någon gång sagts, att förmodligen aldrig ett rike gjort mindre ansträngningar för att hindra, att en tredjedel af dess område skulle slitas från det, och det ligger nog ganska mycken sanning i det uttalandet, därmed naturligtvis intet förklenligt sagdt om den enskilda tapperhet, som *de* trupper mångenstädes visade, hvilka verkligen kommo i elden. På fredsslutet inverkade för öfrigt äfven i ej ringa grad partistriderna efter statshvälfningen. Bland fredens följder åter må erinras om ytterligare två. Den ena en, som sträckt sin betydelse långt fram i tiden ända till våra dagar: det är den fascinerande tro på Rysslands omätliga öfvermakt, som sedan dess gripit Sverige, och som *icke* fanns, då Sverige 20 år före freden i Fredrikshamn under Gustaf III:s regering med framgång utkämpade en strid med Ryssland. Den andra en, som för den dåvarande generationen kändes synnerligen starkt, nämligen den på grund af freden med Ryssland ytterst hotande faran af ett krig med England. Hvarför ett sådant dock ej kom att utbryta, tillhör ett särskildt kapitel, som jag här ej har tillfälle gå in uti; jag tror emellertid, att man med fog skulle kunna säga, att detta till väsentlig del var Gustaf IV Adolfs verk genom de bevis, han lämnat på att Sverige icke lättvindigt anslutit sig till kontinentalsystemet, utan att åtminstone *han* gjort det mesta möjliga för att undslippa det. Sverige lefde eko-

byggnad. När från Njemens stränder, från det på nytt födda Polens landamären de segrande franska härarna skola intränga på Rysslands område, då är stunden inne att med hela nationalstolthetens känsla, med ett själfständigt folks sammanstämmande kraft, med det djupt rotade hatet i hvarje barm, och med den heliga förbindelsen att antingen segra eller dö åter höja de hvilande svenska vapnen och i förening med Frankrikes behärskare kräfva en blodig räkning af Ryssland. Må således hoppet om denna efterlängtade tidepunkt mildra vår rättmätiga sorg öfver samtidens förluster, och den heliga eld aldrig slockna i våra bröst, som en dag skall föra befrielsen till det ädla Finland och hämnden till dess förtryckare.» o. s. v.

Yttrandet är målande äfven för Wetterstedts frasrika språk och förtjänar att läggas vid sidan af dem, hvari han ett par år senare förfäktade — 1812 års politik.

nomiskt närmast efter 1809 på minnena från den afsatte konungens politik.

Det är slutligen ännu en anmärkning, som synes mig med skäl kunna göras med hänsyn just till det ryska kriget. Bekant är, huru det napoleonska väldets framfart på olika håll i Europa blef till en väckelse och pånyttfödelse för folken, så att de efter förtrycket reste sig starkare och spänstigare än förut. Sverige hörde ock till de länder, som bragtes i beröring med detta tryck, men det kan icke sägas, att det genomgick någon sådan nationell pånyttfödelse som t. ex. dess germanska stamfränder söder om Östersjön. Så vidt jag förstår, har detta just berott därpå, att vårt folk i dess helhet icke 1808—1809 på allvar tog upp striden med Napoleon just i det ögonblick, då den gällde Finland och alltså kunnat föras i enlighet med våra fäderneärfda traditioner och såsom ett led i den urgamla striden mellan den västerländska odlingen och den rysk-asiatiska. Vårt folk kom också senare en gång med i de napoleonska striderna, 1813, men då var det i en helt annan situation, som alls ej kunde bära upp en dylik väckelse, ty då fick det icke längre offra ens en blick åt det håll, dit alla gamla traditioner pekade; och medan andra nationer i Europa stredo för att återvinna förlorade landsdelar och befria forne landsmän, så hade svenskarnes mål förlagts icke mot öster, utan på ett helt annat område, mot väster, där för den skull också deras politiska sträfvanden i viss mån blefvo rotlösa.

Gent emot Ryssland hade sålunda den nya statskuppen alls icke haft de följder, dess främste målsmän väntat och förespeglat. Detta blef äfven fallet på ett annat håll i förhållandena utåt, nämligen i ställningen till den andra grannmakten, *Danmark—Norge.* Där gestaltade sig sakerna, som bekant, på ett mycket egendomligt sätt. Danmark—Norge hade, såsom vi veta, i den europeiska krisen kommit att intaga motsatt ståndpunkt mot Sverige, nämligen sällat sig till Napoleon, men följderna hade dock ej blifvit förmånligare, ty först hade riket förlorat hela sin flotta, och så höll Norge på att uthungras genom den engelska blockaden. Detta utsvältande hade då väckt norska sinnen till begrundande af det orimliga i landets fastläsning vid en dansk

politik, hvars hufvudintressen ofta lågo i frågor vid den holsteinska gränsen; och mot denna bakgrund hade efter hand framträdt alla dessa skiftande planer om stillestånd mellan Sverige och Norge eller separatfred mellan dem eller Norges förvärf för Sveriges räkning eller Sveriges anslutning till den dansk-norska monarkien, hvilka gjorde kriget därborta till långt mindre ett verkligt krig än ett militär-diplomatiskt intrigspel. På alla de olika faserna häraf kan jag här icke ingå.[1] De sista akterna i detta intrigspel äro emellertid de, som knyta sig kring Adlersparre, norrmannen grefve Wedel-Jarlsberg och den danske prinsen Christian August af Augustenborg — sedermera vår kronprins Carl August — med de båda förstnämnda såsom hufvudaktörer och den sistnämnde såsom en tämligen orörlig pjäs, som de förre söka, men ej kunna flytta än hit än dit. Äfven i dessa sista akter förefinnas nämligen mycket växlande scener. Först intrigörernas plan om uppror i Norge under prinsen, som skall lösslita bandet från Danmark och *därpå* blifva svensk tronföljare; den misslyckas, ty man fann, att prinsen icke skulle låna sig till saken. Så planen, att det svenska tronföljarvalet skall *föregå* resningen i Norge, och prinsen därigenom komprometteras i sitt förhållande till Danmark samt på det viset Norges frigörelse från Danmark och anslutning till Sverige äga rum; det är denna plan, som i juli 1809 framdrifver det hastiga och egendomliga tronföljarvalet i Sverige, då man väljer en fientlig general till tronföljare, men äfven den misslyckas, ty prinsen vill först komma efter frederna.[2]

Adlersparre höll emellertid i det längsta i med sina förhoppningar och förespeglingar, och ännu i slutet af augusti 1809 kunde han från gränsen, efter mottagande af några penningeposter till stöd för sina machinationer, skrytsamt svara: »Haf ännu 5,000 rdr i beredskap, så skall konungariket vara vårt; jag tycker det är ej oköp».[3] Slut-

[1] I förbigående må dock framhållas, att, i motsats till Elof Tegnér i hans »Gustaf Mauritz Armfelt», jag anser sannolikt, att redan Armfelt börjat stämpla med norrmännen om ett tronskifte i Sverige, och att dessa stämplingar förmodligen medverkat till hans hastiga aflägsnande från befälet.

[2] Om de olika faserna i denna politik rörande Norge, se särskildt N. Höjer, Norsk nationel historieskrifning, i denna tidskrift, 1887, sid. 223 ff.

[3] Adlersparre till B. B. von Platen d. 28 augusti 1809, Adlersparreska saml., Lunds Universitetsbibliotek.

resultatet blef dock som bekant ett helt annat, det som Armfelt någon gång lär ha antydt, då han menade, att prinsen nog skulle komma, men »utan skatten». Äfven på denna sida hade sålunda utrikespolitiken närmast efter statshvälfningen grundligt misslyckats. Det är emellertid ett par erinringar, som i detta sammanhang med skäl må göras. Den ena, att dessa norska planer ingalunda voro utan återverkan på förhållandet till Ryssland, utan, så vidt jag förstår, med hänsyn till detta utöfvade en ganska ogynnsam inverkan, bland annat därutinnan att de ökade Sveriges benägenhet att gifva efter i Fredrikshamn för att få den fred, som skulle föra med sig prinsen och Norge. Den andra, att det råder en ganska egendomlig oförenlighet mellan den svenska politiken österut och västerut, i det att den förra hela tiden hvilar på förutsättningen och förhoppningen af *Frankrikes* vänskap och understöd, medan däremot förvärfvet af Norge måste förutsätta fria förbindelser med *England*. När denna norska politik står på sin höjdpunkt, förefinnes det i följd af sistnämnda nödvändighet ett ganska påfallande släkttycke mellan densamma och en annan politik, som man eljes icke skulle vänta efterbildad af revolutionsmännen, nämligen — Gustaf IV Adolfs: vänskap med England och i samband därmed Norges förvärf.[1]

Planen om Norges förvärf genom den danske prinsens tronföljd har dock betydelse icke blott i och för sig själf, utan jämväl i mycket hög grad för de inre förhållandena i Sverige, för *statshvälfningens följder på statslifvets inre områden*, om hvilka jag till sist i största korthet äfven ville göra ett par erinringar. För att kunna besluta om tronföljd behöfdes ledighet i tronföljden, men en sådan ledighet existerade icke blott därför, att man satt Gustaf IV Adolf ur stånd att regera. När Adlercreutz det gjorde, hade nämligen han och många med honom ingen annan tanke, än att Gustaf IV Adolfs då 9-årige son, prins Gustaf, skulle blifva faderns

[1] Blott i förbigående må här erinras, att äfven på det tredje håll, som den svenska utrikespolitiken hade att särskildt uppmärksamma, *Frankrike*, den nya politikens sträfvanden ingalunda lyckades uppnå de önskade resultaten. Man hade hoppats på förtrolig vänskap med Napoleon och rätt till fortsatt handel med England; man fick i stället underkasta sig den strängaste anslutning till kontinentalsystemet och omsider krigsförklaring mot den brittiska makten.

efterträdare, och de arbetade också med rätt mycken ifver i denna riktning. Mot denna tanke uppreste sig emellertid Adlersparre och andra med yttersta bestämdhet dels med hänsyn till de sedan misslyckade planerna på Norge, dels under hänvisning till hertigens skröplighet och farhågan för en minderårighetsregering,[1] dels ock det i mycket hög grad på grund af just det motiv, som jag förut omnämnt såsom ett af de väsentliga för värmländska fördelningens hela uppträdande, nämligen dess farhågor för framtida efterräkningar. Adlersparre och hans män kommo gång på gång åter till detta argument: komme prinsen i en framtid till makten, skulle han komma att hämnas, hvad man tillfogat hans fader; och de läto förstå, att hellre än att på något vis medgifva tronföljd åt sonen skulle de med väpnad makt inskrida däremot: åtgärder till prinsens förmån skulle sätta hans lif i fara. »Tror Ni», sade Adlersparre vid ett tillfälle till hertiginnan, »att vi vilja utsätta oss för hämnd från sonen till den, som vi detroniserat; hellre våga vi våra lif. Tror Ni, att en hel armékår vill exponera sig för en sådan pojke och riskera en ny revolution; det är minsann ej roligt att göra en, och det är så godt, att man gör ifrån sig och ej riskerar en ny!»[2] Liknande uttalanden möta oupphörligt i enskilda bref och offentliga uttalanden, stundom skärpta ända därhän, att den unge prinsen skulle vara en dålig son, om han ej vid mogen ålder sökte hämnas sin fader. Här är icke tillfälle att gå närmare in på detaljerna i den tronföljdsstrid, som sålunda uppstår; den har många egendomliga moment, där man visst icke alltid var nogräknad med fakta eller former,[3] till dess den genom påtryck-

[1] Hertiginnan berättar emellertid i sin dagbok, att man plägade beklaga, att hertigen och hon icke hade några barn, ty i sådant fall hade man icke behöft gå längre. Enligt sin egen uppgift erbjöd hon sig då till både hertigen och Essen, som i tronföljdsfrågan efter hand anslöt sig till Adlersparre, att skilja sig från sin make, för att måhända ett annat äktenskap skulle skänka honom barn, men hertigen vägrade bestämdt att reflektera på förslaget. Hertiginnans dagbok, april 1809, Ericsbergs arkiv.

[2] Samtal mellan hertiginnan och Adlersparre »samma dag, som Herkepeus anlände» (kuriren med Bernadottes svar på De la Granges beskickning) d. v. s. den 12 april 1809. Hertiginnans dagbok, Ericsbergs arkiv.

[3] En särskild belysning förtjäna exempelvis de bemödanden, som gjordes för att först inför Napoleon framställa prins Gustafs kandidatur såsom i saknad af hvarje stöd i Sverige och sedan i Sverige framställa Napoleons likgiltiga svar såsom ett absolut veto mot hvarje tanke på prinsen.

ning från värmländska fördelningen fick sitt första afgörande, då riksdagen i början af maj förmåddes förklara, att ej blott Gustaf Adolf var tronen förlustig, utan ock hela hans ätt. Därigenom hade man alltså fått den tronledighet, som kunde användas till de norska planerna, men därmed hade man också förorsakat något helt annat: man hade till de föregående tvistefrågorna lagt en ny, den om tronföljden, om *när* och *hur* denna skulle närmare ordnas. Det blef en fråga, i hvilken meningarna blefvo ytterst delade, och genom hvars behandling revolutionsmännen mot sig skapade ett energiskt motparti af alla de många, som voro missnöjda med att på detta sätt sonen skulle straffas för faderns brott; det blef därigenom ock en fråga, som i hög grad bidrog till, att andra viktiga spörsmål — t. ex. det om utrikespolitiken och frederna — kommo att behandlas och afgöras under inre oenighet.[1] Man finner på detta sätt tronföljdsfrågan gång efter annan menligt inverka på de andra spörsmålens lösning; andra tvistefrågor sammanknötos med denna, och sålunda blef i själfva verket 1809—1810 års riksdag ett af partistrider i mycket hög grad sönderslitet riksmöte, under hvilket mer än en gång både planlades och genomfördes små nya kupper, hvilkas författningsenlighet är synnerligen tvifvelaktig. Denna partistrid slöt icke med det första tronföljarvalet, utan fortsattes hela riksdagen igenom och äfven därefter; det är den, som under sommaren 1810 fick sin kulmen i det Fersenska mordet, då Sverikes riksmarskalk midt under det att han å ämbetets vägnar deltager i en offentlig förrättning, i hufvudstadens centrum, i omedelbar närhet till bevakande trupper och i närvaro af deras befälhafvare under loppet af 1½ timme så småningom pinas ihjäl. Tilldragelsen hade varit oförklarlig, om ej partilidelsen nått en sådan höjd, att regeringspartiet kunnat tro en smula skräck injagad hos motpartiet ej vara alldeles olämplig, låt vara att man ej åsyftade att det skulle gå så långt. Men därmed har också den nationella depressionen nått längre än någonsin; man har kommit dju-

[1] En egendomlig ödets ironi gjorde för öfrigt, att, såsom vi numera med visshet veta, den valde, Carl August, fattat föresatsen att leda tronföljden efter sig just till — prins Gustaf. Hans Schulz, Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Danemark, Leipzig 1908, sid. 521 ff.

pare neđ än till och med vid nyåret 1809; det finnes i hela landet knappast mer någon enda fast punkt att bygga på. »Sverige är en sjuk man, döende af tvinsot», säger som bekant Rysslands utrikesminister i slutet af juni 1810.[1] Det är i känslan af denna maktlöshet som man så handlöst, som sker vid det nya tronföljarvalet 1810, kastar sig åt det håll, där man trodde någon kraft vara att hämta, och det är på grund af densamma, som man ock sedan så viljelöst låter sig tämjas, ledas och upprättas af Carl Johans starka hand, äfven då den förde åt ett håll, som man rakt icke väntat.

Det återstår emellertid att beröra ännu en af statshvälfningens följder på det inre området, *författningens omskapning*. Där möta vida mer glädjande resultat. Äfven den saken började emellertid rätt illa, ty det såg ut, som om det ej skulle bli någon enighet ens, om huru man därvid skulle gå till väga. Adlersparre tänkte gång på gång pa en oktrojerad författning, genomförd genom en ny kupp. Slutet blef dock långt bättre än början, och författningsarbetet blef verkställdt med en underbar både raskhet och skicklighet, hvaraf förtjänsten som bekant till största delen är Hans Järtas. För oss, som är vana vid, hvilken tid det brukar taga att t. ex. blott skrifva stadgar i en förening för att nu ej tala om att genomföra nya lagar, låter det ju som en saga, att konstitutionsutskottets arbete med den nya regeringsformen blott tog 14 dagar — däraf allt genomgånget och bestämdt på en vecka, justeradt under den följande — och att därefter blott något mer än ytterligare en vecka kräfdes för att få den antagen hos ständerna. Här behöfver säkerligen ej framhållas dess sällsynta förtjänster; vi erinra oss dock, att den numera är den äldsta i Europa, den enda, som stått sig i 100 år. Här behöfver ej heller framhållas, att om en af orsakerna till denna dess stabilitet naturligtvis var, att man hade så mycket godt inhemskt material att bygga af, så var det en ännu väsentligare, att man så väl förstod att bygga därmed. Men det är också värdt att minnas, att just de svårigheter, un-

[1] Nicolas Mikhaïlowitch, Les relations diplomatiques V, sid. 56.

der hvilka den kom till, i hög grad bidrogo till arbetets framgång. I det tryck, hvari man befann sig, med fiender rundt omkring, hade man icke tid att falla i tvist, utan måste i endräktens namn offra skilda meningar i detaljerna. Men när sedan faran gått öfver och ständerna fått mera tid på sig att skrifva de öfriga författningslagarna, så gjorde de dem vida sämre.

Men jag skulle vilja sluta med en annan erinran. Den *stora, behållna betydelsen* af 1809 års författningsändring och af hela statshvälfningen är den, att folket på ett vida kraftigare sätt än närmast förut åter togs upp såsom medarbetare i statslifvet, såsom en regelbunden faktor däri, så att detta statslif alltid framgent skall fortgå under samverkan mellan konungamakt och ständermakt. Krisens inbrott 1808—1809 berodde, så vidt jag förstår, *icke* på att Gustaf IV Adolf regerade utan sådan samverkan med ständerna, ty krisen hade kommit ändå, men dess *förlopp* berodde i mycket på, att sådan samverkan icke i tillräcklig grad existerade. Sådant skall nu för framtiden vara förebyggdt, och folket har i långt större utsträckning åter sitt eget öde lagdt i sina egna händer d. v. s. det bär vida mer ansvar därför än då. Och skulle man med hänsyn därtill vilja draga någon lärdom af tilldragelserna 1809, så ligger kanske närmast till hands den, att det för hvar och en, som är intresserad för sitt folks utveckling, måste ligga största vikt på att uppmärksamma icke blott de inre förhållandena, utan äfven förhållandena därutanför, så att man icke invaggar sig i säkerhet, och så att, om kriser därute uppstå, hvilka till sist äfven kunna komma att beröra det egna landet, man räknar med fakta, sådana de äro, och ej hängifver sig åt drömmerier, som försvinna som dunst. Vi hafva vid de två sista århundradenas början fått denna erinran upprepad: 1809 *och 1905.* Därvid kvarstår ock den lärdomen, att huru man än må ha skilda meningar i inre frågor, *utåt* måste man då söka uppträda så enigt som möjligt, ty andra makter fråga blott efter sina intressen, och endast genom enighet och styrka inger man dem den respekt, som gör att de fästa något afseende vid ens vilja att få lefva sitt eget själfständiga, nationella lif.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Till frågan om Pipers politiska hederlighet.

I den historiska litteraturen i synnerhet från 1700-talets första hälft ser man ofta den beskyllningen riktas mot kungl. rådet Carl Piper, att han vid hertigens af Marlborough bekanta besök hos Karl XII i Alt-Ranstadt (april 1707) låtit muta sig. Så berättar Moreau de Brasey, att Piper af hertigen emottagit engelskt och holländskt guld och förmått Karl XII att afbryta de underhandlingar, som påbörjats med Frankrike för att tvinga de stridande makterna i Väst-Europa till en allmän fred, och att i stället förfölja tsar Peter »jusques dans son pays».[1] En ungefär liknande framställning återfinnes hos Limiers.[2] Lamberty preciserar den summa, som skulle ha gifvits Piper, till 25,000 pund sterling.[3]

I våra dagar har samma tema upprepats af en engelsk författare, A. E. Stamp.[4] För sin del anser han, att hertigens besök i Alt-Ranstadt kan sammanfattas under följande två frågor: Gjorde han verkligen Karl XII de komplimanger, som Voltaire och andra ha tilldelat honom?[5] Mutade han de svenska ministrarna? Den första måste han till sin ledsnad besvara jakande. Och på den andra utfaller också svaret med ja. Han menar, att den engelske gesandtens i Leipzig, J. Robinsons, bref till fullo ådagalägga, att Piper låtit muta sig med 1,500 pund sterling. Till bevis anför han så ett bref från Robinson till statssekreteraren Harley af d.

---

[1] [Moreau de Brasey], Mémoires politiques, amusans et satiriques de J. N. D. B. C. de L. I (Veritopolie 1716), s. 5. — Förf. stod en tid i rysk tjänst som öfverste för ett regemente dragoner.

[2] Limiers, Histoire de Suède sous le regne de Charles XII, IV (Amsterdam 1721), s. 230.

[3] Lamberty, Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII siècle, IV (La Haye. 1727), s. 485. Samma uppgift förekommer i en i Stockholm 1733 tryckt tysk öfversättning af Voltaires arbete (s. 162 not).

[4] Stamp, The meeting of the duke of Marlborough and Charles XII. at Altranstadt, april 1707 i: Transactions of the royal historical society. N. S. Vol. XII (1898), s. 103—116.

[5] Denna utvecklar han med följande karakteristiska sats: »Had even Marlborough the brazen-faced audacity to say that he should like to serve a campaign under the King of Sweden, to learn what he did not yet know of the art of war.» Anf. arb. s. 112.

19/30 april, där följande uttryck förekommer:[1] »By his Grace's orders I have acquainted Count Piper, Mr Hermeline and Cederheilm that her Majesty will give yearly pensions to the first fifteen hundred pound and to each of the other five hundred but the second for the first time one thousand and that the first payment shall be made without delay.» Att på en så lös grundval fälla ett så hårdt och afgörande domslut synes något förhastadt. Ty det säges ju alls icke, att någon af dem, till hvilka Robinson på hertigens befallning gjort meddelandet, att drottningen vore beredd att ge dem pensioner, *verkligen* tagit emot hvad som erbjudits. Hvad Hermelin och Cederhielm angår, kan det konstateras från annat håll, att så varit fallet.[2] Men beträffande Piper tala flera skäl, som i det följande skola framläggas, för att beskyllningen saknar hvarje historiskt underlag.

Redan Voltaire tviflar på den.[3] Han framhåller visserligen, att som få underhandlingar komma till stånd utan penningar, låg det nära till hands att antaga, att hertigen endast lyckats genom en stor summa till Piper — ett antagande som troddes öfverallt i Europa. Men de undersökningar, som han låtit företaga, hade ledt till det resultat, att Piper ingenting mottagit af Marlborough.[4]

Nordberg[5] berättar, huru han, med anledning af att detta rykte kommit till synes i någon tysk avisa, frågat Piper, då han vid dennes sjukdom i Moskva 1712 biktat honom, hur det egentligen förhöll sig med den saken. Piper försäkrade då att det »dels är en misstancke dels en opdicktad osanning», men tillstod, att hans grefvinna af hertigen mottagit en diamantring.

Ett något säkrare bevis för Pipers oskuld gifver Marlboroughs korrespondens för denna tid.[6] Det lider intet tvifvel, att däri skulle framkommit någon antydan, om han gjort något försök att muta Piper och lyckats, då han i öfrigt ej döljer sådana transaktioner.[7] Den Marlborough åtföljande hannoverske sekreteraren Robethon anmärker också i ett bref till den engelske gesandten i Berlin, Lord Raby, att Hermelin och Cederhielm efter mottagande

---

[1] Anf. arb. s. 115—116. Endast tvenne af Robinsons bref anföras; det första af d. 17/28 april skildrar M:s bekanta besök hos Karl XII, det andra hufvudsakligen underhandlingarna om de holstein-gottorpska affärerna.

[2] Se s. 52.

[3] Voltaire, Histoire de Charles XII, I (Basel 1732), s. 156—157.

[4] Däremot anser Voltaire, att Piper af kejsaren genom vice kanslern Wratislaw med Karl XII:s medgifvande tagit emot »un present médiocre». Uppgiften har ej kunnat kontrolleras från något annat håll. Stamp (anf. arb. s. 104) tror, att denna uppgift syftar på hertigen af Marlborough. Skulle ej denna gåfva möjligen vara identisk med det porträtt, som Christina Piper erkänner sig ha fått af kejserliga hofvet? (Se nedan s. 56) Jfr Klopp, Der Fall des Hauses Stuart, XII (Wien 1886), s. 415.

[5] Nordberg, Konung Karl XII historia, I (Stockholm 1740), s. 777 not.

[6] The letters and dispatches of John Churchill, first duke of Marlborough. Edited by G. Murray. Vol. III. London 1845.

[7] Jfr Carlson, Om Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—7 (Stockholm 1877), s. 57.

af de engelska penningarna syntes som förändrade, men hvad Piper anginge, ansåge hertigen honom »comme estant au-dessus des offres de cette nature».[1] Denna friande utsago bör naturligen tillmätas stor beviskraft. Den visar också, att den förfrågan, som hertigen före sin afresa till Alt-Ranstadt gjort i Hannover, hur stor summa han skulle bjuda Piper för att vinna honom,[2] icke kan användas som fällande för Piper.

Icke heller den holländske gesandten J. von Haersolte's bref till Generalstaterna eller rådspensionären Anton Heinsius,[3] hvilka jag haft tillfälle att genomgå, nämna något om att Piper skulle ha mottagit penningar af Marlborough. Haersolte var intimt lierad med Englands sändebud hos Karl XII, J. Robinson, genom hvilkens händer öfriga engelska »pensioner» gingo. Haersolte omtalar nämligen, hur Robinson gifvit sekreteraren O. Hermelin 5,000 riksdaler med löfte om en årlig pension af 2,000 och att samma belopp utbetalts och lofvats åt sekreteraren Cederhielm.[4] Alldeles otvifvelaktigt skulle Haersolte omnämnt, om Piper tagit emot engelskt guld, då man ej gärna kan förutsätta, att Robinson skulle hemlighållit detta för honom.[5]

Att Piper icke mottagit penningar af det engelska hofvet bedyrar »inför Gud, Eders Kl. M:t och hela verlden» äfven hans fru, grefvinnan Christina Piper i sin nedan anförda inlaga till regeringen i Stockholm. Däremot medgifver hon, att hon själf fått som gåfva ett par örhängen värderade till 5,000 riksdaler. Hon nämner visserligen ej uttryckligen, att det skett vid hertigens besök i Alt-Ranstadt, men det troliga är att så varit fallet, synnerligast om

---

[1] Klopp, a. a., s. 386.

[2] The letters and dispatches... by Murray, III, s. 320.

[3] J. von Haersolte (så skref han själf sitt namn, ej med tillsatsen de Cranenburg) vistades i Leipzig från midten af november 1706 till slutet af september 1707. Hans bref till Generalstaterna förvaras i Algemeene Rijksarchief i Haag, i samlingen: Zweden. Secrete Brieven 1705—25; hans bref till Heinsius därsammastädes i: Het Archief van Heinsius. Sign. 39 A.

[4] Haersolte egenhändigt till Heinsius d. 4 juni 1707: »De Heere Robinson heehr voor weijnich dagen aan Hermelin gegeven een wissel van vyff duysent rijcsdaelders met belofte van een jaarlijke pensioen van twe; het selve sal oock an Cederhjelm geschieden. Wat sulk sal opereren, hurt(?) de tijt.» — Dess bättre hindrade detta dem ej att samtidigt taga penningar från Frankrike. Besenval till Ludwig XIV d. 22 och 23 april 1707. Wahrenbergs afskriftssamling i RA. Syveton, Louis XIV et Charles XII. Au camp d'Altranstadt 1707 (Paris 1900), s. 68. Får man tro Faber, Der ausführlichen Lebensbeschreibung Carls des XII, VIII (Franckfurth und Leipzig 1708), s. 166—167, fick Cederhjelm, när han återvände från underhandlingen med August i Dresden (april), af honom en silfverservis värderad till 1,000 riksdaler. Uppgiften är säkerligen hämtad från den i Haag utkommande tidskriften Mercure historique et politique XLII (1707), s. 518.

[5] Fryxell, Berättelser, XXI: 1 (Sthlm 1856), s. 341 antager, att Marlborough möjligen stoppat penningarna i sin egen ficka en åsikt, som äfven Syveton (anf. arb. s. 91—92) ansluter sig till. En sådan förmodan ligger ju nära till hands men synes föga sannolik.

man sammanställer detta med den af Piper till Nordberg lämnade uppgiften om en diamantring.

Allt talar således för att beskyllningen mot Piper är osann, ett grundlöst rykte som uppfunnits i någon tysk gazettutgifvares fantasi för att tillfredsställa en läsande allmänhets längtan efter sensationella nyheter. För öfrigt äfven om det trots allt kunde ledas i bevis, att Piper mottagit penningar af Marlborough, är ju ej därmed sagdt, att han låtit sitt handlingssätt däraf påverkas. Piper hade ju från början afrådt infallet i Saxen, och sedan det skett, yrkat att Karl XII så fort som möjligt skulle vända sig mot tsaren.[1] Hans uttalade mening öfverensstämde således med hertigens lifligaste önskan. Ty ett af hufvudändamålen med hans resa till Alt-Ranstadt var ju just att förmå Karl XII att så fort som möjligt lämna Saxen. Han hade således ingen som helst anledning att därför behöfva muta Piper.

Det har äfven påståtts, att Piper i Saxen skulle ha mottagit franska vängåfvor och franskt guld. Fryxell visar, att talet om den stora silfverservisen är en ren dikt.[2] Syveton omtalar, hur den franske gesandten Besenval, som hade befallning att bjuda Piper 300,000 livres,[3] d. 17 mars gjorde ett anbud om belöning, men att Piper slog döförat till därför och afklippte tråden genom att inkalla Hermelin.[4] Några dagar senare upprepades försöket men Piper iakttog tystnad och Besenval fann för godt att byta om samtalsämne. Och sedan vågade han icke mera anslå den strängen.

På grund af hvad ofvan anförts, kan man med skäl anse att Piper i Saxen hvarken mottagit engelska eller franska penningar. Öfver hufvud får man det intrycket, att Piper äfven under sin föregående statsmannaverksamhet afböjt utländskt guld.[5] Och de stora presenter, hvarmed hans grefvinna begåfvats och som hon uppräknar i sin nedan nämnda inlaga, göra det i sin mån troligt, att man i stället adresserat sig till hans praktälskande grefvinna, då han själf

[1] Carlson, a. a., s. 5 och 56.

[2] Fryxell, anf. arb., s. 341.

[3] Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France. Suède. (Paris 1885), s. 229. Instruktionen var utfärdad för de Ricous men gällde äfven för Besenval.

[4] Syveton, a. a., s. 77—78. Jfr härmed Besenvals bref till Torcy d. 22 mars 1707. Wahrenbergs afskriftssamling i RA., där en annan version omnämnes. Besenval hade bjudit Piper till middag för att vara ensam med honom och försökte genom skämt skingra hans allvar. Då B. slutligen framkastade, att Ludvig XIV vore beredd att ge P. bevis på sin erkänsla, återtog han sin allvarsamma min och sade: »Jag gör min pligt, då jag tjenar min herre.»

[5] Så fick Robinson på hösten 1703 fullmakt att lofva de svenska ministrarna 120,000 kr., om de kunde utverka fredens afslutande med August på vissa angifna villkor. Robinson till Hedges d. 28/10 1703. Wahrenb. afskriftss. RA. För egen del tyckes Piper ha afböjt något förslag i den vägen att döma af följande uttalande: »I said something to the Count about [chiffer som af afskrifvaren uttydts med: korruptionen(?)] which he did not seem much to reflect on. Robinson till Hedges d. 15/11 1703. Ibidem.

vägrat. Hon medger dock, att Piper *en* gång, vid Alt-Ranstadt-fredens afslutande, mottagit 4,000 riksdaler af konung August. Men att Piper då tog emot summan och knappast kunde vägra, berodde därpå, att Karl XII redan gifvit åt Augusts underhandlare en lika stor belöning. Dylika gratifikationer voro ju ytterst vanliga åt de vid en traktats afslutande medverkande personerna — de ha så träffande jämförts med våra tiders tomma ordensdekorationer.

Det var en allmän sed, som de svenska statsmännen delade med sina kolleger vid andra europeiska hof, att från främmande makter mottaga pensioner eller gratifikationer. Den florerade så starkt och så öppet, att Karl XI utfärdade en förordning med strängt straff för den som »af främmande herrskap anammade pensioner».[1] Det blef en död paragraf, som ej förmådde hejda korruptionsväsendet. Men det är *en* sak att för klingande valuta sälja sin öfvertygelse eller förråda någon viktig statsangelägenhet. En *annan* är att sedan ett rådslag gifvits eller en fråga bragts till afgörande eller närmare sin lösning därför behålla någon bjuden erkänsla. Att ha mottagit sådana efter den tidens sed som fullt lofliga ansedda sportler, kan man ej fritaga Piper.[3] Men att därför anse honom egennyttig, oärlig och mutbar vore att mäta hans handlingar efter en annan tids måttstock.

* *
*

Ryktet om att Piper utaf hertigen af Marlborough mottagit engelska penningar, nådde äfven till Stockholm. Där tillät sig hof-

[1] Kongl. May:tz förordning at ingen uppenbahra eller uthan tilstånd communicera secrete rådslag och skriffter, ey heller wid utrijkes beställningar sökia och befrämia sin egennytta förmedelst pensioners anammande af fremmande herrskap, wid straff som det 6. cap. i högmåhls-balken stadzlagen förmäles. Gifwen den 9 decemb. 1696.

[2] Se de af Brulin, Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen 1700—1701 (Stockholm 1905), s. 17—23, systematiskt sammanställda uppgifterna om de svenska statsmännens penningemottagelser omkring år 1700.

[3] Så gaf, för att anföra några exempel, Magnus Stenbock 1702 åt Piper 500 dukater för att därigenom fortare befordra till verkställighet Karl XII:s beslut om utbetalning åt Bengt Oxenstjernas änka af dennes lön under hennes återstående lifstid. Annerstedt, Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. Minnesteckning (Stockholm 1905), s. 79—80. — För att fortare få resolution på några af sina inlämnade memorial skänkte öfversten och kommendanten i Elbing Claës Ekeblad d. ä. på hösten 1706 Piper en större summa. »Hegelin skrifver mig, at k. bror har ordonerat 2,400 gulden til hans Ex. tienst, iag har det berättat, och tackar han därföre hörsamst, iag har också fått ordres, at draga hijt dem per vexel.» Casten Feif till Ekeblad, Alt-Ranstadt d. 13 sept. 1706. Jfr brefvet af d. 16/26 okt. Engeströmska saml. B. — VI: 1—45. Th. 15. Kungl. Bibl. — Det synes ha upprepats på sommaren 1707. — »Jag har ännu intet talt med hans Excellence hvarken om hästarne eller brefvet. Men det skal skee, så snart fremmandet går bårt som nu är hos honom, det lärer myket behaga hans Ex., at hästarne väl komma fort och tviflar iag intet på at iag får låf at upsättia et alfvarsamt bref til statscontoret och måste k. bror intet undra, at de äre så tröga at betala beklädnaden...» Feif till Ekeblad Alt-Ranstadt d. 4/14 juni 1707. Eng. saml. B. — VI: 2—10. Th. 25.

predikanten Johannes Ekendahl[1] att vid aftonsångsgudstjänsten i Jakobs kyrka böndagen den 15 januari 1714 offentligen alludera därpå. Med anledning däraf inlämnade Christina Piper till regeringen följande aktstycke:[2]

Stormächtigste, allernådigste konung!

Det hafver för någon tid sedan hoffpredikanten H. Johan Ekendahl förleden store bönedag i afftonsongspredikan låtit förstå, som skulle den tiden E. K. M. stod i Saxen, en förnähm herre från Engeland sig hos E. K. M. minister dersammastädes infunnit med store och anseenlige penningar, hvar uppå skal vara skiedt, att E. K. M. låtit sig förleda att gå öfver Nieperströmen, och således E. K. M. rijke råkat i den olyckan, uti hvilken det sig nuför tiden befinner; med flere efftertänckelige ord, som de sig bäst lära kunna påminna, som samma H. Johan Ekendahls predikan åhörde; skolandes de, som allmänt säies, intet annat kunnat förstå, än att bem:te taal syfftat och på ingen annan kunnat uttydas än på min nu i sitt fångenskap varande k. man, hälst emädan han, den tiden E. K. M. vistades i Saxen, förde directionen vid E. K. M. hoff och cantzelij. Så ehuru väl iag i begynnelsen tänckte med stilla tigande låta sådant förbijgå, af fruchtan att vara E. K. M:tz besvärlig, som vid desse svåre och bedröfvel. tiders beskaffenhet med så vigtige och högst angelägne saker är öfverhopad; icke dess mindre nähr iag mig till sinnes förer, hvad consequence och påfölgd det skulle hafva, om iag här vid aldeles skulle tiga stilla, och folcket, som dess utan alt för benäget är at döma illa, i den tanckan lämna skulle, som vore min k. man till en så grof och faaslig crime skyldig, ty förmodar iag underdånigst, at E. K. M. intet lärer onådigt uptaga, om iag, till at salvera min k. mans honneur och reputation, den han med så många åhrs trogna tiänster sig så dyrt förvärfvat, låter sanningen komma i dagzliuset, på det härigenom måtte allmänt blifva bekant, at hvad H. Johan Ekendahl här vid berättat, intet annat är än en skändelig calommé, som alla menniskior illa anstår, men särdeles en prästman, hvilken på alla ställen bör undfly en så fördömmelig last och odygd, men besynnerl. på det rum, hvarest han förnämligast bör föregå andra med godt exempel och näst Gudz helga ord intet annat tala än hvad han vet sant vara och lända till upbyggelse; men ingalunda calummera på dem som oskyldige äro och frånvarande uti fiendens våld, utan at kunna visa sin oskuld. Det kan intet annat än förorsaka hos mig en hiärtans sorg och ängslan, när jag påtäncker, att min k.

---

[1] J. Ekendahl, f. 1668; student i Upsala 1685; 1696 pastor vid Skeppsholms kyrka; huspredikant hos riksamiralinnan Christina de la Gardie; af henne kallad till kyrkoherde i Västergötland men tillträdde ej; 1702 kaplan i S:t Jakobs församling; 1711 hofpredikant; 1715 kyrkoherde i K. Riddarholmens och Bromma församling: d. 1722. Westén, Svenska kongl. hof-clericiets historia, I:2 (Örebro 1801) s. 269—273.

[2] I samlingen: Skrifvelser till K. M:t från svenskar i RA.

man, som i sitt fångenskap ifrån så lång tid tillbaka nästans inga tima är säker om sitt lijf, nu måste här hemma på en allmän rijkzdag uti höga öfverhetens och så många förnäma personers närvaro lika som blifva utropad och belastad för en crime, som utan horreur och fara intet kan åtänkas, mindre begås och bedrifvas. För denskull oachtadt E. K. M. bättre än någon annan vet min k. mans oskyldighet härutinnan, så at iag i det anseende intet behöfver hos E. K. M. honom justifiera, icke dess mindre på det sådant må allmänt kunnogt blifva, bönfaller hos E. K. M. iag allerödmiukast, det täckes E. K. M. låta sig härom underrättas af den härvarande engelske residenten, som utan tvifvel fullkomligen lärer kunna bijdraga hvad som sanningen till sty[r]cka här utinnan lända kan, hälst H. Johan Ekendahl i sin predikan begärt, at det måtte undersökas, hvaräst en sådan spilning sig finner, som hans ord egentl. skolat lyda; till dess iag förmodeligen innan kort kan få andra autentiques bevijs ifrån främmande orter om min k. mans oskyldighet; kunnandes iag emedlartid för Gud, E. K. M. och hela verlden bedyra at han hvarken af det engelska eller något annat främmande hof några penningar emottagit eller åtniutit hafver; förutan det at han af K. August 4,000 rckr åtniutit i anseende der till, att E. K. M. en lika summa hade förärat åt dess minister, som freden undertecknade. Och såsom iag vid detta tillfället ingen sky drager at för hela verlden uppenbara, alt hvad min k. mans huus af främmande hof åtniutit, så har iag såsom till en liten faveur af det keiserliga hofvet för många åhr sedan fått ett portrait, hvaremot en af E. K. M:tz förnäma, af lika caracter som min k. man, ett dylika föräring samma tid bekommit; af det engelska ett par örhänge, och af det kl. preussiska ett bracelet eller armband; hvilka stycken, ehuru pretieuses de mig äro, i anseende der till at iag dem af så höga händer bekommit, så skulle dock ingen dem nu till högre summa värdera än portraitet till vid pass 4,000 rckr, örhängen 6,000 och armbandet äfven till sex tusend rckr; hafvandes min k. man hafft den nåden att visa åt E. K. M. sielf portraitet och örhängen, hvilket med armbandet intet kunnat ske, emädan det mig på min återresa till Sverige utur Saxen är vordet förärat. Förutan detta har iag af det kl. danska hofvet fått ett par hästar. Detta är alt hvad min k. man af främmande herskaper åtniutit. Skulle någon utom detta debitera, att min k. man af något främmande hof några presenter bekommit, så vill iag här med hafva den samma offenteligen förklarad för en calumniant och ärelös menniskia, till dess han sådant bevisar, eho den och vara må, andlig eller verldzlig; anhållandes hos E. K. M. iag i djupesta ödmiukhet, det måtte H. Johan Ekendahl behörigen blifva ansedd för det han så samvetslöst, och allenast i anledning af en gazette, som han mig på tillfrågan berättat, hållit ett så eftertänckeligit och högst ärerörigt taal och min k. herre velat calumniera, samt vid denna ständernas allmänna sammankomst sättia en svår blame på dess namn, göra honom förhatelig hos sin höga öfverhet och hvar redelig svänsk man och således

komma dess huus uti yttersta ruin och förderf; förblifver till min död med djupeste vördnat,

Stormächtigste, allernådigste konung,
Eders Kongl Maj:tz

Alderunderdånigste och tropligckt undersåttare och tiennarinna
Christina Piper.

När klagoskriften den 5 februari af kanslirådet Anders Lejonstedt föredrogs i rådet, uppstod däröfver följande diskussion:

Hennes Kongl. Höghet: Jag tycker det går oss eij an at härom informera oss, men det giör mig oudt, at Ekedahl skulle så hafva predikat.[1]

Gr. Cronhielm: Det skulle ingen på detta sättet af Kongl. Majtt:s råd vara säker, der sådant tillåtes, varandes så mycket efftertänckeligare, at han som en ho[f]predikant attaquerat öfverste marskalken, hälst vid ständernas almänna sammankomst.

B. Tessin: Det vore väl, at sådant förekommos.

C. R. Leijonstedt föredrog, at grefvinnan Piper ej åstundar Ekedahls förderf, utan allenast, at dess mans oskuld må bli bekant för hela verlden.

Gr. Frölich mente, at som han eij nämbt gref Piper, så kan han eij straffas härföre.

B. Tessin: Det är betänckeligit, att prästen tagit en advis til fundament, och på detta sättet kan ingen vara säker.

Hennes Kongl. Höghet: Man kan eij mer giöra än remittera saken til lag och rätt, eller och kunna vi lemna detta till kungen sielf, och kan iag eij befatta mig härmed.

C. R. Ehrenstrahl föreställte, at Possieth, för det han attaquerat liffländarne, giordt afbön i consistorio.[2]

B. Tessin: År grefvinnan Piper dermed nögd, så är väl, men elliest kan hon söka honom vid lag och rätt.

Hennes Kongl. Höghet: Det blir kungar och fursteliga persohner eij förskonte, så kan det eij vara underligit för andra.

Discourerades, att prästerna hafva Guds befallning att säija sanningen, men eij osanning.

Gr. Cronhielm föreställte, at det är svårt, at gr. Piper, som är fången och eij kan försvara sig, så skal beskyllas.

---

[1] Enligt Westén (a. a.), s. 270 synes Ekendahl ha åtnjutit prinsessan Ulrika Eleonoras särskilda ynnest.

[2] Hofpredikanten J. Possieth hade pingstdagen 1713 i aftonsångspredikan antydt, att est- och lifländingarna haft landsförrädiska förbindelser med fienden, och därför angifvits af flyktingar från Östersjöprovinserna, som befunno sig i Stockholm. Possieths förklaring i samlingen Biographica. P. 23. RA. Hof-Konsistorii protokoll för den 8 juli 1713. Slottsarkivet.

Resol.: communiceras till förklaring med hofpredikanten Ekedahl.[1]

Tyvärr har det ej lyckats att få tag i Ekendahls förklaring, då den enligt rådsprotokollet öfverlämnades till Christina Piper. Jag får nöja mig med de få ord i senatens protokoll för den 15 februari 1714, där förklaringen omnämnes:

C. R. Leijonstedt upläste hofpredikanten Ekedahls förklaring öfver fru grefvinnan Pipers klagomål öfver des predikan, betygandes vid sin siäl och salighet, at han eij meent deruti beskylla gref Piper eller dess hus etc.[2]

Det är antagligt, att grefvinnan Piper låtit sig nöja med denna förklaring.

S. Bring.

Underrättelser.

— Nyligen har Frankrike i Achille Luchaire, professor vid Sorbonne och medlem af Institut de France, död vid 62 års ålder d. 13 november 1908, förlorat en af sina mest framstående historiker. Ursprungligen filolog, debuterade han såsom historiker med en afhandling om *Alain le Grand, sire d'Albret. L'administration royale et la feodalité du midi 1440—1522* (1877) men koncentrerade senare sina studier på det område, som han framför allt gjort till sitt, nämligen den period af medeltiden, som ligger mellan 900-talets slut och 1200-talets början. Mest kända och uppskattade äro hans skarpsinniga och grundlärda, om än en smula torra arbeten öfver de franska samhällsförhållandena under nyss angifna tidsskede — *Histoire des institutions monarchiques de la France sous les premiers Capétiens (987—1180)*, hvilket i två band utkom 1883, *Les communes françaises à l'époque des Capétiens directs* (1890) samt den ypperliga *Manuel des institutions françaises. Période des Capétiens directs* (1892). Nämnas må ock de viktiga undersökningarna *Etudes sur les actes de Louis VII* (1885) och *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1081—1137) avec une introduction historique* (1890). För den stora under Lavisse's ledning utgifna *Histoire de France* författade Luchaire tvenne delar: *Les premiers Capétiens (987—1137)* och *Louis VII, Philippe-Auguste, Louis VIII (1137—1226)*, båda utkomna 1901, hvilka enligt en fransk historikers ord »i många punkter, äfven för specialister, blefvo en verklig uppenbarelse». Hans

[1] Senatens protokoll för d. 5 febr. 1714. RA. Inlagan har också en af Leijonstedt gjord anteckning, att den samma dag tillstälts Ekendahl.
[2] Senatens protokoll för d. 15 febr. 1714. RA.

sista arbete, fullbordadt kort före hans död, var en sex band omfattande teckning af *Innocent III* (1904—1908), hvilket arbete emellertid af den tyska kritiken blifvit tämligen hårdt åtgånget.

— Den 17 november afled professor Gustav Droysen kort efter det han lämnat den professur i Halle, som han sedan 1872 oafbrutet innehaft. Född 1838 och son till den berömde historikern Johann Gustav Droysen, blef han 1869 e. o. professor i Göttingen och tre år senare ordinarie professor i Halle. Hans omfattande vetenskapliga produktion faller hufvudsakligen inom området för det 30-åriga krigets historia. Det mest kända och väl äfven mest betydande af hans arbeten är hans stora verk *Gustav Adolf* (2 bd, 1869—1870), hvilket afsåg icke att gifva en lefnadsskildring af den store konungen, utan att klargöra hans europeiska betydelse, hans ställning i världshistorien, att skildra det afgörande inflytande han haft på omgestaltningen af hela vår världsdels förhållanden. Den hufvudsynpunkt förf. därvid, icke utan åtskillig ensidighet, gör gällande är, att det icke var religiösa eller religionspolitiska, utan uteslutande rent politiska motiv, som ledde Gustaf Adolf att ingripa i de tyska angelägenheterna, nämligen nödvändigheten att försvara och rädda det hotade fäderneslandet. Utom nyssnämnda arbete må ock särskildt framhållas den vidlyftiga teckningen af *Bernhard von Weimar* (2 bd, 1885), äfven den icke så litet ensidig i sitt betonande af tyska nationella synpunkter. Af D:s öfriga skrifter märkas *Beiträge zur Geschichte des Militärwesens in Deutschland während der Epoche des dreissigjährigen Krieges* (1875), *Gustaf II Adolf, Schriftstücke zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands* (1877), *Brandenburgische Audienzen bei Gustaf Adolf* (1878), *Die evangelischen Kurfürsten und der Reichskanzler Oxenstiern nach Gustaf Adolfs Tod* (1879) samt *Die Verhandlungen über den Universalfrieden im Winter 1631—32* (1880). I Onckens bekanta samling har Droysen skrifvit *Geschichte der Gegenreformation* (1888), liksom han utgifvit en lätthanterlig och mycket använd historisk handatlas (1885). D. har äfven grundat den bekanta serien *Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte*, som bl. a. innehåller åtskilliga värdefulla bidrag till trettioåriga krigets historia. På senare tid ha mot Droysen och hans metod riktats icke helt oberättigade anmärkningar för ytlighet och hyperkritik. D. var sedan 1887 ledamot af Vetenskapssocieteten i Uppsala.

— Den 28 november 1908 afled den berömde österrikiske statistikern, nationalekonomen och historikern Karl Theodor von Inama-Sternegg. Född 1843 blef han efter studier i München 1868 extraordinarie och 1871 ordinarie professor i Innsbruck, verkade senare någon tid såsom professor i Prag och utnämndes 1881 till honorär professor i Wien och direktör för byrån för administrativ statistik, hvilken befattning han 1905 lämnade. Såsom nationalekonom tillhörde I. närmast den historiska skolan, och såsom häfdaforskare har han varit verksam främst på den ekonomiska historiens

område. Hans första försök på detta område utgjordes af en i Raumers Taschenbuch år 1864 publicerad undersökning om *Die volkswirtschaftlichen Folgen des dreissigjährigen Krieges für Deutschland.* Hans forskning vände sig därefter till den medeltida agrarhistorien, som därefter ständigt var föremål för hans speciella intresse, och 1872 framlade han sina *Untersuchungen über das Hofsystem im Mittelalter mit besonderer Beziehung auf deutsches Alpenland,* 1878 följde en framställning af *Die Ausbildung der grossen Grundherrschaften in Deutschland während der Karolingerzeit,* hvilket kan betraktas såsom en förberedelse för hans omfångsrikaste och mest berömda verk såsom historiker *Deutsche Wirtschaftsgeschichte* (4 bd. 1879—1901), hvilken når fram till medeltidens slut. Invändningar, och berättigade sådana, mot detta stora verk ha visserligen icke uteblifvit: man har vändt sig mot författarens alltför stora böjelse för generaliseringar, hypoteser och kombinationer, mot det begagnade käll- och litteraturmaterialets ojämnhet, mot bristen på skärpa och precision och mot en viss ensidighet i synpunkterna: de agrariska problemen, från hvilka författaren i sin forskning utgått, ha alltför mycket fått behärska framställningen. Men med allt detta måste arbetet, särskildt om man betänker tidpunkten för dess första framträdande, betraktas såsom ett storverk, som har varit af vidtgående betydelse för forskningens utveckling på den ekonomiska historiens område.

— Den 20 januari afled i den höga åldern af 86 år en af Norges främste vetenskapsmän och på sin tid en af dess ledande politiker professor Torkil Halvorsen Aschehoug. Efter år 1844 aflagd juriskandidatexamen blef han 1846 universitetsstipendiat, inträdde 1848 i finansdepartementet, där han slutligen blef byråchef, utnämndes 1852 till lektor och tio år senare till professor i lagkunskap vid Kristiania universitet och öfvertog 1870 efter Schweigaards död dennes professur i statsekonomi och statistik. Såsom medlem af 1865 års unionskommitté tog A. en väsentlig del i utarbetandet af dess betänkande, som han ock talangfullt försvarade mot Dunkers angrepp. Under tiden 1868—1882 var Aschehoug medlem af stortinget. Men det är framför allt såsom forskare på det statsvetenskapliga området, som han kommer att gå till eftervärlden. Hans förnämsta arbete är det af en sällsynt lärdom och skarpsinne präglade stora verket *Norges offentlige Ret.* Den första delen, som utkom redan 1866, innehåller en för sin tid utmärkt framställning af den norska och danska statsförfattningens historiska utveckling fram till 1814. De senare delarna (3 bd, 1875—85, ny uppl. 1891—93) innehålla en fullständig framställning af den norska statsförfattningsrätten, en framställning, som än i dag är grundläggande för kännedomen om Norges konstitutionella förhållanden. För *Nordisk Retsencyklopædi* utarbetade han en förträfflig kortare öfversikt af *Den nordiske Statsret* (1885) och i Marquardsens bekanta »Handbuch» har han lämnat en framställning

af Sveriges och Norges statsrätt (1887). Under sina sista lefnadsår (1902—1908) hann han fullborda en omfattande systematisk framställning af den moderna nationalekonomien *Socialökonomik* (3 bd) — ett för en åttioåring i sanning enastående kraftprof. Aschehoug, som hade många förbindelser med Sveriges vetenskapliga värld, blef 1868 juris hedersdoktor vid Lunds universitet.

— Till amanuens i Riksarkivet har utnämnts fil. d:r L. M. Bååth.

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har utnämnts fil. d:r G. Wittrock.

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: N. Jacobsson, Den svenska Herrnhutismens uppkomst. Bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Sverige under 1700-talet; Lund: R. Malmgren, Om särskilda utskott. Till belysning af den svenska riksdagens utskottsväsende; Göteborg: S. Brisman, Realisationsfrågan 1808—1834. I. Frågans förhistoria och första framträdande 1808—1818.

— Af *Samlaren*, Svenska Litteratursällskapets bekanta tidskrift, har tjugunionde årgången (1908) nyligen utkommit. Flera af de däri intagna uppsatserna äga intresse ej blott från den rena litteraturhistoriens synpunkt. O. Wieselgren meddelar en studie öfver en hittills föga känd 1700-talspoet *Samuel Olof Tilas*, en son till den bekante genealogen Daniel Tilas. Af Schücks hand föreligga tvenne mindre undersökningar. Den ena upptager till behandling den bekanta frågan rörande *Konungastyrelsens författare.* Undersökningen utmynnar i det efter hvad det vill synas plausibla resultatet, att författaren varit Magnus Erikssons kansler, dekanen i Linköping, artium magister och decretorum doctor Philippus Ragvaldi (Puke), hvilken tillhört Magnus Erikssons förmyndarstyrelse och därigenom haft en påtaglig och praktisk anledning att författa en handbok i regeringskonst — ett arbete för hvars utförande han väl framför de allra flesta sina svenska samtida innehaft de teoretiska förutsättningarna. Bevisas kan naturligtvis ej den lärde dekanens författarskap; men hypotesen förefaller synnerligen tilltalande. I den andra af sina undersökningar uppvisar Schück, att en i Codex Bildsteneanus förekommande strof, som anförts såsom bevis för den s. k. folkvisans förekomst i Sverige under medeltiden, endast utgör en korrumperad öfversättning från en latinsk strof, inlagd i en legend, som ytterst går tillbaka till klostret Hersfelds annaler. Anton Blanck meddelar *En nyfunnen fortsättning till Erik Gustaf Geijers Feodalism och Republikanism.* Af det i Uppsala universitets bibliotek förvarade manuskriptet till en af Geijer författad och 1833 under hans presidium af C. A. von Nolcken försvarad afhandling *Betraktelser öfver Europeiska kolonialväldets grundläggning* framgår, att vi just »i denna afhandling ha åtminstone delvis den utlofvade fortsättningen af Feodalism och Republikanism». Manuskriptet innehåller emellertid åtskilligt, som i afhandlingen strukits eller utelämnats, äfvensom en passus i slutet, som ej ingick i

densamma och aldrig offentliggjorts. Just dessa i afhandlingen ej inryckta ställen, hvilka af Blanck aftryckas, anknyta direkt till tankegången i »Feodalism och Republikanism» och visa sålunda, huru Geijer tänkt sig denna afhandling vidare utförd. I slutet af sin undersökning tillfogar Blanck några anmärkningar rörande den politiska åskådning, som i skriften om »Feodalism och Republikanism» tagit sig uttryck. Han afvisar bestämdt »dogmen» om att den bör betraktas såsom ett reaktionärt programuttalande. Tvärtom kan det knappast lida något tvifvel, att Geijer vid tiden för skriftens författande hade »en konservativ konstitutionell åskådning», att »den stora engelska kompromissen» var hans ideal. — Med den nya tidskriftsårgången följa nya häften af Bygdéns *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon* samt af Ljunggrens och Polacks edition af *Lejonkulans dramer*.

— En framställning af *Emanuel Swedenborgs åsikter om mynt och myntvärde* lämnar Erik Sjöstrand i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1908: H. 3).

— Under titeln *Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation* har professor S. J. Boëthius i den nu afslutade elfte årgången af *Statsvetenskaplig Tidskrift* (s. 129 ff., 229 ff.) offentliggjort en på den nyaste statsvetenskapliga litteraturen fotad terminologisk-politisk undersökning, som äfven för historikern äger åtskilligt af intresse. Särskildt förtjänar att framhållas utredningen af begreppet nation, hvarmed både inom politiken och den historiska vetenskapen åtskilligt ofog bedrifvits och på sina håll ännu bedrifves: det nationellt enande sökes efter modern vetenskaplig uppfattning ej uteslutande i gemensam härkomst eller gemensamt språk utan i en kulturell samhörighetskänsla, som äfven kan vara uppvuxen ur andra förhållanden än gemensamhet i ofvannämnda afseenden. Påpekas må äfven den synpunkt förf. i slutet af sin undersökning sätter emot den socialistiska historieuppfattningen, den nämligen att där den politiska utvecklingen varit sund »sociala maktfaktorer gjort sig till — icke herre öfver utan verktyg åt statsidén och därmed vunnit politiskt inflytande».

— I *Kult och Konst* (1908: H. 3) fortsätter Johnny Roosval sina *Gottländska forskningar* med en rekonstruktion af Lokrume och Träkumla kyrkors byggnadshistoria. Hvad förf. med användande af en känd Gotlandsforskares ord meddelar angående den vandalism, för hvilken sistnämnda kyrka varit utsatt, utgör ett bedröfligt bidrag till kännedomen om den likgiltighet att icke säga något värre, hvarmed en flydd tids minnesmärken i vårt land alltför länge betraktats. — Af häftets innehåll föröfrigt märkes en uppsats af Axel Romdahl om *Roger van der Weyden och ett par broderier från Sveriges medeltid*. Förf. söker uppvisa, att ett i Janse's »Medeltidsminnen från Östergötland» afbildadt broderi från Vadstena kloster utförts efter en kartong af Roger van der Weyden eller någon konstnär i hans omedelbara närhet. Likaså vill förf. finna, att mater-dolorosa-

gruppen å en hos Janse likaledes afbildad mässhake, tillhörig Styrestads kyrka, ytterst haft till förebild ett från samma mästare utgånget verk.

— Ur det sist utkomna häftet af *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (Bd. 4: H. 3) anteckna vi en uppsats om *Jämtska ortnamn och sägner*, författad af den kände norrlandsforskaren adjunkten Johan Nordlander.

— Den bekante kyrkohistorikern professor Th. Brieger behandlar i januari-häftet af *Preussische Jahrbücher* en mycket omdebatterad fråga nämligen *Luther und die Nebenehe des Landgrafen Philipp von Hessen.* Inledningsvis framhålles den olycksaliga inverkan landtgrefvens »turkiska äktenskap» haft på reformationens utveckling i Tyskland och de stränga omdömen, som framkallats af Luthers förhållande till saken — förf. anför i detta sammanhang Köstlin, Varrentrapp och särskildt Hausrath. Den sistnämnde företräder den uppfattning, att det företrädesvis varit politiska hänsyn, fruktan för landtgrefvens öfvergång till det katolska partiet, som bestämt Luthers uppträdande i denna fråga. Mot denna uppfattning vänder sig Brieger i sin undersökning. Han finner den ohållbar redan därför, att Luther, om han betraktat saken från dess politiska sida, med sin klara blick ofelbart måste ha insett, att från politisk synpunkt detta giftermål var jämnt upp det oklokaste steg som kunde tagas. Brieger finner förklaringen till Luthers ställning i hans teologiska uppfattning — hans uppfattning af bibeln, af äktenskapet och af bikten och därmed sammanhängande ting. Luthers hållning i denna fråga sammanstämmer med påfven Clemens VII:s behandling af ett likartadt fall (Henrik VIII); just på denna punkt framträder den rest af medeltida uppfattning, som fanns kvar i Luthers åskådning.

— I *Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar* (1907—1908, N:o 12) har d:r P. O. v. Törne offentliggjort en kort studie öfver *De tidigare försöken till en katolsk eröfring af England under drottning Elisabeth.* Vid sin framställning tager förf. till utgångspunkt den uppfattning, som särskildt i ett nyligen utgifvet arbete (*Papsttum und Papstwahl im Zeitalter Philipps II.*, Leipzig 1907) gjorts gällande af P. Herre, nämligen att hos Filip II under det senare skedet af hans regering det nationella sträfvandet mer och mer tvingar tillbaka det religiösa. Men förf. anser, att dessa tendenser redan före den stora armadans afsegling — af Herre betecknad såsom vändpunkten i Filips politik — tagit sig uttryck. Detta förhållande finner förf. tydligast belyst af Filips engelska politik. Genom en analys af densamma fram till 1578 söker han uppvisa, att Filip i sitt förhållande till jungfrudrottningen i främsta rummet bestämts af den allmänna europeiska situationen och framför allt af motsättningen mellan Spanien och Frankrike. Under större delen af här ifrågavarande period måste förhållandet mellan Filip och Elisabet betecknas såsom i stort sedt tillfreds-

ställande, och de aggressiva åtgärder, som vid några tillfällen (t. ex. 1571) från Filips sida vidtogos, äro som regel mindre spontana utslag af hans nit för den katolska saken, än resultat af bearbetningar från andra håll (från påfven, de engelska katolikerna o. s. v.). Särskildt framhålles det tillbakahållande inflytande, som Alba utöfvat. Betecknande är, att både Filip och hans rådgifvare gjorde allt för att hindra publiceringen af 1570 års bannlysningsbulla mot Elisabet. »I hela sitt förhållande till Elisabet», så summerar förf. upp resultaten af sin undersökning, »hade Filip II af omsorg för sina staters säkerhet försummat den katolska religionens intressen, hvilka i England på ett uppenbart sätt stodo på spel».

— Vid förra årets historiska kongress i Berlin hölls, såsom i denna tidskrift redan omnämnts (årg. 1908, s. 156), af professor Yngvar Nielsen ett föredrag med titel »Skandinavisk politik i augusti 1814», byggdt på hittills delvis obegagnadt ryskt material. Det ryska materialet insamlades på en af professor Nielsen företagen studieresa till St. Petersburg och har nu publicerats under titeln *Diplomatiske Aktstykker fra 1814* (*Historiske Samlinger*, III, s. 179 ff). Denna samling består af 1) bref från Karl Johan till kejsar Alexander jan.—nov. 1814, af hvilka de flesta äro förut publicerade af Alin och — i svensk öfversättning — i de Schinkelska minnena; 2) bref från kejsar Alexander till Karl Johan jan—dec. 1814, flertalet i utdrag eller regester, de flesta förut i svensk öfversättning tryckta i de Schinkelska minnena; 3) skrifvelser till ryska sändebudet i Stockholm 1814; 4) rapporter från general van Suchtelen till grefve Nesselrode juli—dec. 1814, delvis i utdrag eller regester; en rapport är tryckt i svensk öfversättning i de Schinkelska minnena och ett par hos Ahnfelt; 5) bref från generalmajor Paul van Suchtelen till grefve Nesselrode, okt. 1814. I en efterskrift utvecklar professor Nielsen sin uppfattning af Karl Johans politik under senare hälften af året 1814, sådan han finner den framgå ur de förut meddelade aktstyckena. Grundtanken i kronprinsens hela handlingssätt är, säger han, »den uppfattningen, att han är quitte envers la Suède, sedan han bragt Norge i nära förbindelse med detta och därigenom, enligt sin förmening, skänkt Sverige en ersättning för förlusterna 1808 och 1809. Han är då sin egen herre och kan fritt bestämma hvad han skall göra. Så går tanken mot Frankrike och han väntar sig därvid mycket af den ryske kejsarens personliga välvilja. Han vill träda i den intimaste förbindelse med denne såsom hans vän, hans general, hans adjutant, under det han öfverlåter de tva skandinaviska kungarikena till sin son Oskar». Förf. ställer i utsikt en undersökning i frågan, afsedd att ingå i norsk *Historisk Tidsskrift*.

— Såsom bilaga till Svenska Fornskriftssällskapets årsmöte har Robert Geete efter en Uppsala-handskrift utgifvit *Biskop Nils' visitationsstadga för Vadstena kloster af jan. 1448*. I sina hufvuddrag utgör den här för första gången publicerade stadgan en upp-

repning af en i Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 (III, N:r 2680) tryckt stadga af d. 1 Sept. 1419.

— Af *Svenska Riksdagsakter* har nu fjärde delens första häfte utkommit, redigeradt af T. Höjer (Stockholm 1909; 168 s.; pr. kr. 3,25). I detta nya häfte inrymmas aktstycken rörande förhandlingarna i landsorterna maj—september 1597 samt rörande ständermötet i Stockholm i juli och augusti samma år.

— Såsom minnesskrift vid öppnandet af Stockholms stads nya arbetsinrättning har en bekant forskare på fattigvårdens område dr. Jos. Müller utgifvit en rikt illustrerad historisk öfversikt öfver *Fattigvården i Stockholm från äldre till nyare tid jämte beskrifning af Stockholms stads arbetsinrättningar* (Stockholm 1906; 437 s.). Det ståtliga arbetet, som i dagarna belönats med det Arnbergska priset, skall blifva föremål för ett utförligare omnämnande.

— Vår personhistoriska litteratur har ökats med en samling biografiska anteckningar rörande *Kungl. Hälsinge regementes chefer*, på grundval af framlidne öfversten friherre Axel Leijonhufvuds samlingar utarbetade af kapten Otto Bergström (Stockholm, Norstedt 1909; 82 s. + 22 porträtt; pr. 3 kr.).

— I Svenska Humanistiska förbundets skriftserie har docenten Lennart Kjellberg offentliggjort en studie rörande *Polygnotos och hans betydelse för den grekiska målarkonsten under femte århundradet f. Kr.* (Stockholm, Norstedt 1908; 34 s.; pr. kr. 0,65).

— Den bekante danske kyrkohistorikern Hans Olrik har påbörjat en biografi öfver *Absalon*, »den største Dansker, som har levet». I sitt företal framhåller förf., att vår tids historiska litteratur icke bör sakna en mera detaljerad bild af honom. Därest kunskapen om en gången tid icke skall vara ett dödt vetande utan göras fruktbringande för våra egna lifsförhållanden, så skall man i Danmark alltid äga skäl att minnas Absalon. Tiderna växla, samhället får ett annat utseende, andra uppgifter. Men det är något för alla tider giltigt hos en man, hvars vilja var lika ren, som den var stark, för hvilken fosterlandet var en idé, som omslöt alla intressen, och som förmådde lyfta sina landsmän på alla områden. Af nämnda biografi har nu första delen nyligen utkommit (Köpenhamn 1908; 252 s.; pr. 5 kr.). Den utkomna delen skildrar Absalons lefnad och verk till omkr. 1170, främst naturligtvis kampen mot de vendiska stammarna. Särskildt lärorikt är det sätt, hvarpå förf. lyckats sätta in sin hjälte i hans allmänna historiska miljö och teckna den allmänna europeiska politikens inverkan på den danska. Sålunda må påpekas den hufvudsakligen på Hauréaus, Denifles och Kaufmanns arbeten byggda skildringen af studieåren i Paris; den verkligen mycket slående jämförelsen mellan Absalon och abboten Suger af S. Dénis; teckningen af inflytandet från den stora kyrkopolitiska kampen och det Hohenstaufiska kejsardömet; vidare redogörelsen (i kapitlet »Absalons Borg og By») för de på de sista åren

(1902 och 1907) företagna gräfningarna i Köpenhamn och de lämningar af Absalons gamla borg, som därvid anträffats; samt till sist den i slutkapitlet inrymda karakteristiken af Absalons betydelse för kyrka och stat omkring år 1170. Vid läsningen af det för öfrigt intressanta arbetet kan man knappast värja sig för det intrycket, att förf. lagt sin skildring alltför bredt, att de vidlyftiga utläggningarna ibland bygga på ett nog så tunt källmaterial, kort sagdt att biografien skulle ha vunnit på att koncentreras i en volym i st. f. två. De talrikt förekommande jämförelserna med nutiden vittna ej alltid om den bästa smak; dit torde få räknas sammanställningen mellan 1100-talets utrotningskrig mot venderna och den nuvarande preussiska regeringens polska politik. Men arbetet är i sin helhet synnerligen gediget och fängslande. Det är prydligt utstyrdt och försedt med ett flertal fina afbildningar.

— Af den af danska riksarkivet genom L. Laursen utgifna publikationen *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold* har utkommit ett nytt band omfattande åren 1588—1592 (Köpenhamn 1908; IV + 1026 sid.; pr. 9 kr.).

— Litteraturen öfver den Napoleonska epokens historia är som bekant oerhördt rik. Nästan dagligen utkomma nya arbeten, och det är för en forskare förenadt med ganska stora svårigheter att orientera sig inom det stora materialet. Det bör därför hälsas med tillfredsställelse, att en bekant samlare på området, F. M. Kircheisen, påbörjat utgifvandet af en förteckning öfver ett urval af de viktigaste arbetena rörande det Napoleonska tidehvarfvet. Denna *Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters* är icke begränsad till Frankrikes eller Napoleons egen personliga historia utan afser att omfatta hela världen, för såvidt den indragits i den Napoleonska politiken, och beräknas skola upptaga omkr. 8000 arbeten. Första bandet föreligger färdigt (Berlin. E. S. Mittler 1908; XLVIII + 412 s.; pr. m. 12,50); det andra väntas utkomma under detta år. Det utkomna bandet har af den tyska kritiken rönt ett välvilligt mottagande. Hvad angår den svenska afdelningen, synes förf., om man får döma af hvad han meddelar om sina källor, känna hvarken Setterwalls stora bibliografi eller Historisk Tidskrifts årsbibliografier. I följd däraf saknas ock i förteckningen åtskilliga särskildt monografiska arbeten, som man väntat att i densamma finna upptagna. Af här omnämnda förhållande förklaras ock en del smärre inadvertenser, ojämnheter och ofullständigheter i uppgifterna, som genast falla en sakkunnig svensk läsare i ögonen. Äfven korrekturläsningen, som ombesörjts af d:r K. Schmidt i Odense, lämnar ett och annat öfrigt att önska. I det stora hela måste dock den Kircheisenska bibliografien äfven på här ifrågavarande område erkännas vara ett aktningsvärdt arbete, som kan lämna den utländska forskaren god handledning på ett område, där han eljest ej torde ha så lätt att orientera sig.

— Under titeln *Islands staatsrechtliche Stellung von der Freistaatszeit bis in unsere Tage* (Berlin 1908; 62 s.; pr. M. 1,50)

har redaktör Ragnar Lundborg utgifvit en kort studie öfver den pa de sista åren i Danmark lifligt debatterade och för ögonblicket mera än någonsin aktuella frågan om Islands ställning inom den danska monarkien. Förf. ansluter sig helt till den isländska ståndpunkten: Island är fortfarande *de jure* en suverän stat i personalunion med Danmark. Ty rättsgrunden för de båda ländernas förening är ytterst att söka i isländarnes fördrag med de norska konungarne, hvarigenom en personalunion mellan två suveräna stater skapades — särskildt betonas den klausul i urkunderna, enligt hvilken isländarnes förpliktelser skulle upphöra, därest de norska konungarne ej uppfyllde sina —, och under den följande tiden allt intill nu ha isländarne själfva aldrig uttryckligen gått in på någon väsentlig förändring i den ställning, de fingo genom de ofvannämnda fördragen. Mot den juridiska konstruktion förf. här framlägger kan väl, liksom i allmänhet mot konstruktioner af detta slag, riktas den generella anmärkning, att de gamla urkunderna tolkats med utgångspunkt i rättsliga förhållanden och doktriner, som först långt efter fördragens tillkomst utbildat sig. Särskildt torde den ofvannämnda, med så mycken skärpa framhållna klausulen ha en helt annan innebörd än den förf. däri inlägger. Att Island vid sin öfvergång från republik till monarki genom fördragen med de norska konungarne ej fick någon titel, som gaf uttryck åt dess ändrade förhållanden i statsrättsligt afseende, finner förf. visserligen anmärkningsvärdt, men han nöjer sig med att hänvisa till den i detta fall lika vanlottade, numera aflidna Kongostaten. Hvad vidkommer bevisföringens andra led, nämligen att Island aldrig afstått från den ställning det gentemot de norska konungarne intagit, så finnas äfven där vissa fakta, som knappast låta bringa sig i samklang med den af förf. omhuldade teorien. Danmarks högsta domstol har i långliga tider varit högsta instans äfven för Island. I afseende härpå hänvisar förf. till att det suveräna furstendömet Liechtenstein enligt en traktat af 1884 har öfverlanddomstolen i Innsbruck såsom högsta instans. Faktiskt styrdes Island under århundraden från Köpenhamn såsom en dansk provins, och den lag af 1871, som utgör grundvalen för fördelningen mellan de saker, som angå hela riket, och dem, som enbart röra Island, och till hvilken 1903 års författning uttryckligen hänvisar, stiftades af konungen och den danska riksdagen tillsammans. Något självständigt vetenskapligt värde äger här föreliggande uppsats naturligen ej — den utgör helt och hållet ett andrahandsarbete — men den har sitt intresse såsom en sammanfattning af den isländska ståndpunkten.

— Af *The Cambridge Modern History* har nyligen utkommit elfte bandet *The Growth of Nationalities* (Cambridge, University press 1909; XL + 1,044 s.; pr. 16 s., för subskribenter 12 s. 6 d.). Liksom den närmast föregående räknar äfven denna del ett påfallande stort antal främmande medarbetare. Så har Fr. Meinecke författat ett kapitel om liberalism och nationalism i Tyskland och

Österrike, W. Oechsli skildrat det schweiziska enhetsverkets fullbordande och H. Friedjung behandlat Österrike, Preussen och Tyska förbundet 1852 62. G. Roloff har gifvit en klar och öfversiktlig teckning af Bismarck och det tyska enhetsverket. Julimonarkiens sista skede (1840 — 1848) samt den tredje republiken tecknas af Emile Bourgeois och det tredje kejsardömet af Albert Thomas. Framställningen af den italienska historien 1846—70 är gjord af E. Masi. Bland de af engelsk hand skrifna bidragen må påpekas sir Spencer Walpoles teckning af den engelska historien under tidsskedet 1852—1868 samt förre engelske ministern i Peking sir E. M. Satows kapitel om Japan och den fjärran östern. De skandinaviska ländernas historia behandlas i den nya delen liksom i de föregående med sympati och sakkunskap af W. F. Reddaway. Mot själfva dispositionen och stoffurvalet i den nya delen kunna tvifvelsutan berättigade invändningar göras. Så t. ex. ägnas tio sidor åt den ungerska litteraturen och fem (författade af E. Gosse) åt den norsk-danska (före 1870!), under det att den svenska affärdas med några rader om Geijer och Tegnér inuti framställningen af den politiska historien. Likaledes synes det vara en bestämd brist, att Förenta Staternas historia förvisats till en särskild volym (den sjunde); det nordamerikanska secessionskriget är nära inväfdt med det skede af de europeiska staternas historia, som i föreliggande del skildras, och hade bort i detta sammanhang tecknas. — De i volymens slut såsom vanligt meddelade bibliografierna äro af stort värde.

— Herr Henrik Hyltén-Cavallius utgaf i febr. 1907 en förteckning öfver *Samlare i Sverige af konstföremål, antikviteter, kuriosa och rariteter af olika slag.* Sedan denna förtecknings utgifvande ha flera i densamma upptagna personer aflidit och dessutom äfven andra förändringar inträffat i afseende å samlingarna, och utgifvaren förbereder därför nu en ny upplaga, afsedd att upptaga icke blott samlare af ofvan angifna slag utan äfven personer (bosatta i Sverige eller svenska medborgare på utländsk botten), som innehafva eller äga dylika samlingar utan att föröka dem. Anmälningar till intagande i förteckningen, upptagande noggranna uppgifter om namn, titel, adress samt samlingar, torde insändas till utgifvaren under adress Växjö.

— Öfverdirektören professor E. Carlson har bedt oss meddela, att han i anledning af professor Stilles i sista häftet af 1908 års årgång införda uppsats »Om metod och kritik vid Karl XII:s-forskningen» hos redaktionen begärt och erhållit plats i nästa häfte för en gensaga »Några ord om modern historisk kritik».

— — —

Johan III och Stefan Batori år 1582.

Dominico Alamannis beskickning till Sverige.

AF

HELGE ALMQUIST.

Den märkliga episod i Polens historia, som utgöres af Stefan Batoris ryska härtåg, med den oväntade spänning af landets krafter, som den store konungen i samförstånd med sin kansler, adelns förtroendeman och ledare, för en kort tid mäktade åstadkomma, är genom polska och ryska urkundssamlingar samt bearbetningar i det hela väl känd och till sin betydelse uppskattad.[1] Forskningens uppmärksamhet har på sistone också riktat sig på sambandet mellan Polens tillfälliga expansionsförsök och den romerska kurians traditionella, aldrig uppgifna planer att leda det schismatiska Ryssland tillbaka i den katolska kyrkans sköte eller åtminstone vinna dess medverkan till den stora kristna ligan mot turkarna.[2] Men ännu har man icke på allvar sökt utreda de förvecklingar mellan Polen och Sverige, som skapades genom ryssarnas gradvisa undanträngande från Livland, då denna landsända blef ett tvistefrö mellan den af framgången uppblåste polske krigarkonungen och den hetsige, på sin rätt trotsande Johan III.[3] Här skall endast gifvas ett bi-

---

[1] Bland hithörande arbeten må här nämnas Kojalovitjs stora urkundssamling Dnevnik posledniago pochoda Stefana Batorija na Rossiju ... (Petersburg 1867) och den nyaste sammanfattande skildringen, V. Novodvorskijs Borba za Livoniju 1570—82 (Zapiski istor.-filol. fakulteta Imp. S. Petersburgsk. universiteta vol. 72, Petersburg 1904.)

[2] Pierling, La Russie et le Saint-Siège, II (Paris 1897). Om tidigare arbeten af samme förf., se K. Hildebrands i nästa not cit. arb. s. 1 f.

[3] F. Ödberg har visserligen med vanlig intensiv samlarflit i sin skrift om Anders Lorichs, k. Johan III:s ständige legat i Polen, och hans tid (Progr., Skara 1893) hopat ett rikt material till denna frågas belysning, men mindre i den vetenskapliga framställningens än i de mer lösliga »anteckningarnas» form. Om hans bristande noggrannhet i en viss detalj se *bil. IV*. Och K. Hilde-

drag till kännedomen om dessa förvecklingar i ett kritiskt moment, under loppet af år 1582, stödt på hittills okända eller obegagnade källor.

Den märkliga beskickning, som konung Stefan i början af nämnda år affärdade till Johan III, har länge varit känd för den historiska forskningen, men det verkliga förloppet och innebörden af Dominico Alamannis diplomatiska värf i Sverige kan ännu skrifvas på ett tomt blad i den tredje Vasakonungens häfder. Den väckte från första stund åtskilligt uppseende, och redan en samtida krönikeskrifvare, kurländaren Laurentius Müller, kunde i sin skildring af de pågående österuropeiska förvecklingarna infläta en kortare redogörelse för »den italienske köksmästaren Dominici» uppträdande vid det svenska hofvet och för det kärfva besked, som han fick med sig tillbaka. [1] Med djupare inblick i händelsernas sammanhang kunde konung Stefans sekreterare Reinhold Heidenstein i sina efter hög klassisk förebild skrifna »kommentarier öfver det moskovitiska kriget», hvilka som helhet voro afsedda till den store konungens och hans kanslers förhärligande, meddela upplysningar också om dessas planer gent emot Sverige vid denna tid och utförligt redogöra för innehållet i Alamannis instruktion. [2] Från svensk sida ägnade redan Johannes Messenius i sin Scondia illustrata någon uppmärksamhet åt samma ämne, därvid skarpt betonande det oerhörda och oblyga i de framställda polska krafven och det berättigade i konung Johans häpna indignation. [3] Och Aegidius Girs i sin Johan III:s krönika gaf redan en utförligare framställning af konungens mellanhafvande med legaten, ehuru han därvid i mycket endast upprepar Laur. Müllers notiser och omdömen. [4]

---

brand har i sin uppsats Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—1582 (i Hist. Studier, festskrift tillägnad C. G. Malmström, Stockholm 1897) gjort en beaktansvärd ansats i denna riktning, men han är själf medveten om att icke ha uttömt vare sig det svenska arkivmaterialet eller den utländska litteraturen rörande denna fråga.

[1] Polnische, Liffländische, Moschowiterische, Schwedische und andere Historien... mit fleisz zusammengezogen durch D. Laurentium Müller... (Frankfurt a. M. 1585), fol. F.

[2] Reinoldi Heidensteinii, Secr. Regii, de bello Moscovitico commentariorum lib. sex. (Krakau 1584.), s. 238 ff.

[3] Scondia illustrata VII (Stockholm 1702), s. 65 f.

[4] Konung Johan den III:des Chrönika (Stockholm 1745), s. 90 f. Lånen från Laur. Müller äro flerstädes nästan ordagranna.

Nytt och viktigt material rörande denna fråga har först i vår tid framdragits af I. Polkowski i hans stora, Stefan Batoris regering omfattande urkundssamling, där man bland annat finner den vidlyftiga, på polska affattade relation, i hvilken Alamanni redogjorde för gången af sin beskickning till Sverige.[1] Samtidigt berörde T. Wierzbowski samma ämne i den biografi och urkundssamling, som han ägnade Christofer Warszewicki; den namnkunnige jesuiten besökte som bekant det svenska hofvet kort tid efter Alamanni och i samma ärende som denne.[2] Detta nya material är hittills icke användt af svenska forskare. Om Alamannis beskickning ha F. Ödberg och K. Hildebrand i sina citerade arbeten sammanställt några notiser från skilda håll, men den senares totalomdöme, som icke jäfvas af någonderas framställning, är »att om hans beskickning föga är kändt».[3]

Det är väsentligen på grundval af detta obegagnade källmaterial, kompletteradt med aktstycken ur staden Danzigs arkiv,[4] svenska Riksarkivet,[5] och Upsala Universitetsbibliotek, som jag skall söka gifva en skildring af Alamannis beskickning till Sverige och förutsättningarna för densamma jämte några antydningar om den livländska frågan, sådan den i detta sammanhang, sedd liksom i ett tvärsnitt, ter sig. Ett särskildt intresse äger Alamannis relation därigenom att den ger en utomordentligt åskådlig bild af Johan III:s egen person, sådan den framträdde i de muntliga förhandlingarna med den polske rivalens ombud. Hans koleriska temperament och dialektiska fyndighet voro så starkt utpräglade, att det till och med för en slug italiensk diplomat eller för en lärd och smidig jesuit kunde ha sin farlighet att inför honom uppträda med alltför anspråksfulla later. Bakom hans högdragna och trotsiga, stundom nästan utmanande hållning gent emot konung Stefans utskickade låg för öfrigt icke blott en stark känsla af det egna majestätets

---

[1] Sprawy wojenne króla Stefana Batorego. Dyaryjusze, relacyjc, listy i akta z lat 1576—1586. (Acta historica res gestas Poloniæ illustrantia. XI, Krakow 1887.)

[2] Krzysztof Warszewicki 1543—1603 i jego dziela, Warszawa 1887. — Krzysztofa Warszewickiego niewydane pisma . . ., *ib.* 1883.

[3] K. Hildebrand, a. a., s. 35.

[4] Deponeradt i Kungl. Preussiska Statsarkivet i Danzig.

[5] Där ej annorlunda säges, äro de i det följande citerade aktstyckena befintliga i detta arkiv.

helgd, utan också en hetsig vilja att häfda sin och Sveriges rätt mot allt afundsjukt intrång.

* * *

För Sverige och Polen hade helt visst det gemensamma intresset mot Ryssland, moraliskt stärkt genom hela kristenhetens afsky för den grymme och eröfringslystne »tyrannen» i Moskva,[1] kunnat leda till en planmässig samverkan med mål att utdrifva ryssarna ur Livland och förfölja dem med tuktande hand äfven inom deras egna gränser. Men de uppslag i denna riktning, som tid efter annan förspordes, voro dömda att trängas undan af den växande rivaliteten mellan de båda makternas intressen i Livland,[2] hvarvid också konung Johans penningfordringar på Polen, för egen och för sin drottnings räkning, lätt kunde ytterligare öka spänningen. Redan då konung Stefan år 1576, kort efter sin tronbestigning, låtit för sin svåger i Stockholm framlägga ett projekt om samverkan mot Ryssland, hade frågan om Livland framträdt som ohjälpligt söndrande: det öppet uttalade önskemålet, att svenskarna skulle till den nya bundsförvanten afstå hela Estland med Reval, måste för konung Johan framstå som oblygt, äfven om det åtföljdes af förespeglingar, att Sverige med polskt understöd skulle kunna vinna hederlig kompensation i ryskt land utmed Finlands gränser.[3] Att den djupt liggande territoriella intressemotsatsen icke omöjliggjorde tillfällig samverkan mellan svenska och polska stridskrafter, det hade visat sig på ett för ryssarna olycksdigert sätt i kampen om Wenden 1578, men vid fördelningen af det tagna artilleriet hade den ömsesidiga afundsjukan ånyo kommit till synes. Skarpt och oförsonligt hade Polens anspråk stått mot Sveriges rätt och intressen under de diplomatiska förhandlingarna följande år (1579): konung Stefan, som då befann sig på det segerrika tåget mot Polotsk, hade

[1] »Tyrann» och »arffiende» äro tsar Ivans stående epitet i livländarnas terminologi; framför allt genom deras krönikor och flygblad fick han sitt dåliga rykte befäst äfven i Västeuropa.

[2] En gång för alla må här erinras hur begreppet *Livland* enligt 1500-talets språkbruk innefattade äfven Estland.

[3] Jan Herburts legation: Ödberg, s. 41 f. och Hildebrand, s. 7 f. efter Sven Elofsson (H. S. H. XII, s. 205 ff.) Man bör emellertid jämföra Heidenstein, s. 156. — I Inventarium på bref och acta i k. Johans skåp är under 10 apr. 1576 antecknadt: Foederis exemplar contra Moschum pro voluntate M. V:ræ mutandum corrigendumque.

visserligen inbjudit sin svåger att på sitt håll angripa den gemensamma fiendens land, men samtidigt uttryckligen fordrat, att konung Johan icke skulle befatta sig med Livland, som rätteligen hörde Polens krona till. Konung Johan hade i sitt svar på detta budskap med kraft häfdat sitt billiga anspråk att på egen hand få bestämma, hvart han ville sända sina trupper, och han hade därjämte uttalat den principen, att eröfringens rätt borde af honom liksom af konung Stefan kunna göras fullt gällande emot ryssarna utan någon som helst fridlysning af Livland.[1] Det hjälpte konung Stefan föga, att han året därefter (1580) sökte vinna drottning Katarinas medverkan för att bibringa konung Johan oskadligare och anspråkslösare åsikter i denna fråga, och han kunde knappast räkna på gehör för sin egen mening, då han högfärdigt framställde sig som Liflands räddare undan fiendens klor och som dess nye rätte ägare, därvid som förut hänvisande den svenske rivalen till eröfringar på annat håll.[2] Konung Johan lät icke på sådant manér utvisa sig från Estland — det blef i handling visadt genom Pontus De la Gardies fälttåg under åren 1580—1581, då bland raden af ståtliga eröfringar Wesenberg, Weissenstein och framför allt Narva (sept. 1581) lades under Sveriges krona.[3]

---

[1] Laurentius Goslickis beskickning: antydd hos Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, s. 308 och hos Ödberg, s. 68, men utan upplysning om dess innebörd. Man finner dock hos Heidenstein, s. 156 f. en framställning däraf, som bekräftas och närmare förklaras af uttalanden från svenskt och polskt håll under Alamannis förhandlingar år 1582 (då konung Johan bl. a. ånyo häfdar principen omnia occupantis fore); se s. 88 f. Om Goslickis afresa till Sverige: se hans bref till Stan. Hosius (?), Lubava 2 apr. 1579 (or., Ups. Univ. bibl., H. 157).

[2] Inventarium på bref och acta i k. Johans skåp, under 13 aug. 1580: »Ostendit Rex Poloniæ mansurum se in eadem erga Reginam et eius coniugem benevolentia, quam superioribus litteris testificatus est, quamvis pactiones foederis inter utriusque M:tem contra communem hostem sanciendæ non processerunt. Deinde rogat, Regina Regem suum ut admoneat, ne quid hostile tentet contra Livoniam, quam e faucibus hostium liberavit et hac ratione totam sibi acquisivit, sed potius recuperet quod sibi ab hoste ablatum est aut accepta occasione hac oportuna aliquam hostis provinciam sibi subigat.»

[3] Konung Johans ståndpunkt framträder klart i ett bref af 12 dec. 1581 till herr Pontus (Riksregistr.): ». . . Och efter dett vij väl förnimme, att the Påler misunne oss den lycko. som Gudh alzmechtigh oss härtill gifvitt hafver, derföre förmane vij eder ännu härmedh såsom tillförende gunsteligen och alfvarligen, att I slett inthet achte, huadh heller Konungen i Pålend och hanss undersåther äre vrede eller gladhe, uthan beflithe eder att intage oss och Sverigis Crone till gode alltt thet som mögligitt kan vare bådhe utij Lifland och Rysland, såsom oss inthet tviflar, att I giörendes vardhe, förty vij velle icke lathe oss nogott förskrifve anthen af the Påler eller andre, huadh vij utij så motte velle hafve uttrettedh . . .»

De svenska vapnens framgångar i Estland måste hos den polska politikens ledare väcka svåra bekymmer och djup förtrytelse. Från deras synpunkt var Johan III en slug, men samvetslös politiker, hvilken förstod att i eget intresse girigt utnyttja de gynnsamma konjunkturerna under den polsk-ryska kraftmätningen: genom det polska infallet i Väst-Ryssland hade de moskovitiska stridskrafterna till stor del dragits bort från Livland, och svenskarna hade då skyndat att »bakom polackernas rygg sätta sig i besittning af de på tillräcklig besättning blottade fästningarna». [1] Sverige och Polen syntes dem i kriget mot Ryssland vara att förlikna vid deltagare i ett gemensamt fiskafänge, hvarvid Johan III var den vid stranden lugnt och utan ansträngning håfvande fångstmannen, medan åter konung Stefan var den på öppna hafvet fiskande seglaren, som hade att kämpa mot elementens raseri för att i sitt anletes svett förtjäna sin näring. [2] Att låta svenskarna vinna alltmer fotfäste i Livland tycktes dem för konung Stefan vara detsamma som »att nära en orm vid egen barm», och de uttalade farhågor, att de djärfva inkräktarna skulle »efter franska ingifvelser» fresta på att angripa Polen självt. [3] — Det är under sådana förhållanden tydligt, att svenskarnas framgångar i Livland måste i sin mån göra de polska statsmännen benägna att taga i allvarligt öfvervägande de möjligheter till fredlig uppgörelse med Ryssland, som vid denna tid hade yppat sig.

Förhandlingarna i Jam Zapolskij (dec. 1581—jan. 1582), där Possevino i den romerska kurians intresse arbetade för en polsk-rysk försoning, äro till sitt förlopp och sin innebörd väl kända. [4] I detta sammanhang kunna de ömsesidiga anspråken och gradvisa eftergifterna i det hela lämnas å sido; uppmärksamheten bör fästas endast vid förhandlingarna angående Livland liksom också vid de omständigheter, som redan från början ledt till Sveriges och de svenska intressenas

---

[1] Konung Stefan till Andrzej Opalinski 1 nov. 1581; Kojalovitj. s. 365 f. Beskyllningen återkommer i Alamannis andraganden; se nedan s. 97.

[2] Joh. Zamoyski till biskopen af Plock 24 dec. 1581: Kojalovitj, s. 449.

[3] Dens. till konung Stefan 21 jan. 1582: Mittheil. aus dem Gebiete der Gesch. Liv- Ehst-und Kurlands. VIII (Riga 1857), s. 405.

[4] Pierling, II s. 115 ff.: Novodvorskij, s. 267 ff.; Hildebrand, s. 22 f.

fullkomliga undanskjutande vid detta fredsverk. Ty från båda dessa synpunkter skulle förhandlingarna i Jam Zapolskij blifva föremål för ett ingående meningsutbyte under Alamannis diplomatiska trätor med konung Johan och hans tromän.

Man hade på svensk sida ingalunda varit blind för den fara, som en uppgörelse mellan Polen och Ryssland bakom Sveriges rygg alltid måste i sig själf innebära. Det svenska riksrådet hade år 1580 yrkat en beskickning till Polen, i hvars uppdrag det bland annat skulle ingå att söka förebygga en dylik eventualitet.[1] Samma farhågor och önskemål kommo upprepade gånger till uttryck i framställningar till konungen från hans fältöfverste i Estland och från hans ståthållare i Reval. Den senare, Johan Berndes, hade redan i jan. 1581 bragt frågan på tal inför sin kunglige herre och uttryckligen framhållit nödvändigheten för Sverige att komma med i en polsk-rysk fredsuppgörelse.[2] Och några månader senare hade samme man, under intrycket af konung Stefans nya krigiska bedrifter, betonat samma önskemål i ett bref till en af konungens sekreterare.[3]

Konung Johan försummade emellertid trots alla varningar att i tid söka vinna sin svåger i Polen för ett gemensamt uppträdande vid eventuella fredsunderhandlingar med Ryssland; först i ett bref af 15 jan. 1582 till konung Stefan

---

[1] Svenska Riksdagsakter, II s. 577.

[2] Joh. Berndes till Johan III, Reval 8 jan. 1581. Or. Livon., Ståthåll. öfver Estland och Reval till K. M. 1562—1592. ». . . . Nam nihil certius est. si status et ordines Polonici Regi imposterum pecuniam in bellum denegarint, quod multi prudentes homines omnino futurum arbitrantur, eum volentem nolentemque oportere facere inducias. Quod si contingat, consultum Regiæ V:ræ M:tati videtur, quo Regia V:ra M:tas per idoneum internuncium quam officiose cum affini agat, ut Rex Poloniæ Polonicique ordines nullas faciant cum Moscho inducias, in quibus non V:ra Regia M:tas cum Regno Suetiæ et hac parte Livoniæ sit comprehensa. Quod nisi fiat, vereor id, quod sæpenumero antea contigit, ne data per inducias Moscho respirandi facultate V:raque Maiestate exclusa, tota moles belli nimis gravis V:ræ R. M:tis provinciis incumbat et immineat. Quanta tum sit futura difficultas, opus et labor immanissimum tyrannum in hunc ordinem denuo redigendi, in quem Dei singulari beneficio iam nolens volensque coactus est, V:ra id R. M:tas pro singulari sua regia prudentia facile videt.» . . .

[3] Dens. till Joh. Henriksson, Reval 10 aug. 1581. Or. Bref till Johan III:s kansli. ». . . . Men käre D. Joannes, meg tyckes på tette kriget, at til efuenturs Konungen i Polen igenom thenne sommer sine saker vel kan til ende före och tijl lijdelige conditioner komme. Är förtenskul min venlige erinnering, at Kon. Mai:t v[år] a[ller] nadigste herre vil upå thet venligaste handle med Konnungen i Polen, att han ingelunde gör med then tyrannen frid, med minder thenne och andere Kon. Mai:tz lande bliffue ther med inbeslutet, ihuru thet kan gå med Konnungen i Dennemarck . . .»

framlägger han Sveriges kraf på att därvid äga ett ord med i laget, på samma gång som han varnar för moskovitisk svekfullhet och trolöshet.[1] Pontus De la Gardie gjorde däremot i sista stund på eget ansvar ett försök att bevaka Sveriges intressen vid de i Jam Zapolskij öppnade förhandlingarna; han fann en anledning därtill också i Possevinos trägna påstötningar i denna riktning.[2] Den 10 jan. 1582 infann sig i det polska lägret vid Pskov den italienske kaptenen Lorenzo Cagnoli[3] med ett af herr Pontus utfärdadt kreditivbref för underhandlingar med konung Stefan. Denne hade emellertid vid denna tid lämnat lägret, och det blef därför till kanslern Zamoyski, som budbäraren fick framföra sitt uppdrag. Utom klagomål öfver de polska kosackernas självsvåld och öfvergrepp på svenskt område[4] innehöll detta också ett erbjudande, att svenska hjälptrupper skulle stå till polackernas förfogande, dock under förutsättning af återtjänst, och en begäran, att Polen och Ryssland icke måtte sluta en separatfred med undanskjutande af Sverige. Som stöd för denna begäran framhölls den mellan Sveriges och Polens konungar bestående »frändskapen och vänskapen», och Cagnoli uppgaf därjämte, att konung Johan ämnat förhandla med sin svåger om gemensamma intressen genom en beskickning, som dock på grund af naturhinder måst inställas.[5] Den svenske budbäraren anhöll till sist om fri passering till Jam Zapolskij, där han hade uppdrag att med Possevino förhandla i sin kunglige herres angelägenheter. — Zamoyski svarade på detta andragande med en försäkran, att hvarje verkligt öfvergrepp från polska truppers sida skulle vederbörligen beifras, men i fråga om

[1] Sprawy wojenne, s. 355, anm. 14. Jfr Hildebrand, s. 34.

[2] Se därom Hildebrand, s. 18 ff.

[3] Cagnoli (namnet ömsom stafvadt så och Cagnioli) omtalas såsom varande i svensk tjänst redan i början af 1570-talet. Se Odberg, Om stämplingarna mot konung Johan III (Stockholm 1879), ss. 130, 283.

[4] Se därom Henr. Matssons (Hugguts) bref till konung Johan, Narva 26 jan. 1582 (Or., Bref t. Johan III): man fruktar vid denna tid till och med ett öfverrumplingsförsök:» . . . Thet samme partij modh någre tusendh Ungerer och andre skulle haffve i sinnet att förraske thenne befestningh Narffven, thertill allredhe skall vare giordt någre hundredhe steger, thermedh the vele bestige muren. The haffve och i sinnet att göre vachten drucken, på thet ingen skulle vethe, förre än the vore inkomne, lijke som thet skedde med Räfle slott, när Claess Kurtzel thet innehadhe . . .»

[5] Denna beskickning skulle ha varit uppdragen åt Pontus De la Gardie och Cagnoli.

herr Pontus' öfriga önskemål förebar han betänkligheter att utan kungligt tillstånd fatta så ansvarsfulla beslut. Visserligen skulle konung Stefan, om han varit tillstädes, troligtvis icke ha lagt hinder i vägen för Cagnolis resa till Jam Zapolskij, men under förhandenvarande omständigheter gjorde denne bäst i att själf uppsöka konungen och mottaga besked. Konung Johans intressen låge för öfrigt hans svåger varmt om hjärtat, och denne hade icke försummat att gifva sina fullmäktige i Jam Zapolskij instruktioner, som ålade dem att i görligaste mån förfäkta Sveriges intressen. Till sist antydde Zamoyski liksom i förtroende att man inom den polska senaten icke vore väl till freds med svenskarnas eröfringar i Estland, ty man hade inlåtit sig i krig med Ryssland just för Livlands skull; Cagnolis replik lydde, att Sveriges framgångar i Estland i alla fall hade gagnat polackerna därigenom, att de gjort moskoviten än värre modlös och eftergifven vid fredsunderhandlingarna i Jam Zapolskij. — Bakom alla kanslerns diplomatiska förklaringar, som trots den välvilliga tonen stängde vägen för Cagnoli till den polsk-ryska förhandlingsplatsen, låg i självfva verket en misstänksam farhåga, att den väntade uppgörelsen med Ryssland i sista stund kunde äfventyras genom en svensk inblandning, som hade att påräkna den energiske Possevinos stöd. Zamoyski ansåg sig till och med böra särskildt förmana de polska kommissarierna i Jam Zapolskij att påskynda uppgörelsen, emedan »de nya vindarna» från den svenska sidan lätt kunde inverka störande. Cagnoli tilläts icke ens att sända en budbärare till Possevino; själf stannade han några dagar i det polska lägret, troligen mindre af egen drift än på kanslerns tillskyndan, och fördref tiden med fruktlösa förhandlingar om Sveriges anspråk på sin andel i det vid Wenden tagna ryska artilleriet. Samma dag, som han bröt upp för att återvända till Narva (15 jan. 1582), afslöts stilleståndet mellan Polen och Ryssland i Jam Zapolskij.[1]

[1] Om Cagnolis beskickning har Hildebrand (s. 29 f., jfr s. 22) en del notiser, hvilka han dock själf finner innehålla »ringa upplysning». Närmare besked vinner man af Cagnolis relation om sin beskickningsresa (hittills obeaktad, tryckt nedan som *bil. I*) och af vissa urkunder hos Kojalovitj: Zamoyski till konung Stefan, lägret vid Pskov 13, 16 jan. 1582 (ss. 578, 597 ff., jfr s. 594); till kommissarierna i Jam Zapolskij 13, 15 jan. (ss. 582 f., 584 f.); till Pontus De la Gardie 16 jan. (s. 593); till konung

Den polske kanslerns uttalanden till Cagnoli om sin konungs nitälskan för Sveriges intressen kunna visserligen lätt sättas i ironisk belysning, men voro å andra sidan icke alldeles falska eller meningslösa. Konung Stefan var från två håll utsatt för påtryckningar i svenskvänlig riktning: dels från den i kurians syften arbetande Possevino,[1] dels också från sin drottning, hvilken liksom sin syster i Sverige, närmast af släkthänsyn, gärna åtog sig fredsstifterskans roll. Lika väl som Possevino hade drottning Anna, enligt ett trovärdigt vittnesbörd,[2] sökt hos sin gemål utverka, att Sveriges intressen icke lämnades alldeles å sido vid Polens uppgörelse med Ryssland. Den polska politikens ledare hade dock säkerligen tagit mest intryck af Possevinos argumentering, att tsaren skulle blifva än värre modfälld och kunna tvingas till ytterligare eftergifter, om han vid fredsunderhandlingarna ställdes emot en svensk-polsk koalition.[3] — Det är under sådana förhållanden icke oförklarligt, att de polska ombuden i Jam Zapolskij, trots den bestående spänningen mellan Stefan Batori och Johan III, vid förhandlingarnas början framställde yrkande om Sveriges upptagande i det blifvande fredsfördraget. Detta var närmast blott en demonstration i nyss antydt syfte, och man gjorde sig intet vidare besvär att söka bryta de moskovitiska ombudens motstånd på denna punkt. Tsar Ivan hade under Possevinos tidigare besök i Ryssland (aug. 1581) varit utsatt för dennes bearbetningar i samma riktning;[4] han hade väl förstått sitt rent motsatta intresse i denna fråga och därför uttryckligen förbjudit sina ombud att inlåta sig på några underhandlingar om Sveriges upptagande i freden.[5] Att denna ryska ståndpunkt blef den segrande, det kunde icke väcka bekymmer eller förtrytelse hos någon annan än Possevino;

Johan (s. 592 f.). Jfr Heidenstein, s. 16 ff. och Mittheil. aus dem Gebiete der Gesch. Liv- Ehst-und Kurlands VIII, s. 401 ff. — Om en tidigare svensk beskickning till det polska lägret, hvilken troligen står i sammanhang med den af Hildebrand, s. 29 meddelade instruktionen, se *ib.* s. 389.

[1] Hildebrand, s. 16 ff.

[2] Heidenstein, s. 208 f. Jfr Possevinos uttalande 20 okt. 1581: Hildebrand, s. 20.

[3] Pierling, Un nonce du Pape en Moscovie (Paris 1884), ss. 209, 213.

[4] Hildebrand, s. 16 f.

[5] Novodvorskij, ss. 273 ff., 282 f. Jfr de ryska ombudens uttalande 28 dec. 1581: »de Rege Sueciæ ne verbum quidem inseri posse in litteris de pace conficiendis» (Starczewski, Hist. Ruthenicæ scriptores exteri, II, Berlin—Petersburg 1842, s. 58).

polackernas verkliga hjärtelag kom bäst till synes i Zamoyskis åtgärder vid Cagnolis beskickning.

Vid förhandlingarna i Jam Zapolskij, där Sverige sålunda icke hade minsta ord med i laget, måste dock i sammanhang med den livländska frågan Sveriges rätt och intressen blifva på det närmaste berörda. Från de oundgängliga diskussionerna om Polens och Rysslands rättsanspråk på Livland skred man denna gång snart till försök att vinna en territoriell uppgörelse, som utgick från de faktiska, för Polen gynnsamma besittningsförhållandena i Livland och i den omstridda västryska landsändan. Det blef en segsliten byteshandel, hvarvid polackerna hade trumfen på hand och förstodo begagna dem; som vanligt förmådde dock moskoviternas envishet och barbariska formalism att aftvinga motståndaren en eller annan eftergift. Tsar Ivan hade i självfva verket gifvit Livland förloradt, men han ville erhålla en anständig lösepenning af de polska eröfringarna i Väst-Ryssland och sökte i uppgörelsen insmuggla någon formel, som kunde begagnas vid ett framtida upplifvande af hans livländska anspråk. Till långvariga tvister ledde den viktiga frågan, om svenskarnas eröfringar i Estland skulle inbegripas under tsarens afträdelser — ett kraf, som från polsk sida enträget förfäktades, men af ryssarna lika enträget blef bestridt. Polackerna ansågo detta som en självklar följdsats, när tsaren öfver hufvud nedlade sina livländska anspråk; ryssarna funno sitt argument i det till synes öfvertygande påståendet, att tsaren icke kunde afstå, hvad han icke hade i sin ägo. I självfva verket var man å hvardera sidan betänkt att efter stilleståndets afslutande för egen räkning göra den svenske konungen hans eröfringar stridiga, och man unnade därför icke motparten några konkurrerande rättsanspråk. Tanken på en koalition mot Sverige, med endräktig delning af framtida byte, låg sålunda de underhandlande så fjärran som möjligt; man var icke ens villig att tillmötesgå hvarandra med ett erkännande af den princip, som Johan III häfdat mot konung Stefan: omnia fore occupantis. Under sådana förhållanden tillgreps för lösande af tvistefrågan en utväg, som i viss mån reserverade båda parternas anspråk på de omstridda delarna af Estland, och som på intet sätt bröt mot deras diplomatiska sedvänjor och folkrättsliga

åskådningar. De svenska besittningarna i Estland blefvo i stilleståndsbrefven icke upptagna bland de polska och ryska gränsdistrikt, som där noggrant uppräknades och för hela stilleståndstiden fridlystes; det svenska Estland undantogs sålunda från det fridlysta området, och i en af fredsuppgörelsens biakter förutsattes uttryckligen, att Polen och Ryssland på det hållet kunde råka i en konflikt, som dock skulle begränsas till denna skådeplats.[1] Nämnda biakt utgjordes af en högtidlig protest, afgifven inför Possevino af de polska kommissarierna, i hvilken de kungjorde sin herres afsikt att sätta sig i besittning af det svenska Estland med Narva och Reval, som de ryska ombuden förklarat sig icke kunna upptaga bland tsarens afträdelser, då det icke befunne sig i dennes ägo.[2]

Uppgörelsen i Jam Zapolskij, i mycket en triumf för konung Stefan och hans kansler, innebar tydligen ingen säker garanti för frid och endräkt mellan de i Livland rivaliserande makterna; den tycktes tvärtom förebåda en snar konflikt i det svenska Estland mellan detta lands verklige herre och två inbördes afundsjuka pretendenter, af hvilka den ene var pockande och uppblåst efter vunna segrar, den andre angelägen att reparera lidna förluster. Det väckte på vissa håll undran och farhågor, att konung Stefan icke förstått att en gång för alla betaga moskoviten lusten och möjligheten att åter inblanda sig i de livländska stridigheterna. Ett uttryck för dylik undran och dylika farhågor är följande bref, skrifvet kort efter stilleståndet af en i polska statssaker invigd person — tillika ett vittnesbörd om en polsk patriotism, som harmades öfver afundsamma intriger mot den store konungen:[3]

---

[1] Man kan till jämförelse erinra sig, huru stilleståndstraktaten i Dorpat 1564 fridlyste den svensk-ryska gränsen allenast för Livlands vidkommande.

[2] Det bevarade aktstycket (Starczewski, II, s. 66 f.) är egentligen Possevinos kungörande af den (muntligen?) inför honom skedda protestationen. Hildebrand, s. 24, uppger mindre exakt, att denna afgifvits »inför de ryska sändebuden och Possevino, hvilken redigerade densamma skriftligen». Och han öfversätter oriktigt ett i noten anfördt uttryck ur densamma: »hoc saltem cauto, ut . . . (*H. öfvers.*: detta af försiktighet, på det att . . .; *bör vara*: allenast med det förbehåll, att . . .)

[3] O. Herman, staden Danzigs ombud vid polska hofvet, till borgmästare och råd i Danzig,' Wilna 11 febr. 1582. Or. Acta internuntiorum XXXII. 1582, Staatsarch., Danzig.

»... Der einige Punct in der Friedstractation wegen der Narva, das mans also beschlossen undt von beiden Seiten belebet hatt, wer sie eher dem Schweden nimmet, der soll sie behalten, der hatt viel selzames in sich. Undt were wol zu wünschen, das der Schwed die Narva gegen leidlicher Tractation der Kon. M:tt. abtrette, also were der Moschkowiter von ganz Lifflandt ausgeschlossen, sonst wirdt er leichtlich was einwenden und sich des Lifflands ganz und gar nit begeben wollen. Ich mag auch Euren Erbarn Würden nit verhalten, das stark geredet wirdt, es müssen etwa ezliche sein, welche ein heimlichen Verstandt mit dem König in Schweden haben, also das man unsserm allergnedigsten Herren dem König zu Polen die Narva nit hatte gönnen wollen, da doch niemands aus den andern Potentaten dem Feinde den Kopf so nahe gebotten als unsser König. Undt ist warhaftig ein ganz unbilliche undt beklagliche Sache, nachdem die deutsche Potentaten undt Fürsten nie haben Mittel undt Weg finden können, das Lifflandt zu schützen undt zu erhalten, dass man solchs gleichwol einem andern unturbirt nit lassen will...»

* * *

Den polska taktiken mot Sverige efter stilleståndet med Ryssland gick icke ut på något brutalt försök att omedelbart och med militärmakt genomdrifva de anspråk på det svenska Estland, som man inför Possevino så eftertryckligt hade häfdat. En kraftmätning med Pontus De la Gardie framstod som ett vågsamt och besvärligt företag, och man ansåg klokare att pröfva verkan af diplomatiska förhandlingar; man trodde sig kunna räkna på, att svenskarna under det färska intrycket af den polsk-ryska uppgörelsen voro mycket modfällda och att deras ängslan växte vid de genast utspridda ryktena om en förestående rysk aktion mot Sverige. Zamoyski spekulerade i dylika påräknade svenska stämningar, då han ett par veckor efter stilleståndet affärdade en beskickning till herr Pontus för att formligen framställa de polska anspråken på det svenska Estland.[1] Därvid ansåg han lämpligt att utlägga uppgörelsen i Jam Zapolskij så, som hade ryssarna till Polen afstått alla rättsanspråk på sina forna besittningar i denna landsända, och han anmälde därför konung Stefan som laglig arftagare till desamma. Han begärde klart besked, om herr Pontus ville

[1] Att sammanhanget är sådant, framgår af Zamoyskis bref till konung Stefan 4 febr. 1582 (Kojalovitj s. 693 ff.)

efterkomma eller bestrida detta anspråk, och föreslog som en lämplig och rättvis garanti mot hvarje skadligt missförstånd mellan konungarna, att polska trupper utan dröjsmål finge taga Narva och öfriga fästningar i besittning; därefter kunde fullmäktige för båda rikena sammanträda på lämplig ort och slita deras inbördes tvister. För Sverige vore en dylik lösning af de sväfvande frågorna till största gagn och lisa, ty annars skulle troligen ryssarna begagna vintern, med det då förorsakade afbrottet i de svensk-estländska kommunikationerna, till att eröfra dessa svenska besittningar. Genom att visa dylik skälig undfallenhet för Polens billiga kraf skulle Sverige vinna möjlighet att utan risk koncentrera sina krafter mot Ryssland och dessutom kunna påräkna konung Stefans välvilliga medling för en vänskaplig uppgörelse med denne arge fiende. Förhållandet mellan Sverige och Polen, som varit hotadt genom konung Johans bristande förbundstrohet och hans lyckade försök att »bakom polackernas rygg» göra eröfringar i Estland, skulle sålunda kunna återställas till den förra sämjan och enigheten; afgörandet låge närmast i den hos sin konung så inflytelserike fältherrens händer.[1] — Pontus De la Gardie kunde naturligtvis icke betrakta denna Zamoyskis hänvändelse som något allvarligt eller värdefullt uppslag till förhandlingar; i fråga om dylika projekt att förse svenska besittningar med polska skyddsgarnisoner lämnade konung Johans instruktioner intet i tydlighet öfrigt att önska.[2] Men han fick tillfälle att i sitt svar till den polske fältherren framlägga de svenska synpunkterna på den nyss fullbordade polsk-ryska separatförlikningen och att samtidigt betona sin redobogenhet att tillmötesgå alla *rimliga* polska anspråk, såsom också tillförene varit hans sträfvan. Han uttalade tydligt nog sin förvåning öfver konung Stefans sätt att vid förlikningen i Jam Zapolskij icke ägna en tanke åt Sverige och dess intressen, hvilka han tidigare varit ange-

[1] Zamoyskis instruktion för Ernst Weier och Mikael Konarski, lägret vid Pskov 29 jan. 1582: Kojalovitj, s. 674 ff. I sammandrag hos Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothek zu Dorpat (Dorpat 1882), s. 59 ff.; efter honom Hildebrand, s. 32.

[2] Senast 20 dec. 1581 hade Johan III inskärpt hos herr Pontus, att »Konungen i Pålendz folck eller några andre främmande skolle icke inställes på H. K. M. befästninger» (Memorial för J. Stake och H. Krank; Riksregistr).

lägen att förlika med Polens; i motsättning därtill framhöll han, hur konung Johan i obrottslig förbundstrohet släppt ifrån sig flera tillfällen att vinna en förmånlig separat-uppgörelse med Ryssland. Han lät förstå, att Polen till sin skada kunde komma att få pröfva moskoviternas sätt att hålla besvurna aftal, och han uttryckte sin farhåga, att tsaren skulle slugt utnyttja den politiska skilsmässan mellan Sverige och Polen till sina egna planers främjande. Trots allt hade herr Pontus gått långt i vänskapliga eftergifter för den polske konungens anspråk och intressen; vid underrättelsen om stilleståndet i Jam Zapolskij hade han på anfordran upphäft belägringen af Pernau och af det till vanmakt bragta Oberpolen. Men Zamoyskis utskickade befallningsmän hade icke nöjt sig ens med denna undfallenhet, utan oblygt gjort anspråk på rent svenska områden och hotat att med våld taga dem i besittning; de hade till och med låtit förstå, att Polen i samförstånd med Ryssland hade makt att utrota allt hvad svenskt hette i Estland! Mot dylika hotelser inlade herr Pontus sin allvarliga gensaga, och han hemställde hos Zamoyski att tillhålla sina befallningsmän större återhållsamhet i sin lystnad efter främmande egendom — i denna hemställan låg samtidigt, ironiskt formuleradt, svaret på den polske kanslerns förslag om det svenska Estlands utrymmande. Herr Pontus slutade sin diplomatiska replik med en önskan, att alla tvisteämnen mellan Sverige och Polen måtte aflägsnas genom vänskapliga underhandlingar, icke genom väpnad uppgörelse, och han förklarade sig beredd att i sådant syfte dels affärda fullmäktige till konung Stefan och Zamoyski, dels också inhämta närmare besked hos sin kunglige herre, som till fullo delade hans fredsvänliga tänkesätt.[1]

[1] Pontus De la Gardie till Zamoyski, Wittensten 10 febr. 1582; Kojalovitj, s. 706 ff.; i sammandrag hos Lossius, s. 61 ff., och efter honom i största korthet Hildebrand, s. 32 f. — I ett bref från Jan Piotrowski till A. Opalinski, Dorpat 23 febr. 1582 (Sprawy wojenne, s. 345 ff.) heter det: »... Herr hetmanen hade skickat Wajer till de svenskes hetman Pontus, föreläggande denne att ofördröjligen afstå Narva; i så fall skulle man lätt komma till enighet om öfriga tvistefrågor. Men han [Pontus] ville ingenting göra däråt, utan hänsköt allt till sin herre. Det är, som Wajer säger, en mycket lättsinnig man, en äkta fransos, därtill en vindrinkare. Han hade velat eröfra Pernau, men drog sig tillbaka på grund af Wajers ankomst; han har högst fåtaliga trupper, och vi skulle lätt kunna röka ut honom ... Så snart det blir öppet vatten, skola de svenske säkert förstärka garnisonerna på de slott, som de tagit.»

I enlighet med dessa förklaringar affärdade herr Pontus (i midten af mars 1582) Caspar v. Tiesenhausen med bref från honom själf och från hans kunglige herre till konung Stefan, som vid denna tid hade anländt till Riga. Om innehållet i detta budskap är emellertid intet närmare kändt;[1] troligen gick det ut på ett vidhållande af den svenske fältherrens försonliga, men mot de polska utvidgningsplanerna afvisande ståndpunkt. Att man äfven å den polska sidan fann en fredlig lösning af tvistefrågan vara möjlig och eftersträfvansvärd, visar ett något tidigare uttalande af Danzigs representant vid det kungliga hofvet:[2]

»... Wegen des Königs in Schweden Kriegshendel ist man in gutter Hofnung, das die Sachen mit unssern allergnedigsten König und Herren zu einem gütlichen Vertrag möchten geraten, welchs der allmechtige Gott verleihen wolle ... Der Herr Obrist Ernst Weyer ist noch von Pleskaw an des Königs in Schweden Kriegsobristen abgesandt gewest und nach verrichter Werbung alher gen Riga ankommen. Was die Werbung und Verrichtung sey gewest, ist noch nit bewust, man helt aber dafür, dass die Sachen mit dem Schweden zu gutten Mitteln sollen geraten, welchs der Allmechtige verleihe ...»

En vecka därefter kunde samme man meddela om en till sommaren förestående beskickning mellan de båda rivaliserande potentaterna,[3] och redan 19 mars 1582 var konung Stefans instruktion för sitt sändebud till Sverige vederbörligen utfärdad. Bland svenskarna i Estland yppade sig just vid samma tid allvarliga farhågor, att polackerna förehade något anslag mot denna landsända; den polske slottsherren på Pernau utmärkte sig framför andra genom att söka sak med de svenska gränsdistriktens bebyggare.[4]

* * *

[1] Pontus De la Gardie till konung Johan, Reval 16 mars 1582. Konc. Handl. rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] O. Herman till borgmästare och råd i Danzig, Riga 8 mars 1582. Or. Acta intern. 1582, Staatsarch., Danzig.

[3] Dens. till des., Wilna 14 mars 1582. Or., *ib.* — Af Inventarium på bref och acta i k. Johans skåp får man upplysning om en skrifvelse af 6 mars från drottning Anna till konung Johan: »Significat Regi Regina Poloniæ Regem suum pacem cum Muscho constituisse, se autem et Sereniss. maritum suum dolere, quod ipsius M:tas conditionibus pacis includi non potuit, veruntamen hoc fiat in posterum, difficile non erit R. eius M:ti, si cum suo marito animis et sententiis congruerit.» — Det är svårt att afgöra, om detta bref framburits af Alamanni eller, före hans ankomst, af någon annan budbärare.

[4] P. De la Gardies nyss cit. bref af 16 mars.

Konung Stefans beslut att affärda en beskickning till Sverige förestafvades troligen framför allt af hans önskan att uttryckligen formulera och för närmaste vederbörande framlägga sina anspråk på det svenska Estland, som ju enligt polsk traktattolkning innefattades i den ryske tsarens senaste afträdelser. Däremot torde han knappast ha delat vissa sina tromäns förhoppningar, att han endast behöfde tillgripa en dylik diplomatisk kupp för att förmå konung Johan att stillfärdigt öfverlåta en klenod som Narva till det öfver moskoviten, men ännu icke öfver Sverige triumferande Polen.[1] I sin instruktion för den utsedde legaten, hvilken var en i polsk tjänst upptagen italienare, Dominico Alamanni,[2] framställde konung Stefan sina fälttåg mot Ryssland såsom företagna uteslutande i syfte att fråntaga tsaren hans orättmätiga eröfringar i Estland och Livland. Och i anslutning till den polska tolkningen af Jam Zapolskijtraktaten befallde han sitt ombud att af konung Johan uttryckligen begära, att denne skulle till Polen återlämna den del af dessa eröfringar, särskildt Narva och Weissenstein, som han under krigets lopp, bakom polackernas rygg, hade gjort till sina. Därjämte skulle Alamanni söka företräde äfven hos drottning Katarina och söka utverka hennes bistånd till genomdrifvandet af dessa polska kraf, hvarvid hon borde lockas med utsikten, att hennes och hennes kunglige makes penningfordringar på Polen i så fall skulle kunna blifva till ömsesidig belåtenhet uppgjorda.[3]

Sedan Alamanni redan anträdt resan från Riga till Sverige, mottog konung Stefan från sin svåger en skrifvelse, som synes ha innehållit beklaganden öfver Polens separatpolitik och öfver dess livländska anspråk. Konung Stefan

[1] J. Piotrowski till A. Opalinski, Ludnik 14 apr. 1582 (Sprawy wojenne, s. 351): »... Gud gifve, att herr köksmästaren kunde genom praktiker därborta förskaffa oss Narva.»

[2] Denne, af en ansedd florentinsk släkt, hade år 1566 låtit naturalisera sig i Polen och snart fått rang af littauisk »stolnik» (kammarherre) och kunglig »kuchmistrz» (köksmästare, liksom stolnik ett af de gamla hofämbetena). Han hade redan förut varit i Sverige såsom deltagare i Jan af Tenczyns ambassad, hvilken år 1561 sändts att underhandla om giftermål mellan hertig Johan och prinsessan Katarina.

[3] Instruktionens innehåll angifvet efter det korta referatet i Sprawy wojenne, s. 353, n. 1. I fråga om dessa detaljer får man tills vidare söka upplysning af Alamannis uppträdande under de senare förhandlingarnas gång. — Instruktionens innehåll återgifves också, med några bifogade reflexioner, af J. Piotrowski i bref till A. Opalinski, Wilna 15 maj 1582 (*ib.*, s. 355 ff.).

häfdade i sitt svar Polens rätt att utan rådfrågningar uppgöra sina mellanhafvanden med Ryssland, och han hänvisade för öfrigt beträffande sin ståndpunkt till de budskap, som hans legat skulle medföra till Sverige.[1]

Alamanni ställde sin resa öfver Reval, där han af herr Pontus försågs med två pristaver, och därifrån sjövägen till Stockholm, dit han anlände 13 apr. 1582, sedan han åtskilligt uppehållits genom snöväder och islossning. En budbärare, som han skickat i förväg med uppdrag att anhålla om härbärge, kunde genast meddela sin herre, att konung Johan redan fått kännedom om arten af Alamannis uppdrag och i sitt misshag ämnade hålla denne i fullkomlig afspärrning från omgifningen; den polske diplomaten fann i själfva verket mycket snart, att han befann sig »i ett slags hederlig fångenskap». Han blef dess angelägnare om snar audiens och lät hos både konungen och drottningen anhålla om sådan före påskhelgens ingång; för drottningen antydde han sin önskan att helst erhålla enskildt företräde, då han till henne förde budskap från närskylda; samtidigt lät han ansöka om tillåtelse att få fira påsken med gudstjänst och nattvardsgång. Konung Johan gaf härpå det beskedet, att Alamanni först efter helgen skulle mottagas af honom såväl som af drottningen; i fråga om påskfirandet tillät han på den senares förbön, att en svensk jesuit förrättade mässan till legatens uppbyggelse, medan däremot alla polacker i hufvudstaden, både andliga och lekmän, måste förbinda sig att hvarken muntligen eller skriftligen söka förbindelse med diplomathärbärget. Alamanni lyckades trots allt att uppsnappa rykten om konung Johans stämning i de brännande frågor, som snart skulle dryftas; han trodde Alamanni vara utsänd att förklara krig, om icke Estland afträddes, men han vore besluten att icke afstå sina eröfringar; han förmentes böjd att öfver sommaren uppskjuta svaret på legatens andraganden för att vinna tid att hembära framgångar eller fred på den ryska sidan.

---

[1] »3 apr. 1582. Significat Stephanus Rex resolvisse se super eas res, de quibus R. M:tas scribit, prius per suum nuntium idioque nunc non opus esse pluribus ad eas respondere; solumodo hoc addit non videre se posse, cur ipsi non liceat pacem cum Muscho constituere.» Inventarium på bref och acta i k. Johans skåp.

Från första stund sökte den polske diplomaten att genom Stanyslaw Warszewicki vinna drottning Katarina för Polens sak och därefter utnyttja hennes inflytande hos konungen. Den jesuitiske hofpredikanten borde med framhållande af hennes härstamning från den berömliga jagellonska ätten söka utverka större bekvämligheter för hennes frändes ombud, men framför allt söka förmå henne att förorda Narvas afträdande, hvarigenom Sveriges och Polens härskare ånyo skulle komma på vänskaplig fot. Warszewicki försummade icke att utföra detta uppdrag, och drottningen öfverlade verkligen med sin gemål i dessa frågor, men tills vidare afhördes intet gunstigt besked. Måhända var det dock på grund af drottningens föreställningar, som konung Johan kort därefter (17 apr.) skickade sekreteraren Per Rasmusson[1] till den polske legaten för att höra sig för om hans välbefinnande och anställa pristaver »till hans bekvämlighet». Men ett uttryck af missaktning låg dock i konungens samtidigt framställda förslag, att Alamanni genom sekreterarens förmedling skulle andraga sina ärenden till konungen och drottningen. Den polske legaten mottog pristaverna något sötsurt »såsom en hedersvakt», hvilken han förmodligen anade vara satt att spionera på honom, men han anhöll bestämdt om en snar personlig audiens hos konungen, hvars beviljande också kunde ligga i dennes eget intresse. Konung Johan gjorde sig dock ingen brådska; den 19 april fick legaten det beskedet, att konungen de närmaste dagarna ville vara befriad från alla dylika bestyr och ägna sig åt jaktens nöjen; han ville dock åtminstone den 23 april, påföljande måndag, bevilja den begärda audiensen. Han sades afvakta ankomsten af åtskilliga herrar, som han hade efterskickat,[2] bland andra äfven Pontus De la Gardie, som hvarje dag kunde väntas till hufvudstaden.

[1] Denne är tydligen afsedd med beteckningen »Piotr Crapnusa syna Brum». Jfr Edén, Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden, s. 206 f., där man finner sekreterarelängder från 1578 och 1584.

[2] Samma dag som Alamanni anländt till Stockholm (13 apr.) hade konung Johan ditkallat Ture Bielke, drottningens hofmästare: » . . . Vij vele eder icke förhålle, Ture Biällke, att Kongen i Pålens uttskickede sändningebud är nu såsom i dagh hijtt till Stockholm ankommit, och äffter vij achtte med thet förste städie för:de sändebudh till förhör, upå thet vij måge förnimme hans värff och theräffter rätte våre saker och vij på same tijd gärne vele hafve några våre gode männ aff adelenn såväl uthan som innen rådz här hoos oss tillstädes, dherföre är härmed vår villie och be-

Redan den 22 april blef emellertid legaten afhämtad i sitt härbärge af herr Krister Klasson (Horn)[1] och på en präktigt sirad häst förd till slottet; han passerade genom ett par af hoftjänare, drabanter och borgare fyllda salar. därvid hälsad af hofmarskalken herr Gustaf Banér,[2] och infördes till sist i konungens enskilda gemak, där denne mottog honom, omgifven af trenne herrar. Då legaten öfverlämnade sitt kreditivbref, blottade konungen sitt hufvud, men antvardade brefvet oläst till hofmarskalken; därefter bad han Alamanni i nästan uppbragt ton att framställa sina andraganden. Dennes senare relation ger en färgrik bild af det nu följande märkliga meningsutbytet, under hvilket konung Johan med vidlyftiga historiska deduktioner eller i korta, hetsiga repliker häfdade Sveriges rätt till det transmarina välde, som hans broder grundlagt och han själf försvarat och utvidgat:

»När jag kom till den punkten i mitt andragande, att E. M:t genom pater Goslickis beskickning häfdat sin rätt till hela provinsen Livland,[3] låt mig konungen icke fortsätta, utan genmälte häftigt: Det är osanning. — Jag svarade: Jag kommer dock i håg, hvad min kunglige herre befallt mig andraga. — Konungen återtog: Han har aldrig häfdat en sådan rätt. — Då jag i mitt fortsatta anförande kom till den punkten, att hans fältherre intagit E. M:t tillhöriga hus och därför anmanats att icke befatta sig med E. M:ts egendom, och då jag erinrade honom, att den ryske legaten i Wilna afstått hela Livland utom Narva och tre andra små hus,[4] så utbrast konungen åter med stor våldsamhet, liksom gnisslande tänderna och med handen på värjan: »Hvad ryssen afstod, därtill hade han ingen rätt; och hvad äger då konungen, din herre, för rätt därtill? Vi veta dock, hur långt ordensherrarnas myndighet sträckte sig, hvad de förmådde gifva och hvad de icke förmådde gifva.» Och då de gifvit sig till konung Johan, hade Narva varit i ryssarnas händer, och

falning, att I med thet förste begiffue eder hijtt till oss, så lagendes edre saker, att I motte vare här tillstädes innen näste söndag äffter påschedagh nu tillkommendes. Dherföre vij och några flere aff för:de våre gode männ, som här närmest för hånden äre, till för:de tijd hijt hafue förskriffue latit...» (Or., Johan III:s konc.)

[1] »Kristin Clausow syn.»

[2] »Pan Marszalek.»

[3] Se ofvan s. 72 f.

[4] I maj 1581, då konung Stefan uppehöll sig i Wilna, hade verkligen tsar Ivan, genom en dit affärdad stor ambassad, erbjudit sig att till Polen afstå sina anspråk på Livland, med undantag af Narva, Neuschloss, Neuhausen och Neumühlen, mot det att han återfinge åtminstone Velikie Luki och några andra gränsfästningar. En uppgörelse hade vid detta tillfälle synts möjlig, men just frågan om Narva hade utgjort stötestenen. Novodvorskij, s. 210 f.

konungen af Polen hade aldrig innehaft Narva, som konung Johan förvärfvat med krigets rätt; liksom den polske konungen fritt ägde taga allt hvad han kunde, så borde det också stå honom fritt att taga hvad han kunde: den som komme först, ägde den bästa rätten. Om han förmådde taga Dorpat, skulle han förvisso icke heller afstå det åt någon; och han visade tydligt, att hans tankar kretsade kring Dorpat. Jag tycktes hafva kommit för att förmå honom göra afträdelser, men däraf skulle blifva intet; hvarken till polackerna eller ens till det romerska riket ämnade han afstå något af sina besittningar i Livland. Det hade varit bättre, om jag stannat hos min kunglige herre och skött mina åligganden; konung Stefan hade för öfrigt hellre bort affärda en senator som sändebud; sådana rätter som de, hvilka jag komme med, smakade honom icke.[1] Konung Stefan och Polen hade rätteligen bort uppfylla hans billiga kraf och utgifva, hvad som tillkomme hans gemål och barn, men i stället gjorde de anspråk på något, som icke hörde dem till; visste vi då icke, hvad han gifvit i pris för Livland, där hans undersåtar ymnigt låtit sitt blod flyta och som han på inga villkor skulle afstå, bjöde man honom ock — han visste icke hvad.

Jag bad honom att vara tålmodig och låta mig andraga allt, hvad E. M:t pålagt mig. Han svarade: Jag aktar icke på det, du må säga, hvad du vill. — Och han bedyrade åter med många ord och med än större häftighet, att han icke ämnade afstå från Narva och öfriga hus, icke heller minsta by i Livland, ja, icke ens så mycket mark, som kunde täckas af en fot — och han stampade med foten mot golfvet. Han tillade: Må konungen, din herre, handla som honom lyster; jag har ju alltid rönt stor ovänskap af herrar polacker. De hafva städse uppträdt som fiender emot mig, både vid underhandlingarna i Stettin[2] och vid sina beskickningar; föraktande mig i sin uppblåsthet, hafva de sökt vinna öfvertaget öfver mig, men jag förmenar mig vara en fri konung och jämngod med deras. Och äfven vid detta tillfälle bevisar du mig icke de hedersbetygelser, som du borde bevisa mig; du gifver mig allenast titeln Ers Nåde, icke Ers Kungl. Majestät, liksom också tvenne andra polska sändebud tillförene gjort, antingen att skymfa mig eller af oförstånd. Men jag är af lika högt majestät som din konung.»

Efter en stunds tvistande om denna titelfråga, i hvilken konung Johans monarkiska självkänsla så karakteristiskt framträder, återfördes diskussionen till sin utgångspunkt, den polsk-ryska uppgörelsen och de polska anspråken på Estland. Alamanni sökte öfvertyga konung Johan, att både

[1] Anspelning på Alamannis polska hoftitel, kökmästare.

[2] Se t. ex. D. Schäfer, Geschichte von Dänemark, V (Gotha 1902), s. 192, där det på tal om underhandlingarna i Stettin heter: »Aber nun stellten sich die Polen, mit ihren livländischen Ansprüchen im Auge, keineswegs so schwedisch, wie man gedacht hatte.»

konung Stefan och Possevino gjort allt för att skaffa äfven Sverige fred med moskoviten, men att de svenska truppernas rörelser motverkat medlarnas oegennyttiga ansträngningar. Konung Johan ställde sig dock solidarisk med sin fältherre och utgöt sig åter i häftiga beskyllningar mot den polska politiken: vid stilleståndet i Jam Zapolskij hade man icke frågat efter hans intressen, ehuru tsarens fredsvillighet gent emot Polen egentligen berodde på den ryska skräcken för Sverige; polackerna hade därtill angripit svenskt område och föranledt blodsutgjutelse, ehuru de sedan kommit med tomma undflykter och framställt angriparna som en självrådig äfventyrarskara, hvilken konung Stefan ej förmått hålla tillbaka.[1] Redan tidigare hade konung Johan rönt bevis på polsk trolöshet: när konung Stefan en gång lofvat angripa Ryssland i samförstånd med Sverige, hade han i stället vändt sig mot Danzig, och efter slaget vid Wenden hade han ånyo gäckat svenska förhoppningar genom att trots högtidliga löften från polsk sida vägra utlämna något af det eröfrade artilleriet. Och man menade till sist, att konung Johan icke visste, hur polacker och ryssar i stilleståndet kommit öfverens om Narva: att de liksom skulle täfla om att först rycka det från Sveriges krona! — Den uppretade konungen utbreder sig därefter öfver polackernas lumpna försök att genom öfvertalning och hotelser förmå hans fältherre att förrädiskt öfverlämna Narva,[2] och i det han ånyo med våldsam energi häfdar sin rätt till Estland, låter han undfalla sig dunkla antydningar om maktmedel och anspråk, som kunde blifva farliga för det polsk-littauiska dubbelrikets härskare:

»Du har under din resa uttalat, att Livland tillhör en enda potentat,[3] men jag förmenar mig vara herre öfver den del af Livland, som jag innehafver, och liksom Gud satt kronan på mitt hufvud och hitintills låtit mig behålla den, så har han måhända

---

[1] Jfr ofvan s. 76. I Henr. Matssons där cit. bref af 26 jan. heter det, på tal om kosackernas öfvervåld på svenskt område och deras planer mot Narva: »... Och skall sådent theris ahnslagh icke hethes vare stemplet aff the Påler, uthan att the aff sigh sielffve såden motvillighet giordt haffve, effter the icke ähre undergiffne något regementhe. Sådent haffverför:ne capiten Lorentz [Cagnoli] förfaredt och migh berättedt ...»

[2] Syftar tydligen på Weiers och Konarskis beskickning till herr Pontus jan.—febr. 1582; se ofvan s. 81 f.

[3] Om sådana uttalanden af Alamanni, från hans synpunkt högst naturliga, saknas för öfrigt närmare underrättelser.

bestämt åt mig ett herradöme icke blott i Livland, utan ock i Ryssland, där jag redan har underlagt mig hundra mil af ryskt land. Den moskovitiske storfursten har dräpt sin son;[1] ovisst är, om han själf är i lifvet, och hans andre son bekymrar sig endast om kyrkklockor och klockringning;[2] om moskoviten vill sluta fred med mig, måste han afstå lika mycket till mig, som han afstått till Polens konung. — I talen om mindre viktiga ting, jag skall tala om viktigare: mina söner äro Littauens arfvingar, och hvem vet, hvarthän det kan komma oss emellan? Sigismund August brukade titeln herre och arfvinge till Littauen, och Littauen har ingalunda rätt till fritt konungaval, ity att det är ett arfrike. — Du bör därför utan dröjsmål förklara, om du kommit för att bringa mig en krigsförklaring; i så fall skall jag vara redo om två veckor; tsaren aktar jag icke stort; herrar polacker fruktar jag icke och står icke under deras domvärjo, utan jag har ett eget konungarike och är en oafhängig konung. Jag vill allenast veta, om du kommit för att båda krig.»

Det är högst märkligt att finna konung Johan på detta sätt framställa ett rättsanspråk på Littauen för sina på mödernet från Jagellonerna stammande arfvingars räkning. Detta anspråk innebar i självfva verket ett underkännande af det polsk-littauiska dubbelrikets bestående grundlag, den år 1569 afslutna unionen i Lublin, hvilken bekräftat konung Sigismund Augusts afsägelse af arfsrätten till Littauen och för all framtid stadgat gemensamt konungaval för de båda brödrarikena. Konung Johan formulerade icke inför Alamanni någon uttrycklig protest mot denna grundlag och hans uttalade anspråk kunde framstå som en i diskussionens hetta tillgripen retorisk fras utan allvarlig innebörd, om han icke vid andra tillfällen (såsom år 1585) verkligen hade bestridt både konung Sigismund Augusts rätt att nedlägga sin arfsrätt till Littauen och unionsaktens uttolkande såsom ett uttryck för det littauiska folkets verkliga önskningar. Det är också bekant, att han lät sin son Sigismund antaga titeln af arfvinge till Littauen och att denna usurpation gaf anledning till polska klagomål.[3] — Alamanni synes

[1] Som bekant hade tsaren i nov. 1581 slagit ihjäl sin son Ivan. Se t. ex. Waliszewski, Ivan le Terrible (Paris 1904), s. 501 f.

[2] Feodor Ivanovitj (sedermera, 1584—1598, Rysslands tsar) hängaf sig som bekant åt den mani, som konung Johan antyder. Se t. ex. Waliszewski, La crise révolutionnaire (Paris 1906), kap. I: Un idiot sur le trône.

[3] Se konung Johans instruktion och memorial för sändebuden till Polen (Klas Tott m. fl.) Stockholm 18 juli 1585 (or., Polonica, Förhandl. 1562—1600; tryckt hos Örnhielm, Vita . . . Ponti De la Gardie, Leipzig 1690, s. 199 ff.). Det heter i memorialet: » . . . Quod ad titulum hæreditatis in

emellertid ha aktat onödigt att vid detta tillfälle genom en protest mot konung Johans framkastade anspråk ytterligare uppegga dennes vrede. På konungens direkta fråga, om han kommit för att nedlägga en krigsförklaring, svarade han med en försäkran, att hans kunglige herre i all vänskap önskat framlägga sina billiga kraf för att få dessa erkända; ett krig innebure alltid oöfverskådliga vanskligheter, och i detta fall kunde det lätteligen undvikas, om blott konung Johan som en vis och kristlig potentat ville afhandla tvistemålet i saktmodig sinnesstämning. Men han hade djärfheten att omedelbart därefter påminna konungen, huru denne som hertig i ännu påvisliga bref hade tadlat konung Eriks besittningstagande af Reval, och då han därvid frånkänt sin broder alla rättsanspråk på Estland, kunde han icke nu för egen räkning göra några sådana gällande.[1] Konung Johan mötte icke detta anfall med något försök att bestrida själfva sakförhållandet; han förklarade dessa bref såsom tillkomna i hans ungdom och under intryck af det nyss stiftade svågerlaget mellan honom och Sigismund August. Men han framhöll, att Reval frivilligt gifvit sig under Sverige och svurit konung Erik trohet, och han påminte, hurusom furst Radziwills intriger i syfte att vinna staden för Polen korsats af Sveriges lyckade kupp att taga den herrelösa tyska soldatesken i sin tjänst.[2]

Konung Johan sporde därefter legaten, hvad han hade att erbjuda som kompensation för det åtrådda Narva, men han skyndade att betaga denna fråga hvarje sken af vän-

---

magnum Ducatum Lithuaniæ attinet, quem Ser:mus Princeps Sigismundus regnorum et principatuum nostrorum proximus hæres et futurus Rex, filius noster charissimus, iustissime gestat, demonstrabunt Polonis legati nostri non esse quod id merito ægre ferant, cum non licuerit Ser:mo regi Sigismundo Augusto illum Ducatum, qui a tot centenis annis Jagellonicæ familiæ hæreditarius erat, exclusis et non consentientibus propriis sororibus nepotibusque regno Poloniæ incorporare. Nam quod proximis ad charissimum filium nostrum literis eius Ducatus hæreditariam successionem eludere conati sint Poloni, asserentes magnos Duces Lithuaniæ magis voluntate populorum quam iure hæreditario iis gentibus imperasse, id non absurdum solum, sed etiam ridiculum est . . . Eam autem incorporationem, quam prætendunt, non omnium subditorum consensu et voluntate, sed quorundam malignitate et invidia facta esse . . .»

[1] Några dylika bref synas icke vara kända, men hertig Johans förhållande till konung Erik och deras kända rivalitet i fråga om Estland göra dylika uttalanden mycket förklarliga.

[2] Se därom C. Annerstedt, Grundläggningen af svenska väldet i Livland 1558—1563 (Upsala 1868), s. 33—39.

skapligt tillmötesgående genom att ytterligare betona sin misstro till alla polska löften. I dylika ting hade för öfrigt icke Polens konung, utan dess riksdag det afgörande ordet: Alamanni kunde visserligen äga konungens fullmakt att underhandla, men han vore icke riksdagens förtroendeman, och hans utländska härkomst kunde i sin mån göra hans ställning vansklig. Med tydligt hån uttryckte konungen en förmodan, att det var några smycken och prunksaker, som man ville bjuda honom i ersättning för Narva; en gång förut hade han genom Anders Lorichs[1] mottagit anbud om en stor penningsumma i utbyte mot Reval — men dessa penningar hade han redan förut haft att fordra för sin gemåls räkning, polackerna hade velat taga köpeskillingen för Reval ur hans egen pung!

Alamanni mötte konung Johans sarkasmer med en högdragen förklaring, att hans kunglige herre icke handlade med smycken och klenoder som en vanlig månglare — men den diplomatiska diskussionen var redan ledd in på de båda konungarnas penningtransaktioner och arfvet efter drottning Bona, »de neapolitanska summorna», hvaraf konung Johan så ofta och ifrigt försökt indrifva sin gemåls andel. Konungen begagnade tillfället att högligen beklaga sig öfver det polska hofvets uppträdande i dessa frågor, hur han på tjugo års tid icke fått uppbära några inkomster af sina pantgods och hur man icke låtsat om Sigismund Augusts testamentsbestämmelser till drottning Katarinas fördel. Alamanni sökte blidka konungen med en förklaring, att det polska hofvet icke vore ovilligt hänskjuta dessa tvistefrågor till skiljedom af vänskapligt sinnade potentater eller till förhandling mellan fullmäktige från de båda rikena. Men konung Johan afböjde genast detta förslag med den invändningen, att hans fordringar vore oemotsägliga och att skiljedom sålunda icke vore på sin plats; för öfrigt hade han icke glömt de polske fullmäktiges uppträdande på kongressen i Stettin, där de beredt honom endast skada och smälek. Han betonade i detta sammanhang med stegrad bitterhet, hur han öfver hufvud aldrig rönt annat än ovänskap från polsk sida; vid ett tillfälle hade visserligen en del polacker velat erbjuda honom Polens krona, utan att han själf begärt ett nytt herradöme

[1] I relationen står: Henryk Lorich.

till det han ägde, men de hade icke förmått hindra den stora massan att falla kejsar Maximilian till.[1] Till sist upprepade han med starkt eftertryck den förklaring, som i diskussionen med Alamanni var hans säkra fotfäste: att han på inga villkor ämnade afstå sina besittningar i Estland, som vore mer värda än ett tiotal polska vojvodskap, och att han framför allt ämnade behålla Narva, hvilket med sitt utanverk Ivangorod vore hans rike till stort gagn och hvars bortgifvande skulle tillskynda honom stort ansvar äfven inför hans grannpotentater.[2]

På denna punkt i det diplomatiska meningsskiftet, då Alamanni fann alla sina argument maktlösa mot konungens obrutna ståndaktighet, ansåg han klokast att till denne öfverlämna en skriftlig sammanfattning af sin kunglige herres önskemål och förslag; han utbad sig som svar ett motsvarande skriftligt besked, därvid uppbyggligt ordande om Försynens makt att stifta frid och endräkt mellan människor och folk. Men konung Johan var icke i en sinnesstämning, som harmonierade med dessa försonliga betraktelser:

»Han mottog min skrift och öfverlämnade den till hofmarskalken, tilläggande, att han skulle genomläsa den; men hvarken med bön eller hot, hvarken med Salomos vishet eller Ciceros vältalighet skulle jag lyckas förleda eller öfvertala eller skrämma honom; af sina besittningar i Livland ville han intet afstå. Ingen konung hade dittills dristat föreskrifva honom på sätt som polackerna nu gjort, att han icke finge draga mot Pskov eller Novgorod, emedan de en gång skulle tillhört storfurstendömet Littauen. Men polackernas makt tålde icke lång pröfning; de hade fört krig allenast i tre år och redan förtröttats, medan åter konung Johan fört krig i hela tolf år. Man kunde icke veta, om icke Gud ville låta både Novgorod och Pskov komma i hans våld, och hans krigsfolk måste i hvarje fall söka på allt sätt slå tänderna ur munnen på fienden. — Han vände sig därefter till herr Charlinski, som med två andra herrar stod bakom mig, trädde mycket häftigt emot honom och utbrast: Polack, förstår du det italienska språket? — Herr Charlinski svarade: Ja, jag förstår det någorlunda. — Konungen genmälte: Det är godt, då skall du förtälja allt för din konung. I polacker menen i eder uppblåsta

[1] Konung Johan syftar tydligen på det polska konungavalet år 1575: som bekant kom därvid striden till sist att stå mellan kejsar Maximilian och Stefan Batori, men konung Johan hade dessförinnan haft sina förspråkare.

[2] Det är bekant, i hur hög grad alla makter, som bedrefvo handel i Östersjön, voro intresserade för sjöfarten på Narva.

högfärd, att vi äro harar, men vi äro icke edra grannar,[1] och det gifves ingen dödlig, allenast Gud själf, som är för mer än jag.»

Alamanni sökte ånyo med försonliga talesätt dämpa konung Johans vrede, men lät samtidigt som förut förstå, att Polen vid den önskvärda broderliga uppgörelsen tänkte på att vinna Livland; och som svar på konung Johans tal om krigisk uppgörelse dristade han sig påminna, hur moskoviten storordigt utmanat Polen till krig, men tuktats för sitt öfvermod af konung Stefan, som i detta fall varit ett Herrens redskap. Konung Johan lät sig dock intet bekomma; han upprepade, att han icke ville afstå sina estländska besittningar ens för det myckna guld, som kejsaren och riket skulle kunna bjuda honom; han nedlade icke sin rätt att vid tillfälle göra sina kraf mot Polen fullt gällande och hölle sig tills vidare tillbörligt rustad för alla eventualiteter på den lifländska sidan.

Alamanni begärde till sist att blifva mottagen i audiens hos drottning Katarina, och konungen afslog icke denna anhållan; men han lät på förhand veta, att drottningen hvarken genom böner eller tårar skulle kunna omstämma honom i den livländska frågan. Då den polske diplomaten efter ytterligare ett par repliker tog afträde från audiensen, underlät konungen att blotta sitt hufvud — ett yttre tecken till hans onådiga sinnesstämning. Alamanni blef omedelbart af hofmarskalken förd till drottningen, till hvilken han öfverlämnade sitt kreditiv och därefter muntligen och skriftligen frambar sina kunglige herres budskap. Han bönföll henne att genom sitt inflytande mildra konung Johans vrede och att i sitt hjärtas godhet taga värfvet som medlerska mellan sin make och sin svåger; om den förre blott ville låta förmå sig att afstå Estland, skulle alla hans besvär mot polackerna snart blifva afhjälpta. — Drottning Katarina kände tydligen sin mellanställning som en svår och pinsam situation:

»Hon brast i gråt och sade: Herren Gud vet, hvad jag lider och hur djupt jag sörjer öfver att det icke råder enighet och kärlek mellan de båda konungarna; men konungen, min herre och make, känner sig förfördelad icke blott därigenom, att han icke blifvit innesluten i freden med Ryssland, utan också därigenom, att man från polsk sida icke sökt vänlig uppgörelse med honom.»

[1] Texten, i denna punkt svårtydd, är möjligen korrumperad.

Gent emot dessa anklagelser sökte Alamanni göra troligt, att skulden till misshälligheterna icke låge hos polackerna, utan hos den svenske fältherren, och till bevis härpå öfverlämnade han kopior af vissa bref, som växlats mellan Pontus De la Gardie och de polska befallningsmännen. Men ehuru han i de senares uttalanden kunde påvisa vackert klingande erbjudanden om evigt förbund mellan rikena, ville drottningen icke däri se annat än ihåliga fraser, som aldrig motsvarades af deras senare handlingssätt. Hon upprepade sina önskningar om fred och endräkt mellan rikena, men lät upprördt förstå, att konungen vore döf för alla föreställningar från hennes sida och måhända icke skulle sörja, om hon af sina bekymmer bragtes i grafven.

Efter de båda sålunda förlupna audienserna inträdde ett afbrott i de diplomatiska förhandlingarna, hvarunder Alamanni skriftligen uppehöll förbindelsen med Warszewicki och sökte förmå denne att använda sitt inflytande hos drottningen till den goda sakens befrämjande. Konung Johan fann lämpligt att åt några riksråd och sekreterare öfverlåta de följande underhandlingarna med Alamanni, och den 25 april fick denne tillfälle att i en sal på slottet fortsätta de diplomatiska trätorna med dessa. Från svensk sida framlades därvid i fem artiklar konung Johans besvär och önskemål, och den livländska frågan blef därefter dryftad i hela sitt sammanhang. Det är intressant att finna, hur de svenska underhandlarna därvid som stöd för konungens ståndpunkt åberopa också *ständernas* auktoritet:[1] äfven för det otänkbara fall att konung Johan ville gifva efter ifråga om Narvas afträdande, skulle dessa aldrig vara med om att afhända riket en besittning, för hvars skull det pålagt sig så stora bördor och ådragit sig både den danske konungens och andra potentaters fiendskap; i åtta år hade Sverige

[1] Man jämföre en punkt i hertig Karls cit. betänkande af 13 juli: »... Men H. F. N:s meeningh är, at man vil haale och fördröije medh saaken och giffue före, att effter Sverigis Crone haffuer latidt så myckit bekåste sigh på Liffland til att förfäckttet och försvaret nu i monge åhr moot Ryssens fiendtlige ahngreep theröffuer och så mong erlig svensk man haffver våget lijff och leffuerne och måst spute hierteblodh, thet förthenskuld K. M. icke så hastigt kan giffue fulkomblig svar på Kongens i Polns begären, förr än H. K. M. haffuer medh Rigsens Ständer berådslagit och sigh medh them therom fulkombligen beslutet. Szå kan och hvar rättvijs man icke säye vare rätt, att Sverigis Crone skal träde ifrå en så merckelig landzortt och vette sigh plat inthet til theremot vederlag igen ...»

nämligen hindrat sjöfarten på Narva.[1] Emot de af Alamanni ånyo framkastade polska insinuationerna, att svenskarnas framgångar i Estland betingats mindre af verkliga segrar än af listiga och hänsynslösa machinationer, häfdade de svenska ombuden med förtrytelse, att Sveriges eröfringar endast berodde på de svenska vapnens skärpa. De förklarade också i harmsna ordalag, att ingen kristen potentat någonsin lidit en sådan skymf som Sveriges konung, då den polske hetmanen ville förbjuda hans krigsfolk vägen in på Pskovs område, såsom hörde detta rätteligen Littauen till; det hade för öfrigt varit en förmätenhet af hetmanen att på sådant sätt inblanda sig i de båda konungarnas rådslag. Polackerna hade öfver hufvud alltid visat sig otacksamma; konung Johan hade en gång för deras skull kastats i fängelse af sin broder, men de hade å sin sida aldrig afstått så mycket som en sadlad häst för hans räkning. De svenska ombuden begärde slutligen förklaring öfver ett uttryck i det budskap, som Alamanni öfverlämnat å sin kunglige herres vägnar: att nämligen denne förbehölle sig att afgöra, huru han i sista hand ville häfda sina intressen. — Den polske legaten svarade, att detta uttryck i sig själft vore klart och att konung Stefan icke kunde vara likgiltig för en kränkning af sin rätt. Han framlade därefter i skriftlig formulering det väsentliga polska krafvet, sådant det i sin nakna oblyghet lydde: att Sverige skulle till Polen afstå sina besittningar i Estland, framför allt Narva och Reval, men att konung Stefan i utbyte skulle gälda konung Johans och hans gemåls utestående fordringar på Polen; de båda rikenas mellanhafvanden skulle slutgiltigt uppgöras af särskildt utsedda kommissarier, men konung Johan skulle utlofva åtminstone Narvas afträdande äfven för det fall att kommissariernas underhandlingar icke ledde till uppgörelse. — Sedan Alamanni sålunda formulerat det polska förslaget, blefvo förhandlingarna uppskjutna till en följande dag. Men innan den polske legaten aflägsnade sig, synes han haft ett mer privat meningsutbyte med sekreteraren Per Rasmusson, hvarvid denne något uppehöll sig vid Stettintraktatens bestäm-

[1] Redan 1571 hade Johan III, trots Stettintraktatens bestämmelse, förbjudit den Ryssland gynnande handeln på Narva. Se därom t. ex. Schäfer, Geschichte von Dänemark, V, s. 202 f.

melser om Livland och påminte om den högtidliga protestation, som kejsarens ombud afgifvit rörande det romerska rikets anspråk på denna landsända. Och han betonade särskildt, att de polska fredskommissarierna undertecknat en traktat, som inneslöt detta kejserliga förbehåll, och att Sveriges konung i samma traktat förklarat sig villig att afstå sin andel af Livland till kejsaren, när han finge sina krigskostnader ersatta.[1] Samtidigt med att Per Rasmusson sålunda sökte liksom neutralisera Polens livländska anspråk genom kejsarens — detta i enlighet med konung Johans eget föredöme och den svenska diplomatins ofta försökta taktik — kunde han meddela den polske legaten underrättelser från Ryssland, hvilka måste tyckas lyckobådande för Sverige i dess kraftmätning med detta rike. Tsar Ivan hettes vara afliden eller åtminstone störtad från tronen af stormännen; hela Moskva sades vara i uppror.[2]

Konung Johan och hans rådgifvare synas vid denna punkt i förhandlingarna ha önskat uttryckligen göra klart för Alamanni, att Sverige icke fruktade krig eller krigshot, liksom det öfver hufvud icke ämnade gifva efter för någon sorts påtryckning. Och de svenska kommissarierna synas därför (den 27 april) ha låtit till Alamanni öfverlämna ett skriftligt budskap, i hvilket de formligen föreslogo, att de båda rikenas tvistemål skulle slitas genom väpnad uppgörelse. Följande dag erhöll den polske legaten ett meddelande från Warszewicki, att drottning Katarina misströstade om en fredlig lösning; konung Johan hade icke velat höra ett ord om eftergifvenhet i fråga om Livland. Alamanni skyndade att anhålla hos drottningen om en ny audiens, men erhöll det nedslående beskedet, att en sådan skulle intet gagna, eftersom hon i intet kunde vara honom till hjälp. Och genom Warszewicki fick den polske legaten samtidigt veta, att konung Johan inför riksens ständer skulle ha betecknat de två sista årens eröfringar i Livland såsom likvärdiga med hela det gamla Sveriges jord och att han häfdade sin rätt till den nya besittningen äfven genom den titel han antagit: *in Livonia et parte Moschoviæ princeps.*

---

[1] Se Sverges Traktater IV (Stockholm 1888), ss. 432 ff., 442 ff.
[2] Dylika rykten spridde sig mer än en gång under tsar Ivans regering.

Under tiden hade Alamanni tillsändt de svenska kommissarierna ett skriftligt svar på deras förslag att låta tvisten slitas genom väpnad uppgörelse; ingenting är emellertid bekant om detta svars formulering. Warszewicki hade på sitt håll gjort ännu ett försök att vinna något genom intervention af drottningen hos konung Johan, men utgången blef föga trösterik: konungen ville fortfarande icke höra talas om eftergifter i Estland, han betonade i stället sina egna besvär mot Polen och lät förstå, att den välske köksmästarens rätter icke smakade honom. Han uttryckte också med skärpa sin förhoppning, att Alamanni icke vidare skulle besvära drottningen med böner eller hotelser, och tog sig samtidigt anledning förklara, att han i händelse af krigisk uppgörelse ingalunda ämnade låta denna begränsas till en kamp om Narva, utan ville föra kriget öfver hela linien.

Sedan Alamanni den 1 maj i sitt härbärge fått mottaga Warszewicki och af denne fått ytterligare bekräftelse på ställningens hopplöshet, vände han sig följande dag till konungen med en skrifvelse, som sammanfattade de definitiva anbud och kraf han framställt och dessutom innehöll en protest mot vissa af konungens utlåtelser. Samtidigt anhöll han, i egenskap af det jagellonska husets tjänare, om förnyad audiens hos konungen och bilade också en liknande anhållan till drottningen, oförseglad och afsedd att läsas äfven af konung Johan. Denne afslog Alamannis begäran om audiens, men förvägrade honom icke att än en gång personligen delgifva drottning Katarina sina önskningar och bekymmer.

Drottningen mottog legaten följande dag (den 3 maj), denna gång i närvaro af sin son och dotter, men mötte från början hans andraganden, som i intet skilde sig från hans föregående, med bittra betraktelser öfver polackernas städse visade brist på tillmötesgående. Medan hon suttit i fängelse, hade hon icke sport hjälp eller deltagande vare sig från sin broders sida eller öfver hufvud från Polen, där man tycktes alldeles hafva glömt hennes härstamning från den om landet så förtjänta jagellonska ätten. Och efter Sigismund Augusts död hade hon blifvit än sämre behandlad af konung Stefan och polackerna, hvilkas anbud om vänskaplig uppgörelse med henne och hennes kunglige make

visat sig vara allenast spegelfäkterier. Alamanni svarade på dessa förebråelser med en utläggning af de svårigheter, som konung Stefan efter sin tronbestigning haft att öfvervinna: han hade först måst tukta ohörsamma undersåtar[1] och därefter enligt sin ed sökt återvinna Livland, hvarvid kronans knappa inkomster måst hårdt anlitas och uppgörelsen med det svenska konungahuset skjutas i bakgrunden. När han nu ändtligen fått tillfälle att räcka handen till en sådan uppgörelse, hade emellertid konung Johan behandlat hans ombud på ett stötande sätt; till och med den ryske tsaren hade iakttagit långt höfligare former vid det tillfälle, då han mottagit Polens krigsförklaring.[2] — Drottning Katarina invände, att polska sändebud tillförene aldrig haft att beklaga sig öfver sitt mottagande i Sverige, men Alamanni hade framburit krigshot och därigenom förskyllt konungens visade kyla. Hon lofvade dock, efter en ny lång utläggning af Alamanni, att frambära hans klagomål och förklaringar till konungen, och det resignerade lugn, hvarmed hon till sist tyckts åhöra den polske diplomatens svada. var honom säkerligen en stor hugsvalelse efter konung Johans koleriska utbrott. Sedan audiensen afslutats, blef han emellertid af drottningens omgifning ansatt med besvärliga frågor angående konung Stefans förhållande till staden Riga: ryktet hade fört till Sverige berättelser om hans onda anslag mot dess privilegier, hans ohöljda sträfvan att förtrycka dess protestantiska borgare och om den polska soldateskens tygellösa framfart på dess område, hvilket allt hade förmått det förskräckta Reval att hos konung Johan anhålla om fortfarande beskydd mot polska annexionsplaner. Alamanni svarade naturligtvis med de mest bestämda dementier, och han tillät sig därvid insinuera, att man från svenskt håll utspridt dessa rykten i syfte att hålla en antipolsk stämning vid makt i Reval.[3]

[1] Syftar på den väpnade uppgörelsen med Danzig 1576—77.

[2] Syftar tydligen på Waclaw Lopacinskis beskickning till tsar Ivan och hans mottagande i juni 1579. Se t. ex. Sprawy wojenne, s. 169 och Novodvorskij, s. 90 ff., hvaraf dock framgår, att L. under tecken på onåd blef kvarhållen i Ryssland; en i dec. 1579 affärdad budbärare blef däremot behandlad med stor artighet af tsar Ivan — under intrycket af konung Stefans segrar.

[3] Bland bevarade skrifvelser från Reval till konung Johan (Livonica. Reval till K. M. 1578—1593) finnes icke någon med antydt innehåll från denna tid. I ett något senare bref (dat. 2 juni 1582) anhåller staden

Efter denna audiens hos konung Johan och drottningen tillbragte den polske diplomaten några dagar i sitt härbärge, besökt endast af den ständigt rörlige Warszewicki, som meddelade honom politiska nyheter och bestyrkte konungens fortfarande hetsiga sinnesstämning. Denne hade återigen yttrat, att han icke fruktade polackerna, äfven om de finge påräknad rysk hjälp i en krigisk uppgörelse med Sverige; däremot syntes han hysa farhågor, att Polen skulle lyckas draga in Danmark i en mot Sverige riktad koalition, och han sökte därför med all flit att skapa ett svenskt-danskt samförstånd.[1] Warszewicki menade emellertid, att hans verkliga maktmedel vore rätt obetydliga i förhållande till hans stortalighet, äfven om han på grund af sin öfverlägsenhet till sjös trodde sig blifva i stånd att blockera både Danzig och Riga. Den rörlige hofjesuiten hade också tillfälle att visa Alamanni en afskrift af ett i nov. 1581 dateradt bref från Possevino till konung Johan, hvilket syntes gifva vid handen, att den senare ännu vid denna tid icke varit omedgörlig i fråga om Livland, utan framför allt önskat fred med Ryssland och i sådant syfte begärt Possevinos bemedling hos kejsaren.[2]

Under tiden hade konung Johan ändtligen kunnat i sin hufvudstad hälsa den man, som på andra sidan Östersjön så eftertryckligt bevakat och stärkt hans maktställning mot

visserligen om konungens fortfarande beskydd, men afråder under mycken jämmer ett nytt krig med Polen (utan att beröra konung Stefans politik mot Riga): » . . . Dieweill aber dennoch I Kön. Mai:tt Reich unnd Lannde unnd wir ihre arme, getreue Unnderthane über alle Hoffnung unnd Zuvorsicht nicht allein auss dem Polnischen Frieden mitt dem Moscowieter gantz und alle geschlossen, sondern auch ein gemein Geschrey allenthalben ist, wie sich dhan auch die Polnischen Gesandten ohne Scheu offentlich hören unnd vornhemen lassen, szoferne Ihre Kön. Mai:tt auch die Örter, Stedt unnd Vesten, szo Ihre Kön. Mai:tt ihn diesem Lannde noch ihnne haben, nicht abtretten werden, das wier aus einem Kriege dardurch ihn den anndern gerathen unnd das Letzt mit unns erger dan das Erste werden solle, wie sie sich dhan auff den Grentzen bereidt unnachbarlich ertzeigen. Derwegen wir nicht unbillig ihn grossen Sorgen unnd Gefhar sitzen, bei ihrer Kön. Mai:tt dieses gewissen Grund zu erfharen auch zu Abwerung angedrauehter Gefhar umb Hülff, Schutz, Entsatz unnd Errettung unnderthenigst zu suchen unnsere Gesandten zu dieser armen Stadt grosisten Unngelegenheitt unnd Unvormugen dennoch nodtdrenglich abfertigen unnd Ihrer Kön. Mai:tt diemutichst besuchen müssen . . .»

[1] Om förhållandet mellan Sverige och Danmark vid denna tid se O. Söderqvist, Studier rör. förhåll. mellan Johan III och hertig Karl 1576—1582, Hist. Tidskr. 1904, s. 7 ff.

[2] Om ett bref från Possevino till konung Johan af 17 nov. 1581 se Hildebrand, sid. 21. Men huru Warszewicki af detta eller föregående bref kan draga ofvan antydda slutsatser, är svårt att förstå.

både polacker och moskoviter. Pontus De la Gardie hade anländt till Stockholm och genast fått uppdrag af konungen att ställa sin sakkunskap till tjänst vid de återstående underhandlingarna med Alamanni, hvarigenom han också skulle få tillfälle att mot de polska klagomålen försvara sitt handlingssätt som svensk fältherre. Han infann sig den 13 maj i legatens härbärge och försäkrade visserligen denne om sin beredvillighet att verka för återställande af ett broderligt samförstånd mellan de båda konungarna, men betonade samtidigt, att konung Johan aldrig kunde tänkas villig att afstå sina besittningar i Estland; ett uppgifvande af dessa skulle kunna uttydas såsom ett erkännande, att han icke hade makt att försvara dem, och skulle sålunda lända honom till stor smälek särskildt hos det tyska rikets furstar. Städerna och adeln i Estland hade aldrig ställt sig i något slags beroende af Polen, utan hållit sig till Sverige, och själfve kejsaren hade i sina mandat till livländarna, på samma gång han erkänt sin och rikets oförmåga att lämna dem nödigt bistånd mot moskoviten, ställt dem fritt att i stället ansöka om den svenske konungens skyddsherreskap.[1] Besittningen af Narva hade för Sverige blifvit ett oeftergifligt intresse, och icke heller det öfriga Estland kunde konung Johan släppa ur händerna, åtminstone så länge kriget med ryssarna fortfor; efter det eventuella fredsslutet kunde han däremot möjligen, af egen fri vilja, taga i öfvervägande, om han skulle kunna afstå detsamma till konung Stefan mot fullständig ersättning för de stora kostnader, som han på dess förvärfvande och försvar hade nedlagt. Men herr Pontus uttalade samtidigt sina tvifvel, huruvida konung Stefan verkligen skulle se sig i stånd att erbjuda en

---

[1] Jfr hertig Karls ungefär samtidiga uttalande (i hans cit. betänkande af 13 juli) om Erik XIV:s ingripande i Estland: » . . . Och endoch hvadh som Konungh Erich i then måthe lät göre hade skäl och rätt medh sigh, althenstund han icke trängde sigh ther in, utan vardt tijt in i landet kallet och foordret aff landzssens förnemste ständer, hvilcke då vore aff theres öffuerheet Hermesteren plat förlatne och hade theröffuer aff tvenne keyssere, Carl och Ferdinandus, förverffuet sigh keysserlige bulla, öpne breff och tilstånd till att försee och förvette sigh om en skydzherre, thermedh och Sveriges konungh varder i samme breff uttryckligen nempd, föreslagen och them tillathen att giffue sigh i handel medh och under hans beskydd, szå vore likväl inthet vissere än at the Poler, om så elliest hände, at the fiendtligen kunde något uträtte i Liffland emot K. M:tt, ju skulle förebäre K. Erichs för:te handel . . .»

dylik skäligt tilltagen ersättning, och han lät därjämte förstå, att Sverige i en väpnad uppgörelse skulle ha de bättre utsikterna och särskildt skulle veta tillfoga Polen stort afbräck genom sin flotta, som kunde hota både Riga och Danzig. — På dessa erinringar svarade Alamanni, att utgången af ett krig alltid vore oviss och att herr Pontus icke i fävitsko borde med sina önskningar nedkalla det, utan i lugn hvila på sina lagrar; i fråga om Livland fann han det ovist af konung Johan att nedlägga stora omkostnader på bevarandet af en landsända, som sedan gammalt rätteligen hörde Polen till, och att sedan kräfva deras gäldande af dess laglige herre. — Följande dag aflade Alamanni besök hos den svenske fältherren för att öfverlämna en utförlig framställning af sina propositioner, och den diplomatiska diskussionen blef därvid återupptagen. Herr Pontus framlade därvid, dock utan att formligen uppträda som konungens ombud, ett förslag till lösande af de svensk-polska tvistefrågorna, hvilket alldeles ställde Alamannis föregående yrkanden på hufvudet. Konung Johan borde enligt detta förslag lämnas i okvald besittning af de områden i Estland, som han innehade, och därtill erhålla de återstående slott, som pantförskrifvits för hans lån till Sigismund August; i utbyte skulle han anse både denna fordran och sin gemåls arfsanspråk för slutgiltigt kvittade, och alla hinder skulle vara undanröjda för ett ständigt förbund mellan Sverige och Polen. Alamanni hade skäl att icke närmare inlåta sig på detta förslag, som därför icke blef föremål för någon ingående diskussion.

Det blef allt tydligare, att fortsatta underhandlingar icke skulle leda till något resultat, och då herr Pontus den 23 maj ånyo, åtföljd af trenne sekreterare, uppsökte Alamanni i hans härbärge, kunde han bringa denne det hugnesamma budskapet från konungen, att han inom de närmaste dagarna skulle erhålla sitt afsked. Herr Pontus utvecklade därefter ännu en gång konungens synpunkter på den livländska frågan; han häfdade de rättsanspråk på Reval och Estland, som denne öfvertagit af den danske konungen och af kejsaren, och han ville göra troligt, att konung Johan genom ett uppgifvande af sin ställning i Estland skulle ådraga sig dessa båda potentaters fiendskap. För misshälligheter-

nas biläggande borde i stället en svensk-polsk rådskommission sammanträda i Estland, med uppdrag att skaffa förlikning icke blott i den livländska frågan, utan angående alla ouppgjorda tvisteämnen. Herr Pontus upprepade i detta sammanhang, att den polske konungen nogsamt borde betänka sig, innan han började krig med Sverige, ty om utgången af en kraftmätning till lands också kunde synas oviss, skulle dock Sveriges öfverlägsenhet till sjöss alltid göra sig gällande; dess förbindelseväg öfver Östersjön till den omstridda landsändan vore också bekvämligare än Polens förbindelser landvägen. Stämningen i Sverige vore lätt vunnen för krig, och hvad finanserna anginge, hade konung Johan redan visat sig kunna bära ett långvarigt örlig, utan att han behöft taga sin tillflykt till förpantning af eget land; hans tillgångar för anskaffande af legotrupper vore för öfrigt många gånger större än konung Stefans. Med ryssarna skulle konung Johan veta att på egen hand komma till rätta; de vore redan mycket ifriga att vinna fred med Sverige, men kunde icke hoppas att återfå sina förlorade besittningar, med mindre de åtminstone erbjöde rundlig penningersättning och garanti mot framtida infall i Finland.

Under förhandlingarna med den polske diplomaten hade konung Johan alltjämt haft sin blick riktad på den politiska ställningen ute i Europa, där en omkastning till Polens nackdel alltid måste stärka hans egen ställning gent emot de polska krafven. Särskildt uppmärksamt iakttog han det politiska oroscentrum, som den turkisk-tatariska makten vid denna tid utgjorde, och han fick också erfara den hugnaden att (den 26 maj) genom en sekreterare kunna underrätta Alamanni, hur enligt trovärdiga rykten tatarerna kastat sig öfver Podolien och att turkarna hotade Siebenbürgen, konung Stefans eget hemland. Samtidigt fick den polske legaten mottaga ett nytt löfte att med det snaraste erhålla sitt afsked, dock endast i form af en förseglad skrifvelse till konung Stefan; man afvaktade endast svar på ett budskap, som Pontus De la Gardie sändt den senare från Reval. Alamanni gaf till känna sitt missnöje öfver att blifva betraktad som en vanlig brefdragare, och konung Johan ändrade också sitt beslut därhän, att den polske legaten

skulle på vanligt sätt betros med ett skriftligt besked, af hvilket han själf kunde taga del. Men Alamanni fick genast nya bekymmer: man lät honom veta, att han icke hade att vänta någon högtidlig afskedsaudiens hos konung Johan och att denne ämnade besvara sin svågers njugghet i fråga om titlar genom att å sin sida göra liknande indragningar i hans egen titulatur. Han skyndade att protestera mot den sidvördnad, som man sålunda tycktes vilja bevisa både den polske konungen och hans ombud; han vände sig äfven till drottning Katarina med klagomål öfver att konungen icke syntes vilja medgifva honom öflig afskedsaudiens, men drottningen förklarade sig icke kunna inverka på sin gemåls beslut härutinnan. Äfven med Warszewicki rådgjorde han i denna sak, men lyckades icke utverka mer än att han skulle få mottaga sitt definitiva afsked på slottet af några därtill utsedda dignitärer och att han därefter skulle tilllåtas att personligen taga farväl af konungen.

Den 26 maj 1582 fick Alamanni i enlighet därmed träda inför några på slottet församlade herrar, grefve Per Brahe, herr Ture Bielke, herr Pontus De la Gardie samt fyra sekreterare; herr Pontus förde därvid ordet å de öfrigas vägnar. Konungen hettes vara af andra ångelägenheter förhindrad att personligen kungöra sin vilja, som den polske legaten för öfrigt i olika omgångar redan fått sig meddelad. Dennes affärdande hade blifvit så länge uppskjutet, emedan konungen velat invänta den budbärare, som från svensk sida sändts till konung Stefan i Riga; nu hade ändtligen denne budbärare återkommit och medfört underrättelse, att en ny polsk legat snart skulle anlända[1] och att konung Stefan rustade sig till ett fälttåg mot tatarerna. Efter dessa inledande förklaringar uppläste herr Pontus sin kunglige herres svarsbref till denne och utvecklade ytterligare dess argument för hans ombud. Konung Johan vore icke obenägen att tillmötesgå förslaget om en svensk-polsk förlikningskommission; han tänkte sig också möjligheten att i sista hand vädja till andra furstars skiljedom. Men han måste i hvarje fall häfda sin rätt till Estland, som han eröfrat från ryssarna och sedan utan återvändo försvarat; de polska

[1] Kr. Warszewicki, som i början af maj från Riga anträdt sin beskickningsresa.

anspråken vore därför fullkomligt orättmätiga. Sitt vänliga sinnelag mot Polen hade konung Johan lagt i dagen genom att omedelbart efter sin tronbestigning inställa den fejd, som då ännu påstod mellan rikena; dess smärtsammare måste det beröra honom, att dess konung nu tycktes vilja bestrida hans anspråk och förvägra honom hans rättmätiga titlar:

»Hans Maj:t förundrar sig, att den stormäktige konungen af Polen icke gifvit honom titel af kungligt majestät utan blott af furstlig höghet, då han dock är krönt och förlänt med en krona, lika väl som konungen af Polen, så mycket hellre som både pafven, den stormäktige kejsaren och andra konungar och furstar tilldelat honom denna titel i sina skrifvelser. Och det har Hans Maj:t befallt oss att säga Eders Härlighet, att han ingalunda är för mindre till sitt majestät än konungen af Polen, att ingen konung är sinnad tåla förklening af sitt anseende och att Hans Maj:t handlar rättvisligen genom att förvägra konungen af Polen samma titel, som denne icke velat tillerkänna honom.»

Efter frambärande af denna kungliga hälsning öfvergick herr Pontus till en förklaring af konungens åskådning i den livländska frågan och af sitt eget handlingssätt som svensk fältherre och underhandlare. Han påminte, hur konung Stefan länge hade med lugn sett svenskarna göra eröfringar i Estland och äfven lyckönskat deras konung och deras fältherre till framgångarna; från Goslicki, den polske legaten till Sverige år 1579, hade hvarken herr Pontus eller någon annan försport någon protest mot deras uppträdande i Estland; han hade tvärtom framställt förslag om ett gemensamt svenskt-polskt angrepp mot ryssarna. Först på sistone hade man från polsk sida framträdt med dylika protester och samtidigt velat förbjuda svenskarna att antasta Novgorod eller Pskov, såsom båda rättsligen tillhörande den polsk-littauiska kronan — i själfva verket hade herr Pontus endast sändt en ströfkår åt detta håll för fredligt kunskapande. Omslaget i konungens uppträdande vore man å svensk sida böjd att tillskrifva mindre honom själf än vissa onda rådgifvare. I fråga om stilleståndet i Jam Zapolskij och polackernas påstådda nitälskan att därvid tillvarataga Sveriges intressen erinrade herr Pontus, hur han på Possevinos råd velat sända en representant till förhandlingsplatsen, men att denne af polackerna hindrats från att utföra sitt uppdrag och till och

med förmenats att skriftligen meddela sig med Possevino.[1] Herr Pontus slutade sin framställning med en påminnelse om Zamoyskis tvetydiga hållning vid tiden för Ivangorods eröfring af svenskarna, då man från polsk sida, trots svenska föreställningar, ingenting velat göra för att fasttaga en skara öfverlöpare, som därför lyckades uppnå ryssarnas läger.

Efter denna Pontus De la Gardies oration fick Alamanni tillfälle att å sin sida klaga öfver det sätt, hvarpå han under sin vistelse i Sverige blifvit behandlad, och öfver konungens vägran att personligen gifva honom afsked, en ära som annars bevisades alla kristna potentaters sändebud. Han fann nödigt att samtidigt betona, hurusom konung Stefans anspråk på Estland icke framställts på någon enskilds tillskyndelse, utan med hela senatens vetskap och efter mogen öfverläggning. Till svar lät man honom som förut höra, att konung Johan med rätta kunde vara förtörnad öfver de fordringar och hotelser, som Alamanni haft att frambära, men de svenska ombuden kunde samtidigt försäkra, att den svenska politiken alltjämt vore fredsvänlig och att konungen icke hade något emot en förlikningskommission, ehuru visserligen en väpnad uppgörelse skulle blifva mindre besvärlig för Sverige än för Polen och hos det vid krig vanda folket endast väcka ny offervillighet. — Till sist fick Alamanni mottaga det definitiva skriftliga svaret på sina andraganden, undertecknadt af Pontus De la Gardie, i hvilket den polske konungens titlar synas hafva blifvit på förut antydt sätt förkortade; själf ansåg han lämpligt att i utbyte till de svenska ombuden öfverlämna en protestation af innehåll, att konung Stefan icke öfvertoge något ansvar för ett eventuellt ryskt anfall på Sverige eller för de omkostnader, som konung Johan kunde framgent nedlägga på Narva. Han förklarade dessutom, att han icke vore pliktig frambära till sin kunglige herre ett budskap, i hvilket dennes rättmätiga titlar vore afkortade: han vore nämligen icke konung Johans, utan konung Stefans tropliktige tjänare; däremot vore han icke förhindrad att befordra en sluten skrifvelse, ehuru en dylik lika gärna kunde öfverlämnas genom en svensk budbärare.

[1] Episoden med Lorenzo Cagnoli: se sid. 76 f. och *bil. I.*

Följande dag blef slutligen den polske legaten kallad till afskedsaudiens hos konung Johan själf, som mottog honom i närvaro af två rådsherrar jämte Ture Bielke och Pontus De la Gardie. Alamanni framförde i korthet sin afskedshälsning; konung Johan nöjde sig icke med ett blott formellt besvarande af denna. Han gaf ännu en gång i hetsiga ordalag uttryck åt sin förvåning öfver att konung Stefan gjorde anspråk på hvad Sverige tillhörde, och han upprepade sin bestämda förklaring, att inga hotelser kunde förmå honom att afstå från land, som åsamkat honom och hans undersåtar stora offer af penningar och blod; han ville hellre dö än eftergifva något af sin kungliga värdighet. Han påminte därefter om Goslickis beskickning, som icke inneburit något häfdande af anspråk på Estland, och anspelade på konung Stefans bristande ordhållighet efter det aftalade förbundet mot Ryssland. Trots alla lidna oförrätter vore konung Johan dock icke obenägen att hänskjuta alla tvistefrågor till den föreslagna förlikningskommissionen, men han uttalade den förhoppningen, att man vid dessa blifvande förhandlingar skulle taga skälig hänsyn till drottning Katarina och hennes anspråk, som sedan tjugu år blifvit åsidosatta. Till sist upprepade han för eftertrycks skull återigen sin förklaring, att liksom han själf icke sträfvade efter att orättmätigt utvidga sin makt på någons bekostnad, så ville han icke heller själf erkänna någon annan som herre öfver sina handlingar och skulle veta hindra alla försök att genom våldsam påtryckning förmå honom till oskäliga eftergifter . . .

»Därefter vände han sig med sin vanliga häftighet till herr Charlinski, hvilken stod bakom mig, och sade till honom: Du polack, jag vet, att icke du, utan denne herre är legat, och jag förstår, att du kommit hit endast att skaffa nyheter. Hör därför och beakta väl mina ord, och eftersom du kanske icke rätt förstår mig, vill jag tala till dig på tyska — därmed började han använda det tyska språket — ty om du vill, att jag skall tolka allt riktigt för dig, skall äfven därutinnan ske dig efter önskan. I ären högfärdiga, men hvarken genom hotelser eller förolämpningar kunnen I förskräcka oss, hvarken med turkars eller ungrares eller siebenbürgares eller littauers eller moskoviters hjälp kunnen I tillskynda oss något ondt. I sägen eder hafva så många hundra tusen ryttare — kommen blott med dem in under Stockholms murar, jag skall gärna vänta eder här, vi skola då se, om edra förolämpningar och hotelser hafva något med sig. Jag säger dig detta, på det du må framföra det till din

konung och öfriga polacker: att så länge Gud täckes låta hvila på mitt hufvud den krona, som han förlänt mig, skall jag icke till polackerna afstå något som helst af det mig tillhörer. I några mina skrifvelser har jag benämnt den polske konungen min broder, men han benämner icke oss sin broder i sina skrifvelser; och om han nu önskar mitt broderskap, må han behålla det; om han icke önskar det, skall han förlora det; må han handla efter eget skön, vi fråga icke därefter. Han förvägrar också oss och vår höga gemål våra rättmätiga titlar och erkänner henne icke som arfvinge till storfurstendömet Littauen, och slikt länder oss till förklening. Mån I därför veta, att min gemål är arfvinge till storfurstendömet Littauen och dotter till en polsk konung; denna titel har alltid tillförene gifvits henne, men nu förvägras den henne af konung Stefan. Framför allt detta till denne och öfrige polacker! Och om hädanefter polska sändebud vilja till oss öfverlämna bref, skrifna till min gemål, men icke innehållande hennes fullständiga titel, så vilja vi återskicka alla slika bref till Polen och vägra att emottaga sändebuden. I förmenen, att konungariket Sverige icke kan mäta sig med edert land, men I veten dock, att goterna en gång anföllo och ödelade Rom.[1] Jag håller före, att konungen af Polen föranledts till sitt uppträdande mot Sverige af någon sin rådgifvare, men jag vet ju å andra sidan, att han är hunnen till mogna år och i stånd att själf bedöma sitt handlingssätt. Men må han handla, som honom godt synes, vi fråga icke därefter, om han önskar broderligt samförstånd.»

Sedan Alamanni efter audiensens slut återkommit till sitt härbärge, mottog han, ännu under det färska intrycket af konungens vredgade utgjutelser, ett bud från herr Pontus De la Gardie, som frambar dennes beklagande öfver konungens oväntade vredesutbrott och hans förhoppning, att man ej skulle upptaga detta alltför illa. Och dagen därpå infann sig också Ture Bielke för att taga afsked och på samma gång förnya dessa ursäkter; konungens skaplynne vore sådant, att han, då han ansåg sig förolämpad, icke lade band på sina känslor af förtrytelse och att han såsom icke af naturen vältalig lätt toge sin tillflykt till hotelser och invektiv. Hans sista ord hade dock syftat åt vänlig uppgörelse med den polske konungen, och man hoppades från

[1] Hos Laur. Müller, fol. F, återfinnes detta yttrande, något utsmyckadt: »... Unnd frage hiermit den König zu Polen, ob er nie gelesen, dass die Cimbri und Gothi in Italiam gezogen, dasselb bezwungen, Rom zurstöret und dapfere Thaten gethan. Er sey noch derselben Völcker König, und zwar jenes sey nur ein particula regni gewesen, er hab aber von Gottes gnaden das gantze Reich innen. Und hette sein Volck das Hertz Gott lob noch, dass ihre Uranherrn gehabt ...»

svensk sida, att denne icke skulle afböja denna utväg, utan gå med på det föreslagna förlikningsmötet. Man skulle då kunna »med autentiska dokument» bevisa, att Sverige ägde lika goda rättsanspråk på Livland som någonsin Polen, och man vore öfvertygad, att förlikningsmännen skulle kunna finna utvägar att bevara båda potentaternas värdighet och intressen. Alamanni borde söka afstyra all öfverilning från konung Stefans sida, liksom de svenska rådsherrarna på sitt håll skulle söka blidka konung Johans vrede och i det längsta söka förebygga en ohjälplig brytning.

* * *

Om Alamannis afresa från Stockholm, sedan hans diplomatiska värf sålunda afslutats, är intet af vikt att tillägga; hans relation afbrytes i den bevarade handskriften med Ture Bielkes besök, och därefter följer en kopia af det redan på annat håll tryckta officiella svar, som han fick med sig tillbaka.[1] Han återvände öfver Danzig till Littauen och ankom den 16 juni 1582 till konung Stefans hof i Grodno; Charlinski hade skickats i förväg med ett första budskap om legatens hemresa.[2] Under Alamannis långa frånvaro hade man i ledande polska kretsar icke upphört att öfverlägga om det vanskliga mellanhafvandet med Sverige, och redan i början af maj hade konung Stefan sändt en ny legat, Krzysztof Warszewicki, till hofvet i Stockholm.[3] Om de olika åskådningar, som därvid gjorde sig gällande, och om de krigsrykten, som tidvis uppkommo under denna kritiska situation, kan man hämta intressanta upplysningar ur ett bref från staden Danzigs representant vid det polska hofvet till hans öfverhet:

». . . Der königliche Gesandte, welcher in Schweden geschickt worden, ist noch nit wiederkommen, undt soll in zwen Tagen der

[1] Sprawy wojenne, s. 383 f., E. E. von Mayer, Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawlowski Gesandtschaftsreisen nach Polen (Kremsier 1861), s. 243 ff.

[2] Sprawy wojenne, s. 359. — O. Herman till borgm. och råd i Danzig, Grodno 16 juni 1582. (Or. Acta intern. 1582. Staatsarchiv, Danzig): ». . . Der königliche Gesandte soll aus Schweden auff Danzigk kommen sein undt heut dato alhie zu Grodno ankommen. Seiner Diener einer ist albereit vor ankommen mit einem verschlossenen Schreiben. Was es inhelt, wirdt noch in Geheimb gehalten, man achtet aber so viel, der Schwede werde das nit thun, was von unsserm König begeret worden. Noch möchten die Sachen auff fernere Tractaten verschoben werden . . .»

[3] Därom mera sid. 113 f.

Herr Christophorus Warsauitius wieder in Schweden, daselbst der Kon. Werden persuadiren, das sie die Narva und das übrig Liflandt abtrette oder aber des sich genzlich versehen, das sie mit zweien Potentaten zu kriegen haben werde. Alle verstendige undt erfarene Leut die rathen, man solle den Schweden zu Frieden lassen undt keinen Krieg wieder in anfangen undt sindt auch hierüber etliche consilia gestelt worden . . .[1] Man will sich aber nicht rathen lassen, sondern hatt allein die Persuasion, es sey dem Schweden nit möglich, wen sich die Polen mit dem Moschkouiter zugleich wieder den Schweden verbinden, sey ihme nit möglich Wiederstandt zu thun. Der schwedische Gesandt Caspar von Tissenhaussen hatt under anderm alhier gesagt, man muss es Gott befehlen, das der Kon. Werden von Schweden bey diesser gutten Gelegenheit also sollen von ihrem Fürnemen abgehalten werden, dan sie den Moschkouiter izt wol engstigen wolte. Wo die Polen dem Schweden mit Gewalt das seine abdringen wollen, muste er sehen, wie er sich mit dem Moschkouiter vertrage undt wolte alsdan den Polen stark genug sein. Sonsten ist es izo still zwischen dem Moschkouiterschen undt Schwedischen Krigsvolck undt sollen allerley tractationes sein.»[2]

Man trodde tydligen på polsk sida, att den ryska faran skulle stämma konung Johan för eftergifter; förbittringen och bekymren blefvo dess större, när Alamannis utförliga relation med ens afslöjade hans trotsigt fasta hållning i den livländska frågan. Saken befanns ha kommit i ett så farligt läge, att en rådssammankomst utlystes till början af juli, hvarvid konung Johans svar och möjligheten af krig blefvo

[1] Bland andra har staden Riga särskilda skäl att tillråda fred: «Die Rigischen selbst haben ein neues Exemplum angezogen, das vor 4 Jharen wegen eines schlechten Zwists die Schweden mit zwe Orlogschiffen in die Dhüna geruckt sindt undt bey 2.000 Man eilends auffs Landt geschickt, welche umb die Vorstadt viel Heusser, Speicher und Dörfer verbrandt haben; eh die Entsazung von den Littawen und Polen kommen, haben die Schweden albereit ein gut Teil Lands kal gemacht undt sich wieder in die Orlogschiff begeben. Undt haben sich nachmals die Rigischen umb ein Summa Gelds mit dem Schweden müssen vertragen.» — Denna episod torde i själfva verket vara att förlägga till år 1576, icke till 1578. Det heter i ett bref från borgm. och råd i Riga till konung Johan 30 sept. 1576 (or., Livonica, Riga stad till K. M.): ». . . dass den 11. Julii negst verschienen E:r K. M. Aussliegere alhier in unser Haffen ankommen, bei nechttlicher Weill gegen anbrechenden Morgen zu Lande angefallen und der unseren Höffe und Güter, wass ahm Uffer des Dünstromes belegen und sie ablangen mügen, verbrandtt haben.»

[2] O. Herman till borgm. och råd i Danzig, Riga 16 juni 1582. Or. Staatsarch. Danzig. I ett något tidigare bref (dat. Wilna 19 maj 1582, or. *ib.*) heter det: »Der erste Gesandte in Schweden, der Herr Kuchmeister, ist noch nit wiederkommen, undt der Herr Warsawizki ist von Riga auch in Schweden abgefertiget; was sie verrichten werden, gibt die Zeit. Es lest sich ansehen, es werde ein neuer Krieg werden, weil man die Grenzen gegen dem schwedischen Teil in Liflandt je lenger je mer besezet.»

allvarligt diskuterade. Man hade då tillfälle att gifva luft åt sin misstämning mot den »omänsklige och hetsige» svenske konungen, hvilken uppträdt mot Alamanni »rått som en handtverkare» och visat ringaktning för det polsk-littauiska folket, till och med för dess höga senat. Skarpa ord sparades sålunda icke under öfverläggningarna, men resultatet kunde icke blifva något annat än att man hänsköt hela frågan till den riksdag, som skulle utskrifvas till början af okt. 1582; därmed hade man blifvit kvitt det tunga ansvaret och kunde till en början afvakta utgången af Warszewickis beskickning. Till republikens befallningsmän i Livland sändes emellertid allvarliga förmaningar, att de skulle vara på sin vakt mot ett svenskt öfverfall och särskildt skydda gränsfästningarna mot öfverrumpling.[1] Till belysning af den stämning, som behärskade senatssammankomsten, må för öfrigt ännu ett utdrag ur de danzigska agenternas rapporter anföras:

». . . Die Conuentio der littauischen Herren[2] ist nach dreien Tagen geendiget und ist fornhemliglichen wegen der Relation auss Schweden angestellet gewesen, welche dermassen geschaffen, das ihr viel alhie meinen, es müssen die Hundestage in Schweden ehr dan alhie regiren. Wass man dem Gesandten under dem Segel gegeben, dess übersende ich ein Abschrifft[3]; dass andere aber wass ihre Kön. Ma:tt mit dem Legaten thagteglichen geredet (wie er alle Tage, wass fürgelauffen, fleissig aufgezeichnet)[4] ist dermassen stoltz, aufgeblassen und trotzig, das es nicht genugsam zu schreiben. Ich wil mich befleisen, ob ich dasselbe noch von dem Herren Kuchmeister auch bekommen kan, den er sich sehr freundlich und wol forheldt . . . Es hatt zwar auff itzigem Reichstage post relationem rerum in Moscouia gestarum die Proposition sein sollen, wie man die Geistlikeit mit der Ritterschaft vortragen mochte, den sie propter decimas und anderer Sachen halben sehr zwistig, zum anderen[5] de modo electionis, si res ad interregnum rursus deuenerit. Dieweil aber die Antwordt dermassen auss Schweden einkommet, scheindt das man nicht viel anders alss de Liuonia handeln werde. Es ist Ihre Ma:tt auch willens, das responsum Suecicum an die Fürsten des Reichs

[1] Sprawy wojenne, s. 362.

[2] På en senatssammankomst i Grodno voro helt naturligt de littauiska senatorerna i majoritet, men äfven de polska voro vid detta tillfälle representerade (Sprawy wojenne, s. 362).

[3] Det som *bil. II* anförda brefvet.

[4] Alamannis i Sprawy wojenne, s. 362 ff. tryckta relation, som ligger till grund för min framställning af förhandlingarnas gång.

[5] Den segslitna frågan om tionden blef mycket riktigt föremål för behandling på riksdagen: A. Mosbach, Wiadomości do dziejów polskichz archiwum prowincyi szląskiéj (Breslau 1860), s. 186.

auf dem Reichstag zu senden, und sol der Her Koysche Bischoff deputiret sein, da sich Ihre Kön. Ma:tt beklagen wil der ungereimten und übermuttigen Anthwordt, und sindt ihr gar viel der Meinung, woferne es mitt dem Schweden zur Forgleichung kommet, das Ihre Kön. Ma:tt sich an den Tater machen werde . . .»[1]

Det är intressant att finna, hur man sålunda i Polen umgicks med planer att bringa den svensk-polska konflikten i Livland inför den tyska riksdagens forum samtidigt med att i Sverige hertig Karl tillrådde konungen att taga detta steg för att vinna ett moraliskt stöd mot de oblyga polska anspråken.[2] Båda de makter, som framför andra kämpade om arfvet efter den sprängda livländska ordensstaten, erkände i viss mån det romerska rikets rätt och plikt att hysa omsorg om denna landsändas öde, ehuru de icke tilltänkte kejsare och riksdag någon annan roll än en hög och opartisk domstols; dessas faktiska vanmakt inför Livlands olycksöden var redan af historien fulltygad.[3]

* * *

Under afvaktan på Alamannis återkomst hade konung Stefan, såsom nämndt, affärdat ännu ett sändebud, den bekante Krzysztof Warszewicki, till sin svårhandterlige rival i Sverige. De få tillgängliga uppgifterna om Warszewickis beskickningsresa ha sammanställts af T Wierzbowski[4] och K. Hildebrand,[5] och jag har intet väsentligt ur obe-

[1] J. Thorbeck till borgm. och råd i Danzig, Grodno 7 juli 1582. Or. Acta intern. 1582. Staatsarch. Danzig. Något senare skrifver Peter Kostka, biskop af Kulm, till Martin Kromer (Lubavia 12 juli 1582. Or. Ups. Univ. bibl., H. 157): ». . . Ex aula nova certissima per Palatinum Culmensem expecto, qui e Knisinensibus nuptiis ad publicam Sueticæ legationis deliberationem fuit Grodnam euocatus. Perquam superbum autem ferunt et perquam contumeliosum Sueci responsum esse, ut verendum sit, ne id novam etiam armorum caussam præbeat . . .»

[2] Hertig Karls cit. betänkande af 13 juli 1582: ». . . Terföre, på thet K. M:ttz rätt och then stoore orätt Kongen i Poln tilbiuder må bliffue och så alment kunnogt utanrijkis, tyckes Hertig Carl ingen måtte vare orådh, att K. M:tt ville lathe afferdige een legation til then Rijkesdagh, som i Aussburg utschriffuen är, och ther besvärigzvijs medh sin rätte färge, doch alt medh godh skäl lathe utstryke Kongens i Polns förtreet och okynne och therhoos lathe förmelle, at hvar han bleffue altför mechtigh, skullet icke vare Romerske Rijket til båttnadt eller fordeel, effter han, som monge meene, skal haffue något hemligit förstånd med Turcken . . .»

[3] Jfr O. Hermans cit. uttalande af 11 febr. 1582 (sid. 81).

[4] Krzysztof Warszewicki, s. 103 ff.

[5] Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling, s. 36 ff.

aktade källor att tillägga. Om gången af hans förhandlingar med konung Johan och drottningen är ingenting närmare bekant; de voro säkerligen icke stort mer än ett eko af de diplomatiska trätor, i hvilka Alamanni tidigare varit den ena parten. Det nya besked från det svenska hofvet, som han medförde till konung Stefan, bildade icke heller något nytt uppslag i den svensk-polska konflikten. Ett visst intresse har drottning Katarinas svarsskrifvelse, ty dess ton bär i sin mån vittne om stämningen vid det svenska hofvet, och den tjänar i sin helhet till bevis, att drottningen trots sin svåra mellanställning utan reservation ställde sig vid sin kunglige gemåls sida, då det gällde att mot Polen häfda Sveriges rätt och intressen. Såväl hennes som konung Johans svarsbref äro tryckta af Wierzbowski, men (troligen i följd af dåliga handskrifter) på ett så bristfälligt sätt, att ett förnyadt publicerande synes vara påkalladt. De tryckas därför i detta sammanhang såsom *bilagor* (*II—III*).

Slutligen anföres som *bilaga V* ett brefutdrag, som belyser stämningen i Polen vid tiden för sammanträdandet af de landtdagar, som föregingo den till okt. 1582 utlysta riksdagen.[1] Konung Stefan hade till dessa kringsändt kopior af de svenska svarsbrefven, men åtminstone i fråga om en af dessa adelskonvent vet man med bestämdhet, att konungens propositioner om »Sueciæ regis legatorum contemptus, Narua, arces Liuoniæ» besvarades med den betänksamma vändningen: »consilio prius experiendum quam ad arma deueniendum».[2] På riksdagen kom detta ämne aldrig att blifva ordentligen behandladt, emedan den — under omständigheter, som här måste förbigås — blef i förtid sprängd. Det blef med tiden allt tydligare, att den lättupprörda szlachtan visserligen kunde känna sig förtretad öfver ko-

[1] Om de farhågor för ett krigsutbrott, som på många håll hystes, vittna också ett par uttalanden af Danzigs representanter vid det polska hofvet. Det heter i ett bref från R. Moller, C. Lemke och H. Lemke till borgm. och råd i Danzig (Warschau 26 aug. 1582, or. Acta intern. 1582, Staatsarch. Danzig): »Aus eingelegter Abschrifft der Schwedischen Anthwordt, so durch den Herren Warsewitzki eingebracht, haben Eure Erbarn Würden zu ersehen, wie gantz geferlichen die Hendel alda stehen.» Och något senare (Warschau 12 sept., or. *ib.*): »Man rüstet sich zum Reichstage, undt sindt die Judicia von den Schwedischen Hendelen dermassen wunderlich, dass Gott woll zu bitten, damitte die Hendel nicht zur Weitleufftigkeit gerathen.»

[2] Mosbach, s. 182 f.

nung Johans ohöfviska utlåtelser om Polen och dess härskare, men att dess ovilja mot krigets bördor äfven denna gång skulle dämpa dess hetsiga självkänsla.[1] Endast för Narvas skull var den ännu icke sinnad att pålägga sig dryga gärder — och naturligtvis ännu mindre den »blodsskatt», som förbehölls till de hemsökelsens dagar, då kristenhetens förmur hotades af de »otrognas» horder.

[1] Om de rykten, som kommo öfver till svensk sida, vittnar ett bref till konung Johan från Jöran Eriksson [Ulfsparre], Reval 2 okt. 1582 (Or., Livon., Ståth. öfver Estland och Reval t. K. M.): ». . . Und gehet alhier das Geschrei, dass die Littauwischen Stenden vor ihre Persoen gerne segen, das zwischen E. Kon. May:tt und dem Konning zu Polen ein offentlicher Krigk sich erheben muchte, die Stende und Hern in Hochpolen aber sollen gewaltig hirwidder streben und wollen mit nichten, dass ein Krig und Blutt-vorgiessen zwischen beiden hoehn Konningreichen [und] Potentaten sich erregen soltte.»

Bilagor.

I.

Lorenzo Cagnolis relation om sin beskickning till det polska lägret vid Pskov (jan. 1852).

(Koncept af annan hand än Cagnolis, troligen nedskrifvet efter hans muntliga framställning, på fyra fullskrifna sidor, möjligen oafslutadt, i *Uppsala Univ. bibl.*, *E. 291.*)

1. Att han, [Zamoyski], effter som förbe:tt är, hadhe önsket, att han [Cagnoli] hade kommit, när Ko. M:tt till Pålen var tilstedes, men effter sådent är[1] Kongens egen saak, såsom och att han inthet annet förmodde än fredh, derföre kunde han [Zamoyski] hvarcken till thett tilbudh, som Her Pontus och Ko. M:ttz till Sverigi krigzfolck hadhe latidt egenom honom [Cagnoli] tilseye, eller och the andre puncter inthet till svare, uthan gaff honom thet rådh, att han skulle personligen drage till Kongen och ahndrage samme värff.[2] Dochlickvell hadhe han [Zamoyski] svaret honom korttligen, att Kongen i Pålen hadhe giffvit befalning till sitt sitt sondebudh, thet the skulle göre theris besthe, att Kon. M:tt till Sverige motte bliffue indragett udi fridzfördraget, och tvifflede inthet, att effter the hadhe såden befalning, thet the fördenskuldh skulle sig therom beflijthe.

2. Hvadh grentzerne var berörende, therom hadhe han [Zamoyski] befalning aff Kon. i Pålen, att han så skulle bestelle, thet vilie och venskap måtte bliffve hållet, therom han och sitt beste ville göre. Dochlickvell för än han fick then befalning, hadhe the cassiaker och löse partij bekommit then frijhet, att the motte röffve och rappe, hvar them syntes, derföre han och ingen hörsamhet hoss them hadhe, såsom och Kongen sielff thet them icke kunde förhindre. Och ther han hadhe vethet, att han hade skullet bliffue udi samme befalningh, thå hadhe han så velet bestelle, att samme löse partij skulle bliffvit affskaffet och bekommet sin[3] viss besoldning. Doch icke thes mindre ville han schriffue och giffue fulmacht någre befalningzmän, som ligge på grentzen, huilcke skullo sådane lathe straffe och ahntaste.

3. Haffuer Cantzlern [Zamoyski] svaret om thet Owdowske slot, att effter thet han ännu låg för Pleskown och icke fulkomligen visste, huru thet sig kunde tildrage[4] med fridzfördraget, derföre visthe han thertill inthet suar, uthan hadhe loffuet sig med thet förste att vele effter lägenheten giffue Her Pontus therom tilkenne.

---

[1] utstr.: war.
[2] utstr.: puncter.
[3] utstr.: en.
[4] utstr.: hadhe.

4. Om the Lijfflendzske befestninger, som Ko. M:tt till Sverige haffuer inbekommet, haffuer han latid sigh så lydhe och höre och sagt, att han icke viste, om han giorde vell eller ille, att han goffve Capiten Lorentz tilkenne therom. Dochlickvell vill iag segie eder, att Rijkzens Rådh i Pålen icke är vell tilfridz thermed att Ko. M:tt till Sverige haffuer ahnfechtedt the befestninger i Lijfflandh, efftær thet the Påler haffve taget sig thet krighet med Rydzen för allenest för Lijfflandz skull.

Till samme punct haffuer Capiten Lorentz svaret:

Att han vell kunde tro, thet Rijkzens Rådh i Pålen skulle icke vare vell tilfridz thermed, thet Ko. M:tt till Sverige hadhe ahnfechtedt och intagit the befestninger udi Lijfflandh för den orsaak skuldh, att effter thet Ko. M:tt i Pålen udi egen person var dragen för Pleskown och hans Kon. V. med Rijkzens Rådh icke anners hadhe meent än att the samme befestning skulle haffue inbekommit. Och ther så skedt hadhe, thå hade the Påler uthan tviffvel theregenom tvinged Rydzen at upgiffue och ahndrage them heele Lijfflandh. Men effter Gudh icke haffuer giffvit them lycke, derföre förslågh han sigh till them, att the nu skulle bettre vare tilfridz och heller gerne see och lijdhe, att Kon. M:tt till Sverige haffuer samme[1] befestninger än att the skulle Rydzen tilhöre. Ty hvar Rydzen them hafft hadhe och på ingen sijde hadhe fruchtbarligen bliffuit uthrättedt, thå hadhe the Påler (effter the stå i handel medh honum om fredh) icke kunnet tvinge[2] och komme med honom till såden fredh, som the gerne velet hadhe. Men nu effter han så monge befestninger haffuer mist, derföre bliffuer han nu tvinget och förorsaket att göre såden fredh, som the Påler begäre, ty egenom then befestning Narffven är han mykit försvaget bliffven, effter thet att hans hele landh ifrå[3] samme befestning bleff bespijset och bekommet tilförning.

Heruppå haffuer Canzeleren svaredt: theruppå må Kongen sielff svare.

Några dagher ther effther, sedhen Capiten Lorentz hade förstått, att legaterne icke vore therifrå stadde lengre än 24 mijll, derföre begärede han egenom Cantzlerens hoffmestere, att han motte drage till the Påliske legater och Posseuino, på thet att han motte[4] fått handle med them och begärett, att Ko. M:tt till Sverige icke motte bliffue uthsluten aff fridzfördraget; ändoch han icke någon befalning theropå hadhe aff Her Pontus, szå ville han lickvell på sin Herre och Konungz vegne sigh thet omack påtage.

Theropå haffver han två dagher bliffuit uphållen, förre än han fick svar, och på thet sidzste haffuer han inthet annet beskedh bekommit än att effter legaterne tilförenne var therom befalet, therföre giordes thet inthet behoff, att han tijtt drogs. Cantzlern hadhe och[5]

[1] utstr.: hade sa.
[2] utstr.: kome med.
[3] utstr.: aff then.
[4] utstr.: begäret och.
[5] utstr.: föregiffuit.

latidt giffue honom then beskeed, att han hade berådslaget med Rijkzens Rådh therom, men effter the sig icke fördristede sådent opåtage, derföre kunde han icke någon förlåff giffue. Seden Capiten Lorentz bleff förneket personligen tijtt[1] drage, begäredhe han, att honum till minste motte bliffue tilstadd att sände sin tiänere medh breff til Posseuino, huilckit breff han them ville vijsse hvadh thet inneholdt. Thetsamme[2] bleff honom och förvägret, ändoch han hemligen seden hadhe schriffuit Antonijo Posseuino till, men effter svar hadhe han icke kunnet bijde.

II.

Konung Johan III:s bref till konung Stefan. Upsala 8 juli 1582.

(Kopia bland *Polonica, Polska beskickningens i Stockholm memorial och noter 1582, 1673—1795.* A tergo är antecknadt: Suecus Regi Stephano de Livonia. Tryckt efter annan handskrift af Wierzbowski, Christophori Varsevicii Opuscula inedita (Warszawa 1883), s. 224 ff. Denna editions afvikande, mången gång vilseledande läsarter angifvas i noter [W.])

Exemplum literarum Regis Sueciæ ad Ser. Regem Poloniæ per Christopherum Varseuicium missarum.

Joannes III, Dei gratia Suecorum, Gottorum, Vandalorum[3] Rex, magnus[4] Princeps Finlandiæ, Careliæ, Ingriæ[5] et Soloniæ Ruthenorum Estoniæque[6] Dux etc., Ser:mo principi D. Stephano, eadem gratia Regi Poloniæ, Magno Duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masso[viæ], Samog[itiæ] nec non principi Transyluaniæ, affini nostro dilecto salutem atque bonitatis incrementum. Ser:me princeps, affinis dilecte. Quemadmodum Ser:tas Vestra per priorem legatum iniquissima a nobis ad minas usque postulauit, sic etiam ex hoc posteriori intelleximus Ser:tem Vestram in eodem proposito iniquissimo pertinaciter perseuerare. Quod merito satis mirari non possumus, cum illud non modo contra hoc, quod inter nos[7] est affinitatis vinculum, sed etiam contra omnem iustitiam et æquitatem atque merita nostra.[8] Petit enim a nobis Ser:tas Vestra ducatum Estoniæ, quem partim a Moscouitica tyrannide magnis cum sumptibus defendimus, partim etiam[9] ipsi hosti eripuimus quique iure ad neminem præter nos spectat. Quod si opus fuerit[10], diplomatibus de-

[1] utstr.: att.
[2] utstr.: breff.
[3] W.: Vandalorum etc.
[4] W.: Mangus.
[5] W.: Ingruæ.
[6] W.: Estoniæ Livorumque.
[7] W.: nobis.
[8] W.: nostra nobis accidat.
[9] W.: partim.
[10] W.: opus sit.

monstrari potest. Cum autem ex dictis legatis Ser:tas Vestra mentem nostram intelligere potest,[1] non ducimus necessarium illud hisce repetere, præsertim cum eodem adhuc sumus[2] et erimus animo, quod quidem omnino Ser:tas Vestra sibi persuadeat, quandoquidem nostra causa æquissima sit[3] et ipsa iustitia nitatur.[4] Intelleximus præterea, aliquos esse qui negligentiam nostram nobis[5] exprobrant, ideo quod legatos nostros ad pacificationem vestram[6] non miserimus. Quomodo autem illud nos faceremus, qui non modo per litteras aut nuncios a Ser:te Vestra in tempore de conventione illa inter Ser:tem Vestram et Moscum, qui tum utriusque nostrum hostis[7] erat communis, certiores facti sumus, sed neque[8] cogitationem suscepimus de pace[9] cum dicto Mosco ineunda, priusquam is cum auxilio diuino nolens volens tam nostræ quam Ser:tis Vestræ voluntati satisfecisset? Quemadmodum hac de re mentem nostram aperuimus. Videbamus enim tum tempus esse, non ut[10] cum hoste pacisceremur, qui[11] amplius nobis utrisque resistere non potuisset, si Ser:tas Vestra constanter nobiscum bellum continuasset, sed potius ut[12] nostra fortuna contra ipsum uteremur[13], donec ipsum terris et provinciis exutum vel[14] subiectum vel tributarium faceremus, quo populi nostro divinitus subiecti imperio non triennali vel decennali, sed perpetua pace perfrui possent. Neque est quod[15] putet Ser:tas Vestra pænitere nos, quod ad dictam pacificationem neminem ablegauerimus.[16] Quid[17] enim nostri illic facerent, cum uterque vestrum nobis contrarius extiterit? Quam bene autem hac ratione Ser:tas Vestra sibi famæque suæ, ut interim de expectatione nostra atque Ser:tis Vestræ promissione taceamus, consuluerit, Ser:tas Vestra videat. Quod autem scribit ex parte nostra talia a tergo profecta esse, qualia etiam inter coniunctissimos[18] arctissimam licet necessitudinem divellere solent quasi[19] vero antea tum scriptis, tum per proprios Ser:tis Vestræ legatos non significaverimus omnia fore occupantis[20] nosque illa retinere et defendere velle, quæ ab hoste occuparemus. Sciat præterea M:tas Vestra, nos

[1] W.: Cum autem dictis legatis Ser:tis V:ræ responsum absolutum dederimus, unde satis Ser:tas V:ra mentem nostram intelligere potest.
[2] W.: simus.
[3] W.: est.
[4] W.: nititur.
[5] W.: negligentiam nobis.
[6] W.; illam.
[7] W.: utriusque hostis.
[8] W.: ne.
[9] W.: pace aliqua.
[10] W.: Videbamus enim, dum tempus esse non sit.
[11] W: quo.
[12] W.: potius sit.
[13] W.: ritteremur.
[14] W.: nobis vel.
[15] W.: quid.
[16] W.: ablegavimus.
[17] W.: quod.
[18] W.: conniventissima.
[19] W.: quæ.
[20] W.: omnino fores occupantes.

non a tergo sed ante, non clandestine, sed aperte hostem nostrum aggressos esse ipsique arces et munitiones eripuisse. Neque Plescovia tam e directo inter Moscoviam et Novogardiam et Narviam sita erat, ut non potuisset Moscus, si modo ausus fuisset, cum suo exercitu eo pervenire vel etiam quasi nos antea cum nostro exercitu impugnationem Narviæ non tentaverimus, quod Plescovia unquam Ser:tis Vestræ exercitu obsideretur.[1] Et si vel omnes in Livonia arces a Mosco occupare potuissemus, non esset, ut Ser:ti Vestræ vel cuiquam mortalium rationem aliquam[2] reddere teneremur. Hæc cum ita sint, Ser:tem Vestram serio hortamur, ut in posterum ab eius modi iniquissima postulatione, quæ per sese absurda est et iniqua, abstineat. Maxima certe est iniuria, qua[3] hactenus tam a Ser:te Vestra quam statibus Polonicis sumus affecti et adhuc afficimur, quæ et Deo et hominibus non potest non magnopere[4] displicere. Esset igitur nunc tempus, ut aliquando quietaremur, non ut alterius aliquo modo iniuria[5] afficeremur. Et quamvis satis videmus, Ser:tem Vestram nos regnaque nostra paruifacere,[6] videbitis tamen minas nos vestras non multum timere. Si autem Ser:tas Vestra pacem et amicitiam nobiscum adhuc alere[7] velit, procuret, ut nobis primo cum tempore satisfiat. De quo nobis per litteras aut nuncium denunciari faciat: Quod nisi fiet,[8] non est quod quisquam[9] miretur, nos ea media quæ pro meritis decent,[10] tentaturos esse. Serenitas Vestra bene valeat.

Ex arce Upsalia 8 die Julii A:o 1582.

Joannes Rex.

III.

Drottning Katarinas bref till konung Stefan. Upsala 8 juli 1582.

(Kopia bland *Acta internuntiorum XXXII: 1582*, *Staatsarchiv. Danzig;* insändt af R. Moller, C. Lemke och H. Lemke till borgmästare och råd i Danzig med ett bref, dat. Warschau 2 sept. 1582 [or. *ib.*], i hvilket det heter:

»... Dieweil wier biebefor an Eure Erbarn Würden der Koniglichen Ma:tt auss Schweden responsum, welchs der Her Warsewitzki mitte gebracht, zugeschicket und wier in mitler Zeit auch der Koniginnen Schreiben auss Schweden an unsern allergn. Konig und Hern bekom-

1 W.: vel etiam quasi non antea cum exercitu nostro obsisteret.
2 W.: eius facti aliquam.
3 W.: quam.
4 W.: maximopere.
5 W.: ulterius aliqua iniuria.
6 W.: per vim facere.
7 W.: amicitiam colere,
8 W. fiet.
9 W.: qui.
10 W.: Nos eisdem modis, quibus pro merito decet.

men, übersenden wier auch desselben Abschrifft inligende. Wass darauss werden wirdt, giebet die Zeit. . . .» — Tryckt efter annan handskrift af Wierzbowski a. a., s. 226 f.; denna editions afvikande läsarter angifvas i noter.)

Catharina[1], Dei gratia Suecorum, Gotthorum, Vandalorum etc. Regina, Magna Princeps Finlandiæ, Careliæ, Ingriæ et Solonciæ Ruthenorum Esthoniæque Liuonum[2] Dux, nata Poloniæ Princeps Magnique ducatus Lithuaniæ hæres, Serenissimo Principi Domino Stephano, eadem gratia Regi Poloniæ, magno duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masoviæ, Samagitiæ etc., nec non Principi Transylvaniæ, affini nostro charissimo, salutem et fælicitatis incrementum. Serenissime Princeps, affinis charissime, quandoquidem Legatus Ser:tis Vestræ magnificus Christopherus Warschauicius ad nos literas a Ser:te Vestra attulit, noluimus ipsum sine literis nostris reuerti.[3] Quod autem scribit Ser:tas Vestra nostrarum esse partium persuadere Serenissimo Coniugi nostro, ut sese postulationi Ser:tis Vestræ facilem præbeat atque legationibus locum concedat, condolenter certe conferimus,[4] quod causa eiusmodi non sit, ut Serenitati Vestræ gratificari possimus. Scimus quidem Serenissimum M:tam(!) Regiam Coniugem nostrum charissimum semper erga Serenitatem Vestram Regnumque Poloniæ quam optime fuisse animatum, ita ut[5] nostra persuasione ne ad minimum quidem indigere visus est, quo Ser:ti Vestræ gratificaretur, cum nulla nisi[6] æqua et iusta quantumvis[7] factu difficilia a sua Maiestate peterentur. Nunc vero cum intelligamus Ser:tem Vestram a præfato Serenissimo Coniuge nostro et quidem[8] minaciter postulare eiusmodi, quæ ad detrimentum suæ M:tis atque liberorum tum præterea regnorum nostrorum iacturam vergunt,[9] qua ratione in animum nostrum[10] inducere possimus illud ut faciamus,[11], certe non videmus. Quapropter nos Ser:tas Vestra excusatam[12] habeat, si in tali negocio et expectatione Ser:tis Vestræ de nobis[13] et nostro ipsius desiderio satisfacere non possimus. Optamus tum,[14] ut Ser:tas Vestra ad æquiora consilia redeat, quo facilius negocia Ser:tis Vestræ promovere valeamus. Interim Ser:tem vestram bene valere cupimus. Ex arce nostra Upsalia octava die Mensis Julii Anno Christi MDLXXX secundo.

Ser:tis Vestræ Soror et affinis beneuola

Catharina.[1]

---

[1] W.: Catherina.
[2] W.: et Livorum.
[3] W.: sine his litteris.
[4] W.: ferimus.
[5] W.: ita sit.
[6] W.: cum nisi.
[7] W.: quamvis.
[8] W.: ecquidem.
[9] W.: vergent.
[10] W.: in animum.
[11] W.: possimus (ut faciamus).
[12] W.: excusatas.
[13] W.: et Nobis.
[14] W.: tamen.

IV.

Anders Lorichs och de polsk-svenska förhandlingarna år 1582.

I F. Ödbergs cit. arbete »Om Anders Lorichs, K. Johan III:s ständige legat i Polen och hans tid» meddelas (s. 104) innehållet af ett protokoll öfver ett förhör hållet med den i onåd fallne Lorichs »den 28 aug. 1584». Han utspordes därvid också om sina åtgöranden i Polen vid tiden för Jam-Zapolskijtraktatens afslutande och skall enligt Ödbergs referat i sitt svaromål ha yttrat: »Han hade ej varit något aktad hos konungen af Polen, men köksmästaren Alamanni vore det. Han hade velat komma till K. Maj:t, när Warsewitz skulle draga till K. M:t» etc.

Man saknar i det hela material för en framställning af Lorichs' verksamhet i Polen under det kritiska året 1582: den af Ödberg refererade källan innehåller blott ett par antydningar. Hela frågan måste därför lämnas å sido, under hänvisning till dessa notiser; men Ödbergs referat är icke pålitligt. En jämförelse med originalet (bland *Högmålsprocesser från Johan III:s tid*, dateradt 3 aug. 1584) visar, att det innehåller flera feltolkningar af ord och uttryck i det visserligen delvis mindre lättlästa aktstycket. Ifrågavarande delar af protokollet aftryckas därför nedan efter originalet:

— — — — — — — — — — — — — —

5. Gör sin ennskylling, att hann icke haffuer styrckt någon oenighet emellen K. M. och Kon. i Polen eller till hans otilbörlige anfordring [*Utstr.:* Item förtälier, huad han hafuer talet med konungen i Riga]. Thenne fridzhandell emellen Polen och Rydzen är hastigt tillsagt, så att månge aff the förnemste Poler haffue inthet vetet ther aff.

6. Om han icke hade hulpit till att stiffte the Polers otilbörlige annfordringh? Resp: att han icke var tillstedhes, när kögemesteren var afferdiget.

Förtälier huadh han hade talet med konungen, när then Warsovitius skulle drage [till] H. M.

7, 8. Om Posseuini handel emellen Polen och Rydzen.

Suar: Inthet anneth än then fridzhandell, scriver thet inthet mer till. . . . .

Svar: att thet i 2 åer icke haffuer varitt någon Rijksdag, mener och thenne bliffuer perturberet och förhindret. Stenderne hade senest besluthit, att man icke skulle tage till krijg (såsom Konungen och alle Rådhen, besynnerligen Canceleren, hade giffuit sin rösth), uthan tage till the medel, att K. M. bleffue till fridh ställt.

— — — — — — — — — — — — — —

V.

Jakob Brzeznicki till biskop Martin af Breslau. Posen 8 sept. 1582.

(Tryckt hos A. Mosbach, Wiadomości do dziejów polskich z archiwum prowincyi szląskiej [Breslau 1860], s. 181 f.).

— — — — — — — — — — — — — —

Narrationem legationis suedicæ a nuncio Ser:mi Regis nostri polonice conscriptam, nuper mihi missa[m] accepi, duram, mirabilem. Valde inhumaniter Regios homines tractauit et acerbius quam Moscus unquam fecisset, in Regem et Polonos inuectus est. Ego crediderim aut nimium efferri Regem illum absque ulla discretione consueuisse aut consiliariis carere aut omnino desipere. Ponti cuiusdam profugi Galli conciliis niti dicitur. Præter illa vero, quæ coram Dominico Alemanni culinæ præfecto et nuncio regio insolentius dixit et egit, scripsit posterius per D. Warseuicium nostrum litteras vix christiano rege dignas, quæ in conuentu Sredensi lectæ sunt. Non potui tam cito exemplar habere, alias adiunxissem præsentibus. Longe minores occasiones bello alios dedisse a multis dictum est. Verum quia res est cum Christiano Rege, Regis affine, cuius liberi ex sanguine polono genus ducunt, omnes qui sapientiores censentur dissimulanda hæc ad tempus et interea consilio maturo discutienda iudicant. Nunc fortassis non minus necessaria quam iucunda nobis esset aliquorum Principum Germaniæ coniunctio et amicitia, qui sese interponerent et utriusque principis affectus moderarentur et utriusque Regni commodo ac honori consulerent ac quidem sua sponte id facerent. Credat mihi Ill. D. V., quæ omnia confidenter scribo, egregie et plus nimio fortassis ultum esse Suecum insolentiam illarum litterarum, de quibus inter nos secreto egimus. Naruam, cuius maxime causa Liuoniam recuperare studuimus, restituere Regi etiam bonis conditionibus propositis non vult neque curare videtur, ut sibi a Mosco iterum eripiatur. Arcibus aliis in Liuonia inhiat, Dominum Liuoniæ se scribit, diplomata quædam jactitat, liberos suos hæredes Lituaniæ (qui Ducatus Regno incorporatus existit) facit ac pronunciat. Hæc in rebus ipsis. De uerbis nil dico, quibus debachatur, neque rasuras neque calceos ferratos Polonorum sibi terrorem incussuros. Illud scomma lubet adscribere, quo usus est in familiari colloquio cum nuncio Regis coquinæ magistro. Potuisti, inquit, sane Regis tui ministerium hoc temporis non relinquere et ipsius palato inservire. Nam fercula, que mibi siue paras siue adferis, minime sapiunt aut gustui meo arrident. . . .

Strödda meddelanden och aktstycken.

Tvenne utländska omdömen om statshvälfningen 1772.

Nedan aftryckta tvenne bref kunna hafva ett visst historiskt intresse därigenom att de, om också mera i förbigående, beröra Gustaf III:s statshvälfning 1772 och återspegla det intryck, densamma gjorde på ett par personer i utlandet, hvilka hade förbindelser med Sverige och räknade sig som till hälften svenskar. Brefven, hvilka förvaras i K. Vetenskapsakademiens arkiv, äro bägge ställda till Akademiens dåvarande sekreterare den berömde Pehr Wargentin. Det ena är skrifvet af F. C. Baër, elsassare till börden och anställd som predikant vid svenska legationen i Paris. Den andre brefskrifvaren var generalen Jakob von Eggers (född 1704 i Dorpat, en tid anställd i svenska fortifikationen, tillbragte sedan sin lifstid i flera olika makters tjänst, till sist kommendant i Danzig; död 1773). Båda underhöllo en regelbunden korrespondens med Wargentin — Baër alltid på franska, Eggers stundom på svenska, ehuru han sedan nödgades öfvergå till franska, emedan, som han erkände, den ständiga saknaden af svenskt umgänge till sist gjorde det svårt för honom att begagna svenska språket.

1.

A Paris le 3 Nov. 1772.

Monsieur.

J'ai bien reçu les lettres dont vous m'avés honoré successivement et j'ai remis exactement les incluses qui y etoient renfermées. Si malgré cela ma correspondence a langui, je vous prie, Monsieur, de ne point m'en vouloir. Le travail dont j'ai été surchargé extraordinairement pendant le courrant de cette année, joint à une santé assés chancellante, m'ont mis en arriere vis à vis de tout le monde. Et quoique M. de Ramel soit arrivé icy, je n'en suis encore guere plus avancé. Il a commencé lui meme par tomber dangereusement

malade et quoiqu'il soit actuellement retabli, graces à Dieu, je n'en reste pas moins chargé d'une bonne moitié de la besogne, et c'est ce qui me prive de la douce satisfaction de me livrer aux lettres et à mes amis. J'espère donc que vous voudrés bien en cette consideration, me pardonner ma negligence involontaire et n'en pas moins rendre justice à mon zèle et à mon attachement pour Vous personellement et pour L'academie. Pour reprendre cependant en quelque façon mes fonctions je commence, Monsieur, par Vous envoyer cy joint deux paquets. L'un est de M. Monnet, membre de notre Academie, et contient un Memoire relatif à ce qu'il m'a dit à quelques experiences chymiques. L'autre pour M. Dahlberg contient plusieurs graines et semences etrangeres qui peut etre feront plaisir à notre Dioscorides.

Vous scavés apparament le retour de nos Argonautes avec leurs montres marines. Comme ils n'ont pas encore rendu compte à L'Academie je ne scaurois aucune particularité. En gros je scais qu'ils sont fort contents de leur voyage. Etant arrivé à Copenhague ils avoient grande envie de pousser jusqu'à Stockholm. Mais comme ils y vinrent precisement au moment meme de notre heureuse revolution M. de Sprengsporten, je ne scais par quelle raison, les en dissuada. C'est ce qui priva notre bon Pingré du plaisir de vous embrasser. Il en est encore tout inconsolable. En revenge nous pouvons bien nous rejouir de ce que cet accident soit pour ainsi dire le seul mal qui ait été causé par ce grand et memorable evenement. Avoués, mon cher et respectable ami, que le bras du Seigneur n'est pas encore racourci et qu'il fait encore, quand il veut, des miracles, comme par le passé. Assés et trop long tems la pauvre Suede se trouva dans l'humiliation la plus profonde. En vain le nombre des bienintentionnés soupira-t-il de cette affreuse anarchie qui mit le royaume à deux doigts de sa ruine. Le moment marqué par la Providence arrive et tout est dissipé dans un clin d'oeuil. Notre immortel Gustave etoit digne de relever sa patrie abbatue sous le joug etranger. Dieu le remplit de son Esprit et, digne successeur des Vasa, il brisa le joug de son peuple et lui rendit on ancienne splendeur.

Pardonnés moi, Monsieur, cette effusion de mon coeur. Je scais à qui je parle, et combien en veritable patriote vous prenés part à la felicité publique. Mais ce que je voudroi, que vous pussiés voir, c'est l'enthousiasme que cette nouvelle a produit dans les esprits de ce pays cy. Tous regardent la Suede comme leur propre patrie. Tous parlent de notre adorable Maitre avec une affection egale à celle qu'ils ont pour leur propre prince; et si en cas de guerre on battoit la caisse icy, je crois qu'on enroleroit cent mille hommes en moins de 8 jours. Voilà, Monsieur, ce que nous a valu la presence de ce grand Prince dans ce pays; il s'y est fait connoitre; c'etoit assés pour luy gagner tous les coeurs. Dieu veuille le conserver jusqu'à l'age le plus reculé et pour le bonheur des nos derniers neveux!

Je finis en vous renouvellant les assurances du très sincere et très parfait attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre,

Monsieur,

Votre très humble et très obeissant serviteur

Baër.

2.

Monsieur.

La derniere que vous m'avez fait l'honneur de m'ecrire, en date du 16. d'octobre, m'est parvenuë, de même que les deux paquets que Mr Moléen m'a adressé par le maitre de navire Lopts, qui n'est pas venu lui-même à Danzig, mais en a chargé deux autres Capitaines. Je vous suis sensiblement obligé, Monsieur, des pièces du jour dont vous m'avez fait part, plusieurs en sont bien interessantes. La grande et l'admirable revolution, qui vient de tirer la Suède de l'abîme où Elle étoit plongée, fait l'admiration de toute l'Europe. Un Roi qui debute ainsi, ira loin, et personne n'en doute. Enfin la Suède est redevenuë une puissance répresentante, graces aux soins du troisième Gustave.

Quant à la ville de Danzic elle se trouve dans une très facheuse situation, et Dieu sait comment cela finira. J'y ai ma bonne part. Si la ville tombe entre les mains de sa Majesté prussienne, il ne me restera d'autre parti à prendre que de me retirer, et Dieu sait comment ma petite barque voguera pour lors. Je vous prie, Monsieur, de faire bien mes compliments à Mr le president de Lillienberg, je le crois actuellement de retour de Smoland, et j'espere qu'il aura reçû ma lettre du 23. de septembre dernier. La mort du gouverneur Baron de Tilas me touche infiniment; il me faisoit l'honneur d'etre de mes amis. Bien de complimens à Mr Moléen des peines qu'il se donne pour moi. Le port des lettres que vous voulez bien m'ecrire, Monsieur, doit de necessité entrer dans mes comptes. Quand l'argent commencera à lui manquer, je lui en ferai parvenir, si nous faisons vie qui dure. Le Dagligit allehanda me paroit une feuille periodique bien ennuiante. Je reviens à la charge, Monsieur, de vous supplier de m'ecrire des lettres sans complimens; je n'ai jamais été homme à ceremonies. Continuez moi l'honneur de votre amitié ce tout ce que je souhaite. J'ai celui d'etre veritablement,

Monsieur,

Votre tres humble. et tres obeissant Serviteur

d'Eggers.

Danzic, le 24 de Nov. 1772.

E. Arosenius.

Underrättelser.

Ernst Carlson †. Lektorn vid Göteborgs högre realläroverk, f. d. professorn vid samma stads högskola, tillförordnade öfverdirektören och chefen för kungl. öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk Ernst Carlson afled den 7 april 1909 i perniciös anemi i Stockholm. Visserligen frapperades man under de senaste åren af hans i ögonen fallande afmagring, som man tillskref ansträngdt arbete; särskildt uppslitande verkade nog organiserandet af läroverksöfverstyrelsen, hvars förste chef Carlson var, och den under starkt motstånd från några håll genomförda utstakningen af nya riktlinjer för skolans ledning. Men att den ända in i det sista ståtlige mannens hälsa var hopplöst undergräfd, misstänkte ingen, ej ens hans närmaste. Dödsbudet kom därför som en stor öfverraskning.

Carlson, son af den bekante statsmannen och Karolinska tidehvarfvets häfdatecknare, föddes i Stockholm den 14 mars 1854, studerade i Uppsala, där han promoverades till filos. doktor 1877, ägnade under ett par år som e. o. amanuens något arbete åt riksarkivet, där han företrädesvis sysselsattes med ordnande af handlingar från Karl XII:s tid, och blef 1880 docent i historia vid Uppsala universitet. Hans första vetenskapliga uppsatser, *Om Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—7 med särskild hänsyn till det nordiska krigets inverkan på spanska tronföljarstriden* (gradualafh. 1877) och *Sverige och Preussen 1701—09* (i »Historiskt bibliotek» 1880) vittnade om fäderneärfd böjelse vid val af forskningsfält, och när Fredrik Ferdinand Carlson 1887 föll ifrån sitt ofullbordade verk, efter att ha framfört skildringen till Karl XII:s invasion i Sachsen, blef det för Ernst Carlson snart sagdt en pietetsplikt att upptaga tråden och spinna den vidare. Den i »Nordisk tidskrift» införda uppsatsen *Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—1709, sedd i ljuset af nyare forskningar* (1889), hans artikel i »Historisk tidskrift» *Karl XII och kejsaren 1707. Sveriges sista bragd som protestantisk stormakt* (1897) — i något reviderad form ånyo utgifven 1907 i en svensk upplaga (*Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707*) och i en tysk till firande af fördragets tvåhundraårsminne —, hans till den C. G. Malmström 1897 ägnade festskriften lämnade bidrag *Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar enligt samtida källor* samt hans publikationer af *Konung Karl XII:s egenhändiga bref* (1893), *Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—1714, från Stralsund 1714—1715* (i »Historiska handlingar», d. 16, 1897), *Löjtnanten Fr. Chr. Weihes dagbok 1708—1712* (ibid., d. 19, 1902) och af en af honom i Greifswald påträffad utskrift af *Grefve Karl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryss-*

land 1709—1714 (ibid., d. 21, 1906) — allt detta var inför allmänheten vittnesbörd om, huru hans tankar kretsade kring Karl XII och hans tidehvarf.

Under tiden arbetade han på fortsättningen af sin faders verk, hvartill han rustade sig bl. a. genom besök i utländska arkiv och studier af lokaliteterna vid Poltava och Bender. Mer än en gång utsatte han för sina vänner tidpunkten för publicerandet af sitt arbetes första del. Men delen kom aldrig. Anledningar därtill voro dels hans tjänstebefattning som lektor i Göteborg (sedan 1883; åren 1890 — 93 utbytt mot en professur vid högskolan där, men sedermera återtagen), hvilken höll honom aflägsnad från vår historias förnämsta källsprång, riksarkivet, dels mångsyssleri, ett ondt, som ju tycks ha gått och ännu gå epidemiskt särskildt bland svenska häfdatecknare. Vid sidan af sin tjänst mottog han nämligen fordrande kommunala och politiska uppdrag (han var bl. a. 1897—1905 en af Göteborgs representanter i Andra kammaren), ledamotskap i den på grund af hans motion tillsatta viktiga läroverkskommittén af 1899—1902, hvars arbete ledde till en reform och hans befordran till öfverdirektör (1904), m. m., hvarjämte han splittrade sina krafter på annat författarskap (en förträfflig *Skolgeografi*, 1887, m. m.). Emellertid hade arbetet med Karl XII:s historia framskridit så långt, att vid Carlsons död manuskriptet till skildringen af tiden från 1706 års fred i Altranstädt till slaget vid Hälsingborg och ständernas utskottsmöte 1710 samt till en vidlyftig kritisk apparat i form af noter efter texten var färdigt och till allra största delen uppsatt i korrektur (endast 5—6 ark återstodo); äfven företalet låg klart till sättning. Carlson gladde sig åt att ändtligen ha fört verket i hamn, men han led skeppsbrott i självfva hamnen. Ett i sanning tragiskt öde! Utsikt finnes emellertid till, att den ifrågavarande delen inom kort kan vara i allmänhetens händer.

I sina ofvannämnda bidrag till Karl XII:s historia samt i sina i »Historisk tidskrift» 1902 och 1908 införda kritiker öfver arbeten af Hallendorff och Stille rörande den period, hvarmed han närmast sysselsatte sig, visar sig Carlson hylla hvad vi numera skulle kunna kalla den äldre historiska skolan (i främsta rummet representerad af Fryxell). Han sätter nämligen ej Karl XII som strateg och statsman synnerligen högt, och han gör honom personligen ansvarig för, att många fördelar, som kunnat tillskyndas vårt land, ej tillvaratagits, och att många motgångar, som slutligen medförde det svenska stormaktsväldets fall, varit omedelbara följder af hans okloka åtgärder på såväl det militära som det politiska området. Emellertid har, som bekant, en annan, i bägge våra universitets historiska katedrar auktoriserad mening spridt sig bland yngre historiker. Denna, om man så får säga, nya historiska skola tar, i högre grad än förut skett, hänsyn till de förutsättningar och inverkande omständigheter, hvarunder den historiska personen handlat, sedd i sin egen tids miljö, hvarjämte den utöfvar en intensiv källkritik. Den nya skolan

anser sig kunna komma till ett domslut, som i åtskilliga afseenden afviker från den äldre skolans och ställer sig gynnsammare för Karl XII. Ej utan en viss nervositet såg Carlson denna strömkantring i opinionen. Den stred emot en uppfattning, som gått honom traditionellt och dokumentariskt i blodet, och han kunde ej förklara den på annat sätt än som utslag af en *tendens* att vilja ställa Karl XII i en bättre dager än han förtjänade och att vilja skjuta skulden till olyckorna på andra.

(*T. W.*)

Karl Henrik Karlsson †. Ett smärtsamt dödsfall, som vållat den fosterländska forskningen en kännbar förlust, inträffade den 24 sistl. maj, då amanuensen vid Kungl. biblioteket fil. d:r K. H. Karlsson hastigt afled — en knapp timme efter det han till utseendet frisk slutat sitt beting för dagen på ämbetsrummet. — K. var västmanlänning, född på Råby i Dingtuna socken den 12 nov. 1856, blef 1875 student i Uppsala och vann efter aflagda examina (1880 och 1889) den filosofiska graden i maj 1890, hvarvid han erhöll Geijerska priset för sin doktorsafhandling: *Den svenske konungens domsrätt under medeltiden* (till 1470). År 1885 inträdde han i K. biblioteket och utnämndes där 1894 till amanuens. Efter Harald Wieselgrens afgång från bibliotekstjänsten (1900) placerades K. såsom föreståndare för handskriftsafdelningen, en ställning som han under nio år uppbar med stor förmåga och sakkunskap, ej minst på grund af sina betydande paleografiska insikter. Från 1888 arbetade han därjämte några år i Riksarkivet och fick där efter C. Silfverstolpes död (1899) uppdraget att fortsätta den nya serien (efter 1401) af Svenskt diplomatarium. Häraf medhann han dock endast två häften af ett supplement, omfattande åren 1401—07. Vid sin död hade han dessutom i det närmaste färdigt ett register till den äldre seriens två första band (de följande äga redan register). För arbetet med diplomatariet erhöll K. 1896 offentligt uppdrag att anställa forskningar i Vatikanska arkivet för Sveriges medeltidshistoria, och för detta ändamål uppehöll han sig med offentligt anslag under fyra år (okt. 1896 till okt. 1900) i Rom. De värdefulla samlingar han hemförde från denna Romvistelse förvaras i Riksarkivet och utgöra en högt skattad fond för medeltidsforskare. Under de senaste åren hade K. uppdrag att ordna Stockholms stads bibliotek, sedan detta genom testamente förvärfvat kamrer K. F. Werners litterära samlingar. K. var en mångsidigt begåfvad man med omfattande intressen och grundliga kunskaper på flera områden, de flesta dock inga allfarvägar. Vår medeltid låg honom närmast om hjärtat, och utan öfverdrift torde han kunna räknas som sin generations främste medeltidsgenealog. Han började emellertid sin författarbana såsom nordisk filolog (professor Bugges föreläsningar i Uppsala hösten 1880 hade nog sin andel däri) och sysslade då med fornsvensk ljudlära (uppsatser 1883 och 1888 i Arkiv f. nord.

filologi). Sedan blef det den historiska, genealogiska och dokumentala sidan af medeltidskulturen, som gjordes till hans hufvudstudium. Äfven med ortnamnsforskning och medeltidslagarnas studium sysslade han och lämnade flera värdefulla bidrag inom dessa områden. Slutligen må nämnas, att han under en följd af år såsom styrelsemedlem i Sv. fornskriftsällskapet verksamt deltagit i detta sällskaps arbete och själf utgifvit några band fornsvenska texter, nämligen *Södermannalagen* enligt en Köpenhamnscodex (1904), *Upplands lagmansdombok 1490—94* (1907) och *Arfstvisten mellan Erik Eriksson Gyllenstjerna och Ture Turesson Bjelke 1451—80* (1908). Äfven på andra håll offentliggjorde han medeltidstexter (utom de redan nämnda häftena af Sv. Dipl. Ny ser.). Så innehålla Västmanlands och Västergötlands fornminnesföreningars tidskrifter åtskilliga textsamlingar af hans hand.

I *denna* tidskrift har K. tid efter annan lämnat såväl själfständiga uppsatser som anmälningar. Här må endast erinras om följande: *Förhållandet mellan Landslagens båda redaktioner* (1884), riktad mot H. Hjärnes åsikt, *Äldre Vestmannalag eller Dalalag?* (1889), *Aspenäs- och Fånöätternas härstamning* (1883), *Strödda genealogiska anteckningar* (1885, 86), *Engelbrekt Engelbrektsson* (1891) m. fl. K. var en af stödjepelarne i det i Stockholm grundade »Autografsällskapet», sedan ombildadt till »Personhistoriska samfundet», samt en tid redaktör af dess tidskrift. Med rund hand har han här strött omkring sig bidrag, de flesta tillhörande medeltidens släkter och enskilda personer. Vi nämna *Axelsönernas slägtskap med Bondeätten* (1898), *Bengt Algotssons gifte* (1888) och *fädernesläget* (1898, 99), *Folkungaätten* (1880), *Bo Jonsson Grips fädernesläget* (1887, 90), *Trolleslägten* (1886), *Genealogiska anteckningar* 1—4 (1905—09), omfattande släkterna *Tre Rosor*, *Gylta*, *Pik* m. fl., samt många andra.

(*R. G.*)

Jakob Johan Vilhelm Lagus † Den 2 april afled å Lill-Ojamo i Lojo socken statsrådet, prof. emeritus J. J. Vilh. Lagus, nestorn bland Finlands historiska forskare (född i Åbo den 5 maj 1821). Han ägnade sig under studieåren åt arbete på de klassiska och orientaliska forskningsområdena, blef 1857 professor i orientaliska språken vid universitetet i Helsingfors, utbytte denna plats 1866 mot professuren i grekiska, var 1878—84 universitetets rektor och tog 1886 afsked. Bland hans språkvetenskapliga arbeten märkes *Lärokurs i arabiska språket*. För språkstudier vistades han i början af 1850-talet utrikes bl. a. i södra Ryssland, där han på ryska utgaf en på lokalforskning grundad undersökning om »Karl XII i södra Ryssland» (tr. 1853 i Sällskapets för historia och arkeologi i Odessa meddelanden, »Записки Одесск. Общест»). Såsom mångårig föreståndare för universitetets mynt- och medaljkabinett gjorde han sig förtrogen med numismatiken och utgaf bl. a. *Numismatiska anteck-*

ningar. Tillika bedref han forskningar i det finska universitetets och Finlands svenska litteraturs historia, hvilkas resultat framträdde i flera, i synnerhet biografiska arbeten. *Strödda Blad* (1877—79) är en samling af för det mesta biografiska uppsatser. 1880 utkom *Erik Laxman, hans lefnad, resor, forskningar och brefväxling* (Finska vet. soc:s Bidrag). Arbetet *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen* (1884) belyser en mängd förut okända förhållanden och kan anses såsom banbrytande. Lagus var en af Svenska Litteratursällskapets i Finland grundläggare 1885 och publicerade i dess skrifter *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius* (1887), som följdes af Calonii motsvarande bref till Porthan (1902). Af samma sällskap utgafs hans *Album studiosorum Academiæ Aboensis* (1889—95, suppl. 1906), där han med stöd af ett mödosamt hopsamladt material återupprättat Åbo universitets genom Åbo brand 1827 förstörda matrikel. I sitt slag torde detta verk vara enastående. Ett intressant självbiografiskt bidrag är *Från pojkåren och gymnasiet* (utk. 1904 med anledning af J. L. Runebergs sekularjubileum), där L. tecknar sina barndoms- och ungdomsminnen samt sitt förhållande till sin fordne lärare Runeberg. I Finska Vetenskapssocietetens akter finnas flera af L. författade lefnadsteckningar bl. a. öfver J. J. Nordström (1875). Lagus var den siste bäraren af den på noggrant detaljstudium stödda riktning, som utmärkte den porthanska skolan, hvars traditioner han hade ärft från sin morfader, ärkebiskop Jakob Tengström och sin fader, den såsom historisk forskare kände jurisprofessorn Vilhelm Gabriel Lagus. L var i sällsynt hög grad polyhistor, men det historiska intresset blef dock slutligen bestämmande för hans studier och arbeten. (*M. G. S.*)

— Akademiska afhandlingar. Uppsala: W. Carlgren, Riksdagsutskott före 1680 med särskild hänsyn till sekreta utskottet; Lund: P. Sörensson, Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. I; F. Hjelmqvist, Kriget i Finland och Ingermanland 1707 och 1708.

— Under innevarande år ha hittills utgifvits tre häften af *Personhistorisk Tidskrift* nämligen ett dubbelhäfte, innefattande tredje och fjärde häftena af förra årgången, samt första häftet för 1909. Innehållet är som vanligt omväxlande. Hvad först angår dubbelhäftet, märkes där först och främst en uppsats af N. Sjöberg om *Några porträtt från Nordiska museets Karl X Gustafsutställning;* till uppsatsen höra sex porträttbilagor: Merians porträtt, af Karl Gustaf, Karl Gustaf Wrangel och Hans Kristoffer von Königsmarck, vidare ett från okänd mästare härrörande porträtt, som uppgifvits framställa G. O. Stenbock, men i stället torde återgifva hans vida mer berömde son, ett likaledes anonymt porträtt af en ung man, som ansetts vara Erik Dahlberg, något som emellertid

förbjudes af dräkten, som anger tiden omkring 1700, samt slutligen en äfvenledes från okänd hand stammande bild af en ung man iklädd en rustning från 1550-talet, men med hårklädsel och halsduk från omkring 1660. Govert Indebetou lämnar en vidlyftig utredning rörande *De svenska grenarna af skottska ätterna Campbell.* Ur godsarkivet på det gamla Cronstedtska godset Fullerö i Västmanland meddelar Lydia Wahlström en serie bref från hofsekreteraren Nils Reuterholm till J. Cronstedt, skrifna under tiden 30 dec. 1706—2 mars 1708 och med ett undantag daterade från svenska högkvarteret. »Något nytt för den politiska historien ha brefven knappast att meddela», säger utgifvarinnan. Hvad de ge — utom en mängd personhistoriska notiser — är »intressanta inblickar i de befordrings- och giftermålsintriger, som omgåfvo Karl XII i lägret vid Altranstädt» och i hvilka Pipers gemål Kristina Törnflycht spelade en ledande roll. Under rubriken *Den äldsta kända skrifvelse af Erik Dahlberg i riksarkivet* meddelar Per Sondén ett kalligrafiskt mästerverk, en supplik den 20 september 1650 öfverlämnad till Sveriges generalissimus i Tyskland arfprinsen Karl Gustaf och undertecknad Erik Jönsson, under hvilket namn döljer sig den sedan så berömde fältherren. — I årets första häfte är först och främst att anteckna en liten, af C. Gustaf Edelstam meddelad uppsats om *Hedvig Elisabeth Charlotta och »Les loix de l'Amitié»*, som bidrager att belysa dåvarande hertiginnans af Södermanland vänskapliga förbindelser med grefvinnan Eva Sophia Piper, född von Fersen, och markisinnan Camille du Bois de la Mothe, dotter till franske ambassadören markis de Pons. Otto Bergström behandlar *Johan Blanck, adlad Blanck, och öfriga ägare af Lingarö.* K. H. Karlsson fortsätter sina värdefulla genealogiska anteckningar med en utredning om *Medeltidssläkter med namnet Pik* och K. K:son Leijonhufvud lämnar några *Smärre bidrag till Gyltaättens personhistoria.* Af häftets innehåll i öfrigt märkes, utom några utdrag ur Göteryds, Näshulta och Ärila församlingars kyrkoböcker, en omfångsrik litteraturafdelning, hvarur särskildt förtjänar att framhållas B. Boëthius' anmälan af Björlins Banérbiografi.

— Ur sista häftet af *Kyrklig Tidskrift* (1909: H. 2) anteckna vi en af Hj. Holmquist författad uppsats *Ur Svedenborgsforskningens historia.*

— Sist utkomna dubbelhäfte (N. F. Bd. 21: H. 3, 4) af *Arkiv för nordisk filologi* innehåller bl. a. ett skarpt meningsutbyte mellan Adolf Noreen och Elof Hellquist i anledning af den sistnämndes i föregående häfte intagna anmälan af ortnamnskommitténs arbeten. Af dubbelhäftets innehåll i öfrigt må nämnas en uppsats af Kr. Kålund om *Codex Erfordensis af de Lundske annaler og de deri forekommende runetegn* samt en af G. Schütte författad anmälan af Chadwicks »The Origin of the English Nation».

— Det föredrag om *Der gegenwärtige Stand der Vorarbeiten zum zweiten Bande des Corpus Inscriptionum Etruscarum*, som professor O. A. Danielsson under stor uppmärksamhet höll i andra sektionen af 1908 års historiska kongress i Berlin (Hist. Tidskr. 1908, s. 165) föreligger nu tryckt i 1908 års årgång af *Le Monde Oriental* (s. 231 ff.)

— Under namnet *Maal og Minne* har af professor Magnus Olsen börjat utgifvas en ny tidskrift med uppgift att lämna bidrag till »belysning av norsk aandsliv fra de ældste tider til vore dage» och ägnad åt behandlingen af språkliga, litteraturhistoriska och folkloristiska undersökningar. I de båda hittills utgifna häftena läsas bl. a. uppsatser af professorerna Moltke Moe (»Det mytiske tænkesæt») och Magnus Olsen (»Fra gammelnorsk myte og kultus», »Peder Claussøn om sjøfinnernes sprog»). Såsom svensk medarbetare nämnes docenten B. Hesselman, Uppsala.

— Ur det sist utkomna (tjugoandra) bandet af Svenska litteratursällskapets i Finland *Förhandlingar och uppsatser* (Helsingfors 1909; XCVIII + 210 s.; pris 3 mark) äro, utom några smärre språkliga uppsatser, att anteckna ett par bidrag till Adolf Ivar Arwidssons biografi af professor G. Heinricius, af hvilka särskildt den omfångsrika studien *Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland* erbjuder intresse, samt dr Arvid Hultins redogörelse för en politisk-historisk föreläsning af Algot Scarin belysande *Finland och tronföljdsfrågan år 1743.*

— I tjugunionde bandet af nederländska historiska samfundets *Bijdragen en mededeelingen* (Amsterdam, Johannes Müller 1908; LXIX + 441; pr. mark 9. 60) meddelar den bekante nederländske historikern G. W. Kernkamp en omfångsrik samling »Zweedsche Archivalia». Dessa utgöras af bref från Samuel Blommaert till Axel Oxenstierna 1635—1641, vidare af bref från Louis de Geer 1618—1652, af hvilka flertalet af de till Axel Oxenstierna ställda redan förut utgifvits i *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling* (senare afdelningen, bd. 11), samt slutligen af en samling »Varia betreffende Louis De Geer».

— I den *Juristische Festgabe des Auslandes zu Josef Kohlers 60. Geburtstag 9. März 1909*, som under titeln *Rechtswissenschaftliche Beiträge* utgifvits af F. Berolzheimer (Stuttgart, Ferdinand Enke 1909; 202 s.; pr. 9 mark) och som innehåller bidrag från tolf forskare på rättsvetenskapens olika områden och från vidt skilda länder, har professor Otto Varenius gifvit en af utrymmesskäl öfversiktlig men synnerligen klar och upplysande framställning af *Das schwedische Budgetrecht* (sid. 176—196). Förf. framhåller inledningsvis den svenska författningens likhet med den engelska därutinnan, att den icke är resultatet af teoretisk spekulation eller utifrån hämtade principer utan af vidkommande

folks egna politiska erfarenheter, att enheten i densamma ej är af abstrakt-schematisk utan af historiskt-nationell art, att dess rötter sålunda sträcka sig längre tillbaka i tiden än författningsurkundernas datering synes ge vid handen och att deras stadganden därför för att rätt förstås kräfva en genetisk behandling.

I alldeles särskild grad gäller den synpunkt, som här gjorts gällande, den svenska budgeträtten, hvars egenartade beskaffenhet, af förf. inledningsvis i korthet antydd, har sin förklaring i historiska förutsättningar. I en kort historisk afdelning uppvisas därefter, hurusom just de viktigaste af dessa särmärken, frågornas samtidiga behandling i båda kamrarna, utskottsväsendets organisation och den gemensamma omröstningen, framvuxit ur svenska riksdagens forna organisering i fyra stånd, samt hurusom den i andra stater öfliga behandlingen af budgeten såsom en helhet (finanslag) omöjliggjorts hvad vidkommer inkomstsidan af den tidigt utbildade skillnaden mellan ordinarie inkomster och bevillningar samt de senares fastställande af hvarje stånd för sig, hvad angår utgiftssidan af motsättningen mellan den en gång fastställda normalstaten och dess utfyllande genom tillfälliga, för hvarje gång särskildt pröfvade utgifter.

Efter dessa prolegomena ges inom den trånga ramen af ett tiotal sidor en förträfflig framställning af den gällande konstitutionella rätten i afseende å budgetsbehandlingen, därvid förf. äfven far tillfälle att åtminstone antydningsvis beröra åtskilliga frågor, som gifvit upphof till tvist, såsom specialiseringen å utgiftssidan, konungens rätt öfver besparingarna, riksdagens rätt att nedsätta eller indraga anslag o. s. v. I slutet af sin framställning återkommer förf. till och ger en analys af, hvad han betraktar såsom den svenska budgetbehandlingens hufvudegendomligheter: budgetbehandlingens upplösning i en mängd rättsligt själfständiga element och riksdagens budgetsrättsliga själfständighet. I sistnämnda sammanhang kommer förf. in på frågorna om konungens rätt att nedsätta bevillningarna, om riksdagens rätt att fästa villkor vid beviljande af anslag o. s. v. — Af festskriftens innehåll i öfrigt märkas en framställning af *Die ottomannische Verfassung* af P. C. Bisoukides, vidare en uppsats af Hazeltine med titel *Early History of Specific Performance of Contract in English Law* samt Munros studie öfver *The Custom of Paris in the New World.*

— Ett intressant bidrag till vår magra historiografiska litteratur föreligger i fil. lic. G. Löws nyligen utgifna undersökning *Sveriges forntid i svensk historieskrivning I* (Stockholm, Fritze 1908; VIII + 174 s.; pr. 2 kr.).

— Det nyligen utkomna sluthäftet af den af Svenska Fornskriftsällskapet genom R. Geete utgifna samlingen af *Svenska böner från medeltiden* innehåller en vidlyftig och intressant handskriftsbeskrifning. Ur en Berlinhandskrift aftrycker utgifvaren några kortfattade kronologiska anteckningar, som lämna en del hittills obekanta upplysningar till Vadstenaklostrets personhistoria.

— Af T. Holms förtjänstfulla monografi öfver *Sveriges allmänna postväsen* har nu tredje bandet utkommit (Stockholm, Norstedt 1909; VII + 293 s.; pr. 3 kr.) Vi hoppas snart blifva i tillfälle att offentliggöra en anmälan af de tre hittills utkomna delarna.

— Af den äldre serien af *Sverges traktater med främmande magter* föreligger nu ett halfband (bd 5: h. 6), liksom det närmast föregående utgifvet af professor C. Hallendorff (Stockholm, Norstedt 1909; sidd. 359—811 + VIII sid.; pr. kr. 14,75). Den nyutkomna volymen omfattar åren 1635—45; i ett supplement meddelas emellertid ett antal akter från åren 1628—1634. De flesta af de i hufvudserien aftryckta aftalen äro naturligtvis afslutade med tyska potentater af olika slag: det är neutralitets-, kontributions- och stilleståndsfördrag, skyddsbref m. m. Bland öfriga traktater märkas 1636, 1638 och 1641 års förbundstraktater med Frankrike, 1640 och 1645 års öfverenskommelser med Generalstaterna, 1641 års handels-, vänskaps- och sjöfartstraktat med Portugal samt det s. å. med romerska kejsaren och konungen af Spanien afslutade preliminärfördraget om allmän fredsunderhandling i Osnabrück och Münster, vidare den 1642 med Brandenburg afslutade öfverenskommelsen angående drottning Maria Eleonoras öfverflyttning till nämnda stat och framtida underhall, 1643 års aftal med Georg Rakoczy samt slutligen den viktigaste af dem alla — Brömsebrotraktaten med dithörande handlingar. Bland de i supplementet registrerade eller aftryckta handlingar märkas dylika rörande Gustaf II Adolfs förbund med Stralsund 1628, vidare en del aktstycken beträffande underhandlingarna med nedersaxiska kretsens ständer (november 1631) samt Sveriges förbund med staden Braunschweig, samt rörande Heilbronn-förbundet och underhandlingarna med ständerna i Thüringen 1632—33. I sitt företal meddelar utgifvaren, att han uppgifvit sin afsikt att till det nu afslutade bandet foga »en serie upplysande akter» rörande Finnmarkens politiska ställning vid tiden för freden i Knäred. Anledningen till detta hans beslut är, att det viktigaste af detta aktmaterial redan blifvit tryckt pa föranstaltande af 1907 års renbeteskommission genom professor K. B. Wiklund och rektor J. Qvigstad. Man kan endast dela det af professor Hallendorff uttryckta beklagande, att kansliradet Rydberg aldrig hann fullborda den undersökning i frågan, som af honom ställts i utsikt.

— Inom utlofvad tid har bibliotekarien C. Annerstedt nyligen utsändt en ny halfdel (Bd. 2: 2) af sin monumentala *Upsala universitets historia*, behandlande universitetets organisation och verksamhet 1655—1718 (Uppsala 1909; (6) + 456 s.; pr. 8 kr.).

— En ny tillökning i vår memoarlitteratur från Gustavianska tiden föreligger nu i den af professor H. Schück påbörjade upplagan af *Rutger Fredrik Hochschilds Memoarer*, hvaraf hittills ett band utkommit (Stockholm, Geber 1908; VIII + 246 s.; pr. 4 kr.), om-

fattande åren 1771—1789. Anteckningarna, från oktober 1787 förda såsom dagboksanteckningar, sträcka sig till 1801, och hela verket är beräknadt på tre band. Till grund för aftrycket ligger en af grefve Gustaf Lagerbjelke på 1820-talet tagen afskrift af det efter hvad det synes till största delen förlorade originalet. En mindre del af dessa anteckningar har af friherre Carl Hochschild år 1897 offentliggjorts under titeln *Några blad af Rutger Fredrik Hochschilds anteckningar* (*Armfeltska konspirationen*).

— Bland i anknytning till 100-årsminnet utgifven litteratur anteckna vi S. J. Boëthius' i Heimdals småskriftserie utgifna analys af *1809 års regeringsform* (Uppsala, Akademiska bokförlaget 1909; 46 s.; pr. 40 öre) samt de skildringar och bref från revolutionsåren, som under den gemensamma titeln *För hundra år sen* utgifvits af professor Sam. Clason och bibliotekarien Carl af Petersens (Stockholm, Hugo Geber, 1909; XVI + 272 s.; pr. 5 kr.). Vi hoppas kunna i något af hösthäftena lämna en redogörelse för de viktigaste bland de arbeten till hvilka sekelminnet gifvit upphof.

— I *Göttingische gelehrte Anzeigen* (1909: n:r 5) lämnar den nyligen aflidne general E. von Scheele ett utförligt referat af prof. A. Stilles *Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709.* Hans anmälan är i det hela synnerligen erkännsam, om han också i vissa punkter af vikt tillkännager en afvikande uppfattning. I en efterskrift redogör han ock för den af Ernst Carlson under diskussionen i denna tidskrift framställda motsatta uppfattningen.

— Såsom ett bidrag till skandinavismens och den nordiska filologiens historia har underbibliotekar Carl S. Petersen utgifvit en med orienterande inledning och förträffliga noter försedd upplaga af *Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve* (København, Schubotheske Forlag 1908; VI + (2) + 198 s.). De utgifna brefven, hvilka falla mellan åren 1853—1861, torde äga det största intresset för filologer, men de innehålla äfven en del intressanta och kuriösa upplysningar rörande universitetslifvet i Uppsala på 1850-talet, bl. a. en f. ö. ganska pepprad skildring af J. H. Schröder. Af intresse äro ock de partier, som återspegla tidens skandinavistiska strömningar, både Petersens kulturella skandinavism och de planer eller hugskott af mera politisk natur, som framträdde efter Krimkriget och som i ett par af Säves bref (d. 3 aug. och 26 okt. 1856, ss. 88 ff. och 102 ff.) taga sig ett kraftigt och fantastiskt uttryck. I några ord i trontalet vid 1856 års riksdag vill Säve finna en antydan om en förestående närmare förening mellan de tre nordiska länderna. Med utgångspunkt häri uttalar han sin förmodan, att något dylikt aftalats med västmakterna i november-traktaten och sedan med öfriga stormakter på Pariskongressen. Formen för den närmare anslutningen förmodar Säve skola blifva danska tronföljdens öfverflyttande på konung Oscar och hans ätt.

— Ett par smärre bidrag till den svenska järnhandteringens så intressanta men hittills så föga beaktade historia föreligga i H. Sundholms uppsats om *Sveriges totala järnmalmsproduktion* (Örebro 1909; 23 s.; särtryck ur Blad för Bergshandteringens vänner 1909) och N. Hedbergs gruffältsbeskrifning *Grängesberg* (Sthlm 1909; 59 s.; särtryck ur Järnkontorets Annaler 1908).

— I Humanistiska Förbundets skriftserie (N:o 13) lämnar rektor Rudolf Röding en på nyare forskningar i ämnet bygd orienterande redogörelse för *De grekiska papyrosfynden i Egypten och deras betydelse* (Sthlm, Norstedt 1908; 48 s.; pr. 80 öre), ursprungligen tvenne föredrag hållna i Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle. Efter några inledande ord om Egyptens papyrosproduktion lämnar förf. en kortfattad öfversikt öfver de viktigaste fynden och utgräfningarna, hvarvid han särskildt uppehåller sig vid fynden i Faijûm, samt omnämner därpå de viktigaste periodiska publikationerna på papyrosforskningens område. Förf. öfvergår därefter till en öfversikt öfver papyrosfyndens vetenskapliga betydelse. Därvid betonas naturligtvis särskildt den litteraturhistoriska synpunkten: i papyros-handskrifterna har påträffats en mångfald längre eller kortare utdrag ur klassiska författares arbeten, hvaraf icke så få förut för forskningen okända. Åtskilliga af dessa nyfunna skrifter eller fragment — för att nu endast nämna ett sådant arbete som Aristoteles' skrift om atenarnas statsförfattning — ha för historikern den största betydelse. Större delen af papyrosfynden utgöres emellertid af urkunder af olika slag, och i senare delen af sin skrift karakteriserar förf. dessa urkunders betydelse för kännedomen om Egyptens förvaltning, rättskipning, sociala och ekonomiska förhållanden o. s. v. Det hela afslutas med en summarisk uppgift å den litteratur, som legat till grund för föredragen.

— I den af Videnskabernes Selskab i Köpenhamn utgifna skriftserien (7. R. Historisk og Filosofisk Afd. I, 2) har Ellen Jörgensen publicerat en synnerligen intressant kyrkohistorisk undersökning med titel *Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling* (Köbenhavn 1908; 123 s.; pr. kr. 3,90). Afhandlingen, som ursprungligen tillkommit till besvarande af en af Videnskabernes Selskab utsatt prisfråga, hvilar på mycket omfattande käll- och litteraturstudier, särskildt inom den franska och engelska kyrkohistorien, och vittnar om godt historiskt omdöme, ehuru den på grund af det ibland något vaga och impressionistiska framställningssättet icke är så alldeles lätt att öfverskåda och bemästra. Till en del utgör undersökningen ett inlägg emot den moderna riktning inom den norska och äfven den danska kyrkohistorien — representerad framför allt af Tarangers bekanta arbete — som i den norska och danska kyrkans tidigaste utveckling vill spåra inverkan så godt som enbart från den anglosaxiska kyrkan. Med all rätt framhåller förf. eftertryckligt de många olika möjligheter till påverkan utifrån som förefunnits. Med skärpa betonas äfven den romerska

kyrkans tidigt utbildade universella karaktär, som tryckte sin prägel på alla dess förgreningar i de olika länderna — detta gentemot t. ex. Tarangers benägenhet att betrakta den anglosaxiska kyrkan som ett isoleradt fenomen med öfverdrifvande af dess särmärken. Och slutligen understrykes möjligheten att under likartade politiska eller ekonomiska förhållanden likartade företeelser på det kyrkliga området självständigt och oberoende af hvarandra uppvuxit på flera olika ställen.

Efter en tämligen utförlig inledning, som klargör själfva problemet och källmaterialet, behandlas sedan i åtta kapitel den äldre danska kyrkans styrelse, lagstiftning, botdisciplin och straffrätt, ritual och liturgi, helgonfester och kyrkospråk. Såsom bilagor aftryckas — delvis ur en Uppsala-handskrift — ett synodalstatut samt några stycken af liturgiskt innehåll. Det hela afslutas med en vidlyftig resumé på franska språket.

De resultat, till hvilka förf. kommit, må här i största korthet antydas efter den sammanfattning, som ges i ett kort slutkapitel. Den äldre danska kyrkan har på olika tider mottagit impulser från olika håll: från anglosaxer och tyskar, anglonormanner och fransmän. Om inflytande från anglosaxiskt håll vittnar en mängd språkliga företelser. Från Englands kyrka upptog den danska seden att erlägga »Romskud» (Peterspenning). Namnen på många fester äfvensom åtskilliga kyrkliga termer bära en anglosaxisk prägel och flera engelska helgon ärades i Danmark. Danska kyrkor förde dubbelnamnet »ecclesia trinitatis» — »Drottens kirke», liksom i England funnos kyrkor, som nämndes »ecclesia trinitatis» — »cristes cyrice». Äfven från anglonormandisk sida kunna inflytelser påvisas — dock i mindre utsträckning, då den danska kyrkoorganisationen vid denna tid vunnit fast form och samtidigt den engelska kyrkan mer och mer mistade sina särdrag och närmade sig kontinentens kyrkoskick. Att påverkan från tyskt håll ägt rum är visst; i kyrkospråket finnas tyska element och botdisciplinen bär spår af tyskt inflytande. Men frånsedt detta framträder nämnda tyska inflytande i bevarade minnesmärken hufvudsakligen endast inom Lunds stift. Äfven från Frankrike har en inverkan gjort sig gällande, skönjbar i franska legenders och helgons öfverflyttande till dansk jord. I främsta rummet yttrar det sig dock i de impulser, som från Frankrike gifvits Valdemarstidens ledande kyrkliga personligheter. En fråga slutligen af största betydelse, men på grund af materialets beskaffenhet synnerligen svårlöst är den, i hvad mån de olika nordiska folken inom det kyrkliga området påverkat hvarandra.

För den svenska kyrkohistorien erbjuder det föreliggande arbetet det största intresse, särskildt genom allt det — delvis svårtillgängliga — utländska material, som indragits i diskussionen. En detalj må anföras, då frågan nyligen äfven hos oss varit under diskussion. Det gäller betydelsen af termen *festum terræ*, som H. Hildebrand i sitt stora verk utan framgång sökt förklara. Med hänvisning till ett ställe i Gratiani dekret ger förf. den tolkningen, att därmed afsetts

de fester, som inom stiftet eller kyrkoprovinsen fastställts såsom helgdagar utöfver de för kyrkan gemensamma.

— I en liten uppsats med titel *Et træk af den dansk-norske regjerings handelspolitik under Kristian III og Fredrik II* (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1909, N:o 3; 22 s.; Christiania 1909) lämnar dr O. A. Johnsen på grundval af aktstycken i danska riksarkivet en redogörelse för ett af en bergensisk köpman på 1550-talet planeradt handelsföretag öfver Hvita hafvet till Ryssland — ett företag som emellertid sannolikt af de danska konungarna förhindrats af fruktan för att den nya handelsvägen skulle konkurrera med traden genom Öresund till förfång för tulluppbörden där.

— Af den af riksarkivarien dr V. A. Secher utgifna samlingen af *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660* har nyligen sjätte bandets andra häfte utkommit, innehållande författningar från åren 1654—1657 (Köpenhamn, Gad 1908; s. 161—320; pr. 2 kr.). Största delen utgöres af förordningar af ekonomisk natur, skatte- och öfverflödsförordningar m. m.; särskildt märkes 1655 års förordning angående tullen med dithörande tariff, tillsammans upptagande ett 60-tal sidor.

— Af de *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676*, som genom J. Lindbæk utgifvas af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, har ett nytt häfte (Bd 2: H. 1) utkommit (København 1909; 320 s.; pr. 3 kr.) De aftryckta urkunderna härröra från åren 1670—1673.

— Öfverbibliotekarien dr E. W. Dahlgren har nu utsändt första bandet af sitt bebådade stora arbete *Les relations commerciales et maritimes entre la France et les côtes de l'océan pacifique (commencement du XVIIIe siècle)*. Den utkomna delen utgör en ståtlig volym om mer än 700 sidor med åtskilliga kartbilagor (Paris, Honoré Champion 1909; XVI + 739 s.; pris 20 frcs) och behandlar »Le commerce de la mer du Sud jusqu'à la paix d'Utrecht». Vi återkomma.

—

Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen.

(1700—1706.)

Af

HERMAN BRULIN.

Denna uppsats utgör närmast en sammanfattning af resultaten af några veckors forskningar i Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien under sistlidet år, hvilka sedermera endast delvis kunnat kompletteras i svenska riksarkivet. Det har ej heller varit möjligt att här upptaga annat än vissa sidor af ämnet till behandling. Det är företrädesvis den österrikiska politiken, som kunnat uppmärksammas, medan de intressantare, men synnerligen invecklade och endast genom studier i flera arkiv närmare åtkomliga frågorna om själfva de krigförande makternas afsikter och handlingssätt blott i förbigående vidrörts. På vissa punkter beror också knapphändigheten i behandling på ojämnheten i det bevarade materialet eller i dess genomforskande. Då de samlingar i Wien, som ha intresse för den sachsiska politiken, redan förut blifvit genomgångna, särskildt af professor Hallendorff, ansåg jag mig företrädesvis böra ägna min tid åt andra, mindre beaktade delar af arkivet, särskildt dem som belysa Österrikes förhållande till Ryssland.

De österrikiska källorna till ifrågavarande skedes historia äro i själfva verket ganska ofullständigt bevarade. Bland »Suecica» (citeras i det följande: Wien, Succ.) finner man det kejserliga sändebudet Welz' depescher 1700—1702 i tämligen komplett skick och — ehuru mindre fullständig — äfven Zinzendorffs korrespondens från åren 1702 och 1703, hvaremot från de följande åren endast finns ett bref från 1704. Vidare innehåller samlingen koncept till kejserliga skrifvelser företrädesvis till de båda nämnda ministrarne jämte ett litet antal andra handlingar. För tiden 1704—aug. 1706 är samlingen ytterst mager. Än sämre är det ställdt med »Polonica» (cit. Wien, Pol.). Nästan det enda af intresse, som där är att finna från denna tid, är Stratmans bref från 1702; från 1701 och tiden efter 1702 finns alls intet. Samlingen kompletteras af afdelningen »Sachsen», där kejsarens bref till Stratman 1702 (och ett från 1703) finnas i koncept jämte ett bref från den senare 1703. Bland »Russica» (cit. Wien, Russ.) finnes däremot ej blott en omfattande samling bref från korrespondenten (från 1702 sekreteraren) Pleyer i Moskva, innehållande åtskilligt af intresse rörande de inre förhållandena och kriget (tryckta af Ustrjalov i hans *Istorija Petra Velikago*, IV: 2)

utan också en mängd andra handlingar: koncept till kejserliga skrifvelser, bref från tsaren, memorial från ryska sändebudet i Wien, s. k. konferensprotokoll samt bref och memorial rörande furst Porcias ifrågasatta beskickning till Ryssland, däribland ett konvolut akter öfverlämnade från det Porcia'ska arkivet på Spittal.

Af svenska riksarkivets samlingar har särskildt användts afdelningen Germanica: Kejsaren (cit.: RA, Kejs.) och inom denna envoyén Stralenheims bref och Kejserliga ministrars skrifvelser.

Bland tryckta källor har naturligtvis Hallendorffs samling af *Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik* i *Historiska Handlingar*, XIX: 2, Stockholm 1908 (cit. *HH*) varit till stort gagn. Nordbergs, F. F. Carlsons och Hjärnes bekanta arbeten citeras under författarnamnet, likaså Noorden, *Europäische Geschichte im achtzehnten Jahrhundert* (Düsseldorf 1870 ff.) och förf:s afhandling *Sverige och Frankrike 1700—1702*, till hvilken uppsatsens första del anknyter sig.

Dateringen följer svenska stilen, där ej annat angifves.

1. Förhandlingar från krigets utbrott till dess öfverflyttning på polskt område.

(1700—1702.)

För den spanska arfsfrågans intressenter hade den samtida östeuropeiska krisen hufvudsakligen betydelse som ett störande element. I en tid, då den siste spanske habsburgarens tärda lifstråd var det enda, som höll den väldiga monarkien tillsamman, medan de västeuropeiska makterna på förhand och utan hänsyn till vare sig Madrid eller Wien skiftade dess landsdelar som lösöre, måste det för den kejserliga politiken innebära en ytterligare besvärande komplikation, då i första början af mars 1700[1] underrättelsen ankom om de sachsiska truppernas öfverfall på Riga. Förhållandena i Norden voro redan förut mer än tillräckligt invecklade genom den holsteinska affären, för hvars skull den svenske envoyén friherre Henning von Stralenheim låg öfver de kejserliga med ständiga påminnelser om uppfyllandet af garantin för Altonafördraget. Hädanefter skulle man alltså också ha att finna ut svar på nya svenska fordringar på hjälp, nu mot konung August af Polen, grannen, bundsförvandten i det senaste turkkriget och ledamoten af kurfurstekollegiet i riket. Den svenska rätts-

[1] Stralenheim till K. M. 13 mars 1700 (n. st.). RA, Kejs.

ståndpunkten var besvärande nog: såsom medpaciscent och garant af Oliva-freden var kejsaren förpliktad att, om någon part blefve anfallen med krig, inom två månader efter skedd rekvisition bistå med vapenmakt. Hjälpförpliktelser kunde ock utläsas ur den allmänt hållna alliansförbindelse mellan de båda rikena, som blifvit afslutad 1682 och sedermera förlängd samt dessutom något utvidgats genom fördraget af 1698, hvilket dock på grund af österrikiska sändebudet Starhembergs frånfälle icke blifvit ratificeradt. Rekvisitionen afgick också utan dröjsmål.[1] Men i Wien hade man annat att tänka på än uppfyllandet af fyrtio år gamla garantiförbindelser och oratificerade alliansbestämmelser.

Det kejserliga hofvet var icke heller kändt för någon de snabba beslutens statskonst. Detta låg rotadt både i systemet och hos personerna. Kejsar Leopold I, med all sin fatalistiska ståndaktighet och sitt hårdnackade fasthållande vid ett slutligen fattadt afgörande, tillämpade snart sagdt metodiskt en tröghetens och obeslutsamhetens politik. »Mera benägen att förmedelst andras insikt fara vilse än att genom självverksamhet förskaffa sig ett omdöme», såsom den venetianske iakttagarens spetsiga penna formulerat karaktäristiken, kunde han, misstrogen mot alla, aldrig bli mätt på att inhämta upplysningar i föreliggande frågor, och sina i det längsta uppskjutna beslut formulerade han helst i allmänna vändningar. De ledande statsmännens verksamhet hämmades, äfven där deras personliga egenskaper inneburo förutsättningar för större lifaktighet — såsom bl. a. fallet var med riksvicekanslern grefve Kaunitz —, såväl af kejsarens orörlighet som ock af förvaltningens decentralisation och ineffektivitet.

Hvad utrikesärendena beträffar, behandlades de i det s. k. konferensrådet, en tung organisation med ett betydande antal medlemmar, hvilka dock i regel voro fördelade på afdelningar efter de olika länder, som ärendena rörde. Före sammanträdena cirkulerade ministerberättelserna i de ämnen, som skulle behandlas, i sakta mak mellan medlemmarne.[2] Vid konferensen antogs efter vederbörlig diskussion genom omröstning ett »conclusum», hvarefter ett referat

[1] Karl XII till kejsaren 14 mars. RA, Utrikesregistr. 1700.

[2] Det kunde också hända, att handlingarna efter konferensen stannade hos någon af dem eller hos kejsaren, då han vistades utom Wien — däraf torde en och annan lucka i arkivserierna kunna förklaras.

förelades kejsaren, som där påtecknade sitt beslut. Detta skedde dock visst icke alltid genast, utan ofta afvaktades nya berättelser från ministrarne i utlandet, hvarpå frågan kunde komma under ny behandling, och hade saken någon finansiell eller militär sida, remitterades den ofta till hofkammaren eller hofkrigsrådet, hvarifrån den återkom med utlåtande i och för förnyad ompröfning.[1]

Så invecklad syntes nu situationen i Norden, att man ansåg nödvändigt att låta ett särskildt sändebud afgå till Sverige. Uppdraget lämnades åt rikshofrådet grefve Gotthard Helfried von Welz, hvars instruktion är daterad d. 30 mars (n. st.). Det är af intresse att af denna se, att äfven det oratificerade fördraget af 1698 nu ansågs alltför riskabelt. Welz skulle ej själf röra vid frågan därom, och väcktes den från andra sidan, skulle han under försäkringar om kejsarens benägenhet att underhålla och äfven stärka förbundet med Sverige undskylla sig med att han ej medförde fullmakt; som sannolik anledning härtill skulle han angifva, att man fått underrättelse om ett mellan Sverige och sjömakterna afslutet fördrag, som bland annat anginge den spanska successionen, och hvars kommunikation man afvaktade. (Det var Haag-fördragen från jan. 1700, som hos kejsaren ej mindre än i Frankrike väckte allehanda skäligen ogrundade misstankar.[2]) Äfven beträffande de lifländska och holsteinska frågorna präglas föreskrifterna af en synnerlig försiktighet. Welz skulle ge uttryck åt kejsarens öfverraskning öfver anfallet på Riga och hans önskan att bidraga till att den farliga elden i tid släcktes; han stode därför i begrepp att sända en minister till Polen för att afråda konungen från vidare företag och erbjuda honom sina officier till biläggande af uppkomna missförstånd, och för konungen af Sverige framkastades tanken på en förhandling genom fullmäktige från båda hållen. Beträffande Holstein skulle Welz under allehanda försäkringar och med lämplig argumentation afvisa tanken på att låta den kejserliga medlingen utbytas mot sändande af hjälptrupper i förening med sjömakterna. Däremot skulle till förekommande af andra furstars ingripande

[1] Gaedeke, Politik Oesterreichs in der Spanischen Erbfolgefrage, II. s. 58 ff. Jfr ock Noorden, I, s. 150 ff. och 279 ff.

[2] Jfr Brulin, s. 14, 50 ff.

till Danmarks hjälp några regementen sammandragas på böhmiska och schlesiska gränserna. Stode fientligheterna ej att undvika, skulle kejsaren träda i samråd med garanterna och särskildt Sverige och bidraga till fredens upprätthållande.[1]

Samma dag utvecklades också den kejserliga uppfattningen i en åt polska sidan riktad skrifvelse. Hos konungen af Polen befann sig ännu sändebudet grefve Karl Julius Sedlnitzky, ehuru just på väg att återvända. I afvaktan på den nyss antydde nye ministerns afresa fick han i uppdrag att vid sitt afskedstagande göra gällande de österrikiska synpunkterna. Han skulle, ehuru i varsam form,[2] framföra kejsarens allvarliga bekymmer öfver det skedda, särskildt med hänsyn till risken af orons utbredning, och uppmana konung August att inställa fientligheterna och ej låta mera krigsfolk från Sachsen afgå vare sig till Polen eller åt annat håll (hvarmed tydligen särskildt åsyftades Holstein). Men något tal om Österrikes ansvar för Olivafreden förekom ej; det var sina officier, som kejsaren föreslog i och för misshälligheternas biläggande »zu allerseitiger satisfaction». Truppsammandragningen vid gränsen skulle omnämnas, men blott såsom en rent defensiv åtgärd till de kejserliga ländernas eget skydd,[3] och äfven vid de ministern ålagda försöken att utröna stämningen bland ständerna i anledning af det skedda borde den största varsamhet iakttagas.[4]

Den spanska frågans utveckling var icke heller ägnad att vända kejsarens håg till några oegennyttiga åtgärder till Sveriges bästa. Den 8 maj delgafs honom det mellan Frankrike och sjömakterna afslutna andra delningsfördraget, hvarigenom man afspisat den österrikiske pretendenten med själfva Spanien, Nederländerna och kolonierna, medan Milano, den kejserliga politikens främsta ögonmärke, gifvits åt hertigen af Lothringen, hvars land i stället skulle

[1] Kejsarens instruktion för Welz 30 mars 1700 (n. st.). Wien, Succ.

[2] Sedlnitzky skulle gifva att förstå, »dass wir zwarn nicht zweifelten, wann dieses unternehmen mit S:r L:den vorwissen und befehl geschehen, dass sie darzu guten fueg gehabt», men icke fördölja etc.

[3] »... es wäre aber solches zu keines menschen offension, sondern nur gegen allen unverhofften fall zu unserer landen schutz und sicherheit angesehen.»

[4] Kejsaren till Sedlnitzky 30 mars 1700 (n. st.). Wien, Succ.

användas till förbättring af Dauphins arfslott i Italien. Kejsarens isolering var uppenbar, och sekunderadt af sjömakterna, hans gamla bundsförvandter, gick Frankrike nu att slå ringen om honom än trängre genom att förmå Europas öfriga makter att biträda fördraget. Vid alla hof mötte de kejserliga sändebuden franska diplomater i liflig aktion, och under sådana förhållanden var det icke värdt att i onödan stöta någon som helst för hufvudet, allra minst Sachsen-Polens af inga betänkligheter besvärade härskare.

Om underhandlingarna mellan denne och det nya kejserliga sändebudet, rikshofrådet grefve Heinrich Johann Franz Stratman, är tyvärr alltför litet kommet i dagen. De enda uppgifter om dennes framställningar, som mig veterligt blifvit bekanta, äro de, som sachsarne själfva bragt till fransmännens kännedom med den tydliga tendensen att stegra deras bud.[1] Får man tro något däraf, skulle de gått ut på bildandet af ett förbund mot Spaniens delning och innehållit rika löften, för den händelse konung August ville inträda däri. Äfven om mycken öfverdrift säkerligen ligger i uppgifterna om de kejserliga anbuden — man skulle förespeglat honom ej blott Neapel-Sicilien, utan äfven en utvidgning af hans till konungarike upphöjda arfland med den landsträcka i Schlesien, som han så ifrigt eftertraktade till vinnande af territoriellt samband med Polen, jämte något stycke af Böhmen! — förefaller dock det uppgifna syftemålet, hans inträde i en liga mot Spaniens styckning, ganska sannolikt. Och för den som ville vinna något sådant gick det svårligen an att med någon synnerlig skärpa föra talan för »den læderade parten» i Oliva-verket. Fredens återställande låg naturligtvis i kejsarens eget intresse, då därförutan någon verksam hjälp ej var att vinna, och efter hvad man meddelade svenskarne, fick Stratman order att ge sina fredsförmaningar en verkligt eftertrycklig form,[2] men ett kraftigt bedrifvande af sådana villkor, som ur svensk synpunkt kunde anses tillfredsställande, var säker-

[1] Härom se Legrelle, La diplomatie française et la succession d'Espagne, III, s. 324 ff., efter franske ministern du Hérons depescher d. 26 juni och 9 juli 1700 (n. st.).

[2] Om kejserliga varningar till konung August se t. ex. uppgifterna i Stralenheims bref till K. M. 8 sept. 1700 (n. st.), RA, Kejs., och p. s. i kanslikollegii bref till K. M. 3 okt. 1700, RA, Kanslikoll. registr.

ligen lika litet att påräkna från kejsaren som från hans franske rival.

Utbytet kunde därför ej heller bli stort af de förhandlingar, som Welz inledde, då han efter en först d. 25 april påbörjad resa öfver Hamburg och Danmark d. 26 maj ankom till Stockholm.[1] Karl XII hade då redan lämnat Stockholm för att i de skånska provinserna bereda sin »garantiprestation» i den dansk-holsteinska tvisten, och Welz fann sig hänvisad till kanslikollegium. I dess chef, kanslipresidenten Bengt Oxenstierna, hade den kejserliga politiken en gammal och bepröfvad vän, hvilken dock — med allt sitt under decenniers strider inrotade hat mot Frankrike och sina personliga förbindelser med dess fiender — ej kunde påräknas vilja offra något verkligt landsintresse till sina vänners och gynnares förmån.[2]

Kort efter sin ankomst fick Welz tillfälle att inför honom framföra sitt uppdrag, hvilket skedde i öfverensstämmelse med instruktionens föreskrifter. Såväl i holsteinska som lifländska frågan antydde han önskvärdheten att konungen gåfve tillkänna sin mening, hvilken han skulle framföra till sin herre — här skulle väl utgångspunkten ligga för de kommande förhandlingarna. Då Bengt Oxenstierna mycket riktigt bragte ratifikationen af 1698 års fördrag på tal, fick den kejserlige ministern tillfälle att ge uttryck åt misstämningen i Wien öfver det ej kommunicerade fördraget med sjömakterna; för att lugna honom lät kanslipresidenten, ehuru under inskärpande af nödvändigheten att särskildt för medkontrahenterna hemlighålla detta tillmötesgående, sin sekreterare strax efteråt uppläsa dess oskadliga innehåll. Sändebudets — än färglösare — framställningar öfversände han ofördröjligen till konungen, hvilken emellertid ej gjorde sig någon brådska med deras besvarande.[3]

[1] Welz till kejsaren 9 juni 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[2] Om Bengt Oxenstiernas ståndpunkt under den dubbla europeiska brytningen se Brulin, s. 18, 186 ff. Welz medförde ett synnerligen vänligt hållet rekommendationsbref till honom från kejsaren (dat. 30 mars n. st., koncept i Wien, Suec.). Till bevis för att Bengt Oxenstiernas sympatier för den kejserliga politiken hade gränser kan hänvisas till det nedan sid. 149 not 3 citerade brefvet till Stralenheim af 18 juli (ib.).

[3] Welz' nyss citerade bref till kejsaren 9 juni 1700 (n. st.). Wien, Suec. »Kejserlige abgesandtens hafvande commission», svensk uppteckning, bilagd Bengt Oxenstiernas bref till konungen 30 maj. RA, Skrifvelser till K. M.

Welz' första beröring med Guiscard hans franske medtäflare, var fredlig nog, men snart var deras konkurrens i full gång. Det var ej nog med att Frankrike sökte sticka ut kejsaren med anbud om sin medling i den holsteinska tvisten, Guiscard började äfven göra framställningar om Sveriges accession till delningsfördraget och nedreste i andra veckan af juni till konungen för att bedrifva dessa syften. En månad senare följde Welz hans exempel för att fortsätta striden på den afgörande punkten, där inbjudan till accession till delningsfördraget nu var officiellt framställd. Hos Polus upprepade han sina i Stockholm gjorda framställningar, och d. 17 juli fick han sin audiens hos konungen, men under de ifriga förberedelserna till den förestående aktionen mot danskarne blef ej mycken tid öfver för diplomatiska förhandlingar.[1]

Öfvergången till Själland afgjorde den holsteinska frågan, men så mycket mera hotande framträdde nu faran från lifländska sidan. Welz fick också vid denna tid höra krafven på garantin af Oliva-freden utläggas med växande styrka, stundom på ett obehagligt sätt förbundna med hänvisningar till de framställningar om anslutning till delningstraktaten, hvilka han fann Guiscard fortsätta »quam instantissime et summa cum importunitate».[2]

Welz, som ännu i midten af augusti icke mottagit några förhållningsorder beträffande delningstraktaten[3] — först d. 24 s. m. mottog han en befallning från kejsaren att underhandla om utvidgning af 1698 års fördrag till att äfven gälla spanska successionen[4] —, gjorde af eget initiativ hvad han kunde för att motverka antagonistens »heftige instanzen».

[1] Welz' bref 16, 19 juni, 10, 17, 28 juli 1700 (n. st.). Wien, Suec. Om hans audiens se bihanget i nästa häfte. Angående förhandlingarna med Guiscard se Brulin, kap. 2.

[2] ». . . und wiewohl die ministri hier positive versichern, dass die sache noch in integro seie, geben sie doch anbei zu verstehen, wie man wegen der Lifländischen gefahr hülfe suchen müsste, wo man könnte, und reclamieren sie unausgesetzt die garantie des Olivischen friedens .,. .» Welz till kejsaren 5 sept. 1700 (n. st.): jfr ock hans bref af d. 22 och 29 aug. Wien. Suec.

[3] Kejsarens bref till Welz af 18 maj (n. st.), där delningstraktaten omtalas, berör den hufvudsakligen som undskyllan för uppskof med garantiprestationen, då man än ej visste, om Sverige också slutit något i saken. Brefvet gör för öfrigt fortfarande stor affär af de österrikiska truppsammandragningarna vid gränsen. Wien, Suec.

[4] Denna skrifvelse, dat. d. 14 aug. (n. st.), finnes ej bevarad. men omtalas i Welz' bref af d. 5 sept. och 8 okt.

Han påminte om erfarenheterna från kriget under Karl XI, om dennes varningar i sitt testamente,[1] om Frankrikes partiska medlingspolitik i den holsteinska konflikten. Hvad garantikrafven beträffade, upprepade han åter den gamla läxan om alla kejsarens gjorda tjänster i den lifländska saken och förklarade, att denne visst ej skulle undandraga sig sin skyldighet, men dessförinnan måste man komma öfverens »de modo et mediis» för prestationen m. m. Svenskarne fortsatte emellertid sina yrkanden och begärde i afvaktan på den verkliga garantiprestationen en deklaration från kejsaren gentemot konung August, att den skulle ske, om han ej afstode från sina fientligheter.[2] Det ser i själfva verket ut, som om den kejserliga politikens tröghet i bevisningen af sin betygade vänskap framkallat en viss nervositet på svenska sidan, som aflockade själfve Bengt Oxenstierna skarpa utgjutelser, hart när innebärande misströstan om möjligheten att fortsätta en kejsarvänlig politik.[3]

Ett nytt moln började dessutom draga upp af en för Österrike synnerligen hotande karaktär. Utvägen låg frestande nära att efter mot Danmark väl förrättadt värf äfven göra slut på den polska oron genom en direkt stöt mot Sachsen, där man hade att söka själfva dess härd. Under augusti började rykten

[1] ». . . dannenhero auch der letztverstorbene könig bewogen worden, in seiner letzten willens-disposition dem jetzregierenden könig die warnung sich vor Frankreich zu hüten, hingegen die mit E. K. M. habende freundschaft zu cultivieren loco moniti paterni zu hinterlassen.»

[2] Welz till kejsaren 22 och 29 aug., 5 sept. 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[3] I Wien, Suec. finnes egendomligt nog ett originalbref från Bengt Oxenstierna tydligen till Stralenheim af d. 18 juli 1700, där han går skarpt till rätta med den österrikiska politiken. En underrättelse att kejsaren tillåtit sachsarne infalla i Lüneburg anser han kunna tydas som bevis på ett nära samförstånd med konung August. Detta kunde lätt inverka på konungens hållning till Frankrikes och sjömakternas förmånliga anbud. Han fortsätter: »Ich habe nun so viele jahre her an stift- und erhaltung guter freundschaft zwischen I. M:t und den Kaiser gearbeitet, weilen ich selbe von beiderseitiger und auch des publici convenience zu sein gefunden, nunmehr aber nachdem das dortige conseil so verkehrte und Ihro M:t widrige principia führet, muss gestehen, dass es mir schwer fällt das werk aufrecht zu halten.» Han kunde ej förstå, att man föredroge Danmark och Polen framför konungen, som i motsats mot dem menar uppriktigt med kejsaren, och hvars hjälp väl kunde komma att behöfvas i den spanska saken, »und sehe ich schon vorher, dass man vielleicht zu spät bedauern wird, dass man sich verleiten lassen und seine wahre freunde negligieret und gleichsam von sich gestossen habe.» Brefvet slutar med en uppmaning att genom tjänliga föreställningar häraf i förtroende söka öppna ögonen på vederbörande. — Möjligen har Stralenheim själf lämnat detta bref till de kejserliga för att kraftigare påverka dem. Jfr hans bref till Bengt Oxenstierna 14 aug. 1700 (n. st.), RA, Oxenstiernska saml.

i denna riktning komma i omlopp,[1] och de voro i själfva verket ej ogrundade. Karl XII:s planer riktade sig tydligen vid denna tid i hög grad åt det hållet, och öfverallt, där man med fruktan motsåg möjligheten af ett krigsutbrott inom Tyska riket, uppstod den lifligaste oro.[2] Äfven det kejserliga hofvet skyndade att — jämte lämpliga förmaningar till Stralenheim — instruera Welz om de föreställningar, han i detta afseende hade att göra, om det verkligen visade sig vara allvar med saken. De voro dock icke mera eftertryckliga, än förmaningar från det hållet plägade vara.[3]

Dessa föreskrifter träffade Welz i Stockholm, dit han blifvit hänvisad för att med de för ändamålet utsedda tre kommissarierna[4] underhandla angående det föreslagna lämpandet af 1698 års fördrag efter de förändrade förhållandena, särskildt i spanska frågan; d. 10 sept. hade han ankommit dit. Länge nog fick han emellertid åtnöja sig med att söka motverka Guiscards nitiska arbete för Sveriges anslutning till ligan mot kejsaren och hans försök att bringa den svenska politiken under Frankrikes inflytande genom att göra detta förtjänt om freden med konung August. På samma gång Welz framställde sina varningar däremot — hvarvid han till sin glädje tyckte sig finna åtskillig misstro till de genom fransmännen framförda fredsförslagen[5] —, var han naturligtvis angelägen att betona den kejserliga medlingen.[6]

Först d. 2 okt. hölls konferensen med de svenska kommissarierna, hvarvid Welz med lämplig argumentation framställde de kejserliga synpunkterna på såväl den lifländska

[1] Welz omnämner dem första gången i sitt bref af d. 12 sept. (n. st.).
[2] Jfr Brulin, s. 89 ff., 98 f.
[3] Kejsaren till Welz 14 sept. 1700 (n. st.). Wien, Suec.
[4] Constitutorium för Bengt Oxenstierna, Gyldenstolpe och Bergenhielm d. 24 aug. RA, Utrikesregistr. 1700.
[5] »... Man siehet zwar diesen antrag alhier also an, dass dadurch Frankreich suche vermittelst einer langdauernden negotiation die beruhigung Liflands mehr zu hindern als zu befördern oder dass der könig von Polen in der intention den nacher Lifland destinierten transport zu retardieren und zeit zu gewinnen diese proposition veranlasset habe ...» Welz till kejsaren 22 sept. 1700 (n. st.). Wien, Suec. Med det omnämnda fredsförslaget afses tydligen det genom franske ministern i Polen du Héron till Guiscard öfversända. Om denna sak samt öfver hufvud förhandlingarna med Guiscard under denna tid se Brulin, kap. 3.
[6] Welz' bref till kejsaren 5, 12 och 22 sept. 1700 (n. st.). Wien, Suec. Hans skrifvelse till Bengt Oxenstierna 14/24 sept. RA, Kejs. min. skr.

som den spanska frågan. Efter en erinran om gamla vänskapsband och Sveriges intresse af deras förstärkande gaf han än en gång till lifs skildringen af de kejserliga tjänsterna under den närvarande krisen och uttryckte å andra sidan sin förhoppning, att äfven konungen å sin sida skulle underlätta verket. Därpå följde en utförlig, till det af Frankrikes »präpotenz» hotade »æquilibrium in Europa» anknuten utläggning af förhoppningarna på konungens gentjänster i den spanska frågan, hvarvid han emellertid närmast höll sig till den negativa sidan af saken, skälen mot en anslutning till delningsfördraget, hvilken han ock fann förbjuden genom gällande fördrags bestämmelser mot förbindelser oförenliga med deras innehåll. Kommissarierna lofvade att ofördröjligen delge konungen hans framställningar, och så skedde äfven följande dag.[1] Då var emellertid Karl XII redan på väg till sina provinser på andra sidan Östersjön, där ryssarnes anfall, hvarom det skräckinjagande ryktet någon vecka tidigare nått Stockholm, ytterligare påkallade hans närvaro.

I slutet af månaden följde Welz — liksom Guiscard — efter och ankom d. 2 nov. till Reval,[2] en obehaglig öfverraskning för konungen, som ville vara fri från diplomater under sina krigsrörelser. Något tillfälle för honom att komma till tals med konungen synes icke heller ha yppat sig före slaget vid Narva.

Efter mottagen underrättelse om den vunna drabbningen begaf sig Welz till Narva och fick samtidigt med öfverlämnandet af en kejserlig notifikationsskrifvelse om en tillökning i den romerska konungens familj där framföra sina lyckönskningar, som af konungen besvarades »enligt hans vana med få ord, dock vänlig min». Uppehållet i konungens närhet blef emellertid kort. Som det ej medgafs främmande ministrar att följa honom på hans förestående krigsexpedition, återstod för Welz ej annat än att återvända till Reval.[3]

---

[1] Welz till kejsaren 12 okt. 1700 (n. st.). Wien, Suec. Promemoria öfver hans andragande vid konferensen »12/1 okt.», skrifven med hans sekreterares stil. RA, Kejs. min. skr. Brulin, s. 129.
[2] Welz till kejsaren 15 nov. 1700 (n. st.). Wien, Suec.
[3] Welz till kejsaren 13 dec. 1700 (n. st.). Wien, Suec.

Till denna undanskymda plats såg han sig hänvisad under den nu följande skiftesrika tiden med dess tillspetsning af de båda stora europeiska kriserna. Den 22 okt. hade Karl II af Spanien slutat sitt lif och kort därefter Ludvig XIV accepterat hans testamente, hvarigenom åt dennes sonson hertigen af Anjou (Filip V) gafs det odelade spanska väldet. Det var visserligen långt ifrån så som man gärna vill föreställa sig, att detta oerhörda aftalsbrott med ett slag bragte de kränkta förbundsbröderna i väpnad samverkan med kejsaren till häfdande af hans sons anspråk på den spanska monarkien. En stark stämning i England och äfven Holland var tvärtom till en början rådande för testamentet, och det måste särskildt tillskrifvas den målmedvetna segheten i Vilhelm III:s kloka politik, att opinionen småningom vändes åt annat håll. I Österrike åter var man, på samma gång man ju icke sörjde det förolyckade delningsfördraget, naturligtvis från början bestämd motståndare till testamentet, men dess politik riktade sig fortfarande vida mindre på det spanska väldet i dess helhet än på det för sjömakternas intresse mera likgiltiga Italien. Intet under därför, att det dröjde ända till hösten 1701 (7 sept. n st.), innan man lyckades sammansvetsa »den stora alliansen» i Haag.[1]

Så mycket var emellertid från början klart, att testamentets antagande betydde en skärpning af motsättningen mellan kejsaren och Frankrike, och att man på båda sidor måste rusta sig för en väpnad sammanstötning, liksom det efter hand blef allt tydligare, hvar sjömakterna skulle komma att ställa sig. Från båda hållen funno sig också de utanför konflikten stående europeiska makterna med stigande eftertryck ansatta med alliansprojekt eller framställningar om hjälptrupper mot skälig ersättning. Kurfursten af Brandenburg sålde redan i nov. 1700 mot subsidier och den preussiska konungavärdigheten en betydande truppstyrka till kejsaren, och efter långvariga förhandlingar inträdde bl. a. äfven Danmark i juni 1701 bland den blifvande koalitionens truppleverantörer. För de krigförande makterna i öster sammanknötos framställningar i dylik riktning med

[1] Om den västeuropeiska situationens intressanta utveckling efter testamentets antagande jfr den hos Brulin, s. 144 ff. citerade litteraturen.

fredsmedlingsprojekt af allehanda slag. Som vanligt var den franska politiken härvidlag mera rörlig och uppfinningsrik än den kejserliga, som åtminstone beträffande Sverige fick en öfvervägande defensiv karaktär. Från sjömakternas sida utvecklades däremot en synnerligen energisk verksamhet för att förvärfva det i Tyskland stående svenska manskapet, hvarom långdragna förhandlingar fördes med medelpunkt i Haag.

Det var under sitt besök i Narva, som Welz »med lika stor bestörtning som bekymmer» försport den spanske konungens död, och han gjorde genast hos svenskarne de föreställningar, som situationen kräfde. Han gjorde sig dock inga illusioner om deras positiva resultat, utan hans konklusion blef, att Sverige under pågående krig hvarken ville eller kunde träda in för vare sig den ena eller den andra, utan enda utvägen vore att förmedla fred med Polen.[1]

De föreskrifter, som sändes honom från Wien i anledning af den nya situationen, äro icke närmare kända. Så mycket är tydligt, att de gått ut på framställning om svensk hjälp efter slutadt krig med konung August, fortsatta anbud om kejsarens medling däri samt en sondering af Sveriges ställning till ett eventuellt förbund med Polen mot Ryssland, hvarpå man synes tänkt sig en fredsunderhandling med detta land under kejserlig medling.[2] Framställningar i dylik riktning gjordes ock af Welz, både skriftligen[3] och vid ett personligt besök i det svenska högkvarteret i Lais i slutet af febr. eller början af mars 1701. Han lyckades därvid komma till tals ej blott med Piper utan äfven för ovanlighetens skull med konungen själf, men resultatet blef det han väntat. Konungens obenägenhet för

[1] Welz till kejsaren 24 dec. 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[2] Kejsarens bref af d. 22 dec. 1700 (n. st.) saknas i Wien, Suec., men omnämnes i Welz' skrifvelse af 21 febr. 1701 såsom ankommet d. 25 jan. (n. st.). Att döma af Stralenheims bref till K. M. 25 dec. 1700 (n. st.), RA, Kejs., var det han, som väckte tanken på denna Österrikes medverkan till ett svenskt-polskt förbund mot Ryssland.

[3] I RA, Kejs. min. skr. finnes en odaterad promemoria med Welz' sekreterares stil, innehållande framställningar af angifven art; på den står antecknadt »præs. Lais d. 20 jan. 1701», men som Welz ej omnämner någon resa till svenska hufvudkvarteret vid denna tid, torde framställningen ditkommi från Reval. Detta till rättelse af uppgiften hos Brulin s. 161.

fred befanns oförminskad, hur mycket det än beklagades af svenskarne själfva. Det svar på hans framställningar, som han fick af Piper, uttryckte tacksamhet för den välvilja, som låg i anbudet af kejsarens officier till krigets afslutande, och tillade, att erkänslan skulle bli än större, om kejsaren ville använda dem till att påverka republiken att fortfarande afhålla sig från kriget och förmå sin konung till detsamma; skäl anfördes också för att visa opålitligheten i dennes fredsbenägenhet. Förslaget om förbundet mot Ryssland tycks man förbigått med tystnad. I fråga om det begärda biträdet efter eget slutfördt krig aktade sig konungen att yttra mer än en försäkran »att han vore och förblefve benägen att såväl nu som efter slutadt krig underhålla det med kejsaren hittills plägade goda samförståndet».[1]

Det var alltså ej med någon vidare rik skörd, som Welz i midten af mars återvände till Reval, men hans besök i Lais hade dock haft den följden med sig — om till godo för kejsaren, må lämnas osagdt — att hos den franske medtäflaren inge starka misstankar om en förbindelse mellan Sverige och Österrike, hvilka bidrogo till dennes förändrade taktik att i stället för fredsmäklingsförsök underblåsa kriget.[2]

Det var emellertid icke sista gången, som Welz uppsökte det kungliga högkvarteret. Den 21 maj ankom till honom en kurir med nya order att express begifva sig dit. Det tycks varit oron öfver de svenska truppernas sammandragning i Pommern — samma trupper som sjömakterna så lifligt åstundade — som gaf anledning till denna nya ansats. Utan att inlåta sig på frågan om konungens rätt till invasion i Sachsen skulle han enligt de nya kejserliga förhållningsorderna framhålla, huru ett dylikt företag skulle tjäna Frankrike lika väl som en diversion; den skulle göra om intet åtskilliga pågående förhandlingar om truppleverans till kejsaren, särskildt den afsedda öfverenskommelsen med Danmark, med hvilket land kejsaren inlåtit sig på sådant sätt just för att minska antalet af Sveriges fiender.

[1] Welz till kejsaren 18 och 28 mars 1701 (n. st.). Wien, Suec.
[2] Brulin, s. 162 ff.

Det påtänkta anfallet vore så mycket onödigare, som freden i alla fall troligen snart vore att vänta tack vare kejsarens och andra välsinnade makters framställningar till konung August,[1] och borde Welz till sakens underlättande antyda önskvärdheten, att konungen ville ge tillkänna sin ståndpunkt i fråga om fredsvillkoren. Stode konungen ej att afhålla från invasionen, borde han i alla fall uppmanas att dessförinnan meddela sig med kejsaren, särskildt angående hvad denne hade att påräkna från Sveriges sida, om konung August på grund af Österrikes hållning i saken anslöte sig till dess fiender.[2] — Trots den ringa utsikten till att Sverige toge position i den stora stridsfrågan skulle han i alla fall fortsätta sina framställningar i den riktningen och höra sig för, om och på hvilka villkor en närmare förbindelse vore att sluta. Åtminstone borde konungen på riks- och kretsdagar i riket understödja kejsarens sak med sitt votum och sina officier.[3]

Welz begaf sig ofördröjligen till Lais och fick genast företräde hos konungen och samma dag konferens med Piper. I olika memorial framställdes de olika punkterna efter de i det kejserliga brefvet gifna föreskrifterna.[4] Det blef emellertid samma besked som vanligt. Beträffande infallet i Sachsen försäkrade konungen, att han ej gifvit några order, men lät det för framtiden bli beroende af konjunkturerna. För fred med konung August var lika liten benägenhet som förut att förspörja, »det vore för närvarande ännu icke tid att företaga ett sådant verk», var konungens svar, ehuru han sedan lät Piper tillägga, att han i så fall

[1] I hvad mån detta påstående var grundadt, är naturligtvis ytterst tvifvelaktigt. Enligt de meddelanden, som Stralenheim fick angående konung Augusts uttalanden i fredsfrågan just i samband med denna diplomatiska aktion, skulle han förklarat sig beredd att sluta fred »nach dem fuss des Olivischen friedens», dock med vissa punkter hänskjutna till garanternas afgörande, men om lämnande af den begärda satisfaktionen ville han ej höra talas, och likaledes motsatte han sig att sluta fred utan att tsaren inneslötes. Stralenheim till K. M. 28 maj 1701 (n. st.). RA, Kejs.

[2] Ungefär vid samma tid fick Stralenheim till svar på sina garantikraf i Wien höra yttranden, som rent af ingåfvo honom hoppet, att kejsaren skulle kunna förmås att understödja invasionen i Sachsen under villkor af Sveriges garanti mot däraf uppkommande risker. Jfr hans bref till K. M. 16 apr. 1701 (n. st.), RA, Kejs. Måhända kan man i dessa uppslag se en österrikisk trefvare till förbindelse med Sverige mot konung August, för den händelse dennes franska alliansförhandlingar skulle leda till resultat.

[3] Kejsaren till Welz 4 maj 1701 (n. st.). Wien, Suec.

[4] Tre memorial i RA, Kejs. min. skr.

alltid skulle lita till kejsarens medlingsofficier. Hvad Sveriges ställning till den västeuropeiska konflikten beträffar, lät man förstå, att det med hänsyn till sjömakternas tveksamma hållning i successionsfrågan samt till det egna kriget icke var möjligt att nu inlåta sig i den önskade närmare förbindelsen. I fråga om de svenska representanternas hållning på riksdagen och kretsdagarna föreföll svaret däremot tillfredsställande.[1]

Med dessa besked lämnade Welz Lais, samtidigt i likhet med öfriga länders diplomater på grund af fälttågets återupptagande hänvisad till Stockholm eller, om han föredrog det, Reval. Han föredrog Riga, men anmodades då genom bref från sekreteraren Schantz — ett sätt, som han fann »något oformligt» — att hålla sig inom de båda första alternativen.[2] Han resignerade och begaf sig till Reval, där han nu utan afbrott stannade till mot slutet af året, sysselsatt med att inberätta krigshändelserna och iakttaga det nya franska sändebudet Bonnacs förehafvanden, men utan tillfälle till diplomatisk verksamhet.[3] Först i dec. yppade sig åter ett sådant.

Det stod förmodligen i samband med de alltjämt pågående alliansförhandlingarna med konung August, hvilka som komplement förutsatte hans frigörande ur kriget med Sverige. Äfven med Ryssland hade förhandlingar kommit i gång och också från detta håll den kejserliga medlingen förklarats önskvärd.[4] Ett nytt medlingsanlopp sattes alltså i scen af den kejserliga politiken samtidigt med öfversändandet af kejsarens officiella notifikation af och inbjudan till den stora alliansen, daterad d. 10 nov. (n. st.), samt hans lyckönskningsskrifvelse af d. 24 okt. (n. st.) i anledning af öfvergången öfver Düna.[5] Den kurir, som öfverförde dessa båda skrifvelser till Welz för att tillställas

[1] Welz till kejsaren 9 juni 1701 (n. st.). Wien, Suec. Jfr kanslikollegii bref till Stralenheim 19 juni. RA, Kejs.

[2] Welz till kejsaren 9 juni och 18 juli 1701 (n. st.). Wien, Suec.

[3] Ett uppslag till fredsmedling för tsarens räkning lämnades honom i sept. från konungen af Preussen, och han meddelade det till Piper, men utan vidare påföljd. Welz till kejsaren 26 sept. (n. st.). Ib. Piper till Welz 25 nov. 1701. RA, Kanslipresidentens koncept.

[4] Kejsarens medling hade redan vidrörts i den kort efter slaget vid Narva uppsatta instruktionen för ryska sändebudet i Wien Golitsyn. Brückner, Peter der Grosse, s. 389.

[5] Inbjudningsskrifvelsen finnes bland kejsarens bref i RA, Kejs.

Karl XII, medförde också närmare föreskrifter beträffande fredssaken, hvilken Welz personligen skulle lägga på konungens hjärta. I fråga om den tänkta förhandlingsbasen uttryckte sig skrifvelsen med mycken försiktighet. Konung August och tsaren hade förklarat sig villiga att ingå fred »auf raisonnable und reputierliche conditiones»; villkoren in specie skulle Welz ej själf börja vidröra och än mindre de satisfaktionsanspråk, som från svenskarnes sida kunde tänkas, men väckte dessa saken på tal, skulle han som en förmodan framkasta, att Sveriges båda fiender skulle nöja sig med en fred »mit reputation und ohne sonderbarem nützen» och alltså ej göra några svårigheter att återställa hvad de möjligen eröfrat, dock att konung August behölle det — åt republiken skänkta! — artilleri, som fanns i Dünamünde. Karl XII skulle i vackra ordalag uppmanas att för fredens varaktighets skull ej uppställa för hårda kraf; ville han ge kejsaren sin uppfattning tillkänna, skulle denne förvissa sig om motparternas ståndpunkt och göra allt för att underlätta verket, till hvars behandling en kongress borde sammanträda. På samma gång lade sig kejsaren ut för sin bundsförvandt den preussiske konungens erkännande och tänkte sig också hans deltagande i sin och sjömakternas medling, men Welz skulle akta sig att drifva denna sak så, att fredsfrågan därigenom försvårades. Slutligen skulle han utverka en gynnsam hållning från Sveriges sida gentemot de blifvande kejserliga framställningarna på riksdagen i Regensburg.[1]

Den 7 dec. erhöll Welz detta omfattande uppdrag, och så snart vägarna blefvo farbara, afreste han till Riga, där han för öfrigt fann Dünamünde redan i svenskarnes våld.[2] Konungen var borta och hans återkomst lät vänta på sig.[3] Slutligen måste Welz (d. 21 jan. 1702) låta kuriren återgå och lämna de kejserliga skrifvelserna till Piper att öfverbringas till konungen; samtidigt medsände han ett memorial öfver sitt uppdrag i enlighet med de gifna förhållningsorderna.[4]

---

[1] Kejsaren till Welz 10 nov. 1701 (n. st.). Wien, Suec.

[2] Welz till kejsaren 5 jan. 1702 (n. st.). Ib.

[3] Han framställde under tiden sitt ärende till Piper, »wiewohlen aus gewissen, nicht unerheblichen bedencken nur in generalibus».

[4] Welz till kejsaren 18 och 31 jan. 1702 (n. st.). Ib. Memorialet är i afskrift bilagdt sistnämnda bref.

Genom bref från Piper[1] fick han emellertid kort efteråt veta, att han måste ge sig till tåls, till dess konungen inhämtat kanslikollegii betänkande i den viktiga frågan. Som han på förhand anat en dylik utgång, hade han redan skriftligen förberedt Bengt Oxenstierna, men han befarade i alla fall — bl. a. med hänsyn till »die in Schweden vornehmende deliberierung wegen disparität der gemüther und affecten» — en tidsförlust på två månader. Då härtill kom underrättelsen att konungen nu med en armé marscherat mot Lithauen, enligt hvad man gissade för att förmå republiken att afpressa sin konung den fordrade satisfaktionen, kan man ej undra på att tonen i hans rapport om situationen var något pessimistisk.[2] Han stannade emellertid tills vidare i Riga, åter hänvisad till korrespondentens blygsamma tjänstgöring.

Under tiden fördjupade sig Karl XII allt längre i Polen, och det blef mer och mer tydligt, att ville man nå honom, måste det ske på annan väg. Welz' mission blef därigenom öfverflödig, och på våren 1702 afgick till honom bref från Wien med tillåtelse att återvända.[3] I slutet af sept. var han åter i Wien efter sin mer än tvååriga mission.[4] Spelet kunde betraktas som i det närmaste resultatslöst, men därpå var ju föga att undra, då man från ingendera sidan velat göra någon verklig insats.

---

2. Kejsarens fördrag med konung August och dess konsekvenser.

(1702.)

Med ingången af år 1702 hade konung August gjort en åtminstone tillfällig halt i sina pendelsvängningar mellan kejsaren och Frankrike. Äfven beträffande det afgörande skedet af hans förhandlingar med kejsaren flyta

[1] Dateradt d. 24 jan. 1702. RA, Kanslipresidentens koncept.
[2] Welz till kejsaren 16 febr. 1702 (n. st.). Wien, Suec.
[3] Kejsaren till Welz 27 maj 1702 (n. st.). Ib. Jfr ock Piper till Welz 29 maj 1702. RA, Kanslipresidentens koncept.
[4] Stralenheim till K. M. 7 okt. 1702 (n. st.) RA, Kejs.

åtminstone de österrikiska källorna ej rikt. Underhandlingen fördes dels i Polen genom Stratman, dels i Wien genom konung Augusts sändebud Wackerbarth, hvarjämte någon gång någon särskild utskickad dök upp där. De länge ifrigt förfäktade anspråken på afträdande af en förbindelsesträcka i Schlesien som vederlag för hans anslutning till den kejserliga sidan tycks August ha släppt på sensommaren 1701. Ungefär samtidigt afgingo nya alliansförslag från Frankrike, och ännu i midten af jan. 1702 — då fördraget redan var afslutet — tycks Stralenheim trott den franska vågskålen väga tungt.[1] Sachsarne försummade ej heller att i lämplig utsträckning hålla de täflande diplomaterna underkunniga om hvarandras anbud, och tydligt är, att det var under intrycket af en ny fransk kurirs ankomst, som Stratman fann sig föranlåten att, något hastigare än han skulle önskat, d. 16 jan. 1702 (n. st.) i Warschau underteckna traktaten.[2]

Alliansen,[3] som å konung Augusts vägnar i hans egenskap af kurfurste af Sachsen afslöts af hans öfverstekansler von Beichlingen, och som var ställd på 10 år (art. 12), angaf sig själf som offensiv i hvad den spanska successionsfrågan beträffade, men i öfrigt som defensiv (art. 1). Hufvudparten af bestämmelserna angick också den spanska frågan. Konung August förband sig att ej erkänna hertigen af Anjou, att med sitt votum på riksdagen bidraga till krigsförklaringen å rikets vägnar samt att lämna sin kontingent till riksarmén, hvaremot kejsaren lofvade honom sitt skydd mot däraf uppväxande eventualiteter (art. 2). Vidare — och det var föredragets andra kärnpunkt — utfäste sig konungen (art. 3) att i kejsarens tjänst öfverlåta 8.000 man, hvaraf en tredjedel kavalleri och resten fotfolk, hvilka skulle underhållas af kejsaren — såsom uttryckli-

[1] I Stralenheims bref (RA, Kejs.) förekomma åtskilliga uppgifter om gången af förhandlingarna, i den mån han fick kännedom därom. Se t. ex. hans bref af d. 27 aug. 1700, 23 april, 2 juli, 27 aug., 3 och 24 sept., 5 nov., 3 och 17 dec. 1701, 28 jan. 1702 (allt n. st.). Om förhandlingarna mellan Frankrike och konung August se Legrelle, a. a., IV, s. 241 ff., 269 ff. och Hallendorff, Konung Augusts politik åren 1700—1701 (Uppsala 1898). Jfr ock de i *HH*, XIX: 2, s. 115 ff. och 162 f. tryckta handlingarna.

[2] Stratman till kejsaren 15 och 26 jan. 1702. Wien, Pol.

[3] Den finnes tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 168 ff. Artiklarnas nummer anges här efter den definitiva numreringen (jfr nedan sid. 163).

gen sades ifrån, äfven under vinterkvarteren —; såsom ersättning skulle han af kejsaren erhålla 200,000 rdr (300,000 gulden) om året. Vidare förband sig kejsaren att af sjömakterna utverka jämte hans upptagande i den stora alliansen ett liknande öfvertagande af ytterligare 12,000 man (art. 4). Bestämmelserna om defensivalliansen — hvilka ur svensk synpunkt kunde blifva af ännu större intresse — föreskrefvo i händelse af anfall på endera partens land eller kränkning af hans rättigheter understöd från den andra partens sida med en viss styrka (den kejserliga upptagen till 8,000 man), som vid behof skulle ökas, men medgåfvo en föregående frist på tre månader för användning af officier (art. 7—9). Kejsaren lofvade (art. 6), för att göra konung Augusts biträde i spanska saken desto verksammare, att genom sin och sjömakternas »nachdrücklige interposition» arbeta på att freden med Sverige, med inneslutande af Ryssland, måtte »auf billige und raisonnable conditiones» åstadkommas så snart som möjligt. Äfven öppnades väg för tsarens accession till fördraget (art. 12).

Vid traktaten voro fogade två sekreta och en separat artikel samt en birecess, den ena sekreta och den separata artikeln daterade samtidigt med hufvudtraktaten, de båda andra akterna en vecka senare. Birecessen innehöll närmare bestämmelser om det öfverlåtna manskapet, bl. a. att det visserligen skulle stå under kejserligt öfverbefäl, men kommenderas af en af konungen förordnad general, att dess antal med hänsyn till de faktiska truppförbandens storlek kunde få ökas, och att konungen lofvade att ej före den bestämda tidens utgång återfordra det. Den separata artikeln bestämde, att fördragets offensiva karaktär och konung Augusts åtagna förbindelse att med sitt votum o. s. v. bidraga till rikskriget ej skulle träda i kraft, förrän sjömakterna medgifvit hans inträde i alliansen och öfvertagandet af de ofvannämnda 12,000 man. Genom den första sekreta artikeln åter utsträcktes de defensiva förpliktelserna till att gälla äfven det i själfva traktaten ej medtagna Polen, nämligen i fråga om konungens person, så att om han där ansattes med öppna angrepp utifrån eller med inre oroligheter och intriger, vore kejsaren skyldig att biträda med officier och därpå med väpnadt understöd. Den

senare sekreta artikeln förbjöd att lämna skydd åt rebeller på någondera sidan, särskildt åt dem som från Ungern togo sin tillflykt till Polen.

I och med undertecknandet var dock traktatverket icke i hamn. I Wien var man ej fullt på det klara med alla dess punkter, och särskildt erbjöd den separata artikeln svårigheter. För kejsaren var det af största vikt att kunna påräkna kurfurstens af Sachsen medverkan i fråga om rikskriget, men den enligt artikeln nödvändiga förutsättningen därför, sjömakternas öfvertagande af 12,000 sachsare mot vederbörliga subsidier, var högst osäker, då de i hvarje fall ej ville ha mer än 8,000. Då kejsaren d. 20 febr. (n. st.) ratificerade fördraget, utelämnades också stötestenen. Det blef nu Stratmans sak att ställa sachsarne till freds, en uppgift, som erbjöd betydliga svårigheter, men slutligen genomfördes; d. 16 mars (n. st.) utväxlades ratifikationerna i Warschau utom för den separata artikeln, hvarvid von Beichlingen dock förbehöll sig, att äfven den framdeles skulle ratificeras, (hvilket aldrig torde skett.) Trupphandeln med sjömakterna gick emellertid ej så glatt, då från Sverige inlades gensagor, hvilka voro så mycket mer värda beaktande, som man ju förehade en liknande negociation med denna makt. I stället började man från kejsarens sida erbjuda sig att äfven öfvertaga en del af detta manskap.[1]

Hos svenskarne var redan blotta tillkomsten af ett fördrag mellan kejsaren och konung August ägnad att väcka misstämning. Stralenheim gjorde också sitt bästa att äfven efter dess afslutande motarbeta den. Vid sina protester hos de österrikiska statsmännen bjöds han naturligtvis på det vanliga argumentet, att man i själfva verket gjorde Sverige en tjänst genom att liksom afväpna dess fiende, hvilket han bemötte med en ironisk hänvisning till den tjänst, som Sverige skulle göra kejsaren genom att ekonomiskt försvaga Frankrike förmedelst mottagande af subsidier därifrån.[2] Först mot slutet af maj fick Stralenheim mottaga en afskrift af

[1] Denna framställning grundar sig på de i *HH*, XIX: 2, s. 182—194 tryckta handlingarna, utgörande relationer från Wackerbarth 15 och 24 febr. och Stratman 8 april samt protokoll vid konferenserna beträffande ratifikationernas utväxling 4 och 16 mars 1702 (allt n. st.).

[2] Jfr Stralenheims bref till K. M. bl. a. 18 febr., 4 och 19 mars 1702 (n. st.). RA, Kejs.

fördraget — hufvudtraktaten nämligen, de sekreta artiklarna omnämndes naturligtvis icke —, hvarjämte Kaunitz försäkrade, att hjälpbestämmelserna ej gällde det nu pågående kriget.[1]

Det var också af behofvet påkalladt att söka lugna stämningen på det hållet, ty i själfva verket voro rykten i omlopp om för Sverige ytterst menliga bestämmelser — vid behof omedelbar hjälp till konungen af Polen med 6,000 man och garanti för både hans arf- och valrike i de mest bindande ordalag — och det franska partiet i svenska lägret försummade naturligtvis ej att utdraga konsekvenserna; på grund af bristande instruktion hade Welz ej annat än »generaliora» att andraga till de illvilliga påståendenas bemötande.[2]

Ej heller meddelandet af traktatens ordalydelse gjorde emellertid tillfyllest. Karl XII tog visserligen saken kallt, men han fördolde ej sitt missnöje. Det var godt och väl att man ville tolka fördraget så, att det blott gällde anfall på konung August i anledning af hans positionstagande i spanska kriget; »så kunne vi likväl ej annat än låta oss gå till sinnes, att kejsaren således inlåtit sig uti våre fienders interessen», skref han till Stralenheim d. 5 juni. Särskildt var han missnöjd, att kejsaren åtagit sig att drifva deras sak hos hans allierade. Han höll det för orimligt, att den, som förband sig med hans fiende och gaf honom understöd, »skall kunna troligen vara sinnad för vårt bästa». Emellertid förklarade han sig trots allt ej skola låta sig »irra» eller dragas från sitt verkliga intresse; han var förvissad, att kejsaren likaväl som sjömakterna snart skulle lära sig inse konung Augusts opålitlighet.[3]

Från kanslikollegium erhöll Stralenheim befallning att begära förklaring öfver vissa dunkla punkter i fördraget,[4] och i början af aug. afgaf han i öfverensstämmelse därmed i audiens hos kejsaren ett memorial, där han begärde skriftlig förklaring, dels beträffande traktatens bestämmelser om defensivallians, hvilka han betecknade såsom allmänt hållna

[1] Stralenheim till K. M. 6 juni 1702 (n. st.). Ib.
[2] Welz till kejsaren 8 juni 1702 (n. st.). Wien, Suec. Jfr *HH.* XIX: 2, s. 227.
[3] Karl XII till Stralenheim 5 juni 1702. RA, Kejs.
[4] Kanslikollegium till Stralenheim 28 juni 1702. Ib.

och ej innehållande något formligt undantag för det pågående kriget, dels beträffande den åt Sveriges trolöse fiende den ryske tsaren öppnade utsikten till accession.[1] På muntliga försäkringar sparade man icke till svar, men någon skriftlig försäkran var man alltför försiktig att gifva ifrån sig. D. 14 aug. hölls konferens om saken, hvarvid svårigheterna åt båda hållen med vanlig grundlighet dryftades; slutsatsen blef, att man borde söka komma ifrån med ett muntligt svar och, om detta ej lyckades, affatta det skriftliga i allmänna ordalag. Det senare alternativet tycks emellertid ej behöft tillgripas.[2]

Det var för öfrigt ej blott i Sverige, som man ansåg fördraget enligt sin affattning gälla det pågående kriget, samma uppfattning gjorde sig också märkbar — i Wien. Da konung August, som ej visade sig bekajad af några tvifvelsmål i det afseendet, på våren 1702 med åberopande af alliansen begärde kejserliga hjälptrupper mot Karl XII:s invasion i Polen, afböjde man visserligen detta, men icke med hänvisning till defensivalliansens otillämplighet på föreliggande fall, utan på rena lämplighetsgrunder: hjälpen skulle i alla fall ej kunna bli tillräcklig och skulle blott lägga hinder i vägen för kejsarens officier, med hvilka konung August vore bättre hulpen, hvarjämte den kunde framkalla ett för båda fördärfbringande svenskt anfall mot arfländerna.[3] Och det finnes äfven tydliga positiva bevis beträffande de kejserliges tolkning af den sekreta artikeln. Dess bestämmelser voro i det ursprungliga fördraget ej hemliga, utan utgjorde där art. 12, men på Österrikes förslag hade den efter något motstånd från Sachsens sida vid ratificeringen utbrutits och gjorts sekret. I anledning däraf måste emellertid ett nytt ratifikationsexemplar utfärdas af kejsaren i st. f. den provisoriskt lämnade ratifikationen af det ursprungliga fördraget.[4] Men då detta sent omsider skulle afgå, var

[1] Stralenheims memorial finnes i orig. i Wien, Suec.; en kopia är bilagd hans bref till K. M. 13 aug. 1702 (n. st.). RA, Kejs.

[2] Referat öfver konferens d. 24 aug. 1702 (n. st.), af kejsaren gilladt d. 31 s. m. Wien, Suec. Jfr Stralenheims bref 19 aug. och 2 sept. (n. st.). RA, Kejs.

[3] Den kejserliga resolutionen af d. 16 juni 1702 (n. st.), tryckt i *HH*, XIX:2, s. 202 ff.

[4] Se ib., s. 187 ff., 168. Genom den i samband med artikelns utbrytning verkställda omformuleringen af dess ingress betecknades själfva för-

situationen förändrad, Karl XII var på marsch mot Warschau, och August begärde hjälp just med stöd af denna artikel, medan han samtidigt antydde lämpligheten att göra den känd för republiken. Vid konferens d. 3 maj (n. st.) hölls då en ytterst betecknande diskussion, huruvida man under sådana förhållanden borde återhålla ratifikationen af den sekreta artikeln. Man beslöt att så icke borde ske, och detta på ganska märkliga grunder: kejsaren hade ju redan en gång beslutit »sich für des königs sicherheit zu impegniren» med hänsyn till det dåliga exemplet af dennes eventuella afsättning, utsikten till därpå följande ständiga oroligheter i Polen och risken att åter få en »fransk konung» på dess tron, och artikeln befunne sig alltså i det redan ratificerade exemplaret. Skulle ratifikationen i denna punkt återhållas, ginge hela traktaten sönder, och man hade intet medhåll att vänta af Sachsen i riket. Däremot borde konung August strängt hemlighålla artikeln för att ej fördärfva kejsarens kredit hos konungen af Sverige och därmed omöjliggöra hans officier hos denne. Emellertid förehade man verkligen också frågan, om ej artikeln kunde göras kraftlös genom uttolkning, men detta *ej* ur synpunkten af dess otillämplighet på det svenska kriget, utan på sådana grunder som att republiken icke gifvit tillstånd att införa dessa främmande trupper i Polen och att defensivallianser ej förbinda till hjälpprestation, då man själf är i krig. Man beslöt dock att ej tillgripa dessa undflykter, dels för att ej på det viset riskera hela traktaten, dels — för att ha dem kvar vid kommande, mera trängande behof; nu vore kejsaren i alla fall genom hufvudtraktaten skyldig att med sina officier befordra freden. Kejsarens resolution af d. 5 s. m. i denna punkt blef också, »dass der articulus secretus, wenn man darmit nicht trainieren könne, extradiert werden solle; cum recommendatione summa secreti».[1]

Huru mycket de österrikiska försäkringarna om traktatens oskadlighet för Sverige voro värda, torde häraf vara otvetydigt. Men svenskarne kunde visserligen trösta sig

draget såsom slutet för den spanska successionsfrågans skull (jfr ib. ss. 176 och 181): intet tyder dock på att de kejserlige användt detta som argument för dess otillämplighet på svenska kriget.

[1] Konferensreferatet är tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 219 ff.

med sin egen erfarenhet, att kejsaren icke var så synnerligen snabb i att prestera sina garantier.

Var på den grund alliansens reella värde för konung August ej så stort, så är det emellertid tydligt, att redan intresset, att det stipulerade understödet från denne skulle bli effektivt, i hög grad band kejsarens händer gentemot honom. Han saknade ej heller möjligheter att påminna om sitt värde. Löftet om biträdet på riksdagen i Regensburg, som för kejsaren var af så stor betydelse, infriades icke ofördröjligen, och den sachsiske gesandten där, v. Werther, försummade ej något tillfälle att därur söka frampressa garantier för sitt land mot ett svenskt infall.[1]

Säkerligen åsyftade också konung August andra fördelar än de 200,000 riksdalerna om året, då han under brinnande krig förband sig att afhända sig en betydande del af sin här. Det låg nära till hands att misstänka, att i hans afsikter med transaktionen äfven ingick tanken att på så sätt skaffa ifrågavarande trupper goda vinterkvarter utan egen kostnad — hvar de sedan komme att användas under sommarfälttågen, var en fråga för sig. Det dröjde ej heller länge, innan svaret därpå kom för den innevarande sommaren. Då den för ändamålet utsedde kejserlige kommissarien vid midsommartiden afreste för att mottaga de 8,000, befanns det, att de gått till Polen! Man blef naturligtvis missnöjd i Wien, men fullt oväntadt kom det ej.[2] Först då vintern nalkades, fick man åter höra af dem.

Ett lifsintresse för den polsk-sachsiske härskaren var vidare den oförhindrade passagen genom Schlesien. Någon durchmarschrätt var ej antydd i fördraget, men skulle väl Österrike befinnas villigt att afskära denna pulsåder för sin nye bundsförvant? På den punkten trängde sig den nordiska konflikten allra mest närgånget in på den kejserliga politiken.

Från svensk sida försummade man ej att varna. På våren 1702 begärde Stralenheim förbud mot de sachsiska truppernas passage öfver österrikiskt område, och då man svarade, att någon sådan visserligen aldrig skulle medges, men

[1] Se härom *HH*, XIX: 2, s. 199, 207 ff.

[2] Se Stralenheims bref till K. M. 1, 15 och 22 juli 1702 (n. st.) RA, Kejs.

att kejsaren saknade resurser att förhindra den, om den ändå försöktes, framhöll han, huru man därigenom själf skulle visa hans konung den väg, på hvilken han kunde nå sin fiende i hans land. Det dröjde icke många dagar, innan underrättelse kom, att sachsarne ryckt in på schlesiskt område. På Stralenheims skarpa föreställningar följde de kraftigaste försäkringar, att man gjort alla möjliga föreställningar för att förekomma genomtåget, men då de kejserliga trupperna voro upptagna på andra håll, funnos inga möjligheter att hindra det.[1]

Äfven i detta fall har man möjlighet att kontrollera de österrikiska försäkringarna. Harmen var nog ej spelad, men den gällde — att passagen tagits på en mera komprometterande väg än som *medgifvits*. Det var nämligen så långt ifrån, att den förvägrats sachsarne, att man i stället till svar på deras framställningar tillåtit, att den toges genom Glogaus område, dock med villkor att man hemlighölle detta medgifvande och icke genom »onödig eclat» däraf gåfve svenskarne anledning till fientligheter; därför kunde den begärda passagen midt igenom landet ej medges, enär svenskarne därigenom kunde förfalla till gissningar, att en »concerto» i saken plägats med kejsaren. På detta sätt refereras hvad som i saken förekommit i själfva den kejserliga resolution till Wackerbarth (af d. 16 juni 1702 n. st.), hvari klagomålen framställdes öfver att ändå genomtåget skedde midt igenom landet, detta och de kejserliga finanserna dessutom till stort men. — Den kejserliga politikens principiella meddelaktighet i företaget är därmed ställd utom allt tvifvel.[2]

(Forts. i nästa häfte.)

---

[1] Stralenheims bref 20 och 27 maj, 11 och 18 juni 1702 (n. st.). RA, Kejs.

[2] Resolutionen är tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 202 f.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne.

En ny relation af Folkernius om vistelsen i Svärdsjö.

I *Historiska studier tillägnade Harald Hjärne* (sid. 125 ff.) har S. Samuelsson presterat en utredning om de historiska källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne. Han uppvisar att — bortsedt från den kortfattade berättelsen i Peder Svarts krönika — kunskapen om Gustaf Vasas färd genom Dalarne i slutet af år 1520 hvilar på en muntlig tradition, som tidigast upptecknats under senare hälften af 1600-talet. Den äldsta af dessa uppteckningar är en »relation», uppsatt af kyrkoherden i Svärdsjö Lars Folkernius, daterad den 6 mars 1667. En annan berättelse om Gustaf Vasas vistelse i Svärdsjö, också den af Folkernius, finnes bland de i Kungl. Bibl. förvarade »Ransakningar om Antiquiteter 1667-84»»; denna berättelse har genom stiftstyrelsens försorg insändts till Antikvitetskollegiet och är daterad den 31 (!) juni 1667.

Under ordnandet af Falu länsstyrelses äldre handlingar, som insändts till Uppsala landsarkiv, anträffade jag bland nämnda handlingar ytterligare en berättelse af Folkernius om Gustaf Vasas äfventyr i Svärdsjö. Denna berättelse upptager två blad i kvart inom ett omslag, hvarå tecknats n:r 45, och har sålunda tillhört någon äldre serie handlingar i länsstyrelsens arkiv. Nu låg den emellertid bland en massa oordnade handlingar. Af jämförelse med andra skrifvelser från Folkernius till landshöfdingen visar det sig, att berättelsen är original af Folkernii hand. Den är daterad den 17 nov. 1667 och liksom de båda andra tillkommen i anledning af påbudet om rannsakningar efter »antikviteter». Denna nyfunna relation återgifves härnedan med några smärre ortografiska modifikationer.

Efter Kongl. uthgångne mandat hafuer iag underteknat noge ransakat och ransaka låtit här i församblingen efter antiquiteter, doch inga kunnat finna. De tuenne cronorne belangandes, som sittia på vår kyrkia, af huad tilfälle de äre dijtkomne, och ladun, uthi huilken glorvördig i åminnelsse K. Gustaf primus tröskat hafuer, berättas af åtskillige gamble trovärdige män i församblingen för visso (huilka

seija sigh hafua denna kunskapen af sina fäder och förfäder) sålunda: K. Gustaf när han unflyendes K. Christierns tyrannie kom op i Bergzlagen til Ornäs, hade han så när genom förräderie där blifuit gripin af Arn Pärson på Ornäs, där icke hans hustru hade lönligen skaffat Hans May:t undan. Då flydde han til Svärdsiö, där han af herr Joen kyrkioheerden blef väl unfägnat och tracterat, såsom crönikan förmäler. Men efter han där icke kunde länge vara trygger för K. Christierns häftige eftersökning, skaffade hr Joen honom til en afsides belägen by, benämd Isahle, til en man vidh nampn Sven Nilsson, som tå var cronans diurkarl, som de på den tijden kallades. Där fördölde H:s May:t sig öfuer vinteren, tröskade åt be:te Sven Nilsson och städze gick i bondekläder. När K. Christierns partie komme dijt in i stugun där Hans May:t var, hanterade Sven Nilsson honom såsom sin dräng, på thet fienden icke skulle understå honom vara den samma, hustrun slog'n i ryggen medh kakspaden, seijandes: »Hui står tu här och gapar på främmande folck, hafuer tu aldrig seet folk förre; packe dig uth i ladun». Den samma ladun är ännu gengzen, doch illa hållen; ty ägeren, som är åfuanbe:te Sven Nilsons pronepos, är uthfattig och förmår inthe hålla ladun vidh macht. Vidh sidsta föret förde Sven Nilson, effter hr Joens beställning, H:s Maij:t i en halmskrinda op til Rättvijk sochn, där H:s May:t först begynte handla medh dalkarlnarna (sic!). När H:s Maij:t var sedan stadfäst i regemente, hafuer han gunsteligen ihogkommit den trohet, som honom i Svärdsiö var bevijst och förärat till Svärdsiö kyrkias prydna en förgylt crona til at sättias på kyrkian til evärdeligit monument.

Anno 1642 när H:s May:t drotning Christina var i Svärdsiö. lätt hon förgylla op be:te Crona, och där til medh förährade hijt en äfven sådan crona förgylt, doch halfparten mindre, och lät sättianc åfuan i den andra på samma iern spets.

Den större eller gambla cronan är giord medh 6 spijror eller vasar, och medh denna inscription: Gustavus 1 Rex Sueciæ. Den mindre eller nya medh 8 spijror och medh korsband ihop bundin åfuantill; där åfuan uthi emot ändan på spetsen ett äple och ett litet kors öfuerst i toppen och medh denna inscription: Christina regina Sueciæ Ano 1642.

Detta är det iag om åfuanbe:te cronor och ladu hafuer at berätta, och emedan åtskilligas berättelsser stämma öfuer eens medh huar annan, synes, efter mitt ringa förstånd, denna concept icke långt drabba ifrån saningen. Actum Svärdsiö den 17. Novemb. A:o 1667.

Laurentius Folkernius
past. suerdz. m. p.

J. Sandström.

Tvenne bref från Jakob De la Gardie till Gabriel Gustafsson Oxenstierna.

Bland riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstiernas papper i Riksarkivet förekommer också ett fåtal — egenhändiga — bref från förmyndarregeringens tid från hans kollega, riksmarsken Jakob De la Gardie, af hvilka de tvenne efterföljande synts vara förtjänta af offentliggörande, då de i viss mån kunna sägas komplettera den samling bref vi äga i behåll af samma hand till Gabriel Gustafssons broder, rikskansleren — tryckta i »Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling» (afd. II, band 5).[1] De la Gardie, fältherren som han vanligen nämndes äfven såsom riksmarsk, var ju både med ungdomsvänskapens och släktskapens band dragen till Oxenstiernorna,[2] och han visar i sina skrifvelser till dem flerstädes en oförbehållsam frispråkighet, som stundom resulterar i en — lyckligtvis icke alltid bönhörd — begäran om brefvens öfverlämnande åt lågorna efter genomläsningen.[3]

De båda brefven äro icke alldeles okända för forskningen. Odhner har användt dem och lämnat några korta citat ur dem vid sin skildring af partisöndringen inom rådet och sin karakteristik af ett par bland rådsherrarna, Per Baner och Clas Fleming,[4] men ett fullständigt meddelande af dem torde dock icke sakna berättigande. — Senare forskare synas knappast hafva anlitat dem. F. Arnheim, som i sin teckning af änkedrottning Maria Eleonora bl. a. äfven ger en utförlig skildring af giftermålsunderhandlingarna för den unga drottningen med en son till kurfursten af Brandenburg å ena sidan och prins Ulrik af Danmark å den andra, har icke användt brefvet af den 30 juni 1633,[5] och ej heller utgifvaren

---

[1] Gabriel Gustafsson Oxenstiernas papper utgöra en till omfånget mycket ringa samling. Utom ett band bref från brodern, hufvudsakligen från tiden för dennes vistelse i Tyskland — hvilka naturligtvis äro af enastående vikt och intresse — omfattar den endast ytterligare en bunt, innehållande några Gabriel Gustafssons egna skrifvelser, bref från diverse personer samt en del testaments- och godshandlingar. — Flertalet bref *från* honom äro helt naturligt att söka i andra samlingar (Oxenstierna af Södermöre, Stegeborgs, Skoklosters o. s. v.); de viktigaste, brefven till brodern, tryckta i Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, afd. II, band 3. — Brefven från Jakob De la Gardie ha tidigare förvarats å Kungl. bibl.; jfr. Odhner, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare, s. 15, not 3, 44, not 1.

[2] Gabriel Gustafsson var gift med Brita De la Gardie, fältherrens syster.

[3] Se utom brefvet n:r 1 nedan exempelvis äfven brefven till Axel Oxenstierna d. 10/4 och 29/6 1633; Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling II:5, s. 516, 519.

[4] Odhner, a. a., s. 15 med not 3, 42, not 1, 44, not 1. Hänvisning till brefvet af den 30/6 1633 också vid talet om änkedrottningens förhoppningar att kunna draga de missnöjda inom rådet på sin sida (a. a., s. 18).

[5] F. Arnheim, Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg. Eine biographische Skizze. Hohenzollern-Jahrbuch 1903, 1904, 1905, 1907. Skildringen af giftermålsunderhandlingarna årg. 1905, s. 173—179.

af De la Gardies bref till Axel Oxenstierna har lämnat någon hänvisning till det i sin not till postskriptet af den 29 juni, ehuru man haft skäl att vänta detta, då De la Gardie i sitt bref till kanslern afstår från en utförligare framställning af sina tankar i den hotande konflikten med änkedrottningen under hänvisande till brefvet till brodern Gabriel.[1] — S. Bergh i sin uppsats »Drottning Maria Eleonora och drottning Kristinas förmyndarregering» berör frågan om giftermålsunderhandlingarna 1633 och den däraf vållade första sammanstötningen mellan änkedrottningen och rådets representant endast i förbigående.[2]

Vid textens återgifvande ha några smärre normaliseringar vidtagits.

1.

Välborne herre, broder och suåger, jagh önskar min K. S. samptt altt dett honom kertt är af Gudh alssmechtigh en stadigh helsa och all annan begerligh välmoge. Där hoss betacker jagh min suoger fliteligen för all trogen kärligh benegenhett och myckedh gått migh bevist, i synnerhett för hanss otskillige vänlige skrifuelser och communicationer, dett jagh altidh i licka måtte gerna förskylla skall. Och ändoch iagh i min siste skrivelse medh galeijan gerna hadhe vidhlöfteligen suaradh min K. S. på hanss skrifuelse om dett samtaledh han haffuer haftt medh Henness Maij:tt och Churförsten, så haffuer iagh dett då inte tortt göra, efter jagh ingen viss post hadhe, som jagh brefuedh för tro kunde. Later nu därföre min K. S. veta, att jagh efter hanss begeran haffuer comunicerat våre colleger i rådett huadh han till migh skrifuedh haffuer; huilkedh migh so väll som dem ähr selsamtt förekomedh och någodh perplex giortt, att vi icke allenest förnimma, att Henness Maij:tt våre acter, som vi så troligen till henness och Henness Maij:ts endeste baruss bäste efter förre ricksdager och beslutt hafue medh stenderna handladh och slutedh, illa optager och till dett verste uthtydher, uthan däröfver later sigh förmerckia att inclinera att vilie draga oss öfver hufvudett en herre af den nationen, som altidh haffuer varitt Sueriess ricke vårtt fäderness landh och all vår nations hetske fiender och förföliare, och inte annadh hafue söchtt än att extirpera och utrota alle redhlige Sueriess inbyggara. Därföre tyckess oss alle af hierta väll vara, att min suager Henness Maij:tt så manlichtt och rotunde suaradh haffuer. Vi skole och, medh Gudz hielp, när Henness Maij:tt hitt ankommer, inte annerss bevisa oss än att sådantt är alless vår enhellige meningh, att vi heller alle vilie setia lifuedh till än taga någen dansk till vårtt hufvudh och Konungh; och där Henness Maij:tt i sådan meiningh (!) fortt härdar, varder Henness Maij:tt göra alle redhlige suenskass (!) hierter koll emot sigh. Huru ontt dett haffuer giortt oss i vore hie[r]tar, dett din syster fru Ebba haffuer vist beretta oss, att Henness Maij:tt icke allenest skall hafue skelltt på hela rickseness rodh

[1] Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II:5, s. 519. — Postskriptet saknar eget datum, men hör antagligen samman med brefvet af den 29 ...

[2] Hist. tidskr. 22 (1902), s. 195.

uthan och publice förachtadh vår nation, dett vett Güdh, måste doch dett tilreckna Henness Maij:tts sosom en quinspersonss infirmitet. Vi hafue och alle begertt af her Carll Carlsson och her Erick Ryningh, att de inte skole lata merckia sigh häraf emott Henness Maij:tt. Men där Henness Maij:tt ville urgera någodh emott dem, så hafue de lofuadh att vilie icke mindre bevisa derass stadighett och redlighett i den sacken, att de medh oss alle ähre i den meningen, som min suoger Henness Maij:tt berettadh haffuer. Hoppess och eliest, att Henness Maij:tt skall hortt blifue bedragen i sin meningh, dett hon i rådett skulle finna på sin sidha några partier. Ty oansett här någodh kan passera (som min K. S. väll veterligh ähr), att några söckia deress autoritet att vilie göra sigh stor, så ähre de doch i den sacken alle enhellige. Her Johan Skytte, som för någen tidh sedhan hitt kom (och medh all macht söcker att blifua af medh sitt gubernament), steller sigh aldeless på vår sidha och ogillar Henness Maij:ts procedere, uthlofuer och heller vilie dö än höra af sådanna förslagh; hoppess, att han och skall därvedh blifua constant. Dett vore väll önskande, att man kunde laga dett de quinfolken, som skole brukass hoss Henness Maij:tt, icke let bedraga sigh genom muter och gofuer, och sedhan ofta berömma och samtycke huad Henness Maij:tt obetenckt föreslår och därmedh styrckia Henness Maij:tt i sin meningh; i synnerhett vore väll, att syster fru Ebba Leijonhufwu (om hon skall blifua i hofuedh) måtte väll informeras, att hon sådantt ville hielpa förekoma, och att man henne förre hölle, att där hon dett giorde, så skulle henne vederfaress store benefitier; men tuertt emott om dett icke skedde, kunne hon däregenom komma i stor olegenhett.

Härhoss tuifler jagh inte min K. S. varder någerlunda hafue af min nästföre skrifuelse förnumedh, huru greff Peer genom her Peer Banerss och hanss brors her Axelss tilskyndan haffuer endratt sitt sinne emott min frumor fru Helena Bielke och fattadh ett fantasi, att han inte var skylligh att gifua henne nogodh af denne åhrssrenta till min saligh herfaderss begrafningh, eiheller besto migh, på min hustruss veghna, någen morgengofua utur grefueskapedh; ville och göra en sodan verderingh på spanmålen och smörrentan, att min frumoder skulle fast ringa eller litedh hafue bekommitt till morgomgofua(!) utur grefueskapedh. Huarföre jagh ähr blefuen förorsackatt, att jagh hadhe veledh lata komma dett för en rett, men på dett ingen förbittringh måtte komma oss emellan, voldhgofue vi dett Hanss F. N. Pfaltzgrefven och semptlich rickseuss rådh oss att förlicka, huilke dett och giortt hafue, och honom bevist att han hadhe orett, och därföre afsadhe att han var skylligh att betala min frumoder 3000 ricksdaler för begrafninghskosten och gifue henne sitt lifgedingh eller morgengofua efter den verderingh, som saligh greff Erickss grefvinna den hadhe nutidh, och sedhan efter contracten emellan min saligh herfader och greff Abraham afleggia min hustru sin brudhskatt. Nu oansett att G. Peer haffuer sigh sådantt (sosom dett han medh ingen skell kunde emott seija) latett välbehaga, leckvell haffuer han sedhan aldeless sigh unslagedh mitt ungenge (!) och nu aldeless holler

sigh till h. Per Baner och däregenom styrker hanss parti, så att när de någodh vele hafua promouerat haffuer man nogh att göra, att man dett kan förhindra; ähr därföre farligett här regementedh att föresto, helst när din frende her Gabriell hitt kommer, som är hanss suoger, huilken och i desse dager ähr hitt förventandess. Ähr därföre höchtt nödichtt, att du härom medh din broder cantzleren talar, huru detta best måtte kunne remedieros uthan nogenss offens, och att icke cantzleren sigh later merckia, att jagh härom haffuer skrifuedh. För min person och interesse achter jagh dett inte, efter deress vänskap eller ovenskap migh inte stortt kan skadha eller bota, men jagh redhz, att fäderness landett kunne tage däraf skadha. Eliest blifuer och myckedh därmedh försumadh, att her Class Flemingh haffuer tu offitier på sigh, ty oansett den godhe herren arbetar medh stor åhoga och flitt, så hinner han doch dett inte altt att göra, och måste vi huar dagh sitia tuå eller 3 timer fåfenghe och venta på honom, när han ähr eter (!) i camaren eller på holman. Därföre syness höchtt nödichtt vara, att de tu offitier som ähr drotzett och skatmestare må medh dett förste blifua besatt, och att i cantzseli kunne komma en sådan som inte contrulerer hele senatet och bringer tidhen till medh fåfenge disputationer, huilkett härtill myckedh ähr skett, sosom du sielff best vett. Huadh jagh i denne måtte skrifuer beder iagh du vill inte tenkia, att iagh af någodh odium eller af någen affection skrifuer, uthan af ett trogett hierta emott federness landet; därföre begerer jagh, att min K. S. inte vill lata dett komma i någen annanss hender, uthan när du dett haffuer lesedh, kasta dett på elden. Doch att du dett comunicerer din broder cantzleren på samma sette, efter jagh till honom inte haffuer vidhlöftichtt härom veledh skriua.

Sist huadh ditt huss och våre slechtt och vennerss tilstondh vedh kommer, ähr min suogerss hustru, barn och sysken samptt de mina, Gudhi tess loff, väll vedh helsan, han verdigast vidhare sin nådh förläne och gefue oss altidh af digh och din broder samma tidhender. Huadh jagh i min suogerss fronvare kan tiena de dina till godha, ähr iagh altidh redhbogen. Och vill nu härmedh och altidh hafue min K. suoger samptt altt dett honom kertt ähr i Gudz milde beskerm troligen hafue(!) befaltt, han förhielpe oss medh helsan tilsammenss igen. Aff Stockholm den 30 junij anno 1633.

Din trogen och tienstvillige
suoger och broder

Jacobus De La Gardie.

Käre suåger, min hustru later så flitichtt helsa digh och cantzleren. Och begerer jagh min K. S. migh tilskrifuer suar på detta brefuedh, att han dett vill göra medh en förtrogen och viss man, att icke brefuen må komma i andrass hender. Vale.

2.

Välborne her drotz, suåger och synnerlige godhe vän. Näst al vä[l]måghs flitigh lyckönskan etc. later jagh min K. S. vänligen förnimma, att på timan när jagh min påst medh min siste skrifuelse afferdade, ankom krighzrodzcamereran(!) Abram Stensson hitt till migh medh breff ifron Henness Maij:tt och min suåger, och därhoss brachte migh de auiser, som då ankomme våre ifron min suåger, för huilke hauss vänlige skrifuelse och comunicerade auiser jagh honom fliteligen betacker. Seer däraf, att sackerne i Tys[k]landh icke ville ännu så hastichtt lempa sigh till fredh, som vi väll hadhe hoppas. Åhr därföre af nödhen, att man befliter sigh dett meste mögliligett är att unsettia rickss cantzleren och de andre godhe karler, sosom sacken däruthe i hender hafue. Dett högste åhr, att man är betenchtt att söcka medell till folksenss underholl, sosom att skaffa den munition ditt sosom de begera, om huilkett altt camaren bör tidhigh omsorgh bära. Huadh folkedh vedh kommer, som uth skall i vår, förmod[e]r jagh, att altt skall kunna vara till redz, när allenest medhelen till deress uthrustningh inte feless. Jagh haffuer här latidh författa punchte viss min meningh på alle de punchter, sosom camereraren haffuer medh sigh haftt, så att om jagh där till stelle våro, viste jagh inte mehr därtill att göra, steller därföre huadh vidhare däri åhr att göra uthi eder godhe hererss disposition. Efter I godhe herrer holla gått, att en generall munstringh skall hollas öfuer hela rikedh (huilkedh och höchtt nödightt ähr), så ville jagh fulla begynna den häroppe, medhan jagh här är, så att jagh den kunne lychta till den 10 eller 12 maij, om eder godhe herre[r] så teckess och I migh där till en instruction ville tilsenda. Jagh kan uthan dess inte väll komma hedhan för än 14 dager efter poska, efter jagh altt hertill inte stortt haffuer kunnedh uthretta i de sacker, därföre jagh hitt rest ähr.[1] Ty isen och tielan haffuer althertill varidh i marcken, att man ingen tingh haffuer kunnedh byggia eller sigh före taga. Män nu i helgen ähmer jagh (om Gudh helsan unner) att begifua migh åter ditt op och göra på alle sacker en viss prob, så att man sedhan inte mehr skall hafua att tuifla eller disputera om. Hopess medh Gudz hielp, att denne resan skall inte vara förgefuess för fäderness landett, uthan

[1] På nyåret 1636 hade riksmarsken tillsammans med riksrådet Carl Bonde företagit en resa upp till bergslagerna för att taga kännedom om deras tillstånd och söka råda bot för de missförhållanden, som lade hinder i vägen för bergsbrukets uppsving. Resan afbröts emellertid denna gång snart, då De la Gardie, närmast med anledning af den danske legaten Tage Totts ankomst, redan i januari återkallades till hufvudstaden, men sedan han under den följande månaden deltagit i rådets öfverläggningar och i början af mars öfvervarit sitt eget kollegiums examen, anträdde han ånyo sin inspektionsfärd, från hvilken han nu ej återvände förrän i midten af maj. Se regeringens bref till De la Gardie d. 12/1, 15/1, 16/1 1636, Riksregistraturet; Gabriel Gustafsson Oxenstiernas bref till Axel Oxenstierna d. 1/1, 26/3 1636. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3, s. 396, 397, 411; Svenska riksrådets protokoll, VI, 1636, s. 6, 30—117, 217.

att jagh mehr skall hafua giortt nytta här än som om jagh hadhe huar dagh luppedh op trapperna i Stockholm. Ty om vi icke skaffa oss medell till att uthföra våre store deseiner, så åhr altt fåfenghtt huadh vi rådhslo om. Jagh förnimmer fast ogerna af min suågers skrifuelse, att admiralitet sigh hafue bestått så slett medh deress collegium och att icke bätre richtighett skulle finness hoss dem. Doch haffuer jagh dett vell fruchtadh, att den ena godhe herren toghde altt förmyckedh på sigh och att därföre måste någodh försumess. Jagh befruchtar, att reckninghkamaren skall inte stå sigh myckedh bätre, helst om man skulle taga reckenskaperna någodh lengre till backa op än detta förledhne åhredh, så skulle man väll få see, huartt våre medell ähre vegen tagen; doch sapientis (!) satis dictum. Camereraren Abram Stensson haffuer latidh migh see, huru her Calss [ɔ: Class] Flemingh haffuer ordnat om båssmennen i Finlandh, och att han icke allenest vill taga de knechter till bosmen, som vane ähre vedh siön och bå uth medh siökanten, uthan bodhe ryter och knechter op i landett på 6 eller 8 miler, huaregenom hela militien skulle blifua ruinerat, huilkedh ingelunda kan eller bör skee. Begerer därföre vänligen min suåger ville däri inte lata förheugia till min ankomst, så vill jagh väll deducera, att dett inte ählr fäderness landett nyttichtt, uthan man måste söckia andre medell att bekomma båssmen. Om saltpeter brucken i Finlandh beretter migh Abram Stensson, att stothollarna inte skole bekymbra sigh om, och inte hafue de veledh lata lefverera dem Maheletz fulmechtige för än tilkommande Johanni;[1] licko så och här i Suerie; om nu däri någodh försumess, skole de sedhan gifua skullen på en annen, där doch den hoss den [ɔ: dem] finness. Huarföre vill min K. S. i tidh lata skrifua stotthollerna därom till, att de till Johani må lata göra redha därföre och sedhan lefverera dett medh visse inventarier ifron sigh, så skall vä sedhan däron (!) bestellass.

Till dett sista kan jagh och icke omgo att förmela lite om Stora Koparbergedh, att där inte tilgår sosom dett sigh borde, ty några söcka sin egen lille profit mehra än dett gemena bästa, efter som jagh af sanferdiga berettelser haffuer förnummett. Huarföre vån gått, att skatmestaren eller åthmista her Carll Bonde måtte komma strackss efter helgen hitt op, så lenge jagh här ähr, så skall min suåge[r] förnimma, att dett skall båta cronan ett merkelichtt. Och seer jagh inte eliest, huru den koparen skall eliest kunna presteras, som S. Erick Larssons ervingar, till Spiringarnass betalingh, hafue skole; förmoder därföre, att min käre därtill är beforderligh, efter som han seer, att hanss bror rickss cantzleren migh därom tillskrifuer.

---

[1] Mazalet, fransk bergsingeniör, med hvilken regeringen kontraherat angående rikets salpeterbruk och bergverk. Se De la Gardies bref till Axel Oxenstierna d. 12/6 1635, Gabriel Gustafsson Oxenstiernas till dens. d. 1/1 1636, Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 5, s. 548, II: 3, s. 396; Svenska riksrådets protokoll, V, 1635, s. 51, 68, 69, 114, VI, 1636, s. 10, 12, 47. — Om Axel Oxenstiernas missnöje med de ingångna kontrakten. se Svenska riksrådets protokoll, VI, 1636, s. 527, 528, 534.

Vill nu härmedh och altidh hafue min K. S. medh hanss husfru och vo[r]dhnader (dem han på min och min Kerstenss veghna kärligen helsa ville) i Gudz milde beskerm troligen hafue (!) befalledh.

Aff Axholm den 12 aprilis a:o 1636.

Din tienstvillige suager
och vän

Jacobus De La Gardie.

A. B. C—n.

Ett egenhändigt bref från Christina Piper till Carl Piper i Ryssland.

Bland den danske gesanten C. Rantzaus depescher från Berlin till regeringen i Köpenhamn finnes ett uppsnappadt bref[1] från grefvinnan Christina Piper, f. Törnflycht, till hennes i Ryssland fångne man, kungl. rådet och öfverste marskalken Carl Piper. Med bibehållande i hufvudsak af originalets stafning men med tillsats af skiljetecken lyder det sålunda.

Min k. herre.

Genom dhenna corspondansen är blifvit migh försäckrat, att dhetta mit bref säckert min herre tillhanda komma skall. altså har iagh intete villa försumma att borätta min herre mit och våra barns tillständh, hvilcket önskeligt är. Beklaglit är, att vi ingen corspondans får bruka, mit sista var af d. 22 februarij, med di ryska fångarna; dher jemte följde et paqiet, var uthi lågh en carlakans bröstlap, en rödh dammast natt myss med trenne vitta med spesser dher till, et litet flaskfoder med sex flaskor, 3 dheraf fenkol och 3 med orange brenevijn.[2] Jagh vill önska, att dhe min herre till handa måtte komma. Om mögeligt vore, att min herre medh några ordh kunde låta mig vetta sit tillståndh, huru med honom skall blifva, effter iagh förnimmer, att ingen utvexling skieer, om dhe[t] skall dröja till våra högmodiga fiender vill betenkia sigh, torde der med gå alt förlongt uth, om min herre tecktes tänckia uppå att söckia att löesa sigh med penningar. Her säijes migh, at gref Renskiölt och gref Leionhupe[3] arbetar på dhe[t] samma, dhe torde finna af fremande af englenska eller hollenska menistrar[4] min kunde negogera medeel, dhe iagh [af]

---

[1] Bilaga till Rantzaus bref till Ditlev Vibe, Berlin d. 7 juni 1710. Relationes aus Preussen 1707—1710. Danska Rigsarkivet, Köpenhamn.

[2] Dessa saker gåfvo den danske diplomaten anledning till följande uttalande: »Ce qui y est dit de camisolles, de bonnets de nuit et flacons, me paroit chifre».

[3] Carl Gustaf Rhenskiöld och Adam Ludvig Lewenhaupt. Den förre utväxlades omsider 1718 mot generalerna Trubetskoi och Gollowin; den senare dog i fångenskapen d. $^{12}/_{2}$ 1719.

[4] Flera ord synas här vara öfverhoppade; meningen är ju ändå något så när klar.

alt hierta ville betalla. Iagh sender min herre en relation uppå dhen sista action med de danska.[1] Gudh har vijst oss tecken af sin nådh, att han så plötslig slagit vår orättmettiga fiende, så att vij är egare af vårt landh. Di alliertta och fransosen har slutit freden.[2] [Sedan ?] hoppas iagh med Gudz hielp [vi] lär bli hulpna. Iagh kan intete fördrista migh att mera skrifva om våra domestika afferer, för än iagh säcker[t] får vetta, om min herre får dhem säckert in. Di kongl. befaller iagh [mig] helssa min herre, att di har samma nådh conserverat för honom. Carl Fredrick[3] är i Upsalla att studera och fin[ner] dher ett nöije. Våra k. bran (!) och anhörige anmella sin helssning. Iagh försäckrar till min dödh att förblifva oförenderlig,

Min kiere herre,
hans
trognaste vän
och tienarinna

Stockholm
d. 9 Martij [1710].

Christina Piper

S. B—g.

En promemoria af Hans Järta.

I Hans Järtas samling i Uppsala Universitets bibliotek finnes ett band (F. 857: v), som innehåller handlingar rörande Uppsala Universitet och Riksarkivet (riksarkivariens årsredogörelser m. m.). Häri befinner sig ett kvartark upptagande en P. M., skrifven med blyertspenna af Järta rörande omständigheterna vid Johan Jakob Nordströms anställning som riksarkivarie. Som denna handling ej saknar intresse för svenska riksarkivets historia, aftryckes den här nedan.

P. M.

Då professor Nordström en af de första dagarna i September månad uti Upsala besökte mig, yttrade han sin ledsnad att ej hafva under sitt vistande i Stockholm, kunnat så, som han skulle önskat, i Riks Arkivet samt andra sådana i Sverige befintliga, anställa hvarjehanda forskningar, nödiga för att vid en ny uplaga af Swenska

[1] En skrifven relation öfver slaget vid Hälsingborg medföljer också den danske gesantens ofvannämnda bref.

[2] Brefskrifverskan tror härvid på något falskt rykte. Sedan fredsunderhandlingarna i Haag mellan de allierade och Frankrike på våren 1709 strandat, återupptogos de ånyo i början af mars 1710 i Gertruydenburg och fortsattes till fram i juli utan att leda till något resultat. Återupptagandet af underhandlingarna och förberedelserna därtill ha möjligen gifvit upphof till ett sådant rykte.

[3] Äldste sonen Karl Fredrik, f. d. 20/8 1700; student i Uppsala 1710; sedermera hofkansler och president i kammarkollegium; d. 27/8 1770.

Samhällsförfattningens historia gifva detta arbete ökad fullständighet, synnerligen för den tid (16 och 17:de seklerna), ifrån hvilken de vigtigaste källorna till vår rättshistoria måste upsökas i endast handskrifna urkunder. — I anledning häraf frågade jag honom, huruvida, då jag snart komme att lemna min befattning såsom chef för Riks-Arkivet, han icke skulle vilja emottaga densamma, ifall den blefve honom erbuden på sådana vilkor, hvarmed han kunde finna sig någorlunda belåten. Han syntes icke vara dertill obenägen, helst hans verksamhet i denna befattning kunde blifva, genom de arbeten han derigenom komme i tillfälle att författa och utgifva, gagnelig äfven för Finnland; — ett förhållande, hvilket jag så mycket säkrare kunde bekräfta, som jag funnit, att åtskilliga högst vigtiga rättsatser, hvilka sedermera ingått i Sveriges och Finnlands gemensamma lagstiftning, leda sitt ursprung från frågor framställda af Finska Hofrätten, hvars arkiv lärer vid Åbo brand blifvit ett lågornas rof.

Uti en P. M., insänd till herr statsrådet Silfwerstolpe, har jag, i följd af ofvan omförmälda samtal med professor Nordström, yttrat min öfvertygelse om vinsten för Riks Arkivet af att få honom till chef samt upgifvit de vilkor, som jag ansett böra honom erbjudas, ifall Kongl. Majt. i nåder täcktes dertill förordna honom. Men då någon tvekan kunde upstå, huruvida ett sådant anbud möjligen skulle med missnöje af ryska regeringen anses, vågar jag hemställa, om icke lämpligast vore, att i ministeril (!) väg anledningen till det ifrågav. förslaget samt Sveriges och Finnlands gemensamma interesse deruti för nämnda regering öppet framställdes?

E. M.

Underrättelser.

Erik Vilhelm Montan †. Professor E. V. Montan afled å Saltsjöbaden den 23 september 1909 vid 71 års ålder. Montan var född den 14 sept. 1838, blef 1856 student och 1869 filosofie doktor med första hedersrummet. Samma år kallades han till docent i statskunskap på grund af sin gradualafhandling »Bidrag till Gustaf III:s historia särskildt i konstitutionellt hänseende». I Uppsala hade han sin egentliga verksamhet i närmare tjugo år och tog därunder en liflig del både i nationslifvet och studentkårens angelägenheter; stridbar nog till lynnet framkallade han då liksom sedermera ej sällan en skarp opposition. I midten af 1870-talet slog sig M. ned i Stockholm, var vid ett par riksdagar sekreterare i konstitutionsutskottet och ägnade sig för öfrigt åt en ganska omfattande verksamhet för utgifningen af historiska källskrifter. Så började han 1875 utgifningen af Svenska adelns riksdagsprotokoll från frihetstiden och hann med sju delar fram till 1734. Där-

jämte utgåfvos i rask följd »Historiska anteckningar och bref från 1771 till 1805 af Johan von Engeström» (1877), »Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof af friherre Gustaf Johan Ehrensvärd» (2 delar 1877, 1878) samt »Minnen och bref af biskop Olof Wallqvist» (1878), allesamman af stort intresse. Tillsammans med O. Alin planerade han därjämte utgifningen af en stor urkundsamling, som skulle omfatta regeringsformer, konungaförsäkringar, riksdagspropositioner och ständernas svar, riksdagsbeslut m. m. Rätt omfattande förarbeten gjordes, men utgifningen uppsköts af olika anledningar, tills den omsider öfvertogs af Alin och E. Hildebrand, hvarefter den snart ingick i serien af riksarkivets publikationer.

I Stockholm hade M. äfven ägnat sig åt politiskt författarskap på ledareafdelningen i Stockholms Dagblad. När professor Svedelius i slutet af år 1881 afgick från den skytteanska professuren, sökte M. platsen, och han räknade därvid ej minst som meriter just dessa politiska artiklar, hvilka han för den dåvarande universitetskansleren presenterade. Hans medsökande, den rätt mycket yngre docenten Oscar Alin blef emellertid honom föredragen. Det uppgafs den tiden, att M:s personliga uppträdande för sin sak i någon mån skadat densamma. Därmed vare huru som helst, den yngre medtäflarens utnämning var en motgång, som tvifvelsutan kändes ganska djupt, och med M:s historiska författarskap var det slut. En artikelserie i Historisk Tidskrift 1881 »Om de äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid» blef aldrig afslutad. Till samma årgång lämnade M. emellertid äfven några utdrag ur grefve Samuel af Ugglas' efterlämnade papper, liksom redaktionen genom honom år 1903 fick tillgång till P. Wargentins självbiografi. Hans gedigna kunskaper och hans lifliga intresse för allmänna frågor kommo i stället till synes under hans mångåriga verksamhet som redaktör för Stockholms Dagblad (1884—1895).

Hans lifs stora motgång har ofvan berörts. Andra omständigheter torde äfven ha bidragit att öfver detsamma kasta skugga och göra honom till en isolerad man. Men han såg gärna under hälsans dagar omkring sig i sitt hem representanter för politiken och historien, liksom vänner från ungdomen, och han samlade ett dyrbart och på vissa områden synnerligen fullständigt bibliotek, som fyllde väggarna i hans rum. Sedan hälsan under de sista åren brutits, lefde han alltmera ensam men följde fortfarande med intresse både politiken och den historiska vetenskapen, och gamla vänner mottog han alltjämt med hjärtlighet. Den historiska föreningens styrelse tillhörde han sedan 1900 och saknades sällan vid dess sammanträden.

(*Ehd.*)

— Af *Kyrkohistorisk Årsskrift* har nu tionde årgången utkommit, liksom de föregående utgifven af numera domprosten Herman Lundström och utmärkt af samma omväxling och gedigenhet i afseende på sitt innehåll. Det nya bandet inledes med en intressant studie öfver *Fördraget i Altranstädt den 1 september 1709* af Samuel

E. Bring. Först ges en framställning af fördragets förhistoria och tvisteämnena mellan Sverige och kejsaren: den senares partiskhet för konung August, Breslau-affären, ordväxlingen mellan Strahlenheim och Czobor samt de förrymda ryssarne, och därefter skisseras själfva förhandlingarna. Därvidlag är af särskildt intresse författarens påvisande af att frågan om förbättrad religionsfrihet åt protestanterna i Schlesien ingalunda, såsom man påstått, helt plötsligt inkastats i diskussionen utan »hela tiden sväfvat i luften som ett åskmoln, som hotade att urladda sig hvilket ögonblick som helst». Därefter redogöres för hufvudinnehållet i fördraget. I uppsatsens senare del diskuterar förf. frågan, huruvida denna »Sveriges sista bragd såsom evangelisk stormakt» vanns på bekostnad af uppgörelsen med Ryssland, en uppfattning som han finner åtminstone obestyrkt, och påvisar gentemot deras åsikt, för hvilka Karl XII:s fordran på religionsfrihet för protestanterna i Schlesien blott framstår såsom en nyck, att frågan därom redan på konungens myndighetsriksdag bragts å bane från ständernas sida och därefter gått igen i de diplomatiska förhandlingarna från 1703, liksom Altranstädtfördragets vederbörliga exekution ännu år 1718 var föremål för konungens omsorger. Af den här lämnade redogörelsen framgår, att de af författaren framlagda synpunkter helt eller delvis öfverensstämma med dem, som gjorts gällande af Westrin och Brulin i deras anmälningar af E. Carlsons bekanta studie öfver fördraget i Altranstädt. Därefter följer en kort uppsats af Berggren med titel *Hvad innehöll den trosbekännelse, som drottning Kristina aflade vid sin offentliga öfvergång till den romerska kyrkan?* Förf. uppvisar, att därvid begagnats den s. k. »Professio fidei Tridentinæ» med vissa tillägg delvis utgörande en skärpning af den tridentinska bekännelsen. Af O. Thedings hand föreligger en vidlyftig källkritisk studie öfver *M. Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt.* Eva Fryxell meddelar några *Bref rörande ärkebiskop J. O. Wallin.* Af I. Collijns hand finnas några högst intressanta *Bibliografiska Miscellanea*, bland hvilka särskildt må framhållas den första undersökningen, där förf. efter hvad det synes på goda skäl gör gällande, att det svenska gradualets tryckning afslutades mellan d. 17 mars och början af maj 1493. H. Levin fortsätter sina *Bidrag till Visby stifts historia* med en framställning af »Införandet af svenskt kyrkoskick på Gottland efter freden i Brömsebro». Årsskriftens utgifvare påbörjar under rubriken *Ur »själfbekännelser» från början af förra århundradet* ett urval af biskop Erik Abraham Almqvists anteckningar från åren 1805—1830.

Afdelningen »Meddelanden och aktstycken» innehåller — utom fortsättning på Jacobssons samling af aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af Zinzendorffs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst — flera saker af mindre vanligt intresse såsom handlingar från rättegången med Olaus Petri och Laurentius Andreæ 1539—40 och angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till

konung Sigismund år 1598 — båda samlingarna meddelade af årsskriftens utgifvare. På litteraturafdelningen märkes en utförlig recension af en del nyutkommen litteratur om kyrkoreformationen i Skottland.

Med den nya årgången följer ett nytt häfte (andra seriens första häfte) af Lundströms samling af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång*, innehållande aktstycken från Strängnäs stift.

— I *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1909: h. 3) har professor Otto Varenius lämnat en vidlyftig kritisk utredning rörande den under sistlidna riksdag så aktuell vordna och omstridda tolkningen af *Riksdagsordningens 46 §*.

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* — som bekant en af de främsta af våra bygdehistoriska publikationer — har ett nytt häfte (bd 2: h. 10) utkommit, liksom de föregående redigeradt af föreningens högtförtjänte skattmästare lektor F. Ödberg. Större delen af det föreliggande häftets utrymme upptages af den senare hälften af utgifvarens vidlyftiga anteckningar om *Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1513—1590)*, innehållande en mängd smådrag, som belysa lifvet på tidens adelsgårdar. Uppsatsens sista del lämnar äfven en del upplysningar rörande konflikten mellan Johan III och hans rådsherrar under konungens sista år. S. Schartau lämnar en del intressanta upplysningar *Om bondeuppbåd i Skaraborgs län 1711—1715.* Såsom från allmännare synpunkt af särskildt intresse må framhållas författarens kritiska värdering af landshöfding Cederhielms rapporter rörande tillståndet i Skaraborgs län under nämnda år: visserligen ställdes mycket stora kraf på Skaraborgsallmogen, och dess ställning var dålig, »men dess betryck har landshöfdingen ofta skildrat i alltför starka ordalag och böndernas missnöje har tagit sig väl kraftiga uttryck, då det gällde att vara på sin vakt emot fientligt anfall». — S. Landtmanson fortsätter sina *Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland* och S. Lampa offentliggör det föredrag om *Slaget vid Lena, ett sjuhundraårsminne*, som han höll vid fornminnesföreningens möte den 8 juni 1908. Det egentliga häftet afslutas med några meddelanden af utgifvarens hand om *Gustaf II Adolfs och hans gemåls kungs- och drottningsstolar 1621 i Skara domkyrka.* I häftet ingår ock — men med särskild paginering — början af en af O. Mannerfelt utarbetad, illustrerad beskrifvande förteckning öfver *Västergötlands grafstenar;* den i detta häfte meddelade afdelningen behandlar Skara domkyrkas medeltida grafstenar.

— Ur septemberhäftet af *Ord och Bild* påpeka vi några af B. O. Aurelius författade, rikt illustrerade anteckningar *Ur birgittinerordens historia.*

— I årets första (dubbel-)häfte af (dansk) *Historisk Tidsskrift* (8 R. bd 2: h. 1—2) meddelar d:r Knud Fabricius första afdel-

ningen af en studie öfver *Griffenfeld og Fuenmayor.* Undersökningen i fråga, som till en del hvilar på forskningar i spanska statsarkivet i Simancas, erbjuder åtskilligt af intresse för Sveriges historia under åren 1674 och 1675.

— Ur *Historische Vierteljahrschrift* — den löpande årgångens tredje häfte — är att anteckna en af professor M. G. Schybergson författad kort uppsats om *Heinrich Gabriel Porthan ein Vertreter der vergleichenden Geschichtsforschung im 18. Jahrhundert.*

— Ur *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, Bd 6, s. 304 ff.) är att anteckna en studie af H. Ulmann med titel *Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813/14.* Förf. söker där uppvisa, att Karl Johans så mycket omdiskuterade och klandrade hållning under befrielsekriget i främsta rummet bestämts af hänsyn till den roll som han efter Napoleons försvinnande ansåg sig kallad att spela i Frankrike.

— Den åldrige statsmannen Émile Ollivier har i några häften af *Revue des Deux Mondes* (1 och 15 april, 1 och 15 maj samt 1 juni) offentliggjort en serie uppsatser rörande det liberala kejsardömets historia. Dessa studier, numera jämte några andra sammanförda i den sist utgifna (fjortonde) tomen af författarens stora verk *L'empire libéral,* — *Les preliminaires de la guerre, Le retrait de la candidature Hohenzollern, La demande de garanties, Le soufflet de Bismarck* och *Notre réponse au soufflet de Bismarck* — behandla i minsta detalj de kritiska dagarna från d. 3 juli 1870, då Hohenzollernkandidaturen först blef bekant, till 15 juli s. å., då de afgörande besluten om kriget fattades. Framställningen, som otvifvelaktigt är skickligt gjord och som innehåller en mängd nya upplysningar, ger dock mindre en objektiv redogörelse för händelseförloppet än en plaidoyer för den liberala ministärens politik. Olliviers tes är i korthet denna. Skulden för kriget bär Bismarck, som behöfde det för det tyska enhetsverkets fullbordande och därför bragte å bane den Hohenzollernska kandidaturen till Spaniens tron. Olliviers ministär, särskildt konseljpresidenten själf, önskade till det sista fredens bevarande, och så var äfven förhållandet med kejsaren själf, ehuru han, sedan kandidaturen uppgifvits, af Grammont och högern förmåddes att begära garantier mot de spanska tronföljdsplanernas återupptagande. Härigenom skärptes visserligen krisen, men intet beslut hade fattats, ingen åtgärd vidtagits, som omöjliggjorde fredens bevarande, förrän Bismarck genom Emsdepeschens offentliggörande och kommunicering på diplomatisk väg i Paris framkallade en enhällig fordran på krig.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har nyligen trettionde årgången (1907) utkommit, liksom de närmast föregående redigerad af arkivrådet d:r G. Schuster. Kapitlet om Sverige (III, 216 ff.) är författadt af d:r T. Höjer.

— Såsom bilaga till senaste årgång af den sedvanliga årsredogörelsen för Malmö museum följer en af intendenten H. E. Larsson författad redogörelse för *Fynden vid kloakgräfningarna i Malmö 1907.*

— Det nya häftet *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd I: 19—21; s. 213—356; pr. kr. 1,25) innehåller utom en samling handlingar rörande arkivväsendet dels riksarkivariens årsberättelse för år 1908 dels en utredning rörande Hartmansdorffska samlingen af d:r H. Brulin.

I riksarkivariens årsberättelse torde följande vara förtjänt af ett särskildt omnämnande. Hvad först angår samlingarnas tillväxt, så företer den ordinarie accessionen intet särskildt anmärkningsvärdt; från landtförsvarsdepartementet har bl. a. öfverlämnats en samling delvis äldre kommittéhandlingar. Bland den extraordinarie accessionen märkas en del handlingar från Svea hofrätt från tiden intill 1803, vidare en del domböcker och kommissionshandlingar från kammararkivet samt diverse riksdagshandlingar från riddarhuset. Dessutom ha från öfverkammarherre Celsing öfverlämnats svenska regeringens bref och bulletiner till ambassadören friherre J. W. Sprengtporten 1790 och 1791 samt från adjunkten A. Lindblom en bundt afskrifter och fotografier af handlingar i Vatikanarkivet. Såsom deposition till riksarkivet ha bl. a. öfverlämnats en ny del af statskontorets arkiv, vidare den på Brokind förvarade handskriftssamlingen utgörande Schefferska, Tessinska, Falkenbergska och De la Gardieska handlingar samt slutligen den förut på Sparreholm, nu senast hos öfverkammarherre Celsing förvarade samlingen af hufvudsakligen Sprengtportenska papper.

Hvad angår riksarkivets arbeten har utredningen rörande statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter i hufvudstaden fortgått och, såvidt densamma afser staden mellan broarna, afslutats. Ordnandet och förtecknandet af revisionsakter från senare hälften af 1600-talet har fortskridit till 1682, granskningen och ombuntningen af revisionsakter från tiden 1789—1840 afslutats och en liknande genomgång af utslagshandlingar från samma tidsrum påbörjats. En förteckning öfver högsta domstolens protokoll i lagärenden har börjat uppläggas, arbetena med granskning och förtecknande af kollegiers skrifvelser till Kungl. Maj:t före frihetstiden ha fortfarande pågått. Den påbörjade matrikeln öfver bergskollegii tjänstemän har i hufvudsak fullbordats och fortsatts med en dylik öfver tjänstemännen vid rikets bergmästaredistrikt och metallvagar. Förtecknandet af brefven i svenska beskickningsarkivet från Ryssland har fortgått, och anteckningar gjorts om svenska diplomatiska tjänstemän i Frankrike. Revisionen af De la Gardieska samlingarna har slutförts och en ny förteckning öfver skrifvelser till M. G. De la Gardie påbörjats efter samma plan som den redan publicerade öfver Axel Oxenstiernas bref. Ny förteckning har utarbetats öfver den s. k. kungl. handskriftssamlingen, äfvensom öfver svenska drottningars och svenska prinsars och prinsessors i riksarkivet förvarade

bref och handlingar, hvarjämte en specialförteckning upprättats öfver skrifvelser till drottning Hedvig Eleonora. Några smärre enskilda brefsamlingar (D. Falkenbergs, G. Horns, Erik Ruuths m. fl.) ha nybildats eller reviderats samt förtecknats, liksom den nydeponerade Sprengtportenska samlingen från Sparreholm äfvenledes börjat ordnas och förtecknas.

I den viktiga och svårlösta gallringsfrågan har riksarkivarien under d. 10 mars 1908 till Kungl. Maj:t ingått med förslag till föreskrifter om utgallring af värdelösa handlingar hos vissa centrala ämbetsverk. Äfvenså har riksarkivarien under året afgifvit flera uttalanden i gallringsfrågan, och vissa åtgärder i syfte att förhindra arkivens betungande med rent värdelösa papper ha af honom föreslagits eller på hans förslag vidtagits.

Den senare delen af riksarkivariens berättelse behandlar bl. a. en del organisationsfrågor af betydelse för landsarkivorganisationen och svenska arkivväsendet i dess helhet, delvis af ganska stort allmänt intresse.

Bland de aftryckta handlingarna angående arkivväsendet märkes i främsta rummet riksarkivariens ofvan omnämnda, vidlyftiga och af en mängd bilagor åtföljda framställning i gallringsfrågan.

Den af d:r Brulin lämnade utredningen rörande de Hartmansdorffska papperen innehåller först och främst en öfversikt öfver samlingens öden, till dess densamma omsider i enlighet med den aflidnes intentioner i sin helhet samlats i Riksarkivet, samt öfver de tvister, som i sammanhang därmed utvecklade sig mellan de olika verkställarne af Hartmansdorffs sista vilja i afseende å hans arkivaliska kvarlåtenskap. Därefter gifves en redogörelse för den omfångsrika samlingens innehåll, hvaraf framgår, att vissa delar af densamma för kännedomen om vår historia från 1815 till århundradets midt äro af det största intresse och värde. Framhållas ma — utom den väldiga samlingen af bref (8000—9000), där den svenska samtidens ryktbaraste namn finnas företrädda — H:s i interfolierade almanackor införda dagboksanteckningar (1 jan. 1809—13 okt. 1856), vidare en del uppsatser behandlande själfupplefda händelser, t. ex. en vidlyftig, synnerligen värdefull berättelse om Pommerns afträdande till Preussen 1815, innehållande »åtskilliga synnerligen lifligt skrifna och ofta allt annat än smickrande karakteristiker af de handlande personerna, ej minst af kronprinsen Karl Johan själf», vidare koncept till en del politiska eller vetenskapliga uppsatser och afhandlingar samt slutligen bland den stora samlingen af handlingar och anteckningar af olika slag, en del papper rörande den första unionskommittén äfvensom några strödda handlingar från Hartmansdorffs hofkanslerstid, bl. a. några utkast, af hvilka framgår, att det icke var »egen önskan utan lojalitet mot konungen, som föranledde honom att i så stor utsträckning anlita indragningsmakten, i hvars ställe han skulle föredragit åtalsvägen».

— Landsarkivarien i Vadstena C. M. Kjellberg har separat utgifvit det föredrag *Om hembygdsforskning*, som han hållit vid

en hembygdskurs i Åtvidaberg. I föredraget diskuteras hembygdsforskningens uppgifter, metod och hjälpmedel, och i slutet af sitt föredrag framlägger föredragshållaren några förslag i afseende å hembygdsforskningens organisering i Östergötland.

— På uppdrag af Riddarhusdirektionen har riksheraldikern grefve Adam Lewenhaupt utgifvit *Stamtaflor* öfver ätterna Brahe, Lewenhaupt och De la Gardie (Stockholm, Norstedt 1908; 17 + 65 + 26 s.; pr. 2 kr.).

— Af *Svenska riksrådets protokoll* har ett nytt häfte utkommit, redigeradt af arkivarien d:r Severin Bergh (Stockholm, Norstedt 1909; X s. + s. 257 — 476; pr. 3 kr.). Det nya häftet innehåller protokollen för år 1648 — protokollet för den 5 januari d. å. upptager de sista sidorna i föregående häfte — samt såsom bilaga »Pfaltzgref Carl Gustavs protokoll om echtenskap medh Drotning Christina». Detta protokoll utgör en annan redaktion af den af Karl Gustaf själf skrifna redogörelse för sitt samtal med drottningen i äktenskapsfrågan, som efter det i Stegeborgssamlingen befintliga originalet af C. Adlersparre utgifvits i *Historiska Samlingar* (II, s. 219 ff.). Rörande det nu publicerade aktstyckets proveniens ha inga närmare upplysningar stått att vinna. I sitt företal påpekar utgifvaren, att »allt sedan 1647 en särskild afdelning inom kansliet, sedermera kallad justitierevisionen, handlagt revisionssaker och en del andra justitieärenden». — Redigeringen af det nya häftet är gjord med utgifvarens vanliga omsorg; ett särskildt omnämnande förtjänar det utmärkta registret.

— Efter ett tämligen långvarigt uppehåll har nu utkommit en ny del af *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling* — förra afdelningens fjärde band, innehållande bref från Axel Oxenstierna åren 1628—1629 (Stockholm, Norstedt 1909; XXIII + 865 s. + 1 kartbilaga; pr. 12 kr.). Redaktionen af det nya bandet har ombesörjts af d:r H. Brulin; dock hade utgifvaren af föregående band, numera professor Sam. Clason hunnit förberedelsevis ordna materialet äfvensom verkställa redigeringen af volymens åtta första ark. — En väsentlig del af innehållet i den nya delen berör Preussens förhållanden i olika afseenden och är därför, såsom utgifvaren i sitt förord med rätta framhåller, att betrakta såsom en del af Oxenstiernas generalguvernörskorrespondens. Af stort intresse för kännedomen om Sveriges ekonomiska förvaltning i Preussen äro de licentordningar och instruktioner för licentförvaltare, som meddelas (n:r 75, 76, 136—139, 332—335).

En annan grupp af materialet utgöres af handlingar rörande de långdragna förhandlingarna med Polen och Brandenburg. De bevarade akterna rörande de viktigaste af dessa, de förhandlingar på sensommaren 1629, som ledde till afslutande af Altmarkstilleståndet. äro emellertid som bekant ganska magra; något förhandlingsprotokoll fördes ej på den svenska sidan, och Axel Oxenstiernas utförliga redogörelser till konungen ha gått förlorade med hufvudsamlingen

af kanslerns bref till konungen 1629. Af desto större betydelse är därför en bevarad serie af förberedande förslag till stillestånd (aug.—sept. 1629), i allmänhet försedda med ändringar af Oxenstiernas hand, och med all rätt har utgifvaren därför ansett sig böra meddela dessa handlingar jämte själfva den definitiva fördragstexten i bihanget. En sammanställning af de upplysningar rörande förhandlingarnas gång, som ur detta material stå att vinna, har utg. själf gjort i en förlidet år publicerad vidlyftig undersökning om *Stilleståndet i Altmark* (i *Historiska Studier tillägnade Professor Harald Hjärne*).

Hufvudsamlingen af rikskanslerns originalbref till Gustaf Adolf under åren 1626—1629 har, som ofvan antydts, gått förlorad; endast några få finnas bevarade, hvartill kommer, att samtida afskrifter i en del fall ersätta det förlorade. Några af dessa i den ena eller andra formen bevarade bref till konungen äro af det allra största värde för kännedomen om Oxenstiernas uppfattning af den samtida politiken eller om krigshändelserna i Preussen; såsom från någon af dessa synpunkter särskildt anmärkningsvärda må framhållas brefven d. 16 och 24 april och d. 2 dec. 1628 samt den 17 febr. 1629 (n:r 99, 103, 193 och 244).

Äfven rörande Axel Oxenstiernas enskilda förhållanden finnas åtskilliga intressanta bref, bland hvilka särskildt förtjänar påpekas det ofta citerade ståtliga brefvet till brodern Gabriel d. 17 mars 1629 om sonen Gustafs uppfostran (N:r 290).

Redigeringen är gjord med synnerlig omsorg och volymens värde ökas ytterligare genom en af utgifvaren på grundval af samtida handlingar, äldre kartmaterial och moderna topografiska arbeten utarbetad karta öfver Sveriges preussiska besittningar enligt fördragen i Altmark och Fischhausen.

— Af *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, den af professor Aug. Quennerstedt utgifna viktiga källpublikationen, har nyss femte delen utkommit (Lund, Gleerup 1909; XXXII + 408 s.; pr. 8 kr.) innehållande legationspredikanten Sven Agrells dagbok 1707—1713 jämte några »Sånger från Sibirien» af ryttmästaren Georg Mallien. Utgifvaren meddelar, att material finnes för en sjätte del, men att med dess utgifvande torde något komma att anstå, enär utgifvaren för en tid tänkt sysselsätta sig med annat arbete.

— Af *Svenska Riksdagsakter* har en ny serie påbörjats, omfattande tidehvarfvet 1719—1800 och upptagande rikets ständers och sekreta utskottets skrifvelser till Kungl. Maj:t. Den nya seriens första band föreligger nu i en ståtlig volym på nära 800 sidor, redigerad af arkivarien d:r Th. Westrin (Sthlm, Norstedt 1909; XXIV + 769 s.; pr. kr. 17,50). Den inrymmer handlingarna från riksdagarna 1719, 1720 och 1723; den sistnämnda riksdagens skrifvelser taga i anspråk tre fjärdedelar af bandets hela utrymme. Förutom skrifvelser af ofvan angifvet slag ha äfven upptagits några

handlingar, som till sin natur synas böra jämställas med dessa, näml. underdåniga memorial af åtskilliga andra riksdagsdeputationer, eller som lämna bidrag till ståndens historia eller belysa själfva riksdagsarbetet t. ex. några memorial af ridderskapet och adeln, borgarståndet samt bondeståndet, de skånska riksdagsmännens skrifvelse om skånska guvernementets delning, expeditionsdeputationens memorial angående expedieringen af ständernas beslut och ståndens svar därpå. För att ej på grund af materialets oerhörda rikedom verkets omfång skulle blifva alltför öfverväldigande, har en mängd särskildt mindre viktiga skrifvelser ej intagits in extenso utan i form af ett sammandraget referat. Dessutom ha i afseende å vissa ständigt återkommande ord och uttryck en del rumbesparande förkortningar användts, hvarjämte öfver- och underskrifter uteslutits liksom undertecknarnes namn, därest ej andra än talmännen underskrifvit. Å skrifvelserna befintliga kanslianteckningar om föredragning, expedition och den kungliga resolutionens innehåll ha återgifvits; där dylika anteckningar saknats eller varit ofullständiga, ha motsvarande upplysningar, i den mån sådant varit möjligt, meddelats ur rådsprotokollen. Handlingarna från hvarje riksdag föregås af en kortfattad inledning, innehållande uppgifter rörande riksdagens organisation m. m. Redigeringen synes gjord med utmärkt omsorg och skicklighet; icke minst är det förträffliga registret, upptagande ett sextiotal sidor, värdt erkännande.

De aftryckta handlingarna äro naturligtvis af ett mycket växlande intresse och värde från viktiga statshandlingar såsom svaren å sekreta propositionen, betänkanden rörande försvarsverket, åtgärder för utrikeshandelns upphjälpande o. s. v. till obetydliga skrifvelser i anledning af enskildas klagomål öfver »prejudice» af olika slag. Sin hufvudbetydelse har den nya publikationen naturligtvis för den inre historien, särskildt för kännedomen om författningsformernas utveckling men den har äfven betydande intresse för den ekonomiska historien. Redan det flyktigaste genombläddrande af skrifvelserna från 1723 års riksdag ger en liflig föreställning om det snart sagdt obegränsade verksamhetsområde ständerna vetat förskaffa sig. Det är då klart, att en publikation, som uppsamlar de fixerade resultaten af en dylik institutions verksamhet skall blifva ett utmärkt medel eller en god utgångspunkt för kännedomen om, resp. utforskandet af landets allmänna utveckling. Utgifvarens kända arbetskraft synes vara en borgen för att fortsättningen å den intressanta publikationen icke skall låta alltför länge vänta på sig.

— Helgonhistorien är för närvarande i Danmark föremål för det lifligaste intresse från den historiska forskningens sida. Så har professor M. Cl. Gertz — bekant såsom en framstående fackman på medeltidslatinets område — nyligen påbörjat en efter moderna textkritiska principer verkställd mönsteredition af *Vitæ Sanctorum Danorum*, af hvilken hittills ett häfte utkommit (Köpenhamn, Gad 1908; 166+(2) s.; pr. 2 kr.). Detta häfte innehåller alla kända

lefvernesbeskrifningar öfver S. Theodgarus, en helgonfigur som ursprungligen är knuten till sockenkyrkan och augustinkyrkan i Vestervig, samt den helige Knut, konung och martyr, i fråga om hvilken professor Gertz hänvisar till sin år 1907 såsom universitetsprogram utgifna undersökning *Knud den Helliges Martyrhistorie.* De kritiska inledningarna till de aftryckta texterna innehålla en mängd värdefulla och intressanta upplysningar.

Utom denna urkundspublikation föreligger nu äfven en undersökning om *Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11. Aarhundredes Midte til Reformationen*, såsom akademiskt specimen utgifven af Ellen Jørgensen (Köpenhamn, Hagerup 1909; 175 s.; pr. 4 kr.). Vi ha redan förut haft tillfälle att fästa uppmärksamheten å en förtjänstfull undersökning af samma hand på den danska kyrkohistoriens område (Hist. Tidskr. 1909, s. 137 ff.). Det nya arbetet har att uppvisa samma förtjänster som det förut utkomna: ett stort herravälde öfver materialet, särskildt en ovanlig beläsenhet i den utländska litteraturen på området, och en fin känsla för de olika yttringarna af medeltidens religiositet. I sin undersöknings första kapitel ger förf. — med utgångspunkt i den fortskridande växlingen af helgonnamn i kalendarierna, som återspeglar en motsvarande förskjutning inom de religiösa föreställningarna — en redogörelse för »huru helgonen kommo till landet, hvarför de vunno ynnest, hvad de betydde för släkte efter släkte». Hon framhåller de anknytningar till den gamla kulten, som kunna spåras i föreställningarna om de äldsta helgonen (S. Olof, S. Michael). Därefter tecknas inflytandena utifrån. Den förste missionären, den helige Ansgar, spelar egendomligt nog en tämligen ringa roll i helgonhistorien. Genom anknytningarna till Hamburg-Bremen inkommo tyska helgon men i ringa omfattning — de engelska äro talrikare. Ett särskildt tyskt inflytande kan dock spåras i Lunds stift. Genom pilgrimsfärderna infördes en mängd urspr. romerska och orientaliska helgon, och med de invandrande klosterordnarna (cistercienser, tiggarordnar) följde deras speciella föreställningar och ordenshelgon (jungfru Maria, Maria Magdalena, S. Katarina från Alexandria o. s. v.). Äfven studieuppehållen vid utländska högskolor ha i här förevarande afseende satt spår i utvecklingen, likaså de lifliga kommersiella förbindelserna med Tyskland. Slutligen påpekas det inflytande, som utöfvats af den politiska förbindelsen mellan de nordiska rikena och af den gryende nationalkänslan. Det korta andra kapitlet behandlar de inhemska helgonen, från lokalhelgon som S. Thöger, S. Nils och S. Anders till nationalhelgon som S. Knut. Det tredje kapitlet slutligen söker att genom en sammanställning af de bevarade litterära minnesmärkena tränga fram till de religiösa föreställningar, det religiösa lif, som ligger bakom de olika formerna af helgonkult, liksom att karakterisera olika helgon och helgongrupper. Af kapitlets innehåll må särskildt framhållas de partier, som behandla bilddyrkan, skärseldsföreställningarna, aflaten samt Mariakulten.

På åtskilliga ställen i sin undersökning berör förf. naturligen svenska förhållanden. Anmärkningsvärd är den af förf. företrädda uppfattningen rörande den heliga Birgitta och Danmark: den svenska sierskan hade ringa betydelse för de danske; hennes namn återfinnes icke ofta bland tidens förnamn, och »liksom hon i lifvet varit nära förbunden med samhällets store, var efter döden hennes inflytande begränsadt till en trång krets».

Sist i arbetet meddelas en synnerligen nyttig förteckning öfver danska kyrkors skyddshelgon äfvensom en fransk resumé af hufvudinnehållet.

Vid studiet af dessa nya arbeten på den danska helgonhistoriens område kan man icke undgå att göra den reflektionen, att den hittills så godt som obearbetade svenska helgonhistorien skulle utgöra ett synnerligen tacksamt fält för vår kyrkohistoriska forskning. Icke blott så att materialet genom lyckliga tillfälligheter torde flyta rikare här än i Danmark — man kan redan af en del i det Jørgensenska arbetet lämnade upplysningar få ett intryck, hur mycket helt eller delvis ogenomforskadt material för dylika undersökningar, som finnes särskildt på Uppsala universitetsbibliotek —, utan åtminstone ett par af våra nationella helgon äga ett ofantligt mycket större personligt intresse liksom en större nationell och allmänt kyrklig betydelse än något danskt helgon. Och dock saknas ännu så godt som alldeles icke blott vetenskapliga undersökningar på området utan äfven modernt kritiska upplagor af de bevarade helgonbiografierna. Tilläggas bör slutligen, att vissa partier af Jørgensens studie dessutom ge en aning om hvilka värdefulla upplysningar om medeltidens religiösa föreställningar i allmänhet, om kyrkans genom de vanliga urkunderna så litet kända inre lif, som torde stå att vinna ur de talrikt bevarade samlingarna af predikningar och religiösa traktater af olika slag.

— I denna årgångs första häfte (s. 65, 66) fästes uppmärksamheten å den under förra året utkomna första delen af Hans Olriks förträffliga lefnadsteckning öfver *Absalon*. Med det nyligen utgifna andra bandet (Köpenhamn, Gyldendalske Boghandel 1909; 251 s. pr. 4,50 kr.) föreligger arbetet i afslutadt skick. En betydande del af det nya bandets utrymme upptages af teckningen af den danska Östersjöpolitikens vidare utveckling intill Absalons död, hvarvid förf. särskildt framhåller det behändiga utnyttjandet af motsättningen mellan Hohenstaufer och Welfer. På utrikespolitikens område faller äfven teckningen af Absalons förhållande till konung Sverre. Vidare skildras Absalons upphöjelse på ärkestolen i Lund, den däraf framkallade, snart dämpade resningen i Skåne samt vidare den store kyrkofurstens verksamhet såsom ärkestiftets och den danska kyrkans styresman, hans storartade arbete för uppbyggandet af den danska kyrkans inre ordning, hans frikostighet mot kyrkor och kloster o. s. v. Därefter skildras i tvenne kapitel Absalons förhållande till samhället och till den andliga odlingen; i denna del af boken må särskildt

framhållas karakteristiken af Absalons uppfattning af staten och kyrkan samt deras ömsesidiga förhållande till hvarandra, hvilken förf. sammanställer med den, som omfattats af Gerhoh från Reichersberg, liksom framställningen af hans förhållande till Saxos stora historiska verk. Efter ett kort kapitel om den store ärkebiskopens död ger förf. en teckning af Absalongestalten och dess vandring genom tiderna. Bandet afslutas med namnregister till båda delarna.

Den Olrikska Absalon-biografien är, såsom förut framhållits, ett synnerligen både gediget och fängslande arbete, byggdt på grundliga källstudier och på samma gång hållet i en så lättillgänglig och tilltalande form, att förf. med all rätt kunnat tillägna sitt verk åt den danska folkhögskolan. Det icke minst förtjänstfulla i författarens forskning är hans förmåga att insätta Absalon och hans verk i dess rätta allmäneuropeiska miljö. I hög grad tilltalande i afseende på författarens allmänna syn på ämnet är hans ständiga understrykande af Absalongestaltens och Absalonminnets aktualitet trots de 700 årens afstånd, deras betydelse för alla tiders danskar, äfven för författarens egen generation. I hela arbetet träder oss till mötes den grundtanke, som förf. i sitt företal gifvit uttryck i de orden att »det är något för alla tider giltigt hos en man, hvars vilja var lika ren som den var stark, för hvilken fosterlandet var en idé, som omslöt alla intressen, och som förmådde lyfta sina landsmän på alla områden». Den andra delens utstyrsel är liksom den förstas synnerligen smakfull och gedigen.

— I Danmark liksom i Sverige har under de sista åren och i samband med de minnesfester, som firats, ett särskildt intresse ägnats de svensk-danska krigen 1657—1660, i främsta rummet naturligtvis deras mest dramatiska tilldragelser: tåget öfver Bält och Köpenhamns stormning. Icke minst har från militärt håll en del studier och undersökningar naturligen af mycket olika värde sett dagen. Dessa arbeten och undersökningar af olika slag återfinnas i de historiska årsbibliografier, som åtfölja denna tidskrift, och några af de viktigaste ha äfven i texten särskildt påpekats. Vi vilja härtill lägga ytterligare några, som man tillställt oss. Den danske krigshistorikern öfverste Axel Liljefalk har i tvenne uppsatser i *Vejle Amts Aarbøger* för 1907 behandlat dels *Frederiksoddes første Dage og Carl Gustafs Overgang over Lille Belt* dels *Brandenburgerne, Østerrigerne og Polakkerne i Vejle Amt 1658—59.* Den senare af dessa populära uppsatser behandlar Koldinghus', Fredriksoddes och Fyens återeröfring från svenskarne, den förra lämnar bl. a. en del uppgifter rörande danskarnas försvarsanstalter, som på ett lämpligt sätt komplettera de populära framställningar af samma händelser, som sett dagen i Sverige. — I *Fra Arkiv og Museum* (bd. 4: h. 1) har samme förf. efter otryckta källor lämnat några *Bidrag til Laalands Historie under Svenskekrigen 1657—60.* Den intressantaste delen af denna uppsats utgöres af en delvis på G. O.

Stenbocks rapporter till konungen byggd teckning af Nakskovs belägring 1659.

— Af de historiska studier — ursprungligen föreläsningar vid University College i London —, som professor H. A. L. Fisher förlidet år publicerade under titeln *Bonapartism* (Clarendon press 1908; pr. 3 s. 6 d) har nu en fransk upplaga utkommit bärande titeln *Le Bonapartisme* och försedd med ett kort företal af Ch. Seignobos (Paris, Librairie Plon 1909; XI + 234 s.; pr. 3 fr. 50). Förf. afser med sina studier att påvisa analogierna mellan det första och det andra kejsardömet. »Dessa båda bonapartistiska regeringar», säger han själf i företalet, »voro i hög grad genomträngda af samma grundsatser, stödde sig på samma intellektuella och samhälleliga krafter, tillfredsställde samma önskningar, smickrade samma slags fåfänga och delade slutligen samma öde». Ämnet behandlas i sex kapitel af hvilka tre — »Arfvet från revolutionen», »Den napoleonska staten» och »Napoleon och Europa» — äro ägnade åt det första kejsardömet, de tre återstående — »Uppkomsten af en legend», »Det andra kejsardömets begynnelse» och »Fallet» — behandla det andra. I sitt företal till den franska upplagan inlägger Seignobos sin gensaga mot den tendens »att öfverdrifva betydelsen af Napoleon I:s gärning», som enligt hans uppfattning förf. delar med vissa andra engelska historiker, och särskildt mot hans åsikt, att Napoleon satt sig i besittning af makten för att skapa en fullständig ordning i stället för det upplösningstillstånd, hvari Frankrike befann sig. Den franske historikern, som upplyser att denna uppfattning öfverensstämmer med »den tradition, som utbredts af Bonapartisterna», kunde ha tillagt, att den väl icke heller ligger långt från den, som utvecklats i ett berömdt arbete af en så utmärkt forskare som Albert Vandal. Den karakteristik, som Fisher ger af den bonapartistiska regimen i dess båda upplagor, är skarpt uppfattad och väl genomförd och vittnar om förtrogenhet med den moderna litteraturen på området. På ett och annat ställe är man dock frestad att sätta ett frågetecken. Så synes förf. alldeles förbise, hvad exempelvis Sorel i sitt stora verk med skärpa häfdat, nämligen att Napoleon I i sin utrikespolitik i väsentlig grad tagit i arf idéer från revolutionen och l'ancien régime. Likaledes torde väl kunna ifrågasättas, om icke förf. underskattar brorsonens politiska kapacitet. Af ett alldeles särskildt intresse är den framställning af den Napoleonska legendens uppkomst, som ges i arbetets fjärde kapitel.

— Af den lefnadsteckning öfver den danske politikern *Geheimekonferentsraad Carl Georg Andræ*, som påbörjats af hans son Poul Andræ har nu andra delen utkommit (Köpenhamn 1909; 196 s.; pr. 3 kr.), hufvudsakligen behandlande hans studieresa till Frankrike 1835—36.

— Den österrikiske häfdatecknaren Heinrich Friedjung — författare till ett berömdt, i många upplagor utkommet arbete om

kampen om hegemonien i Tyskland 1859—1866 — har sedan flera år tillbaka varit sysselsatt med en sammanhängande teckning af Österrikes historia från 1848 års revolution till år 1860. Såsom resultat af dessa förarbeten föreligga nu dels en utförlig studie öfver *Der Krimkrieg und die österreichische Politik* (Stuttgart & Berlin 1907; VIII + 198 s.; pr. 4 mark) dels första delen af ett på tvenne band beräknadt arbete om *Österreich von 1848 bis 1860* (Stuttgart & Berlin 1908; XVIII + 512 s.; pr. 11,50 mark), hvilken redan utkommit i tre upplagor. För sin framställning har förf. haft att tillgå en mängd värdefullt otryckt material; han har sålunda kunnat begagna den inflytelserike kammarpresidenten von Kübecks numera utgifna anteckningar, likaså ministerpresidenten Wessenbergs skriftliga kvarlåtenskap, han har vidare haft till sin disposition de papper, som efterlämnats af en af det skildrade tidsskedets mest betydande och verksamme statsmän, justitie- sedermera inrikesministern Alexander von Bach, och slutligen ha för honom öppnats vissa delar af inrikesministeriets och utrikesministeriets handlingar, hvarigenom han bl. a. blifvit i stånd att i flera viktiga punkter beriktiga den framställning af furst Schwarzenbergs tyska politik, som gifvits i Sybels berömda arbete och som därefter gått igen i flera moderna framställningar. För öfrigt ha naturligtvis i vidaste utsträckning begagnats tryckta aktsamlingar, memoar- och breflitteratur äfvensom befintliga historiska arbeten rörande det behandlade tidsskedet.

Arbetet rörande Krimkriget erbjuder naturligtvis i afseende å teckningen af det allmänna sammanhanget föga nytt utöfver hvad som genom tidigare arbeten varit kändt. Hvad som gifves är en högligen intressant och lärorik teckning af de motsatta utrikespolitiska, man vore frestad att säga skolor, som inom den österrikiska politiken vid denna tid rycktes om makten liksom af de täta omkastningar i Österrikes hållning, som däraf blefvo en följd — en teckning där författarens från tidigare arbeten kända mästerskap i en på en gång sammanträngd och åskådlig karakterisering af de handlande personerna i rikt mått gör sig gällande. De skisserade teckningarna af Bruck, Buol, Hübner, Hess och Prokesch Osten, andra att förtiga, äro icke blott i och för sig synnerligen fängslande utan äfven synnerligen instruktiva vid studiet af tidens allmänna historia. En synpunkt af intresse, som i Friedjungs framställning mer än i andra moderna undersökningar rörande Krimkrigets diplomatiska historia kommer till sin rätt, är den betydelse Moldau-Vallakiets ockupation och hoppet om dess fortsatta besittning hade för Österrikes allmänna politik under dessa år. Hvad författarens allmänna uppfattning angår, så har den Buol-Hübnerska politiken ej heller i honom någon mild bedömare, men han framhåller med skärpa, att den dubbelhet och bakslughet, hvarför denna politik anklagats, ofta i själfva verket intet annat varit än utslag af dess allmänna svaghet: bristen på kraft och följdriktighet, vållad af de olika fraktionernas inbördes kamp om hufvudinflytandet hos monarken

Den vidlyftiga sammanfattande framställning af Donaumonarkiens historia från 1848 till 1860 d. v. s. under revolutionsåren och absolutismens och centralisationens epok, hvars första del nu föreligger, är ett synnerligen betydande arbete, fängslande lika mycket genom det suveräna herraväldet öfver det vidlyftiga och svårbehandlade materialet, den ypperliga grupperingen och synpunkternas mångsidighet och intresse som genom de finskurna karakteristikerna af de ledande personligheterna och den eleganta, liffulla formen. Den hittills utkomna delen behandlar »revolutions- och reformåren» 1848 till 1851. Dess sju första böcker ge — efter en kortfattad men mästerlig karakteristik af tiden närmast före omhvälfningarna år 1848 — en förträfflig teckning af revolutionen i Österrike och Ungern, kejsar Frans Josefs tronbestigning, Ungerns underkufvande, författningsarbetet i Frankfurt, Wien och Kremsier samt den oktrojerade författningens utfärdande. Är redan denna teckning ägnad att i många punkter — t. ex. i fråga om revolutionen i Ungern och dess kufvande, Schwarzenbergs tyska politik o. s. v. — förändra den traditionella uppfattningen, så är detta i än högre grad fallet med stora delar af arbetets återstående sju böcker. Frånsedt den sista boken, som behandlar den oktrojerade författningens återkallande, äro dessa (sidd. 236—438) ägnade åt en öfversikt af de inre förhållandena. Där skildras »det Bachska systemet», sträfvandena att germanisera Ungern och indraga detsamma i rikets allmänna strängt centraliserade förvaltning, förvandla det från ett självständigt rike till en med självstyrelse utrustad provins. Där gifves framför allt en liflig bild af det storartade omdaningsarbete på förvaltningens, rättskipningens, finans-, handels- och socialpolitikens områden, som är knutet till Stadions, Bachs och Brucks namn, och som i sina hufvuddrag ägt bestånd till den dag i dag, medan den Schwarzenbergska utrikespolitikens lagrar bleknat bort inför Cavours och Bismarcks mera solida triumfer och absolutismens och den strama centralisationens landvinningar för länge sedan gått förlorade.

Just denna teckning af den Schwarzenbergska ministären såsom »reformministär» tillhör arbetets intressantaste och mest gifvande partier. Vid det reorganisationsarbete, som följde på revolutionen, var aristokratien såsom ledande faktor ur räkningen. Den hörde alltför nära ihop med de federalistiska sträfvandena i kronländerna, och den ledande statsmannen, den högdragne aristokraten furst Felix Schwarzenberg hyste om sina ståndsbröders kapacitet blott en ringa tanke. Den Schwarzenbergska regeringen blef därför ingen aristokratisk regering; flertalet af dess mest betydande män, en Bach, en Bruck, en Schmerling tillhörde ämbets- eller köpmannaklassen. Den var heller icke, såsom den så ofta framställes, reaktionär i vanlig mening; därtill hade den alltför ringa aktning för det historiskt gifna på olika områden. Själfva kärnan i dess politik kan i stället karakteriseras såsom häfdandet af **statens** rättigheter och intressen, af dess allmakt på samhällslifvets alla områden och detta utan minsta hänsyn till det häfdvunna, till historiska rättigheter eller

nationella intressen eller fördomar. Det missnöje en dylik regim på sina håll väckte, skulle, räknade man, mer än uppvägas af den belåtenhet reformerna skulle ingjuta hos folkets breda lager. Ty samma tid, som utåt betecknades af sträfvandena att häfda ett snart föråldradt status quo i Italien och Tyskland, som hänsynslöst sökte utplåna de olika ländernas nationella särmärken under en stram, allt utjämnande centralisation, som på författningslifvets fält präglades af fullständig sterilitet, den fylldes på det inre området för öfrigt af ett nästan feberaktigt reformarbete, som utgör ett af de kraftigaste utslagen af den österrikiska statsordningens inre styrka. Bach (och Schmerling) omskapade rättskipningen och den civila förvaltningen och genomförde en reform af de agrariska förhållandena, som förf. karakteriserar såsom den österrikiska absolutismens förnämsta verk. Bruck, österrikiska Lloyds framsynte och idérike grundare, utvidgade det österrikiska järnvägsnätet, nedbröt tullmurarna mellan dubbelmonarkiens båda hälfter och kämpade för en tullunion, som skulle sammansluta hela Centraleuropa till ett enda tullområde. Öfverskådar man nu allt, hvad som genomfördes eller planlades eller försöktes under dessa år, kan man icke jäfva författarens omdöme, att den storartade uppfattning af Österrikes uppgift, som låg till grund för den Schwarzenberg-Bach-Bruckska politiken ytterst hvilade på ett öfverskattande af landets militära och ekonomiska tillgångar, och att denna politik därför till stora delar var dömd att misslyckas.

Framhållas må äfven författarens skarpa understrykande af att de beståndande resultaten af kejsar Josef II:s politiska gärning voro långt mera omfattande och betydande än hvad den traditionella framställningen ger vid handen. Den jordreform, som var den Bachska politikens största verk, anknyter sålunda direkt till åtgärder, vidtagna af kejsar Josef. Öfverhufvud taget får genom författarens framställning det verk, som genomfördes af Maria Theresia och hennes högtbegåfvade son en synnerligen stark relief.

Hvad här sagts, torde ge åtminstone någon föreställning om det Friedjungska arbetets rika innehåll. För enhvar, som önskar lära känna grundvalarna för den Habsburgska monarkiens lif sådant detta i närvarande stund ter sig, — ett ämne, som genom det sista årets händelser fått ökad aktualitet — utgör det utmärkta arbetet och särskildt dess viktigaste och intressantaste del, teckningen af de inre förhållandena, en ovärderlig vägledning, på en gång grundlig, lättillgänglig, mångsidig och fängslande. Med de största förväntningar motser man därför arbetets senare del.

— Bismarcklitteraturen har tillökats med tvenne nya biografiska framställningar af hans ungdomstid (1815—1848). Den ena af dessa är författad af den danske historikern d:r Aage Friis och har äfven utkommit i en svensk upplaga, ombesörjd af G. Wittrock och N. Herlitz (Stockholm, Norstedt 1909; 238 s.; pr. kr. 3,25). Den andra åter utgör första bandet af en vidlyftig Bismarckbiografi af den bekante tyske historikern Erich Marcks.

(Stuttgart & Berlin, J. G. Cotta; XVI+476 s.; pr. M. 7,50). Den senare skildringen har ett alldeles särskildt intresse, då dess förf. till sitt förfogande haft de Bismarckska familjearkiven på Friedrichsruh och Schönhausen.

— En aktuell historisk fråga af stort intresse behandlar den kände Napoleonforskaren professor August Fournier i en liten studie med titeln *Wie wir zu Bosnien kamen* (Wien 1909; VI+96 s.; pr. 2 mark). Det lilla arbetet har ett särskildt värde därför att dess förf. begagnat ett par af Balkankrisens och Berlinkongressens siste skildrare Gabriel Hanotaux icke använda ryska arbeten nämligen Gorjainows bok »Bosporen och Dardanellerna» (1907) och Tatistschews stora lefnadsteckning öfver Alexander II (1903), hvilka båda hvila på forskningar uti de i Petersburgsarkiven förvarade, hittills obegagnade akterna; dessutom ha till författaren åtskilliga upplysningar lämnats af en österrikisk diplomat, som vid Andrassys sida deltog i Berlinkongressen. Inledningsvis framhåller förf., att efter 1870 Österrikes Balkanpolitik helt och hållet omlagts: ifrån att tidigare ha varit inriktad på att i strid mot Ryssland upprätthålla status quo på Balkanhalfön löper den senare (trekejsarmötet i Berlin 1872; öfverenskommelsen i Schönbrunn 1873) såvidt möjligt parallell med Rysslands. Därigenom kunde den vinna stöd af Tyskland, som dels fann det opportunt att vända dubbelmonarkien från revanschplanerna till ökad aktivitet österut, dels därmed afsåg en motstöt från de germanska makternas sida mot den panslavistiska rörelsen. Sitt elddop fick den nya politiken ganska snart genom den stora kris, som 1875 utbröt på Balkanhalfön, och en första frukt blef det ännu icke offentliggjorda aftal, som träffades vid kejsarmötet i Reichstadt (juli 1876); därigenom uppdrogs af Österrike och Ryssland gemensamt ett program i Balkanfrågan, enligt hvilket bl. a. Bosnien-Herzegovina skulle under vissa omständigheter tillfalla Donaumonarkien och uppkomsten af ett stort slaviskt rike söder om Donau af de båda makterna gemensamt förhindras. Under de därpå följande förhandlingarna fram till konferensen i Konstantinopel (dec. 1876—jan. 1877) framställde Österrike upprepade gånger kraf på definitiv besittning af Bosnien och Herzegovina, ehuru det af inrikespolitiska skäl måste söka vinna sina syften utan svärdsslag. Sedan Ryssland emellertid genom ett närmande till England förgäfves sökt komma ifrån det mindre vinstgifvande samgåendet med Österrike, fingo Reichstadtaftalen i sina hufvudsakliga delar den formella öfverenskommelsens form genom militärkonventionen i Budapest d. 15 jan. 1877 med dithörande tilläggsfördrag af d. 18 mars s. å., hvarvid de båda fördragsslutande parterna äfven afgränsade gentemot hvarandra bestämda intressesfärer på Balkanhalfön och Ryssland dessutom synes ha ställt i utsikt de slutliga fredsvillkorens underställande under en allmän kongress. De ryska framgångarna i kriget gåfvo emellertid panslavismen åter vind i segeln och i uppgörelsen med Turkiet (fredspreliminärerna i Adrianopel och freden i San

Stefano) lämnades förbindelserna till Österrike utan afseende: Bosnien och Herzegovina skulle »under Österrikes medverkan» organiseras såsom självstyrda länder, och genom den utsträckning, som gafs åt Bulgarien, skapades just den slaviska storstat på Balkanhalfön, som det för den Habsburgska monarkien var ett lifsintresse att undvika. Rysslands försök att på egen hand lösa den orientaliska frågan stötte emellertid på motstånd hos öfriga stormakter, och en europeisk kongress sammanträdde för att ordna saken. Under de förhandlingar, som föregingo dess sammanträdande, lyckades Österrike genom ett hemligt fördrag vinna Englands stöd för sina fordringar. På Berlinkongressen öfverlätos Bosnien och Herzegovina utan tidsbegränsning till Österrikes ockupation och förvaltning, liksom Österrike äfven erhöll vissa hufvudsakligen militära rättigheter i sandschakatet Novibazar. Påfallande är, att det i Berlinkongressakten blott talas om ockupation och förvaltning, ehuru Österrike förut framställt definitiva anspråk på Bosnien och Herzegovina. Förf. antager, att formuleringen med Andrassys goda minne gjorts för att undgå det motstånd en formlig annexion skulle väckt inom dubbelmonarkien. Att ockupationen tänkts såsom ständig framgår af en hemlig öfverenskommelse, som under kongressen afslöts mellan Österrike och Ryssland, af innehåll, att sistnämnda makt ej skulle motsätta sig, om Österrike funne sig föranlåtet att ockupera Novibazar definitivt liksom resten af Bosnien och Herzegovina (»à occuper definitivement ce territoire comme le reste de la Bosnie et de l'Herzegovine»). Häremot strider visserligen den af Hanotaux för ett år sedan ur Karathéodory paschas efterlämnade papper framdragna förbindelse, som Österrikes delegerade vid Berlinkongressen hemligen afgåfvo till Turkiets, nämligen att sultanens suveränitetsrättigheter i afseende å Bosnien-Herzegovina ej skulle beröras af ockupationen och denna betraktas såsom blott provisorisk. Förf. gör gällande, att denna förbindelse gifvits endast till de turkiska underhandlarnes personliga skydd mot efterräkningar; den i densamma inryckta tidsbestämningen upptogs trots Turkiets fordran icke i den konvention mellan Österrike och Turkiet (d. 21 april 1879), hvarigenom ockupationen reglerades. Bokens sista parti ger en kort öfversikt öfver utvecklingen efter 1879 och ett försvar för Österrikes annexion af Bosnien och Herzegovina d. 5 okt. 1908.

Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen.

(1700—1706.)

AF

HERMAN BRULIN.

(Forts. från föregående häfte.)

3. Österrike och Sverige under kriget i Polen.

(1702—1706.)

Medan konung Augusts partitagande för Österrike befäste den franska politiken i dess sträfvan att förmå Karl XII till infall i Sachsen, blef det däremot för kejsaren af allt större vikt att bringa freden till stånd. Behofvet af hjälptrupper gjorde sig starkt kändt, sedan kriget för hans del kommit i full gång både i Italien och vid Rhen, och på Augusts hjälpförpliktelser var tydligen föga att lita, därest han ej hade sina händer fria. Ett fortsatt krig i Polen kunde också innebära omedelbara faror för Österrike, där man särskildt fruktade, att en reträtt af konung August öfver Schlesiens gräns skulle kunna draga efter sig ett inbrott af den svenska härsmakten in på de kejserliga arfländernas område, dit minnet af forna segrar och kvarter samt ryktet om trosfränders betryck ju ock kunde locka.[1]

Från början af år 1702 var man också i Wien betänkt på att, sedan Welz nu tydligen uttömt sina resurser, söka på annan väg nå Karl XII. Redan i jan. kunde Stralenheim inberätta, att till hans efterträdare utsetts hofkrigs-

[1] Om de österrikiska farhågorna se det förut citerade konferensreferatet af d. 3 maj 1702 (n. st.) i *HH*, XIX: 2, s. 219 ff. Jfr ock Stralenheim till kanslikollegium 11 juni 1702 (n. st.), RA, Kejs.

rådet Franz Ludwig von Zinzendorff, »ein geschickter und bequemer mann, der von gar modesten sentimenten ist», men såsom han också väntade, dröjde det till långt fram på våren, innan dennes resa sattes i verket.[1] Den 2 maj (n. st.) skedde Zinzendorffs utnämning till envoyé vid svenska hofvet.[2] Med hänsyn till Karl XII:s obenägenhet mot att ha främmande ministrar hos sig beslöt man emellertid att försöka den icke ovanliga utvägen att låta honom till en början infinna sig »utan karaktär», d. v. s. icke i officiell ställning, utan blott såsom en officer, som önskade deltaga i fälttåget.

Åvägabringandet af fred angafs i hans instruktion (af d. 19 maj n. st.)[3] såsom hans första uppgift, under framhållande af konung Augusts och tsarens yppade benägenhet samt polska republikens framställningar till kejsaren och med en utförlig argumentation, där det särskildt uppvisades, hvilken skada ett fortsatt krig skulle vålla den gemensamma saken genom att beröfva de allierade deras hjälptrupper. Kom detronisationskrafvet fram, skulle Zinzendorff afstyrka det, bl. a. med påpekande, att säkerhet för den framtida freden kunde erhållas af republiken och de allierade. Till bemötande af väntade klagomål öfver kejsarens fördrag med konung August utrustades han med de vanliga förklarings- och tröstegrunderna. För öfrigt betonades i instruktionen vikten af att förvärfva hertigens af Holstein understöd, liksom han också skulle försöka vinna Piper och närma sig Sapieha. Utrustad med dessa föreskrifter, hvilka knappast kunna sägas ha inneburit några synnerligen lofvande uppslag, afgick den österrikiske gesandten några veckor senare på sin mission.

Den blef emellertid ej utan sina stötestenar. Få underrättelser kunde vara Karl XII mindre behagliga än den att midt under krigsoperationerna ha att vänta en ny fredsmäklare i sitt läger, och samma dag som han i Praga genom den från Wien ankomne holsteinske ministern Goertz mottog framställningen om Zinzendorffs icke-officiella beskickning, skyndade han att i bref till Stralenheim — under åbero-

[1] Stralenheim till K. M. 4 febr. 1702 (n. st.), RA, Kejs.
[2] Koncept till det kejserliga dekretet i Wien, Succ.
[3] Koncept ib.

pande af de skyldiga hänsynen till andra ministrar, som fått afslag på liknande förslag — undanbedja sig besöket. Zinzendorff, som i Breslau mötte Goertz' stafett med svaret, stannade där i afvaktan på vidare order, men kejsaren lät sig ej afhållas af Stralenheims föreställningar, utan befallde sin minister att i officiell egenskap uppsöka konungen för att framställa sitt uppdrag och sedan på af denne bestämd ort afvakta hans vidare besked.[1]

Då Zinzendorff ändtligen i början af juli i Kielce anträffade det svenska högkvarteret, var batalj omedelbart förestående och därför så mycket mindre tillfälle till audiens, men han afvisades ej, utan anmodades att på lämpligt ställe afvakta närmare besked om tid och ort för sådan.[2] Efter slaget vid Kliszow skyndade han emellertid att åter infinna sig vid svenska hären, men skall därvid, om man får tro Goertz' uppgifter, ha uppträdt så föga »geschickt», att han ådragit sig upprepade tillsägelser (på konungens order) att hålla sig utom armén, tills han finge vidare befallning. Denna hans oförsiktighet kom så mycket olämpligare, som hans kollega hos konung August af svenskarne betraktades med betydlig misstro; enligt nyssnämnde sagesman skulle man bl. a. i det vid Kliszow tagna sachsiska fältkansliet funnit bref från Stratman, där han för att aflocka konung August de utlofvade hjälptrupperna häntydt på de kejserliga trupperna i Ungern såsom påräkneliga till hans hjälp.[3] Zinzendorffs start var alltså ej vidare lycklig. Den 14 aug. fick han emellertid under den svenska härens långa uppehåll i Krakau sin audiens hos Karl XII,[4] och därmed kunde alltså hans diplomatiska aktion på allvar taga sin början.

[1] Karl XII:s ofvan sid. 162 citerade bref till Stralenheim af 5 juni 1702, RA, Kejs. Kejsaren till Zinzendorff 29 juni (n. st.), Wien, Suec. Jfr Stralenheim till K. M. 6 juni och 1 juli, till kanslikollegium 24 juni (n. st.), RA, Kejs.

[2] Zinzendorffs bref till kejsaren 17 juli 1702 (n. st.), refereradt i *HH*, XIX: 2, s. 227 f. Piper till Zinzendorff 16 juli (n. st.), Wien, Suec. Jfr Karl XII till Stralenheim 7 juli, RA, Kejs.

[3] Goertz' på intressanta enskildheter rika bref till hannoveranske ministern i Wien Oberg 27 juli 1702 (n. st.), tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 228 ff; af Stratmans bref till kejsaren 3 aug. (n. st.), Wien, Pol., framgår att detta bref blifvit uppsnappadt. Om resultatlösa sachsiska framställningar i Wien i fråga om nämnda trupper jfr Stralenheims bref 13 aug. och 2 sept. 1702 (n. st.), RA, Kejs.

[4] Zinzendorff till kejsaren 31 aug. 1702 (n. st.), Wien, Succ.

Frågan om fredsförhandlingarna på den polska krigsskådeplatsen — med mera bredd än klarhet samt i stark tilltro till deras bärkraft tecknade af F. F. Carlson, med färre ord och mycken skepsis behandlade af Hjärne — skulle både kräfva och förtjäna att i hela sin omfattning göras till föremål för en ingående undersökning. Här kan blott lämnas en öfversiktlig framställning af deras förlopp i de punkter, där den kejserliga diplomatin spelade in.[1]

Medan Stratman hos den slagne konung August, som öfver Krakau begifvit sig till det polska adelsuppbådets sammankomst i Sandomir, fann ett villigt öra för sina framställningar om fredsunderhandling,[2] hade Zinzendorff det besvärligare värfvet att stämma Karl XII till medgörlighet. Möjligheterna att göra sina synpunkter gällande voro dock ej stängda för honom. Så länge svenskarne stannade i Krakau, ägde han obehindradt tillträde visserligen ej till konungens person men till hans omgifning, och inom denna kunde han påräkna ett kraftigt medhåll både hos Piper och de underordnade kansliherrarne, Hermelin och Cederhielm, liksom också bland generalerna åtminstone hos Stenbock. Han var icke heller utan hopp om framgång, de båda konungarnes täflan i «generositet» genom ömsesidigt återsändande af krigsfångar syntes honom vara ett godt tecken, och af alla krafter sökte han begagna de uppslag till ett närmande, som utgingo från konung Augusts kvarter. Den 27 aug. fick han genom en express från Stratman i sitt förvar mottaga bref från August, dels till Piper, dels däri inneslutet till Karl XII, i hvilket senare han betygade sin — genom vidtagna anordningar med krigsfolket bevisade — fredsvänlighet och föreslog konungen en sammankomst eller

[1] De utförligaste uppgifterna från svensk sida om det österrikiska medlingsförsöket på sensommaren 1702 finnas i en af sekreteraren Josias Cederhielm förd dagbok 24 aug.—11 nov. s. å., i RA. Kanslipresidentens koncept. Till komplettering af mina knapphändiga anteckningar om Zinzendorffs och Stratmans depescher har professor C. Hallendorff med ett tillmötesgående, för hvilket jag är honom mycken tack skyldig, ställt sina excerpter ur Wien-arkivet till mitt förfogande. Samtidigt begagnar jag tillfället att uttrycka min stora tacksamhet till öfverstekammarjunkaren friherre Carl Carlson Bonde, som haft godheten tillåta mig på riksarkivet begagna den Ericsbergs-arkivet tillhörande korrespondensen mellan Hermelin och Bark.

[2] Stratmans bref till kejsaren 3 och 12 aug., 2 sept. 1702 (n. st.), Wien, Pol.

eljest bad honom genom de kejserliges förmedling eller på annat sätt ge sin mening om freden tillkänna. Att utverka mottagandet och besvarandet af detta bref blef nu det närmaste målet för Zinzendorffs ansträngningar. Medan Piper som bekant gång efter annan lade sitt ord i vågskålen till fredens befrämjande, vädrade man emellertid från andra håll ansträngningar i motsatt riktning. I Bengt Sapieha såg den österrikiske diplomaten liksom det svenska kansliet de franska intrigernas sannskyldige representant, och de mer eller mindre officiella ombud från polska republiken eller dess stormän, som gång efter annan uppsökte det svenska lägret, misstänkte han också för att i Frankrikes intresse vilja göra freden om intet. Först var det Radziejowskis utskickade öfverste Saurbrey, som väckte hans oro, och då längre fram — i senare hälften af sept. — den på Sandomir-mötet beslutade högtidliga beskickningen nalkades för att erbjuda republikens bemedling i striden, gjorde han också sitt bästa för att motarbeta den.[1]

Graden af den oböjlighet, hvarmed Karl XII lät sina rådgifvares alla föreställningar i fredlig riktning förklinga, tyckas dessa i det längsta sökt hålla fördold för Zinzendorff. Då stunden för arméns uppbrott nalkades och i samband därmed hans direkta kommunikation med det svenska kansliet led mot sitt slut — den framkallade redan från den franska diplomatins sida anspråk på en liknande rätt — tillspetsade sig också förhandlingen till ett afgörande. På samma gång han uppbjöd all sin öfvertalningsförmåga för att ändå få stanna kvar vid armén, gåfvo i slutet af sept. nya bud från Stratman honom stoff till nya framställningar, hvarvid bl. a. förslaget om en sammankomst mellan konungarne fått den modifierade formen, att konung August — med uppgifvande af tanken på ett skriftligt svar

[1] Cederhielms ofvannämnda dagbok, t. ex. 24, 27, 28 aug., 9, 12, 15, 16, 18, 19, 23 sept., Zinzendorff till kejsaren 31 aug., 7 och 20 okt. (n. st.), Wien, Suec. En afskrift af Augusts bref till Karl XII af 31 aug (n. st.) i RA. Polonica, Förhandlingar. Jfr ock Carlson, VII, s. 115 ff. Bland de — eljes mestadels konung August vidkommande — åtgärder för jämnande af vägen till förlikning, som (enligt Cederhielms dagbok) Zinzendorff omnämnde vid ett samtal d. 15 sept., ingick ock ett anbud, att kejsaren skulle i Schlesien låta förpläga de sjuka svenska soldater, som ej kunde medfölja vid aftåget I sitt dagen därpå till Piper gifna, alltigenom torrt afvisande svar förklarade Karl XII i den punkten, att »om så vore, kunde vi fuller gå dit med mera manskap; låtandes märka, att kejsaren ej hade något godt förtjänt.»

— endast med borgen af kejserlige ministerns med Karl XII:s tillstånd gifna ord skulle »inställa sig för K. M:ts säng». Den 1 okt. föredrog Piper för konungen Zinzendorffs önskningar och försäkringar om konung Augusts uppriktighet, hvarvid särskildt framhölls, att ett fredsslut mellan konungarne ej skulle behaga polska republiken och August redan därför vara hänvisad till en förblifvande vänskap med Sverige. Men det svar, som Karl XII gaf att framföras till medlaren, lämnade i tydlighet intet öfrigt att önska. På konungens af Polen löften förklarade han sig ej kunna lita, så mycket mindre som denne enligt underrättelser från Warschau samtidigt med sina anbud till vänskapens återställande låtit utgå universaler, som uppenbart stredo däremot. Den föreslagna sammankomsten betecknades som onödig och onyttig, »ty posito konungen i Polen lofvade och underskrefve allt i världen, tänkte han det intet hålla, utan så snart han vände ryggen till, vore han betänkt på andra förslag att skada». Lika bestämdt afvisade konungen det till förvissning om framtida säkerhet andragna argumentet beträffande ställningen till republiken: han skulle komma öfverens med sin fiende konungen i Polen för att skada republiken, som ännu ej förklarat sig som fiende! — det skulle icke blott vara »injust», utan skulle också draga »alles odium» öfver honom och beröfva honom både hans »credit» och vänskapen med republiken, »hvilket äfven torde vara ändamålet af konungens i Polen offerter». Hvad slutligen Zinzendorff beträffade, kunde konungen ej frångå sitt beslut att ej ha främmande ministrar hos sig i fält, men lofvade honom så stor eskort som helst till säkerhet under resa till Warschau. Det blef Hermelin, som »dock med en förutgående compliment» delgaf detta svar åt Zinzendorff. Denne »blef däröfver mycket perplex», men konungen var obeveklig, och Warschau fick under resten af hösten och den följande vintern bli utgångspunkten för den kejserlige ministerns fortsatta men fåfänga fredsförsök.[1]

Det var dessa förhandlingar, som enligt F. F. Carlson gåfvo »utsikt till en bättre framtid än som kunde be-

[1] Cederhielms citerade dagbok 29 och 30 sept., 1 okt. 1702. Om senare framställningar i bref från Zinzendorff jfr ib. 13 okt., Zinzendorff till Piper 7 dec. 1702 (n. st.), kopia i RA, Bref till kanslipresidenten, och Pipers bref till Zinzendorff 14 okt. och 6 dec. s. å., RA, Kanslipres. konc.

redas af den mest lysande framgång på slagfältet». Till stöd för sitt klander af Karl XII:s förhållande åberopar han särskildt de svenska kansliherrarne, och såsom redan framhållits, lider det intet tvifvel, att dessa ifrigt togo del i fredsförsöken, liksom ock att de med liflig förtrytelse sågo Karl XII:s oryggliga fasthållande vid sina egna planer. Men därmed är ej frågan om fredsmäklingsförsökets värde afgjord. Den sammanhänger på det allra närmaste med en annan, ännu öppen fråga, den om de egentliga syftena i konung Augusts skiftande politik. Hade Karl XII rätt eller orätt i sin misstro till uppriktigheten och beständigheten i hans fredsvilja? Det är ju möjligt, att det kan visas, att Augusts planer innerst pekade åt väster, och i så fall borde han naturligtvis uppriktigt önska fred åt norr; i hvad mån en dylik riktning af hans politik skulle blifvit beståndande under ett fortsatt svenskt-ryskt krig, kan man i alla händelser tillåta sig att betvifla. Att Karl XII haft starka skäl för sin skepsis mot sin motståndares försäkringar, lär i hvarje fall ej gärna kunna bestridas. Detta är emellertid spörsmål, som ligga utanför ramen för denna undersökning. Ur dess synpunkt är det nog att fastslå såsom ganska visst, att *medlaren*, kejsaren, ej skulle kunnat göra stort till saken vare sig i fråga om fredens beskaffenhet eller dess bestånd. Af en makt, som ej ens för egen räkning förmådde hålla konung August till uppfyllandet af hans förpliktelser annat än då det passade honom själf, kunde någon allvarlig pression på honom till andras förmån ej vara att påräkna.

I spelet mellan honom och kejsaren var det han, som hade de flesta trumfen på hand. Ett af dem spelade han ut vid denna tid, icke utan äfven omedelbar fördel för sig själf. En af de militära dispositioner, hvarmed han under förhandlingarna velat bevisa sina fredliga afsikter, gällde effektuerandet af hans truppleverans till kejsaren, och — nu då vintern nalkades, afmarscherade de ändtligen. Att i samband därmed vinna kejsarens garanti för Sachsen eller åtminstone för ostörda vinterkvarter för hans öfriga trupper skadade ju inte att försöka. Det lyckades nu visserligen icke, men det var efter konung Augusts önskan till vinterkvarter

i det upproriska Bayern, som de i nov. aftågade från Polen.[1]

Hvilken ställning Österrike intog till de gång på gång uppdykande försöken att åstadkomma en »concert» af flera makter för återställandet af den nordiska freden, är ej alldeles klart. De mot Sverige mindre välsinnade, exempelvis Danmark, troddes, sannolikt med rätta, vilja gifva en dylik samverkan karaktären af en påtryckning med starkare medel än blotta medlingsofficier, och svenskarne voro allt annat än nöjda med den hållning, som de österrikiska ministrarne i utlandet, t. ex. i Haag och London, intogo till frågan. Däremot gaf kejsaren Stralenheim bestämda försäkringar, att han ej lyssnade till de gjorda förslagen i antydd riktning.[2] Här som eljest var väl ledtråden för den kejserliga politiken att så långt som möjligt undvika risken att reta någon. Därom mer än om något annat vittna i hvarje fall de föreskrifter, som i april 1703 sändes till ministrarne i Danmark och Preussen. På samma gång de fingo order att uppmana vederbörande monarker att biträda de allierades ansträngningar för fredens återställande i norden (jämte bemyndigande att bringa detta till sina polska kollegers kännedom), tillhöllos de i särskilda bifogade skrifvelser (af hvilka däremot icke det ringaste fick bli bekant för dessa) att iakttaga den största försiktighet med hänsyn till Sverige.[3]

Ett nytt medlingsförsök i vanlig stil, men med karaktären af ett gemensamt uppträdande af den stora alliansens hufvudmakter, blef det slutliga resultatet af nämnda för-

[1] Stratmans bref till kejsaren 25 okt. 1702 (n. st.), refereradt i *HH.* XIX: 2, s. 234 f. Jfr Stralenheim till K. M. 4 och 25 nov., 9 dec. (n. st.), RA, Kejs.

[2] Se t. ex. Stralenheim till K. M. 1 juli, 7 och 21 okt. 1702 (n. st.), RA, Kejs. Cederhielms citerade dagbok 4 sept. 1702. Stralenheim till Lilieroot 10 mars 1703 (n. st.), RA, Hollandica.

[3] Ordalagen i de sistnämnda brefven äro ganska karaktäristiska: »... Je mehr aber ein oder andern orts gesucht und intendiert werden dörfte, dass wir dadurch des Königs W:de und andere zum krieg gegen Schweden anreizen und gleichsamb autorisieren wollten, je vorsichtiger hast du hierunter zu gehen, und dafern man von dir dergleichen declaration herauslocken wollte, dich mit vorwendung abgängigen deutlichern befehls an den buchstaben unsers rescripti zu halten, damit uns von Schweden dergleichen anreizung nicht imputiert werden könne, noch wir dadurch in mehrere weitläufigkeit wider unsere convenienz und intention verwickelt werden ...» Kejsaren till Heems i Berlin och Hansen i Köpenhamn 24 april 1703 (n. st.). Wien, Suec.

handlingar. Åt Englands resident i Stockholm Robinson och nederländska sändebudet hos konungarne af Sverige och Polen Haersolte van Cranenburgh gafs uppdraget att tillsammans med Zinzendorff befordra freden i Polen. Efter Karl XII:s ankomst till Warschau på våren 1703 gaf han på en och samma dag, d. 9 april, audiens åt alla ministrarne, de allierades likaväl som Frankrikes, och vid samma tid återupptogos underhandlingarna med de polska förtroendemännen.[1]

Äfven de nu följande förhandlingarna — hvilkas allmänna förlopp ligger tämligen öppet tack vare det i äldre historiska arbeten tillgängliga officiella materialet, medan deras innebörd är högligen omstridd[2] — kunna här blott i korthet beröras. Hufvudvikten låg nu på de direkta underhandlingarna med polackerna själfva, först med den på mötet i Warschau stödde kardinalprimas Radziejowski, sedan äfven med den från de kungatrognes församling i Marienburg afsända beskickningen; de allierades ministrar åter hade mindre tillfälle att åtminstone officiellt framträda.

Underhandlingarna i april och maj 1703 blefvo som bekant resultatlösa. Karl XII lät visserligen — denna gång utan att nämna detronisationsfrågan — öppna utsikt till en förhandling om de medel, som republiken å sin sida kunde erbjuda till garanti för lugnets bevarande, men däremot afböjde han konsekvent att inlåta sig på en dylik, därest ej polackerna på detta sätt bekände färg. Och att göra detta ingick ej i deras intresse. Zinzendorffs försök att i senare hälften af juni genom ett memorial beveka konungen till en fredlig hållning och särskildt aflocka honom en skriftlig förbindelse att ej anfalla Sachsen ledde blott till en förklaring om fortsatt hänsyntagande till de allierade i sistnämnda fraga, så länge annan utväg syntes.[3]

I juni sammanträdde riksdagen i Lublin, hvilken bättre än de föregående mötena skulle representera den eniga republiken; genom uteslutandet af ombuden från Storpolen lyckades den i själfva verket visserligen hjälpligt betrygga

[1] Nordberg, I. s. 333.
[2] Jfr Nordberg, I, s. 333 ff., Lamberty, Mémoires, II, s. 701 ff., Carlson, VII, s. 172 ff., Hjärne, s. 179 ff.
[3] Zinzendorffs memorial af d. 29 juni 1703 (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Pipers bref till honom 23 juni, RA. Kanslipres. konc. Nordberg. I. s. 375.

sin egen enighet, men undergräfde samtidigt sin ställning som republikens verklige representant och föranledde en besvärlig konfederationsbildning i den kränkta landsdelen. På samma gång riksdagens beslut innebar en uppslutning kring konungen, upprepade den emellertid förhandlingsförsöket åt den svenska sidan. Nu var stunden kommen för de allierades ministrar att göra sin insats. Från Warschau — ty till Karl XII:s läger utanför det af sachsiska trupper besatta Thorn fingo de ej komma — bestormade de Piper med framställningar till det stora och för »den allmänna saken» gagneliga fredsverkets befrämjande. På samma gång gjorde de sig till målsmän för ett projekt till inställande af Thorns belägring mot det att konung August läte sina sachsare utrymma staden och — enligt ett senare tillägg — förbunde sig att ej under denna kampanj och den kommande vintern använda dem mot svenskarne; meningen var, att de skulle komma de allierade till godo. De polska underhandlarne å sin sida begärde i kraft af sitt af riksdagen förnyade uppdrag och under åberopande af konung Augusts i dess händer nedlagda högtidliga förbindelse, hvarigenom bl. a. framtida krig gjordes beroende af republikens samtycke, nya förhandlingar med utsedda svenska kommissarier.[1]

Utan dröjsmål afgåfvos d. 20 och 21 juli de svenska svaren åt båda hållen.[2] Projektet om Thorn afvisades be-

---

[1] Robinson till Piper 24 och 26 juli 1703 (n. st.), RA, Bref till kanslipresidenten. Zinzendorff, Robinson och Cranenburgh till Piper 7 aug. (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Radziejowski till Karl XII 18 juli (n. st.), tryckt hos Nordberg, I, s. 377. Polska kommissarierna till Karl XII och till Piper s. d., RA, Polonica, Polska beskickningars memorial. Jfr ock anteckningar af Cederhielm, daterade 23 juli, i RA, Betänkanden i utrikes ärenden.

[2] »Svaret till fredsunderhandlarne dröjde i tre veckor», heter det hos Carlson, VII, s. 209. Som de polska brefven äro daterade Lublin d. 18 juli (n. st.) och de svenska svaren (Karl XII till Radziejowski, Piper till honom och till kommissarierna, jfr RA, Kanslipres. konc., och Nordberg. I, s. 379 ff.) lägret vid Thorn d. $^{21}/_{31}$ s. m., utgör tidsskillnaden ej fullt två veckor — oberäknadt det ej obetydliga afståndet från Lublin till Thorn, som måste kräfva en viss tid för brefvens framkomst. I själfva verket befinnes det enligt samstämmande uppgifter i Cederhielms nyssnämnda anteckningar och Robinsons bref till Olivekrans 4 aug. n. st. (RA, Olivekrans'ska samlingen, att de polska brefven ej ankommo förrän d. $^{20}/_{30}$ juli, och att svaret alltså var färdigt efter — *en dag*. De främmande ministrarnes bref af d. $^{14}/_{24}$ juli ankommo (enligt Cederhielms citerade anteckningar) d. 16 och besvarades af Piper d. 20; deras bref af d. 28 juli/7 aug. ankom (enligt Hermelins bref till Bark af d. 2 aug., Ericsbergs arkiv) d. 1 aug. och besvarades af Piper samma dag. RA, Kanslipres. konc.

stämdt såsom ett knep af August till de ansatta sachsarnes räddning, och hvad fredsunderhandlingen beträffar, lät Karl XII under en skarp kritik af Lublin-riksdagen afböja att nu utse kommissarier, men på samma gång meddela, att han vore beredd att mottaga skriftliga förslag från republikens sida.

De skriftliga förslag, som härigenom framkallades, afgåfvos emellertid ej i direkt form, utan med de allierades ministrar som mellanhand. Efter att med de polska kanslererna ha träffat en formlig öfverenskommelse om de förslagspunkter, som skulle framställas,[1] erbjödo de sig i en skrifvelse till Piper (af d. $^{2}/_{12}$ aug.) å sina herrars — kejsarens, Englands och Hollands — vägnar att laga att vid fördragsslutet dessa punkter fastställdes som säkerhet (»comme des ingrédiens de la sûreté demandée»). Hvad som bjöds var en allmän garanti från republikens sida — i tillämpliga delar under förutsättning af motsvarande förpliktelser från svenskt håll —, hvarigenom den bl. a. förband sig, att icke någon polsk konung med egna eller främmande trupper skulle anfalla Sverige utan republikens författningsenliga samtycke, att han ej inom dess område skulle hålla främmande trupper i sådant antal att de kunde vålla Sverige oro, att han framdeles ej utan republikens samtycke skulle understödja Sveriges fiender, samt att republiken, om han bröte dessa bestämmelser, skulle skaffa Sverige skadeersättning och vid behof förena sina vapen med de svenska.[2]

Medlarne gjorde sig emellertid besvär förgäfves. Karl XII var ej nöjd med att endast genom mellanhand mottaga detta garantianbud, och man var dessutom på svenska sidan angelägen att ej ge de fredsmäklande makterna någon officiell medlarställning för att ej därigenom betaga sig möjligheten att i händelse af brytning med republiken utkräfva deras

[1] Handlingen finnes tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 248 ff. Den består af två serier frågepunkter med svar, den ena ministrarnes frågor med kanslerernas svar, den andra vice versa. Fullt tydlig är emellertid icke dess karaktär, då det af de polska kanslererna undertecknade exemplaret finnes i Dresdenarkivet. I hufvudsak öfverensstämma dessa punkter, delvis ord för ord, med de »ingrédiens d'une telle garantie», om hvilka Robinson redan i sitt nyssnämnda bref till Piper af d. 24 juli (n. st.) säger sig ha förvissat sig.

[2] Ministrarnes gemensamma skrifvelse till Piper 12 aug. 1703 (n. st.), RA, Kejs. min. skr.; tryckt hos Lamberty, Mémoires, II, s. 743 ff.

garanti- och alliansförpliktelser.[1] Ett bref från Piper af d. 7 aug. — samma dag som framställningen ankommit[2] — lät ministrarne veta, att Karl XII vidhöll sin fordran att få det skriftliga anbudet från polackerna själfva. Det blef nu deras sak att förmå de polska statsmännen därtill, och efter något dröjsmål, förorsakadt genom dessas inbördes afund och intriger,[3] afgingo skrifvelser från Morsztyn i de polska kommissariernas namn (daterade $^{21}/_{31}$ aug.) till Karl XII och Piper, medförande det polska förslaget. I hufvudsak innehöll detta detsamma som ministrarnes garantipunkter, i fråga om de sachsiska trupperna äfven utlofvande deras bortförande omedelbart efter traktatens afslutande.[4]

Det polska anbudet förelåg alltså i officiell form, och Karl XII hade att välja mellan det och fullföljandet af sitt detronisationskraf. Till förmån för det förra talade sympatierna i det svenska kansliet, rekommendationerna från de fredsstiftande makterna — bland hvilka England och Holland just vid denna tid genom det nya fördraget i Haag trädt i en något närmare vänskapsförbindelse med Sverige — och såsom starkaste argument de ryska framgångarna i Östersjöprovinserna. Men så djupt rotad var Karl XII:s misstro till konung August, att trots allt detta icke ens de skrankor af papper eller pergament, med hvilka den halfupplösta polska republiken erbjöd sig att hålla sin konung utestängd från nya stämplingar och äfventyr, kunde förmå honom att öfvergifva sin långsamma men radikala metod till den fordrade säkerhetens betryggande. Med mera van än villig hand måste Hermelin utarbeta det svar, som i Pipers namn d. $^{1}/_{11}$ sept. meddelade Karl XII:s underkännande af den erbjudna garantins tillräcklighet,[5] och förstärkta genom just vid samma tid från hemlandet ankomna trupper, fortsatte svenskarne med ökadt eftertryck belägringen af Thorn.

---

[1] Se Cederhielms citerade anteckningar i RA, Kanslipres. konc.

[2] RA, Kanslipres. konc. Ang. ankomstdagen för ministrarnes bref se Hermelin till Bark 9 aug., Ericsbergs arkiv.

[3] Jfr Zinzendorffs depesch af 30 aug. (n. st.), refererad i *HH*, XIX: 2, s. 245 f.

[4] Originalen finnas i RA, Polonica, Polska beskickningars memorial. Både hos Nordberg och Lamberty är förslaget inplaceradt på för tidigt datum.

[5] Jfr Carlson, VII, s. 214 f. Pipers bref till Morsztyn $^{1}/_{11}$ sept. 1703, RA, Kanslipres. konc., är tryckt hos Nordberg, I, s. 440 ff. »Åter dröjde svaret i tre veckor», säger åter Carlson (denna gång missledd af Nordberg). Som Morsztyns bref äro daterade Warschau d. 31 aug. (n. st.).

De främmande ministrarnes fredsmäklingsarbete hade alltså icke ledt till något som helst resultat, och det något äfventyrliga nya försök, som de i sin ängslan att konung August nu skulle kasta sig i Frankrikes armar företogo i senare hälften af oktober, gaf dem ej mera valuta. Piper skulle öfvertalas att förmå Karl XII att gå in på en fred utan Augusts detronisation vare sig i Polen eller Sachsen, utan Polens deltagande i kriget mot Ryssland och utan afträdelse af någon polsk provins. Under förevändning att återlämna ett antal svenska fångar begaf sig Robinson i sådant syfte åstad, utrustad med en fullmakt att erbjuda de svenska ministrarne personligen växlar på 120,000 kronor, att betalas om de före mars månads början utverkade en dylik fred — sjömakterna skulle till dess svara för krediten, men den kejserlige ministern förband sig att förmå konung August att betala beloppet. Robinson kom verkligen till tals med Piper vid det nu af svenskarne eröfrade Thorn, men han lyckades i intet afseende fånga hans öra och måste återvända utan att ens ha blifvit af med de bref i ärendet, som han medförde. Äfven försöket att förmå Karl XII att låta sina sachsiska krigsfångar öfvergå i de allierades tjänst blef utan resultat.[1]

För den kejserliga politiken innebar det stora fredsmedlingsförsökets fiasko en allvarlig motgång, som äfven fick en motsvarighet åt polska sidan, då de allierades ministrar trots energiska ansträngningar icke lyckades afhålla konung August från att i oktober acceptera det nära förbund med Ryssland mot Sverige, som den till Warschau ankomne Patkul bjöd honom.[2] Men tiden var nu sådan, att

---

alltså elfva dagar före svaret, — ett bref från Radziejowski till Piper (RA Bref till kanslipresidenten), hvarmed han säger sig »accompagner» det polska förslaget, är ytterligare två dagar senare — och deras öfverbringande till lägret vid Thorn torde tagit åtminstone ett par dagar i anspråk, har tiden för besvarandet i hvarje fall föga, om ens något, öfverstigit *en* vecka.

[1] Om detta kombinerade fredsmäklings- och bestickningsförsök finnas intressanta uppgifter i Robinsons bref till engelske statssekreteraren Hedges från 27 okt. till 12 dec. 1703 (n. st.) — särskildt i skrifvelserna af 28 okt. och 15 nov. — af hvilka afskrifter eller utdrag finnas i RA, Wahrenbergska samlingen, 5. Jfr ock anteckningar af Cederhielm angående samtalen med Robinson i RA, Betänkanden i utrikes ärenden, och Nordberg, I, s. 425.

[2] Patkuls Berichte (Berlin 1792 ff.), I, s. 11 ff.; om ministrarnes hållning se s. 27, 36, 50 ff.

man i Österrike icke hade råd att låta sin politik påverkas af någon misstämning mot vare sig den ene eller andre.

Sedan år 1702 voro de allierade i öppet krig mot Frankrike utefter hela linjen. Detta år hade krigslyckan varit obeständig. Framgångarna i Italien och Nederländerna kunde, särskildt ur österrikisk synpunkt, uppvägas af kurfurst Max Emanuels af Bayern definitiva anslutning till fienden och fransmännens öfvermakt vid Rhen. Under år 1703 blef ställningen verkligt allvarsam. Under växlande lycka mätte den skröpliga riksarmén under Ludvig af Baden sina krafter med de franska invasionstrupperna, i hjärtat af Sydtyskland stodo Villars' fransmän och Max Emanuels bayrare förenade, och det var ej långt ifrån att den senare genom Tyrolen genomfört förbindelsen äfven med Vendôme i Italien. Men än mera omedelbart hotades kejsaren från öster. Glöden i Ungern slog detta år ut i full brand. I Frans Rakoczy, som understödd af Frankrike återvände från sin tillflykt i Polen, funno magyarerna det samlande namnet, och deras skaror trängde fram mot den otillräckligt skyddade kejsarstaden, där också den ungerska faran helt lade beslag på den politiska uppmärksamheten. Dessutom hade det finansiella eländet i Österrike brutit ut i en formlig krasch, och den inrotade planlösheten, oskickligheten och korruptionen i dess förvaltning trotsade alla reformförsök äfven från män som Eugen af Savoyen, den nye presidenten i hofkrigsrådet.[1]

Det var under sådana förhållanden ej blott gentemot fienderna, som Österrikes svaghet gjorde sig märkbar. Inom den stora alliansen var det ur stånd att göra sina speciella intressen gällande, och sjömakternas synpunkter blefvo alltmer bestämmande för krigets syfte och metod. Och äfven i förhållande till de olika nordiska makterna tog sig dess maktlöshet talrika och uppenbara uttryck.

Hvad först och främst konung August beträffar, genomskådade åtminstone de klarsynte utan svårighet karaktären af hans tjänstaktighet, men likafullt fick man vara tacksam

---

[1] Jfr Noordens mästerliga framställning af de första krigsåren. Nästan hvartenda bref från Stralenheim från slutet af 1703 och en tid framåt har att berätta om ungrarnes framträngande och den däraf framkallade oron, för hvars skull — såsom han skrifver d. 8 dec. (n. st.) — man hvarken brydde sig om det dåliga tillståndet i riket eller de yttre angelägenheterna. RA, Kejs.

för den hjälp, som han fann öfverensstämmande med sina intressen att gifva. Då han t. ex. i slutet af 1703 erbjöd sig att med en truppstyrka gå in i norra Ungern, förklarade prins Eugen, att han väl förstod Augusts mening endast vara att utan kostnad få sina trupper underhållna i främmande land, men tillstyrkte i alla fall att acceptera anbudet, ty i det nuvarande läget måste man taga hjälp, hvar den stod att få och hur dyrt den än måste köpas.[1] Viktigast var dock frågan om de traktatsenliga sachsiska hjälptrupperna. Under sommaren 1703 tjänstgjorde de verkligen, men gång på gång uppdöko rykten, att konung August tänkte återkalla dem. På Stralenheims föreställningar hade man intet annat att svara, än att man visserligen vägrade sitt tillstånd, men om de ändock droges tillbaka, funnes ingen möjlighet att hindra det.[2] Genom en deklaration från Karl XII, att han ej tillämnade någon invasion i Sachsen, skulle emellertid, menade man, något dylikt kunna förekommas. Och då Stralenheim i stället hotade med, att ett dylikt beteende just kunde framkalla invasionen, fick han det resignerade svaret, att man lika litet vore i stånd att hindra denna, men att man litade på konungens storsinne.[3]

Trots alla svenska föreställningar och det egna intressets kraf, trots konferensrådets afstyrkande af konung Augusts framställning i ärendet och trots kejserliga föreskrifter till Ludvig af Baden att ej släppa sachsarne, innan han skaffat folk i deras ställe, kunde det mycket riktigt ej förhindras, att de sachsiska trupperna på våren 1704 — efter 1 fälttåg och 2 vinterkvarter — bröto upp på väg till sitt hemland.[4] Om deras användning under sommaren 1704 har jag ej sett några uppgifter och kan alltså ej säga, om de voro med i den välrustade sachsiska armé, som då på ett verksamt sätt

[1] Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, I (Wien 1858), s. 223. Jfr Stralenheim till K. M. 29 dec. 1703 och 5 jan. 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[2] »... es könnte sich aber der kaiser nicht selbst erwehren und wäre anjetzo umb so viel weniger in dem stande, dass er andern was verwehren könnte», var den mera uppriktiga än stolta förklaring, som vid ett tillfälle gafs. Stralenheim till K. M. 12 jan. 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Se Stralenheims bref 19 maj och 16 juni 1703, 5 och 12 jan., 16 febr. och 17 maj 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[4] Konferensreferat 20 jan. 1704 (n. st.), Wien, Russ. Kejsaren till Ludvig af Baden 12 apr. 1704 (n. st.), tryckt hos Röder, Kriegs- und Staatsschriften des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden, II (Karlsruhe 1850). Stralenheim till K. M. 29 mars och 3 maj 1704 (n. st.), RA, Kejs.

deltog i fältåget i Polen,[1] men i hvarje fall har deras hemkallande naturligtvis bidragit att möjliggöra utrustningen af denna.

Äfven kejsarens danska hjälptrupper gåfvo anledning till manifestationer af hans hjälplöshet, nämligen genom den betydelse de fingo för den lübska koadjutorstvisten. Ingen af de många frågor, som vid denna tid spelade in i förhållandet mellan Sverige och kejsaren, satte diplomaternas pennor i en sådan rörelse som den dansk-holsteinska täflan om det ännu ej lediga koadjutorskapet i biskopsdömet Lübeck. Rättsfrågan var ytterligt invecklad, och kejsaren och rikshofrådet, hvarifrån rättvisans röst skulle ljuda utan vad, hade invecklat sig i en hopplös rad af hvarandra upphäfvande resolutioner. På sommaren 1702 hade Goertz lyckats utverka ett nytt dekret till Holsteins förmån, men då man sedan ville få saken formligen bragt till publikation, befanns det ej gå så lätt.[2] I okt. 1703 hade Stralenheim kommit så långt, att kejsaren gifvit befallning om de önskade expeditionernas iordninggörelse till underskrift. Men han kände det kejserliga hofvet tillräckligt väl för att veta, att saken därmed ej var i hamn,[3] och mycket riktigt lät trots alla påminnelser icke någon publikation höra af sig — den tröst, som Kaunitz bjöd genom att berätta, att han på öfver fyra veckor ej lyckats få kejsarens resolution ens på ett projekt till Wiens bevarande från hungersnöd, var tämligen mager.[4] Stralenheim misstänkte, och man erkände det öppet, att ett afgörande skäl till dröjsmålet var fruktan, att Danmark i händelse af ett ogynnsamt afgörande skulle draga sina hjälptrupper tillbaka. När så den öfverhängande faran från ungrarne kom till, befunnos dessa danska trupper vara »so zu sagen die schutzengel von dem kaiser und der stadt Wien» och således absolut oumbärliga. Ännu på hösten 1704 möttes framställningarna af samma hänvisning till de danska trupperna,

[1] Se t. ex. Patkuls Berichte, I, s. 217.

[2] Stralenheim till K. M. bl. a. 6 juni och 23 sept. 1702 (n. st.), RA. Kejs.

[3] Stralenheim till K. M. 27 okt. och 10 nov. 1703 (n. st.). I sistnämnda bref omtalar han, att krafter äro i verksamhet för att gendrifva saken och tillägger, att »nicht ungewöhnlich alhie ist, dass man eine sache wieder auf die seite lege, wenn sich dergleichen starke oppositiones hervorthun, und man nachgehends alle bemühungen und arbeit von neuen wieder aufnehmen muss».

[4] Stralenheim till K. M. 8 dec. 1703 (n. st.)

och då den gamle furstbiskopens död på hösten 1705 gjorde frågan akut, var fortfarande intet dekret publiceradt, utan makten och politiska hänsyn fingo afgöra besittningen, medan rättsfrågan alltjämt oafgjord hvilade hos kejsaren, en källa till fortsatt konflikt.[1]

Men ej heller Sverige låg utanför det kejserliga hjälpbehofvets utsiktskrets under den hotande farans dagar. Aldrig klingade vänskapsförsäkringarna med en så — kanske något ansträngdt — högt stämd ton som nu.[2] Gång på gång gjordes hos Stralenheim framställningar om Karl XII:s bistånd, i en särskild audiens i jan. 1704 fick han lyssna till själfva kejsarinnans bevekande böner därom, och man försummade ej ens att berätta, huru både vid hofvet och i staden en gammal profetia gick igen, att en gång i yttersta nöd kejsaren skulle blifva hulpen af en ung hjälte från Norden. För den svenske ministern var det emellertid lätt att hänvisa till, att hans konung hade sina händer bundna i Polen, med det tillägget, att han nu skulle haft dem fria, om man i tid hjälpt till att släcka den af konung August tända branden.[3]

Fullt oberördt af kejsarens nödställda läge och dess orsaker kunde dock Sverige icke vara. För sina tyska provinser hade Karl XII deltagit i riksdagens i Regensburg krigsförklaring mot Frankrike d. $^{18}/_{28}$ sept. 1702 och skulle alltså rätteligen lämna sin kontingent för dem till riksarmén. På samma gång han naturligtvis gärna ville undslippa denna besvärliga börda, har han emellertid också haft en liflig känsla af sin förpliktelse, och på våren 1703 var han beredd att med värfvadt manskap låta fullgöra hvad som kom på de svenska besittningarnas del. Någon rikskontingent blef det oaktadt ej utgjord, men detta vållades,

[1] Stralenheim till K. M. 23 sept. 1702, 16 juni, 15 och 29 dec. 1703, 26 jan., 19 apr. och 1 nov. 1704, 24 okt. 1705 ff. (allt n. st.). RA, Kejs.

[2] D. 20 okt. 1703 (n. st.) skrifver Stralenheim: »... Sonsten habe bei diesem hofe gar favorable dispositiones vor E. K. M. bemerket, und kann ich wohl eben nicht sagen, ob solche aus einem guten willen und sincerer meinung oder aus der kleinmütigkeit, worinnen sie durch die schlecht anscheinende conjuncturen gesetzet sein, herrühren. Gewiss aber ist es, dass man sehr besorget ist, wie man E. K. M. gewinnen und beibehalten möge ...» RA, Kejs. Jfr ock hans bref 1 mars 1704 (n. st.), ib.

[3] Stralenheims bref 8 dec. 1703, 19 och 26 jan. 1704 (n. st.), ib.

åtminstone efter hvad från svenska sidan uppgafs, af de inbördes tvisterna inom riket och vederbörande kretsar.[1]

Hvad den ungerska frågan beträffar, gjorde sig dess tillvaro märkbar för Sverige på olika sätt. Den torde intresserat Karl XII, i den mån den evangeliska religionsfriheten där stod på spel. Sveriges ställning som protestantismens skyddsmakt i Tyska riket var ännu fullt medveten för både den svenska politiken och de skyddsbehöfvande, särskildt de betryckta evangeliske i Schlesien,[2] och benägenhet saknades ej att däri inbegripa äfven Ungern. Men därjämte gåfvo sig de ungerska »malcontenterna» ett för Sverige tämligen besvärligt sken af samförstånd, medan man från mindre utprägladt oppositionshåll lät Stralenheim veta, att man önskade Karl XII till målsman hos kejsaren för Ungerns rättigheter, ett uppslag som ministern visserligen aktade sig att följa, »weil man mit denen Hungarn nichts zuverlässiges reden kann».[3]

Det ungerska upproret gaf också anledning till nya kejserliga framställningar i det svenska hufvudkvarteret i Polen. Mot slutet af 1703 meddelade kejsaren Zinzendorff, som fortfarande uppehöll sig i Warschau, huruledes de ungerska upprorsproklamationerna åberopade än svensk och än polsk hjälp, och befallde honom taga reda på hur därmed förhöll sig. Möjligen var det dessa order, som föranledde honom att vid årsskiftet öfverflytta sin verksamhet till Danzig, där han kom närmare de svenska vinterkvarteren, som nu voro tagna i polska Preussen med Heilsberg som konungens residens.[4]

Något personligt besök hos Karl XII ansåg han denna gång ej värdt att ifrågasätta, då ett sådant ej heller medgifvits den franske ministern. I stället öfversände han i

[1] Beträffande frågan om rikskontingenten finnas en del upplysningar i K. M:s bref till kanslikollegium 18 nov. 1702, 10 febr. och 14 mars 1703. RA, och till svenska regeringarna i Bremen och Pommern 20 maj 1703. RA, Utrikes konc.; kanslikollegium till K. M. 10 jan., 21 mars, 18 apr. och 23 dec. 1703, RA, Kanslikollegii registratur.

[2] Om framställningar från dessa och intresset för deras sak se t. ex. Stralenheims bref 11 juni 1702, 7 juni och 8 nov. 1704, 14 och 21 mars samt 29 aug. 1705 (n. st.), RA, Kejs.; Karl XII till Stralenheim 8 aug. 1704, ib.

[3] Stralenheims bref 24 nov. 1703, 2 febr. och 29 mars 1704 (n. st.), ib.

[4] Kejsaren till Zinzendorff 15 dec. 1703 (n. st.), Wien, Suec. Ett bref från Zinzendorff till Piper af d. 4 jan. 1704 (n. st.), RA, Kejs. min. skr., är ännu dateradt Warschau.

›örjan af febr. 1704 ett memorial angående de ungerska ıngelägenheterna samt Sveriges önskade biträde till den ıårdt ansatta gemensamma saken.[1] Svaret, hvilket d. 9 ebr. afgafs af Piper på konungens uppdrag, var hållet i en ıycket vänlig ton: konungen beklagade rikets nödställda elägenhet, men måste först afvärja den fara, som hotade ıonom själf från hans trolösa grannar; emellertid förklarade ıan sig beredd att detta år på utsatt tid utgöra sin riks:ontingent, hvarvid han dock lämnade till förhandlingar ıellan de hemmavarande myndigheterna och de kejserliga ıinistrarne, huruvida hjälpen skulle utgå i manskap eller - såsom han fann drägligare — genom penningar.[2] I råga om det ungerska upproret uttalade han sitt skarpa ördömande af orostiftarne och afvisade indigneradt ryktena m samförstånd med dem; men han försummade ej att också .ttrycka sitt beklagande, om religiöst förtryck bidragit att ramkalla upproret, och sin förhoppning att i samband med .edläggandet af vapnen religionsfriheten skulle bevaras.[3]

Beträffande rikskontingenten hade Karl XII i själfva 'erket redan förut (d. 20 jan.) låtit afgå befallning till :anslikollegium att inkomma med sitt betänkande om dess .tgörande i manskap eller penningar, och efter inkommet illstyrkande af sistnämnda metod beordrade han det (d. 2 pril) att, om ej riksdagsbeslutet uppenbart befriade Sverige ran dess plikt, göra färdiga till underskrift nödiga handlin;ar för de blifvande öfverläggningarna med de kejserlige. Ären.et var alltså nu omsider på god väg, men då inträffade ett .ytt faktum — de sachsiska hjälptruppernas afmarsch. Kejsarens svaghet hämnade sig. Stralenheim grep med förjusning det stoff till svar på de kejserliga ministrarnes tändiga påminnelser, som härigenom erbjöd sig: då kejsarens achsiska hjälptrupper — förklarade han i april för prins Eugen — fingo gå sin väg för att i Polen bekämpa svenskarne, ıtan att ens den sachsiska rikskontingenten hölls kvar, torde ıans konung icke bibehålla sin benägenhet att tillmötesgå

[1] Zinzendorff till kejsaren 16 febr. 1704 (n. st.), Wien, Suec. Zinzen.orff till Piper 14 febr. (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Nordberg, I, s. 449. ;jälfva memorialet (dat. d. 8 febr. n. st.) har jag ej anträffat.

[2] Tanken på en aflösning med penningar gjordes särskildt gällande af ;tralenheim. Se t. ex. hans bref 27 okt. 1703 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Svaret är tryckt hos Nordberg, I, s. 457 ff.

de kejserliga krafven. Kanslikollegium försummade ej att följa exemplet; i sitt svar på konungens senaste skrifvelse i frågan framhöll det (d. 14 maj) såsom en särdeles användbar utväg att undgå bördan såväl denna kejsarens visade efterlåtenhet mot sachsarne som Generalstaternas förbundsvidriga beslut att jämte Danmark åtaga sig medlingen mellan konung August och polska repubiken. Och Karl XII fann nu så pass goda skäl andragna till undkommande af utgiften, att han (d. 23 juni), ställande de påtänkta vidare åtgärderna på framtiden, uppdrog åt kollegiet att taga själfva *quæstio an* till närmare ompröfning.[1] Därmed synes också frågan om rikskontingentens utgörande från de svenska landsdelarna i norra Tyskland realiter blifvit skrinlagd.[2]

Liksom vid denna resumé af kontingentfrågans behandling bortsetts från dess samband med hvarjehanda förvecklingar inom riket och dess enskilda kretsar, kan ej heller den intressantare frågan om Karl XII:s ställning till det ungerska upproret här vidröras annat än i den mån den direkt sammanhängde med hans förhållande till kejsaren. I sin nödställda belägenhet måste denne finna sig i att sjömakternas sändebud företogo sig en medling mellan honom och hans upproriska undersåtar, och ett liknande ingripande hade Karl XII ingenting emot. I mars 1704 beordrade han Stralenheim att likaledes erbjuda hans medlingsofficier; på samma gång ålade han honom att kraftigt, ehuru med lämplig varsamhet, arbeta för den evangeliska samvetsfrihetens återställande, och han antydde äfven sin beredvillighet att tillmötesgå ungrarnes önskningar om hans garanti för den förlikning, som kunde uppnås, fastän denna fråga med hänsyn till Österrikes sannolika obenägenhet ej borde upptagas förrän förlikningspunkterna fastställts.[3] Efter någon tvekan fullgjorde Stralenheim — enligt hvars uppfattning för öfrigt

[1] K. M. till kanslikollegium 20 jan., 2 april och 23 juni 1704, RA. Kanslikollegium till K. M. 9 mars och 14 maj s. å., RA, Kanslikollegii registratur. Stralenheim till K. M. 23 febr., 3 maj och 21 juni s. å. (n. st.), RA, Kejs.

[2] Att ej heller under 1705 någon kontingent från de omnämnda länderna blifvit lämnad, framgår bl. a. af kanslikollegii bref till Storren 6 sept. 1705, RA, Kanslikollegii registratur. Angående den något olikartade frågan om kontingenten för Zweibrücken finnas uppgifter i kollegiets bref till K. M. 27 jan. 1705 och 21 apr. 1706, ib.

[3] Karl XII till Stralenheim 5 mars 1704, RA, Utrikes koncept.

religionsfrågan spelade minsta rollen i striden — i slutet af mars sitt uppdrag i en särskild audiens hos kejsaren; denne svarade, under uttalande af liflig tacksamhet, att ärendet skulle göras till föremål för öfverläggning och vidare svar framdeles lämnas.[1] Men general Heisters framgångar mot insurgenterna bidrogo att lugna stämningen i Wien, hvaremot man åter vädrade förbindelser mellan dem och svenskarne, och i april svarade Kaunitz med en undanflykt af ganska karaktäristisk art: nu hade äfven konungen af Polen erbjudit sin medling, och för kejsaren, Oliva-fredens garant, som själf erbjudit sin medling i polska kriget, var det omöjligt att med bibehållen neutralitet acceptera blott den ena partens tjänster, hvarför han mot sin vilja måste tacksamt afböja anbudet.[2] Den stora segern vid Höchstädt (3/13 aug. 1704), hvarigenom hotet från väster fullständigt undanröjdes, förminskade ytterligare den ungerska farans akuta karaktär, och för främmande inblandning blef, särskildt efter tronskiftet 1705, därför allt mindre utrymme på den kejserliga sidan, medan för ungrarne krafvet på Sveriges liksom andra makters garanti af den ifrågasatta öfverenskommelsen förblef en af programpunkterna under de följande årens förhandlingar.[3]

De snabbt på hvarandra följande händelserna på den polska skådebanan under det innehållsrika året 1704 — Augusts afsättning, prinsarne Sobieskis bortröfvande, Stanislaus' val till konung, Lembergs eröfring af Karl XII och Warschaus återtagande af konung August samt slutligen utdrifvandet af dennes sachsiska trupper, beseglادt genom striden vid Punitz på själfva gränsen till Schlesien — lämnade icke mycket tillfälle till diplomatisk verksamhet. Under åtminstone förra delen af året stannade också Zinzendorff kvar i Danzig, men öfverflyttade sedan, antagligen mot dess slut, sin uppehållsort till Schlesien.[4]

[1] Stralenheim till K. M. 15 och 29 mars, 11 apr. 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[2] Stralenheim till K. M. 26 apr. 1704 (n. st.), ib.

[3] Jfr Noorden, II, pass. Klopp, Fall des Hauses Stuart, XII, s. 167 ff. Stralenheims bref till K. M. bl. a. 7 juni 1704, 6 juni, 25 juli 1705 ff., 5 juni 1706 (n. st.), RA, Kejs. Karl XII till Stralenheim 3 juli 1705, RA Utrikes koncept.

[4] Jfr hans bref till Piper från Danzig 10 juni och från Langentschirn i Schlesien 22 dec. 1704 (n. st.), RA, Kejs. min. skr.

Ju mer tumultet i Polen fick en afgörande karaktär och ju närmare dess hufvudspelplats flyttades till den österrikiska gränsen, desto ömtåligare blef situationen för kejsaren. Ämnen till slitningar med Sverige saknades ej. Alla allvarliga påföljder af det oerhörda brott mot folkrätten, som bortsnappandet af de polska prinsarne på österrikiskt område innebar, lyckades konung August afvärja genom sina meddelanden om deras stämplingar ej blott mot honom utan ock med Frankrike, och de föreställningar i saken, som Stralenheim i enlighet med sin konungs befallning gjorde hos kejsaren, ledde till intet.[1] Det nya konungavalet i Polen framkallade i Wien stämningsutbrott, hvari Stralenheim menade sig se uttryck för de verkliga känslorna gentemot August och Karl, och i fråga om Stanislaus' erkännande förhöll man sig ytterst afvisande.[2] Mot svenska värfningar i Schlesien inlades gensagor,[3] och då svenskarne efter striden vid Punitz d. 28 okt. förföljde fienden in på schlesiskt område, framkallade detta lifliga protester från österrikiskt håll — formellt lika berättigade som i sak lätta att besvara. Redan i afvaktan på klagomålen och sedan till svar på dem uppdrogo också svenskarne med ovanlig skärpa de kejserliges syndaregister i fråga om Schlesiens användning som durchmarschväg och tillhåll för fienden, beprisade sin egen moderation i utöfvandet af sin därigenom vunna faktiska rätt och tillfogade ganska tydliga varningar för kommande tider.[4] Då de kejserlige sedermera försökte på förhand försäkra sig, att Karl XII ej skulle angripa sachsarne i Schlesien, därest dessa åter skulle visa sig där, afböjde han naturligtvis med bestämdhet att frånsäga sig rätten därtill.[5]

[1] Karl XII till Stralenheim 1 mars 1704, RA, Utrikes koncept. Stralenheim till K. M. bl. a. 22 och 29 mars, 11 och 19 apr., 14 juni 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[2] D. 26 juli 1704 (n. st.) skrifver Stralenheim, att hofvet i Wien genom underrättelsen om valet blifvit »dergestalt ausser sich selbst gesetzet, dass man die vor denselben [August] bishero gehegte und aus einer politique zurückgehaltene tendresse auf einmal hervorblicken lassen . . .» Jfr ock hans bref 9 och 30 aug. (n. st.), RA, Kejs., och *HH*, XIX: 2, s. 268, 271.

[3] Stralenheim till K. M. 23 febr. 1704 och 24 jan. 1705 (n. st.), ib. Zinzendorff till Piper 11 mars 1704 och 24 jan. 1705 (n. st.), RA, Kejs. min. skr.

[4] Karl XII till Stralenheim 1 nov. 1704, RA, Utrikes koncept. Piper till Zinzendorff 26 nov. s. å., RA, Kanslipresidentens koncept. Stralenheims bref 15 nov. 1704, 24 jan. 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[5] Stralenheim till K. M. 24 jan. 1705 (n. st.), ib. Zinzendorff till Piper 24 jan. 1705 (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Karl XII till Stralenheim 4 febr. s. å., RA, Kejs.

Hela vintern och halfva sommaren låg nu den svenska hären i den schlesiska gränsens omedelbara närhet med konungens hufvudkvarter i Rawicz, hållande Sachsen »belägradt», såsom Patkul uttryckte sig. Situationen — med den ständiga risk för en svensk invasion i Tyska riket, som den innebar — var allt annat än behaglig för den stora alliansen, och tankarna på en konsert till fredens återställande togo mot slutet af 1704 åter fart. Sjömakterna synas ha uppmanat kejsaren att vidtaga åtgärder för detta ändamål, och han förklarade sig också beredd att på båda hållen använda sina verksammaste officier; mer kunde man ej begära af honom i hans dåvarande läge, men han lämnade i sjömakternas skön att utfinna verksammare medel.[1]

I enlighet härmed fick Zinzendorff i slutet af 1704 befallning att åter träda i förhandlingar med svenskarne. Audiens beviljades honom ej, som vanligt med franske ministern som förevändning, men han fick afbörda sig sitt uppdrag under muntliga samtal med Hermelin, som höllos pa schlesiskt område d. 13—14 dec. 1704 och 7 jan. 1705. Den nu pätänkta utvägen, som af Zinzendorff föreslogs i ickeofficiell form, innebar, att konung August skulle få behålla sin polska krona liksom genom en gåfva af Karl XII, medan Stanislaus skulle nöja sig med titeln och vissa förmåner; fredsvillkoren skulle omgärdas med kejsarens och sjömakternas kraftiga garanti, och vägrade August att acceptera dem, skulle man samfälldt ansätta honom.

Äfven detta projekt tedde sig mindre acceptabelt för Karl XII än senare för hans historieskrifvare.[2] Efter att så många år ha kämpat för sin framtida säkerhet, ville han tydligen icke nöja sig med den smickrande rollen som dubbel polsk kungamakare och med den trygghet, som Olivafredens kejserlige garant med sina förbundne i det pågående franska kriget skulle kunna eller vilja prestera. De upplysningar om konungens ståndpunkt i frågan, som Zinzen-

[1] Lamberty, Mémoires, III, s. 616 ff. Rykten om dessa underhandlingar voro också i omlopp och upptogos ogynnsamt på motsatta håll. Jfr t. ex. Stralenheim till K. M. 22 nov. 1704 (n. st.), RA, Kejs., och Patkuls rapport till tsaren 7/18 nov. s. å. (Patkuls Berichte I, s. 339 f.).

[2] Jfr Carlson, VII, s. 436 f.

dorff fick under sitt senare samtal med Hermelin, voro också ägnade att betaga honom alla förhoppningar.[1]

Invasionsskräcken eggade emellertid till fortsatta medlingsförsök i en för Sverige bättre riktning — de gällde nu en frivillig tronafsägelse från konung Augusts sida. Detaljerna äro icke tillräckligt tydliga. Arvid Horn, som vid denna tid utväxlades ur sin fångenskap i Sachsen, synes därvid ha spelat en viss roll. Zinzendorff bedref nitiskt saken, bl. a. under nya samtal och brefväxling med Hermelin; hvad han därvid begärde som vederlag gick hufvudsakligen ut på, att konung August skulle få behålla sin kungatitel och liksom sina polska anhängare betryggas för vidare förföljelse. Den mot August vända sidan af Österrikes diplomatiska aktion[2] innefattade sannolikt äfven denna möjlighet till svårigheternas lösning, och det påstods också, att han ej skulle varit obenägen för tanken. Hvad Karl XII beträffar, ställde han sig icke heller afvisande till uppslaget, utan lät Piper (d. 12 febr.) antyda, att därest August rätt och slätt och för all framtid afsade sig kronan och nödig garanti för öfverenskommelsen lämnades, han var beredd att afstå från vidare hämnd. Det synes också snarare varit på Augusts sida, som förhandlingen strandade, enligt svenskarnes uppfattning på grund af hans sachsiska rådgifvares — Fürstenbergs och Flemmings — samt Patkuls intriger. I hvad mån det hela var allvarligt menadt, är emellertid på grund af de tillgängliga upplysningarnas knapphet svårt att bedöma.[3]

[1] Hermelins uppteckning af de båda samtalen i RA, Betänkanden i utrikes ärenden. Om garantin yttrade Hermelin under det senare samtalet: »de kunde väl hafva ett godt uppsåt och vilja till att utfästa en sådan garanti, men torde dock så blifva sysslesatte, att de den aldrig skulle kunna verkställa; man hade äfven för den Oliviska friden en stark garanti, men huru den är blefven uppfylldt, vore onödigt att här påminna». Jfr ock Zinzendorff till Hermelin 26 dec. 1704 (n. st.) med bilagd p. m., RA, Kejs. min. skr., och Pipers bref till honom 19/29 dec., RA, Kanslipresidentens koncept.

[2] Om denna är föga bekant. Så mycket är dock tydligt, att Stratman i jan. riktade eftertryckliga förmaningar till honom att ej genom nytt genomtåg genom Schlesien utsätta kejsaren för vidlyftigheter med Sverige. Jfr Patkuls rapport från Dresden af 25 jan./5 febr. 1705 (Patkuls Berichte, I, s. 373).

[3] Jfr Nordberg, I, s. 579 f., Carlson, VII, s. 437 ff. Piper till Zinzendorff 12 febr. 1705, RA, Kanslipresidentens koncept. Zinzendorff till Hermelin 4 mars (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Hermelin till envoyén Palmquist i Haag 8 febr., 8 mars, 12 apr., 16 maj 1705, RA, Hollandica. Till komplettering af Carlsons excerpter ur sistnämnda korrespondens må återges följande utdrag ur brefvet af d. 16 maj: ». . . och har man ännu ej allt

Efter att i slutet af april lyckats få afskedsaudiens hos Karl XII, som för honom utfärdade ett i synnerligen vänliga ordalag affattadt rekreditiv, återvände Zinzendorff i början af maj på en tids permission till Wien, sägande sig vilja ytterligare arbeta för den påtänkta lösningen.[1] Sedermera låter den emellertid knappast tala om sig.

Just vid denna tid inträffade genomgripande förändringar i Österrikes inre förhållanden. Kaunitz' frånfälle i jan. 1705 hade väl icke någon afgörande betydelse, men redan d. 25 april följde honom kejsar Leopold — för öfrigt af Stralenheim beledsagad med ett godt eftermäle om välvilja och lojalitet mot Sverige och dess konung.[2] — Josef I:s tronbestigning innebar en våldsam uppryckning af den i »von alters her beibehaltenen burgundischen manieren» stelnade österrikiska förvaltningen och en omfattande rensning bland de ledande ämbetsmännen.[3] Men i Österikes förhållande till det nordiska kriget verkade dessa förändringar ingen omkastning; dess politik liksom dess situation förblef i det stycket ungefär oförändrad.

Den långvariga blockaden af Augusts trupper i Sachsen — efter Karl XII:s uppbrott på sommaren 1705 upprätthållen af Rehnsköld — torde bidragit till de lifliga förhandlingar om deras öfverlåtelse i kejserlig tjänst, som tillika med Augusts framställningar om garanti för hans arfland uppdöko under 1705.[4] På sensommaren skall det förslaget varit uppe, att 6000 man skulle lämnas mot sold från sjömakterna, hvaremot dessa skulle ge sin garanti för hans krona. Kejsaren, som ansattes af prins Eugen med kraf på den

---

hoppet därom [nämligen om Augusts frivilliga tronafsägelse] förlorat, ehuruväl H. M:t därföre icke låter irra sig eller hindras ifrån sitt förehafvande. H. M:t är tillfrids att fälla all hämnd och förföljelse, där k. August ville härtill sig förstå, och har gr. Zinzendorff, ehuruväl genom gr. Pipers bref allenast, därom fått tillsägelse . . .» Att man ej kände sig viss på uppriktigheten i de kejserliges arbete för denna lösning, framgår af brefvet d. 12 april.

[1] Kejsaren till Zinzendorff 22 apr. 1705 (n. st.), Wien. Suec. Zinzendorff till Piper 8/18 maj, RA, Kejs. min. skr. Karl XII till kejsaren 28 april, RA, Utrikes koncept. Hermelins citerade bref af 16 maj.

[2] Stralenheim till K. M. 9 maj 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Jfr Noorden, II, s. 126 ff. Stralenheim till K. M. 9 och 16 maj 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[4] Se t. ex. Stralenheims bref 4 apr., 20 juni, 18 och 25 juli, 14 nov. 1705 (n. st.), ib.

italienska arméns förstärkning, understödde projektet, men det strandade slutligen på sjömakternas vägran (i okt.) att lämna garantin.[1]

Särskildt kommo dessa truppnegociationer att gälla den kår på 7000 ryssar, som befann sig bland de instängda trupperna i Sachsen.[2] Stratman och Patkul afslöto verkligen d. 4/15 dec. 1705 ett fördrag därom, hvilket jämte bestämmelserna om trupphandeln innehöll en serie hemliga artiklar af för en neutral makt ganska betänklig art.[3] Det kom emellertid aldrig till fullbordan; Patkuls tilltag blef anledningen till hans fängslande genom sachsarne (9/19 dec.), och fördraget blef hvarken ratificeradt af kejsaren eller tsaren.[4] Att emellertid dessa trupper ej för alltid mist sin betydelse för den kejserliga politiken, därom vittnar »de bortrymde ryssarnes» ödesdigra roll i 1707 års svensk-österrikiska skådespel.

Äfven det direkta förhållandet mellan Sverige och Österrike gestaltade sig tämligen oförändradt under den nya regimen. Den nye riksvicekanslern Schönborn ansågs vara välsinnad och gaf försäkringar om de kraftigaste varningar till konung August mot passage genom Schlesien;[5] att Sverige visserligen kunde påräkna respekt men ingen

---

[1] Klopp, Fall des Hauses Stuart, XI, s. 429 f. (efter kejsarens korrespondens med sändebudet Gallas i London). Jfr Stralenheims bref 28 nov. 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[2] Det låg nära till hands att misstänka motparten för biafsikten att på så sätt skaffa dessa soldater västerländsk disciplin. Stralenheim skrifver också d. 20 juni 1705, att då han »leicht abnehmen können, dass man ermelte Moscowiter desfalls gerne dahin schicken möchte, damit sie alda den krieg erlernen und sich façonieren könnten, auf dass der czar sich ihrer als officierer nachmals bedienen möge», så har han framhållit, huru skymfligt det vore för hela tyska nationen att betjäna sig af och dela segern med detta fåtal barbarer. RA, Kejs.

[3] Fördraget finnes återgifvet hos Ustrjalov i hans Istorija Petra Velikago (jfr IV: 1, s. 408 f. samt IV: 2, s. 361 f. och 385) i något varierande versioner, enligt hvilkas samstämmiga vittnesbörd Stratman emellertid skulle förbundit kejsaren bl. a. till: att under det egna krigets fortvaro under hand, men sedermera med större eftertryck understödja tsarens och konung Augusts intressen; att ej motverka krigsförklaring af Preussen mot Sverige och att under hand arbeta för att det ej toge Sveriges parti; att åtaga sig garantin af Sachsen och Danzig; att icke erkänna Stanislaus och att påverka sjömakterna i samma riktning; att stödja Augusts parti i Polen; samt att vid en eventuell medling mellan Sverige och Ryssland iakttaga tsarens rätt (enligt en version rentaf att verka för att han finge behålla sina eröfringar, särskildt den tagna Östersjöhamnen).

[4] Om den ryska trupphandelsfrågan se Herrmann, Geschichte des russischen Staates, IV (Hamburg 1849), s. 202 ff.; Klopp, anf. arb., XI, s. 430; Stralenheims bref 30 dec. 1705 och 16 jan. 1706 (n. st.), RA. Kejs.

[5] Jfr Stralenheims bref 6 febr. och 19 sept. 1705 (n. st.), ib.

sympati, kunde Stralenheim emellertid märka af den stora bestörtningen och de få lyckönskningarna efter Rehnskölds seger vid Fraustadt i febr. 1706.[1] Och på försommaren s. å. gåfvo inkomna uppgifter, att sachsiskt kavalleri passerat Böhmen och Schlesien anledning till meningsutbyten mellan honom och de kejserlige i den gamla vanliga stilen. Han föreslog nu Karl XII att ge honom fullmakt till en deklaration; hvarigenom Österrike skulle varnas, att om dylikt ej förekommes, konungen med fullt fog kunde tillstoppa »diese quelle, woraus alles übel geflossen und annoch herkäme».[2]

När han skref detta, anade han nog knappast, hur nära handlingens stund var. Vid samma tid var det, som Karl XII långt i öster började sin återmarsch från sitt stora fälttåg mot de nu på allvar i det polska kriget inblandade ryssarne och vände riktningen mot väster.

Då han d. 19 juli kom fram till Pulawy vid Weichsel, fann han till sin obehagliga öfverraskning ännu en gång Zinzendorff framför sig, medförande kreditiv från den nye kejsaren och enträget begärande audiens. Redan i början af 1706 hade man i Wien, bl. a. i samband med den lübska koadjutorsfrågans utveckling, beslutat att åter sända Zinzendorff till den svenske konungen; nu var naturligtvis hans främsta uppgift att söka afvärja den farliga riktningen af svenskarnes marsch. Af Stralenheim underrättad om den förestående missionen, hade Karl XII på förhand sökt afböja den, men han medgaf dock nu en audiens d. 20 juli. Om förhandlingarna vet man föga. Några allmänna försäkringar om vänskapens bibehållande med kejsaren samt hänsyn till riksfreden — hvari man synes inlagt mer betydelse än säkerligen menadt var — tycks varit den skörd, som Zinzendorff medförde på sin hemfärd öfver Warschau, medan Karl XII fortsatte sin marsch. Den 22 aug. gick han utan föregående

[1] Stralenheims bref 20 febr. 1706 (n. st.), ib. Jfr ock hans bref tre dagar tidigare, där han efter att ha bestridt riktigheten af utspridda rykten om kejserliga stämplingar mot Sveriges intressen tillägger: »Zwar kann ich vor dieses hofes innerlichen intentionen und zuneigungen niemals gut sprechen. Dieses aber erkühne mich fast zu versichern, dass bei jetzigen conjuncturen der kaiser sich E. K. M. feindschaft durch dergleichen verbindungen nicht zuziehen wird.»

[2] Stralenheims bref 12 juni 1706 (n. st.), ib.

notifikation öfver den schlesiska gränsen, och fem dagar senare ryckte han in i Sachsen.[1]

Såsom »das spatium zwischen dem schuss und der scheibe» hade Schlesien en gång betecknats af Stralenheim.[2] Sent omsider var nu det fruktade eller väntade skottet lossadt. Om dess verkan åt den polska såväl som åt den kejserliga sidan vittnar de båda Altranstädt-fördragens historia.

---

4. Den tillämnade kejserliga beskickningen till Ryssland.

(1702—1706.)

Endast tillfälligtvis har i det föregående vidrörts den sida af Österrikes förhållande till det nordiska kriget, som vette åt Ryssland. På händelsernas utveckling hade förhandlingarna mellan kejsaren och tsaren icke heller någon bestämmande inverkan; det är såsom återspeglande vissa egenskaper hos den österrikiska politik, med hvilken Karl XII hade att räkna, som historien om furst Portias legation ur den här anlagda synpunkten äger sitt ej obetydliga intresse.

Vid det nordiska krigets utbrott var Ryssland ej officiellt representeradt hos kejsaren, medan denne i Moskva blott höll en korrespondent vid namn Otto Pleyer. Under förra hälften af 1701 afsändes furst Peter Alexejevitj Golitsyn till Wien med kreditiv som rysk envoyé.[3] Hans första erfarenheter voro emellertid af tämligen nedslående art, i det man efter slaget vid Narva ej befanns vidare böjd att taga hans kommittent på allvar.[4]

---

[1] Stralenheim till K. M. 26 febr., 3 april och 17 juli 1706 (n. st.), RA, Kejs. Zinzendorff till Piper 29 juli (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Pipers svar 20 juli, RA, Kanslipresidentens koncept. Bilaga, dat. 30 juli, till Cederhielms bref till Palmquist 1 aug., RA, Hollandica. Klopp, Fall des Hauses Stuart, XII, s. 194 f. Carlson, VII, s. 514 ff.

[2] Stralenheim till K. M. 19 sept. 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Kreditivet af 31 jan. 1701 (g. st.), orig. i Wien, Russ. Sin officiella karaktär tycks Golitsyn emellertid utåt egentligen hållit i reserv, enligt hvad som t. ex. framgår af kejsarens instruktion för legaterna till Ryssland af 16 aug. 1704, Wien, Russ. Pleyer utnämndes till kejserlig sekreterare genom dekret af d. 5 okt. 1702, konc. i Wien, Russ.

[4] Schuyler, Peter the Great (London 1884), I, s. 506.

Från början af 1702 finner man i två memorial (från jan. och mars) påtagliga spår af hans diplomatiska verksamhet. Hans projekt innebar närmast en utveckling af 1697 års mot Turkiet slutna försvarsförbund, dels genom dess förvandling till offensivallians, dels genom dess utvidgning till att också gälla Sverige, hvars ogärningar vältaligt skildrades i den senare skrifvelsen.

Svenskarne, hvilka länge skola förberedt det nu pågående kriget, tycktes med stöd af westfaliska och Oliva-fredcrna mena sig kunna räkna på kejsarens tålamod. Frågan, om sistnämnda fred brutits från polskt eller svenskt håll, var ännu oafgjord, och under sådana förhållanden hade tsaren bragt polackerna undsättning. Men endast genom enig samverkan af alla Sveriges grannar — kejsaren, Ryssland, Polen, Danmark, Brandenburg-Preussen — kunde dessa trygga sig mot denna makt, som »plerumque ac fere semper occasionem prensare soleat maxime imparatum aut pessumdatum subito prosternendi, unde succrevit tanta victoriarum et conquisitionum farrago». Tsaren var fast besluten att endast på sådana villkor ingå fred med Sverige, att han behöll fria händer att gripa det i ryggen, om det ansatte kejsaren. Men som dennes arfländer ej gränsade till Sverige och han alltså svårligen skulle kunna göra någon diversion i Tyskland till tsarens förmån, antyddes i stället lämpligheten af ett ärftligt anti-svenskt förbund mellan Österrike, Ryssland och det med båda dessa makter redan förut förbundna Polen, innebärande militär samverkan och durchmarschrätt. Dessutom önskade tsaren bl. a. att vid de blifvande fredsunderhandlingarna bli delaktig af om icke den westfaliska så åtminstone den förnyade Oliva-fredens garantibestämmelser.

Vidare framhöll Golitsyn i enlighet med senare bekomna order lämpligheten af att äfven kejsaren läte en formlig beskickning afgå till Moskva. Därjämte antyddes, ehuru i mindre officiell form, önskvärdheten dels af en släktskapsförbindelse mellan tsar- och kejsarhusen, dels af tsarevitjs afsändande till Wien i och för någon tids vistelse därstädes.[1]

Inför Stralenheim hade Kaunitz tidigare med lugnande nonchalans betecknat Golitsyns förslag såsom »verschiedene unter einander geworfene propositiones», hvilka utan vidare afslagits.[2] Antagna blefvo de ej heller nu, men det skulle

[1] Golitsyns memorial 20 jan. och »hans ampliatio propositionis» 26 mars 1702 (g. st.?), orig. på ryska och latin i Wien, Russ. De punkter, hvilka här ofvan angifvits såsom ägande mindre officiell form, saknas åtminstone i de latinska originalen, men förekomma i sammastädes bevarade kopior af båda handlingarna och beröras också i konferensreferatet af 2 juli s. å. (n. st.), ib.; detta innehåller ett utförligt referat af Golitsyns förslag, som kan underlätta begripandet af dess stundom något egendomliga latin.

[2] Stralenheim till K. M. 8 apr. 1702 (n. st.), RA, Kejs. Han säger sig samtidigt »durch einen heimlichen doch sicheren weg» ha fått kännedom om ett nyligen af Golitsyn till Kaunitz öfverlämnadt projekt. Som den åberopade bilagan saknas, kan det ej afgöras, om därmed åsyftas memorialet af d. 26 mars.

varit alltför olikt den kejserliga diplomatin att utan vidare stöta en framsträckt hand ifrån sig. Det tillfälle till mogen öfverläggning, som här erbjöd sig, försummade man icke. Den 2 juli 1702 (n. st.) hölls konferensråd i frågan, och såsom dess resultat afgick ett vidlyftigt betänkande till kejsaren.

Här betonades först och främst tsarens makt och värdet af hans vänskap såväl med hänsyn till turkarne som också med afseende på Sverige och Polen, men i betraktande af den förevarande situationen och särskildt kejsarens pågående medling i det polska kriget liksom ock en framtida liknande verksamhet i kriget mellan Sverige och Ryssland afråddes bestämdt att inleda förhandlingar med tsaren mot Sverige. Äfven frågan om ett offensivförbund mot Turkiet betecknades såsom för tidigt väckt, medan i stället defensivförbundet kunde göras permanent. Däremot upptog man tanken på utsträckning af Oliva-garantin till Ryssland, och i samband därmed kunde inledas underhandlingar om dess accession till den stora alliansen, särskildt till motverkande af Frankrikes lockelser. Hvad legationen till Moskva beträffade, förklarades den på samma grunder som de förut anförda med hänsyn till Sverige vara inopportun och böra uppskjutas.[1]

Konferensbetänkandet godkändes af kejsaren, och ett svar till Golitsyn förbereddes under juli,[2] men afgifven blef resolutionen först i dec. s. å.[3] Till stor del följde den tankarna från sommaren. Medan offensivförbundet mot turkarne för tillfället afböjdes med hänsyn till det pågående kriget med Frankrike, förklarade sig kejsaren benägen att göra defensivalliansen ständig eller afsluta en ny och därom upptaga förhandlingar med Golitsyn. Förslaget om förbund mot Sverige afvisades med hänvisning till det franska kriget, till kejsarens bestående försvarsförbund med Sverige och särskildt till hans pågående och tilltänkta medlarverksamhet i det nordiska kriget. Han lofvade att vid den svensk-polska fredsunderhandlingen verka för Rysslands ernående af den garanti, som Oliva-freden innehöll. En betydande föränd-

[1] Konferensreferat 2 juli 1702 (n. st.) med kejsarens egenhändiga påteckning, Wien, Russ. Tsarevitjs mottagande tillstyrktes efter vägande af skälen för och mot: man var ängslig för den grekiska religionens utbredning och däraf möjligen framkalladt utvidgningsbegär hos Ryssland, som då kunde bli lika farligt som Turkiet, men man ville å andra sidan ej afskära sig möjligheten att vinna honom för den sanna läran och menade sig dessutom med honom i Wien kunna vara mera lugn, att ej tsaren tog det motsatta partiet.

[2] »Promemoria domino principi de Golizin insinuandum», koncept och renskrifter ib., konceptet först dateradt 24 juli, sedan 5 aug. 1702, men bådadera öfverstrukna.

[3] »Resolutio pro principe Golizin» 16 dec. 1702 (n. st.), koncept med påteckning: »Placet. Leopold», i Wien, Russ.

ring förefanns emellertid mot utkastet ett halfår tidigare: kejsaren accepterade nu förslaget om en legation till Moskva, i det han förklarade sig hafva till bevis på sin tillgifvenhet beslutit ditsända Johan Joachim von Zierotin, som äfven hade i uppdrag att inbjuda tsaren till accession till den stora alliansen.

Kort innan denna resolution afgafs, hade en diplomatisk gästroll gifvits i Wien af en större politisk aktör än furst Golitsyn. Då Stralenheim en dag var ute och red utanför staden, fick han syn på en person åkande i en öppen vagn med beväpnade män stående både framför och bakom sig, hvilken vid åsynen af den svenske ministern lät hästarna sätta af i fyrsprång, under det han ideligen såg sig om. Anande oråd, lät Stralenheim en af sitt folk sätta efter den okände, hvilken befanns taga in hos ryske ministern och enligt närmare efterspaningar vara en från Sachsen ankommen »ansenlig person» med hemlighetsfullt uppträdande och upptagen af ständiga konferenser med polska och danska ministrarne. Stralenheim misstänkte, att det kunde vara Patkul han hade att göra med, och efter tidens obesvärade metoder började han förbereda ett anslag mot hans frihet och lif,[1] men innan det hann mogna till utförande, försvann främlingen genom Ungern åt Ryssland; efterforskningar i kansliet gåfvo vid handen, att pass där utfärdats för en moskovitisk generalmajor »Pateky».[2]

Det var mycket riktigt Patkul, som, numera i tsarens tjänst, under hösten 1702 begifvit sig till Wien med nya projekt. De inskränkte sig icke till att skaffa officerare för den ryska armén — Ogilvie var hufvudvinsten[3] — utan hade också vidare syftning. Han hade bland annat tillkännagifvit tsarens benägenhet att på billiga villkor tillhandahålla kejsaren ett lån på två millioner (myntsorten har jag ej sett angifven) samt att på egen bekostnad i hans

[1] Han säger sig ha vidtagit åtgärder för att få klarhet i saken, »inzwischen aber mit annehmung einiger beherzten und vertraueten leuten alle meine mesures und sicherheiten zu nehmen, ihm als einen ohnedem vogelfrei erkannten verräter, falls man sich seiner person nicht hätte bemächtigen und ihn eilends davon bringen können, seinen verdienten lohn geben zu lassen».

[2] Stralenheim till K. M. 6 jan. 1703 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Den 23 okt. 1703 (g. st.) ber tsar Peter kejsaren befalla Ogilvie att i enlighet med kejserligt bifall till genom Patkul framförd begäran och enligt med Golitsyn slutet kontrakt begifva sig i tsarens tjänst. Wien, Russ.

tjänst öfverlåta en kår på 6,000 man. Blefvo hans försök att vinna stämning för en antisvensk allians bestämdt afvisade, så hade han dock med dessa erbjudanden åstadkommit ett stoff till fortsatta förhandlingar.[1]

Först och främst skulle nu den utlofvade beskickningen afgå. Ett kejserligt dekret af 2 jan. 1703 ålade Zierotin att göra sig färdig för resan till Moskva,[2] men han undanbad sig, och uppdraget lämnades i stället (d. 5 mars)[2] åt furst Hannibal Alfons Emanuel von Portia, en ung man på 24 år, tillhörande en gammal adelssläkt med stamgods i Friaul, hvilken efter att först ha varit i bayersk tjänst sedermera blifvit kejserlig kammarherre.[3] Vid hans sida ställdes (d. 5 maj) geheimesekreteraren Jakob Ernst v. Plöckner.[2] Arbetsfördelningen var tänkt på sådant sätt, att Plöckner skulle sköta de egentliga förhandlingarna, medan Portia »gleichsamb den äusserlichen splendor führe».[4] Nödiga föreskrifter till vederbörande myndigheter utfärdades gång efter annan, i augusti utfärdades kejserlig fullmakt, erhölls pass af konung August,[5] uppsattes koncept till kreditiv och instruktion;[6] folk, hästar och annan utrustning lära varit anskaffade sedan våren. Men någon beskickning afgick ej under det året.

I slutet af året kan man iakttaga en ny vågkam af verksamhetsifver. Nya anordningar göras för resan,[2] som nu skulle gå öfver Mähren, Schlesien och Polen i stället för som förut öfver Ungern och Siebenbürgen, kreditivet är åter under behandling,[6] lämpliga förklaringar om beskickningens

---

[1] Om Patkuls besök i Wien se t. ex. Brückner, Peter der Grosse, s. 390; Herrmann, Geschichte des russischen Staates, IV, s. 145 ff: kejsarens instruktion för legaterna till Ryssland 16 aug. 1704 (n. st.), Wien, Russ.

[2] Koncept till dekret i Wien, Russ.

[3] Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, XXIII, s. 120 f.

[4] Konferensreferatet af 20 jan. 1704 (n. st.), Wien, Russ.

[5] Fullmakten af 18, passet af 14 aug. 1703 (n. st.), bådadera i original bland Portias papper, ib.

[6] I Wien, Russ., finnas utom originalet af 16 aug. 1704 (bland Portias papper) två koncept till kreditiv, det ena med datum 1 sept. 1703, ändradt till 9 jan. 1704, det andra med sistnämnda datum, ändradt till 16 aug. s. å. (allt n. st.). Till instruktionen af 16 aug. 1704 (i original bland Portias papper) finnes i Wien, Russ., ett koncept (med kejsarens originalpåteckning), också ursprungligen dateradt 1 sept. 1703, hvilket blifvit ändradt till 16 aug. 1704 samt en utskrift med förstnämnda datum. Där finnas vidare ett odateradt instruktionsutkast samt två uppteckningar af »Deliberanda pro missione in Moscoviam», hvilka enligt marginalanteckning diskuterades d. 5 juli 1703.

oundkomlighet och oskadlighet upprepas för Stralenheim,[1] och — d. 20 jan. 1704 (n. st.) göres hela frågan åter till föremål för en grundlig öfverläggning i konferensrådet.

Anledningen till denna nya eftertanke var ej blott den serie frågepunkter, som de båda sändebuden ingifvit,[2] ehuru de visserligen ej voro utan vikt — de angingo instruktion, kreditiv och pass, förhållningsorder för eventuellt sammanträffande med konungarne af Sverige och Polen, det erbjudna ryska manskapet, hypotek för det ryska lånet m. m. —, utan också den energiska kritik af hela beskickningen jämte yrkande på uppskof därmed, hvarmed Stralenheim några dagar tidigare bemött Kaunitz' framställningar om den svenska rikskontingenten.[3] Man torde erinra sig, under hvilken situation dessa förhandlingar fördes — tidpunkten för den djupaste ebben i kejsarens nödläge mot ungrare, fransmän och bayrare. — Det blef i verkligheten också själfva *quæstio an*, som kom att utgöra föremålet för konferensens betänkande.

Först och främst framhölls här, huru lätt man kunde stöta vare sig den ene genom beskickningens inställande eller den andre genom dess afgång. Den ryske tsaren vore visserligen att betrakta »als das nordische Engelland ... welcher respectu der Türken, Schweden, Polen und Brandenburg das æquilibrium halten und auf erforderlichen fall hülff leisten oder fried machen kann, wie respectu anderer potenzien von Engelland beschieht», och man kunde alltså med fog anse de nuvarande förhållandena, särskildt i betraktande af turkarnes ställning till Ungern, kräfva »eine sonderbare reflexion auf Moscau» och alltså beskickningens afgång. Men häremot fann deputationen andra skäl tala: »so bedenkt sie jedoch auch, dass die Moscowitische hulf sehr entfernt, die gefahr von Schweden aber ganz nahend ist, und vermeint solchem nach unmassgeblich, weilen der könig in Schweden mit einer grossen macht an denen Schlesischen grenzen stehet und zu förchten ist, es mögten in selbigem land viele zu finden sein, die ihre hineinrückung nicht ungern seheten, E. K. M. aber nichts empfindlicheres widerfahren könnte, als wann gegen Schlesien etwas tentiert und sie von selbiger seiten ebenfalls eingesperret werden sollten». Likaså framhålles konungens af Sverige ansenliga ställning särskildt inom Tyska riket och hans förmåga att där gagna kejsarens intressen liksom ock att skada dem, hvilket senare han dock hittills icke gjort, utan på kejsarens hemställan skonat Kursachsen. Deputationen ansåg också ännu icke allt hopp vara ute att komma i närmare förstånd med Sverige, hvilket den önskade så mycket mer, som »derselbe in

[1] Stralenheim till K. M. 22 dec. 1703 och 26 jan. 1704, jfr hans bref af 3 mars 1703 (n. st.), RA, Kejs.

[2] Odat. memorial i 7 punkter af Portia och Plöckner, orig. i Wien, Russ.

[3] Jfr härom konferensreferatet och Stralenheims nyss citerade bref af 26 jan. 1704 (n. st.).

seinem thun und lassen eine beständigkeit zeiget, worauf man sich verlassen kann.» Slutsatsen blef, »dass in betrachtung jetzgemelter motiven die von Schweden zu besorgen stehende gefahr dem von Moscau hoffenden vorteil vorzuziehen und folglichen die gesandtschaft nacher Moscau auf einige wochen zu suspendieren seie.»

Emellertid borde man undvika att stöta tsaren, hvarför det för ryssarne borde betonas, att det ej var fråga om beskickningens inställande, utan blott ett kort uppskof därmed, förorsakadt af omöjligheten att komma fram genom Polen, då man ej fått pass från konungen af Sverige. För egen del räknade man dock med möjligheten, »dass nach verfliessung etlicher wochen die gesandte sich noch länger aufhalten müssten», hvarför man var betänkt på åtgärder för att sysselsätta det uppbådade folket; i hvarje fall vore det emellertid bättre att offra några tusen gulden än att genom hemskickande af folk och hästar ge ryssarne den föreställningen, att legationen alls ej skulle afgå.

Den kejserliga resolutionen innehöll:

»So viel die abschickung dieser gesandtschaft in Moscau anbelangt, lasse ich es bei diesem gutachten bewenden, doch . . . in alle weg zu verhüten seie, dass Moscau nicht zu viel offendiert werde», hvarjämte man borde tillse, att ej de genom uppskofvet vållade utgifterna stege alltför högt.[1]

Mycket riktigt blefvo dessa »etliche wochen» månader, allt under det att folk och hästar höllos i beredskap. Man hör nu föga talas om legationen förrän på sommaren 1704.[2] Hvarför den dyker upp igen just då, är ej tydligt. Möjligen berodde det på nya ryska framställningar; i hvarje fall är det tydligt, att man i Moskva med otålighet väntade på sin begärda »legatio reciproca».[3] Möjligen var det också legaterna själfva, som framkallade ny behandling af saken.

Situationen hade tydligen blifvit dem något pinsam. På våren 1704 påminte Portia om sina förut framställda frågor och tillfogade därvid för egen del ytterligare sju punkter, mestadels af ekonomisk art, hvarvid han anhöll, att afresan ej måtte dröja längre än till juni, enär färden annars komme att räcka in på vintern. Då juni gick till ända och den fruktade eventualiteten alltså närmade sig, följde en ny skrifvelse, där han framhöll, hvilka oerhörda kostnader dessa upp-

[1] Konferensreferat af 20 jan. 1704 (n. st.) med kejsarens originalpåteckning i Wien, Russ.

[2] Då och då begärde man svenskt pass för den under betygande af dess oskadlighet. Jfr Stralenheims bref till K. M. 26 april 1704 (n. st.), RA. Kejs., och Zinzendorffs bref till Piper 10 juni s. å. (n. st.), RA, Kejs. min. skr.

[3] Pleyer skrifver till kejsaren d. 29 dec. 1703 (g. st.?), att tsaren uppgifves hafva sagt: »die baldige ankunft des kaiserlichen gesandten ist uns so notwendig, dass wir bei längeren ausbleibung desselben fast nicht wissen, zu was für resolution wir uns begeben sollten, und ist uns sein langes ausbleiben zu grosser verhinderniss in vielen dingen». Wien, Russ.

skof — sexton månader hade han nu stått resfärdig med sin utrustning — vållade honom; de för vintern gjorda anordningarna hade måst omläggas för sommaren, nu artade det sig åter till en vinterresa, som i dessa kalla länder skulle bringa folk och hästar till undergång, och han förutsåg redan, huru han »also dann beim tsarischen hof mit einer zerlumpt- und ruinierter pogache ankommen müsste.»[1]

Under juli vidtagas nu åter anordningar för beskickningens affärdande. Legaterna fingo genom en skrifvelse af d. 11 juli (n. st.)[2] befallning att göra sig färdiga att afresa med första och med så pass liten utrustning, att onödiga utgifter och dröjsmål undvekes, och hofkammaren fick i uppdrag (d. 25 juli n. st.)[2] att ekonomiskt ställa dem till freds för de dryga utgifterna under deras väntan — som här dock ej beräknades till mera än 9 månader —, så att resan, »an deren beschleunigung sowohl I. K. M. und dero erbkönigreich und landen als dem gemeinen wesen merklich gelegen ist», icke längre måtte fördröjas.

Under tiden påminte legaterna å sin sida i upprepade skrifvelser om sina förut framställda och alltjämt obesvarade frågepunkter, om utfärdande af instruktionen o. s. v. samt begärde, att dagen för afresan måtte bestämmas.[3] I den utförligaste af dessa skrifvelser, afgången i Portias namn d. 1 aug. (n. st.),[4] behandlades hela beskickningsfrågan i en utprägladt skeptisk, nästan ironisk ton.

Han utgår därifrån att, såsom framginge genom kejsarens skrifvelse af d. 11 juli, *quæstio an* ej längre föreligger, hvadan han alltså tar för gifvet, att vissa — i 5 punkter uppräknade — svårigheter blifvit öfvervägda, och att trots vissa — i ytterligare 5 punkter angifna — betänkligheter det numera ej vore något tvifvel, att beskickningen är »de tempore».

Utläggningen af dessa dubier sker emellertid med både intresse och omsorg. Som pass ej bekommits från konungen af Sverige, vore det då ej att befara, att man härigenom gåfve honom anledning till brytning, »worzu er ohne dem schon vielleicht incliniert»? För att ej uppväcka någon »jelousie» hos tsaren var det t. o. m. förbjudet för legaterna att gå genom

[1] Båda skrifvelserna till kejsaren, odaterade, orig. i Wien, Russ.
[2] Koncept ib.
[3] Ytterligare två odaterade skrifvelser till kejsaren från juli 1704, en från Portia, en från båda legaterna, ib.
[4] Kopia ib. Bland Portias papper, ib., finnes också en kopia med påskrift »Considerationes über die Mosc. rayss anno 1704 den 24 julij.» Det följande referatet är gjordt utan hänsyn till de olika punkternas inbördes ordning

svenska hären — hvilka misstankar skulle då ej en så ansenlig beskickning uppväcka »in dem gemüt des schon ohne dem übel inclinierten königs von Schweden»! Äfven anfördes tvifvelsmål beträffande möjligheterna att uträtta något. Utsikterna att uppnå kyrkounion och handelsförbindelse voro klena. Äfven de framställda ryska förslagen voro osäkra, det hade t. o. m. från visst ryskt håll antydts, att man efter ankomsten till Moskva skulle finna saken stå helt annorlunda, tsaren söker indraga kejsaren i ett för denne besvärligt krig, dylika anbud hade gjorts redan af hans förfäder, ehuru utan effekt — »instabilis enim eorum mens et Græcorum fides».

Särskildt framställdes den frågan, om det ej vore riskabelt att undervisa »diese starke und thaurhafte völker in der arte militair». Det åberopas, huru under Karl V:s tid 300 ryssar blifvit öfversända, hvilka man emellertid låtit dröja så länge i Lübeck, tills de alla rymt, och detta skall man låtit ske med tanke på ett eventuellt ryskt anfall på Ungern. Vore det rådligt att undervisa ryssarne i vapnens bruk, »so hätte nicht der alte Ochsenstern Schwedischer cantzler unter anderen seinen avertissements denen successoribus der cron Schweden für ein hauptsächliches fundament und hauptregul hinderlassen» en varning mot att inlåta sig i långvariga krig med ryssarne för att ej lära deras härskare krigskonsten. »dan dadurch er sich vor den redoutablisten monarchen der ganzen welt machen würde». Särskildt vore det farligt att använda det ryska manskapet i det af den grekiska religionen anstuckna Ungern — tsarens afsikter framginge tydligt nog af det fynd af penningar och komprometterande papper, som gjorts i en hos ryska präster i Siebenbürgen beslagtagen madonnabild.

Sedan alla betänkligheter blifvit genomgångna, öfvergick slutligen Portia till att begära resolution på vissa punkter rörande den trots allt förestående beskickningen. De gällde sådana frågor som hypoteket för lånet, den öfverallt stängda marschvägen för manskapet, ifrågasatt hästköp, presenter till tsarens ministrar och favoriter, konkurrensen med de franska missionärerna, och för det sjunde och sista:

»ob und was gestalten das mediationswerk anzugreifen, ob solches mit eifer zu poussieren seie oder nicht, und ob mehr feuer zu fortführung des kriegs zu schüren seie, damit der könig in Schweden nicht gelegenheit habe (da unsere affairen besser und der Franzosen ihre schlimmer zu gehen scheinen) sich vor Frankreich wider uns zu declarieren, welches er gewiss nicht tuhen würdet noch könnet, so fern er mit Moscau und Polen engachiert ist».

De framställda betänkligheterna gjorde emellertid nu ej intryck. Den 11 aug. (n. st.) fingo legaterna order att resa om ej före så dock med utgången af samma månad,[1] d. 16 aug. fick deras kreditiv sitt tredje datum, och samma dag utfärdades instruktionen — ursprungligen uppsatt nära nog ett år tidigare.[2]

---

[1] Koncept i Wien, Russ., orig. bland Portias papper ib.

[2] Angående dateringen af kreditivet och instruktionen se ofvan sid. 228 not 6. Af Portias memorial af d. 1 aug. 1704 ser det ut, som om han skulle fått sig den då ännu ej utfärdade instruktionen meddelad, och bland

Kejsarens medling mellan Sverige och Ryssland — med afseende hvarpå tsarens mening och förslag skulle inhämtas — jämte Oliva-garantins utsträckning till Ryssland var enligt denna handling alltjämt kejsarens bud i fråga om det nordiska kriget. Samtidigt försummade han ej heller att låta inbjuda till accession till den stora alliansen, hvarom sändebuden kunde sluta provisoriskt fördrag. Beträffande låneanbudet, hvilket betecknades såsom ett angeläget verk, skulle de förvissa sig om tsarens villkor och kraf på säkerhet. Anbudet om krigsfolket skulle de tacksamt mottaga, men — under framhållande af det långa afståndet och risken för desertering — föreslå att manskapet i stället värfvades i kejsarens arfländer!

Instruktionen gaf vidare föreskrifter om inledande af förhandlingar angående hästköp, om tillvaratagande af de romersk-katolska intressena (här som eljes i skarp motsats mot Frankrike), om unionen mellan de romerska och grekiska kyrkorna, tsarevitj's mottagande, tsarens titulatur, etablerande af handelsförbindelser m. m. — ett ganska omfattande verksamhetsprogram alltså, om blott verksamheten sattes i gång.

Men nu breder sig åter plötsligt tystnaden öfver företaget. I okt. 1704 har Stralenheim visserligen att berätta,[1] att nu skall legationen afgå (denna gång genom Siebenbürgen och Valakiet), men i början af 1705 finner man åter Portia — fortfarande i Österrike, fortfarande med reseutrustningen i beredskap — klaga öfver fortfarande obesvarade frågor (nu femton månader gamla) och därtill lägga tretton nya, hvaribland en af så pass fundamental natur, som då han förklarar sig

hans papper i Wien, Russ., finnes verkligen utom originalet också en kopia af det ursprungliga konceptet.

[1] Stralenheim till K. M. 18 okt. 1704 (n. st.), RA, Kejs. I samma bref berättar han, att Golitsyn efter bekommen underrättelse om Narvas intagande på tsarens befallning ämnat fira segern med 3 dagars festligheter -- han tänkte »öffentlich wein laufen zu lassen», illuminera sitt hus och ge måltider och baler för de förnämsta i hofvet och staden, hvartill inbjudningar redan utsändts. Men sedan Stralenheim gifvit sitt missnöje till känna, hade kejsarinnan låtit sina hofdamer förstå, att de ej borde besöka dessa baler, och platsen för vinlöpandet hade blifvit vägrad, hvarpå ryssen »vor gut befunden, lieber alle diese festiviteten einzustellen als mit seinen bei sich habenden bären allein herumb zu danzen»; han har emellertid i en särskild audiens besvärat sig hos kejsaren.

»weder in denen Polnischen noch Schwedischen affairen, so in dieses negotium einfliessen, im geringsten instruiert, wiel weniger in einen und andern wegen E. K. M. darbei versierenden interesse informiert, derfte also leichtlich in eine üble opinion gerathen, wann ich aus unwissenheit hierinfalls wider E. K. M. gnädigiste intention handeln thäte, massen man leicht erachten kann, dass mir unbewusst sein miesse, ob E. K. M. interesse erfordere auf den Nordischen frieden mit ernst zu tringen oder nicht», hvarför han ber om »allerg:diste eröffnung dero in hoc negotio führenden eigentlich intention.»

För öfrigt frågade han bl. a. fortfarande om lånehypoteket, hvarom han trots upprepade förfrågningar hos hofkammaren ej fått besked, och begärde förhållningsorder för den eventualiteten att tsaren skulle begära betalning för sina erbjudna trupper, liksom för det fall att han ville ha Lifland, Karelen och Ingermanland upptagna i sin titel. Såsom lämpligaste väg föreslogs nu att resa öfver Hamburg och sedan med en dansk fregatt.[1]

Utom denna framställning hade de österrikiska statsmännen nu också att taga i öfvervägande nya ryska projekt i den vanliga stilen.

Hvad som nu önskades var närmast diplomatiska tjänster; man fordrade ej, att kejsaren skulle göra något »directe und offensive» mot Sverige, men han måste med mera värme än hittills omfatta Danmarks intressen — hvars nytta och skada tsaren räknade lika med sin egen — och man begärde hans medverkan under hand till att bringa Danmark och Brandenburg till brytning med Sverige och hans löfte att ge dem sitt stöd vid blifvande fredsförhandlingar. Däremot erbjöd sig tsaren att uppfylla kejsarens fördragsenliga förpliktelser att hjälpa konungen af Polen, hvars krona nu stod på spel, och att därom träffa öfverenskommelse med kejsaren och Polen. Vidare var han beredd att på förmånliga villkor ge kejsaren som hjälptrupper 8,000 man infanteri och 4,000 man kavalleri samt efter vunnen seger öfver Sverige ingå offensivallians med honom — erbjudande 40—50,000 man *contra quemcunque* — på villkor som han kanske aldrig förr åtnjutit. Penningar skulle han också söka skaffa honom mot billigare ränta än han hittills måst betala.[2]

Den 5 mars 1705 gjordes nu åter beskickningen till föremål för behandling i konferensråd, hvarvid både instruktionen, Portias senaste memorial och hans tvifvelsamma betraktelser från föregående sommar togos i betraktande.

En af hufvudpunkterna i Portias frågor gällde, såsom af det föregående framgått, huruvida medlingen skulle göras på allvar eller ej. Härpå gafs nu följande upplysande besked:

---

[1] Portia till kejsaren, odat., orig. i Wien, Russ. Eftersom Kaunitz omtalas som död, kan handlingen ej vara tidigare än 1705.

[2] Odateradt memorial på tyska, kopia i Wien, Russ. Utdrag därur medföljde rikshofkansliets skrifvelse till hofkrigsrådet 6 mars 1705 (n. st.), koncept ib.

Legaterna skulle korrespondera med de kejserliga ministrarne hos konungarne af Sverige och Polen och förvissa sig om medlingsverkets läge för att desto bättre kunna taga sina mått och steg, »wobei es auch annoch und folglichen hoc in passu bei ernannter instruction sein verbleiben hat und ihme fürsten, was dissentwegen von Schwedischer und Polnischer höffen vorhanden sein wird, mitgeteilt werden soll». Beträffande medlingen mellan Sverige och Ryssland förklarades, att kejsaren »selbige noch zur zeit würklich nicht angetragen, und zichlet vermög obbemelter instruction ihre dermalige intention noch dahin, dem czaren in Moscau zu contestieren, dass auch sie zu wiederbringung des friedens zwischen Moscau und Schweden dero mediationsofficia fürzukehren geneigt seind, und ihre plenipotentiarii hierüber des czaren intention und vorschlag vernehmen sollen.»

Hvad konferensbetänkandet innehöll till besvarande af Portias frågor om de rysk-österrikiska mellanhafvandena beträffande handel och religion, presenter till de ryska stormännen, motverkandet af de franska stämplingarna o. s. v. är för denna framställning af mindre betydelse.[1] Åtskilliga punkter och däribland ej de minst viktiga — så t. ex. om det erbjudna lånet och manskapet — remitterades till olika myndigheters utlåtande;[2] i hufvudsak förklarades emellertid instruktionen böra bestå.

Hvad slutligen beträffar Portias tvifvelsmål om hela beskickningens nytta gjordes emellertid ett fullt bestämdt uttalande:

Härvid kunde man ej göra något afseende. *Quæstio an* var afgjord »affirmative» för två år sedan, och man hade ofta gifvit ryssarne försäkringar, att legationen skulle afgå. Om det också förefunnes skäl emot, ja, om man också visste, att ej i en enda punkt någonting stode att uppnå, kunde beskickningen därför dock ej inställas, ty detta skulle af tsaren uppfattas som en »offension und verachtung», hvilket måste undvikas med hänsyn till faran från turkarne, ungrarne och Frankrikes stämplingar i Ryssland. Nödiga åtgärder borde alltså vidtagas, »damit die gesandtschaft aufs baldigste fortgehen könne und dem czar in Moscau keine ursach gegeben werde hierüber einige jalousie zu fassen.»

Och det kejserliga godkännandet — sannolikt gifvet d. 16 mars (n. st.) — var hållet i samma ton af bestämdhet och hänsyn till Ryssland:

»Ich lasse es in allem bei diesem gutachten bewenden, und solle diesemnach nicht allein der fürst Portia verbescheidet, sondern auch angehencket

[1] Beträffande de af Portia omnämnda eventuella yrkandena på tsartitelns förbättring med Lifland etc. skulle legaterna, om de mot all förmodan framställdes, undskylla sig med »defectus instructionis.»

[2] Rikshofkansliet till hofkrigsrådet och till hofkammaren 6 mars 1705 (n. st.), koncept i Wien, Russ.

werden, diese gesandtschaft ohne weitern verzug anzutretten, damit man den Gallizin auch in seinem credit erhalte;» föreskrifter gåfvos angående afresan, skänker o. s. v., och slutligen tillades: »und ist dieses werk in alle wege zu befürdern, damit nicht etwa ein disgusto und unwillen erfolgen möge».[1]

Med ovanlig energi hade kejsaren alltså uttalat sin mening, hofkammaren fick (20 mars n. st.) order att med snaraste utanordna penningmedlen, och legaterna meddelades genom ett kejserligt dekret (af 21 mars n. st.), att kejsaren såväl resolverat, att instruktionen skulle inrättas med hänsyn till de framställda erinringarna, som att de utan vidare dröjsmål skulle anträda resan.[2] Beslutet var alltså fattadt; det var endast verkställandet, som återstod.

Men hvilka nu orsakerna kunna ha varit — de betänkligheter, som kunde utläsas ur utlåtandena från de myndigheter, som fått sakfrågorna till närmare pröfning,[3] kejsar Leopolds kort efteråt timade död med därpå följande förändringar, den fortfarande finanskrisen, trycket från svenskarne vid Schlesiens gräns eller andra omständigheter — säkert är, att äfven denna ansats löpte ut i den sand, där alla de föregående i denna fatala beskickningsfråga hamnat.

Efter mars månads utgång höres ingenting vidare därom, och i aug. 1705 synes ändtligen reseutrustningen ha blifvit upplöst. De rysk-österrikiska förhandlingarna blefvo nu koncentrerade till Stratmans och Patkuls förut omnämnda trupphandel, tills äfven den genom den senares fängsling tog en ända med förskräckelse.[4]

---

[1] Konferensreferat af 5 mars 1705 (n. st.) med kejsarens originalpåteckning i Wien, Russ.

[2] Båda skrifvelserna i koncept ib.

[3] Hofkrigsrådets utlåtande i fråga om det ryska manskapet och hästköpet afgick d. 12 mars 1705 (n. st.), orig. ib. I båda frågorna föreslogos vissa villkor, för den händelse förhandlingarna skulle sättas i gång, men betänkligheterna däremot återgåfvos med mycket eftertryck, särskildt beträffande manskapet, »was gestalten man . . . zwar dem offerto kein glauben beimessen wolle, es auch anzunehmen gegen alle politica zu sein erachte, zumahlen diesen barbarn die kriegskunst zu erlernen alle gelegenheit vielmehr zu benehmen als zu geben.» Hofkammarens utlåtande af 27 mars (n. st.), orig. ib., låter ej heller synnerligen öfvertygadt i fråga om det erbjudna lånets sannolikhet och möjlighet.

[4] Se ofvan sid. 222. Golitsyn synes på våren 1705 ha lämnat Wien. Åtminstone finnas i Wien, Russ., tsarens avocatorier af 30 nov. 1704 (g. st.), orig., och kejsarens rekreditiv af 8 april 1705 (n. st.) i koncept. Stralenheim omnämner i sitt bref af 18 april 1705 (n. st.), RA, Kejs., att Golitsyn efter tagen afskedsaudiens står i begrepp att resa, missnöjd med sitt mottagande och med att den kejserliga beskickningen ej samtidigt afgick.

På våren 1706 dyker verkligen frågan om legationen än en gång upp på vanligt sätt; nu är det Plöckner ensam, som är utsedd till gesandt och skall komma öfverens med hofkammaren om subsistensmedlen för att därefter »påskynda» sin resa.[1] Men något spår af att han verkligen rest finns fortfarande ej.

Hvad åter furst Portia beträffar, fortgick skriftväxlingen med honom, men nu ej mer angående någon förestående resa, utan om ersättning för de dryga kostnader, han åsamkat sig. Wien-arkivet innehåller åtskilliga handlingar om denna sak, räckande ända in på året 1709.[2] Någon ingående undersökning af dem syntes ej löna mödan, men så mycket kunde vid en hastig blick på dem konstateras, att år 1706 en särskild kameralkommission måste tillsättas för utredning och uppgörelse i saken. I en odaterad uppgift på Portias fordringar[3] beräknas den tid, han stått färdig med full utrustning, till 2 år och 4 månader, fordringarna till öfver 68,000 floriner betalta och öfver 55,000 obetalta, summa 124,100 floriner.

Men man hade ju också ansett det vara värdt ett par tusen gulden och några veckors uppskof att undvika att stöta någon för hufvudet!

Resultatet af de mångåriga och växlingsrika förhandlingarna i Österrikes moskovitiska beskickningsfråga blef alltså rent negativt. Om man så vill, kan man ju ur svensk synpunkt uppföra detta på den kejserliga politikens kreditsida. Någon positiv illvilja, någon »direkt och offensiv» sträfvan att komma Sverige till lifs, kan man icke heller tillvita Österrike. Det var medlarens neutrala hållning, som det ville intaga till den stora kraftmätningen i norr. Men den neutralitet, som det nådde till, bar icke kännemärket af den genom egna krafter pålitliga välviljan, den »*beständigkeit, worauf man sich verlassen kann*», utan snarare af svag-

[1] Kejserligt dekret till Plöckner 10 maj 1706 (n. st.), skrifvelse till hofkammaren s. d., koncept i Wien, Russ.
[2] Bland Portias papper, ib.
[3] Ib.

hetens sträfvan efter hjälp från hvilkendera sidan som helst under samtidig ängslan att stöta den motsatta.

Det blef den kejserliga statskonstens uppgift att i hvarje särskildt fall väga mot hvartannat hjälpens och vådans storlek och närhet. De ryska anbuden voro alltför aflägsna och fantastiska för att, när det kom till kritan, kunna locka till förbindelser, som kanske skulle framkalla obehag och äfventyr på närmare håll, om man också på samma gång nogsamt ville akta sig att afskära möjligheterna för framtiden och ge Frankrike fritt spelrum. Men i striden mellan Karl XII och August stod saken annorlunda. Den senare var lättare både att vinna och förlora, medan den förre genom sin hänsynslösa koncentrering på den polska uppgiften band både sina och Sachsens stridskrafter och alltså — om också utan ringaste bitanke på Frankrikes bästa — i verkligheten kom att skada de allierades intressen. Under sådana förhållanden gled den österrikiska politiken in på vägar, som ej stodo i god öfverensstämmelse med hvad Sverige kunde fordra. Ett positivt ingripande, sådant som uppfyllelsen af garantin för Oliva-freden skulle inneburit, kunde väl svenskarne knappast på allvar vänta sig af Leopold I:s Österrike. Men det var ej nog med försummelsen af denna förpliktelse. De direkta fördelarna af ett förbund med konung August, som kunde draga honom undan de franska lockelserna och därjämte ge utsikt till militär hjälp, voro tillräckligt stora att föra Österrike ännu längre. Så kom detta att ikläda sig förpliktelser — hur mycket de nu kunde vara värda — ej blott för hans arfland, utan äfven för hans ställning i Polen, liksom också att gång på gång se genom fingrarna med hans truppers marscher fram och tillbaka öfver kejserligt område mellan det trygga tillhållet i Kursachsen och krigsskådeplatsen i Polen. Men därmed hade kejsaren också betagit sig sin rätt, då Karl XII till sist följde exemplet och öfver hans mark ryckte in i fiendens land.

Först med Karl XII:s inbrott och kvarblifvande i Sachsen träder förhållandet mellan honom och kejsaren upp i främsta linjen bland mängden af de båda makternas och hela Europas politiska frågor. Det är också kanske särskildt som förhistoria till 1706—07 års händelser, som de tidigare svensk-österrikiska mellanhafvandena under nordiska kriget

kunna vara af intresse. De äga ur denna synpunkt betydelse först och främst genom att ge infallet i Sachsen dess riktiga bakgrund. Men äfven de ämnen till förhandlingar och konflikt, som kommo att utgöra de olika elementen i 1707 års kris, äro till större delen skönjbara förut; de ha skymtat fram i det föregående det ena efter det andra, den lübska koadjutorstvisten, rikskontingentfrågan, frågan om ryska soldater i kejserlig tjänst, t. o. m. förvecklingar i anledning af svenska värfningar i Schlesien — och icke minst den motsättning, som slutligen tillspetsade sig till själfva hufvudfrågan, religionsförtrycket mot kejsarens protestantiska undersåtar och Sveriges fortlefvande anspråk på ställningen som evangelisk skyddsmakt.

Bihang.

Några utdrag ur österrikiske envoyén grefve G. H. v. Welz' depescher 1700—1702.[1]

(Stockholm 10 juli 1700.)

— — — [Konungen har gått till segels med flottan från Karlskrona och först för några dagar sedan åter gått i land vid Malmö,] nachdeme ihme der amiral Wachtmeister genannt die gefährliche consequenzen dieser seiner resolution, auf der flotte zu bleiben und weiters mit ihr zu gehen, auf das beweglichste remonstrieret und sich gar verlauten lassen, des commando sich eher zu begeben als mit hazardierung des königs person auf einem so unbeständigem element und bei zweifelhaftem ausschlag einer sich etwan ereignenden decisiven action sich gegen ganz Schweden responsabel zu machen. Dieser des königs so grosser eifer wird dem vernehmen nach von einem seiner generalen, den sie hier als des königs kriegsfavoriten considerieren, namens Rennschild, dem herzog von Holstein zum besten unterhalten — — —.

(Malmö 28 juli 1700.)

[W. ankom till Malmö d. 24, androg sitt uppdrag för Polus och begärde audiens hos konungen.] Darauf mir solche gestern als den 27 um 3 uhr nachmittags erteilet worden, in welcher ich nach anleitung des in der instruction allergn:st anbefohlenen und nach dem exempel zweier meiner antecessoren an diesem hofe den könig in Teutscher sprach angeredet. Die antwort darauf gabe der neben dem könige stehende senator regius obgedach-

[1] Dessa utdrag ur enstaka bref från Welz återgifvas hufvudsakligen såsom uttryck af hans iakttagelser eller uppfattning af de handlande personerna, oberoende af sambandet med de i den föregående uppsatsen berörda förhandlingarna. Dateringen följer nya stilen. Dessa liksom föregående citat återgifvas ordagrant, men med moderniserad stafning.

ter graf Polus eodem idiomate, welche præviis curialibus in gegensincerationen bestanden, die mit E. K. M. viel jahre hero gepflogene und erneurte engere freundschaft und verbindnuss aufrichtigst zu unterhalten und ferners fortzusetzen. Nachdeme ich auch vernommen, dass der könig als ein junger herr einige repugnanz bezeige, mit den ihme unbekannten umzugehen und ihnen freien zutritt und ansprach zu verstatten, als habe gelegenheit genommen, meinem vortrag was anzuhengen von der königl. frau gross-mutter und denen beeden königl. princessinnen, davon der könig die ältere sehr liebet, auf welches er selbsten geantwortet und nachmals gegen seinem bei jetzigen conjuncturen viel geltenden generalleut. baron Rennschild bezeiget, dass es ihme nicht missfallen. — — —

(Malmö 8 aug. 1700.)

[Om öfvergången till Själland, hvarvid konungen har »animiret» soldaterna »mit dem degen in der hand, doch ohne übereilung»] — — — Der könig hat diese ganze action hindurch grossen eifer und sonderbare standthaftigkeit verspüren lassen, sich auch in bezeigung der freude über diesen glüchlichen success gar moderat erwissen, darauf die nacht über in einer schlechten bauernhütten auf einem bret und stück holz untern kopf bis anbrechenden tag gelegen. — — —

(Helsingborg 29 aug. 1700.)

— — — [W:s framställningar till de svenska ministrarna.] Dieses ist, allergnädigster Herr, was ich denen kgl. ministris, absonderlich denjenigen, welche E. K. M. intentionen befördern zu helfen mehrers inclinieret scheinen, vorgestellet, unter die, nebens dem grafen Bengt von Ochsenstiern, der königl. rath graf Polus als ein ehrlicher und aufrichtiger mann, davon er verschiedene proben zu E. K. M. diensten gegeben, zu rechnen ist. — — —

(Helsingborg 5 sept. 1700.)

[W. har mottagit kejsarens reskript af d. 14 aug.] und zu allergehorsambsten vollziehung dessen inhalts I. K. M. von Schweden, so viel als sie leiden mögen, dass man ihnen von geschäften redet, das von I. K. M. anbefohlene vorgetragen, denen ministris aber solches alles umbständlicher zu vernehmen gegeben, die es dem könig hinwiederumb referieret und mir die antwort hierauf dahin gedeutet, dass — — —

(Kristianstad 12 sept. 1700.)

— — — [Det talas om expedition till Sachsen; konungens lifpage Klinckowströms, »so in grossen favor bei dem könig stehet und seine person selten quittieret», beskickning till Tyskland anföres som tecken till sanningen däraf. Andra anse det dock för »ein impracticables werk», som emellertid föreslagits af Vellingk, hvilken därigenom ej blott vill utsläcka de »imputationes», som gjorts honom för att han ej upptäckte anslaget mot Lifland, utan ock få del i befälet »und den general Reinschildt nicht allein umb des königs person lassen möge, als dessen favor etliche zu apprehendieren scheinen». Det försäkras, att Klinckowström blott rest med bref till hertigen af Holstein, som snart hitväntas, och man tror, »er werde den könig, wo nicht zu völliger einstellung der Lifländischen reise, doch dahin bereden können, dass er vorhero nach Stockholm gehe» och därifrån följer transporten till Lifland.] — — —

(Stockholm 22 sept. 1700.)

[Det antyddes för de främmande ministrarna, att konungen gärna såge, att de före honom återvände till Stockholm,] und habe ich denselben abend dem könig ein compliment zu machen gelegenheit gefunden, der zwar etwas zweifelhaft von seiner anherokunft, doch so geredet, dass er vielleicht noch vor der Lifländischen expedition eine reise hieher thuen würde. [W. har rest öfver Karlskrona] und alda gelegenheit gesucht, den generaladmiral graf Wachtmeister von einigen E. K. M. angehenden angelegenheiten zu unterhalten, als der sich solchen niemalen wiederig erzeuget und mit grosser freiheit seine meinungen in dem senat zu eröffnen pfleget. Er ist zugleich königl. rath und wird wegen seiner experienz in militaribus und weilen er von dem verstorbenen könig hochgehalten worden, auch von dem jetzt regierenden æstimiert. Seine über den Spänischen successionstractat geführte discours scheinen dasjenige zu confirmieren, was von seiner intention für E. K. M. intresse mir referieret worden. — — —

(Reval 15 nov. 1700.)

— — — [Polus är på grund af en »affectus apoplectici» så illa däran, att man tviflar på att han skall komma upp,] welches dann derohalben absonderlich zu bedauern, weilen er ein mann gewesen, der die gute sache und E. K. M. interesse zu befördern sich befliessen. — — —

(Reval 24 dec. 1700.)

— — — [Efter underrättelsen om spanske konungens död har W. gjort för tillfället lämpade »repræsentationes»,] obwohln ich in betrachtung gegenwärtiger der Nordischen sachen beschaffenheit solche ohne nachdrückliche würkung beurteilet. Dann obwohln der könig keine sondere neigung für Frankreich spüren lässet, auch denjenigen unter seinen ministren, so dieser partei zugethan zu sein geglaubet werden, kein grosses gehör giebet, ist doch aus verschiedenen anzeigungen zu schliessen, dass der Schwedische hof in erinnerung der ehdessen mit Frankreich gehabten und manchmal nicht unnützlich genossenen bündnüssen, auch in hoffnung entweder bey jetzigen oder hinkünftig sich ereignenden conjuncturen mehrere vorteile davon zu ziehen, gewisse consideration für Frankreich erhalten und sich nicht leicht gegen solches einlassen werde, [hvadan detta hof hvarken torde vilja eller under pågående krig kunna göra något af vikt för någondera parten i spanska frågan, såvida man ej ville hjälpa Sverige till en säker och god fred med Polen.] — — —

(Reval 21 febr. 1701.)

— — — [W. meddelar,] dass hier keine andere neigung als zur continuation des krieges zu verspüren seie, indeme S. K. M. von Schweden gemüte mehrers gegen den könig von Polen als dem czar von Moscau exarbieret scheinet und sie jenen allein die schuld des jetzigen krieges beimessen, ohne dessen instigation dieser den frieden nicht würde gebrochen haben. Und bin ich von des königs vertrautesten generalen versichert worden, dass der könig nichts vom frieden wolle reden hören, als welcher glaube, es könne keine garantie sufficient sein, ihn wieder zwei dergleichen feinde zu versichern — — — [hvarför konungen vore sinnad att afvakta en trupptransport från Sverige, »um in dem stand zu sein, dero feinden zu erkennen zu geben, dass man sie nicht impune lacessiert».] — — —

(Reval 28 mars 1701.)

[Före sin afresa från Lais har W.] die gelegenheit beobachtet, I. K. M. von Schweden ohne beisein einiges ihrer generalen und ministren vorzutragen, was E. K. M. mir allergnädigst anbefohlen — — — Worauf I. K. M. selbsten wider ihre gewohnheit sich mit fremden ministris über die negotia betreffende sachen in discours einzulassen geantwortet: dass sie quoad primum die interposition E. K. M. höchsten officien danknehmig erkanneten, und anderns versicherten, wie sie geneigt sein und bleibeten sowohl jetzund als nach geendigtem krieg die mit E. K. M. bishergepflogene gute intelligenz zu unterhalten, sich übrigens auf das beziehend, was dero minister in ihren nahmen mir weitläufiger auf diese zwei puncten geantwortet — — —

Es ist sonsten aus denen mit den vornehmsten bei hofe gehaltnen unterredungen abzunehmen gewesen, dass sie alle wünschten, der könig möchte zu friedensgedanken und tractaten inclinieren [med hänsyn till svårigheten af krigets fortsättning i detta uttömda land], allein befinde sich der könig wegen des von zwei feinden ihme ohne gegebene ursache zugefügten schadens und unrecht so sehr lædiert, dass er entschlossen zu trachten, wie er vorhero auf einige weise sich rächen und nachmals desto leichter sichere und gute friedensconditionen erhalten möchte, zu welchen beeden stücken zu gelangen er verhoffte, [då han efter bekomna förstärkningar instundande sommar skulle vara i stånd att företaga något.

W:s motföreställningar.]

Gegen welche vorstellungen sie nichts mit grund zu replicieren zu haben geständig waren und allein vorschützten, dass sie sich nicht getrauen dem könig dergleichen repræsentationes so oft, bis sie etwas verfangen möchten, zu thun. — — —

(Reval 18 juli 1701.)

— — — Die ursach, dass der könig fremde ministros nicht bei sich haben will, dörfte vermuthlich diese sein: weilen die begierde, den krieg so lang zu führen, bis er sich an seinen feinden etwas gerochen haben möchte, alle andere sonst zu machen habende considerationes übertrifft und er demnach diejenige, so ihme im namen ihrer principalen remonstrationes zum frieden zu thun beordert sein und dann auch, wo nicht neue allianzen, doch neutralitätstractaten suchen, ungern bei seiner person hat, um des vorangeregten überhoben und etwan in dem familiaren umgang mit einem und dem andern seiner vertrautesten hofleute und officieren weniger gezwungen zu sein. — — —

(Riga 16 febr. 1702.)

— — — [Konungens företag mot Lithauen:] das rechte absehen aber dieses ganzen unternehmens ist so wenigen bekannt, dass man gewiss versichern kann, es werden nicht zwei oder drei personen davon gründlicher informieret sein, und bleiben auch diejenige dessen unwissend, welche sonsten wegen ihrer functionen für participes secretorum zu achten sein sollten. — — —

— - - - - -

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gardestrupper under konung Karl X Gustaf.

Under vintermånaderna 1905 och 1908 hafva, på uppdrag af d. v. sekundchefen för kungl. Svea Lifgarde öfverste C. Rosenblad, löjtnanterna Hugo Reuterskiöld och Gustaf Tornérhielm tjänstgjort i krigsarkivet för att biträda vid ordnandet af samma regementes därvarande arkiv. Uppgiften har denna gång varit att utreda frågan om gardet under konung Karl X Gustafs regering, en fråga, som synts invecklad nog. Löjtnant Reuterskiöld har för detta syftemål genomgått ej blott gardets egna handlingar, hvilka för dessa år äro jämförelsevis få, utan äfven en betydande samling af krigshandlingar och räkenskaper med sina resp. kvitton, och på detta sätt hafva gardets särskilda regementen och afdelningar efter hand blifvit klargjorda. Då man emellertid härunder erfarit, hvilket besvär det stundom vållat att få afgjordt, till hvilket regemente en viss gardesafdelning hört, enär dessa regementen — som i verkligheten äro ej mindre än elfva, och af hvilka ett dessutom är deladt i fem olika afdelningar — icke sällan bruka blott titeln lifgarde eller lifregemente utan något närmare angifvande, har man trott sig kunna göra andra forskare, som eljest skulle få vidkännas samma vedermöda, en tjänst genom att offentliggöra de resultat, till hvilka man kommit. Tvifvelsutan skulle de uppgifter, som här meddelas, kunna ytterligare kompletteras genom en fullständig undersökning af äfven de i Riksarkivet befintliga handlingarna. Men härtill har tyvärr saknats tid, och då andra arbeten i krigsarkivet äro planlagda för den närmaste tiden, har man föredragit att meddela detta utkast i det skick, hvari det befinner sig, hellre än att dröja därmed till oviss framtid. Några källanvisningar äro i allmänhet ej utsatta, beroende därpå att detta skulle tagit alltför stort utrymme i anspråk, enär uppgifterna sammanplockats såsom mosaikbitar från vidt skilda håll (de genomgångna handlingarna upptaga omkring 6 meter), men i Krigsarkivets utförligare anteckningar öfver denna sak äro källannotationerna för hvarje uppgift antecknade, hvadan en forskare har lätt att därstädes kontrollera dem. Slutredigeringen har verkställts af löjtnant Tornérhielm.

Numera aflidne amanuensen A. Hammarskiöld, som under flera år sysselsatt sig med forskningar rörande de svenska regementenas historia, lämnade under lifstiden upprepade gånger med benäget medgifvande från Riksarkivets sida värdefulla upplysningar vid arbetets utförande.

I. Kavalleri.

Garde du corps.

Lifgardet i Stockholm, hvilket i början af 1653 ägde till chef öfversten grefve Jakob de la Gardie, bestod vid sagda tid af:

a) ett »*Compagnie de Guardie*»,

b) ett antal — till en början 3, från och med juli månad 4 — *andra kompanier*, alla med fransmän till kompanichefer.

Det s. k. Compagnie de guardie hade sitt eget befäl:[1] 1 kapten och 2 subalternofficerare, och bestod af: 1) adelsbussar: 3 korpraler och ett sextiotal bussar; 2) gemene (pikenerare och musketerare): 4 korpraler, 15—18 rotmästare, 15—20 underrotmästare samt ett åttiotal menige.

Våren och försommaren 1653 ägde åtskilliga förändringar rum inom lifgardet i Stockholm.

Ett förslag hade väckts, att de till Compagnie de guardie hörande gemene (pikenerare och musketerare) skulle afskiljas därifrån och bilda ett särskildt »Switzerkompagnie», hvarefter gardet skulle bestå af:

1) Hennes Kungl. Maj:ts lifgarde, 1 kapten, 1 löjtnant, 3 korpraler och 100 adelsbussar.

2) Schweitzerkompaniet, 1 löjtnant, 3 korpraler och 100 gula pikenerare.

3) Fyra kompanier soldater efter tysk ordning.

Denna förändring blef dock icke genomförd, utan man gick en annan väg. Schweitzerkompaniet kom ej till stånd. Från Compagnie de guardie afskildes de menige, så att kompaniet därefter uteslutande bestod af adelsbussar, hvarföre det kallades kompaniet af adel vid Kungl. Maj:ts Garde eller Hennes Kungl. Maj:ts lifkompani, hvilken senare benämning, då det var tal om befälet, omväxlade med Garde du Corps.

På samma gång utbröts kompaniet från sitt samband med lifgardet till fot (vid hvilket Kristoffer Delphicus von Dohna efterträdde Jakob de la Gardie såsom chef) och erhöll egen chef, generalmajor Lorentz von der Linde med titel kapten-major.

Detta garde tillades en särskildt hög rang att döma af att till dess löjtnant nu utnämndes en öfverste, Reinhold Live. Från och med juli tillkom ytterligare en löjtnant, äfven denne en öfverste, Bengt Horn, som erhöll rang framför Live. Den rang, som tillades detta kompani, framgår äfven af aflöningen. Under det att vid »öfriga kompanier» kaptenerna åtnjöto i månadslöning 24 daler s:mt samt löjtnanter och fänrikar 18, uppbar enligt en i krigsarkivet befintlig räkenskapsbok för hela gardet kaptenen och löjtnanterna vid Garde du corps mera än tiodubbla beloppet (resp. 250 och 185 daler s:mt).

Den 12 oktober 1653 afgick Lorentz von der Linde och efterträddes som chef för garde du corps af generalmajoren grefve Klas Thott.

Under 1654 bibehölls åtminstone till och med maj månad samma organisation, och numerären var ungefär densamma.

Sedan Thott afgått (före den 3 juli 1654), synes en ny organisation ägt rum, hvarvid adelsbussarne erhöllo namnet *drabanter af Kungl. Maj:ts garde*.

De äro under juni och september formerade på ett kompani, men under befäl af blott en korpral och från och med oktober förenas de med öfverstelöjtnanten Berthold Nilsson Skyttes kompani (f. d. kapten du Plessis').

1655 återfinnas de under första kvartalet på öfverstelöjtnant Bertil Nilsson Skyttes kompani, men när Skytte utreste på värfning och med april

[1] *Kapten:* Johan Eckhoff, afsked 29/1 1653, därefter François de Monceon (Monson). Erhöll enl. Ridderstad afsked 4/6 1653. *Löjtnant:* Johan Wrangel. afsked 29/1 1653, därefter Saumaise du Plessis, blef kapten vid gardet d. 10/6 1653. *Fänrik:* Saumaise du Plessis, befordrad (se ofvan), därefter Daniel Worrin eller Warrin.

månad öfverlämnade detta kompani till kapten Svante Banér, försvunno de äfven därifrån.

De organiseras nu återigen såsom ett kompani Garde du corps.

På samma gång som Garde du corps åter organiserades såsom ett kompani med eget befäl, återfick detta befäl en hög rang och fortfor att äga denna ända till kårens upplösning 1660. Sålunda heter det, att Barthold de Mortaigne blef 1655 »löjtnant vid lifgardet under drabanterna», som var »till rangen och lönen lijka medh majorerne aff andra regementen ansedd». Tvifvelsutan afser denna utnämning Garde du corps. Uppgiften om löjtnanternas vid Garde du corps rang såsom majorer bekräftas äfven af krigskollegii koncept, däri det för den 14 nov. 1660 är för hvardera af nämnda löjtnanter antecknadt »tracteres som en major».

När gardestrupperna i juni 1655 öfverfördes från Sverige till Pommern för att deltaga i kriget mot Polen, var detta kompani äfven med. Uti utredningsförslaget upptages detsamma till 145 hästar, hvilket antal efter framkomsten till Pommern tyckes ha ökats till 200. Kassören Georg Muggs verifikationsbok för 1655 visar, att »Kongl. May:tz Guard de Corps» uppgick i Stettin den 27 juli s. å. till 1 öfverstelöjtnant, 2 löjtnanter, 1 kvartermästare, 1 furer, 3 korpraler, 1 barberare, 1 smed, 1 mönsterskrifvare, 1 profoss, 2 stockknektar, 4 trumpetare, 100 gemene. Man ser häraf, att detta garde är fullständigt organiseradt som ett eget förband.

I krigshandlingar och räkenskaper kallas nämnda garde än Garde du corps, än Ihr Königl. May:tt Leibcompagnie. Chef för detsamma var till en början öfverstelöjtnant Hans Georg Mörner [af Morlanda].

Det vill af Dahlbergs samling af ordres de bataille synas, som om konungens lifgarde till häst till en början äfven bestått af blott ett kompani och ofta uppträdt tillsammans med Garde du corps (drabanterna) såsom en enhet. Af räkenskaper vet man, att Garde du corps var med i Warschau, Krakau och Czervinsko hösten 1655. I marschen mot Königsberg i december 1655 uppgifver Dahlberg, att »Drabantgardet» (1 kompani) deltog, men i bataljen vid Gnesen den 27 april 1656 omnämner han både drabanter — ett kompani rytteri — och »Lifregementet», äfvenledes ett rytterikompani. I mars samma år har enligt räkenskaper Garde du corps varit med i Jaroslav, och i april och maj omtalas förnödenheter utlämnade i Thorn åt en del drabanter. Dahlberg uppgifver, att drabantkompaniet varit med i slaget vid Warschau i juli 1656. I början af oktober samma år synes af räkenskaper detsamma hafva varit i Frauenburg och i december 1656 i Marienburg.

1657 i januari och februari har kompaniet bekommit proviant i Marienburg, där äfven konungens lifgarde till häst samtidigt låg. Man kan af en del räkenskaper bli tveksam om befälsförhållandena, ty stundom anföres Mörner såsom öfverstelöjtnant vid »K. M. Leibgardie» (= hästgardet) och Fersen såsom öfverstelöjtnant vid »K. M. Leibcompagnie» (garde du corps, drabanterna). Frågan torde dock ej vara så invecklad som den vid första påseendet ser ut. Man vet nämligen, att öfverstelöjtnant Mörner från början förde befälet öfver Garde du corps och att öfverstelöjtnant Otto Vilhelm v. Fersen skulle värfva folk till konungens lifgarde till häst. Sannolikt ha väl bådadera, som vid hvarandras sida upptagas såsom öfverstelöjtnanter vid gardet, kvarstått vid sina resp. förband. De bryderi vållande kvittona äro ofta skrifna af intendenturtjänstemän, som lätt kunnat sammanblanda dessa trupper, som med snarlika namn ofta uppträdde tillsammans. På ett sådant kvitto kan en dylik sammanblandning uppvisas. Intendenturtjänstemannen har utskrifvit kvittot öfver förnödenheter, som lämnats till K. M. Leibguardie och öfverstelöjtnant Mörner, men förnödenheterna äro vederbörligen kvitterade af regementskvartermästaren vid Garde du corps.

När konungen i slutet af juni 1657 gick mot Danmark, medföljde kompaniet. Sålunda berättas, att detsamma i juli 1657 erhållit pistoler och rör i Stettin och proviant i Demmin och den 12 januari 1658 funnos i Kiel 1 löjtnant, 1 korpral och 16 menige af Garde du corps. Hösten 1657 afgick

Mörner från befälet och efterträddes af Barthold de Mortaigne såsom öfverstelöjtnant.

De Mortaigne erhöll i Danmark, 1657 eller 1658, 2,000 rdr till rekrytering. 1659 i nov. berättas drabantkompaniet erhållit proviant i Stege.

När konungen återvände till Sverige, medföljde drabanterna.

Enligt Krigskollegii koncept den 14 nov. 1660 utgjordes kompaniet af 1 öfverste (de Mortaigne), 2 löjtnanter, 1 regementskvartermästare, 1 skrifvare, 1 barberare, 1 förare, 6 korpraler, 1 trumpetare, 1 smed, 103 gemene drabanter, summa 118.

Det skulle inkvarteras dels i Uppland dels i Södermanland.

Vid det i Stockholm kvarvarande kompaniet af Lifgardet under kapten Adolf Fredrik Taube är under hela år 1656 främst på kompaniet upptaget ett antal adelsbussar, hvilka dock synas stått i paritet med kompaniets två öfriga afdelningar, pikenerare och musketerare. Dessa adelsbussar hafva dock, i motsats till hvad fallet var vid pikenerarne och musketerarne, icke någon korpral. De uppgå under januari och februari till 24, i mars till blott 5 och under öfriga månader till 12 à 13.

Taube efterträddes i december 1656 af Johan Fredrik v. Holstein. Under 1657 består det hemmavarande kompaniet under honom fortfarande af samma tre kategorier, men adelsbussarne kallas från och med januari månad *drabanter* och äro ställda under befäl af en korpral. De uppgå nu till en styrka af 37 à 38.

Under 1658 januari till och med september äger samma förhållande rum vid kapten J. F. v. Holsteins kompani. Drabanterna uppgå till 37. Vid Carpelans äfvenledes hemmavarande kompani finnas inga drabanter.

Under 1659 äro inga drabanter upptagna på de hemmavarande kompanierna.

Efter Karl XI:s uppstigande på tronen upptages på gardets lifkompani (juli 1660) 1 korpral för drabanterna och 36 drabanter.

Officerslista.

Chefer: kapten-majorer (kaptener): generalmajor Lorentz von der Linde 1653, afgick den $^{12}/_{10}$ 1653; generalmajor Klas Thott 1653, afgick under förra halfåret 1654; öfverstelöjtnanter: Bertil Nilsson Skytte 1654, 1655; Hans Georg Mörner [af Morlanda] 1655—1657; öfverste Jakob Johan Taube 1657 $^{20}/_{11}$; öfverstelöjtnant Barthold de Mortaigne 1657, 1660. **Regementskvartermästare:** Henrik Kuhlman 1657—1660. **Löjtnanter:** öfverste Reinhold Live 1653; öfverste Bengt Horn juli 1653—januari 1654; öfverste Palantin [Balantin] 1654; Barthold de Mortaigne [1655]; Fredrik von Börstell 1658, 1660; David Bohl (Buhl) 1660. **Barberare:** Knut Lundeberg 1660.

Konungens Lifgarde till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 201 i K. A.]

Den 9 mars 1655 uppdrogs åt Otto Vilhelm v. Fersen att värfva »zu unser leibgvardie zu ross» 200 ryttare. Han synes hafva i rätt tid löst sitt uppdrag, ty den 31 aug. 1655 omtalas bland kavalleriet såsom »wirklich im felde vorhanden» 1 kompani gardesrytteri under öfverstelöjtnant v. Fersen. Denna styrka, hvilken till antal var jämnställd med Garde du corps, uppträdde enligt Dahlberg ofta i samband med det sistnämnda. Sedan v. Fersen öfvergått såsom chef till arfprinsens 2. Lifregemente till häst, fördes befälet öfver konungens Lifgarde till häst af öfverstelöjtnant Friedrich v. Buchwaldt. Kåren medföljde konungen till Danmark, där för densamma anvisades icke

så litet penningar till rekrytering. 1658 omtalas den med 3 kompanier såsom inkvarterad på Laaland, där äfven Garde du corps var förlagdt. På försommaren 1660 blef Buchwaldts kår i Danmark satt på 2 kompanier, det ena under honom, det andra under ryttmästaren Cruser (Kröser) och förlades sedan i Skåne och Blekinge.

Den 14 februari 1661 inkom till krigskollegium en »Lista uber die beiden compagnien unter commando Herrn Obrist Friedrich von Buchwaldt», hvilken upptog, förutom staben, 2 kompanier, det ena under öfversten själf om 2 subalternofficerare, 1 kvartermästare, 1 fansmed, 2 trumpetare, 6 korpaler och 99 man, det andra under ryttmästare Cruser om 2 subalternofficerare, 1 kvartermästare, 1 fansmed, 1 trumpetare, 2 korpraler och 33 man. Truppen utgjordes till största delen af tyskar jämte ett mindre antal polacker och fransmän och var då förlagd dels i Skåne, dels i Kalmar, Kronobergs och Jönköpings län. I november 1661 blef »Herrn Obristen Buchwalten esquadron» afdankad i Skåne. Hvarken vid uppsättningen eller genom sin upplösning har detta garde något samband med nuvarande Svea lifgarde.

Officerslista.

Chefer: **öfverstelöjtnanter:** Otto Vilhelm v. Fersen 1655—1657; (öfverste Friedrich v. Buchwaldt 1657—1661. **Regementskvartermästare:** Peter Nowis 1657 1658. **Ryttmästare:** Cruser (Kröser) 1660, 1661.

Konungens Lifregemente till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 162 i K. A.]

Den 5 mars 1655 utfärdades patent för pfalzgrefve Filip af Sulzbach att i Tyskland värfva 9 kompanier ryttare »für unser Leibregiment». En i krigsarkivet befintlig odaterad rulla öfver regementets mönstring i Wolgast upptager 261 närvarande menige ryttare.

Officerslista.

Chef: Filip zu Sulbach; **major:** Pentz; **ryttmästare:** Pentz; Manteuffel; Ahlfeld; Schultz; Mandix; **löjtnanter:** Mathias Siekenburger; Michel Lange; **kornetter:** Friedrich von Buchwald; Hans Adam von Barss; Moritz Hieronymus von Ahlefelt; Christian Bohlt; Siefried von Rathlow.

Drottningens Lifgarde (lifreg:te) till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 120 i K. A.]

I mars 1655 ingick konung Karl X Gustaf öfverenskommelse med grefve Gustaf Adam Banér, att han skulle värfva två kompanier rytteri. Man synes hafva tänkt, att det ena skulle uppsättas i Svealand och det andra i Götaland att döma efter samlingsplatserna, som för det ena bestämdes till Enköping, Sigtuna och Uppsala och för det andra till Vimmerby och Västervik. Det nyuppsatta regementet erhöll namnet Drottningens lifregemente till häst, och för detsamma utnämndes Banér den 23 mars 1655 till öfverste och chef. Kapitulationen är daterad samma dag. De båda kompanierna funnos enligt Dahlberg med vid Oustzie på polska gränsen den 18 juli 1655. Kring denna kärna af inhemska ryttare samlades sedan en mängd värfvade utlänningar,

så att regementets styrka därigenom blef betydligt ökad. Redan den 31 juli 1655 räknar Dahlberg regementet till 4 kompanier.

Under Banér deltog regementet i polska fälttågen. Det var enligt Dahlberg med vid Krakaus eröfring 1655 och i slaget vid Warschau 1656. Våren sistnämnda år omtalas 7 kompanier.

Regementet medföljde konungen till Danmark och var enligt Dahlberg bland annat med om öfvergången af Lilla och Stora Bält. Sommaren 1657 nedlade Banér befälet för att i stället öfvergå till Adelsfanan. Efter Banérs afgång blef furst Johan Georg II af Anhalt chef, hvilken emellertid i juli 1658 lämnade den svenska krigstjänsten för att öfvergå i brandenburgsk. Därefter öfvertogs befälet af grefve Georg Friedrich af Waldeck. Regementet räknade 1659 8 kompanier. Det deltog i det olyckliga slaget vid Nyborg den 14 november 1659 och nödgades i likhet med de öfriga regementena sträcka vapen. Efter krigets slut afdankades detsamma i Stade 1660. Något sammanhang med det nuvarande kungl. Svea lifgarde har det icke.

Officerslista.

Chefer: Gustaf Adam Banér, 1655—1657; furst Johan Georg II af Anhalt —juli 1658; grefve Georg Friedrich af Waldeck 1658; **öfverstelöjtnanter:** Georg Henrik Lybecker 1658; Hans Bremer 1659, 1660; **majorer:** Kaspar Blakman: Wulf Ziegeler 1660; **regementskvartermästare:** Liebenthal 1660; **adjutant:** Wagener 1660; **ryttmästare:** Zimmerman 1656; Hans Fersen 1656; Jakob Bagghufvud 1656; Samuel Bagghufvud 1656; Jakob Truls 1659; **kaptenlöjtnant:** Heinrich Leo v. Meisenbugh (Mesebruch) 1660; **löjtnant:** Pieleringh (Pielerug) 1660; **kornetter:** Heinrich Kuhlau 1660; Lamotte 1660; Volrath Jobst v. der Decken 1660; W. C. v. Schkoppe 1660.

H. K. H. Arfprinsens [1.] Lifregemente till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 216 i K. A.]

I oktober 1657 redovisas bland kavalleriet i Östersjöprovinserna »Hans Kongl. Högheets Lifreg:te Budbergh», hvilket bestod af 6 kompanier. Det låg den 8 oktober vid Reval och skulle enligt en anteckning »blifva i feldt ved Pernou».[1]

Under följande år är uti en disposition, dagtecknad Reval den 20 februari 1658, antecknadt bland annat: »Im Estlandh verbleiben vollgende Regimenter kavallerie: 6 compagnier Ihr Königl. Hoheit Leibregiment, worunter kan reduciret 2 comp.»

Det är alltför möjligt, att denna reduktion kom till stånd, ty i ett »extract vpå cavalleriet» från den 22 aug. 1658 upptages främst bland rytteriet »*H. K. Högheets Rijckz Arffurstens vnder Öfverst-leut. Vnger*», uppgående till 4 kompanier med tillhopa 138 man.[2] Omedelbart därefter följer i samma extrakt »H. K. Högheetz R. Arffurstens [reg:te] vnder Öfverste Fersen», 8 komp. med tillhopa 310 man.[3]

Att på grund af hittills tillgängliga källor med visshet afgöra, hvilket af dessa regementen är detsamma som f. d. Budbergs, låter sig ej göra, men man torde kunna förmoda, att det är öfverstelöjtnant Ungers dels på grund af den nämnda reduktionen, dels därför, att Ungers regemente, ehuru under befäl af blott en öfverstelöjtnant, upptages såsom äldre framför öfverste

[1] I januari 1657 finnes bland kavalleriet i Östersjöprovinserna äfven ett »Kongl. Höghets Lifcompani» om 70 man. Det är möjligt, att detta kompani utgjordes af finnar och har i så fall knappast sammanhang med Budbergs reg:te.

[2] Enbart gemene ryttare uppgingo till 114.

[3] » » » » » 76.

v. Fersens. Främsta kompaniet på Ungers regemente utgjordes emellertid fortfarande af »Lifkompaniet». Öfverstelöjtnantens upptages såsom nummer två. Kan det vara möjligt, att Budberg fortfarande fastän här onämnd var chef?

År 1659 den 6 maj upptages uti ett extrakt på kavalleriet i liffländska armén regementet fortfarande till 4 kompanier med tillsammans 110 man, men det har i detta förslag, som börjar med Hans Kungl. Höghets reg:te, mist sitt namn af lifregemente och upptages såsom »Öfverstleutn:z välb. Reinholdh v. Vngerns esquadron» näst sist bland rytteriet. I februari 1660 undergick truppen mönstring i Estland. Den kallas äfven då blott för öfverstelöjtnant Reinhold v. Ungerns esquadron och upptages till 3 ytterligt svaga kompanier.

Officerslista.

Öfverste: Gotthard Vilhelm von Budberg 1657; **öfverstelöjtnant:** Reinhold von Ungern 1658, 1660; **major:** Lorentz Wernhoff 1660; **regementskvartermästare:** [vid H. K. Höghets Lifskvadron] Johann Perbandt; **ryttmästare:** Stackelberg 1658; Wernhoff 1658; Reinhold von Vietinghof 1660; **löjtnanter:** Leonard von Budberg 1660; Hans Buck 1660; Friedrich Kahl 1660; **kornetter:** Johan Hoddeborn 1660; Melker Järcken 1660; Jurgen Gehardt 1660.

H. K. H. Arfprinsens [2.] Lifregemente till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 289 i K. A.]

Otto Vilhelm v. Fersen, hvilken sedan år 1655 varit öfverstelöjtnant vid konungens Lifgarde till häst, blef 1657 öfverste och chef för H. K. H. arfprinsens [2.] Lifreg:te till häst, stående i Östersjöprovinserna. Regementet räknade enligt ett »extract upå cavalleriet» den 22 aug. 1658 8 kompanier med en sammanlagd styrka af 310 man.

Den 6 maj 1659 upptages regementet uti ett annat »extract opå cavalleriet aff Lijfländsche arméen» fortfarande till 8 kompanier, men styrkan har nu sjunkit till 191 man. Det reducerades sedan, och på hösten samma år (okt., nov.) har regementet — efter ett förslag, »då arméen gick öfver Dynan in i Lijfland» — nedgått »efter reduktionen» till blott 91 man, fördelade på 4 mycket svaga kompanier.

Med Karl XI:s uppträdande på tronen erhöll regementet naturligtvis namn af *Konungens Lifregemente till häst.* Fortfarande räknande 4 kompanier, förlades det i Riga och fick till chef öfverste Carol von Arensdorff.

Officerslista.

Öfverste: Otto Vilhelm von Fersen 1658, 1659; Carol von Arensdorff; **öfverstelöjtnant:** grefve [Gustaf Helmer] Lillie 1658; **major:** Stackelberg 1658; **ryttmästare:** Wrangel 1658; Jörgens 1658; Schönbeck 1658; Hakenflycht 1658.

II. Infanteri.

Konungens [1.] Lifgarde till fot.

Från det i Sverige vid konung Karl X Gustafs tillträde till regeringen stående Lifgardet till fot utgingo åt skilda håll och på olika tider afdelningar, som fingo växlande öden. För vinnande af öfversikt torde vara lämpligast att behandla hvarje afdelning för sig, och börja vi med

a) afdelningen i Bremen-Verden.

I Sverige funnos vid Karl X Gustafs tillträde till regeringen 4 kompanier Lifgarde till fot under befäl af öfverste Karl Kristoffer v. Schlippenbach. Öfverstelöjtnant var Bertil Nilsson Skytte. Alla 4 kompanicheferna voro fransmän: (Saumaise du Plessis, Lovis de la Voyete, Olivier de la Chataigneray och Philippe de Saint Couat [Covatt]).

Af dessa sändes på sommaren samma år 2 kompanier till Bremen-Verden med anledning af kriget med staden Bremen. Kompanichefer voro kaptenerna Saumaise du Plessis och [Peder Larson] Sparre, styrkan uppgick till 236 man. Kompanierna kvarstodo i Bremen och Verden under återstoden af året. Äfven under år 1655 åtnjöto de aflöning i »Brehm- och Verdische guarnisonerne». Dessa kompanier sammansmulto med generallöjtnanten Kristoffer Delphicus v. Dohnas äfven i Bremen-Verden stående tyska regemente (utl. värfv. inf. reg:tet n:r 187 i K. A.) och försvinna.

Officerslista.

Kaptener: Saumaise du Plessis 1654, 1655; [Peder Larsson] Sparre 1654: **löjtnanter:** Fabian von Vietinghoff 1654; Vilhelm von Verhussen 1654; Jurgen Detloff 1655; **fänrikar:** Claus Eckelöff 1654; Jurgen Detloff 1654; Veit von Winsheim 1655.

b) Afdelningen i Polen-Preussen.

Då konung Karl X Gustaf beredde sig till kriget med Polen, utsändes på sommaren 1655 till Pommern af gardet till fot i Stockholm 4 kompanier infanteri. De utgående kompanierna utgjordes af Lifkompaniet under kapten Svante Banér, majoren Anders Zöges samt kaptenerna Klas Johansson Ugglas och Jakob Spens', tillsammans uppgående med befälet till mellan 500 och 600 man. Hemma i Stockholm kvarstannade kapten Adolf Fredrik Taubes kompani.

För att uppbringa regementet till större styrka hade redan i mars öfverstelöjtnant Bertil Nilsson Skytte erhållit i uppdrag att värfva 5 kompanier tyska knektar och föra dem till Pommern.

Den 31 juli 1655 stodo 8 kompanier gardesinfanteri vid Damm, och den 31 aug. samma år omtalas »Das Leibregiment unter Obristleutnant Schütz» hafva »wirklich im felde» en styrka af 8 kompanier. Om de nya kompanierna och deras befäl känner man af hittills genomgångna handlingar ingenting. Icke heller har man af dem kunnat se, hvar gardet gått fram i Polen. Den enda upplysningen har varit, att Banérs kompani erhöll tyg i Warschau i oktober 1655.

Under år 1656 träffar man regementet i Thorn under februari och mars. Under april har det antagligen följt konungen, ty det berättas hafva en del sjuka (från 8 olika kompanier) liggande i Warschau, hvilka på konungens befallning i gåfva erhöllo en dukat per man. Någon del af regementet har

dock kvarblifvit i Thorn, enär för regementets räkning under april—juli förnödenheter därstädes kvitterades. Från slutet af juli 1656 till december 1658 träffas regementet i Thorn. Härunder har det i september och oktober 1656 varit svårt utsatt för pesten, i hvilken aflidit namngifne 1 kapten och 10 subalternofficerare. I september 1656 uppgick regementets styrka till 28 officerare och 416 gemene, i december samma år var antalet minskadt till 24 officerare och 331 gemene. I december 1657 funnos åter 28 officerare.

I december 1658 berättas regementet hafva kommit från Thorn till Elbing och där uppburit proviant för en styrka af 1 öfverste och 2 andra regementsofficerare, 7 kaptener, 12 subalternofficerare och 220 man. I Elbing kvarstannade regementet till slutet af mars 1659, då det afgick till Dirschau, där åtminstone 4 kompanier kvarstodo till början af september. Den 7 i samma månad återkom det till Elbing med 367 man och stannade sedan där tills reduceringen i juli följande år. Vid denna afskedades major Kurck, 4 kaptener, 12 subalternofficerare och en del danska knektar. (Gardets afdelning i Polen utgjordes, enligt Zöges bref till konungen den 11 augusti 1659, till mera än hälften af danskar.) I tjänst kvarstannade 2 regementsofficerare, 4 kaptener och 4 subalterner. Af Peter Creimers i krigsarkivet befintliga biografiska anteckningar synes framgå, att denna återstående del därpå lades i garnison i Riga, och att regementet följande år, 1661, därstädes sammanslogs med återstoden af f. d. Drottningens lifregemente till fot och bildade ett nytt regemente under öfverste Otto Johan Groothusen. Detta nya regemente, som fick titeln *Kungl. Maj:ts Tyska Lifregemente i Riga* [utl. värfv. infanterireg:tet n:r 244 i K. A.], kan således till viss grad leda sin härstamning från gardet i Stockholm.

Officerslista.

Öfverste: Jakob Johan Taube af Kuddinge [1656] 1657, 1658, 1659; **öfverstelöjtnanter:** Bertil Nilsson Skytte 1655, 1656 (1656 chef för Jönköpings regemente); Anders Zöge 1656—1660; **majorer:** Anders Zöge 1655, öfverstelöjtnant 1656; Klas Johansson Uggla 1656, afgick 1657 (Ridderstad); Gabriel Johan Kurck 1660 (afsked juli 1660 med öfverstelöjtnants grad); **regementskvartermästare:** Niclas Rape 1658, 1659; **kaptener:** Svante Banér 1655; Klas Johansson Uggla 1655, 1656 (major 1656); Jakob Spens 1655, 1656; Baltzar Sturm 1656, 1659, 1660; Wilthardt 1656; Johan von Örten † 1656; Jakob Johan von Wulffen 1656; Grob [Grubb] 1656, 1660; Ernst Friedrich von Reichau [Reckhuf] 1656, 1657; Jakob Bennet 1657, 1659, 1660; Moritz von Sangerhausen 1657, 1659, 1660; Engelbrecht v. Tiesenhausen 1659, 1660; Hans Bernhardt Moltzan 1659, 1660; Gabriel Johan Kurck 1659; Johan Sack 1659; Martin Drepher 1659; Niclas Rape 1660; **löjtnanter:** Jeronimus Margalli 1655, † 1656; Andreas Nymayer 1655; Gabriel Johan Kurck 1656; Kafle † 1656; [Lars Persson?] Lillie † 1656; Remginger † 1656; [de] Laugle † 1656; Johan Bremer 1657, 1659; Björn Jörgenson 1657, 1659; Magnus Olivebladt 1659; Johan Durel 1659; Nils Andersson Dalman 1659; Olof Hööek 1659; Hans Bernhardt Moltzan 1659; Corvitz Holmar 1659; Jonas Bryngelson 1659; Andreas Svensson 1659; Nils Andersson Malm 1660; **fänrikar:** Peder Cruus [Kruse af Edeby] 1655, † 1656; Engelbrecht von Tiesenhausen 1655; Robert Chuningam [Cunighame] 1655, † 1656; Johan Durel 1655; Berner [Berre] † 1656; Bartelmes † 1656; Baron Jürger † 1656; Marcus Åmaebberg 1657; Jurgen [Georg] Henrikson 1656, 1657, 1659; Christofer Deichman 1659; Martin Möller 1659; Christian Bengtson 1659; Johan Layn 1659; **skrifvare:** Lasterpage 1655, 1656; Lukas Lutzen 1656; **regementspastor:** Bernhardus Dropius 1658.

c) Afdelningen i Danmark.

Äfven vid konung Karl X Gustafs här i Danmark förekom en afdelning af Lifgardet till fot. De upplysningar, som hittills anträffats om denna, äro mycket torftiga.

1658 kommenderades denna afdelning af gardet af öfverstelöjtnant Hauser. Ett kompani af detsamma (ett sjuttiotal man med befäl) låg i juli—december såsom garnison i Fredriksodde. 2 kompanier följde konungen. På grund af deras ringa styrka — vid båda dessa kompanier uppgick sammanlagda styrkan af manskapet i juli, augusti och september ej mera än till 147 man — förenades med dem kontingenter ur andra regementen. Sålunda omnämnas i juli och augusti 3 små kompanier af Västgöta-Dals regemente under major Örneklo, äfvensom sista dagarna af samma månad och i början af september i deras ställe ett litet kompani österbottningar (64 korpraler och menige). En välbehöflig förstärkning erhöll gardet den 25 och 29 augusti 1658 genom ett från Sverige ankommet gardeskompani (1 kapten, 2 spel och 49 man — i ett förslag står, förmodligen omkastadt, 94). I ett styrkebesked, dateradt Kiöge den 27 januari 1659, upptagas sammanlagdt 11 officerare, 18 underofficerare, 6 spel och 163 menige. 1659 skref konungen upprepade gånger i mars, april och maj om nedsändandet från Stockholm af ett gardeskompani till Kronborg. Den 18 maj rapporterade krigskollegium, att det var på väg. Det utgjordes af kapten Krister Carpelans »gamle värfvade kompani» under kapten Måns Balck (Carpelan själf stannade för värfning kvar i Sverige). Löjtnant var Herman Bölja. Vid Nakskov omtalas i augusti 1659 såsom döda af sina sår och begrafna löjtnant »Bölgiess von der Gvardie unter Schwerins» och fänrik Friedrich Heiss vid »Ihre Konigl. Maytt Leibguardie zue fuss». Sannolikt var denne Bölgiess Herman Böllia. Ridderstad säger sig ej ha funnit honom omnämnd efter den 15 juni 1659.

Hvad krigshändelser angår, känner man att gardets afdelning i Danmark deltagit i nyss anförda strid vid Nakskov äfvensom i Köpenhamns belägring oktober 1658—maj 1660.

Officerslista.

Öfverstelöjtnant: Johan Hauser † 1658; **major:** Hieronimus Lindeberg: **kapten:** Måns Balck 1659; **löjtnant:** Bölgies [Herman Bölja] † vid Nakskov i augusti 1659; **fänrik:** Friedrich Heiss † vid Nakskov i augusti 1659.

d) Afdelningen i Pommern.

Den 17 augusti 1659 anlände till Stettin »H. Kongl. May:ttz Lijf Gvardie» eller såsom det äfven kallades »H. May:ttz Lijfregemente tyskar», under öfverstelöjtnanten Klaus Ulrich von Schwerins befäl. Regementet uppgick till 350 man och säges i räkenskaperna vara kommet »ifrån För Pommern». Möjligt är dock, att det öfver Pommern sändts från Danmark, ty man vet, att en viss löjtnant Bölgies »von der Guardie unter Schwerins» stupat vid Nakskov i augusti 1659, och i oktober och november samma år i Stralsundska och Stettinska proviantråkningarna antecknadt, att till Schwerins regemente ett antal man efterkomne anländt från Seland. Därjämte är antecknadt, att i Stettin i november 1659 stupat »kapten Balcken», hvilken förmodligen är kapten Måns Balck. Kapten M. Balck kom från Sverige till Danmark på försommaren samma år.

En mindre styrka af regementet var kommenderad till Damm och återvände i september efter Damms dagtingan till det i Stettin kvarliggande regementet, hvarefter detta i medlet af oktober uppgick till 7 kompanier med 437 man. Det kvarlåg i Stettin året ut.

I december (den 8 och 10) berättas 142 man ligga sårade och sjuka. Styrkan upptages i denna månad till 7 kompanier med 404 man.

Ännu i september 1660 uppgick regementet, som fortfarande låg i Stettin, till 7 kompanier, men under denna månad har en reducering skett. Den 1 november äro kompanierna blott 4.

Regementet förlades i september 1660 till Damm.

Officerslista.

T. o. m. maj 1660.

Öfverstelöjtnanter: Klas Ulrik v. Schwerin 1659, 1660; Jens Ehrenbergh 1660; **major:** Fredrik Vilhelm Warnstedt 1659, 1660; **regementskvartermästare:** Paul Rubin 1659; **kaptener:** »Balcken», stupad i Stettin i nov. 1659, förmodl. Måns Balck; Peter Gerhard 1659, 1660; Klaus Hobe 1659, 1660; Kristian Gustaf Owstin 1659, 1660; Axel Johansson Willman 1659, 1660; Frans v. Cronman 1659, 1660; Wulff 1660; Baltzer 1660; **löjtnanter:** Hans Lauw † i okt. 1659; Friedrich Heisch (Heiss) 1660; Hans Heinrich 1659, 1660; Heinrich Westphal 1659, 1660; Anders v. Lühren 1659, 1660; Joakim Eltz 1659, 1660; Paul Rubin (se ofvan) 1659, 1660; Konrad Gutt 1659, 1660; **fänrikar:** Lorens Danielson 1660; Filip Jörcke 1659, 1660; Berndt Wehrkamp 1659, 1660; Hans Erik Drake 1659, 1660; Hans Lasche 1659, 1660; Peter Daniel 1659; Frantz Schröder 1660; Anders Erickson 1660.

Kvitton för regementet ha 1659 utfärdats af Niklas Schnaudern och Jochim Laeseke.

e) Afdelningen i Sverige.

Vid gardets afgång till Tyskland i juni 1655 för att deltaga i kriget mot Polen kvarstannade i Stockholm kapten Adolf Fredrik Taubes kompani. Detta kompani kvarlåg i Stockholm hela följande år 1656. I januari 1657 finnes kapten Johan Fredrik v. Holstein hafva efterträdt kapten Adolf Fredrik Taube såsom chef för det hemmavarande kompaniet. Kompaniet stod under jan.—aug. i Stockholm, sept.—nov. i Nyköping och i dec. på Gripsholm.

På grund af konungens bref den 30 nov. 1657 om värfning i Sverige af 4 kompanier till gardet ägde 1658 värfningar därstädes rum. Ett kompani uppsattes under kapten Krister Carpelan. Ett annat kompai skulle uppsättas af kapten Påvel Hökenflycht, men därmed gick trögt. De nyvärfvade kompanierna skulle enligt konungens bref den 16 juli och 17 aug. 1658 tillsvidare kvarstanna i Stockholm. Genom kungl. bref den 28 aug., 22 sept., 13 okt. och 2 nov. samma år skulle äfven Johan Fredrik v. Holstein anställa värfning.

Den 12 mars 1659 skref konungen. att det nyvärfvade gardet skulle fortfarande stanna i Sverige till Stockholms och skärgårdens försvar, men kort därpå, den 30 mars och 5 april, gaf han befallning att ett af Carpelans kompanier skulle nedsändas till Danmark, och denna befallning om skyndsamt afsändande dit ned af ett gardeskompani upprepades i bref den 7, 11, 18 och 21 maj. Sedan den 14 maj det äldre af kapten Carpelans nyvärfvade kompanier mönstrats i Stockholm för att afsändas med skeppet Scepter, kunde Krigskollegium den 18 maj rapportera, att detta kompani var på väg. Det bestod af nödigt befäl och 96 menige. Chef var kapten Måns Balck. Carpelan själf kvarstannade i Sverige för att hafva bestyr med sitt andra kompani, som var under uppsättning. Kapten Holstein skulle äfven värfva 2 kompanier. Kapten Hökenflychts värfning fortsattes, men gick alltjämt trögt.

Äfven under våren och sommaren 1659 tjänstgjorde det kvarvarande gardet delvis ute på befästningarna i skärgården. Under senare hälften af sept. samma år gaf konungen med anledning af fientligheter från norska sidan upprepade gånger order om, att 2 gardeskompanier skulle nedsändas till Göteborg, men den 4 okt. sände han kontraorder därom. Kompanierna

kunde fortfarande stanna i Stockholm. I okt. skref han emellertid på nytt om de båda gardeskompaniernas nedsändande till Göteborg. De utgjordes af v. Holsteins båda kompanier »Hans Kongl. Höghets garde».

1660 upptagas 3 kompanier af K. M. Garde såsom förlagda i Stockholm samt på Vaxholm och Dalarö.

Officerslista.

Kaptener: Adolf Fredrik Taube 1655, 1656; Johan Fredrik von Holstein 1657, 1658; Christer Carpelan 1658, 1659, 1660; Mårten Thet 1658; Paul Tufveson Hökenflycht 1659; **löjtnanter:** Nils Lilliehöök 1654; Jacob Hilchin 1655, 1656; Christer Carpelan 1657; Mårten Thet 1658; Wellam Betton 1658; Zachris Zachrisson Staake 1659; Alexander Beth 1660; **fänrikar:** Otto von Rolfshusen 1654; Christer Carpelan 1655; Hans Adam von Ende 1657; Jost Thomas von Sangerhausen 1657, 1658; Herman Edenberg 1658, 1659; Gustaf Ruutenkrantz 1659; Bertil Nilsson Tarentorp 1660; Olof Persson Tresk 1660; Charll Gyllenflögl 1660.

H. Kungl. Maj:ts (tyska) Lifgarde (lifreg:te) till fot.

[Utl. värfv. infanteriregementet n:r 311 i K. A.]

I mars 1654 hade drottning Kristina tanke på att under våren samma år med ett annat regemente låta aflösa och därefter till Sverige öfverföra de 10 kompanier »af guardet, som nu liggie i Riga», men däraf synes icke blifvit någoting. Efter Karl X Gustafs uppstigande på tronen bibehöll regementet tills vidare sitt namn, och genom kungl. bref den 21 nov. 1654 tillförsäkrades såväl befäl som trupp om sin gamla aflöning, likväl, som det synes, mindre i följd af regementets rang än »medan någon mehra consideration medh them är . . . i gönom dhe pohlnische värfningar som skee der uppå gräntzen». Regementet synes i början af 1655 bestått af 16 kompanier med tillsammans 1,441 man, men senare på våren samma år reducerats till 8 kompanier med tillsammans 1,157 man.

Snart skedde emellertid med detta regemente en genomgripande förändring. I dec. 1654 hade Karl X Gustaf öfverenskommit med riksskattmästaren Magnus Gabriel de la Gardie, att denne skulle värfva ett rytteri- och ett fotfolksregemente samt en bataljon dragoner. Den 30 mars 1655 utkom nu ett kungl. bref, som stadgade, att »vårt Lijf regemente som uti Riga ligger». skulle — med undantag af lifkompaniet — öfverlåtas till de la Gardie. som ägde att af detta regemente, jämte det manskap han själf värfvat, bilda två regementen. Öfver det ena skulle han själf taga befälet, det andra skulle lämnas till hans broder. grefve Jakob Kasimir de la Gardie. Det återstående kompaniet under kapten Zöges befäl, hvilket fortfarande benämnes »vårt Lijfcompanie», skulle förläggas på Riga slott och synes hafva varit afsedt till kärna för ett framdeles blifvande regemente Detta kompani uppgick till 150 man. I april samma år möter man emellertid Andreas Zöge såsom major och kompanichef vid konungens garde i Stockholm, hvarest han kvarblef under de närmaste tre månaderna och följde konungen sedan ut i kriget. Ännu i aug. 1655, då regementet stod i fältlägret vid Kokenhausen, bar det emellertid fortfarande namnet Lifgarde och upptogs då till 6 kompanier, 6 kaptener, 12 subalternofficerare, 33 underofficerare, 54 korpraler och 600 menige. Det har senare uppgått uti riksskattmästarens regemente till fot [utl. värfv. infanteriregementet n:r 208 i K. A.], hvilket kvarstannade i Östersjöprovinserna och där omtalas 1658—60.

Drottningens [tyska] Lifgarde (lifreg:te) till fot.

[Utl. värfv. infanteriregementet n:r 158 i K. A.]

Uti Peter Creimers meritförteckning i krigsarkivet omtalas, att öfverste Bengt Horn fick i uppdrag af konung Karl X Gustaf att uppsätta ett regemente, som skulle vara drottningens garde. Till officerare vid detta regemente kallade Horn förutom Creimer Otto Johan Groothuusen och Vilhelm zur Brüggen.

Detta regemente stod uti Bremen och Verden under jan.—mars 1655. Ännu den 22 maj kallades det öfverste Bengt Horns regemente, men den 15 aug. 1655 benämndes det Drottningens Lifregemente och befann sig då i fältlägret. Det räknade då 6 kompanier.

Under 1656 befann sig regementet i Polen — i febr. omnämnes det i Thorn. I nov. och dec. 1656 stod regementet någon tid i Graudentz.

Under 1657 omtalas regementet såsom liggande i garnison i Elbing, dock utkommenderades stundom afdelningar till Marienburg, Dirschau m. fl. orter.

Under hela året 1658 lågo 8 kompanier i Elbing. I nov. samma år omtalas det såsom stående under Hans Furstl. Nåde Markgrefven [Gustaf Adolf] af Baden.

Under början af jan. månad 1659 kvarstod regementet i Elbing, men afgick sedan till Marienburg, där det omtalas under återstående delen af jan. och febr. Den 7 april säges det hafva återkommit till Elbing, hvarefter det kvarstod där året ut. Detacheringar af kompanier ha väl tidvis skett såsom i juli, då blott 6 kompanier af detsamma omtalas i Elbing.

Under de 6 första månaderna af 1660 synes regementet hafva stått i Elbing, och i april aflönades där en styrka af öfverstelöjtnanten, majoren, regementskvartermästaren, 7 kaptener, 16 subalternofficerare, 45 underofficerare och 261 menige. Då en mängd trupper afdankades i Preussen i juli 1660, träffade dock en sådan åtgärd icke detta regemente, hvilket nästan helt och hållet behölls kvar i tjänst. Ur tjänst afgingo 1 kapten [Georg Meidell] och 3 subalternofficerare. Däremot kvarstodo i tjänst öfverstelöjtnanten, majoren, regementskvartermästaren, 7 kaptener och 13 subalternofficerare. Den 1 aug. aflönades i Elbing 47 underofficerare och 293 man.

Regementet sammanslogs 1661 med det i Riga stående gardet (sid. 251), hvilket därefter steg till 10 kompanier. Detta nya regemente kallades än Kongl. Maj:ts Garde, än Kongl. Maj:ts tyska lifregemente och stod under befäl af öfverste Groothuusen.

Officerslista.

Öfverstar: Bengt Horn; markgrefve Gustaf Adolf af Baden 1658, i nov. 1658 omtalas markgrefven som chef; **öfverstelöjtnanter:** Sparre 1655; Otto Johan Groothuusen 1656—1660; **majorer:** Wilhelm zur Brüggen 1655; Fabian v. Vietinghoff 1657, 1659; [Lorens v. Campenhausen]; **regementskvartermästare:** Zacharias Wolff 1658—59; **regementspredikant:** Gottfried Körner † 1659; **kaptener:** Otto Johan Groothuusen 1655; Johan Amels 1655; Johan Hecker 1655; Peter Creimer 1655; Lilliehöök 1655, 1656; Fabian v. Vietinghoff 1656; Hans Grube 1656, 1657, 1658; Johan v. Haftten eller Haftton 1656; Birger Fersen 1656, 1657, 1658; Ernst Haahren eller Haar 1656—1659; Georg Diedrich Maydel (Meidel), kaptenlöjtnant 1657, kapten 1658, afsked 1660; Lorens v. Campenhausen 1657, 1658; Gregor Fürst 1657, 1658, 1660; Friedrich Reiss v. Eyssenberg, kaptenlöjtnant 1659; **löjtnanter:** Gustaf Appelbaum 1655; Johan v. Hafften 1655; Abraham Pistolencreutz 1655; Johan v. Vietinghoff 1657, 1658; Paul Johan Bremen 1657; Friedrich Reiss v. Eijsenbergh 1657, sårad 1659; Burchardt Clauss v. Holstein 1657, † 1659 i Elbing; Nikolaus Dalman 1659; Baltzer 1658; **fänrikar:** Freiedrich Reis v. Eijsenberg 1655; Jacobus v. Brootwijck 1655; Meijdel 1655; Berendt Klangwurst 1657; Cornelius Sitzler 1657; Peter Merck 1657; Zacharias Jastor 1657.

H. K. H. Arfprinsens [svenska] Lifgarde till fot.

Den 25 jun 1658 talar konung Karl X Gustaf uti ett bref i förbigående om »finnarne, som åhre under våhr herr sohns guardie» i Sverige och stadgar, att de skulle brukas på de skepp, med hvilka amiral Bjelkenstjerna skulle gå öfver till Wismar. Ersättning skulle från Lifgardet lämnas af nyvärfvade.

För den 1 aug. och 1 sept. 1658 finnas i Stockholm upprättade rullor »opå dhe nyverfvedhe till H. Kongl. Hög:tz Lijf Guardie». Chef för kompaniet var kapten Johan Fredrik v. Holstein. Det visar sig emellertid snart en tanke på att detta kompani skulle utsvälla till två, i det att kompaniet efter hand försågs med ett dubbelt antal »officerare». Ännu vid mönstringen den 6 sept. 1659 var emellertid detta garde formeradt på ett kompani. Men af mönsterrullan vid den mönstring, som ägde rum den 12 okt. 1659, visar det sig, att en klyfning af kompaniet ägt rum till två kompanier, hvarvid dock Stael v. Holstein namneligen kvarstår såsom chef för båda.

Under sommaren 1659 befunno de sig dels i Stockholm, dels på skansarna i skärgården. Den 29 okt. samma år mönstrades de i Stockholm för att afgå till Göteborg. De kallas i mönsterrullan »dhe nyverfvede under H:s Kongl. Hög:tz Lijf Guardie». De återfinnas senare i en annan »copia»-rulla såsom »ifrån Stockholm kombne och i Giötheborgh munstrade den 27 November 1659». Underofficerarne och truppen äro i det hela desamma men vid 2. kompaniet är såsom chef placerad major Kristoffer Järner. För båda kompanierna angifves, att de äro värfvade af marskalken Johan Fredrik v. Holstein.

En ny mönstring ägde rum i Göteborg den 28 dec. 1659. Mönsterrullan för första kompaniet upptager William Bethun (Betton) såsom kaptenlöjtnant vid första kompaniet. För 2. kompaniet finnes ej kvar någon rulla i original. Däremot finnas uti den ofvan omtalade kopierullan upplysningar äfven om 2. kompaniet vid ifrågavarande mönstring och visar det sig af denna, att major Järner afgått från 2. kompaniet och ersatts af kapten Gotthard Strijk. Kopierullan meddelar äfven upplysningar om kompanierna för jan. månad 1660.

Emellan dessa original- och kopierullor finnes den skillnad att de förra kalla truppen Hans Kongl. Höghets Lifgarde, under det att kopierullan benämner den Hans Kongl. Maj:ts. I kopierullan angifvas dessutom de båda kompanierna i jan. månad såsom tillhörande öfversten grefve Nils Brahes eget kompani.

Det finnes slutligen några rullor med rekvisition af läning för nov. och dec. 1659. I dessa upptages Johan Fredrich v. Holstein såsom chef för båda kompanierna med Bethun såsom subaltern på 1. och Bagge såsom subaltern på 2. kompaniet. Liksom kopierullan angifva dessa rullor kompanierna såsom tillhörande Kongl. Maj:ts Lifgarde.

För 1660 har man rullor, underskrifna resp. den 19 jan. och den 20 febr. öfver den i Stockholm varande nyvärfvade delen af 1. kompaniet, i hvilken J. F. v. Holstein upptages såsom kompanichef och Olof Ryttingh såsom fänrik. Om kompaniets i Göteborg stående del under kaptenlöjtnant Bethun lämnar den förut nämnda kopierullan upplysningar för jan. och mars månader. Om 2. kompaniet får man äfven af samma kopierulla upplysningar för jan. och mars.

Den 13 febr. 1660 afled konung Karl X Gustaf i Göteborg. Hans Kongl. Höghets Garde försvinner därmed och uppgår igen i Kongl. Maj:ts Garde, från hvilket det, såsom det synes, knappast någonsin varit riktigt skildt. Denna nära samhörighet framgår äfven af en bland krigshandlingar i Krigsarkivet förvarad »Förteckning opå den militie till häst och foot med officerare som vidh dhenne tid uthi Stockhollm, Waxholmen, Dallarö Skantzer . . . sigh befinner. Stockholm den 24 aug. 1659», i hvilken bland

andra trupper upptagas ej mindre än 4 kompanier »H. K. Höghetz Gvarde» nämligen dels de båda som vi redan känna, dels 2 andra — Carpelans och Hökenflychts — som annars räknas till konungens eget garde. Äfven i en den 14 dec. 1659 uppgjord uträkning på läning för Carpelans kompani säges detta tillhöra H. K. Höghets garde. Då emellertid dessa båda uppgifter stå mera som undantag, ha härstädes Carpelans och Hökenflychts kompanier upptagits på Konungens garde.

Officerslista.

Kaptener: Johan Fredrik v. Holstein; [major] Kristoffer Järner; Gotthard Strijk; **kaptenlöjtnant:** William Alexander Bethun (Betton, Bitton); **löjtnanter:** Johan Robert Stuart; William Alexander Bethun (se ofvan); Gustaf Adolf Siegroth; **fänrikar:** Ludvig Brandt; Lars Bagge; Olof Ryttingh.

H. K. H. Arfprinsens [tysk-skottska] Lifgarde (reg:te) till fot.

[Utl. värfv. infanteriregementet n:r 307 i K. A.]

Detta regemente synes hafva bildats genom sammanslagning af Hans Königsmarcks regemente och öfverste William Cranstones skottska »skvadron» (bataljon). Det omtalas först 1658, bestod då af 7—8 kompanier och tjänstgjorde i Östersjöprovinserna. Sedan Cranstone erhållit afsked i dec. 1658, träffas detsamma i Elbing med 7 kompanier under Ludvig Hamilton. Det säges ha ditkommit från Thorn. I Elbing kvarstannade det till in i febr. 1659, då det afgick till Marienburg, men återvände redan i mars till Elbing, där det förutom en utflykt till Marienburg i juli sedan kvarlåg året ut. Under denna tid ha stundom kommenderingar utgått åt olika håll. Bland annat omtalas en styrka liggande i Libau i april. Regementet, som efter Karl X Gustafs död benämndes Unga konungens lifgarde, omtalas 1660 fortfarande i Elbing under första halfåret.

I slutet af juli 1660 afdankades i Elbing större delen [Hamilton, 1 major, 1 regementskvartermästare, 7 kaptener, 15 löjtnanter och fänrikar]. I tjänst behöllos blott 1 kapten, 1 löjtnant och 1 fänrik.

Officerslista.

Öfverste: William Cranstone; **öfverstelöjtnant:** Ludvig Hamilton; **majorer:** Wulsson [Hwulson] † i Elbing i jan. 1659; Mercer [Merser] 1659, 1660; **regementskvartermästare:** Albrekt Segee 1659; **kaptener:** Ascherton; Lawsson [Lausson, Lasson] 1660; Metzschel; Tendler † i Marienburg 1659; **löjtnanter:** Low [Lohe, Lohr]; Archibald Sterlingh; David Thomsson [Thomasson] † i Elbing i febr. 1659, Jakob Swenson 1660.

Underrättelser.

Knut Hugo Blomberg †. Professorn i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Uppsala universitet K. H. Blomberg afled i Uppsala den 27 oktober 1909 vid 59 års ålder. Det var ett ovanligt

verksamt lif, som härmed tidigt afbröts, och flera äro de områden, på hvilka hans bortgång lämnat ett ej lätt fylldt tomrum. Ehuru B:s vetenskapliga produktion icke föll inom den egentliga historiens område, hade den dock betydelse för detta genom sina förutsättningar och hela sin riktning. Student 1869 ägnade sig B. under Hammarstrands och Svedelii ledning åt historiska och statsvetenskapliga studier. Ett väsentligt inflytande på dessas läggning utöfvade säkerligen Hammarstrands starka betonande af författningshistorien och Svedelii på historisk grund byggda föreläsningar i statskunskap, till hvilkas flitigaste åhörare B. hörde. Särskildt inintresserade honom den urgamla svenska kommunala självstyrelsens pånyttfödelse genom 1862 års kommunallagar, och ett uttryck härför blef hans gradualafhandling (1875): *Studier öfver det nuvarande svenska landstinget.* Till följd af denna sin studieriktning öfvergick han efter vunnen filosofisk doktorsgrad till juridiska fakulteten förnämligast för att fullfölja sina statsvetenskapliga studier under Rydins ledning, tog 1879 juris utriusque kandidatexamen och anställdes 1880 såsom docent i svensk statsrätt och rättshistoria vid Uppsala universitet, sedan han s. å. utgifvit och försvarat en afhandling *Om Sveriges Högsta domstols statsrättsliga ställning och betydelse*, hvaraf mer än hälften utgjorde en historisk utredning af den högsta domaremaktens äldre organisation i Sverige. 1880—81 studerade han i Kristiania och Köpenhamn Norges och Danmarks förvaltningsrätt, och under en fyra månaders vistelse i Strassburg åhörde han föreläsningar af den moderna statsrättens mästare Laband, af hvars uppfattning han mottog djupa intryck. Frukter af dessa studieresor framträdde i hans 1887—89 utgifna stora arbete: *Den nordiska förvaltningsrätten*, som bildade del V i samlingsverket *Nordisk Retsencyclopædi* och 1889 belönades med hela årsräntan af konung Oscar II:s jubelfestdonation. Genom ett nytt förtjänstfullt arbete: *Om svenskt statsborgarskap* (1891; kompletteradt 1903 med en framställning af 1894 års lagstiftning i ämnet) styrkte han ytterligare sin kompetens att blifva sin lärare Rydins efterträdare och utnämndes också efter dennes pensionering 1891 till e. o. professor i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Uppsala universitet samt 1894 till ordinarie professor i samma ämnen.

Med sin teoretiska begåfning förband B. stor praktisk förmåga; han blef också tidigt och i stor utsträckning använd i offentliga värf och ådagalade i dessas fullgörande mycken duglighet och det varmaste intresse. Inom det kommunala lifvet i Uppsala utöfvade han en långvarig och mångsidig verksamhet Inom Uppsala läns landsting, där han insattes 1889, vann han genom sin sakkunskap och sammanhållande förmåga ett betydande inflytande och erhöll också 1908 förtroendeplatsen såsom dess vice ordförande. 1893 valdes han till ledamot af riksdagens första kammare för Kopparbergs län och fick så tillfälle att i rikspolitikens tjänst använda sina statsrättsliga kunskaper. Någon ledande politiker blef B. väl

ej, men han var en verksam, intresserad och betrodd medlem af första kammarens majoritetsparti; framför allt gjorde han sig — såsom naturligt var — gällande inom konstitutionsutskottet, hvari han insattes 1897 och hvars ordförande han var 1902—1908, och om hans framstående förmåga såsom politisk debattör liksom om hans fosterländska sinnelag bära riksdagsprotokollen talrika vittnesbörd. Äfven som kommittéledamot fick han i praktiken omsätta sina statsvetenskapliga insikter, och sista året af sitt lif deltog han med synnerligt intresse i kommittéarbetet för »omorganisation af departementen och K. M:s kansli» — ett värf som han tyvärr ej fick föra till slut.

Undgås kunde ej, att denna mångfald af offentliga värf i någon mån verkade hindrande på hans vetenskapliga uppgifter, men tack vare hans utomordentliga arbetsförmåga och plikttrohet blef detta dock mindre fallet än man kunnat befara. Månne det emellertid ej var den tunga arbetsbörda han härigenom åtog sig, som i förtid bröt hans kraft? Då han såsom professor till följd af bristande tillgång på docenter i sina ämnen ej kunde erhålla vikarie, sökte han genom koncentrerad lärareverksamhet ersätta den tid, som riksdags- och kommittéuppdragen röfvade från hans universitetsverksamhet, och på detta sätt bereddes dock alltid tillfälle för Uppsala universitets juris studerande att draga nytta af hans ovanligt framstående föreläsareförmåga. Och att denna hans föreläsareverksamhet var frukten af fortsatt vetenskaplig forskning, därpå gaf han ett verkligt lysande bevis, då han 1904 utgaf första och 1906 andra häftet af ett stort arbete i *Svensk statsrätt.* Att dettas fullbordan afbröts genom hans död, kan ej nog beklagas. Att döma af de utkomna partierna skulle B:s vetenskapliga förmåga och historiska skolning i förening med hans politiska erfarenhet därigenom åstadkommit den samlade, på moderna principer grundade framställning af svensk statsrätt, som vår litteratur så väl behöfver. Att det ej blef B. förunnadt att föra sina arbeten på detta verk till slut, är så mycket sorgligare, som de äfven skulle kunnat låta våra författningsförhållanden framstå i rätt belysning inför utlandet. Han var nämligen anmodad att lämna en öfversikt af den svenska författningen till det 1907 påbörjade tyska samlingsverket »Handbuch des öffentlichen Rechts», och för en sådan öfversikt skulle hans »statsrätt» blifvit en synnerligt god grundval.

Utmärkande för B. såsom människa var vänfasthet och själfuppoffrande tjänstvillighet, och med sorgen öfver en god medborgares bortgång blandas därför i rikt mått den enskilda tillgifvenhetens saknad.

(*S. J. B.*)

Knut Martin Stjerna †. Med docenten Knut Stjerna, död den 15 november, har vår fornforskning förlorat en af sina mest framstående yngre förmågor. Född 1874 i Malmö, aflade S. 1892 studentexamen, två år senare filosofie kandidatexamen samt 1902

filosofie licentiatexamen, var under åren 1903—1905 e. o. amanuens vid landsarkivet i Lund och disputerade 1905 på en afhandling med titel *Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern* (Antiquarisk tidskrift bd 18: 1), där han framställer hypotesen om en stark minskning af Bornholms befolkning under folkvandringstiden och ett nytt besittningstagande af öns nordösta del under 500-talets midt genom från Sverige kommen befolkning. En särskild sida af ämnet behandlade han i uppsatsen *L'origine scandinave des Burgondes* (1906). Året förut förordnades S. till docent i nordisk och jämförande fornkunskap vid Uppsala universitet. Till denna befattning lade han senare sekreterarebefattningen i Upplands Fornminnesförening och amanuenstjänsten vid universitetets samling af nordiska fornsaker. Bekant är ock, att S. hade sig anförtrodt inseendet öfver utgräfningarna på Studentholmen, liksom äfven den energi han utvecklade, när det gällde att rädda dessa dyrbara fornminnen undan förintelse. Trots sin tidiga bortgång och en tidtals ganska omfattande journalistisk verksamhet, hade S. medhunnit en omfattande vetenskaplig produktion. Redan 1898 publicerade han en mycket uppmärksammad »sagohistorisk studie» öfver *Erik den helige*, hvari han framlade den uppfattningen, att den legendariska Eriksfiguren företer en kontamination af drag från guden Frö och en på 1000-talet halshuggen, såsom helgon vördad missionär vid namn Erik (jfr Hist. Tidskr. 1899 och 1900). Ett stort antal uppsatser knyta sig till Beowulfdikten (»Hjälmar och svärd i Beovulf», 1903; »Vendel och Vendelkråka», 1904; »Arkeologiska anteckningar till Beovulf», 1903—1905; »Svear och götar under folkvandringstiden», 1905; »Drakskatten i Beovulf», 1906; »Fasta fornlämningar i Beovulf», 1908). I sin allmänna uppfattning af diktens historiska innehåll ansluter sig S. till dem som i geatas se götar, ej jutar. Äfven till Historisk Tidskrift har S. vid flera tillfällen lämnat bidrag, senast en i 1906 års årgång införd recension öfver den af Montelius författade delen af »Sveriges historia intill tjugonde seklet». Vid sin bortgång efterlämnade S. flera otrycka afhandlingar, af hvilka en, *Lund och Birka*, å annat ställe i detta häfte uppmärksammas.

En af sakkunnig hand författad teckning i Historisk Tidskrift för Skåneland, hvilken i hufvudsak legat till grund för dessa korta minnesord, ger följande karakteristik af S:s vetenskapliga verksamhet: »Den brinnande glöd, hvarmed han uppgick i detta intresse, har åstadkommit, att han, ehuru bortgången vid blott 35 års ålder, kunnat lämna efter sig en mannagärning, som i mycket bildar ett afrundadt helt och som är af bestående värde för nordisk fornforskning. Ingen kan nog riktigt fortsätta i den riktning, som han hade utstakat för sina forskningar, men han har i sina arbeten gifvit en rikedom på väckande uppslag, som det blir kommande forskaregenerationers uppgift att hvar på sitt sätt fullfölja och pröfva.»

— Den 27 november afled i Stockholm i en ålder af 70 år förste marinintendenten Axel Zettersten. Den aflidne var en

grundlig kännare af flottans arkiv, rörande hvilket han lämnat några meddelanden i 1886 års årgång af denna tidskrift. Resultaten af sina omfattande och grundliga forskningar nedlade han i ett stort arbete af hufvudsakligen militärförvaltningshistorisk karaktär *Svenska flottans historia*, hvars första del, behandlande tiden 1522—1634, utkom 1890. Andra delen utkom 1903 och omfattar amiralitetskollegii första period, m. a. o. åren 1635—1680. De båda digra banden, till hvilkas sammanhängande framställning ansluta sig talrika bilagor, vittna om en storartad forskareflit och utgöra en verklig grufva af uppgifter rörande den sjömilitära förvaltningen under den period af halftannat sekel, som de skildra.

— En betydande del af det nyutkomna tredubbla häftet af *Historisk Tidskrift för Skåneland* (bd 3: h. 4—6) är ägnad åt vår allra äldsta historia. Af Knut Stjernas hand föreligger en vidlyftig, synnerligen intressant undersökning om *Lund och Birka*, präglad af den nyligen bortryckte forskarens omfattande lärdom och ovanliga rikedom på idéer och uppslag. Med anknytning till den allmängiltiga iakttagelsen att människorna nu en gång äro »svaga för ålderns aristokrati, det må gälla släkt, folk eller bygd» ger förf. en hastig blick öfver de element, som bilda orsaksgrunden till föreställningarna om Lunds höga ålder och betydande ställning under hednatiden samt lämnar en kritisk redogörelse för den uppfattning, som i slutet af 1500-talet gjorts gällande af Chytræus. Därefter kritiseras de historiska bevis, som anförts för denna uppfattning — särskildt ett par ställen ur de isländska sagorna. Den pröfning förf. därefter underkastar det arkeologiska materialet ger det resultat, att Lund är att betrakta såsom »en på 1000-talets början nyskapad stad, hvilken anlagts under stark medverkan af främmande element och under mäktigt danskt skydd». Den uppfattning, hvartill förf. ledts af de arkeologiska synpunkterna, vinner ock stöd af de litterära källorna. »Det skriftliga källmaterialet har intet att nämna om Lund före 1000-talets början». Återstå så mynten. Här kritiseras Haubergs teori, att de s. k. Björkömynten präglats i Lund, och förf. sammanfattar resultatet af den numismatiska analysen i följande sats: före år 1000 intet, ett stycke in på 1000-talet stor betydelse och hastig utveckling under kungligt skydd. Såväl mynten som de litterära källorna tillåta en närmare precisering af tiden för staden Lunds uppkomst, i det de hänvisa på Knut den stores regering såsom Lunds grundläggningstid, och förf. gör troligt, att konungen därvidlag handlat efter engelsk förebild och velat i Lund skapa ett danskt London — därvid hänvisas bl. a. till att beteckningen af de båda städernas namn på mynten ofta är densamma, ja att ibland myntmästarens beteckning (Lund Denemac) på sätt och vis blir en föregångare till senare tiders Londinium Gothorum. Ett ytterligare bevis för att Lund liksom Sigtuna och Nidaros grundlagts genom en kunglig viljeakt finner förf. däri, att det ej ligger vid en häradsgräns. Slutligen framhålles, att Lunds grund-

läggning endast är en i raden af en mängd samtidiga stadsgrundläggningar, som beteckna den inbrytande medeltiden. Förf. öfvergår därefter att behandla Birka, som för hans uppfattning representerar en annan stadstyp: handelsstaden med akropol. Då Birkas anläggning går tillbaka till omkr. 800, finner förf. det orimligt att antaga, att det anlagts af landets nya inbyggare. Birka är ett handelsfaktori, anlagt af frisiska köpmän från Dorestat. Ett dylikt antagande, nämligen att staden sålunda från början haft en kristen befolkning förklarar det egendomliga fenomen, att ehuru staden redan omkr. 830 skildras såsom betydande, grafsaker från första hälften af 800-talet äro sällsynta för att efter 900 blifva synnerligen talrika. Det förklarar också Björkömyntens problem. Det kastar slutligen också ljus öfver Ansgarii missionsarbete, som eljes framstår »som ett halft obegripligt spontant försök i ogjordt väder», och förklarar såväl dess hastiga framgång som dess lika snabba som fullkomliga förfall. Från denna utgångspunkt skizzeras den första, på Birka-frisernas initiativ företagna missionsfärden till Sverige. Då Birka senare flyttas till Sigtuna, flytta friser med; på en runsten i sistnämnda stad talas om »frisernas gillesbröder». I en kort slutafdelning söker förf. äfven antyda det frisiska inflytande, som i olika riktningar utströmmat från Birka. — Häftets innehåll i öfrigt må endast helt summariskt angifvas. Lauritz Weibull uppvisar att *Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie* utgör en i senare hälften af 1600-talet eller början af 1700-talet utförd förfalskning. K. Fabricius meddelar ett aktstycke *Fra den gamle Grænse 1544.* Af Ebbe Tuneld föreligger en vidlyftig serie *Skånska runstensstudier.* C. G. Weibull meddelar ett par femårsberättelser, afgifna af landshöfdingen i Malmö 1805 och 1815, hvilka belysa det allmänna tillståndet i *Malmöhus län vid 1800-talets början.* Häftet afslutas med en af O. Almgren författad varm minnesruna öfver K. Stjerna.

— I de båda senaste årgångarna af *Fornvännen* har professor L. Fr. Läffler publicerat en serie undersökningar *Till 700-årsminnet af slaget vid Lena (31 januari 1208).* Den första af dessa studier behandlar den gamla versen »Contigit in Lenum», som förf. söker restituera till dess ursprungliga form och till hvilken han knyter åtskilliga kritiska anmärkningar. I den andra uppsatsen behandlas sägnen om Odens deltagande i slaget vid Lena. Förf. uppvisar, att denna berättelse går tillbaka till ett ställe hos Snorre Sturlason och följer den sedan på dess gång genom svenska häfdaböcker från Loccenius (1654) till O. Sjögren (1902). Den tredje studien utgöres af en laghistorisk undersökning om ett stadgande i Gutasagan, som enligt författarens mening ytterst står i samband med slaget vid Lena. Det åsyftade stadgandet är den bekanta föreskriften, att om krönt konung med våld fördrifvits från sitt rike, gutarne böra hvarje år sammanskjuta skatten och låta den ligga men efter tre år erlägga den till den, som då råder öfver

Svea rike. Efter en kritik af den förklaring af stadgandets tillkomst, som gifvits af Schlyter, söker förf., därvid utgående från ett af Snöbohm gifvet uppslag, att visa, att bestämmelsen i Gutasagan är äldre än 1285 och ej kan syfta på Erik Erikssons och Knut Långes strider utan måste tillkommit i anledning af händelserna 1208—1210. Som stadgandet talar om krönt konung, måste antagas att Sverker d. y. varit krönt, ehuru därom intet nämnes i de gamla källorna. Dessa omtala emellertid kröningarna ytterst oregelbundet, och ett uttryck i en påfvebulla af 1208 kan uppfattas såsom afseende Sverkers kröning. Tiden för stadgandets liksom för hela Gutasagans uppteckande synes böra sättas till omkr. 1220 — och förf. uttalar den förmodan, att ärkebiskop Andreas Suneson vid sitt besök på Gottland våren 1207 gifvit uppslag till Gutasagans uppteckande.

— Med ett nyligen utkommet tredubbelt häfte föreligger nu elfte årgången af *Personhistorisk Tidskrift* färdig. Det nya häftet inledes med en af tidskriftens utgifvare grefve C. M. Stenbock författad minnesteckning öfver K. H. Karlsson, hvartill sluter sig en af samma hand utarbetad förteckning öfver hans tryckta skrifter. Därefter följa några nya *Genealogiska anteckningar* af K. H. Karlsson, behandlande Roos af Ervalla och Roos af Hjelmsäter samt arfsindelningen efter fru Birgitta Magnusdotter (Porse). L. Fr. Läffler belyser kritiskt *De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar* och meddelar dessutom en mot Thiset riktad heraldisk undersökning *Ytterligare om Trolle-vapnet.* Af serien *Stockholms öfverståthållare* föreligger nu en ny afdelning, behandlande Mauritz Klingspor. A. Bohnstedt meddelar *Ett bref från Lars Lagersköld 1655.* Tidskriftens utgifvare redogör för *Schering Rosenhanes »Hortus Regius»* äfvensom för *Johan Gabriel Banérs 128 anor* samt meddelar *Cath. Elis. von Pfuels personalia,* E. Lind af Hageby publicerar andra afdelningen af sin matrikel öfver *Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget.* För öfrigt innehåller häftet — förutom några arkivaliska meddelanden — en del recensioner öfver utkommen litteratur äfvensom början af ett register öfver Personhistoriska samfundets porträttförteckningar.

— Ur *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (bd. 4: h. 4) antecknas en af K. Kjellmark afgifven berättelse om *Järnåldersgrafvar i Jämtland undersökta 1908* samt en uppsats af L. Bygdén om *Jämtlands representanter vid konungahyllningen i Opslo 1591.*

— I 1909 års årgång af *Bibelforskaren* föreligger af Hjalmar Holmquists hand en längre intressant uppsats *Från Swedenborgs ungdom och första stora verksamhetsperiod.*

— I Nya Dagligt Allehanda för den 23 och 31 oktober meddelar redaktör R. Björkman några anteckningar om *Fredskongressen i*

Jönköping. Ett hundraårsminne, innehållande »några interiörer från skvallret och lifvet bakom den officiella 'fridscongressens' kulisser».

— Det sist utgifna häftet af dansk *Historisk Tidskrift* (8 R., bd. 2: h. 3) innehåller tvenne uppsatser af intresse. Dr K. Fabricius afslutar sin studie öfver *Griffenfeld og Fuenmayor*. Af särskildt intresse äro de undersökningar, som knyta sig till Griffenfelds fall och den roll Fuenmayor därvid spelade. I sina slutord preciserar förf. i motsats till de åsikter, som häfdats af Jörgensen och Fridericia, sin uppfattning af Griffenfelds politik därhän att »han ville vinna ett förbund med Frankrike till Danmarks utvidgning på Sveriges bekostnad särskildt i Nordvesttyskland. För denna lön ville han t. o. m. affalla från Österrike, och han ansåg öfver hufvud ej kejsarens makttillväxt nyttig för Danmark. Skånes återvinnande framstod däremot ej för honom såsom särdeles önskvärdt, i hvarje fall ej i främsta rummet. Han behöfde därför ej Nederländernas hjälp för att vinna herraväldet till sjöss. Men det är möjligt, att han i sin fredsvänlighet drifvit politik med så långa vyer, att han i början af 1675 i sitt hjärta önskat samförstånd tills vidare med både Sverige och Frankrike.» — I en uppsats med titeln *Annalerne og Kalendariet fra Colbaz* lämnar landsarkivarien dr. Lauritz Weibull en källkritisk undersökning af nämnda skrifter. Sina resultat samlar förf. i följande satser: Colbazannalerna påbörjades i Lund under ärkebiskop Eskils tidigare år, fortsattes i Bosarp efter 1150 (kalendariet har förts såsom necrologium på nämnda ställe eller trakten däromkring) och öfverflyttades omkr. 1174 till klostret i Colbaz. Den världshistoriska delen hvilar på normanniska annaler; den ligger ej till grund för motsvarande partier i Annales Lundenses, som i stället användt en med Colbazannalernas källskrift besläktad krönika. Däremot utgöra de följande notiserna från 1150 det direkta underlaget för en hel rad notiser i både Annales Lundenses och den öfriga danska (och äfven svenska) annalistiska litteraturen. Författarens utredning talar mot den inom den tyska vetenskapen gängse teorien om Annales Lundenses majores.

— Ur de senast utkomna banden af *Historiske Samlinger* (bd. 2: h. 3, bd. 3: h. 1 och 2) anteckna vi den af professor Yngvar Nielsen meddelade urkundssamlingen *Diplomatisk Brevveksling om Norge mellem Wien og London (1814) og mellem Berlin og London (1813, 1814)*; i de anmärkningar, hvarmed förf. afslutar sin aktsamling, uttalar han i tämligen onådiga ordalag sin missbelåtenhet med den svenska historieforskningens och särskildt Oscar Alins sätt att behandla 1814 års händelser. I slutorden ger han dock uttryck åt sin förhoppning, att sanningen, d. v. s. den af honom företrädda ståndpunkten, skall segra — äfven i Sverige. I det uti tredje bandets första häfte införda urvalet *Af Generalmajor Paul Hansen Birchs efterladte Papirer* förekomma bl. a. åtskilliga bref

rån frih. Carl Mörner och C. H. Anckarsvärd. I samma bands ındra häfte märkes — utom den i Hist. Tidskrift tidigare (se ıfvan, s. 64) uppmärksammade, af professor Yngvar Nielsen meddelade samlingen af *Diplomatiske Aktstykker fra 1814* — dels *Vicolai Wergelands udkast til grundlov for kongeriget Norge ıaa rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814*, utgifvet och försedt ned noter af G. Tank dels några af prof. L. Daae meddelade *Breve og Optegnelser om Norge i 1814 fra Ove Mallings Papirer.*

— Ur *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, bd 8. s. 80 ff.) nteckna vi en synnerligen intressant orienterande studie af Karl ıtählin öfver *Der diplomatische Kampf in der jüngsten Balkanrisis.*

— Med utgångspunkt i de tre sist utkomna delarna af Olliiers bekanta memoarverk (jfr ofvan sid. 181) behandlar i augustiumret af *Preussische Jahrbücher* utgifvaren H. Delbrück den mångmtvistade frågan om fransk-tyska krigets ursprung. Uppsatsen, som är titeln *Ollivier über den Krieg 1870*, frambär — i modificerad ırm visserligen — de teorier, åt hvilka förf. gifvit uttryck i den i 895 års årgång af nyssnämnda tidskrift (bd 82, s. 1 ff.) förekomıande uppsatsen *Das Geheimniss der Napoleonischen Politik im Jahre 1870*, sedan dess omtryckt i författarens *Erinnerungen, Aufsätze und Reden.* Delbrücks tes i dess nuvarande form torde korthet kunna sammanfattas så. Den Hohenzollenska kandidaturen till Spaniens tron var icke såsom Bismarck för Busch låtit påkina en för Frankrike utlagd fälla afsedd att framkalla det krig, ım erfordrades för det tyska enhetsverkets fullbordan. Detta framår med all önskvärd tydlighet af det interciperade bref från Bisıarck, som i Spanien publicerats och som Fester nyligen (i juliumret af *Deutsche Rundschau*) uppvisat vara ingenting annat än n instruktion för kanslerns förtrogne Lothar Bucher på hans hemga beskickning i Spanien. Å andra sidan hade den dåtida franka politiken ingalunda den fredliga tendens Ollivier tillägger denımma — hvarmed icke skall bestridas, att hans egen fredskärlek ar djup och äkta. Hans skildring visar blott, att det ej var han, som ıdde den franska utrikespolitikens trådar. Bakom konseljpresidenıns rygg hade dess verkliga ledare sökt militärpolitiska anknytingar till Italien och Österrike (ärkehertig Albrechts och general ıebruns missioner 1870) hvilka bättre motsvarade den högt ppdrifna självkänslan hos »la grande nation», så ömtålig om sin gen ära och så likgiltig för andra nationers. Med hänsyn härtill ramstår Emsdepeschen icke som en förvanskning af sanningen utan ıärtom såsom ett djärft och fintligt grepp för att få den verkliga ituationen fram i dagen och därmed framkalla en kris, som ändå längden ej kunnat undgås. I slutet af uppsatsen framställer Delrück en hypotes för att förklara å ena sidan Napoleons urakt-

låtenhet att drifva fram en definitiv uppgörelse med Italien och Österrike, å andra sidan omkastningen i den franska politiken under de ödesdigra julidagarna 1870. Napoleon, hvilken alltid haft större sympatier för Preussen än för Österrike, har aldrig tänkt sig fransk-tyska kriget som en afgörande kamp på lif och död utan snarare som en ridderlig och kortvarig kraftmätning, hvarefter de kämpande skulle enas om en uppgörelse, som tillerkände åt Preussen Sydtyskland och Belgien åt Frankrike.

— Ett intressant källbidrag till det andra kejsardömets historia utgör den af prins Napoleon (»Plon-Plon») förda journal öfver hans beskickning till kejsar Frans Joseph, då i Verona, som under titeln *Les préliminaires de la paix 11 juillet 1859* aftryckts i första augustinumret af *Revue des deux mondes.*

— I *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria* (vol. XXXII, Fasc. I—II, n:r 125—6, sid. 107—172) offentliggör Paolo Negri under titeln: *Disegni di Cristina Alessandra di Svezia per un'impresa contro il Regno di Napoli* en afhandling om drottning Kristinas planer att i förbund med hertig Francesco I af Modena företaga en expedition för att förjaga spanjorerna från Neapel. Framställningen grundar sig hufvudsakligen på i statsarkivet i Modena befintliga depescher 1655—58 från hertigens sändebud i Rom, Francesco Gualegno, och i Paris, Giuseppe Ronchi.

— I aprilnumret af *The American Historical Review* offentliggör professor C. H. Haskins det föredrag han på historiska kongressen i Berlin 1908 höll om *Normandy under William the Conqueror.* Samma häfte innehåller äfven professor H. Pirennes vid nämnda kongress hållna föreläsning *The formation and constitution of the Burgundian State (fifteenth and sixteenth centuries).*

— Den i riksarkivariens årsberättelse för 1908 (jfr ofvan s. 182) bebådade matrikeln öfver tjänstemän vid *Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857* föreligger nu färdig, utarbetad af dr J. A. Almquist, och bildar den tredje volymen i andra serien af »Meddelanden från svenska riksarkivet» (Stockholm, Norstedt 1909; 322 s.; pr. kr. 3,50). Det arbete, som här föreligger — resultatet af omfattande forskningar i det gamla bergskollegii på det hela synnerligen väl bevarade arkiv, — afser, enligt hvad utgifvaren i företalet påpekar, att lämna upplysning dels om organisationen under skilda tider, dels också om de olika tjänsteinnehafvarne inom bergsstaten »hvarigenom forskningen i arkivet tvifvelsutan borde lättas». Arbetet sönderfaller i trenne afdelningar: den första behandlar organisationen, den andra bildar själfva matrikeln öfver personalen, den tredje slutligen meddelar densammas tjänsteförteckningar. Såsom bilaga sluter sig härtill en summarisk förteckning öfver bergskollegii arkiv. Det största intresset har naturligen

framställningen af organisationen. Från början handhades bergsöfverstyrelsen af kammaren, under hvilken äfven det af Gustaf II Adolf tilltänkta bergsamtet skulle sortera. Ännu i 1635 års arbetsordning för kammaren upptagas bergsärendena bland dem som där skulle behandlas. Initiativet till upprättande af en särskild bergsstyrelse togs genom ett memorial af Georg Grissbach, som remitterades till riksrådet Carl Bonde, hvars förslag till bergsstyrelse i hufvudsakliga delar lades till grund för organisationen af det nya generalbergsamtet, som den 14 febr. 1637 erhöll sin instruktion. Därefter tecknas organisationens ofullgångna skick till dess det nya verket 1649 organiserades såsom ett med de andra kollegierna jämnställdt bergskollegium. Därefter följer en sammanträngd öfversikt öfver nämnda verks utveckling fram till dess afskaffande 1856 äfvensom en redogörelse för den bergskollegium tillslagna betjäning (kansliet, fiskalsämbetet, kammarkontoret, notariekontoret, arkivet, proberkammaren, ingenjörsstaten, kemiska och mekaniska laboratoriet samt mineralogiska kabinettet). Senare delen af första afdelningen innehåller framställningen af bergmästaredistrikten äfvensom af de s. k. ämbetena för bergväsendet i gemen, d. v. s. direktörerna för de olika smidena äfvensom öfvermasmästarna. Slutligen lämnas en del upplysningar rörande Falu bergsskola, malmletarna samt järnvräkeriet och vågstaterna.

Matrikeln upptager längder öfver bergskollegii tjänstemän från presidenter ned till auskultanter, äfvensom öfver bergslagsstaterna, både ämbetsmän för bergsväsendet i gemen och ämbets- och tjänstemän i bergslagsdistrikten.

Den tredje och vidlyftigaste afdelningen, väl sannolikt och den som kostat mesta mödan att åvägabringa, upptager tjänsteförteckningar för de i matrikeln upptagna ämbets- och tjänstemän.

Den inledande framställningen af organisationen är skrifven med klarhet och precision; de meddelade längderna och tjänsteförteckningarna vittna, såvidt man af en flyktig granskning kan döma, om noggrannhet. Hvilken möda deras hopförande måste ha kostat, därom kan endast den ha en aning, som själf sysslat med dylika matrikelarbeten. I hög grad önskvärdt vore, att riksarkivet — i likhet med hvad som skett i Danmark — läte denna första matrikel följas af andra öfver förvaltningens olika områden. Vinsten däraf skulle blifva högst afsevärd ej blott för genealogen och personhistorikern utan öfver hufvud för alla dem, som syssla med utforskandet af fäderneslandets häfder.

— Svenska litteratursällskapets i Finland skriftserie har ökats med en ny volym, den åttionionde, innehållande en af Arvid Mörne författad, vidlyftig teckning af Daniel Hjorts författare *Josef Julius Wecksell* (Helsingfors 1909; 290 s.; 4 mark).

— I våra läroverksprogram publiceras som bekant icke så få undersökningar af verkligt vetenskapligt värde, ehuru de på grund af själfva publikationsformen allt för lätt undgå forskarens upp-

märksamhet och emellanåt på grund af abderitiska anordningar äro så godt som omöjliga att på vanlig väg anskaffa. Synnerligen välkommen blir därför den *Förteckning öfver afhandlingar och uppsatser som ingå i eller medfölja årsredogörelserna för rikets allmänna läroverk 1883—1909*, som uppgjorts af biblioteksamanuensen S. E. Melander (Lund 1909; VIII + 93 s.). Af tidigare förteckningar på området påpekar förf. i sitt företal dels Josephsons bekanta »Avhandlingar och program utgifna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890» dels en af Bagge påbörjad katalog öfver Nyköpings läroverksbibliotek (i nämnda läroverks redogörelse 1882—83), hvilken synes afsedd att vara en förteckning öfver samtliga »läroverksprogram och kataloger» men som »delat läroverksprogrammens vanliga öde och är för de flesta okänd». Den här föreliggande förteckningen är baserad på Lunds universitets biblioteks, Växjö gymnasiebiblioteks och Lunds högre allmänna läroverks samlingar. Den innehåller en ortsalfabetisk-kronologisk och en systematisk afdelning samt är dessutom försedd med författareregister. En blick på afdelningarna historia och biografi visar bredvid en mängd skrifter af helt och hållet efemär karaktär äfven en del undersökningar af verkligt värde. För historikern äger den Melanderska förteckningen emellertid såtillvida mindre betydelse, som hithörande litteratur med få och mindre betydande undantag redan finnes förtecknad i de af Setterwall utarbetade historiska bibliografierna.

— Ett urval af *Den heliga Birgittas uppenbarelser* i svensk öfversättning, har utgifvits af rektor Richard Steffen, som dessutom försedt dem med inledning, anmärkningar och förklaringar (Stockholm, Norstedt 1909; XLII + 336; pr. kr. 5,75).

— Den bekanta filologiska tidskriften Eranos' förlag har påbörjat utgifvandet af en ny serie bidrag till vår odlings historia nämligen en samling af *Svenskars bref och anteckningar från Italien.* »Allt för litet studerade», heter det i den anmälan som inleder den nya publikationen, »äro de mäktiga bidrag och påverkningar vår svenska kultur i skilda tider mottagit från Italien. Allt för litet uppskattade äro också de för vår egen och i viss mån jämväl för Italiens kulturhistoria viktiga dokument, som masstals gömmas i offentliga och enskilda bibliotek och vittna om dessa säregna kulturförbindelser, där vi visserligen oftast varit den mottagande, men äfven då och då den gifvande parten. Ett försök skall härmed göras att bringa några af de viktigaste och intressantaste bland dessa dokument till vetenskapens och allmänhetens kännedom.» Det nyutkomna första häftet af den nya publikationen innehåller en af fru Enni Lundström ombesörjd edition af *Olof Celsius d. ä:s Diarium öfver sin resa i Italien åren 1697 och 1698* (Göteborg 1909; VI + 90 s.; pr. 3 kr.).

Inledningen innehåller utom en beskrifning af den å Uppsala universitets bibliotek förvarade handskriften tillika en summarisk

öfversikt öfver de delar af anteckningarna, som icke blifvit tryckta, d. v. s. de som skildra resan från Sverige till Marseille och från Wien till Stockholm. Den del af reseskildringen, som in extenso aftryckts utgör en i det hela verkligt underhållande läsning. Dess författare har gjort sin resa med öppna ögon, med vaken vetgirighet och icke ringa sinne för det pittoreska eller komiska. Han lämnar minutiösa beskrifningar på de byggnader och konstverk han sett och återger ofta fullständigt de å dem befintliga inskriptioner af olika slag. Han antecknar sorgfälligt titlarna på de märkliga böcker han påträffar i biblioteken, liksom ock priserna på de verk han i boklådorna funnit. Befolkningens klädedräkter och vanor beskrifver han lifligt och målande. Ett särskildt intresse synes han — vi befinna oss i det vaknande naturintressets tider — ha haft för de många för en nordbo nya växter och djur, som mötte hans blickar. Man saknar heller icke uppgifter om de kulinariska rön af än uppmuntrande än nedslående art, som han på sin resa fått göra. Brist på kritiskt sinne kan man ej heller klaga öfver — man läse t. ex. den sardoniska skildringen af den berömde Magliabecchi; och författarens kärfva lutherska uppfattning ger sig då och då uttryck i utfall mot jesuiterna och andra vilsefarande andar. Hufvudparten af skildringen är naturligen ägnad åt Rom, men äfven andra orter t. ex. Florens och Venedig behandlas tämligen vidlyftigt. Utg. har löst sin uppgift med den största samvetsgrannhet och lämnat en efter filologiska principer gjord textedition. Man kunde nästan känna sig frestad att fråga om det utgifna arbetets beskaffenhet och betydelse verkligen stå i rimligt förhållande till all den möda, som nedlagts och måst nedläggas på åstadkommande af en edition, som skall motsvara så högt uppdrifna fordringar.

— Såsom frukten af en våren 1909 företagen studieresa till lillryska språknejder har dr Alfred Jensen under titeln *Mazepa* utgifvit en »serie historiska bilder från Ukraina och Karl XII:s dagar» (Lund, C. W. K. Gleerup 1909; VI + 240 s.; pr. kr. 4,75).

— Af d:r Fritz Arnheims förut i denna årgång (se öfvers. och granskn. s. 1 och ff) uppmärksammade urkundspublikation *Luise Ulrike die Schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses* har nu andra bandet utkommit omfattande tiden 1747—1758 (Gotha, F. A. Perthes 1910; XXXI + 519 s.; pr. 10 mark).

— En kortfattad teckning af *Strömsholms kanals historia* har utgifvits af major G. Nerman (Uppsala 1909; 59 s.).

— Den glädjande stegring af det historiska, framför allt personhistoriska intresset, som på de senare åren alltmer gjort sig gällande, har gifvit upphof till en rikhaltig litteratur på området, speciellt till en mängd samlingar af memoarer och bref. På sista tiden har skörden på detta område varit mer än vanligt rik.

Så har professor Schück nu utgifvit de båda återstående delarna af *Rutger Fredrik Hochschilds Memoarer* omfattande tiden 1789—1801 (Stockholm, Geber 1909; 255 s.; 346 s.; pr. 4 + 5,50 kr.) Fru M. Grandinsson har utsändt en ny del (den andra) af *Malla Montgomery-Silfverstolpes Memoarer* (Stockholm, Bonnier 1909; 329 s.; pr. 6 kr.). Den nya delen, som prydes af ett af Amalia v. Helwig ritadt, vackert porträtt af Malla Montgomery, skildrar åren 1804—1819. Under titeln *Ett gammalt familjearkiv* meddelar fröken A. M. Roos inom en sammanhållande ram en samling utdrag ur de Franzén-Grafströmska familjepapperen (Stockholm, Norstedt 1909; 366 s.; pr. 4 kr.). I de papper, som förvaras å det gamla Wærnska familjegodset Baldersnäs har fröken Lotten Dahlgren, som tidigare med mycken esprit och smak sammanställt familjepapper från Ransäters arkiv, funnit material för en teckning af *En svensk herrgårdssläkt* (Stockholm, Norstedt 1909; III + 350 s.; pr. 4 kr.). Vi hoppas snart kunna i ett sammanhang närmare fästa uppmärksamheten å denna bref- och memoarlitteratur.

— Af fröken Alma Söderhjelms vidlyftiga monografi *Jakobstads historia* föreligger nu en andra ståtlig volym omfattande tiden 1721—1808 (Helsingfors, Edlundska bokhandeln; 438 s.; pr. 4 mark).

— Under redaktion af William Norvin och Eiler Nystrøm har påbörjats utgifvandet af en serie monografier öfver *Fyens Historiske Herregaarde*. Hittills ha tvenne häften utkommit, innehållande det ena en skildring af Broholm af A. Thiset, det andra en skildring af Brahe-Trolleborg af L. Bobé (Odense, Miloske Boghandel 1909; 79 + 94 s. pris för häfte kr. 2,50).

— Af den af A. W. Ward, G. W. Prothero och Stanley Leathes utgifna *Cambridge Modern History* har nu sjätte bandet utkommit behandlande det adertonde seklet d. v. s. tiden från freden i Utrecht till franska revolutionen (Cambridge University Press 1909; XXXVIII + 1019 s.; pr. 16 s.). Skildringen af den svenska historien under frihetstiden och Gustaf III:s regering är författad af R. Nisbet Bain, den numera aflidne författaren till arbeten öfver Karl XII och Gustaf III äfvensom till en ganska bekant handbok i de skandinaviska ländernas historia; af samma hand äro äfven kapitlet om Polen under konungarna af det sachsiska huset samt om Ryssland under Anna och Elisabet. W. F. Reddaway har lämnat skildringen af Danmark under Bernstorffarne och Struense. Bland arbetets öfriga partier märkes teckningen af England under Georg I författad af A. W. Ward och J. F. Chance, den senare författare till ett nyutkommet arbete om *George I and the Northern War*. Walpole's och Pelhams tidsskede skildras af H. W. V. Temperley, Cannings biograf, under det att teckningen af Englands historia 1756—93 behandlats af ej mindre än trenne författare Wolfgang Michael, J. M. Rigg och M. J. Griffin, hvarjämte Irlands his-

toria anförtrotts åt R. Dunlop. Frankrikes utveckling 1714—46 tecknas af E. Armstrong, medan kapitlet om tiden fram till Ludvig XV:s död är af J. Lemoine's hand. Afdelningen om österrikiska tronföljdskriget har fördelats mellan C. T. Atkinson och E. Daniels, hvilken senare äfven författat hela skildringen af Preussens historia under det föreliggande tidsskedet, äfvensom af det sjuåriga kriget. Kapitlet om Katarina II är af professor O. Hötzsch. Den viktiga indiska historien tecknas af sir Alfred Lyall (Moguls välde) och P. E. Roberts. Volymen afslutas som vanligt med vidlyftiga bibliografier.

— Af markis De la Mazelière's stora arbete *Le Japon, histoire et civilisation* — som bekant en af de bästa populärt hållna framställningarna af Japans historia — har nyligen fjärde bandet utkommit, utgörande första delen af skildringen af det moderna Japan och behandlande revolutionen och restaurationen 1854—1869 (Paris, Librairie Plon 1909; CCXLII + 373 s.; pr. 4 fr.). Den såsom synes mycket vidlyftiga inledningen behandlar »La civilisation de l'Asie et la civilisation de l'Europe au dix-neuviéme siecle».

— Bayerns politik i dess sammanhang med det nya tyska rikets uppkomst har gjorts till föremål för ett par monografiska undersökningar, som torde vara förtjänta af uppmärksamhet. Den ena af dessa *Bayern und die Wiederaufrichtung des Deutschen Reichs* (Berlin, H. Walther 1909; (6) + 376 s.; pr. 6 mark) har till författare professor A. von Ruville, Chatams nyaste biograf, och har inom den lärda världen i Tyskland varit föremål för en liflig, om ock just ej så enbart smickrande uppmärksamhet. Förf., som dristigt för till torgs en ny metod, som han själf betecknat såsom »det sönderbrutna myntets», framställer på grundval af ett skäligen magert källmaterial åtskilliga djärfva hypoteser, af hvilka några redan gjorts till föremål för en kontrollanalys, som gifvit vid handen, att de långt ifrån äro att anse såsom vetenskapens sista ord. Den af de nya Ruvilleska teorierna, som otvifvelaktigt väckt det största uppseendet, är hypotesen att Bismarck under förhandlingarna om riksgrundläggningen hösten 1870 för att bryta sydtyskarnes motstånd hotat med publicering af vissa för de sydtyska regeringarna komprometterande aktstycken, som skulle befunnit sig bland de statspapper, som af de tyska trupperna påträffades på Rouher's gods Cerçay och därefter fördes till Berlin. Det andra af de ofvan antydda arbetena utgör en af Karl Alexander von Müller författad framställning af *Bayern im Jahre 1866 und die Berufung des Fürsten Hohenlohe*, hvilken utgör tjugonde bandet af det historiska bibliotek, som utgifves af redaktionen af »Historische Zeitschrift» (München & Berlin, R. Oldenbourg 1909; XVI + 292 s.; pr. 6 mark). Förf. ger en bild af läget och stämningarna i Bayern under märkesåret 1866 och en karakteristik af fust Hohenlohes personlighet och politiska åskådningar samt skildrar hans anträde till makten hösten 1866 och den nya ministärens program. Särskildt värdt

att uppmärksammas är det grundliga studium förf. ägnat den samtida tidnings- och flygskriftslitteraturen; såsom bihang lämnar han en vidlyftig bibliografisk sammanställning af det hithörande synnerligen vidlyftiga och svårgenomarbetade materialet. I en annan exkurs underkastar han några af Ruville i hans ofvan anförda arbete framställda hypoteser rörande vissa af 1866 års händelser en synnerligen hårdhändt och efter hvad det vill synas icke oberättigad granskning.

— Ett synnerligen intressant och värderikt bidrag till den samtida historien föreligger i den serie »historiskt-politiska orientstudier», som kapten E. af Wirsén offentligjort under titeln *Balkanfolken och stormakterna* (Uppsala, Akademiska bokförlaget 1909; VI + 394 s.; pr. kr. 5,50). Efter en allmän orienterande inledning om Balkanhalföns geografiska och etnografiska förhållanden äfvensom de sydslaviska staternas äldsta historia ges i raska drag en öfversikt öfver Islam och kristenheten i deras inbördes förhållande under nyare tid. Därefter följa dels en entusiastisk teckning af ett sydslaviskt framtidsfolk (bulgarerna), dels en mindre entusiastisk men knappast mindre intressant skildring af vissa serbiska förhållanden. Ett kapitel med titeln »Alexander den stores fädernesland» är ägnadt åt en framställning af den till synes hopplöst intrasslade macedoniska frågan och arbetets sista kapitel behandlar den sista Balkankrisen intill dess afveckling förliden vår.

I den afdelning, som behandlar Islams förhållande till kristenheten under nyare tid, upptages naturligen hufvudutrymmet af tiden efter 1870. Af särskildt intresse är teckningen af Berlinkongressen samt händelserna närmast före och efter. Förf. synes ha användt goda källor för sin framställning, och de sista årens vetenskap och vetenskapliga publicistik ha ju mycket sysslat med hithörande problem. God nytta har förf. uppenbarligen haft af Hanotaux's intressanta framställning, (i fjärde bandet af »Histoire de la France contemporaine»); däremot synes han ej haft tillfälle att begagna Fourniers i denna tidskrift (se ofvan s. 194) omnämnda studie, som i flera punkter väl åtminstone t. v. får anses ha karaktär af primärkälla.

För teckningen af de olika Balkanfolken har förf. kunnat bygga dels på personliga iakttagelser på ort och ställe dels på den nyaste och bästa litteraturen (arbeten af Jiriček, Jensen, Bertrand, Pinon m. fl.). Afdelningen om Bulgarien behandlar först landets befolkning, den civila och militära förvaltningen, kyrkliga förhållanden samt näringslif. Såsom särskildt läsvärda partier förtjäna här att framhållas redogörelserna för Bulgariens ypperliga militära organisation samt dess efter hvad det vill synas högst intressanta och aktuella agrarlagstiftning. Efter denna allmänna inledning följer en teckning af landets politiska utveckling. Mot furst Alexander är förf. ej vidare välvilligt stämd: »den gloria, som i världens ögon omstrålar 'hjälten från Slivnitsa' förlorar på när-

mare håll en god del af sin glans». Dock har han öppet öga både för hans många sympatiska sidor och för hans ytterligt svåra ställning. Dess större beundran hyser förf. för statsmannabegåfningen hos Stambulov och — än mer — den nuvarande konungen, hvars sega målmedvetenhet och utomordentliga diplomatiska skicklighet trots vissa frånstötande drag ovillkorligen äro ägnade att ingifva den största beundran.

Den framställning, som gifves af Serbiens utveckling, utgör på sätt och vis en rehabilitering med hänsyn till det afbräck Serbiens anseende lidit under den senaste krisen. Inledningsvis betonas de alldeles särskilda svårigheter som vidlåda dess ställning genom det ogynnsamma geografiska läget, de två rivaliserande dynastiernas kamp om makten samt slutligen genom den omständigheten, att konungariket omfattar blott en mindre del af den serbiska nationen. Framställningen af den inre dynastiska kampen 1800-talet igenom är naturligtvis tämligen tröstlös. Större intresse har skildringen af Serbiens försök att politiskt och ekonomiskt frigöra sig från Donaumonarkien (det s. k. »svinkriget») samt af »la Serbia irredenta».

I början af redogörelsen för den makedoniska frågan framhålles, att det i främsta rummet är den intensiva folkblandningen, som gör frågan så invecklad. Därefter tecknas i korthet den stora makedoniska krisen, dess förhistoria och utbrott, Wienprogrammet (21 febr. 1903), lord Lansdownes ingripande, Mürzstegprogrammet (22 okt. 1903) samt slutligen den samfällda europeiska interventionen 1905 samt dess följder.

Framställningen af den nyss afvecklade stora krisen inledes med en lifligt skrifven, med upplysande siffror späckad karakteristik af den rivalitet på det ekonomiska området, som gör sig gällande mellan makterna, och särskildt det omfattande och målmedvetna arbete Tyskland nedlagt på att tillkämpa sig sin plats i solen. Ett hufvudrum inom detta parti intager skildringen af de förhållanden, som stå i samband med Bagdadbanan. Efter några antydningar om 1906 års engelsk-turkiska gränskonflikt och en orienterande blick på den med den turkiska statens bestånd så intimt förknippade arabiska frågan tecknar förf. »den nya kursen» i Wien, som kom med friherre, numera grefve Aehrenthals öfvertagande af utrikesportföljen. Mot bakgrunden af en kort öfversikt öfver Donaumonarkiens inre förhållanden skildras den österrikiska aktionens förberedelser under ententernas år — 1907, Aehrenthals stora anförande i delegationerna d. 27 jan. 1908, däri han afslöjar sina planer på byggandet af en bana Uvats-Mitrovitsa, vidare det från ryskt håll lancerade motförslaget om en Donau—Adria järnväg samt den Iswolski-Aehrenthalska tvekampens återflyttande till det makedoniska reformarbetets område. Genom den turkiska revolutionen i juli 1908 inträder krisen i ett nytt skede, och förf. lämnar i detta sammanhang en öfversikt öfver hvad han kallar det turkiska reformarbetets historia från Muhammed Sokoli till Enver Bey. Därpå följer som slutkapitel en

skildring af de kritiska månaderna från konferenserna i Buchlau i sept. 1908 till den slutliga lösningen i mars innevarande år. Skildringen är intressant, men förf. synes ej varit i tillfälle att i dess helhet begagna det — efter vederbörlig kritisk siktning — värdefulla material, som framkom under den publicistiska duell mellan Iswolski och Aehrenthal, som följde på det politiska fälttåget — särskildt bekanta äro ju de med »Vox et preterea nihil» och »Vox alteræ partis» signerade artiklar, som offentliggjorts i september- och novembernumren af »Fortnightly Review». Så mycket om arbetets innehåll.

Författarens framställning bär prägeln af klarhet och åskådlighet, hans stil af en liflighet, som ibland öfvergår till själfsvåld. Kompositionen är visserligen en smula löslig, i främsta rummet väl beroende därpå att förf. under intrycket af händelsernas utveckling delvis ändrat själfva planen för sitt arbete. Sådant det nu föreligger, kan man ej frigöra sig från intrycket, att de senare partierna äro genomarbetade med mindre omsorg än de tidigare, och några väl icke vilseledande men vanställande tryckfel ge äfven intryck af en viss brådska. Då och då känner man sig också frestad att sätta ett frågetecken i kanten — såväl i fråga om författarens allmänna uppfattning i vissa stycken som äfven beträffande vissa detaljer i framställningen. Det sagda gäller t. ex. om det ideligen återkommande, något monotona gnatet på ämbetsmän och »byråkratism», om den starkt och följdriktigt framträdande bristen på sympati för den engelska politikens syften och åtgärder, om den egendomliga förkärleken för det grekiska militärpronunciamentot. Framställningen af den stora kris, som fick sin temporära afslutning genom Berlinkongressen, hade äfven med hjälp af de senaste årens afslöjanden kunnat göras fylligare, och den skildring, som ges af den serbiska agitationen i Donaumonarkien och den serbiske diplomaten Spalajkovitch's verksamhet i dess tjänst, torde efter de sensationella upplysningar, som kommo fram under den bekanta processen mot Heinrich Friedjung, icke kunna utan vidare godtagas.

Det sagda hindrar emellertid ej, att arbetet i sin helhet vittnar om gedigna studier, sundt historiskt omdöme och afsevärd förmåga af klar och ledig framställning. Dessa förtjänster i förening med en rikhaltig samling goda illustrationer göra boken till en särdeles lämplig vägledning för den, som af historiskt eller politiskt intresse söker intränga i en af de viktigaste och mest invecklade af de frågor, som sedan gammalt behärska den internationella situationen.

Öfversikter och granskningar.

Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von FRITZ ARNHEIM. Erster Band. 1729 bis 1746. XXIX + 399 s. Gotha, F. A. Perthes 1909.

Utgifvaren af ofvanstående brefsamling, dr Arnheim, har redan från begynnelsen af sin vetenskapliga forskarverksamhet med särskildt intresse ägnat sig åt Fredrik den stores svenska syster, och han har i hennes personlighet och öden otvifvelaktigt funnit ett lika intressant som gifvande ämne. Gång på gång har han i större och mindre afhandlingar och uppsatser återkommit till Lovisa Ulrika, naturligtvis väsentligen därför att hon var den store konungens syster och spelat en viss roll för den preussiska politikens förhållande till de nordiska makterna. Vi svenska historiker hafva emellertid alla skäl att vara honom tacksamma för detta intresse, som för öfrigt äfven på några andra punkter af vår historia föranledt värdefulla bidrag till utredande af svensk-preussiska förbindelser. Främsta betydelsen af dr Arnheims hittills utgifna arbeten tillkommer otvifvelaktigt ofvanstående publikation. Dess program är att i två volymer meddela Lovisa Ulrikas bref till modern, den gamla änkedrottningen Sophie Dorothee, brodern konung Fredrik och de två mer jämnåriga syskonen prins August Wilhelm och den ogifta systern Amalie från början till och med år 1758. Begränsningen till dessa fyra medlemmar af familjen har sin naturliga grund däruti, att det egentligen var med dem, som Lovisa Ulrika förde en oafbruten och intimare brefväxling; brefven till de öfriga syskonen, med hvilka hon för öfrigt också, åtminstone i början, stått i träget brefutbyte, — själf försäkrar hon i ett bref af okt. 1745, säkerligen öfverdrifvet, att hon hvarje postdag skrifver till allesamman med undantag af den yngste brodern prins Ferdinand —, torde knappast innehålla något af vikt eller intresse vid sidan af de ofvannämnda brefväxlingarna. Slutåret 1758 motiverar utgifvaren med att den henne käraste och närmast stående af syskonen August Wilhelm då afled, liksom modern gått hädan året dessförinnan, medan korrespondensen med konung Fredrik och prinsessan Amalie på grund af det pågående kriget försvårades och tidtals omöjliggjordes. Med

ett ord den intima och rika familjekorrespondensen upphör väsentligen under detta år och ersättes med mera sällsynta och oregelbundna brefutbyten mellan den svenska drottningen och de två kvarlefvande af de förra korrespondenterna. Det är ju emellertid icke uteslutet, att dr Arnheim senare någon gång fortsätter den ifrågavarande publikationen.

Det föreliggande första bandet meddelar icke mindre än 361 bref, hvaraf endast 46 falla på tiden 1729 till 1743 och alla de öfriga inom de tre åren 1744—46. Därtill komma såsom bihang några förut i »Oeuvres de Frédéric le Grand» tryckta bref och några i kommentarerna meddelade brefutdrag. Brefven till modern och brodern August Wilhelm hafva efter deras bortgång återsändts till Lovisa Ulrika och befinna sig i Sverige, de förra fördelade på Eriksbergs arkiv, Riksarkivet och Uppsala universitetsbibliotek, de senare i Kungliga Biblioteket i Stockholm. De öfriga brefven finnas dels i Hohenzollernska familjearkivet i Charlottenburg, dels i Geheime Statsarkivet i Berlin. Af de nu publicerade brefven hafva endast några utdrag hittills varit tryckta dels i »Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen», dels i uppsatser af Koser och Arnheim själf. Därjämte omnämner utgifvaren några utdrag i öfversättning hos Fryxell, men förbigår i sin noggranna redogörelse alldeles de talrika utdragen i Heidenstams bekanta bok: »Une soeur du grand Frédéric» etc., hvilket ju visserligen kan vara ursäktligt nog, ehuru väl själfva faktum, att en mängd citat i mer eller mindre noggrann form här äro återgifna, lämpligen bort omnämnas.

Det är tydligen många års möda, som ligger bakom det utomordentligt noggranna kopierandet, utgifvandet och kommenterandet af dessa bref. Utgifvaren har beträffande textens återgifvande följt de principer, som användts i de stora publikationerna af Fredrik II:s verk och korrespondens, säkerligen på mycket goda grunder. Lovisa Ulrikas bref äro nedskrifna på en i många afseenden felaktig och af germanismer uppblandad franska och med en synnerligen vårdslös, ofta oriktig ortografi. Af ett meddeladt prof framgår, att i regel så godt som all interpunktering saknas och att orden stundom äro sammanskrifna på ett sätt, som måst göra blotta dechiffreringen af dessa hastigt nedkastade rader till ett ganska mödosamt arbete. Vid normaliseringen af texten har professorn i Gent H. Pirenne varit utgifvaren behjälplig. Äfven brefvens datering har stundom erbjudit svårigheter, i det att någon gång datum ej varit utsatt eller — hvilket tyckes hända oftare — anförts efter den i Sverige till 1753 gällande gamla stilen. Utgifvaren har dock på grund af innehållet kunnat datera i det närmaste samtliga bref med full säkerhet.[1]

[1] Brefvet N:o 320 till systern Amalie är dock tydligen icke rätt placeradt och kan omöjligen, såsom författaren i en not gör sannolikt, vara af 5 aug. 1746. Om det tillhör denna månad, som är antagligt, måste det i alla händelser vara senare än brefvet N:o 322 af 8 aug. s. å. till samma person.

På brefvens kommenterande har utgifvaren likaledes nedlagt mycken omsorg. Samtliga i texten omnämnda personnamn, utgörande en mycket vid krets af personligheter företrädesvis ur samtidens furstehus och hof, identifieras där det är möjligt och angifvas i noterna med korta biografiska notiser; citat, i regel hämtade ur franska litteraturen, hänföras till vederbörande författare och verk, omnämnda böcker, skådespel m. m. återges i noterna med noggranna titlar, och samtida händelser och förhållanden, på hvilka Lovisa Ulrika oupphörligt anspelar, få vederbörlig förklaring.[1] Utgifvaren sitter tydligen inne med en beundrandsvärd kunskap om samtida, särskildt personliga förhållanden, naturligtvis främst de preussiska hofkretsarnas. Utom de mera kortfattade notiserna i noterna till texten har utgifvaren därjämte bifogat ett omfångsrikt kapitel »Erläuterungen», afsedt att »komplettera och beriktiga Lovisa Ulrikas bref medelst användandet af ytterligare otryckt material och citat ur de viktigaste tryckta källsamlingarna». Dessa kommentarier hafva säkerligen kostat utgifvaren ett drygt arbete, som dock knappt motsvaras af resultatet. Flera af förklaringarna hafva sitt stora intresse, men många notiser äro skäligen ointressanta och verka detaljkram, och hela kapitlet skulle lämpligen kunnat ersättas med ytterligare några kortfattade noter till hufvudtexten. Ett omsorgsfullt utarbetadt personregister underlättar arbetets begagnande och är af stort värde.[2]

Såsom inledning till breftexten har utgifvaren slutligen författat en kortare skiss af brefskrifvarinnans ungdom och lefnadsöden intill slutet af år 1746. Denna skiss är väl afpassad för sitt syfte att införa läsaren i ämnet. Här och där märker man den biografiske forskarens naturliga benägenhet att något öfverdrifva betydelsen af sin hjälte och att öfver hufvud så skonsamt som möjligt gå förbi alla brister; vid ett eller annat öfverord sätter man ett frågetecken. Så t. ex. kallas det präktiga lustslottet Drottningholm »eine ureigene Schöpfung Ulrikens» — ett omdöme, som väl är något vågadt, då Lovisa Ulrikas andel däri väsentligen inskränker sig till några tillbyggnader, säkerligen efter Tessins råd, och förändringar i den inre dekoreringen och möbleringen. En lika »ureigene Schöpfung» förklaras »die schwedische Akademie der Historischen Wissenschaften» vara eller, som det heter i en tidigare uppsats af dr Arnheim,[3]

---

[1] Sid. 232 uttalar författaren den förmodan, att en bok om Vasahuset, som Lovisa Ulrika sänder sin moder, möjligen är Girs' Johan III:s krönika. Detta kan knappt vara fallet, då det i brefvet uttryckligen står, att boken är på latin och därför egentligen afsedd för en plats i moderns stora bibliotek. Man skulle vilja gissa på antingen Messenius' Scondia Illustrata eller Loccenius' gamla rikshistoria.

[2] Utgifvaren sätter ett »von» framför de svenska adelsnamnen, vare sig denna prydnad hör dit eller ej. Särskildt när det gäller de gamla bekanta och ändock betitlade adelssläkterna Bjelke, Brahe, Sparre, Sture, Tessin etc. är detta enligt recensentens mening ej blott öfverflödigt, utan principiellt oriktigt.

[3] Aus Briefen d. Kronprinzessin Ulrike etc. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte II.

»ein glänzendes Denkmal, welches Hohenzollerngeist auf schwedischem Boden sich errichtet hat». Lovisa Ulrikas förtjänst får ju ej underskattas, men som bekant voro sträfvandena att få till stånd en historisk akademi äldre än Lovisa Ulrikas stiftelse, ehuru de först genom hennes protektion lyckades att blifva förverkligade, och Lovisa Ulrikas akademi förföll snart på grund af hennes brytning med de tongifvande kretsarna i och med revolutionsförsöket. I sin nuvarande form daterar sig akademien från dess omorganisation under Gustaf III. När man framhåller Lovisa Ulrikas betydelse för den franska kulturens blomstring i Sverige, förtjänar det att framhållas, att denna andliga kulturriktning ingalunda daterar sig från hennes ankomst utan då redan är i fullt flor och har rikt med glänsande representanter i konst och litteratur liksom i det sociala lifvet. Betydelsen af hennes ankomst var, att denna kultur i det unga hofvet fick en ny och mer glänsande social medelpunkt. Intet bevisar detta bättre än just dessa bref, som oupphörligt (sid. 71, 78, 89 m. fl.) gifva starka uttryck åt den unga prinsessans glädje och förvåning öfver att se sig omgifven af så många högt bildade, förfinade och spirituella sällskapsmänniskor, i regel tillhörande landets högsta aristokratiska kretsar, och föras in i en ström af idel moderna sällskapsnöjen och omgifvas med en lyx, elegans och frisk lefnadsglädje, som tyckas hafva öfverträffat det preussiska hofvets vanor. Utgifvarens påstående, att »den svenska litteratur- och konsthistorikern talar om Lovisa Ulrikas tidsålder», tål väl också någon modifikation — en dylik betydelse för svenska litteraturen och konsten har hon ju icke alls —, och hans välmenta råd till de svenska forskarne att ej glömma bort att äfven med erkännande ihågkomma hennes lärare och mentor Tessin är något öfverflödigt.

* * *

Det första intryck, som ett studium af de nu utgifna brefven lämnar, är att läsaren umgås med en märkligt modern ande. Man har nästan svårt att ihågkomma, att mer än ett och ett halft sekel förflutit, sedan dessa breflappar nedskrefvos. De bära så fullständigt prägeln af en lefvande, rikt utrustad och rikt kännande människa med starkt temperament, lifligt ingenium och en sällsynt snabb uppfattningsförmåga. Särskildt brefven till de yngre syskonen August Wilhelm och Amalie spegla sällsynt väl Lovisa Ulrikas inre själslif. De äro outtömligt rika på infall, stundom skämtsamma och kvicka, stundom allvarliga nog; hennes anmärkningar äro ofta träffande, ofta öfverdrifna, alltid roande och intressanta. Hon är helt behärskad af den franska kulturen, tänker och skrifver på franska, beundrar Voltaire och citerar oupphörligt strofer ur hans verk eller andra franska klassikers. Någon gång möter ett tyskt uttryck, då mera på skämt eller med anspelning på barndomsminnen. Beskrifningarna på märkliga tilldragelser, som hon upplefver, främst resan till Sverige och mottagandet här, eller af det unga hofvets

nöjen äro målande, ofta satiriska, ofta fulla af entusiasm, alltid präglade af frisk lifslust, rikt kulturintresse och utpräglade sympatier eller antipatier. Just denna omedelbarhet i stilen och det starkt subjektiva, personliga draget i omdömen och skildringar gör denna brefväxling så tilldragande och lefvande. Man känner vid dess studium, hvilket märkligt afbrott gent emot äldre tiders själslif upplysningskulturen medförde och huru den mer moderna människotypen under denna tid liksom mognar.

Naturligtvis ger denna intima korrespondens i första rummet en rikedom af uppgifter rörande brefskrifvarinnan själf. Dessa ändra nu visserligen ingalunda det intryck, som forskningen redan gifvit af henne, men mängden af smådrag gör bilden fylligare och säkrare. Här möta vi henne blott i hennes första ungdom, då hon, fri från de band, som hemmet dock lade öfver en ung, ogift dotter, och i första jublet öfver huru rikt lifvet gestaltade sig och öfver den beundran, som öfverallt ägnades hennes skönhet, bildning och begåfning, kände hela sin personlighet växa och såg på lifvet och framtiden med alltigenom hoppfulla blickar samt drömde om ära, lycka och makt. Det var hennes lyckligaste tid dessa år, då hon gjorde sitt inträde i Sverige och emottogs med en utomordentlig välvilja och öfverströmmande sympatier. Tiden förflyter under idel angenäma sysselsättningar och nöjen i öfverensstämmelse med hennes egen smak, inom hennes familj inträffade intet, som på allvar kunde oroa henne, och snart finna vi henne som den unga modern, en egenskap som ytterligare ökar hennes lycka och entusiasmen för hennes person. Vi kunna i hennes bref följa det unga hofvets lif nära nog dag för dag, ett myller af personligheter rör sig kring henne såsom medelpunkten, och vi se det gustavianska hoflifvet i dess karakteristiska drag, färdigbildadt redan nu. Vi möta redan här dess lätta spirituella samtalston, dess intelligenta sysselsättningar, dess glada nöjeslif, teatraliska tillställningar och maskeradbaler — denna sista nöjesform berömmer Lovisa Ulrika sig af att hafva infört —, blott att detta hoflif under Lovisa Ulrikas glansdagar har åtskilligt mera af andlig finess, af sedesamhet och oskyldig glädje, det saknar den frivola tonen, det forcerade i nöjenas art och mängd, liksom dess stela etikett.

Lovisa Ulrikas karaktär ter sig i dessa bref öfver hufvud från den älskvärda sidan, dock röja sig gång på gång härsklystnaden och en utpräglad intriglusta liksom en viss dubbelhet. Detta sistnämnda drag, som i förstoradt mått går igen hos hennes äldste son, möter flerfaldiga gånger. Än ställer hon sig väl med den ene, än med den andre på grund af hans inflytande eller för att vinna honom för sina syften, under det att hon i brefven bekänner, att hon föraktar eller afskyr personen i fråga. Så kallar hon Ungern-Sternberg en »fort méchant homme» och fortsätter: »je lui ai fait un accueil le plus obligeant, feignant d'ignorer le passé» (s. 290); biskop Kalsenius är »le plus grand fourbe de monde», men hon ämnar icke lämna honom, »sans lui graisser la patte. C'est le seul et unique moyen

de parvenir au but que l'on se propose: triste ressource et indignité impardonnable!» (s. 291). En annan egenskap, som följer henne genom lifvet, oförmågan att hushålla, möter också redan nu; hon är alltid i penningbehof, har gjort för stora utgifter och har skulder. Sådana följa ända från Berlin, och brodern Wilhelm eller systern bedes utverka anstånd med betalningen, förskottera smärre belopp eller mana på utbetalandet af arf efter fadern. Hennes maktbegär och förakt för politisk och borgerlig frihet träda flerestädes fram i skarp form. Med anledning af en politisk arrestering i Preussen förklarar hon i bref till brodern Fredrik, att lagarna äro så besynnerliga här, att man icke utan öfvertygande skäl vågar arrestera någon på blotta misstankar, »ce qui est plus pour la sûreté des particuliers que pour celle du royaume» (s. 324). Att ofrälse hafva inflytande på det politiska lifvet, finner hon orimligt; hvarken naturen eller försynen hafva någonsin skapat präster, bönder eller borgare för politiken (s. 338). Hvilket hennes eget ideal af statsform var, därom vittna hennes utrop: »Qu'on est heureux quand on est dans un pays qui n'a qu'un maître!» (s. 317) eller på ett annat ställe: »Malheureux pays qui est gouverné par des ministres et dont le prince n'est que le fantôme! Ma chère patrie, par la grace de Dieu, est à l'abri de pareils fléaux» (s. 254). Trots dessa despotiska tendenser är Lovisa Ulrika emellertid fullständigt oförmögen att bedöma personer, äfven i den närmaste omgifningen. Medan hon har idel loford för sina vänner, äro alla, som ha motsatt åskådning eller tillhöra annat politiskt läger, idel föraktfulla eller usla personer, och hon målar deras bild så svart, att man alldeles tycker sig vara midt uppe i den gustavianska tidens mest ilskna memoarlitteratur med dess subjektiva karakteristiker. Svenska sändebudet i Petersburg grefve Barck är »un traître», som uppoffrar alla kronans och fäderneslandets intressen (s. 295). Ryska ambassadören v. Korff är ett vidunder, framdraget ur helvetets afgrund, och »capable de tous les crimes jusqu'à celui qui répugne le plus à la nature qui est l'assassinat» (s. 337). Prästerna äro i allmänhet särskildt föremål för Lovisa Ulrikas ovilja. I ett bref till brodern Wilhelm heter det om dem, att det finnes intet ställe i världen »qui produise de plus grands fourbes et scélérats que ces messieurs que nous avons ici» (s. 205). Liknande uttryck möta så ofta både i dessa bref och senare, att de kanske snarast få betraktas som en jargon, som är gängse i syskonkretsen hemma i Berlin. Men naturligtvis vore de icke möjliga i allvarligt sammanhang utan den ganska prononcerade likgiltighet för den bestående religionen, som på flera ställen framträder. Visserligen klandrar Lovisa Ulrika själf i ett bref till samme broder (s. 329) dennes fritänkeri och ger en utläggning af sin egen religiösa ståndpunkt, men denna består i för denna tid ganska typiska och vanliga fraser om nödvändigheten af tron på en skapare, utgjutelser om hans allmakt och om behofvet af religionens tröst m. m., och på samma gång hon förklarar deismen

för ett förskräckligt brott, framträder ganska tydligt, att den är hennes egen ståndpunkt.

Af omgifningen i Sverige spelar ingen en större roll än Tessin. Den unga kronprinsessan är fullständigt intagen af honom och hans grefvinna, beundrar hans insikter, hans umgängessätt, hans älskvärdhet och klokhet, och hon hyser obegränsad tillit till hans statsmannaförmåga. Han är »nationens största snille» enligt hennes mening (s. 93). Äfven Adolf Fredrik bedömes här ovanligt gynnsamt. Prinsessan prisar hans sätt, hans bildningsintresse och hans godhet i alla tonarter. Redan det första intrycket är alltigenom gynnsamt, och oupphörligt i det följande prisar Lovisa Ulrika sin husliga lycka. Hon försäkrar bröderna och modern gång på gång, att hennes make är vida mer betydande än de tro, söker finna likhet i karaktär mellan honom och den älskade brodern August Wilhelm och har ingen antydan alls om några brister. Möjligen är detta politik, ty det verkar öfverraskande, att hon ej skulle genomskådat sin makes andliga obetydlighet och hans svaga, vankelmodiga karaktär, möjligen beror det däraf, att Adolf Fredriks verkligt goda egenskaper och obegränsade beundran och tillgifvenhet för henne själf ännu höllo hennes kritik tillbaka. Desto mera kritik får den gamle konung Fredrik, hvars utomordentliga vänlighet mot den unga prinsessan endast besvaras med utgjutelser om hans odrägliga tråkighet, löjliga utseende och slöhet (s. 137, 308 m. fl.) Konung Fredriks lefnadssätt kunde ej heller ingifva respekt, och med obarmhertig öppenhet hånar hon i brefven hem hans galanterier och älskogsförbindelser (s. 220). Lovisa Ulrika såg honom blott såsom en utlefvad gubbe men borde väl kunnat upptäcka något af de goda egenskaper, som utmärkt honom under hans yngre dagar och förmått fängsla och kvarhålla flera vänner och som ännu vid hans död kunde framkalla sådana omdömen som Gustaf Bondes i hans teckning af Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I. Oupphörligt skina förhoppningarna fram om hans stundande frånfälle; sa fort den gamle kungen är sjuk, ger hon uttryck häråt, när hon ej vädrar blott förställning och politik. I ett bref (s. 131) är hon älskvärd nog att önska honom ännu 2½ år, så att hon hinner göra ett i djupaste hemlighet af henne själf planeradt besök i Berlin, i andra hoppas hon på hans omedelbara hädanfärd. Detta må vara förlåtligt men verkar icke särskildt sympatiskt. Öfver hufvud röjer sig i flera af hennes omdömen en kall egoism, som står vid sidan af mycken älskvärdhet i öfrigt

Af intresse är att iakttaga Lovisa Ulrikas hållning under den konflikt med konungen, som föranleddes af dennes önskan att vid hofvet introducera sin nya älskarinna. Kronprinsessans obenägenhet att gå konungens önskan till mötes och emottaga fröken Horn hedrar henne blott; i brefven hem framställer hon sina synpunkter och begär råd (s. 241). Det var emellertid af politiska skäl inopportunt att drifva konung Fredrik till brytning med det unga hofvet da motpartiet otvifvelaktigt skulle utnyttja en dylik eventualitet,

och man har därför tydligen från flera håll rådt Lovisa·Ulrika att gå till mötes, äfven hennes egen familj. Något öfverraskande verkar dock ett nytt bref till modern, där hon ej alls har någon moralisk indignation eller några betänkligheter vidare, utan förklarar att hon blott låtsats ogilla konungens lefnadssätt och gjort svårigheter att taga emot den nya mätressen för att tillfredsställa det allmänna tänkesättet här i landet och särskildt prästerna, som eljest kunde få anledning att klandra hennes likgiltighet. »Ce qui dans un autre pays paraîtrait ridicule, fait dans celui-ci une très grande différence par rapport à leur façon de penser. J'ai donc été obligée de faire des difficultés pour la recevoir, et cela a duré assez longtemps pour que le public en fût informé» (s. 248). Liknande illegitima förbindelser voro den tiden alltför vanliga vid hofven, icke minst i Lovisa Ulrikas egen preussiska familj, liksom vid morbroderns hof i England, för att hon skulle taga alltför illa vid sig. Själf skämtar hon i bref till brodern August Wilhelm om hans och brödernas förbindelser (s. 161). Anmälaren har dock det subjektiva intrycket af hennes bref, att hon innerst ogillar denna immoralitet och att både hennes stolthet och känsla för det passande såras af nödtvånget att visa vänlighet mot fröken Horn, ehuru hon, när hon ej får medhåll ens af sina egna, kastar om för att icke synas vara bigott.

Allt som rör Lovisa Ulrikas egen familj sysselsätter hennes tankar på det lifligaste. Hon deltar varmt i alla glada tilldragelser i hemmet, sörjer öfver de konflikter, som esomoftast söndrade syskonkretsen, och är djupt orolig, då någon fara hotar hennes kära genom sjukdom eller när bröderna äro i kriget. Hon tänker sig tydligen ständigt in i förhållandena hemma, är liksom städse andligen närvarande där. Hon kan icke få nog af underrättelser hemifrån och tigger af brodern Wilhelm och systern Amalie oupphörligt bref och underrättelser. Detta är ju intet märkligt. Men kärleken till familjen synes vara mer än vanligt intensiv och djup, och uttrycken däraf äro äkta och mången gång rörande. För brodern Fredrik har hon en obegränsad beundran, blandad med en stark respekt. Hon gläder sig framför allt åt hans bifall, ser i honom sitt främsta stöd, jublar formligen öfver hans segrar och hatar alla hans fiender och motståndare. Utgifvaren anmärker med rätta, att hon, systern i främmande land, hade större förståelse för den kungliga broderns väldiga personlighet, hans planer och sträfvanden än de i Tyskland lefvande syskonen. Förhållandet till modern är likaledes prägladt af tillgifvenhet och respekt, och utgifvaren har kanske rätt däri, att bristen på inre sympati och öfverensstämmelse dem emellan alltför mycket betonats och öfverdrifvits. Dock är det väl knappt rätt att skylla på »den böswilligen Klatsch schwedischer Parteifanatiker», som lär hafva åstadkommit, äfven hos allvarliga historiker, en ren vrångbild af förhållandet mellan moder och dotter. Den bekanta berättelsen om den örfil, som Lovisa Ulrika i barndomen utan egentlig anledning skulle fått af modern, hvarvid hennes öra skadats af moderns juvelring, härstammar visserligen från Nordins

anteckningar, som återgå till muntlig berättelse af Lovisa Ulrika själf. Sanningen däraf är ju icke bevisad, men något orimligt ligger väl ej i en dylik, kanske tillfällig häftighet från moderns sida, och berättelsen bevisar knappt, äfven om den vore diktad, någon särskild elakhet hos de svenska partifanatikerna. Någon anledning att anse historien alldeles uppdiktad är också svår att finna. Gå vi till de nu utgifna brefven, märkes idel dotterlig vördnad och kärlek, ehuru uttrycken af hennes känslor verka något mera konventionella än i brefven till syskonen. Man finner dock ingen verklig inre förtrolighet, snarare en viss ängslan att på något sätt väcka moderns ogillande, trötta henne eller meddela något obehagligt. I de vida intimare brefven till de jämnåriga syskonen ber hon dem ofta dölja saker för modern, och i ett bref till August Wilhelm utgjuter hon sig i ganska bittert klander öfver modern, som hemkallat hennes tyska sällskapsdam, fröken von Knesebeck (s. 342). Att förhållandet ej varit det intimast möjliga, är ju ganska otvetydigt. Kärleken till brodern August Wilhelm och förtroligheten dem emellan får däremot öfvertygande uttryck; det är det vackraste syskonförhållande, man gärna kan tänka sig. Med systern Amalie gnabbas Lovisa Ulrika esomoftast och af gammal vana, men förhållandet är äfven dem emellan innerligt och äkta systerligt och något spår af missstämning, beroende på konung Fredriks bekanta rekommendation af Amalie i första rummet till den svenske friaren, finnes icke alls. Amalie är hennes ständiga kommissionär vid otaliga små uppköp utifrån, den som främst skall förse henne med notiser om allt och alla därhemma. De båda svägerskorna, konung Fredriks gemål och August Wilhelms, inbördes systrar, äro däremot tydligen icke i Lovisa Ulrikas gunst.

* * *

För den politiska historien lämna de föreliggande brefven kanske mindre än man skulle vänta. Den unga prinsessan, som kom såsom främling, okunnig om de svenska förhållandena och utan erfarenhet i öfrigt, kan naturligtvis icke under de två första åren af sin vistelse i det nya landet spela någon självständig roll. Helt visst kommer nästa del att i detta afseende ge rikare bidrag till politikens historia. Men den roll, hon verkligen spelade under dessa år, var betydelsefull nog. Den kan sammanfattas däri, att hon väsentligen bidrog till att föra sin gemål, arffursten, öfver till nära förbindelse med hattarne och påskynda den brytning mellan honom och ryska hofvet, som väl ändock förr eller senare måste inträda. Därigenom har hon också sin andel i partikampens utgång vid 1746—47 års riksdag. Själf har hon tydligen kommit till Sverige, full af ifver att gagna brodern Fredriks intressen och befordra ett närmare förbund mellan Sverige och Preussen. Då emellertid vänskapen mellan Preussen och Ryssland samtidigt blef allt svalare och Elisabet, påverkad af Alexei Bestuschew, allt mera närmade sig Österrike, innebar en

svensk förbindelse med Preussen och Frankrike ett lösgörande af Sverige ur ryska beroendet. Lovisa Ulrika ägnade sig med ifver at denna uppgift. I hennes tidigare bref är det blott fråga om Preussens intressen; hon går på med, att Sverige fortast möjligt borde emancipera sig från Ryssland, och försäkrar, naivt nog efter föregående erfarenheter, att Ryssland blott är »un fantôme qu'il serait facile de faire évanouir» (s. 290). Hon hade tydligen intet alls emot att kasta riket omedelbart in i en häftig brytning med Ryssland och i Preussens armar, trots Sveriges egen vanmakt och Preussens allt annat än trygga ställning. Fredrik II var tydligen denna tid alltför upptagen af att bevara sitt rika schlesiska rof, för att han skulle kunnat gifva Sverige någon verklig hjälp Adolf Fredriks dröjande och försiktiga hållning till Ryssland var egentligen ganska väl motiverad.

Vid sidan af brodern fick Lovisa Ulrika ganska snart en annan intim rådgifvare, som arbetade i samma riktning som denne, nämligen Karl Gustaf Tessin. Att den sluge och erfarne hattchefen hade sina särskilda syften är ju helt naturligt, men ännu tyckes åtminstone Lovisa Ulrika icke märka någon differens alls i de eggelser och råd, som kommo från honom, och dem som brodern gaf. När man läser hennes relationer om sina små politiska triumfer, kan man omöjligen undgå att märka, att hon hela tiden ledes och användes, först af konung Fredrik, sedan i växande grad af Tessin. Hon blir dennes förnämsta medel att fjättra tronföljaren vid partiet och därmed att stärka dess ställning för den kommande riksdagskampen. Om Tessin också otvifvelaktigt är gripen af verklig beundran och förtjusning för den unga prinsessan, med hvilken han har så mycket gemensamt i smak och bildning, har dock tydligen det politiska intresset att vinna och bruka Lovisa Ulrika eggat hans ansträngningar att roa och behaga henne. I hennes brinnande maktbegär, som han alltför väl genomskådat, fann han ytterligare ett medel att fjättra henne vid sitt parti, och han var tydligen den. som väckte den första tanken hos henne på en blifvande utvidgning af konungamakten. Redan så tidigt som den 17 nov. 1744 skrifver Lovisa Ulrika till brodern Fredrik: »Le comte Tessin est l'idole de la nation et le seul capable de soutenir ce qu'il commence. Il est certain que, si le Prince (Adolf Fredrik) fait la moindre démarche pour lui qui puisse l'attacher, il fera tout pour changer le gouvernement et le rendre souverain. Je crois, mon cher frère, que vous devez savoir ses sentiments là-dessus. Je vous supplie, si vous écrivez au Prince, de ne point faire mention de cette affaire-ci, mais en général lui faire entendre qu'en ménageant de certaines personnes, et par des distinctions marquées, il pourrait se faire un parti qui le mènerait à la souveraineté» (s. 121). Det verkar egendomligt att se ett svenskt riksråd och en af landets främsta män skynda att ingifva den blifvande drottningen dylika förhoppningar och eggelser. Säkert är, att de föllo i god jord och bidrogo att fästa Lovisa Ulrika vid Tessin och hans parti.

Den första triumf, som Tessin låter den unga kronprinsessan skörda på politikens fält och som hon också i bref hem med stolthet omtalar såsom sin personliga förtjänst (s. 68), är att han låter öfvertala sig af henne att kvarstå i senaten, ehuru han där är omgifven af en mängd afundsmän och fiender, som ej uppskatta hans förtjänster. Nästa seger blef Tessins utnämning i början af 1745 till öfverstemarskalk för det unga hofvet — en utnämning, inför hvilken Adolf Fredrik länge tvekade. Den betecknar hans öppna partitagande för hattarne och brytning med ryska partiet, hvaröfver Lovisa Ulrika och säkerligen äfven Tessin jublade såsom öfver en stor framgång. Det kan dock verkligen ifrågasättas, om detta utmanande steg var synnerligen klokt och om det ej för tronföljarparet medförde vida flera faror och förödmjukelser än fördelar. Adolf Fredrik kunde otvifvelaktigt på ett finare och mindre bryskt sätt hafva genomfört sin öfvergång till hattpartiet, om han underlåtit dylika onödiga utmaningar och liksom uppehållit hoppet hos den ryska politiken att kunna kvarhålla honom i sitt ledband. Men Adolf Fredrik saknade smidighet och själfständig begåfning. Han var ett rö för vinden och påverkades städse af någon, som ägde hans förtroende. Från detta ögonblick blef detta i regel hans gemål, som var den starkare viljan men därför icke alltid den bättre insikten, och i sista hand de, som stodo bakom henne.

Efter denna framgång har Lovisa Ulrika för en tid mindre att förtälja om sin politiska verksamhet; förbundsfrågan kunde ju icke avancera, förrän riksdagen sammanträdt, och berodde af partikampens utgång därunder. Men när så tiden för riksdagen nalkades på sommaren 1746, trädde politiken åter i förgrunden af hennes intressen och hon kastade sig med ifver in i partiernas spel om makten. Hon hade nu fått en ny uppgift, att påverka allmänhetens stämning och värfva anhängare åt hattpartiet. I detta syfte följde hon sin gemål på hans resa till Uppsala och Västerås och utvecklade därunder all sin älskvärdhet och tjusningsförmåga, och på hösten åkte hon omkring på Stockholms gator med den lille arfprinsen för att ytterligare stegra sympatierna för tronföljarparet och det parti, som gjort dess sak till sin. Äfven när det gällde att anskaffa medel för att bearbeta riksdagsmännen, synes hon icke hafva undandragit sig personliga uppoffringar trots sina klena finanser. Riksdagskampen rörde sig ju också numera om hennes och hennes gemåls hela framtid i Sverige, icke minst just på grund af hennes eget förvållande och skarpa partitagande. Det är också lätt att förstå hennes ifver och spänning. innan det ännu blef klart, hvaråt segern skulle luta. Hon hade i själfva verket satt allt på ett kort. Därhän hade hennes egna passioner och oförmåga att bedöma faran samt Tessins slughet och glänsande societetstalanger fört henne. Hon hade varit ett redskap för hattpolitiken och hennes öde berodde af dess.

Riksdagens sammanträde förändrade med ett slag hela lifvet i Lovisa Ulrikas omgifning. Hon såg en mängd nya personer omkring sig och rörde sig i en atmosfer af politiska lidelser och in-

triger. Man hör här icke talas om annat än politik från morgon till kväll och all annan konversation är liksom bannlyst, skrifver hon hem (s. 318). Hon tycker, att hon befinner sig med ens liksom i ett helt annat land, hon står inför en mångfald nya gåtor och finner det hela förskräckligt. »Il y a des choses qui me passent et que je ne comprends point — förklarar hon — mais il est sûr qu'une diète est tout ce qu'il y a de plus affreux» (s. 329). Det skulle hon i långt högre grad få erfara senare. Dessa månader i slutet af 1746, då riksdagskampen stod och vägde, voro tydligen mycket pröfvande.

När vid slutet af året Fredrik II:s sändebud i Stockholm, grefve Finck, lämnade Sverige, fick Lovisa Ulrika tillfälle att medsända ett längre bref till brodern af 20 dec. 1746, otvifvelaktigt det i politiskt afseende mest intressanta aktstycket i samlingen. Det utgjorde liksom en relation öfver hennes verksamhet sedan ankomsten till Sverige. Otvifvelaktigt röjer detta bref mycken skarp iakttagelseförmåga och mycket politiskt intresse, men det vittnar också genom sina påtagliga öfverdrifter om en stor naivitet, som kulminerar i att skjuta skulden för alla olyckor på den stackars konungen. »C'est lui qui tisonne le feu et qui entre dans tous les projets abominables qui se trament contre l'honneur et contre l'avantage de la Nation.» Säkerligen har också Fredrik II bedömt sin systers förmåga något riktigare än utgifvaren, som menar, att om man uppmärksamt läser denna redogörelse så begriper man, »dass Friedrich der Grosse seine Schwester bereits damals für fähig erachtete, auf eigenen Füssen zu stehen». Månne han verkligen någonsin ansett det? Själf har han karakteriserat henne såsom »högmodig, häftig och intrigant», en karakteristik som historien icke vederlägger. Att han för egen räkning dragit så mycken nytta som möjligt af henne i början, är ju tydligt nog, men att han ansett henne mogen för självständig politisk gärning är föga troligt. Därtill var han alltför stor människokännare, och därtill funnos tydligen för stora brister i Lovisa Ulrikas karaktär och omdömesförmåga, trots viljan till makt och intresset för den politiska intrigen. Men ännu var Lovisa Ulrikas stjärna i stigande, och skuggorna hade icke på allvar hopat sig kring henne.

Nästa del af dr Arnheims värdefulla publikation skall säkerligen gifva oss mera af Lovisa Ulrika såsom politiker, och vi motse densamma med verkligt intresse.

L. S.

Svenska porträtt i offentliga samlingar. Utgifna under medverkan af Personhistoriska Samfundet. Af N. SJÖBERG. D. 1. Drottningholm. D. 2. Gripsholm, Vasatiden. 52 s. + 50 portr.; XIV + 69 s. + 50 portr. 4:o. Sthlm, Hasse W. Tullberg 1905, 1907.

De i svenska statens ägo befintliga stora porträttsamlingarna erbjuda ett synnerligen rikt och viktigt material både för den personhistoriska och den konsthistoriska forskningen, men de äro ännu mycket litet använda och alltför litet kända. Öfver de samlingar, som stå direkte under Nationalmusei vård, museets egna och samlingarna på de kungliga lustslotten Gripsholm, Drottningholm, Rosersberg, Strömsholm m. fl., finnas väl handskrifna kataloger upprättade, ingående i den moderna lappkatalogen: »Svenska statens tafvelsamling, hufvudinventarium», serierna A—E, i Nationalmuseum. Men därjämte finnas ju inom de flesta af statens ämbetsverk porträttsamlingar, kungaporträtt, bilder af f. d. chefer och tjänstemän, hvilka icke äro uppförda i någon gemensam katalog. Vidare äga ju åtskilliga halfofficiella och kommunala institutioner dylika samlingar af stort intresse, och slutligen hafva vi alla de porträtt, som i större och mindre samlingar finnas i enskild ägo.

Personhistoriska Samfundet har företagit sig att söka göra detta rika material kändt och användbart. För nående af detta mål har samfundet låtit sprida blanketter med formulär för porträttbeskrifningar, afsedda att ifyllas och insändas till samfundet för att bilda stommen till en stor allmän svensk porträttkatalog. Företaget har omfattats med intresse, och i hvarje häfte af Samfundets tidskrift omnämnas nyinsända dylika förteckningar öfver både myndigheters och enskilda personers porträttsamlingar. Förteckningarna deponeras tills vidare bland Samfundets i riksarkivet förvarade handlingar. Såsom nästa steg i bearbetningen får man tänka sig beskrifningarnas öfverförande på en lappkatalog, ett porträtt å hvarje lapp. Det personhistoriskt-ikonografiska intresset af en dylik allmän svensk porträttförteckning ligger i öppen dag. Äfven ur konsthistorisk synpunkt blir den förvisso af stor betydelse. Vi sakna ju ännu alltjämt ett utförligt arbete öfver den svenska konsthistorien, framför allt öfver bildkonsten. Porträttkonsten har här intagit ett bredt rum och under långa perioder varit den enda lifskraftiga konstarten.

De traditionella uppgifterna om hvem ett porträtt återger eller den konstnär, som utfört det, måste dock alltid tagas med reservation och pröfvas; ej sällan påträffar man rena förfalskningar, fantasiporträtt tillverkade långt efter vederbörandes död för att »komplettera» ett galleri af förfäder. Ännu oftare kan traditionen vara vilseledd i god tro: 1700-tals-porträtt uppgifvas föreställa personer, som lefvat långt tidigare, porträtt af högst olikartad karaktär tillskrifvas en och samma konstnär o. s. v. I många fall står här

ingen rättelse att vinna, utan bilden måste återföras till den stora gruppen »okände»; men ofta kunna jämförelser med andra porträtt. iakttagelser rörande målningssättet, dräktens snitt, befintliga ordensdekorationer etc. möjliggöra ett bestämmande af ett »okändt» eller en ändring af ett traditionellt namn.

Det är resultaten af ett dylikt arbete i samlingarna på Drottningholm och Gripsholm, som amanuensen N. Sjöberg framlagt i de hittills utkomna delarna af det verk, hvars titel läses här ofvan. — Han inleder sin redogörelse för Drottningholmssamlingen med en kortfattad historik. De äldsta porträtt som funnits på slottet tillhörde dess grundläggarinna, drottning Hedvig Eleonora; af dessa porträtt, som tidigast omtalas i ett inventarium från år 1709, finnas dock nu blott två kvar. I senaste tid hafva ditförts några af konung Oscar II inköpta porträtt från 1600-talets slut. När Hedvig Eleonora dog 1715, öfvergick Drottningholm till Ulrika Eleonora d. y., som betydligt ökade porträttsamlingen, dels med bilder af sina släktingar, dels med framstående äldre och samtida svenskars konterfej. Här funnos bl. a. serien Karl XI:s rådsherrar, nu på Gripsholm, en serie Karl XI:s generaler, nu till större delen på Karlberg, samt den å slottet ännu kvarvarande serien Karl XII:s generaler. — Fredrik I afstod vid drottningens död 1741 sin arfsrätt efter henne till kronan, hvarigenom bl. a. Drottningholm med dess samlingar blef statens egendom, för att dock efter några få år med nyttjanderätt öfverlämnas till dåvarande kronprinsessan, Lovisa Ulrika. Med henne gjorde rokokon sitt inträde på slottet, som nu pryddes dels med moderna franska taflor, grundstommen till den ståtliga samling dylika, som nu finnes i Nationalmuseum, dels med porträtt af drottningens släktingar i Tyskland och Sverige. Gustaf III ökade samlingen af dessa släktporträtt med åtskilliga pasteller af modeporträttören Lundberg samt med en af den berömde Alexandre Roslin målad serie. Under 1800-talet hafva med samlingen införlifvats dels åtskilliga porträtt af medlemmar af det regerande konungahuset, dels ett antal bilder af framstående personligheter, till en stor del härrörande ur Karl XV:s samling.

Sjöbergs porträttförteckning upptager 163 nummer, de flesta målningar i olja eller pastell samt ett fåtal byster och reliefer. Beskrifningarna äro synnerligen noggranna och fullständiga och på samma gång öfverskådliga och koncisa. Den praktiska och konsekvent genomförda uppställningen af beskrifningen är värd ett särskildt erkännande och kan tjäna som mönster för dem, som eventuellt vilja insända porträttbeskrifningar till Personhistoriska Samfundet. Förf. omnämner först bildens omfattning (knäfigur, bröstbild) och allmänna ställning (hufvudet t. h., v. handen i sidan), beskrifver därefter hufvudet och ansiktet samt slutligen dräkten uppifrån och nedåt, bakgrund, accessoarer och möjligen befintliga inskrifter och signaturer. Dessutom meddelas naturligtvis noggranna måttuppgifter, tagna på blindramens baksida, äldre katalognummer, uppgift å det rum i slottet, där porträttet f. n. är placeradt, samt, där så varit

möjligt, namnet på konstnären. Porträttförteckningen kompletteras af en förteckning öfver de i samlingen representerade konstnärerna med hänvisningar till de af dem utförda bilderna.

Det hela afslutas med femtio i autotypi utförda afbildningar af de mest representativa porträtten, hvilka dock i Drottningholmsdelen icke äro så lyckade, som man kunnat önska. — Raden inledes med ett Ehrenstrahlporträtt af Hedvig Eleonora, härstammande från Mälsåkerssamlingen, hvaraf en replik finnes i Hedvig Eleonora församlings pastorsexpedition i Stockholm. Från Mälsåker härstammar äfven det vackra porträttet af detta slotts byggherre, riksrådet Gustaf Soop. De båda här afbildade porträtten af Karl XI — i karusellrustning som Apollo och till häst i romersk dräkt —, båda af Ehrenstrahl, äro karaktäristiska paradbilder. Det sistnämnda är det ena af de två porträtt, som finnas kvar å Drottningholm sedan Hedvig Eleonoras tid. Af serien Karl XI:s generaler, målade af D. K. Ehrenstrahl 1680, äro här återgifna trenne, alla och särskildt porträttet af Erik Dahlberg intressanta som personskildringar. Af samlingens sju Karl XI:s-porträtt, alla af Ehrenstrahl, är utom de båda ofvannämnda äfven återgifvet helfigursporträttet af år 1690, framställande den allom bjudande suveräne konungen sittande, iklädd kunglig skrud med kronan bredvid sig och ett lejon vid sina fötter.

Äfven af Karl XII äger Drottningholm sju målade porträtt; det här afbildade är af den s. k. Altranstadt-typen, utfördt af David v. Krafft år 1707, och framställer den 25-årige skägglöse dunderguden i bröstbild, iklädd sin enkla blåa krigarrock. — Af serien Karl XII:s generaler, tillkommen på initiativ af Ulrika Eleonora för att utgöra ett äreminne öfver broderns stridskamrater, äro 11 st. atergifna bland planscherna. Mest karolinska äro de af Dav. v. Krafft aren 1718—19 målade porträtten af Rehnsköld, Hård, Armfelt, Mörner, Gjertta, Wachtmeister, Magnus Stenbock och v. Beckern. De båda osignerade porträtten af Strömfelt och Henning Rudolf Horn har förf. tillskrifvit Georg Engelhart Schröder, hvilket, liksom antagandet att J. H. Scheffel målat Karl Cronstedts, trots den karolinska uniformen eleganta rokokoporträtt, förefaller sannolikt.

De följande 20 planscherna äro egnade åt den holstein-gottorpska kungafamiljen, som företrädesvis porträtterats af Gustaf Lundberg i pastell och Alex. Roslin i olja. Af Lovisa Ulrika finnas å slottet sju målade porträtt, af hvilka icke mindre än fem återfinnas bland planscherna. Den intelligenta höga damens historia återspeglas i hennes drag: af den unga lifliga furstinnan blir den på en gång högdragna och förbindliga drottningen och slutligen den gamla oförsonliga och förgrämda änkedrottningen. Bilderna af den yngre generationen inledas med de af Lundberg på 1740—50-talen målade barnporträtten. Följa så två af samme konstnär målade pastellporträtt af prinsessan Sofia Albertina samt därefter Carl Fr. v. Bredas ståtliga bild af Gustaf III, målad efter konungens död, enl. Sander 1798. Synnerligen intressanta både som personskildringar och som

konstverk äro de af Roslin åren 1774—75 målade porträtten af konungahusets damer och hertig Fredrik Adolf. Af icke kungliga äro endast afbildade den äldre Per Kraffts själfulla porträtt af en ung okänd dam och Gustaf Lundbergs pastell af öfverhofmästarinnan Ulrika Strömfelt.

De tio sista bilderna återgifva 1800-tals porträtt, Karl XIII af Westin 1817, tvänne ryttarbilder af Karl Johan, Oscar I och drottning Josefina samt syskonkretsen Karl (XV), Gustaf, Oscar (II), Eugenie och August. Det hela afslutas med Oskar Björks porträtt af konung Oscar II i amiralsuniform. — Bilderna äro lyckligt valda; hänsyn har tagits både till deras ikonografiska och till deras konstnärliga och kulturhistoriska värde. Särskildt 1600-talsporträtten äro dock icke så väl reproducerade, som man skulle önskat, 1700-talsbilderna äro bättre.

Denna brist har blifvit helt och hållet afhjälpt i den andra delen af det stora verket: Vasatidens porträtt i Gripsholmssamlingen, hvars illustrationer kunna betecknas som förstklassiga.

Porträttsamlingen på Gripsholm är som bekant en af de största i världen, omfattande öfver 1,800 nummer, och det har därför varit nödvändigt att dela upp förteckningen på flera band. Vasatiden räknar förf. till Kristinas tronafsägelse och som svenska porträtt har han medtagit äfven utländingar i svensk tjänst och utländingar målade af svenske konstnärer.

En historik öfver samlingen i dess helhet utlofvar förf. i samband med det följande bandet, som skall behandla den karolinska tiden. — I inledningen skizzerar han den svenska målarkonstens historia under Vasatiden och redogör för i hvad mån denna kan studeras i Gripsholmssamlingen. Så godt som alla de porträtt som ståta med medeltida namn utmönstras, och i flera fall uppvisar förf. dem som förfalskningar från 1600-talet och ännu senare tider, något som dock ingalunda förut varit okändt, om det också icke varit påpekadt i de äldre tryckta katalogerna öfver samlingen. Dessa bilders karaktär af fantasiporträtt, tillkomna för att komplettera serier, är starkt iögonenfallande och har naturligen också beaktats af dem, som i senare tid sysselsatt sig med samlingens katalogisering i och för det ofvan omtalade hufvudinventariet öfver svenska statens tafvelsamling.

Med Gustaf Vasa gör en ny, en världslig konst sitt intåg i vårt land. Redan 1527, det år hvarmed räntekammarboksserien begynner, har konungen i sin tjänst konstnärer, och ur arkivens gömmor kunna, såsom redan Eichhorn m. fl. gjort, framletas både namn på konstnärer och uppgifter om af dem utförda arbeten. I allmänhet är det dock mycket vanskligt att med bindande bevis sammanföra konstnärsnamnen med bevarade konterfej. Förf. vågar ett försök och antager, att det intressanta porträttet af Gustaf Vasas syster Margareta, som är dateradt 1528, är måladt af tysken mäster Hillebrandt, som inkom hit 1527. Det intimt skildrade porträttet af den gamle kung Gösta själf från något af hans sista lefnadsår

tillskrifver han »möjligen» Lambrecht Rixius eller Anders målare. — Af stort intresse äro förf:s resultat angående några af damporträtten från 1500-talet; den bild, som traditionellt kallats Katarina Månsdotter, döper han på fullgoda skäl till prinsessan Elisabeth, Gustaf Vasas dotter, och det porträtt, som gällt för Katarinas af Sachsen-Lauenburg, anser han föreställa prinsessan Sofia, som bekant gift med hertigen af Sachsen-Lauenburg. En å porträttet befintlig inskrift, som förf. ej anför, talar visserligen emot denna omdöpning, men dräkten talar absolut för 1570-talet, något som äfven, oberoende af Sjöberg, påpekats af den kände danske 1500-talskännaren Troels Lund. Att äfven den unga dam, som kallats Katarina Stenbock, bär vanlig 1570-talskostym — ej änkedräkt — är ovedersägligt, och då porträttet ej äger den ringaste likhet med ett autentiskt porträtt af Gustafs tredje gemål, torde man kunna gå med på att det ej föreställer denna drottning. Med all reservation föreslår förf. att kalla henne prinsessan Cecilia.

Erbjuda de kungliga porträtten svårigheter, så är detta i ännu högre grad fallet med Vasatidens porträtt af icke kungliga personer i afseende på såväl hvem de föreställa som hvem som målat dem. Åtskilliga med traditionella namn betecknade porträtt hafva också här förts till gruppen okända. Här är en terra incognita, som ännu knappt är vidrörd af forskningen; förf. nöjer sig i afseende på konstnärerna tills vidare med att sätta »okänd mästare» under den mängd af sinsemellan mycket olikartade porträtt, som tillskrifvits J. H. Elbfas, hvarjämte han naturligtvis helt befriar denne konstnär från ansvaret för sådana porträtt, som visa sig vara tillkomna före 1625 och efter 1664, de år mellan hvilka Elbfas var verksam. Först med Kristinas tid beträda vi, säger förf., för konsthistorien välkända områden.

Den beskrifvande förteckningen upptager 192 porträtt af 112 personer. Beskrifningarna äro gjorda på samma konsekventa och verkligt mönstergilla sätt som i Drottningholmsdelen, och där så varit möjligt angifves porträttets historia samt af förf. kända repliker och grafiska reproduktioner. De i samlingen representerade konstnärerna, uppgående till ett 60-tal, äro sammanförda i en särskild förteckning, där kortfattade biografiska notiser och hänvisningar till utförda arbeten meddelas.

Bland afbildningarna är som n:o 1 medtagen den lilla medeltida statyett, som föreställer konung Karl Knutsson († 1470); den är, som förf. påpekar, intet porträtt i vanlig mening utan en donatorsbild från något altare och angifves endast genom den Bondeska vapenskölden som Karl Knutsson. Sjöberg tillskrifver den efter Roosval lübeckaren Bernt Notke, hvilken på 1480-talet, halftannat decennium efter Karl Knutssons död, vistades i Sverige och här utförde Storkyrkans i Stockholm bekanta St. Göran och draken. — Följer så det ofvan omtalade märkliga porträttet af Margareta, Gustaf Vasas syster, från år 1528 samt de tre från 1500-talet härstammande porträtt af Gustaf Vasa själf, som finnas å slottet och

af hvilka endast det första är måladt »ad vivum». 1500-talet representeras dessutom af åtskilliga porträtt af kungahusets damer (jfr ofvan), bland hvilka förf. egendomligt nog äfven medtagit, visserligen under rubriken »okänd dam», det porträtt som gått under benämningen Sigrid Vasa, Erik XIV:s dotter; i texten påpekar han dock, att dräkten ej är 1500-talets. Från 1500-talet härstamma de intressanta porträtten af Sturarna, Svante Stensson, Nils och Mauritz Svantesson alla med karaktäristiska svenska bondeutseenden och iförda praktdräkter, utan hvilka de näppeligen skulle tagas för förnäme män.

Af Johan III återgifves här en å Gripsholm förvarad kopia efter det enda originalporträtt af honom, som finnes, den i Siena befintliga helfigursbilden, utförd år 1572 af konungens hofmålare Johannes Baptista v. Uther. Det är af intresse att jämföra Johans porträtt med hans faders; det är samma typ, ehuru andligen förminskad, degenererad. Af Karl IX finnes intet enda originalporträtt bevaradt, men däremot äger Gripsholmssamlingen dylika af hans båda gemåler, här återgifna. Kristina af Holstein bär i bröstet ett smycke, visande Norges lejon, ett »pretentionsvapen», som hennes fader, hertig Adolf, förde jämte titeln »arfvinge till Norge».

Bland tidiga 1600-talsporträtt äro afbildade det vackra, i Holland målade porträttet af Jakob De la Gardie, de som personskildringar märkliga porträtten af Johannes Messenius (1611) och den gamle riksantikvarien Johannes Bureus (1627), det som kostymbild intressanta porträttet af riksrådet Klas Bjelke m. fl., alla af okände konstnärer. — Gustaf II Adolf hör väl till de personer, som blifvit mest afbildade, och dock äger man knappast något riktigt bra porträtt af honom; af Gripsholmssamlingens elfva Gustaf Adolfsporträtt har blott en liten miniatyr från år 1630 ansetts värd att afbildas.

Trettioåriga krigets svenskar läto ofta måla sina porträtt, af hvilka många finnas på Gripsholm. M. Mierevelt, Matheus Merian m. fl. voro de oftast anlitade konstnärerna. Några af de märkligare bilderna äro återgifna här: Erik Soop, afmålad 1629, samma år som han räddade sin konung vid Stuhm; amiralen Henrik Klason Fleming i en karaktäristisk dräkt 1631; Mierevelts bekanta, distinguerade porträtt af Axel Oxenstierna; fältmarskalken Gustaf Horn, Nils Brahe, Åke Tott, Gabriel Oxenstierna, pfalzgrefven Johan Kasimir, Johan Banér, Johan Rosenhane, öfverste Abraham Cronhjort, en karaktäristisk typ m. fl. Midt uppe i denna skara af barske krigare och kraftfulle statsmän och diplomater möter oss bilden af deras härskarinna »fröken» Kristina, som ung flicka, stående i ett gemak å Stockholms slott med utsikt öfver Skeppsholmen och iklädd en dyrbar dräkt af brokad med pärlor och juveler.

De något valhändta konterfejare, företrädesvis af tysk härkomst, som med sådan — kulturhistoriskt värdefull — noggrannhet afmålat 30-åriga krigets svenskar, tillfredsställde ej den konstförståndiga drottningen, sedan hon blifvit äldre. I David Beck och

Sebastian Bourdon, hvilka båda efter hvarandra (1647—51, 1652—54) vistades i Sverige, erhöll Kristina i sin tjänst ett par konstnärer, som mera motsvarade hennes anspråk. Bland Gripsholmssamlingens sju Kristinaporträtt finnes en här afbildad replik af det eleganta porträtt af Dav. Beck, som finnes i Nationalmuseum. Afbildadt är äfven Abr. Wuchters realistiska porträtt af drottningen från år 1660. — Samlingens som konstverk märkligaste bild är porträttet af Gustaf Horn, utfördt af Dav. Beck, hvilket återfinnes bland afbildningarna. På ett original af samme konstnär återgår äfven porträttet af den 26-årige generalen grefve Magnus Gabriel De la Gardie, som visar, hur han såg ut efter återkomsten från den lysande ambassaden till Frankrike. Sebastian Bourdon är företrädd genom det rättframma porträttet af Arvid Wittenberg och ett af en okänd ung man, enligt antagande en Wrangel. — Bildserien afslutas med porträtten af den svensk-polska drottningen Cecilia Renata, taget i Prag, och hennes svåger konung Johan II Kasimir af Polen, den siste manlige afkomlingen af Gustaf Vasas ätt.

Det här anmälda arbetets stora värde ur personhistorisk, konsthistorisk och kulturhistorisk synpunkt gör, att man lifligt hoppas, att dess framtid må varda betryggad. Subskriptionspriset för de ståtliga volymerna är satt så lågt som till 15 kr. och Personhistoriska Samfundets ledamöter erhålla dem för 10 kr.

Gustaf Upmark.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 18: H. 2. L. Levander, Sagotraditioner om sveakonungen Adils.

Fornvännen. 1908: H. 3. Frans de Brun, Försök till bestämmande af 1400-talets gamla och nya aln. Med 1 fig. — L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. 3.

Illustrerad Militärrevy. 1908, 1. T. J. P[etrelli], Striden vid Malatitze. Med 3 kartskisser o. 1 portr. — **2.** Buxhövden, Förslag rörande öfvergång till Sverige. [1808]. — **4.** A. Munthe, Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel m. m., anm. af B. Holmgren. — **7.** T. J. P[etrelli], En egendomlig trofé. Med 1 illustr.

Jernkontorets Annaler 1908. H. 1—2. M. B. Swederus, Bidrag till kännedom om Sveriges bergshandtering 1612—1654.

Julnummer utgifvet af adelsklubben A. D. K. **1908.** A. Hammarskjöld Två karoliner. [Alexander o. Nils Stromberg.] Med 1 portr. — C. E. Fleetwood, Några anteckningar om Bielkeätten och dess stamgods. Med 2 pl.

Kult och Konst. Utgifvare: R. Norén. **1908, 3.** J. Roosval, Gottländska forskningar (illustr.). — A. L. Romdahl, Roger van der Weyden och ett par broderier från Sveriges medeltid (illustr.)

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1908, 4. G. Bergenstråhle, Historiska anteckningar om Kungl. Göta lifgarde. D. 1., anm af [C. O.] N[ordensva]n. — **6.** L. W:son Munthe, Kungl. Fortifikationens historia. 2:3, anm. af H. J[ungste]dt. — **11/12.** C. O. Nordensvan 1808, Synpunkter och betraktelser. – A. Stille, Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709, anm. af [C. O.] N[ordensva]n.

Kyrklig tidskrift. 1908, 3. Hj. Lyth, En mesallians. Tidsbild från 1600-talets slut. [Om giftermålet mellan Christina Oxenstierna o. Nicolaus Bergius].

Läsning för svenska folket. 1908, 1. A. R[yd]f[or]s, Skuggsidor i partitidehvarfvets historia. — **2.** N. F. Lilliestråle, Tåget öfver Bält och Roskildefreden. — E. N. Söderberg. Några drag ur den kristna psalmens historia. 7. — **3.** E. N. Söderberg, Några drag ur den kristna psalmens historia. (Slutet.) — **4.** I. Fehr, En af Fänrik Ståls hjältar. [Joachim Zakarias Duncker.] — E. Svensén, Bilder ur Sveriges forntid. 1.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. **1908, 7.** Litteratur. H. Gaebler, Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden,

anm. af E. Nachmanson. — 8. K. Fabricius, Hans Gram. (Breve fra Hans Gram, etatsråd, geheimearchivar, professor 1685—1748. Udg af H. Gram.) — A. Hammarskjöld, Handlade amiral Lilliehorn efter order i slaget vid Öland? — Litteratur. Brevvexling mellan N. M. Petersen og Carl Säve. Udg. af C. S. Petersen, anm af H. Bertelsen.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1908, 5. Hj. Haralds, En lucka i vårt statsskick. En utvecklingslinie utifrån 1907 års representationsreform. — R. Kjellén, Japans »ancien regime».

Tidskrift i militär hälsovård. 1908, 3. Edw. Edholm, Tiburtius, Historia om finska kriget 1741 och 1742.

Tidskrift i sjöväsendet. 1908, 2. G. Unger, Hade amiral Lilliehorn under sjöslaget den 26 juli 1789 konungens hemliga befallning att motarbeta härtig Carl.

Vår Flotta. 1908, Februari. G. Unger, Då holländarne hindrade Carl X Gustaf att stänga Östersjön. Ett apropos vid Roskildefredens firande. — **Mars—April.** E. Holmberg, Den Arkangelska Sjöexpeditionen 1701. Uppteckuad enligt historiska källor. — **Augusti.** S. Natt och Dag, Äntringen af »Styrbjörn» den 17 augusti 1808. — **September.** A. Zettersten, Örlogsskeppet Äpplet. En sjökrigshistorisk studie från Sveriges stormaktstid. — **Oktober.** E. Holmberg, Några gamla minnesblad ur sjökastellens historia. — **December.** N. Hallström, Minne af Fred. Henr. af Chapman. — E. Holmberg, Några gamla minnesblad ur sjökastellens historia

Vårt Fosterland. 1908, N:o 12. L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 2. Johan Fredrik Eek. Med 1 portr. — **15.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 3. Jakob Petrovitsch Kulneff. Med 1 portr. — **17.** En liten efterskörd till den 6 november 1907. Af En Lützen-farare. Med 1 pl. — L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 4. Johan August Sandels. Med 1. portr. — **21.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 5. Eberhard Ernst Gotthard von Vegesach. Med 1 portr. — **22.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 7. [6]. Johan Adam Cronstedt.

Vårt Försvar 1908. Två hundraårsminnen: C. Westerlund, Intagandet af Kuopio den 12 maj 1808. — R. Melander, Svenska Örlogsflottans deltagande i händelserna 1808. — R. M[elander], Huru vi skyddade Norrlands kust 1808.

Norsk Militært Tidsskrift. 1908, 4. J. O. Wahl, Et bidrag til Tordenskjolds historie. — **8.** J. O. Wahl, Norske regimenter i Holsten og Nordtyskland 1713—1715. — **12.** H. J. Barstad, Bergenhusingerne i felten 1808—1811. 1. Bergenhusiske nationale grenaderbataljon, anm. af C. O. M.

Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1907. 2: Historisk-filosofiske Klasse, N:o 7, (tr. 1908). H. Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens in Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. Auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt.

Danske Magazin 1908. 5:e Række. Bd. 6: H. 3. Aktstykker vedrörende Christian Ditlev Reventlow som Diplomat og Feltherre. [1709 —13.] Medd. af A. P. Tuxen og L. Bobé. — Paul Heins Depecher fra Moskva Oktober—December 1699. Et Bidrag til den Store Nordiske Krigs Forhistorie. Ved A. P. Tuxen. — Christian Foss' Beretning om Sundhedstilstanden ved Felthæren i Skaane 1677. Medd. af J. C. W. Hirsch.

Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4: H. 2. H. F. R[ördam], Sven Rosén. Nogle Træk af en Sværmers Historie. Efter Kn. Heibergs Samlinger. — **H. 3.** P. S. Vig, Om Sven Rosén i Amerika.

Militært Tidsskrift. Udgivet af Det krigsvidenskabelige Selskab. (Khvn.) **1908, N:o 9.** Angrebet paa Bomarsund under Krimkrigen. Ved N. — **22/24.** Nieuwenhuis, Bernadotte som Chef for Nordhæren 1813.

Vort Forsvar 1908. Aarg. 28, N:o 711—713. K. C. Rockstroh. Møens Forsvarsordning i Krigen 1657—60 og samme Ö's Forsvar 1658—59 samt nogle Bemærkninger om Hærplanen af 1652.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1908, November.** L. Munck, Den franska diplomatin och 1808 års krig. — **December.** E. Estlander, En blick på de senaste årens politiska utveckling. — I bokhandeln: H. Hjärne, Svenskt och främmande, anm. af M. G. Schybergson.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1907 (tr. 1908). Über O. v. Friesen's Schrift: Om runskriftens härkomst. Referat v. W. Schlüter. — T. Christiani, Notizen zu den Biografien der Begleiter Rudbecks in Estland.

Beiheft zum Militär-Wochenblatt 1908: H. 11/12. Arnold, Schwedens Teilnahme am Siebenjährigen Kriege. Vortrag gehalten im wissenschaftlichen Verein zu Stralsund. Mit 1 Skizze.

Deutsche Literaturzeitung. 1908: N:o 47. J. Steenstrup, Tidsregning. anm.af H. Grotefend.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1908. Bd 21: H. 2. R. Krauel, Preussen und die Bewaffnete Neutralität von 1780. — Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von O. Meinardus. Bd 5. 1655—59, anm af M. Spahn. — Kirchhoff, Seemacht in der Ostsee. Bd 2. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 19. Jahrhundert. Nebst einem Anhang über die Vorgeschichte der Ostsee, anm. af R. Schmitt.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1908, H. 1. D. Schäfer, Die Sundzoll-Listen.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1908: H. 4.** R. Fester, Die Säkularisation der Historie. — E. v. Moeller, Der Antitrinitarier Johann Paul Alciat. — A. Herrman, Friedrich Wilhelm III, und sein Anteil an der Heeresreform bis 1813. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen (bl. a. H. Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, anm. af G. Kaufmann). — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, H. 4.** Nachrichten und Notizen. — Zeitschriften. — Kommissionen. — Personalien. — Erwiderung (H. Stamm und R. Gotte). — O. Masslow. Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 6: H. 1.** K. Müller, Die Anfänge der Konsistorialverfassung im lutherischen Deutschland. — O. Krauske, Macaulay und Carlyle. — K. Vollers, Lord Cromer und sein Egypten. — Miszelle. — Literaturbericht (bl. a. P. Fahlbeck, La constitution suédoise et le parlamentarisme moderne, anm. af Fr. Meinecke; Pommersches Urkundenbuch. Bd 6: Abt. 1. Bearbeitet v. O. Heinemann, anm. af v. Niessen). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Berichtigung.

Jahrbuch des historischen Vereins Dillingen 1907. Jahrg. 20. G. Rückert, Lauingen in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges (1634—1650).

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde 1908. Jahrg. 73. H. Chr. Cordsen, Beiträge zur Geschichte der Vitalienbrüder.

Jahresbericht des Thüringisch- Sächsischen Vereins für Erforschung des vaterländischen Altertums und Erhaltung seiner Denkmale im Halle a. d. Saale für 1905/1906 (tr. 1907). Zur Geschichte Gustav Adolfs.

Literarisches Zentralblatt. 1908, N:o 44. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 22. 1391—1395. — **51/52.** L. Arbusow, Grundriss der Geschichte Liv-. Est- und Kurlands. 3:e Aufl.; E. Seraphim, Baltische Geschichte im Grundriss, anm. af O. Hötzsch.

Militär-Wochenblatt. 1908, N:o 157. Ein Beitrag zur Strategie Wallensteins. Von K. S.

Montagsblatt. Wissenschaftliche Wochenbeilage der Magdeburgischen Zeitung. Organ für Heimatkunde. **1908, N:o 33.** T. O. Radlach, Eine neu entdeckte Tischrede Gustav Adolfs über seine Pläne und Ziele in Deutschland. (Gehalten in Halle a. S. nach seinem Siege bei Breitenfeld.) [Aus dem Tagebuch des Fürsten Christian II von Anhalt- Bernburg.]

Neue Heidelberger Jahrbücher 1908. Bd 15. Die Briefe der Kinder des Winterkönigs. Herausg. v. K. Hauck. [Innehåller en del uppgifter om drottning Kristina.]

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde 1908. Bd 29: H. 3/4. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utg. af C. Hallendorff, anm. af P. Haake.

Preussische Jahrbücher. 1908, Dezember. E. Daniels, Königin Victoria und lord Palmerston. 3.

Unterhaltungsbeilage zur Täglichen Rundschau. 1908, N:o 148. Litzmann, Zum Jahrestage von Fehrbellin. 28. (18.) Juni 1675.

Vierteljahrshefte für Truppenführung und Heereskunde. Herausgegeben vom Grossen Generalstabe. **1908: H. 3, 4.** v. Schlieffen, 1813. Mit 29 Skizze als Anlagen. [Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Gross-Beeren, Dennevitz och Leipzig.]

Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1908. Bd 9: H. 2. E. F. Fehling, Lübeck kontra Schweden. Die Geschichte einer alten Forderung.

Science of man. Journal of the royal anthropological society of Australasia. 1908. Vol 9: N:o 12. Mörner, »Charles XII and Sweden». Stirring events from Swedish history.

Öfversikter och granskningar.

Die Stellung Norwegens und Schwedens im Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. Auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt von Halvdan Koht (Videnskabs-Selskabets Skrifter II. Hist.-Filosof. Klasse. 1907. N:o 7). X + 348 s. Kristiania, in Kommission bei Jacob Dybwad. 1908.

Århundradet efter 1809 har onekligen i förvånansvärdt ringa grad hittills behandlats af våra svenska historieskrifvare. I andra länder har man långt djärfvare gripit sig an med uppgiften att åtminstone provisoriskt teckna äfven den nyaste tidens personer och händelser. Man har ej blott skrifvit sammanfattande öfversikter i handbokens form utan äfven i mycket stor utsträckning producerat diplomatiska afhandlingar, biografiska studier öfver de handlande personerna och ingående undersökningar af intressanta specialproblem. Här må blott exempelvis erinras om den rikhaltiga och grundliga historiska litteratur, som uppstått öfver sådana ämnen som det tyska rikets grundläggning, Napoleon III:s franska kejsardöme och den tredje republikens begynnelser, eller om den omfångsrika Bismarcklitteraturen, Morleys imponerande Gladstonebiografi, Neergaards mästerliga framställning af Danmarks historia »under junigrundloven», de många bidragen till Förenta staternas nyare historia o. s. v. I England har man ju en ytterligt omfångsrik, om också ej alltid tillräckligt gedigen och vetenskaplig biografisk litteratur öfver allehanda historiskt märkliga eller åtminstone bemärkta personers »Life and letters», som i alla händelser har den förtjänsten, att den bringar i dagen värdefullt källmaterial, särskildt ur ofta svårtillgängliga enskilda arkiv. Hos oss däremot är hittills skörden öfverraskande klen på denna del af historiens vida åkerfält. Personliga hänsyn hålla enskilda brefsamlingar onödigt länge stängda för forskaren, och den historiska vetenskapens yngre alumner välja vid presterandet af sina första lärdomsprof ytterligt sällan ämnen ur vår nyaste historia, hvilken dock ingalunda kan eller bör lämnas å sido såsom så blottad på intresse den vid första ögonkastet kan förefalla i jämförelse med äldre tiders svenska öden. Riksdagshistorien är

så godt som obearbetad efter 1840, sådana i Sveriges politiska utveckling djupt ingripande män som Hartmansdorff, Gripenstedt, De Geer och Manderström, andra att förtiga, ha ännu ej behandlats i ingående monografiska framställningar, och öfver det senaste århundradets svenska utrikespolitik finnas ej många moderna arbeten. På sista tiden förmärkes visserligen en vändning till det bättre i detta hänseende, hvarom bl. a. professor Warburgs förtjänstfulla arbete om J. G. Richert och riksarkivarien E. Hildebrands klara och sakrika öfversikt af Oscar I:s historia bära vittne, men stora och tacksamma arbetsuppgifter vänta ännu alltjämt här forskarne, som vid ett fördjupande i 1800-talets svenska häfder skola finna äfven andra och mera lockande ämnen än unionstvisternas historia, hvilken som bekant en tid af praktiskt-politiska skäl kom att om icke med förkärlek, så dock med rätt stor ifver af dem bearbetas.

Redan af ofvan angifna grunder måste man med uppriktig glädje hälsa det värdefulla bidrag till svensk historia under en för hela Nordens framtidsöde betydelsefull tid, som lämnats af docenten vid Kristiania universitet Halvdan Koht i den omfångsrika afhandling, hvarmed han i fjol förvärfvade doktorsgraden. Sverige-Norges ställning till den tysk-danska konflikt, som 1864 omsider ledde till det danska rikets stympande och Schlesvig-Holsteins förvärfvande som förstlingsfrukten af Bismarcks nationaltyska kraftpolitik, är denna afhandlings ämne. Fastän Koht — som redan en dansk granskare konstaterat — ej lyckats framkomma med något afgörande nytt i förhållande till Neergaards grundläggande framställning, så erbjuder dock ämnet så starkt fängslande intresse och är författarens flit och skicklighet vid det kritiska sammanställandet af det omfångsrika och vidt spridda tryckta materialet så erkännansvärdt stora, att boken väl försvarar sin plats bland de senaste årens läsvärdaste bidrag till nordisk historia. Däremot skulle man kunna anmärka, att titelns ord *auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt* inge större förväntningar än som sedan vid läsningen uppfyllas, ty det hittills otryckta material författaren användt — hufvudsakligen några statsrådsprotokoll från åren 1863--64 med depeschbilagor — kastar visserligen ett klarare och i ett par punkter också nytt ljus öfver Manderströms politik, men detta hindrar icke, att Neergaards ofvan omtalade stora arbete och det omfattande källmaterial, hvarpå det hvilar, fortfarande måste anses som »grundvalen» för vår kännedom om dessa händelserika års nordiska politik och, i stor utsträckning, äfven för herr Kohts framställning däraf.

D:r Kohts arbete inledes med en öfversiktlig skildring af 1848 års schlesvig-holsteinska kris och följer sedan frågans utveckling fram ända till Londonkonferensen 1864 — som emellertid påfallande knapphändigt behandlas — och den slutliga uppgörelsen genom freden i Wien. Han har därvid nästan uteslutande byggt sin klart disponerade och åskådligt genomförda framställning på det tryckta källmaterialet, hvilket han med stor flit och samvetsgrannhet samlat och

sofrat,[1] ett mödosamt arbete, hvars värde bäst inses, om man betänker, huru spridda och delvis svåråtkomliga dessa tryckta källor äro. Här ha sålunda i rätt stor utsträckning användts uppgifter och uttalanden i danska, svenska och norska tidningar under krisåren, den vidlyftiga tyska memoarlitteraturen samt äfven engelsk och fransk sådan har anlitats, och behörig hänsyn har tagits till den intressanta polemik rörande några särskildt omstridda punkter, som de senare åren förekommit i åtskilliga danska tidskrifter. Författarens totaluppfattning af konfliktens allmänna utveckling och mognande till en för det danska riket ödesdiger kris sammanfaller tämligen nära med den af Neergaard framlagda. Som norrman är emellertid Koht ju mera utomstående än den danske författaren, hvars sträfvan till opartiskhet och oförbehållsamma påvisande af den danska politikens många svagheter dock som bekant beredt honom så allmänt och berättigadt erkännande för historisk objektivitet. Koht vill också lika ärligt vara fullt objektiv och lyckas oftast vinna detta syfte, men stundom färgas dock ofrivilligt hans framställning rätt betänkligt af den antipati han synbarligen hyser mot den skandinaviska riktningen i dessa års nordiska politik och måhända särskildt mot Carl XV både som regent och personlighet. Den politiska skandinavismen var som bekant nationalitetssträfvandenas mest karakteristiska, om ock omogna och öfverspända form här uppe i Norden samtidigt med denna tidsrörelses jubel- och klangår i Tyskland och Italien. D:r Koht är emellertid på en gång afgjord antiskandinav och lika afgjord anhängare af nationalitetsprincipen. Hans egen grunduppfattning af den schlesvig-holsteinska frågan tyckes nära sammanfalla med den, som kommer till synes i de tre norska statsråden Stang, Riddervold och Sørensens »sachlich fest begründetes Votum», då frågan i maj 1848 första gången förelades den norska regeringen i Kristiania. Schlesvigs delning efter språk- och nationalitetsgränser var här konklusionen, supplerad med ett starkt framhäfvande af de förenade rikenas af deras geografiska läge betingade förutbestämmelse till permanent neutralitet, hvilka följder än en dylik non-interventionspolitik kunde hafva för Danmark. Mot dessa norska premisser skulle nog åtskilligt kunna invändas. Den antiskandinaviska nationalitetsidé, som där framträdde, ledde t. ex. senare Riddervold till att — som hans kollega Manthey säger — vid en norsk regeringsöfverläggning 1862 »plumre ud med rent schlesvig-holstenske Sympathier» och Stang att vid ett annat tillfälle hålla »et mærkværdigt Forsvar for den tydske Opfattning af det Slesvig-Holstenske Spørgsmaal»[2]). Äfven Koht har sällan något klander för den schlesvig-holsteinska nationaltyska separatistpolitiken och tyckes underskatta

[1] Egendomligt nog bereder han (sid. 332—86) en tvifvelaktig och långrandigt berättad anekdot ur C. F. Riddcrstads »Regnbågen» äran att omtryckas som särskild bilaga och att i texten utförligt refereras, fastän med reservationen »eine etwas novellenhaft ausgeschmückte Erzählung» (sid. 239).

[2]) Manthey, Dagbøger, udgivne af den Norske historiske Forening I, s. 246, 369.

möjligheten för en dåtida människa att vara på en gång tysktalande och god dansk undersåte. Så som emellertid danska regeringen både i sin inre politik i Schlesvig och sin diplomatiska försvarsaktion faktiskt betedde sig, hypnotiserad af bländande illusioner, kunde svårligen någonsin en för Danmark gynnsammare uppgörelse ha vunnits än Schlesvigs delning någorlunda efter nationalitetsgränsen, och detta skulle ju ock ha blifvit slutresultatet, om ej Danmark dåraktigt nog, trots den hopplösa situationen, bragt Londonkonferensens förhandlingar att stranda. Alldeles oafsedt den principiella bakgrunden till Kohts allmänna uppfattning af den tilltrasslade schlesvig-holsteinska frågan, så torde alltså föga vara att invända mot hans kritik såväl af helstatspolitiken som af de eiderdansk-skandinaviska illusionerna. Man torde äfven, hvad särskildt angår betydelsen för skandinavismen af stridens utgång, kunna instämma i hans slutreflektioner om att den utgång krisen fick betecknade ett nederlag för den politiska skandinavismen, oundvikligt därför att den »war auf Illusionen aufgebaut und konnte eine ernste Probe nicht ertragen», samt att den på de nordiska folkens hela andliga utveckling kom att utöfva en varaktig inverkan, som Koht uttrycker sålunda: »der Sieg des politischen Realismus gab auch im geistigen Leben der Romantik die Todeswunde».

Ju mer man söker studera sig in i den politiska skandinavismens historia, desto starkare blir intrycket af att den verkligen vid denna tid var »romantik» med ett ganska blygsamt reellt underlag under de bålstora fraserna. De akademiska kretsarnas skandinaviska känslor voro visserligen både äkta och — åtminstone hos de ledande männen — varaktigt djupa, men det myckna talet om Nordens enhet som ett folkkraf eller något liknande fick aldrig den rätta öfvertygande klangen, än mindre den till handling rent af nödgande spontana kraften. »Das Bewusstsein der nordischen Solidarität war in die breiten Massen der Völker nicht hineingedrungen» (Koht, sid. 249). Allra minst kunde man vänta sig någon verkligt allmän och uppoffrande hänförelse hos svenskar och norrmän i gemen för Eidergränsen, hvilken ju kunde ha sitt historiska berättigande och af skalder och rhetorer oskiljaktigt förknippats med begreppet »Norden», men som i själfva verket stred mot den språkligt färgade nationalitetsidé, som var tidens lösen och skulle ha gifvit den skandinaviska rörelsen dess segrande lifskraft. Det kan nu emellertid invändas, att ej heller vid Tysklands och Italiens lyckligt fullbordade enhetsverk det alltid var så helt med den folkliga solidariteten, utan att ledarnes öfverlägsna skicklighet fick ersätta hvad som brast därutinnan. Carl XV hade ju vissa förutsättningar för att uppträda som en Nordens Viktor Emanuel, men han förstod ej att afvakta det rätta ögonblicket för en »re galantuomo» att träda fram, och Manderström — hvars diplomatiska skicklighet Koht torde underskatta — var likväl ingen Cavour, som kunde leda det hela och för sin kunglige herre, rörelsens »figure-head», skapa detta ögonblick; än mindre ägde en Ploug eller en Sohlman, trots sina exotiska

revolutionära bekantskaper, förutsättningarna för att, borgerliga hedersmän som de voro, spela Mazzinis roll. Alla blefvo de därför i den med skandinavismen intimt förknippade schlesvig-holsteinska konflikten liksom äfven den danska politikens ledande professorer och ämbetsmän — när illusionerna om stormakternas oegennyttiga intresse för små nationaliteter hopplöst brusto — med lätthet utmanövrerade och besegrade af århundradets mest geniale realpolitiker, den här i Norden rent af löjligt underskattade herr von Bismarck, som råkade behöfva Schlesvig-Holsteins eröfring som stimulans för sitt tyska enhetsverk.

Inflätad i skildringen af hela den stora konfliktens utveckling gifves i Kohts arbete den samlade framställning af Sverige-Norges politik, särskildt i krisåren, titeln utlofvar. Här möter man också de nya källor författaren användt. De äro egentligen ej mer än tre: Aug. Chr. Mantheys dagböcker, hvilka äro under utgifning som bilaga till Norsk Historisk Tidskrift, några svensk-norska statsrådsprotokoll, innehållande exposéer öfver situationen af Manderström den 27 oktober 1863, 11 januari, 26 februari, 7 maj och 29 juni 1864 med bilagor, mestadels bestående af Manderströmska depescher till svensk-norska diplomater i utlandet och delvis äfven innehållande referat af till utrikesdepartementet i Stockholm ingångna diplomatiska aktstycken, samt slutligen en grupp delvis redan af riksarkivarien E. Hertzberg publicerade och kommenterade aktstycken, som belysa det påstådda ryska hot, hvilket i februari och maj 1864 antagits ha öfvat afsevärdt inflytande på den svenska politiken.

Mantheys dagböcker innehålla i främsta rummet notiser om stämningar och uttalanden vid öfverläggningar inom norska regeringen i Kristiania, men äfven en mängd delvis rätt viktiga upplysningar från Stockholm, mestadels ur Sibberns bref till sina kolleger. Här ges t. ex. en god framställning af det betydelsefulla sammanträde på Ulriksdal den 8 september 1863, då den »anständiga reträtten» i princip beslöts. Den bekräftar och utfyller De Geers och Gripenstedts skildringar och möjliggör en riktigare uppfattning af det kronologiska sammanhanget än den Gripenstedtska relationen, hvilken — affattad först 1874 — en smula kommit att sammandraga händelserna under dessa viktiga septemberdagar. I en mängd mindre betydande detaljer lämna de genomgående mycket noggranna Mantheyska uppteckningarna intressanta bidrag till en fylligare framställning af den svenska politikens gång. De bekräfta äfven för denna fråga Kohts i förordet uttalade allmänna omdöme, att »på de förhandlingar, som faktiskt bestämde utrikesförhållandena, hade Norge intet regelbundet inflytande». Flertalet norska statsråd — i synnerhet Stang och Riddervold — voro ganska ovilligt stämda mot hela den skandinaviska politiken, men af Mantheys anteckningar framgår (hvad dock Koht ej särskildt betonar), att de i långt mindre grad än sina svenska kollegor vågade sätta in sin ställning för att gifva nödigt eftertryck åt sina dämpande råd, och denna omständighet

bidrog naturligtvis väsentligt att förminska deras inflytande på de förenade rikenas danska politik.

De hittills opublicerade hemliga protokoll med bilagor, som Koht användt och nu aftrycker bland bilagorna till sin afhandling, har han enligt förordet erhållit tillgång till »durch wohlwollendes Zuvorkommen der Herren Minister Chr. Michelsen und J. Løvland» och »vänskapligt biträde» af två statssekreterare. Enligt svenska regler skulle motsvarande svenska exemplar först blifvit tillgängliga 1913 och 1914. Från den historiska vetenskapens synpunkt är ju de båda norska ministrarnas »välvilliga tillmötesgående» enbart glädjande, och i detta fall ha inga farliga statshemligheter därigenom kommit i dagen. Man vågar väl emellertid antaga, att liknande dokument från oss närmare liggande tider, hvilka till äfventyrs finnas i Kristiania, där förvaltas med tillbörlig diskretion. Intressant bland dessa aktstycken är den nu för första gången publicerade fullständiga texten till Manderströms för niansprojektet afgörande depesch till Hamilton af den 5 oktober 1863, hvaraf sista fjärdedelen offentliggjordes 1864 under den bekanta officiösa och officiella polemik, som då fördes rörande sammanhanget med den svensk-norska hjälpens uteblifvande. Halls svarsnot till Hamilton af den 14 oktober aftryckes äfven (Bilaga VI) och löser den omstridda tvistefrågan, när den danska ministärens ledande man fick eller borde ha fått klart för sig, att allt hopp om allians var ute. Af denna not framgår, att det skedde vid den Manderströmska depeschens uppläsande för honom den 13 oktober och att Hall då inskränkte sig till att söka förhindra alliansförhandlingarnas afbrytande, enär »en Standsning eller Udsættelse af disse» enligt hans mening »vilde upaatvivleligen strax blifve Gjenstand for en meget sørgelig Mistydning baade her hjemme og i Udlandet». Därmed skulle Danmark beröfvas »en væsentlig Støtte i den øieblikkelige alvorlige Stilling» och den skandinaviska enhetstankens utveckling i allra högsta grad hämmas. Denna Halls not ursäktar i någon mån Manderströms äfven af andra skäl förestafvade åtgärd att ej låta alliansförhandlingarna formellt afbrytas, fast utsikten till ett resultat blifvit den minsta möjliga och faktiskt gjorts beroende på utgången af Carl XV:s krampaktiga, men hopplösa försök att ersätta representationsreformens ministär med ett ultra-skandinaviskt kabinett, som ej skulle rygga tillbaka för att under alla förhållanden inlösa konungens löfte om väpnad hjälp till Schlesvigs försvar. Formellt beslut om att alliansförhandlingarna skulle förklaras »hvilande tills vidare» fattades först i sammansatt svenskt-norskt statsråd den 11 januari 1864, men Manderströms tal på riddarhuset den 24 november 1863 och trontalet den 8 december hade redan dessförinnan för Danmark och Europa tydligen kungjort den svenska politikens förändrade hållning.

Öfver denna svenska eller svensk-norska politik fäller Koht ungefär samma stränga dom som Neergaard. Han uppvisar, huru oförsiktigt man gaf sig in på alliansförhandlingarna och därvid påtog

sig en dryg del af ansvaret för Danmarks afvisande hållning mot de tyska krafven, t. ex. på marspatentets återkallande, samt huru man, sedan bubblan brustit, underlät att i god tid gifva danska regeringen klart och ärligt besked till varning mot fortsatt omedgörlighet i konflikten med de båda tyska stormakterna. I det stora hela måste man nog äfven från svensk sida gifva författaren rätt i hans omdöme om denna »Politik der Blindheit und Blendung», som »in i elfte och tolfte timmen» fördes både af svenska och danska »illusionspolitiker». Vid ansvarets utmätande få naturligtvis Carl XV, Hamilton och konungens oansvariga rådgifvare sin dryga del, men Kohts ofvan anförda omdöme omfattar uttryckligen äfven — hvilket förbisetts af Aage Friis i Dansk Historisk Tidskrift (8:de Række, 1:ste Bind, sid. 484—85) — deras danska bröder i förblindelsen, Hall, Ploug m. fl. (jfr Koht, sid. 250—251). Manderström tyckes Koht knappast fullt rättvist bedöma. Han och Danmarks båda öfriga främsta diplomatiska försvarare, lord John Russell och Hall, voro onekligen, som Koht (sid. 53) säger, »drei der grössten Tintenvergeuder der diplomatischen Welt», ordets män i motsats mot handlingens män Bismarck och Gortsjakov, men af de tre visade sig dock Manderström som den skickligaste ordkonstnären, och sedan den stora vändningen inträffat vid Ulriksdalsmötet, fullföljde han både försiktigt och bestämdt den nya politiken att kräfva bistånd af åtminstone en stormakt som förutsättning för ett svenskt ingripande. Detta framgår ej minst af de exposéer af hans hand, som förekomma i de af Koht publicerade statsrådsprotokollen och depescherna. Hvad som framför allt annat förebråtts Manderström är ju, att han bemantlade återtåget så omsorgsfullt, att Sverige-Norges politik brast i den öppenhet, hvarpå Danmark i sitt kritiska läge och efter föregående uppmuntringar kunde ställa kraf. Denna sin plikt att gifva klart besked »uppfyllde han ej tillfredsställande» hösten 1863, säger Koht (sid. 250); om hans motiv härvidlag har man emellertid svårt att med någon säkerhet döma, innan de närmare omständigheterna härvid blifvit upplysta, hvilket måhända kan ske, då Manderströms och Hamiltons papper blifva tillgängliga för forskningen.

Om »lättsinnet» i Carl XV:s personliga politik i danska frågan fäller Koht flerestädes i sitt arbete hårda domar, och han finner det t. o. m. »ej alltid möjligt att tro på dess ädla motiv». »Macht- und glanzsüchtiger Ehrgeiz verflicht sich mit dem ritterlichen Drange, dem Schwachen Hilfe zu bringen» (sid. 250). I mycket äro nog Kohts omdömen om Carl XV befogade, men stundom ligger deras orättvisa i öppen dag, såsom då han (sid. 224) på tal om de militära förberedelserna i Norge om konungen insinuerar, att »den tanken, kanske omedvetet, föresväfvat honom, att han, om han icke kunde genomdrifva kriget, dock skulle hafva krigsskådespelet, manövern», en tanke, som Koht anser, »ej främmande för hans karaktär med dess glädje öfver det yttre skenet». Några bevis, utöfver ett par samtidas lösa yttranden i denna riktning, kan Koht ej förebringa, och de norska rustningarna förklaras naturligast ur det norska för-

svarsväsendets klena skick och Carl XV:s fasta, af hans ansvariga rådgifvare biträdda föresats, att Sverige-Norge skulle ingripa, om den i september 1863 fastslagna förutsättningen, bistånd från åtminstone en stormakt, blefve verklighet, hvilket ju under den österrikiska flottans färd till de nordiska farvattnen ett ögonblick syntes ganska sannolikt. Om de blandade motiv, som torde ha förefunnits hos Carl XV, kan det vara tillräckligt att, som Neergaard, hänvisa till hans »uklare Higen efter Magt och Ry» (»Under junigrundloven», II, 683) utan att därför tillägga hans rustningsifver så tarfliga bevekelsegrunder som flärdfull lystnad efter militärisk ståt på paradfältet. Koht finner däremot »eine gewisse Realität» i Sören Jaabæks uppfattning, 1870 uttryckt i orden: »Jag visste att det var narrspel för att underhålla de höga herrarna, som ville leka krig med pengarna, men icke hjälpa Danmark. Hade man gifvit Danmark pengarna, så hade det åtminstone fått någon nytta af dem; men man ville äta och dricka upp dem — och lämna Danmark i sticket.» Denna simpla tankegång torde vara mera belysande för »den oböjlige demokraten» Jaabæks psykologi än för Carl XV:s.

Om den i folktraditionen till sin räckvidd säkerligen öfverskattade episoden med de varningar Manderström våren 1864 erhöll rörande Rysslands afsikter i händelse af ett svenskt fredsbrott lämnar Koht en intressant utredning (sid. 204—210; jfr bilagorna XV, XVIII, XXII—XXIV, XXX—XXXI). Han häfdar kraftigt, att depescherna i fråga torde vara helt eller till allra största delen förfalskade, och han är böjd att acceptera en från preussiskt håll framkastad gissning, att förfalskningarna utgått från revolutionära kretsar i Polen och Österrike samt åsyftat att genom skräckbilden af en ny helig allians drifva västmakterna och därmed Sverige-Norge till krig. Äfven denna hypotes förefaller rätt äfventyrlig; närmare upplysningar om huru de omtvistade depescherna kommit i Manderströms händer skulle kanske kunna skaffa något mera klarhet i denna dunkla sak.

Otryckta svenska källor, som belysa 1863—1864 års politik, torde ännu i regel vara svårtillgängliga, men det förefaller dock egendomligt, att Koht ej tagit kännedom om den på Kungl. Biblioteket i Stockholm förvarade Sohlmanska brefväxlingen, hvilken — om ock delvis rätt slarfvigt — anlitats och citerats af J. Clausen i hans öfversikt af skandinavismens historia. Ett och annat torde där ha varit att hämta, särskildt i Plougs, Rosenmüllers och Sturzen-Beckers bref till Sohlman samt några bref från Sohlman och von Qvanten till Rosenmüller. Ett par exempel må här till sist anföras för att bestyrka detta. Koht betviflar (sid. 37, not. 1) Clausens uppgift, att Ploug och Sturzen-Becker redan i juli 1856 skulle ha tillställt Oscar I sitt alliansprojekt, och han anser i stället med Hother Ploug, att här troligen ett missförstånd föreligger. Clausens källa är ett bref från Sturzen-Becker till Sohlman, och vid granskningen af detta i orginal finner man, att Clausen läst fel och fått sitt »juli» af dateringen, som är »*Kbhn Annandag Jul 56*»!

I brefvet omtalas, att alliansprojektet tidigare afsändts till Oscar I samt »blifvit noga studeradt, vändt på alla sidor, åter genomstuderadt *och antaget* samt att måhända Virgin redan i dessa dagar äfven bearbetar Fredrik för initiativet». Ett annat bref från Sturzen-Becker till Sohlman är upplysande för den af Koht diskuterade frågan om när man i Danmark och de skandinaviska kretsarna öfverhufvud borde fått klart för sig den definitiva förändringen i svenska regeringens hållning till de Hall—Manderströmska allians-planerna hösten 1863. Sturzen-Becker skrifver från Helsingborg den 18 oktober bl. a.:

Du bör i tid vara enskildt underrättad, från ju flera håll, ju bättre, om rätta ställningen af den stora *alliansfrågan*, hvilken i de sista veckorna låtit så mycket tala om sig, och jag finner det därför passande, att jag äfven för min del lemnar dig rörande denna sak alla de data, hvilka kommit mig tillhanda från, som jag tror, mycket säkra källor. Förrän jag går vidare: *alliansen går i putten.*

Sturzen-Becker nämner därpå flera detaljer, t. ex. Hamiltons »rörande bref» till prins Oscar af den 5 oktober om att ej vid sitt besök hos Fredrik VII på Glycksborg yttra något, som kunde väcka tvifvel om alliansen, samt omtalar, att betänkligheter »i elfte timmen uppstått inom *vår* regering» hos Gripenstedt, De Geer och Carlson. Särskildt har väl De Geer af »simpel politisk eftertanke» förmåtts till motstånd mot »Manderströms denna gång skäligen lättvindiga politik». Han fortsätter:

Jag endast vet, att De Geer och Carlsson jämte Gripenst. göra motståndet, att kung Carl af den orsaken dragit öronen åt sig, och att det nu beror på hvad inflytande prins O. kan lyckas göra gällande å högsta ort för räddande af Hamilton—Manderströms—Halls koalition.

Han inskärper, att utsikterna »aldrig varit klenare än just nu», samtidigt med att Plougs tidning »Fædrelandet» inbillar folk, att saken kan betraktas som definitivt afgjord. Sinå uppgifter har han måhända fått af Tornérhjelm eller Blixen-Finecke, hvilka anses ha tillhört de invigda (jfr Koht sid. 129), och det förefaller otroligt, att han ej skulla ha varnat äfven sina danska vänner. Rosenmüller begär i bref från Köpenhamn den 23 oktober »på anmodan af flera personer» besked af Sohlman och nämner i ängslig ton just ryktena om att Gripenstedt, De Geer och Carlson äro bestämda motståndare till alliansen och att »kung Carl icke har kraft att gentemot detta motstånd *infria sitt ord*». Brefven bestyrka Kohts antagande, att rätt bestämda rykten om svängningen genom svenska hofvet närstående kretsar relativt tidigt nått Köpenhamn, där de blifvit kända äfven i icke officiella kretsar utan att dock vinna obetingad tilltro. Klarhet fick emellertid flertalet först genom Carl XV:s trontal den 8 december, hvarom bl. a. ett upprördt bref från Rosenberg till Sohlman af den 9 december bär vittne. Vid omnämnandet af det

en vecka senare publicerade olyckliga Sohlmantelegrammet om »22,000 man och han själf» tyckes Koht, (sid. 176) antaga, att Carl XV upptagit denna siffra och villkoret om att han själf skulle anföra hjälpkåren i den *skriftliga förbindelse* han lämnade Rosenmüller vid dennes audiens den 14 december, men af Sohlmans och Hebbes bref till Ploug torde framgå, att *dessa* uttalanden voro muntliga och att den skriftliga förbindelsen blott talade i allmänhet om väpnad hjälp i händelse af ett angrepp mot Schlesvig.[1] Qvantens i den Sohlmanska brefvolymen förvarade bref till Rosenmüller under våren 1864 innehålla äfven några intressanta detaljer om det mycket omtalade dynastiska unionsprojektet. Material torde nog ej saknas för eventuellt ytterligare belysande från svensk sida af 1863--64 års svensk-norska politik, hvars officiella konturer Koht i sitt förtjänstfulla arbete med i allmänhet säker hand uppdragit.

Verner Söderberg.

Fattigvården i Stockholm från äldre till nyare tid jämte beskrifning af Stockholms stads arbetsinrättningar. Med anledning af den nya arbetsinrättningens fullbordan en historisk öfversikt. Af Jos. Müller. 473 s. Stockholm 1906 (utgifven 1908).

En sammanhängande framställning af den svenska fattigvårdens historia i dess helhet saknas ännu, och äfven de monografiska undersökningarna på området äro lätt räknade: Hedqvists korta studie öfver »Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden» och Dahlbergs »Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet», båda såsom akademiska lärdomsprof utgifna 1893, torde tillhöra de mest vetenskapligt hållna och tillika de mest kända. I öfrigt finnas naturligtvis spridda uppgifter och skildringar att hämta från olika håll, icke minst inom vår omfattande topografiska litteratur. Redan bristen på arbeten inom området gör sålunda ett verk sådant som det, hvars titel läses här ofvan, välkommet, och äfven det flyktigaste genombläddrande af den ståtliga volymen visar, hvilken rikedom af uppgifter rörande hufvudstadens fattigvård under flydda tider, som dr Müller, som bekant en af våra mest bemärkta fackmän på fattigvårdsfrågornas område, med ospard möda från olikt håll hopletat och sammanställt.

I en efterskrift meddelar förf., att det föreliggande arbetet ursprungligen varit afsedt att såsom minnesskrift vid öppnandet af Stockholms stads nya arbetsinrättning belysa såväl den gamla institutionen som den nyskapade. Då i följd däraf att den nya institutionen fullbordades tidigare än beräknadt var festskriften icke hunnit dessförinnan afslutas, utvidgade förf. sitt arbetes plan öfver

[1] Jämför Hother Plougs framställning i »Tilskueren» 1901.

den trängre ram, som ursprungligen fastställts, och har nu i stället lämnat en allmän öfversikt öfver Stockholms fattigvård i dess olika verksamhetsgrenar förr och nu. En icke obetydlig del af arbetet utgöres sålunda af en redogörelse för stadens fattigvård sådan den för närvarande ter sig; och dessa partier, hvilket intresse de än i och för sig må erbjuda, falla naturligen utom området för en *historisk* tidskrifts betraktelser. Efterföljande rader af en icke sakkunnig hand afse också blott att fästa uppmärksamheten å arbetet och att ge några antydningar om det rikhaltiga innehållet i dess hufvudpartier — den historiska framställningen.

I sin helhet sönderfaller arbetet i tvenne hufvudafdelningar, den ena behandlande fattigvården från äldre till nyare tid, den andra arbetsinrättningar i äldre och nyare tid. Inom hvardera utgöra de historiska partierna både de vidlyftigaste och intressantaste.

I den förra afdelningen behandlar förf. sitt ämne under fem underafdelningar. Den första af dessa omfattar tiden intill medlet af det adertonde århundradet. Efter några inledande ord om fattigvården i Stockholm under medeltiden skildras den sekularisering och centralisering af stadens fattigvård, som i samband med den kyrkliga omhvälfningen genomfördes af Gustaf Vasa, äfvensom inrättandet af det senare så bekanta hospitalet på Danviken, hvarefter en redogörelse lämnas för 1533 års hospitalsordning, 1626 års skråordning för nyssnämnda hospital äfvensom för bestämmelserna angående S:t Görans gamla hospital eller som det senare äfven kallades fattigstugan på Brunkeberg.

Efter en kort analys af de viktiga bestämmelser särskildt rörande de kommunala myndigheternas försörjningsplikt, som funnos i 1642 års tiggarordning och som ytterligare inskärptes genom kyrkolagen af 1686 och kungörelsen af d. 5 dec. 1788, öfvergår förf. så till en skildring af några under 1600-talet och början af 1700-talet nyupprättade institutioner, som i Stockholms fattigvård spelat en betydande roll. En af dessa är det sedan 1625 verksamma, för värnlösa och vanvårdade barn afsedda stora barnhuset, intill 1758 förenadt med ett för »skalkar och bofvar» afsedt tukthus. Ur den förstnämnda institutionen utvecklade sig så småningom (de viktigaste förändringarna tillkommo 1785[1] och 1850) den nuvarande »Allmänna barnhusinrättningen», under det att tukthuset 1779 uppgick i den på Långholmen inrättade arbets- och straffanstalten. En annan institution af betydelse och i stadens historia synnerligen känd var det i enlighet med bestämmelserna i 1698 års fattigordning år 1724 inrättade (rasp- och) spinnhuset, i stort sedt, säger förf., »ett gemensamhetsfängelse, dit man förpassade, liksom till tukthuset, förbrytare och lösdrifvare, gamla och unga, friska och sjuka». Anstaltens invånare fördelades till slut ett godt stycke in i förra seklet (1827, 1833) mellan de då nyorganiserade norra och södra

[1] Detta år förenades med stora barnhuset det s. k. lilla eller politibarnhuset vid Danviken.

korrektionsinrättningarna. En tredje af hithörande institutioner slutligen men af helt annan art är det 1686 af drottning Ulrika Eleonora grundade, ännu bestående Drottninghuset, en tillflyktsort för åldriga fattiga.

Härefter följer nu en framställning af Stockholms fattigvård i allmänhet, dess organisation och verksamhet under den tid, då den hörde under politikollegium, d. v. s. från 1672; under den föregående tiden från 1636 hade den legat under justitiekollegium. Förf. redogör därvid för de grunder, som för fattigvården uppställdes, och belyser genom talrika och delvis synnerligen roande och karakteristiska utdrag ur kollegii protokoll, huru dessa principer i de konkreta fallen tillämpades. Han ger ock upplysningar angående de ekonomiska förhållandena, särskildt rörande de insamlingar genom fattigbössor och stamböcker, som ägde rum på föranstaltande af såväl kollegiet som kyrkoråden. Då under här ifrågavarande period en icke ringa del af den staden åliggande fattig- och sjukvård var förlagd till Danviks hospital, intager detta också som tillbörligt en tämligen bred plats i skildringen.

Den andra af de ofvannämnda underafdelningarna behandlar tiden från 1700-talets midt till 1800-talets början. Här skildras den omorganisation af hufvudstadens fattigvård, som genomfördes af den sedan 1724 arbetande politi- och brandkommissionen. Den sökta utvägen till att råda bot på de öfverklagade och erkända bristerna i stadens dittillsvarande fattigvårdsförvaltning fann kommissionen i att sedan en mängd understödstagare och bettlare återsändts till sina hemorter eller hänvisats till allmänt arbete, söka förmå hvarje församling att själf sörja för sina fattiga. Trots det motstånd förslaget från några församlingars sida rönte, lyckades dock kommissionen slutligen genomdrifva upprättandet af fattighus i de olika territoriella församlingarna (1744—1762). För deras inrättande och organisation ger förf. en tämligen utförlig redogörelse, liksom ock för de under 1700-talets senare hälft inrättade arbetshusen. Med uppkomsten af församlingsfattighusen förlorade naturligen politikollegiet sin gamla centrala ställning inom hufvudstadens fattigvårdsförvaltning. Dess uppgifter begränsades till vissa bestämda områden, dit bl. a. hörde öfverinseendet öfver Danviks hospital, och de upphörde alldeles 1808.

Den tredje underafdelningen behandlar tiden från 1800-talets början till 1844. Här skildras först det onekligen högst intressanta centralisationsförsök, som gjordes genom den af 1805 års fattigvårdskommitté utarbetade, i så många fall om framsynthet vittnande stadgan af år 1807, och därvid lämnas en delvis synnerligen lärorik redogörelse för det sätt, hvarpå den nya ordningen fördes ut i lifvet, liksom ock för den bittra, i mycket orättvisa kritik, som från olika håll och mäktiga intressen riktades mot densamma och äfven föranledde dess upphäfvande. Afdelningens senare partier äro ägnade åt en framställning af den i väsentlig grad decentraliserade fattigvårdsförvaltning, som nu efter en kort öfvergångstid skapades genom

fattigvårdsförordningen af 1812. Till slut gifves en kort redogörelse för de förslag, som framlades af 1837 års fattiglagstiftningskommitté och som resulterade i 1843 års fattigvårdsstadga.

Det är den genom denna stadga fastställda ordningen, som utgör föremål för behandling i fjärde underafdelningen, ägnad åt tiden 1843—1864. I sin framställning understryker förf. särskildt den ledande myndighetens, stadsnämndens, sträfvande att åstadkomma större likformighet i praxis vid beviljande af understöd åt fattiga, liksom ock att i vissa afseenden genomföra en centralisation i förvaltningen, bl. a. genom fattighusens sammanförande till större anstalter.

Den femte och sista underafdelningen slutligen utgöres af en öfversiktlig framställning af Stockholms fattigvård under tiden 1864—1904, d. v. s. sedan den genom de nya kommunallagarna fastställda, i hufvuddragen ännu gällande nya ordningen trädt i verksamhet. Såsom af särskildt intresse inom detta parti af arbetet må framhållas den kritiska analys, som förf. ger af 1871 års fattigvårdsförordning i förhållande till tidigare lagstiftning på området, äfvensom skildringen af den skärpta centralisation af fattigvårdsförvaltningen, som genomfördes 1898 och som i åtskilligt leder tanken tillbaka till det system, som skapades genom 1807 års författning.

Arbetets andra afdelning behandlar såsom nämndt arbetsinrättningar i äldre och nyare tid. Framställningen inledes med några kortfattade anmärkningar om lagstiftningen rörande lösdrifvare och tvångsarbete intill midten af 1800-talet. Därefter följer en redogörelse för i Stockholm befintliga straff- och arbetsanstalter intill 1844, då Stockholms stads arbetsinrättning trädde i verksamhet. Förf. gifver så en vidlyftig skildring af denna anstalts verksamhet under tiden 1844—1904, hvarefter det hela afslutas med en detaljerad beskrifning öfver Stockholms stads nya arbetsinrättning. Förglömmas må ej häller, att arbetet är försedt med ett förträffligt sakregister.

I sitt företal har dr Müller själf blygsamt betecknat sin hufvuduppgift såsom materialsamlarens. Det kan heller ej nekas, att den stora mängd värdefullt material han från olika håll sammanfört och särskildt de talrika, i och för sig ofta mycket intressanta utdragen ur handlingarna en smula tynga framställningen och göra densamma — åtminstone för en icke fackbildad läsare såsom anmälaren — något svår att öfverskåda. I tillgänglighet skulle boken säkerligen vunnit på ett mera koncentreradt och systematiseradt framställningssätt. Särskildt borde, enligt anmälarens uppfattning, en del utdrag ur de samtida urkunderna ha hänvisats till noterna, liksom äfven en normalisering af stafningen i de med texten införlifvade citaten skulle varit önskvärd. Naturligt är äfven, att förf. inom ramen af det utrymme han haft att tillgå hvarken kunnat eller ens afsett att gifva en uttömmande framställning af vår hufvudstads fattigvårdshistoria i dess helhet; åtskilliga frågor har han enligt eget vittnesbörd endast antydningsvis velat beröra. Men tack vare hans omfattande och mödosamma forskningar och på vidsträckt

praktisk erfarenhet hvilande sakkunskap finnes nu en stomme till en skildring af nyss angifvet slag, ett solidt underlag för kommande specialforskningar. Och när det som här gäller ett så godt som obrutet forskningsfält, må detta väl anses såsom förtjänst nog. Också har Vetenskapsakademien skyndat att gifva sitt erkännande åt det forskningsarbete förf. utfört genom att tillerkänna honom det Arnbergska priset. Det är nu blott att hoppas, att förf. själf får tillfälle att fullfölja de forskningar, han ställt i utsikt och för hvilka han dokumenterat sig såsom i eminent grad kompetent. Ett rationellt ordnande af stadens arkivväsen, hvilket väl får anses ej alltför aflägset och hvars behöflighet förf. betonat och de meddelade proveniensuppgifterna endast kunna starkare framhäfva, skall tvifvelsutan därvidlag underlätta hans och kommande forskares arbete.

H.

Weltgeschichte der Neuzeit. Von DIETRICH SCHÄFER. Bd. 1, 2. VIII + 381, VII + 418 s. Berlin, E. S. Mittler & Sohn, 1908.

Den inledning, hvarmed den framstående historikern, känd icke minst genom sina forskningar inom de skandinaviska ländernas historia, försett det arbete, hvars titel läses här ofvan och som redan utgått i sin tredje upplaga, har en utpräglad programmatisk karaktär: den ger konturerna och motiveringen till den grundåskådning, som ligger under hela den följande framställningen. Namnet världshistoria, säger förf., förtjänar blott den framställning, som sysselsätter sig med mänskligheten i dess helhet och söker utforska de drifvande krafterna i dess utveckling. Och en världshistoria kan därför taga sin början först från den tid, då människans blick började omfatta hela jordkretsen. Därmed anser sig förf. — något godtyckligt kanske — såsom utgångspunkt för sin framställning ha vunnit de stora upptäckternas tid, ehuru han eljest ej vill tillmäta dessa upptäckter en så omedelbart omstörtande inverkan som vanligen sker. Sin allmänna uppfattning af hvad som bör vara den egentliga historieforskningens objekt, har författaren närmare angifvit genom den satsen[1] att kärnfrågan i afseende å allt historiskt lif ligger i kunskapen om utvecklingsbetingelserna för statsbildningar, och att utforskandet häraf är och förblir den historiska vetenskapens egentliga uppgift. Vid urvalet af stoff — en i ett arbete sådant som det här föreliggande naturligtvis särskildt kinkig fråga — utgår förf. från den nuvarande världspolitiska situationen såsom utvecklingens resultat och finner såsom dess särmärke täflingen mellan folken, närmast de ledande nationerna, om hegemonien i världen. Denna synpunkt blir den röda tråden i hela framställningen.

[1] I, s. 8.

Förf. kastar därefter en inledande blick på hufvuddragen af den statliga utvecklingen under medeltiden, hvarvid han kraftigt — och enligt anmälarens åsikt i det hela med fog — gör front mot den orättvisa och skefva uppfattning af medeltiden, som, nedärfd från renässansen, ännu på många ställen sitter i högsätet. Därvid framhålles kraftigt medeltiden såsom grundvalen för nutiden. I inledningens slutord ges några antydningar om utvecklingen och beskaffenheten af medeltidens kunskap om vår jord, och därmed vinner författaren utgångspunkten för sin egentliga framställning.

I sin helhet är denna indelad i fem böcker. I den första skildras i sju kapitel tiden fram till engelsmäns och holländares uppträdande i Ostindien d. v. s. fram till 1600-talets början. De båda första kapitlen gifva det ena en kort öfversikt öfver de stora upptäckterna, det andra en redogörelse för det europeiska statssystemets nydaning genom striderna om Italien, huset Habsburgs förbindelse med Spanien samt den nu först framträdande sekellånga rivaliteten mellan husen Habsburg och Valois-Bourbon. Skarpt framhålles, att det är dynastierna, ej folken, som det europeiska statssystemet har att tacka för sin uppkomst, men å andra sidan betonas äfven att just under denna öfvergångstid dynastierna fastare sammanväxte med sina stater och folk. Furstemakten har drifvit folken till ökad verksamhet utåt, bestämdare afgränsat dem mot hvarandra, befordrat enhetssträfvandena inom staterna och utvecklat sinnet för maktfrågor. Däri finner förf. själfva hufvudmotsättningen mellan medeltidens och den nyare tidens politiska lif. [1]

I nästa kapitel behandlas Tyskland och reformationen fram till religionsfreden i Augsburg. I afseende på uppfattningen af Luthers reformation och dess innebörd synes förf. så vidt man kan se[2] icke vara anhängare af den åsikt, som på senaste tiden med mycken skärpa och talang förfäktats af bl. a. Troeltsch [3] och som vill förlägga den afgörande brytningen med medeltidens religionsåskådning till en vida senare tid, till öfvergången mellan sjuttonde och adertonde seklet. Schäfer vänder sig ock mot den katolska häfdateckning, som utgått från Janssen, genom sitt skarpa betonande af, att i Tyskland mer än i något annat land jordmånen genom det sista århundradets utveckling var förberedd för det religiösa genombrott, som kom med Luther[4]. I afseende å framställningen af Tysklands förhållanden förtjänar påpekas framhäfvandet af de visserligen sins emellan olikartade och svårförenliga enhetssträfvanden, som vid medeltidens slut genomströmmade tyska riket och funno ett uttryck i 1495 års riksreform, äfvensom betonandet af de fördelar för Tyskland, som ett Habsburgskt kejsarval 1519 och en låt vara trångbröstad familje- och huspolitik erbjödo

---

[1] I, s. 50—52.
[2] I, s. 53, 61, 88 f.
[3] Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt (München 1908); Geschichte der christlichen Religion (Die Kultur der Gegenwart), 2 Aufl., s. 433 ff.. 600 ff.
[4] I, s. 59.

framför andra tänkbara kombinationer.[1] Äfven förtjänar att framhållas författarens varning mot att vid tolkningen af här ifrågavarande epoks historia framhäfva de politiska bevekelsegrunderna på bekostnad af de religiösa.

I fjärde kapitlet skildras Väst- och Nordeuropas utveckling fram till omkr. 1560. Inledningsvis karakteriseras Calvins reformation med framhållande af de drag, som skilja densamma från Luthers. Utförligast uppehåller sig förf. naturligtvis vid Frankrikes historia. En hufvudförklaring till Frans I:s hållning i den kyrkliga krisen finner han däri att 1516 års konkordat redan gifvit konungamakten ett inflytande på den franska kyrkan, som en kyrklig omorganisation på reformationens basis knappast kunde öka. Femte kapitlet är ägnadt åt en öfversikt af motreformationen i Spanien, Tyskland och Frankrike. Förf. framhåller här, hurusom, särskildt i Tyskland, den religiösa motsättningen först småningom och förnämligast genom jesuiternas inflytande skärptes. Han erkänner, att kalvinismen visserligen var den stridsdugligaste riktningen inom protestantismen, men gör å den andra sidan gällande, att lutheranismen med sin mera toleranta och passiva hållning och mindre utvecklade politiska skicklighet dock i det väsentligaste träffat det rätta.

Det följande (sjätte) kapitlet innehåller en teckning af västra och norra Europas öden under motreformationen. Där gifves en skildring af nederländska frihetskriget, af kampen mellan Elisabet och Maria Stuart samt — under den enligt författarens eget medgifvande för trånga rubriken: uppkomsten af en baltisk fråga — af omhvälfningarna i norra och östra Europa. Sin öfversikt öfver reformationens och motreformationens historia afslutar förf. med ett starkt understrykande af att den religiösa motsättningen trots alla jesuiternas sträfvanden i motsatt riktning ej folkrättsligt — men väl statsrättsligt — haft någon afgörande betydelse; den har i många fall utöfvat inflytande på den politiska grupperingen de olika staterna emellan, men den har icke åstadkommit någon genomgripande omgestaltning af det europeiska statssystemet och icke heller sprängt den västerländska världens kulturella enhet.[2]

Bokens sista kapitel skildrar den västerländska kulturvärldens ställning till mänskligheten i öfrigt. Här gifves först en öfversikt öfver det turkiska väldets utveckling till Soliman den präktiges död. Därefter följer en framställning af Englands, Frankrikes och Hollands utveckling såsom sjöfarande och koloniserande nationer under 1500-talet, hvarvid påpekas, att England från början var ett rent agrariskt land, som först så småningom genom ihärdigt och målmedvetet arbete utvecklade sig till ett folk af sjöfarare och kolonister. I kapitlets sista del gifves slutligen en öfverblick öfver Tysklands ekonomiska lif under här ifrågavarande epok. Orsaken till att tyskarne, äfven om de under 1500-talet i det hela häfdade sin ställ-

[1] Dessa synpunkter ha gjorts till föremål för kritik i en anmälan af Wiegand i Historische Zeitschrift (3 Folge, Bd 7, s. 120).
[2] I, s. 181 ff.

ning i ekonomiskt afseende, dock så småningom såsom handlande och sjöfarande nation öfverflyglades af holländare och engelsmän, finner förf. i bristen på en stark centralmakt i stånd att drifva en målmedveten och nationell sjöfartspolitik. För svenska läsare af särskildt intresse är författarens skarpa framhållande af det nordiska sjuårskriget såsom vändpunkten i här föreliggande afseende. Gentemot den katolska forskningen — närmast åsyftas väl Janssen och hans skola — understryker Schäfer, att denna centralmaktens förlamning icke leder sitt ursprung från reformationen utan har sina rötter i förhållanden vida längre tillbaka i tiden, ända till investiturstridens dagar.[1]

De tre följande böckerna äro mera kortfattadt hållna än den första och äfven den femte och sista. Den andra boken skildrar i fyra kapitel det tidsskede, som ligger emellan drottning Elisabets död och frederna i Paris och Hubertsburg (1603—1763). Första kapitlet är ägnadt åt en i jämförelse med de föregående partierna kanske något knapphändig skildring af det trettioåriga kriget fram till Westfaliska freden. I nästa kapitel följer så en öfversikt öfver Englands utveckling från Elisabets död till restaurationen, präglad af den varmaste beundran för Cromwell och hans verk, vidare en teckning af Nederländernas maritima och kommersiella hegemoni under förra hälften af 1600-talet samt slutligen historien om den konflikt mellan Nederländerna och England, som ledde till den nederländska maktställningens störtande. På ett lyckligt sätt har förf. förstått att i nyss angifna motsättning infoga Karl X Gustafs kamp mot Danmark. Det tredje kapitlet behandlar Ludvig XIV:s tidehvarf. Den allmänna grundtanke, som genomgår denna teckning, nämligen att det är »le Roi Soleil» som ytterst bär skulden för den nu rådande osäkerheten i det internationella läget på kontinenten och för Englands världsherravälde på hafven, förtjänar knappast karakteristiken *sine ira et studio.* Och vid läsningen af kapitlet erinras man ovillkorligen om en stor tysk häfdatecknares — för öfrigt af författaren själf citerade ord — till Thiers: »Vi kämpa mot Ludvig XIV». Kapitlets förra del behandlar den franska politiken under Ludvigs regering. I knappaste form karakteriserar förf. densamma såsom framsprungen ur motsättningen mellan Habsburg—Bourbon och Frankrike—England, således en kontinental och en maritim fråga. Slutet af framställningen behandlar Frankrikes koloniala sträfvanden och dess undanträngande från hafven af sjömakterna. I kapitlets senare hälft åter skildras omhvälfningarna i Östeuropa fram till frederna i Fredriksborg, Stockholm, Nystad och Passarowitz, med starkt betonande af Brandenburg—Preussens uppstigande till betydenhet. Bokens fjärde och sista kapitel slutligen ger en mycket kortfattad och öfversiktlig samt ej särskildt intressant framställning af tiden från freden i Utrecht till frederna i Paris och Hubertsburg.

Arbetets tredje bok omfattar tiden 1763—1815 och är fördelad på tre kapitel. Det första af dessa bär samma titel som Sorels

[1] I, s. 220 ff.

berömda verk »Franska revolutionen och Europa». Af största intresset är därvidlag författarens allmänna uppfattning af revolutionen. Dess hufvudförtjänst är för honom att åter ha gifvit de under absolutismen bundna folken medbestämmanderätt i afseende på deras egna öden. I fråga om den franska revolutionens orsaker står Schäfers uppfattning i åtskilligt nära den som i flera mycket uppmärksammade arbeten häfdats af Adalbert Wahl.[1] Förklaringen till omhvälfningen i Frankrike ligger icke i främsta rummet i de sociala missförhållandena i och för sig — de voro ej mera skriande där än i andra länder, snarare mindre; jordfördelningen t. ex. synes från social synpunkt ha varit gynnsammare i Frankrike än i England — utan däri att de samhälleliga idéer, som fordrade de gamla förhållandenas afskaffande, till den grad genomsyrat folket och icke minst »the upper ten», att de beröfvat dem all motståndskraft mot den rörelse, som utgick från salongerna och litteratörerna. I samma riktning verkade de högsta klassernas af absolutismen framtvingade obekantskap med det politiska lifvet. I detta sammanhang uppdrages en intressant jämförelse mellan den engelska upplysningen och den franska. Af de öfriga synpunkter, som i kapitlet komma till uttryck, märkas apologien för Preussens deltagande i Polens delning, hvilket rättfärdigas från hvad professor Kjellén skulle kalla för geopolitisk synpunkt, liksom förklaringen af Frankrikes krigiska framgångar, hvilken sökes i nämnda lands nationella enhetlighet gentemot de splittrade tyska staterna.

Under rubriken England, Amerika och Frankrike inrymmes i andra kapitlet hufvudsakligen en teckning af den nordamerikanska fristatens uppkomst. Den tredje bokens sista kapitel bär rubriken »Napoleon och Europa». Författarens uppfattning af Napoleon är i det hela mycket ogynnsam. Han frånkänner honom all fransk patriotism, och han vill ej — såsom nyare franska forskare gjort — i honom se revolutionens räddare. Han delar heller icke den uppfattning, som häfdats af bl. a. Albert Sorel[2], nämligen att den Napoleonska politiken egentligen endast var ett fullföljande af idéer, som i århundraden behärskat den franska utrikespolitiken. Hufvudtemat i framställningen är, att Napoleon genom att ej återupprätta freden på kontinenten afskar sig alla möjligheter att verkligen krossa sin hufvudfiende England.

Den fjärde boken behandlar i tämligen öfversiktlig form tiden från Napoleons fall till Wilhelm den förstes tronbestigning d. v. s. från 1815 till 1861. Dess första kapitel innehåller en kort öfversikt öfver det nya Europa fram till julirevolutionen. I det andra kapitlet behandlas England och länderna på hinsidan hafven. De båda återstående kapitlen skildra — med hufvudvikten lagd på utvecklingen i Tyskland — tiden från julirevolutionen intill omkring 1860.

---

[1] Die Vorgeschichte der französischen Revolution, 1, 2 (1905, 1907).

[2] Jfr A. Brusewitz, Ur den nyare Napoleonlitteraturen (Hist. Tidskr. 1906), sid. 156 f.

Arbetets sista bok, som behandlar halfseklet från 1861 och fram till våra dagar, är jämförelsevis mera vidlyftigt hållen. Första kapitlet är ägnadt åt en teckning af det nordamerikanska secessionskriget samt den fas af striden om hegemonien i Tyskland, som slutar med fördraget i Gastein (1865). Det tyska enhetsverkets fullbordan genom 1866 och 1870 års krig behandlas i det andra kapitlet. I det tredje ges under rubriken »Tyskland och världsläget» en — af moderna politiska synpunkter ingalunda obesmittad, med statistiska uppgifter späckad — teckning af det nya tyska rikets utveckling på olika områden efter 1870. Det sista kapitlet slutligen skildrar jordklotets uppdelning mellan de olika stormakterna under den sista mansåldern ända fram till Japans framträdande på världsteatern, våra dagars entente-politik och den skärpta motsättningen mellan England och Tyskland. Härefter följa några korta slutord, där författaren i knappa drag söker skissera 1800-talets kulturella fysionomi och angifva några riktlinier för framtiden för de europeiska folken i allmänhet och det tyska i synnerhet.

De hufvudsynpunkter, som förf. inledningsvis angifvit såsom bestämmande för sin allmänna uppfattning och stoffurvalet och som ofvan antydningsvis framhållits, har han förstått att genomföra med största skärpa och följdriktighet, och en af arbetets icke minst tilldragande egenskaper är den prägel af helgjutenhet, som hvilar öfver detsamma. Ett drag förtjänar att särskildt framhållas. Det är det kraftiga understrykandet af sjöfärdernas och kolonisationsföretagens betydelse, en synpunkt som visserligen ingalunda är ägnad att öfverraska hos en hansans historiker.

Men denna författarens helgjutna uppfattning har sina dygders fel; den kan knappast fritagas från en viss ensidighet, som gör arbetets titel mindre adekvat. Enligt anmälarens uppfattning har förf. haft full rätt att se bort ifrån de s. k. kulturhistoriska synpunkterna och inskränka sin teckning till de politiska (statliga). Men hvad som däremot alldeles för mycket trängts i bakgrunden är staternas inre utveckling, de västerländska författningsidéernas och författningsinstitutionernas historia. Detta öfvervägande intresse för den yttre historien må vara väl förklarligt ur författarens starkt imperialistiskt färgade allmänna åskådning och såsom en reaktion mot den på sina håll framträdande benägenheten att underskatta den yttre politiska historiens vetenskapliga och pedagogiska betydelse. Men i ett arbete, som bär titeln »Weltgeschichte der Neuzeit», synes den inre utvecklingens undanskjutande i den utsträckning här skett böra betraktas såsom en bestämd brist.

Förnekas kan icke heller, att författarens i och för sig vällofliga sträfvan att ge Tyskland den plats i solen, som tillkommer detsamma, i vissa fall gått till öfverdrifter, som ibland förrycka perspektivet öfver utvecklingen. Ett utslag häraf kommer till synes i själfva periodindelningen; den epok, som skildras i den sista af arbetets fem böcker, räknas från Wilhelm I:s tronbestigning till våra dagar. Mer eller mindre godtycklig blir ju egentligen all periodindelning,

men den här begagnade synes anmälaren nästan vara ett rekord. Den anmärkning för något exklusivt tyska synpunkter, som här framställts, gäller alldeles särskildt den nyssnämnda femte och sista boken, af hvars fyra kapitel ett — och det vidlyftigaste — föga annat är än en lofsång öfver — ibland en apologi för — det nya tyska rikets enastående utveckling på alla områden. Hela arbetet slutar för öfrigt med en *fabula docet* till tjänst för författarens landsmän. En skildring af den allmänna utvecklingen kan naturligen aldrig undgå att i synpunkter och allmän uppfattning färgas af sin författares nationalitet. Men anmälaren kan icke undertrycka den anmärkningen, att förf. icke alltid lyckats draga den riktiga gränsen mellan tillåtligt och otillåtligt i detta afseende.

Frånsedt dessa mera principiella anmärkningar synes, enligt anmälarens mening, äfven på enskilda punkter den af författaren företrädda uppfattning nog så omtvistlig. Så t. ex. torde Schäfer säkerligen underskatta de konfessionella motsatsernas betydelse såsom faktor i utvecklingen. Om framställningen af Ludvig XIV och hans epok är redan förut taladt, och i det allmänna omdöme förf. fäller öfver Karl XII torde han knappast finna sig i öfverensstämmelse med de senare årens forskningar på området. Till arbetets minst lyckade partier hör, enligt anmälarens mening, kapitlet om Napoleon, där förf. ställt sig alldeles för afvisande mot den nyare franska forskningens synpunkter och icke lyckats få annat än ett tämligen konventionellt grepp på skildringens föremål.

Hvad vår egen historia angår, intager den i framställningen ingen betydande plats. Vidlyftigast är teckningen af Gustaf II Adolf och hans politik, och den är gjord med vid historisk blick och hänförd beundran för skildringens föremål. Om framställningen af Karl X Gustaf och Karl XII är förut taladt. Oväntadt njugga äro de få ord, som förekomma om Gustaf Vasa, karakteristikerna af Erik XIV och Johan III åter korrekta, under det att Karl IX knappast får sig tillmätt den betydelse han verkligen ägt. Öfver Frihetstiden fäller förf., som man ju kunde vänta, en mycket hård dom, och Gustaf III:s regering behandlas på några rader — i parentes sagdt innehållande oriktigt årtal för freden i Värälä. Och därefter försvinner Sverige så godt som alldeles ur skildringen. Hvad angår författarens allmänna uppfattning af den svenska historien, synes han icke tillräckligt skarpt ha framhäft de osteuropeiska förhållandenas sammanhang med och betydelse för hela den svenska politiken, ej heller den roll Sverige spelade och måste spela i de stora omhvälfningarna i Osteuropa under senare hälften af 1600- och början af 1700-talet.

Om anmälaren sålunda icke i allo kunnat göra till sina de synpunkter, som ledt författaren vid planerandet och utförandet af hans verk, och äfven i uppfattningen af enskilda problem eller epoker i några fall måst inlägga en reservation, så har han å andra sidan icke kunnat undgå att imponeras och tilltalas af den omfattande lärdom, den helgjutna uppfattning och det manliga, ibland en smula kärfva grepp på ämnet, som vid läsningen af Schäfers verk trädt honom

till mötes. Och det kan inte nekas, att just genom den obestridliga ensidighet, som i vissa afseenden präglar arbetet, just genom att göra sin världshistoria så att säga till *prolegomena* för dagshistorien har förf. lyckats ge sin framställning ökadt intresse och ökad aktualitet. I detta afseende är boken så tämligen utan motstycke, och för en så värdefull tillökning till den historiska litteraturen är man förf. all tack skyldig. Det är att hoppas, att arbetet icke blott må vid universitetsstudierna hos oss kunna ersätta torra tabeller eller föråldrade kompendier utan ock vinna spridning bland de historiskt intresserade för öfrigt till välbehöflig hjälp vid orientering i våra dagars världspolitiska lif. Det tillgodoser därmed en af den historiska vetenskapens angelägnaste uppgifter.

Torvald Höjer.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 25. N. F. Bd 21: H. 2. M. Kristensen, Bidrag til dansk sproghistorie. 1—10. — R. Brieskorn, Isländska handskriftsstudier. — J. Byskov, Dissimilation og Ordet Nögle. — R. Nordenstreng, Ett förslag till texträttelse i Hávamál. — E. Hellquist, Anmälan af »Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län på offentligt uppdrag utgivna af Kungl. ortnamnskommittén. D. 12, 3, 5, 10.» — H. Söderbergh, Anmälan av »Otto Jespersen: Modersmålets fonetik». — M. Olsen, Anmälan av »Richard Loewe, Germanische sprachwissenschaft (Sammlung Göschen n:o 238).» — H. Grüner Nielsen, Anmälan av »Das Markuskreuz vom Göttinger Leinebusch. Ein Zeugnis und ein Exkurs zur deutschen Heldensage von Bruno Crome.» — M. Kristensen, Nogle bemærkninger til docent V. Dahlerups anmældelse i Ark. 25, s. 179 flg. — V. Dahlerup, En bemærkning.

Fornvännen. 1908: H. 4. L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. 3. (forts.) — **1909: H. 1.** Fr. Hall, Skokloster. Med 5 fig. — A. L. Romdahl, Stenhuggarmärken i Linköpings domkyrka. Med 4 fig. — J. Nordlander, Försvarskyrkor i Norrland. Med 1 fig.

Från svenska statsförvaltningen. 1909. H. 2. Svenska flaggan.

Historiska Handlingar. D. 22: N:r 2. Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom P. Sondén. [H.] 2.

Hvar 8 dag. 1909, 14/3. S. Hansson, Den 13 mars 1809. Med 3 portr.

Kyrklig tidskrift. 1909: H. 2. Hj. Holmquist, Ur Swedenborgsforskningens historia. 1—2.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1909, 1.** L. Bergström, Semitisk soldyrkan. Med 1 pl. — J. Roosval. Gottländska portaler. Med 18 fig. och 1 tabell. — J. Vising, Om stil och stilforskning. — **2.** O. Montelius, Naturrevolutioner i mellersta Italien för tre tusen år sedan. Med 20 fig. — E. S. Wester, Ur Katarina Jagellonicas lif. — J. Roosval, Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång, anm. af C. R. af Ugglas.

Numismatiska meddelanden 1908. H. 18. V. E. Lilienberg, Om svenska mynt och myntvärden.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1909, 1.** S. Bergh, Gustaf II Adolfs friarefärd till Tyskland 1620. Med 16 bil-

der. — L. Looström, Den blå damen. En porträttstudie på Gripsholm. Med 1 bild.

Personhistorisk Tidskrift 1908 (tr. 1909). Årg. 10: H. 3/4. N. Sjöberg, Några porträtt från Nordiska museets Karl X Gustafs-utställning. Med 6 portr. — G. Indebetou, De svenska grenarna af skottska ätterna Campbell. Med 4 fig. och 2 portr. — Nils Reuterholm till Jacob Cronstedt 1706—1707. Meddeladt af L. Wahlström. — Den äldsta kända skrifvelse af Erik Dahlberg i riksarkivet. Meddeladt af P. Sondén. — **1909. Årg. 11: H. 1.** C. G. Edelstam, Hedvig Elisabeth Charlotta och »Les loix de l'Amitié». — O. Bergström, Johan Blanck, adlad Blanck, och öfriga ägare af Lingarö. — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 4. Medeltidssläkter med namnet Pik. — K. Kson Leijonhufvud, Smärre bidrag till Gyltaättens personhistoria. — En gammal Karolins meritlista. [C. M. Krusell.] Medd. af P. Sondén. — C.-M. Stenbock, Till vidstående Gustaf Vasa-porträtt. — K. Kson Leijonhufvud, Utdrag ur Näshulta och Årila församlingars kyrkoböcker. — A. W. Lundberg, Ur Göteryds kyrkoböcker. — Personhistorisk litteratur (bl. a. H. Fröding, Berättelser ur Göteborgs äldsta historia, anm. af O. M.; A. Barnekow, Anteckningar om släkten Barnekow, anm. af K. H. K[arlsson]; Arfstvisten mellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451—1480. Utg. af K. H. Karlsson o. Släkten Tre rosors godsarkiv. Utg. af K. H. Karlsson, anm. C.-M. S[tenbock]; G. Björlin, Johan Baner, anm. af B. Boëthius.)

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 29. 1908 (tr. 1909).** Redogörelse för sällskapets årsmöte. — O. Wieselgren, Samuel Olof Tilas. — H. Schück, Konungastyrelsens författare. — H. Schück, En medeltida balladstrof. — A. Blanck, En nyfunnen fortsättning till Erik Gustaf Geijers Feodalism och Republikanism. — R. Björkman. Die Hochdeutschen Comedianten. — F. Böök, Per Elgströms romantiska poesi. — J. Mortensen, Runebergs förebilder än en gång. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. — **Bilagor:** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. H. 13 = (Bd. 2: 4) — Lejonkulans dramer utgifna af E. Ljunggren o. C. Polack. H. 2. Psyche.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1909. Allmänna årsmötet 1909. Med bilaga: Biskop Nils' visitationsstadga för Vadstena kloster af jan. 1448. Utg. af R. Geete. — **H. 135.** Svenska böner från medeltiden. Utg. af R. Geete. H. 3 (Sluth.) — **136.** Svenska medeltidspostillor. Utg. af R. Geete. D. 5: H. 1.

Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. **1909. H. 1/2.** J. Nordlander, Anmärkningar till J. Bureі Sumlen. — Th. Hjelmqvist, Till Agneta Horns lefverne.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1909. Hj Nehrman, På sydostkanten. Några sommarintryck från Kristianopel. Med 12 illustr. — O. Sjunneson, Laholm. Med 5 illustr. — R. Gerholm, Från Yngarens stränder. Några fakta och iakttagelser. Med 13 illustr. — M. Drake, Några bilder från Vingåkersbygden. Med 12 illustr. — G. Reuterholm, En midsommarfärd från Stockholm till Åbo 1777 ur G. Reuterholms brefsamling. Med 2 illustr. — H. Sandberg, Ängsön och dess »tusende nöjen». Med 11 illustr. — E. Modin, Vårdkasen på Multråberget. Med 3 illustr.

Vår Flotta. 1909, Januari, Februari. Några blad ur konung Oscar II:s brefväxling [1849.] Medd. af G. U[nge]r.

Historiske Samlinger udgivne af den norske Historiske Kildeskriftkommission. Bd 3: H. 1. Af Generalmajor Paul Hansen Birchs efterladte Papirer. Udgivne ved G. Tank. — **2.** Af Generalmajor Paul

Hansen Birchs efterladte Papirer. Udgivne ved G. Tank. — Diplomatiske Aktstykker fra 1814. Udgivne efter Originaler og Koncepter i Arkivet i St. Petersburg af Y. Nielsen. — Nicolai Wergelands Udkast til Grundlov for Kongeriget Norge paa Rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814. Udgivet ved G. Tank. — Nogle Breve og Optegnelser om Norge i 1814 fra Ove Mallings Papirer. Ved L. Daae. Med Tillæg af fem Aktstykker, meddelte ved Y. N[ielsen].

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1909, Lev. 1. 4e Række. Bd 6: H. 2.** Literatur. (Forts.) — L. Gulowsen, Fra Voldemar Lövendahls Tid. Generallöitn. Tritzschler og Forræderiprocesserne 1710—1715. — H. Koht, Sagnet om Hvitramannaland. — L. Daae, Pros Knudsen til Nörholm. En norsk Adelsmand i Christian IVs Dage. — N. Nicolaysen, Om Throndhjems Domkirke, særlig visse Punkter i Bygningens Historie för dens förste Brand i 1328. — Y. Nielsen, Kansler-Embedets Ledighed 1542—1547. — **3. 4e Række. Bd 5: H. 6.** A. Bugge, Vestfold og Ynglingeætten. — H. B. Breien, Svensketoget til Norderhov. — R. Tank, Studier i Christiania Bys Folkemængde i det syttende Aarh. — I. Gulowsen, De gamle Varder.

Gads danske Magasin. Dansk Tidsskrift. 1909, Februar. Johs. Lindbæk, Stormen paa Köbenhavn den 11. Februar 1659. — **Marts.** V. Andersen, Studenterne og Stormen paa Köbenhavn den 11. Februar 1659. Ved Mindefesten i Studenterforeningen. 1—6.

Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 1908. D. 24. K. A. Meinander, Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. Med illustr.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1909, Januari.** L. Mechelin, Vid årsskiftet. — E. S. Tigerstedt, En examen vid Haapaniemi krigsskola 1806. — **Mars.** R. F. v. Willebrand, Borgå landtdag. — **April.** E. Schybergson, Regeringskrisen. — J. Ahrenberg, Nya svenska memoarer.

Finskt Museum. 15. 1908. Ad. Neovius, Om myntet som slogs i Finland under medeltiden. — Ad. Neovius, Finlands administrativa, judiciela och kamerala indelning i äldre tider.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 88. Förhandlingar och uppsatser. 22. 1908 (tr. 1909). G. Heinricius, Om Adolf Ivar Arwidssons förbindelser med fosforisterna och göterna i Sverige. Föredrag hållet vid årshögtiden den 5 februari 1908. — G. Heinricius, Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland. — O. Grotenfelt, A. I. Arwidssons sista tider och monumentet på hans graf. — R. Hausen, Litet nytt om Daniel Hjort. — A. Hultin, Finland och tronföljdsfrågan år 1743. En politisk föreläsning af Algot Scarin. — K. H. Leinberg, Till Åbo akademis studentmatrikel.

Baltische Monatsschrift. 1909, März. H. v. Pistolkors-Forbushof, Schottische Familien in Finland und Schweden.

Deutsche Literaturzeitung. 1909: N:o 3. L. Arbusow. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. 3:e umgearb. Aufl., anm. af J. Girgensohn.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909: H. 1.** Fr. Curschmann, Über den Plan zu einem geschichtlichen Atlas der östlichen Provinzen des preussischen Staates. — J. Ziekursch, Friedrich von Cölln und der Tugendbund. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. Cl. Freiherr v. Schwerin, Die altgermanische Hundertschaft; S. Rietschel, Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundert-

schaft. T. 1; Cl. Freiherr v. Schwerin, Zur Hundertschaftsfrage, anm. af G. Seeliger). — Nachrichten und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — Erwiderung (H. Simonsfeld und C. Schambach).

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 6: H. 2.** S. Rietschel, Die Städtepolitik Heinrichs des Löwen. — W. Norden, Prinzipien für eine Darstellung der kirchlichen Unionsbestrebungen im Mittelalter. — H. Ullmann, Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813/14. — Miszelle. — Literaturbericht (bl. a. A. Waddington, Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. T. 2, anm. af A. Pribram; Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. F. Hirsch, anm. af G. Mentz; Pommersches Urkundenbuch. Bd 6, Abt. 2, anm. af M. Wehrmann). — Notizen und Nachrichten. — **H. 3.** A. D. Xenopol, Zur Logik der Geschichte. — M. Klinkenborg. Ansicht der friesischen Geschichte im Mittelalter. — G. v. Below, Bürgerschaften und Fürsten. — R. Krauel, Eine Denkschrift des Freiherrn vom Stein aus dem Jahre 1806. — Miszelle. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. E. Dürbeck, Kursachsen und die Durchführung des Prager Friedens 1635, anm. af R. H.).

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1909, January.** E. Pears, The campaign against Paganism. — J. N. Figgis, Petrus Canisius and the German counter-reformation. — Th. Keith, The economic causes for the Scottish union. — C. Gill, The relations between England and France in 1802. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **April.** Ch. C. Haskins, The administration af Normandy under Henry I. — R. G. Usher, The deprivation of Puritan ministers in 1605. — C. Brinkmann, The relations between England and Germany, 1660—1688. P. 1. — J. H. Rose, The missions of William Grenville to the Hague and Versailles in 1787. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Revue d'histoire diplomatique. 1909, 1. Bureau de la Société pour 1909. — Conseil d'administration. — Liste des membres de la Société. — Recueils périodiques avec lesquels la Revue d'histoire diplomatique échange ses publications. — L. Adam, L'œuvre de La Haye et les deux conférences de la paix en 1899 et 1907. — Ch. Samaran, L'origine des nonciatures. — B. de Lacombe, Les papiers de M. de Nesselrode. — Vicomte de Guichen, La politique extérieure de Japon depuis quinze ans. — G. Troubetzskoï. Les préliminaires de la Conférence de Londres. — Comptes rendus (bl. a. Guichen, Pierre le Grand et le premier traité franco-russe (1682 à 1707), anm. af B.). — **2.** J. Martin, La préparation de l'Armada. — C. Baguenault de Puchesse, La duchesse de Dino. — P. Coquelle. La mission d'Alquier à Stockholm (1810—1811). — J. Ladriet de Lacharrière, Un essai de pénétration pacifique en Algérie. — G. Troubetzskoï, Les préliminaires de la Conférence de Londres. (Suite.) — M. A. de Pitteurs, Un ambassadeur d'Angleterre en France sous Elisabeth. — Comptes rendus (bl. a. A. Waddington, Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg, T. 2, anm. af F. de Saint-Charles.)

Revue Historique. 1909, Janvier-Février. G. Monod et Ch. Bémont. A nos lecteurs. — Ch. Bournisien, La vente des biens nationaux. L'application des lois. — E. Driault, Bonaparte et le Recès germanique de 1803. — Ch. V. Langlois, Doléances recueillies par les enquêteurs de saint Louis et les derniers Capétiens directs. — Bulletin historique: Le congrès de l'histoire des religions à Oxford (15—18 sept. 1908), par

G. Bonet-Maury. — France. Nécrologie: Achille Luchaire, par L. Halphen. Époque contemporaine, par E. Driault. — Allemagne. Moyen âge: publications des années 1905 et 1906, par F. Vigener. — Histoire du christianisme, par Ch. Guignebert. — Correspondance. — Comptes-rendus-critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mars-Avril.** L. Hartmann, Les officiers de l'armée royale à la veille de la Révolution. — E. Driault, Bonaparte et le Recès germanique de 1803; fin. — Fr. Ricci, Note sur les tarifs de la Loi salique. — H. Hauser, Deux brefs inédits de Léon X à Ferdinand au lendemain de Marignan. — Bulletin historique: France. Époque de la Révolution et de l'Empire, par R. Reuss. — Angleterre, par Ch. Bémont. — Italie. Moyen âge, par R. Poupardin. — Pologne. Publications des années 1903—1907, par J. K. Kochanowski. — Cemptes-rendus-critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai-Juin.** V. Ermoni, La crise arienne. — L. Hartmann, Les officiers de l'armée royale à la veille de la Révolution; fin. — B. Monod, La question des investitures à l'entrevue de Châlons (1107). — Bulletin historique: Histoire de France. Époque moderne, par H. Hauser. — Histoire grecque. Publications étrangères, 1901—1908, par G. Glotz. — Histoire d'Angleterre, par Ch. Bémont; suite. — Histoire de Pologne. Publications des annés 1903—1907, par J. K. Kochanowski: fin. — Comptes-rendus-critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Adam von Bremen. Ein Beitrag zur Mittelalterlichen Textkritik und Kosmographie von PHILIPP WILHELM KOHLMANN. Leipziger Historische Abhandlungen. Heft. X. 135 s. Leipzig, Quelle & Meyer 1908.

Under de tolf år som förflutit, sedan anmälaren utgaf sin afhandling om Adam af Bremen, ha icke så få forskare gjort den berömde historieskrifvaren till föremål för undersökningar. Så har (år 1901) engelsmannen C. RAYMOND BEAZLEY åt Adam ägnat icke mindre än 35 sidor i sitt stora arbete »The dawn of modern geography». Följande år utgaf d:r WOLFGANG SCHLÜTER i Dorpat (Sitzungsber. der Gelehrt. Estn. Ges.) en liten afhandling med titel: »Was weiss Adam von Bremen über die Ostsee?». Vid den historiska kongressen i Berlin 1908 höll vidare doc. HERMANN KRABBO ett föredrag om »Nordeuropa in der Vorstellung Adams von Bremen», ett föredrag, som i år utkommit i tryck och försedt med kartor (i Hansische Geschichtsblätter, Erstes Heft). Slutligen har d:r KOHLMANN från Bremen 1908 utgifvit det arbete, hvars titel här ofvan angifvits.

Alla de nämnda tyska författarna ha känt till och användt också den skandinaviska litteraturen i fråga. Denna litteratur ha Schlüter och Kohlmann studerat på grundspråket, Krabbo åter i en öfversättning till tyska af undertecknads afhandling, verkställd af d:r Kohlmann.

Af de nu nämnda arbetena är Kohlmanns det mest omfattande. Det är af hufvudsakligen textkritisk natur, och dess tyngdpunkt ligger i ett »Anhang» (s. 57—132) där han genomgår hela Adams arbete i följd och förser det med kritiska och upplysande anmärkningar, som utgöra en mycket värdefull komplettering till noterna i Waitz' upplaga af Adam i Monumenta Germaniæ.

Afhandlingen innehåller för öfrigt mera omfattande undersökningar öfver vissa af den föregående forskningen mera uppmärksammade litteraturkritiska och kosmografiska problem, hvartill Adams framställning gifvit anledning. Så behandlar han frågan om hvad

Adam menar med Olla Vulcani, hvad begreppet Germania hos honom omfattar, om huruvida den fornhögtyska dikten Merigarto innehåller någon anspelning på nordmännens upptäckt af Amerika, en fråga som författaren besvarar nekande, innebörden af Adams skildring af solens skenbara rörelse och hans kosmografiska åskådning i allmänhet, hvarvid d:r Kohlmann i de flesta punkter kommer till liknande slutsatser, som framställts i rec. arbete. Utrymmet tillåter ej att ingå i någon diskussion om de för öfrigt mycket fåtaliga punkter. där jag hyser mot författaren afvikande meningar.

Af särskildt intresse är en liten exkurs i författarens arbete om den förlorade kartan i Wienerhandskriften, Mappa terre Saxoniæ. Det visas, att denna karta redan för hundratals år sedan försvunnit, kanske redan på 1400-talet, och att det är så godt som omöjligt att draga några slutsatser om huru den varit beskaffad.

Kohlmanns afhandling hvilar på mycket grundliga och omfattande källstudier, och för den som vill studera Adams arbete kommer K:s bok att i många afseenden bli en oumbärlig handledare.

S. L.

Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom PER SONDÉN. Historiska handlingar del. 22. 499 sid. Stockholm P. A. Norstedt & Söner 1907, 1909.

Svenske residenten i Dresden Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, som bevaras i Kungl. Biblioteket i Hannover, bestå af 1:o) koncepter under året 1632; 2:o) dagbok, omfattande tiden från April till och med Oktober 1633; 3:o) svenskt registratur under året 1633 samt 4:o) tyskt registratur under samma år. Dessa handlingar äro redan förut delvis kända och tillgängliga för den historiska forskningen. De i historiskt afseende viktigaste bland dem äro tryckta, fullständigt eller i utdrag, i IRMERS arbete »Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634» (Leipzig 1888—91). Nu meddelas samlingen i sin helhet. Men utgifvaren har därvid förfarit så, att han fullständigt tryckt endast det, som ej finnes hos Irmer; af öfriga bref meddelas innehållet i sammandrag, under det att läsaren hänvisas till Irmers publikation för att där taga kännedom om ordalagen. Dagboken däremot aftryckes i sin helhet. Man skulle nog hafva önskat att få hela samlingen på ett ställe, men därigenom hade arbetets omfattning blifvit betydligt större. Utgifvaren har för öfrigt genom sina fullständiga och noggranna referat af de förbigångna styckena dragit försorg om att intet af vikt i fråga om innehållet går förloradt.

De förut ej tryckta brefven hafva ej i sak mycket nytt att säga utöfver det förut kända, men Tungels uppfattning af ställningar och

förhållanden får genom dem ett fylligare uttryck, och flera af dem äro dessutom i fråga om stilen och kraften i framställningen bland de aldra bästa, så att man äfven ur den synpunkten måste hälsa deras publicerande med glädje.

Tungel var svensk resident i Dresden från dec. 1631 till oktober 1633 (han afled i Dresden i oktober detta år). Han är ett af de första ständiga sändebud, som Sverige anställde vid något främmande hof. Det är ju först vid denna tid det blef brukligt, att Sverige underhöll ständiga representanter vid främmande hof. Platsen i Dresden var synnerligen viktig, och att Oxenstjerna hyste förtroende för Tungel, framgår däraf, att han hade för afsikt att göra honom till Salvius' efterträdare såsom svensk resident i Hamburg.

Några förhandlingar af större vikt förde ej Tungel under denna tid ,och det hörde knappast till hans uppgift. Oxenstjerna själf ledde, så länge han var i Tyskland, personligen Sveriges diplomati. Men residenten skulle gifva kansleren jämn underrättelse om ställningen vid det hof, där han var anställd och i allmänhet där verka för Sveriges intressen. Han betraktades snarast som en slags hederlig spion och var såsom sådan ej alltid väl sedd. Regeringarna voro ofta nog generade för dessa nitiska och misstänksamma iakttagare, som rapporterade allt till sina kommittenter. Exempel härpå erbjuda Grotius i Paris, hvars återkallande upprepade gånger påyrkades, och de franska sändebuden i Stockholm under 1630 talet, som ibland kunde få höra, att deras vagnar när som helst voro färdiga. Till det yttre bemöttes Tungel alltid väl, men i själfva verket visade man honom föga förtroende.

Sin uppgift att noga följa allt, som försiggick vid hofvet i Dresden, har Tungel fyllt på ett förträffligt sätt; därom vittna de papper, som nu befordrats till trycket. Han har ögon och öron öppna; knappast något kan passera, utan att han åtminstone får reda på att något är i görningen. Metoden att skaffa underrättelse var den vanliga. Genom skänker sökte man vinna inflytelserika män vid hofvet. Flera gånger yrkar Tungel på skänker åt män i den sachsiska regeringens tjänst; t. o. m. öfverhofpredikanten Hoë von Hoenegg höll sig ej för god att mottaga presenter. Att Tungel det oaktadt ej alltid fick fullständig kunskap om hvad som skedde var naturligt, då man ibland med flit sökte föra honom bakom ljuset; men redan underrättelsen, att vissa förhandlingar fördes, kunde vara värdefull nog, och Tungel uttalar ofta förmodanden om det som hemligen förehades, som vittna om hans vakenhet och skarpsinne.

Det kunde knappast finnas en lämpligare ort än Dresden för en diplomat, som önskade få en inblick i den dåvarande europeiska politikens irrgångar. Kurfursten Johann Georgs ställning var sådan, att han hade förbindelser med många af Europas makter äfven ur de mest skilda läger. Johann Georg af Sachsen hade ju velat bilda ett tredje parti i Tyskland, som skulle bevara sin neutralitet både mot kejsaren och Sverige. Dessa sträfvanden hade ej krönts med framgång, och halft motvilligt hade kurfursten kort före slaget vid

Breitenfeld måst kasta sig i armarna på Sverige och ingå förbund med Gustaf Adolf. Men Sveriges verklige vän blef han ej därigenom, därtill behärskades han allt för mycket af den tyske riksfurstens ovilja mot främmande inblandning i det heliga romerska rikets angelägenheter. I sitt hjärta längtade han endast efter ett tillfälle att befria sig från beroendet af Sverige och återigen närma sig kejsaren för att söka medla och möjligen uppträda såsom Tysklands fredsstiftare. Han stod politiskt vid skiljovägen, och det var oklart, hvilken vändning den tröge och långsamme fursten härnäst skulle gifva åt sin politik. Här fanns tydligen ett öppet fält för liflig diplomatisk verksamhet. Europas i det pågående kriget intresserade makter kunde hoppas att genom diplomatisk påtryckning inverka på den sachsiska politikens gång; en förändring i Sachsens ställning var af stor betydelse i Tyskland, det visste man. Därför hemsöktes äfven Johann Georgs hof af sändebud från alla möjliga håll, och det såg nästan ut, som om Dresden hade varit medelpunkten för Europas diplomati. Hit kommo sändebud från Sverige, Frankrike, Danmark Generalstaterna, Brandenburg, Polen, Savoyen, tyska furstar, från Wallenstein och de böhmiska landsflyktiga, hvarjämte hemliga förbindelser spunnos med kejsaren. Det är en ständig växling af diplomater, som mottagas i staden, erhålla audiens, kallas till konferenser och — affestas.

I denna diplomatiska värld lefver Tungel med. Han uppvaktar gesanterna och samtalar med dem, han söker genom sina förbindelser vid hofvet skaffa sig kännedom om gången af deras förhandlingar. Med somliga står han på mera förtrolig fot, såsom med de brandenburgska och franska sändebuden, hvilka låta honom se sina papper; svårare har han att följa med t. ex. förhandlingar med Danmark eller Wallenstein. Allt hvad Tungel får veta meddelar han noggrant främst till Oxenstjerna, men äfven till andra svenska diplomater, med hvilka han uppehåller korrespondens.

Tungel kom till hofvet i Dresden några månader efter slaget vid Breitenfeld. Sverige och Sachsen hade i förbund segrat öfver de kejserliga och ligan. Sedan gällde det att uppehålla kommunikationen, och till det yttre skulle ju de båda makterna vara de bästa vänner. Tungel upptäcker genast, att Sachsen redan håller på att glida undan förbindelsen med Sverige och söka sig andra banor för sin politik. Sträfvandet efter fred framträder redan, och för en allmän fredstraktat verka landtgrefven af Hessen-Darmstadt, kurfurstens svärson, och sändebud från Danmark. Tungel klagar öfver att han ej får meddelanden om sachsiska hofvets afsikter. Dessutom vilja sachsarne så litet som möjligt aktivt deltaga i kriget men däremot få starkt skydd af den svenska krigsmakten. Deras ställning är vacklande och half. »Dee hafva alt gjordt à demi och velad föra ett metaphysiskt krieg, hvaraf dee äre vorde odieux hoos kejsaren och suspecte hoos H. K. Mt.»

Allt ifrån början får Tungel en ringaktande mening om den sachsiska diplomatien; han klandrar starkt kurfurstens långsamhet och

obeslutsamhet, som gör diplomatisk förbindelse med honom till en plåga. I bref till Grubbe ger Tungel luft åt sina känslor: »Om min lägenheet gitter jagh M:r inted bemöda, allenast må jagh med ett ordh säija, om någon hade förseet och förbruted sigh till een hård poenitence, och jagh hade stemma i capitled, då ville jagh råda att göran till resident hoos detta heteroclitiske(!) hufvuded, qui nec ipsemet consulere quid in rem sit novit, nec consiliosis morigerari potis est. Hans rådh äre inted af een humeur.» Ej mindre stöttes Tungel för hufvudet af de något öfverdådiga bordsvanorna vid Johann Georgs hof. »Vid detta hofvet lefver man non in luctu sed in luxu, uthi dageligt sus intill ljusa morgonen.» Grefven af Solms kom till hofvet som svenskt sändebud och förde resultatlösa förhandlingar, men de festliga samkvämen stördes ej däraf. »Churfursten caresserade ambassadeuren extraordinairement. Bancqueted varade till klockan emoot fem, då värd och gäst skildes åt, med ett temmeliged ruus, så att allt väll och med ett mutuell contentement den gången aflopp.»

Efter Gustaf Adolfs död blir ställningen vid det sachsiska hofvet ännu mera intressant. Det är tydligt, att Johann Georg kände sig lättad genom den väldige bundsförvantens försvinnande från den politiska skådebanan. Han får nu mer tillfälle att drifva det invecklade diplomatiska spel, som skulle föra till freden i Prag och Sachsens öfvergång till Sveriges fiender.

Att Johann Georg sträfvade efter att åter närma sig kejsaren märkte Tungel snart. Med misstänksamhet följde han den resa, som landtgrefven af Hessen företog till Leitmeritz för att underhandla med de kejserliga utskickade. Kurfursten sökte visserligen inför Tungel göra gällande, att han själf stode utanför hela förhandlingen och att det ej vore fråga om någon separatunderhandling. Tungel trodde ej, att saken var så oskyldig. »Bey menniglichen ist ess ein verdeckt essen undt sehr suspect werck.» I början hade han svårt att få några underrättelser om förhandlingarnas gång, men sedan fick Tungel audiens hos landtgrefven, som försäkrade, att det ej vore fråga om separatfred utan om en allmän fredsunderhandling, hvarvid kejsaren förklarat sig benägen för att godkänna Danmarks medling. Tungel litade ej fullt på dessa försäkringar utan trodde, att kurfursten endast väntade på ett lägligt tillfälle för att sluta fred med kejsaren och lämna Sverige i sticket. Han skrifver härom till Salvius, »Nu qvällias dee och läre ded snart föda, dermedh dee een långh tijd hafve godt hafvande, söckie inted annad än speciosas praetextus att skillie sigh ifrån oss och försona sigh medh Keijsseren igenom een particular accord, effter dee om een säcker universal freedh begynne misströsta.» Denna gång synes Tungels misstänksamhet nästan hafva gått för långt, ty enligt STRUCKS framställning[1] strandade förhandlingarna i Leitmeritz framför allt därpå, att Sachsen ej ville gå in på separatfred utan fordrade en allmän fredsunderhandling.

[1] Johann Georg und Oxenstierna, s. 117.

Det mål, som Johann Georg främst uppsatt för sig och som han med aktningsvärd seghet sökte nå, var nämligen en allmän fred. Själf ville han uppträda såsom Tysklands fredsstiftare. På en allmän fredskongress skulle alla tvistefrågor uppgöras under främmande medling. Frågan om fredsmedling intar en framskjuten plats i Tungels korrespondens. Det var ingen brist på makter, som ville medla. Polske konungen erbjöd sig men synes ej hafva blifvit tagen på allvar. »Den 7 Aprilis hade den polniske gesandten M:r Ernst Dönhoff audience, hvilcken varade en godh halff tijma; var sådan till middagsmål churfurstens gest och brachte uti sitt verck ett stoort ruus stilo curiae. Churfursten hafver drucken holled konungens i Poland interposition spotisch.» Savoyen erbjöd äfven sina tjänster, likaså England samt Frankrike, denna senare makt otvifvelaktigt för att söka göra hela förhandlingen om intet. Den enda medling, som kom längre än till ett erbjudande, var Danmarks. Tungel fann den för Sverige skadlig, då Sachsens afsikt vore att i Danmark få en motvikt mot Sveriges efter fördraget i Heilbronn yttermera ökade inflytande. »Nu, sådan dee förnimme ded allt är fast bättre, än dee sigh inbillad hafve, uthi Heilbrun afluped, och finne sigh inted mehr bastant att hindra effecten på ded enhellige beslut, fremunt et ringuntur, heelt och håldne occuperade att komma in omnem eventum eet bastant contrepeso till väga emot dem, som deeras afvige consilia och vrångvijse procedures inted approbera kunde; låte ock inted obscure märckia, ded dee numehr all sin lijt sättia till Danmarck, meenandes, der dee ded kunne få på balancen, att ded icke allenast skall giöra æquilibrium, utan emportera dee andre allesammans.»

Mot dessa sachsiska planer arbetas emellertid från flera håll i syfte att hålla Sachsen kvar vid ett fortsatt deltagande i kriget. Och dessa sträfvanden belysas klart genom Tungels papper. Om Oxenstjernas besök i Dresden och hans misslyckade försök till en närmare anslutning har han ej mycket att berätta. Däremot omtalar han, huru kurfursten af Brandenburg, som Oxenstjerna vunnit för den svenska politiken, kom till Sachsen för att söka inverka på Johann Georg, men förhandlingarna mellan de båda kurfurstarne ledde till intet ... »dass man also wol sagen kan, diesser congressus electorum habe seinen end aber keinen schluss gehabt». De franska sändebuden söka äfven förmå kurfursten att afstå från alla tankar på fred; de yrka på Sachsens anslutning till Heilbronnförbundet eller på ett särskildt förbund mellan Sachsen och Frankrike. Men kurfursten svarar afvisande; han ville ej binda sig utan behålla händerna fria för sitt fredsverk. I Tungels brefväxling får man bevittna, huru förhandlingarna om fredskongressen långsamt skrida framåt, huru mötet i Breslau utlyses, huru danska sändebud komma utan att själfva mötet likväl öppnas. Som bekant gick hela medlingen om intet, men själfva det snöpliga slutet finnes ej omnämdt i Tungels korrespondens.

Tungels brefväxling har äfven betydelse för Wallensteinsforskningen, och i de senare publikationerna rörande Wallensteins sista tid har den äfven blifvit utnyttjad. I förhandlingarna mellan Sachsen och Wallenstein fick naturligt nog Tungel ingen del, tvärtom sökte man hemlighålla dessas innebörd för honom. Däremot för Tungel själf förhandlingar med de böhmiska landsflyktige, som nu spunno ett nät af intriger för att rädda sitt hemlands frihet med hjälp af Wallenstein eller Sverige och Frankrike. Tungel väntar ej af förhandlingarna med Wallenstein något gynnsamt resultat utan såg i dem faror för Sverige. Stilleståndeu i Schlesien, under hvilka Arnim som förde befälet öfver den sachsiska styrka, som var förenad med den svenska under Thurn, och Wallenstein underhandlade med hvarandra, ogillar han, då han bakom dem framför allt spårar Wallensteins försök att snärja sina motståndare för att sedan desto säkrare krossa dem. Han får bevittna, huru hans aningar slå in, då Wallenstein efter uppsägande af stilleståndet tillintetgör den svenska hären i Schlesien under Thurn. Meddelandena om detta nederlag äro bland de sista, som flutit ur Tungels penna. Men Tungel förutser äfven, att Wallensteins dubbelhet skulle göra honom misstänkt hos alla partier. Han skrifver till Grubbe: »Åtminstone vinner man medh denne tractat, att Fridland blifver hos ehrbare verlden antingen en skelm emot sin herre eller återigän meenedigh emot oss och särdeles denna churfursten, medh hvilkens ministris han särdeeles och synnerligen tracterad hafver.»

Många diplomatiska trådar löpte sålunda tillsamman i den sachsiska hufvudstaden. Ställningen var oklar och spännande. De sachsiska medlingsförsöken voro tydligen på väg att stranda; och då skulle ju kurfursten tvingas att intaga en bestämd position och antingen sluta separatfred med kejsaren eller afgjordt sluta sig till hans fiender. Att han skulle välja det förra alternativet kunde man förutse, men ännu var ej något afgörande steg i den riktningen taget. Äfven förhandlingarna med Wallenstein voro för tillfället afbrutna, men man kunde vänta deras återupptagande från Wallensteins sida, då spänningen mellan kejsaren och hans fältherre allt mer steg. Just när intresset är som störst, afbrytes emellertid Tungels brefväxling genom hans död, och man lägger med verklig saknad undan boken med hans efterlämnade papper.

Tungels stil kan ju ej kallas elegant; den höjer sig dock öfver hvad svenska diplomater på den tiden i allmänhet åstadkommo på sitt modersmål. Och framställningen är i allmänhet klar och kraftig; den lifvas här och där af en saftig humor, som särskildt går ut öfver det sachsiska hofvet, där man »håller afton- och morgonbön tillijka efter gamla vanan.»

Denna publikation ansluter sig på ett förträffligt sätt till och kompletterar i viss mån den stora editionen af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling.

Erik Falk.

Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges (Bibliothek Deutscher Geschichte). Von MORITZ RITTER. Bd 3. Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. 648 s. Stuttgart, J. G. Cotta. 1908.

Af Moritz Ritters stora arbete öfver Tysklands historia under motreformationen och trettioåriga krigets dagar föreligger nu tredje och sista bandet — skildringen af det trettioåriga kriget.

Denna del har liksom de båda föregående vunnit mycket bifall. Den fyller ett verkligen kändt behof af en god teckning af 30-åriga kriget och är säkerligen den bästa framställning, som finnes af denna epok intill freden i Prag. Ritter har genomarbetat hela den tryckta litteraturen samt på enstaka punkter äfven själf gjort nya forskningar. Utmärkande för arbetet äro klarhet och öfverskådlighet. Följdriktigt visar Ritter, huru den i Böhmen började striden allt mer och mer breder ut sig och huru den ena makten efter den andra drages med i densamma. I början af arbetet fäster man sig särskildt vid den ingående framställningen af den katolska reaktionens genomförande i kejsarens arfländer.

Vid behandlingen af den tid, då Sverige deltog i kriget, har Ritter med kritisk självständighet tillgodogjort sig resultaten af en del nyare undersökningar af t. ex. Kretzschmar och Struck. Han framhåller, att främsta anledningen till Gustaf Adolfs deltagande i kriget var nödvändigheten att tillbakavisa det habsburgska husets försök att tillintetgöra protestantismen. Men eljes är Gustaf Adolf för honom mest den store eröfraren, som sökte land och byte på tysk botten. Den svenska krigföringen gick ut på att låta kriget föda sig själf, och blott alltför ofta släppte Gustaf Adolf alla krigets fasor lösa öfver det arma landet. Här möter man en viss motsats mot hvad som brukar sägas i svenska böcker om 30-åriga kriget. För öfrigt visar Ritter beundran för konungens stora egenskaper. Äfven Oxenstjerna som ledare efter konungens död vinner hans erkännande; han ägde en stor statsmans klara blick och fasta hand.

Omdömet om Johann Georg är strängt, strängare än hos Struck. Han saknade både politisk insikt och handlingskraft. Freden i Prag var en otillfredsställande lösning på stridsfrågorna. Bernhard af Weimar tecknas med stor sympati, och Ritter har sålunda ej velat göra till sina de åsikter, som framställas af Jacob i hans arbete »Von Lützen nach Nördlingen», där Bernhard framställes som en ännu oerfaren fältherre, som väl kan utföra en lyckad kupp men ej är mäktig af en målmedveten och planmässig krigföring. Ritter framhåller för öfrigt, att det ej var endast slaget vid Nördlingen, som gjorde slut på Sveriges makt i södra och västra Tyskland. Katastrofen var förberedd genom den inre upplösningen bland Tysklands evangeliska ständer.

Wallenstein däremot värderar Ritter ej högt vare sig såsom krigare eller statsman. Förf. står härvid i motsats till t. ex. Jacob, hvilken uppfattar Wallenstein såsom en den tyska enhetens förkämpe mot inre söndring och yttre fiender; att han misslyckades berodde på kortsyntheten hos kejsar Ferdinand, Maximilian af Bayern och andra tyska furstar. För Ritter däremot är Wallenstein framför allt den store egoisten, som åt sig genom hvad medel som helst ville grunda en mäktig ställning. Framstående som militärisk organisatör, var han ej lika betydande som fältherre och ännu mindre såsom statsman. I kriget uträttade han ej så mycket, som han med sina stora arméer borde hafva kunnat. Skarpt klandras hans krigsledning före slaget vid Lützen, som var ett verkligen svårt nederlag. Som politiker var Wallenstein framför allt en intrigmakare, som sökte underhålla förbindelser åt alla möjliga håll men visade sig oförmögen att fatta ett afgörande beslut och därför till sist förlorade förtroendet på alla håll. I förhållande till kejsaren var han en förrädare, och hans död måste betraktas som ett rättvist straff. »Aller Welt wurde kund, dass der Schöpfer der kaiserlichen Armée, dieser prahlerische und despotische Feldherr, dieser eigennützige und zweideutige Staatsman, weder Anhänglichkeit an seine Person, noch Zustimmung zu seinen Zwecken gewonnen hatte». Sin uppfattning om Wallensteins sista företag och orsakerna till hans fall har Ritter f. ö. närmare klargjort i en intressant uppsats »Wallensteins Ende», införd i Historische Zeitschrift för år 1906.[1]

Med freden i Prag afbrytes den utförliga framställningen. Slutet af kriget behandlas i ett enda kapitel med titeln »Der Westfälische Friede». Ritter anger såsom orsak härtill, utom bristen på utrymme, att kriget efter 1635 antog en alltmer universell karaktär, och att en ingående skildring af detsamma därför ej hör hemma uti en bok öfver en period af tysk historia. Härigenom blir emellertid framställningen stympad och arbetet förlorar betydligt i värde. Just den sista perioden af kriget är ännu ganska ofullständigt känd, och just här behöfde man en sådan ledtråd, som Ritters bok är för den äldre tiden.

E. Falk.

Upsala Universitets Historia. Enligt uppdrag författad af CLAES ANNERSTEDT. Andra delen 1655—1718. Förra afdelningen. Universitetets öden. Senare afdelningen. Universitetets organisation och verksamhet. X + 447, (4) + 456 s. Uppsala 1908, 1909.

Till jubelfesten 1877 utkom det första bandet af Uppsala universitets historia, på uppdrag af universitetet författad af dåvarande docenten Claes Annerstedt. Kort därefter utnämndes Anner-

[1] Dritte Folge, bd I, s. 237 ff.

stedt till universitetsbibliotekarie, och den, som hade tillfälle att se den energi, med hvilken han kastade sig öfver sin nya verksamhet, kunde icke dölja för sig, att föga utsikt var, att han skulle få någon tid öfrig att fortsätta sitt stora verk. Och åren gingo. Vi fingo i Uppsala ett så godt som nytt universitetsbibliotek, men ännu stodo de långa rader af kapslar obegagnade, som innehöllo Annerstedts excerpt och anteckningar till universitetshistoriens andra band — obegagnade åtminstone af honom, ty åt alla andra, som kunde behöfva dem för sina forskningar, ställdes de beredvilligt till förfogande.

Men uppgiften var endast för tillfället lagd åsido, och genom åtskilliga undersökningar och urkundspublikationer — Olof Rudbecks bref, konstitutionerna af 1655, universitetsbibliotekets historia, Scheffer och Verelius — visade Annerstedt, att han fortfarande hade uppmärksamheten riktad åt forskningar i universitetets häfder. Så drog han sig 1904 såsom emeritus tillbaka från bibliotekets skötsel, och nu kunde han åter gripa författarens penna. Efter att hafva utgifvit tvenne större monografier i Svenska Akademiens Handlingar — öfver Olaus Martini och Magnus Stenbock — återvände han slutligen på universitetsmyndigheternas trägna uppmaningar till det sedan så långt tillbaka afbrutna arbetet, och nu gick detta undan med en fart, som gränsar till det underbara. Sedan de nödiga förarbetena blifvit gjorda — ty det för trettio år sedan samlade materialet måste ju revideras och ökas — gick själfva nedskrifvandet af den omkring 450 sidor digra första afdelningen för sig på sextio dagar, och efter endast några månader var äfven den andra, lika voluminösa afdelningen färdig; de olika företalen äro dagtecknade nov. 1908 och april 1909. Och dessutom hade författaren medhunnit ett bihang, innehållande åberopade urkunder, hvilket band skall utgifvas och delvis redan utgifvits i universitetets rektorsprogram.

Författaren säger, att han med tvekan gått till sitt värf, då han tydligen känt, huru kroppens och själens krafter begynt aftaga. Själf har han väl känt det så, ty medvetandet af att snart nå sjuttioårsgränsen verkar ju gärna såsom en självsuggestion i den riktningen, men läsaren har svårt att tro därpå, då han fördjupar sig i denna teckning, som så föga vittnar om åldringens aftagande kraft, utan snarare om en ung mans arbetslust, om dennes friska syn på lifvet och hänförelse för den uppgift, som blifvit hans. Och samma ungdomlighet ligger ock i stilen, som nu är densamma som för trettio år sedan och som minst af allt röjer någon åren åtföljande torrhet. En och annan hade måhända önskat den mera utpenslad, mera »akademisk», men förmodligen skulle den hafva förlorat därpå, ty i längden stå sig nog hvardagsporträtten bättre än ceremoniporträtten med frack och ordnar.

I Uppsala har man varit angelägen om att förvärfva Annerstedt såsom universitetets häfdatecknare — med rätta, ty knappast torde någon annan svensk man äga den förening af egenskaper, som fordras för ett dylikt värf. Den första och viktigaste är måhända kärlek till

universitetet, och det är just denna djupa känsla för Alma Mater Upsaliensis, som här vibrerar genom hela framställningen; såsom en varm fläkt slår den läsaren till mötes från bokens blad, och minnet häraf är kanske det intryck, som dröjer längst kvar efter det att man lagt de innehållsrika banden från sig. I företalet yttrar författaren, att han skridit till sitt värf »af sonlig tacksamhet mot det universitet, som fostrat och under femtio år till sitt värmande sköte slutit den, som med kärleksfull, om ock svag hand här sökt teckna sin moders skiftande öden i längesedan svunna tider». Men han kan vara viss om, att denna moder städse skall räkna *honom* bland sina ädlaste söner.

Den bild, författaren här tecknat, har för visso, såsom han själf säger, varit honom kär, men han har därför icke förgätit, att sanning bör vara häfdatecknarens främsta plikt. För mången kan Annerstedt i sin starka rättskänsla t. o. m. synas vara för sträng, särskildt mot dem, som tydligen stått hans hjärta nära — jag tänker främst på Olof Rudbeck, som i sin arbetskraft, sin oegennytta och sin varma känsla för universitetet ju har så många beröringspunkter med författaren själf. Då Annerstedt började sina forskningar till Olof Rudbecks biografi, kände han sig helt naturligt bländad af dennes fascinerande personlighet — ej underligt, då hans studier började med utgifvandet af Rudbecks egna bref, i hvilka denne med sin oefterhärmliga, drastiska stil gifver ett porträtt af sig själf och tecknar sin lifsgärning från synpunkten af hvad han *velat*. Men Annerstedt har icke stannat härvid, utan också låtit den andra parten taga till ordet, och den bild, han i sitt senaste arbete gifver af Rudbecks konflikter med kollegerna, utfaller snarast till deras fördel, ty som han säger: »Man har hittills ej fullt rättvist bedömt hans motståndare. I jämförelse med hans gigantiska personlighet och högtflygande sinne hafva de tagit sig ut som underlägsna, hvardagliga personligheter, hvilka ej kunde haft annat än orätt i striden, så mycket mera som Rudbeck själf i sina bestickande bref så utmålar dem.» Men de hade dock, fortsätter han »rätten på sin sida. Här sammanföllo visserligen deras egna intressen med universitetets, men man äger ej därför att såsom Rudbeck obevisadt påstå, att dessa intressen ensamt eller i första rummet bestämt deras handlingssätt. Hvem skiljer här, hvad känslan af plikt och hvad det egna intresset dikterade?» T. o. m. en i allo så osympatisk personlighet som den grälige, vetenskapligt undermålige Henrik Schütz får åtminstone så till vida en Ehrenrettung, att han i verkligheten visar sig vara ej fullt så svart som i Rudbecks bref; åtminstone såsom ämbetsman tyckes han hafva haft sina förtjänster, äfven om dessa innerst kanske väl nära sammanhängde med hans trätgirighet och hans lust att trakassera. Och andra, såsom den drifvande, hederlige Jacob Arrhenius, stå äfven i syftets renhet såsom Rudbecks fullt värdiga motståndare.

Men ändock — med alla sina fel och brister förblir denne nye Rudbeck oss nästan lika kär som den gamle. Idealbilden har

förvandlats till realistisk, den har fått ett syskontycke med hans Atlantica — de stora uppslagens och den bristfälliga beräkningens monumentum ingens — stormannen får stundom öfver sig något af ett barns naiva ohjälplighet, men dock måste man till sist, när man läst Annerstedts oveldiga teckning, stanna vid den dom, som en gång fälldes om gamle kung Gösta: »han var dock ett Guds mästerstycke.»

Strängare blir domen öfver Magnus Gabriel De la Gardie. De starka estetiska och vetenskapliga intressena, den för denna tid glänsande hofmannabegåfningen, karaktärens obestridliga godhet och välvilja förmå nämligen ej att dölja eller uppväga lytena. Med sin ytlighet, sitt lättsinne samt framför allt med sin hållningslöshet, som innerst berodde på moralisk feghet, gör den lysande hofmannen en rent ömklig figur, och hans historia såsom kansler är därför ett nästan odeladt bedröfligt kapitel. När man hos Annerstedt fått blicka in i hans oförmåga att handhafva de lagliga formerna, hans brist på konsekvens och hans svaghet för privata rådgifvare, verkar Karl XI:s eljes så föga sympatiska ämbetsmannavälde nästan befriande. Enväldet kom äfven här såsom en berättigad reaktion mot den föregående tidens godtycke, lättsinne och formlöshet, och dess brister visa sig egentligen, vid universitetet som annorstädes, först under Karl XII:s tid, då universitetet nästan saknade styrelse — kansler fanns då icke, ty Piper var så godt som hela tiden utrikes, den sista såsom fånge; af kungabref fick universitetet på nio år (1707—1716) endast ett, och så slutar det hela med att Karl XII ställer universitetet under en Högsta ombudsman och börjar en försäljning af universitetets jordegendomar, som dock lyckligtvis afbrytes genom hans död.

Det är således trots den jämförelsevis korta tiden af föga mer än ett halft århundrade en rik och omväxlande bild, som universitetet företer, en bild, som i smått återspeglar Sveriges egen utveckling. En dylik bild har icke varit lätt att gifva, och den har vuxit fram ur tusentals fakta, som författaren måst mödosamt hopleta och smälta samman till en enhet, element från ganska olika områden: från tidens ekonomiska och kamerala förvaltning, icke mindre än från dess lärdomshistoria. Ingendera har varit lätt att bemästra. Att för en modern forskare komma till rätta med de inkrånglade räkenskaperna, som 1600-talats egna män endast med största svårighet kunde klara, förutsätter ett oerhördt arbete, särskildt som skriftväxlingen rörande universitetets ekonomiska tvister ofta är af den beskaffenheten, att den gör en i sig mörk sak ännu mörkare. De flesta af den tidens ämbetsmän hade en släng af brännvinsadvokat hos sig och sökte i sina skrifter ej sällan att snarare krångla till än utreda ett mål.

Men svårast ha nog varit kapitlen om universitetets vetenskapliga verksamhet. I andra land, t. ex. Tyskland, men också Finland, har man redan sedan långt tillbaka haft specialhistorier öfver de olika vetenskaperna, och nya undersökningar se jämt och ständigt dagen. I Sverige stå vi så godt som utan dessa hjälpmedel, ty de gamla, från

1700-talet, tillfredsställa naturligtvis alls icke nyare fordringar, och de yngre äro mera utkast, som för öfrigt blott sysselsätta sig med enskilda partier, eller — som Nyblæus stort anlagda »Den filosofiska forskningen i Sverige» — börja först med den gustavianska tiden. Här har Annerstedt ensam fått bryta vägen, åtminstone så godt som ensam, och hans universitetshistoria har därför på samma gång blifvit, i hufvuddragen, en 1600-talets lärdomshistoria. För en period, då de olika vetenskaperna ännu voro så föga utvecklade som under 1600-talet, har detta varit möjligt för en enda man; för den följande tiden torde dylika nyröjningsarbeten knappt kunna företagas ens af en forskare med Annerstedts lärdom och arbetskraft. Skall arbetet kunna fortsättas i samma stil äfven för de följande perioderna, måste därför andra krafter hjälpande komma till, och åtminstone måste vi hafva några vetenskapligt hållna biografier öfver män som Swedenborg, Polhem, Ihre m. fl., som gått i spetsen för 1700-talets forskning. Öfver Linné finnes ju redan en mönstergill sådan, men denna är tyvärr nästan enastående. Med tanken på det lilla, som i våra dagar gjorts för den svenska vetenskapens historia, yttrar Annerstedt de sanna orden: »Allt för ofta hör man våra tiders unga ämnessvenner, i lycklig besittning af det rika arf, som århundradens vetenskapliga arbete utan vidare ställt vid deras dörr och i lika lycklig okunnighet om historiens viktigaste regel, att hvarje person skall bedömas efter sin tid och sina förhållanden, fälla en hård dom öfver sina fäders gärning. Denna brist i historisk skolning kan vara ursäktlig till en viss grad; beklaglig förblifver den i alla fall, och bristen på pietet för fädernas minne sätter alltid en fläck på det yngre släktet.»

I Annerstedts universitetshistoria hafva vi emellertid inledningen till en dylik svensk lärdomshistoria, och redan detta måste betecknas såsom ett storverk.

För den, som blott flyktigt studerar Annerstedts teckning af universitetets öden, falla onekligen bristerna hos tiden lättast i ögonen, småsinnet, grälsjukan, ofta äfven pliktförgätenheten hos 1600-talets lärde, och man får här, såsom på så många andra områden, onekligen det intrycket, att storhetstidens yttre maktställning alls icke uppbars af en verklig kultur inom landet och att det vetenskapliga utbytet af universitetets verksamhet i själfva verket var mycket ringa. Men om man med mera uppmärksamhet fördjupar sig i Annerstedts så objektiva framställning, tror jag dock, att man skall nödgas medgifva, att bristerna till en väsentlig grad kunna förklaras ur de ogynnsamma förhållanden, under hvilka 1600-talets män arbetade och som gjorde dem till hvad de blefvo.

För det första var universitetet onekligen illa styrdt. Både regering och kansler lyssnade hellre till privata meddelare än till universitetets lagliga myndigheter; t. o. m. en så rättskaffens och duglig ämbetsman som Benkt Oxenstjerna var ej absolut fri från detta fel, och universitetet saknade därför den trygghet, som endast lagen kan gifva. Därmed sammanhängde ock den ekonomiska osäkerheten.

Professorslönerna tyckas visserligen hafva varit ordentligt tillmätta, och man hör ej några klagomål öfver deras knapphet. Men å den andra sidan kunde dock otryggheten inom ekonomien ej undgå att ofördelaktigt inverka på universitetets verksamhet. I detta fall lågo professorerna fullkomligt i händerna på räntmästaren. Var denne en mindre hederlig man som Bo Cruzelius och Hallenstedt, gick detta ut öfver professorerna; var han en sangviniker som Verelius, som för öfrigt alldeles styrdes af Rudbeck, ledde också detta till betänkliga ekonomiska rubbningar. Härtill kommo regeringens och kanslerens godtyckliga, oöfverlagda anvisningar på den extra staten, den hotande reduktionen under Karl XI och slutligen den rena upplösningen under Karl den XII:s sista år. Ekonomiskt sedt lefde man — få lugna perioder frånsedda — med snaran om halsen.

Om än lönerna voro ordentligt tillmätta, så var dock staten så godt som uteslutande afsedd för dessa löner, och inga anslag funnos till universitetets vetenskapliga verksamhet, om man undantager att ett stipendium någon enstaka gång kunde anslås till understöd vid en vetenskaplig resa. Men några anslag till institutioner och vetenskapliga forskningar funnos ej, icke ens medel att befordra ett vetenskapligt arbete på tryck, och inför denna utsikt kan man förstå, att professorerna icke kostade på sig ett vetenskapligt författarskap, som så att säga måste hafva kommit af sig i portgången, ty så lysande var professorernas ställning icke, att de af egna medel kunde trycka några arbeten. De enda skrifter, som allmänheten köpte och som därför förläggare vågade sig på, voro religiösa uppbyggelseböcker, och utom dessa kunde endast sådana arbeten utgifvas, hvilka såsom Atlantikan på grund af det patriotiska innehållet kunde påräkna statsanslag. Vetenskapliga arbeten såsom Bilbergs fingo ligga otryckta.

Ett annat hinder låg nog i de öfverdrifna fordringarna på undervisning. Hvarje professor var skyldig att föreläsa fyra timmar i veckan, men dessutom gåfvo de enskilda kollegier i en utsträckning, som gärna bör hafva förlamat den vetenskapliga verksamheten, icke blott författarskapet utan ock studierna. Carl Lundius t. ex. gaf 1697 sex kollegier dagligen, Bilberg och Spole åtta år förut fem à sex. Till en del var detta intensiva lektionsgifvande nog nödvändigt, emedan studenterna voro ytterst klent förberedda, då de kommo från läroverken — någon verkligt effektiv studentexamen fanns ju icke, ty dekanuspröfningen, som motsvarade denna, var väl mest pro forma. En dylik undervisning förvandlar emellertid universitetsläraren till skoladjunkt, och långt ifrån att höja universitetsstudierna drar den i stället ned dessa. Under dylika förhållanden var det kanske rent af en fördel för vetenskapen och universitetsstudierna, att professorerna ofta — tack vare den slappa kontroll, som den blott för ett halfår fungerande rektorn kunde utöfva — helt enkelt skolkade från föreläsningarna.

Men i själfva verket var en fri vetenskaplig forskning omöjlig i följd af den intolerans, som utmärker hela 1600-talet icke blott i Sverige och för hvilken universitetet ingalunda kan göras ansvarigt.

Denna intolerans röjer sig icke blott på det religiösa området, inom hvilket den teologiska fakulteten, prästerskapet och regeringen gingo hand i hand att försvara ortodoxien, utan äfven inom statsvetenskapen, där hvarje tvifvel på konungamaktens gudomliga ursprung genast nedslogs, och historien, där rudbeckianismen var så godt som statsreligion. Med kännedom om detta oerhörda tryck kan man snarare förundra sig öfver, att lärarna inom den filosofiska och medicinska fakulteten likväl vågade komma fram med så pass frisinnade tankar, som vid disputationerna dock uttalades.

1600-talet var heller icke någon vetenskapens tidsålder, utan en epigontid efter renässansen. Blott i England spårar man gryningen till den nya period, som skulle taga arf efter renässansen, naturvetenskapens och den filosofiska empiriens tid, som inledes med Newton och Locke, och af detta nya fingo vi känning först under frihetstiden. Ur vetenskapens synpunkt genomlefde vi under vår storhetstid en renässansens gubbålder. Teologien hade hos både katoliker och protestanter förbenats till liflös ortodoxi, och denna röjer sig bäst däri, att man öfverallt saknar en teologisk vetenskap, trots det att hela intresset rör sig kring konfessionen. På samma sätt är det med filosofien. Den protestantiska kyrkan hade som bekant från medeltidens teologi lånat den skolastiska metoden, och trots alla ansatser att bryta denna — ramismen och nyaristotelismen — frodades den under kyrkans hägn fortfarande vid de europeiska universiteten. Kartesianismen, som emot slutet af århundradet vinner terräng äfven i Sverige, betecknar knappast någon radikal brytning med metoden; den jonglerar i själfva verket lika friskt med de tomma begreppen, och först med Locke får man en verkligt modern filosofi. För öfrigt hade, som Annerstedt påpekar, kartesianismen mindre betydelse för filosoferna af facket, som fortforo »att hela tidevarfvet igenom tröska med den gamla halmen från medeltidens hårda skolastiska tegar», och de enda, som drogo någon nytta af det nya systemet, voro naturforskarna. Det är också hos dem, som man möter de första försöken att äfven mot bibelns auktoritet häfda vetenskapens resultat.

Under 1600-talet hade äfven filologien öfverallt i Europa ett gubbanlete. Upptäckareglädjens dagar voro slut och den abstrusa lärdomens hade kommit. Först med Wolf d. v. s. mot 1700-talets slut kom det en annan fart i den klassiska filologien, och en modern filologi kände man ännu icke till. Men väl kan man säga, att för såvidt en dylik existerade, svenskarne med sina editioner af de isländska sagorna snarast stodo i främsta ledet. Starkare led historien under teologiens och humanismens förenade tryck, ty vid undervisningen laborerade man fortfarande med de från Danielsboken ärfda »fyra monarkierna», och såsom äkta renässansepigoner sysselsatte universitetslärarna sig helst med »tolkning» af antikens historiska arbeten. Den moderna historien föll i stort sedt både i Sverige och utlandet utanför universitetsstudierna. Juridiken led likaledes af humanismens tryck, och vid universiteten koncentrerade sig därför studierna och föreläsningarna kring den romerska rätten, under det att man föga

intresserade sig för den inhemska. På 1600-talets mesopotamiska kurialspråk karakteriserar Björnclou denna brist hos samtidens juridiska fakulteter: »Thet är en scabies juristarum per alias oras, att then blifver allena æstimerat för en jurist, som hafver läst corpus juris romani och dess commentatores. Corpus juris romani är en god och ståtelig bok, men såsom civitas, dher han var stadgat uthi, är nu inthet mer in rerum natura, uthan är slitten in innumeras et inter se discrepantes partes, alltså är thet jus och mycket af sig kommet och resonerar mest in cathedris.» Men äfven här gick Sverige snarast i spetsen, ty vi hade dock en storman på den germanska rättshistoriens område, Stiernhöök, äfven om han icke tillhörde Uppsala universitet.

De nya idéerna möta oss hos naturvetenskapsmännen, och hos alla — Rudbeck, Hoffwenius, Roberg, Drossander — återfinna vi en verkligt modern uppfattning af vetenskapen. De flesta voro också rikt begåfvade lärare och vetenskapsmän, som väl kunde upptaga täflan med utlandets. Att det vetenskapliga resultatet af deras verksamhet ej blef större, var näppeligen deras fel. Hela den naturvetenskapliga undervisningen var nämligen anförtrodd åt den medicinska fakultetens två professorer, och undantager man de genom Rudbecks energi skapade Botaniska trädgården och Theatrum anatomicum, saknade dessa lärare alla institutioner och voro hänvisade till att lära ut medicin och naturvetenskap ur bok — utan sjukhus, utan kadaver för dissektionerna. utan laboratorier och, man skulle kunna tilllägga, nästan utan studenter, ty den framtidsutsikt, som öppnade sig för en medicine studerande, var så mörk, att äfven den intresserade föredrog att kasta sig på de mera vinstgifvande teologiska studierna. Att universitetet under dylika förhållanden dock åstadkom så pass mycket, måste därför anses såsom en skäligen god arbetsprestation.

Med frihetstiden börjar Uppsala universitets storhetstid, och dit har dess häfdatecknare nu hunnit. Måtte han icke af några betänkligheter afhållas att utgifva också denna tredje del. Ingen är därtill mera skickad än han, och anmälaren kan tillägga, hvad författaren redan vet: att ingen biograf kan för Alma Mater Upsaliensis vara mera kär än den, som redan så mästerligt tecknat hennes äldre öden.

H. S.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för matematik, astronomi och fysik. Utgifvet af K. Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm. **Bd. 4: N:o 25.** A. Lindhagen, Om grunderna för vår tideräkning. En studie. — **Bd. 5: N:o 18.** A. Lindhagen, Der schwedische Kalender seit dem Jahr 1700.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 25. N. F. Bd 21: H. 3—4. A. Lindqvist, Studier över svenska verbaladjektiv. — B. M. Olsen, Om nogle Vers af Arnórr Jarlaskáld. — Kr. Kålund, Ordet lemæn i oldlitteraturen. — Kr. Kålund, Codex Erfordensis af de Lundske annaler og de deri forekommende runetegn. — G. Schütte, Anmälan av »H. Munro Chadwick, The Origin of the English nation.» — R. M. Meyer, Ymi-Tuisto. — A. Noreen, Ortnamnskommitténs arbeten. Några antikritiska anmärkningar. — E. Hellquist, Svar på några antikritiska anmärkningar. — B. Erichsen, Bibliografi for 1907.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. På uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af I. Fehr. **14.** Maria Magdalenas altarskåp från Härad. Med 3 pl.

Det nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål. Utgifven af A. Molin. **1909: H. 5.** C. A. Reuterskiöld, Den 6 juni 1809.

Fornvännen. 1909: H. 2 o. 3. L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. (31 januari 1208). 3. (Slut.)

Från svenska statsförvaltningen. 1909. Årg. 3: H. 6. [N.] L[in]dh[ul]t, Till svenska ämbetsmannarangens historia. Ur författningssamlingar, rangreglementen och riksdagstryck.

Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1908. Årg. 3. P. Nilsson, Blad ur Gudhems klosterhistoria. Med 1 illustr. — A. Lampa. Kungslena kyrka. Med 2 illustr.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 10. 1909.** S. Bring, Fördraget i Altranstädt. — J. E. Berggren, Hvad innehöll den trosbekännelse, som drottning Kristina aflade vid sin offentliga öfvergång till den romerska kyrkan? — O. Theding, M. Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt. 1—10. — E. Fryxell, Bref rörande ärkebiskop J. O. Wallin. — I. Collijn, Bibliografiska miscellanea. 1—6. — H. Levin, Bidrag till Visby stifts historia (Forts.) — H. Lundström, Ur »själfbekännelser från början af förra århundradet« (Forts.). — Meddelanden och aktstycken. Några aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst (forts. och slut från föreg. årg.). Medd. af N. Jacobsson. — Handlingar från rättegången

med Olaus Petri och Laurentius Andreæ i Örebro 1539—40. **Medd. af** H. Lundström. — **Handlingar angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till konung Sigismund år 1598 m. m.** Medd. af H. Lundström. — **Biskop Kenicius i Skara supplik af år 1603 hos hertig Karl att erhålla transport till kyrkoherdeämbetet i Gefle.** Medd. af H. Lundström. — **En drastisk supplik från år 1624 af en sacellan från Strängnäs stift till änkedrottning Kristina d. ä.** Medd. af H. Lundström. — **Synodalstatuter från biskop Brynjulf i Skara, utfärdade den 7 juli 1280.** Medd. af K. H. Karlsson. — **Johan Wingårds självbiografi.** Medd. af D. Fehrman.—K. B. Westman, **Nicolaus af Cusa och Mäster Matthias de Succia,** — **Granskningar och anmälningar.** N. Jacobsson, Den svenska herrnhutismens uppkomst, anm. af Hj. H[olmquis]t. — E. Curtelius, Carl Eric Læstadius, en bild ur en norrländsk prästsläkts lif, anm. af H. Lundström. — **Bilaga:** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. Ser. 2. Strängnäs stift. H. 1.

Kyrklig Tidskrift. 1909: **H. 3.** Hj. Holmquist, Ur Swedenborgsforskningens historia. 3—4.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. **1: 19—21.** **Riksarkivariens årsberättelse för 1908.** — **Handlingar rörande arkivväsendet.** — **Smärre utredningar.** H. Brulin, **Hartmansdorffska samlingen.**

Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908. Utgifna af O. Klockhoff. A. L. Romdahl, Några observationer i Linköpings domkyrka. Med 8 fig. — P. G. Berggren, Anteckningar om Linköpings franciskanerkloster. — J. Hulting, Johannisborgs slott. Med 2 pl.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1909, 4.** H. Holten-Bechtolsheim, Finnernes indvandring til Norge. — **Om gammal sed och kultur i Estland.** Af S—S.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1909, 9.** B. O. Aurelius, Ur Birgittinerordens historia. Med 15 bilder.

Pedagogisk Tidskrift 1909, 5. H. Levin, Ur kyrkohistoriens källor, anm. af Aug. J—n.

Svenska Jägareförbundets Tidskrift 1908. Årg. 46: H 3,4. M. B. Svederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 1. Gustaf Vasa. — **1909. Årg. 47: H. 1.** M. B. Svederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 2. Karl IX. — **H. 2.** M. B. Svederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 3. Gustaf II Adolf.

Vår Flotta. 1909, Mars. Några data om Ostindiska kompaniet. Med 4 bilder. — **Augusti.** E. Holmberg, Ett sorgespel på hafvet. Skeppet Sofia Albertina förliser vid holländska kusten. Med 1 bild.

Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1909. Bd. 2: H. 10. Utgifvare: F. Ödberg. F. Ödberg, Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1573—1590). 2. — S. Schartau, Om bondeuppbåd i Skaraborgs län 1711—1715. — S. Landtmanson, Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 3. — S. Lampa, Slaget vid Lena, ett sjuhundraårsminne. Föredrag vid Västergötlands Fornminnesförenings möte i Kungslena den 8 juni 1908. — F. Ö[dberg], Gustaf II Adolf och hans gemåls kungs- och drottningsstolar 1621 i Skara domkyrka (med plansch). — [O. Mannerfelt, Västergötlands grafstenar.] Skara domkyrka. 1. Medeltiden, (med bilder). — **Bilagor;** Innehållet i Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. D. 2 (häft. 1—10) med titelblad. — Förteckning öf-

ver äldre handlingar rörande Västergötland, införda i sin helhet eller i utdrag i D. 2 (häft. 1—10) af Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.

Fra Arkiv og Museum 1909. Bd 4: H. 1. A. Liljefalk, Bidrag til Laalands Historie under Svenskekrigen 1657—60; særlig Nakskovs Belejring. Hovedsagelig efter utrykte Kilder.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, Udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 1: H. 6.** K. C. Rockstroh, Knud Ulfeld till Svenstrup. En adelig Embedsmand de to sidste Aartier för Enevælden. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — **Bd 2: H. 1—2.** K. Fabricius, Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik. (Sluttes). — J. Steenstrup. Pebersvende. — Smaastycker. — Anmeldelser. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1907, vedrörende Danmarks Historie.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1909. 3:e Række. Bd 6: H. 2. H. P. Kristensen, Kommandör Jonas Palmqvist i Skagen 1697—98.

Beiträge zur sächsichen Kirchengeschichte. H. 22. 1908 (tr. 1909). Fr. Blanckmeister, Eine Rede Gustav Adolfs nach dem Sieg bei Breitenfeld.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1908. Jahrg. K. Schottmüller, Brandenburgische Kämpfe und Unterhandlungen mi dem Posener Adel im schwedischen Kriege 1655—1657.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909: H. 2.** B. Hilliger, Alter und Münzrechnung der Lex Salica. Eine Antikritik. — H. Bloch, Die Kaiserwahlen der Stauferzeit. T. 1. — Kritiken (bl. a. L. Stavenow, Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von C. Koch, anm. af Fr. Arnheim: Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI. von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Hrsg. v. H. Schult, anm. af R. Kayser. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** E. von Moeller, Der heilige Ivo als Schutzpatron der Juristen und die Ivo-Brüderschaften. — M. G. Schybergson, Heinrich Gabriel Porthan, ein Vertreter der vergleichenden Geschichtsforschung im 18. Jahrhundert. — Th. Bitterauf, Der Prozess gegen Johann Philipp Palm und Konsorten 1806. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — O. Masslow. Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 79 H. 1.** J. Haller, Die Pragmatische Sanktion von Bourges. — W: Busch, Bismarck und die Entstehung des Norddeutschen Bundes. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Erklärung. — Berichtigung. — **H. 2.** J. Kromayer, Hannibal als Staatsmann. — M. Ritter, Über die Gründung, Leistungen und Aufgaben der Historischen Kommission. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. M. Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges. Bd 3, anm. af F. Rachfahl.) — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Mitteilung. — Erklärung. — **H. 3.** H. Spangenberg, Landesherrliche Verwaltung, Feudalismus und Ständetum in den deutschen Territorien des 13. bis 15. Jahrhunderts. — Fr. Hartung, Berthold von Henneberg, Kurfürst von Mainz. — Miszellen. — Literaturbericht. —

Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Berichtigung.

Militär-Wochenblatt 1908. Jahrg. 93, N:o 125, 135, 149, 150, 151, 154. Roessel, Vor 250 Jahren. [Innehåller en framställning af den andel, som de brandenburgska trupperna hade i det svensk-danska kriget 1658.]

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1909, H. 4. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Herausg. von Fr. Arnheim. Bd 1, anm. af A. Vorberg.

Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte 1909. Bd 7: H. 2. O. Büchner, Die norwegische Agrarverfassung von den Kalmaren Union (1397) bis zur Verfassungsänderung (1660) unter besonderer Berücksichtigung des Pachtwesens.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1909, July.** H. W. C. Davis, The liberties of Bury St. Edmunds. — C. Perkins, The trial of the Knights Templars in England. — C. Brinkmann. The relations between England and Germany, 1660—1688. — W. Smart, The antecedents of the Corn Law of 1815. — Notes and documents. — Reviews ot books. (bl. a. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim, anm. af A. W. Ward.) — Short notices.

The Westminster Review. 1909, October. G. B. Jacobi, Swedenborg as a genius or as a madman.

The American Review of Reviews. 1908, January. Oscar II Sweden's democratic monarch. By A. Swedish-American. Med 1 portr.

Revue d'histoire diplomatique. 1909, 3. Assemblée génerale de la Société. — Rapport de M. le trésorier. — Barral Montferrat, Rapport de MM. les secrétaires de la Société. — Un témoin de la Révolution française à l'étranger d'après la correspondance inédite du chevalier de Bray. — G. Troubetzskoï, Les préliminaires de la Conférence de Londres. (Suite et fin.) — L. Adam. L'oeuvre de la Haye et la Conférence navale de Londres (1908—1909). J. Aulneau, M. de Bismarck à la diète de Francfort et la politique de la Prusse pendant la guerre de Crimée. — J. Ladreit de Lacharrière, Un essai de pénétration pacifique en Algérie. (Suite et fin). Comptes rendus.

Revue Historique. 1909. Juillet—Août. H. de Genouillac, Une cité de Bas-Euphrate au quatrième millénaire. — Fr. Ch. Roux, La Russie et l'alliance anglo-française après la guerre de Crimée. — H. Monod, La version du duc d'Anjou sur la Saint-Barthélemy. — F. Barbey. Les mémoires de Fauche-Borel. — Bulletin historique: Historie de France. Moyen âge, par L. Halphen et Ph. Lauer. — Antiquités latines. Publications étrangères, par Ch. Lécrivain. — Histoire de Suisse. Publications des années 1905—1908, par V. van Berchem. — Histoire d'Allemagne. Moyen âge. Publications des annés 1905—1906, par F. Vigener; fin. — Correspondance. À propos des tarifs de la loi salique, par Th. Reinach. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** H. Harrisse, Sébastien Cabot, pilote-major de Charles-Quint (1512—1547). — P. Lehautcourt. La capitulation de Laon (9 septembre 1870); 1:re partie. — L. Halphen, Les biographes de Thomas Becket. — R. Michel, Les chevaliers du château des Arènes de Nîmes aux XII:e et XIII:e siècles. — A. Esmein, Encore un

historien de Jeanne d'Arc. — G. Canton, Napoléon et l'abbé Hanon, supérieur des missions étrangères et des soeurs de Saint-Vincent-de Paul. — Bulletin historique: Les jubilés de Genève, par G. Monod. — Histoire de France. Époque de la Révolution et de l'Empire, par R. Reuss. — Histoire d'Allemagne. De 1648 à nos jours, par P. Darmstädter. Histoire d'Angleterre, par Ch. Bémont. — Histoire de Pays-Bas, par Th. Bussemaker. — Correspondance. À propos de l'assemblée de Mantaille. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Gustave Vasa et la réforme en Suède. Essai historique. Par JULES MARTIN. XXX + 512 + IV s. Paris 1906.

Denna digra volym utgör ett glädjande vittnesbörd om att vår historia börjar i utlandet mera uppmärksammas. Den visar en aktningsvärd beläsenhet i den för handen varande litteraturen, och källforskningarna göra intryck af att vara både grundliga och omfattande. Desto mera är att beklaga, att vid åtskilliga af själfva hufvudpunkterna betänkliga luckor finnas, hvilka där göra skildringen afgjordt föråldrad — så framförallt rörande reformationsriksdagen 1527, detta beroende på författarens obekantskap med Hjärnes skrift i ämnet.

Det nya material, som framdragits särskildt ur Vatikanarkivet, är icke betydande vare sig till omfång eller värde. Af vikt är ett bref från ärkestiftets domkapitel till påfvestolen, aftryckt bland bilagorna, hvilket bl. a. ådagalägger, att mäster Knut verkligen varit erbjuden ärkebiskopsstolen. Vår kyrkas rätt till »successio apostolica» bestyrkes med några nya uppgifter (s. 240), och påfvens fåfänga försök 1524 och följande år att återknyta de redan afbrutna förbindelserna med Sverige påvisas för första gången. Dessutom har författaren i vidsträckt grad begagnat utländska, i Sverige föga eller icke alls kända källpublikationer, ur hvilka här och där många notiser af värde äro hämtade. Af särskildt intresse synas »Acta Tomiciana» (Posen 1852—76) vara. Dessa bestyrka bl. a. de i »Vita Johannis» förekommande uppgifterna rörande Gustafs friareplaner vid polska hofvet (ss. 310—313).

Hvad som emellertid ger arbetet dess särskilda intresse, är dess utpräglade katolska tendens. Författaren lefver så med i sina hjältars, Brasks och framförallt Johannes Magnus' öden, att hans skildring stundom får karaktären af partiskrift, och personer och händelser framträda öfverallt brutna genom ett den katolska rättrogenhetens allt omformande synglas. Gustaf Vasas stora egenskaper erkänner Martin visserligen, men läsaren måste få det intrycket, att konungen framförallt var en grym och trolös tyrann. Om också Gustaf ej var den, som tålde opposition eller förstod att uppskatta en motståndares förtjänster, är dock skildringen alldeles öfverdrifven, byggd som den

ofta är, hufvudsakligen på de katolska källorna: Brasks registratur och bröderna Magnus' skrifter. Mot Laurentius Andreæ tyckes förf. ha fattat ett verkligt hat. Inställsam, bakdantande, skenhelig, svekfull och egennyttig är för honom reformationens statsman. Det är han, som ledd af sin inrotade elakhet, ärelystnad och hat mot Johannes Magnus är reformationsverkets egentliga driffjäder och hufvud, under det att konungen mera framstår som handen, hvilken mer eller mindre villigt sätter i verket sin rådgifvares ingifvelser. Sekreterarens andel i den kyrkopolitiska omdaningen är ännu ej af forskningen fastställd. Martins framställning gör troligt, att han hittills allt för mycket skymts af sin store konungs skugga.

Bristande koncentration, saknad af strängt genomförda synpunkter och af ens kortfattade karakteristiker göra boken något svårtillgänglig — brister, som en ganska lättflytande stil icke förmår till fyllest uppväga. Men om arbetet i utlandet kan bidraga att sprida kännedom om och rikta intresset på vår äldre historia och vår häfdaforskning, äro vi författaren all tack skyldiga, helst hans verk för öfrigt är den bredast anlagda skildring af vår reformation, som finnes.

Birger Lövgren.

Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Etudes politiques. I. Origines et époque des relations non officielles 1570—1576. Par H. Biaudet. (4) + XII + 580 s. Paris, Plon 1907.

Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siecle. Notes et documents recueillis et resumés par H. Biaudet. I. Origines et période des relations non officielles 1570—1576. (1) + XVI + 267 s. Paris, Plon 1906.

Antonio Possevino, un diplomate pontifical au XVI:e siècle. Par L. Karttunen. VIII + 271 s. Lausanne, Pache-Varidel & Bron, 1908.

Ptolémée Gallio, Cardinal de Côme. Etude sur la cour de Rome, sur la secrétairerie pontificale et sur la politique des papes au XVI:e siècle. Par P. O. v. Törne. (6) + III + XXXVIII + 291 s. Paris, Alphonse Picard & fils 1907.

De arbeten, som här föreligga, behandla alla den påfliga politiken under 1500-talets senare hälft. Det i första rummet nämnda utgör början af ett stort anlagdt verk, som är afsedt att behandla påfvestolens förhållande till Sverige från början af Johan III:s regering till 30-åriga krigets utbrott. Genom en grundlig undersökning af denna tids svenska politik hoppas förf. kunna belysa de skäl, som förmådde Gustaf Adolf att ingripa i 30-åriga kriget. I

den nu föreliggande delen sysselsätter han sig efter en inledning med de icke officiella förhandlingarna 1570—76. De följande fyra delarna skola behandla de officiella förhandlingarna (Pontus de la Gardies, Antonio Possevinos och Francesco Erasos beskickningar 1576—1583), brytningsperioden (1583—1593). krisperioden under Sigismunds regering och förberedelserna till 30-åriga kriget.

Förf. är ju ej den förste, som behandlar hithörande frågor, men hvad som skiljer hans arbete från flertalet andra, är hans energiska användande af det rika källmaterial, som finnes förvaradt i främmande arkiv och bibliotek. Alltsedan Theiner utgaf sina i fråga om källmaterial i vissa afseenden epokgörande arbeten »Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl» (Augsburg 1838—39) och »Annales ecclesiastici» (1856), har man i Sverige varit medveten om hvilket rikt utbyte forskningen på ifrågavarande område kunde få genom en grundlig undersökning af bl. a. Vatikanarkivet. Redan innan detta helt öppnades för forskningen, hade också en svensk, lektor A. G. Ahlqvist, från Rom hemfört en värdefull samling afskrifter rörande motreformationen i Sverige. Tyvärr kom han aldrig i tillfälle att bearbeta sitt material. De arbeten om motreformationen i Sverige, som utkommit efter Theiners, hafva i fråga om handlingar ur Vatikanarkivet i allmänhet stödt sig på dennes arbeten och Ahlqvists afskrifter. Ett undantag utgör F. Konecznys 1901 utgifna »Jan III Waza i missya Possewina», som är utarbetad på grundval af själfständiga forskningar i Vatikanarkivet. Koneczny har emellertid användt blott en handskriftskodex, hufvudsakligen innehållande bref från Possevino till kardinalen af Como.

Biaudet däremot har bedrifvit fleråriga forskningar i svenska arkiv och bibliotek, i Vatikanarkivet och andra italienska arkiv, såsom statsarkivet, arkiv i Milano, Florens, vidare i Simancas, i Wien och München o. s. v. Äfven privata arkiv ha öppnats för honom, såsom Capilupiarkivet i Mantua, ja, han har t. o. m. haft tillgång till afskrifter ur jesuitordens hemliga arkiv. Hans arbete vittnar dessutom om vidsträckt beläsenhet i den hithörande litteraturen, icke blott den på de stora kulturspråken författade, utan också den svenska, finska, polska, ryska m. fl.

Själfva framställningen är synnerligen fängslande. Förf:s lifliga stil rycker läsaren med och håller hans intresse vid makt från den första sidan till den sista. Genom en i det hela öfverskådlig gruppering af det väldiga materialet har det lyckats förf. att tydligt särlägga de enskilda trådarna i händelsernas väf, på samma gång han visar det nära sambandet dem emellan. Hans grundliga kännedom om den tid han skildrar och dess ledande personligheter har satt honom i stånd att ställa äfven förut kända fakta i skarpare belysning, och på åtskilliga punkter lämnar hans arbete nya uppslag af en betydande räckvidd. Där det förefintliga arkivmaterialet ej räcker för en klar bild af händelserna, tillgriper han kanske något för gärna hypoteser, men erkännas må, att hans bruk däraf i de flesta fall är tilltalande; stundom skulle man dock önskat större försiktighet.

Arbetet föregås af en inledning, skildrande den svenska politiken från början af Gustaf Vasas regering till tiden omkring 1570. Särskildt sysselsätter sig förf. med den svenska politiken i Estland och Lifland från slutet af Gustaf Vasas regering, helt naturligt då de därmed sammanhängande förbindelserna med Polen sedermera spela en viktig roll i förhandlingarna mellan Sverige och Rom. Själfva afhandlingen behandlar i tio kapitel de första försöken till ett närmande mellan Rom och Sverige, förhandlingarnas återupptagande, konungavalet i Polen 1573, Paolo Ferraris sändande till Rom och Warszewickis beskickning till Sverige, Sforza-arfvet 1573, Petrus Rosinus' beskickning till Italien 1574, Johan III:s förhållande till Henrik III af Frankrike och kungavalet i Polen 1575, Sforza-arfvet 1575 och 1576 samt anledningarna till upptagandet af de *officiella* förbindelserna mellan den heliga stolen och Sverige. I ett bihang redogör förf. för Sforza-arfvets historia från Bona Sforzas död till Sigismund Augusts död. — Några af de viktigaste resultaten af förf:s forskningar må här anföras. För sammanhangets skull nödgas jag därvid medtaga åtskilligt, som förut är allmänt bekant.

Det synes, som om det varit hos kardinal Commendone, densamme som 1561 betrotts med uppdraget att inbjuda Sveriges konung att låta sig representeras vid Tridentmötet, som tanken först uppstått att förnya förbindelserna med Sverige. Tanken upptogs af den romerske nuntien i Polen, Vincentio Portico, och det var han, som bar ansvaret för de första åtgärderna till ett närmande. Genom Commendones och den bekante Hosius' sträfvanden hade reformationsverket i Polen hämmats, och Polen var åter ett katolskt rike. Commendones och Hosius' lagrar hade ej lämnat Portico någon ro. Han hoppades vinna kardinalshatten genom att bringa Sverige till lydnad under påfvestolen. I konung Sigismund Augusts syster Anna fann han en hängifven medhjälpare. Ett gynnsamt tillfälle att anknyta förhandlingar erbjöds genom de underhandlingar, som ledde till freden i Stettin. En af de polska underhandlarne, Martin Kromer, uppmanade på Porticos inrådan i bref drottning Katarina Jagellonica att söka förmå sin gemål att öfvergå till katolicismen. Drottningens svar blef afböjande, och Porticos samtidiga försök att förmå påfven Pius V till en intervention mellan Sverige och Danmark misslyckades likaså. I Rom hade emellertid intresset för Sverige blifvit väckt, och man beslöt, att jesuiten Stanislaus Warszewicki skulle begifva sig till Stockholm för att undersöka ställningen. Anländ till Polen, mottog W. underrättelsen, att Katarina af sin gemål förmåtts mottaga nattvarden under två gestalter, hvilket föranledde honom att afstå från sin resa till Sverige. Dessa händelser inträffade år 1570. Porticos sträfvan gick nu ut på att förskaffa Katarina biktfäder, som voro mer fasta i romersk bekännelse än hennes förutvarande biktfader, den gamle eftergifne pater Albert Grohowski, som medgifvit Katarinas kommunion »sub utraque». Valet föll på en polsk präst, Johan Herbst. Denne blef den förste hängifne arbeta-

ren för Roms intressen i Sverige. Tanken på en verklig mission i Sverige lät man emellertid fara.

Så stodo sakerna, då 1572 två dödsfall inträffade, som väsentligt förändrade situationen. Konung Sigismund August i Polen afled barnlös, och därmed öppnade sig för Johan III utsikten att för sig eller sin son vinna Polens krona. Dessutom fick Johan nu ett större intresse för de processer, som fördes i Neapel angående arfvet efter Sigismunds och Katarinas moder, Bona Sforza. För att ha framgång i sina planer på Polens krona och på Sforza-arfvet behöfde Johan emellertid stöd från Rom, och så erbjöd sig här en anknytningspunkt för nya förbindelser. — I Rom hade samma år den gamle, mot kättarne oförsonlige påfven Pius V aflidit och efterträdts af »missionspåfven» Gregorius XIII. I och med denna personförändring på påfvestolen ändrades taktiken mot kättarne. Gregorius sträfvade att med alla hjälpmedel, äfven politikens, få anknytningspunkter för förbindelser med protestanterna för att så locka dem tillbaka till Rom. Utsikterna till ett närmande mellan Rom och Sverige voro sålunda tydligen vida större år 1572, än de varit två år tidigare.

År 1572 inledas också de första underhandlingarna mellan det svenska hofvet och den romerska stolen. De föras i början i drottningens namn. Anledningen var följande. Herbst hade öfvertygat drottning Katarina om att hon begått en svår synd, då hon mottagit nattvarden »sub utraque». Drottningen önskade påfvens absolution, och i november 1572 afsändes en adelsman i Katarinas tjänst, Paolo Ferrari, bördig från Cremona, till Rom för att söka utverka dels påfvens förlåtelse för den begångna synden, dels hans tillstånd för Katarina att för framtiden mottaga nattvarden »sub utraque». Utom till påfven medförde Paolo Ferrari bref till kardinal Hosius, Katarinas förre biktfader, som vistades i Rom som Sigismund Augusts ombud i arfsprocessen. Förf. förmodar, att nattvardsfrågan blott var en förevändning för Ferraris sändande och att denne var betrodd med någon hemlig mission att söka vinna påfvens bistånd i fråga om det polska kungavalet eller om Sforza-arfvet. Förf. erkänner dock, att hvarken påfven eller Hosius i sina svarsskrifvelser göra minsta antydan härom. Den begärda absolutionen meddelades, men dispens för framtiden från romersk sed ville man ej meddela. Emellertid förespeglade man drottningen, att en sådan möjligen kunde beviljas, om svenska folket återvände till lydnad under påfven. — Samtidigt med att dessa underhandlingar inleddes, sökte Johan genom sin legat i Polen, Anders Lorichs, träda i förbindelse med Portico för att genom dennes förmedling vinna den åtrådda dispensen för Katarina.

Genom Johans och hans gemåls åtgärder väcktes i Rom förhoppningen, att en mission i Sverige kunde räkna på sympatier från drottningen och att äfven Johan skulle kunna drifvas till eftergifter, kanske till en omvändelse. Det beslöts också, att en mission skulle bedrifvas i Sverige. Ledningen af densamma öfverlämnades

ej, såsom man kunnat vänta, åt Portico utan åt Hosius. Portico hade genom sina förhastade åtgärder 1570 skadat sitt anseende som diplomat och förlorade dessutom genom sitt förhållande vid förhandlingarna före polska kungavalet kurians förtroende. I Hosius hoppades man däremot finna rätte mannen för Sveriges rekatolicering. Han hade visat en okuflig energi för att vinna Polen för Rom, och han åtnjöt svenska drottningens förtroende. Emellertid var hans val enligt förf. ett misstag. Ett oeftergifligt villkor för den lyckliga utgången af missionen i Sverige var, att endast två faktorer toges i betraktande, den katolska kyrkans intressen och Sveriges, de senare representerade af svenske konungens personliga intressen. »Men Hosius var framför allt *polsk* prelat; i förhandlingarna mellan Rom och Sverige införde han ett tredje, fullkomligt disparat element, Polens intressen, ofta diametralt motsatta Sveriges, och för dem tvekade han icke att uppoffra ej blott Sveriges utan också indirekt påfvestolens». För öfrigt var Hosius en medelmåttig diplomat.

Det dröjde en tid, innan Hosius kunde på allvar taga itu med det svenska missionsverket. En annan fråga tog både hans och kurians uppmärksamhet i anspråk, nämligen det polska kungavalet. Förf. skildrar utförligt de olika faserna såväl i de förberedande förhandlingarna som i själfva valförrättningen och uppvisar valets betydelse för förhållandet mellan Rom och Sverige. För Gregorius XIII:s utrikespolitik var valet af Henrik af Anjou ett svårt slag. Påfvens förhoppningar, att Polen under en österrikisk ärkehertig skulle ansluta sig till en rekonstruerad liga mot Turkiet, hade svikits. Äfven indirekt inverkade valet på påfvens politik. Kejsaren, som sköt en del af skulden för ärkehertig Ernsts misslyckande på påfven, och Filip II, som fruktade Frankrikes ökade inflytande genom valet, voro ej benägna att kasta sig i någon äfventyrspolitik gentemot Turkiet. Men då sålunda påfvens planer på strid mot Turkiet strandat, riktas hans ansträngningar så mycket ifrigare mot det protestantiska Europa, bl. a. mot Sverige. Inom fjorton dagar efter det nyheten om Henriks val ankommit till Rom, fick Hosius befallning af påfven att bedrifva missionsverket i Sverige med kraft. Den förut nämnde Warszewicki fick under försommaren 1573 order att hålla sig beredd att ofördröjligen begifva sig till Sverige. Men liksom 1570 blef hans resa inställd. Förf. ser orsaken i de polska förhållandena. De stränga katolikerna, som med oro hade mottagit underrättelsen, att Henrik svurit att upprätthålla religionsfriheten i Polen, ansågo sig ej under så brydsamma förhållanden kunna undvara en man med Warszewickis förmåga. Följden blef, att W. fick stanna. Förf. ser häri det första exemplet på att Hosius uppoffrade hänsynen till Sverige för Polens skull.

Äfven på Johans hållning gentemot Rom hade det polska konungavalet inflytande. Det var det katolska partiet, som segrat vid valet. Det blef därför allt mer tydligt för Johan, att ett närmande till Rom var nödvändigt, om han skulle ha några utsikter vid det

nya val, som man väntade. Dessutom tvang det allmänna politiska läget i Norden Johan att söka förbindelse med de katolska makterna, och särskildt måste han för att erhålla något af Sforza-arfvet söka vinna påfvens och Filip II:s välvilja. Alla dessa skäl förmådde det svenska kungaparet att hösten 1573 för andra gången skicka Paolo Ferrari till Rom. F. skulle bl. a. på nytt söka utverka påfvens dispens i nattvardsfrågan. Påfven intog emellertid samma ståndpunkt som förut. I det hela hade Ferraris beskickning ej några viktiga resultat i religiöst hänseende. Innan man i Rom ville bifalla Johans önskningar, fordrade man, att han skulle uttala sig bestämdt för katolicismen, och man uppmanade honom att som bevis på sin lydnad för påfvestolen sända en officiell representant till Rom under jubelåret 1575. För att öfvertyga drottningen om omöjligheten af en dispens skulle Warszewicki sändas till Sverige.

I Ferraris uppdrag hade ingått att äfven undersöka arfsfrågans läge. Han uppgjorde nu på egen hand utan något speciellt uppdrag från Johan en storartad plan att hjälpa sin herre. Framställningen af Ferraris aktion och däraf följande förhandlingar är enligt min mening det betydelsefullaste af de nya uppslag, som förf. gjort genom sitt arbete. En mera ingående redogörelse härför torde vara af intresse.

Genom frihetsrörelserna i Nederländerna hade Filip II:s krafter bundits, just då påfven önskade hans bistånd för strid mot turkarne och för Englands återförande till katolicismen. För påfven var sålunda kufvandet af rörelsen i Nederländerna af lika stor betydelse som för Filip. Men ett viktigt medel härför var en stark flotta, på samma gång ett stärkande af hafsgeusernas eller Elisabets stridskrafter till sjöss var ett hinder för realiserandet af påfvens planer. Det var på dessa omständigheter Ferrari byggde sin plan. Till medhjälpare hade han vunnit en adelsman från Bologna, Emilio Malvezzi, som varit i Sigismund Augusts tjänst. Genom M. fick Filip II:s ambassadör i Rom, don Juan de Zuniga, veta om Ferraris förhandlingar med påfven i kalkfrågan; dessutom lät M. förstå, att Johan III hade en utmärkt flotta om 50 stora krigsfartyg och att Elisabet af England och Wilhelm af Oranien önskade förvärfva en del däraf. Zuniga misstänkte genast, att det hela var en list från Johans sida för att vinna fördelar i arfsprocesserna, Emellertid underrättade han Filip II om hvad han hört, påvisade. att en sådan flotta kunde vara af betydelse för Nederländernas kufvande, men uttalade också sina misstankar, att Ferrari snart skulle förhandla med påfven om arfsfrågan, och lofvade att följa hans förehafvanden med uppmärksamhet. Men tiden gick utan att Ferrari indrog arfsfrågan i förhandlingarna. Zuniga blef orolig; skulle det möjligen förhålla sig så, som Malvezzi sagt, att Johan låg i underhandlingar med Elisabet och Wilhelm af Oranien om flottan, eller försökte man hålla Zuniga i okunnighet om påfvens förhandlingar med Ferrari? För att få klarhet utverkade Zuniga en audiens hos påfven, påstod härvid, att han *hört berättas*, att Ferrari

i sin herres namn erbjudit hans helighet en flotta för att nedslå upproret i Nederländerna. Påfven blef förvånad och lofvade att skaffa upplysning i saken. Han vände sig därför till Ferrari, som förklarade sig visserligen icke hafva någon instruktion i denna fråga. men dock icke betviflade, att man skulle kunna erhålla Johans hjälp, om man gåfve honom lämplig ersättning, exempelvis genom en fördelaktig lösning af arfsfrågan. Påfven meddelade genast Zuniga detta svar och visade det största intresse för saken. Så föreslog han, att Warszewicki, som skulle resa till Sverige, skulle få i uppdrag att förhandla äfven om flottan.

Genom sitt sluga tillvägagångssätt hade Ferrari sålunda åstadkommit, att Johan icke längre var den hjälpsökande utan en person, hvilkens hjälp man borde söka vinna, äfven om det skulle kräfva vissa uppoffringar. Filip II omfattade till en början saken med stort intresse, men sedan man inhämtat upplysningar om den verkliga storleken af den svenska flottan, svalnade hans ifver. Men påfvens ifver svalnade ej, och den eggade slutligen de spanska statsmännen till handling. Filip hade gifvit Requesens fullmakt att handla efter eget tycke, och det blef nu öfverenskommet, att visserligen icke Warszewicki utan en spansk agent skulle förhandla med Johan om flottan, men att W. skulle med påfvestolens auktoritet stödja spanjorens förslag. Enligt sin instruktion skulle W. framhålla för Johan fördelarna af att understödja Filip med en flotta och särskildt understryka, hvilken betydelse påfvens och Filips välvilja hade för en fördelaktig lösning af arfsfrågan.

Enligt den uppgjorda planen skulle W. befinna sig i Stockholm vid påsktiden 1574, men genom en mängd omständigheter fördröjdes hans resa och först den 24 juli landsteg han i Stockholm. Requesens' agent hade anländt mer än två månader förut; då det var af vikt, att den svenska flottan med det snaraste kom till spanjorernas hjälp, beslöt han att ej invänta Warzewickis ankomst utan handlade på egen hand.

Emellertid hade Johans självkänsla fått näring genom underrättelserna om den uppmärksamhet, som visats Ferrari i Rom. När nu ett sändebud kom för att å den mäktige spanske konungens vägnar begära understöd, trodde han sig kunna uppställa nära nog hvilka villkor som helst för sin hjälp. Så fordrade han bl. a. en lösning af arfsfågan, innan han ville bevilja någon hjälp. Requesens' agent måste återvända utan att något resultat uppnåtts. Förf. uttalar en förmodan, att Warszewickis närvaro kunnat gifva förhandlingarna en annan utgång. Genom W. fick Johan en klarare föreställning om det politiska läget. W. fick också den uppfattningen, att Johan vore villig att slå af åtskilligt på sina fordringar gentemot Filip II. Från kurian gjordes äfven försök att förmå Filip att återupptaga förhandlingarna men tillsvidare förgäfves.

De direkta resultaten af Ferraris och Warszewickis politiska förhandlingar voro sålunda inga. Men tanken på ett svenskt—spanskt förbund lefde kvar. Den kombinerades med en af Johans

legat i Polen, Anders Lorichs, uppgjord plan om Köpenhamns eröfring genom de katolska makterna, och under Sigismunds och Clemens VIII:s tid växer ur dessa förslag en storartad plan om en katolsk liga, bestående af den heliga stolen, Spanien, kejsaren, Polen och Sverige, riktad ej blott mot Danmark utan mot samtliga protestantiska makter. Förf. utlofvar att i den sista delen af sitt arbete behandla denna ligas historia.

Utrymmet förbjuder en utförlig redogörelse för förf:s öfriga resultat i föreliggande del. Han påvisar, hur Johan genom utgången af det polska konungavalet 1575 och genom arfsprocessernas utveckling alltmer kom till insikt om att han ej kunde vinna något stöd i Rom, försåvidt han ej officiellt trädde i underhandling med påfven. Denna insikt ledde honom till afsändandet af Pontus de la Gardie och Petrus Fecht i en officiell beskickning till Rom.

Redan af denna korta öfversikt torde framgå, hvilken betydelse förf. tillmäter de rent materiella faktorerna vid underhandlingarna mellan Sverige och Rom. Öfverhufvud låter förf. de religiösa krafterna träda tillbaka åtminstone på svenska sidan. Redan i företalet framställer han den religiösa hänförelse, som tog sig uttryck i Uppsala möte 1593, såsom blott täckmantel för de olika partiernas egoistiska sträfvanden. Aristokratien sökte i den religiösa frågan en förevändning för kommande »pacta conventa» i polsk stil o. s. v. Huru förf. skall lyckas genomföra denna uppfattning vid den detaljerade skildringen af Uppsala möte och dess betydelse, återstår ju ännu att se. Här må blott med ett par exempel påvisas, att förf. redan i denna första del ej gifvit de religiösa faktorerna den rätt, som tillkommer dem.

Hans sträfvan att betona egoismen som drifkraft i de svenska partiernas politik förleder honom till uppenbart oriktiga uttalanden, t. ex. då han på tal om svenska konungahusets fruktan för folkets opposition mot katolicerande sträfvanden yttrar följande (sid. 185): Prästerskapet behöfde man ej taga med i beräkningen, det skulle ha böjt sig för katolicismen, såsom det senare skulle böja sig för liturgien. Men aristokratien, riktad genom kyrkans plundring, skulle aldrig samtycka till en ordning, som lätt hade kunnat medföra en undersökning angående dess egendomsförvärf. — Om också förf. har rätt i att majoriteten af det svenska prästerskapet böjde sig för konungens fordringar angående liturgien, så var det ju dock ur dess led de första opponenterna såväl mot liturgien som mot konungens kryptokatolska sträfvanden framträdde, under det de främste af adeln, en Hogenskild Bielke m. fl. intogo en vacklande hållning.

Det är särskildt i teckningen af Johan III:s person och de motiv, som ledde hans politik, som förf. enligt undertecknads mening underskattar de religiösa faktorerna. Förf. vill ej förneka, att Johan var religiöst intresserad, men han framhåller upprepade gånger, att hans religiösa öfvertygelse blott spelade en underordnad roll i fråga om hans politik. Den religiösa frågan var i grund

och botten blott ett redskap för Johans egoistiska politiska planer. Redan Johans teologiska lärdom drager förf. i tvifvelsmål. Några verkliga bevis anför han emellertid ej. Gentemot förf:s förmodan, att Johans teologiska studier blott varit ett tidsfördrif, hvaraf några reminiscenser lefde kvar under hans regenttid (sid. 110) stå hans samtidas vittnesbörd om hans verkliga lärdom på det teologiska området. — Förf. vågar icke bestämdt uttala, att Johan verkligen hyst några förhoppningar om en försoning mellan katolicismen och reformationen på grundval af ömsesidiga eftergifter. Intet fast, självständigt mål finnes för Johans religiösa sträfvanden. Han drifves fram och tillbaka mellan längtan efter Roms ynnest och fruktan för opposition hos sitt folk. Hans åtgöranden angående religionen äro ett slags reflexrörelser, motsvarande hans uppfattning af det politiska läget för stunden. — Är nu denna bild riktig? Förf. har otvifvelaktigt rätt, då han betonar, att politiska skäl haft stort inflytande på Johans förhållande till Rom och att hänsynen till Rom inverkat å hans inre kyrkliga sträfvanden, men han går säkert för långt, då han tillmäter de politiska skälen allena en afgörande betydelse och då han i den liturgiska rörelsen *blott* ser ett medel för vinnande af Roms stöd. — Jag måste här inskränka mig till några antydningar. Redan innan Johan börjat några underhandlingar med Rom, har han visat sitt intresse för religiösa och kyrkliga spörsmål. Jag behöfver blott påminna om de punkter, som han 1569 öfversände till de i Uppsala samlade biskoparnes behandling och som i vissa afseenden äro uttryck för samma sträfvanden, som sedermera resulterade i ordinantian och liturgien, vidare om Johans intresse för utgifvandet af 1571 års kyrkoordning. Den fråga, som först leder till förhandlingar mellan svenska konungahuset och Rom, var ju också en religiös fråga, kalkfrågan (att politiska motiv varit bestämmande vid Ferraris första beskickning, är, som ofvan nämnts, blott en förmodan af förf.). Oförklarligt vore vidare Johans sega fasthållande vid sina kraf gentemot påfven angående nattvardskalken m. m., om ej en verklig längtan funnits hos honom efter en försoning mellan kyrkorna på grundval af ömsesidiga eftergifter. Ännu oförklarligare ter sig det faktum, att Johan framhärdar vid sitt religiösa och kyrkliga program, efter det förhandlingarna med Rom strandat, och detta fastän folkets opposition mot hans sträfvanden blir allt starkare. På dessa och andra grunder synes mig förf:s teckning af Johan icke motsvara källornas vittnesbörd.

En annan anmärkning träffar förf:s här och där i texten eller helst i noter framförda, uppkonstruerade beskyllningar mot Sverige och svensk forskning och hans benägenhet att kasta ett skimmer af löje öfver våra historiska minnen. Endast ett par exempel, gripna ur högen, må visa, hur förf. går till väga. Förf. klagar sid 27 not 1. öfver att svenskarne hänsynslöst exploaterat Finland och som bevis härför anför han bl. a., att en stor disproportion fanns mellan Finland och det öfriga Sverige i fråga om utgörandet

af de militära skyldigheterna. »År 1562» yttrar han, »räknade Sverige 200 adelsfamiljer, skyldiga att underhålla en rustad ryttare. Finland räknade 209.» Forsell, Sveriges inre historia, till hvilken förf. hänvisar, uppger visserligen (I p. 100) i en tabell just de tal, som förf. nämner, men denna tabell visar vidare, att Sverige räknade 28 adelsmän, som hade att uppsätta 2 ryttare, medan Finland blott räknade 7. För dem som hade att uppsätta 3 ryttare är proportionen 20 för Sverige mot 1 för Finland. Men dessutom räknade Sverige 19 adelsmän, som skulle uppsätta 4—21 rustade ryttare, medan Finland räknade ingen. För öfrigt är hela denna tabell att betrakta som en förmögenhetsuppskattning. Den utvisar blott, att fattiga adelsmän voro talrikare i Finland än i det öfriga Sverige, ej att man kräfde mera af finnarne. — Sid. 37 not 2 beskyller förf. de svenska historieskrifvarne för att de sökt mildra de förödmjukande ordalagen i den ryska fredstraktaten af 1557. I »Sveriges Traktater med främmande makter» skulle det ryska uttrycket »tschélom bytj» helt enkelt blifvit öfversatt med »bedja». Slår man upp »Sveriges Traktater», finner man emellertid, att utg. visserligen i texten användt uttrycket »bedja», detta efter en svensk öfversättning, *samtidig* med originalet, men att han i en not som variant upptagit det mera förödmjukande »bönfallit om tillgift», detta efter prof. Hjärnes, sålunda en svensk historikers, öfversättning af den ryska texten. — Sid. 249 framställas Johans legater vid polska kungavalet 1573, en Hogenskild Bielke, en Gustaf Banér, såsom quasi—barbarer, ej mäktiga att uttrycka sig på latin! Något bevis härför kan förf. naturligtvis ej framföra. — Tilläggas må, att förf:s angrepp i de flesta fall ej ha den minsta betydelse för hans framställning; de gå vanligtvis helt på sidan om ämnet. Det hade varit en stor vinst för arbetet, om de varit borta.

Som en bilaga har förf. utgifvit en samling »Notes et Documents» rörande den tid, första delen behandlar, och förf. utlofvar, att hvarje följande del skall åtföljas af en liknande bilaga. Förf. lämnar här i ej mindre än 616 n:r *referat* af bref och andra aktstycken. Äfven bref, som gått förlorade, söker han med stor takt och skicklighet rekonstruera efter de antydningar, som finnas på andra håll. Genom en mängd hänvisningar och register har förf. underlättat bruket af boken, som är ett ytterst värdefullt hjälpmedel för hvar och en, som vill sysselsätta sig närmare med ämnet.

Fröken Karttunens arbete »Antonio Possevino» gör ej anspråk på att vara en fullständig biografi, utan behandlar blott den berömde jesuitens diplomatiska verksamhet. I den raskt och liffullt skrifna boken, som delvis grundar sig på förf:s egna arkivstudier, men hufvudsakligen på andras arbeten, skildras Possevinos ungdom, hans uppträdande bland valdenserna i Piemont och verksamheten i Frankrike. Efter en framställning af förhandlingarna mellan Sverige och Rom före De la Gardies beskickning redogör förf. utförligt för Possevinos besök i Sverige. De sista kapitlen behandla hans verksamhet i Ryssland och Polen och hans sista diplomatiska verksamhet i Frankrike.

I v. Törnes bok skildras Gregorius XIII:s berömde statssekreterares lif och verksamhet. Förf. får härvid tillfälle att lämna en grundlig och intressant redogörelse för det påfliga hofvet och för Gregorius XIII:s politik. Förhandlingarna med Sverige beröras blott i förbigående.

Wilhelm Schlachter.

För hundra år sen. Skildringar och bref från revolutionsåren 1809—1810. Utg. af SAM CLASON och CARL AF PETERSENS. XVI + 272 sid. Sthm, Geber 1909.

Ett hundraårsminne den 6 juni 1809. Af ARVID KEMPE. (Läsning för svenska folket 1909. Häft. 2.)

1809 års regeringsform. Af S. J. BOËTHIUS. Uppsala, Akad. bokförlaget 1909. 46 s. Heimdals småskrifter. N:r 4.

Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum. Af P. FAHLBECK. 25 s. Lund, Gleerup 1909.

Svenska folket 1809 och svenska folket nu. Af J. BERGMAN. Kulturbiblioteket 8. (18) + 152 s. Sthm, Geber, 1909.

Det grundligaste arbete, som hittills utkommit till regeringsformens jubileum, är utan tvifvel prof. S. Clasons Afd. 9 af Sveriges Historia, hvars tre första häften utkommo redan förlidet år. Då det emellertid ännu icke är fullbordadt och säkerligen framdeles kommer att särskildt anmälas, förbigår jag det här.

Den första af de ofvan upptagna skrifterna torde höra till prof. Clasons förarbeten, som han ansett vara af den betydelse, att de bort särskildt utgifvas. Därmed hafva ock han och hans medarbetare gjort forskningen en god tjänst och dessutom ett stort nöje åt alla dem, som vilja ur första hands källor sätta sig in i denna viktiga brytningstids händelser.

Boken innehåller fyra särskilda skrifter, de tre första berättelser rörande statskuppen den 13 mars och händelser, som därmed omedelbart sammanhänga. Af dem är hofjägmästaren Greiffs berättelse förut tre gånger publicerad, ehuru i något afvikande redaktioner. Den här offentliggjorda, som närmast öfverensstämmer med Adlersparres »Handlingar rörande Sveriges — — historia», förskrifver sig från april 1809 och är således nästan samtidig med händelserna. Detsamma gäller om generaladjutanten K. G. af Melins berättelse, som har större intresse, enär den ger ett och annat nytt både om revolutionsdagen och de närmast föregående dagarna. Det gör ock generaladjutanten von Schotings i ännu högre grad och utmärker sig liksom Melins berättelse för stor trovärdighet, ehuru den upptecknats nära 30 år efter de händelser den skildrar. Författaren måste därför haft till sitt förfogande skriftliga uppteckningar och bref. Utgifvarne upplysa ock i förordet, att han innehaft sin morbroder v. Hausswolffs bref, hvilka utgöra den fjärde och utan fråga viktigaste och intressantaste delen i samlingen.

Den gamle öfverceremonimästaren visar sig här som en synnerligen god iakttagare med en mindre vanlig förmåga att teckna både personer och händelser. Han är i allmänhet väl underrättad och har tydligen alltid sökt sanning. Vi träffa således ypperliga porträtt, fast med ensidig belysning, t. ex. af L. v. Engeström och G. Adlersparre, en förträfflig skildring af Fersenska mordet och viktiga notiser om revolutionsplanerna i mars månad, som tyckas ha stått i orsaksförhållande till det förra.

Författaren var gustavian till lif och själ och detta i förening med det slags inskränkthet, som var en följd af hans ämbetsverksamhet, ger stundom anledning till omdömen, som måste förefalla oss i hög grad lustiga och bornerade. Då han den 13 mars träffade Hans Järta i hertigens rum, såg han, »hvad klass som skulle framkomma, och tog sitt lilla parti att synas mindre förundrad, än han borde». Han kunde emellertid icke undertrycka sin harm, när Järta efter regeringsformens antagande blef nordstjärneriddare, och han tyckte äfven, att det gick väl långt, då justitieråden Blom och Poppius och kanslirådet C. G. Leopold blefvo bjudna till souper på slottet.

Arbetet åtföljes af ett personregister med födelse- och dödsår samt titel eller verksamhet, dock icke för alla i boken omnämnda. Om den bekanta Anna Sofie Hagman heter det t. ex. blott »m:lle». Särskildt hade fullständigare upplysningar varit önskliga, där texten har oriktiga uppgifter; så då Hausswolff kallar f. d. vicepresidenten i Förenta Staterna »en tid konung i Louisiana», borde väl upplysts hvad därmed afses. Ett och annat tryckfel bör rättas: G. M. Armfelt dog ej 1824 utan 1814; Johan Puke var kapten i holländsk, icke i holsteinsk tjänst; Carl Johan var född 1763, ej 1764.

I ett fall hafva utgifvarne gjort ett verkligt misstag af större betydelse, och det är, då de (sid. 204) uttrycka den förmodan, att bokstäfverna G. A. R. under en kärleksbiljett till Magdalena Ch. Rudenschöld beteckna G. A. Reuterholm och icke Gustaf Ad. Rex. För det första måste Hausswolff väl kunnat skilja Gustaf Adolfs handstil från Reuterholms och för det andra talar all inre sannolikhet för att brefvet är från kungen och ingalunda från Reuterholm. Hvarför skulle t. ex. Reuterholm kalla sig den kongl. kärlekens tjänare?

* *
*

Arvid Kempe har på 11 sidor lämnat en redogörelse för regeringsformens tillkomst och innehåll, som är ett litet mästerstycke i klar och öfversiktlig framställning och visar, att han upparbetat sig till ett verkligt mästerskap i populariseringens svåra konst, då döden i förtid stäckte hans verksamma lif.

De bägge följande skrifterna äro äfven afsedda för ett större publikum men hållna i en mera akademisk stil. Professor Boëthius utgår från en allmän statsrättslig och historisk öfversikt, redogör därefter för regeringsformens tillkomst och undersöker till sist stats-

maktens fördelning och regeringsformens anda, sådan den ursprungligen varit och är. Detta senare är det egentliga föremålet för prof. Fahlbecks undersökning. Bägge författarne komma till samma hufvudsakliga resultat, nämligen att författningen är dualistisk med två sidoordnade, hvar och en inom sitt område självständiga organ för statsmakten. Detta är ju ock riktigt, åtminstone om man håller sig till grundlagarnas »bokstafliga innehåll». Bägge uttala ock hoppet, att vi äfven under det nya århundradet utan att dåras af främmande klutar måtte behålla vårt *nationella* monarkiska statsskick, som de anse vara ett väsentligt villkor för svenska folkets frihet, rättssäkerhet och lugna utveckling.

Ehuru lektor Bergmans bok endast undantagsvis kommer in på författningsfrågor och hufvudsakligen sysselsätter sig med att visa svenska folkets djupa förfall 1809 och dess upprättelse genom nykterhetsrörelsen 1909, har han dock här och där uttalanden, som visa, att han i socialpolitiskt afseende står på en annan plattform och talar för ett annat forum. Rösträttsreformen »måste föras vidare i demokratisk riktning, om den skall motsvara den långa rösträttskampens ändamål» (sid. 4). »Bostadsband och skattestreck lägga hinder i vägen för val af de bästa männen och röstning af äfven de djupaste leder» (sid. 68). Under det att prof. Fahlbeck anser, att de sociala och ekonomiska motsatserna skola fortfarande utkämpas inom eget område och icke öfverföras till statsskickets (sid. 25), så finner lektor Bergman, att »samhällsbyggnaden måste omläggas», »samhällets byggnad måste organiseras på kooperativ grund» (sid. 132, 148).

Ehuru de tre författarne hafva mycket olika historiska förutsättningar, är det dock *en* villfarelse, som går igen hos alla, beroende därpå, att den är allmän. Det gäller Hans Järtas förhållande till regeringsformen, som de alla tyckas uppfatta som väsentligen hans verk. Numera finnas källor, med hvilkas tillhjälp man kan ganska noga i detalj bestämma, hvilken andel Järta ägde i regeringsformen både hvad angår sakinnehåll och redaktion. Då detta emellertid icke lämpligen kan ske i en anmälan utan kräfver en särskild utredning, skall jag återupptaga frågan vid annat tillfälle.

Såväl prof. Boëthius (sid. 46) som lektor Bergman (sid. 68) uppgifver, att man redan 1809 skulle hos oss varit betänkt på att införa den allmänna rösträtten. Reformen 1866 gick ej så långt, säger prof. Boëthius. Detta beror på missförstånd, ty då konstitutionsutskottet talar om egenskaperna *bofast*, *oberoende* och *fullmyndig* såsom de enda egenskaper, som borde erfordras för valrätt, så bör märkas, att ingen enda af utskottets ledamöter har uttalat sig för allmän rösträtt i vår tids bemärkelse af ordet, och af de afgifna specialförslagen framgår att om vi 1810 fått en representationsreform, hade andra kammaren blifvit vald efter graderad skala, såsom ju ock då stadgades för val af borgareståndet och böndernas riksdagsmannaval. Värre var icke 1809—10 års radikalism.

Prof. Boëthius lämnar en god redogörelse för Montesquieus jämviktslära och tillika kritiska anmärkningar öfver hans statslära.

Det heter, att staten för Montesquieu var en samling af liktidigt lefvande individer, och att statens ändamål därför för honom blef den enskildes, individens, lycka, men att staten icke blott är folket för dagen utan det genom tiderna fortlefvande folket, och att statsverksamhetens uppgift därför ej blott är att sörja för de nu lefvande individernas väl utan i första rummet att betrygga folksamhällets eget bestånd. Denna kritik synes egendomlig gent emot en författare, som några rader efter det yttrande om maktens begränsning, hvilket prof. B. öfverst å sid. 9 citerar, själf skrifvit, »att alla stater hafva ett och samma ändamål, nämligen att trygga sitt bestånd» (un même objet, qui est de se maintenir). — Lika egendomlig tyckes mig den sedvanliga anmärkningen (Boëthius, sid. 16) att Montesquieu »ej observerat» den förskjutning i Englands statsskick, som blef en följd af parlamentarismen. Ty i slutet af kapitlet om Englands statsskick (XI:6) angifver han ju ganska tydligt, att han märkt det: »Det tillkommer icke mig att undersöka, om engelsmännen verkligen njuta denna frihet eller icke. Det är mig nog att säga, att den är upprättad genom deras lagar, och jag söker intet annat». Det är ungefär samma tanke, som Mably uttryckte om den svenska frihetstidens författning utan att bekymra sig vare sig om »lagarnas elaka verkställighet» eller om Gustaf III:s revolution. Om prof. B. i dessa stycken visat sig hyperkritisk mot Montesquieu, så tyckes han mig i en annan punkt allt för litet kritisk, då han i anslutning till »senare tiders forskningar i den germanska författningshistorien» upptager och utvecklar Montesquieus sats om den engelska författningens ursprung ur Germaniens skogar och i våra dagars republikanska presidentskap ser »intet annat än ett aflägg af *germansk* kungavärdighet». Häremot vill jag erinra om ett yttrande af den snillrike Hans Järta, som vunnit en märklig bekräftelse af våra dagars etnografiska forskning: »I allmänhet upptäcker häfdforskaren uti sedvanorna hos särskilda folkslag på samma ståndpunkt af odling en öfverensstämmelse, hvilken svårligen kan förklaras från deras stamförvantskap utan synes böra tillskrifvas en allmän naturlag för människosläktets utbildning.» Och de moderna republikerna tyckas mig stå i mycket närmare frändskapsförhållande till det reformerta bönemötet än till det gamla Germaniens samfundslif. Men som ordning och skick äro villkor för all frihets bestånd, hafva visserligen germanerna och icke minst svenskarne lämnat goda bidrag till frihetens utveckling genom sin goda disciplin, men den hafva de icke lärt sig i Germaniens skogar utan i romarnes legioner.

Professor Fahlbeck, som söker själfva grunden till frihetstidens olyckor däri, att vi då hade ett omedelbart folkvälde med riksdagen som organ, opponerar sig mot den uppfattningen, att det var ämbetsmännen, som fördärfvade politiken och sederna, och menar, att man förväxlat grund och följd. Men det är ganska visst, att det här var en växelverkan, och att frihetstidens depravation icke blott hade sin grund i riksdagens makt utan ock däri, att ämbetsmän utgjorde riksdagens majoritet. Det är ock otvifvelaktigt, att just denna om-

ständighet föranledde många ingrepp på den verkställande och dömande maktens område, eller med andra ord att utan de många ämbetsmännen hade vi aldrig fått en styrande riksdag, åtminstone icke i den omfattning, som nu skedde. Så är det tämligen klart, att godsägare och bönder aldrig kunnat känna en sådan frestelse att sätta sig till doms i en högre instans än konung och råd, om icke riksdagen inrymt en sådan mängd borgmästare, hvilka som jurister kände sig och verkligen voro mycket öfverlägsna en del ledamöter i justitierevisionen. Förhållandet är till fullo och en gång för alla bevisadt af Malmström såväl i hans afhandling om ämbetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden som i hans historia. Att engelsmännen ock fått pröfva samma slags olägenheter, framgår bl. a. af deras många lagar mot ämbetsmäns valbarhet och förbud att befordra parlamentledamöter.

Lektor Bergmans återblick är enligt författarens egen uppgift fotad bl. a. på den tryckta memoarlitteraturen och ett betydande antal otryckta bref. Hvad dessa senare angår, har skörden blifvit ganska obetydlig. Memoarerna åter äro tydligen författarens hufvudkälla, och detta utgör arbetets både styrka och svaghet, en styrka för den läsekrets, som icke känner dessa arbeten förut och således här får många intressanta upplysningar genom talrika citat, en svaghet, emedan materialet icke blifvit underkastadt vederbörlig kritik. Hårda och stundom oefterrättliga omdömen om den gamla tiden och dess män vidimeras genom utsagor af deras fiender, äfven då de gifva karrikatyrer eller smädelser. Och vid jämförelsen mellan förr och nu framträder stundom en besynnerlig inkonsekvens. Så menar förf., att Adlercreutz genom sin flathet före och under Fersenska mordet satt på sig »en outplånlig fläck», och han räknar härvid kuriöst nog generalen till spetsarna af det parti, som ville komma gustavianerna till lifs. Vid ifrågavarande tillfälle hade trupperna sannolikt order att undvika blodsutgjutelse, och det kan icke gärna vara något tvifvel om att Adlercreutz ej hade någon aning om hvad komma skulle. När förf. åter omtalar den stränga domen öfver deltagarne i upploppet under spårvägskonflikten i Norrköping 1904, finner han en jämförelse mellan det fria Sverige och det despotiska Ryssland verka »närmast som ett hån». Man har ansett strafflagens bestämmelse uti ifrågavarande fall sakna nödig latitud, men det är klart, att afsikten varit att genom ett starkt hot afstyra större olyckor af upphetsade folkmassor.

För öfrigt är det tydligt, att förf. i frågan om 1800-talets historia rör sig inom ett område, där han icke är rätt hemmastadd. Men att här ingå på någon detaljgranskning torde knappt vara af behofvet påkalladt.

Nils Höjer.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. **Bd 26. N. F. Bd 22: H. 2.** A. Kock, Kritiska anmärkningar till frågan om a-omljudet. — B. Kahle, Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400 (forts.). — Jón Jónsson, Um þatt Sigurðar slefu. — Th. Hjelmqvist, Anmälan av »Axel Olrik, Nordisk Aandsliv i Vikingetiden og i tidlig Middelalder.» — M. Hægstad, Anmälan av »Diplomatarium Færoense I av Jakob Jakobsen». — H. Pedersen, Anmälan av »Rocznik slawistycny. Revue slavistique publiée par J. Łoś, L. Mańkowski, K. Nitsch et J. Rozwadowski. T. 1. Cracovie 1908». — L. Fr. Läffler, Nekrolog över Karl Henrik Karlsson.

Arte et Marte. Årsskrift utgifven af Adelsklubben A. D. K. **1909.** Redaktör och ansvarig utgifvare friherre C. E. Fleetwood. S. Leijonhufvud, Då kung Karl kom från Turkiet. Med 4 illustr. — E. De la Gardie, Julen på ett herresäte. — H. Toll, Ätten Toll's första tjänst under svenska fanor. Med 1 portr. o. 1 illustr. — H. Fleetwood, Några heraldiska afbildningar. Med 4 illustr.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utgifven af L. Weibull. **1909. Bd 3: H. 4—6.** K. Stjerna, Lund och Birka. — L. Weibull, Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie. — K. Fabricius, Fra den gamle Grænse 1544. — Malmöhus län vid 1800-talets början. Två femårsberättelser. Meddelade af C. G. Weibull. — O. Almgren, Knut Stjerna †.

Illustrerad Militärrevy. **1909, 5/6** C. O. Nordensvan, Poltavaminnet. Med 2 portr. o. 1 illustr. i texten. — **10.** T. J. P[etrelli], Svenska minnesvården vid Rhen (»die Schwedensäule»).

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. **N. F. II: 3.** J. A. Almquist, Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857. Administrativa och biografiska anteckningar.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1909, 6.** A. Bugge, Den islandske sagas oprindelse og troværdighed. — H. Begtrup, Det danske folks historie i det 19:de århundrede, anm. af H. Olrik. **7.** P. Lauridsen, Da Sönderjylland vågnede, anm. af H. Olrik.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1909, 10.** J. Roosval, Altarskåpen och teatern omkring år 1500. Med 11 bilder. — **11.** H. Hjärne, Calvin. Föredrag vid Religionsvetenskapliga sällskapets i Stockholm högtidssammankomst den 21 september 1909. Med

8 bilder. — 12. O. Nordenskjöld, Ernst Henry Shackleton och hans sydpolsfärd. Med 16 bilder. — E. Meyer, Hvad man förr i världen tänkte om teaterns nytta.

Pedagogisk Tidskrift 1909, 5. H. Levin, Ur kyrkohistoriens källor, anm. af Aug. J—n. — 7. H. Levin, Ur kyrkohistoriens källor, anm. af I. Holm. — 8. H. Levin, Svar till lektor I. Holm. — 11. I. Holm, Svar till lektor H. Levin.

Personhistorisk Tidskrift 1909. Årg. 11: H. 2—4. C. M. Stenbock, Karl Henrik Karlsson. Med 1 portr. — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 5. Roos af Ervalla och Roos af Hjelmsäter. 6. Arfsdelningen efter fru Birgitta Magnusdotter (Porse). — L. Fr. Läffler, De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar. — L. Fr. Läffler, Ytterligare om Trolle-vapnet. — N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. 24. Wilhelm Mauritz Klingspor. Med 1 portr. — Ett bref från Lars Lagersköld 1655. (Medd. af M. Bohnstedt.) — C. M. S[tenbock], Schering Rosenhanes »Hortus Regius». — Johan Gabriel Banérs 128 anor. (Medd. af C. M. S[tenbock].) — Catharina Elisabeth von Pfuels personalia. (Medd. af C. M. S[tenbock].) — E. Lind af Hageby, Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget.

Samfundet Sankt Eriks Årsbok 1909. J. Flodmark, En bortglömd ungdomsteater i Stockholm. Med 8 fig. — S. Bergh, Drag ur Kungsholmens historia. 1—4. Bilagor. A. Källor för Kungsholmens historia. B. Förteckning öfver fastebref å tomter på Kungsholmen under senare hälften af 1600-talet. C. Förteckning på handritade kartor öfver Kungsholmen från 1600- och 1700-talen. Med 4 fig. — J. Unman, De la Gardieska palatset »Makalös» och dess kvarlefvor. Med 20 fig. — L. M. Bååth, Handritade kartor öfver Stockholm från 1600-talet. — C. Forsstrand, »Spökslottet». Några anteckningar ur ett gammalt Stockholmshus' historia. Med 5 fig. — Bilaga: Stockholms stads tänkebok under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom N. Sjöberg. 1. 1524—1529. 2. S. 49—64.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **1909. Årg. 30.** Redogörelse för sällskapets årsmöte. — O. Sylwan, Stockholms-Posten och Kellgren. — O. Sylwan, Bihang: Några notiser om Lidner. — F. Böök, Stagnelius och Chateaubriand. — M. Lamm, Lidnerstudier. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. — Bilagor: L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. H. 14 (= 2: 5). — O. Wieselgren, Studier över Lejonkulans dramer.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utgifven af P. Fahlbeck. **1909, 1.** E. Sjöstrand, Anders Chydenius och räfsten mot växelkontoren vid 1765—66 års riksdag. — P. Fahlbeck, Sverige uti Tysklands allmänna mening. — 3. P. Fahlbeck, Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum. — O. Varenius, Regeringsformens 46 §. — Fr. Lagerroth, Om konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori. — 4. R. Törnebladh, Vissa skiljaktiga beslut i kamrarna vid riksdagen 1909. — C. A. Reuterskiöld, Staten och storstrejken. — A. Frey, Kollektivaftal i Finland. — 5. O. Söderqvist, Sveriges, Götes och Vendes konung.

Svenska Jägareförbundets Tidskrift 1909: H. 3. M. B. Svederus. Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 3. Gustaf II Adolf. (Forts. från föreg. häfte.)

Vinterbloss. Svenska Dagbladets julnummer 1909. C. Hallendorff, Från 1810 till 1910. — Ur 1810 års minnen: C. Forsstrand,

Två kronprinsar. — A. G. v. Düben, **Berättelse om Fersenska mordet.**

Vårt Fosterland. 1909, 1. L. G. Tidander, **Huru svenska krigarne hade det i Ukrajna vintern 1708—09. Ett 200-års-minne.** — **2.** L. G. Tidander, **Kristina Gyllenstjerna och Kristian II. Med 1 illustr.** — **5.** Billingsfors fabriker. Af G—r E—t. **Med 2 illustr.** — **Gustaf Vasa om danskarna.** — **6.** **Gustaf IV Adolfs-minnet. Med 1 portr. o. 2 illustr.** — **7.** Döbelns återtåg från Åland. Ett hundraårsminne. **Med 1 portr. o. 1 illustr.** — **8.** P. Harding, **Bilder från Gotlands medeltid.** 2. **Fetaliebröderna på Gotland 1391—1398.** — **Några skisser från Sveriges sista krig i Tyskland 1813—1814. Efter en afliden svensk officers** — I. F. E. v. V. — **efterlämnade anteckningar. 2. Förposten vid Saaleströmmen.** — **10.** L. G. Tidander, **Fänrik Ståls hjältar.** 9. Gustaf Fahlander. — **11.** L. G. Tidander, **Fänrik Ståls hjältar.** 10. **Karl Wilhelm Malm.** — **Ur en ung grefve Pipers dagbok under tåget till Ukraijne 1709.** 1. — **13.** L. G. Tidander, **Våra tidigaste förbindelser med Ryssland.** — L. G. Tidander, **Förbundet mellan Sverige och Ryssland 1609. Ett märkligt 300-års minne.** — **Zar Nikolaus den förstes besök i Stockholm. Efter ryska källor upptecknade minnen från föregående zarbesök i Sveriges hufvudstad. Med 5 illustr.** — **Ur en ung grefve Pipers dagbok under tåget till Ukraijne 1709.** 1. — **14.** L. G. Tidander, **Slaget vid Poltava den 28 juni 1709. Ett sorgligt 200-års minne.** — **Med 2 illustr.** — L. G. Tidander, **Kapitulationen vid Perevolotschna den 1 juli 1709. Med 1 illustr.** — **15.** L. G. Tidander, **Fänrik Ståls hjältar.** 11. Joakim Zakris Duncker. — **16/18.** L. G. Tidander, **Expeditionen till Västerbotten 1809.** — **19.** L. G. Tidander, **Freden i Fredrikshamn den 17 september 1809. Ett sorgligt 100-årsminne.** — **20/21.** Finlandsnummer. — **22.** L. G. Tidander, **När svenska och finska trupperna sade hvarandra farväl. Ett gripande 100-års minne.**

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. **1909, Levering 4. Fjerde Række. Bd 6: H. 3.** A. Bugge, **Skaldedigtningen og Norges ældste Historie.** — Kr. Kålund, **Den norske Ledingsgerd.** — N. Nicolaysen, **Om Throndhjems Domkirke, særlig visse Punkter i Bygningens Historie för dens Förste Brand i 1325.** 2—3. (Slutning.) — C. O. Munthe, **Oberstlöitnant Johan Georg Ræder, 1751—1808.** (Fortsættes.)

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1909, Juli—Augusti.** G. A. Gripenberg, **Poltava.** — **September.** Br. Nordling, **Ett blad ur vår skolas häfder. Raumo pedagogi.** — I bokhandeln: **Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von Fr. Arnheim. Bd 1. 1729 bis 1746, anm. af M. G. Schybergson.** — **December.** G. Landtman, **›Kung Karls krona›. Ett gustavianskt minnesmärke i Ekenäs skärgård.**

Deutsche Litteraturzeitung. 1909, N:o 34. P. W. Kohlmann, **Adam v. Bremen, anm. af B. Schmeidler.** — **39.** Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 22: 1391—1395, anm. af Joh. Kretzschmar. — **43.** Luise Ulrike, die Schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von Fr. Arnheim. Bd 1: 1729 bis 1746, anm. af A. Skalweit. — **46.** H. Koht, **Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864, anm. af Aage Friis.**

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909, Nachrichten und Notizen II. H. 3.** Nachrichten und Notizen (bl. a.

Brieven van Johan de Witt. D. 1. 1650—57, anm. af G. Mentz). — O. Masslow, Bibliographie der deutschen Geschichte. — H. 4. H. Bloch, Die Kaiserwahlen der Stauferzeit. T. 2. — Kleine Mitteilungen. Zwei Briefe Samuel Pufendorfs an Johann Friedrich Gronov. Von J. Heeg. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie der deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 8: H. 1.** E. Schwartz, Die Konzilien des 4. und 5. Jahrhunderts. — G. Dehio, Historische Betrachtungen über die Kunst im Elsass. — H. Oncken, Bennigsen und die Epochen des parlamentarichen Liberalismus in Deutschland und Preussen. — K. Stählin, Der diplomatische Kampf in der jüngsten Balkankrisis. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Historisch-politische Blätter 1908. Bd 142. J. Weiss, Kurfürst Maximilian I als Gemäldesammler. (Innehåller en hel del uppgifter om svenskarnas plundringar af bibliotek o. konstsamlingar i München under trettioåriga kriget.)

Preussische Jahrbücher. 1909, Dezember. R. Hoeniger, Der dreissigjährige Krieg und die deutsche Kultur.

Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte. 1909, 2, 3/4. O. Büchner, Die norwegische Agrarverfassung von der Kalmarer Union (1397) bis zur Verfassungsänderung (1660) unter besonderer Berücksichtigung des Pachtwesens.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1909, October.** H. H. Howorth, The Germans of Caesar. — F. M. Powicke, King John and Arthur of Brittany. — R. G. Marsden, Early prize jurisdiction and prize law in England. — E. A. Mc Arthur, Women petitioners and the Long Parliament. — G. B. Hertz, The English silk industry in the eighteenth century. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. R. E. Zachrisson, A contribution to the study of Anglo-Norman influence on English placenames, anm. af H. Bradley; E. W. Dahlgren, Les relations commerciales et maritimes entre la France et les Côtes de l'Océan Pacifique (commencement du XVIII:e siècle). 1. Le commerce de la Mer du Sud jusqu'à la paix d'Utrecht, anm. af H. E. Egerton). — Short notices. — Index.

Revue critique d'histoire et de littérature. 1909, N:o 12. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrich des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder d. preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim. Bd. 1, anm. af R.

Revue d'histoire diplomatique. 1909, 4. Comte de Forbin, Les débuts d'une mission en Pologne au dix-septième siècle. Toussaint de Forbin et l'élection de Jean Sobieski. — A. Auzoux, La France et Mascate aux dix-huitième et dix-neuvième siècles. — L. de Laigue. Le comte de Froullay ambassadeur de France à Venise et la Monaca da Riva. — F. de Saint-Charles, Ententes et accords internationaux. — Documents originaux. La Russie sous Paul I:er, mémoires du chevalier de Bray, ambassadeur de Bavière. — Comptes rendus. — Table des matières de la vingt-troisième année. — Table des auteurs.

Revue Historique. 1909, Novembre—Décembre. L. Batiffol, Louis XIII et le duc de Luynes; 1:re partie. — P. Lehautcourt, La capi-

tulation de Laon (9 septembre 1870); fin. — G. Monod et A. Loisy, L'Orpheus de M. S. Reinach. — G. Canton, Napoléon et l'ablé Hanon, supérieur des missions étrangères et des soeurs de Saint-Vincent-de-Paul; fin. — Bulletin historique: Histoire de France. Epoque moderne, par H. Hauser. — Antiquités romaines. Publications françaises, par J. Toutain. — Histoire d'Allemagne. Publications relatives à l'histoire de la Réforme, par A. Stern. — Histoire d'Italie. Epoque contemporaine, par G. Bourgin. — Comptes-rendus critiques. — Correspondance. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

29.

Bibliografi 1908.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

1412. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 28. 1908. 263 + 116 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Sondén, P., Magnus Gabriel de la Gardie vid tronskiftet 1654.
Boëthius, B., Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland.
Stavenow, L., Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering.
Höjer, T., Den internationella kongressen för historiska vetenskaper i Berlin 1908.
Wittrock, G., Cæsar och Augustus. En öfversikt af nutida åsikter.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

1413. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 5: H. 4—5. S. 257—432. Kristiania.

1414. Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 1: H. 3—5. S. 185 + 404 + 57—110. Khvn.

1415. **Höjer, T.,** Den internationella kongressen för historiska vetenskaper i Berlin 1908. Några anteckningar.
Hist. Tidskr. 1908, s. 145—169.

1416. **Brate, E.,** Nordens äldre tidräkning. Läroverkspr. [Högre allm. läroverket å Södermalm.] 28 s. 4:o. Sthlm.

1417. **Steenstrup, J.,** Tidsregning. En kort oversigt over kronologien til vejledning ved historisk studium. 74 s. Khvn. Pr. 1 kr.

1418. **Historia,** Sveriges, intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M.* och *L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason* och *A. Rydfors*, utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 71—75. Afdeln. 9 A: H. 1—3. 9 B: H. 1—2. S. Clason, O. E. Hildebrand, 1809—1858. 144 + 96 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 1892.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1905, 1906 och 1907 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

1 — 09424.

1419. **Hjärne, H.,** Svenskt och främmande. (3) + 238 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 75 öre.
Innehåller bl. a.: Renässans och reformation; Upsala möte; Gustaf Adolfs minne; Vårt trosarf efter Gustaf Adolf; Sveriges Östersjövälde och Europa: Roskildeminnet; Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning.
Se nedan »Recensioner» 1893.

1420. **Hjärne, H.,** Sveriges Östersjövälde och Europa. Några synpunkter (1889).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 80—97.
Förut i Ny Svensk Tidskr. 1889.

1421. **Kuylenstierna, A.,** Svenska bragder och stordåd ute och hemma i krig och fred. Efter äldre och nyare källor skildrade. Med många illustrationer i texten samt 8 planscher. H. 7—39. S. 97—619 + (6) s. 4:o. Sthlm, Fröléen & Comp. 1907, 08. Pr. 30 öre häftet. (Se N:r 893).
Innehåller bl. a.: Andra slaget vid Breitenfeld; Kristoffer Polhems lif och verksamhet; Amiral Claes Johansson Uggla på »Svärdet»; Gustaf Vasa befriar och återupprättar Sverige; Viborgska gatloppet och slaget vid Svensksund; Klas Kristersson Horns sjösegrar; Sörmlänningarna rädda Stockholm: Tåget öfver Bälten; Johan Banér räddar Sveriges ställning i Tyskland: Psilander på »Öland»; Slaget vid Leipzig; Engelbrekts befrielsekrig; Stockholms slott; Tredagarsslaget; Slagen vid Kolberger Heide o. Femern; Axel Oxenstiernas statskonst; Jakob Pontusson De la Gardie eröfrar Ryssland; Slaget vid Holoftzin: Rehnsköld vid Fraustadt; Magnus Stenbock vid Helsingborg; Slaget vid Lützen; Karl XI räddar Skåne åt Sverige; Olof Rudbeck, Atlanticans författare; Slaget vid Gadebusch; Hans Wachtmeister nyskapar svenska flottan; Nils Ehrensköld vid Jungfrusund; Döbelns återtåg från Åland.

1422. **Studier,** Historiska, tillägnade professor *Harald Hjärne* på hans sextioårsdag den 2 maj 1908 af Lärjungar. (5) + XXIV + 811 + (1) s. + 1 portr. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 18 kr.
Se nedan »Recensioner» 1894.

1423. **Östersjöväldet.**
Det nya Sverige 1908. Årg. 2, s. 145—162.

1424. **Kolmodin, J.,** De fornsvenska Volga-färderna.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 1—24.

1425. **Levander, L.,** Sagotraditioner om sveakonungen Adils. 55 s.
Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 18: N:o 3.

1426. **Schück, H.,** Byzans och Norden. 1—3.
Aftonbladet 1908, N:o 124 ($^{30}/_{5}$), 130 ($^{6}/_{6}$), 135 ($^{13}/_{6}$).

1427. **Läffler, L. Fr.,** Till 700-årsminnet af slaget vid Lena (31 januari 1208). 1—3.
Fornvännen 1908, s. 44—48, 92—101, 137—152.

1428. **Ramsay, A.,** Genom sekler. Bilder ur en svensk storätts lif. IV + 320 s. Sthlm, Björck & Börjesson (tr. i Helsingfors).
Handlar om Birger Jarl, Magnus Ladulås, Birger och hans bröder och Magnus Eriksson.

1429. **Tunberg, S.,** Det världsliga frälsets uppkomst i Sverige.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 25—38.

1430. **Cordsen, H. Chr.,** Beiträge zur Geschichte der Vitalienbrüder.
Jahrbücher u. Jahresberichte d. Vereins f. mecklenburgische Geschichte u. Altertumskunde 1908. Jahrg. 73, s. 1—30.

1431. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 3. 1431—1471. Udgivet af *A. Krarup* og *J. Lindbæk.* Udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. (2) + 463 + (1) s. Khvn, Gad.

1432. **Bildt, C.,** Kristian I:s besök i Siena 1474.
Hist. Tidskr. 1908, s. 105—106.

1433. **Söderberg, V.,** Det Hemming Gadh tillskrifna talet mot danskarne.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 645—674.

1434. **Samuelsson, S.,** Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 125—138.

1435. **Hjärne, H.,** Renässans och reformation. [Tal.] (7 sept. 1893).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 1—15.
Förut tr. 1893. Svenska Spörsmål. H. 13.

1436. **Söderqvist, O.,** Brömsebrotraktaten och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 139—160.

1437. **Biaudet, H.,** Giovanni Ascemins relation, ett Vatikanbidrag till Johan III:s och till Karin Månsdotters historia. [1570.]
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 115—132.

1438. **Karttunen, L.,** Antonio Possevino un diplomate pontifical au XVI:e siècle. Akad. afh. [Helsingfors.] VIII + 271 s. Lausanne.

1439. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Riksarkivet. D. 9. 1588—1592. IV + 1026 s. Khvn, Reitzel.

1440. Två aktstycken rörande mötet i Reval 1589. Meddelade af *M. G. Schybergson.*
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 82—90.

1441. **Hjärne, H.,** Upsala möte.
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 16—34.
Förut i Ord och Bild 1893.

1442. **Kastman, C.,** Uppsala mötes historia. 133 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 25 öre.
Svenskt Folkbibliotek. II: 3.

1443. **Almquist, H.,** Tsarvalet år 1613. Karl Filip och Mikael Romanov.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 197—224.

1444. **Edin, K. A.,** Gustaf Adolfs planer på landtregeringens organisation 1623—1624.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 225—258.

1445. **Lohmeyer, K.,** Zur altpreussischen Geschichte. Aufsätze und Vorträge. VII + 321 s. Gotha, Perthes 1907.
Innehåller bl. a. Gustav Adolf u. d. preuss. Regierung 1626.

1446. The register of the Privy Council of Scotland. Edited and abridged by *P. H. Brown.* Second series. Vol. 8. 1544—1660. XIV + 605 s. Edinburgh.
Innehåller en del uppgifter om svenskarnas truppvärfningar i Skotland.

1447. **Brulin, H.,** Stilleståndet i Altmark 1629.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 259—310.

1448. The relation of *Sydnam Poyntz* 1624—1636. Edited for the royal historical society by *A. T. S. Goodrick.* (3) + 155 s. London.
Camden third series. Vol. 14.
Innehåller bl. a. åtskilliga uppgifter om svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.

1449. **Doehler, P. R.,** Geschichte des Dorfes Leuba in der königlichen Sächsischen Oberlausitz. Nach archivalischen Quellen bearbeitet. (2) + 199 + (2) s. + 8 pl. + 1 karta. Zittau 1907.

1450. **Hill, D. J.,** A history of diplomacy in the international development of Europe. Vol. 2. The establishment of territorial sovereignty. XXV + 663 s. + 4 kartor. London, Longmans 1906.
Berör bl. a. äfven Sveriges deltagande i trettioåriga kriget.

1451. **Jacob, K.,** Zwei Fragmente der Wenckerschen Chronik zur Geschichte des 30jährigen Krieges.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1908. N. F. Bd 23, s. 131—149.

1452. **Noailles, A.,** vicomte **de**, Episodes de la guerre de trente ans. Bernard de Saxe-Weimar (1604 à 1639) et la réunion de l'Alsace et la France. IV + 502 + 1 geneal. tabell + 5 kartor. Paris, Perrin.

1453. **Boëthius, B.,** Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland.
Hist. Tidskr. 1908, s. 67—104.

1454. **Bothe, Fr.,** Gustaf II Adolfs ekonomiska politik. Dess betydelse för hans tyska fälttåg. 2. Öfv. af en artikel i Franfurter Zeitung.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 2 ($^{3}/_{1}$).

1455. **Hjärne, H.,** Gustaf Adolfs minne. Tal (6 nov. 1892).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 35—56.
Förut i Svensk Tidskr. 1892. Äfven separat 15 s. Uppsala 1892.

1456. **Hjärne, H.,** Vårt trosarf efter Gustaf Adolf (20 dec. 1894).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 57—79.
Förut i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1894, N:o 287 B.

1457. **Radlach, T. O.,** Eine neu entdeckte Tischrede Gustav Adolfs über seine Pläne und Ziele in Deutschland. (Gehalten in Halle a. S. nach seinem Siege bei Breitenfeld). [Aus dem Tagebuch des Fürsten Christian II. von Anhalt-Bernburg.]
Montagsblatt. Wissenschaftliche Wochenbeilage der Magdeburgischen Zeitung. 1908, N:o 33.

1458. **Wäschke, H.,** Aus dem Tagebuch des Fürsten Christian II. von Anhalt-Bernburg. Beiträge zur Geschichte des 30-jährigen Krieges. [Innehåller bl. a. en del yttranden af Gustaf II Adolf.]
Zeitschrift des Vereins für Kirchengeschichte der Provinz Sachsen 1908. Bd 5.

1459. Zur Geschichte Gustav Adolfs. [Samtida omdömen om Gustaf Adolf.]
Jahresbericht des Thüringisch-Sächsischen Vereins für Erforschung des vaterländischen Altertums und Erhaltung seiner Denkmale in Halle a. d. Saale für 1905/1906 (tr. 1907), s. 8—13.

1460. Bericht Kempendorfs aus dem Feldlager vor Steinau des 25. August 1632. (Aus dem Nachlass des Professor *J. Opel* zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges.)
Neue Mitteilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen 1907. Bd 23, s. 115—119.

1461. **Slaget vid Lützen.** (Ur en österrikisk krigshistoria.) Öfvers. af *G. W—d.*
Vårt fosterland 1908, s. 155, 157—158. Med 1 illustr. o. 1 karta.

1462. **Moschkau, A.,** Die Kirche zu Meuchen bei Lützen. Die erste Gustaf Adolf Kirche Deutschlands.
Blätter für heimatliche Geschichte. Beiblatt zu den »Zittauer Stimmen» 1908. Jahrg. 2, s. 21—23, 27—28, 32—33.

1463. **Pehrsson, P.,** Gustaf Adolfs minnesvård vid Lützen. 48 s. + 5 pl. + 1 portr. Uppsala 1907.
(Särtryck ur prof. E. Staves Julbok 1907.)

1464. **Rückert, G.,** Lauingen in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges (1634—1650).
Jahrbuch des historischen Vereins Dillingen 1907. Jahrg. 20, s. 1—62.

1465. **Kernkamp, G. W.,** Zweedsche Archivalia: Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—1641. Brieven van Louis de Geer 1618—1652. Varia betreffende Louis de Geer.
Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht) 1908. Deel 29, s. 1—441.

1466. **Arnheim, Fr.,** Gustaf Adolfs Gemahlin Maria Eleonora v. Brandenburg. Eine biographische Skizze. 4. Reisepläne und Fluchtversuche. 5. Die heimliche Flucht nach Dänemark (1640).
Hohenzollern Jahrbuch 1907. Jahrg. 11, s. 175—205.

1467. **Morgenbesser, M.,** Geschichte von Schlesien. Herausg. v. *H. Schubert.* 4te verbesserte Aufl. IX + 447 s. Breslau, Max Woywod.
Berör bl. a. trettioåriga kriget och svenskarnas fälttåg i Schlesien.

1468. **Schoenborn, H.,** Geschichte der Stadt und des Fürstentums Brieg. Ein Ausschnitt aus der Geschichte Schlesiens. VIII + 388 s. Brieg, Leichter Nachf.
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.

1469. **Waddington, A.,** Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure, 1640—1688. T. 2. VI + 632 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 1908.

1470. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm. Danska kriget 1643—1645. Teckningarna af *J. Hägg.* D. 2: 1. Omfattande tiden juli—december 1644. VIII + 214 s. + 1 portr. + 3 kartor + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Svenska sjöhjältar. 5.
Se nedan »Recensioner» 1904.

1471. **Pinder, O.,** Der Abzug Torstenssons vor Pegau (Dezember 1644).
Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte. H. 21.

1472. **Klaar, K.,** Episode v. Tirols Schwedenzeit.
Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlberg 1907. Jahrg. 4, s. 406—422.

1473. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh.* D. 12. 1647, 1648. H. 1. 256 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

1474. **Ritter, M.,** Das römische Kirchenrecht und der Westfälische Friede.
Historische Zeitschrift 1908. 3:e Folge. Bd. 5, s. 253—282.

1475. Brieven van Johan de Witt. D. 1. 1650—57 (1658). Bewerkt door *R. Fruin* uitgegeven door *G. W. Kernkamp*. XXVI + 600 + (1) s. Amsterdam, J. Müller, 1906.
Werken Hist. Gen., 3:de Serie, N:o 18.

1476. **Sondén, P.,** Magnus Gabriel de la Gardie vid tronskiftet 1654.
Hist. Tidskr. 1908, s. 1—49.

1477. **Edén, N.,** Schlippenbachs beskickning till Tyskland 1654—1655.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 811—852.

1478. Die Briefe der Kinder des Winterkönigs. Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen v. *K. Hauck*. XLVII + 364 + (1) s.
Neue Heidelberger Jahrbücher 1908. Bd 15.
Innehåller en del uppgifter om drottning Kristina.

1479. **Rockstroh, K. C.,** Möens Forsvarsordning i Krigen 1657—60 og samme Ö's Forsvar 1658—59 samt nogle Bemerkninger om Hærplanen af 1652. 1—2.
Vort Forsvar 1908, 22/3, 5/4, 19/4, Aarg. 28, N:o 711, 712, 713.

1480. **Carlbom, L.,** Rutger von Ascheberg och hans förtjänster i Karl X Gustafs krig. En tidsbild. Till det 250-åriga minnet af Tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658.
Göteborgs Aftonblad 1908, N:o 47 (26/2).

1481. **Hallendorff, C.,** Karl X Gustaf på Själland 1658. Minnesskrift på 250 årsdagen af freden i Roskilde. Med 23 illustrationsbilagor. 36 s. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 3 kr. 50 öre.

1482. **Åkeson, N.,** Karl X Gustaf och hans nordiska politik. Läroverkspr. S. 5—11. 4:o. Helsingborg.

1483. **Lilliestråle, N. F.,** Tåget öfver Bält och Roskildefreden. Ett 250-års-minne.
Läsning för svenska folket 1908, s. 81—98.

1484. **Söderberg, V.,** Tåget öfver Bälterna. Ett tvåhundrafemtioårsminne.
Stockholms Dagblad 1908, N:o 31 (1/2).

1485. Tåget öfver Bälten. 30 jan.—12 febr. 1658. Af *G. A.*
Vårt fosterland 1908, s. 38—40. Med 2 kartor.

1486. **Bagge, P.,** Tal vid läroverkets Roskildefest. Läroverkspr. 8 s. 4:o. Västerås.

1487. **Edén, N.,** Freden i Roskilde. Ett tvåhundrafemtioårsminne. 24 s. Uppsala, L. Norblads Bokh. Pr. 15 öre.
Föreningen Heimdals populärvetenskapliga tidningsartiklar 1908: 3.

1488. **Falk, Alb.,** Vid 250-årsminnet av Roskildefreden. Läroverkspr. [Beskowska skolan.] S. 6—13. Sthlm.

1489. Freden den 26 februari 1658.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1490. **Haralds, Hj.,** Roskilde. Den 26 februari 1658.
Det nya Sverige 1908. Årg. 2, s. 141—144.

1491. **Hjärne, H.,** Roskildeminnet. Tal i Uppsala Universitets aula den 26 februari 1908. 15 s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 15 öre.
Äfven i *Hjärne, H.*, Svenskt och främmande, s. 98—106.

1492. Roskildefredens 250-års dag. 26 febr. 1658—26 febr. 1908. Ett minnesblad utgifvet af Bohusläns Gille. 10 s. Med flera illustr. o. portr. 4:o. Sthlm. Pr. 50 öre.

1493. Roskildeminnet. Af *W. C—rg.*
Vårt fosterland 1908, s. 68—69.

1494. **Stavenow, L.,** Roskilde fredens betydelse. Föredrag.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 48 (27/2).

1495. **Tidander, L. G.,** Freden i Roskilde. Ett 250-årsminne.
Vårt fosterland 1908, s. 67—68.

1496. **Vendel, V.,** Roskildeminnet. Tal till Högre latinläroverkets ungdom vid minnesfesten den 26 februari 1908. Läroverkspr. 7 s. 4:o. Göteborg.

1497. **Weibull, C. G.,** Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning. 170 s.
Hist. Tidskr. för Skåneland. Årg. 3. H. 1—3 (Årg. 1908.)

1498. **H[ansso]n, S.,** Fredens organisatörer.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1499. Riksrådet Christer Bondes resa i de skånska landskapen 1658. Medd. af *S. H[ansso]n.*
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1500. Svenskerne mod Halden. Förste Angreb i 1658. Et 250 Aars Minde.
Verdens Gang 1908, N:o 256 (17/9).

1501. **Grandjean, P. B.,** Kjöbenhavns Amts Skove efter Svenskekrigen 1658—60.
Tidsskr. for Skovvæsen 1908. Bd 20, s. 101—126.

1502. **Unger, G.,** Då holländarne hindrade Carl X Gustaf att stänga Östersjön. Ett apropos vid Roskildefredens firande.
Vår Flotta 1908, s. 13—15. Med 4 portr.

1503. **Branting, Agn.,** En resande svensks anteckningar från Danmark 1659.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 109—119. Med 10 bilder.

1504. **Wittrock, G.,** Carl X Gustafs testamente. Den politiska striden i Sverige 1660. Akad. afh. XIX + 362 s. Uppsala, Förf. Pr. 3 kr.

1505. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton.* Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes.* Vol. 5. The age of Louis XIV. XXXII + 971 s. Cambridge.
Kap. 18. *W. F. Reddaway,* The Scandinavian kingdoms. 19. *R. N. Bain,* Charles XII and the great northern war.
En mycket utförlig bibliografi på 150 s. finnes i slutet af denna vol. (Se N:o 1739.)

1506. **Lundqvist, K. G.,** Sveriges förbund med Kur-Sachsen år 1666. Med 2 bilagor.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 353—382.

1507. **André, L.,** La candidature de Christine de Suède au trone de Pologne. (1668.)
Revue Historique 1908. T. 99, s. 209—243.

1508. **Hallenberg, Aug.,** Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden. (Se N:o 980.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 65—136.

1509. **Litzmann,** Zum Jahrestage von Fehrbellin. 28. (18.) Juni 1675.
Unterhaltungsbeilage zur Täglichen Rundschau 1908, N:o 148.

1510. **Varenius, O.,** Ludvig XIV:s bref af den 20 mars 1676 till Marquis de Feuquières. Med 3 bilagor.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 383—418.

1511. **Schwebs, P.,** Die brandenburgische Marine im Seekriege 1676. Inaug. Diss. 54 s. Berlin 1907.
Kap. 2. Die Seeblockade Schwedisch—Pommerns.

1512. Dr. Christian Foss' Beretning om Sundhedstilstanden ved Felthæren i Skaane 1677. Medd. af *J. C. W. Hirsch.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 270—272.

1513. **Lyth, S.,** Karl XII:s moder.
God Jul! Hälsning från kristliga föreningen af unge män i Stockholm. Årg. 14, s. 53—83. Med 6 illustr. i texten.

1514. **P[alme], O.,** Om Carl XII:s dop. Ett litet bidrag.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 26—27.

1515. **W[estrin], T[h].,** Från 1699 års svenska ambassad till Ryssland. Tsar Peter som värd och som gäst.
Hist. Tidskr. 1908, s. 170—177.

1516. Paul Heins' Depecher fra Moskwa Oktober—December 1699. Et Bidrag til den Store Nordiske Krigs Forhistorie. Ved *A. P. Tuxen.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 251—267.

1517. **Hjärne, H.,** Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning.
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 107—146.
Förut tr. i Vintergatan 1897.

1518. **Voltaire, F. M. A. de,** History of Charles XII king of Sweden. Translated by *W. Todhunter.* Introductory notes by *J. Burns.* XXIV + 347 s. London & New York.
Everyman's library edited by E. Rhys. 270.

1519. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. Utg. af *Aug. Quennerstedt.* [D.] 4. (1) + XLV + 390 + (1) s. + 1 portr. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 8 kr. Tr. i 250 exemplar.
Innehåller: *J. H. v. Kochens* dagbok; *S. Arvidssons* och *O. W. Klinkowströms* rapport; *O. Hårds* dagbok; *N. Frisks* tjänsteförteckning.

1520. **Holmberg, E.,** Den Arkangelska sjöexpeditionen 1701. Uppteckuad enligt historiska källor.
Vår Flotta 1908, s. 25—29, 40—42. Med 2 illustr.

1521. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *C. Hallendorff.* X + 272 s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 8 kr.
Historiska Handlingar. D. 19: N:o 2.
Se nedan »Recensioner» 1909.

1522. **Vehse, E.,** August der Starke sein Leben und Lieben. Unter gleichzeitiger Berücksichtung älterer und neuerer Literatur kurz zusammengefasst von *E. Arnold.* 2:e Aufl. 149 s. Stuttgart.
Bibliothek des 17. und 18. Jahrhunderts.

1523. Pis'ma i bumagi imperatora Petra Velikago. [Kejsar Peter den Stores bref och papper.] T. 5. 1707. XXVI + 764 + LXXXII + (1) s. S.-Peterb. 1907.

1524. **Fuchs, K.,** Zur Erinnerung an die Konvention von Altranstädt (22. August 1707).
Der Leipziger 1907, Jahrg. 2, s. 949—950. Mit Abb.

1525. **Stille, A.,** Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Med karta utarbetad af *C. Bennedich.* VI + 246 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1911.

1526. **Stille, A.,** Metod och kritik vid Karl XII:s-forskningen. (Se N:o 1911).
Hist. Tidskr. 1908, s. 225—249.

1527. En ung flickas hågkomster af Carl XII. Ett tvåhundraårsminne. Af *N. W.*
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1908, N:r 141 (20/6), 146 (27/6).

1528. [**Wirsén, E. af**], Slaget vid Holofzin. Ett tvåhundraårsminne. Af *Condé.*
Aftonbladet 1908, N:r 152 (4/7).

1529. **P[etrelli], T. J.,** Striden vid Malatitze.
Illustrerad Militärrevy 1908, s. 24—30. Med 3 kartskisser o. 1 portr.

1530. **Hård, O.,** Dagbok från sin fångenskap 1708—1722.
Karolinska krigares dagböcker. D. 4, s. 337—374.

1531. Pobědy Petra Velikago nad švedami 200 lět nazad. Lěsnaja—Poltava. [Peter den stores segrar öfver svenskarna för 200 år sedan. Liesna—Poltava.] 48 s. + 2 kartor o. flera illustr. i texten. S.-Peterb.

1532. **Pavlovskij, I. Fr.,** Bitva pod Poltavoj 27-go ijunja 1709 goda i eja pamjatniki. [Slaget vid Poltava den 27 juni 1709 och dess minnen.] (5) + 243 + XXXIII + (1) s. 129 illustr. o. 4 kartor. Poltava.

1533. Aktstykker vedrörende Christian Ditlev Reventlow som Diplomat og Feltherre. [1709—1713.] Meddelte af *A. P. Tuxen* og *L. Bobé.*
Danske Magazin. 5·e Række. Bd 6, s. 237—250.

1534. **Kochen, J. H. v.,** Kansli-dagbok från Turkiet till största delen förd af J. H. v. Kochen 1709—1714. Med bilagor.
Karolinska krigares dagböcker. D. 4, s. 1—313.

1535. **Arvidsson, St.,** och **Klinkowström, O.,** Rapport öfver sin polska resa 1712. Jämte anmärkningar.
Karolinska krigares dagböcker. D. 4, s. 315—336.

1536. **Wahl, J. O.,** Et bidrag til Tordenskjolds historie. [1713.]
Norsk Militært Tidsskr. 1908. Bd 71, s. 238—241.

1537. **Wahl, J. O.,** Norske regimenter i Holsten og Nordtyskland 1713—1715. (Et bidrag til den store nordiske krigs historie.)
Norsk Militært Tidsskr. 1908. Bd 71, s. 433—461.

1538. **Westrin, Th.,** Väntans och besvikelsens dagar i Åbo 1715—1716.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 31—46.

1539. Karl XII i Norge. En gammel Beskrivelse. [1716.]
Morgenbladet (Kristiania) 1908, N:r 59 (31/1).

1540. Briefe der Herzogin Elisabeth Charlotte von Orléans nach Modena, Stockholm und Turin.
Historische Vierteljahrschrift 1908. Jahrg. 11, s. 314—332.
Brefven till Stockholm äro till Karl XII 1716, till Ulrika Eleonora 1719, 20.

1541. **Berg, R. G:son,** Karl XII:s-minnet och hundraårsfesten 1818.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 127—140.

1542. **Chance, J. F.,** The Northern pacification of 1719—20. P. 3. The completion.
The English Historical Review 1908, s. 35—64.

1543. **Polievktov, M.,** Baltijskij vopros v rousskoy politikė poslé Nichtadtskago mira (1721—1725). [Östersjöfrågan och Rysslands politik efter freden i Nystad.] XI + 301 + 48 + 16 s. S.-Peterb. 1907.

1544. **R[yd]f[or]s, A.,** Skuggsidor i partitidehvarfvets historia.
Läsning för svenska folket 1908, s. 20—55.

1545. **Heckscher, E.,** Produktplakatet och dess förutsättningar. Bidrag till merkantilsystemets historia i Sverige. 1—5. Med 1 bilaga.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 693—784.

1546. **Sjöstrand, E.,** Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764. Akad. afh. XX + 271 + (1) s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 3 kr.

1547. **Palmén, E. G.,** Sinclairin murha 1739.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 17—32.

1548. **Edholm, Edw.,** Tiburtius, Historia om finska kriget 1741 och 1742.
Tidskr. i militär hälsovård 1908, s. 244—247.

1549. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben v. *Fr. Arnheim.* Bd 1. 1729 bis 1746. XXIX + 399 + (1) s. Gotha, Perthes 1909 [1908].

1550. Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719. D. 18. 1751—1752. H. 1. [Utg. på Ridderskapets och Adelns bekostnad af *G. O. Berg.*] 241 s. Sthlm. Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.

1551. **Arnold,** Schwedens Teilnahme am Siebenjährigen Kriege. Vortrag gehalten im wissenschaftlichen Verein zu Stralsund.
Beiheft zum Militär-Wochenblatt 1908, s. 453—482. Med 1 Skizze.

1552. **Hochschild, R. F.,** Memoarer, Utgifna af *H. Schück.* D. 1. [1771 —1789.] VIII + 246 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 1913.

1553. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 32. 1772. [März bis October 1772.] (1) + 681 + (1) s. Berlin, Duncker.

1554. **Tidander, L. G.,** Huru 1772 års statshvälfning tog sin början.
Vårt fosterland och dess försvar 1908, s. 20—22.

1555. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. Öfversatt och utgifven af *C. Carlson Bonde.* D. 1. 1775—1782. 2:a uppl. XXIV + 475 s. + 1 portr. + 5 bilagor. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.

1556. **Krauel, R.,** Preussen und die Bewaffnete Neutralität von 1780.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1908. Bd 21, s. 435—499.

1557. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson.* D. 1. 1782—1803. 353 s. + 2 slägttab. + 2 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1914.

1558. Svenska flottans hemsegling från Finska viken (i Nov. 1788) för 120 år sedan. (Ur ett gammalt manuskript.)
Vår Flotta 1908, s. 133.

1559. **Hammarskjöld, A.,** Handlade amiral Lilliehorn efter order i slaget vid Öland? (Se N:o 1560.)
Nordisk Tidskr. 1908, s. 583—590.

1560. **Unger, G.,** Hade amiral Lilliehorn under sjöslaget den 26 juli 1789 konungens hemliga befallning att motarbeta härtig Carl?
Tidskr. i sjöväsendet 1908. Årg. 71, s. 83—98.

1561. **Stavenow, L.,** Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering.
Hist. Tidskr. 1908, s. 131—144.

1562. **Stavenow, L.,** Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och konungamördarnes författningsprogram.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 443—476.

1563. **Wahlström, L.,** Till historien om Sverige och Ryssland 1796.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 477—506.

1564. **Nordin, R.,** Bonaparte och Fersen.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 507—534.

1565. **Hamnström, M.,** Liljencrantz' memorial i realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 535—558.

1566. **Sjöberg, N.,** En svensk soldats minnen från Gustaf IV Adolfs Pommerska krig.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 18—26.

1567. Die Belagerung Stralsunds vom 29. Januar bis 1. April 1807.
Stralsundische Zeitung. Sonntagsbeilage. 1907, N:o 8—12.

1568. **Leisner, G.,** Die bayer. Brigade Vincenti in Schwed.-Pommern u. auf Rügen 1807.
Darstellungen aus der bayerischen Kriegs- und Heeresgeschichte 1907. H. 16, s. 117.

1569. **Maricourt, M. de,** Louis XVIII en Suède et en Angleterre d'après le Journal du duc de Gramont 1807.
Société d'hist. contemporaine. 18e assemblée générale, s. 14—23.

1570. **Cederberg, A. R.,** Eräitä kirjeitä vuosilta 1808 ja 1809.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 104—114.

1571. **Croneborg, W.,** Ett hundra-års minne 1808—1908.
Vårt fosterland och dess försvar 1908, s. 3—5.

1572. **Lindén, K. E.,** Sjukvård och läkare under kriget 1808—1809. IX + 229 + (1) s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 85.

1573. Hundraåriga minnen. [Från kriget 1808—09.] Meddelade af *R Hausen*.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 344—352.

1574. **Munck, L.,** Den franska diplomatin och 1808 års krig. (Se N:o 1048.)
Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 324—343.

1575. **Nordensvan, C. O.,** 1808. Synpunkter och betraktelser. (2) + 192 s. + 2 kartor. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 1916.

1576. Meddelanden till J. L. Runeberg om händelser under finska kriget 1808—09. Utg. af *W. Söderhjelm*.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 353—397.

1577. **Schulman, H.,** Striden om Finland 1808—1809. H. 1—8. 256 s. Med många illustr. o. portr. i texten + 3 kartor. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre häftet.

1578. **Tidander, L. G.,** Då landtvärnet uppsattes. Ett 100-årsminne.
Vårt fosterland 1908, s. 152—153.

1579. **W[allis], E.,** Ett hundraårsminne för dagen. 1808—09 års krig.
Aftonbladet 1908, N:o 43 (21/2). Kvällsuppl.

1580. Slaget vid Sijkajocki den 18 april 1808.
Vårt fosterland 1908, s. 142—143. Med 1 illustr.

1581. **[Westerlund, C.],** Striden vid Revolaks den 27 april 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 113 (27/4).

1582. **Westerlund, C.,** Intagandet af Kuopio den 12 maj 1808.
Vårt Försvar 1908, s. 18—32. Med 1 karta.

1583. **Melander, R.,** Svenska örlogsflottans deltagande i händelserna 1808.
Vårt Försvar 1908, s. 32—43.

1584. **Melander, R.,** En skärgårdsstrid under 1808 års krig. 1—2.
Aftonbladet 1908, N:o 190 (18/8), 191 (19/8).

1585. **M[elander], R.,** Huru vi skyddade Norrlands kust 1808.
Vårt Försvar 1908, s. 67—79.

1586. **Nordmann, P.,** Cronstedt och Sveaborgsofficerarna. Efter Hufvudstadsbladet.
Stockholms Dagblad 1908, N:o 127 (11/5).

1587. **Nordmann, P.,** Folkresningen på Åland. Ett hundraårsminne. Efter Hufvudstadsbladet.
Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1908, N:o 146 (27/6).

1588. **[Westerlund, C.],** Slaget vid Lappo den 14 juli 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 188 (14/7).

1589. **Örström, O.,** En minnesgärd åt Klingspor på Lappodagen.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 191 (17/7).

1590. **[Westerlund, C.],** Striden vid Alavo den 17 augusti 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 222 (17/8).

1591. **Natt och Dag, S.,** Äntringen af »Styrbjörn» den 17 augusti 1808. (Ur kommendörkapten S. Natt och Dags efterlämnade papper.)
Vår Flotta 1908, s. 89—93. Med 1 illustr.

1592. **[Westerlund, C.],** Slaget vid Ruona-Salmi den 1 och 2 septembe 1808. 1—2. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 237 (1/9), 238 (2/9).

1593. **[Westerlund, C.],** Slaget vid Oravais den 14 september 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 250 (14/9).

1594. **Buxhövden, F. V. v.,** Förslag rörande öfvergång till Sverige. [1808.]
Illustrerad Militärrevy 1908, s. 57—65.

1595. **Brisman, S.,** Realisationsfrågan 1808–1834. I. Frågans förhistoria och första framträdande 1808—1818. Akad. afh. VIII + 204 s. + 2 bilagor. Göteborg.
Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. XII: 1.

1596. **Clason, S.,** Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger mars 1809? Med 1 bilaga.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 559—584.

1597. **Hallendorff, C.,** När Gustaf IV Adolf störtades.
Vinterbloss 1908, s. 18—22. Med 4 illustr.

1598. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** »En opartisk och sannfärdig berättelse om revolutionen den 13 mars 1809.» Efter i Ericsbergs arkiv förvarade egenhändiga anteckningar öfversatt af *C. Carlson Bonde.*
Vinterbloss 1908, s. 7—15. Med 13 illustr.

1599. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Namens der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte herausgegeben von *H. Schulz.* VIII + 612 + 1 portr. Leipzig, Avenarius.
Innehåller några bref från Friedrich Christian till Karl XIII och Karl Johan 1810, 1814 och ett bref från Karl XIII till Friedrich Christian 1810. Såsom bihang medföljer: Aufzeichnung von F. S. Silfverstolpe 1810.
Se nedan »Recensioner» 1918.

1600. **Coquelle, P.,** Napoléon et la Suède (l'élection de Bernadotte).
Comité des travaux historiques. Bulletin historique et philologique 1906 (tr. 1907), s. 266—295.

1601. **Fehling, E. F.,** Lübeck kontra Schweden. Die Geschichte einer alten Forderung. Vortrag gehalten in der Gesellschaft zur Beförderung gemeinnütziger Tätigkeit am 17. März 1908.
Zeitschrift des Vereins f. Lübeckische Geschichte u. Altertumskunde 1908. Bd 9, s. 353—368.

1602. Hemliga utskottets protokoll och handlingar vid urtima riksdagen i Örebro 1812. Utgifna af *V. Vendel.* (3) + 108 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1 kr. 75 öre.
Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. XI: 3.

1603. Die Franzosenzeit in deutschen Landen 1806—1815. Im Wort und Bild der Mitlebenden. Herausg. v. *Fr. Schulze.* Bd 2. 1812—1815. IX + 379 s. [Med många illustr. o. pl.] Leipzig, R. Voigtländers Verlag.
Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Grossbeeren o. Dennewitz.

1604. **Jensen, N. P.,** Napoleons Felttog 1813. Udgivet med understöttelse af Carlsbergfondet. (5) + 526 + (1) s. + 12 kartor. Khvn, V. Tryde. Pr. 10 kr.

1605. **Nieuwenhuis,** Bernadotte som Chef for Nordhæren 1813.
Militært Tidsskr. (Khvn) 1908. Aarg. 37, sp. 446—452, 457—464, 481—486.

1606. **Schlieffen, v.,** 1813. Mit 29 Skizze als Anlagen. [Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Gross-Beeren, Dennewitz och Leipzig.]
Vierteljahrshefte f. Truppenführung u. Heereskunde von Grossen Generalstabe. 1908. Jahrg. 5, s. 357—406, 531—582.

1607. **Voss, v.,** Die Befreiungs-Kriege 1813—1815. Auf Grund der neuesten Quellen bearbeitet. Mit 13 Porträts der Fürsten und bedeutendsten Heerführer sowie einer kurzen Lebensbeschreibung derselben. XII + 254 + (1) s. + 10 kartor + 8 bilagor. Berlin, Vossische Buchhandlung.
Preussen-Deutschlands Kriege. 4.
Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig.

1608. En Deltager om Kampen ved Sehested d. 10 Decbr. 1813.
Vort Forsvar 1906, N:o 654.

1609. Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve. Et Bidrag til Skandinavismens og den nordiske filologis historie. Udgivet af *C. S. Petersen.* Khvn, Schubotheske forlag.
Se nedan »Recensioner» 1919.

1610. **Hallendorff, C.,** Förhandlingarna om de skandinaviska rikenas neutralitetsförklaring under Krimkriget.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 585—620.

1611. **Reuterskiöld, C. A.,** Om neutralitetsidéens förverkligande i Sveriges nyaste historia.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 621—644.

1612. **Motzfeldt, K.,** Dagböger 1854—1889. Udgivet af *E. Motzfeldt.* Med Forfatterens Portræt og Biografi. IV + 565 s. Kristiania & Khvn, Gyldendal (tr. i Kristiania). Pr. 12 kr.

1613. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Udgivne af den norske historiske Forening. Bd 1: H. 6. S. 401—480. Kristiania.

1614. Statsraadskiftet i 1861. [Utdrag ur *Fredrik Stangs* efterladte Papirer.]
Morgenbladet 1908, N:o 210 (12/4).

1615. **Bergwitz, J. K.,** Statsraadskonferencen d. 8 Sept. 1863 paa Ulriksdals Slot.
Folkebladet 1906. [D.] 27, s. 36—38.

1616. **Koht, H.,** Die Stellung Norwegens und Schwedens in Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. Auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt. X + 348 s. Christiania, J. Dybwad.
Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1907. 2. Historisk-filosofisk Klasse, N:o 7 (tr. 1908).
Se nedan »Recensioner» 1920.

1617. **Kjellén, R.,** 1866—1909. Historiska randanmärkningar till den svenska rösträttsfrågans lösning.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 675—692.

1618. **Bugge, S.,** Samhold i Norden.
Populær-Videnskabelige Foredrag. Efterladte Arbeider. Kristiania 1907. S. 117—130.

1619. **Waultrin, R.,** Une cession à bail. La dernière enclave Suédoise en Allemagne. Réunion de Wismar, Poel et Neu-Kloster au Grand Duché de Mecklenbourg-Schwerin (20 juin 1903). 15 s. Paris 1905.
Extrait de la Revue général de droit international public.

1620. **Besthorn, R.,** Oscar II.
Gads Danske Magasin. Dansk Tidsskr. 1907/08, s. 245—248.

1621. **Boëthius, S. J.,** Oskar II †.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 1—8.

1622. **Hasselgren, A.,** Oscar II. En lefnadsteckning. Med talrika illustrationer. 624 s. + 1 portr. Sthlm, Fröléen & Comp. (tr. i Uppsala). Pr. bunden 8 kr.

1623. **Hildebrand, H.,** Konung Oscar II.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 65—70. Med 4 bilder.

1624. **Jensen, J. S. Crone,** Oscar II. Mennesket — Kongen — Digteren. Et Mindeskrift. 69 s. + 1 portr. Næstved, C. Hindings Boghandel. Pr. 1 kr. 60 öre.

1625. Norske Minderuner over Kong Oscar II. Texten redigeret ved *Kyng.* 46 s. [Med många illustr. i texten.] Kristiania, L. E. Tvedtes Forlag 1907.

1626. **Nathorst, A. G.,** Konung Oscar II och den geografiska forskningen.
Ymer 1907, s. 307—313.

1627. **Oscar II.** Sveriges konung 1872–1907. En minnesskrift åren 1829—1896 bearbetning efter *J. Linck*. åren 1897—1907 af *H. A. Ring*. Jämte en bilaga af *O. Hellkrist*. Med talrika illustrationer. (Under redaktion af *A. Hallgren*.) (2) + 632 + 80 s. + 1 portr. Sthlm, Sv. Bokförl. Ivar Baarsen. Pr. bunden 12 kr.
Kap.: Konungens inländska resor är förf. af *L. G. Tidander*.

1628. **Rémusat, M.,** Oscar II sa vie et son règne.
La Revue hebdomadaire 1907. [T.] 12, s. 455—470.

1629. **Thyrén, J. C. W.,** Oscar II. Tal vid Lunds universitets minnesfest den 7 mars 1908. 23 s.. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 25 öre.

1630. Till Hans Majestät Oscar II konung af Sverige Haag 1907. [Utg. af *Th. Boon*.] 85 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt.

1631. **Fahlbeck, P.,** Soziale und politische Zustände in Schweden nach deutscher Auffassung. Ein Wort zur Aufklärung.
Preussische Jahrbücher 1908. Bd 133, s. 515—548.

1632. **Söderberg, V.,** Aftalen om Nordsjön och Östersjön.
Det nya Sverige 1908, s. 241—258.

Biografi och Genealogi.

1633. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. [23.] Grefve Gustaf Adam Taube.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 59—67. Med 1 portr.

1634. **Lewenhaupt, Eug.,** Berömda uppländska män och kvinnor. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 553—608.

1635. **Lind af Hageby, E.,** Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 81—96.

1636. **Rudelius, F.,** Kalmar regementes chefer 1623–1907. Biografiska anteckningar. Teckningar af *H. Björkman*. (2) + 150 + (1) s. Med 23 portr. Sthlm.
Bilaga till Personhistorisk Tidskr. 1907 (tr. 1908). Skrifter utg. af Personhistoriska Samfundet. 2.
Se nedan »Recensioner» 1922.

1637. **Släkter,** Svenska, under medverkan af Personhistoriska Samfundet utgifna af *T. Uggla* och *V. Ljungfors*. H. 1. 64 s. Lund. Pr. 3 kr.

1638. **Stamtaflor,** utgifna af Riddarhusdirektionen genom *A. Lewenhaupt*. (1) + 17 + (1) + 65 + (1) + 26 s. Sthlm, Fritze. Pr. 2 kr.
Innehåller stamtaflor öfver slägterna *Brahe*, *Lewenhaupt* och *De la Gardie*.

1639. **Tidander, L. G.,** Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 1. Odert Reinhold v. Essen. 2. Johan Fredrik Eek. 3 Jakob Petrovitsch Kulneff. 4. Johan August Sandels, 5. Eberhard Ernst Gotthard von Vegesack. 7. [6.] Johan Adam Cronstedt.
Vårt Fosterland 1908, s. 167—168, 183—185, 247—249, 280—281, 284, 340—343, 368—369. Med 4 portr.

1640. **Tigerstedt, E. S.,** Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808—1809. Med 53 portr. m. m. (3) + 230 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1924.

1641. **Ättartal,** Svenska. 14:e och sista årgången af slägtsamlingsverket svenska ättartal. [Utg. af *V. Örnberg.*] VIII + 320 s. Wadstena, V. Janssons bokh. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 1925.

1642. **Kohlmann, Ph. W.,** *Adam von Bremen.* Ein Beitrag zur mittelalterlichen Textkritik und Kosmographie. VIII + 135 s. Leipzig, Quelle u. Meyer (tr. i Braunschweig).
Leipziger Historische Abhandlungen. H. 10.

1643. **Björlin, G.,** *Johan Baner.* D. 1. IX + 533 + (1) s. + 1 portr. ÷ 1 illustr. o. många illustr., portr. o. kartor i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1926.

1644. **Stenbock, C.-M.,** Om ätten *Barnekows* namn och ursprung.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 75—80. Med 5 fig.

1645. **Fleetwood, C. E.,** Några anteckningar om *Bielkeätten* och dess stamgods.
Julnummer utgifvet af Adelsklubben A. D. K. 1908, s. 16—19. Med 2 pl.

1646. **Ödberg, F.,** Om *Hogenskild Bielkes* moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid 1513—1590. Anteckningar. 1.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8/9, s. 6—84. Med illustr.

1647. **Hellström, C.,** *Nils Bielke.* Ett minne från Karolinska tiden.
Vårt fosterland och dess försvar 1908, s. 28—33. Med 2 portr. o. 2 illustr.

1648. **P[alme], O.,** Några officiella upplysningar om Nils Bielke i kejserlig tjänst.
Hist. Tidskr. 1908, s. 108—111.

1649. **Forsstrand, C.,** En Stockholms-vivör under rokokon. Några anteckningar om *Erland Broman.*
Samfundet S:t Eriks årsbok 1908, s. 65—85. Med 2 portr.

1650. **Müller, Fr.,** *Karl Friedrich von Cardell.* Ein Demminer als Königlich Schwedischer Generalfeldzeugmeister und Chef der gesamten Artillerie. 2:e Aufl. 76 s. Demmin.
Dritter Anhang der Beiträge zur Kulturgeschichte der Stadt Demmin.

1651. **Hallström, N.,** Minne af *Fred. Henr. af Chapman.* Uppsatt och uppläst i Kongl. Örlogs-Manna-Sällskapet den 14 Mars 1817. (Infördt i originalets form och med anledning af att 1908 ett hundra år förflutit efter af Chapmans död.)
Vår Flotta 1908, s. 137—141. Med 1 portr. o. 1 illustr.

1652. **Tidander, L. G.,** Fredrik Henrik af Chapman. Ett 100-års minne.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 224 ($^{19}/_{8}$).

1653. **Schauman, G.,** Biografiska undersökningar om *Anders Chydenius* jämte otryckta skrifter af Chydenius. Med Anders Chydenii porträtt och andra illustrationer. XI + 645 s. Helsingfors. Pr. 7 m.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 84.
Se nedan »Recensioner» 1928.

1654. **Tidander, L. G.,** *Erik Dahlberg.*
Vårt fosterland 1908, s. 86—88. Med 1 portr.

1655. **Lindholm, P. A.,** »*Sven Dufvas*» saga. [Bång.]
Aftonbladet 1908, N:o 101 (2/5).

1656. **Schöldström, B.,** Hvem var Sven Dufva? Bång, Till eller Lång? (För Aftonbladet.)
Aftonbladet 1908, N:o 100 (1/5).

1657. **Fehr, I.,** En af fänrik Ståls hjältar. Till hundraårsminnet af sista finska kriget. [*Joachim Zakarias Duncker.*]
Läsning för svenska folket 1908, s. 241—277.

1658. **Nordensvan, C. O.,** *Georg Carl von Döbeln.* 103 + (1) s. + 1 portr. + 5 pl. + 1 facs. tr. + 1 karta. Sthlm. Alb. Bonnier. Pr. inb. 1 kr. 50 öre.
Svenskar.

1659. **Johnsson, P.,** *Paul Enertsen.* Den siste danske prästen i Skåne. Anteckningar. 75 s. Landskrona. 100 numrerade exempl.

1660. *Erik Gustaf Geijers* reseanteckningar från England. Utg. af *A. Blanck.*
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 33—111.

1661. **Schück, H.,** Kurir och poet. [*Henrik Hammarberg.*]
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 8, s. 31—41.

1662. **Wieselgren, H.,** *Lars Johan Hierta.* En förkämpe för utvecklingen. 2:a uppl. 40 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Verdandis småskrifter. 7.

1663. *Agneta Horns* lefverne efter Ellen Fries' efterlämnade manuskript utgifvet med tillägg af *S. Leijonhufvud.* 226 + (2) s. Med 13 illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 1930.

1664. **Stille, A.,** *Sven Lagerbring.* Tal vid Lunds universitets minnesfest den 6 mars 1907. 14 s. Lund. Pr. 50 öre.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:o 2.

1665. **Ingers, E.,** *Erik Lindschöld.* Biografisk studie. 1. Akad. afh. XII + 264 s. Med 4 bilagor. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

1666. **Linné, C. v.,** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utgifna af Upsala Universitet. Afdeln. 1: D. 2. Skrifvelser och bref till K. Svenska Vetenskaps-Akademien och dess sekreterare. Utgifna och med upplysande noter försedda af *Th. M. Fries.* IX + 347 + (3) s. Sthlm, Ljus (tr. i Upsala). Pr. 6 kr. 50 öre.

1667. *Anders von Reiser* och Lärkesholmsstiftelsen. En svensk Adam Homo från 1700-talet. Af *Hzn.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 201 (27/7).

1668. **R[ördam], H. F.,** *Sven Rosén.* Nogle Træk af en Sværmers Historie. Efter Kn. Heibergs Samlinger.
Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4, s. 229—257.

1669. **Vig, P. S.,** Om Sven Rosén i Amerika.
Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4, s. 599—605.

1670. **Hallman, M.,** *Anders Carl Rutström.*
Hallman, M., Danviksfolk, präster o. vinskänkar, s. 161—238.

1671. **Rydholm, P.,** *Henrik Schartau,* ett hundrafemtioårsminne.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. V—XXII + 1 portr.

1672. **Sjöholm, J.,** Nya bidrag till kännedomen om Henric Schartaus undervisning och åskådning. 126 s. + 1 portr. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 2 kr.

1673. **Arnheim, Fr.,** Freiherr *Benedikt Skytte* (1614—1683), der Urheber des Planes einer brandenburgischen »Universal-Universität der Völker, Wissenschaften und Künste».
Festschrift zu Gustav Schmollers 70. Geburtstag. Beiträge zu brandenburgischen und preussischen Geschichte herausg. von Verein f. Geschichte der Mark-Brandenburg, s. 65—99.

1674. *Gustaf Otto Stenbock.* Af *V. S.*
Vårt fosterland 1908, s. 103—105, 125—126. Med 2 illustr.

1675. **Hammarskjöld, A.,** Två karoliner. [*Nils* och *Alexander Stromberg.*]
Julnummer utgifvet af adelsklubben A. D. K. 1908, s. 3—7. Med 1 portr.

1676. **Fehrman, D.,** *Carl Fredrik af Wingård* såsom biskop öfver Göteborgs stift. [D.] 1. Wingårds verksamhet för kyrka och skola. (5) + 209 s. Lund.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:o 5.

1677. **Bergström, O.,** När *Wrangelska* grafkoret vid Skokloster repareerades år 1820.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 68—72.

Heraldik och numismatik.

1678. **Appelgren, T. G.,** Förteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt. [H.] 1. Medeltidsmynt. VIII + 57 + 6 s. + 6 pl. + 1 portr. 4:o. 2. Gustaf I:s och Erik XIV:s samt hertigarne Johan och Carls mynt. 84 + (2) s. + 10 pl. 4:o. Helsingfors 1908, 06.

1679. **Gaebler, H.,** Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden.
Corolla numismatica. Numismatical essays in honour of Barclay V. Head. Oxford 1906. S. 368—386.
Se nedan »Recensioner» 1933.

1680. **Romdahl, A. L.,** Epitafier från Skara domkyrka i Västergötlands fornminnesförenings museum i Skara.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8/9, s. 117—131. Med illustr.

1681. **Romdahl, A. L.,** Sköldemärken i Linköpings domkyrkas korhvalf.
Kult och Konst 1908, s. 43—46. Med 1 bild.

Krigshistoria.

1682. **Barstad, H. J.,** Bergenhusingerne i felten 1808—1811. 1. Bergenhusiske nationale grenaderbataljon. Udgivet med offentligt bidrag. 240 s. + 3 kartor + 1 pl. Kristiania, Cammermeyers Boghandel. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 1934.

1683. **Brammer, G.,** Livgarden 1658—1908. (3) + 337 + (1) s. + 1 pl. + 1 karta o. många portr. o. illustr. i texen. Khvn, V. Tryde. Pr. 6 kr.

1684. **Drag,** Några, ur den svenska militärmusikens äldsta historia.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 312 (15/11).

1685. **Holmberg, E.,** Några gamla minnesblad ur sjökastellens historia.
Vår Flotta 1908, s. 117—119, 141—143. Med 1 illustr.

1686. **Horn, G. v.,** Svenska sjötåg under 1500-talet. Med illustrationer af *J. Hägg.* 76 + (1) s. + 7 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.

1687. **Kirchhoff,** Seemacht in der Ostsee. Bd 2. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 19. Jahrhundert. Nebst einem Anhang über die Vorgeschichte der Ostsee. Mit 6 Karten und 10 Plänen. Kiel, Robert Kordes.

1688. **Munthe, L. W:son,** Kongl. fortifikationens historia. D. 3: H. 3. VII s. + s. 385—534 + (1) s. + 7 kartor + 1 pl. Sthlm.
Tidskr. i fortifikation 1908. Bihang.

1689. **P[etrelli], T. J.,** En egendomlig trofé.
Illustrerad Militärrevy 1908, s. 822—825. Med 1 illustr.

1690. **Zettersten, A.,** Örlogsskeppet Äpplet. En sjökrigshistorisk studie från Sveriges stormaktstid.
Vår Flotta 1908, s. 104—107. Med 1 illustr. o. 1 karta.

Litteratur- och konsthistoria.

1691. **Bumpus, F.,** The cathedrals and churches of Norway, Sweden and Denmark. With forty illustr. 299 s. London, Werner Laurie.

1692. **Fryxell, A.,** Min historias historia. Autobiografisk uppsats. 2:a uppl. Försedd med inledning och afslutning samt med noter och illustrationer utgifven af *E. Fryxell.* 227 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.

1693. **Hahr, Aug.,** Inledning till svensk arkitektur under 1500- och 1600-talen. Lund. Pr. 15 öre.
Sommarkurserna i Lund 1908.

1694. **Hallendorff, C.,** Gustaf Adlerfelts journal från Karl XII:s krig.
Hist. Tidskr. 1908, s. 111—113.

1695. **Hesselman, B.,** Giöta Kiämpa-wisa. En språk-estetisk undersökning.
Språk och stil. Tidskr. för nysvensk språkforskning 1907. Årg. 7, s. 201—236.

1696. **Hisserich, W.,** Die Prinzessin von Ahlden und Graf Königsmark in der erzählenden Dichtung. (Ein Beitrag zur vergleichenden Literaturgeschichte.) Inaug. Diss. [Rostock.] 50 s. Darmstadt 1906.

1697. **Lamm, M.,** Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk. Akad. afh. XII + 457 + (1) s. Uppsala, Förf.
Se nedan »Recensioner» 1937.

1698. **Lamm, M.,** Samuel Triewalds lif och diktning.
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 112—173.

1699. **Löw, G.,** Sveriges forntid i svensk historieskrivning. 1. VII + (1) + 174 s. Sthlm, Fritze (tr. i Uppsala). Pr. 2 kr.

1700. **Nilsson, A.,** Kryptbilderna i Lunds domkyrka.
Fataburen 1908, s. 42—53. Med 13 fig.

1701. **Palme, O.,** »Les Anecdotes de Suède» och dess författare.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 419—442.

1702. **Paulson, Joh.,** Litet textkritik till Olaus Magnus.
Eranos 1907. Vol. 7, s. 119—130.

1703. **Roosval, J.,** Gottländska forskningar. 1—4.
Kult och Konst 1908, s. 89—105, 161—177. (Med illustr.)

1704. **Roosval, J.,** Legender och symboler i Uppsala domkyrkas korom-gång. 58 + (1) s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Föreningen för bokhandtverk. Pr. 10 kr.

1705. **Swartling, B.,** Johannes Magnus' Historia Metropolitanæ Ecclesiæ Upsalensis.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 107—124.

1706. **Sylwan, O.,** Till Utile Dulcis historia.
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 230—241.

1707. **Tikkanen, J. J.,** Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor.
Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 157—182. Med 18 illustr.

1708. **Tynell, L.,** Gumlösa kyrkas funt.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1908. Bd 2, s. 356—367.

1709. **Upmark, G.,** Gustaf Vasas porträtt af år 1542. Ett arbete af Jacob Binck.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 1—8. Med 1 portr. o. 2 portr. i texten.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

1710. **Beauchet, L.,** Loi d'Upland. Livre de la procédure.
Nouvelle revue historique de droit français et étranger 1908. Année 32, s. 66—94.

1711. **Blomberg, H.,** Föreningen med Norge.
Blomberg, H., Svensk statsrätt. H. 2, s. 163—203.

1712. **Blomberg, H.,** Svensk statsrätt. Föreläsningar. H. 2. (4) s. + S. 145—288. Uppsala, Almqvist & Wiksell 1906. Pr. 3 kr.
Innehåller bl. a.: Föreningen med Norge; Statsmaktens organisation.

1713. **Dalin, C. O.,** Rättshistorisk undersökning om eganderätten till prestgårdarne i Skåne, Halland och Blekinge. 31 s. Malmö, Cronholmska bokh. Pr. 60 öre.

1714. **Förarbetena** till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utgifna af *W. Sjögren*. D. 7. Utlåtanden öfver lagkommissionens förslag. XI + 666 s. Uppsala. Pr. 10 kr.

1715. **Girgensohn, P.,** Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 39—58.

1716. **Hjelmqvist, Th.,** Bidrag till tolkningen af runinskriften på Forsaringen.
Arkiv för nordisk filologi 1908. N. F. Bd 20, s. 231—259.

1717. **Huru** rätt skipades i Sverige för trehundra år sedan. Utdrag ur uppländska domböcker för år 1608, med förord af *W. Sjögren.* Utgifna af *G. O. Berg.* 35 s. Uppsala, L. Norblads bokh. Pr. 50 öre.

1718. **Malmgren, Rob.,** Om särskilda utskott. Till belysning af den svenska riksdagens utskottsväsende. Akad. afh. 130 + XXIII s. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 2 kr.

1719. **Melander, C. G.,** Svenska riksdagens justitieombudsman. En statsrättslig undersökning. 1: 1. Akad. afh. XI + (1) + 160 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 3 kr.

1720. **Palme, S.,** Befordringsgrunderna vid ämbetsmannautnämningar i Sverige. En kort framställning af utvecklingen från »godtyckio sino» till »endast... förtjänst och skicklighet».
Statsvetenskaplig Tidskr. 1907, s. 185—208.

1721. **Rietschel, S.,** Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundertschaft. T. 1. Die skandinavische und angelsächsiche Hundertschaft. 95 s. Weimar, Herman Böhlaus Nachfolger 1907.
[Aus: Zeitschrift d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte. Germ. Abt.28.]

1722. **Schwerin, Cl. Freiherr v.,** Die altgermanische Hundertschaft. Inaug. Diss. [München.] 215 s. Breslau, M. & H. Marcus 1907.
Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. H. 90.

1723. **Söderqvist, N.,** Le blocus maritime. Étude de droit international. Akad. afh. [Uppsala.] 307 s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 7 kr. 25 öre.

1724. **Westman, K. G.,** Konung och landskapliga myndigheter i den äldsta svenska rättegången. 1—2.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 785—811.

Bibliografi.

1725. **Almquist, Joh. Ax.,** Hans Majestät konung Oscar II:s genom trycket utgifna skrifter 1849—1907. 57 s. Sthlm.
Ur: Oscar II:s skrifter.

1726. **Bergh, S.,** La nouvelle organisation des archives de Suède. 7 s. Besançon.
Extrait du Bibliographie moderne 1907, N:o 6.

1727. **[Bienemann, Fr.],** Katalog des Schwedischen Generalgouverneur-Archivs zu Riga. 70 s. Riga.

1728. **Bring, S. E.,** Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript. Univ. Progr. 71 s. Lund 1907.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. No 1.

1729. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 12 (= Bd 2: 3). Sp. 193—288. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 10.

1730. **Godsarkiv,** Släkten Tre rosors, Birgitta Larsdotter, gift Flemming, och Göstaf Johanssons jordabref förtecknade 1561. Utgifvare: *K. H. Karlsson.*
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8 9, s. 132—182. Äfven separat.

1731. **Grape, A.,** Bidrag till en Hjärne-bibliografi. Systematisk förteckning öfver professor Harald Hjärnes intill [2]/5 1908 utgifna skrifter.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. I—XXIV.

1732. **Handlingar** rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2.] Handlingar angående landsarkivorganisationen.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 17—18, s. 146 -210.

1733. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben v. *G. Schuster*. Jahrg. 29. 1906. Hälfte 2. VIII + 379 + 281 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *T. Höjer* och utgör s. 183—141 af tredje afdelningen; afdelningen för Finland är skrifven af *K. Grotenfelt* o. *A. Hackman* och utgör s. 144—152 af tredje afdelningen.

1734. **Kircheisen, M.,** Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters einschliesslich der Vereinigten Staaten von Nordamerika. Bd 1. XLVIII + 412 s. Berlin. Mittler u. Sohn.
Kap. 12. Nordische Staaten. S. 232—247.

1735. **L[un]d[strö]m, [H.],** Några ord om Uppsala Domkapitels arkiv.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 305—312.

1736. **P[alme], O.,** Originalmanuskriptet till Rasmus Ludvigssons krönika om Erik XIV.
Hist. Tidskr. 1908, s. 107—108.

1737. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1907. 42 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1908. 50 separatexemplar.

1738. **Setterwall, K.,** Svensk kyrkohistorisk bibliografi 1903—1906.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 408—428. 25 separatexemplar.

1739. **[Setterwall, K.],** The Scandinavian kingdoms. Charles XII and the great northern war. [Bibliography.]
The Cambridge modern history. Vol. 5, s. 876—882.

1740. **Stephany, G. Chr.,** Bremensia im Reichsarchiv in Stockholm.
Zeitschrift d. Historischen Vereins f. Niedersachsen 1907, s. 378—380.

1741. **Stridsberg, G.,** En svensk kulturbild. Sveriges historia och kammararkivets traditioner.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 127 (11/5).

1742. **Öfversikt,** Kronologisk, af innehållet i Historiska handlingar till trycket befordrade af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, del. 1—20. 2 s. Kartongblad till del 20. [Sthlm.]

Topografi.

1743. **Anderson, W.,** Ölands kyrkliga minnesmärken och deras vård.
Kult och Konst 1908, s. 129—135.

1744. **Blad,** Strödda, ur Sundsvalls stads historia 1621—1721. H. 1. 68 s. Sundsvall, Sunessons bokh. 1906. Pr. 1 kr. 50 öre.

1745. **Bolmstedt, Alb.,** När Kristianstads kyrka byggdes och invigdes. Anteckningar. Separattryck af artiklar i Kristianstads läns tidning. Tillägg: När 200-årsminnet af kyrkans invigning firades. 32 s. 16:o. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. Pr. 50 öre.

1746. **Bååth, L. M.,** Upplands förvaltning. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 609—678.

1747. **Curman, S.,** Stockholms nuvarande rådhus.
Ord och Bild 1908, s. 357—369. Med 13 bilder.

1748. **Flodmark, J.,** Det gamla bryggeriet. Ett minnesblad ur Södermalms krönika.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 47—60. Med 3 fig.

1749. **Forsstrand, C.,** Stockholm 1809.
Vinterbloss 1908, s. 16—18. Med 3 illustr.

1750. **F[orsstrand], C.,** Stockholmsbilder. Söders minnen. — von der Nothska och Rumpffska husen.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 312 (15/11).

1751. **Fröding, H.,** Berättelser ur Göteborgs äldsta historia. (3) + 366 + (2) s. + 8 portr. + 9 pl. o. planer. Göteborg, W. Zachrisson. Pr. inb. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1940.

1752. **Gråbrödraklostret** i Ystad. Ett gammalt minnesmärke, som skall restaureras. Af *C. W.*
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1908, N:o 188 (15/8).

1753. **Hammar, M. F.,** Om Karlshamn en stad i Blekinge. Akad. afh. Lund 1743. Præses: *Sv. Bring.* Öfv. från latinet af *G. Herrlin.* Läroverkspr. 34 s. + 1 karta. 4:o. Karlshamn.

1754. **Handlingar,** Äldre, angående Västergötland. (Forts. från föregående häfte.) [1661—1733.] Medd. af *F. Ö[dberg]*.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2. H. 8/9, s. 183—197.

1755. **[Johnsson, P.],** Från det äldre Borås. Några blad ur dess kulturhistoria. Af *Sten Stensson.* 42 s. Borås, Västra Dagbl. Särtr. i 10 exempl.

1756. **Kiörkiobok** i Stigsiö oprättadh anno 1684. I utdrag utgifven af *S. A. Hjeltström.*
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 8 (1907), s. 23—57.

1757. **Kolsrud, N. O.,** Om Hamarbispen Karl Jenssons æt.
Personalhistorisk Tidsskr. 1908. Femte Række. Bd 5, s. 61—85.
Berör Jemtlands historia.

1758. **Kumlien, A.,** Gotländska landskyrkor. Några anteckningar.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 65—75. Med flera illustr. i texten.

1759. **Lovén, N. E.,** Landskrona under svenska tiden 1658—1908. Historiska anteckningar. III + (1) + 290 s. + 2 pl. Landskrona, Förf. Pr. 3 kr.

1760. **Lundahl, T.,** Några minnesrika herresäten i Kålland.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1908, s. 234—252. Med många illustr. i texten.

1761. **Lundgren, G. E.,** Beskrifning öfver Vestermo kyrka i Södermanlands län från äldsta till närvarande tid. 50 s. Eskilstuna 1907.

1762. **Malmström, O.,** Till Helsingborgs slotts och stads historia. 41 s. + 4 pl. Helsingborg, Killbergs bokh. Pr. 1 kr.

1763. **Minnesbok,** Grangärde församlings. Utgifven af *A. Magnevill*. D. 1. VIII + 210 + (1) s. 2. (1) + 188 + (1) s. Med en del illustr. o. pl. till större delen i texten. Uppsala, Almqvist & Wiksell 1907. Pr. för båda del. 3 kr.

1764. **Möller, P.,** Lillöhus. En medeltidsborg.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 226—283. Med 2 illustr. i texten.

1765. **Nerman, G.,** Grängesbergs kapellförsamling. En skildring. 20 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 40 öre.

1766. **Nerman, G.,** Laxåverken. En redogörelse. 19 s. Med 1 pl. Uppsala, Förf. 1907.

1767. **Nilson, Alfr. B.,** Försvunna skånska medeltidsstäder.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 106—131. Med många illustr. i texten.

1768. **Nordlander, J.,** Ångermanland i Stockholms stads tänkeböcker.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 9, s. 39—48.

1769. **Nordström, Th.,** och **Dahlander, M.,** Örebro slotts byggnadshistoria. IV + 155 s. + 30 pl. + 1 portr. 4:o. Örebro, Lindhska bokh.

1770. **Privilegier,** Vänersborgs, och donationer. (2) + 87 + (3) s. Vänersborg, Bergius bokh. (tr. i Göteborg). Pr. 1 kr.

1771. **Quist, A.,** Ösmo kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet. Årg. 5, s. 60—75. Med 5 illustr. o. 1 portr. i texten.

1772. **R[am]m, A.,** Göteborg år 1658.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1773. **Ronneby brunn** 1705—1905. Minnesskrift utgifven af brunnsstyrelsen. Med talr. illustr. o. kartor. H. 2: *O. Ingstad*. Historisk öfversikt. S. 103—225 + 1 karta. 4:o. Sthlm, Fritze. Pr. 3 kr.

1774. **R[udberg, Aug.],** Något om Skara stifts kyrkor, isynnerhet från forna tider. 18 s. Mariestad 1907.

1775. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 2. 102 s. + 15 pl. + 1 portr. 3. 101 s. + 17 pl. Westervik, Ekblad & Comp. Pr. 2 kr. delen.

1776. **Sandström, J.,** »Slottet» i Vists socken. Några meddelanden.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8, 9, s. 1—5. Med illustr.

1777. **Schück, H.,** Det kungliga slottet i Uppsala. 1—2.
Aftonbladet 1908, N:o 101 (2/5), 107 (9/5).

1778. **Slott,** Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. H. 1. Södermanland. 32 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm. Pr. 5 kr.
H. 1: Stenhammar, Ericsberg o. Rockelstad af *C. Forsstrand;* Sjöholm af *G. Upmark*.

1779. **Städer,** Gamla svenska, gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk i bilder jämte förklarande text utgifvet af svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst. H. 1. XIII s. + 61 pl. Med 61 s. förklarande text. 4:o. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 3 kr. 50 öre.

1780. **Svensén, E.,** Öresund.
Svensén, E., Världsvägarna i världshistorien, s. 5—49.

1781. **Sverige,** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius*, och efter hans död af *A. Kempe*. Med många illustr. och planer. 1: 11—14, 4: 10—13. H. 20—27. S. 641—896 + s. 577—832. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

1782. **Trolle-Bonde, C.,** Gyllenborgska huset vid Brunkeberg år 1781.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 61—63.

1783. **Tänkebok,** Stockholms stads, under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg*. 1. 1524—1529. 1. 48 s.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908.

1784. **Upmark, G.,** Stockholms rådhus och dess betydelse i Stockholmsarkitekturens historia.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 1—15. Med 21 fig.

1785. **Uppland.** Skildringar af land och folk. Utgifven af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala genom *A. Erdmann*, *K. Hildebrand* och *E. Apelqvist*. Bd 2: H. 3, 4. S. 321—739 + (1) s. + 1 kartongbl. + XXIII + 1 pl. + 3 portr. + 1 karta. Med en mängd illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 4 kr.

1786. **Urkunder** till Stockholms historia. 1. Stockholms stads privilegiebref 1423—1700. H. 3: [1660—1684.] [Utg. af *K. Hildebrand* och *A. Bratt.*] S. 321—478 + IV s. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 3 kr.

1787. **Wahlfisk, J.,** Kils kyrka med omgifningar. 30 s. Med 11 illustr. i texten. Sthlm 1907.
Särtryck ur arbetet »Till hembygden» 1907.

1788. **Wiklund, K. B.,** De svenska nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. (2) + 248 s. 4:o. Uppsala.

1789. **Wittrock, K. J. H.,** Från Botkyrka och Salem. Några vägledande ord för dem som besöka dessa bygder.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 156—179. Med många illustr. i texten.

1790. **Wåhlin, Th.,** »Observa autem» — — — Ännu ett ord angående hr Weibulls Studier i Lunds domkyrkas historia.
Kult och Konst 1908, s. 68—72. Med 4 bilder.

1791. **Östman, N.,** Lifvet i Stockholm under stormaktstidehvarfvet. Hufvudsakligast på grundval af skönlitteraturen.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 16—46.

Kulturhistoria.

1792. **Ahlberg, K.,** Den svenska farmaciens historia. H. 3—12. S. 129—668 + (2) + X s. + 6 pl. Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. 25 öre häftet.

1793. **Ahnfelt, O.,** Några blad ur vår fattigvårds historia. 16 s. Sthlm, Ekmans förlagsexpedition. Pr. 25 öre.
Religiösa folkskrifter på evangelisk luthersk grund. N:o 5.

1794. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. Enligt uppdrag författad. D. 2. 1655—1718. Afdeln. 1. Universitetets öden. X + 447 s. Uppsala, Akademiska bokförlaget. Pr. 8 kr.

1795. **Arfstvisten** emellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451—1480. Efter handskrifter i Riksarkivet utgifven af *K. H. Karlsson*. XXVII + 119 s. Sthlm. Pr. 2 kr. 25 öre.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 134.

1796. **Barck, J.,** En berättelse om jordbruket i Malmöhus län år 1759. Medd. af *C. G. Weibull*.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1908. Bd 2. s. 372—380.

1797. **Bugge, A.,** Kleine Beiträge zur ältesten Geschichte der deutschen Handelsniederlassungen im Auslande und besonders des Kontors zu Bergen in Norwegen.
Vierteljahrschrift f. Social- u. Wirtschaftsgeschichte 1908, s. 186—209.

1798. **De Brun, Fr.,** Försök till bestämmande af 1400-talets gamla och nya aln.
Fornvännen 1908, s. 128—136 Med 1 fig.

1799. **Finansställning,** Sveriges och Finlands, år 1582. [Äfven finsk titel.] Utg. af *J. H. Vennola*. IV + 176 s. Helsingissä.
Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden. 7.
Todistuskappaleita Suomen historiaan julkaissut Suomen historiallinen seura. 3.

1800. **Flentzberg, Ant.,** Spott och spottning.
Fataburen 1908, s. 105—125.

1801. **Grip, E., Steffen, R., och Leffler, K. P.,** Folktro, folkdiktning och folkmusik [i Uppland]. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 381—447.

1802. **Hahr, Aug.,** Ur en schlesisk adelsmans dagbok i Sverige på 1590-talet. [Erik Lassotas von Steblau.]
Nordisk Tidskr. 1908, s. 193—203. Med 6 bilder.

1803. **Hallman, M.,** Danviksfolk, präster och vinskänkar. Historier från gamla Stockholm. 238 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 2 kr. 75 öre.
Innehåller: Politiekollegium, Danviken och S:t Johannes hospital; Vinskänkar och gatulif; Två Ladugårdslandspräster: Johan Gustaf Hallman. Anders Carl Rutström.

1804. **Hamilton, K., och Grip, E.,** Seder och lefnadssätt [i Uppland]. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 349—380.

1805. **Hammarstedt, N. E.,** Allmogens byggnadssätt, boningsinredning och dräkt [i Uppland]. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 321—348.

1806. **Heckscher, E.,** Prishistoriska metodfrågor.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 161—171.

1807. **Heinricius, G.,** Israel Hwassers uttalanden i hans finska korrespondens om personer och förhållanden i Sverige.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 47—86.

1808. **Holmberg, A.,** En högtidssammankomst i Sundhets Collegium. Ett 91-årsminne ur glömskan framdraget. 47 s. + 4 portr. Sthlm, Nord. bokh. (i distribution). Pr. 1 kr. 50 öre.

1809. **Karlsson, K. H.,** Borgerskapets gubbhus 1787—1908. (2) + 69 s. + 5 pl. + 2 portr. pl. + 3 portr. + 1 karta. Sthm. Ej i bokhandeln. Tr. i 250 numrerade exemplar.

1810. **Kölgren, Edv.,** Bidrag till Vimmerby läroverks historia. Läroverkspr. 16 s. 4:o. Vimmerby.

1811. **Lampa, S.,** Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 2. (Se N:o 1284.)
Västergötlands fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2: H. 8 9, s. 81—103. Med illustr.

1812. **Larsson, Ludv.,** Bilder från fordom. Framletade ur arkiven i Växjö. (3) + 151 s. Sthlm, Ljus. Pr. 4 kr. 50 öre.
Innehåller bl. a.: Olof Rudbeck och Växjö domkapitel: Manhaftig löjtnanten Jacob Barkhausen och Sara Johansdotter Bringia; Läkare och läkekonst i 1600-talets Växjö.

1813. **Lennmalm, F.,** Svenska läkaresällskapets historia 1808—1908. (2) + 480 + LXX + (1) s. + 6 portr. + 4 pl. o. många portr. o. illustr. i texten. Sthlm.
Svenska läkaresällskapets handlingar. Bd 38.

1814. **Lithberg, N.,** Bröllopsseder på Gotland. (Forts.) (Se N:o 773 och 1288.)
Fataburen 1908, s. 129—148.

1815. **Ljungh, H.,** Ett riksdagsmannaval i Willands härad 1751.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1908. Bd 2, s. 368—371.

1816. **[Lovén, N.],** Folklifvet i Skytts härad i Skåne vid början af 1800-talet. Barndomsminnen utgifne af *Nicolovius*. 3:e uppl. XII + (1) + 211 s. + 1 portr. + 1 pl. + 1 musikbilaga. Med flera illustr. i texten. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 2 kr. 75 öre.

1817. **Lundgren, G. B.,** Lappkvinnan Margareta.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 7 (1907), s. 45—55.

1818. **Lyth, Hj.,** En »mesallians». Tidsbild från 1600-talets slut. [Giftermålet mellan Christiana Oxenstierna o. Nicolaus Bergius.]
Kyrklig Tidskr. 1908, s. 269—281.

1819. **Montelius, O.,** Handeln i forna dagar med särskildt afseende på Skandinavien och tiden före Kristi födelse. 1—2.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 295—327, 383—414. Med 83 fig.

1820. **Mourelo, J. R.,** Las relaciones cientificas de Suecia y España. Memorias de la real sociedad Española de historia natural. Homenaje à Linneo en el secundo centenario de su nacimiento 1707—1778. 1907. T. 5, s. XIX—XXVI.

1821. **Müller, Jos.,** Fattigvården i Stockholm från äldre till nyare tid jämte beskrifning af Stockholms stads arbetsinrättningar. Med anledning af den nya arbetsinrättningens fullbordan en historisk öfversikt. 437 + (1) s. + 2 kartor. Sthlm. 1906[—08]. Tr. i 500 exemplar.
Se nedan »Recensioner» 1942.

1822. **Nordlander, J.,** Minnen af heden tro och kult i norrländska ortnamn.
Ymer 1908, s. 113—121. Med 1 karta.

1823. **Nordlander, J.,** Norrlands äldsta sägner.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 7 (1907), s. 1—44.

1824. **Norlind, T.,** Musiken i Uppsala under 1600-talet.
Kult och Konst 1908, s. 29—42.

1825. **Nyblom, C. R.,** En sjuttioårings minnen. Anteckningar. [D.] 1. Skolgossetiden 1832—1850. (3) + 230 s. + 1 portr. 2. Studenttiden 1850—1861. 3. Mannaåldern. 1861—1867. (3) + 329 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 9 kr.

1826. **Reutersvärd, K.,** Kadettlif på Karlberg för 50 år sedan. [Med många illustr. i texten.] 152 s. Sthlm, Gustaf Lindström. Pr. 2 kr. 50 öre.

1827. **Rudberg, G.,** Några drag af öfvertro från Västergötland.
Fataburen 1908, s. 58—62.

1828. **Schück, H.,** Ur gamla papper. Ser. 8. (1) + 192 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.
Innehåller bl. a.: Henrik Sparre; Kurir och poet; Ruinen på Studentholmen; Exercitiemästare; Från historieskrifningens barndom.

1829. **Schäfer, D.,** Die Sundzoll-Listen.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1908, s. 1—38.

1830. **Sommarin, E.,** Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720. Akad. afh. XVI + 183 + (1) s. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1948.

1831. **Sommarin, E.,** Ett hufvudproblem i ekonomisk historia.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 65—88.

1832. **Sommarin, E.,** Till prisernas och arbetslönernas historia.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 248—276.

1833. **Swederus, M. B.,** Bidrag till kännedom om Sveriges bergshandtering 1612—1654.
Jernkontorets Annaler 1908, s. 1—76.

1834. **Sydow, C. W. v.,** Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner. (Forts.) (Se N:o 1297.)
Fataburen 1908, s. 19—27.

1835. **Weibull, L.,** Den lundensiska Finnsägnen.
Fataburen 1908, s. 27—41.

Kyrkohistoria.

1836. **Aktstycken,** Några, från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst. Medd. af *N. Jacobsson.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 313—344.

1837. **Anderson, W.,** Kristendomens ankomst till Öland. 1—2.
Varden 1908, Aarg. 6, s. 10—15.

1838. **Bratt, A.,** Kyrkan och prästen enligt Sveriges tidigaste lagar. 34 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Verdandis småskrifter. 159.

1839. **Bref,** Tvänne, från år 1815 angående det s. k. Norrlandsläseriet. [Medd. af *H. Lundström.*]
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 297—304.

1840. **Engdahl, R.,** Bidrag till den svenska kyrkolagstiftningens historia i det sextonde och sjuttonde århundradet. 42 s. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 75 öre.

1841. **Fjetterström, Rud.,** Vadstena kloster och lifvet där.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Linköpings stift 1905, s. 31—41. Med 3 illustr.

1842. **Holmquist, Hj.,** De svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel 1571—1687. Ett bidrag till kyrkoorganisationens och kyrkolagstiftningens historia i Sverige. VIII + 174 + (2) + 40 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Uppsala universitets Årsskr. 1908.

1843. **Holmquist, Hj.,** De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg —Bremen och den nordiska missionen.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 241—283.

1844. **Holmquist, Hj.,** Öfversikt öfver domkapitlens historia i Sverige samt kyrkostyrelsens nuvarande organisation i andra evangelisk-lutherska länder. Enligt uppdrag utarbetad. 50 s. Sthlm 1907.
Särtryck ur Underdånigt betänkande med förslag till lag angående organisation af stiftsstyrelse m. m. Afg. d. 31 dec. 1906 af därtill i nåder utsedda kommitterade.

1845. **Höjer, T.,** Till kännedomen om Vadstena klosters ställning såsom religiös institution.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 59—106.

1846. **Jacobsson, N.,** Den svenska Herrnhutismens uppkomst. Bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Sverige under 1700-talet. Akad. afh. (6) + XLVI + 227 s. + Bilagor 83 s. Uppsala. W. Schultz.

1847. **Jansson, Hj.,** Visby kapitel under den danska tiden (1586—1645).
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 161—196.

1848. **Levin, H.,** Ur kyrkohistoriens källor. Kyrkohistorisk läsebok. VIII + 317 s. Sthlm. Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

1849. **Norlind, T.,** Vadstena klosters veckoritual.
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 1—31.

1850. **Privilegie- och skyddsbref** för Vadstena kloster, utgifna af K. Kristoffer 1442 och 1444. Utg. af *R. Geete.* S. 173—190. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1908.

1851. **Rodhe, Edv.,** De svenska bibelsällskapens uppkomst. (Se N:o 1312.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 12—64.

1852. **Rodhe, Edv.,** Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. En kyrkohistorisk undersökning. 1. 276 + (1) s. Lund. Pr. 4 kr.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:o 2.

1853. **Rosengren, J.,** Några kyrkliga och pedagogiska reformtankar från slutet af 1700-talet.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 137—240.

1854. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* H. 6. VII + (1) s. + s. 465—680. Sthlm, Norstedt (tr. i Uppsala). Pr. 2 kr.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 4.

1855. **Vågman, O.,** Fruklostret i Vreta.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Linköpings stift 1905, s. 24—80. Med 3 illustr.

Finland och Östersjöprovinserna.

1856. **Berättelse,** En, om släkten Frosterus' öden. Publicerad af *H. Råbergh.*
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—1906 (tr. 1907), s. 45—78.

1857. **Bidrag** till Helsingfors' stads historia. Samlade och utgifna af *P. Nordmann.* [D.] 4. Borgerskapets suppliker, kungliga resolutioner och bref åren 1714—1796. 227 s. 5. Gamla Helsingfors 1550—1640. 182 + (2) s. + 1 pl. + 1 karta. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 82, 86.

1858. **Brottmål,** Kyrkoherden Henrik Florinus'. 1705. Medd. af *K. G. Leinberg.*
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—06 (tr. 1907), s. 176—185.

1859. **Cederberg, A. R.,** Eräs maasceutnarkistoistamme.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 133—141.

1860. **Christiani, T.,** Notizen zu den Biographien der Begleiter Rudbecks in Estland.
Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1907 (tr. 1908), s. 92—98.

1861. **Grotenfelt, G.,** Landtbruket i Finland under medeltiden.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 45—48.

1862. **Grotenfelt, K.,** Suomen asemasta uskonpuhdistuksen murros-ajalla.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 7—16.

1863. **Grotenfelt, O.,** Borgå förste biskop Johannes Gezelius Nepos. VIII + 108 + (3) s. Borgå. Pr. 2 m. 75 p.
Bidrag till Borgå stads historia utgifna på föranstaltande af Borgå Museiförening. 1.

1864. **Grotenfelt, O.,** Sigfrid Porthan. Historiæ et philosophiæ moralis lector vid Borgå gymnasium (1741—1798).
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 231—343.

1865. **Hainari, O. A.,** Suomalaiset Amerikassa 1600-luvulla.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 62—69.

1866. **Hartman, T.,** Borgå stads historia. D. 2. IV s. + s. 257—486. Borgå, G. L. Söderström 1907. Pr. 4 m. 25 p.

1867. **Hastig, Joh.,** Katedralskolan i Åbo 1722—1806. (2) + 247 + (10) s. + 2 tab. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2. [II.] 8.

1868. **Krohn, K.,** Finnarnas hednagudar.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 22—32.

1869. **Kulturhistoria,** Finlands. Medeltiden. Med bidrag af flere författare utgifven af *P. Nordmann* o. *M. G. Schybergson.* [H.] 1. 48 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 1 m. 25 p. för häftet.
H. 1 innehåller: *P. Nordmann,* Finlands bebyggande. Den svenska kolonisationen; *K. Krohn,* Finnarnas hednagudar; *K. K. Meinander,* St. Henrikslegenden i ord och bild; *G. Grotenfelt,* Landtbruket i Finland under medeltiden.

1870. **Leinberg, K. G.,** Timmermansorden och dess medlemmar i Finland.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 267—306.

1871. **Meinander, K. K.,** St. Henrikslegenden i ord och bild.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 33—44.

1872. **Melander, K. R.,** Katovuosista 1630-luvun alkupuolella.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 156—173.

1873. **Melander, K. R.,** Suomen edustajista aatelis-, pappis- ja talonpoikaissäädyssä Ruotsin valtiopäivillä 1617—34.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 142—155.

1874. **Museum,** Åbo stads historiska. Kulturhistoriska bilder. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. H. 2. 3. S. 33—80 + 1 pl. + 1 portr. o. många illustr. i texten. Helsingfors. Förlagsaktieb. Helios 1907, 08. Pr. 1 m. 60 p. för häfte, en billigare uppl. 90 p. för häfte.
H. 3 innehåller bl. a. Biskop Hemmings skrin o. Ett porträtt af Gustaf Mauritz Armfelt.

1875. **Neovius, Ad.,** Lojo sockens kyrkliga förhållanden. 1.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905 —1906 (tr. 1907), s. 79—168.

1876. **Nordenstreng, S.,** Fredrikshamns stads historia. Utgifven af Fredrikshamns stad. D. 1. Det svenska väldets tid 1653—1742. X + 255 s. + 4 kartor. Fredrikshamn. Pr. 3 m.

1877. **Nordmann, P.,** Finlands bebyggande. Den svenska kolonisationen.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 7—21.

1878. **Ramsay, J.,** Unge Klas Kristersson. [Jägerhorn till Spurila.] En tidsbild från 1500-talet.
Finsk Tidskrift 1908. T. 64, s. 20—25.

1879. **Rein, Th.,** Filosofins studium vid Åbo universitet. (2) + 326 + (1) s. Helsingfors.
Åbo universitets lärdomshistoria. 10. Filosofin.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 80.
Se nedan »Recensioner» 1945.

1880. **Ruuth, M.,** Hernhutilaisuuden esiintyminen Suomessa Abr. Achreniuksen valaisemana.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905 —06 (tr. 1907), s. 33—44.

1881. **Salenius, J. M.,** Oloja ja tapauksia Veikkolan lahjoitusmaalla 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alulla.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 174—180.

1882. **Schybergson, M. G.,** Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning. D. 1. XIII + 281 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 83.

1883. **Schybergson, M. G.,** Den historiska universitetsundervisningen.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 70—81.

1884. **Söderhjelm, A.,** Jakobstads historia. D. 1. 508 + (1) s. + 1 karta. Med flera illustr. i texten. Helsingfors, Edlund 1907. Pr. 4 m.

Allmän och utländsk historia.

1885. **Historie,** Norges. Fremstillet for det norske folk af *A. Bugge, E. Hertzberg, O. A. Johnsen, Y. Nielsen, J. E. Sars* og *A. Taranger*. Med talrige illustrationer i teksten og paa bilag. H. 1—2. Bd 4: Halvb. 1: H. 1. *Y. Nielsen.* Tidsrummet 1539—1660. 32 s. Bd 6: Halvb. 2: H. 1. *J. E. Sars.* Tidsrummet 1814—1905. 32 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 50 öre häftet.

1886. **Lenotre, G.,** Bilder från revolutionen. Prisbelönt af Franska Akademien. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* XI + 403 s. + 1 portr. o. flera illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.

1887. **Lindblom, Alg.,** Världshistoriskt panorama. Bilderna utvalda under medverkan af framstående fackmän och artister af *M. Reymond.* Med en mängd pl. o. illustr. Afdeln. 1. Gamla tiden: Forn- och medeltiden. S. 137—200 + (1) s. St. 4:o Sthlm. Chelius & Comp. Pr. 50 öre häftet.

1888. **Sjögren, O.,** Världshändelserna och kulturutvecklingen. Allmän världshistoria. Med omkring 1200 illustrationer. H. 1—18. Bok. 1. Inledning, Urtiden, Forntiden. H. 1—8. 192 s. Bok 4. Nya tiden. 2. (1789—1905.) H. 1—10. 240 s. Sthlm, Fröléen & Comp. (tr. i Uppsala). Pr. 30 öre häftet.

1889. **Svensén, E.,** Världsvägarna i världshistorien. 252 + (2) s. Sthlm. Geber. Pr. 3 kr. 75 öre.
Kulturbiblioteket. 7.

1890. **Världshistorien** i skildringar och livsbilder. Med många illustrationer. Bd 1. Författare: *A. B. Drachmann. Hj. Holmquist. H. Koht. Br. Kristensen. E. Lehmann, Cl. Lindskog. Axel Olrik* och *H. Schück.* 554 + (1) s. C. W. K. Gleerup 1907, 08. Pr. inb. 7 kr. 50 öre.
Gleerupska biblioteket. Naturen och människolivet i skildringar och bilder under medverkan af nordiska vetenskapsmän utgifvet af *Fr. Berg. N. Lundahl,. H. N. Bang, I. Bondesen* och *N. Rolfsen.* 1.

1891. **Wittrock, G.,** Cæsar och Augustus. En öfversikt af nutida åsikter. Hist. Tidskr. 1908, s. 195—224.

Recensioner.

1892. Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M.* o. *L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason* o. *A. Rydfors,* utgifven af *E. Hildebrand.* (Se N:o 5712, 6119, 6478, 9. o. 462.)
Afd. 3—4 rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 55—65 af *N. Edén.* Afdeln. 5—6 rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 8—12 af *C. Hallendorff*: Några anmärkningar mot porträtten i verket »Sveriges historia intill tjugonde seklet» i Hist. Tidskr. 1908, s. 52—55 af *N. Sjöberg;* Afdeln. 7—8 i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 27—32 af *S. J. Boëthius:* Afd. 5, 6, 8 i Pedagogisk Tidskr. 1908, s. 128—130, 179—183 af *N. Höjer.*

1893. **Hjärne, H.,** Svenskt och främmande. (Se N:o 1419.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 43—49 af *T. Höjer;* i Stockholms Dagblad 1908, N:o 118 (2/5) af *V. Söderberg;* i Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 476—478 af *M. G. Schybergson.*

1894. Historiska studier tillägnade Harald Hjärne. (Se N:o 1422.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 91—96 af *Ehd* [*E. Hildebrand*].

1895. Pommersches Urkundenbuch. Bd 6: Abth. 1—2. 1321—1325. Bearbeitet v. *O. Heinemann.* (Se N:o 468 o. 900.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1908, s. 587—595 af *M. Perlbach.*

1896. **Daenell, E.,** Die Blütezeit der deutschen Hanse. (Se N:o 469.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1908. Bd 100, s. 378—381 af *O. Meltzing.*

1897. **Lindbæk, Joh.,** Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. (Se N:o 906.)
Rec. i Literarisches Zentralblatt 1908, sp. 1062—1063 af *J. Steenstrup.*

1898. Hansisches Urkundenbuch. Bd 10: 1471—1485. Bearbeitet von *W. Stein.* (Se N:o 909.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1908. 3:e Folge. Bd 5, s. 150—153 af *H. Keussen.*

1899. **Troels-Lund, T. F.,** Peder Oxe. (Se N:o 478.)
Rec. i [Dan.] Hist. Tidsskr. 1907. 8:e Række. Bd 1. s. 307—324 af *P. Engelstoft.*

1900. **Almquist, H.,** Sverge och Ryssland 1595—1611. (Se N:o 920.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 1—7 af *H. B[ruli]n.*

1901. **Sobieski, W.,** Henryk IV wobec Polski i Szwecyi (1602—1610). Se N:o 923.)
Rec. i Revue Historique 1908, s. 177—179 af *A. Schurr;* i Revue d'histoire diplomatique 1908, s. 469—472 af *B. U.*

1902. **Herold, R.,** Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim. (Se N:o 936.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1908, s. 174—176 af *Kloevekorn.*

1903. **Waddington, A.,** Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. T. 2. (Se N:o 1469).
Rec. i Revue Historique 1908. T. 99. s. 401—402 af *G. Blondel.*

1904. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm: Danska kriget 1643—1645. D. 2: 1. (Se N:o 1470).
Rec. i Aftonbladet 1908, N:o 55 (6/3) af *[S.] B[er]gh;* i Svenska Dagbladet 1908, N:o 90 (2/4) af *C. Hallendorff;* i Illustrerad Militärrevy 1908, s. 169—172 af *B. Holmgren.*

1905. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von *O. Meinardus.* Bd 5. 1655—1659. (Se N:o 962.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1908, s. 179—183 af *F. Hirsch;* i Literarisches Zentralblatt 1908, s. 54—57 af *K. Breysig;* i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1908. Bd 21, s. 594—596 af *M. Spahn.*

1906. **Blomgren, L.,** Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i augusti 1658? (Se N:o 973.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908, s. 124—126 af *H. B[ruli]n.*

1907. Journalen van de Admiralen van Wassenaer-Obdam (1658—59) en de Ruyter (1659/60), uitgegeven *G. L. Grove.* (Se N:o 976.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 153—154 af *K. Fabricius.*

1908. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. *F. Hirsch.* (Se N:o 532.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1908, s. 327—332 af *E. Müsebeck.*

1909. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utg. af *C. Hallendorff.* (Se N:o 1521.)
Rec. i Neues Archiv f. sächsische Geschichte u. Altertumskunde 1908. Bd 29, s. 357—360 af *P. Haake.*

1910. **Carlson, E.,** Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707. (Se N:o 997.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 37—43 af *H. Brulin;* i Nordisk Tidskr. 1908, s. 147—150 af *Th. Westrin.*

1911. **Stille, A.,** Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Med karta utarbetad af *C. Bennedich.* (Se N:o 1525.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 66—84 af *E. Carlson:* i Svenska Dagbladet 1908, N:o. 86 (29/3) af *C. Hallendorff;* i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 342—344 af [*C. O.*] *N*[*ordensva*]*n.*

1912. **Stavenow, L.,** Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von C. Koch. (Se N:o 1012.)
Rec. i Literarisches Zentralblatt 1908. sp. 936—937 af *J. Steenstrup:* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 163 (17/7) af *E. Naumann.*

1913. **Hochschild, R. F.,** Memoarer. D. 1. (Se N:o 1552.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 352 (27/12) af *C. Hallendorff.*

1914. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. D. 1. 1782—1803. (Se N:o 1557.)
Rec. i Dagens Nyheter 1908, N:o 13888 A (27/12) af *R. G:son Berg:* i Svenska Dagbladet 1908, N:o 352 (27/12) af *C. Hallendorff.*

1915. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 3: D. 1. (Styrelse og reformer 1784—1791.) (Se N:o 1025.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 370—372 af *J. Lindbæk.*

1916. **Nordensvan, C. O.,** 1808. Synpunkter och betraktelser. (Se N:o 1575.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 120 (4/5) af *C. Hallendorff;* i Stockholms Dagblad 1908, N:o 121 (5/5); i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 315—317.

1917. Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808—1812. Publ. par le Grand Duc *Nicolas Mikhaïlowitch.* T. 1—5. (Se N:o 1048.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 13—21 af *S. Clason;* i Revue d'histoire diplomatique 1908, s. 319—320 af *L. Pingaud.*

1918. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich (Se N:o 1599.)
Rec. i Literarisches Zentralblatt 1908, sp. 327—328 af *Fr. Schulze.*

1919. Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve. Udg. af *C. S. Petersen.* (Se N:o 1609.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 613—615 af *H. Bertelsen.*

1920. **Koht, H.,** Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt. (Se N:o 1616.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1908, s. 585—586 af *G. Kaufmann.*

1921. Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd. Bd 10: H. 3. [Utg. af *L. G. Tidander.*] (Se N:o 1089.)
Rec. i Aftonbladet 1908, N:o 76 (1/4) af *V. M*[*illqvist*].

1922. **Rudelius, F.,** Kalmar regementes chefer 1623—1907. (Se N:o 1636.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 141 (25/5) af *A.—H—ld.*

1923. **Sjöström, C.,** Göteborgs nation i Lund 1669—1906. (Se N:o 1093.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 88 (15/4) af *S. H*[*ansso*]*n.*

1924. **Tigerstedt, E. S.,** Biografiska anteckningar om Savolaxbrigadens män 1808—09. (Se N:o 1640.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1908, s. 45—47 af [*A. Wi*]*lskm*[*an*].

1925. Svenska Ättartal. Utg. af *V. Örnberg.* D. 14. (Se N:o 1641.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 150 (4/6) af [*C. M. Kje*]*ll*[*berg.*]

1926. **Björlin, G.,** Johan Baner. D. 1. (Se N:o 1643.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1908. N:o 351 (24/12) af *V. S*[*öderber*]*g.*

1927. Birgittalitteratur. (Flavigny, Sainte Brigitte de Suède. J. Jörgensen, Romerske Helgenbilleder o. K. Krogh-Tonning, Die heilige Birgitta von Schweden.) (Se N:o 1095 o. 1096.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 390—394 af *K. B. Westman.*

1928. **Schauman, G.,** Biografiska undersökningar om *Anders Chydenius* jämte otryckta skrifter af Chydenius. (Se N:o 1653.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 238—253 af *M. G. Schybergson.*

1929. **Wahlström, L.,** Erik Gustaf Geijer. (Se N:o 1103.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 86—88 af *H. Borelius.*

1930. Agneta Horns lefverne efter Ellen Fries efterlämnade manuskript utgifvet med tillägg af *S. Leijonhufvud.* (Se N:o 1663.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 347 (20/12) under titeln »Axel Oxenstiernas dotterdotter» af *C. Hallendorff.*

1931. **Annerstedt, Cl.,** Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. Minnesteckning. (Se N:o 654.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 43—45 af *O. P*[*alm*]*e.*

1932. **Wilskman, A.,** Släkten Wilskman. (Se N:o 1127.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 100—101 af *C. S*[*chöldströ*]*m.*

1933. **Gaebler, H.,** Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden. (Se N:o 1679.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 533—536 af *E. Nachmanson.*

1934. **Barstad, H. J.,** Bergenhusingerne i felten 1808—1811. D. 1. Bergenhusiske nationale grenaderbataljon. (Se N:o 1682.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskr. 1908, s. 705—708 af *C. O. M.*

1935. **Bergenstråhle, G.,** Historiska anteckningar om Kungl. Göta lifgarde. D. 1. (Se N:o 1133.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 107—110 af [*C. O. N*[*ordensva*]*n.*

1936. **Munthe, L. W:son,** Kungl. Fortifikationens historia. D. 2: 3. (Se N:o 669.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 142—147 af *H. J*[*ungste*]*dt.*

1937. **Lamm, M.,** Olof Dalin. (Se N:o 1697.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 173 (29/6) af *Fr. Böök.*

1938. **Sjöberg, N.,** Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 1. Drottningholm. 2. Gripsholm Vasatiden. (Se N:o 1170.)
Rec. i Deutsche Literaturzeitung 1908, sp. 1574—1575 af *E. W. Moes*]

1939. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1875—1900. (Se N:o 1196.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1908, N:o 7 (9/1) af *V. Söderberg;* i Le Bibliographe Moderne 1907. s. 288 af *H. Stein;* i Hist. Tidsskr. (Khvn) 1907. 8:e Række. Bd 1, s. 332—338 af *M. M*[*ackeprun*]*g;* i Nordisk Tidskr. 1908, s. 292—294 af *S. Leijonhufvud.*

1940. **Fröding, H.,** Berättelser ur Göteborgs äldsta historia. (Se N:o 1751.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 243 ($^{19}/_{10}$) af *K. W[arbur]g*; i Svenska Dagbladet 1908, N:o 181 ($^{7}/_{7}$) af *C. F[orsstrand]*.

1941. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. (Se N:o 775.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1907. Jahrg. 10, s. 515—517 af *R. Much*.

1942. **Müller, Jos.,** Fattigvården i Stockholm. (Se N:o 1821.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1908, N:o 354 ($^{29}/_{12}$).

1943. **Sommarin, E.,** Bidrag till kännedom om arbetarförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720. (Se N:o 1830.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 96—101 af *Fr. Hjelmqvist*.

1944. **Wieselgren, S.,** Vårt Uppsalalif. Minnen från 60-talet. (Se N:o 1303.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1908. T. 64, s. 302—305 af *R. F. v. Willebrand*.

1945. **Rein, Th.,** Filosofins studium vid Åbo universitet. (Se N:o 1879.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1908. T. 64, s. 204—218.

1946. **Säve, T.,** Napoleon III och det andra franska kejsardömet. (Se N:o 5653, 6077 o. 6437.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 101—112 af *T. Höjer*.

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 27 mars 1909.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för 1908.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1908 räknat omkring 750 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill dessutom komma 18 postprenumeranter. Sedan under året kammarherren grefve Sam. af Ugglas erlagt afgift såsom ständig ledamot, uppgår antalet sådana till 82 och den af deras afgifter bildade fonden till kr. 6,150.

I styrelsens sammansättning har under år 1908 ingen förändring ägt rum.

Under det gångna året har föreningen utgifvit en ny årgång — den tjugoåttonde — af sin tidskrift. Styrelsen har ansett sig böra till Kungl. Maj:t ingå med framställning om ett anslag af 1,500 kr. såsom ett bidrag till bestridande af kostnaderna för utgifvande af Historisk Tidskrift under 1908, men Kungl. Maj:t har icke funnit skäl föreligga att till denna framställning lämna nådigt bifall. Däremot har föreningen detta år liksom flera föregående haft glädjen från Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien mottaga ett anslag af 500 kr.

* * *

Ett särskildt omnämnande i en berättelse sådan som den här föreliggande förtjänar den internationella kongress för historiska vetenskaper, som den 6—12 sistlidne augusti afhölls i Berlin. Deltagandet i kongressen var från svensk sida synnerligen lifligt, i det att från vårt land ett 30-tal forskare inom den historiska vetenskapens olika grenar infunnit sig till densamma. De insatser, som från svensk sida gjordes i kongressens arbeten, mottogos med välförtjänt erkännande: professor Hjärnes föredrag om Gustaf II Adolf hörde sålunda tvifvelsutan till kongressens mest uppskattade, och

äfven inom flera af sektionerna gjorde svenska vetenskapsmän, bl. a. professor O. A. Danielsson och bibliotekarien Aksel Andersson, uppmärksammade inlägg. En särskild tillfredsställelse bereddes de svenska deltagarna genom den sympati och det aktningsfulla erkännande, som från alla håll och särskildt från våra tyska fränders sida trädde svensk vetenskap och svensk kultur öfver hufvud till mötes. I öfrigt må det vara nog att hänvisa till den kortfattade redogörelse för kongressens arbeten, som af föreningens sekreterare lämnats i Historisk tidskrift.

Äfven på en annan vetenskaplig fackkongress har under året den svenska häfdaforskningen varit företrädd, nämligen vid den kongress för det spanska befrielsekrigets historia, som i oktober ägde rum i Zaragossa till firande af 100-årsminnet af stadens befriande från fransmännen. Såsom Sveriges ombud närvar professor Arthur Stille, som därvid på grundval af svenskt källmaterial lämnade ett bidrag till det spanska befrielsekrigets historia.

* * *

De i flera föregående årsberättelser berörda undersökningarna af i utländska arkiv befintliga handlingar af betydelse för den svenska historien ha äfven under år 1908 fortsatts, i det att fil. kand. Kurt Weibull i Lybecks statsarkiv påbörjat excerperingen af pundtullslistorna för vissa år under den senare medeltiden.

* * *

Med anledning af professor H. Hjärnes under året timade 60-årsdag har ett stort antal af hans lärjungar såsom en gärd af tacksamhet för hvad som genom hans undervisning skänkts dem, utgifvit en diger festskrift, hvaruti i monografisk form behandlas en mängd problem från olika skeden af vår egen historia alltifrån de fornsvenska Volgafärderna till rösträttsfrågans lösning 1909. I sin helhet torde festskriften genom sitt innehåll ge en god föreställning om den det historiska intressets mångsidighet, som tryckt sin prägel på professor Hjärnes undervisning, liksom om den rent metodiska skolning, som af densamma blifvit en frukt. Professor Hjärne själf har under året i en volym sammanfört ett antal förut på skilda håll och tider offentliggjorda uppsatser och föredrag, i hvilka han belyst en mängd problem ur Sveriges eller främmande länders historia. Åtskilliga af de där ånyo publicerade essayerna torde både hvad angår uppfattningens djup och synpunkternas mångsidighet och hvad angår vidsträckt lärdom och fint utmejslad form höra till det bästa vår moderna historiska litteratur har att uppvisa.

Under det gångna året har döden bortryckt den svenska häfdaforskningens nestor, förre unversitetsbibliotekarien dr Carl Gustaf Styffe, död den 20 mars 1908. Osedvanligt lång blef hans arbetsdag i den svenska odlingens tjänst. Han var en af de få kvarlefvande af dem, som kunde räkna sig såsom Erik Gustaf Geijers

personliga lärjungar. År 1845 framlade han sitt första akademiska lärdomsprof, en afhandling om 1669 års landtdag i Malmö, och ännu dagarna före sin bortgång sysslade han med förberedelser till en ny upplaga af ett af sina yppersta verk, den historisk-topografiska skildringen af Skandinavien under unionstiden. Sin förnämsta berömmelse har den aflidne dock vunnit såsom urkundsutgifvare: såsom sådan tillhör han helt säkert de främsta Sverige någonsin ägt. Hans vidtomfattande arkivkännedom, genomträngande skarpsinne, sällsynta minne, minutiösa noggrannhet och ihärdiga flit satte honom i stånd att på här ifrågavarande område utföra ett arbete, som kvalitativt och kvantitativt är lika storartadt, ifrån samlingarna af instruktioner för landtregeringen och den civila förvaltningen till de band af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling han mera än sjuttioårig utgaf, efter det han lämnat ämbetsgöromålen bakom sig. Men äfven hans kritiska undersökningar och sammanfattande framställningar på medeltidshistoriens fält skola, trots kärfheten i framställningssättet och en ibland framträdande torrhet i uppfattningen, som göra dem till en mödosam läsning, stå som oförgängliga minnesvårdar öfver hans lärdom. Forskare ha funnits och finnas, som djupare än han blickat in i den historiska utvecklingens inre sammanhang och mera fängslande tecknat dess förlopp, men ingen har med varsammare och säkrare hand lagt de grundvalar, på hvilka den nyare forskningen har att resa sin byggnad. Med särskild tacksamhet erinrar sig Historiska Föreningen den insats den bortgångne såsom styrelsemedlem gjort i dess arbeten.

Med Viktor Örnberg, död den 6 juli 1908, bortgick den väl främste bland våra nu lefvande ättkännare. I det stora släktsamlingsverk, hvari han offentliggjort resultaten af sina forskaremödor — icke minst i de af honom med särskildt varmt intresse omfattade kyrkoarkiven — och hvars fjortonde band utkom endast några veckor före hans död, har han skänkt vår genealogiska litteratur ett af dess standard works, ett verk som tillika i förtjänster som brister bär prägeln af sin upphofsmans originella personlighet. Och genom sitt pioniärarbete har han kraftigt bidragit att grundlägga och fostra ett intresse för genealogisk och personhistorisk forskning, som redan burit vackra frukter och som snart sagdt för hvarje år synes vara i tilltagande.

På krigshistoriens område hade Agathon Hammarskjöld, död d. 27 november 1908, koncentrerat hufvudparten af sitt lifliga historiska intresse, och han har genom en rad af — delvis ganska vidlyftiga — monografiska undersökningar lämnat värdefulla bidrag till dess utforskande. Vid sidan af detta sitt specialfack ägde den bortgångne en mindre vanlig allmänhistorisk beläsenhet och han har om det historiska intressets väckande och underhållande inlagt betydande förtjänster genom föreläsningar, i hvilka de bästa sidorna i hans forskning och hans personlighet funno sig uttryck.

* * *

Antalet under året utgifna urkundspublikationer har varit ganska betydande. Bland fortsättningar å i tidigare årsberättelser uppmärksammade serier må först och främst antecknas nya häften af den af Severin Bergh redigerade editionen af Svenska riksrådets protokoll samt af de genom G. O. Bergs försorg utgifna Ridderskapets och adelns protokoll fr. o. m. 1719. Af det sedan flera år tillbaka i bokhandeln utgångna första bandet af Hedvig Elisabet Charlottas dagbok har en ny upplaga utkommit. Quennerstedt har ökat sin vackra och värdefulla publikation af Karolinska krigares dagböcker och andra samtida handlingar med ett nytt omfångsrikt band, som till större delen upptages af en för Karl XII:s-forskningen så värdefull och hittills okänd källskrift som J. H. von Kochens dagbok. Af den genom professor W. Sjögren utgifna samlingen af förarbetena till Sveriges lag har en ny del sett dagen, innehållande utlåtanden öfver lagkommissionens förslag. Den af K. Hildebrand påbörjade editionen af Stockholms stads privilegiebref intill 1700, hvars utgifvande bekostas af Humanistiska Vetenskapssamfundet, har af Arnold Bratt fortsatts med ett nytt (tredje) häfte, omfattande åren 1660—1684. Slutligen har Herman Lundström med det sjätte häftet af Svenska Synodalakter från 1500-talets ingång af denna viktiga publikation afslutat första serien, ägnad åt de bevarade aktstyckena från ärkestiftet.

Af urkundssamlingarna i öfrigt må omnämnas de af K. H. Karlsson utgifna handlingarna i arfstvisten mellan Erik Eriksson Gyllenstjerna och Ture Turesson Bjelke, hvilka utgöra en värdefull tillökning till det icke alltför rikhaltiga rättshistoriska materialet från den senare medeltiden. I det holländska historiska samfundets meddelanden har Kernkamp, känd för tidigare forskningar rörande de svensk-holländska förbindelserna, aftryckt en hel samling svenska urkunder näml. Blommaerts bref till Axel Oxenstierna äfvensom bref från och anteckningar om Louis De Geer. Hallendorff har i Historiska Handlingar utgifvit en till största delen från statsarkivet i Dresden hämtad samling af handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning 1704. En urkundssamling af särdeles stort intresse, mindre dock från den rent politiska historiens synpunkt än med hänsyn till den ryktbara och glänsande personlighet den belyser, är den af Arnheim påbörjade samlingen af Lovisa Ulrikas familjebref. Det hittills utgifna första bandet sträcker sig till 1746 och berör sålunda endast de allra första åren af hennes vistelse i Sverige såsom kronprinsessa. Inom området för vår allra nyaste historia faller endast den edition af Hemliga utskottets protokoll och handlingar vid Örebro-riksdagen 1812, som i Göteborgs vitterhetssamhälles handlingar utgifvits af Vendel, hvilken som bekant för några år sedan monografiskt behandlat nämnda riksmöte.

Det alltmera stegrade intresse för memoarlitteratur af olika slag, som under de senaste åren i vårt land gjort sig gällande, har gifvit upphof till och funnit ytterligare näring i en mängd samlingar

— jag behöfver blott nämna de af Levertin, Schück och Bonde utgifna. Denna litteratur har naturligtvis varit af ett från historisk synpunkt i hög grad växlande värde, från synnerligen intressanta saker såsom Hedvig Elisabet Charlottas och Skjöldebrands memoarer till jämförelsevis ganska obetydliga såsom presidenten Ulfsparres anteckningar. Äfven det gångna året har sett framträdandet af nya bidrag till en dylik memoarlitteratur. Ett synnerligen tilltalande specimen är den ur Ellen Fries' samlingar af Sigrid Leijonhufvud utgifna själfbiografien af Agneta Horn, hvilken utan att ge några bidrag till det stora händelsesammanhanget på ett säkerligen enastående sätt återger det kärfva lifvet på adelsgårdarna. En själfbiografi af ett helt annat kynne men såsom historisk källa af en liknande art äro de af Malla Grandinson publicerade, åren 1782—1803 omfattande memoarerna af Malla Montgomery-Silfverstolpe, hvilka gifva en synnerligen liflig och konkret bild af sällskapslifvet på herregårdarna och i Stockholm för något mer än ett århundrade sedan, och där man äfven ser skymta förbi några af dem som få år senare fingo Sveriges öden i sina händer. Det från rent historisk synpunkt största intresset af litteraturen på här ifrågavarande område erbjuder väl kanske den af Schück påbörjade upplagan af R. F. Hochschilds memoarer, af hvilka första bandet hittills utkommit, omfattande åren 1771—1789. De Hochschildska anteckningarna, från okt. 1787 förda i dagboksform, äro af ett visst värde, särskildt på grund af författarens förbindelser med vissa initierade kretsar. Nekas kan emellertid ej, att de äro tämligen torra, och den opartiskhet, som författaren tillerkänner sig själf, får icke öfverskattas.

Vända vi oss bland bearbetningarna först till de akademiska afhandlingarna inom den rena historien eller på dess gränsmarker, så är årets skörd osedvanligt rik. En betydande del af dem rör sig på ett för forskningen jämförelsevis nyvunnet och af densamma hittills föga bearbetadt fält, nämligen vår ekonomiska historia. Hit höra Sjöstrands gedigna undersökning rörande bank- och myntpolitiken under Hattväldet, till icke obetydlig del fotad på forskningar i riksbankens arkiv, Brismans icke minst genom sitt klara framställningssätt förtjänstfulla studier öfver realisationsfrågan 1808—1818 samt Sommarins teckning af arbetarförhållandena vid våra bruk under äldre tider, ett arbete särskildt viktigt på grund af det rika material författarens ihärdiga flit där tillhopabragt. Närmast på författningshistoriens område faller Wittrocks vidlyftiga och omsorgsfulla undersökning rörande Karl X Gustafs testamente och den politiska striden i Sverige 1660, en afhandling som i likhet med Brismans nyssnämnda arbete förskaffat sin författare en akademisk docentur i historia. Ett par af afhandlingarna syssla med den gällande författningsrätten, men ha båda till behandling upptagit jämförelsevis periferiska problem.

Hvad i öfrigt angår bearbetningarna på den egentliga historiens fält, är deras antal jämförelsevis ringa. Inom medeltidshistorien må

antecknas Brates skarpsinniga undersökning rörande Nordens äldre tideräkning och Läfflers ännu ej afslutade studier öfver Lena-slaget. För 1600-talet märkas — frånsedt Sondéns och B. Boëthius' i Historisk Tidskrift meddelade uppsatser — en ny afdelning af Arnheims biografiska skiss öfver Maria Eleonora, vidare första bandet af en omfångsrik och intressant lefnadsteckning öfver Johan Banér, författad af generallöjtnant Björlin, samt en ny del af Munthes förtjänstfulla Svenska Sjöhjältar, innehållande en omsorgsfull framställning af kriget med Danmark juli—december 1644. På Karl XII:s-forskningens område faller ett af årets intressantaste arbeten, professor Stilles fängslande framställning af Karl XII:s fälttågsplaner 1708—1709. I detta arbete har författaren gjort ett försök att, på grundval af en ingående och till sina resultat ganska öfverraskande kritisk granskning af källorna, delvis med indragande af nytt material i diskussionen, samt en omsorgsfull utredning af de militärgeografiska förhållandena, i dess helhet skildra och värdesätta detta viktiga och till stora delar ännu alls icke eller ofullständigt belysta skede af vår krigshistoria.

En ej obetydlig del af hvad som under berättelseåret utgifvits i historiska ämnen hänför sig till de minnen, som till det gångna året anknyta sig. Bland den litteratur, som i anledning af Roskilde-minnet sett dagen, märkas utom Edéns och Hjärnes föredrag en förträfflig liten uppsats af Hallendorff samt den kritiska sammanställning af materialet, som med omsikt och sakkunskap gjorts af C. G. Weibull. Till hundraårsminnet knyta sig Lindéns studie öfver sjukvården i finska kriget och några »synpunkter och betraktelser» af Nordensvan. Till den allra nyaste historiens fält hör Halvdan Kohts grundliga framställning af Sverige-Norges ställning i den tysk-danska konflikten 1863—1864. Ett ej ringa intresse erbjuder arbetet genom det nya material, som författaren tack vare den norska regeringens högst ovanliga liberalitet kunnat i detsamma tillgodogöra sig — en samling protokoll i sammansatt svenskt-norskt statsråd åren 1863 och 1864 med till desamma hörande allegater. Ehuru författaren afgjordt underskattar den dåvarande svenska utrikesledningen och särskildt utrikesstatsministern grefve Manderström och säkerligen öfverdrifver betydelsen af de norska inflytanden, som under krisen gjorde sig gällande, kan man dock ej undgå att finna, att han i sitt arbete ådagalagt en erkännansvärd sträfvan efter opartiskhet.

Den bibliografiska vetenskapen är inom årets bokskörd i ringa grad företrädd. Utom ett nytt häfte af Bygdéns anonymlexikon märkas Bienemanns förteckning öfver det svenska generalguvernörsarkivet i Riga, den af K. H. Karlsson utgifna 1500-talsförteckningen öfver släkten Tre rosors godsarkiv, Setterwalls kyrkohistoriska bibliografi för åren 1903—1906 samt J. A. Almquists förteckning öfver konung Oscar II:s af trycket utgifna skrifter.

Vända vi oss därefter till litteratur- och lärdoms- samt konsthistoriens områden, så möta vi först såsom ett af årets betydelse-

fullaste arbeten den nya halfdelen af Annerstedts monumentala Uppsala universitets historia. Den nya volymen behandlar universitetets öden under Karlarnes tidehvarf. Af det oerhördt rika material, som författarens forskareflit sammanfört och som han suveränt behärskar, har han med beundransvärd skicklighet förmått sammanfoga en helhetsskildring, så klar och fängslande, att läsaren aldrig löper fara att drunkna i de meddelade enskildheternas mängd eller att tyngas af de forskningsmödor, som ligga bakom de eleganta och lättflytande perioderna. På området är i öfrigt att anteckna Löws studier öfver Sveriges forntid i svensk historieskrifning, ett välkommet bidrag till vår magra historiografiska litteratur, Lamms lärda studie öfver Dalin, den nya upplagan af Fryxells Min historias historia samt Roosvaals undersökningar om legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång.

På genealogiens fält märkas, utom den förut omnämnda fjortonde årgången af Örnbergs *magnum opus* Svenska ättartal, först och främst den nya släktbok, som under Personhistoriska samfundets egid börjat utgifvas af Uggla och Ljungfors, samt vidare Adam Lewenhaupts stamtaflor öfver ätterna Brahe, De la Gardie och Lewenhaupt.

Af de biografiska arbetena ha några uppmärksammats redan i den föregående öfversikten. Med frånseende af åtskilliga delvis värdefulla uppsatser må här vara nog att framhålla det nya bandet af Linnés brefväxling, liksom det föregående redigeradt af Th. M. Fries, vidare Nordensvans korta lefnadsteckning af general von Döbeln, Ingers' studie öfver Erik Lindschöld samt Fehrmans monografi öfver Wingårds episkopat i Göteborg. Värdt af ett omnämnande synes ock, att hundrafemtioårsminnet af Henric Schartaus födelse gifvit upphof till ett par — f. ö. mindre betydande — studier.

Inom den egentliga krigshistoriens gebit är skörden osedvanligt mager; påpekas må blott en ny afdelning af Munthes grundliga fortifikationshistoria.

Den topografiska litteraturen är som vanligt alltför rikhaltig för att kunna göras till föremål för ett utförligare omnämnande. Af fortsättningar på förut påbegynta arbeten må framhållas åtta nya häften af Ahlenius' och Kempes stora topografiska verk öfver Sverige, äfvensom de båda sluthäftena af den af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala utgifna skildringen af Uppland, som väl kan betecknas såsom vår första modernt vetenskapliga landskapsskildring. Såsom af särskildt intresse för historikern må påpekas det af Bååth författade parti, som behandlar Upplands förvaltning. Wiklund har i anslutning till de under föregående år bedrifna undersökningarna i renbetesfrågan utgifvit en historik öfver de svenska nomadlapparnes flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. Af stadsbeskrifningar må erinras om Lovéns historik öfver Landskrona stad under dess svenska tid samt om Frödings berättelser ur Göteborgs äldsta historia. Slutligen må nämnas, att samfundet

S:t Erik genom N. Sjöberg påbörjat utgifvandet af Stockholms stads tänkeböcker under Vasatiden.

Bland under året utkommen litteratur på den ekonomiska och sociala historiens fält tilldrar sig vår uppmärksamhet Müllers på omfattande forskningar fotade, vidlyftiga teckning af Stockholms fattigvård i äldre och nyare tid, ett arbete som af Vetenskapsakademien nyligen belönats med Arnbergska priset. I öfrigt märkas på området, utom de akademiska afhandlingar, som förut omnämnts, de af Heckscher och Sommarin i Statsvetenskaplig tidskrift publicerade undersökningarna till den ekonomiska historiens metodik, samt vidare Swederus' bidrag till kännedomen om vår bergshandterings utveckling under förra hälften af 1600-talet och Karlssons historik öfver borgerskapets gubbhus.

På det kyrkohistoriska området äro — förutom ett antal delvis ganska värdefulla smärre uppsatser — att märka Jacobssons studier till den svenska Herrnhutismens historia, Holmquists skarpsinniga och uppslagsrika undersökningar rörande de svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel samt slutligen Rodhes välgjorda och aktuella framställning af kyrka och skola i Sverige under 1800-talet.

Återstår nu blott att beröra den mängd af sinsemellan disparata arbeten, som i brist på bättre terminologi bruka sammanföras under rubriken kulturhistoria. Här böra först och främst framhållas de samlingar af kulturhistoriska uppsatser som utgifvits af Schück, Larsson m. fl. Af värde för kännedomen om lifvet i Uppsala vid midten af förra seklet äro de självbiografiska anteckningar, som efterlämnats af professor Nyblom. På medicinalhistoriens område äro att anteckna dels den af Lennmalm författade jubileumsskriften öfver Svenska läkaresällskapets historia 1808—1908 dels Ahlbergs öfversikt öfver den svenska farmaciens historia.

En plats för sig intaga de under året utkomna alstren af den finska historieforskningen, af hvilka ett flertal behandlar den period, då de finska landskapen ännu utgjorde en del af den svenska monarkien. På detta område märkas bland urkundssamlingarna de af Vennola utgifna aktstyckena rörande Sveriges och Finlands ekonomiska ställning 1582 samt tvenne nya band af Nordmanns bidrag till Helsingfors stads historia. Öfverhufvudtaget är i Finland — i motsats till hvad förhållandet åtminstone förr varit hos oss — städernas historia föremål för ett utomordentligt lifligt intresse, och en ganska omfattande litteratur har på detta område uppvuxit, under det gångna året företrädd af monografier öfver Borgå, Fredrikshamn och Jakobstad, den sista författad af fröken Alma Söderhjelm. På lärdomshistoriens område äro att märka Reins förträffliga teckning af filosofiens studium vid Åbo universitet, Hastigs monografi öfver Åbo katedralskola intill 1806, samt första bandet af Schybergsons intressanta lefnadsteckning öfver H. G. Porthan. Ett alldeles särskildt intresse erbjuda slutligen Schaumans biografiska undersökningar öfver Frihetstidens snillrikaste nationalekonom, Anders Chydenius.

Sist må här beröras några arbeten inom den allmänna historiens område. Svensén har utsändt en välskrifven och tankeväckande bok om världsvägarna i världshistorien, därvid fullföljande en idékedja, som återfinnes i hans för några år sedan utgifna bok om Sverige och dess grannar. I öfrigt äro att anteckna — utom Karttunens korta teckning af Possevino och den af Laursen utgifna nya delen af Danska kancelliets brefböger — vicomte de Noailles' vidlyftiga studie öfver Bernhard af Weimar och Elsass' förvärfvande åt Frankrike samt en andra del af Waddingtons grundliga teckning af Fredrik Vilhelm den store kurfursten och hans utrikespolitik. I den under året utkomna femte volymen af Cambridge Modern History, hvilken behandlar Ludvig XIV:s tidsålder, är behandlingen af den svenska historien anförtrodd åt samma sakkunniga hand som i tidigare delar. Slutligen må ej förgätas, att de Motzfeldtska dagböckerna, hvilkas offentliggörande i vårt västra grannland väckt så mycken uppmärksamhet och väl egentligen faller inom indiskretionens råmärken, innehålla en del intressanta upplysningar om den svenska regeringens ställning under den stora unionskrisen 1883—1884.

Härefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska Historiska Föreningen blifvit utsedda att granska föreningens räkenskaper för år 1908, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1907			kr.	8,528: 22
Inkomster:				
Hans Maj:t Konungens årsafgift . . .	kr.	50: —		
648 årsafgifter à 5 kr.	»	3,240: —		
18 postprenumeranter à 5,02 kr. . .	»	90: 36		
2 afgifter för 1907	»	10: —		
1 d:o för 1909—10	»	10: —		
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —		
Redovisning från Fritzes k. hofbokhandel	»	359: 30		
D:o från Nordiska bokhandeln .	»	54: —		
D:o från Danmark	»	38: 25		
Försålda häften af Hist. tidskrift . . .	»	253: 50		
D:o 2 ex. Anckarsvärds minnen .	»	3: —		
D:o 58 ex. Svensk hist. bibliografi 1875—1900 à 6 kr. . .	»	348: —		
D:o 23 ex. d:o à 5 kr.	»	115: —		
D:o 1 ex. d:o à 7,20 kr. . . .	»	7: 20		
Transport	kr.	4,653: 61	kr.	8,528: 22

	Transport kr. 4,653: 61	kr.	8,528: 22
Räntor	» 475: 39		
Anslag af Vitterhets- hist.- o. antikv.-akademien	» 500: —		
Gåfvor, insamlade genom Claes Annerstedt	» 70: —	kr.	5,699: —
	Summa	kr.	14,227: 22

Kredit.

Utgifter:

Å redaktionskonto	kr. 2,175: —		
Å boktryckerikonto	» 3,832: 79		
Å distributionskonto	» 164: 49		
Å diversekonto	» 544: 89	kr.	6,717: 17
Saldo till 1909		»	7,510: 05
	Summa	kr.	14,227: 22

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	kr.	5,500: —
Å sparkasseräkning	»	1,704: 18
Kontant i kassan	»	305: 87
Summa	kr.	7,510: 05

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen för dess förvaltning under år 1908.

Stockholm den 17 mars 1909.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1908 års förvaltning.

Därefter diskuterades ett af styrelsen väckt förslag rörande årsafgiftens förhöjning från fem till sju kronor och därmed följande ändring i § 10 af föreningens stadgar. Då antalet närvarande icke uppgick till det enligt § 12 af nämnda stadgar för stadgeändring erforderliga, kunde i frågan intet beslut fattas, men beslöto på förslag af ordföranden de närvarande enhälligt att uttala sig för den af styrelsen sålunda föreslagna förhöjningen.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Professor Carl Hallendorff höll föredrag om »Novembertraktaten och Ålandskonventionen».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

